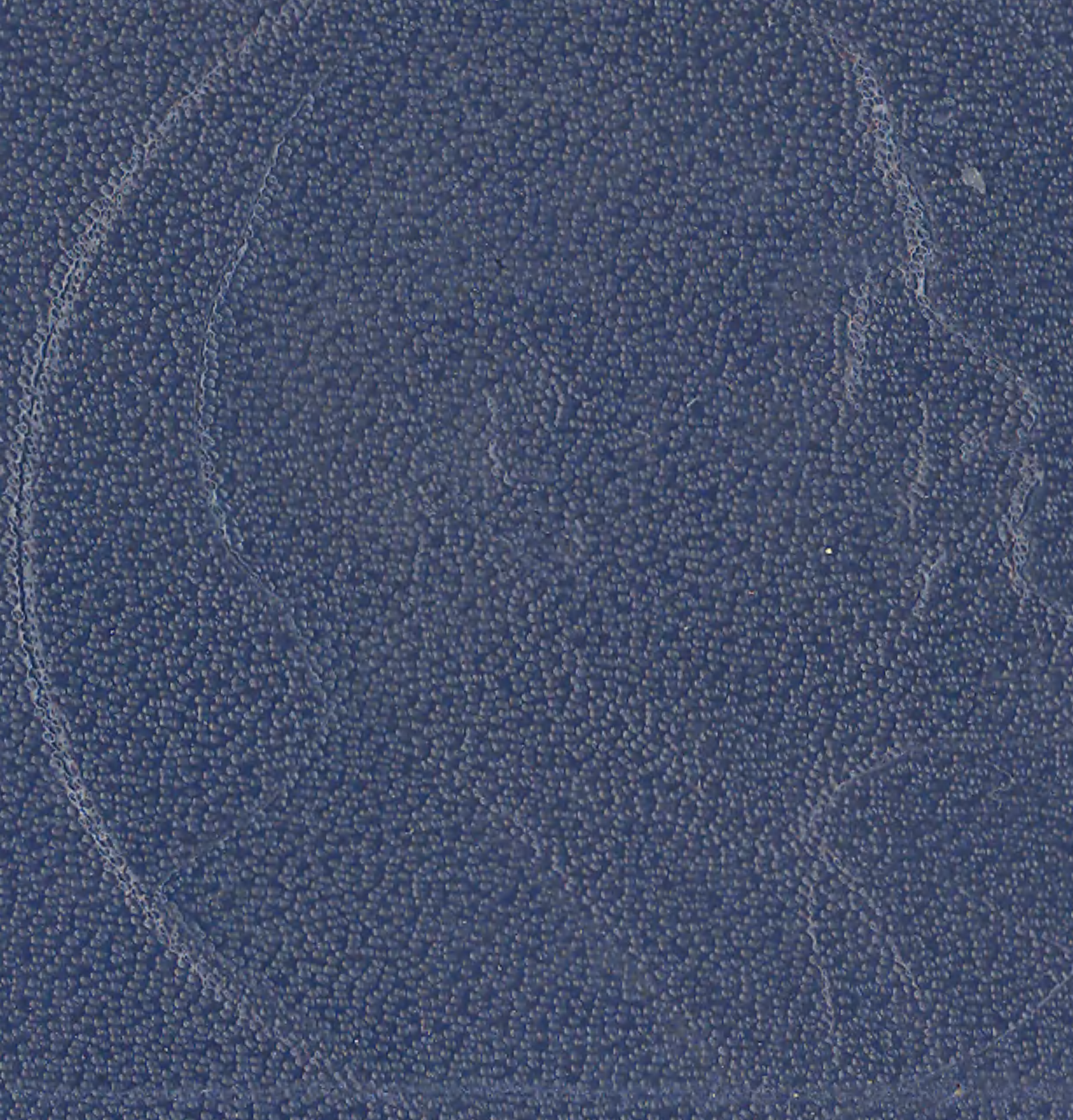

В. Ульянов (Ленин)

Προλετάριοι όλων των χωρών, ενωθείτε!

ΛΕΝΙΝ

ΑΠΑΝΤΑ

ΠΛΗΡΗΣ ΕΚΔΟΣΗ

6

Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΟΜΑΔΑ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΜΑΡΞΙΣΤΩΝ

Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΕΓΙΝΕ ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ
ΤΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ИНСТИТУТ МАРКСИЗМА-ЛЕНИНИЗМА при ЦК КПСС

В. И. ЛЕНИН

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

ИЗДАНИЕ ПЯТОЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА • 1972

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ-ΛΕΝΙΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΕ ΤΟΥ ΚΚΣΕ

Β. Ι. ΛΕΝΙΝ

ΑΠΑΝΤΑ

ΕΚΔΟΣΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΤΟΜΟΣ
6

Γενάρης - Αύγουστος 1902

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ»
ΑΘΗΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ ἕκτος τόμος τῶν Ἁπάντων τοῦ Β. Ι. Λένιν περιλαβαίνει τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε; Τά φλέγοντα ζητήματα τοῦ κινήματός μας» (φθινόπωρο 1901–Φλεβάρης 1902) καί τά ἔργα πού γράφτηκαν ἀπό τό Γενάρη ὥς τόν Αὔγουστο τοῦ 1902.

Στή Ρωσία ἐκείνη τήν ἐποχή βάθαινε καί ὀξυνόταν ἀκόμα περισσότερο ἡ ἐπαναστατική κρίση· τό ἐπαναστατικό κίνημα ἐνάντια στό ἀπολυταρχικό-τσιφλικάδικο καθεστώς ἔπαιρνε ὅλο καί πιό μαζικό χαρακτήρα. Οἱ διαδηλώσεις καί οἱ ἀπεργίες τῶν ἐργατῶν τῆς Πετρούπολης, τοῦ Ἐκατερινοσλάβ, τοῦ Ροστόβ ἐπί τοῦ Ντόν, τοῦ Μπατούμ πού ἔγιναν τό Φλεβάρη–Μάρτη τοῦ 1902, οἱ πρωτομαγιάτικες διαδηλώσεις στό Σαράτοφ, στή Βίλνα, στό Μπακού, στό Νίζνι Νόβγκοροντ καί σέ ἄλλες πόλεις ἔδειχναν καθαρά ὅτι ἀνέβαινε ἡ δραστηριότητα καί ἡ πολιτική ὡριμότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης — τῆς πρωτοπορίας τῆς παλλαϊκῆς πάλης ἐνάντια στήν τσαρική ἀπολυταρχία. Ἐνάντια στούς τσιφλικάδες ἐξεγέρθηκαν οἱ ἀγρότες τῶν κυβερνείων τοῦ Χαρκόβου, τῆς Πολτάβας, τοῦ Σαράτοφ· «ἀγροτικές ταραχές» εἶχαν ξεσπάσει καί σέ πολλά ἄλλα μέρη· ἐξαιρετικά πεισματικές καί ὀργανωμένες ἦταν οἱ ἐκδηλώσεις τῶν ἀγροτῶν τῆς Γκούριγια (κυβερνεῖο τοῦ Κουταΐς). «Οἱ ἀγρότες ἀποφάσισαν — κι ἀποφάσισαν πολύ σωστά — πώς εἶναι καλύτερα νά πεθάνουν παλαίβοντας ἐνάντια στούς καταπιεστές παρά νά πεθάνουν ἀπό τήν πείνα χωρίς ἀγώνα» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 6ος, σελ. 385).

Μέσα στίς συνθῆκες αὐτές ἀπόχτησε ἐξαιρετικά μεγάλη σημασία ἡ πάλη τῆς λενινιστικῆς «Ἴσκρα» ἐνάντια στόν «οἰκονομισμό» πού ἦταν τό κύριο ἐμπόδιο γιά τό ἐργατικό καί σοσιαλδημοκρατικό κίνημα στή Ρωσία, ἡ πάλη γιά τήν ἰδεολογική καί ὀργανωτική συσπείρωση τῶν ἐπαναστατικῶν μαρξιστικῶν

στοιχείων τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας, γιά τή δημιουργία ἑνός κόμματος νέου τύπου, ἀδιάλλαχτου ἀπέναντι στόν ὀπορτουνισμό, ἀπαλλαγμένου ἀπό τό στενό πνεῦμα τῶν ὁμίλων καί τό φραξιονισμό, ἑνός κόμματος πού νά εἶναι ὁ πολιτικός καθοδηγητής τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὁ ὀργανωτής καί ὁ ἀρχηγός τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία καί στόν καπιταλισμό.

Ἐξαιρετικό ρόλο στήν πάλη γιά τή δημιουργία μαρξιστικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος ἔπαιξε τό βιβλίο τοῦ Β. Ι. Λένιν «Τί νά κάνουμε;», πού βγῆκε τό Μάρτη τοῦ 1902. Στό βιβλίο αὐτό ὁ Λένιν θεμελίωσε καί ἀνάπτυξε, σύμφωνα μέ τίς νέες ἱστορικές συνθῆκες, τίς ἰδέες τοῦ Κ. Μάρξ καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς γιά τό κόμμα σάν μιά δύναμη πού ἐπαναστατικοποιεῖ, καθοδηγεῖ καί ὀργανώνει τό ἐργατικό κίνημα, ἐπεξεργάστηκε τίς βάσεις τῆς διδασκαλίας γιά τό κόμμα νέου τύπου, τό κόμμα τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης. Στό θαυμάσιο αὐτό ἔργο τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες βρῆκαν ἀπάντηση στά ζητήματα πού τούς ἀπασχολοῦσαν: ἡ σχέση τοῦ συνειδητοῦ καί τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου στό ἐργατικό κίνημα, τό κόμμα σάν πολιτικός ὁδηγητής τοῦ προλεταριάτου, ὁ ρόλος τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας στήν ἀστικοδημοκρατική ἐπανάσταση πού ὡρίμασε, οἱ ὀργανωτικές μορφές, οἱ δρόμοι καί οἱ μέθοδοι δημιουργίας ἑνός μαχητικοῦ ἐπαναστατικοῦ προλεταριακοῦ κόμματος.

Τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» ὁλοκλήρωσε τήν ἰδεολογική συντριβή τοῦ «οἰκονομισμοῦ» πού ὁ Λένιν τόν θεωροῦσε παραλλαγή τοῦ διεθνοῦς ὀπορτουνισμοῦ (τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ) στή Ρωσία. Ὁ Λένιν ἀποκάλυψε ὅτι ἡ ἐπίδραση τῆς ἀστικῆς τάξης καί τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας στήν ἐργατική τάξη, ἡ ὑπόκλιση μπροστά στό αὐθόρμητο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἡ ὑποτίμηση τοῦ ρόλου τῆς σοσιαλιστικῆς συνείδησης στό ἐργατικό κίνημα ἀποτελοῦσαν τίς ρίζες τοῦ ὀπορτουνισμοῦ στίς γραμμές τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ὁ Λένιν ἔγραφε ὅτι ἡ ὀπορτουνιστική κατεύθυνση πού διαμορφώθηκε στούς κόλπους τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας στά τέλη τοῦ XIX–ἀρχές τοῦ XX αἰώνα καί πού προσπαθοῦσε μέ τό σύνθημα «ἐλευθερία κριτικῆς» νά ἀναθεωρήσει τό μαρξισμό, δανείστηκε ἐξολοκλήρου τίς «θεωρίες» της ἀπό τήν ἀστική φιλολογία, ὅτι ἡ περιβόητη «ἐλευθερία κριτικῆς» δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά «ἐλευθερία μετατροπῆς τῆς σοσιαλδημοκρατίας σέ δημοκρατικό κόμμα μεταρυθμίσεων, ἐλευθερία γιά τήν εἰσαγωγή ἀστικῶν ἰδεῶν καί

ἀστικῶν στοιχείων στό σοσιαλισμό» (σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 9).

῾Ο Λένιν ἔδειξε, ὅτι ἀνάμεσα στή σοσιαλιστική ἰδεολογία τοῦ προλεταριάτου καί στήν ἀστική ἰδεολογία γίνεται ἀδιάκοπη καί ἀνειρήνευτη πάλη: «...Τό ζήτημα μπαίνει *μόνο ἔτσι*: εἴτε ἀστική εἴτε σοσιαλιστική ἰδεολογία. Μέσος ὅρος δέν ὑπάρχει ...Γιά τό λόγο αὐτό *κάθε* μείωση τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας, *κάθε ἀπομάκρυνση* ἀπ' αὐτήν σημαίνει ταυτόχρονα καί δυνάμωμα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας» (σελ. 39-40). ῾Η σοσιαλιστική συνείδηση, ἐξηγοῦσε ὁ Λένιν, δέν γεννιέται ἀπό τό αὐθόρμητο ἐργατικό κίνημα, εἰσάγεται στό ἐργατικό κίνημα ἀπό τό ἐπαναστατικό μαρξιστικό κόμμα. Καί σοβαρότατο καθῆκον τοῦ προλεταριακοῦ κόμματος εἶναι ἡ πάλη γιά τήν καθαρότητα τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας, ἡ πάλη ἐνάντια στήν ἀστική ἐπιροή πάνω στήν ἐργατική τάξη, ἐνάντια στούς ὀπορτουνιστές, δηλ. στούς φορεῖς καί διοχετευτές τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας στό ἐργατικό κίνημα.

῾Ο Λένιν ἀποκάλυψε τήν τεράστια σημασία πού ἔχει ἡ θεωρία τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ γιά τό ἐργατικό κίνημα, γιά ὅλη τή δράση ἑνός ἐπαναστατικοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος τῆς ἐργατικῆς τάξης: «...*Τό ρόλο τοῦ πρωτοπόρου ἀγωνιστῆ μπορεῖ νά τόν ἐκπληρώσει μόνο ἕνα κόμμα πού καθοδηγεῖται ἀπό πρωτοπόρα θεωρία*» (σελ. 25). ῾Ο Λένιν τόνιζε, ὅτι ἡ σημασία τῆς πρωτοπόρας θεωρίας εἶναι ἐξαιρετικά μεγάλη γιά τή ρωσική σοσιαλδημοκρατία λόγῳ τῶν ἱστορικῶν ἰδιομορφιῶν τῆς ἀνάπτυξής της καί τῶν ἐπαναστατικῶν καθηκόντων πού ὀρθώνονται μπροστά της.

Στό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» καθώς καί σέ ἄλλα ἔργα τοῦ Λένιν πού γράφτηκαν στήν περίοδο τῆς «Ἴσκρα», δίνεται μεγάλη προσοχή στή θεμελίωση τῆς ταχτικῆς τοῦ προλεταριάτου τῆς Ρωσίας καί τοῦ κόμματός του. ῾Η ἐργατική τάξη, ἔγραφε ὁ Λένιν, πρέπει καί μπορεῖ νά μπεῖ ἐπικεφαλῆς τοῦ παλλαϊκοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος ἐνάντια στό ἀπολυταρχικό-τσιφλικάδικο σύστημα, νά γίνει ἡ πρωτοπορία ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν καί ἀντιπολιτευτικῶν δυνάμεων τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ ὀργάνωση τοῦ ὁλόπλευρου πολιτικοῦ ξεσκεπάσματος τῆς ἀπολυταρχίας ἀποτελοῦσε τό βασικότερο καθῆκον τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἕναν ἀπό τούς ἀπαραίτητους ὅρους γιά τήν πολιτική διαπαιδαγώγηση τοῦ προλεταριάτου. Αὐτό ἦταν ἕνα ἀπό τά «φλέγοντα ζητήματα» τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος στή Ρωσία. Οἱ «οἰκονομιστές» προπα-

γανδίζοντας τίς έντελώς λαθεμένες καί έπιζήμιες άπόψεις σχετικά μέ τήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, τήν περιόριζαν στόν τομέα τῆς οἰκονομικῆς, τῆς συνδικαλιστικῆς πάλης. Ἡ πολιτική αὐτή, πολιτική τρεϊντ-γιουνιονιστική, ὑπόταςσε ἀναπόφευχτα τό ἐργατικό κίνημα στήν ἀστική ἰδεολογία καί στήν ἀστική πολιτική. Σάν ἀντίβαρο στήν ὀπορτουνιστική αὐτή γραμμή ὁ Λένιν διατύπωσε καί θεμελίωσε τή βασικότατη θέση τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ σχετικά μέ τήν πρωταρχική σημασία πού ἔχει ὁ πολιτικός ἀγώνας στήν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας, στήν προλεταριακή πάλη γιά τό σοσιαλισμό: «...Τά πιό οὐσιώδη, τά „ἀποφασιστικά" συμφέροντα τῶν τάξεων μποροῦν νά ἱκανοποιηθοῦν *μόνο* μέ ριζικές *πολιτικές* ἀλλαγές γενικά· εἰδικότερα, τά βασικά οἰκονομικά συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου μποροῦν νά ἱκανοποιηθοῦν μόνο μέ τήν πολιτική ἐπανάσταση, πού θ' ἀντικαταστήσει τή διχτατορία τῆς ἀστικῆς τάξης μέ τή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου» (σελ. 47).

Ἡ ὑπόκλιση τῶν «οἰκονομιστῶν» μπροστά στό αὐθόρμητο στόν τομέα τῶν ὀργανωτικῶν καθηκόντων τοῦ προλεταριάτου, ὁ «χειροτεχνισμός» τους στά ζητήματα τῆς κομματικῆς οἰκοδόμησης, προξένησε μεγάλη ζημιά στό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα τῆς Ρωσίας. Ὁ Λένιν εἶχε τή γνώμη ὅτι πηγή τοῦ χειροτεχνισμοῦ τῶν «οἰκονομιστῶν» ἦταν ἡ ὑποβίβαση τῶν καθηκόντων τῆς σοσιαλδημοκρατίας ὥς τό ἐπίπεδο τοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ, τό ἀνακάτεμα τῶν δυό τύπων ὀργάνωσης τῆς ἐργατικῆς τάξης, δηλ. τῶν συνδικάτων γιά τήν ὀργάνωση τῆς οἰκονομικῆς πάλης τῶν ἐργατῶν καί τοῦ πολιτικοῦ κόμματος πού ἀποτελεῖ τήν ἀνώτερη μορφή ταξικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ὁ Λένιν θεωροῦσε πρῶτο καί κύριο καθῆκον τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τή δημιουργία μιᾶς πανρωσικῆς συγκεντρωτικῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης, δηλ. ἑνός πολιτικοῦ κόμματος πού νά συνδέεται ἀδιάσπαστα μέ τίς μάζες καί νά εἶναι ἱκανό νά καθοδηγεῖ τήν ἐπαναστατική πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης. Στό ἄρθρο του «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» πού δημοσιεύτηκε τό Μάη τοῦ 1901 στό φύλλο 4 τῆς «Ἴσκρα» (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 1 - 13), ὁ Λένιν ἔδειξε κιόλας πῶς πρέπει νά καταπιαστεῖ κανείς μέ τή δημιουργία μιᾶς τέτοιας ὀργάνωσης, ποιός δρόμος πρέπει νά ἀκολουθηθεῖ, καί στό βιβλίο του «Τί νά κάνουμε;» θεμελίωσε διεξοδικά τό πρόβλημα αὐτό.

Ἡ πλατιά διάδοση στή Ρωσία τοῦ βιβλίου τοῦ Λένιν βοήθησε τή νίκη τῆς λενινιστικῆς-ἰσκρικῆς κατεύθυνσης στό ΣΔΕΚΡ.

Τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στή συσπείρωση τῶν κομματικῶν στελεχῶν πάνω στή βάση τοῦ μαρξισμοῦ, στήν προετοιμασία τοῦ II συνεδρίου τοῦ κόμματος καί στή δημιουργία ἐπαναστατικοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος στή Ρωσία. Μέ τό ἔργο αὐτό ὁ Β. Ι. Λένιν, χτυπώντας τόν Μπέρνσταϊν καί τούς ὀπαδούς του, ἔδοσε ἕνα ἰσχυρό χτύπημα στούς ἀναθεωρητές τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν κομμάτων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ξεσκέπασε τόν ὀπορτουνισμό τους καί τήν προδοσία τους σέ βάρος τῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἐξαιρετικά μεγάλη σημασία γιά τήν ἰδεολογική συσπείρωση τῶν ρώσων ἐπαναστατῶν σοσιαλδημοκρατῶν εἶχε τό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ, πού καταρτίστηκε τό πρῶτο ἑξάμηνο τοῦ 1902 ἀπό τή σύνταξη τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα», καί τοῦ περιοδικοῦ «Ζαριά» καί ψηφίστηκε στό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ (Ἰούλης–Αὔγουστος 1903). Τά «Ὑλικά γιά τήν κατάρτιση τοῦ προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ», πού δημοσιεύονται σ' αὐτόν τόν τόμο, φωτίζουν λαμπρά τό ρόλο τοῦ Β. Ι. Λένιν στήν προετοιμασία τοῦ ἰσκρικοῦ σχεδίου τοῦ κομματικοῦ προγράμματος, καί στήν πάλη ἀρχῶν πού συνόδευε τή συζήτηση τῶν διαφόρων σχεδίων στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα». Χάρη στόν Λένιν διατυπώθηκε καθαρά στό σχέδιο προγράμματος ἡ βασικότερη θέση τοῦ μαρξισμοῦ γιά τή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου· ἀργότερα ὁ Λένιν ἔγραφε ὅτι τό ζήτημα τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου μπῆκε στό πρόγραμμα τοῦ ΣΔΕΚΡ «ἀκριβῶς σέ σύνδεση μέ τήν πάλη ἐνάντια στόν Μπέρνσταϊν, ἐνάντια στόν ὀπορτουνισμό» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 31ος, σελ. 314). Στίς συζητήσεις μέ τόν Πλεχάνοφ πού παρουσίασε ταλαντεύσεις σέ πολλές θεμελιακές θέσεις τοῦ μαρξισμοῦ, οἱ ὁποῖες εἶχαν γίνει στόχος τῶν ἐπιθέσεων τῶν μπερνσταϊνικῶν, ὁ Λένιν ἐπέμεινε νά μπεῖ στό σχέδιο προγράμματος ἡ θέση ὅτι ὁ ἐκτοπισμός τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη εἶναι νομοτελειακό προτσές τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας· χάρη στήν ἐπιμονή του στό σχέδιο προγράμματος διατυπώθηκε μέ ἀκρίβεια ὁ καθοδηγητικός ρόλος τοῦ κόμματος ὡς συνειδητοῦ ἐκφραστῆ τοῦ ταξικοῦ κινήματος τοῦ προλεταριάτου, καί διατυπώθηκε καθαρά ἡ ἰδέα τῆς ἡγεμονίας τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἕνα ἀπό τά κυριότερα μέρη τοῦ ἰσκρικοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ ἦταν τό ἀγροτικό μέρος του, πού γράφτηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν. Ἡ ἀνάγκη ἑνός συνεποῦς ἀπό ἄποψη ἀρχῶν προγράμματος ἦταν πολύ πιό ἐπιτακτική, γιά τό λόγο ὅτι οἱ σοσιαλδημοκράτες ἔπρεπε νά ἐπιβάλουν τίς μαρξιστικές ἰδέες

πάνω στό ἀγροτικό ζήτημα, παλαίβοντας ἐνάντια στό ναροντνικισμό πού ξαναγεννιόταν στό πρόσωπο τοῦ κόμματος τῶν ἐσέρων καί διεκδικοῦσε τό ρόλο τοῦ ἐκφραστῆ καί τοῦ ὑπερασπιστῆ τῶν συμφερόντων τῆς ἀγροτιᾶς. Χωρίς ἀγροτικό πρόγραμμα, χωρίς καθορισμένες καθοδηγητικές ἀρχές τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς στό ἀγροτικό ζήτημα, τό ΣΔΕΚΡ δέ θά μποροῦσε νά ἐκπληρώσει τό βασικότατο καθῆκον, νά ἑδραιώσει δηλ. τήν ἐπιροή του στήν ἀγροτιά, νά δυναμώσει τή συμμαχία πού εἶχε διαμορφωθεῖ στίς ἀρχές τοῦ XX αἰώνα ἀνάμεσα στήν ἐργατική τάξη καί στήν ἀγροτιά. Στό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας εἶχαν διατυπωθεῖ τά αἰτήματα: νά δημιουργηθοῦν ἐπιτροπές τῶν ἀγροτῶν γιά τήν ἐπιστροφή στούς ἀγρότες τῶν γαιῶν πού ἀφαιρέθηκαν ἀπ' αὐτούς μέ τήν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας, νά καταργηθοῦν οἱ δόσεις ἐξαγορᾶς, τά γεώμορα, ἡ ἀλληλέγγυα εὐθύνη κτλ. Τά αἰτήματα αὐτά τοῦ προλεταριακοῦ κόμματος ἀποσκοποῦσαν νά ξεσηκώσουν τήν ἀγροτιά στήν πάλη ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, νά συντελέσουν στήν ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό.

Στό ἄρθρο «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» ὁ Λένιν ἐξήγησε τά βασικά αἰτήματα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος στίς παραμονές τῆς ἀστικοδημοκρατικῆς ἐπανάστασης, ἔκανε βαθιά ἀνάλυση τοῦ ταξικοῦ τους περιεχομένου καί τῆς ἱστορικῆς τους ἀναγκαιότητας. Ὁ Λένιν τόνιζε ὅτι τό αἴτημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι* «εἶναι τό πιό σπουδαῖο, τό κεντρικό ἄρθρο πού προσδίνει ἕνα ἰδιαίτερο χαρακτήρα στό ἀγροτικό πρόγραμμα» (σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 324). Ταυτόχρονα θεωροῦσε ὅτι εἶναι δυνατό «σέ μιά ὁρισμένη ἐπαναστατική στιγμή» νά προβληθεῖ τό αἴτημα τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς στή θέση τοῦ αἰτήματος τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι. Ἡ θέση αὐτή τοῦ ἄρθρου προκάλεσε σοβαρές διαφωνίες στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα»: ἐνάντιά της τάχθηκαν ὁ Πλεχάνοφ, ὁ Ἀξελρόντ καί ὁ Μάρτοφ, πού ὑποτιμοῦσαν τίς ἐπαναστατικές δυνατότητες καί τή σημασία τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος. Οἱ διαφωνίες αὐτές προάγγελναν ἐνμέρει τίς μελλοντικές διαφωνίες ἀνάμεσα στούς μπολσεβίκους καί στούς μενσεβίκους. Κατοπινά, στήν περίοδο τῆς πρώτης ρωσικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1905—1907, σέ

* — κομμάτια γῆς πού ἀφαιρέθηκαν ἀπό τούς ἀγροτικούς κλήρους ὅταν ἔγινε ἡ ἀγροτική μεταρύθμιση τοῦ 1861 στή Ρωσία. *Σημ. μετ.*

συνθῆκες ἰσχυρῆς ἀνόδου τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος, ὁ Λένιν ἔβαλε ζήτημα νά ἐπανεξεταστεῖ τό ἀγροτικό πρόγραμμα τοῦ κόμματος, νά ἀντικατασταθεῖ τό αἴτημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι μέ τό αἴτημα τῆς δήμευσης ὅλης τῆς τσιφλικάδικης γῆς καί, κάτω ἀπό ὁρισμένους πολιτικούς ὅρους, νά ἐθνικοποιηθεῖ ἡ γῆ.

Ἡ «Ἔκθεση τῆς σύνταξης τῆς „Ἴσκρα" στή σύσκεψη (συνδιάσκεψη) τῶν ἐπιτροπῶν τοῦ ΣΔΕΚΡ», πού γράφτηκε ἀπό τόν Λένιν, τό «Γράμμα στή „Βόρεια ἕνωση τοῦ ΣΔΕΚΡ"», τά σημειώματά του «Ἀπάντηση „σ' ἕναν ἀναγνώστη"» καί «Γιά τήν ὁμάδα „Μπορμπά"» εἶναι ἀφιερωμένα στήν πάλη τῆς «Ἴσκρα» γιά τήν ἰδεολογική καί τήν ὀργανωτική συσπείρωση τοῦ ΣΔΕΚΡ μέ βάση τό πρόγραμμα, τήν τακτική καί τίς ὀργανωτικές ἀρχές τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ.

Στήν «Ἔκθεση τῆς σύνταξης τῆς „Ἴσκρα"...» ὁ Λένιν καταφέρεται δριμύτατα ἐνάντια στίς προσπάθειες τῶν «οἰκονομιστῶν» νά μετατρέψουν τή συνδιάσκεψη πού συγκάλεσαν οἱ ἴδιοι στό Μπιελοστόκ (στά τέλη τοῦ Μάρτη 1902), σέ ΙΙ συνέδριο τοῦ κόμματος· προτείνει ἕνα σχέδιο ὁλόπλευρης κι ἐμπεριστατωμένης προετοιμασίας τοῦ συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ, πού θά ἦταν ἱκανό νά ἀναδημιουργήσει τό κόμμα καί νά λύσει τά σπουδαιότατα γενικά κομματικά ζητήματα: νά ψηφίσει τό πρόγραμμα, νά ἐπεξεργαστεῖ τήν ταχτική τῆς προλεταριακῆς πάλης ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία καί στόν καπιταλισμό καί ἄλλα. Ὁ Λένιν ἔγραφε ὅτι «ἀπό τό συνέδριο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας περιμένουν τώρα ὅλοι ἀποφάσεις, πού νά στέκουν στό ὕψος *ὅλων* τῶν ἐπαναστατικῶν καθηκόντων τοῦ καιροῦ μας», ὅτι «ἄν ἐμεῖς τά διπλώσουμε *τώρα*, σ' αὐτήν τήν ἀληθινά κρίσιμη στιγμή, μποροῦμε νά χαντακώσουμε ὅλες τίς ἐλπίδες τῆς σοσιαλδημοκρατίας γιά ἡγεμονία στήν πολιτική πάλη» (σελ. 298).

Τό Γράμμα τοῦ Λένιν «Στή Βόρεια ἕνωση τοῦ ΣΔΕΚΡ», μιά ἀπό τίς πρῶτες ὀργανώσεις πού ὑποστήριζαν τήν «Ἴσκρα», εἶναι ὑπόδειγμα συντροφικῆς καί γόνιμης κριτικῆς. Ὁ Λένιν, ἀφοῦ σημειώνει τίς ἐλλείψεις τοῦ «προγράμματος» πού ψηφίστηκε στό συνέδριο τῆς «Βόρειας ἕνωσης» τό Γενάρη τοῦ 1902, καί ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ συντάχτες του δέν καταλαβαίνουν πολλά σπουδαιότατα ζητήματα τῆς θεωρίας τοῦ μαρξισμοῦ, καλεῖ τά στελέχη τῆς «Βόρειας ἕνωσης» νά πάρουν ἐνεργό μέρος τόσο στήν κομματική ἑνοποίηση τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας ὅσο καί στήν ἐπεξεργασία τοῦ προγράμματος τοῦ κόμματος.

Σέ συνθῆκες ὡρίμανσης τῆς ἐπανάστασης στή Ρωσία, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν ἐργατῶν, τῶν ἀγροτῶν καί ὅλων τῶν ἐργαζομένων, συντελεῖται ἡ ὀργανωτική καί ἡ πολιτική διαμόρφωση τῶν ἐπαναστατικῶν καί τῶν ἀντιπολιτευόμενων κομμάτων καί ρευμάτων. Τό ΣΔΕΚΡ ἔπρεπε νά καθορίσει τή στάση του ἀπέναντι σ' αὐτά τά κόμματα καί τά ρεύματα ἀνάλογα μέ τό ποιῶν τάξεων καί ποιῶν στρωμάτων τά συμφέροντα ἐκφράζουν.

Στά τέλη τοῦ 1901–ἀρχές τοῦ 1902, μέ τήν ἑνοποίηση τῶν ὁμάδων καί ὁμίλων τῶν ναρόντνικων τῆς Ρωσίας καί τοῦ ἐξωτερικοῦ δημιουργήθηκε τό κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν (ἐσέρων). Τό ξαναζωντάνεμα τοῦ «γερασμένου καί σαραβαλιασμένου ναροντνικισμοῦ» ἀποτελοῦσε σοβαρό κίνδυνο γιά τό ἐπαναστατικό μαρξιστικό κόμμα καί ξανάβαλε μπροστά στή σοσιαλδημοκρατία τό καθῆκον τῆς πάλης ἐνάντια στήν κατεύθυνση αὐτή τοῦ μικροαστικοῦ σοσιαλισμοῦ: «Ὁ σοσιαλεπαναστατισμός εἶναι μιά ἀπό τίς ἐκδηλώσεις τῆς μικροαστικῆς ἰδεολογικῆς ἀστάθειας καί τοῦ μικροαστικοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού ἐνάντιά τους ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει πάντοτε νά διεξάγει καί θά διεξάγει ἀποφασιστικό πόλεμο», ἔγραφε ὁ Β. Ι. Λένιν στό ἄρθρο του· «Γιατί ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει νά κηρύξει ἀποφασιστικό καί ἀμείλιχτο πόλεμο ἐνάντια στούς σοσιαλεπαναστάτες;» (σελ. 375). Στήν αὐστηρή κριτική τοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος καί τῆς ταχτικῆς τῶν ἐσέρων εἶναι ἀφιερωμένο τό ἄρθρο τοῦ Λένιν «Ἐπαναστατικός τυχοδιωχτισμός». Τή ριζική διαφορά τῶν ἀπόψεων ταχτικῆς τῶν ἐπαναστατῶν σοσιαλδημοκρατῶν καί τῶν ἐσέρων τήν τονίζει ὁ Λένιν καί στήν εἰσαγωγή τῆς προκήρυξης τῆς Ἐπιτροπῆς Ντόν τοῦ ΣΔΕΚΡ «Πρός τούς ρώσους πολίτες» (στά Ἅπαντα δημοσιεύεται γιά πρώτη φορά).

Τά ἄρθρα τοῦ Β. Ι. Λένιν «Ἡ πολιτική ζύμωση καί ἡ „ταξική ἄποψη"» καί «Γράμμα πρός τούς ζέμτσι», πού εἶχαν δημοσιευτεῖ στήν «Ἴσκρα», εἶναι ἀφιερωμένα στή θεμελίωση τῆς ταχτικῆς τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀπέναντι στό ἀντιπολιτευτικό κίνημα τῆς φιλελεύθερης ἀστικῆς τάξης. Ὁ Λένιν πίστευε ὅτι μπορεῖ καί πρέπει νά χρησιμοποιηθεῖ τό κίνημα αὐτό, νά ἐνθαρρύνεται ἡ ἐκδήλωση τῆς δυσαρέσκειας καί τῶν διαμαρτυριῶν τῶν φιλελευθέρων καί νά γίνεται ταυτόχρονα κριτική γιά τή μεσοβέζικη στάση τους καί τή δειλία τους: «Τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου πρέπει νά ξέρει νά πιάνει κάθε φιλελεύθερο ἀκριβῶς τή στιγμή πού ἑτοιμάζεται νά προχωρήσει ἕνα ρούπι

καί νά τόν ἀναγκάζει νά προχωρήσει μιά πήχη. Ἄν ὅμως δέ θέλει νά προχωρήσει, τότε ἐμεῖς θά τραβήξουμε μπροστά χωρίς αὐτόν καί πάνω ἀπ' αὐτόν» (σελ. 274).

Στά ἄρθρα «Σχετικά μέ τόν κρατικό προϋπολογισμό», «Σημάδια χρεοκοπίας», «Ἀπό τήν οἰκονομική ζωή τῆς Ρωσίας», «Τό νέο νομοσχέδιο γιά τίς ἀπεργίες» ὁ Β. Ι. Λένιν ἀναλύει τήν οἰκονομική κατάσταση τῆς Ρωσίας, ξεσκεπάζει τόν ἀντιλαϊκό χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς τοῦ τσαρισμοῦ, δίνει μιά ζωντανή εἰκόνα τῆς ἀποσύνθεσης τοῦ ἀπολυταρχικοῦ τσιφλικάδικου συστήματος.

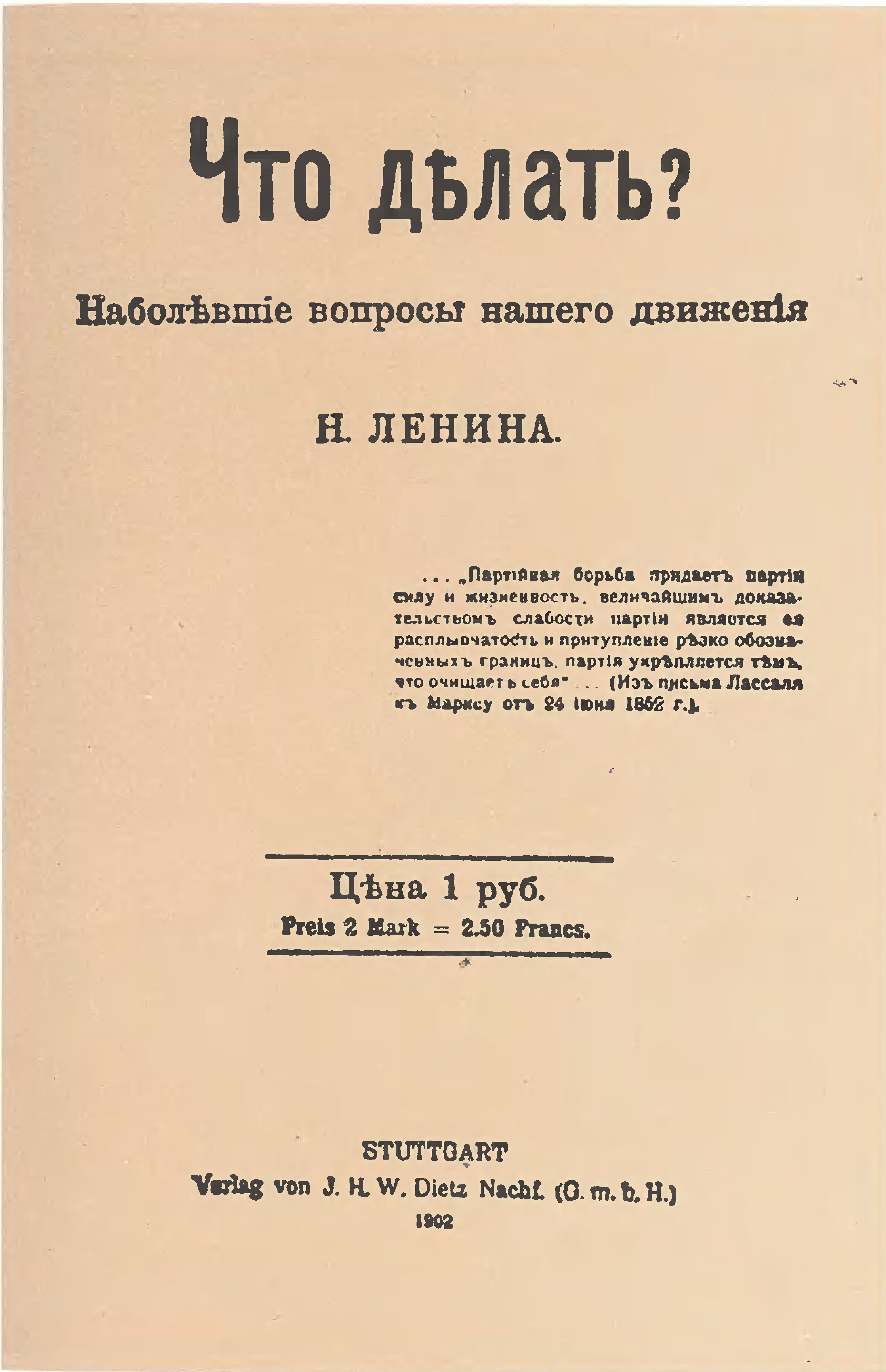
Στό μέρος «Προπαρασκευαστικά ὑλικά» δημοσιεύονται στόν τόμο αὐτόν ἡ «Περίληψη τοῦ πρώτου σχεδίου προγράμματος τοῦ Πλεχάνοφ μέ ὁρισμένες τροπολογίες σ' αὐτό», τό «Σχεδιάγραμμα ἀνακοίνωσης γιά τήν πορεία τῆς κατάρτισης τοῦ σχεδίου προγράμματος», ἡ «Ἀρχική παραλλαγή τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ σχεδίου προγράμματος», οἱ «Γενικές γραμμές τοῦ σχεδίου προγράμματος», τό «Προσχέδιο τοῦ σχεδίου προγράμματος». Τά παρακάτω ὑλικά δημοσιεύονται γιά πρώτη φορά: «Προσχέδιο ὁρισμένων ἄρθρων τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ σχεδίου προγράμματος», «Ἡ Ι καί ΙΙ παράγραφοι τοῦ πρώτου σχεδίου προγράμματος τοῦ Πλεχάνοφ καί τό προσχέδιο τῆς πρώτης παραγράφου τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος», ἡ «Ἀρχική παραλλαγή τοῦ ἀγροτικοῦ μέρους καί τῆς κατακλείδας τοῦ σχεδίου προγράμματος», οἱ «Προσθῆκες στό ἀγροτικό καί στό ἐργατικό μέρος τοῦ σχεδίου προγράμματος». Τά ὑλικά αὐτά δείχνουν τήν τεράστια δουλειά πού ἔκανε ὁ Λένιν κατά τήν προετοιμασία τοῦ «Σχεδίου προγράμματος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας»· τά ὑλικά αὐτά διευρύνουν τίς ἀντιλήψεις μας γιά τό ρόλο τοῦ Λένιν στήν ἐπεξεργασία ἀπομέρους ὅλης τῆς σύνταξης τοῦ σχεδίου τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος τοῦ κόμματος, γιά τό ὁποῖο ὁ Λένιν ἔγραψε ὄχι μόνο τό ἀγροτικό μέρος, ἀλλά καί τήν ἀρχική παραλλαγή τῆς κατακλείδας. Μεγάλο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπίσης καί τό πρόχειρο σχέδιο τῆς πρώτης παραγράφου τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ λενινιστικοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ, πού δείχνει παραστατικά μιά ἀπό τίς πιό σοβαρές διενέξεις μέσα στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα»: στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα», πού ἔγινε στό Μόναχο τό Γενάρη τοῦ 1902, κατά τή συζήτηση τοῦ πρώτου σχεδίου τοῦ Πλεχάνοφ «ἔμεινε ἀνοιχτό (3 ψῆφοι ὑπέρ καί 3 κατά) τό ζήτημα ἄν πρέπει ν' ἀρχίσει ἡ ἔκθεση τοῦ προγράμματος μέ τή Ρωσία» (Λενινιστική Συλλογή,

ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. ΙΙ, σελ. 15), ὅπως εἶχε προτείνει ὁ Λένιν.

Στό μέρος «Προπαρασκευαστικά ὑλικά» δημοσιεύονται ἐπίσης καί οἱ «Ἀπαντήσεις στίς παρατηρήσεις τοῦ Πλεχάνοφ καί τοῦ Ἀξελρόντ στό ἄρθρο „Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας"», πού ἔχουν σχέση μέ τή σύγκρουση ἀνάμεσα στόν Λένιν καί στόν Πλεχάνοφ κατά τή συζήτηση τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα».

Στό μέρος «Παραρτήματα» τοῦ τόμου αὐτοῦ δημοσιεύονται δυό γράμματα τοῦ Λένιν πρός τό διευθυντή τοῦ βρετανικοῦ Μουσείου (21 καί 24 τοῦ Ἀπρίλη 1902) μέ τήν παράκληση νά τοῦ δοθεῖ ἡ δυνατότητα νά μελετᾶ στή βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου.

Τό Ἰνστιτοῦτο μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ
τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ

Что дѣлать?

Наболѣвшiе вопросы нашего движенiя

Н. ЛЕНИНА.

... „Партiйная борьба придаетъ партiи силу и жизненность, величайшимъ доказательствомъ слабости партiи являются ея расплывчатость и притупленiе рѣзко обозначенныхъ границъ, партiя укрѣпляется тѣмъ, что очищаетъ себя" ... (Изъ письма Лассаля къ Марксу отъ 24 iюня 1852 г.).

Цѣна 1 руб.
Preis 2 Mark = 2.50 Francs.

STUTTGART
Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)
1902

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Β. Ι. Λένιν «Τί νά κάνουμε;» — 1902
Σμίκρυνση

ΤΙ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ;

ΤΑ ΦΛΕΓΟΝΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΜΑΣ [1]

«...Ἡ ἐσωκομματική πάλη δίνει στό κόμμα δύναμη καί ζωτικότητα. Ἡ μεγαλύτερη ἀπόδειξη τῆς ἀδυναμίας ἑνός κόμματος εἶναι ἡ πλαδαρότητά του καί ἡ ἄμβλυνση τῶν διαφορῶν πού ἔχουν διαγραφεῖ μέ σαφήνεια. Τό κόμμα δυναμώνει ὅταν ξεκαθαρίζει τίς γραμμές του...»

('Από τό γράμμα τοῦ Λασσάλ στόν Μάρξ τῆς 24 τοῦ 'Ιούνη 1852)

Γράφτηκε ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 1901 ὥς τό Φλεβάρη τοῦ 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε σέ χωριστό βιβλίο τό Μάρτη τοῦ 1902 στή Στουτγάρδη

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τά κείμενο τοῦ βιβλίου πού παραβλήθηκε μέ τό κείμενο τῆς συλλογῆς: Βλ. 'Ιλίν. «Μέσα σέ 12 χρόνια», 1907

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στήν μπροσούρα αὐτή, σύμφωνα μέ τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ συγγραφέα, ἐπρόκειτο ν' ἀναπτυχθοῦν λεπτομερειακά οἱ σκέψεις πού διατυπώνονται στό ἄρθρο «'Από ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» («Ἴσκρα» [2] ἀρ. φύλλου 4, Μάης τοῦ 1901) *! Καί πρέπει πρῶτα πρῶτα νά ζητήσουμε συγγνώμη ἀπό τόν ἀναγνώστη, γιατί ἀργήσαμε νά ἐκπληρώσουμε τήν ὑπόσχεση πού τοῦ δόσαμε σ' ἐκεῖνο τό ἄρθρο (καί πού τήν ἐπαναλάβαμε, ἀπαντώντας σέ πολλά ἀτομικά ἐρωτήματα καί γράμματα). Μιά ἀπό τίς αἰτίες τῆς καθυστέρησης αὐτῆς ἦταν ἡ προσπάθεια πού ἔγινε πέρσι τόν Ἰούνη (1901) [3] νά ἑνωθοῦν ὅλες οἱ σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἦταν φυσικό νά περιμένουμε τ' ἀποτελέσματα τῆς προσπάθειας αὐτῆς, γιατί, σέ περίπτωση ἐπιτυχίας, θά ἔπρεπε ἴσως νά ἐκθέσουμε τίς ὀργανωτικές ἀπόψεις τῆς «Ἴσκρα» ἀπό κάπως διαφορετική σκοπιά· πάντως ἡ ἐπιτυχία αὐτή θά ἦταν μιά ὑπόσχεση ὅτι θά μπεῖ πολύ γρήγορα τέρμα στήν ὕπαρξη δυό ρευμάτων μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Ὅπως ξέρει ὁ ἀναγνώστης, ἡ προσπάθεια τέλειωσε μέ ἀποτυχία καί, ὅπως θά προσπαθήσουμε ν' ἀποδείξουμε παρακάτω, δέν μποροῦσε νά τελειώσει διαφορετικά ὕστερα ἀπό τή νέα στροφή πού ἔκανε τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» [4] στό τεῦχος 10 πρός τόν «οἰκονομισμό». Ἀποδείχτηκε ὅτι ἦταν ἀπόλυτα ἀναγκαῖο ν' ἀρχίσουμε ἀποφασιστικό ἀγώνα ἐνάντια σ' αὐτή τή συγκεχυμένη καί ἀρκετά ἀσαφῆ, μά ὡστόσο πολύ ἐπίμονη κατεύθυνση, ἱκανή νά ξαναγεννιέται μέ διάφορες μορφές. Σύμφωνα μ' ὅλα αὐτά ἄλλαξε καί ἐπεκτάθηκε σέ πολύ σημαντικό βαθμό καί τό ἀρχικό σχέδιο τῆς μπροσούρας.

Κύριό της θέμα ἔπρεπε νά εἶναι τά τρία ζητήματα πού εἶχαν μπεῖ στό ἄρθρο «'Από ποῦ ν' ἀρχίσουμε;». Καί συγκεκριμένα:

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 1-13. *Ἡ Σύντ.*

τό ζήτημα τοῦ χαρακτήρα καί τοῦ βασικοῦ περιεχομένου τῆς πολιτικῆς μας ζύμωσης, τό ζήτημα τῶν όργανωτικῶν μας καθηκόντων, τό ζήτημα τοῦ σχεδίου γιά τήν ταυτόχρονη καί ἀπό διάφορες πλευρές συγκρότηση μιᾶς μαχητικῆς πανρωσικῆς ὀργάνωσης. Τά ζητήματα αὐτά ἀπασχολοῦν ἤδη ἀπό καιρό τό συγγραφέα, πού προσπάθησε μάλιστα νά τά ἀνακινήσει στή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα»[5] σέ μιά ἀπό τίς ἀποτυχημένες ἀπόπειρες γιά τήν ἐπανέκδοσή της (βλ. κεφ. V). Ἡ ἀρχική μας ὅμως πρόθεση στήν μπροσούρα νά περιοριστοῦμε στήν ἀνάλυση μόνο αὐτῶν τῶν τριῶν ζητημάτων καί νά ἐκθέσουμε τίς ἀπόψεις μας κατά τό δυνατό στή θετική τους μορφή, χωρίς νά καταφύγουμε καθόλου ἤ σχεδόν καθόλου σέ πολεμική, ἀποδείχτηκε τελείως ἀπραγματοποίητη γιά δυό λόγους. Ἀπό τό ἕνα μέρος, ὁ «οἰκονομισμός» ἀποδείχτηκε πολύ πιό βιώσιμος ἀπ᾿ ὅ,τι εἴχαμε ὑποθέσει (χρησιμοποιοῦμε τή λέξη «οἰκονομισμός» μέ τήν πλατιά ἔννοια, ὅπως εἶχε ἐξηγηθεῖ στό φύλλο ἀρ. 12 τῆς «Ἴσκρα» (Δεκέμβρης τοῦ 1901) στό ἄρθρο «Συζήτηση μέ τούς συνήγορους τοῦ οἰκονομισμοῦ», πού ἔδοσε, ἄς ποῦμε, μιά περίληψη τῆς μπροσούρας πού παρουσιάζουμε στόν ἀναγνώστη*). Ἔγινε ἀναμφισβήτητο, ὅτι οἱ διάφορες ἀπόψεις γιά τή λύση τῶν τριῶν αὐτῶν ζητημάτων ὀφείλονται πολύ περισσότερο στή ριζική ἀντίθεση τῶν δυό κατευθύνσεων μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία, παρά σέ διαφωνίες πάνω σέ λεπτομέρειες. Ἀπό τό ἄλλο μέρος ὁ ἐνδοιασμός τῶν «οἰκονομιστῶν» ὅσον ἀφορᾶ τήν ἔμπραχτη ἐφαρμογή τῶν ἀντιλήψεών μας στήν «Ἴσκρα» ἔδειξε ξεκάθαρα, ὅτι συχνά μιλᾶμε κυριολεχτικά διαφορετικές γλῶσσες, ὅτι γι᾿ αὐτό τό λόγο *δέ θά μπορέσουμε* νά καταλήξουμε σέ καμιά συνεννόηση ἄν δέν ἀρχίσουμε ab ovo** καί ὅτι πρέπει νά γίνει προσπάθεια γιά μιά πιό ἐκλαϊκευμένη, διασαφηνισμένη μέ ὅσο τό δυνατό πιό πολλά καί συγκεκριμένα παραδείγματα, *συστηματική* «*ἐξήγηση*» μέ *ὅλους* τούς «οἰκονομιστές» πάνω σέ *ὅλα* τά βασικά σημεῖα τῶν διαφωνιῶν μας. Ἀποφάσισα λοιπόν νά κάνω μιά τέτοια προσπάθεια, «νά ἐξηγηθῶ», ἄν καί εἶχα πλήρη ἐπίγνωση ὅτι αὐτό θά μεγαλώσει ἐξαιρετικά τίς διαστάσεις τῆς μπροσούρας καί θ᾿ ἀργοπορήσει τήν ἔκδοσή της, δέν ἔβλεπα ὅμως καμιά δυνατότητα νά ἐκπληρώσω *διαφορετικά* τήν ὑπόσχεση πού ἔδοσα στό ἄρθρο «᾿Από ποῦ ν᾿ ἀρχίσουμε;». Ἔτσι, στή συγγνώμη πού ζητῶ γιά τήν καθυστέρηση, πρέπει νά

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἐκδ., τόμ. 5ος, σελ. 366-373. *Ἡ Σύντ.*

** — ἀπό τήν ἀρχή. *Ἡ Σύντ.*

προσθέσω καί τή συγγνώμη γιά τίς τεράστιες ἐλλείψεις πού παρουσιάζει ἡ μπροσούρα ἀπό λογοτεχνική πλευρά: ἤμουνα ὑποχρεωμένος νά δουλεύω *πάρα πολύ βιαστικά* καί συχνά μέ διέκοπταν διάφορες ἄλλες δουλειές.

Ἡ ἀνάλυση τῶν τριῶν ζητημάτων πού ἀναφέραμε πιό πάνω ἀποτελεῖ, ὅπως καί πρῶτα, τό κύριο θέμα τῆς μπροσούρας. Ὑποχρεώθηκα ὅμως ν' ἀρχίσω ἀπό δυό γενικότερα ζητήματα: γιατί ἕνα τόσο «ἀθῶο» καί «φυσιολογικό» σύνθημα, ὅπως τό σύνθημα «ἐλευθερία κριτικῆς», ἀποτελεῖ γιά μᾶς ἕνα ἀληθινό σύνθημα μάχης; γιατί δέν μποροῦμε νά συνεννοηθοῦμε οὔτε καί στό βασικό ζήτημα τοῦ ρόλου πού παίζει ἡ σοσιαλδημοκρατία ἀπέναντι στό αὐθόρμητο μαζικό κίνημα; Σέ συνέχεια, ἡ ἔκθεση τῶν ἀπόψεών μας γιά τό χαρακτήρα καί τό περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς ζύμωσης μετατράπηκε σέ ἐξήγηση τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στήν τρεϊντ-γιουνιονιστική καί στή σοσιαλδημοκρατική πολιτική, καί ἡ ἔκθεση τῶν ἀπόψεών μας γιά τά ὀργανωτικά προβλήματα μετατράπηκε σέ ἐξήγηση τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στίς χειροτεχνικές μεθόδους δουλειᾶς, πού ἱκανοποιοῦν τούς «οἰκονομιστές», καί στήν ἀναγκαία, κατά τή γνώμη μας, ὀργάνωση ἐπαναστατῶν. Ἔπειτα ἐπιμένω πολύ περισσότερο στό «σχέδιο» γιά μιά πανρωσική πολιτική ἐφημερίδα, ἐπειδή ἦταν ἐντελῶς ἀσύστατες οἱ ἀντιρήσεις πού διατυπώθηκαν ἐναντίον του κι ἐπειδή ἡ ἀπάντηση πού μοῦ ἔδοσαν στό ἐρώτημα πού ἔβαλα στό ἄρθρο «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;», πῶς δηλαδή θά μπορούσαμε νά καταπιαστοῦμε ταυτόχρονα ἀπ' ὅλες τίς πλευρές μέ τή συγκρότηση τῆς ὀργάνωσης πού μᾶς χρειάζεται, ἐλάχιστα ἀφοροῦσε τήν οὐσία τοῦ ζητήματος. Τέλος, στό τελευταῖο μέρος τῆς μπροσούρας ἐλπίζω νά δείξω, πώς κάναμε ὅ,τι ἐξαρτιόταν ἀπό μᾶς γιά νά προλάβουμε μιά ἀποφασιστική ρήξη μέ τούς «οἰκονομιστές», ρήξη πού ὡστόσο ἀποδείχτηκε ἀναπόφευχτη· ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἔχει ἀποχτήσει μιά ἰδιαίτερη, «ἱστορική» ἄν θέλετε, σημασία, γιατί ἐξέφρασε πιό ὁλοκληρωμένα καί πιό ἀνάγλυφα ὄχι τό συνεπῆ «οἰκονομισμό» ἀλλά τή σύγχυση καί τίς ταλαντεύσεις, πού ἀποτελοῦν τό χαρακτηριστικό γνώρισμα μιᾶς *ὁλόκληρης περιόδου* στήν ἱστορία τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας· ὅτι γι' αὐτό τό λόγο ἀποχτᾶ σημασία καί ἡ ἐξαιρετικά λεπτομερειακή, ἀπό πρώτη ματιά, πολεμική ἐνάντια στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», γιατί δέν μποροῦμε νά τραβήξουμε μπροστά, ἄν δέ βάλουμε ὁριστικά τέρμα σ' αὐτή τήν περίοδο.

Φλεβάρης τοῦ 1902 *Ν. Λένιν*

I

ΔΟΓΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ»

α) ΤΙ ΣΗΜΑΙΝΕΙ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗΣ»;

«Ἐλευθερία κριτικῆς» εἶναι ἀναμφισβήτητα σήμερα τό κατεξοχήν σύνθημα τῆς μόδας, σύνθημα πού χρησιμοποιεῖται συχνότατα στίς συζητήσεις ἀνάμεσα στούς σοσιαλιστές καί στούς δημοκράτες ὅλων τῶν χωρῶν. Εἶναι δύσκολο, ἀπό πρώτη ματιά, νά φανταστεῖ κανείς κάτι πιό περίεργο ἀπό τίς ἐπίσημες αὐτές ἐπικλήσεις τοῦ ἑνός ἀπό τά ἀντιμαχόμενα μέρη στήν ἐλευθερία κριτικῆς. Εἶναι τάχα δυνατό ν' ἀκούστηκαν μέσα ἀπό τά πρωτοπόρα κόμματα φωνές ἐνάντια στό συνταγματικό ἐκεῖνο νόμο τῆς πλειοψηφίας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, πού ἐγγυᾶται τήν ἐλευθερία τῆς ἐπιστήμης καί τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας; «Κάτι δέν πάει καλά ἐδῶ!» — θά πεῖ ἀπό μέσα του κάθε οὐδέτερος παρατηρητής πού ἔχει ἀκούσει νά ἐπαναλαβαίνεται τό σύνθημα αὐτό τῆς μόδας σ' ὅλα τά σταυροδρόμια, μά δέ συνέλαβε ἀκόμα τήν οὐσία τῆς διαφωνίας ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού διαφωνοῦν. «Τό σύνθημα αὐτό εἶναι, προφανῶς, ἕνα ἀπό τά συμβατικά ἐκεῖνα λογάκια, πού, ὅπως καί τά παρατσούκλια, πολιτογραφοῦνται μέ τή χρήση καί γίνονται σχεδόν ὀνόματα προσηγορικά».

Στήν πραγματικότητα δέν εἶναι μυστικό γιά κανέναν, ὅτι μέσα στή σύγχρονη διεθνῆ * σοσιαλδημοκρατία ἔχουν διαμορ-

* Μέ τήν εὐκαιρία σημειώνουμε ὅτι στήν ἱστορία τοῦ νεότερου σοσιαλισμοῦ αὐτή εἶναι ἴσως ἡ μοναδική κι ἐξαιρετικά παρήγορη στό εἶδος της περίπτωση, πού γιά πρώτη φορά ἡ σύγκρουση τῶν διάφορων κατευθύνσεων μέσα στό σοσιαλισμό ἔχει μετατραπεῖ ἀπό ἐθνική σέ διεθνῆ. Στό παρελθόν οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στούς λασσαλικούς καί στούς ἀϊζεναχικούς [6], ἀνάμεσα στούς γκεντιστές καί στούς ποσσιμπιλιστές [7], ἀνάμεσα στούς φαβιανούς καί

φωθεῖ δυό κατευθύνσεις, πού ἡ πάλη ἀνάμεσά τους πότε φουντώνει καί πετάει ζωηρές φλόγες, πότε καταλαγιάζει καί σιγοκαίει κάτω ἀπό τή στάχτη ἐπιβλητικῶν «ἀποφάσεων ἀνακωχῆς». Σέ τί συνίσταται ἡ «νέα» κατεύθυνση πού βλέπει «κριτικά» τόν «παλιό, δογματικό» μαρξισμό, αὐτό μᾶς τό *εἶπε* ἀρκετά καθαρά ὁ Μπέρνσταϊν καί μᾶς τό *ἔδειξε* ὁ Μιλλεράν.

Ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει ἀπό κόμμα κοινωνικῆς ἐπανάστασης νά μετατραπεῖ σέ δημοκρατικό κόμμα κοινωνικῶν μεταρυθμίσεων. Τό πολιτικό αὐτό αἴτημα ὁ Μπέρνσταϊν τό περιέβαλε μέ ὁλόκληρη συστοιχία ἀπό ἀρκετά ἁρμονικά συνδυασμένα «νέα» ἐπιχειρήματα καί συλλογισμούς. Δέν παραδεχόταν, ὅτι μπορεῖ νά θεμελιωθεῖ ἐπιστημονικά ὁ σοσιαλισμός καί ν' ἀποδειχτεῖ, ἀπό τήν ἄποψη τῆς ὑλιστικῆς ἀντίληψης τῆς ἱστορίας, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖος κι ἀναπόφευχτος. Δέν παραδεχόταν τό γεγονός τῆς αὐξανόμενης ἀθλιότητας, τῆς προλεταριοποίησης καί τῆς ὄξυνσης τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἀντιθέσεων. Διακήρυχνε πώς εἶναι ἀνυπόστατη ἡ ἴδια ἡ ἔννοια «*τελικός σκοπός*» καί ἀπέριπτε ἀνεπιφύλαχτα τήν ἰδέα τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου. Δέν παραδεχόταν ὅτι ἀνάμεσα στό φιλελευθερισμό καί στό σοσιαλισμό ὑπάρχει ριζική ἀντίθεση. Ἀπέριπτε τή *θεωρία τῆς ταξικῆς πάλης* σάν δῆθεν ἀνεφάρμοστη σέ μιά αὐστηρά δημοκρατική κοινωνία, πού κυβερνιέται σύμφωνα μέ τή θέληση τῆς πλειοψηφίας, κτλ.

Ἔτσι, τό αἴτημα μιᾶς ἀποφασιστικῆς στροφῆς ἀπό τήν ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία πρός τόν ἀστικό σοσιαλρεφορμισμό συνοδευόταν ἀπό μιά ὄχι λιγότερο ἀποφασιστική στροφή πρός τήν ἀστική κριτική ὅλων τῶν βασικῶν ἰδεῶν τοῦ μαρξισμοῦ. Κι ἐπειδή ἡ κριτική αὐτή γινόταν ἀνέκαθεν ἐνάντια στό μαρξισμό καί ἀπό τό πολιτικό βῆμα καί ἀπό τήν πανεπιστημιακή ἕδρα, καί μ' ἕνα σωρό μπροσοῦρες καί μέ πολλές ἐπιστημονικές πραγματεῖες, ἐπειδή ὅλη ἡ νέα γενεά τῶν μορφωμένων

στούς σοσιαλδημοκράτες [8], ἀνάμεσα στούς «ναροντοβόλτσι» [9] καί στούς σοσιαλδημοκράτες παρέμεναν καθαρά ἐθνικές φιλονικίες, ἀντανακλοῦσαν καθαρῶς ἐθνικά χαρακτηριστικά καί γίνονταν, ἄς ποῦμε, σέ διαφορετικά ἐπίπεδα. Σήμερα (αὐτό εἶναι τώρα πιά ὁλοφάνερο) οἱ ἄγγλοι φαβιανοί, οἱ γάλλοι μινιστεριαλιστές, οἱ γερμανοί μπερνσταϊνικοί [10], οἱ ρῶσοι κριτικοί — ὅλοι τους ἀποτελοῦν μιά οἰκογένεια, ὅλοι τους ἐπαινοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλο, διδάσκονται ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο καί ὅλοι μαζί ξεσπαθώνουν ἐνάντια στό «δογματικό» μαρξισμό. Ἴσως σ' αὐτή τήν πρώτη, πραγματικά διεθνή, σύγκρουση μέ τό σοσιαλιστικό ὀπορτουνισμό ἡ διεθνής ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία νά δυναμώσει ἀρκετά, ὥστε νά βάλει τέρμα στήν πολιτική ἀντίδραση πού ἤδη ἀπό καιρό βασιλεύει στήν Εὐρώπη.

τάξεων ἐπί δεκαετίες διαπαιδαγωγοῦνταν συστηματικά μέ τό πνεῦμα τῆς κριτικῆς αὐτῆς, δέν εἶναι παράξενο, ὅτι ἡ «νέα κριτική» κατεύθυνση μέσα στή σοσιαλδημοκρατία ξεπρόβαλε μονομιᾶς ἐντελῶς ὁλοκληρωμένη, ὅπως ἀκριβῶς ἡ Ἀθηνᾶ ἀπό τό κεφάλι τοῦ Δία[11]. Ἡ κατεύθυνση αὐτή ὡς πρός τό περιεχόμενό της δέν εἶχε ἀνάγκη ν' ἀναπτυχθεῖ καί νά διαμορφωθεῖ: μεταφέρθηκε κατευθείαν ἀπό τήν ἀστική φιλολογία στή σοσιαλιστική.

Παρακάτω. Ἄν ἡ θεωρητική κριτική πού ἔκανε ὁ Μπέρνσταϊν καί οἱ διακαεῖς πολιτικοί πόθοι του παραμένουν ἀκόμα γιά μερικούς ἀσαφεῖς, οἱ γάλλοι φρόντισαν νά ἐπιδείξουν κατά τρόπο χειροπιαστό τή «νέα μέθοδο». Ἡ Γαλλία καί τούτη τή φορά δικαίωσε τήν παλιά της φήμη, φήμη «χώρας, πού στήν ἱστορία της περισσότερο ἀπό ὁπουδήποτε ἀλλοῦ οἱ ταξικοί ἀγῶνες ἔφταναν κάθε φορά ὥς τό ἀποφασιστικό τέλος» (Ἔνγκελς, ἀπό τόν πρόλογο στό ἔργο τοῦ Μάρξ: «Der 18 Brumaire»)[12]. Οἱ γάλλοι σοσιαλιστές ἀντί νά θεωρητικολογοῦν ἄρχισαν νά δροῦν ἄμεσα· οἱ πιό ἀναπτυγμένες ἀπό δημοκρατική ἄποψη πολιτικές συνθῆκες τῆς Γαλλίας τούς ἐπέτρεψαν νά περάσουν μονομιᾶς στόν «πραχτικό μπερνσταϊνισμό» μ' ὅλες τίς συνέπειές του. Ὁ Μιλλεράν πρόσφερε ἕνα θαυμάσιο δεῖγμα αὐτοῦ τοῦ πραχτικοῦ μπερνσταϊνισμοῦ — δικαιολογημένα λοιπόν καί ὁ Μπέρνσταϊν καί ὁ Φόλμαρ ἔσπευσαν μέ τόσο ζῆλο νά ὑπερασπίσουν καί νά ἐξυμνήσουν τόν Μιλλεράν! Πραγματικά: ἄν ἡ σοσιαλδημοκρατία στήν οὐσία εἶναι ἁπλῶς ἕνα κόμμα μεταρυθμίσεων καί πρέπει νά ἔχει τό θάρρος νά τό ἀναγνωρίσει αὐτό ἀνοιχτά, τότε ὁ σοσιαλιστής ὄχι μόνο ἔχει τό δικαίωμα νά συμμετάσχει σέ ἀστική κυβέρνηση, ἀλλά καί ὀφείλει νά τό ἐπιδιώκει διαρκῶς. Ἄν δημοκρατία σημαίνει στήν οὐσία ἐξάλειψη τῆς ταξικῆς κυριαρχίας, τότε γιατί ἕνας σοσιαλιστής ὑπουργός νά μή σαγηνεύει ὅλο τόν ἀστικό κόσμο μέ λόγους γιά συνεργασία τῶν τάξεων; Γιατί νά μή μένει στήν κυβέρνηση ἀκόμα καί ὅταν οἱ δολοφονίες τῶν ἐργατῶν ἀπό τούς χωροφύλακες δείχνουν γιά ἑκατοστή καί χιλιοστή φορά τόν πραγματικό χαρακτήρα τῆς δημοκρατικῆς συνεργασίας τῶν τάξεων; Γιατί νά μή συμμετέχει προσωπικά στήν ὑποδοχή τοῦ τσάρου, πού οἱ γάλλοι σοσιαλιστές δέν τόν ἀποκαλοῦν σήμερα ἀλλιῶς παρά ἥρωα τῆς κρεμάλας, τοῦ κνούτου καί τῆς ἐκτόπισης (knouteur, pendeur et déportateur); Καί ἡ ἀμοιβή γιά τήν ἔσχατη αὐτή ταπείνωση καί αὐτοεξευτελισμό τοῦ σοσιαλισμοῦ μπροστά σ' ὅλο τόν κόσμο, γιά τή διαφθορά τῆς σοσιαλιστικῆς συνείδησης τῶν ἐργατικῶν

μαζῶν — τῆς μοναδικῆς αὐτῆς βάσης πού μπορεῖ νά μᾶς ἐξασφαλίσει τή νίκη — ἡ ἀμοιβή γιά ὅλα αὐτά εἶναι τά πομπώδη *σχέδια* γιά κάτι τιποτένιες μεταρυθμίσεις, τόσο τιποτένιες ὥστε ἀκόμα καί ἀστικές κυβερνήσεις νά ἔχουν κατορθώσει νά ἀποσπάσουν περισσότερα πράγματα!

Ὅποιος δέν κλείνει σκόπιμα τά μάτια του, δέν μπορεῖ νά μή δεῖ, ὅτι ἡ νέα «κριτική» κατεύθυνση μέσα στό σοσιαλισμό δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά μιά νέα παραλλαγή τοῦ *ὀπορτουνισμοῦ*. Κι ἄν κρίνουμε τούς ἀνθρώπους ὄχι ἀπό τή φανταχτερή στολή πού μόνοι τους φόρεσαν, ὄχι ἀπό τήν ἐντυπωσιακή ἐπωνυμία πού μόνοι τους πῆραν, ἀλλά ἀπό τά ἔργα τους κι ἀπό ὅσα προπαγανδίζουν στήν πραγματικότητα, θά δοῦμε καθαρά πώς «ἐλευθερία κριτικῆς» σημαίνει ἐλευθερία ὀπορτουνιστικῆς κατεύθυνσης μέσα στή σοσιαλδημοκρατία, ἐλευθερία μετατροπῆς τῆς σοσιαλδημοκρατίας σέ δημοκρατικό κόμμα μεταρυθμίσεων, ἐλευθερία γιά τήν εἰσαγωγή ἀστικῶν ἰδεῶν καί ἀστικῶν στοιχείων στό σοσιαλισμό.

Ἡ λέξη ἐλευθερία εἶναι μεγάλη λέξη, κάτω ὅμως ἀπό τή σημαία τῆς ἐλευθερίας τῆς βιομηχανίας ἔγιναν οἱ πιό ληστρικοί πόλεμοι, κάτω ἀπό τή σημαία τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας καταληστεύονταν οἱ ἐργαζόμενοι. Μιά τέτοια ἀκριβῶς ἐσωτερική ἀπάτη κρύβεται κάτω ἀπό τή σημερινή χρήση τῶν λέξεων «ἐλευθερία κριτικῆς». Οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν πραγματικά πεισθεῖ, ὅτι προώθησαν τήν ἐπιστήμη, θά ζητοῦσαν ὄχι ἐλευθερία συνύπαρξης τῶν νέων ἀντιλήψεων μέ τίς παλιές, ἀλλά τήν ἀντικατάσταση τῶν παλιῶν ἀντιλήψεων ἀπό τίς νέες. Καί οἱ κραυγές «ζήτω ἡ ἐλευθερία κριτικῆς!» πού ἀκούγονται σήμερα, θυμίζουν πολύ τό μύθο τοῦ ἄδειου βαρελιοῦ.

Βαδίζουμε σάν συμπαγής ὁμάδα ἀπό ἕναν ἀπόκρημνο καί δύσκολο δρόμο, πιασμένοι γερά χέρι μέ χέρι. Εἴμαστε ἀπ' ὅλες τίς μεριές κυκλωμένοι ἀπό ἐχθρούς, καί εἴμαστε σχεδόν πάντα ἀναγκασμένοι νά βαδίζουμε κάτω ἀπό τά πυρά τους. Ἑνωθήκαμε ὕστερα ἀπό ἐλεύθερα παρμένη ἀπόφαση γιά νά πολεμήσουμε τούς ἐχθρούς κι ὄχι γιά νά πέσουμε στό γειτονικό βάλτο, πού οἱ κάτοικοί του ἀπό τήν ἀρχή μᾶς κατέκριναν, γιατί ξεχωρίσαμε σέ ἰδιαίτερη ὁμάδα καί διαλέξαμε τό δρόμο τοῦ ἀγώνα ἀντί τό δρόμο τῆς συμφιλίωσης. Καί τώρα μερικοί ἀπό μᾶς ἀρχίζουν νά φωνάζουν: πᾶμε σ' αὐτό τό βάλτο! Κι ὅταν ἀρχίζουμε νά τούς μαλώνουμε, ἀπαντοῦν: τί καθυστερημένοι πού εἶστε! Καί πῶς δέν ντρέπεστε νά μᾶς ἀρνιέστε τήν ἐλευθερία νά σᾶς καλοῦμε σέ καλύτερο δρόμο! —Ὤ, ναί, κύριοι, εἶστε ἐλεύθεροι

ὄχι μόνο νά μᾶς καλεῖτε, μά καί νά πᾶτε ὅπου θέλετε, ἀκόμα καί στό βάλτο· ἔχουμε μάλιστα τή γνώμη, ὅτι ἡ πραγματική θέση σας βρίσκεται ἴσα-ἴσα στό βάλτο καί εἴμαστε ἕτοιμοι νά σᾶς προσφέρουμε κάθε βοήθεια γιά νά κουβαληθεῖτε ἐκεῖ. Μόνο ἄστε τά χέρια μας τότε, μή πιάνεστε ἀπό μᾶς καί μή λερώνετε τή μεγάλη λέξη ἐλευθερία, γιατί καί μεῖς εἴμαστε «ἐλεύθεροι» νά πᾶμε ὅπου μᾶς ἀρέσει, ἐλεύθεροι νά πολεμήσουμε ὄχι μονάχα τό βάλτο, ἀλλά καί κείνους πού τραβᾶνε γιά τό βάλτο!

β) ΟΙ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΙ ΣΥΝΗΓΟΡΟΙ ΤΗΣ «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ»

Καί νά πού τό σύνθημα αὐτό («ἐλευθερία κριτικῆς») τό ἔριξε τώρα τελευταῖα ἐπίσημα τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» (τεῦχος 10), ὄργανο τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν»[13] τοῦ ἐξωτερικοῦ, καί τό ἔριξε ὄχι σάν θεωρητικό ἀξίωμα, ἀλλά σάν πολιτικό αἴτημα, σάν ἀπάντηση στό ἐρώτημα: «εἶναι ἄραγε δυνατό νά ἑνωθοῦν οἱ σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις πού δροῦν στό ἐξωτερικό;» — «Γιά μιά σταθερή ἕνωση εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐλευθερία κριτικῆς» (σελ. 36).

Ἀπό τή δήλωση αὐτή προκύπτουν δυό ἐντελῶς συγκεκριμένα συμπεράσματα: 1. Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» παίρνει ὑπό τήν προστασία του τήν ὀπορτουνιστική κατεύθυνση πού ὑπάρχει μέσα στή διεθνῆ σοσιαλδημοκρατία γενικά. 2. Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ζητάει ἐλευθερία γιά τόν ὀπορτουνισμό μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Ἄς ἐξετάσουμε αὐτά τά συμπεράσματα.

Τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν τοῦ ἀρέσει «ἰδιαίτερα ἡ τάση τῆς „Ἴσκρα“ καί τοῦ „Ζαριά“[14] νά προφητεύουν μιά ρήξη ἀνάμεσα στούς *Ὀρεινούς* καί στούς *Γιρονδίνους*[15] τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας»*.

---

* Ἡ σύγκριση τῶν δυό ρευμάτων μέσα στό ἐπαναστατικό προλεταριάτο (τοῦ ἐπαναστατικοῦ καί τοῦ ὀπορτουνιστικοῦ) μέ τά δυό ρεύματα πού ὑπῆρχαν μέσα στήν ἐπαναστατική ἀστική τάξη τοῦ XVIII αἰώνα (τούς γιακωβίνους, δηλ. τούς «Ὀρεινούς» καί τούς γιρονδίνους) ἔχει γίνει στό κύριο ἄρθρο τοῦ φύλλου ἀρ. 2 τῆς «Ἴσκρα» (Φλεβάρης 1901). Τό ἄρθρο αὐτό ἔχει γραφεῖ ἀπό τόν Πλεχάνοφ. Καί οἱ καντέτοι, καί οἱ «μπεζζαγκλάβτσι»[16], καί οἱ μενσεβίκοι ἀγαποῦν πολύ νά μιλοῦν, καί ὥς τώρα ἀκόμα, γιά «γιακωβινισμό» μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Προτιμοῦν ὅμως νά σωπαίνουν ἤ νά... ξεχνοῦν, ὅτι ὁ Πλεχάνοφ χρησιμοποίησε γιά πρώτη φορά τόν ὅρο αὐτόν ἐνάντια στή δεξιά πτέρυγα τῆς σοσιαλδημοκρατίας. (Σημείωση τοῦ συγγραφέα στήν ἔκδοση τοῦ 1907. *Ἡ Σύντ.*)

«Γενικά — γράφει ὁ διευθυντής τοῦ «Ρ. Ντ.» Μπ. Κριτσέβσκι — θεωροῦμε τίς συζητήσεις γιά *Ὄρος* καί *Γιρόνδη* μέσα στίς γραμμές τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἐπιπόλαιο ἱστορικό παραλληλισμό, κάτι τό περίεργο γιά τήν πένα ἑνός μαρξιστῆ. Τό Ὄρος καί ἡ Γιρόνδη δέν ἐκπροσωποῦσαν διαφορετικές ἰδιοσυγκρασίες ἤ διαφορετικά πνευματικά ρεύματα, ὅπως μπορεῖ νά νομίζουν οἱ θεωρητικοί ἱστορικοί, ἀλλά διαφορετικές τάξεις ἤ στρώματα· ἀπό τό ἕνα μέρος τή μεσαία ἀστική τάξη καί ἀπό τό ἄλλο τή μικροαστική τάξη μέ τό προλεταριάτο. Στό σύγχρονο ὅμως σοσιαλιστικό κίνημα δέν ὑπάρχει σύγκρουση ταξικῶν συμφερόντων. Τό κίνημα αὐτό στό σύνολό του, σ' *ὅλες* του (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ Μπ. Κρ.) τίς ποικιλομορφίες, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν πιό φανατικῶν μπερνσταϊνικῶν, στέκεται στό ἔδαφος τῶν ταξικῶν συμφερόντων τοῦ προλεταριάτου, τῆς ταξικῆς του πάλης γιά πολιτική καί οἰκονομική ἀπελευθέρωση» (σελ. 32–33).

Τολμηρός ἰσχυρισμός! Ὁ Μπ. Κριτσέβσκι δέν ἔχει ἄραγε ἀκούσει γιά ἕνα γεγονός πού ἔχει σημειωθεῖ ἀπό καιρό, ὅτι ἴσα ἴσα ἡ πλατιά συμμετοχή ἑνός *στρώματος* «ἀκαδημαϊκῶν» στό σοσιαλιστικό κίνημα τῶν τελευταίων χρόνων ἐξασφάλισε μιά τόσο γρήγορη διάδοση τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ; Καί τό κυριότερο: ποῦ στηρίζει ὁ συντάχτης μας τή γνώμη του, ὅτι ἀκόμα καί «οἱ πιό φανατικοί μπερνσταϊνικοί» στέκονται στό ἔδαφος τῆς ταξικῆς πάλης γιά τήν πολιτική καί τήν οἰκονομική ἀπελευθέρωση τοῦ προλεταριάτου; Ἄγνωστο. Ἡ ἀποφασιστική ὑπεράσπιση τῶν πιό φανατικῶν μπερνσταϊνικῶν δέ στηρίζεται σέ κανένα ἀπολύτως ἐπιχείρημα ἤ συλλογισμό. Ὁ συντάχτης νομίζει, προφανῶς, πώς μιά καί ἐπαναλαβαίνει ὅσα λένε γιά τόν ἑαυτό τους καί οἱ πιό φανατικοί μπερνσταϊνικοί, ὁ ἰσχυρισμός του δέ χρειάζεται ἀποδείξεις. Μπορεῖτε ὅμως νά φανταστεῖτε κάτι πιό «ἐπιπόλαιο» ἀπ' αὐτή τή γνώμη γιά μιά ὁλόκληρη κατεύθυνση, γνώμη πού στηρίζεται στά ὅσα λένε ἁπλῶς γιά τόν ἑαυτό τους οἱ ἴδιοι οἱ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς κατεύθυνσης; Μπορεῖτε νά φανταστεῖτε κάτι πιό ἐπιπόλαιο ἀπό τό «ἠθικό συμπέρασμα» πού θά δοῦμε παρακάτω γιά τούς δυό διαφορετικούς καί μάλιστα διαμετρικά ἀντίθετους τύπους ἤ δρόμους κομματικῆς ἀνάπτυξης (σελ. 34–35 τοῦ «Ρ. Ντ.»); Οἱ γερμανοί σοσιαλδημοκράτες, βλέπετε, ἀναγνωρίζουν τήν πλήρη ἐλευθερία κριτικῆς, οἱ γάλλοι ὅμως ὄχι, καί ἴσα-ἴσα ἡ περίπτωσή τους δείχνει ὅλη τή «ζημιά τῆς ἀδιαλλαξίας».

Ἀκριβῶς τό παράδειγμα τοῦ Μπ. Κριτσέβσκι, ἀπαντοῦμε ἐμεῖς, δείχνει ὅτι κάποτε αὐτοκαλοῦνται μαρξιστές ἄνθρωποι πού βλέπουν τήν ἱστορία κυριολεχτικά «ἀλά Ἰλοβάισκι». Γιά νά ἐξηγήσεις τήν ἑνότητα τοῦ γερμανικοῦ καί τόν τεμαχισμό τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος δέ χρειάζεται καθόλου ν' ἀναμοχλεύεις τίς ἱστορικές ἰδιομορφίες τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλ-

λης χώρας, νά παραβάλλεις τίς συνθῆκες τῆς στρατιωτικῆς μισοαπολυταρχίας μέ τό δημοκρατικό κοινοβουλευτισμό, ν' ἀναλύεις τίς συνέπειες τῆς Κομμούνας καί τοῦ ἔκτακτου νόμου ἐνάντια στούς σοσιαλιστές[17], νά συγκρίνεις τήν οἰκονομική ζωή καί τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη, νά θυμᾶσαι ὅτι «ἡ πρωτοφανής ἀνάπτυξη τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας» συνοδευόταν ἀπό μιά δραστήρια πάλη, πρωτοφανῆ στήν ἱστορία τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὄχι μόνο ἐνάντια στίς θεωρητικές πλάνες (Μιούλμπεργκερ, Ντύρινγκ *, ἀπό καθέδρας σοσιαλιστές[20]), ἀλλά κι ἐνάντια στά λάθη ταχτικῆς (Λασσάλ), κτλ. κτλ. Ὅλα αὐτά εἶναι περιττά! Οἱ γάλλοι τσακώνονται γιατί εἶναι ἀδιάλλαχτοι, οἱ γερμανοί εἶναι ἑνωμένοι γιατί εἶναι καλά παιδιά.

Καί σημειῶστε, ὅτι μ' αὐτή τήν ἀπαράμιλλη βαθύτητα σκέψης «ἀναιρεῖται» ἕνα γεγονός πού ἀνατρέπει ὁλότελα τήν ὑπεράσπιση τῶν μπερνσταϊνικῶν. Τό ζήτημα, ἄν οἱ μπερνσταϊνικοί *ἀκολουθοῦν* ἤ ὄχι τήν ἀρχή τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, μπορεῖ νά λυθεῖ δριστικά καί ἀμετάκλητα μόνο μέ τήν ἱστορική πείρα. Συνεπῶς, ἴσα ἴσα τό παράδειγμα τῆς Γαλλίας ἔχει τή μεγαλύτερη σημασία ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη, γιατί ἡ Γαλλία εἶναι ἡ μοναδική χώρα ὅπου οἱ μπερνσταϊνικοί δοκίμασαν *νά σταθοῦν* μέ τίς δικές τους δυνάμεις στά πόδια τους, κάτω ἀπό τίς θερμές ἐπιδοκιμασίες τῶν γερμανῶν συναδέλφων τους (κι ἐνμέρει καί τῶν ρώσων ὀπορτουνιστῶν: σύγκρ. «Ρ. Ντ.» τεῦχος 2–3, σελ. 83–84). Ἡ παραπομπή στήν «ἀδιαλλαξία» τῶν γάλλων — ἐκτός ἀπό τήν «ἱστορική» της (στό πνεῦμα τοῦ Νόζντρεφ) σημασία — ἀποτελεῖ ἁπλῶς προσπάθεια νά συγκαλυφθοῦν μέ ὀργισμένα λόγια πολύ δυσάρεστα γεγονότα.

---

* Ὅταν ὁ Ἔνγκελς ἔκανε ἐπίθεση ἐνάντια στόν Ντύρινγκ, πολλοί ἐκπρόσωποι τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας ἔκλιναν πρός τίς ἀπόψεις τοῦ τελευταίου καί οἱ κατηγορίες γιά δριμύτητα, γιά ἀδιαλλαξία, γιά μή συντροφική πολεμική κ. ἄ. ἔπεφταν βροχή πάνω στόν Ἔνγκελς ἀκόμα καί δημόσια, στό συνέδριο τοῦ κόμματος (στό συνέδριο τοῦ 1877[18]) ὁ Μόστ καί οἱ σύντροφοί του ἔκαναν πρόταση ν' ἀπαγορευτεῖ ἡ δημοσίευση τῶν ἄρθρων τοῦ Ἔνγκελς στό «Vorwärts»[19], ἐπειδή «δέν ἐνδιαφέρουν τήν τεράστια πλειονότητα τῶν ἀναγνωστῶν», καί ὁ Φάλτεϊχ (Vahlteich) δήλωσε, ὅτι ἡ δημοσίευση αὐτῶν τῶν ἄρθρων προξένησε μεγάλη ζημιά στό κόμμα καί ὅτι καί ὁ Ντύρινγκ ἔχει προσφέρει ὑπηρεσίες στή σοσιαλδημοκρατία: «πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε ὅλους πρός τό συμφέρον τοῦ κόμματος καί, ἄν οἱ καθηγητές φιλονικοῦν, τό „Vorwärts" δέν εἶναι καθόλου ὁ στίβος ὅπου μποροῦν νά γίνονται τέτοιες φιλονικίες» («Vorwärts» ἀρ. φύλλου 65, τῆς 6 τοῦ Ἰούνη 1877). Ὅπως βλέπετε, κι αὐτό εἶναι ἕνα παράδειγμα ὑπεράσπισης τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς» καί πάνω σ' αὐτό τό παράδειγμα δέ θά ἦταν ἄσχημο νά σκεφτοῦν οἱ νόμιμοι κριτικοί μας καί οἱ παράνομοι ὀπορτουνιστές μας, πού τόσο τούς ἀρέσει νά ἐπικαλοῦνται τό παράδειγμα τῶν γερμανῶν!

Μά καί τούς γερμανούς δέν ἔχουμε καθόλου τήν πρόθεση νά τούς χαρίσουμε στόν Μπ. Κριτσέβσκι καί στούς πολυάριθμους ἄλλους συνήγορους τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς». Ἄν «οἱ πιό φανατικοί μπερνσταϊνικοί» γίνονται ἀκόμα ἀνεχτοί στίς γραμμές τοῦ γερμανικοῦ κόμματος, αὐτό συμβαίνει μόνο στό βαθμό πού *ὑποτάσσονται* στήν ἀπόφαση τοῦ Ἀννοβέρου, ἀπόφαση πού ἀπέριψε κατηγορηματικά τίς «τροπολογίες» τοῦ Μπέρνσταϊν[21], καί στήν ἀπόφαση τῆς Λυβέκης, πού (παρ' ὅλη τή διπλωματικότητά της) ἀποτελεῖ ἄμεση προειδοποίηση πρός τόν Μπέρνσταϊν[22]. Ἀπό τήν ἄποψη τῶν συμφερόντων τοῦ γερμανικοῦ κόμματος, μπορεῖ νά συζητεῖ κανείς κατά πόσο στήν προκειμένη περίπτωση εἶχε τή θέση της μιά διπλωματικότητα κι ἄν θἄταν ἤ ὄχι προτιμότερη μιά κακή εἰρήνη ἀπό ἕνα καλό τσακωμό, μέ δυό λόγια, μπορεῖ νά διαφωνεῖ κανείς ὡς πρός τή σκοπιμότητα τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου *τρόπου* ἀπόριψης τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ, δέν μπορεῖ ὅμως νά μή βλέπει τό γεγονός, ὅτι τό γερμανικό κόμμα *ἀπέριψε* δυό φορές τό μπερνσταϊνισμό. Γι' αὐτό τό λόγο τό νά νομίζει κανείς ὅτι τό παράδειγμα τῶν γερμανῶν ἐπιβεβαιώνει τή θέση, ὅτι «οἱ πιό φανατικοί μπερνσταϊνικοί ἀκολουθοῦν τίς ἀρχές τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου γιά τήν οἰκονομική καί πολιτική του ἀπελευθέρωση», σημαίνει ὅτι δέν καταλαβαίνει τίποτε ἀπ' ὅσα γίνονται μπροστά στά μάτια ὁλονῶν*.

Κάτι παραπάνω. Ὅπως ἔχουμε ἤδη παρατηρήσει, τό «Ραμπό-

* Πρέπει νά σημειωθεῖ, ὅτι σχετικά μέ τό ζήτημα τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ μέσα στό γερμανικό κόμμα τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» περιοριζόταν πάντοτε σέ μιά ξερή ἔκθεση τῶν γεγονότων, «ἀποφεύγοντας» ἐντελῶς νά ἐκφέρει δική του γνώμη πάνω σ' αὐτά. Βλ. λχ. τό τεῦχος 2–3, σελ. 66, γιά τό συνέδριο τῆς Στουτγάρδης[23]· ὅλες οἱ διαφωνίες ἀνάγονται σέ διαφωνίες «ταχτικῆς» καί διαπιστώνεται μόνο, ὅτι ἡ τεράστια πλειοψηφία παραμένει πιστή στήν παλιά ἐπαναστατική ταχτική. Ἤ πάρτε τό τεῦχος 4–5, σελ. 25 κ. ἑπ., ὅπου γίνεται μιά ἁπλή παράθεση τῶν λόγων πού ἐκφωνήθηκαν στό συνέδριο τοῦ Ἀννοβέρου μαζί μέ τήν ἀναδημοσίευση τοῦ σχεδίου ἀπόφασης πού πρότεινε ὁ Μπέμπελ. Ἡ ἔκθεση καί ἡ κριτική τῶν ἀπόψεων τοῦ Μπέρνσταϊν ἀναβάλλεται πάλι (ὅπως ἔγινε καί στό τεῦχος 2–3) ὥσπου νά γραφεῖ «εἰδικό ἄρθρο». Τό παράξενο εἶναι ὅτι στή σελ. 33 τοῦ τεύχους 4–5 διαβάζουμε: «. . .οἱ ἀπόψεις πού ἐξέθεσε ὁ Μπέμπελ ἔχουν μέ τό μέρος τους τήν τεράστια πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου», καί λίγο παρακάτω: «. . .Ὁ Ντάβιντ ὑπεράσπισε τίς ἀπόψεις τοῦ Μπέρνσταϊν. . . Πρίν ἀπ' ὅλα προσπάθησε ν' ἀποδείξει ὅτι. . . ὁ Μπέρνσταϊν καί οἱ φίλοι του στέκονται, παρ' ὅλα αὐτά (sic!) (ἔτσι! *Σύντ.*) στό ἔδαφος τῆς ταξικῆς πάλης. . .». Αὐτά ἔχουν γραφτεῖ τό Δεκέμβρη τοῦ 1899, τό Σεπτέμβρη ὅμως τοῦ 1901 τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», κατά τά φαινόμενα, ἔχει ἀλλάξει γνώμη ὡς πρός τήν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεων τοῦ Μπέμπελ καί ἐπαναλαβαίνει τήν ἄποψη τοῦ Ντάβιντ σάν δική του!

τσεγε Ντιέλο» παρουσιάζεται μπροστά στή *ρωσική* σοσιαλδημοκρατία μέ τό αἴτημα τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς», καί σάν συνήγορος τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ. Κατά τά φαινόμενα, κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι προσβάλαμε ἄδικα τούς «κριτικούς» καί τούς μπερνσταϊνικούς μας. Ποιούς ὅμως συγκεκριμένα; ποιός; ποῦ; πότε; ποιά ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀδικία; Γιά ὅλα αὐτά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» σωπαίνει, δέν ἀναφέρει οὔτε μιά φορά ἕνα ρῶσο κριτικό ἤ μπερνσταϊνικό! Δέ μᾶς μένει παρά νά κάνουμε μιά ἀπό τίς δυό δυνατές ὑποθέσεις. *Εἴτε* ὅτι ἡ πλευρά πού ἄδικα προσβλήθηκε δέν εἶναι κανένας ἄλλος ἀπό τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» (κι αὐτό ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τό γεγονός, ὅτι στά δυό ἄρθρα τοῦ δέκατου τεύχους γίνεται λόγος μόνο γιά τίς προσβολές, πού ἔκαναν τό «Ζαριά» καί ἡ «Ἴσκρα» στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο»). Καί τότε πῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ τό παράξενο φαινόμενο, ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού πάντοτε ἀρνιόταν μέ τόση ἐπιμονή κάθε ἀλληλεγγύη πρός τόν μπερνσταϊνισμό, δέν μπόρεσε νά ὑπερασπίσει τόν ἑαυτό του κατ᾽ ἄλλον τρόπο, παρά μόνο λέγοντας ἕνα καλό λόγο γιά «τούς πιό φανατικούς μπερνσταϊνικούς» καί τήν ἐλευθερία κριτικῆς; *Εἴτε* ὅτι ἄδικα προσβάλθηκαν κάποια τρίτα πρόσωπα. Τότε ὅμως γιά ποιό λόγο νά τά ἀποσιωπᾶ;

Ἔτσι βλέπουμε, ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἐξακολουθεῖ νά παίζει τό κρυφτούλι πού ἔπαιζε (ὅπως θ᾽ ἀποδείξουμε παρακάτω) ἀπό τήν πρώτη στιγμή τῆς ἔκδοσής του. Δόστε ἔπειτα προσοχή σ᾽ αὐτή τήν *πρώτη* ἔμπραχτη ἐφαρμογή τῆς πολυθρύλητης «ἐλευθερίας κριτικῆς». Στήν πράξη κατάντησε ἀμέσως ὄχι μόνο ἀνυπαρξία κάθε κριτικῆς, ἀλλά καί ἀνυπαρξία κάθε ἀνεξάρτητης κρίσης γενικά. Τό ἴδιο τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού ἀποφεύγει νά μιλήσει γιά τό ρωσικό μπερνσταϊνισμό, σάν νά ἐπρόκειτο γιά κρυφή ἀρρώστια (κατά τήν εὔστοχη ἔκφραση τοῦ Σταροβέρ[24]), προτείνει γιά τή θεραπεία αὐτῆς τῆς ἀρρώστιας *ν᾽ ἀντιγράψουμε ἁπλούστατα* τήν τελευταία γερμανική συνταγή γιά τή θεραπεία τῆς γερμανικῆς ποικιλίας αὐτῆς τῆς ἀρρώστιας! Ἀντί ἐλευθερία κριτικῆς — ἀπομίμηση δουλική... καί ἀκόμα χειρότερα: πιθηκισμός! Τό ἴδιο κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο τοῦ σύγχρονου διεθνοῦς ὀπορτουνισμοῦ ἐκδηλώνεται μέ τή μιά ἤ τήν ἄλλη ποικιλομορφία του ἀνάλογα μέ ἐθνικές ἰδιομορφίες. Σέ μιά χώρα ἡ ὁμάδα τῶν ὀπορτουνιστῶν δροῦσε ἀπό καιρό κάτω ἀπό ἰδιαίτερη σημαία. Σέ ἄλλη οἱ ὀπορτουνιστές περιφρονοῦσαν τή θεωρία, ἀκολουθώντας στήν πράξη τήν πολιτική τῶν ριζοσπαστῶν-σοσιαλιστῶν· σέ μιά τρίτη χώρα μερικά μέλη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος λιποτάχτησαν στό στρα-

τόπεδο τοῦ ὀπορτουνισμοῦ καί προσπαθοῦν νά πετύχουν τούς σκοπούς τους ὄχι μέ τήν ἀνοιχτή πάλη γιά τίς ἀρχές καί γιά μιά νέα ταχτική, ἀλλά μέ τή βαθμιαία, ἀνεπαίσθητη καί ἀτιμώρητη, ἄν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, διαφθορά τοῦ κόμματός τους· σέ μιά τέταρτη χώρα πάλι παρόμοιοι λιποτάχτες χρησιμοποιοῦν τίς ἴδιες μεθόδους μέσα στά σκοτάδια τῆς πολιτικῆς δουλείας, συνδυάζοντας μέ ἐντελῶς πρωτότυπο τρόπο τή «νόμιμη» μέ τήν «παράνομη» δράση κτλ. Τό ν' ἀρχίζεις νά μιλᾶς γιά τήν ἐλευθερία τῆς κριτικῆς καί τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ, σάν ὅρο γιά τήν ἕνωση τῶν *ρώσων* σοσιαλδημοκρατῶν, χωρίς παράλληλα ν' ἀναλύεις πῶς ἀκριβῶς ἐκδηλώθηκε ὁ *ρωσικός* μπερνσταϊνισμός καί ποιοί εἶναι οἱ ἰδιαίτεροι καρποί του, εἶναι τό ἴδιο σάν ν' ἀρχίζεις νά μιλᾶς γιά νά μήν πεῖς τίποτα.

Ἄς δοκιμάσουμε λοιπόν νά ποῦμε ἐμεῖς, ἔστω καί μέ λίγα λόγια, αὐτό πού δέ θέλησε νά πεῖ (εἴτε δέν μπόρεσε ἴσως καί νά καταλάβει) τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο».

γ) Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ

Ἡ βασική ἰδιομορφία τῆς Ρωσίας ἀπό τήν ἄποψη πού ἐξετάζουμε εἶναι, ὅτι *ἡ ἴδια ἡ ἀρχή* τοῦ αὐθόρμητου ἐργατικοῦ κινήματος, ἀπό τό ἕνα μέρος, καί τῆς στροφῆς τῆς προοδευτικῆς κοινῆς γνώμης πρός τό μαρξισμό, ἀπό τό ἄλλο, σημειώθηκε μέ τήν ἕνωση καθαρά ἑτερογενῶν στοιχείων κάτω ἀπό μιά κοινή σημαία καί μέ σκοπό τόν ἀγώνα ἐνάντια σ' ἕνα κοινό ἐχθρό (τήν ἀπαρχαιωμένη κοινωνικοπολιτική κοσμοθεωρία). Μιλᾶμε γιά τό μήνα τοῦ μέλιτος τοῦ «νόμιμου μαρξισμοῦ». Γενικά αὐτό ἦταν ἕνα ἐξαιρετικά πρωτότυπο φαινόμενο πού κανένας δέ θά πίστευε ὅτι ἦταν δυνατό νά παρουσιαστεῖ στή δεκαετία 1880–1890 ἤ στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1890–1900. Σέ μιά χώρα ἀπολυταρχική, μέ ἐντελῶς ὑποδουλωμένο τόν τύπο, σέ ἐποχή ἄγριας πολιτικῆς ἀντίδρασης πού καταδίωκε καί τά παραμικρότερα σπέρματα πολιτικῆς δυσαρέσκειας καί διαμαρτυρίας, ἀνοίγει ξαφνικά τό δρόμο της, μέσα σέ μιά *λογοκρινόμενη* φιλολογία, ἡ θεωρία τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ, γραμμένη σέ αἰσώπεια, μά κατανοητή ἀπ' ὅλους τούς «ἐνδιαφερόμενους», γλώσσα. Ἡ κυβέρνηση εἶχε συνηθίσει νά θεωρεῖ ἐπικίνδυνη μόνο τή θεωρία τοῦ (ἐπαναστατικοῦ) ναροντοβολτσισμοῦ, χωρίς νά παρατηρεῖ, ὅπως γίνεται συνήθως, τήν ἐσωτερική ἐξέλιξή της καί χαιρόταν γιά *κάθε* κριτική πού στρεφόταν ἐνάντια σ' αὐτή τή θεωρία. Ὥσπου ν' ἀντιληφθεῖ ἡ κυβέρνηση τί συμβαίνει, ὥσ-

που ν' ἀνακαλύψει ἡ βραδυκίνητη στρατιά τῶν λογοκριτῶν καί τῶν χωροφυλάκων τόν καινούργιο ἐχθρό καί νά ριχτεῖ πάνω του, πέρασε ὄχι λίγος καιρός (μέ τούς δικούς μας ρωσικούς ὑπολογισμούς). Καί στό διάστημα αὐτό ἔβγαιναν τό ἕνα μετά τό ἄλλο τά μαρξιστικά βιβλία, ἱδρύονταν μαρξιστικά περιοδικά κι ἐφημερίδες, σχεδόν ὅλοι γίνονταν μαρξιστές, τούς μαρξιστές τούς κολάκευαν, τούς μαρξιστές τούς περιποιοῦνταν καί οἱ ἐκδότες ἦταν ἐνθουσιασμένοι ἀπό τήν ἀσυνήθιστα μεγάλη κατανάλωση μαρξιστικῶν βιβλίων. Εἶναι ἐντελῶς εὐνόητο, ὅτι μέσα στούς ἀρχάριους μαρξιστές πού τούς συνεπῆρε ὁ οἶστρος αὐτός βρέθηκαν καί κάμποσοι «συγγραφεῖς πού τό πῆραν ἀπάνω τους»...[25].

Τώρα μποροῦμε νά μιλήσουμε ἤρεμα γι' αὐτή τήν περίοδο, ὅπως μιλάει κανείς γιά τό παρελθόν. Δέν εἶναι μυστικό γιά κανέναν, ὅτι ἡ ἐφήμερη ἄνθιση τοῦ μαρξισμοῦ στήν ἐπιφάνεια τῆς φιλολογίας μας προκλήθηκε ἀπό τή συμμαχία ἀνθρώπων τῶν ἄκρων μέ ἀνθρώπους πολύ μετριοπαθεῖς. Στήν οὐσία οἱ τελευταῖοι αὐτοί ἦταν ἀστοί δημοκράτες καί τό συμπέρασμα αὐτό (πού ἐπιβεβαιώνεται λαμπρά ἀπό τήν κατοπινή «κριτική» τους ἐξέλιξη) ἐπιβλήθηκε σέ μερικούς ἀπό τόν καιρό πού ἡ «συμμαχία» ἦταν ἀκόμη ἀνέπαφη*.

Ἄν ὅμως ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, τότε δέν πέφτει ἄραγε ἡ μεγαλύτερη εὐθύνη γιά τή «σύγχυση» πού ἐπακολούθησε ἴσα ἴσα στούς ἐπαναστάτες σοσιαλδημοκράτες, πού συνῆψαν αὐτή τή συμμαχία μέ τούς μελλοντικούς «κριτικούς»; Αὐτό τό ἐρώτημα, μαζί μέ τήν καταφατική ἀπάντηση σ' αὐτό, τό ἀκοῦμε κάποτε ἀπό ἀνθρώπους πού βλέπουν τά πράγματα πάρα πολύ μονοκόμματα. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως αὐτοί δέν ἔχουν καθόλου δίκιο. Μόνο ὅποιος δέν ἔχει ἐμπιστοσύνη στόν ἑαυτό του μπορεῖ νά φοβᾶται τίς προσωρινές συμμαχίες ἔστω καί μέ ἀνθρώπους ἀσταθεῖς· καί κανένα πολιτικό κόμμα δέ θά μποροῦσε νά ὑπάρξει δίχως τέτοιες συμμαχίες. Καί ἡ ἕνωση μέ τούς νόμιμους μαρξιστές ἦταν στό εἶδος της ἡ πρώτη πραγματικά πολιτική συμμαχία πού ἔκανε ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Χάρη σ' αὐτή τή συμμαχία ἐπιτεύχθηκε μιά καταπληχτικά γρήγορη νίκη ἐνάντια στό ναροντνικισμό καί ἡ διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ μαρξισμοῦ (ἄν καί σέ ἐκχυδαϊσμένη μορφή) πῆρε τεράστια ἔκταση. Ἀλ-

* Ἐδῶ πρόκειται γιά τό ἄρθρο τοῦ Κ. Τούλιν ἐνάντια στόν Στροῦβε, πού δημοσιεύεται παραπάνω. Τό ἄρθρο αὐτό γράφτηκε μέ βάση μιά πραγματεία πού ἔφερε τόν τίτλο «Ἡ ἀντανάκλαση τοῦ μαρξισμοῦ στήν ἀστική φιλολογία». Βλ. τόν πρόλογο [26]. (Ἡ σημείωση εἶναι τοῦ συγγραφέα στήν ἔκδοση τοῦ 1907. *Ἡ Σύντ.*)

λωστε ἡ συμμαχία αὐτή δέν εἶχε κλειστεῖ ὁλωσδιόλου χωρίς «ὅρους». Ἀπόδειξη: ἡ μαρξιστική συλλογή «Ὑλικά γιά τό ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς Ρωσίας», πού τήν ἔκαψε τό 1895 ἡ λογοκρισία. Ἄν ἡ φιλολογική συμφωνία μέ τούς νόμιμους μαρξιστές μπορεῖ νά παρομοιασθεῖ μέ μιά πολιτική συμμαχία, τότε τό βιβλίο αὐτό μπορεῖ νά παρομοιασθεῖ μέ μιά πολιτική συμφωνία.

Τή ρήξη δέν τήν προκάλεσε, βέβαια, τό γεγονός ὅτι οἱ «σύμμαχοι» ἀποδείχτηκαν ἀστοί δημοκράτες. Ἀπεναντίας, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς τελευταίας αὐτῆς κατεύθυνσης εἶναι φυσικοί καί εὐπρόσδεκτοι σύμμαχοι τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἐφόσον πρόκειται γιά τά δημοκρατικά της καθήκοντα, πού ἡ σημερινή κατάσταση τῆς Ρωσίας τά προωθεῖ στό προσκήνιο. Ὅρος ὅμως ἀπαραίτητος γιά μιά τέτοια συμμαχία εἶναι νά ἔχουν οἱ σοσιαλιστές ὅλη τή δυνατότητα ν' ἀποκαλύπτουν μπροστά στήν ἐργατική τάξη τήν ἐχθρική ἀντίθεση τῶν συμφερόντων της πρός τά συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης. Ὁ μπερνσταϊνισμός ὅμως καί ἡ «κριτική» κατεύθυνση, πρός τήν ὁποία εἶχε στραφεῖ ὁμαδικά ἡ πλειονότητα τῶν νόμιμων μαρξιστῶν, ἀφαιροῦσαν ἀπό τούς σοσιαλιστές αὐτή τή δυνατότητα καί διέφθειραν τή σοσιαλιστική συνείδηση, ἐκχυδαΐζοντας τό μαρξισμό, κηρύχνοντας τή θεωρία τῆς ἄμβλυνσης τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων, χαρακτηρίζοντας ἀνόητη τήν ἰδέα τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης καί τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ἀνάγοντας τό ἐργατικό κίνημα καί τήν ταξική πάλη σέ στενό τρεϊντ-γιουνιονισμό καί σέ «ρεαλιστικό» ἀγώνα γιά μικρές, βαθμιαῖες μεταρυθμίσεις. Αὐτό ἰσοδυναμοῦσε πέρα γιά πέρα μέ τήν ἄρνηση ἀπό τήν ἀστική δημοκρατία τοῦ δικαιώματος γιά αὐτοτέλεια τοῦ σοσιαλισμοῦ, κι ἑπομένως καί τοῦ δικαιώματος ὕπαρξής του· στήν πράξη αὐτό σήμαινε μιά τάση γιά μετατροπή τοῦ γεννώμενου ἐργατικοῦ κινήματος σέ οὐρά τῶν φιλελευθέρων.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες ἡ ρήξη ἦταν, φυσικά, ἀναγκαία. Ἡ «πρωτότυπη» ὅμως ἰδιομορφία τῆς Ρωσίας ἐκδηλώθηκε στό γεγονός ὅτι ἡ ρήξη αὐτή σήμαινε ἁπλῶς τήν ἀπομάκρυνση τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ἀπό τήν πιό προσιτή σέ ὅλους καί πλατιά διαδομένη «νόμιμη» φιλολογία. Σ' αὐτήν ὀχυρώθηκαν οἱ «πρώην μαρξιστές», πού ὕψωσαν «τή σημαία τῆς κριτικῆς» καί απόχτησαν σχεδόν τό μονοπώλιο γιά τήν «ἐκμηδένιση» τοῦ μαρξισμοῦ. Οἱ κραυγές: «ἐνάντια στήν ὀρθοδοξία» καί «ζήτω ἡ ἐλευθερία κριτικῆς» (πού τίς ἐπαναλαβαίνει τώρα τό «Ρ. Ντιέλο») ἔγιναν ἀμέσως λογάκια τῆς μόδας. Τό γεγονός ὅτι οὔτε οἱ λογοκριτές,

ούτε οί χωροφύλακες μπόρεσαν ν' άντισταθοῦν σ' αὐτή τή μόδα φαίνεται ἀπό μερικά γεγονότα ὅπως ἡ κυκλοφορία σέ *τρεῖς* ρωσικές ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου τοῦ διάσημου (δόξα Ἡροστράτου) Μπέρνσταϊν[27], ἤ ἡ σύσταση πού ἔκανε ὁ Ζουμπάτοφ γιά τά βιβλία τοῦ Μπέρνσταϊν, τοῦ κυρίου Προκοπόβιτς κ. ἄ. («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 10)[28]. Οἱ σοσιαλδημοκράτες ἐπωμίζονταν τώρα ἕνα καθῆκον δύσκολο αὐτό καθαυτό, πού γινόταν ἀφάνταστα πιό δύσκολο ἀπό καθαρά ἐξωτερικά ἐμπόδια, τό καθῆκον τοῦ ἀγώνα ἐνάντια στό νέο ρεῦμα. Καί τό νέο αὐτό ρεῦμα δέν περιοριζόταν μόνο στήν περιοχή τῆς φιλολογίας. Ἡ στροφή πρός τήν «κριτική» συνοδεύτηκε ἀπό τήν ἀντίροπη τάση, τήν τάση πρός τόν «οἰκονομισμό», πού παρουσιάστηκε μέσα στούς πρακτικούς τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

Πῶς γεννήθηκε καί πῶς ἀναπτύχθηκε ἡ σύνδεση καί ἡ ἀλληλεξάρτηση τῆς νόμιμης κριτικῆς καί τοῦ παράνομου «οἰκονομισμοῦ», — εἶναι ἐνδιαφέρον ζήτημα πού θά μποροῦσε ν' ἀποτελέσει ἀντικείμενο εἰδικοῦ ἄρθρου. Ἐδῶ ἀρκεῖ νά σημειώσουμε ὅτι ἡ σύνδεση αὐτή ὑπάρχει ἀναμφισβήτητα. Τό πολυθρύλητο «Credo» * ἀπόχτησε δικαιολογημένα τόσο μεγάλη φήμη, ἐπειδή ἀκριβῶς διατύπωσε ἀπροκάλυπτα αὐτή τή σύνδεση καί ὁμολόγησε ἄθελά του τή βασική πολιτική τάση τοῦ «οἰκονομισμοῦ»: οἱ ἐργάτες νά κάνουν οἰκονομικό ἀγώνα (θά ἦταν πιό σωστό νά ἔλεγαν: τρεϊντ-γιουνιονιστικό ἀγώνα, γιατί ὁ τελευταῖος ἀγκαλιάζει καί τήν εἰδικά ἐργατική πολιτική), καί ἡ μαρξιστική διανόηση νά συγχωνευθεῖ μέ τούς φιλελεύθερους γιά τόν πολιτικό «ἀγώνα». Ἡ τρεϊντ-γιουνιονιστική δουλειά «μέσα στό λαό» ἦταν ἡ ἐκπλήρωση τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ καί ἡ νόμιμη κριτική ἡ ἐκπλήρωση τοῦ δεύτερου μισοῦ. Ἡ δήλωση αὐτή ἦταν ἕνα τόσο θαυμάσιο ὅπλο ἐνάντια στόν «οἰκονομισμό», πού, ἄν δέν ὑπῆρχε τό «Credo», θ' ἄξιζε τόν κόπο νά ἐπινοηθεῖ.

Τό «Credo» δέν ἐπινοήθηκε, ἀλλά δημοσιεύτηκε παρά τή θέληση, μπορεῖ μάλιστα κι ἐνάντια στή θέληση τῶν συνταχτῶν του. Τουλάχιστο αὐτός πού γράφει τοῦτες τίς γραμμές, καί πού βοήθησε ἄμεσα στό νά δεῖ τό φῶς τῆς ἡμέρας τό νέο «πρόγραμμα» **, ἔτυχε ν' ἀκούσει παράπονα καί μομφές, γιά τό λόγο ὅτι

---

* — σύμβολο *πίστης*, πρόγραμμα, ἔκθεση κοσμοαντίληψης. *Ἡ Σύντ.*

** Πρόκειται *γιά τή διαμαρτυρία τῶν 17* ἐνάντια στό «Credo». Αὐτός πού γράφει τοῦτες τίς γραμμές πῆρε μέρος στή σύνταξη αὐτῆς τῆς διαμαρτυρίας (τέλη τοῦ 1899). Ἡ διαμαρτυρία μαζί μέ τό «Credo» δημοσιεύτηκε στό ἐξωτερικό τήν ἄνοιξη τοῦ 1900[29]. Σήμερα ἀπό τό ἄρθρο τῆς κυρίας Κουσκόβα

μιά πρόχειρη περίληψη τῶν ἀπόψεων τῶν ὁμιλητῶν μοιράστηκε σέ ἀντίγραφα, πῆρε τήν ἐτικέτα τοῦ «Credo» καί μάλιστα δημοσιεύτηκε στόν τύπο μαζί μέ μιά διαμαρτυρία! Ἀναφέρουμε αὐτό τό ἐπεισόδιο, ἐπειδή ἀποκαλύπτει ἕνα πολύ περίεργο γνώρισμα τοῦ «οἰκονομισμοῦ» μας: τό φόβο τῆς δημοσιότητας. Αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό γνώρισμα τοῦ «οἰκονομισμοῦ» γενικά καί ὄχι μόνο τῶν συνταχτῶν τοῦ «Credo»: τόν ἴδιο φόβο ἔδειξε καί ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» [31], ὁ πιό φανερός καί ὁ πιό τίμιος ὀπαδός τοῦ «οἰκονομισμοῦ», καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» (πού ἀγαναχτεῖ, γιατί δημοσιεύτηκαν ντοκουμέντα τῶν «οἰκονομιστῶν» στό «Vademecum»*), καί ἡ Ἐπιτροπή τοῦ Κιέβου πού δέ θέλησε πρίν ἀπό δυό περίπου χρόνια νά ἐπιτρέψει νά δημοσιευτεῖ ἡ δική της «Profession de foi» [33] μαζί μέ μιά ἀνασκευή της** καί πολλοί, πολλοί ἄλλοι ἐκπρόσωποι τοῦ «οἰκονομισμοῦ».

Αὐτός ὁ φόβος τῆς κριτικῆς πού δείχνουν οἱ ὀπαδοί τῆς ἐλευθερίας κριτικῆς, δέν μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ μόνο σέ πονηριά (παρ' ὅλο πού κάποτε δέ λείπει βέβαια καί ἡ πονηριά: δέν εἶναι φρόνιμο νά ἐκθέτουμε στήν ἐπίθεση τῶν ἀντιπάλων τά ἀδύνατα ἀκόμα φύτρα τῆς νέας κατεύθυνσης!). Ὄχι, ἡ πλειονότητα τῶν «οἰκονομιστῶν» ἀποδοκιμάζει μέ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια (καί ἀπό τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ «οἰκονομισμοῦ» πρέπει ν' ἀποδοκιμάζει) τίς κάθε λογῆς θεωρητικές διαμάχες, φραξιονιστικές διαφωνίες, τά κάθε λογῆς πλατιά πολιτικά ζητήματα, τά σχέδια γιά τήν ὀργάνωση τῶν ἐπαναστατῶν κτλ. «Αὐτά ὅλα ἄς τ' ἀφήσουμε γιά κείνους πού βρίσκονται στό ἐξωτερικό!», μοῦ εἶπε κάποτε ἕνας ἀπό τούς ἀρκετά συνεπεῖς «οἰκονομιστές», καί μέ τά λόγια αὐτά ἐξέφρασε τήν πολύ διαδομένη (κι ὡστόσο καθαρά τρεϊντγιουνιονιστική) ἀντίληψη: ἡ δική μας δουλειά εἶναι τό ἐργατικό κίνημα, οἱ ἐργατικές ὀργανώσεις ἐδῶ, στόν τόπο μας, ὅλα τά ἄλλα εἶναι ἐπινοήσεις τῶν δογματικῶν, εἶναι «ὑπερεκτίμηση τῆς ἰδεολογίας», ὅπως ἐκφράστηκαν οἱ συντάχτες τοῦ γράμματος πού δημοσιεύτηκε στό φύλλο ἀρ. 12 τῆς «Ἴσκρα» σέ ὁμοφωνία μέ τό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο».

Καί προβάλλει τώρα τό ἐρώτημα: μπρός σ' αὐτές τίς ἰδιοτυ-

(μοῦ φαίνεται στό «Μπιλόγε» [30]) εἶναι πιά γνωστό, πώς αὐτή ἦταν ὁ συγγραφέας τοῦ «Credo» καί πώς ἀνάμεσα στούς «οἰκονομιστές» τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς σημαντικότατο ρόλο ἔπαιζε ὁ κύριος Προκοπόβιτς. (Σημείωση τοῦ συγγραφέα στήν ἔκδοση τοῦ 1907. *Ἡ Σύντ.)*

* — στόν «Ὁδηγό» [32]. *Ἡ Σύντ.*

** Ἀπ' ὅσα ξέρουμε ἡ σύνθεση τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κιέβου ἄλλαξε ἀπό τότε.

πίες τῆς ρωσικῆς «κριτικῆς» καί τοῦ ρωσικοῦ μπερνσταϊνισμοῦ, ποιό θάπρεπε νά εἶναι τό καθῆκον ἐκείνων, πού ἤθελαν νά εἶναι, ὄχι μόνο στά λόγια ἀλλά καί στήν πράξη, ἀντίπαλοι τοῦ ὀπορτουνισμοῦ; Πρῶτο, θάπρεπε νά φροντίσουν νά συνεχιστεῖ ἡ θεωρητική δουλειά πού μόλις εἶχε ἀρχίσει στήν ἐποχή τοῦ νόμιμου μαρξισμοῦ καί πού τώρα ἔπεφτε πάλι στίς πλάτες τῶν παράνομων ἀγωνιστῶν. Χωρίς μιά τέτοια δουλειά θά ἦταν ἀδύνατο ν' ἀναπτυχθεῖ μ' ἐπιτυχία τό κίνημα. Δεύτερο, θάπρεπε ν' ἀναλάβουν δραστήριο ἀγώνα ἐνάντια στή νόμιμη «κριτική» πού διέφθειρε πολύ τά πνεύματα. Τρίτο, θάπρεπε ν' ἀντιταχθοῦν δραστήρια στή σύγχυση καί στίς ταλαντεύσεις πού εἶχαν ἐκδηλωθεῖ μέσα στό πραχτικό κίνημα, ξεσκεπάζοντας καί ἀποκρούοντας κάθε συνειδητή ἤ μή συνειδητή ἀπόπειρα μείωσης τοῦ προγράμματός μας καί τῆς ταχτικῆς μας.

Ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν ἔκανε τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά εἶναι γνωστό, καί παρακάτω θά χρειαστεῖ νά ἐξηγήσουμε λεπτομερειακά ἀπό τίς πιό διαφορετικές ἀπόψεις αὐτή τή γνωστή ἀλήθεια. Γιά τήν ὥρα θέλουμε ἁπλῶς νά δείξουμε σέ πόσο κραυγαλέα ἀντίθεση βρίσκεται τό αἴτημα τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς» μέ τίς ἰδιοτυπίες τῆς ντόπιας μας κριτικῆς καί τοῦ ρωσικοῦ «οἰκονομισμοῦ». Πραγματικά, ρίξτε μιά ματιά στό κείμενο τῆς ἀπόφασης μέ τήν ὁποία ἡ «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ» ἐπικύρωσε τήν ἄποψη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»:

«Γιά τό συμφέρον τῆς παραπέρα ἰδεολογικῆς ἀνάπτυξης τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἡ ἐλευθερία κριτικῆς τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς θεωρίας μέσα στήν κομματική φιλολογία εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαία, ἐφόσον ἡ κριτική αὐτή δέν ἔρχεται σέ διάσταση μέ τόν ταξικό καί ἐπαναστατικό χαρακτήρα τῆς θεωρίας αὐτῆς» («Δυό συνέδρια», σελ. 10).

Νά καί ἡ αἰτιολόγηση: ἡ ἀπόφαση «στό πρῶτο της μέρος συμπίπτει μέ τήν ἀπόφαση τοῦ κομματικοῦ συνεδρίου τῆς Λυβέκης γιά τόν Μπέρνσταϊν»... Μέ τήν ἀπλοϊκότητα πού τά χαρακτηρίζει, τά μέλη τῆς «Ἕνωσης» δέν πρόσεξαν τί testimonium paupertatis (πιστοποιητικό ἀπορίας) ὑπογράφουν γιά τόν ἑαυτό τους μ' αὐτή τή μίμηση!... «Ὅμως... στό δεύτερο μέρος (ἡ ἀπόφαση. *Σημ. μετ.*) περιορίζει τήν ἐλευθερία κριτικῆς πολύ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι τήν περιόρισε τό κομματικό συνέδριο τῆς Λυβέκης».

Ἔτσι λοιπόν, ἡ ἀπόφαση τῆς «Ἕνωσης» στρέφεται ἐνάντια στούς ρώσους μπερνσταϊνικούς; Διαφορετικά θά ἦταν ἐντελῶς

παράλογο ν' ἀναφέρεται κανείς στή Λυβέκη! Δέν εἶναι ὅμως σωστό ὅτι ἡ ἀπόφαση αὐτή «περιορίζει πολύ τήν ἐλευθερία κριτικῆς». Μέ τήν ἀπόφασή τους τοῦ 'Αννοβέρου οἱ γερμανοί ἀπέριψαν σημεῖο πρός σημεῖο *ἀκριβῶς ἐκεῖνες* τίς τροπολογίες πού πρότεινε ὁ Μπέρνσταϊν, ἐνῶ μέ τήν ἀπόφαση τῆς Λυβέκης προειδοποίησαν τόν *Μπέρνσταϊν προσωπικά* νά προσέχει, ἀναφέροντας τό ὄνομά του στήν ἀπόφαση. Στό μεταξύ, οἱ δικοί μας οἱ «ἐλεύθεροι» μιμητές δέν κάνουν *τήν παραμικρή νύξη γιά καμιά* ἐκδήλωση τῆς εἰδικά ρωσικῆς «κριτικῆς» καί τοῦ ρωσικοῦ «οἰκονομισμοῦ». Μέ τήν ἀποσιώπηση αὐτή ἡ ἁπλή ὑπόμνηση τοῦ ταξικοῦ καί ἐπαναστατικοῦ χαρακτήρα τῆς θεωρίας ἀφήνει πολύ μεγαλύτερα περιθώρια γιά παρερμηνεῖες, ἰδιαίτερα ὅταν ἡ «Ἕνωση» ἀρνεῖται νά κατατάξει στόν ὀπορτουνισμό τόν «λεγόμενο οἰκονομισμό» («Δυό συνέδρια», σελ. 8, παράγρ. Ι). Αὐτά ὅλα ἐν παρόδω. Τό κυριότερο εἶναι, ὅτι οἱ θέσεις τῶν ὀπορτουνιστῶν ἀπέναντι στούς ἐπαναστάτες σοσιαλδημοκράτες εἶναι διαμετρικά ἀντίθετες στή Ρωσία καί στή Γερμανία. Στή Γερμανία οἱ ἐπαναστάτες σοσιαλδημοκράτες εἶναι, ὅπως ξέρουμε, ὑπέρ τῆς διατήρησης ἐκείνου πού ὑπάρχει: ὑπέρ τοῦ παλιοῦ προγράμματος καί τῆς παλιᾶς ταχτικῆς πού εἶναι γνωστή σέ ὅλους καί ἔχει διευκρινιστεῖ σέ ὅλες τίς λεπτομέρειές της μέ τήν πείρα πολλῶν δεκαετιῶν. Οἱ «κριτικοί» πάλι θέλουν νά ἐπιφέρουν ἀλλαγές, κι ἐπειδή ἀποτελοῦν μηδαμινή μειονότητα, καί οἱ ἀναθεωρητικές τους τάσεις εἶναι πολύ δειλές, μπορεῖ νά καταλάβει κανείς τούς λόγους πού ἔκαναν τήν πλειονότητα νά περιορίζεται στήν ξερή ἀπόριψη τῶν «νεωτερισμῶν». 'Αντίθετα, σέ μᾶς στή Ρωσία οἱ κριτικοί καί οἱ «οἰκονομιστές» εἶναι ὑπέρ τῆς διατήρησης ἐκείνου πού ὑπάρχει: οἱ «κριτικοί» θέλουν νά ἐξακολουθοῦμε νά τούς θεωροῦμε μαρξιστές καί νά τούς ἐξασφαλιστεῖ ἡ «ἐλευθερία κριτικῆς» πού ἀπολάμβαναν ἀπό κάθε ἄποψη (γιατί στήν οὐσία ποτέ δέν ἀναγνώρισαν* κανένα *κομματικό* δεσμό,

* Καί μόνη ἡ ἔλλειψη ἀνοιχτῶν κομματικῶν δεσμῶν καί κομματικῆς παράδοσης ἀποτελεῖ μιά τόσο κεφαλαιώδη διαφορά ἀνάμεσα στή Ρωσία καί στή Γερμανία, πού θάπρεπε νά προφυλάγει κάθε λογικό σοσιαλιστή ἀπό τήν τυφλή μίμηση. Νά κι ἕνα παράδειγμα πού δείχνει ὡς ποῦ φτάνει ἡ «ἐλευθερία κριτικῆς» στή Ρωσία. Ὁ ρῶσος κριτικός κ. Μπουλγκάκοφ κάνει τήν ἑξῆς παρατήρηση στόν αὐστριακό κριτικό Χέρτς: «παρ' ὅλη τήν ἀνεξαρτησία τῶν συμπερασμάτων του, ὁ Χέρτς στό σημεῖο αὐτό (γιά τούς συνεταιρισμούς) δεσμεύεται, ὅπως φαίνεται, ἐξαιρετικά ἀπό τίς γνῶμες τοῦ κόμματός του καί, μολονότι διαφωνεῖ στίς λεπτομέρειες, δέν τολμᾶ ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τήν κοινή ἀρχή» («Ὁ καπιταλισμός καί ἡ γεωργία», τόμ. ΙΙ, σελ. 287). Ὁ ὑπήκοος ἑνός πολιτικά ὑπόδουλου κράτους, ὅπου τά 999/1000 τοῦ πλη-

κι ἐπιπλέον δέν εἴχαμε ποτέ ἕνα ἀναγνωρισμένο ἀπ' ὅλους κομματικό ὄργανο πού θά μποροῦσε «νά περιορίσει» τήν ἐλευθερία κριτικῆς, ἔστω καί μέ μιά συμβουλή)· οἱ «οἰκονομιστές» θέλουν ν' ἀναγνωριστεῖ ἀπό τούς ἐπαναστάτες ὁ «κυρίαρχος ρόλος τοῦ σημερινοῦ κινήματος» («Ρ. Ντ.» τεῦχος 10, σελ. 25), δηλ. ν' ἀναγνωριστεῖ ἡ «νομιμότητα» τῆς ὕπαρξης αὐτοῦ πού ὑπάρχει· θέλουν νά μή προσπαθοῦν οἱ «θεωρητικοί» «ν' ἀποτραβήξουν» τό κίνημα ἀπό τό δρόμο, πού «καθορίζεται ἀπό τήν ἀλληλεπίδραση τῶν ὑλικῶν στοιχείων καί τοῦ ὑλικοῦ περιβάλλοντος» («Γράμμα» στό φύλλο ἀρ. 12 τῆς «Ἴσκρα»)· θέλουν νά θεωρηθεῖ εὐπρόσδεκτος «μόνο» ὁ ἀγώνας «πού εἶναι δυνατό νά διεξαχθεῖ ἀπό τούς ἐργάτες μέσα στίς δοσμένες συνθῆκες» καί ν' ἀναγνωριστεῖ σάν μόνος δυνατός ὁ ἀγώνας ἐκεῖνος «πού διεξάγουν πραγματικά στή δοσμένη στιγμή» («Χωριστό παράρτημα τῆς „Ραμπότσαγια Μίσλ"» σελ. 14). Ἀντίθετα, ἐμεῖς οἱ ἐπαναστάτες σοσιαλδημοκράτες δέν εἴμαστε ἱκανοποιημένοι ἀπ' αὐτή τήν ὑπόκλιση μπρός στό αὐθόρμητο, δηλ. σ' ἐκεῖνο πού ὑπάρχει «στή δοσμένη στιγμή»· ἀπαιτοῦμε ν' ἀλλάξει ἡ ταχτική πού ἐπικρατεῖ τά τελευταῖα χρόνια, δηλώνουμε, ὅτι «προτοῦ ἑνωθοῦμε καί γιά νά ἑνωθοῦμε εἶναι ἀνάγκη πρῶτα νά χαράξουμε μεταξύ μας μιά σταθερή καί ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή» (ἀπό τήν ἀνακοίνωση γιά τήν ἔκδοση τῆς «Ἴσκρα»)*. Μέ δυό λόγια, οἱ γερμανοί μένουν σ' αὐτό πού ὑπάρχει καί ἀπορίπτουν τίς ἀλλαγές· ἐμεῖς ζητοῦμε ἀλλαγές καί ἀπορίπτουμε τήν ὑπόκλιση μπροστά σ' αὐτό πού ὑπάρχει καί τή συμφιλίωση μ' αὐτό.

Αὐτήν ἀκριβῶς τή «μικρή» διαφορά δέν πρόσεξαν οἱ δικοί μας «ἐλεύθεροι» ἀντιγραφεῖς τῶν γερμανικῶν ἀποφάσεων!

δ) Ο ΕΝΓΚΕΛΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

«Δογματισμός, σχολαστικισμός», «ἀποστέωση τοῦ κόμματος — ἀναπόφευχτη τιμωρία πού ἀκολουθεῖ τό βίαιο στραγγαλισμό τῆς σκέψης» — νά οἱ ἐχθροί πού ἐναντίον τους ξεσπαθώνουν ἱπποτικά οἱ ὑπερασπιστές τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς» στό «Ρα-

θυσμοῦ εἶναι διεφθαρμένα ὥς τό μεδούλι ἀπό τήν πολιτική δουλοπρέπεια καί τήν πλήρη ἄγνοια τῆς κομματικῆς τιμῆς καί τοῦ κομματικοῦ δεσμοῦ, κάνει ἀφ' ὑψηλοῦ παρατήρηση σέ πολίτη συνταγματικοῦ κράτους, γιατί εἶναι ὑπερβολικά «δεσμευμένος ἀπό τίς γνῶμες τοῦ κόμματος»! Οἱ παράνομες ὀργανώσεις μας δέν ἔχουν τίποτε ἄλλο νά κάνουν παρά νά συντάσσουν ἀποφάσεις γιά τήν ἐλευθερία κριτικῆς...

* Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 362-363. *Ἡ Σύντ.*

μπότσεγε Ντιέλο». Χαιρόμαστε πολύ πού μπῆκε αὐτό τό θέμα στήν ἡμερησία διάταξη· θά προτείναμε μόνο νά συμπληρωθεῖ μ' ἕνα ἄλλο θέμα:

Ποιοί εἶναι οἱ κριτές;

Ἔχουμε μπροστά μας δυό ἐκδοτικές ἀγγελίες. Ἡ μιά περιέχει τό «Πρόγραμμα τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο", περιοδικοῦ ὀργάνου τῆς Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» (ἀνάτυπο τοῦ 1ου τεύχους τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»). Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ «Ἀγγελία γιά ἐπανάληψη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὁμάδας „Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς"»[34]. Καί οἱ δυό χρονολογοῦνται ἀπό τό 1899, ὅταν ἡ «κρίση τοῦ μαρξισμοῦ» ἀπό καιρό πιά βρισκόταν στήν ἡμερησία διάταξη. Καί τί βλέπουμε; Στήν πρώτη ἀγγελία τοῦ κάκου θά ψάχνατε νά βρεῖτε ἔστω καί μιά νύξη σχετικά μ' αὐτό τό φαινόμενο ἤ μιά συγκεκριμένη ἔκθεση τῆς θέσης πού σκοπεύει νά πάρει πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα τό νέο ὄργανο. Γιά τή θεωρητική δουλειά καί τά ἐπιταχτικά της καθήκοντα στήν ἐποχή αὐτή δέν ὑπάρχει λέξη οὔτε στό πρόγραμμα αὐτό, οὔτε στά συμπληρωματικά σημεῖα πού ψήφισε τό τρίτο συνέδριο τῆς «Ἕνωσης» τό 1901[35] («Δυό συνέδρια», σελ. 15–18). Σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα ἡ σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» εἶχε ἀφήσει κατά μέρος τά θεωρητικά ζητήματα, παρ' ὅλο πού συγκινοῦσαν τούς σοσιαλδημοκράτες ὅλου τοῦ κόσμου.

Ἀντίθετα, ἡ ἄλλη ἀγγελία τονίζει κατά πρῶτο λόγο, ὅτι τά τελευταῖα χρόνια μειώθηκε τό ἐνδιαφέρον γιά τή θεωρία, ζητεῖ ἐπιταχτικά νά δίνεται «ἄγρυπνη προσοχή στή θεωρητική πλευρά τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ προλεταριάτου» καί καλεῖ σέ «ἀμείλιχτη κριτική τῶν μπερνσταϊνικῶν καί τῶν ἄλλων ἀντεπαναστατικῶν τάσεων» μέσα στό κίνημά μας. Τά τεύχη τοῦ «Ζαριά» πού κυκλοφόρησαν δείχνουν πῶς ἐκπληρώθηκε τό πρόγραμμα αὐτό.

Ἔτσι βλέπουμε πώς οἱ ἠχηρές φράσεις ἐνάντια στήν ἀποστέωση τῆς σκέψης κτλ. συγκαλύπτουν τήν ἀδιαφορία καί τήν ἀνικανότητα σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἀνάπτυξη τῆς θεωρητικῆς σκέψης. Ἡ περίπτωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν δείχνει πολύ παραστατικά τό πανευρωπαϊκό φαινόμενο (πού τό ἔχουν σημειώσει ἀπό καιρό καί οἱ γερμανοί μαρξιστές), ὅτι ἡ πολυθρύλητη ἐλευθερία κριτικῆς δέν σημαίνει τήν ἀντικατάσταση μιᾶς θεωρίας ἀπό μιά ἄλλη, ἀλλά τήν ἐλευθερία ἀπέναντι σέ κάθε ὁλοκληρωμένη καί βαθιά μελετημένη θεωρία, σημαίνει ἐκλεκτικισμό κι ἔλλειψη ἀρχῶν. Ὅποιος ξέρει κάπως τήν πραγματική κατάσταση τοῦ κινήματός μας, δέν μπορεῖ νά μή βλέπει, ὅτι

ἡ πλατιά διάδοση τοῦ μαρξισμοῦ συνοδεύτηκε ἀπό ὁρισμένη πτώση τοῦ θεωρητικοῦ ἐπιπέδου. Στό κίνημα, λόγω τῆς πραχτικῆς του σημασίας καί τῶν πραχτικῶν ἐπιτυχιῶν του, προσχώρησαν πολλοί ἄνθρωποι μέ πολύ μικρή ἤ χωρίς καμιά θεωρητική κατάρτιση. Ἀπ' αὐτό μποροῦμε νά κρίνουμε πόση ἔλλειψη τάκτ δείχνει τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», ὅταν μέ θριαμβευτικό ὕφος παραθέτει τό ἀπόφθεγμα τοῦ Μάρξ: «κάθε βῆμα πραγματικοῦ κινήματος ἔχει περισσότερη ἀξία ἀπό μιά δωδεκάδα προγράμματα»[36]. Τό νά ἐπαναλαβαίνεις αὐτές τίς λέξεις σέ περίοδο θεωρητικῆς σύγχυσης — εἶναι τό ἴδιο σάν νά φωνάζεις βλέποντας μιά κηδεία: «Πέντε πέντε τήν ἡμέρα κι ἑκατό τήν ἑβδομάδα!». Ἄλλωστε τά παραπάνω λόγια τοῦ Μάρξ εἶναι παρμένα ἀπό τό γράμμα του γιά τό πρόγραμμα τῆς Γκότα[37], ὅπου *ἐπικρίνει αὐστηρά* τόν ἐκλεκτικισμό στή διατύπωση τῶν ἀρχῶν· ἄν πρέπει νά ἑνωθεῖτε, ἔγραφε ὁ Μάρξ στούς ἡγέτες τοῦ κόμματος, κλεῖστε συμφωνίες γιά νά ἱκανοποιήσετε τούς πραχτικούς σκοπούς τοῦ κινήματος, μήν ἐπιτρέψτε ὅμως παζαρέματα πάνω σέ ἀρχές, μή κάνετε «παραχωρήσεις» σέ ζητήματα θεωρίας. Αὐτή ἦταν ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ· κι ὅμως βρίσκονται ἀνάμεσά μας ἄνθρωποι πού στό ὄνομά του προσπαθοῦν νά μειώσουν τή σημασία τῆς θεωρίας!

Χωρίς ἐπαναστατική θεωρία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει καί ἐπαναστατικό κίνημα. Ὅ,τι κι ἄν πεῖ κανείς γι' αὐτή τή σκέψη δέ θά ἦταν ἀρκετό, σέ μιά ἐποχή πού μαζί μέ τό κήρυγμα τοῦ ὀπορτουνισμοῦ, πού ἔχει γίνει τῆς μόδας, συμβαδίζει ἡ ἕλξη πρός τίς πιό στενές μορφές πραχτικῆς δράσης. Γιά τή ρωσική σοσιαλδημοκρατία ὅμως ἡ σημασία τῆς θεωρίας μεγαλώνει ἀκόμα πιό πολύ ἀπό τρία περιστατικά πού συχνά τά ξεχνοῦν, καί συγκεκριμένα: πρῶτο, ἀπό τό γεγονός ὅτι τό κόμμα μας τώρα μόλις διαμορφώνεται, τώρα μόλις διαμορφώνει τή φυσιογνωμία του καί δέν ἔχει καθόλου ξεκαθαρίσει ἀκόμα τούς λογαριασμούς του μέ τίς ἄλλες κατευθύνσεις τῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης, πού ἀπειλοῦν ν' ἀποτραβήξουν τό κίνημα ἀπό τό σωστό δρόμο. Ἀπεναντίας, ἴσα ἴσα τόν τελευταῖο καιρό σημειώθηκε (ὅπως ἀπό καιρό προειδοποιοῦσε ὁ Ἀξελρόντ[38] τούς «οἰκονομιστές») μιά ἀναζωογόνηση τῶν μή σοσιαλδημοκρατικῶν ἐπαναστατικῶν κατευθύνσεων. Μέσα σέ τέτοιες συνθῆκες ἕνα λάθος, πού ἀπό πρώτη ματιά φαίνεται «ἀσήμαντο», μπορεῖ νά ἔχει τίς πιό θλιβερές συνέπειες, καί μόνο μύωπες μποροῦν νά θεωροῦν ἄκαιρες ἤ περιττές τίς συζητήσεις ἀνάμεσα στίς ὁμάδες καί τόν αὐστηρό διαχωρισμό τῶν ἀποχρώσεων. Ἀπό τήν ἑδραίωση τῆς μιᾶς

ἤ τῆς ἄλλης «ἀπόχρωσης» μπορεῖ νά ἐξαρτηθεῖ τό μέλλον τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας γιά πολλά, πάρα πολλά χρόνια.

Δεύτερο, τό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα εἶναι ἀπό τήν ἴδια τή φύση του κίνημα διεθνές. Αὐτό δέ σημαίνει ἁπλῶς, ὅτι πρέπει νά καταπολεμοῦμε τόν ἐθνικό σωβινισμό. Αὐτό σημαίνει ἐπίσης, ὅτι ἕνα κίνημα πού ἀρχίζει σέ μιά νεαρή χώρα μπορεῖ νά ἔχει ἐπιτυχία μόνο ἐφόσον θά ἀξιοποιεῖ τήν πείρα τῶν ἄλλων χωρῶν. Καί γιά μιά τέτοια ἀξιοποίηση δέν ἀρκεῖ ἡ ἁπλή γνώση τῆς πείρας αὐτῆς ἤ ἡ ἁπλή ἀντιγραφή τῶν τελευταίων ἀποφάσεων. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται εἶναι νά μπορεῖς νά βλέπεις τήν πείρα αὐτή κριτικά καί νά τήν ἐπαληθεύεις μέ αὐτοτέλεια. Μόνο ὅποιος ἀντιλαμβάνεται σέ πόσο γιγάντιες διαστάσεις ἀναπτύχθηκε καί διακλαδώθηκε τό σύγχρονο ἐργατικό κίνημα, μπορεῖ νά καταλάβει τί ἀπόθεμα θεωρητικῶν δυνάμεων καί πολιτικῆς (καθώς κι ἐπαναστατικῆς) πείρας χρειάζεται γιά νά ἐκπληρωθεῖ αὐτό τό καθῆκον.

Τρίτο, τέτοια ἐθνικά καθήκοντα σάν κι αὐτά πού μπαίνουν τώρα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία δέν ἔχουν μπεῖ ποτέ ὥς τώρα σέ κανένα σοσιαλιστικό κόμμα τοῦ κόσμου. Θά μᾶς δοθεῖ παρακάτω ἡ εὐκαιρία νά μιλήσουμε γιά τίς πολιτικές καί ὀργανωτικές ὑποχρεώσεις πού μᾶς ἐπιβάλλει τό καθῆκον αὐτό τῆς ἀπελευθέρωσης ὅλου τοῦ λαοῦ ἀπό τό ζυγό τῆς ἀπολυταρχίας. Τώρα θέλουμε ἁπλῶς νά τονίσουμε, ὅτι *τό ρόλο τοῦ πρωτοπόρου ἀγωνιστῆ μπορεῖ νά τόν ἐκπληρώσει μόνο ἕνα κόμμα πού καθοδηγεῖται ἀπό πρωτοπόρα θεωρία*. Καί γιά ν' ἀντιληφθεῖ ὁ ἀναγνώστης κάπως συγκεκριμένα τί σημαίνει αὐτό, ἄς θυμηθεῖ μερικούς προδρόμους τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας σάν τόν Χέρτσεν, τόν Μπελίνσκι, τόν Τσερνισέβσκι καί τή λαμπρή πλειάδα τῶν ἐπαναστατῶν τῆς δεκαετίας 1870–1880. Ἄς σκεφτεῖ τήν παγκόσμια σημασία πού ἀποχτᾶ σήμερα ἡ ρωσική φιλολογία, ἄς... μά φτάνουν κι αὐτά!

Θά παραθέσουμε ἐδῶ ὅσα εἶπε ὁ Ἔνγκελς τό 1874 γιά τή σημασία τῆς θεωρίας στό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα. Ὁ Ἔνγκελς παραδέχεται *ὄχι δυό* μορφές τοῦ μεγάλου ἀγώνα τῆς σοσιαλδημοκρατίας (τήν πολιτική καί τήν οἰκονομική), — ὅπως συνηθίζεται σέ μᾶς — *ἀλλά τρεῖς, βάζοντας πλάι σ' αὐτές καί τό θεωρητικό ἀγώνα*. Οἱ συμβουλές του πρός τό γερμανικό ἐργατικό κίνημα πού εἶχε δυναμώσει πραχτικά καί πολιτικά, εἶναι τόσο διδαχτικές σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τά σύγχρονα προβλήματα καί συζητήσεις, ὥστε ἐλπίζουμε νά μή δυσανασχετήσει ὁ ἀναγνώστης ἐναντίον μας γιά τήν παράθεση μεγάλου ἀποσπάσματος ἀπό

τόν πρόλογό του στήν μπροσούρα: «Der deutsche Bauernkrieg»* πού από καιρό έχει γίνει πολύ σπάνια στή βιβλιογραφία:

«Οί γερμανοί εργάτες έχουν δυό ουσιαστικά πλεονεχτήματα σέ σύγκριση μέ τούς εργάτες τῆς υπόλοιπης Εὐρώπης. Πρῶτο, τό πλεονέχτημα ὅτι ἀνήκουν στό θεωρητικότερο λαό τῆς Εὐρώπης καί ὅτι διατήρησαν τό αἴσθημα τῆς θεωρίας, πού τό ἔχασαν σχεδόν ὁλωσδιόλου οἱ λεγόμενες „μορφωμένες" τάξεις τῆς Γερμανίας. Ἄν δέν εἶχε προηγηθεῖ ἡ γερμανική φιλοσοφία, ἰδιαίτερα ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ, δέ θά δημιουργοῦνταν ποτέ ὁ γερμανικός ἐπιστημονικός σοσιαλισμός, ὁ μόνος ἐπιστημονικός σοσιαλισμός πού ὑπῆρξε ποτέ. Ἄν οἱ ἐργάτες δέν εἶχαν τό αἴσθημα τῆς θεωρίας, ὁ ἐπιστημονικός αὐτός σοσιαλισμός δέ θά ἔμπαινε ποτέ τόσο βαθιά στή σάρκα καί στό αἷμα τους, ὅπως τό βλέπουμε νά γίνεται τώρα. Καί πόσο ἀπέραντα μεγάλο εἶναι τό πλεονέχτημα αὐτό μᾶς τό δείχνει, ἀπό τό ἕνα μέρος, ἡ ἀδιαφορία ἀπέναντι σέ κάθε θεωρία, ἀδιαφορία ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς κύριες αἰτίες πού τό ἀγγλικό ἐργατικό κίνημα προχωρεῖ τόσο ἀργά, παρά τή θαυμάσια ὀργάνωση τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων, καί ἀπό τό ἄλλο, ἡ σύγχυση καί οἱ ταλαντεύσεις πού ἔσπειρε ὁ προυντονισμός μέ τήν ἀρχική του μορφή στούς γάλλους καί στούς βέλγους καί μέ τή γελοιογραφημένη μορφή πού τόν παρουσίασε ὁ Μπακούνιν στούς ἱσπανούς καί στούς ἰταλούς.

Τό δεύτερο πλεονέχτημα εἶναι, ὅτι οἱ γερμανοί μπῆκαν χρονικά σχεδόν τελευταῖοι στό ἐργατικό κίνημα. Ὅπως ὁ γερμανικός θεωρητικός σοσιαλισμός ποτέ δέ θά λησμονήσει ὅτι στηρίζεται στόν Σαίν-Σιμόν, στόν Φουριέ καί στόν Ὄουεν, — στούς τρεῖς αὐτούς διανοητές, πού παρ' ὅλη τή φαντασιοπληξία καί τόν οὐτοπισμό τους συγκαταλέγονται στίς μεγαλύτερες διάνοιες ὅλων τῶν ἐποχῶν καί μέ μεγαλοφυΐα πρόβλεψαν ἀπειράριθμες ἀλήθειες πού τήν ὀρθότητά τους τήν ἀποδείχνουμε σήμερα ἐπιστημονικά — ἔτσι καί τό γερμανικό ἐργατικό κίνημα στήν πράξη δέν πρέπει ποτέ νά ξεχνᾶ, ὅτι ἀναπτύχθηκε στηριζόμενο στό ἀγγλικό καί στό γαλλικό κίνημα, ὅτι μπόρεσε ἁπλούστατα νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τήν ἀκριβοπληρωμένη πείρα τους, ν' ἀποφύγει τώρα τά λάθη τους, πού τότε ἦταν στό μεγαλύτερό τους μέρος ἀναπόφευχτα. Ποῦ θά βρισκόμασταν τώρα χωρίς τό προηγούμενο τῶν ἀγγλικῶν τρέιντ-γιούνιον καί τῶν πολιτικῶν ἐργατι-

* Dritter Abdruck. Leipzig, 1875. Verlag der Genossenschaftsbuchdruckerei («Ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν στή Γερμανία». Τρίτη ἔκδοση, Λειψία, 1875. Συνεταιριστικό ἐκδοτικό. *Ἡ Σύντ.*).

κῶν ἀγώνων τῆς Γαλλίας, χωρίς τή γιγάντια ὤθηση πού ἔδοσε ἰδιαίτερα ἡ Κομμούνα τοῦ Παρισιοῦ;

Πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε, ὅτι οἱ γερμανοί ἐργάτες ἐκμεταλλεύτηκαν μέ σπάνια ἱκανότητα τά πλεονεχτήματα τῆς θέσης τους. Γιά πρώτη φορά ἀπό τότε πού ὑπάρχει ἐργατικό κίνημα, ἡ πάλη καί πρός τίς τρεῖς κατευθύνσεις της — τή θεωρητική, τήν πολιτική καί τήν πραχτικοοικονομική (ἀντίσταση ἐνάντια στούς κεφαλαιοκράτες) — διεξάγεται προγραμματισμένα, μέ συνοχή καί σύστημα. Σ' αὐτήν ἀκριβῶς τή συγκεντρωτική, θά λέγαμε, ἐπίθεση βρίσκεται ἡ δύναμη καί τό ἀκατανίκητο τοῦ γερμανικοῦ κινήματος.

Ἀπό τό ἕνα μέρος αὐτή ἡ πλεονεχτική τους θέση καί ἀπό τό ἄλλο οἱ νησιώτικες ἰδιομορφίες τοῦ ἀγγλικοῦ κινήματος καί ἡ βίαιη κατάπνιξη τοῦ γαλλικοῦ κινήματος εἶχαν ἀποτέλεσμα νά βρεθοῦν οἱ γερμανοί ἐργάτες τή στιγμή αὐτή ἐπικεφαλῆς τοῦ προλεταριακοῦ ἀγώνα. Γιά πόσο καιρό θά τούς ἐπιτρέψουν τά γεγονότα νά κρατοῦν τήν τιμητική αὐτή θέση, αὐτό δέν μποροῦμε νά τό προβλέψουμε. Ὅσο καιρό ὅμως θά τήν κρατοῦν, ἐλπίζουμε πώς θά ἐκπληρώσουν ἀντάξια τὰ καθήκοντα πού τούς ἔχουν ἀνατεθεῖ. Αὐτό ἀπαιτεῖ διπλάσιες προσπάθειες σ' ὅλους τούς τομεῖς τοῦ ἀγώνα καί τῆς ζύμωσης. Ἰδιαίτερα καθῆκον τῶν ἡγετῶν θά εἶναι νά ἐμβαθύνουν ὅλο καί περισσότερο σ' ὅλα τά θεωρητικά προβλήματα, ν' ἀπαλλάσσονται ὅλο καί περισσότερο ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς πατροπαράδοτης φρασεολογίας πού κληρονομήθηκε ἀπό τήν παλιά κοσμοθεωρία, καί νά ἔχουν πάντα ὑπόψη τους ὅτι ὁ σοσιαλισμός, ἀπό τότε πού ἔγινε ἐπιστήμη, ἀπαιτεῖ νά τόν μεταχειρίζονται σάν ἐπιστήμη, δηλ. νά τόν μελετοῦν. Ἡ συνείδηση αὐτῶν τῶν καθηκόντων πού θ' ἀποχτιέται κατ' αὐτόν τόν τρόπο καί θά φωτίζεται συνεχῶς, πρέπει νά διαδίδεται μέ ὅλο καί μεγαλύτερο ζῆλο μέσα στούς ἐργάτες καί νά δένεται ὅλο καί πιό σφιχτά ἡ ὀργάνωση τόσο τοῦ κόμματος ὅσο καί τῶν ἐπαγγελματικῶν συνδικάτων...

...Ἄν οἱ γερμανοί ἐργάτες ἐξακολουθήσουν νά προπορεύονται κατά τόν ἴδιο τρόπο, δέ θά βαδίζουν ἀκριβῶς ἐπικεφαλῆς τοῦ κινήματος — καί δέν εἶναι καθόλου πρός τό συμφέρον τοῦ κινήματος νά βαδίζουν ἐπικεφαλῆς του οἱ ἐργάτες ἑνός ὁποιουδήποτε ἔθνους — ἀλλά θά κατέχουν τιμητική θέση μέσα στίς γραμμές τῶν ἀγωνιστῶν. Καί θά βρεθοῦν πάνοπλοι, ἄν ἀναπάντεχα σοβαρές δοκιμασίες εἴτε μεγάλα γεγονότα ἀπαιτήσουν ἀπ' αὐτούς μεγαλύτερο θάρρος, μεγαλύτερη ἀποφασιστικότητα καί δύναμη θέλησης»[39].

Τά λόγια τοῦ Ἔνγκελς ἀποδείχτηκαν προφητικά. Ὕστερα ἀπό λίγα χρόνια βρῆκαν τούς γερμανούς ἐργάτες ἀναπάντεχα σοβαρές δοκιμασίες, μέ τόν ἔκτακτο νόμο ἐνάντια στούς σοσιαλιστές. Καί οἱ γερμανοί ἐργάτες πραγματικά τίς ἀντιμετώπισαν πάνοπλοι καί μπόρεσαν νά βγοῦν ἀπ' αὐτές νικητές.

Τό ρωσικό προλεταριάτο τό περιμένουν ἀσύγκριτα πιό σκληρές δοκιμασίες· θά χρειαστεῖ νά παλαίψει μ' ἕνα τέρας, πού μπροστά του ὁ ἔκτακτος νόμος σέ μιά συνταγματική χώρα φαίνεται πραγματικά πυγμαῖος. Ἡ ἱστορία ἔβαλε τώρα μπροστά μας ἕνα ἄμεσο καθῆκον, πού εἶναι τό *πιό ἐπαναστατικό* ἀπ' ὅλα τά *ἄμεσα* καθήκοντα πού ἀντιμετωπίζει τό προλεταριάτο ὁποιασδήποτε ἄλλης χώρας. Ἡ ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος, τό γκρέμισμα τοῦ πιό ἰσχυροῦ προπύργιου, ὄχι μονάχα τῆς εὐρωπαϊκῆς, μά ἀκόμα (μποροῦμε τώρα νά τό ποῦμε) καί τῆς ἀσιατικῆς ἀντίδρασης, θά ἔκανε τό ρωσικό προλεταριάτο ἐμπροσθοφυλακή τοῦ διεθνοῦς ἐπαναστατικοῦ προλεταριάτου. Κι ἔχουμε τό δικαίωμα νά πιστεύουμε ὅτι θ' ἀποκτήσουμε αὐτό τόν τιμητικό τίτλο πού τόν ἀξίζουν καί οἱ πρόδρομοί μας, οἱ ἐπαναστάτες τῆς δεκαετίας 1870–1880, ἄν κατορθώσουμε νά ἐμπνεύσουμε στό κίνημά μας, πού εἶναι χίλιες φορές πλατύτερο καί βαθύτερο, τήν ἴδια ἀπεριόριστη ἀποφασιστικότητα καί δύναμη θέλησης.

II

ΤΟ ΑΥΘΟΡΜΗΤΟ ΤΩΝ ΜΑΖΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εἴπαμε, ὅτι πρέπει νά ἐμπνεύσουμε στό κίνημά μας πού εἶναι πολύ πλατύτερο καί βαθύτερο ἀπό τό κίνημα τῆς δεκαετίας 1870–1880, τήν ἴδια ἀπεριόριστη ἀποφασιστικότητα καί δύναμη θέλησης πού εἶχε τό κίνημα ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Πραγματικά, κανένας, νομίζουμε, δέν ἀμφέβαλλε ὥς τώρα ὅτι ἡ δύναμη τοῦ σύγχρονου κινήματος βρίσκεται στό ξύπνημα τῶν μαζῶν (καί κυρίως τοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου) καί ἡ ἀδυναμία του στήν ἀνεπαρκῆ συνειδητότητα καί πρωτοβουλία τῶν καθοδηγητῶν-ἐπαναστατῶν.

Ὡστόσο, τελευταῖα ἔγινε μιά καταπληκτική ἀνακάλυψη πού ἀπειλεῖ ν' ἀνατρέψει ὅλες τίς ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦσαν ὥς τώρα πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα. Τήν ἀνακάλυψη αὐτή τήν ἔκανε τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού, κάνοντας πολεμική ἐνάντια στήν «Ἴσκρα» καί στό «Ζαριά», δέν περιορίστηκε ἁπλῶς σέ ἐπι-

μέρους ἀντιρήσεις, ἀλλά προσπάθησε ν' ἀναγάγει τίς «γενικές διαφωνίες» σέ βαθύτερες αἰτίες, στή «διαφορετική ἐκτίμηση τῆς *σχετικῆς* σημασίας τοῦ αὐθόρμητου καί τοῦ συνειδητά „σχεδιασμένου" στοιχείου». Τό κατηγορητήριο τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» λέει: «*ὑποτίμηση τῆς σημασίας τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἤ τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου ἀνάπτυξης*» *. Σ' αὐτό θ' ἀπαντούσαμε ὡς ἑξῆς: ἄν ἡ πολεμική μέ τήν «Ἴσκρα» καί τό «Ζαριά» δέν εἶχε ἀπολύτως κανένα ἄλλο ἀποτέλεσμα, ἐκτός ἀπό τό ὅτι παρακίνησε τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ν' ἀνακαλύψει αὐτή τή «γενική διαφωνία», καί μόνο αὐτό τό ἀποτέλεσμα θά μᾶς ἱκανοποιοῦσε πολύ: τόσο βαρυσήμαντη εἶναι ἡ θέση αὐτή καί τόσο καθαρά φωτίζει ὅλη τήν οὐσία τῶν σύγχρονων θεωρητικῶν καί πολιτικῶν διαφωνιῶν ἀνάμεσα στούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες.

Νά γιατί τό ζήτημα τῆς σχέσης συνείδησης καί αὐθόρμητου παρουσιάζει τεράστιο γενικά ἐνδιαφέρον, καί στό ζήτημα αὐτό πρέπει νά σταθοῦμε πολύ λεπτομερειακά.

α) Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΥΘΟΡΜΗΤΗΣ ΑΝΟΔΟΥ

Στό προηγούμενο κεφάλαιο σημειώσαμε πώς στά μέσα τῆς δεκαετίας 1890–1900 ἡ ἕλξη τῆς μορφωμένης ρωσικῆς νεολαίας πρός τή μαρξιστική θεωρία εἶχε γίνει *καθολικό* φαινόμενο. Παρόμοιο καθολικό χαρακτήρα πῆραν στήν ἴδια περίπου περίοδο καί οἱ ἐργατικές ἀπεργίες πού ξέσπασαν τό 1896 μετά τόν περίφημο βιομηχανικό πόλεμο τῆς Πετρούπολης[40]. Ἡ ἐπέκτασή τους σ' ὅλη τή Ρωσία ἔδειχνε καθαρά πόσο βαθύ ἦταν τό λαϊκό κίνημα πού ξανάρχισε ν' ἀνεβαίνει. Κι ἄν πρόκειται νά μιλήσουμε γιά τό «αὐθόρμητο στοιχεῖο», τότε, φυσικά, ἴσα ἴσα αὐτό τό ἀπεργιακό κίνημα πρέπει κατά πρῶτο λόγο νά θεωρηθεῖ αὐθόρμητο. Ὅμως ὑπάρχει αὐθόρμητο καί αὐθόρμητο. Ἀπεργίες εἶχαν γίνει στή Ρωσία καί στίς δεκαετίας 1870–1880 καί 1860–1870 (ἀκόμα καί στήν πρώτη πενηνταετία τοῦ XIX αἰώνα), ἀπεργίες πού συνοδεύονταν ἀπό «αὐθόρμητη» καταστροφή τῶν μηχανῶν κτλ. Σέ σύγκριση μ' αὐτούς τούς «ξεσηκωμούς», οἱ ἀπεργίες τῆς δεκαετίας 1890–1900 θά μποροῦσαν μάλιστα νά χαρακτηριστοῦν καί «συνειδητές» — τόσο σημαντικό εἶναι τό βῆμα πού ἔκανε τό ἐργατικό κίνημα σ' αὐτό τό διάστημα. Αὐτό μᾶς δείχνει ὅτι τό «αὐθόρμητο στοιχεῖο» δέν ἀποτελεῖ στήν οὐσία

* «Ραμπότσεγε Ντιέλο», τεῦχος 10, Σεπτέμβρης τοῦ 1901, σελ. 17 καί 18. Ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο».

τίποτε άλλο παρά *έμβρυακή μορφή* τοῦ συνειδητοῦ. Ἀκόμα καί οἱ πρωτόγονοι ξεσηκωμοί ἐκφράζανε ὥς ἕνα βαθμό τό ξύπνημα τῆς συνείδησης: οἱ ἐργάτες ἔχαναν τήν προαιώνια πίστη τους στό ἀπαρασάλευτο τοῦ καθεστῶτος πού τούς συνέθλιβε, ἄρχιζαν. . . δέ θάλεγα νά καταλαβαίνουν, μά νά νιώθουν τήν ἀνάγκη τῆς συλλογικῆς ἀντίστασης καί νά ἐγκαταλείπουν ἀποφασιστικά τή δουλική ὑποταγή στούς προϊσταμένους τους. Ὡστόσο ὅλα αὐτά ἦταν πολύ περισσότερο ξεσπάσματα ἀπόγνωσης κι ἐκδίκησης παρά *ἀγώνας*. Οἱ ἀπεργίες τῆς δεκαετίας 1890–1900 δείχνουν πολύ μεγαλύτερες ἀναλαμπές συνείδησης: ὑποβάλλονται συγκεκριμένα αἰτήματα, ὑπολογίζεται ἀπό τά πρίν ἡ καταλληλότερη στιγμή, συζητοῦνται ὁρισμένες περιπτώσεις καί παραδείγματα ἀπό ἄλλα μέρη κτλ. Ἄν οἱ ξεσηκωμοί ἦταν ἁπλῶς μιά ἐξέγερση καταπιεζόμενων ἀνθρώπων, τότε οἱ συστηματικές ἀπεργίες ἐκφράζανε ἤδη τά ἔμβρυα τῆς ταξικῆς πάλης, ἀλλά μόνο τά ἔμβρυα. Αὐτές καθαυτές οἱ ἀπεργίες ἐκεῖνες ἦταν ἀγώνας τρεϊντ-γιουνιονιστικός, ὄχι ὅμως ἀκόμα σοσιαλδημοκρατικός. Σήμαιναν τό ξύπνημα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στούς ἐργάτες καί στ' ἀφεντικά, μά οἱ ἐργάτες δέν εἶχαν καί δέν μποροῦσαν νά ἔχουν συνείδηση τῆς ἀγεφύρωτης ἀντίθεσης τῶν συμφερόντων τους μ' ὅλο τό σύγχρονο πολιτικό καί κοινωνικό καθεστώς, δηλ. συνείδηση σοσιαλδημοκρατική. Μ' αὐτή τήν ἔννοια οἱ ἀπεργίες τῆς δεκαετίας 1890–1900, παρά τήν τεράστια πρόοδό τους σέ σύγκριση μέ τούς «ξεσηκωμούς», ἐξακολουθοῦσαν νά εἶναι ἕνα κίνημα καθαρά αὐθόρμητο.

Εἴπαμε, ὅτι *δέν μποροῦσε νά ὑπάρχει ἀκόμα* σοσιαλδημοκρατική συνείδηση μέσα στούς ἐργάτες. Ἡ συνείδηση αὐτή μποροῦσε νά ἔρθει σ' αὐτούς μόνο ἀπέξω. Ἡ ἱστορία ὅλων τῶν χωρῶν δείχνει, ὅτι ἡ ἐργατική τάξη ἀποκλειστικά μέ τίς δικές της δυνάμεις δέν εἶναι σέ θέση ν' ἀναπτύξει παρά μόνο μιά τρεϊντ-γιουνιονιστική συνείδηση, δηλ. τήν πεποίθηση ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ἑνωθεῖ σέ σωματεῖα, νά κάνει ἀγώνα ἐνάντια στ' ἀφεντικά, νά παλαίβει γιά ν' ἀποσπάσει ἀπό τήγ κυβέρνηση τόν ἄλφα ἤ τόν βῆτα ἀπαραίτητο νόμο γιά τούς ἐργάτες κτλ.*. Ἡ διδασκαλία ὅμως τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀναπτύχθηκε ἀπό τίς φιλοσοφικές, ἱστορικές καί οἰκονομικές θεωρίες, πού τίς ἐπεξεργάστη-

* Ὁ τρεϊντ-γιουνιονισμός δέν ἀποκλείει καθόλου τήν «πολιτική», ὅπως νομίζουν καμιά φορά. Τά τρέιντ-γιούνιον ἔκαναν πάντα μιά ὁρισμένη πολιτική ζύμωση καί πάλη (ὄχι ὅμως σοσιαλδημοκρατική). Στό ἑπόμενο κεφάλαιο θά μιλήσουμε γιά τή διαφορά ἀνάμεσα στήν τρεϊντ-γιουνιονιστική καί στή σοσιαλδημοκρατική πολιτική.

καν οἱ μορφωμένοι ἐκπρόσωποι τῶν εὔπορων τάξεων, ἡ διανόηση. Οἱ θεμελιωτές τοῦ σύγχρονου ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς, ἀνῆκαν καί οἱ ἴδιοι, ὥς πρός τήν κοινωνική τους θέση, στήν ἀστική διανόηση. Τό ἴδιο καί στή Ρωσία ἡ θεωρητική διδασκαλία τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἐμφανίστηκε ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπό τήν αὐθόρμητη ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἐμφανίστηκε σάν φυσικό καί ἀναπόφευχτο ἐπακόλουθο τῆς ἀνάπτυξης τῆς σκέψης μέσα στήν ἐπαναστατική-σοσιαλιστική διανόηση. Στήν ἐποχή γιά τήν ὁποία μιλᾶμε, δηλ. στά μέσα τῆς δεκαετίας 1890–1900, ἡ διδασκαλία αὐτή δέν ἦταν μόνο ἕνα πρόγραμμα ἐντελῶς διαμορφωμένο τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», ἀλλά εἶχε κερδίσει κιόλας μέ τό μέρος της τήν πλειονότητα τῆς ἐπαναστατικῆς νεολαίας τῆς Ρωσίας.

Συνεπῶς, ὑπῆρχε καί τό αὐθόρμητο ξύπνημα τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, τό ξύπνημα στή συνειδητή ζωή καί στό συνειδητό ἀγώνα, ὑπῆρχε καί μιά ἐξοπλισμένη μέ τή σοσιαλδημοκρατική θεωρία ἐπαναστατική νεολαία πού φλεγόταν ἀπό τόν πόθο νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τούς ἐργάτες. Σχετικά μ' αὐτό ἔχει ἰδιαίτερη σημασία ν' ἀναφέρουμε ἕνα γεγονός, πού συχνά τό ξεχνᾶνε (καί σχετικά δέν εἶναι πολύ γνωστό), τό γεγονός δηλ. ὅτι οἱ *πρῶτοι* σοσιαλδημοκράτες ἐκείνης τῆς περιόδου, *πού ἀσχολοῦνταν μέ ζῆλο μέ τήν οἰκονομική ζύμωση* — (καί πού ὑπολόγιζαν ἀπόλυτα σ' αὐτή τους τή δουλειά τίς πραγματικά ὠφέλιμες ὑποδείξεις τῆς μπροσούρας «Γιά τή ζύμωση»[41] πού τότε ἦταν ἀκόμα χειρόγραφη) — ὄχι μόνο δέ θεωροῦσαν τή ζύμωση αὐτή σάν τό μοναδικό καθῆκον τους, μά, ἀπεναντίας, *ἀπό τήν πρώτη στιγμή* προωθοῦσαν καί τά πιό πλατιά ἱστορικά καθήκοντα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας γενικά καί τό καθῆκον τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολυταρχίας εἰδικά. Ἔτσι λχ. ἡ ὁμάδα τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Πετρούπολης, πού ἵδρυσε τήν «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης»[42], ἑτοίμασε ἀπό τά τέλη ἀκόμα τοῦ 1895 τό πρῶτο φύλλο μιᾶς ἐφημερίδας μέ τόν τίτλο «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Τό φύλλο αὐτό, πού ἦταν ἐντελῶς ἕτοιμο γιά τύπωμα, κατασχέθηκε ἀπό τούς χωροφύλακες στήν ἐπιδρομή πού ἔκαναν τή νύχτα τῆς 8 πρός τήν 9 τοῦ Δεκέμβρη 1895 στό σπίτι ἑνός μέλους τῆς ὁμάδας, τοῦ Ἀνατ. Ἀλεξ. Βανέγεφ*,

---

* Ὁ Α. Α. Βανέγεφ πέθανε τό 1899 στήν Ἀνατολική Σιβηρία ἀπό φυματίωση πού τήν ἅρπαξε στό κελί τῆς ἀπομόνωσης στή διάρκεια τῆς προφυλάκισής του. Γι' αὐτό ἀκριβῶς κρίναμε, ὅτι μποροῦμε νά δημοσιεύσουμε τίς

κι έτσι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν έμελλε νά δεῖ τό φῶς τῆς ἡμέρας στήν ἀρχική του μορφή. Τό κύριο ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς (πού ἴσως ὕστερα ἀπό καμιά τριανταριά χρόνια κάποια «Ρούσκαγια Σταρινά» θά τό ξεθάψει ἀπό τά ἀρχεῖα τῆς διεύθυνσης τῆς ἀστυνομίας) περιέγραφε τά ἱστορικά καθήκοντα τῆς ἐργατικῆς τάξης τῆς Ρωσίας καί στό κέντρο τῶν καθηκόντων αὐτῶν ἔβαζε τό ζήτημα τῆς κατάχτησης τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας[43]. Ἡ ἐφημερίδα περιεῖχε ἀκόμα ἕνα ἄρθρο μέ τόν τίτλο: «Τί σκέφτονται οἱ ὑπουργοί μας;» * ἀφιερωμένο στή διάλυση ἀπό τήν ἀστυνομία τῶν Ἐπιτροπῶν γιά τήν καταπολέμηση τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ, καθώς καί μιά σειρά ἀνταποκρίσεις ὄχι μόνο ἀπό τήν Πετρούπολη, ἀλλά κι ἀπό ἄλλα μέρη τῆς Ρωσίας (λχ. μιά ἀνταπόκριση γιά τή σφαγή τῶν ἐργατῶν στό κυβερνεῖο τοῦ Γιαροσλάβλ[44]). Ἔτσι λοιπόν, ἡ «πρώτη», ἄν δέν κάνουμε λάθος, «προσπάθεια» τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τῆς δεκαετίας 1890–1900 δέν ἦταν μιά ἐφημερίδα μέ στενά τοπικό, καί πολύ περισσότερο «οἰκονομικό» χαρακτήρα, ἀλλά μιά ἐφημερίδα πού ἐπιδίωκε νά ἑνώσει τόν ἀπεργιακό ἀγώνα μέ τό ἐπαναστατικό κίνημα ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία καί νά τραβήξει μέ τό μέρος τῆς σοσιαλδημοκρατίας ὅλους τούς καταπιεζόμενους ἀπό τήν πολιτική τοῦ ἀντιδραστικοῦ σκοταδισμοῦ. Καί κανένας ἀπό κείνους πού ξέρουν ἔστω καί λίγο τήν κατάσταση τοῦ κινήματος ἐκείνης τῆς περιόδου δέν πρόκειται ν' ἀμφιβάλλει, ὅτι μιά τέτοια ἐφημερίδα θά συναντοῦσε τήν ἀμέριστη συμπάθεια καί τῶν ἐργατῶν τῆς πρωτεύουσας καί τῆς ἐπαναστατικῆς διανόησης καί θά εἶχε πολύ πλατιά κυκλοφορία. Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ ἔδειξε μόνο, ὅτι οἱ τότε σοσιαλδημοκράτες δέν ἦταν σέ θέση ν' ἀνταποκριθοῦν στίς ἄμεσες ἀπαιτήσεις τῆς στιγμῆς, γιατί δέν εἶχαν ἀρκετή ἐπαναστατική πείρα καί πραχτική κατάρτιση. Τό ἴδιο ἀκριβῶς πρέπει νά εἰπωθεῖ καί γιά τό «Σάνκτ-Πετερμπούργκσκι Ραμπότσι Λιστόκ»[45] καί εἰδικά γιά τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» καί γιά τή «Διακήρυξη» τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος τῆς Ρωσίας[46], πού ἱδρύθηκε τήν ἄνοιξη τοῦ 1898. Βέβαια, οὔτε κάν μᾶς περνάει ἀπό τό μυαλό νά κατηγορήσουμε τούς ἀγωνιστές ἐκείνου τοῦ καιροῦ γι' αὐτή τήν ἔλλειψη προετοιμασίας. Γιά νά ἐπω-

---

πληροφορίες πού ἀναφέρονται στό κείμενο. Ἐγγυόμαστε γιά τήν ἀκρίβειά τους, γιατί προέρχονται ἀπό πρόσωπα πού γνώριζαν προσωπικά καί ἀπό πολύ κοντά τόν Α. Α. Βανέγεφ.

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 79-84. *Ἡ Σύντ.*

φεληθοῦμε ὅμως ἀπό τήν πείρα ἐκείνου τοῦ κινήματος καί γιά νά βγάλουμε πρακτικά διδάγματα ἀπ' αὐτή, εἶναι ἀνάγκη νά καταλάβουμε στό ἀκέραιο τίς αἰτίες καί τή σημασία τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλλης ἔλλειψης. Γι' αὐτό ἔχει ἐξαιρετική σημασία νά διαπιστωθεῖ, ὅτι ἕνα μέρος (ἴσως μάλιστα ἡ πλειονότητα) τῶν σοσιαλδημοκρατῶν πού ἔδρασαν στά χρόνια 1895–1898, θεωροῦσαν μ' ὅλο τους τό δίκιο ὅτι ἦταν δυνατό ἀπό τότε ἀκόμα, ἀπό τήν πρώτη στιγμή τοῦ «αὐθόρμητου» κινήματος, νά διατυπώσουν ἕνα πολύ πλατύ πρόγραμμα καί μιά μαχητική ταχτική *. Καί ἡ ἔλλειψη κατάρτισης τῆς πλειονότητας τῶν ἐπαναστατῶν, ὄντας ἕνα ἐντελῶς φυσικό φαινόμενο, δέν μποροῦσε νά προκαλέσει κανένα ἰδιαίτερο φόβο. Μιά καί εἶχαν τεθεῖ σωστά τά καθήκοντα, μιά καί ὑπῆρχε ἡ θέληση νά ἐπαναληφθοῦν οἱ προσπάθειες γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων αὐτῶν, οἱ προσωρινές ἀποτυχίες δέν ἀποτελοῦσαν παρά τό μισό κακό. Ἡ ἐπαναστατική πείρα καί ἡ ὀργανωτική ἐπιδεξιότητα εἶναι πράγματα πού ἀποχτιοῦνται. Φτάνει νά ἔχει κανείς τή διάθεση νά καλλιεργεῖ στόν ἑαυτό του τά ἀπαιτούμενα προσόντα! Φτάνει νά ἔχει ἐπίγνωση τῶν ἐλλείψεών του, πράγμα πού στήν ἐπαναστατική δράση εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό τή μισή ἐξάλειψη τῶν ἐλλείψεων αὐτῶν!

Ἀλλά τό μισό κακό ἔγινε πραγματικό κακό, ὅταν ἡ ἐπίγνωση αὐτή ἄρχισε νά ἀτονεῖ (ἐνῶ ἦταν πολύ ζωντανή στούς ἀγωνιστές τῶν ὁμάδων πού ἀναφέραμε), ὅταν παρουσιάστηκαν ἄνθρωποι — ἀκόμα καί σοσιαλδημοκρατικά ὄργανα — πού ἦταν ἕτοιμοι τίς ἀδυναμίες νά τίς ὑψώσουν σέ ἀρετή, πού ἐπιχείρησαν μάλιστα νά θεμελιώσουν καί *θεωρητικά τή δουλοπρέπεια καί τήν ὑπόκλισή τους μπρός στό αὐθόρμητο.* Εἶναι καιρός νά δόσουμε

* «Ἐπικρίνοντας τή δράση τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ τέλους τῆς δεκαετίας 1890–1900 ἡ „Ἴσκρα" ἀγνοεῖ τό γεγονός, ὅτι τότε δέν ὑπῆρχαν οἱ ὅροι γιά ἄλλη δουλειά, ἐκτός ἀπό τήν πάλη γιά μικροδιεκδικήσεις» — δηλώνουν οἱ «οἰκονομιστές» στό «Γράμμα» τους «πρός τά ρωσικά σοσιαλδημοκρατικά ὄργανα» («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 12). Τά γεγονότα πού ἀναφέρονται στό κείμενο δείχνουν, ὅτι ὁ ἰσχυρισμός αὐτός γιά «ἔλλειψη ὅρων» *εἶναι διαμετρικά ἀντίθετος πρός τήν ἀλήθεια.* Ὄχι μόνο στά τέλη, ἀλλά καί στά μέσα τῆς δεκαετίας 1890–1900 ὑπῆρχαν ὅλοι οἱ ὅροι καί γιά *ἄλλη* δουλειά, ἐκτός ἀπό τήν πάλη γιά μικροδιεκδικήσεις, ὅλοι οἱ ὅροι, ἐκτός ἀπό τήν ἐπαρκῆ κατάρτιση τῶν ἡγετῶν. Κι ὅμως ἀντί ν' ἀναγνωρίσουν ἀνοιχτά ὅτι ἀπό μᾶς τούς θεωρητικούς, τούς ἡγέτες, ἔλειπε αὐτή ἡ κατάρτιση, οἱ «οἰκονομιστές» θέλουν νά τά φορτώσουν ὅλα στήν «ἔλλειψη τῶν ὅρων», στήν ἐπίδραση τοῦ ὑλικοῦ περιβάλλοντος πού καθορίζει τό δρόμο, ἀπό τόν ὁποῖο κανένας θεωρητικός δέ θά μποροῦσε ν' ἀποτραβήξει τό κίνημα. Τί ἄλλο εἶναι αὐτό, ἄν ὄχι δουλοπρέπεια ἀπέναντι στό αὐθόρμητο, ἄν ὄχι ἔρωτας τῶν «θεωρητικῶν» πρός τίς ἀδυναμίες τους;

μιά συνοπτική εἰκόνα αὐτῆς τῆς κατεύθυνσης, πού τό περιεχόμενό της χαρακτηρίζεται πολύ ἀνεπαρκῶς μέ τόν ὅρο «οἰκονομισμός», ἕναν ὅρο πολύ στενό γιά νά τήν ἀποδόσει.

β) Η ΥΠΟΚΛΙΣΗ ΜΠΡΟΣ ΣΤΟ ΑΥΘΟΡΜΗΤΟ. Η «ΡΑΜΠΟΤΣΑΓΙΑ ΜΙΣΛ»

Πρίν περάσουμε στίς φιλολογικές ἐκδηλώσεις τῆς ὑπόκλισης αὐτῆς θά σημειώσουμε τό παρακάτω χαρακτηριστικό γεγονός (μᾶς ἀνακοινώθηκε ἀπό τήν προαναφερόμενη πηγή), πού φωτίζει κάπως τίς συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες γεννήθηκε καί μεγάλωσε, μέσα στούς συντρόφους τῆς Πετρούπολης, ἡ διαμάχη πού ὁδήγησε στίς μελλοντικές δυό κατευθύνσεις τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Στίς ἀρχές τοῦ 1897 ὁ Α. Α. Βανέγεφ καί μερικοί σύντροφοί του ἔτυχε νά πάρουν μέρος, πρίν σταλοῦν στήν ἐξορία, σέ μιά ἰδιωτική σύσκεψη, ὅπου συγκεντρώθηκαν «γηραιά» καί «νεαρά» μέλη τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης»[47]. Ἡ συζήτηση περιστράφηκε κυρίως γύρω ἀπό τήν ὀργάνωση καί εἰδικά γύρω ἀπό τό «Καταστατικό τοῦ ἐργατικοῦ ταμείου», πού δημοσιεύτηκε μέ τήν τελική του μορφή στά φύλλα ἀρ. 9–10 τοῦ «Λιστόκ „Ραμπότνικα“»[48] (σελ. 46). Ἀνάμεσα στούς «γηραιούς» (τούς «δεκεμβριστές», ὅπως τούς ἔλεγαν τότε ἀστειευόμενοι οἱ σοσιαλδημοκράτες τῆς Πετρούπολης) καί σέ μερικούς «νεαρούς» (πού ἀργότερα ἔγιναν στενοί συνεργάτες τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ») ἐκδηλώθηκαν ἀμέσως ὀξύτατες διαφωνίες καί ξέσπασε γερός καυγάς. Οἱ «νεαροί» ὑπεράσπιζαν τίς βασικές ἀρχές τοῦ καταστατικοῦ, ἔτσι ὅπως εἶχε δημοσιευτεῖ. Οἱ «γηραιοί» ἔλεγαν πώς δέν εἶναι καθόλου αὐτό ἐκεῖνο πού χρειάζεται κατά πρῶτο λόγο, ἀλλά ἡ μετατροπή τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα» σέ ὀργάνωση ἐπαναστατῶν, στήν ὁποία πρέπει νά ὑπαχθοῦν τά διάφορα ἐργατικά ταμεῖα, οἱ προπαγανδιστικοί ὅμιλοι μέσα στή σπουδάζουσα νεολαία κτλ. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι οἱ ἀντιμαχόμενοι δέν ὑποψιάζονταν τότε καθόλου ὅτι οἱ διαφωνίες αὐτές ἦταν ἡ ἀρχή τῆς διάστασης. Ἀντίθετα, τίς θεωροῦσαν μεμονωμένες καί τυχαῖες. Τό γεγονός ὅμως αὐτό δείχνει, ὅτι καί στή Ρωσία ἡ ἐμφάνιση καί ἡ διάδοση τοῦ «οἰκονομισμοῦ» δέν ἔγινε καθόλου χωρίς ἀγώνα ἐνάντια στούς «παλιούς» σοσιαλδημοκράτες (πράγμα πού τό ξεχνοῦν συχνά οἱ σημερινοί «οἰκονομιστές»). Κι ἄν αὐτός ὁ ἀγώνας, στό μεγαλύτερο μέρος του, δέν ἄφησε «γραπτά» ἴχνη, αὐτό ἔγινε *μόνο καί μόνο* γιατί ἡ σύνθεση τῶν ὁμίλων πού λει-

τουργοῦσαν, ἄλλαζε σέ ἀφάνταστο βαθμό συχνά, δέν εἶχε δημιουργηθεῖ καμιά συνέχεια, καί γι' αὐτό καί οἱ διαφωνίες δέν ἀποκρυσταλλώθηκαν σέ κανένα ντοκουμέντο.

Ἡ ἐμφάνιση τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» ἔβγαλε τόν «οἰκονομισμό» στό φῶς τῆς ἡμέρας, μά καί πάλι ὄχι μονομιᾶς. Πρέπει νά ἔχουμε μιά συγκεκριμένη ἰδέα γιά τίς συνθῆκες δουλειᾶς καί τόν ἐφήμερο χαρακτήρα τῶν περισσότερων ρωσικῶν ὁμίλων (καί συγκεκριμένη ἰδέα μπορεῖ νάχει μόνο ἐκεῖνος πού τά ἔζησε ὅλα αὐτά), γιά νά καταλάβουμε πόσο μεγάλη δόση τυχαίου ὑπῆρχε στήν ἐπιτυχία ἤ στήν ἀποτυχία τῆς νέας κατεύθυνσης στίς διάφορες πόλεις καί πῶς τόσο μακρόχρονο διάστημα οὔτε οἱ ὀπαδοί, οὔτε οἱ ἀντίπαλοι τῆς «νέας» αὐτῆς κατεύθυνσης δέν μποροῦσαν, δέν εἶχαν κυριολεχτικά καμιά δυνατότητα νά καθορίσουν, ἄν αὐτό ἦταν πραγματικά μιά ξεχωριστή κατεύθυνση ἤ ἁπλῶς ἔκφραση τῆς ἀπειρίας ὁρισμένων προσώπων. Λογουχάρη, τά πρῶτα πολυγραφημένα φύλλα τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» ἔμειναν τελείως ἄγνωστα στήν τεράστια πλειονότητα τῶν σοσιαλδημοκρατῶν· κι ἄν σήμερα μποροῦμε ν' ἀναφέρουμε τό κύριο ἄρθρο τοῦ πρώτου φύλλου της, αὐτό γίνεται μόνο καί μόνο γιατί τό ἄρθρο αὐτό ἀνατυπώθηκε στό ἄρθρο τοῦ Β. Ι. («Λιστόκ „Ραμπότνικα"» τεύχη 9–10, σελ. 47 κ. ἑ.), πού δέν παρέλειψε φυσικά νά ἐπαινέσει μέ ζῆλο — μέ ἀπερίσκεπτο ζῆλο — τήν καινούργια ἐφημερίδα πού διέφερε τόσο χτυπητά ἀπό τίς ἐφημερίδες καί τά σχέδια ἐφημερίδων πού ἀναφέραμε πιό πάνω *. Καί σ' αὐτό τό κύριο ἄρθρο ἀξίζει τόν κόπο νά σταθοῦμε, γιατί ἐκφράζει πολύ ἀνάγλυφα *ὅλο τό πνεῦμα* τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί τοῦ «οἰκονομισμοῦ» γενικά.

Τό κύριο ἄρθρο, ἀφοῦ τονίζει ὅτι τό χέρι τοῦ χωροφύλακα δέ θά μποροῦσε νά συγκρατήσει τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, συνεχίζει: «...Αὐτή ἡ ζωτικότητα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ὁ ἐργάτης ἀποσπᾶ τήν τύχη του ἀπό τά χέρια τῶν ἡγετῶν καί τήν παίρνει ἐπιτέλους στά δικά του τά χέρια», κι αὐτή ἡ θεμελιακή θέση ἀναπτύσσεται διεξοδικά παραπέρα. Στήν πραγματικότητα τούς ἡγέτες (δηλ.

* Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή πρέπει νά ποῦμε ὅτι τά ἐγκώμια γιά τή «Ραμπότσαγια Μίσλ» τό Νοέμβρη τοῦ 1898, ὅταν ὁ «οἰκονομισμός», ἰδιαίτερα στό ἐξωτερικό, εἶχε ἀπόλυτα διαμορφωθεῖ, προέρχονταν ἀπό τόν ἴδιο τόν Β. Ι. πού πολύ γρήγορα ἔγινε ἕνας ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Καί ὅμως τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν παραδεχόταν ὅτι ὑπάρχουν δυό κατευθύνσεις μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία, ὅπως ἐξακολουθεῖ νά μή τό παραδέχεται καί σήμερα!

τούς σοσιαλδημοκράτες, τούς όργανωτές τῆς «Ένωσης άγώνα») τούς εἶχε ἀποσπάσει ἡ ἀστυνομία ἀπό τά χέρια, μποροῦμε νά ποῦμε, τῶν ἐργατῶν *, ἐνῶ αὐτοί πᾶνε νά δημιουργήσουν τήν ἐντύπωση ὅτι δῆθεν οἱ ἐργάτες ἔκαναν ἀγώνα ἐνάντια στούς ἡγέτες αὐτούς καί ἀπελευθερώθηκαν ἀπό τό ζυγό τους! Ἀντί νά ζητοῦν νά τραβήξουμε μπροστά, νά στεριώσουμε τήν ἐπαναστατική ὀργάνωση καί νά διευρύνουμε τήν πολιτική δράση, ἄρχισαν νά μᾶς καλοῦν νά πᾶμε *πρός τά πίσω*, πρός τόν ἀποκλειστικά τρεϊντ-γιουνιονιστικό ἀγώνα. Διακήρυξαν, ὅτι «ἡ οἰκονομική βάση τοῦ κινήματος ἐπισκιάζεται ἀπό τήν τάση νά μή ξεχνιέται ποτέ τό πολιτικό ἰδανικό», καί ὅτι τό ἔμβλημα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἶναι: «ἀγώνας γιά τήν οἰκονομική κατάσταση» (!) ἤ ἀκόμα καλύτερα «οἱ ἐργάτες γιά τούς ἐργάτες». Διακηρύχθηκε ὅτι τά ἀπεργιακά ταμεῖα εἶναι «πολυτιμότερα γιά τό κίνημα ἀπό ἑκατό ἄλλες ὀργανώσεις» (συγκρίνετε αὐτόν τόν ἰσχυρισμό πού διατυπώθηκε τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1897 μέ τή διαμάχη ἀνάμεσα στούς «δεκεμβριστές» καί στά «νεαρά» μέλη στίς ἀρχές τοῦ 1897) κτλ. Λόγια σάν καί τοῦτα δῶ, ὅτι δηλ. σέ πρώτη μοίρα δέν πρέπει νά βάζουμε τήν «ἀφρόκρεμα» τῶν ἐργατῶν, ἀλλά τό «μέσο» ἐργάτη, τόν ἐργάτη τῆς ἀράδας, ὅτι «ἡ πολιτική ἀκολουθεῖ πάντα πειθήνια τήν οἰκονομία» ** κτλ. κτλ., ἔγιναν τῆς μόδας καί ἀπόχτησαν μιά ἀκαταμάχητη ἐπίδραση πάνω στή μάζα τῆς νεολαίας πού τραβιόταν στό κίνημα καί πού στίς περισσότερες περιπτώσεις ἤξερε μόνο μερικά ἀποσπάσματα τοῦ μαρξισμοῦ ἀπό τίς νόμιμες ἐκδόσεις.

Αὐτό σήμαινε ὅτι τό συνειδητό πνίχτηκε ὁλότελα ἀπό τό αὐθόρμητο, ἀπό τό αὐθόρμητο τῶν «σοσιαλδημοκρατῶν» ἐκείνων πού ἐπαναλάβαιναν τίς «ἰδέες» τοῦ κυρίου Β. Β., ἀπό τό αὐ-

* Τό παρακάτω χαρακτηριστικό γεγονός δείχνει ὅτι ἡ σύγκριση αὐτή εἶναι σωστή. Ὅταν ὕστερα ἀπό τή σύλληψη τῶν «δεκεμβριστῶν» διαδόθηκε ἀνάμεσα στούς ἐργάτες πού δούλευαν στό δημόσιο δρόμο τοῦ Σλίσσεμπουργκ, ἡ εἴδηση ὅτι στήν ἀνακάλυψη καί στίς συλλήψεις βοήθησε ὁ προβοκάτορας Ν. Ν. Μιχάηλοφ (ὀδοντογιατρός), πού συνδεόταν μέ μιά ἀπό τίς ὁμάδες πού εἶχαν ἐπαφή μέ τούς «δεκεμβριστές», οἱ ἐργάτες ἀγανάχτησαν τόσο πολύ, ὥστε ἀποφάσισαν νά τόν σκοτώσουν.

** Ἀπό τό ἴδιο ἐκεῖνο κύριο ἄρθρο τοῦ πρώτου φύλλου τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ». Ἀπ' αὐτό μπορεῖ νά κρίνει κανείς τί λογῆς θεωρητική κατάρτιση εἶχαν αὐτοί «οἱ Β. Β. τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας», πού ἐξακολουθοῦσαν νά ἐπαναλαβαίνουν τό χοντροκομμένο ἐκχυδαϊσμό τοῦ «οἰκονομικοῦ ὑλισμοῦ», σέ μιά ἐποχή πού στή φιλολογία γινόταν πόλεμος τῶν μαρξιστῶν ἐνάντια στόν πραγματικό κύριο Β. Β., ὁ ὁποῖος ἀπό καιρό εἶχε ἀποχτήσει τόν τίτλο τοῦ «ἀριστοτέχνη στίς ἀντιδραστικές ὑποθέσεις», γιατί εἶχε τήν *ἴδια ἀκριβῶς* ἀντίληψη στό ζήτημα τῆς σχέσης πολιτικῆς καί οἰκονομίας!

θόρμητο τῶν ἐργατῶν ἐκείνων πού παρασύρονταν ἀπό τό ἐπιχείρημα, ὅτι μιά αὔξηση κατά ἕνα καπίκι στό ρούβλι ἀξίζει περισσότερο ἀπό κάθε σοσιαλισμό καί κάθε πολιτική, καί ὅτι πρέπει «ν' ἀγωνίζονται, ξέροντας ὅτι παλαίβουν ὄχι γιά κάποιες μελλοντικές γενεές, μά γιά τόν ἑαυτό τους καί γιά τά παιδιά τους» (κύριο ἄρθρο τοῦ πρώτου φύλλου τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ»). Φράσεις σάν κι αὐτές ἦταν πάντα τό ἀγαπημένο ὅπλο τῶν ἀστῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης πού, μισώντας τό σοσιαλισμό, πάσκιζαν οἱ ἴδιοι (σάν τόν γερμανό «σοσιαλ-πολιτικό» Χίρς) νά μεταφυτέψουν τόν ἀγγλικό τρεϊντ-γιουνιονισμό στόν τόπο τους, λέγοντας στούς ἐργάτες ὅτι μόνο ὁ συνδικαλιστικός ἀγώνας* εἶναι ἀγώνας γιά τόν ἴδιο τόν ἑαυτό τους καί γιά τά παιδιά τους κι ὄχι ὁ ἀγώνας γιά κάποιες μελλοντικές γενεές, γιά κάποιον μελλοντικό σοσιαλισμό. Καί τώρα οἱ διάφοροι «Β. Β. τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» ἄρχισαν νά ἐπαναλαβαίνουν αὐτές τίς ἀστικές φράσεις. Ἔχει σημασία νά σημειώσουμε ἐδῶ τρία περιστατικά πού θά μᾶς εἶναι πολύ χρήσιμα στήν παραπέρα ἀνάλυση τῶν *σημερινῶν* διαφωνιῶν **.

Πρῶτο, τό πνίξιμο τοῦ συνειδητοῦ ἀπό τό αὐθόρμητο, πού ἀναφέραμε παραπάνω, ἔγινε ἐπίσης μέ *αὐθόρμητο τρόπο*. Αὐτό μοιάζει μέ καλαμπούρι, ὅμως — ἀλλοίμονο! — εἶναι ἡ πικρή ἀλήθεια. Τό πνίξιμο αὐτό δέν ἔγινε μέ τήν ἀνοιχτή πάλη δυό διαμετρικά ἀντίθετων ἀντιλήψεων, μέ τή νίκη τῆς μιᾶς καί τήν ἧττα τῆς ἄλλης, ἀλλά μέ τό «ξάφρισμα» ὅλο καί περισσότερων «γηραιῶν»-ἐπαναστατῶν ἀπό τούς χωροφύλακες καί μέ τήν ἐμφάνιση στή σκηνή ὅλο καί περισσότερων «νεαρῶν» «Β. Β. τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας». Ὁ καθένας πού, δέ θά πῶ συμμετεῖχε στό *σύγχρονο* ρωσικό κίνημα, μά ἔστω καί μόνο ἀνέπνεε τόν ἀέρα του, ξέρει πολύ καλά ὅτι ἔτσι ἀκριβῶς ἔχουν τά πράγματα. Κι ἄν παρ' ὅλα αὐτά ἐπιμένουμε ἰδιαίτερα νά ξεδιαλύνει καλά μέσα του ὁ ἀναγνώστης τό πασίγνωστο αὐτό γεγονός, ἄν παραθέτουμε γιά μεγαλύτερη, ἄς ποῦμε, παραστατικότητα ὁρισμένα στοιχεῖα γιά τήν ἀρχική μορφή τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί γιά τή διαμάχη ἀνάμεσα στούς «γηραιούς» καί στούς «νεα-

* Οἱ γερμανοί μάλιστα ἔχουν καί ἰδιαίτερη ἔκφραση: «Nur-Gewerkschaftler» πού σημαίνει ὀπαδοί τοῦ «καθαρά συνδικαλιστικοῦ» ἀγώνα.

** Ὑπογραμμίζουμε τή λέξη *σημερινῶν* γιά κείνους πού θά σηκώσουν φαρισαϊκά τούς ὤμους καί θά ποῦν: τώρα εἶναι εὔκολο νά διασύρεις τή «Ραμπότσαγια Μίσλ», μόνο πού αὐτό εἶναι παλιά ἱστορία! Mutato nomine de te fabula narratur (μέ ἄλλο ὄνομα ὁ μύθος μιλᾶ γιά σένα. *Ἡ Σύντ.*)— θ' ἀπαντήσουμε σ' αὐτούς τούς σύγχρονους φαρισαίους, πού ἡ ὁλοκληρωτική ὑποδούλωσή τους στίς ἰδέες τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» *θ' ἀποδειχθεῖ* παρακατω.

ρούς» στίς ἀρχές τοῦ 1897, αὐτό τό κάνουμε, γιατί ὁρισμένοι ἄνθρωποι, πού καυχιοῦνται γιά τό «δημοκρατισμό» τους, ἐκμεταλλεύονται τό γεγονός ὅτι τό πλατύ κοινό (εἴτε οἱ πολύ νέοι) δέν ξέρει αὐτά τά πράγματα. Θά ξαναγυρίσουμε στό ζήτημα αὐτό παρακάτω.

Δεύτερο, ἀπό τήν πρώτη κιόλας δημοσιογραφική ἐμφάνιση τοῦ «οἰκονομισμοῦ» μποροῦμε νά παρατηρήσουμε ἕνα φαινόμενο ἐξαιρετικά ἰδιόμορφο καί πολύ χαρακτηριστικό γιά τήν κατανόηση ὅλων τῶν διαφωνιῶν ἀνάμεσα στούς σημερινούς σοσιαλδημοκράτες, τό φαινόμενο ὅτι οἱ ὀπαδοί τοῦ «καθαρά ἐργατικοῦ κινήματος», οἱ θιασῶτες τοῦ πιό στενοῦ καί τοῦ πιό «ὀργανικοῦ» (ἡ ἔκφραση εἶναι τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο») δεσμοῦ μέ τόν προλεταριακό ἀγώνα, οἱ ἀντίπαλοι κάθε μή ἐργατικῆς διανόησης (ἔστω κι ἄν πρόκειται γιά σοσιαλιστική διανόηση) εἶναι ἀναγκασμένοι νά καταφεύγουν, γιά νά ὑπερασπίσουν τίς θέσεις τους, στά ἐπιχειρήματα «μόνο τῶν τρεϊντ-γιουνιονιστῶν» *ἀστῶν*. Αὐτό μᾶς δείχνει, ὅτι ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» ἀπό τήν πρώτη ἐμφάνισή της καταπιάστηκε — χωρίς νά τό ἀντιλαμβάνεται ἡ ἴδια — μέ τήν πραγματοποίηση τοῦ προγράμματος τοῦ «Credo». Αὐτό δείχνει — (πράγμα πού δέν μπορεῖ νά τό καταλάβει μέ κανένα τρόπο τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο») — ὅτι *κάθε* ὑπόκλιση μπρός στό αὐθόρμητο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, κάθε μείωση τοῦ ρόλου τοῦ «συνειδητοῦ στοιχείου», τοῦ ρόλου τῆς σοσιαλδημοκρατίας, *σημαίνει* ταυτόχρονα — *ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἄν αὐτός πού μειώνει αὐτό τό ρόλο τό θέλει εἴτε ὄχι — δυνάμωμα τῆς ἐπίδρασης τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας πάνω στούς ἐργάτες*. Ὅλοι ὅσοι μιλοῦν γιά «ὑπερεκτίμηση τῆς ἰδεολογίας» *, γιά μεγαλοποίηση τοῦ ρόλου τοῦ συνειδητοῦ στοιχείου ** κτλ. φαντάζονται, ὅτι τό καθαρά ἐργατικό κίνημα μπορεῖ αὐτό καθαυτό νά ἐπεξεργαστεῖ καί θά ἐπαξεργαστεῖ μιά ἀνεξάρτητη ἰδεολογία, ἀρκεῖ μόνο οἱ ἐργάτες «ν' ἀποσπάσουν ἀπό τά χέρια τῶν ἡγετῶν τήν τύχη τους». Αὐτό ὅμως εἶναι μεγάλο λάθος. Γιά νά συμπληρώσουμε ὅσα εἰπώθηκαν πιό πάνω, θά παραθέσουμε καί τά παρακάτω πολύ σωστά καί σπουδαῖα λόγια τοῦ Κ. Κάουτσκι, γιά τό σχέδιο τοῦ νέου προγράμματος τοῦ αὐστριακοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος ***.

---

* Γράμμα τῶν «οἰκονομιστῶν» στό φύλλο ἀρ. 12 τῆς «Ἴσκρα».

** «Ραμπότσεγε Ντιέλο», τεῦχος 10.

*** «Neue Zeit» [49], 1901–1902, XX, I, τεῦχος 3, σελ. 79. Τό σχέδιο τῆς ἐπιτροπῆς, γιά τό ὁποῖο μιλάει ὁ Κ. Κάουτσκι, ψηφίστηκε ἀπό τό συνέδριο τῆς Βιέννης (στά τέλη τοῦ περασμένου χρόνου) μέ μικρές τροποποιήσεις [5].

«Πολλοί ἀπό τούς ἀναθεωρητές κριτικούς μας πιστεύουν πώς τάχα ὁ Μάρξ ὑποστήριζε, ὅτι ἡ οἰκονομική ἐξέλιξη καί ἡ ταξική πάλη δημιουργοῦν ὄχι μόνο τούς ὅρους τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς, ἀλλά γεννοῦν ἄμεσα καί τή *συνείδηση* (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ Κ. Κ.) τῆς ἀναγκαιότητάς της. Καί οἱ κριτικοί αὐτοί ἔχουν ἀμέσως ἕτοιμη τήν ἀντίρηση, ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἡ χώρα μέ τήν πιό ὑψηλή κεφαλαιοκρατική ἀνάπτυξη, εἶναι ἡ περισσότερο ξένη πρός αὐτή τή συνείδηση. Κρίνοντας ἀπό τό σχέδιο θά μποροῦσε κανείς νά νομίσει, ὅτι αὐτή τή δῆθεν ὀρθόδοξη-μαρξιστική ἄποψη πού ἀνατρέπεται κατ' αὐτόν τόν τρόπο, τή συμμερίζεται καί ἡ ἐπιτροπή πού ἐπεξεργάστηκε τό αὐστριακό πρόγραμμα. Τό σχέδιο προγράμματος λέει: „Ὅσο περισσότερο ἡ καπιταλιστική ἐξέλιξη κάνει νά αὐξάνει ὁ ἀριθμός τοῦ προλεταριάτου τόσο περισσότερο τό προλεταριάτο ἀναγκάζεται καί ἀποχτᾶ τήν ἱκανότητα ν' ἀγωνιστεῖ ἐνάντια στόν καπιταλισμό. Τό προλεταριάτο φτάνει ὥς τή συνείδηση" τῆς δυνατότητας καί τῆς ἀναγκαιότητας τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη ἡ σοσιαλιστική συνείδηση ἐμφανίζεται σάν ἀναγκαῖο καί ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῆς προλεταριακῆς ταξικῆς πάλης. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι καθόλου σωστό. Φυσικά, ὁ σοσιαλισμός, ὡς διδασκαλία, ἔχει τίς ρίζες του στίς σύγχρονες οἰκονομικές σχέσεις, ὅπως ἀκριβῶς καί ἡ ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, καί, ὅπως ἡ τελευταία, πηγάζει κι αὐτός ἀπό τόν ἀγώνα ἐνάντια στή φτώχεια καί στήν ἀθλιότητα τῶν μαζῶν, πού γεννᾶ ὁ καπιταλισμός· ὁ σοσιαλισμός ὅμως καί ἡ ταξική πάλη γεννιοῦνται τό ἕνα δίπλα στό ἄλλο καί ὄχι τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο, γεννιοῦνται κάτω ἀπό διαφορετικές προϋποθέσεις. Ἡ σύγχρονη σοσιαλιστική συνείδηση μπορεῖ νά γεννηθεῖ μόνο πάνω στή βάση τῆς βαθιᾶς ἐπιστημονικῆς γνώσης. Πραγματικά, ἡ σύγχρονη οἰκονομική ἐπιστήμη ἀποτελεῖ ἐξίσου ὅρο τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς, ὅπως λχ. καί ἡ σύγχρονη τεχνική, καί τό προλεταριάτο δέν μπορεῖ νά δημιουργήσει οὔτε τή μιά οὔτε τήν ἄλλη, ὅσο κι ἄν τό θέλει· καί οἱ δυό γεννιοῦνται ἀπό τό σύγχρονο κοινωνικό προτσές. Φορέας τῆς ἐπιστήμης δέν εἶναι τό προλεταριάτο, ἀλλά ἡ *ἀστική διανόηση* (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ Κ. Κ.): στά κεφάλια ὁρισμένων μελῶν τοῦ στρώματος αὐτοῦ γεννήθηκε ἀκριβῶς ὁ σύγχρονος σοσιαλισμός, κι αὐτοί εἶναι κεῖνοι πού τόν μετέδοσαν στούς πιό ἀναπτυγμένους πνευματικά προλετάριους, οἱ ὁποῖοι μέ τή σειρά τους τόν μπάζουν στήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, ἐκεῖ ὅπου τό ἐπιτρέπουν οἱ συνθῆκες. Ἔτσι ἡ σοσιαλιστική συνείδηση εἶναι κάτι πού ἔχει εἰσαχθεῖ ἀπέξω (von aussen Hineingetragenes) στήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου καί ὄχι κάτι πού γεννήθηκε αὐθόρμητα (urwüchsig) ἀπ' αὐτήν. Σύμφωνα μ' αὐτό, τό παλιό πρόγραμμα τοῦ Χάινφελντσκ ἔλεγε πολύ σωστά, ὅτι τό καθῆκον τῆς σοσιαλδημοκρατίας εἶναι νά μπάσει στό προλεταριάτο (ἐπιλέξει: νά γεμίσει τό προλεταριάτο) μέ τή *συνείδηση* τῆς θέσης του καί τή συνείδηση τοῦ καθήκοντός του. Δέ θά χρειαζόταν νά γίνει αὐτό, ἄν ἡ συνείδηση αὐτή πήγαζε αὐτόματα ἀπό τήν ταξική πάλη. Τό νέο σχέδιο προγράμματος πῆρε αὐτή τή θέση ἀπό τό παλιό πρόγραμμα καί τήν κόλλησε στή θέση πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Αὐτό ὅμως κόβει ὁλότελα τόν εἱρμό τῆς σκέψης. . .»

Μιά καί δέν μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά ἀνεξάρτητη ἰδεολογία, ἐπεξεργασμένη ἀπό τίς ἴδιες τίς ἐργατικές μάζες στήν πορεία τοῦ κινήματός τους *, τό ζήτημα μπαίνει *μόνο ἔτσι*: εἴτε ἀστική

* Αὐτό δέ σημαίνει, βέβαια, ὅτι οἱ ἐργάτες δέ συμμετέχουν στήν ἐπεξεργασία αὐτῆς τῆς θεωρίας. Συμμετέχουν, ὅμως ὄχι ὡς ἐργάτες, ἀλλά ὡς

εἴτε σοσιαλιστική ἰδεολογία. Μέσος ὅρος δέν ὑπάρχει (γιατί ἡ ἀνθρωπότητα δέν ἔχει ἐπεξεργαστεῖ καμιά «τρίτη» ἰδεολογία· καί γενικά, σέ μιά κοινωνία πού σπαράζεται ἀπό ταξικές ἀντιθέσεις, δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ποτέ ἐξωταξική ἤ ὑπερταξική ἰδεολογία). Γιά τό λόγο αὐτό *κάθε* μείωση τοῦ ρόλου τῆς σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας, *κάθε ἀπομάκρυνση* ἀπ' αὐτήν σημαίνει ταυτόχρονα καί δυνάμωμα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας. Γίνεται λόγος γιά τό αὐθόρμητο. Ἡ *αὐθόρμητη* ὅμως ἐξέλιξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τραβάει ἴσα ἴσα στήν ὑποταγή του στήν ἀστική ἰδεολογία, *τραβάει ἴσα ἴσα σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα* τοῦ «Credo», γιατί τό αὐθόρμητο ἐργατικό κίνημα εἶναι τρεϊντ-γιουνιονισμός, εἶναι Nur-Gewerkschaftlerei, καί τρεϊντ-γιουνιονισμός σημαίνει ἀκριβῶς ἰδεολογική ὑποδούλωση τῶν ἐργατῶν στήν ἀστική τάξη. Γι' αὐτό τό λόγο τό καθῆκον μας, τό καθῆκον τῆς σοσιαλδημοκρατίας, εἶναι *ν' ἀγωνιστοῦμε ἐνάντια στό αὐθόρμητο*, γιά *ν' ἀποτραβήξουμε* τό ἐργατικό κίνημα ἀπ' αὐτή τήν αὐθόρμητη τάση τοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ νά μπεῖ κάτω ἀπό τά φτερά τῆς ἀστικῆς τάξης, καί νά τό τραβήξουμε κάτω ἀπό τά φτερά τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Γι' αὐτό, ὁ ἰσχυρισμός τῶν συνταχτῶν τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» γράμματος πού δημοσιεύτηκε στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα», ὅτι καμιά προσπάθεια καί τῶν πιό ἐμπνευσμένων θεωρητικῶν δέν μπορεῖ ν' ἀποτραβήξει τό ἐργατικό κίνημα ἀπό τό δρόμο πού καθορίζεται ἀπό τήν ἀλληλεπίδραση τῶν ὑλικῶν στοιχείων καί τοῦ ὑλικοῦ περιβάλλοντος, *ἰσοδυναμεῖ ἀπόλυτα μέ ἀπάρνηση τοῦ σοσιαλισμοῦ*· κι ἄν οἱ συντάχτες τοῦ γράμματος αὐτοῦ ἦταν σέ θέση νά σκεφτοῦν κατά βάθος χωρίς φόβο καί μέ συνέπεια αὐτά πού λένε, ὅπως πρέπει νά κάνει ὁ καθένας πού μπαίνει στό στίβο τῆς φιλολογικῆς καί τῆς δημόσιας δράσης, δέ θά τούς ἔμενε τίποτε

θεωρητικοί τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὡς Προυντόν καί Βάιτλινγκ, συμμετέχουν, μ' ἄλλα λόγια, μόνο ὅταν καί στό βαθμό πού κατορθώνουν λίγο-πολύ νά καταχτήσουν τίς γνώσεις τοῦ αἰώνα τους καί νά προωθήσουν αὐτές τίς γνώσεις. Καί γιά νά μποροῦν οἱ ἐργάτες *νά τό κατορθώνουν αὐτό πιό συχνά*, πρέπει νά γίνει προσπάθεια ν' ἀνεβεῖ ὅσο τό δυνατό περισσότερο τό ἐπίπεδο τῆς συνείδησής τους γενικά, γι' αὐτό πρέπει οἱ ἐργάτες νά μή κλείνονται στά τεχνητά περιορισμένα πλαίσια τῆς «*φιλολογίας γιά τούς ἐργάτες*», ἀλλά νά μάθουν νά κάνουν ὅλο καί πιό πολύ χτῆμα τους τή *γενική φιλολογία*. Θά ἦταν μάλιστα πιό σωστό ἀντί «νά μή κλείνονται», νά ποῦμε — νά μή τούς κλείνουν, γιατί οἱ ἴδιοι οἱ ἐργάτες διαβάζουν καί θέλουν νά διαβάζουν ὅλα ὅσα γράφονται καί γιά τούς διανοούμενους, καί μόνο μερικοί (κακοί) διανοούμενοι νομίζουν ὅτι εἶναι ἀρκετό «γιά τούς ἐργάτες» νά τούς μιλᾶς γιά τίς συνθῆκες τοῦ ἐργοστασίου καί ν' ἀναμασᾶς πράγματα ἀπό καιρό γνωστά.

ἄλλο παρά «νά σταυρώσουν στό στῆθος τά ἄχρηστα χέρια τους» καί... καί ν' ἀφήσουν τό πεδίο δράσης στούς κ. κ. Στροῦβε καί Προκοπόβιτς, πού τραβοῦν τό ἐργατικό κίνημα «στή γραμμή τῆς μικρότερης ἀντίστασης», δηλ. στή γραμμή τοῦ ἀστικοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ ἤ στούς κ. κ. Ζουμπάτοφ πού τό τραβοῦν στή γραμμή τῆς παπαδίστικης-χωροφυλακίστικης «ἰδεολογίας».

Θυμηθεῖτε τό παράδειγμα τῆς Γερμανίας. Ποιά ἦταν ἡ ἱστορική ὑπηρεσία τοῦ Λασσάλ στό ἐργατικό κίνημα τῆς Γερμανίας; Ὅτι *ἀποτράβηξε* τό κίνημα αὐτό ἀπό τό δρόμο τοῦ προοδευτικοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ καί κοοπερατιβισμοῦ, ὅπου τραβοῦσε αὐθόρμητα (*μέ τήν καλόβουλη συμμετοχή τῶν διαφόρων Σοῦλτσε-Ντέλιτς καί τῶν ὁμοίων τους*). Γιά νά ἐκπληρωθεῖ αὐτό τό καθῆκον χρειάστηκε κάτι πού δέν ἔμοιαζε καθόλου μέ τίς συζητήσεις γιά ὑποτίμηση τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου, γιά ταχτική-προτσές, γιά τήν ἀλληλεπίδραση στοιχείων καί περιβάλλοντος κτλ. Γι' αὐτό τό πράγμα χρειάστηκε *ἀπεγνωσμένος ἀγώνας ἐνάντια στό αὐθόρμητο*, καί μόνο ὕστερα ἀπό ἕνα τέτοιον ἀγώνα πού κράτησε πολλά, πάρα πολλά χρόνια στάθηκε δυνατό λχ. ὁ ἐργατικός πληθυσμός τοῦ Βερολίνου ἀπό στήριγμα τοῦ προοδευτικοῦ κόμματος νά γίνει ἕνα ἀπό τά καλύτερα φρούρια τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Καί ὁ ἀγώνας αὐτός δέν τέλειωσε καθόλου ὥς τά σήμερα (ὅπως θά νόμιζαν ὅσοι μελετοῦν τήν ἱστορία τοῦ γερμανικοῦ κινήματος κατά τόν Προκοπόβιτς καί τή φιλοσοφία του κατά τόν Στροῦβε [51]). Καί σήμερα ἀκόμα ἡ ἐργατική τάξη τῆς Γερμανίας εἶναι, ἄν μποροῦμε νά ἐκφραστοῦμε ἔτσι, χωρισμένη σέ κάμποσες ἰδεολογίες: ἕνα μέρος ἀπό τούς ἐργάτες εἶναι ὀργανωμένο στά καθολικά καί στά μοναρχικά συνδικάτα, ἕνα ἄλλο στά συνδικάτα Χίρς-Ντοῦνκερ [52] πού ἱδρύθηκαν ἀπό τούς ἀστούς θιασῶτες τοῦ ἀγγλικοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ, ἕνα τρίτο μέρος εἶναι ὀργανωμένο στά σοσιαλδημοκρατικά συνδικάτα. Ἡ τελευταία αὐτή μερίδα εἶναι ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες τίς ὑπόλοιπες, μόνο ὅμως μέ τήν ἀδιάλλαχτη πάλη ἐνάντια σ' ὅλες τίς ἄλλες ἰδεολογίες ἡ σοσιαλδημοκρατική ἰδεολογία μπόρεσε νά καταχτήσει καί θά μπορέσει νά διατηρήσει αὐτή τήν ὑπεροχή.

Γιατί ὅμως — θά ρωτήσει ὁ ἀναγνώστης — τό αὐθόρμητο κίνημα, τό κίνημα πού ἀκολουθεῖ τή γραμμή τῆς μικρότερης ἀντίστασης, ὁδηγεῖ ἴσα ἴσα στήν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας; Γιά τόν ἁπλούστατο λόγο, ὅτι ἡ ἀστική ἰδεολογία εἶναι ὡς πρός τήν προέλευσή της πολύ πιό παλιά ἀπό τή σοσιαλιστική ἰδεολογία· γιατί εἶναι πιό πολύπλευρα δουλεμένη καί για-

τί διαθέτει *ἀσύγκριτα* περισσότερα μέσα διάδοσης *. Κι ὅσο πιό νεαρό εἶναι τό σοσιαλιστικό κίνημα σέ μιά χώρα τόσο πιό δραστήρια πρέπει νά καταπολεμᾶται κάθε ἀπόπειρα στερέωσης τῆς μή σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας, τόσο πιό ἀποφασιστικά πρέπει νά προφυλάσσονται οἱ ἐργάτες ἀπό τούς κακούς ἐκείνους συμβούλους πού ξεφωνίζουν ἐνάντια στή «μεγαλοποίηση τοῦ συνειδητοῦ στοιχείου» κτλ. Οἱ συντάχτες τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» γράμματος κατακεραυνώνουν, ἐν χορῷ μέ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», τήν ἀδιαλλαξία πού χαρακτηρίζει τήν παιδική ἡλικία τοῦ κινήματος. Σ' αὐτό ἀπαντοῦμε: μάλιστα, τό κίνημά μας βρίσκεται πραγματικά στήν παιδική του ἡλικία καί γιά νά ἀνδρωθεῖ πιό γρήγορα πρέπει νά μπολιαστεῖ μέ τήν ἀδιαλλαξία ἀπέναντι σέ κείνους, πού μέ τήν ὑπόκλισή τους μπρός στό αὐθόρμητο ἐπιβραδύνουν τήν ἀνάπτυξή του. Τίποτα δέν εἶναι τόσο γελοῖο καί βλαβερό ὅσο τό νά παρασταίνουμε τούς γηραιούς πού ἀπό καιρό ἔχουν πιά ζήσει ὅλα τά ἀποφασιστικά ἐπεισόδια τοῦ ἀγώνα!

Τρίτο, τό πρῶτο φύλλο τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» μᾶς δείχνει ὅτι ὁ ὅρος «οἰκονομισμός» (πού ἐμεῖς φυσικά δέν ἔχουμε τήν πρόθεση νά τόν παρατήσουμε, γιατί ἔτσι ἤ ἀλλιῶς ἡ προσωνυμία αὐτή ἔχει πιά ἐπικρατήσει), δέν ἀποδίδει μέ ἀρκετή ἀκρίβεια τήν οὐσία τῆς νέας κατεύθυνσης. Ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» δέν ἀρνιέται ὁλότελα τόν πολιτικό ἀγώνα: στό καταστατικό τοῦ ταμείου, πού δημοσιεύτηκε στό πρῶτο φύλλο τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ», γίνεται λόγος γιά ἀγώνα ἐνάντια στήν κυβέρνηση. Ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» ὅμως πιστεύει πώς «ἡ πολιτική ἀκολουθεῖ πάντοτε πειθήνια τήν οἰκονομία» (καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» προσφέρει μιά παραλλαγή τῆς θέσης αὐτῆς, ὅταν στό πρόγραμμά του ἰσχυρίζεται ὅτι «στή Ρωσία, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη χώρα, ὁ οἰκονομικός ἀγώνας *εἶναι ἀναπόσπαστος* ἀπό τόν πολιτικό»). Αὐτές οἱ θέσεις τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί τοῦ «Ρα-

* Συχνά λένε: ἡ ἐργατική τάξη τείνει *αὐθόρμητα* πρός τό σοσιαλισμό. Αὐτό εἶναι ὁλότελα σωστό, μέ τήν ἔννοια, ὅτι ἡ σοσιαλιστική θεωρία καθορίζει πιό βαθιά καί πιό σωστά ἀπό κάθε ἄλλη θεωρία τίς αἰτίες τῶν συμφορῶν τῆς ἐργατικῆς τάξης, καί γι' αὐτό οἱ ἐργᾶτες τήν ἀφομοιώνουν τόσο εὔκολα, *ἀρκεῖ* μόνο ἡ θεωρία αὐτή νά μή τά διπλώνει μπροστά στό αὐθόρμητο, *ἀρκεῖ* μόνο νά ὑποτάσσει ἡ ἴδια τό αὐθόρμητο. Αὐτό συνήθως ἐξυπακούεται, αὐτό ὅμως ἀκριβῶς τό ξεχνάει καί τό διαστρεβλώνει τό «*Ραμπότσεγε Ντιέλο*». Ἡ ἐργατική τάξη τείνει αὐθόρμητα πρός τό σοσιαλισμό, παρ' ὅλα αὐτά ὅμως ἡ ἀστική ἰδεολογία πού εἶναι πολύ διαδομένη (καί συνεχῶς ξαναγεννιέται μέ τίς πιό ποικίλες μορφές), ἐπιβάλλεται αὐθόρμητα πολύ περισσότερο στόν ἐργάτη.

μπότσεγε Ντιέλο» εἶναι τελείως λαθεμένες, *ἄν, λέγοντας πολιτική, ἐννοοῦν τή σοσιαλδημοκρατική πολιτική*. Πολύ συχνά ὁ οἰκονομικός ἀγώνας τῶν ἐργατῶν συνδέεται (ἄν καί ὄχι ἀναπόσπαστα) μέ τήν ἀστική πολιτική, τήν κληρικαλική πολιτική κ. ἄ., ὅπως εἴδαμε προηγούμενα. Οἱ θέσεις τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» εἶναι σωστές, ἄν, λέγοντας πολιτική, ἐννοεῖ τήν τρεϊντγιουνιονιστική πολιτική, δηλ. τόν κοινό πόθο ὅλων τῶν ἐργατῶν νά πετύχουν ἀπό τό κράτος ὁρισμένα μέτρα, πού ἀποβλέπουν στό νά τούς ἀνακουφίσουν ἀπό τά δεινά πού συνεπάγεται ἡ θέση τους, πού δέν καταργοῦν ὅμως ἀκόμα αὐτή τους τή θέση, δηλ. δέν ἐξαφανίζουν τήν ὑποταγή τῆς ἐργασίας στό κεφάλαιο. Ὁ πόθος αὐτός εἶναι πραγματικά κοινός καί στούς ἄγγλους τρεϊντγιουνιονιστές πού βλέπουν ἐχθρικά τό σοσιαλισμό, καί στούς καθολικούς ἐργάτες καί στούς ἐργάτες τοῦ «Ζουμπάτοφ» κτλ. Ὑπάρχει πολιτική καί πολιτική. Ἔτσι βλέπουμε, ὅτι καί ὅσον ἀφορᾶ τόν πολιτικό ἀγώνα ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» δέν εἶναι τόσο ὑπέρ τῆς ἄρνησης τοῦ ἀγώνα αὐτοῦ ὅσο ὑπέρ τῆς ὑπόκλισης μπρός στό *αὐθόρμητο*, μπρός στήν ἔλλειψη συνειδητότητας τοῦ ἀγώνα αὐτοῦ. Ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ», ἐνῶ ἀναγνωρίζει πέρα γιά πέρα τόν πολιτικό ἀγώνα πού γεννιέται αὐθόρμητα μέσα ἀπό τό ἴδιο τό ἐργατικό κίνημα (θά ἦταν πιό σωστό νά ποῦμε: τίς πολιτικές ἐπιθυμίες καί ἀπαιτήσεις τῶν ἐργατῶν), παραιτεῖται ὁλότελα ἀπό τήν *αὐτοτελῆ χάραξη* μιᾶς ἰδιαίτερης *σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς*, πού ν' ἀνταποκρίνεται στά γενικά καθήκοντα τοῦ σοσιαλισμοῦ καί στίς σύγχρονες ρωσικές συνθῆκες. Παρακάτω θά δείξουμε, ὅτι τό ἴδιο λάθος κάνει καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο».

γ) Η «ΟΜΑΔΑ ΑΥΤΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ» [53] ΚΑΙ ΤΟ «ΡΑΜΠΟΤΣΕΓΕ ΝΤΙΕΛΟ»

Ἀναλύσαμε τόσο διεξοδικά τό ὄχι πολύ γνωστό καί σχεδόν ξεχασμένο σήμερα κύριο ἄρθρο τοῦ πρώτου φύλλου τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ», γιατί τό ἄρθρο αὐτό ἦταν ἡ πρώτη καί ἡ πιό ἀνάγλυφη ἔκφραση τοῦ γενικοῦ ἐκείνου ρεύματος πού ἀργότερα βγῆκε στήν ἐπιφάνεια μέ ἄπειρα μικρά ρυάκια. Ὁ Β. Ι. εἶχε ἀπόλυτα δίκιο ὅταν, παινεύοντας τό πρῶτο φύλλο καί τό κύριο ἄρθρο τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ», εἶπε ὅτι εἶναι γραμμένο σέ «ἔντονο ὕφος, μέ πάθος», («Λιστόκ „Ραμπότνικα"» τεῦχος 9–10, σελ. 49). Κάθε ἄνθρωπος μέ πεποιθήσεις, πού πιστεύει ὅτι προσφέρει κάτι τό καινούργιο, γράφει «μέ πάθος» καί γρά-

φει έτσι ώστε νά έκφράζει άνάγλυφα τίς άπόψεις του. Μόνο άνθρωποι πού έχουν συνηθίσει νά κάθονται σέ δυό καρέκλες, δέν έχουν κανένα «πάθος»· μόνο αύτοί είναι ικανοί σήμερα νά παινεύουν τό πάθος τής «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί αύριο νά κατηγορούν τούς άντιπάλους της γιά «πολεμικό πάθος».

Δέ θά σταθούμε στό «Χωριστό παράρτημα τής „Ραμπότσαγια Μίσλ“» (θ' άναγκαστούμε παρακάτω γιά διαφόρους λόγους ν' άναφερθούμε σ' αύτό τό έργο, πού έκφράζει κατά τό συνεπέστερο τρόπο τίς ιδέες τών οικονομιστών), θά σημειώσουμε μέ λίγα μόνο λόγια τήν «Έκκληση τής όμάδας αύτοαπελευθέρωσης τών έργατών» (Μάρτης 1899, πού άνατυπώθηκε στό περιοδικό «Νακανούνε»[54] τού Λονδίνου, τεύχος 7, Ιούλης τού 1899). Οί συντάχτες αύτής τής έκκλησης λένε πολύ σωστά, ότι «ή έργατική Ρωσία *μόλις τώρα ξυπνάει*, μόλις τώρα κοιτάζει γύρω της καί *πιάνεται ένστιχτώδικα άπό τά πρώτα τυχόντα* μέσα πάλης», άπ' αύτό όμως βγάζουν τό ίδιο λαθεμένο συμπέρασμα πού έβγαλε καί ή «Ραμπότσαγια Μίσλ», ξεχνώντας, ότι τό ένστιχτώδικο είναι άκριβώς τό άσυνείδητο (τό αύθόρμητο), πού πρέπει νά τό βοηθήσουν οί σοσιαλιστές, ότι τά «πρώτα τυχόντα» μέσα πάλης θά είναι πάντα στή σύγχρονη κοινωνία τρεϊντ-γιουνιονιστικά μέσα πάλης καί ή «πρώτη τυχούσα» ιδεολογία θά είναι ή άστική (τρεϊντ-γιουνιονιστική) ιδεολογία. Κατά τόν ίδιο τρόπο οί συντάχτες αύτοί δέν «άρνούνται» καί τήν πολιτική, άλλά λένε άπλώς (άπλώς!), όπως καί ό Β. Β., ότι ή πολιτική είναι τό εποικοδόμημα καί γι' αύτό «ή πολιτική ζύμωση πρέπει νά είναι τό εποικοδόμημα πάνω στή ζύμωση πού γίνεται πρός όφελος τού οικονομικού άγώνα, πρέπει νά ύψώνεται πάνω στή βάση αύτού τού άγώνα καί νά τόν άκολουθεί».

Όσο γιά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», αύτό άρχισε τή σταδιοδρομία του άπευθείας μέ τήν «ύπεράσπιση» τών «οικονομιστών». Ένώ στό πρώτο τεύχος του (τεύχος 1, σελ. 141–142) είπε *μιά ολοφάνερη άναλήθεια*, ύποστηρίζοντας ότι τάχα «δέν ξέρει γιά ποιούς νεαρούς συντρόφους μιλούσε ό Άξελρόντ», όταν στή γνωστή μπροσούρα του * προειδοποιούσε τούς «οικονομιστές», άργότερα, στό κορύφωμα τής πολεμικής πού έξαιτίας τής άναλήθειας αύτής άναψε άνάμεσα σ' αύτό άπό τό ένα μέρος καί στούς Άξελρόντ καί Πλεχάνοφ άπό τό άλλο, τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» άναγκάστηκε νά όμολογήσει, ότι «μέσα στήν άμηχανία του

* «Τά σημερινά καθήκοντα καί ή ταχτική τών ρώσων σοσιαλδημοκρατών», Γενεύη, 1898. Δυό γράμματα πρός τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» πού γράφτηκαν τό 1897.

ἤθελε *νά ὑπερασπίσει* ὅλους τούς πιό νεαρούς σοσιαλδημοκράτες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀπ' αὐτή τήν ἄδικη κατηγορία» (ὁ Ἀξελρόντ εἶχε κατηγορήσει τούς οἰκονομιστές γιά στενότητα[55]). Στήν πραγματικότητα ἡ κατηγορία αὐτή ἦταν πέρα γιά πέρα δίκαιη καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἤξερε θαυμάσια, ὅτι ἡ κατηγορία αὐτή βάρυνε μεταξύ ἄλλων καί τόν Β. Ι., μέλος τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς του. Θά σημειώσω μέ τήν εὐκαιρία αὐτή, πώς, στήν πολεμική πού ἀναφέραμε, ὁ Ἀξελρόντ εἶχε ἀπόλυτα δίκιο καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν ἔχει καθόλου δίκιο στήν ἑρμηνεία τῆς μπροσούρας μου: «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» *. Ἡ μπροσούρα αὐτή εἶχε γραφεῖ τό 1897, πρίν κάνει τήν ἐμφάνισή της ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ», ὅταν θεωροῦσα, καί εἶχα δίκιο νά θεωρῶ, τήν *πρωταρχική* κατεύθυνση τῆς «Ἕνωσης τοῦ ἀγώνα» τῆς Πετρούπολης πού τήν περιέγραψα πιό πάνω, σάν κυρίαρχη κατεύθυνση. Καί ἡ κατεύθυνση αὐτή ἦταν πραγματικά ἡ κυρίαρχη τουλάχιστο ὥς τά μέσα τοῦ 1898. Γι' αὐτό τό λόγο τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν εἶχε καθόλου δίκιο ν' ἀναφέρεται, προσπαθώντας ν' ἀρνηθεῖ τήν ὕπαρξη καί τόν κίνδυνο τοῦ «οἰκονομισμοῦ», σέ μιά μπροσούρα πού ἐξέθετε ἀπόψεις πού στά 1897–1898 εἶχαν *ἐκτοπιστεῖ* στήν Πετρούπολη ἀπό τίς «οἰκονομιστικές» ἀπόψεις **.

Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ὅμως ὄχι μόνο «ὑπεράσπιζε» τούς «οἰκονομιστές», μά καί τό ἴδιο ἔπεφτε συνεχῶς στά θεμελιακά σφάλματά τους. Ἡ πηγή τῆς σύγχυσης αὐτῆς βρισκόταν στή διφορούμενη ἑρμηνεία τῆς ἀκόλουθης θέσης τοῦ προγράμματος τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»: «νομίζουμε, πώς τό σπουδαιότερο

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 459-496. *Ἡ Σύντ.*

** Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» γιά νά ὑπερασπίσει τόν ἑαυτό του πρόσθεσε στήν πρώτη του ἀναλήθεια («δέν ξέρουμε γιά ποιούς νεαρούς συντρόφους μιλοῦσε ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ») μιά δεύτερη ἀναλήθεια, γράφοντας στήν «Ἀπάντηση»: «Ἀπό τότε πού γράφτηκε ἡ βιβλιοκρισία γιά τά „Καθήκοντα", σέ ὁρισμένους ρώσους σοσιαλδημοκράτες γεννήθηκαν ἤ διαγράφηκαν λίγο-πολύ καθαρά τάσεις πρός μιά οἰκονομιστική μονομέρεια, πού ἀποτελοῦν ἕνα βῆμα πρός τά πίσω σέ σύγκριση μέ τήν κατάσταση τοῦ κινήματός μας, πού περιγράφεται στά „Καθήκοντα"» (σελ. 9). Αὐτά λέει ἡ «Ἀπάντηση» πού ἐκδόθηκε στά *1900*. Τό πρῶτο φύλλο ὅμως τοῦ «Ρ. Ντ.» (μέ τή βιβλιοκρισία) βγῆκε τόν *Ἀπρίλη τοῦ 1899*. Μήπως ὁ «οἰκονομισμός» γεννήθηκε μόλις τό 1899; Ὄχι, τό 1899 ἀκούστηκε ἡ πρώτη διαμαρτυρία τῶν *ρώσων* σοσιαλδημοκρατῶν ἐνάντια στόν «οἰκονομισμό» (διαμαρτυρία ἐνάντια στό «Credo»). (Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 167-180). Ὁ «οἰκονομισμός» γεννήθηκε τό 1897, πράγμα πού τό ξέρει πολύ καλά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», γιατί ὁ *Β. Ι. ἀπό τό Νοέμβρη τοῦ 1898* («Λιστόκ „Ραμπότνικα"» τεῦχος 9-10) ἐγκωμίαζε τή «Ραμπότσαγια Μίσλ».

φαινόμενο τῆς ρωσικῆς ζωῆς, πού κυρίως *θά καθορίζει τά καθήκοντα* (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας) καί τό χαρακτῆρα τῆς φιλολογικῆς δράσης τῆς Ἕνωσης, εἶναι *τό μαζικό ἐργατικό κίνημα* (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ «Ρ. Ντ.») πού ἐμφανίστηκε στά τελευταῖα χρόνια». Ὅτι τό μαζικό κίνημα εἶναι ἕνα πάρα πολύ σπουδαῖο φαινόμενο, γι' αὐτό δέ χωράει συζήτηση. Ὅλο τό ζήτημα ὅμως εἶναι πῶς πρέπει νά ἐννοοῦμε τή διαπίστωση ὅτι τό μαζικό κίνημα «καθορίζει τά καθήκοντα». Αὐτό μπορεῖ νά ἑρμηνευθεῖ μέ δυό τρόπους: *εἴτε* μέ τήν ἔννοια τῆς ὑπόκλισης μπρός στό αὐθόρμητο αὐτοῦ τοῦ κινήματος, δηλ. μέ τήν ἔννοια τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ρόλου τῆς σοσιαλδημοκρατίας σέ ἁπλή ἐξυπηρέτηση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σάν τέτοιου (αὐτή εἶναι ἡ ἑρμηνεία πού δίνουν ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ», ἡ «Ὁμάδα αὐτοαπελευθέρωσης» καί οἱ ἄλλοι «οἰκονομιστές»)· *εἴτε* μέ τήν ἔννοια, ὅτι τό μαζικό κίνημα βάζει μπροστά μας *νέα* θεωρητικά, πολιτικά καί ὀργανωτικά καθήκοντα, πολύ πιό δύσκολα ἀπό τά καθήκοντα πού μποροῦσαν νά μᾶς ἱκανοποιοῦν στήν περίοδο πού μεσολάβησε πρίν ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ μαζικοῦ κινήματος. Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἔκλινε καί κλίνει ἀκόμα πρός τήν πρώτη ἑρμηνεία, γιατί αὐτή δέν εἶπε ποτέ κάτι τό συγκεκριμένο γιά νέα καθήκοντα, μά πάντα σκεφτόταν μέ τέτοιον τρόπο πού σοῦ ἔδινε τήν ἐντύπωση ὅτι τό «μαζικό αὐτό κίνημα» μᾶς *ἀπαλλάσσει* ἀπό τήν ἀνάγκη νά κατανοήσουμε καθαρά καί νά ἐκπληρώσουμε τά καθήκοντα πού θέτει μπροστά μας. Ἀρκεῖ μόνο ν' ἀναφέρουμε τό γεγονός, ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» θεωροῦσε ἀδύνατο νά θέσει μπροστά στό μαζικό ἐργατικό κίνημα ὡς *πρῶτο* καθῆκον τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας καί ὑποβίβαζε τό καθῆκον αὐτό (ἐνονόματι τοῦ μαζικοῦ κινήματος) στό καθῆκον τῆς πάλης γιά τίς ἄμεσες πολιτικές διεκδικήσεις («Ἀπάντηση» σελ. 25).

Θ' ἀφήσουμε κατά μέρος τό ἄρθρο τοῦ διευθυντῆ τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» Μπ. Κριτσέβσκι: «Ὁ οἰκονομικός καί ὁ πολιτικός ἀγώνας στό ρωσικό κίνημα», πού δημοσιεύτηκε στό τεῦχος 7 καί ἐπαναλαβαίνει τά ἴδια ἀκριβῶς λάθη*, καί θά περά-

* Ἡ «θεωρία τῶν σταδίων» ἤ θεωρία τῶν «δειλῶν ζίκ-ζάκ» στόν πολιτικό ἀγώνα ἐκφράζεται λχ. στό ἄρθρο αὐτό ὡς ἑξῆς: «Οἱ πολιτικές διεκδικήσεις, πού ὡς πρός τόν χαρακτήρα τους εἶναι κοινές γιά ὁλόκληρη τή Ρωσία, πρέπει, ὡστόσο, στήν ἀρχή» (αὐτό ἔχει γραφεῖ τόν Αὔγουστο τοῦ 1900!) «ν' ἀνταποκρίνονται στήν πεῖρα πού ἔχει ἀποκομίσει τό δοσμένο στρῶμα (sic!) τῶν ἐργατῶν ἀπό τόν οἰκονομικό ἀγώνα. Μόνο (!) στηριζόμενος σ' αὐτή τήν πεῖρα μπορεῖ καί πρέπει νά καταπιαστεῖ κανείς μέ τήν πολιτική ζύμωση» κτλ. (σελ. 11). Στή σελ. 4 ὁ ἀρθρογράφος διαμαρτύρεται ἐνάντια στίς τε-

σουμε κατευθείαν στό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Φυσικά δέν πρόκειται ν' ἀναλύσουμε τίς ἐπιμέρους ἀντιρήσεις τοῦ Μπ. Κριτσέβσκι καί τοῦ Μαρτίνοφ ἐνάντια στό «Ζαριά» καί στήν «Ἴσκρα». Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι μόνο ἡ βασική θέση πού πῆρε τό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Δέ θά ἐξετάσουμε, λχ., τό παράδοξο ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» διέκρινε μιά «διαμετρική ἀντίφαση» ἀνάμεσα στή θέση:

«Ἡ σοσιαλδημοκρατία δέ δεσμεύει τόν ἑαυτό της, δέ στενεύει τή δράση της μ' ἕνα ὁποιοδήποτε ἀπό πρίν ἐπινοημένο σχέδιο ἤ μέθοδο πολιτικῆς πάλης — ἡ σοσιαλδημοκρατία παραδέχεται ὅλα τά μέσα πάλης, ἀρκεῖ ν' ἀνταποκρίνονται στίς ὑπάρχουσες κομματικές δυνάμεις» κτλ. («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 1) *

καί στή θέση:

«Ἄν δέν ἔχεις μιά ἰσχυρή ὀργάνωση, δοκιμασμένη στόν πολιτικό ἀγώνα σέ κάθε κατάσταση καί σέ κάθε περίοδο, οὔτε λόγος μπορεῖ νά γίνει γιά συστηματικό, φωτισμένο ἀπό σταθερές ἀρχές καί αὐστηρά ἐφαρμοζόμενο σχέδιο δράσης, πού μόνο αὐτό ἀξίζει νά ὀνομάζεται ταχτική» («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 4)**.

Τό νά συγχέεις τήν *κατ' ἀρχήν* ἀποδοχή ὅλων τῶν μέσων πά-

λείως ἀνυπόστατες, κατά τή γνώμη του, κατηγορίες γιά οἰκονομιστική αἵρεση καί ἀναφωνεῖ μέ πάθος: «Καί ποιός σοσιαλδημοκράτης δέν ξέρει, ὅτι σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔνγκελς τά οἰκονομικά συμφέροντα τῶν διαφόρων τάξεων παίζουν ἀποφασιστικό ρόλο στήν ἱστορία καί, *ἐπομένως*, ὅτι εἰδικά ὁ ἀγώνας τοῦ προλεταριάτου γιά τά οἰκονομικά του συμφέροντα πρέπει νά ἔχει πρωταρχική σημασία γιά τήν ταξική του ἐξέλιξη καί γιά τόν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα;» (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας). Αὐτό τό «ἐπομένως» δέν ἔχει καθόλου τή θέση του ἐδῶ. Ἀπό τό γεγονός, ὅτι τά οἰκονομικά συμφέροντα παίζουν ἀποφασιστικό ρόλο *δέν ἕπεται καθόλου* τό συμπέρασμα ὅτι οἱ οἰκονομικοί (= ἐπαγγελματικοί) ἀγῶνες ἔχουν πρωταρχική σημασία, γιατί τά πιό οὐσιώδη, τά «ἀποφασιστικά» συμφέροντα τῶν τάξεων μποροῦν νά ἱκανοποιηθοῦν *μόνο* μέ ριζικές *πολιτικές* ἀλλαγές γενικά. Εἰδικότερα, τά βασικά οἰκονομικά συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου μποροῦν νὰ ἱκανοποιηθοῦν μόνο μέ τήν πολιτική ἐπανάσταση πού θ' ἀντικαταστήσει τή διχτατορία τῆς ἀστικῆς τάξης μέ τή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου. Ὁ Μπ. Κριτσέβσκι ἐπαναλαβαίνει τούς συλλογισμούς τῶν «Β. Β. τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» (— ἡ πολιτική ἀκολουθεῖ τήν οἰκονομία κτλ.) καί τῶν μπερνσταϊνικῶν τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας (λχ. ὁ Βόλτμαν μ' ἕνα τέτοιο ἀκριβῶς συλλογισμό προσπαθοῦσε ν' ἀποδείξει, ὅτι οἱ ἐργάτες πρέπει πρῶτα ν' ἀποχτήσουν «οἰκονομική δύναμη» κι ἔπειτα νά σκεφτοῦν γιά πολιτική ἐπανάσταση).

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 382. *Ἡ Σύντ.*

**Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 6-7. *Ἡ Σύντ.*

λης, ὅλων τῶν σχεδίων καί μεθόδων, ἐφόσον εἶναι σκόπιμα, μέ τήν ἀπαίτηση νά καθοδηγεῖσαι *σέ μιά συγκεκριμένη πολιτική στιγμή*, ἄν πρόκειται νά μιλήσουμε γιά ταχτική, ἀπό ἕνα ἀπαρέγκλιτα ἐφαρμοζόμενο σχέδιο, εἶναι σάν νά συγχέεις τήν ἀποδοχή ἀπό τήν ἰατρική τῶν κάθε λογῆς συστημάτων θεραπείας μέ τήν ἀπαίτηση ν' ἀκολουθεῖται ἕνα ὁρισμένο σύστημα κατά τή θεραπεία μιᾶς ὁρισμένης ἀρρώστιας. Τό ζήτημα ὅμως εἶναι ὅτι, ἐνῶ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πάσχει τό ἴδιο ἀπό τήν ἀρρώστια πού τήν ὀνομάσαμε ὑπόκλιση μπροστά στό αὐθόρμητο, δέ θέλει νά παραδεχτεῖ κανένα «σύστημα θεραπείας» *γι' αὐτή* τήν ἀρρώστια. Γι' αὐτό τό λόγο ἔκανε τήν ἀξιοσημείωτη ἀνακάλυψη ὅτι «ἡ ταχτική-σχέδιο ἀντιφάσκει στό βασικό πνεῦμα τοῦ μαρξισμοῦ» (τεῦχος 10, σελ. 18), ὅτι ἡ ταχτική εἶναι «*ἕνα προτσές ἀνάπτυξης τῶν κομματικῶν καθηκόντων, πού μεγαλώνουν μαζί μέ τό κόμμα*» (σελ. 11, ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»). Τό τελευταῖο αὐτό ἀπόφθεγμα ἔχει ὅλες τίς πιθανότητες νά γίνει διάσημο ἀπόφθεγμα, ἀθάνατο μνημεῖο τῆς «κατεύθυνσης» τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Στό ἐρώτημα: «*ποῦ νά πᾶμε;*», ἕνα καθοδηγητικό ὄργανο ἀπαντᾶ: κίνηση εἶναι τό προτσές ἀλλαγῆς τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στό σημεῖο ἀφετηρίας καί στά ἑπόμενα σημεῖα τῆς κίνησης. Τό ἀμίμητο αὐτό δεῖγμα βαθύνοιας δέν εἶναι ὡστόσο ἁπλῶς παραδοξολογία (ἄν ἦταν ἔτσι, δέ θ' ἄξιζε τόν κόπο νά σταθοῦμε ἰδιαίτερα σ' αὐτό τό σημεῖο), ἀλλά καί τό *πρόγραμμα μιᾶς ὁλόκληρης κατεύθυνσης*, καί συγκεκριμένα τό ἴδιο τό πρόγραμμα πού ὁ Ρ. Μ. (στό «Ἰδιαίτερο παράρτημα τῆς „Ραμπότσαγια Μίσλ"») τό διατύπωσε μέ τά λόγια: εὐπρόσδεκτος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἀγώνας πού μπορεῖ νά γίνει, καί μπορεῖ νά γίνει ὁ ἀγώνας πού διεξάγεται στή δοσμένη στιγμή. Αὐτή ἀκριβῶς εἶναι ἡ κατεύθυνση τοῦ ἀπεριόριστου ὀπορτουνισμοῦ, πού προσαρμόζεται παθητικά στό αὐθόρμητο.

«Ἡ ταχτική-σχέδιο ἀντιφάσκει πρός τό βασικό πνεῦμα τοῦ μαρξισμοῦ!» Μά αὐτό εἶναι συκοφαντία σέ βάρος τοῦ μαρξισμοῦ, εἶναι ἡ ἴδια ἐκείνη γελοιογραφία τοῦ μαρξισμοῦ, πού μᾶς ἀντιπαρέτασσαν οἱ ναρόντνικοι ὅταν μᾶς πολεμοῦσαν. Αὐτό σημαίνει ὅτι μειώνεις τήν πρωτοβουλία καί τήν ἐνεργητικότητα τῶν συνειδητῶν ἀγωνιστῶν, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ μαρξισμός δίνει γιγάντια ὤθηση στήν πρωτοβουλία καί στήν ἐνεργητικότητα τοῦ σοσιαλδημοκράτη, ἀνοίγοντάς του τίς πιό πλατιές προοπτικές καί θέτοντας (ἄν μποροῦμε νά ἐκφραστοῦμε ἔτσι) στή διάθεσή του τίς ἰσχυρές δυνάμεις τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἐργατικῆς τάξης

πού ξεσηκώνεται «αὐθόρμητα» στόν ἀγώνα! Ὅλη ἡ ἱστορία τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας εἶναι γεμάτη σχέδια πού πρότεινε πότε ὁ ἕνας καί πότε ὁ ἄλλος πολιτικός ἡγέτης, σχέδια πού δικαιώνουν τή διορατικότητα καί τήν ὀρθότητα τῶν πολιτικῶν καί τῶν ὀργανωτικῶν ἀπόψεων τοῦ ἑνός ἤ ἀποκαλύπτουν τή μυωπία καί τά πολιτικά λάθη τοῦ ἄλλου. Ὅταν ἡ Γερμανία πέρασε μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες καμπές τῆς ἱστορίας της — σχηματισμός τῆς αὐτοκρατορίας, σύγκληση τοῦ ράιχσταγ, παραχώρηση τοῦ καθολικοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος — ἕνα σχέδιο σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς καί δουλειᾶς γενικά εἶχε ὁ Λῆμπκνεχτ κι ἕνα ἄλλο ὁ Σβάιτσερ. Ὅταν ἔπεσε στά κεφάλια τῶν γερμανῶν σοσιαλιστῶν ὁ ἔκτακτος νόμος, ἕνα σχέδιο εἶχαν ὁ Μόστ καί ὁ Χάσσελμαν, πού ἦταν ἕτοιμοι νά ζητήσουν ἀμέσως τή χρησιμοποίηση βίας καί τρομοκρατίας, ἕνα δεύτερο εἶχαν ὁ Χέχμπεργκ, ὁ Σράμ καί (ἐνμέρει) ὁ Μπέρνσταϊν, πού εἶχαν ἀρχίσει κιόλας νά κηρύχνουν στούς σοσιαλδημοκράτες πώς μέ τήν παράλογη ὁρμητικότητα καί ἐπαναστατικότητά τους αὐτοί προκάλεσαν τό νόμο καί πρέπει τώρα μέ τήν ὑποδειγματική διαγωγή τους νά γίνουν ἄξιοι συχώρεσης. Ὑπῆρχε καί ἕνα τρίτο σχέδιο, πού προτάθηκε ἀπό κείνους πού προετοίμασαν καί πραγματοποίησαν τήν ἔκδοση ἑνός παράνομου ὀργάνου[56]. Ὅταν κάνεις ἀναδρομή στό παρελθόν, πολλά χρόνια ὕστερα ἀπό τό τέλος τοῦ ἀγώνα γιά τήν ἐκλογή τοῦ δρόμου πού ἔπρεπε ν' ἀκολουθηθεῖ, καί ὅταν πιά ἡ ἱστορία ἔχει βγάλει τήν τελική της ἀπόφαση γιά τήν ὀρθότητα τοῦ δρόμου πού ἐκλέχτηκε, δέν εἶναι βέβαια δύσκολο νά ἐκφέρεις βαθυστόχαστα ἀποφθέγματα γιά αὔξηση τῶν κομματικῶν καθηκόντων πού μεγαλώνουν μαζί μέ τό κόμμα. Σέ στιγμές ὅμως σύγχυσης * ὅταν οἱ ρῶσοι «κριτικοί» καί «οἰκονομιστές» ὑποβιβάζουν τή σοσιαλδημοκρατία ὥς τό ἐπίπεδο τοῦ τρεϊντ-γιουνιονίσμοῦ καί οἱ τρομοκράτες συνηγοροῦν ἐντατικά ὑπέρ τῆς ἀποδοχῆς μιᾶς «ταχτικῆς-σχεδίου» πού ἐπαναλαβαίνει τά παλιά λάθη, σέ τέτοιες στιγμές τό νά περιορίζεσαι σέ παρόμοια βαθυστόχαστη σκέψη σημαίνει ὅτι δίνεις στόν ἑαυτό σου «πιστοποιητικό ἀπορίας». Σέ στιγμές πού πολλοί ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες πάσχουν κυρίως ἀπό ἔλλειψη πρωτοβουλίας καί ἐνεργητικότητας, ἀπό ἔλλειψη «εὐρύ-

* Ein Jahr der Verwirrung (ἕνας χρόνος σύγχυσης) — αὐτό τόν τίτλο ἔδοσε ὁ Μέρινγκ στό κεφάλαιο τοῦ ἔργου του «Ἱστορία τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας», στό ὁποῖο περιγράφει τίς ταλαντεύσεις καί τήν ἀναποφασιστικότητα πού ἔδειξαν στήν ἀρχή οἱ σοσιαλιστές κατά τήν ἐκλογή μιᾶς «ταχτικῆς-σχεδίου», ἀνταποκρινόμενης στίς νέες συνθῆκες.

τητας πολιτικῆς προπαγάνδας, ζύμωσης καί ὀργάνωσης»*, ἀπό ἔλλειψη «σχεδίων» γιά πλατύτερη ὀργάνωση τῆς ἐπαναστατικῆς δουλειᾶς, τό νά λές σέ τέτοιες στιγμές ὅτι «ἡ ταχτική-σχέδιο ἀντιφάσκει στό βασικό πνεῦμα τοῦ μαρξισμοῦ» σημαίνει ὄχι μόνο ὅτι θεωρητικά ἐκχυδαΐζεις τό μαρξισμό, ἀλλά καί ὅτι πραχτικά *τραβᾶς τό κόμμα πρός τά πίσω.*

«Τό καθῆκον τοῦ ἐπαναστάτη σοσιαλδημοκράτη — μᾶς διδάσκει παρακάτω τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» — εἶναι ἁπλῶς νά ἐπιταχύνει μέ τή συνειδητή δουλειά του τήν ἀντικειμενική ἐξέλιξη, κι ὄχι νά τήν καταργεῖ ἤ νά τήν ἀντικαθιστᾶ μέ ὑποκειμενικά σχέδια. Θεωρητικά ἡ „Ἴσκρα" τά ξέρει ὅλα αὐτά. Ἡ τεράστια ὅμως σημασία πού ὁ μαρξισμός ἀποδίδει μέ τό δίκιο του στή συνειδητή ἐπαναστατική δουλειά, τήν παρασύρει στήν πράξη, λόγω τῆς δογματικῆς της ἄποψης γιά τήν ταχτική, στήν *ὑποτίμηση τῆς σημασίας τοῦ ἀντικειμενικοῦ ἤ τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου ἐξέλιξης*» (σελ. 18).

Καί πάλι ἔχουμε ἕνα δεῖγμα ἄκρας θεωρητικῆς σύγχυσης, ἄξιας τοῦ κ. Β. Β. καί τῆς παρέας του. Θά ρωτούσαμε τό φιλόσοφό μας: πῶς μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ ἡ «ὑποτίμηση» τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξέλιξης ἀπό ἕνα συντάχτη ὑποκειμενικῶν σχεδίων; Προφανῶς μέ τό ὅτι τοῦ διαφεύγει τό γεγονός, ὅτι ἡ ἀντικειμενική αὐτή ἐξέλιξη δημιουργεῖ ἤ δυναμώνει, χαντακώνει ἤ ἐξασθενεῖ τίς τάδε τάξεις, στρώματα, ὁμάδες, τά τάδε ἔθνη, ὁμάδες ἐθνῶν κτλ. κι ἔτσι προκαλεῖ τούτη ἤ ἐκείνη τή διεθνῆ πολιτική διάταξη δυνάμεων, τούτη ἤ ἐκείνη τή θέση τῶν ἐπαναστατικῶν κομμάτων κτλ. Τότε ὅμως τό φταίξιμο αὐτοῦ τοῦ συντάχτη δέ θά εἶναι ὅτι ὑποτιμᾶ τό αὐθόρμητο στοιχεῖο, ἀλλά, ἀντίθετα, ὅτι ὑποτιμᾶ τό *συνειδητό* στοιχεῖο, γιατί δέν ἔχει ἀρκετή «συνειδητότητα» γιά νά κατανοήσει σωστά τήν ἀντικειμενική ἐξέλιξη. Γι' αὐτό τό λόγο καί μόνη ἡ συζήτηση γιά τήν «ἐκτίμηση τῆς *σχετικῆς* (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο») σημασίας» τοῦ αὐθόρμητου καί τοῦ συνειδητοῦ ἀποκαλύπτει πλήρη ἔλλειψη «συνειδητότητας». Ἄν ορισμένα «αὐθόρμητα στοιχεῖα ἐξέλιξης» μπορεῖ γενικά νά τά συλλάβει ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση, τότε μιά λαθεμένη ἐκτίμησή τους θά ἰσοδυναμοῦσε μέ «ὑποτίμηση τοῦ συνειδητοῦ στοιχείου». Ἄν ὅμως δέν μπορεῖ νά τά συλλάβει ἡ συνείδηση, τότε δέν τά ξέρουμε καί δέν μποροῦμε νά μιλᾶμε γι' αὐτά. Τί μᾶς ψέλνει λοιπόν ὁ Μπ. Κριτσέβσκι; Ἄν βρίσκει λαθεμένα τά «ὑποκειμενικά σχέδια» τῆς «Ἴσκρα» (καί πραγματικά τά χαρακτηρίζει λαθε-

* Ἀπό τό κύριο ἄρθρο τοῦ φύλλου ἀρ. 1 τῆς «Ἴσκρα» (βλ. Ἅπαντα 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 380). *Ἡ Σύντ.*

μένα), τότε θά ἔπρεπε νά δείξει ποιά ἀκριβῶς ἀντικειμενικά γεγονότα ἀγνοοῦνται σ' αὐτά τά σχέδια καί ὕστερα νά κατηγορήσει τήν «Ἴσκρα» ὅτι ἐξαιτίας τῆς ἄγνοιάς της αὐτῆς *δέν ἔχει ἀρκετή συνειδητότητα*, ὅτι «ὑποτιμᾶ τό συνειδητό στοιχεῖο», γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν ἔκφρασή του. Ἄν, ὅμως, αὐτός ὁ ἀνικανοποίητος ἀπό τά ὑποκειμενικά σχέδια δέν ἔχει ἄλλα ἐπιχειρήματα ἐκτός ἀπό τό νά ἐπικαλεῖται τήν «ὑποτίμηση τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου» (!!), μᾶς δείχνει μόνο ὅτι (1) θεωρητικά καταλαβαίνει τό μαρξισμό à la Καρέγεφ καί Μιχαηλόβσκι, πού ἀρκετά τούς ἔχει εἰρωνευθεῖ ὁ Μπέλτοφ, καί (2) πραχτικά εἶναι πέρα γιά πέρα εὐχαριστημένος ἀπό τά «αὐθόρμητα ἐκεῖνα στοιχεῖα ἐξέλιξης», πού τράβηξαν τούς νόμιμους μαρξιστές μας στόν μπερνσταϊνισμό καί τούς σοσιαλδημοκράτες μας στόν «οἰκονομισμό» καί ὅτι εἶναι «καταγαναχτισμένος» μέ τούς ἀνθρώπους πού ἀποφάσισαν *ν' ἀποτραβήξουν* μέ κάθε θυσία τή ρωσική σοσιαλδημοκρατία ἀπό τό δρόμο τῆς «αὐθόρμητης» ἐξέλιξης.

Παρακάτω ἀκολουθοῦν πιά πράγματα πολύ εὔθυμα. «Ὅπως οἱ ἄνθρωποι, παρ' ὅλες τίς ἐπιτυχίες τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, θά πολλαπλασιάζονται μέ τόν πατροπαράδοτο τρόπο, ἔτσι καί ἡ γέννηση τοῦ νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, παρ' ὅλες τίς ἐπιτυχίες τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καί τήν αὔξηση τῶν συνειδητῶν ἀγωνιστῶν, θά εἶναι καί μελλοντικά ἀποτέλεσμα *κυρίως* αὐθόρμητων ἐκρήξεων» (σελ. 19). Ὅπως ἡ πατροπαράδοτη σοφία λέει: δέ χρειάζεται καί πολύ μυαλό γιά νά κάνεις παιδιά, ἔτσι καί ἡ σοφία τῶν «νεότερων σοσιαλιστῶν» (à la Ναρτσίς Τουπορίλοφ[57]) λέει: δέ χρειάζεται καί πολύ μυαλό γιά νά συμμετάσχεις στήν αὐθόρμητη γέννηση ἑνός νέου κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Τήν ἴδια γνώμη ἔχουμε κι ἐμεῖς. Εἶναι ἀρκετό γιά μιά τέτοια συμμετοχή νά *ἐνδίδεις* στόν «οἰκονομισμό», ὅταν βασιλεύει ὁ «οἰκονομισμός», καί στήν ταχτική τῆς τρομοκρατίας, ὅταν ἐμφανίζεται ἡ ταχτική τῆς τρομοκρατίας. Λογουχάρη φέτος τήν ἄνοιξη, ὅταν εἶχε τόσο μεγάλη σημασία νά ἐπισημάνουμε τόν κίνδυνο τῶν τρομοκρατικῶν τάσεων, τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» βρέθηκε σέ ἀμηχανία μπροστά στό «καινούργιο» γιά τό περιοδικό αὐτό πρόβλημα. Καί τώρα, ὕστερα ἀπό μισό χρόνο, ὅταν τό ζήτημα ἔπαψε νά εἶναι τόσο φλέγον, μᾶς σερβίρει ταυτόχρονα τή δήλωση: «νομίζουμε ὅτι τό καθῆκον τῆς σοσιαλδημοκρατίας δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά εἶναι ἡ ἀντίδραση στήν ἄνοδο τῶν τρομοκρατικῶν διαθέσεων» («Ρ. Ντ.» τεῦχος 10, σελ. 23) καί τήν ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου: «Τό συνέδριο θεωρεῖ ἄκαιρη τή συστηματική ἐπιθετική τρομοκρατία» («Δυό συνέ-

δρια», σελ. 18). Τί ἀξιοθαύμαστη σαφήνεια καί συνοχή! Δέν ἀντιδροῦμε, ἀλλά χαρακτηρίζουμε ἄκαιρη καί μάλιστα μέ τρόπο πού ἡ «ἀπόφαση» νά μή περιλαβαίνει τή μή συστηματική καί ἀμυντική τρομοκρατία. Πρέπει νά ὁμολογήσουμε, ὅτι μιά τέτοια ἀπόφαση εἶναι πολύ ἀκίνδυνη καί ὁλότελα ἐξασφαλισμένη ἀπό λάθη, ὅπως εἶναι ἐξασφαλισμένος ἀπό λάθη ὁ ἄνθρωπος πού μιλάει γιά νά μή πεῖ τίποτα! Καί γιά νά συντάξεις μιά τέτοια ἀπόφαση, δέ χρειάζεται παρά μόνο ἕνα: νά ξέρεις νά κρατιέσαι *στήν οὐρά* τοῦ κινήματος. Ὅταν ἡ «Ἴσκρα» εἰρωνευόταν τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», γιατί διακήρυξε ὅτι τό ζήτημα τῆς τρομοκρατίας εἶναι νέο ζήτημα *, τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» κατηγόρησε σέ τόνο ὀργισμένο τήν «Ἴσκρα» ὅτι «ἔχει τήν κυριολεχτικά ἀπίστευτη ἀξίωση νά ἐπιβάλει στήν κομματική ὀργάνωση μιά λύση ζητημάτων ταχτικῆς, πού τήν εἶχε προτείνει πρίν ἀπό 15 καί πάνω χρόνια μιά ὁμάδα ἀπό πολιτικούς πρόσφυγες συγγραφεῖς» (σελ. 24). Καί πραγματικά, τί ἀξίωση εἶναι αὐτή καί τί μεγαλοποίηση τοῦ συνειδητοῦ στοιχείου: νά δίνεις πρῶτα θεωρητικές λύσεις στά προβλήματα καί κατόπι νά προσπαθεῖς νά πείσεις καί τίς ὀργανώσεις καί τό κόμμα καί τή μάζα γιά τήν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς λύσης! ** Πόσο καλύτερα θά ἦταν νά ἐπαναλαβαίνεις κοινοτοπίες, καί, χωρίς «νά ἐπιβάλλεις» τίποτα σέ κανέναν, νά ὑποτάσσεσαι σέ κάθε «στροφή» πότε πρός τόν «οἰκονομισμό» καί πότε πρός τήν ταχτική τῆς τρομοκρατίας. Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μάλιστα γενικεύει αὐτή τή μεγάλη ὑποθήκη τῆς πραχτικῆς σοφίας, κατηγορώντας τήν «Ἴσκρα» καί τό «Ζαριά» ὅτι «ἀντιπαρατάσσουν στό κίνημα τό πρόγραμμά τους σάν κάποιο πνεῦμα πού πλανιέται πάνω ἀπό τό ἄμορφο χάος» (σελ. 29). Ποιός ἄλλος ὅμως εἶναι ὁ ρόλος τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἄν ὄχι νά εἶναι τό «πνεῦμα», πού ὄχι μόνο πλανιέται πάνω ἀπό τό αὐθόρμητο κίνημα, ἀλλά καί *ἀνεβάζει* αὐτό τό κίνημα *ὥς τό ὕψος τοῦ «προγράμματός της»;* Πάντως ὁ ρόλος της δέν εἶναι νά σέρνεται στήν *οὐρά* τοῦ κινήματος: στήν καλύτερη περίπτωση αὐτό θά ἦταν ἀνώφελο γιά τό κίνημα, στή χειρότερη θά ἦταν πολύ, πάρα πολύ ἐπιζήμιο. Ὅμως τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ὄχι μόνο ἀκολουθεῖ αὐτή τήν «ταχτική-προτσές», ἀλλά καί τήν ἀνάγει σέ ἀρχή, ἔτσι πού καί ἡ κατεύθυνσή

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 7-8. *Ἡ Σύντ.*

** Δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ἐπίσης καί τό γεγονός, ὅτι ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», λύνοντας «θεωρητικά» τό ζήτημα τῆς τρομοκρατίας, *γενίκευε* τήν πείρα τοῦ προηγούμενου ἐπαναστατικοῦ κινήματος.

του θά ἦταν πιό σωστό νά ὀνομαστεῖ ὄχι ὀπορτουνισμός, ἀλλά *χβοστισμός* (ἀπό τή λέξη χβόστ=οὐρά. *Σημ. μετ.*). Καί πρέπει νά ὁμολογήσουμε, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού εἶναι σταθερά ἀποφασισμένοι νά ἀκολουθοῦν πάντα τό κίνημα σάν οὐρά του εἶναι γιά πάντα καί ἀπόλυτα ἐξασφαλισμένοι ἀπό τόν κίνδυνο «ὑποτίμησης τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου τῆς ἐξέλιξης».

* * *

Ἔτσι λοιπόν πειστήκαμε, ὅτι τό βασικό λάθος πού ἔκανε ἡ «νέα κατεύθυνση» στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία εἶναι, ὅτι ὑποτάσσεται στό αὐθόρμητο καί δέν εἶναι σέ θέση νά κατανοήσει τό γεγονός, ὅτι τό αὐθόρμητο τῶν μαζῶν ἀπαιτεῖ ἀπό μᾶς τούς σοσιαλδημοκράτες πολύ μεγάλη συνειδητότητα. Ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ αὐθόρμητη ἄνοδος τῶν μαζῶν, ὅσο πλατύτερο γίνεται τό κίνημα τόσο πιό γρήγορα, ἀσύγκριτα πιό γρήγορα, μεγαλώνει ἡ ἀπαίτηση γιά μεγαλύτερη συνειδητότητα καί στή θεωρητική καί στήν πολιτική καί στήν ὀργανωτική δουλειά τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

Ἡ αὐθόρμητη ἄνοδος τῶν μαζῶν στή Ρωσία γινόταν (κι ἐξακολουθεῖ νά γίνεται) μέ τέτοια ταχύτητα, ὥστε ἡ σοσιαλδημοκρατική νεολαία βρέθηκε ἀπροετοίμαστη γιά τήν ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν γιγάντιων καθηκόντων. Αὐτή ἡ ἔλλειψη προετοιμασίας εἶναι τό γενικό ἀτύχημα, τό ἀτύχημα *ὅλων* τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν. Ἡ ἄνοδος τῶν μαζῶν προχωροῦσε καί πλάταινε ἀδιάκοπα καί ἐξακολουθητικά· ὄχι μονάχα δέ σταματοῦσε ἐκεῖ πού εἶχε ἀρχίσει, ἀλλά καί ἀγκάλιαζε καινούργιες περιοχές καί καινούργια στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ (κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἴχαμε μιά ἀναζωπύρωση τοῦ ἀναβρασμοῦ μέσα στή σπουδάζουσα νεολαία, στή διανόηση γενικά, ἀκόμα καί μέσα στήν ἀγροτιά). Οἱ ἐπαναστάτες ὅμως *ἔμεναν πίσω* ἀπ' αὐτή τήν ἄνοδο καί στίς «θεωρίες» τους, καί στή δράση τους· δέν κατόρθωναν νά δημιουργήσουν μιά μόνιμη ὀργάνωση μέ συνέχεια, ἱκανή νά *καθοδηγεῖ* ὅλο τό κίνημα.

Στό πρῶτο κεφάλαιο διαπιστώσαμε, ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ὑποβιβάζει τά θεωρητικά μας καθήκοντα καί ἐπαναλαβαίνει «αὐθόρμητα» τό σύνθημα τῆς μόδας «ἐλευθερία κριτικῆς»: αὐτοί πού τό ἐπαναλάβαιναν δέν εἶχαν ἀρκετή «συνειδητότητα» γιά νά καταλάβουν τή διαμετρική ἀντίθεση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στίς θέσεις τῶν «κριτικῶν» ὀπορτουνιστῶν καί τῶν ἐπαναστατῶν στή Γερμανία καί στή Ρωσία.

Στά παρακάτω κεφάλαια θά ἐξετάσουμε πῶς ἐκδηλωνόταν ἡ ὑποταγή αὐτή στό αὐθόρμητο, στόν τομέα τῶν πολιτικῶν καθηκόντων καί στήν ὀργανωτική δουλειά τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

III

ΤΡΕ·Ι·ΝΤ-ΓΙΟΥΝΙΟΝΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Θ' ἀρχίσουμε πάλι μ' ἕνα ἔπαινο γιά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο». «Δημοσιογραφικές ἀποκαλύψεις καί προλεταριακός ἀγώνας» — αὐτό τόν τίτλο ἔδοσε ὁ Μαρτίνοφ στό ἄρθρο του, πού δημοσιεύτηκε στό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί ἀφορᾶ τίς διαφωνίες μέ τήν «Ἴσκρα». «Δέν μποροῦμε νά περιοριστοῦμε μόνο στό ξεσκέπασμα τοῦ συστήματος πού παρεμποδίζει τήν ἀνάπτυξή του (τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος). Πρέπει ἐπίσης νά δόσουμε ἀπάντηση στά ἄμεσα καί τρέχοντα ζητήματα τοῦ προλεταριάτου» (σελ. 63) — ἔτσι διατύπωσε ὁ Μαρτίνοφ τήν οὐσία τῶν διαφωνιῶν αὐτῶν. «...ἡ „Ἴσκρα"... εἶναι στήν πραγματικότητα ὄργανο τῆς ἐπαναστατικῆς ἀντιπολίτευσης, πού ξεσκεπάζει τήν κατάσταση πραγμάτων πού ὑπάρχει στή χώρα μας καί κυρίως τούς πολιτικούς θεσμούς... Ἐμεῖς ὅμως δουλεύουμε καί θά δουλεύουμε γιά τήν ἐργατική ὑπόθεση σέ στενή ὀργανική σύνδεση μέ τόν προλεταριακό ἀγώνα» (στήν ἴδια σελίδα). Δέν μποροῦμε παρά νά εὐγνωμονοῦμε τόν Μαρτίνοφ γι' αὐτή τή διατύπωση. Παρουσιάζει ἕνα μεγάλο καί γενικό ἐνδιαφέρον, γιατί οὐσιαστικά ἀγκαλιάζει ὄχι μόνο τίς διαφωνίες μας μέ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», ἀλλά καί ὅλες γενικά τίς διαφωνίες μας μέ τούς «οἰκονομιστές» πάνω στό ζήτημα τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα. Δείξαμε ἤδη ὅτι οἱ «οἰκονομιστές» δέν ἀρνοῦνται ἀπόλυτα τήν «πολιτική», μόνο πού ξεγλιστροῦν συνεχῶς ἀπό τή σοσιαλδημοκρατική ἀντίληψη γιά τήν πολιτική στήν τρεϊντ-γιουνιονιστική ἀντίληψη. Κατά τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο ξεγλιστράει καί ὁ Μαρτίνοφ, καί γι' αὐτό εἴμαστε σύμφωνοι νά πάρουμε αὐτόν ἀκριβῶς σάν *πρότυπο* σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τίς πλάνες τῶν οἰκονομιστῶν πάνω στό δοσμένο ζήτημα. Στήν ἐκλογή αὐτή — θά προσπαθήσουμε νά τό ἀποδείξουμε — δέ θά ἔχουν τό δικαίωμα ν' ἀντιταχθοῦν οὔτε οἱ συντάχτες τοῦ «Ἰδιαίτερου παραρτήματος τῆς „Ραμπότσαγια Μίσλ"», οὔτε οἱ συντάχτες τῆς προκήρυξης τῆς «Ὁμάδας αὐτοαπελευθέρωσης», οὔτε οἱ συντάχτες τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» γράμματος στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα».

α) Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΥΜΩΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΕΝΕΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΤΕΣ

Εἶναι γνωστό σ' ὅλους, ὅτι ἡ πλατιά διάδοση καί τό στέριωμα τῆς οἰκονομικῆς * πάλης τῶν ρώσων ἐργατῶν συμβάδιζε μέ τή δημιουργία μιᾶς «φιλολογίας» οἰκονομικῶν ἀποκαλύψεων (ξεσκέπασμα τῆς κατάστασης πού ἐπικρατοῦσε στά ἐργοστάσια καί περιγραφή τῆς κατάστασης τῶν ἐργατῶν). Τό κύριο περιεχόμενο τῶν «προκηρύξεων» ἦταν τό ξεσκέπασμα τῆς κατάστασης πού ἐπικρατοῦσε στά ἐργοστάσια· καί πολύ γρήγορα κατέλαβε τούς ἐργάτες ἕνα ἀληθινό πάθος γιά ἀποκαλύψεις. Μόλις οἱ ἐργάτες εἶδαν, ὅτι οἱ ὅμιλοι τῶν σοσιαλδημοκρατῶν θέλουν καί μποροῦν νά τούς ἐφοδιάζουν μ' ἕνα καινούργιο εἶδος προκηρύξεων, πού λένε ὅλη τήν ἀλήθεια γιά τήν ἄθλια ζωή τους, τήν ἀβάσταχτα βαριά δουλειά τους καί γιά τήν ἔλλειψη δικαιωμάτων, ἄρχισαν νά τούς κατακλύζουν, μποροῦμε νά ποῦμε, μέ ἀνταποκρίσεις ἀπό τίς φάμπρικες καί τά ἐργοστάσια. Αὐτή ἡ «ἀποκαλυπτική φιλολογία» δημιουργοῦσε τεράστια αἴσθηση ὄχι μόνο στό ἐργοστάσιο, γιά τό ὁποῖο μιλοῦσε ἡ σχετική προκήρυξη, μαστιγώνοντας τό καθεστώς πού ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ, ἀλλά καί σ' ὅλα τά ἐργοστάσια ὅπου κάτι εἶχαν ἀκούσει γιά τά καταγγελλόμενα γεγονότα. Κι ἐπειδή οἱ ἀνάγκες καί τά βάσανα τῶν ἐργατῶν τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων κι ἐπαγγελμάτων ἔχουν πολλά τά κοινά μεταξύ τους, «ἡ ἀλήθεια γιά τή ζωή τῶν ἐργατῶν» προκαλοῦσε τό *γενικό* ἐνθουσιασμό. Ἀνάμεσα καί στούς πιό καθυστερημένους ἐργάτες ἀναπτύχθηκε ἕνα πραγματικό πάθος «νά δημοσιογραφοῦν» — ἕνα εὐγενικό πάθος γι' αὐτή τήν ἐμβρυακή μορφή πολέμου ἐνάντια σ' ὁλόκληρο τό σύγχρονο κοινωνικό καθεστώς, πού στηρίζεται στή ληστεία καί στήν καταπίεση. Καί τίς περισσότερες φορές οἱ «προκηρύξεις» ἦταν πραγματική κήρυξη πολέμου, γιατί τό ξεσκέπασμα προκαλοῦσε στούς ἐργάτες φοβερό ἐρεθισμό, προκαλοῦσε τό κοινό αἴτημα νά σταματήσουν τά πιό κατάφωρα αἴσχη καί τήν ἀπόφασή τους νά ὑποστηρίξουν τίς ἀξιώσεις αὐτές μέ ἀπεργίες. Οἱ ἴδιοι οἱ ἐργοστασιάρχες στό τέλος ὑποχρεώθηκαν σέ τέτοιο

* Γιά ν' ἀποφύγουμε κάθε παρεξήγηση, πρέπει νά σημειώσουμε πώς παρακάτω λέγοντας οἰκονομική πάλη (σύμφωνα μέ τήν καθιερωμένη σέ μᾶς χρήση τῆς λέξης) θά ἐννοοῦμε παντοῦ τήν «πραχτική-οἰκονομική πάλη», πού ὁ Ἔνγκελς τήν ὀνομάζει στό ἀπόσπασμα πού παραθέσαμε, «ἀντίσταση στούς κεφαλαιοκράτες», καί πού στίς ἐλεύθερες χῶρες ὀνομάζεται ἐπαγγελματική, συνδικαλιστική ἤ τρεϊντ-γιουνιονιστική πάλη.

βαθμό νά θεωροῦν τίς προκηρύξεις αὐτές κήρυξη πολέμου, ὥστε πολλές φορές δέν ἤθελαν καί νά περιμένουν κάν τήν ἔναρξη τοῦ ἴδιου τοῦ πολέμου. Οἱ ἀποκαλύψεις, ὅπως πάντα, καί μόνο ἀπό τό γεγονός τῆς ἐμφάνισής τους ἔγιναν δύναμη, κι ἀπόχτησαν τή σημασία ἰσχυρῆς ἠθικῆς πίεσης. Πολλές φορές συνέβηκε καί μόνο ἡ ἐμφάνιση μιᾶς προκήρυξης νά εἶναι ἀρκετή γιά νά ἱκανοποιηθοῦν ὅλα τά αἰτήματα ἤ ἕνα μέρος τους. Μέ λίγα λόγια οἱ οἰκονομικές (ἐργοστασιακές) ἀποκαλύψεις ἦταν καί ἐξακολουθοῦν νά εἶναι καί σήμερα σπουδαῖος μοχλός τῆς οἰκονομικῆς πάλης. Καί θά ἐξακολουθήσουν νά διατηροῦν αὐτή τή σημασία τους ὅσο θά ὑπάρχει ὁ καπιταλισμός, πού γεννᾶ κατανάγκην τήν αὐτοάμυνα τῶν ἐργατῶν. Στίς πιό προηγμένες εὐρωπαϊκές χῶρες μπορεῖ καί σήμερα νά παρατηρήσει κανείς, ὅτι οἱ ἀποκαλύψεις γιά τά αἴσχη κάποιας ἀπόκεντρης «βιοτεχνίας» ἤ κάποιου ξεχασμένου ἀπ' ὅλους κλάδου οἰκοτεχνίας χρησιμεύουν σάν ἀφετηρία γιά νά ξυπνήσει ἡ ταξική συνείδηση, γιά ν' ἀρχίσει ἡ ἐπαγγελματική πάλη καί ἡ διάδοση τοῦ σοσιαλισμοῦ *.

Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ τελευταίου καιροῦ εἶχε σχεδόν ὁλοκληρωτικά ἀπορροφηθεῖ ἀπ' αὐτή τή δουλειά τῆς ὀργάνωσης ἀποκαλύψεων γιά τίς συνθῆκες πού ἐπικρατοῦσαν στά ἐργοστάσια. Ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε τή «Ραμπότσαγια Μίσλ», γιά νά δοῦμε ὥς ποιό βαθμό εἶχαν ἀπορροφηθεῖ ἀπ' αὐτή τή δουλειά, ὥς ποιό βαθμό ξεχνοῦσαν ὅτι οὐσιαστικά *αὐτή καθαυτή* ἡ δράση τούτη δέν ἦταν ἀκόμα σοσιαλδημοκρατική, ἀλλά μόνο τρεϊντ-γιουνιονιστική. Οἱ ἀποκαλύψεις περιλάβαιναν, στήν οὐσία, μόνο τίς σχέσεις τῶν ἐργατῶν

* Στό κεφάλαιο αὐτό μιλᾶμε μόνο γιά *πολιτικό* ἀγώνα, μέ τήν πλατύτερη ἤ στενότερη ἔννοιά του. Γι' αὐτό δέ θά σημειώσουμε παρά ἐν παρόδω, ἁπλῶς σάν κάτι τό ἀξιοπερίεργο, τήν κατηγορία τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἐνάντια στήν «Ἴσκρα» γιά «ὑπερβολική ἐπιφύλαξη» στό ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς πάλης («Δυό συνέδρια», σελ. 27, πού τήν ἀναμάσησε ὁ Μαρτίνοφ στήν μπροσούρα του: «Ἡ σοσιαλδημοκρατία καί ἡ ἐργατική τάξη»). Ἄν οἱ κ. κ. κατήγοροι μετροῦσαν ἔστω καί σέ πούτια ἤ σέ τυπογραφικά φύλλα (ὅπως τούς ἀρέσει νά κάνουν) τό ὑλικό πού δημοσίευσε ἡ «Ἴσκρα» στή στήλη τῆς οἰκονομικῆς πάλης μέσα σ' ἕνα χρόνο καί τό συγκρίνανε μέ τό ὑλικό πού δημοσιεύτηκε στίς ἀντίστοιχες στῆλες τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» μαζί, θά μποροῦσαν εὔκολα νά διαπιστώσουν, ὅτι ἀκόμα κι ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη μένουν πίσω. Ὅπως φαίνεται, ἡ ἐπίγνωση τῆς ἁπλῆς αὐτῆς ἀλήθειας τούς κάνει νά καταφεύγουν σέ ἐπιχειρήματα, πού δείχνουν καθαρά τή σύγχυσή τους. Ἡ «Ἴσκρα» — γράφουν — «εἶναι ὑποχρεωμένη (!) θέλοντας καί μή (!) νά παίρνει ὑπόψη της τίς ἐπιταχτικές ἀνάγκες τῆς ζωῆς καί νά δημοσιεύει τουλάχιστο (!!) ἀνταποκρίσεις γιά τό ἐργατικό κίνημα» («Δυό συνέδρια», σελ. 27). Νά λοιπόν ἕνα πραγματικά συντριπτικό ἐπιχείρημα ἐναντίον μας!

ἑνός ὁρισμένου ἐπαγγέλματος μέ τούς ἐργοδότες τους καί εἶχαν μόνο τοῦτο τό ἀποτέλεσμα, ὅτι οἱ πουλητές τῆς ἐργατικῆς δύναμης μάθαιναν νά πουλοῦν αὐτό τό «ἐμπόρευμα» μέ πιό ἐπωφελεῖς ὅρους καί νά παλαίβουν μέ τούς ἀγοραστές στή σφαίρα μιᾶς καθαρά ἐμπορικῆς πράξης. Οἱ ἀποκαλύψεις αὐτές μποροῦσαν νά γίνουν (μέ τόν ὅρο ὅτι θά τίς χρησιμοποιοῦσε ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό ἡ ὀργάνωση τῶν ἐπαναστατῶν) τό ξεκίνημα καί τό συστατικό μέρος τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς δράσης, μποροῦσαν ὅμως ἐπίσης νά ὁδηγήσουν (καί σέ περίπτωση ὑπόκλισης μπροστά στό αὐθόρμητο δέν μποροῦσαν παρά νά ὁδηγήσουν) σ' ἕναν ἀγώνα «μόνο συνδικαλιστικό» καί σ' ἕνα ἐργατικό κίνημα μή σοσιαλδημοκρατικό. Ἡ σοσιαλδημοκρατία καθοδηγεῖ τόν ἀγώνα τῆς ἐργατικῆς τάξης ὄχι μόνο γιά νά πετύχει πιό εὐνοϊκούς ὅρους πούλησης τῆς ἐργατικῆς δύναμης, ἀλλά καί γιά τήν κατάργηση τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος πού ἀναγκάζει τούς ἄπορους νά πουλιοῦνται στούς πλούσιους. Ἡ σοσιαλδημοκρατία δέν ἀντιπροσωπεύει τήν ἐργατική τάξη στίς σχέσεις της μόνο πρός μιά ὁρισμένη ὁμάδα ἐργοδοτῶν, ἀλλά καί στίς σχέσεις της πρός ὅλες τίς τάξεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας, στίς σχέσεις της πρός τό κράτος σάν ὀργανωμένη πολιτική δύναμη. Γι' αὐτό εἶναι εὐνόητο, ὅτι οἱ σοσιαλδημοκράτες ὄχι μόνο δέν μποροῦν νά περιορίζονται στήν οἰκονομική πάλη, ἀλλά καί δέν μποροῦν νά δεχτοῦν ἡ ὀργάνωση οἰκονομικῶν ἀποκαλύψεων νά ἀποτελεῖ τήν κύρια δράση τους. Πρέπει νά καταπιαστοῦμε δραστήρια μέ τήν πολιτική διαπαιδαγώγηση τῆς ἐργατικῆς τάξης, μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς πολιτικῆς της συνείδησης. *Τώρα,* ὕστερα ἀπό τήν πρώτη ἐπίθεση τοῦ «Ζαριά» καί τῆς «Ἴσκρα» ἐνάντια στόν «οἰκονομισμό», «ὅλοι εἶναι σύμφωνοι μ' αὐτό» (ἄν καί μερικοί μόνο στά λόγια, ὅπως θά δοῦμε ἀμέσως).

Προβάλλει τό ἐρώτημα, σέ τί λοιπόν πρέπει νά συνίσταται ἡ πολιτική διαπαιδαγώγηση; Μποροῦμε ἄραγε νά περιοριστοῦμε μόνο στήν προπαγάνδιση τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ ἐργατική τάξη εἶναι ἐχθρική πρός τήν ἀπολυταρχία; Φυσικά ὄχι. Δέν εἶναι ἀρκετό *νά ἐξηγοῦμε* στούς ἐργάτες τήν πολιτική τους καταπίεση (ὅπως δέν ἦταν ἀρκετό νά τούς *ἐξηγοῦμε* τήν ἀντίθεση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στά συμφέροντά τους καί στά συμφέροντα τῶν ἐργοδοτῶν). Πρέπει νά κάνουμε ζύμωση παίρνοντας ἀφορμή ἀπό κάθε συγκεκριμένη ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς καταπίεσης (ὅπως κάναμε ζύμωση παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τίς συγκεκριμένες ἐκδηλώσεις οἰκονομικῆς καταπίεσης). Καί μιά πού ἡ καταπίεση *αὐτή* ἀσκεῖται πάνω στίς πιό διαφορετικές τάξεις τῆς κοινωνίας,

μιά πού ἐκδηλώνεται στίς πιό διαφορετικές σφαῖρες τῆς ζωῆς καί δράσης, καί στήν ἐπαγγελματική, καί στή γενική κοινωνική καί στήν ἀτομική τοῦ πολίτη, καί στήν οἰκογενειακή, καί στή θρησκευτική, καί στήν ἐπιστημονική κτλ. κτλ., δέν εἶναι ὁλοφάνερο πώς *δέ θά μπορέσουμε νά ἐκπληρώσουμε τό καθῆκον μας*, τό καθῆκον τῆς ἀνάπτυξης τῆς πολιτικῆς συνείδησης τῶν ἐργατῶν, ἄν δέν *αναλάβουμε* τήν ὀργάνωση ἑνός *ὁλόπλευρου πολιτικοῦ ξεσκεπάσματος* τῆς ἀπολυταρχίας; Γιά νά κάνει κανείς ζύμωση γύρω ἀπό τίς συγκεκριμένες ἐκδηλώσεις καταπίεσης, πρέπει νά ξεσκεπάζει αὐτές τίς ἐκδηλώσεις (ὅπως γιά νά κάνουμε οἰκονομική ζύμωση, ἔπρεπε νά ξεσκεπάζουμε τίς αὐθαιρεσίες πού γίνονται στά ἐργοστάσια).

Θάλεγε κανείς πώς τό πράγμα εἶναι ξεκάθαρο. Ἐδῶ ὅμως ἀποδείχνεται, ὅτι μόνο στά λόγια συμφωνοῦν «ὅλοι» μέ τήν ἀνάγκη ν' ἀναπτυχθεῖ *ὁλόπλευρα* ἡ πολιτική συνείδηση. Ἐδῶ ἀποδείχνεται, ὅτι τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» λχ. ὄχι μόνο δέν ἀνέλαβε τό καθῆκον νά ὀργανώσει ὁλόπλευρες πολιτικές ἀποκαλύψεις (ἤ τουλάχιστο τήν πρωτοβουλία τῆς ὀργάνωσής τους), ἀλλά κοίταξε *νά τραβήξει πρός τά πίσω* καί τήν «Ἴσκρα», πού εἶχε καταπιαστεῖ μ' αὐτό τό καθῆκον. Ἀκοῦστε: «Ἡ πολιτική πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι μόνο» (ἴσα ἴσα δέν εἶναι μόνο) «ἡ πιό ἀναπτυγμένη, ἡ πιό πλατιά καί ἡ πιό πραγματική μορφή τῆς οἰκονομικῆς πάλης» (πρόγραμμα τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», «Ρ. Ντ.» τεῦχος 1, σελ. 3). «Τώρα οἱ σοσιαλδημοκράτες ἔχουν καθῆκον νά προσδόσουν, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη», (Μαρτίνοφ στό τεῦχος 10, σελ. 42). «Ἡ οἰκονομική πάλη εἶναι τό πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο γιά νά τραβηχτοῦν οἱ μάζες σέ δραστήρια πολιτική πάλη» (ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου τῆς Ἕνωσης καί «τροπολογίες»: «Δυό συνέδρια», σελ. 11 καί 17). Ὅλες αὐτές οἱ θέσεις, ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, διαποτίζουν τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἀπό τήν πρώτη μέρα τῆς ἐμφάνισής του ὥς τίς τελευταῖες «ὁδηγίες τῆς σύνταξης», καί ὅλες τους ἐκφράζουν ὁλοφάνερα μιά καί τήν ἴδια ἀντίληψη γιά τήν πολιτική ζύμωση καί τήν πολιτική πάλη. Ἄς δοῦμε λοιπόν αὐτή τήν ἀντίληψη ἀπό τή σκοπιά τῆς γνώμης πού ἐπικρατεῖ σ' ὅλους τούς «οἰκονομιστές», ὅτι δηλ. ἡ πολιτική ζύμωση πρέπει ν' *ἀκολουθεῖ* τήν οἰκονομική ζύμωση. Εἶναι τάχα σωστό, ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη εἶναι γενικά * τό «πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο», γιά νά

* Λέμε «γενικά», γιατί στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» γίνεται λόγος ἀκριβῶς γιά τίς γενικές ἀρχές καί γιά τά γενικά καθήκοντα ὅλου τοῦ κόμματος. Δέ

τραβηχτεῖ ἡ μάζα στήν πολιτική πάλη; Δέν εἶναι καθόλου σωστό. Ὅλες, οἱ *κάθε λογῆς* ἐκδηλώσεις ἀστυνομικῆς δίωξης καί ἀπολυταρχικῆς αὐθαιρεσίας — καί ὄχι μόνο οἱ ἐκδηλώσεις πού συνδέονται μέ τήν οἰκονομική πάλη — δέν εἶναι καθόλου λιγότερο «πλατιά χρησιμοποιήσιμο» μέσο γι' αὐτό τό «τράβηγμα». Οἱ ζέμσκι νατσάλνικ * καί οἱ σωματικές ποινές πού ἐπιβάλλονται στούς ἀγρότες, ἡ δωροληψία τῶν ὑπαλλήλων καί ἡ συμπεριφορά τῆς ἀστυνομίας πρός τόν «ἁπλό λαό» τῶν πόλεων, ἡ πάλη ἐνάντια στούς πεινασμένους καί ἡ ἐκστρατεία ἐνάντια στή λαϊκή δίψα γιά φῶς καί γνώση, τό ξεζούμισμα μέ τούς φόρους καί ἡ δίωξη τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, τό ξεθέωμα τῶν φαντάρων στά γυμνάσια καί ἡ στρατοκρατική συμπεριφορά πρός τούς φοιτητές καί τή φιλελεύθερη διανόηση, — γιατί ὅλες αὐτές καί χιλιάδες ἄλλες παρόμοιες ἐκδηλώσεις καταπίεσης, πού δέ συνδέονται ἄμεσα μέ τήν «οἰκονομική» πάλη, ν' ἀποτελοῦν γενικά *λιγότερο* «πλατιά χρησιμοποιήσιμα» μέσα καί εὐκαιρίες γιά πολιτική ζύμωση, γιά τό τράβηγμα τῆς μάζας στόν πολιτικό ἀγώνα; Ἀκριβῶς τό ἀντίθετο συμβαίνει: στό σύνολο τῶν περιπτώσεων τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ὅπου ὁ ἐργάτης ὑποφέρει (γιά λογαριασμό του εἴτε γιά λογαριασμό τῶν σπιτικῶν του) ἀπό τή στέρηση δικαιωμάτων, τήν αὐθαιρεσία καί τή βία, οἱ περιπτώσεις ἀστυνομικῆς δίωξης στήν ἐπαγγελματική ἴσα ἴσα πάλη ἀποτελοῦν χωρίς ἀμφιβολία μόνο ἕνα μικρό ποσοστό. Γιατί λοιπόν *νά περιορίζουμε* ἀπό τά πρίν τήν ἔκταση τῆς πολιτικῆς ζύμωσης, κηρύσσοντας σάν «πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο» μόνο *ἕνα* ἀπό τά μέσα, δίπλα στά ὁποῖα πρέπει νά ὑπάρχουν γιά ἕναν σοσιαλδημοκράτη κι ἄλλα μέσα πού, γενικά, δέν εἶναι λιγότερο «πλατιά χρησιμοποιήσιμα»;

Σέ καιρούς πολύ, πάρα πολύ περασμένους (πρίν ἕνα χρόνο!. . .) τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἔγραφε: «Οἱ μάζες ἀρχίζουν νά καταλα-

ζωράει ἀμφιβολία, ὅτι στήν πράξη ὑπάρχουν περιπτώσεις, πού ἡ πολιτική *πρέπει* πραγματικά ν' ἀκολουθεῖ τήν οἰκονομία — γι' αὐτό ὅμως μόνο οἱ «οἰκονομιστές» εἶναι σέ θέση νά μιλοῦν σέ μιά ἀπόφαση πού προορίζεται γιά ὁλόκληρη τή Ρωσία. Ὑπάρχουν βέβαια καί περιπτώσεις, ὅπου «εὐθύς ἐξαρχῆς» *μπορεῖ* νά γίνει πολιτική ζύμωση «ἀποκλειστικά πάνω σέ οἰκονομική βάση». Παρ' ὅλα αὐτά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» κατέληξε τελικά στό συμπέρασμα πώς «δέν εἶναι καθόλου ἀπαραίτητο» ἕνα τέτοιο πράγμα («Δυό συνέδρια», σελ. 11). Στό ἑπόμενο κεφάλαιο θά δείξουμε, ὅτι ἡ ταχτική τῶν «πολιτικῶν» καί τῶν ἐπαναστατῶν ὄχι μόνο δέν ἀγνοεῖ τά τρεϊντγιουνιονιστικά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας, μά ἀντίθετα, μόνο αὐτή *ἐξασφαλίζει* τή συνεπῆ ἐκπλήρωσή τους.

* — εὐγενεῖς πού ἀσκοῦσαν ἀστυνομικά καθήκοντα, ἔχοντας μαζί δικαστική καί διοικητική ἁρμοδιότητα. *Σημ. μετ.*

βαίνουν τίς ἄμεσες πολιτικές διεκδικήσεις, ὕστερα ἀπό μιά ἤ τό πολύ πολύ ὕστερα ἀπό μερικές ἀπεργίες», «μόλις ἡ κυβέρνηση βάλει σ' ἐνέργεια τήν ἀστυνομία καί τή χωροφυλακή» (τεῦχος 7, σελ. 15, *Αὔγουστος* τοῦ 1900). Τήν ὀπορτουνιστική αὐτή θεωρία τῶν σταδίων τήν ἀπορίπτει σήμερα ἡ Ἕνωση, πού μᾶς κάνει μιά παραχώρηση, δηλώνοντας: «δέν εἶναι καθόλου ἀνάγκη νά κάνουμε ἀπό τήν ἀρχή πολιτική ζύμωση ἀποκλειστικά πάνω σέ οἰκονομικό ἔδαφος» («Δυό συνέδρια», σελ. 11). Καί μόνο τό γεγονός ὅτι ἡ «Ἕνωση» ἀπαρνεῖται μερικές ἀπό τίς παλιές πλάνες της θά δείξει στό μελλοντικό ἱστορικό τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας καλύτερα ἀπό κάθε μακροσκελῆ συλλογισμό ὥς ποιό βαθμό ἔχουν ἐξευτελίσει τό σοσιαλισμό οἱ «οἰκονομιστές» μας! Πόσο ἀφελής ὅμως ἦταν ἡ Ἕνωση γιά νά φαντάζεται, ὅτι ἀπαρνούμενη τή μιά μορφή περιορισμοῦ τῆς πολιτικῆς θά μποροῦσε νά μᾶς κάνει νά συμφωνήσουμε μέ τήν ἄλλη μορφή περιορισμοῦ της! Δέ θά ἦταν ἄραγε πιό λογικό νά ποῦμε κι ἐδῶ, ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη πρέπει νά γίνεται σέ ὅσο τό δυνατό πιό πλατιά κλίμακα, ὅτι πρέπει πάντα νά χρησιμοποιεῖται γιά πολιτική ζύμωση, ὅτι ὅμως «δέν εἶναι καθόλου ἀνάγκη» νά θεωρεῖται ἡ οἰκονομική πάλη τό *πιό* πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο γιά νά τραβηχτοῦν οἱ μάζες σέ δραστήριο πολιτικό ἀγώνα;

Ἡ Ἕνωση ἀποδίδει σημασία στό γεγονός, ὅτι ἀντικατάστησε τήν ἔκφραση «τό καλύτερο μέσο», πού ὑπάρχει στήν ἀντίστοιχη ἀπόφαση τοῦ 4ου συνεδρίου τῆς Ἑβραϊκῆς ἐργατικῆς ἕνωσης, (Μπούντ)[58], μέ τήν ἔκφραση «τό πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο». Εἶναι ἀλήθεια πώς θά δυσκολευόμασταν νά ποῦμε ποιά ἀπό τίς δυό αὐτές ἀποφάσεις εἶναι καλύτερη: κατά τή γνώμη μας καί *οἱ δυό εἶναι χειρότερες* ἡ μιά ἀπό τήν ἄλλη. Καί ἡ Ἕνωση καί ἡ Μπούντ πέφτουν ἐδῶ (ἴσως ἐνμέρει καί μή συνειδητά, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς παράδοσης) σέ οἰκονομιστική, τρεϊντ-γιουνιονιστική ἑρμηνεία τῆς πολιτικῆς. Στήν οὐσία τό ζήτημα δέν ἀλλάζει καθόλου ἀπό τό ἄν αὐτό γίνεται μέ τή λέξη «καλύτερο» ἤ μέ τήν ἔκφραση: «τό πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο». Ἄν ἡ Ἕνωση ἔλεγε, ὅτι «ἡ πολιτική ζύμωση πάνω σέ οἰκονομικό ἔδαφος» εἶναι τό πιό πλατιά χρησιμοποιούμενο (καί ὄχι «χρησιμοποιήσιμο») μέσο, θά εἶχε δίκιο γιά μιά ὁρισμένη περίοδο ἀνάπτυξης τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ μας κινήματος. Συγκεκριμένα, θά εἶχε δίκιο σχετικά μέ τούς «*οἰκονομιστές*», σχετικά μέ πολλούς πραχτικούς (ἄν ὄχι μέ τήν πλειονότητά τους) τῶν χρόνων 1898–1901, γιατί αὐτοί οἱ πραχτικοί «οἰκονομιστές» *χρησιμο-*

ποιοῦσαν πραγματικά τήν πολιτική ζύμωση (στό βαθμό πού γενικά τή χρησιμοποιοῦσαν!) *σχεδόν ἀποκλειστικά πάνω σέ οἰκονομικό ἔδαφος.* Μιά *τέτοια* πολιτική ζύμωση τήν παραδέχονταν, καί μάλιστα τή σύστηναν, ὅπως εἴδαμε, καί ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί ἡ «Ὁμάδα αὐτοαπελευθέρωσης»! Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἔπρεπε *νά καταδικάσει κατηγορηματικά* τό γεγονός, ὅτι ἡ ὠφέλιμη δουλειά τῆς οἰκονομικῆς ζύμωσης συνοδευόταν ἀπό ἕνα ἐπιζήμιο περιορισμό τῆς πολιτικῆς πάλης. Ἀντί ὅμως νά τό κάνει αὐτό, ἀνακηρύσσει τό πιό πλατιά χρησιμο*ποιούμενο (ἀπό τούς «οἰκονομιστές»)* μέσο σάν τό πιό πλατιά χρησιμο*ποιήσιμο!* Δέν εἶναι παράξενο, ὅταν ἀποκαλοῦμε τούς ἀνθρώπους αὐτούς «οἰκονομιστές», νά μή τούς μένει τίποτε ἄλλο παρά νά μᾶς βρίζουν πατόκορφα καί νά μᾶς λένε «ἀπατεῶνες» κι «ἀποδιοργανωτές» καί «νούντσιους τοῦ πάπα» καί «συκοφάντες» *, νά μή τούς μένει τίποτε ἄλλο παρά νά κλαίγονται μπροστά σ' ὅλο τόν κόσμο, ὅτι τούς ἔχουν προσβάλει θανάσιμα καί νά παίρνουν σχεδόν ὅρκο ὅτι «καμιά ἀπολύτως σοσιαλδημοκρατική ὀργάνωση δέν μπορεῖ νά κατηγορηθεῖ τώρα γιά „οἰκονομισμό“» **. Ἄχ, τί συκοφάντες πού εἶναι αὐτοί οἱ μοχθηροί πολιτικοί! Μπάς καί σοφίστηκαν ἐπίτηδες ὅλο τόν «οἰκονομισμό» γιά νά μποροῦν μόνο καί μόνο ἀπό τή μισανθρωπιά τους νά προσβάλλουν θανάσιμα τόν κόσμο;

Τί συγκεκριμένο, τί πραγματικό νόημα ἔχει στό στόμα τοῦ Μαρτίνοφ ὁ τρόπος διατύπωσης γιά τή σοσιαλδημοκρατία τοῦ καθήκοντος: «νά δοθεῖ πολιτικός χαρακτήρας στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη»; Ἡ οἰκονομική πάλη εἶναι ἡ συλλογική πάλη τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στούς ἐργοδότες γιά εὐνοϊκούς ὅρους *πούλησης τῆς ἐργατικῆς δύναμης*, γιά βελτίωση τῶν ὅρων ἐργασίας καί ζωῆς τῶν ἐργατῶν. Ἡ πάλη αὐτή εἶναι κατανάγκην πάλη ἐπαγγελματική, γιατί οἱ ὅροι ἐργασίας εἶναι πολύ διαφορετικοί στά διάφορα ἐπαγγέλματα, καί συνεπῶς ἡ πάλη γιά τή *βελτίωση* αὐτῶν τῶν ὅρων δέν μπορεῖ νά διεξαχθεῖ παρά κατά ἐπαγγέλματα (ἀπό τά συνδικάτα στή Δύση, ἀπό τούς ἐπαγγελματικούς προσωρινούς συλλόγους καί μέ προκηρύξεις στή Ρωσία κτλ). Ἑπομένως, τό νά προσδόσουμε «πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη», σημαίνει νά προσπαθοῦμε νά ἱκανοποιηθοῦν τά ἴδια τά ἐπαγγελματικά αἰτήματα, νά πραγματοποιηθεῖ ἡ βελτίωση τῶν ἐπαγγελματικῶν ὅρων ἐργασίας μέ «νο-

* Αὐθεντικές ἐκφράσεις παρμένες ἀπό τήν μπροσούρα «Δυό συνέδρια», σελ. 31, 32, 28 καί 30.

** «Δυό συνέδρια», σελ. 32.

μοθετικά καί διοικητικά μέτρα» (ὅπως ἐκφράζεται ὁ Μαρτίνοφ στήν ἑπόμενη σελίδα τοῦ ἄρθρου του, σελ. 43). Αὐτό ἀκριβῶς κάνουν κι ἔκαναν πάντα ὅλα τά ἐργατικά συνδικάτα. Ρίξτε μιά ματιά στά ἔργα τῶν σοβαρῶν ἐπιστημόνων (καί «σοβαρῶν» ὀπορτουνιστῶν) τοῦ ζεύγους Οὐέμπ καί θά δεῖτε, ὅτι οἱ ἀγγλικές ἐργατικές ἑνώσεις ἔχουν καταλάβει ἀπό καιρό ὅτι πρέπει «νά δοθεῖ πολιτικός χαρακτήρας στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη», κι ἐπληρώνουν αὐτό τό καθῆκον, ὅτι παλαίβουν ἀπό καιρό γιά τό δικαίωμα ἀπεργίας, γιά τήν κατάργηση τῶν κάθε λογῆς νομικῶν ἐμποδίων πού μπαίνουν στό συνεταιριστικό καί στό συνδικαλιστικό κίνημα, γιά τήν ψήφιση νόμων πού νά προστατεύουν τίς γυναῖκες καί τά παιδιά, γιά τή βελτίωση τῶν ὅρων ἐργασίας μέ μιά ὑγειονομική καί ἐργατική νομοθεσία κτλ.

Ἔτσι πίσω ἀπό τήν πομπώδη φράση: «νά δόσουμε πολιτικό χαρακτήρα στήν *ἴδια* τήν οἰκονομική πάλη», πού ἀντηχεῖ «τρομερά» βαθυστόχαστα καί ἐπαναστατικά, κρύβεται στήν οὐσία ὁ πατροπαράδοτος πόθος *νά ὑποβιβαστεῖ* ἡ σοσιαλδημοκρατική πολιτική στό ἐπίπεδο τῆς τρεϊντ-γιουνιονιστικῆς πολιτικῆς! Μέ τό πρόσχημα ὅτι διορθώνουν τή μονομέρεια τῆς «Ἴσκρα», πού βάζει — βλέπετε — τήν «ἐπαναστατικοποίηση τοῦ δόγματος πιό ψηλά ἀπό τήν ἐπαναστατικοποίηση τῆς ζωῆς» * μᾶς σερβίρουν σάν κάτι τό καινούργιο *τήν πάλη γιά οἰκονομικές μεταρυθμίσεις*. Καί πραγματικά ἡ φράση «νά δόσουμε πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη» δέν περιέχει τίποτε ἄλλο ἀπό τήν πάλη γιά οἰκονομικές μεταρυθμίσεις. Καί ὁ ἴδος ὁ Μαρτίνοφ θά μποροῦσε νά φτάσει σ' αὐτό τό ἁπλό συμπέρασμα, ἄν εἶχε ἐμβαθύνει περισσότερο στή σημασία τῶν ἴδιων τῶν λόγων του. «Τό κόμμα μας — λέει, στρέφοντας ἐνάντια στήν «Ἴσκρα» τό πιό βαρύ του ὅπλο — θά μποροῦσε καί θά ἔπρεπε νά ὑποβάλει στήν κυβέρνηση συγκεκριμένα αἰτήματα γιά νομοθετικά καί διοικητικά μέτρα ἐνάντια στήν οἰκονομική ἐκμετάλλευση, ἐνάντια στήν ἀνεργία, ἐνάντια στήν πείνα κτλ» (σελ. 42–43, τεῦχος 10 τοῦ «Ρ. Ντ.»). Συγκεκριμένα αἰτήματα γιά μέτρα — μήπως αὐτό δέν εἶναι αἴτημα κοινωνικῶν μεταρυθμίσεων;

---

* «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τεῦχος 10, σελ. 60. Πρόκειται γιά τήν παραλλαγή πού ἔκανε ὁ Μαρτίνοφ κατά τήν ἐφαρμογή στή σύγχρονη χαώδη κατάσταση τοῦ κινήματός μας τῆς θέσης: «κάθε βῆμα πραγματικοῦ κινήματος εἶναι σπουδαιότερο ἀπό μιά δωδεκάδα προγράμματα», πού τήν ἔχουμε χαρακτηρίσει πιό πάνω. Στήν οὐσία αὐτό δέν εἶναι παρά μετάφραση στά ρωσικά τῆς περιβόητης φράσης τοῦ Μπέρνσταϊν: «Τό κίνημα εἶναι τό πᾶν, ὁ τελικός σκοπός δέν εἶναι τίποτα».

Καί ρωτᾶμε ἀκόμα μιά φορά τούς ἀμερόληπτους ἀναγνῶστες: μήπως συκοφαντοῦμε τούς ραμποτσεντελέντσι (ἄς μέ συχωρέσουν γι' αὐτή τή χοντροκομμένη καί πολύ συνηθισμένη λέξη!) ἀποκαλώντας τους κρυφούς μπερνσταϊνικούς, ὅταν παρουσιάζουν σάν *διαφωνία τους* μέ τήν «Ἴσκρα» τή θέση ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ πάλη γιά οἰκονομικές μεταρυθμίσεις;

Ἡ ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία περιλάβαινε καί περιλαβαίνει πάντα στή δράση της τήν πάλη γιά μεταρυθμίσεις. Χρησιμοποιεῖ ὅμως τήν «οἰκονομική» ζύμωση ὄχι μόνο γιά νά ζητάει ἀπό τήν κυβέρνηση νά παρθοῦν διάφορα μέτρα, ἀλλά ἐπίσης (καί κατά πρῶτο λόγο) γιά νά ζητάει ἀπ' αὐτήν νά πάψει νά εἶναι κυβέρνηση ἀπολυταρχική. Ἐκτός ἀπ' αὐτό, θεωρεῖ ὑποχρέωσή της νά ζητάει ἀπό τήν κυβέρνηση αὐτό τό πράγμα ὁρμώμενη *ὄχι μόνο* ἀπό τήν οἰκονομική πάλη, ἀλλά καί ἀπό ὅλες γενικά τίς ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ζωῆς. Μέ δυό λόγια, ὑποτάσσει τόν ἀγώνα γιά τίς μεταρυθμίσεις, σάν ἕνα μέρος τοῦ ὅλου, στόν ἐπαναστατικό ἀγώνα γιά τήν ἐλευθερία καί τό σοσιαλισμό. Ἀντίθετα, ὁ Μαρτίνοφ ἀνασταίνει μέ διαφορετική μορφή τή θεωρία τῶν σταδίων, προσπαθώντας νά ὑπαγορεύσει στόν πολιτικό ἀγώνα ἕναν ὁπωσδήποτε οἰκονομικό, ἄς ποῦμε, δρόμο ἀνάπτυξης. Διατυπώνοντας σέ στιγμές ἐπαναστατικῆς ἀνόδου ἕνα εἰδικό δῆθεν «καθῆκον» πάλης γιά μεταρυθμίσεις, τραβάει μ' αὐτή του τήν ἐνέργεια τό κόμμα πρός τά πίσω καί παίζει τό παιγνίδι τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» ὅσο καί τοῦ φιλελεύθερου ὁπορτουνισμοῦ.

Παρακάτω. Κρύβοντας ντροπαλά τήν πάλη γιά μεταρυθμίσεις κάτω ἀπό τήν πομπώδη θέση: «νά δόσουμε πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη», ὁ Μαρτίνοφ ζητάει σάν κάτι τό εἰδικό *μόνο οἰκονομικές* (καί μάλιστα μόνο ἐργοστασιακές) *μεταρυθμίσεις*. Γιατί τόκανε αὐτό, δέν τό ξέρουμε. Μήπως ἀπό ἀβλεψία; Ἄν ὅμως δέν εἶχε ὑπόψη του μόνο τίς «ἐργοστασιακές» μεταρυθμίσεις, τότε ὅλη αὐτή ἡ θέση του, πού μόλις ἀναφέραμε, θά ἔχανε κάθε νόημα. Μήπως γιατί νομίζει πώς μόνο στόν οἰκονομικό τομέα εἶναι δυνατές καί πιθανές οἱ «παραχωρήσεις» ἀπομέρους τῆς κυβέρνησης; * Ἄν ναί, τότε πρόκειται γιά μιά περίεργη πλάνη: οἱ παραχωρήσεις εἶναι δυνατές καί γίνονται καί στόν τομέα τῆς νομοθεσίας πού ἀφορᾶ τίς μαστιγώσεις, τίς

* Σελ. 43: «Φυσικά, ἄν ἐμεῖς συσταίνουμε στούς ἐργάτες νά ὑποβάλουν στήν κυβέρνηση ὁρισμένα οἰκονομικά αἰτήματα, αὐτό τό κάνουμε γιατί στόν *οἰκονομικό* τομέα ἡ ἀπολυταρχική κυβέρνηση εἶναι διατεθειμένη ἀπό ἀνάγκη νά κάνει ὁρισμένες παραχωρήσεις».

ταυτότητες, τίς ἐξαγορές, τίς θρησκευτικές αἱρέσεις, τή λογοκρισία κτλ. κτλ. Οἱ «οἰκονομικές» παραχωρήσεις (ἤ ψευτοπαραχωρήσεις) εἶναι φυσικά οἱ πιό φτηνές καί οἱ πιό συμφερτικές γιά τήν κυβέρνηση, γιατί μ' αὐτές ἐλπίζει νά ἐμπνεύσει ἐμπιστοσύνη στίς ἐργατικές μάζες. Γι' αὐτό ὅμως ἀκριβῶς ἐμεῖς, οἱ σοσιαλδημοκράτες, *δέν πρέπει* μέ κανένα τρόπο καί μέ τίποτε ἀπολύτως νά ἐπιτρέψουμε νά δημιουργηθεῖ ἡ γνώμη (ἤ ἡ παρανόηση) πώς γιά μᾶς ἔχουν τάχα μεγαλύτερη ἀξία οἱ οἰκονομικές μεταρυθμίσεις, πώς ἴσα ἴσα αὐτές θεωροῦμε ἰδιαίτερα σημαντικές κτλ. «Αὐτές οἱ διεκδικήσεις — γράφει ὁ Μαρτίνοφ, ἀναφερόμενος στίς συγκεκριμένες διεκδικήσεις γιά νομοθετικά καί διοικητικά μέτρα, πού διατύπωσε πιό πάνω — δέ θά ἦταν ἀερολογία, γιατί, μιά καί ὑπόσχονται ὁρισμένα χειροπιαστά ἀποτελέσματα, θά μποροῦσαν νά βροῦν ἐνεργό ὑποστήριξη ἀπό τήν ἐργατική μάζα»... Ἄ! ὄχι, ἐμεῖς δέν εἴμαστε «οἰκονομιστές»! Ἐμεῖς ἁπλῶς σερνόμαστε δουλικά μπροστά στό «χειροπιαστό» τῶν συγκεκριμένων ἀποτελεσμάτων, ὅπως οἱ κύριοι Μπέρνσταϊν, Προκοπόβιτς, Στροῦβε, Ρ. Μ. καί tutti quanti *! Ἐμεῖς ἀφήνουμε ἁπλῶς νά ἐννοηθεῖ (μαζί μέ τόν Ναρτσίς Τουπορίλοφ) πώς τό καθετί πού δέν «ὑπόσχεται χειροπιαστά ἀποτελέσματα» εἶναι «ἀερολογία»! Ἐμεῖς ἁπλῶς χρησιμοποιοῦμε αὐτή τήν ἔκφραση λές καί ἡ ἐργατική μάζα δέν εἶναι ἱκανή (λές καί δέν ἔχει ἀποδείξει κιόλας τήν ἱκανότητά της σέ πεῖσμα ἐκείνων πού τῆς ἀποδίδουν τό μικροαστισμό τους) νά ὑποστηρίζει ἐνεργά *κάθε* διαμαρτυρία ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, ἀκόμα καί *ὅταν ἡ διαμαρτυρία αὐτή δέν τῆς ὑπόσχεται ἀπολύτως κανένα χειροπιαστό ἀποτέλεσμα!*

Ἄς πάρουμε λχ. τά ἴδια τά παραδείγματα γιά τά «μέτρα» ἐνάντια στήν ἀνεργία καί στήν πείνα, πού παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Μαρτίνοφ. Τόν καιρό πού τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἀσχολεῖται, ἄν κρίνουμε ἀπό τήν ὑπόσχεσή του, μέ τήν ἐπεξεργασία καί τή σύνταξη «συγκεκριμένων (μέ μορφή νομοσχεδίων;) διεκδικήσεων γιά νομοθετικά καί διοικητικά μέτρα», «πού νά ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα», — τόν ἴδιο καιρό ἡ «Ἴσκρα» «πού βάζει πάντα τήν ἐπαναστατικοποίηση τοῦ δόγματος πιό ψηλά ἀπό τήν ἐπαναστατικοποίηση τῆς ζωῆς», προσπαθοῦσε νά ἐξηγήσει ὅτι ἡ ἀνεργία συνδέεται ἀναπόσπαστα μέ ὁλόκληρο τό κεφαλαιοκρατικό σύστημα, προειδοποιοῦσε ὅτι «ἔρχεται ἡ πείνα», ξεσκέπαζε τήν ἀστυνομική «πάλη ἐνάντια στούς πεινα-

* — ὅλοι οἱ ὅμοιοί τους. *Ἡ Σύντ.*

σμένους» καί τούς ἐξοργιστικούς «προσωρινούς κανονισμούς πού δημιουργοῦν καθεστώς κατέργου». Τόν ἴδιο καιρό ἐπίσης τό «Ζαριά» κυκλοφοροῦσε σέ χωριστή ἔκδοση, μέ μορφή διαφωτιστικῆς μπροσούρας, τό μέρος τῆς «Ἐσωτερικῆς ἀνασκόπησης» * πού ἀσχολοῦνταν μέ τήν πείνα. Μά, θεέ μου, πόσο «μονόπλευροι» ἔγιναν οἱ ἀδιόρθωτα στενοκέφαλοι ὀρθόδοξοι, αὐτοί οἱ δογματικοί, οἱ κουφοί στίς ἐπιταγές τῆς «ἴδιας τῆς ζωῆς»! Κανένα ἀπό τά ἄρθρα τους δέν εἶχε — τί φρίκη! — *καμιά*, φανταστεῖτε: κυριολεχτικά καμιά «συγκεκριμένη διεκδίκηση», «πού νά ὑπόσχεται χειροπιαστά ἀποτελέσματα»! Κακόμοιροι δογματικοί! Πρέπει νά σταλοῦν νά σπουδάσουν κοντά στούς διάφορους Κριτσέβσκι καί Μαρτίνοφ, γιά νά πεισθοῦν πώς ἡ ταχτική εἶναι ἕνα προτσές ἀνάπτυξης τοῦ ἀναπτυσσόμενου κτλ. καί ὅτι χρειάζεται νά δοθεῖ πολιτικός χαρακτήρας στόν *ἴδιο* τόν οἰκονομικό ἀγώνα!

«Ἡ οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στούς ἐργοδότες κι ἐνάντια στήν κυβέρνηση («*οἰκονομική* πάλη ἐνάντια στήν κυβέρνηση»!!), ἐκτός ἀπό τήν ἄμεση ἐπαναστατική της σημασία, ἔχει ἀκόμα καί τή σημασία ὅτι κάνει ἀδιάκοπα τούς ἐργάτες νά σκέφτονται ὅτι δέν ἔχουν πολιτικά δικαιώματα» (Μαρτίνοφ, σελ. 44). Παραθέσαμε αὐτή τήν περικοπή ὄχι γιά νά ἐπαναλάβουμε γιά ἑκατοστή καί χιλιοστή φορά ὅσα εἰπώθηκαν παραπάνω, ἀλλά γιά να εὐχαριστήσουμε ἰδιαίτερα τόν Μαρτίνοφ γι᾽ αὐτή τή νέα καί θαυμάσια διατύπωση: «οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στούς ἐργοδότες κι ἐνάντια στήν κυβέρνηση». Τί θαῦμα! Μέ τί ἀμίμητο ταλέντο καί μαστοριά παραμερίζονται ὅλες οἱ μερικότερες διαφωνίες καί οἱ διαφορές ἀποχρώσεων, πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στούς «οἰκονομιστές», κι ἐκφράζεται ἐδῶ σέ μιά σύντομη καί σαφῆ θέση *ὅλη ἡ οὐσία* τοῦ «οἰκονομισμοῦ», ἀρχίζοντας ἀπό τήν ἔκκληση πρός τούς ἐργάτες γιά «πολιτικό ἀγώνα πού διεξάγουν γιά τά γενικά συμφέροντα μέ σκοπό τήν καλυτέρευση τῆς θέσης ὅλων τῶν ἐργατῶν» **, συνεχίζοντας μέ τή θεωρία τῶν σταδίων καί τελειώνοντας μέ τήν ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου γιά τό «πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο» κ. ἄ. Ἡ «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στήν κυβέρνηση» εἶναι ἴσα ἴσα ἡ τρεϊντ-γιουνιονιστική πολιτική, πού ἀπέχει ἀκόμα πολύ, πάρα πολύ ἀπό τή σοσιαλδημοκρατική πολιτική.

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 303-325. *Ἡ Σύντ.*

** «Ραμπότσαγια Μίσλ», «Ἰδιαίτερο παράρτημα», σελ. 14.

β) ΑΦΗΓΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΩΣ Ο ΜΑΡΤΙΝΟΦ ΒΕΛΤΙΩΣΕ ΤΟΝ ΠΛΕΧΑΝΟΦ

«Πόσο πολλοί σοσιαλδημοκράτες Λομονόσοφ ἐμφανίστηκαν τόν τελευταῖο καιρό μεταξύ μας!», παρατήρησε κάποτε ἕνας σύντροφος, ἐννοώντας τήν καταπληχτική τάση πολλῶν ἀπ' ὅσους ἔκλιναν πρός τόν «οἰκονομισμό» νά φτάσουν ὁπωσδήποτε «μέ τό δικό τους τό μυαλό» στίς μεγάλες ἀλήθειες (σάν τήν ἀλήθεια λχ., ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη κάνει τούς ἐργάτες νά σκέφτονται γιά τό ζήτημα τῆς ἔλλειψης δικαιωμάτων) καί ν' ἀγνοοῦν παράλληλα μέ ὕφος μεγαλόπρεπης ἀδιαφορίας ἑνός μεγαλοφυοῦς αὐτοδίδαχτου ὅ,τι ἔχει κιόλας δόσει ἡ προγενέστερη ἐξέλιξη τῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης καί τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἕνας τέτοιος ἀκριβῶς αὐτοδίδαχτος εἶναι καί ὁ Λομονόσοφ-Μαρτίνοφ. Ρίξτε μιά ματιά στό ἄρθρο του «Τά ἄμεσα προβλήματα» καί θά δεῖτε, πῶς *ἀντιμετωπίζει* «μέ τό μυαλό του» ἕνα ζήτημα πού ἀπό καιρό τό ἔχει πεῖ ὁ Ἀξελρόντ (γιά τόν ὁποῖο ὁ Λομονόσοφ μας τηρεῖ, φυσικά, ἀπόλυτη σιγή), *πῶς ἀρχίζει*, λχ., νά καταλαβαίνει ὅτι δέν μποροῦμε ν' ἀγνοοῦμε τήν ἀντιπολιτευτική στάση τούτων ἤ ἐκείνων τῶν στρωμάτων τῆς ἀστικῆς τάξης («Ρ. Ντ.», τεῦχος 9, σελ. 61, 62, 71, — σύγκρινέ το μέ τήν «Ἀπάντηση» τῆς σύνταξης τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πρός τόν Ἀξελρόντ, σελ. 22, 23–24) κτλ. Ὅμως — ἀλλοίμονο! — μόνο «ἀντιμετωπίζει» καί μόνο «ἀρχίζει» καί τίποτα παραπάνω, γιατί παρ' ὅλα αὐτά, τόσο δέν ἔχει καταλάβει ἀκόμα τή σκέψη τοῦ Ἀξελρόντ, ὥστε νά μιλάει γιά «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση». Τρία ὁλόκληρα χρόνια (1898–1901) τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πάσχιζε νά καταλάβει τόν Ἀξελρόντ, καί — καί παρ' ὅλα αὐτά — δέν τόν κατάλαβε! Μήπως κι αὐτό ὀφείλεται στό γεγονός, ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία, «ὅπως καί ἡ ἀνθρωπότητα», βάζει πάντα μπροστά της μόνο πραγματοποιήσιμα καθήκοντα;

Κεῖνο ὅμως πού διακρίνει τούς διάφορους Λομονόσοφ δέν εἶναι μόνο τό γεγονός ὅτι ἀγνοοῦν πολλά πράγματα (ἄν ἦταν ἔτσι, θἆταν μισό τό κακό!), ἀλλά ἐπίσης καί τό ὅτι δέν ἔχουν ἐπίγνωση τῆς ἀμάθειάς τους. Αὐτό εἶναι πιά πραγματικό κακό κι αὐτό τό κακό τούς παρακινεῖ νά καταπιαστοῦν ἀμέσως μέ τή «βελτίωση» τοῦ Πλεχάνοφ.

«Πολύ νερό κύλησε στ' αὐλάκι ἀπό τότε πού ὁ Πλεχάνοφ ἔγραψε αὐτό τό βιβλίο («Τά καθήκοντα τῶν σοσιαλιστῶν στόν ἀγώνα ἐνάντια στήν πείνα στή Ρωσία») — διηγεῖται ὁ Λομονόσοφ-Μαρτίνοφ. Οἱ σοσιαλδημοκρά-

τες πού ἐπί δέκα χρόνια καθοδηγοῦσαν τήν οἰκονομική πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης... δέν κατόρθωσαν ἀκόμα νά δόσουν μιά πλατιά θεωρητική θεμελίωση τῆς ταχτικῆς τοῦ κόμματος. Τό ζήτημα αὐτό ἔχει τώρα ὡριμάσει, καί, ἄν θέλαμε νά δόσουμε μιά τέτοια θεωρητική θεμελίωση, θά ἔπρεπε ἀναμφισβήτητα νά βελτιώσουμε σημαντικά τίς ἀρχές ταχτικῆς πού ἀνάπτυξε κάποτε ὁ Πλεχάνοφ... Θά ἔπρεπε τώρα νά καθορίσουμε τή διαφορά ἀνάμεσα στήν προπαγάνδα καί στή ζύμωση κατ' ἄλλον τρόπο κι ὄχι ὅπως τό ἔκανε ὁ Πλεχάνοφ» (ὁ Μαρτίνοφ λίγο πιό πάνω εἶχε ἀναφέρει τά λόγια τοῦ Πλεχάνοφ: «ὁ προπαγανδιστής μεταδίδει πολλές ἰδέες σ' ἕνα ἤ σέ μερικά πρόσωπα· ὁ ἀγκιτάτορας μεταδίδει μόνο μιά ἤ μόνο μερικές ἰδέες, μέ τή διαφορά ὅτι τίς μεταδίδει σ' ὁλόκληρη μάζα προσώπων»). «Μέ τήν ἔννοια προπαγάνδα ἐμεῖς θά ἐννοούσαμε τό ἐπαναστατικό φώτισμα ὁλόκληρου τοῦ σημερινοῦ συστήματος ἤ μερικῶν ἐκδηλώσεών του, ἀδιάφορο ἄν αὐτό γίνεται μέ μορφή προσιτή γιά χωριστά ἄτομα ἤ γιά πλατιές μάζες. Μέ τήν ἔννοια ζύμωση, στήν αὐστηρή σημασία τῆς λέξης (sic!) ἐμεῖς θά ἐννοούσαμε τό κάλεσμα τῶν μαζῶν γιά ὁρισμένες συγκεκριμένες ἐνέργειες, τή συμβολή στήν ἄμεση ἐπαναστατική παρέμβαση τοῦ προλεταριάτου στήν κοινωνική ζωή».

Συγχαίρουμε τή ρωσική — μά καί τή διεθνῆ — σοσιαλδημοκρατία, γι' αὐτή τή νέα, τήν μαρτινοφική ὁρολογία, πού εἶναι πιό αὐστηρά ἀκριβολογημένη καί πιό βαθιά. Ὥς τά τώρα νομίζαμε (μαζί μέ τόν Πλεχάνοφ καί μ' ὅλους τούς ἡγέτες τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ κινήματος), πώς ὁ προπαγανδιστής, ὅταν πραγματεύεται λχ. τό ἴδιο τό ζήτημα τῆς ἀνεργίας, πρέπει νά ἐξηγήσει τήν κεφαλαιοκρατική φύση τῶν κρίσεων, νά δείξει τούς λόγους πού οἱ κρίσεις αὐτές εἶναι ἀναπόφευχτες στή σύγχρονη κοινωνία, νά δείξει τήν ἀνάγκη γιά τό μετασχηματισμό της σέ σοσιαλιστική κοινωνία κτλ. Μέ δυό λόγια πρέπει νά δόσει «πολλές ἰδέες», τόσο πολλές, πού μόνο λίγα (σχετικά) πρόσωπα θά μποροῦν μονομιᾶς ν' ἀφομοιώσουν ὅλες αὐτές τίς ἰδέες στό σύνολό τους. Ὁ ἀγκιτάτορας, ὅμως, μιλώντας γιά τό ἴδιο θέμα, θά πάρει τό πιό γνωστό καί πιό χτυπητό σ' ὅλους τούς ἀκροατές του παράδειγμα — λχ. τό θάνατο ἀπό τήν πείνα τῆς οἰκογένειας ἑνός ἀνέργου, τήν αὔξηση τῆς ἀθλιότητας κτλ. — καί, χρησιμοποιώντας αὐτό τό πασίγνωστο γεγονός, θά στρέψει ὅλες του τίς προσπάθειες στό νά προσφέρει στή «μάζα» *μόνο μιά ἰδέα* καί συγκεκριμένα: τήν ἰδέα πόσο παράλογη εἶναι ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν αὔξηση τοῦ πλούτου καί στήν αὔξηση τῆς ἀθλιότητας· θά προσπαθήσει *νά ξυπνήσει* μέσα στίς μάζες τή δυσαρέσκεια καί τήν ἀγανάχτηση ἐνάντια στήν κατάφωρη αὐτή ἀδικία, ἀφήνοντας στόν προπαγανδιστή τήν ὁλοκληρωμένη ἐξήγηση αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης. Συνεπῶς, ὁ προπαγανδιστής δρᾶ κυρίως μέ τόν *ἔντυπο* λόγο, ἐνῶ ὁ ἀγκιτάτορας μέ τό ζωντανό λόγο. Ἀπό τόν προπαγανδιστή δέν ἀπαιτοῦνται

τά ἴδια προσόντα πού ἀπαιτοῦνται ἀπό τόν ἀγκιτάτορα. Τόν Κάουτσκι καί τόν Λαφάργκ θά τούς ὀνομάσουμε λχ. προπαγανδιστές. Τόν Μπέμπελ καί τόν Γκέντ ἀγκιτάτορες. Τό νά ξεχωρίζει κανείς ἕνα τρίτο τομέα ἤ μιά τρίτη λειτουργία πραχτικῆς δράσης καί νά κατατάσσει σ' αὐτή τή λειτουργία «τό κάλεσμα τῶν μαζῶν γιά ὁρισμένες συγκεκριμένες ἐνέργειες» εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἀνοησία, γιατί τό «κάλεσμα» αὐτό σάν μεμονωμένη πράξη ἤ συμπληρώνει φυσιολογικά καί ἀναγκαῖα τή θεωρητική πραγματεία, τήν προπαγανδιστική μπροσούρα καί τό λόγο τοῦ ἀγκιτάτορα ἤ ἀποτελεῖ μιά καθαρά ἐκτελεστική λειτουργία. Καί πραγματικά, πάρτε λχ. τόν ἀγώνα πού διεξάγουν σήμερα οἱ γερμανοί σοσιαλδημοκράτες ἐνάντια στούς δασμούς τῶν σιτηρῶν. Οἱ θεωρητικοί γράφουν ἔρευνες γιά τήν τελωνειακή πολιτική καί «καλοῦν» λχ. στόν ἀγώνα γιά ἐμπορικές συμφωνίες καί γιά τήν ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου. Ὁ προπαγανδιστής κάνει τό ἴδιο πράγμα στό περιοδικό, ὁ ἀγκιτάτορας σέ δημόσιους λόγους. Οἱ «συγκεκριμένες ἐνέργειες» τῆς μάζας στή δοσμένη στιγμή παίρνουν τή μορφή ὑπογραφῆς ψηφισμάτων πρός τό ράιχσταγ ἐνάντια στήν αὔξηση τῶν δασμῶν στά σιτηρά. Τό κάλεσμα γι' αὐτή τή δράση ξεκινᾶ ἔμμεσα ἀπό τούς θεωρητικούς, τούς προπαγανδιστές καί τούς ἀγκιτάτορες καί ἄμεσα ἀπό τούς ἐργάτες, πού συγκεντρώνουν ὑπογραφές κάτω ἀπό τά ψηφίσματα αὐτά στά ἐργοστάσια καί στά σπίτια. Σύμφωνα μέ τήν «ὁρολογία τοῦ Μαρτίνοφ» ὁ Κάουτσκι καί ὁ Μπέμπελ εἶναι καί οἱ δυό τους προπαγανδιστές, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού συγκεντρώνουν ὑπογραφές εἶναι ἀγκιτάτορες. Δέν εἶναι ἔτσι;

Τό παράδειγμα τῶν γερμανῶν μοῦ θύμισε τή γερμανική λέξη Verballhornung πού θά τή λέγαμε κατά γράμμα ἐκμπαλχορνισμός. Ὁ Γιόχαν Μπάλχορν ἦταν ἐκδότης στή Λειψία τό XVI αἰώνα. Ὁ Μπάλχορν εἶχε βγάλει ἕνα ἀλφαβητάριο πού, ὅπως συνηθιζόταν τότε, εἶχε μιά εἰκόνα πετεινοῦ. Μόνο πού ἀντί γιά τή συνηθισμένη εἰκόνα πετεινοῦ μέ νύχια στά πόδια ζωγράφισε ἕνα πετεινό χωρίς νύχια καί μέ δυό αὐγά δίπλα του. Καί στό ἐξώφυλλο τοῦ ἀλφαβητάριου πρόσθεσε: «*βελτιωμένη* ἔκδοση τοῦ Γιόχαν Μπάλχορν». Ἔτσι ἀπό τότε οἱ γερμανοί λένε Verballhornung μιά «βελτίωση» πού στήν πραγματικότητα εἶναι χειροτέρευση. Καί ἄθελά σου θυμᾶσαι τόν Μπάλχορν, ὅταν βλέπεις πῶς οἱ διάφοροι Μαρτίνοφ «βελτιώνουν» τόν Πλεχάνοφ...

Γιατί ὁ Λομονόσοφ μας «ἐφεῦρε» αὐτές τίς ἀσυναρτησίες; Γιά νά δείξει παραστατικά, ὅτι ἡ «Ἴσκρα» «συγκεντρώνει τήν προσοχή της μονάχα στή μιά ὄψη τοῦ ζητήματος, ὅπως ἀκρι-

βῶς ἔκανε ὁ Πλεχάνοφ πρίν δακαπέντε χρόνια» (σελ. 39). «Κατά τήν „Ἴσκρα“ τουλάχιστο γιά τή σημερινή περίοδο τά καθήκοντα τῆς προπαγάνδας ἐκτοπίζουν σέ δεύτερη μοίρα τά καθήκοντα τῆς ζύμωσης» (σελ. 52). Ἄν μεταφράσουμε τήν τελευταία πρόταση ἀπό τή γλώσσα τοῦ Μαρτίνοφ στή συνηθισμένη ἀνθρώπινη γλώσσα, (γιατί ἡ ἀνθρωπότητα δέν πρόλαβε ἀκόμα νά μάθει τήν ὁρολογία πού μόλις ἀνακαλύφθηκε), θά ἔχουμε τό παρακάτω: κατά τήν «Ἴσκρα» τά καθήκοντα τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας καί τῆς πολιτικῆς ζύμωσης ἐκτοπίζουν σέ δεύτερη μοίρα τό καθῆκον «τῆς ὑποβολῆς στήν κυβέρνηση συγκεκριμένων αἰτημάτων γιά νομοθετικά καί διοικητικά μέτρα», «πού ὑπόσχονται ὁρισμένα χειροπιαστά ἀποτελέσματα» (ἤ αἰτήματα γιά κοινωνικές μεταρυθμίσεις, ἄν ἐπιτρέπεται ἔστω μιά ἀκόμα φορά νά χρησιμοποιήσουμε τήν παλιά ὁρολογία τῆς παλιᾶς ἀνθρωπότητας πού ἀκόμα δέν ἔχει φτάσει ὥς τό ἐπίπεδο τοῦ Μαρτίνοφ). Προτείνουμε στόν ἀναγνώστη νά συγκρίνει αὐτή τή θέση μέ τό παρακάτω κατεβατό:

«Κεῖνο πού μᾶς προκαλεῖ κατάπληξη σ' αὐτά τά προγράμματα» (τά προγράμματα τῶν ἐπαναστατῶν σοσιαλδημοκρατῶν) «εἶναι τό γεγονός, ὅτι βάζουν πάντα σέ πρώτη μοίρα τά πλεονεχτήματα τῆς δράσης τῶν ἐργατῶν στό (ἀνύπαρχτο σέ μᾶς) κοινοβούλιο, ἐνῶ ἀγνοοῦν ὁλότελα (χάρη στόν ἐπαναστατικό τους μηδενισμό) τή σπουδαία σημασία πού ἔχει ἡ συμμετοχή τῶν ἐργατῶν στίς ὑφιστάμενες στή χώρα μας συνελεύσεις τῶν ἐργοστασιαρχῶν γιά τό διακανονισμό τῆς ἐργασίας στά ἐργοστάσια,... ἤ τουλάχιστο ἡ συμμετοχή τῶν ἐργατῶν στήν αὐτοδιοίκηση τῶν πόλεων...»

Ὁ συντάχτης αὐτοῦ τοῦ κατεβατοῦ ἐκφράζει λίγο πιό ἀνοιχτά, λίγο πιό καθαρά καί εἰλικρινά τήν ἴδια σκέψη, στήν ὁποία ἔφτασε μόνος του ὁ Λομονόσοφ-Μαρτίνοφ. Καί ὁ συντάχτης αὐτός δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν Ρ. Μ. πού ἔγραφε τό κατεβατό στό «Ἰδιαίτερο παράρτημα τῆς „Ραμπότσαγια Μίσλ“» (σελ. 15).

γ) ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ ΚΑΙ Η «ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ»

Κατευθύνοντας ἐνάντια στήν «Ἴσκρα» τή «θεωρία» του γιά τό «ἀνέβασμα τῆς δραστηριότητας τῆς μάζας τῶν ἐργατῶν», ὁ Μαρτίνοφ ἀποκάλυψε στήν πραγματικότητα ὅτι ἐπιδιώκει *νά μειώσει* αὐτή τή δραστηριότητα, γιατί διακήρυξε πώς ἡ ἴδια ἡ οἰκονομική πάλη πού μπροστά της ὑποκλίνονταν ὅλοι οἱ «οἰκονομιστές», εἶναι τό προτιμότερο, τό σπουδαιότερο καί τό «πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο» μέσο ἀφύπνισης αὐτῆς τῆς δρα-

στηριότητας καί τό πλατύτερο πεδίο αὐτῆς τῆς δραστηριότητας. Καί τό σφάλμα αὐτό εἶναι χαρακτηριστικό, ἐπειδή ἀκριβῶς δέν ἀνήκει καθόλου μόνο στόν Μαρτίνοφ. Στήν πραγματικότητα τό «ἀνέβασμα τῆς δραστηριότητας τῆς μάζας τῶν ἐργατῶν» μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ *μόνο* μέ τόν ὅρο, ὅτι δέ *θά περιοριζόμαστε* στήν «πολιτική ζύμωση σέ οἰκονομικό ἔδαφος». Κι ἕνας ἀπό τούς βασικούς ὅρους γιά τήν ἀναγκαία ἐπέκταση τῆς πολιτικῆς ζύμωσης εἶναι ἡ ὀργάνωση *ὁλόπλευρων* πολιτικῶν ἀποκαλύψεων. Ἡ πολιτική συνείδηση καί ἡ ἐπαναστατική δραστηριότητα τῶν μαζῶν *δέν μποροῦν* νά καλλιεργηθοῦν διαφορετικά, παρά μόνο μέ τίς ἀποκαλύψεις αὐτές. Συνεπῶς, ἡ τέτοιου εἴδους δράση ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς σπουδαιότερες λειτουργίες ὁλόκληρης τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας, γιατί καί ἡ ὕπαρξη πολιτικῆς ἐλευθερίας δέν ἐξαλείφει καθόλου τήν ἀνάγκη τῶν ἀποκαλύψεων, ἀλλά ἁπλῶς μετατοπίζει κάπως τή σφαίρα κατεύθυνσής τους. Λογουχάρη, τό γερμανικό κόμμα δυναμώνει ἰδιαίτερα τίς θέσεις του καί ἐπεκτείνει τήν ἐπιροή του, ἀκριβῶς χάρη στήν ἀμείωτη δραστηριότητα μέ τήν ὁποία διεξάγει τήν ἐκστρατεία τῶν πολιτικῶν ἀποκαλύψεων. Ἡ συνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀληθινά πολιτική συνείδηση, ἄν οἱ ἐργάτες δέν μάθουν ν' ἀπαντοῦν *σ' ὅλες χωρίς ἐξαίρεση* τίς περιπτώσεις αὐθαιρεσίας καί καταπίεσης, βίας καί κατάχρησης, *ὁποιεσδήποτε τάξεις* κι ἄν ἀφοροῦν οἱ περιπτώσεις αὐτές· καί μάλιστα, ν' ἀπαντοῦν ἀπό σοσιαλδημοκρατική κι ὄχι ἀπό ὁποιαδήποτε ἄλλη σκοπιά. Ἡ συνείδηση τῆς μάζας τῶν ἐργατῶν δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀληθινά ταξική συνείδηση, ἄν οἱ ἐργάτες δέ μάθουν σέ συγκεκριμένα καί κατά πρῶτο λόγο σέ φλέγοντα (ἐπίκαιρα) πολιτικά γεγονότα καί περιστατικά νά παρατηροῦν τήν *κάθε* ἄλλη κοινωνική τάξη *σ' ὅλες* τίς ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς, ἠθικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς της· ἄν δέ μάθουν νά ἐφαρμόζουν στήν πράξη τήν ὑλιστική ἀνάλυση καί τήν ὑλιστική ἐκτίμηση *ὅλων* τῶν πλευρῶν τῆς ζωῆς καί δράσης *ὅλων* τῶν τάξεων, στρωμάτων καί ὁμάδων τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅποιος συγκεντρώνει τήν προσοχή, τήν παρατηρητικότητα καί τή συνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀποκλειστικά, ἤ ἔστω καί κυρίως, μόνο στόν ἑαυτό της, αὐτός δέν εἶναι σοσιαλδημοκράτης, γιατί ἡ αὐτεπίγνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης συνδέεται ἀδιάρηχτα μέ τήν πλήρη σαφήνεια ὄχι μόνο τῶν θεωρητικῶν... πιό σωστό μάλιστα θἆταν νά ποῦμε ὄχι τόσο τῶν θεωρητικῶν ἀντιλήψεων, γιά τίς ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξύ *ὅλων* τῶν τάξεων τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ὅσο τῶν ἀντιλήψεων γιά τίς σχέσεις αὐτές, πού ἔχουν

ἀποχτηθεῖ μέ τήν πείρα τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Νά γιατί εἶναι τόσο πολύ ἐπιζήμια καί τόσο βαθιά ἀντιδραστική ὡς πρός τήν πραχτική της σημασία ἡ ἰδέα πού κηρύχνουν οἱ «οἰκονομιστές» μας, ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη εἶναι τό πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμο μέσο γιά νά τραβηχτοῦν οἱ μάζες στό πολιτικό κίνημα. Γιά νά γίνει σοσιαλδημοκράτης ἕνας ἐργάτης, πρέπει νά ἔχει σαφῆ εἰκόνα τῆς οἰκονομικῆς φύσης καί τῆς κοινωνικοπολιτικῆς φυσιογνωμίας τοῦ τσιφλικᾶ καί τοῦ παπᾶ, τοῦ ἀνώτερου ἀξιωματούχου καί τοῦ ἀγρότη, τοῦ φοιτητῆ καί τοῦ ἀλήτη, νά ξέρει τίς δυνατές καί τίς ἀδύνατες πλευρές τους, πρέπει νά μπορεῖ νά καταλαβαίνει τίς συνηθισμένες φράσεις καί τά κάθε λογῆς σοφίσματα, μέ τά ὁποῖα κάθε τάξη καί κάθε στρῶμα *συγκαλύπτουν* τίς ἐγωιστικές ἐπιδιώξεις τους καί τόν ἀληθινό «ἐσωτερικό» τους «κόσμο», νά ξέρει νά διακρίνει τί συμφέροντα ἀντανακλοῦν ὁρισμένοι θεσμοί καί νόμοι καί πῶς ἀκριβῶς τά ἀντανακλοῦν. Αὐτή ὅμως τή «σαφῆ εἰκόνα» δέν μπορεῖ νά τήν ἔχεις ἀπό κανένα βιβλίο: αὐτή μποροῦν νά σοῦ τή δόσουν μόνο οἱ ζωντανές εἰκόνες καί οἱ ἀποκαλύψεις πού γίνονται μέ βάση τά ζωντανά ἀκόμη ἴχνη αὐτοῦ πού συμβαίνει γύρω μας στή δοσμένη στιγμή, γιά τό ὁποῖο μιλάει ὁ καθένας μέ τόν τρόπο του ἤ τουλάχιστο τό ψιθυρίζει ὁ καθένας, πράγμα πού ἐκφράζεται στά τάδε γεγονότα, στούς τάδε ἀριθμούς, στίς τάδε δικαστικές ἀποφάσεις κτλ. κτλ. κτλ. Οἱ ὁλόπλευρες αὐτές πολιτικές ἀποκαλύψεις ἀποτελοῦν ἀναγκαῖο καί *βασικό* ὅρο γιά τήν καλλιέργεια τῆς ἐπαναστατικῆς δραστηριότητας τῶν μαζῶν.

Γιατί ὁ ρῶσος ἐργάτης ἐκδηλώνει ἀκόμα τόσο λίγο τήν ἐπαναστατική του δραστηριότητα ὅσον ἀφορᾶ τή χτηνώδικη συμπεριφορά τῆς ἀστυνομίας ἀπέναντι στό λαό, τό διωγμό τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, τούς ξυλοδαρμούς τῶν ἀγροτῶν, τά αἴσχη τῆς λογοκρισίας, τά βασανιστήρια τῶν στρατιωτῶν, τόν κατατρεγμό ἀκόμα καί τῆς πιό ἀθώας ἐκπολιτιστικῆς πρωτοβουλίας κτλ.; Μήπως γιατί ἡ «οἰκονομική πάλη» δέν τόν «φέρνει ἀντιμέτωπο» μ' ὅλα αὐτά, μήπως γιατί αὐτά δέν τοῦ «ὑπόσχονται» ἀρκετά «χειροπιαστά ἀποτελέσματα», δέν τοῦ δίνουν ἀρκετά «θετικά» στοιχεῖα; Ὄχι, τό ξαναλέμε, τό νά ὑποστηρίζει κανείς μιά τέτοια γνώμη δέν ἰσοδυναμεῖ μέ τίποτε ἄλλο, παρά μέ τήν προσπάθεια νά φορτώνει τό φταίξιμό του στούς ἄλλους, νά φορτώνει τό δικό του τό φιλισταϊσμό (καί τόν μπερνσταϊνισμό) στή μάζα τῶν ἐργατῶν. Πρέπει νά κατηγοροῦμε τόν ἑαυτό μας, τήν καθυστέρησή μας ἀπό τό κίνημα τῶν μαζῶν, τό ὅτι δέν μπορέσαμε ὥς τά τώρα νά ὀργανώσουμε ἀρκετά πλατιές, ξεκάθαρες

καί γρήγορες ἀποκαλύψεις γιά ὅλα αὐτά τά αἴσχη. Μόλις τό κάνουμε αὐτό (καί πρέπει νά τό κάνουμε καί μποροῦμε νά τό κάνουμε), τότε κι ὁ πιό ἀμόρφωτος ἐργάτης θά καταλάβει *ἤ θά νιώσει*, ὅτι τό φοιτητή καί τόν αἱρετικό, τό μουζίκο καί τό συγγραφέα τούς βρίζει καί τούς ἐξευτελίζει ἡ ἴδια σκοτεινή δύναμη πού τόσο καταπιέζει καί πνίγει κι αὐτόν τόν ἴδιο στό κάθε βῆμα τῆς ζωῆς του· κι ὅταν τό νιώσει αὐτό, θά θελήσει, θά καταληφθεῖ ἀπό τήν ἀσυγκράτητη ἐπιθυμία ν' ἀντιδράσει κι ὁ ἴδιος· θά μπορέσει τότε σήμερα νά ὀργανώσει ἀποδοκιμασία ἐνάντια στούς λογοκριτές, αὔριο νά κάνει διαδήλωση μπροστά στό σπίτι τοῦ διοικητῆ τοῦ κυβερνείου πού κατέστειλε ἕνα ἀγροτικό ξεσήκωμα, μεθαύριο νά δώσει ἕνα γερό μάθημα στούς ρασοφόρους χωροφύλακες πού κάνουν τή δουλειά τῆς ἱερῆς ἐξέτασης κτλ. Πολύ λίγα, σχεδόν τίποτα δέν κάναμε ὥς τά τώρα, *γιά νά δόσουμε* στίς ἐργατικές μάζες πολύπλευρες καί ἐπίκαιρες ἀποκαλύψεις. Πολλοί ἀπό μᾶς οὔτε κάν νιώθουν ἀκόμα αὐτή τους τήν *ὑποχρέωση*, ἀλλά σέρνονται αὐθόρμητα πίσω ἀπ' τήν «ἀσήμαντη καθημερινή πάλη» στά στενά πλαίσια τῆς ἐργοστασιακῆς ζωῆς. Τό νά λέει κανείς κάτω ἀπό τέτοιες συνθῆκες, ὅτι «ἡ „Ἴσκρα" ἔχει τήν τάση νά μειώνει τή σημασία τῆς προχωρητικῆς πορείας τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης σέ σύγκριση μέ τήν προπαγάνδιση τῶν λαμπρῶν καί ὁλοκληρωμένων ἰδεῶν» (Μαρτίνοφ, σελ. 61) σημαίνει πώς τραβᾶ τό κόμμα πρός τά πίσω, σημαίνει πώς ὑπερασπίζει καί ἐξυμνεῖ τήν ἔλλειψη προετοιμασίας καί τήν καθυστέρησή μας.

Ὅσο γιά τό κάλεσμα τῶν μαζῶν σέ δράση, αὐτό θαρθεῖ μόνο του, μόλις θά ὑπάρξει δραστήρια πολιτική ζύμωση, ζωντανές καί χτυπητές ἀποκαλύψεις. Νά πιάσεις κάποιον ἐπ' αὐτοφώρω στόν τόπο τοῦ ἐγκλήματος καί νά τόν στιγματίσεις ἀμέσως μπροστά σ' ὅλο τόν κόσμο, — αὐτό ἀπό μόνο του εἶναι ἀποτελεσματικότερο ἀπό κάθε «κάλεσμα», αὐτό συχνά ἔχει τέτοια ἐπίδραση, πού ὕστερα δέν μπορεῖς νά καθορίσεις — ποιός ἀκριβῶς «κάλεσε» τό πλῆθος καί ποιός ἀκριβῶς πρότεινε τοῦτο ἤ ἐκεῖνο τό σχέδιο διαδήλωσης κτλ. Μπορεῖ νά καλεῖ κανείς — ὄχι μέ τή γενική, ἀλλά μέ τή συγκεκριμένη ἔννοια τῆς λέξης — μόνο στόν τόπο τῆς δράσης καί μπορεῖ νά καλεῖ μόνο ἐκεῖνος πού συμμετέχει ὁ ἴδιος καί μάλιστα ἄμεσα. Καί τό ἔργο τό δικό μας, τό ἔργο τῶν σοσιαλδημοκρατῶν δημοσιολόγων, εἶναι νά βαθαίνουμε, νά διευρύνουμε καί νά ἐντείνουμε τίς πολιτικές ἀποκαλύψεις καί τήν πολιτική ζύμωση.

Μέ τήν εὐκαιρία, δυό λόγια γιά τό «κάλεσμα σέ δράση». Ἡ

«*Ἴσκρα*» *ἦταν τό μοναδικό ὄργανο*, πού *πρίν* ἀπό τά γεγονότα τῆς ἄνοιξης *κάλεσε* τούς ἐργάτες νά ἐπέμβουν ἐνεργά σ' ἕνα ζήτημα, πού δέν *ὑποσχόταν* στόν ἐργάτη ἀπολύτως κανένα *χειροπιαστό ἀποτέλεσμα*, στό ζήτημα τῆς βίαιης ἐπιστράτευσης τῶν φοιτητῶν. Ἀμέσως μετά τή δημοσίευση τῆς διαταγῆς τῆς 11 τοῦ Γενάρη γιά τή «βίαιη ἐπιστράτευση τῶν 183 φοιτητῶν» ἡ «Ἴσκρα» δημοσίευσε ἕνα ἄρθρο γι' αὐτό τό ζήτημα (ἀρ. φύλλου 2, Φλεβάρης) καί, *πρίν* ἀρχίσει ὁποιαδήποτε διαδήλωση, *κάλεσε* ἀνοιχτά «τούς ἐργάτες νά βοηθήσουν τούς φοιτητές», κάλεσε τό «*λαό*» ν' ἀπαντήσει ἀνοιχτά στή θρασεία πρόκληση τῆς κυβέρνησης *. Ρωτᾶμε ὅλο τόν κόσμο: πῶς καί μέ τί νά ἐξηγήσουμε τό ἀξιοσημείωτο περιστατικό ὅτι ὁ Μαρτίνοφ, ἐνῶ λέει τόσα πολλά γιά τό «κάλεσμα» καί θεωρεῖ μάλιστα τό «κάλεσμα» εἰδική μορφή δράσης, δέν ἀνέφερε οὔτε λέξη γιά τό κάλεσμα *αὐτό*; Κ' ὕστερα ἀπ' αὐτά δέν εἶναι ἄραγε φιλισταϊσμός ἡ δήλωση τοῦ Μαρτίνοφ ὅτι ἡ «Ἴσκρα» εἶναι *μονόπλευρη*, γιατί δέν «καλεῖ» ἀρκετά στήν πάλη γιά διεκδικήσεις, πού «ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα»;

Οἱ «οἰκονομιστές» μας, μαζί καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», εἶχαν ἐπιτυχίες γιατί προσαρμόστηκαν στούς καθυστερημένους ἐργάτες. Ὁ σοσιαλδημοκράτης ὅμως ἐργάτης, ὁ ἐπαναστάτης ἐργάτης (κι ὁ ἀριθμός αὐτῶν τῶν ἐργατῶν αυξάνει συνεχῶς) θ' ἀποκρούσει μέ ἀγανάχτηση ὅλους αὐτούς τούς συλλογισμούς σχετικά μέ τήν πάλη γιά διεκδικήσεις πού «ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα» κτλ., γιατί θά καταλάβει, πώς ὅλα αὐτά δέν εἶναι παρά παραλλαγές τοῦ παλιοῦ τροπάριου γιά αὔξηση ἑνός καπικιοῦ στό ρούβλι. Ἕνας τέτοιος ἐργάτης θά πεῖ στούς συμβούλους του τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»: ἄδικα, κύριοι, χάνετε τόν καιρό σας, ὅταν ἀνακατεύεστε μέ τόσο ὑπερβολικό ζῆλο σέ μιά δουλειά ὅπου ἐμεῖς καί μόνοι μας τά βγάζουμε πέρα καί παραμελεῖτε τήν ἐκπλήρωση τῶν πραγματικῶν σας ὑποχρεώσεων. Γιατί δέν εἶναι καθόλου ἔξυπνο νά ἰσχυρίζεστε πώς τό καθῆκον τῶν σοσιαλδημοκρατῶν εἶναι νά προσδίνουν πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη· αὐτό εἶναι μόνο ἡ ἀρχή καί δέν εἶναι τό κύριο καθῆκον τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, ἐπειδή σ' ὅλο τόν κόσμο μαζί καί στή Ρωσία *συχνά ἡ ἴδια ἡ ἀστυνομία ἀρχίζει νά προσδίνει* πολιτικό χαρακτήρα στήν οἰκονομική πάλη καί οἱ ἐργάτες μαθαίνουν νά καταλα-

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 396-401. *Ἡ Σύντ.*

βαίνουν μόνοι τους μέ ποιόν εἶναι ἡ κυβέρνηση *. Γιατί ἡ «οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση», πού γι' αὐτήν κάνετε τόσο θόρυβο σάν νά ἔχετε ἀνακαλύψει τήν 'Αμερική, διεξάγεται σ' ἕνα σωρό ἀπόμερες γωνιές τῆς Ρωσίας ἀπό τούς ἴδιους τούς ἐργάτες πού ἔχουν βέβαια ἀκούσει γιά ἀπεργίες, ἀλλά δέν ἔχουν ἴσως ἀκούσει τίποτα γιά σοσιαλισμό. Γιατί ἐμεῖς οἱ ἐργάτες ἔχουμε κιόλας ἐκείνη τή «δραστηριότητα» πού ἐσεῖς ὅλοι θέλετε νά μᾶς καλλιεργήσετε, διατυπώνοντας συγκεκριμένες διεκδικήσεις πού νά ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα, καί μόνοι μας προβάλλουμε αὐτές τίς συγκεκριμένες διεκδικήσεις στήν καθημερινή συνδικαλιστική μας δουλειά γιά τά μερικότερα ζητήματα, συχνά χωρίς καμιά βοήθεια ἀπό τούς διανοούμενους. 'Αλλά μιά *τέτοια* δραστηριότητα δέν εἶναι ἀρκετή γιά μᾶς· δέν εἴμαστε μικρά παιδιά γιά νά μᾶς τρέφουν μόνο μέ τό λαπά τῆς «οἰκονομικῆς» πολιτικῆς· θέλουμε νά ξέρουμε ὅ,τι ξέρουν καί οἱ ἄλλοι· θέλουμε νά γνωρίσουμε στίς λεπτομέρειές τους *ὅλες* τίς πλευρές τῆς πολιτικῆς ζωῆς καί νά συμμετέχουμε *ἐνεργά* σέ κάθε πολιτικό γεγονός. Γιά νά γίνει αὐτό, πρέπει οἱ διανοούμενοι νά μᾶς μιλᾶνε λιγότερο γιά ὅσα ξέρουμε καί μόνοι μας ** καί περισσότερα γιά ὅσα δέν ξέρουμε

* Τό αἴτημα «νά δοθεῖ πολιτικός χαρακτήρας στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη» ἐκφράζει μέ τόν πιό ἀνάγλυφο τρόπο τήν *ὑπόκλιση μπροστά* στό *αὐθόρμητο* στόν τομέα τῆς πολιτικῆς δράσης. Τίς περισσότερες φορές ἡ οἰκονομική πάλη παίρνει πολιτικό χαρακτήρα *αὐθόρμητα*, δηλ. χωρίς τήν ἀνάμιξη τοῦ «ἐπαναστατικοῦ βάκιλου τῆς διανόησης», χωρίς τήν ἀνάμιξη τῶν συνειδητῶν σοσιαλδημοκρατῶν. Λογουχάρη, καί ἡ οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν τῆς 'Αγγλίας πῆρε πολιτικό χαρακτήρα χωρίς καμιά συμμετοχή τῶν σοσιαλιστῶν. Τό καθῆκον ὅμως τῶν σοσιαλδημοκρατῶν δέν ἐξαντλεῖται μέ τήν πολιτική ζύμωση πάνω σέ οἰκονομική βάση. Τό καθῆκον τους εἶναι *νά μετατρέψουν* αὐτή τήν τρεϊντ-γιουνιονιστική πολιτική σέ σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό ἀγώνα, *νά χρησιμοποιήσουν* τίς ἀναλαμπές πολιτικῆς συνείδησης πού γεννᾶ στούς ἐργάτες ἡ οἰκονομική πάλη γιά *ν' ἀνεβάσουν* τούς ἐργάτες ὥς τό ἐπίπεδο τῆς *σοσιαλδημοκρατικῆς* πολιτικῆς συνείδησης. Οἱ διάφοροι, ὅμως, Μαρτίνοφ, ἀντί ν' ἀνεβάζουν καί νά προωθοῦν τήν πολιτική συνείδηση πού ξυπνᾶ αὐθόρμητα, *προσκυνοῦν τό αὐθόρμητο* καί ἐπαναλαβαίνουν, συχνά μέχρι ἀηδίας, ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη «φέρνει ἀντιμέτωπους» τούς ἐργάτες μέ τό ζήτημα τῆς ἔλλειψης πολιτικῶν δικαιωμάτων. Τό κακό εἶναι, κύριοι, ὅτι τό αὐθόρμητο ξύπνημα τῆς τρεϊντ-γιουνιονιστικῆς πολιτικῆς συνείδησης δέ σᾶς «*φέρνει ἀντιμέτωπους*» μέ τό πρόβλημα τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν σας καθηκόντων!

** Γιά ν' ἀποδείξουμε πώς ὅλα αὐτά τά λόγια τῶν ἐργατῶν πρός τούς «οἰκονομιστές» δέν εἶναι μόνο γέννημα φαντασίας, θά ἐπικαλεστοῦμε δυό μάρτυρες πού ἔχουν ἀναμφισβήτητα ἄμεση ἐπαφή μέ τό ἐργατικό κίνημα καί πού λιγότερο ἀπό κάθε ἄλλον εἶναι διατεθειμένοι νά μεροληπτήσουν γιά μᾶς τούς «δογματικούς», γιατί ὁ ἕνας μάρτυρας εἶναι «οἰκονομιστής» (πού μά-

ἀκόμα, γιά ὅσα δέ θά μπορέσουμε ποτέ νά μάθουμε μόνοι μας, μέ τήν ἐργοστασιακή καί «οἰκονομική» μας πείρα, δηλ. νά μᾶς δόσουν πολιτικές γνώσεις. Τίς γνώσεις αὐτές μπορεῖτε νά τίς ἀποχτήσετε ἐσεῖς οἱ διανοούμενοι κι *ἔχετε χρέος* νά μᾶς προσφέρετε ἑκατό καί χίλιες φορές περισσότερες ἀπ' ὅ,τι μέχρι σήμερα, καί μάλιστα γά μᾶς τίς προσφέρετε ὄχι μονάχα μέ τή μορφή συλλογισμῶν, φυλλαδίων καί ἄρθρων (πού πολλές φορές εἶναι — μᾶς συγχωρεῖτε γιά τήν εἰλικρίνεια! — κάπως πληκτικά), ἀλλά όπωσδήποτε μέ τή μορφή ζωντανῶν *ἀποκαλύψεων* γιά κεῖνα ἀκριβῶς πού κάνουν στή δοσμένη στιγμή ἡ κυβέρνησή μας καί οἱ ἄρχουσες τάξεις μας σ' ὅλους τούς τομεῖς τῆς ζωῆς. Νά ἐκπληρώνετε λοιπόν μέ μεγαλύτερο ζῆλο αὐτό σας τό καθῆκον καί *νά μιλᾶτε λιγότερο γιά τό «ἀνέβασμα τῆς δραστηριότητας τῆς μάζας τῶν ἐργατῶν»*. Εἴμαστε πολύ πιό μαχητικοί ἀπ' ὅ,τι φαντάζεστε καί ξέρουμε νά ὑποστηρίζουμε μέ ἀνοιχτό ἀγώνα, μέ ἀγώνα στούς δρόμους, ἀκόμα καί τά αἰτήματα ἐκεῖνα πού δέν προμηνᾶνε κανένα «χειροπιαστό ἀποτέλεσμα»! Καί δέν εἶστε σεῖς πού «θ' ἀνεβάσετε» τή δραστηριότητά μας, γιατί *ἡ δραστηριότητα εἶναι ἴσα ἴσα ἐκεῖνο πού σᾶς λείπει*. Νά ὑποκλίνεστε λιγότερο στό αὐθόρμητο καί νά σκέφτεστε περισσότερο πῶς θ' ἀνεβάσετε *τή δική σας* δραστηριότητα, κύριοι!

λιστα θεωρεῖ ἀκόμα καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πολιτικό ὄργανο!), κι ὁ ἄλλος τρομοκράτης. Ὁ πρῶτος μάρτυρας εἶναι ὁ συντάχτης τοῦ ἀξιόλογου γιά τήν εἰλικρίνεια καί τή ζωντάνια του ἄρθρου: «Τό ἐργατικό κίνημα τῆς Πετρούπολης καί τά πραχτικά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας», πού δημοσιεύτηκε στό τεῦχος 6 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Αὐτός λοιπόν χωρίζει τούς ἐργάτες: 1) σέ συνειδητούς ἐπαναστάτες, 2) σέ ἐνδιάμεσο στρῶμα καί 3) στήν ὑπόλοιπη μάζα. Τό ἐνδιάμεσο στρῶμα, λέει, «πολλές φορές ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιά τά ζητήματα τῆς πολιτικῆς ζωῆς, παρά γιά τά ἄμεσα οἰκονομικά του συμφέροντα, πού ἡ σχέση τους μέ τίς γενικές κοινωνικές συνθῆκες ἔχει ἀπό καιρό κατανοηθεῖ»:.. «Γίνεται ἔντονη κριτική» στή «Ραμπότσαγια Μίσλ»: γράφουν «ὅλο τά ἴδια καί τά ἴδια πράγματα, πού ἀπό καιρό εἶναι γνωστά, πού ἀπό καιρό τάχουμε διαβάσει», «ὅσο γιά πολιτική ἀνασκόπηση, πάλι δέν ἔχουμε τίποτα» (σελ. 30–31). Ἀλλά ἀκόμα καί τό τρίτο στρῶμα: «ἡ πιό εὐαίσθητη, ἡ πιό νεαρή, ἡ λιγότερο διεφθαρμένη ἀπό τήν ταβέρνα καί τήν ἐκκλησία ἐργατική μάζα, πού ποτέ σχεδόν δέν ἔχει τή δυνατότητα νά προμηθευτεῖ ἕνα βιβλίο μέ πολιτικό περιεχόμενο, ἑρμηνεύει στραβά τά φαινόμενα τῆς πολιτικῆς ζωῆς, κρίνοντας ἀπό τίς σκόρπιες εἰδήσεις γιά τίς ἐξεγέρσεις τῶν φοιτητῶν» κτλ. Κι ὁ τρομοκράτης γράφει: «...Διαβάζουν μιά-δυό φορές τά μικροζητήματα τῆς ἐργοστασιακῆς ζωῆς πού ἀφοροῦν ἄλλες πόλεις κι ὄχι τίς δικές τους, κ' ὕστερα σταματοῦν ...Εἶναι βαρετό... Ὅταν μιά ἐργατική ἐφημερίδα δέ μιλᾶ γιά τό κράτος ...δείχνει πώς περνάει τόν ἐργάτη γιά μωρό παιδί... Ὁ ἐργάτης δέν εἶναι μωρό παιδί» («Σβομπόντα»[51], ἔκδοση τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλιστικῆς ὁμάδας, σελ. 69 καί 70).

δ) ΤΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΤΑΧΤΙΚΗ;

Στήν τελευταία ὑποσημείωση ἀντιπαραθέσαμε ἕναν οἰκονομιστή κι ἕναν μή σοσιαλδημοκράτη-τρομοκράτη, πού τυχαῖα βρέθηκαν ἀλληλέγγυοι ὡς πρός τίς ἀπόψεις τους. Γενικά ὅμως, ἀνάμεσα στούς πρώτους καί στούς δεύτερους δέν ὑπάρχει τυχαία, ἀλλ' ἀναγκαία, ἐσωτερική σχέση, γιά τήν ὁποία θά μᾶς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά μιλήσουμε παρακάτω καί πού εἶναι ἀπαραίτητο νά τήν ἀναφέρουμε ἐδῶ σέ σύνδεση μέ τό ζήτημα τῆς καλλιέργειας τῆς ἐπαναστατικῆς δραστηριότητας. Οἱ «οἰκονομιστές» καί οἱ σύγχρονοι τρομοκράτες ἔχουν μιά κοινή ρίζα καί συγκεκριμένα: *τήν ὑπόκλιση μπροστά στό αὐθόρμητο*, γιά τήν ὁποία μιλήσαμε σάν γενικό φαινόμενο στό προηγούμενο κεφάλαιο, καί πού τώρα θά ἐξετάσουμε τήν ἐπίδρασή της στόν τομέα τῆς πολιτικῆς δράσης καί τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα. Ἀπό πρώτη ματιά ἡ ἄποψή μας μπορεῖ νά φανεῖ παράδοξη: τόσο μεγάλη, ὅπως φαίνεται, εἶναι ἡ διαφορά ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους πού ὑπογραμμίζουν τήν «ἀσήμαντη καθημερινή πάλη» καί στούς ἀνθρώπους πού καλοῦν σ' ἕναν γεμάτο αὐτοθυσία ἀτομικό ἀγώνα. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι παράδοξο. Οἱ «οἰκονομιστές» καί οἱ τρομοκράτες ὑποκλίνονται μπροστά στούς δυό διαφορετικούς πόλους ἑνός καί τοῦ ἴδιου ρεύματος, τοῦ αὐθόρμητου: οἱ «οἰκονομιστές» μπροστά στό αὐθόρμητο τοῦ «καθαρά ἐργατικοῦ κινήματος», οἱ τρομοκράτες μπροστά στό αὐθόρμητο τῆς πιό φλογερῆς ἀγανάχτησης τῶν διανοουμένων, πού δέν ξέρουν ἤ δέν ἔχουν τή δυνατότητα νά συνδέσουν σ' ἕνα ἑνιαῖο σύνολο τήν ἐπαναστατική δουλειά μέ τό ἐργατικό κίνημα. Ὅποιος ἔχασε τήν πίστη του ἤ ὅποιος δέν πίστεψε ποτέ σ' αὐτή τή δυνατότητα εἶναι πραγματικά δύσκολο νά βρεῖ ἄλλη διέξοδο γιά τό αἴσθημα τῆς ἀγανάχτησής του καί γιά τόν ἐπαναστατικό του δυναμισμό ἐκτός ἀπό τήν τρομοκρατία. Ἔτσι, καί τά δυό εἴδη ὑπόκλισης μπροστά στό αὐθόρμητο πού ἀναφέραμε πιό πάνω, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά *ἡ ἀρχή γιά τήν πραγματοποίηση* τοῦ περίφημου προγράμματος τοῦ «Credo»: οἱ ἐργάτες ἄς διεξάγουν τή δική τους «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση» (ἄς μᾶς συχωρέσει ὁ συγγραφέας τοῦ «Credo», πού ἐκφράζουμε τίς ἀπόψεις του μέ τά λόγια τοῦ Μαρτίνοφ! Νομίζουμε πώς ἔχουμε τό δικαίωμα νά τό κάνουμε αὐτό, γιατί καί τό «Credo» λέει πώς οἱ ἐργάτες στήν οἰκονομική τους πάλη «ἔρχονται ἀντιμέτωποι μέ τό πολιτικό καθεστώς»), καί οἱ διανοούμενοι ἄς διεξάγουν τόν πολιτικό ἀγώ-

να μέ τίς δικές τους δυνάμεις, φυσικά, χρησιμοποιώντας τήν τρομοκρατία! Αὐτό εἶναι ἕνα ἀπόλυτα λογικό καί ἀναπόφευχτο *συμπέρασμα* καί δέν μποροῦμε νά μή ἐπιμένουμε σ' αὐτό, *ἄν καί ἐκεῖνοι* πού ἀρχίζουν νά πραγματοποιοῦν αὐτό τό πρόγραμμα *δέν καταλάβαιναν οἱ ἴδιοι* πώς εἶναι ἀναπόφευχτο. Ἡ πολιτική δράση ἔχει τή λογική της, πού δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τή συνείδηση ἐκείνων πού μέ τίς καλύτερες προθέσεις καλοῦν εἴτε στήν τρομοκρατία, εἴτε στό νά δοθεῖ πολιτικός χαρακτήρας στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη. Ὁ δρόμος πρός τήν κόλαση εἶναι στρωμένος μέ τίς καλύτερες προθέσεις, καί στή δοσμένη περίπτωση οἱ καλές προθέσεις δέν μποροῦν ἀκόμα νά μᾶς σώσουν ἀπό τήν αὐθόρμητη ἕλξη πρός τή «γραμμή τῆς μικρότερης ἀντίστασης», πρός τή γραμμή τοῦ *καθαρά ἀστικοῦ* προγράμματος τοῦ «Credo». Δέν εἶναι ἐπίσης τυχαῖο καί τό γεγονός, ὅτι πολλοί ρῶσοι φιλελεύθεροι — τόσο φανεροί ὅσο καί ἀπό ἐκείνους πού φοροῦν μαρξιστική μάσκα — συμπαθοῦν ὁλόψυχα τήν τρομοκρατία καί προσπαθοῦν νά ἐνισχύσουν τή σημερινή ἄνοδο τῶν τρομοκρατικῶν τάσεων.

Καί νά, ὅταν δημιουργήθηκε ἡ «ἐπαναστατική-σοσιαλιστική ὁμάδα Σβομπόντα», πού ἔβαζε καθῆκον της νά βοηθήσει ὁλόπλευρα τό ἐργατικό κίνημα, ἀλλά περιλάβαινε *στό πρόγραμμά* της τήν τρομοκρατία καί τή χειραφέτηση, ἄς ποῦμε, ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία — τό γεγονός αὐτό ἐπιβεβαίωσε ἄλλη μιά φορά τή θαυμάσια διορατικότητα τοῦ Π. Μπ. Ἀξελρόντ πού *ἀπό τό τέλος ἀκόμα τοῦ 1897 προεῖπε κατά γράμμα* αὐτά τά ἀποτελέσματα τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ταλαντεύσεων («Γύρω ἀπό τά σύγχρονα καθήκοντα καί τήν ταχτική») καί χάραξε τίς περίφημες «δυό προοπτικές» του. Ὅλες οἱ κατοπινές συζητήσεις καί διαφωνίες ἀνάμεσα στούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες περιέχονται κιόλας, ὅπως τό φυτό μέσα στό σπόρο, σ' αὐτές τίς δυό προοπτικές *.

---

* Ὁ Μαρτίνοφ «φαντάζεται ἕνα ἄλλο, πιό ρεαλιστικό (;) δίλημμα» («Ἡ σοσιαλδημοκρατία καί ἡ ἐργατική τάξη», 19): «Εἴτε ἡ σοσιαλδημοκρατία ἀναλαβαίνει τήν ἄμεση καθοδήγηση τῆς οἰκονομικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου κι ἔτσι (!) τή μετατρέπει σέ ἐπαναστατική ταξική πάλη»... «Ἔτσι» θά πεῖ, προφανῶς μέ τήν ἄμεση καθοδήγηση τῆς οἰκονομικῆς πάλης. Μπορεῖ νά μᾶς πεῖ ὁ Μαρτίνοφ ποῦ τό εἶδε *μόνο* μέ τήν καθοδήγηση τῆς ἐπαγγελματικῆς πάλης νά μετατρέπεται ἕνα τρεϊντ-γιουνιονιστικό κίνημα σέ ἐπαναστατικό ταξικό κίνημα; Δέν καταλαβαίνει ἄραγε, πώς γιά νά γίνει αὐτή ἡ «μετατροπή» πρέπει νά καταπιαστοῦμε δραστήρια μέ τήν «ἄμεση καθοδήγηση» τῆς *ὁλόπλευρης* πολιτικῆς ζύμωσης;... «Εἴτε ἡ ἄλλη προοπτική: ἡ σοσιαλδημοκρατία ἀπομακρύνεται ἀπό τήν καθοδήγηση τῆς οἰ-

Ἀπό τήν παραπάνω σκοπιά καταλαβαίνει κανείς καί γιά ποιό λόγο τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού δέν μπόρεσε ν' ἀντέξει μπροστά στό αὐθόρμητο τοῦ «οἰκονομισμοῦ», δέν ἄντεξε καί μπροστά στό αὐθόρμητο τῆς ταχτικῆς τῆς τρομοκρατίας. Εἶναι πολύ ἐνδιαφέρον νά σημειώσουμε ἐδῶ τά εἰδικά ἐπιχειρήματα πού πρόταξε ἡ ὁμάδα «Σβομπόντα» γιά νά ὑπερασπίσει τήν τρομοκρατία. Ἡ «Σβομπόντα» «ἀρνεῖται ὁλότελα» τό ρόλο τῆς τρομοκρατίας σάν μέσου ἐκφοβισμοῦ («Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἐπαναστατισμοῦ», σελ. 64), ταυτόχρονα ὅμως τονίζει τή «σημασία της σάν μέσου διέγερσης (ἐξερεθισμοῦ)». Αὐτό εἶναι χαρακτηριστικό, πρῶτο, γιατί ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά στάδια τῆς ἀποσύνθεσης καί τῆς κατάπτωσης τοῦ πατροπαράδοτου (προσοσιαλδημοκρατικοῦ) κύκλου ἰδεῶν, πού ἀνάγκαζε νά ἀκολουθεῖται ἡ ταχτική τῆς τρομοκρατίας. Τό νά παραδέχεσαι πώς ἡ κυβέρνηση δέν μπορεῖ τώρα «νά τρομοκρατηθεῖ» καί συνεπῶς καί ν' ἀποδιοργανωθεῖ, εἶναι κατά βάθος τό ἴδιο σάν νά καταδικάζεις ὁλότελα τήν τρομοκρατία σάν σύστημα πάλης, σάν σφαίρα δράσης καθιερωμένη ἀπό ἕνα πρόγραμμα. Δεύτερο, αὐτό εἶναι ἀκόμα πιό χαρακτηριστικό, σάν παράδειγμα τῆς μή κατανόησης τῶν ἄμεσων καθηκόντων μας στό ἔργο τῆς «καλλιέργειας τῆς ἐπαναστατικῆς δραστηριότητας τῶν μαζῶν». Ἡ «Σβομπόντα» προπαγανδίζει τήν τρομοκρατία σάν μέσο «διέγερσης» τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, σάν μέσο πού θά τοῦ δόσει μιά «ἰσχυρή ὤθηση». Εἶναι δύσκολο νά φανταστεῖ κανείς ἐπιχείρημα πού ν' αὐτοαναιρεῖται τόσο χειροπιαστά! Προβάλλει τό ἐρώτημα: τόσο λίγες λοιπόν εἶναι οἱ ἀσχήμιες στή ρωσική ζωή, ὥστε νά χρειάζεται νά ἐφευρεθοῦν εἰδικά «διεγερτικά» μέσα; Καί, ἀπό τό ἄλλο μέρος, δέν εἶναι ἄραγε ὁλοφάνερο, πώς ὅποιος δέ διεγείρεται καί δέν μπορεῖ νά διεγερθεῖ οὔτε κι ἀπό τή ρωσική αὐθαιρεσία, αὐτός θά βλέπει ἀδιάφορος, «σκαλίζοντας τή μύτη του» καί τή μονομαχία τῆς κυβέρνησης μέ μιά χούφτα τρομοκράτες; Ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι οἱ μάζες τῶν ἐργατῶν διεγείρονται πάρα πολύ ἀπό τίς ἀσχήμιες τῆς ρωσικῆς ζωῆς, ἐμεῖς ὅμως δέν ξέρουμε νά μαζέβουμε, ἄν μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ κανείς ἔτσι, καί νά συγκεντρώνουμε ὅλες αὐτές τίς σταγόνες καί τά ρυάκια τῆς λαϊκῆς διέγερσης, πού ἀναβλύ-

κονομικῆς *πάλης* τῶν ἐργατῶν κι ἔτσι... κόβει τά φτερά της»... Κατά τή γνώμη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού ἀναφέραμε πιό πάνω, ἐκείνη πού «ἀπομακρύνεται» εἶναι ἡ «Ἴσκρα». Ὅπως εἴδαμε, ὅμως, ἡ «Ἴσκρα» κάνει γιά τήν καθοδήγηση τῆς οἰκονομικῆς πάλης *πολύ περισσότερα ἀπό τό «Ραμπ. Ντιέλο»* κι ἀκόμα δέν περιορίζεται σ' αὐτή τήν πάλη καί *δέν περιορίζει* γιά χάρη της τά πολιτικά της καθήκοντα.

ζουν μέσα ἀπό τή ρωσική ζωή σέ ποσότητα ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι φανταζόμαστε καί νομίζουμε ὅλοι μας, μά πού χρειάζεται ὅμως ἴσα ἴσα νά συνενωθοῦν σ' *ἕνα* γιγάντιο χείμαρρο. Ὅτι αὐτό εἶναι καθῆκον πραγματοποιήσιμο τό ἀποδείχνει ἀδιάψευστα ἡ τεράστια ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί ἡ δίψα τῶν ἐργατῶν γιά πολιτική φιλολογία πού ἀναφέρθηκε ἤδη πιό πάνω. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, τό κάλεσμα γιά τρομοκρατία, καθώς καί τό κάλεσμα γιά νά δοθεῖ πολιτικός χαρακτήρας στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη, ἀποτελοῦν ἁπλῶς δυό διαφορετικές μορφές γιά *ν' ἀποφευχθεῖ* ἡ ἐκπλήρωση τῆς πιό ἐπιταχτικῆς ὑποχρέωσης πού ἔχουν οἱ ρῶσοι ἐπαναστάτες: νά ὀργανώσουν ὁλόπλευρη πολιτική ζύμωση. Ἡ «Σβομπόντα» θέλει *ν' ἀντικαταστήσει* τή ζύμωση μέ τήν τρομοκρατία, διακηρύχνοντας ἀνοιχτά ὅτι «μόλις ἀρχίσει μιά ἐντατική δραστήρια ζύμωση μέσα στίς μάζες, θά τελειώσει ὁ ρόλος τῆς τρομοκρατίας σάν μέσου διέγερσης (ἐξερεθισμοῦ)» (σελ. 68 «Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἐπαναστατισμοῦ»). Αὐτό ἀκριβῶς δείχνει, πώς καί οἱ τρομοκράτες καί οἱ «οἰκονομιστές» *ὑποτιμοῦν* τήν ἐπαναστατική δραστηριότητα τῶν μαζῶν, παρά τήν ξεκάθαρη μαρτυρία τῶν γεγονότων τῆς ἄνοιξης *, γι' αὐτό ἄλλοι ρίχνονται στήν ἀναζήτηση τεχνητῶν «μέσων διέγερσης» κι ἄλλοι μιλᾶνε γιά «συγκεκριμένες διεκδικήσεις». Καί οἱ μέν καί οἱ δέ δέν δίνουν ἀρκετή προσοχή στήν ἀνάπτυξη *τῆς δικῆς τους δραστηριότητας*, στό ἔργο τῆς πολιτικῆς ζύμωσης καί τῆς ὀργάνωσης πολιτικῶν ἀποκαλύψεων. Καί τίποτε ἄλλο δέν μπορεῖ *ν' ἀντικαταστήσει* αὐτή τή δουλειά οὔτε τώρα, οὔτε ὁποτεδήποτε ἄλλοτε.

ε) Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΠΡΩΤΟΠΟΡΟΣ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εἴδαμε, πώς ἡ διεξαγωγή τῆς πιό πλατιᾶς πολιτικῆς ζύμωσης, κι ἐπομένως ἡ ὀργάνωση ὁλόπλευρων πολιτικῶν ἀποκαλύψεων, εἶναι ὁπωσδήποτε ἀπαραίτητο καθῆκον, τό *πιό ἐπιταχτικό* καθῆκον δράσης, ἄν ἡ δράση αὐτή πρόκειται νά εἶναι ἀληθινά σοσιαλδημοκρατική. Στό συμπέρασμα ὅμως αὐτό φτάσαμε ξεκινώντας *μόνο* ἀπό τίς πιό ἐπείγουσες ἀνάγκες τῆς ἐργατικῆς τάξης στόν τομέα τῶν πολιτικῶν γνώσεων καί τῆς πολιτικῆς διαπαιδαγώγησης. Ὡστόσο μιά τέτοια μόνο τοποθέτηση τοῦ ζητή-

* Πρόκειται γιά τήν ἄνοιξη τοῦ 1901, τότε πού ἄρχισαν μεγάλες διαδηλώσεις στούς δρόμους [60]. (Ὑποσημείωση τοῦ συγγραφέα στήν ἔκδοση τοῦ 1907. *Ἡ Σύντ.*)

ματος θά ἦταν πάρα πολύ στενή, θ' ἀγνοοῦσε τά πανδημοκρατικά καθήκοντα κάθε σοσιαλδημοκρατίας γενικά καί τῆς σημερινῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας εἰδικά. Γιά νά ἐξηγήσουμε ὅσο τό δυνατό πιό συγκεκριμένα αὐτή τή θέση, θά δοκιμάσουμε νά ἐξετάσουμε τό ζήτημα ἀπό μιά ἄποψη πού εἶναι πιό «κοντινή» στόν «οἰκονομιστή», δηλ. ἀπό τήν πραχτική ἄποψη. «Ὅλοι συμφωνοῦν», πώς εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναπτύξουμε τήν πολιτική συνείδηση τῆς ἐργατικῆς τάξης. Προβάλλει ὅμως τό ἐρώτημα, *πῶς* θά γίνει αὐτό καί τί χρειάζεται γιά νά γίνει; Ἡ οἰκονομική πάλη «φέρνει ἀντιμέτωπους» τούς ἐργάτες μόνο μέ τά ζητήματα πού ἀφοροῦν τή στάση τῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στήν ἐργατική τάξη καί γι' αὐτό τό λόγο *ὅσο κι ἄν παιδευτοῦμε* μέ τό καθῆκον «νά προσδόσουμε πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη», *δέ θά μπορέσουμε ποτέ* ν' ἀναπτύξουμε τήν πολιτική συνείδηση τῶν ἐργατῶν (ὥς τό ἐπίπεδο τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς συνείδησης), στά πλαίσια αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος, γιατί *αὐτά τά ἴδια τά πλαίσια εἶναι στενά*. Ἡ διατύπωση τοῦ Μαρτίνοφ ἔχει ἀξία γιά μᾶς ὄχι γιατί δείχνει παραστατικά τήν ἱκανότητα τοῦ Μαρτίνοφ νά συγχέει τά πράγματα, ἀλλά γιατί ἐκφράζει ἀνάγλυφα τό βασικό λάθος πού κάνουν ὅλοι οἱ «οἰκονομιστές», συγκεκριμένα τήν πεποίθησή τους ὅτι μποροῦμε ν' ἀναπτύξουμε τήν ταξική πολιτική συνείδηση τῶν ἐργατῶν *μέσα* ἄς ποῦμε ἀπό τήν οἰκονομική τους πάλη, δηλαδή ξεκινώντας μόνο (ἤ τουλάχιστο κυρίως) ἀπ' αὐτή τήν πάλη, στηριζόμενοι μόνο (ἤ τουλάχιστο κυρίως) σ' αὐτή τήν πάλη. Μιά τέτοια ἄποψη εἶναι ριζικά λαθεμένη — κι ἐπειδή ἀκριβῶς οἱ «οἰκονομιστές» θυμώνουν μαζί μας γιά τήν πολεμική πού τούς κάνουμε καί δέ θέλουν νά καλοσκεφτοῦν τήν πηγή τῶν διαφωνιῶν μας, τό ἀποτέλεσμα εἶναι νά μή μποροῦμε κυριολεχτικά νά καταλάβουμε ὁ ἕνας τόν ἄλλο, νά μιλᾶμε δυό διαφορετικές γλῶσσες.

Τήν ταξική πολιτική συνείδηση μποροῦμε νά τή φέρουμε στόν ἐργάτη *μόνο ἀπό τά ἔξω*, δηλ. ἔξω ἀπό τήν οἰκονομική πάλη, ἔξω ἀπό τή σφαίρα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στούς ἐργάτες καί στούς ἐργοδότες. Ὁ μοναδικός τομέας, ἀπ' ὅπου μποροῦμε ν' ἀντλήσουμε αὐτή τή γνώση, εἶναι ὁ τομέας τῶν σχέσεων *ὅλων* τῶν τάξεων καί τῶν στρωμάτων πρός τό κράτος καί τήν κυβέρνηση, ὁ τομέας τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων ἀνάμεσα *σ' ὅλες* τίς τάξεις. Γι' αὐτό τό λόγο στό ἐρώτημα: τί πρέπει νά κάνουμε γιά νά δόσουμε στούς ἐργάτες πολιτικές γνώσεις; δέν πρέπει νά δίνουμε μόνο τήν ἀπάντηση μέ τήν ὁποία ἱκανοποιοῦνται τίς περισσό-

τερες φορές οἱ πραχτικοί, — ἀφήνουμε πιά τούς πραχτικούς ἐκείνους πού κλίνουν πρός τόν «οἰκονομισμό» — δηλ. τήν ἀπάντηση: «νά πᾶμε στούς ἐργάτες». Γιά νά προσφέρουν στούς *ἐργάτες* πολιτικές γνώσεις οἱ σοσιαλδημοκράτες πρέπει *νά πᾶνε σ' ὅλες τίς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ*, πρέπει νά στείλουν μονάδες τοῦ στρατοῦ τους *πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις.*

Ἐπίτηδες διαλέγουμε μιά τέτοια χοντροκομμένη διατύπωση, ἐπίτηδες ἐκφραζόμαστε μ' ἕνα τρόπο ἁπλό καί τόσο κοφτό, ὄχι γιατί θέλουμε νά παραδοξολογήσουμε, ἀλλά γιά «νά φέρουμε ἀντιμέτωπους» τούς «οἰκονομιστές» μέ τά καθήκοντα πού παραμελοῦν ἀσυγχώρητα, καί νά τούς κάνουμε νά καταλάβουν τή διαφορά ἀνάμεσα στήν τρεϊντ-γιουνιονιστική καί στή σοσιαλδημοκρατική πολιτική, διαφορά πού δέ θέλουν νά τήν καταλάβουν. Καί γι' αὐτό παρακαλοῦμε τόν ἀναγνώστη νά μή δυσανασχετήσει, ἀλλά νά μᾶς ἀκούσει προσεχτικά ὥς τό τέλος.

Πάρτε τόν τύπο ἑνός σοσιαλδημοκρατικοῦ ὁμίλου, τόν πιό διαδεδομένο στά τελευταῖα χρόνια, καί ἐξετάστε τή δουλειά του. Ἔχει «σύνδεση μέ τούς ἐργάτες» καί μένει ἱκανοποιημένος ὅταν βγάζει προκηρύξεις πού μαστιγώνουν τίς αὐθαιρεσίες πού γίνονται στά ἐργοστάσια, τή μεροληπτική στάση τῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στούς κεφαλαιοκράτες καί στήν ἀστυνομική βία. Στίς συγκεντρώσεις τῶν ἐργατῶν ἡ συζήτηση δέ βγαίνει συνήθως ἤ δέ βγαίνει σχεδόν ἔξω ἀπό τά ὅρια τῶν ἴδιων πάντα θεμάτων: πολύ σπάνια γίνονται διαλέξεις καί συζητήσεις γιά τήν ἱστορία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, γιά τά ζητήματα τῆς ἐσωτερικῆς καί τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησής μας, γιά τά ζητήματα τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς Ρωσίας καί τῆς Εὐρώπης καί τῆς κατάστασης τῶν διαφόρων τάξεων στή σύγχρονη κοινωνία κτλ. Ὅσο γιά τή συστηματική δημιουργία καί τήν ἐπέκταση τῆς ἐπαφῆς μέ τίς ἄλλες τάξεις τῆς κοινωνίας, αὐτό τό ζήτημα οὔτε κάν τό σκέφτεται κανείς. Στήν οὐσία, γιά τά μέλη ἑνός τέτοιου ὁμίλου ὁ ἰδανικός ἡγέτης εἶναι, τίς περισσότερες φορές, κάτι πού μοιάζει πιό πολύ μέ γραμματέα ἑνός τρέιντ-γιούνιον παρά μέ σοσιαλιστή-πολιτικό ἡγέτη. Γιατί ὁ γραμματέας ὁποιουδήποτε, λχ., ἀγγλικοῦ τρέιντ-γιούνιον βοηθάει πάντα τούς ἐργάτες νά διεξάγουν οἰκονομική πάλη, ὀργανώνει ἐργοστασιακές ἀποκαλύψεις, ἐξηγεῖ τήν ἀδικία τῶν νόμων καί τῶν μέτρων πού περιορίζουν τήν ἐλευθερία τῆς ἀπεργίας, τήν ἐλευθερία τῆς τοποθέτησης ἀπεργιακῶν φρουρῶν (γιά νά εἰδοποιοῦν ὅλους τούς ἐργάτες ὅτι στό δοσμένο ἐργοστάσιο ὑπάρχει ἀπεργία), ἐξηγεῖ τή μεροληπτική στάση τῶν μελῶν τοῦ διαιτητικοῦ δικαστηρίου,

πού ἀνήκει στίς ἀστικές τάξεις τοῦ λαοῦ, κτλ. κτλ. Μέ δυό λόγια, κάθε γραμματέας τρέιντ-γιούνιον διεξάγει καί βοηθάει νά διεξάγεται ἡ «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση». Ὅσο κι ἄν ἐπιμένει κανείς δέ θά τονίσει ἀρκετά ὅτι *αὐτό δέν εἶναι ἀκόμα* σοσιαλδημοκρατισμός. Τό ἰδανικό τοῦ σοσιαλδημοκράτη δέν πρέπει νά εἶναι ἕνας τύπος γραμματέα τρέιντ-γιούνιον, ἀλλά ἕνας τύπος *λαϊκοῦ κήρυκα*, πού νά ξέρει ν' ἀντιδρᾶ σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις αὐθαιρεσίας καί καταπίεσης, ὅπου κι ἄν παρουσιάζονται, ὅποιο στρῶμα ἤ τάξη κι ἄν ἀφοροῦν, πού νά ξέρει νά συνοψίζει ὅλες αὐτές τίς ἐκδηλώσεις σέ μιά εἰκόνα ἀστυνομικῆς βίας καί κεφαλαιοκρατικῆς ἐκμετάλλευσης, πού νά ξέρει νά ἐκμεταλλεύεται τήν κάθε μικρολεπτομέρεια, γιά νά ἐκθέτει *μπροστά σ' ὅλους* τίς σοσιαλιστικές του πεποιθήσεις καί τά δημοκρατικά του αἰτήματα, γιά νά ἐξηγεῖ *σ' ὅλους* τήν κοσμοϊστορική σημασία τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τοῦ προλεταριάτου. Συγκρίνετε, λχ., ἡγέτες σάν τόν Ρόμπερτ Νάιτ (τό γνωστό γραμματέα καί ἡγέτη τῆς Ἕνωσης τῶν λεβητοποιῶν, ἑνός ἀπό τά πιό ἰσχυρά ἀγγλικά τρέιντ-γιούνιον) μέ τόν Βίλχελμ Λῆμπκνεχτ καί δοκιμάστε νά ἐφαρμόσετε σ' αὐτούς τίς ἀντιθέσεις ἐκεῖνες, στίς ὁποῖες κατά τόν Μαρτίνοφ ἀνάγονται οἱ διαφωνίες του μέ τήν «Ἴσκρα». Θά δεῖτε — ἀρχίζω νά ξεφυλλίζω τό ἄρθρο τοῦ Μαρτίνοφ — πώς ὁ Ρ. Νάιτ πολύ περισσότερο «καλοῦσε τίς μάζες σέ ὁρισμένες συγκεκριμένες ἐνέργειες» (σελ. 39), ἐνῶ ὁ Β. Λῆμπκνεχτ ἀσχολοῦνταν περισσότερο μέ τό «νά φωτίζει ἐπαναστατικά ὅλο τό σημερινό καθεστώς, εἴτε ὁρισμένες ἐπιμέρους ἐκδηλώσεις του» (σελ. 38–39)· πώς ὁ Ρ. Νάιτ «διατύπωνε τίς ἄμεσες διεκδικήσεις τοῦ προλεταριάτου καί ὑπέδειχνε τά μέσα γιά τήν πραγματοποίησή τους» (σελ. 41), ἐνῶ ὁ Β. Λῆμπκνεχτ, ἐκτός ἀπ' αὐτή τή δουλειά, δέν παρέλειπε καί «νά καθοδηγεῖ ταυτόχρονα τήν ἐνεργό δράση τῶν διαφόρων ἀντιπολιτευτικῶν στρωμάτων», «νά ὑπαγορεύει γι' αὐτά ἕνα θετικό πρόγραμμα δράσης» * (σελ. 41)· πώς ὁ Ρ. Νάιτ προσπαθοῦσε προπαντός «νά δόσει, ὅσο τοῦ ἦταν δυνατό, πολιτικό χαρακτήρα στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη» (σελ. 42) καί ἤξερε θαυμάσια «νά ὑποβάλλει στήν κυβέρνηση συγκεκριμένες διεκδικήσεις, πού ὑπόσχονταν ὁρισμένα χειροπιαστά ἀποτελέσματα» (σελ. 43), ἐνῶ ὁ Β. Λῆμπκνεχτ ἀσχολοῦνταν πολύ περισσότερο μέ «μονομερεῖς» «ἀποκαλύψεις» (σελ. 40)· πώς ὁ Ρ. Νάιτ ἔδινε μεγαλύ-

* Τόν καιρό, λχ., τοῦ γαλλοπρωσικοῦ πολέμου ὁ Λῆμπκνεχτ ὑπαγόρευσε ἕνα πρόγραμμα δράσης *γιά ὁλόκληρη τή σοσιαλδημοκρατία*. Αὐτό τό ἔκαναν σέ πολύ μεγαλύτερο βαθμό ὁ Μάρξ κι ὁ Ἔνγκελς τό 1848.

τερη σημασία στήν «προχωρητική πορεία τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης» (σελ. 61), ἐνῶ ὁ Β. Λῆμπκνεχτ στήν «προπαγάνδιση λαμπρῶν καί ὁλοκληρωμένων ἰδεῶν» (σελ. 61)· πώς ὁ Β. Λῆμπκνεχτ μετέτρεψε τήν ἐφημερίδα πού διεύθυνε προπαντός σέ «ὄργανο ἐπαναστατικῆς ἀντιπολίτευσης, πού ξεσκεπάζει τούς θεσμούς μας καί κυρίως τούς πολιτικούς θεσμούς, στό βαθμό πού ἔρχονται σέ σύγκρουση μέ τά συμφέροντα τῶν πιό διαφορετικῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ» (σελ. 63), ἐνῶ ὁ Ρ. Νάιτ «δούλευε γιά τήν ἐργατική ὑπόθεση σέ στενή ὀργανική σύνδεση μέ τήν προλεταριακή πάλη» (σελ. 63) — ἄν μέ τήν ἔκφραση «στενή καί ὀργανική σύνδεση» ἐννοοῦμε τήν ὑπόκλιση μπροστά στό αὐθόρμητο, πού μελετήσαμε παραπάνω, στό φῶς τοῦ παραδείγματος τοῦ Κριτσέβσκι καί τοῦ Μαρτίνοφ — καί «περιόριζε τή σφαίρα τῆς ἐπίδρασής του», ὄντας φυσικά βέβαιος, ὅπως καί ὁ Μαρτίνοφ, ὅτι «μ' αὐτόν τόν τρόπο ἔκανε πιό πολυσύνθετη τήν ἐπίδραση αὐτή» (σελ. 63). Μέ δυό λόγια, θά δεῖτε πώς ὁ Μαρτίνοφ ὑποβιβάζει de facto τή σοσιαλδημοκρατία ὥς τό ἐπίπεδο τοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ, παρ' ὅλο πού τό κάνει, ἐννοεῖται, ὄχι γιατί δέ θέλει τό καλό τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἀλλ' ἁπλῶς γιατί βιάστηκε λιγάκι νά βελτιώσει τόν Πλεχάνοφ, ἀντί νά κάνει τόν κόπο νά καταλάβει τόν Πλεχάνοφ.

Ἄς γυρίσουμε ὅμως στήν ἀνάλυσή μας. Εἴπαμε, πὼς ὁ σοσιαλδημοκράτης, ἄν πραγματικά πιστεύει ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη ν' ἀναπτυχθεῖ ὁλόπλευρα ἡ πολιτική συνείδηση τοῦ προλεταριάτου, πρέπει «νά πάει σ' ὅλες τίς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ». Προβάλλουν τά ἐρωτήματα: πῶς θά γίνει αὐτό; ἔχουμε ἀρκετές δυνάμεις γι' αὐτό; ὑπάρχει ἔδαφος γιά μιά τέτοια δουλειά σ' ὅλες τίς ἄλλες τάξεις; δέ θά σημαίνει αὐτό ἀπομάκρυνση, ἤ δέ θά ὁδηγήσει σέ ἀπομάκρυνση ἀπό τήν ταξική ἄποψη; Ἄς σταθοῦμε σ' αὐτά τά ἐρωτήματα.

Ὀφείλουμε «νά πᾶμε σ' ὅλες τίς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ» καί σάν θεωρητικοί, καί σάν προπαγανδιστές, καί σάν ἀγκιτάτορες, καί σάν ὀργανωτές. Κανείς δέν ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ θεωρητική δουλειά τῶν σοσιαλδημοκρατῶν πρέπει ν' ἀποβλέπει στὴ μελέτη ὅλων τῶν ἰδιομορφιῶν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κατάστασης τῶν διαφόρων τάξεων. Ἀπό τήν ἄποψη ὅμως αὐτὴ γίνονται πάρα πολύ λίγα, δυσανάλογα λίγα σὲ σύγκριση μέ τή δουλειά πού γίνεται γιά τή μελέτη τῶν ἰδιομορφιῶν τῆς ἐργοστασιακῆς ζωῆς. Στίς ἐπιτροπές καί στούς ὁμίλους θά συναντήσετε ἀνθρώπους, πού ἐμβαθύνουν ἀκόμα καί στή μελέτη κάποιου εἰδικοῦ κλάδου τῆς μεταλλουργίας, ἀλλά δέ θὰ βρεῖτε σχεδὸν περίπτω-

ση πού μέλη όργανώσεων (άναγκασμένα, ὅπως συμβαίνει συχνά, νά ἐγκαταλείψουν γιά τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο λόγο τήν πραχτική δουλειά) ν' ἀσχολοῦνται εἰδικά μέ τή συλλογή στοιχείων γιά κάποιο ἐπίκαιρο ζήτημα τῆς κοινωνικῆς καί τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, πού θά μποροῦσε νά δόσει ἀφορμή γιά σοσιαλδημοκρατική δουλειά μέσα στά ἄλλα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅταν μιλᾶμε γιά ἀνεπαρκῆ κατάρτιση τῆς πλειονότητας τῶν σύγχρονων καθοδηγητῶν τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, δέν μποροῦμε νά μή θίξουμε τήν κατάρτιση ἀπό τούτη τήν ἄποψη, γιατί κι αὐτό συνδέεται μέ τήν «οἰκονομιστική» ἀντίληψη γιά «στενή όργανική σύνδεση μέ τήν προλεταριακή πάλη». Ἀλλά τό κυριότερο βέβαια εἶναι ἡ *προπαγάνδα* καί ἡ *ζύμωση* ἀνάμεσα σ' ὅλα τά στρώματα τοῦ λαοῦ. Γιά τόν δυτικοευρωπαῖο σοσιαλδημοκράτη τό καθῆκον αὐτό διευκολύνεται μέ τίς λαϊκές συνελεύσεις καί συγκεντρώσεις, ὅπου πηγαίνει *ὅποιος* θέλει, διευκολύνεται μέ τό κοινοβούλιο, ὅπου μιλάει μπροστά στούς βουλευτές *ὅλων* τῶν τάξεων. Ἐμεῖς δέν ἔχουμε οὔτε κοινοβούλιο, οὔτε ἐλευθερία τοῦ συνέρχεσθαι — ὡστόσο ξέρουμε νά ὀργανώνουμε συγκεντρώσεις ἐργατῶν πού ἐπιθυμοῦν ν' ἀκούσουν ἕναν *σοσιαλδημοκράτη*. Πρέπει ἐπίσης νά μάθουμε νά ὀργανώνουμε συγκεντρώσεις ἀπό ἐκπροσώπους ὅλων τῶν τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ, πού θέλουν ν' ἀκούσουν ἕναν *δημοκράτη*. Γιατί δέν εἶναι σοσιαλδημοκράτης ἐκεῖνος πού ξεχνᾶ στήν πράξη, ὅτι «οἱ κομμουνιστές ὑποστηρίζουν κάθε ἐπαναστατικό κίνημα»[61], πώς ἔχουμε γι' αὐτό τήν ὑποχρέωση νά ἐκθέτουμε *μπροστά σ' ὅλο τό λαό* καί νά ὑπογραμμίζουμε τά *πανδημοκρατικά καθήκοντα*, χωρίς νά κρύβουμε οὔτε στιγμή τίς σοσιαλιστικές μας πεποιθήσεις. Δέν εἶναι σοσιαλδημοκράτης ἐκεῖνος πού ξεχνᾶ στήν πράξη τήν ὑποχρέωσή του *νά πρωτοστατεῖ* στή διατύπωση, ὄξυνση καί λύση *κάθε* πανδημοκρατικοῦ προβλήματος.

«Μά ὅλοι εἶναι ἀπολύτως σύμφωνοι μ' αὐτά πού λέτε!» — μᾶς διακόπτει ὁ ἀνυπόμονος ἀναγνώστης — καί οἱ νέες ὁδηγίες γιά τή σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού ψηφίστηκαν στό τελευταῖο συνέδριο τῆς Ἕνωσης, λένε ἀνοιχτά: «Ὅλα τά φαινόμενα καί τά γεγονότα τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς, πού θίγουν τό προλεταριάτο εἴτε ἄμεσα σάν ἰδιαίτερη τάξη εἴτε σάν *ἐμπροσθοφυλακή ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων στόν ἀγώνα γιά τήν ἐλευθερία* πρέπει νά χρησιμεύσουν σάν ἀφορμές γιά πολιτική προπαγάνδα καί ζύμωση» («Δυό συνέδρια», σελ. 17, ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας). Μάλιστα, ὅλα αὐτά εἶναι πολύ σωστά καί πολύ ὡραῖα καί θά εἴμασταν ἀπόλυτα ἱκανοποιη-

μένοι, ἄν τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» *τά καταλάβαινε, ἄν δέν ἔλεγε μαζί καί πράγματα πού ἀντιφάσκουν*. Γιατί δέν ἀρκεῖ νά αὐτοκαλούμαστε «ἐμπροσθοφυλακή», πρωτοπόρο τμῆμα· πρέπει καί νά δροῦμε κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε *ὅλα* τά ἄλλα τμήματα νά μᾶς βλέπουν καί ν' ἀναγκάζονται ν' ἀναγνωρίσουν ὅτι βαδίζουμε στήν πρωτοπορία. Καί ρωτᾶμε τόν ἀναγνώστη: μήπως οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων «τμημάτων» εἶναι τόσο κουτοί, ὥστε νά παίρνουν τά λόγια μας τοῖς μετρητοῖς, ὅταν λέμε ὅτι εἴμαστε ἡ «ἐμπροσθοφυλακή»; Γιά φανταστεῖτε συγκεκριμένα τήν παρακάτω εἰκόνα. Ἕνας σοσιαλδημοκράτης παρουσιάζεται μπροστά στό «τμῆμα» τῶν ρώσων μορφωμένων ριζοσπαστῶν ἤ τῶν φιλελευθέρων συνταγματικῶν καί τούς λέει: ἐμεῖς εἴμαστε ἡ ἐμπροσθοφυλακή· «τό καθῆκον πού μπαίνει τώρα μπροστά μας εἶναι νά προσδόσουμε, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ, στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα». Ἕνας λίγο-πολύ ἔξυπνος ριζοσπάστης ἤ συνταγματικός, (κι ἀνάμεσα στούς ρώσους ριζοσπάστες καί συνταγματικούς ὑπάρχουν πολλοί ἔξυπνοι), θά χαμογελάσει ἁπλούστατα ὅταν ἀκούσει αὐτό τό λόγο, καί θά πεῖ (ἀπό μέσα του, βέβαια, γιατί στίς περισσότερες περιπτώσεις εἶναι ἔμπειρος διπλωμάτης): «τί κουτούτσικη πού εἶναι αὐτή ἡ „ἐμπροσθοφυλακή"! Δέν καταλαβαίνει κάν πώς αὐτό εἶναι δικό μας καθῆκον, καθῆκον τῶν πρωτοπόρων ἐκπροσώπων τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας: νά προσδόσουμε στήν *ἴδια* τήν οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν πολιτικό χαρακτήρα. Γιατί κι ἐμεῖς, ὅπως κι ὅλοι οἱ δυτικοευρωπαῖοι ἀστοί, θέλουμε νά τραβήξουμε τούς ἐργάτες στήν πολιτική, *ὅμως μόνο στήν τρεϊντ-γιουνιονιστική καί ὄχι στή σοσιαλδημοκρατική πολιτική*. Ἡ τρεϊντ-γιουνιονιστική πολιτική τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι ἀκριβῶς ἡ *ἀστική πολιτική* τῆς ἐργατικῆς τάξης. Καί ἡ διατύπωση πού δίνει στά καθήκοντά της αὐτή ἡ „ἐμπροσθοφυλακή" εἶναι ἀκριβῶς ἡ διατύπωση τῆς τρεϊντ-γιουνιονιστικῆς πολιτικῆς! Γι' αὐτό, ἄς αὐτοκαλοῦνται ὅσο θέλουν σοσιαλδημοκράτες. Δέν εἶμαι δά μικρό παιδάκι γιά νά νευριάσω γιά μιά ταμπέλα! Μόνο πού δέν πρέπει νά πέσουν κάτω ἀπό τήν ἐπιροή αὐτῶν τῶν μοχθηρῶν ὀρθόδοξων δογματικῶν, καί ἄς ἀφήσουν „ἐλευθερία κριτικῆς" σέ κείνους πού ἀσυναίσθητα τραβᾶνε τή σοσιαλδημοκρατία στόν τρεϊντ-γιουνιονιστικό δρόμο!»

Καί τό ἐλαφρό χαμόγελο τοῦ συνταγματικοῦ μας θά μετατραπεῖ σέ ὁμηρικό γέλιο, μόλις πληροφορηθεῖ πώς οἱ σοσιαλδημοκράτες πού λένε ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία εἶναι ἡ ἐμπροσθοφυλακή, τίποτα δέ φοβοῦνται στόν κόσμο σήμερα πού τό αὐ-

θόρμητο κυριαρχεῖ σχεδόν ἀπόλυτα στό κίνημά μας, ὅσο τήν «ὑποτίμηση τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου», ὅσο τήν «ὑποτίμηση τῆς σημασίας τῆς προχωρητικῆς πορείας τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης σέ σύγκριση μέ τήν προπαγάνδιση τῶν λαμπρῶν καί ὁλοκληρωμένην ἰδεῶν» κτλ. κτλ.! Ἕνα «πρωτοπόρο» τμῆμα πού φοβᾶται μή τυχόν καί τό συνειδητό στοιχεῖο ξεπεράσει τό αὐθόρμητο, πού φοβᾶται νά παρουσιάσει ἕνα τολμηρό «σχέδιο», πού θά ἐπέβαλλε τή γενική ἀναγνώρισή του ἀκόμα καί ἀπό τούς ἀντιφρονοῦντες! Μήπως μπερδεύουν τή λέξη ἐμπροσθοφυλακή μέ τή λέξη ὀπισθοφυλακή;

Πραγματικά, γιά σκεφτεῖτε καλά τόν παρακάτω συλλογισμό τοῦ Μαρτίνοφ. Στή σελ. 40 λέει, πώς ἡ ταχτική τῶν ἀποκαλύψεων πού ἀκολουθεῖ ἡ «Ἴσκρα», εἶναι μονόπλευρη, πώς «ὅσο κι ἄν σπείρουμε τή δυσπιστία καί τό μίσος πρός τήν κυβέρνηση, δέ θά πετύχουμε τό σκοπό μας, ἐφόσον δέ θά ἔχουμε κατορθώσει ν' ἀναπτύξουμε μιά ἀρκετά δραστήρια κοινωνική ἐνέργεια γιά τήν ἀνατροπή της». Ἄς ποῦμε σέ παρένθεση πώς αὐτό εἶναι ἡ γνωστή μας πιά φροντίδα ν' ἀνεβάσουμε τή δραστηριότητα τῶν μαζῶν μέ ταυτόχρονη προσπάθεια νά μειώσουμε τή δική μας δραστηριότητα. Μά τώρα δέν πρόκειται γι' αὐτό. Συνεπῶς, ὁ Μαρτίνοφ μιλάει ἐδῶ γιά *ἐπαναστατική* ἐνεργό δράση («γιά ἀνατροπή»). Καί σέ ποιό συμπέρασμα καταλήγει; Ἐπειδή σέ ὁμαλές συνθῆκες τά διάφορα κοινωνικά στρώματα ἀκολουθοῦν ἀναπόφευχτα διαφορετικούς δρόμους, «γι' αὐτό εἶναι φανερό ὅτι ἐμεῖς, οἱ σοσιαλδημοκράτες, δέν μποροῦμε νά καθοδηγοῦμε ταυτόχρονα τήν ἐνεργό δράση τῶν διαφόρων ἀντιπολιτευτικῶν στρωμάτων, δέν μποροῦμε νά τούς ὑπαγορεύουμε ἕνα θετικό πρόγραμμα δράσης, δέν μποροῦμε νά τούς ὑποδείχνουμε μέ ποιούς τρόπους πρέπει νά παλαίβουν καθημερινά γιά τά συμφέροντά τους... Τά φιλελεύθερα στρώματα θά φροντίσουν μόνα τους ν' ἀναπτύξουν ἕνα δραστήριο ἀγώνα γιά τά ἄμεσα συμφέροντά τους, πού θά τά φέρει ἀντιμέτωπα μέ τό πολιτικό μας καθεστώς» (σελ. 41). Ἔτσι ὁ Μαρτίνοφ, ἐνῶ ἀρχίζει νά μιλάει γιά ἐπαναστατική ἐνεργό δράση, γιά δραστήριο ἀγώνα γιά τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας, ξεγλιστράει ἀμέσως πρός τή συνδικαλιστική ἐνεργό δράση, πρός τή δραστήρια πάλη γιά τά ἄμεσα συμφέροντα! Εἶναι αὐτονόητο πώς ἐμεῖς δέν μποροῦμε νά καθοδηγοῦμε τήν πάλη τῶν φοιτητῶν, τῶν φιλελευθέρων κτλ. γιά τά «ἄμεσα συμφέροντά» τους, δέν ἐπρόκειτο ὅμως γι' αὐτό, ἀξιότιμε «οἰκονομιστή»! Ἐπρόκειτο γιά τό ἄν εἶναι δυνατή καί ἀναγκαία ἡ συμμετοχή τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρωμάτων στήν

ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας, κι *αὐτή* τήν «ἐνεργό δράση τῶν διαφόρων ἀντιπολιτευτικῶν στρωμάτων» ὄχι μόνο *μποροῦμε*, ἀλλά καί εἴμαστε ὁπωσδήποτε ὑποχρεωμένοι νά τήν καθοδηγοῦμε, ἄν θέλουμε νάμαστε «ἐμπροσθοφυλακή». Ὅσο γιά τό ζήτημα τοῦ νά βρεθοῦν οἱ φοιτητές μας, οἱ φιλελεύθεροί μας κλπ. «ἀντιμέτωποι μέ τό πολιτικό μας καθεστώς», γι' αὐτό δέ θά φροντίσουν μόνο οἱ ἴδιοι, γι' αὐτό θά φροντίσει κατά πρῶτο λόγο καί περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον ἡ ἴδια ἡ ἀστυνομία καί οἱ ἴδιοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς ἀπολυταρχικῆς κυβέρνησης. «Ἐμεῖς», ὅμως, ἄν θέλουμε νά εἴμαστε πρωτοπόροι δημοκράτες, πρέπει νά φροντίσουμε ὥστε ὅσοι εἶναι δυσαρεστημένοι κυρίως ἀπό τήν κατάσταση πραγμάτων μόνο στά πανεπιστήμια ἤ μόνο στά ζέμστβο κτλ. *νά φτάσουν* στή σκέψη ὅτι εἶναι ἄχρηστο ὁλόκληρο τό πολιτικό καθεστώς. *Ἐμεῖς* πρέπει νά ἐπωμιστοῦμε τό καθῆκον νά ὀργανώσουμε ἕνα τέτοιο ὁλόπλευρο πολιτικό ἀγώνα κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ κόμματός *μας*, ὥστε νά πετύχουμε ὥστε ὅλα τά ἀντιπολιτευόμενα στρώματα νά μποροῦν καί ν' ἀρχίσουν στήν πράξη νά προσφέρουν κάθε δυνατή βοήθεια σ' αὐτόν τόν ἀγώνα καί σ' αὐτό τό κόμμα. *Ἐμεῖς* πρέπει νά φτιάξουμε ἀπό τούς πραχτικούς σοσιαλδημοκράτες τέτοιους πολιτικούς ἡγέτες, πού νά ξέρουν νά καθοδηγοῦν αὐτόν τόν ὁλόπλευρο ἀγώνα σ' ὅλες του τίς ἐκδηλώσεις, πού νά ξέρουν «νά ὑπαγορεύουν» στήν κατάλληλη στιγμή ἕνα «θετικό πρόγραμμα δράσης» καί στούς ἀναστατωμένους φοιτητές, καί στά δυσαρεστημένα μέλη τῶν ζέμστβο, καί στούς ἀγαναχτισμένους ὀπαδούς τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων, καί στούς ἀδικημένους δασκάλους κτλ. κτλ. Γι' αὐτό εἶναι *ἀπόλυτα λαθεμένος* ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Μαρτίνοφ, ὅτι «ἀπέναντι σ' αὐτούς μποροῦμε νά παίξουμε *μόνο τόν ἀρνητικό* ρόλο ἑνός πού κάνει ἀποκαλύψεις γιά τό καθεστώς... Μποροῦμε *μόνο* νά διαλύσουμε τίς ἐλπίδες πού στηρίζουν στίς διάφορες κυβερνητικές ἐπιτροπές» (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι δική μας). Λέγοντας αὐτά, ὁ Μαρτίνοφ δείχνει πώς *δέν καταλαβαίνει ἀπολύτως τίποτα* γιά τό ρόλο πού πρέπει πραγματικά νά παίξει ἡ ἐπαναστατική «ἐμπροσθοφυλακή». Ἄν ὁ ἀναγνώστης τό ἔχει αὐτό ὑπόψη του, θά καταλάβει τό *πραγματικό νόημα* τῶν παρακάτω συμπερασματικῶν παρατηρήσεων τοῦ Μαρτίνοφ: «Ἡ „Ἴσκρα" εἶναι ἕνα ὄργανο ἐπαναστατικῆς ἀντιπολίτευσης, πού ξεσκεπάζει τούς θεσμούς μας καί κυρίως τούς πολιτικούς θεσμούς, στό μέτρο πού ἔρχονται σέ σύγκρουση μέ τά συμφέροντα τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐμεῖς, ἀντίθετα, δουλεύουμε καί θά ἐξακολουθήσουμε νά δουλεύουμε γιά τήν ὑπό-

θεση τῆς ἐργατικῆς τάξης σέ στενή ὀργανική σύνδεση μέ τόν προλεταριακό ἀγώνα. Περιορίζοντας τή σφαίρα τῆς ἐπίδρασής μας, κάνουμε πιό πολυσύνθετη τήν ἴδια τήν ἐπίδραση» (σελ. 63). Τό ἀληθινό νόημα αὐτοῦ τοῦ συμπεράσματος εἶναι τοῦτο: ἡ «Ἴσκρα» θέλει *ν' ἀνυψώσει* τήν τρεϊντ-γιουνιονιστική πολιτική τῆς ἐργατικῆς τάξης (στήν ὁποία ἀπό παρεξήγηση, ἀπό ἔλλειψη κατάρτισης ἤ ἀπό πεποίθηση περιορίζονται σέ μᾶς τόσο συχνά οἱ πραχτικοί) ὥς τό ἐπίπεδο τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς, ἐνῶ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» θέλει νά *ὑποβιβάσε* τή σοσιαλδημοκρατική πολιτική ὥς τό ἐπίπεδο τῆς τρεϊντ-γιουνιονιστικῆς πολιτικῆς. Καί κοντά σ' αὐτά βεβαιώνει ὅλο τόν κόσμο πώς αὐτές «οἱ θέσεις συμβιβάζονται ἀπόλυτα μέ τήν κοινή ὑπόθεση» (σελ. 63). O, sancta simplicitas! *

Πᾶμε παρακάτω. Ἔχουμε ἄραγε ἀρκετές δυνάμεις γιά νά κατευθύνουμε τήν προπαγάνδα καί τή ζύμωσή μας πρός *ὅλες* τίς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ; Καί βέβαια ἔχουμε. Οἱ «οἰκονομιστές» μας, πού ἔχουν συχνά τήν τάση νά τό ἀρνοῦνται αὐτό, παραβλέπουν τό γιγάντιο βῆμα πού ἔκανε πρός τά ἐμπρός τό κίνημά μας ἀπό τό 1894 (περίπου) ὥς τό 1901. Σάν πραγματικοί «οὐραγοί» ζοῦν συχνά μέ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἀπό καιρό πιά περασμένης ἐποχῆς, πού τό κίνημά μας μόλις ἄρχιζε. Τότε πραγματικά εἴχαμε καταπληχτικά λίγες δυνάμεις, τότε ἦταν φυσιολογική καί δικαιολογημένη ἡ ἀπόφαση ν' ἀφιερωθοῦμε ὁλοκληρωτικά στή δουλειά μέσα στούς ἐργάτες καί νά καταδικάζουμε αὐστηρά κάθε παρέκκλιση ἀπ' αὐτή, τότε ὅλο τό καθῆκον μας ἦταν νά σταθεροποιήσουμε τίς θέσεις μας μέσα στήν ἐργατική τάξη. Τώρα γιγάντιες δυνάμεις ἔχουν τραβηχτεῖ στό κίνημά μας, οἱ καλύτεροι ἐκπρόσωποι τῆς νέας γενιᾶς τῶν μορφωμένων τάξεων ἔρχονται μέ τό μέρος μας, παντοῦ, σ' ὅλη τή χώρα, ὑπάρχουν ἄνθρωποι ὑποχρεωμένοι νά ζοῦν στίς ἐπαρχίες, ἄνθρωποι πού ἔχουν πάρει μέρος στό κίνημα στό παρελθόν ἤ ἐπιθυμοῦν νά πάρουν μέρος σήμερα, ἄνθρωποι πού τούς τραβᾶ ἡ σοσιαλδημοκρατία (ἐνῶ τό 1894 τούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες θά μποροῦσες νά τούς μετρήσεις στά δάχτυλα). Μιά ἀπό τίς βασικές πολιτικές καί ὀργανωτικές ἐλλείψεις τοῦ κινήματός μας εἶναι ὅτι *δέν ξέρουμε* ν' ἀπασχολήσουμε ὅλες αὐτές τίς δυνάμεις, νά δόσουμε σ' ὅλες τους τήν κατάλληλη δουλειά (γι' αὐτό θά μιλήσουμε λεπτομερέστερα στό ἑπόμενο κεφάλαιο). Ἡ τεράστια πλειονότητα αὐτῶν τῶν δυνάμεων δέν ἔχει καμιά δυνατότητα «νά πάει

* Ὦ, ἁγία ἁπλοϊκότης! *Ἡ Σύντ.*

στούς ἐργάτες», κι ἔτσι δέν μπορεῖ οὔτε λόγος νά γίνει γιά τόν κίνδυνο νά ἀποτραβηχτοῦν δυνάμεις ἀπό τή βασική μας δουλειά. Γιά νά δόσουμε ὅμως στούς ἐργάτες πραγματικές, ὁλόπλευρες καί ζωντανές πολιτικές γνώσεις, πρέπει νά ἔχουμε «δικούς μας ἀνθρώπους», σοσιαλδημοκράτες, παντοῦ, σ' ὅλα τά κοινωνικά στρώματα, σ' ὅλες τίς θέσεις πού νά μᾶς δίνουν τή δυνατότητα νά γνωρίζουμε τά ἐσωτερικά ἐλατήρια τοῦ κρατικοῦ μας μηχανισμοῦ. Καί τέτοιοι ἄνθρωποι μᾶς χρειάζονται ὄχι μόνο γιά τήν προπαγάνδα καί τή ζύμωση, ἀλλά πολύ περισσότερο γιά τήν ὀργανωτική δουλειά.

Ὑπάρχει ἔδαφος γιά δράση μέσα σ' ὅλες τίς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ; Ὅποιος δέν τό βλέπει αὐτό δείχνει καί πάλι, ὅτι ἡ συνείδησή του μένει πίσω ἀπό τήν αὐθόρμητη ἄνοδο τῶν μαζῶν. Τό ἐργατικό κίνημα προκάλεσε καί ἐξακολουθεῖ νά προκαλεῖ σέ μερικούς δυσαρέσκεια, σέ ἄλλους ἐλπίδες γιά ὑποστήριξη τῆς ἀντιπολίτευσης καί, σέ ὁρισμένους ἄλλους, τή συνείδηση ὅτι εἶναι ἀνυπόφορη ἡ ἀπολυταρχία κι ἀναπόφευχτη ἡ χρεοκοπία της. Θά εἴμασταν μόνο στά λόγια «πολιτικοί» καί σοσιαλδημοκράτες (ὅπως συμβαίνει πολύ συχνά στήν πραγματικότητα), ἄν δέν καταλαβαίναμε ὅτι τό καθῆκον μας εἶναι νά ἐκμεταλλευόμαστε κάθε ἐκδήλωση δυσαρέσκειας, νά συγκεντρώνουμε καί ν' ἀξιοποιοῦμε ὅλες, ἔστω καί τίς ἐλάχιστες, ὑποτυπώδικες διαμαρτυρίες. Ἀφήνουμε πιά τό γεγονός, ὅτι τά ἑκατομμύρια τῆς ἐργαζόμενης ἀγροτιᾶς, τῶν βιοτεχνῶν, τῶν μικροεπαγγελματιῶν κτλ. θ' ἄκουγαν πάντα ἀχόρταγα τό κήρυγμα ἑνός λίγο-πολύ ἱκανοῦ σοσιαλδημοκράτη. Καί μήπως μπορεῖ ν' ἀναφέρει κανείς ἔστω καί μιά τάξη τοῦ πληθυσμοῦ πού νά μήν ἔχει ἀνθρώπους, ὁμάδες καί κύκλους δυσαρεστημένους ἀπό τήν ἀδικία καί τήν αὐθαιρεσία καί, συνεπῶς, ἐπιδεχτικούς ν' ἀκούσουν τό κήρυγμα ἑνός σοσιαλδημοκράτη πού ἐκφράζει τίς πιό ἐπείγουσες γενικές δημοκρατικές ἀνάγκες; Καί παραπέμπουμε ὅποιον θέλει νά σχηματίσει μιά συγκεκριμένη ἰδέα γιά τήν πολιτική αὐτή ζύμωση τοῦ σοσιαλδημοκράτη μέσα σ' *ὅλες* τίς τάξεις καί τά στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ, *στίς πολιτικές ἀποκαλύψεις*, μέ τήν πλατύτερη σημασία αὐτῆς τῆς λέξης, πού εἶναι τό κυριότερο (φυσικά ὄχι καί τό μοναδικό) μέσο αὐτῆς τῆς ζύμωσης.

«Πρέπει — ἔγραφα στό ἄρθρο μου „Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;" («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 4, Μάης 1901) γιά τό ὁποῖο θά μιλήσουμε λεπτομερειακά παρακάτω — νά ξυπνήσουμε σ' ὅλα τά λίγο-πολύ συνειδητά στρώματα τοῦ λαοῦ τό πάθος γιά *πολιτικές* ἀποκαλύψεις. Δέν πρέπει νά μᾶς ἀνησυχεῖ τό γεγονός, ὅτι τή στιγμή αὐτή

εἶναι τόσο ἀδύνατες, τόσο σπάνιες καί δειλές οἱ φωνές πού ἀκούονται στόν τομέα τῶν πολιτικῶν ἀποκαλύψεων. Ἡ αἰτία δέ βρίσκεται καθόλου στό γενικό συμβιβασμό μέ τήν ἀστυνομική αὐθαιρεσία. Ἡ αἰτία βρίσκεται στό ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού εἶναι ἱκανοί καί πρόθυμοι νά κάνουν ἀποκαλύψεις, δέ διαθέτουν βῆμα ἀπ' ὅπου θά μποροῦσαν νά μιλήσουν, δέν ἔχουν ἀκροατήριο πού νά ἀκούει μέ πάθος καί νά ἐπιδοκιμάζει τούς ρήτορες — ἡ αἰτία βρίσκεται στό ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέ βλέπουν πουθενά μέσα στό λαό τή δύναμη, στήν ὁποία θ' ἄξιζε τόν κόπο νά καταγγείλουν τήν „παντοδύναμη" ρωσική κυβέρνηση. . . Τώρα εἴμαστε σέ θέση καί εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δημιουργήσουμε τό βῆμα γιά τό ξεσκέπασμα τῆς τσαρικῆς κυβέρνησης μπροστά σέ ὅλο τό λαό· ἕνα τέτοιο βῆμα θά εἶναι ἡ σοσιαλδημοκρατική ἐφημερίδα» *.

Ἕνα τέτοιο ἀκριβῶς ἰδεῶδες ἀκροατήριο γιά πολιτικές ἀποκαλύψεις εἶναι ἡ ἐργατική τάξη πού ἔχει πρῶτ' ἀπ' ὅλα καί περισσότερο ἀπ' ὅλα ἀνάγκη ἀπό ὁλόπλευρες καί ζωντανές πολιτικές γνώσεις καί εἶναι ἡ πιό ἱκανή νά μετατρέψει αὐτές τίς γνώσεις σέ δραστήριο ἀγώνα, ἔστω κι ἄν ὁ ἀγώνας αὐτός δέν ὑπόσχεται κανένα «χειροπιαστό ἀποτέλεσμα». Καί τό βῆμα γιά ἀποκαλύψεις *μπροστά σ' ὅλο τό λαό* μπορεῖ νά εἶναι μόνο μιά πανρωσική ἐφημερίδα. «Χωρίς πολιτικό ὄργανο δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ στή σύγχρονη Εὐρώπη πολιτικό κίνημα ἄξιο νά λέγεται πολιτικό»· κι ἀπό τήν ἄποψη αὐτή καί ἡ Ρωσία περιλαβαίνεται, ἀναμφισβήτητα, στή σύγχρονη Εὐρώπη. Ὁ τύπος ἀπό καιρό ἔχει γίνει στή χώρα μας δύναμη. Διαφορετικά ἡ κυβέρνηση δέ θά ξόδευε δεκάδες χιλιάδες ρούβλια γιά νά τόν ἐξαγοράζει καί νά δίνει ἐπιχορηγήσεις στούς διαφόρους Κατκόφ καί Μεστσέρσκι. Καί δέν εἶναι κάτι τό καινούργιο στήν ἀπολυταρχική Ρωσία νά σπάζει ὁ παράνομος τύπος τούς φραγμούς τῆς λογοκρισίας καί *ν' ἀναγκάζει* τά νόμιμα καί τά συντηρητικά ὄργανα νά μιλᾶνε ἀνοιχτά γι' αὐτόν. Τό ἴδιο εἶχε γίνει καί στή δεκαετία 1870–1880 μά ἀκόμα καί στή δεκαετία 1850–1860. Πόσο πιό πλατιά καί πιό βαθιά εἶναι τώρα τά λαϊκά στρώματα πού ἔχουν διάθεση νά διαβάσουν τόν παράνομο τύπο καί νά διδάσκονται ἀπ' αὐτόν «πῶς πρέπει νά ζοῦμε καί πῶς νά πεθαίνουμε», γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν ἔκφραση ἑνός ἐργάτη πού ἔστειλε γράμμα στήν «Ἴσκρα» (ἀρ. φύλλου 7)[62]. Οἱ πολιτικές ἀποκαλύψεις εἶναι κήρυξη πο-

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 10-11. *Ἡ Σύντ.*

λέμου ἐνάντια στήν *κυβέρνηση*, ἀκριβῶς ὅπως οἱ οἰκονομικές ἀποκαλύψεις εἶναι κήρυξη πολέμου ἐνάντια στούς ἐργοστασιάρχες. Κι αὐτή ἡ κήρυξη πολέμου ἔχει τόσο μεγαλύτερη ἠθική σημασία ὅσο πιό πλατιά καί πιό ἰσχυρή εἶναι αὐτή ἡ ἐκστρατεία τῶν ἀποκαλύψεων, ὅσο πιό πολυάριθμη καί πιό ἀποφασιστική εἶναι ἡ κοινωνική *τάξη*, πού *κηρύσσει τόν πόλεμο, γιά ν' ἀρχίσει τόν πόλεμο*. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ πολιτικές ἀποκαλύψεις ἀποτελοῦν αὐτές καθαυτές ἕνα ἰσχυρό μέσο γιά τήν *ἀποσύνθεση* τῶν ἐχθρικῶν γραμμῶν, ἕνα μέσο γιά ν' ἀποσπάσουμε ἀπό τόν ἐχθρό τούς τυχαίους ἤ τούς προσωρινούς συμμάχους του, ἕνα μέσο γιά νά σπείρουμε τήν ἐχθρότητα καί τή δυσπιστία ἀνάμεσα στούς μόνιμους συνεταίρους τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας.

Μόνο ἕνα κόμμα *πού θά ὀργανώσει* πραγματικές ἀποκαλύψεις *μπροστά σ' ὅλο τό λαό*, θά μπορέσει νά γίνει στήν ἐποχή μας ἡ ἐμπροσθοφυλακή τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων. Οἱ λέξεις «μπροστά σ' ὅλο τό λαό» ἔχουν πολύ μεγάλο περιεχόμενο. Ἡ τεράστια πλειοψηφία αὐτῶν πού κάνουν ἀποκαλύψεις χωρίς νά προέρχονται ἀπό τήν ἐργατική τάξη (καί γιά νά γίνουμε ἐμπροσθοφυλακή πρέπει ἀκριβῶς νά τραβήξουμε τίς ἄλλες τάξεις) εἶναι στήν τεράστια πλειονότητά τους νηφάλιοι πολιτικοί καί ψύχραιμοι πραχτικοί ἄνθρωποι. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ξέρουν θαυμάσια πώς δέν εἶναι καθόλου ἀκίνδυνο «νά παραπονιέσαι» ἀκόμα κι ἐνάντια σ' ἕνα κατώτερο κρατικό ὑπάλληλο, πόσο μάλλον ἐνάντια στήν «παντοδύναμη» ρωσική κυβέρνηση. Καί θά *μᾶς* ποῦν τά παράπονά τους μόνο ὅταν δοῦν πώς αὐτά τά παράπονα μποροῦν πραγματικά νά φέρουν ἀποτέλεσμα, ὅταν δοῦν πώς ἀποτελοῦμε *πολιτική δύναμη*. Γιά νά γίνουμε μιά τέτοια δύναμη στά μάτια τῶν ἄλλων, πρέπει νά δουλέψουμε πολύ κι ἐπίμονα γιά *ν' ἀνεβάσουμε* τή συνείδηση, τήν πρωτοβουλία καί τή θέλησή μας γιά δράση. Γιά νά γίνει αὐτό δέν ἀρκεῖ νά κολλήσουμε τήν ἐτικέτα «ἐμπροσθοφυλακή» σέ μιά θεωρία καί πράξη ὀπισθοφυλακῆς.

Ἄν ὅμως πρέπει ν' ἀναλάβουμε νά ὀργανώσουμε ἀποκαλύψεις σέ βάρος τῆς κυβέρνησης πραγματικά μπροστά σ' ὅλο τό λαό, τότε μέ τί θά ἐκφραστεῖ ὁ ταξικός χαρακτήρας τοῦ κινήματός μας; — θά μᾶς ρωτήσουν καί μᾶς ρωτᾶνε κιόλας οἱ ὑπερβολικά ἔνθερμοι θιασῶτες τῆς «στενῆς ὀργανικῆς σύνδεσης μέ τήν προλεταριακή πάλη». Μά ἀκριβῶς μέ τό γεγονός ὅτι ἐμεῖς, οἱ σοσιαλδημοκράτες, θά ὀργανώνουμε αὐτές τίς ἀποκαλύψεις μπροστά σ' ὅλο τό λαό· μέ τό γεγονός, ὅτι ὅλα τά ζητήματα πού

ἀνακινοῦνται ἀπό τή ζύμωση θά φωτίζονται ἀπαρέγκλιτα ἀπό τό σοσιαλδημοκρατικό πνεῦμα, χωρίς καμιά παραχώρηση σέ σκόπιμες εἴτε μή σκόπιμες διαστρεβλώσεις τοῦ μαρξισμοῦ· μέ τό γεγονός ὅτι τήν ὁλόπλευρη αὐτή πολιτική ζύμωση θά τήν διεξάγει ἕνα κόμμα πού ἑνώνει σ' ἕνα ἀδιάρηχτο σύνολο τήν πίεση πάνω στήν κυβέρνηση ἐξονόματος ὅλου τοῦ λαοῦ καί τήν ἐπαναστατική διαπαιδαγώγηση τοῦ προλεταριάτου μαζί, μέ τήν παράλληλη διαφύλαξη τῆς πολιτικῆς του αὐτοτέλειας, καί τήν καθοδήγηση τῆς οἰκονομικῆς πάλης τῆς ἐργατικῆς τάξης, καθώς καί τή χρησιμοποίηση τῶν αὐθόρμητων ἐκείνων συγκρούσεών της μέ τούς ἐκμεταλλευτές της πού ξεσηκώνουν καί φέρνουν στό στρατόπεδό μας κάθε μέρα καί καινούργια στρώματα τοῦ προλεταριάτου!

Ἕνα ὅμως ἀπό τά πιό χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ «οἰκονομισμοῦ» εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀδυναμία του νά καταλάβει αὐτή τή σχέση, κάτι παραπάνω: αὐτή τή σύμπτωση τῶν πιό ζωτικῶν ἀναγκῶν τοῦ προλεταριάτου (ὁλόπλευρη πολιτική διαπαιδαγώγηση μέσω τῆς πολιτικῆς ζύμωσης καί τῶν πολιτικῶν ἀποκαλύψεων) μέ τίς ἀνάγκες τοῦ πανδημοκρατικοῦ κινήματος. Αὐτή ἡ μή κατανόηση ἐκφράζεται ὄχι μόνο στίς «μαρτινοφικές» φράσεις, ἀλλά καί στά ἐπιχειρήματα γιά μιά δῆθεν ταξική ἄποψη, πού ὡς πρός τό νόημά τους εἶναι ταυτόσημα μέ τίς φράσεις αὐτές. Νά, λχ., τί λένε γι' αὐτό τό ζήτημα οἱ συντάχτες τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» γράμματος στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα»*: «Ἡ ἴδια ἡ βασική ἔλλειψη τῆς „Ἴσκρα" (ἡ ὑπερεκτίμηση τῆς ἰδεολογίας) εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἀσυνέπειάς της στό ζήτημα τῆς στάσης τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀπέναντι στίς διάφορες κοινωνικές τάξεις καί τάσεις. Ἐκπληρώνοντας μέ θεωρητικούς συλλογισμούς. . .» (καί ὄχι μέ τήν «αὔξηση τῶν κομματικῶν καθηκόντων, πού αὐξάνουν μαζί μέ τό κόμμα. . .») «τό καθῆκον τοῦ ἄμεσου περάσματος στόν ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία καί νιώθοντας, πιθανότατα, ὅλη τή δυσκολία, πού περικλείνει αὐτό τό καθῆκον γιά τούς ἐργάτες στή σημερινή κατάσταση πραγμάτων». . . (ὄχι μόνο νιώθοντας, ἀλλά καί ξέροντας θαυμάσια ὅτι τό καθῆκον

* Ἀπό ἔλλειψη χώρου δέν μποροῦμε νά δόσουμε ἀπό τήν «Ἴσκρα» διεξοδική ἀπάντηση σ' αὐτό τό γράμμα, τό ἐξαιρετικά χαρακτηριστικό γιά τούς «οἰκονομιστές». Χαρήκαμε πολύ γιά τή δημοσίευσή του γιατί ἀπό καιρό εἶχαν φτάσει στ' ἀφτιά μας ἀπό τίς πιό διαφορετικές πηγές οἱ φῆμες, πώς ἡ «Ἴσκρα» δέν κρατάει συνεπῆ ταξική ἄποψη καί περιμέναμε μόνο τήν κατάλληλη εὐκαιρία ἤ τήν καθαρή διατύπωση αὐτῆς τῆς κατηγορίας, γιά νά δόσουμε ἀπάντηση. Κι ἐμεῖς ἔχουμε συνηθίσει ν' ἀπαντοῦμε στίς ἐπιθέσεις ὄχι μέ ἄμυνα, ἀλλά μέ ἀντεπίθεση.

αὐτό φαίνεται λιγότερο δύσκολο στούς ἐργάτες, παρά στούς «οἰκονομιστές» διανοούμενους πού φροντίζουν γιά τούς ἐργάτες σάν νά ἔχουν νά κάνουν μέ μικρά παιδιά, ἐπειδή οἱ ἐργάτες εἶναι ἕτοιμοι νά παλαίψουν ἀκόμα καί γιά αἰτήματα πού δέν ὑπόσχονται, γιά νά μιλήσουμε μέ τή γλώσσα τοῦ ἀξέχαστου Μαρτίνοφ, κανένα «χειροπιαστό ἀποτέλεσμα»)... «Ἡ „Ἴσκρα“ ὅμως, μή ἔχοντας τήν ὑπομονή νά περιμένει ὥσπου νά συγκεντρώσουν οἱ ἐργάτες κι ἄλλες δυνάμεις γι᾽ αὐτόν τόν ἀγώνα, ἀρχίζει ν᾽ ἀναζητεῖ συμμάχους στίς γραμμές τῶν φιλελευθέρων καί τῆς διανόησης...».

Ναί, ναί, ἔχουμε πραγματικά χάσει τήν «ὑπομονή» «νά περιμένουμε» τήν εὐλογημένη ἐκείνη ἐποχή πού μᾶς εἶχαν ὑποσχεθεῖ ἀπό καιρό τώρα οἱ κάθε λογῆς «συμφιλιωτές», τήν ἐποχή πού οἱ «οἰκονομιστές» μας θά πάψουν νά φορτώνουν τή *δική τους* καθυστέρηση στούς ἐργάτες καί νά δικαιολογοῦν τή δική τους ἔλλειψη δραστηριότητας μέ τή δῆθεν ἔλλειψη δυνάμεων ἀπό τούς ἐργάτες. Ρωτᾶμε τούς «οἰκονομιστές» μας: τί σημαίνει «συγκέντρωση ἀπό τούς ἐργάτες δυνάμεων γι᾽ αὐτόν τόν ἀγώνα»; Δέν εἶναι φανερό ὅτι σημαίνει πολιτική διαπαιδαγώγηση τῶν ἐργατῶν, ἀποκάλυψη μπροστά στά μάτια τους *ὅλων* τῶν πλευρῶν τῆς αἰσχρῆς ἀπολυταρχίας μας; Καί δέν εἶναι τάχα ξεκάθαρο ὅτι *γι᾽ αὐτήν ἀκριβῶς τή δουλειά* μᾶς χρειάζονται «σύμμαχοι στίς γραμμές τῶν φιλελευθέρων καί τῆς διανόησης», ἕτοιμοι νά μοιραστοῦν μαζί μας τή δουλειά τῶν ἀποκαλύψεων γιά τήν πολιτική ἐκστρατεία πού ξαπολύθηκε ἐνάντια στούς παράγοντες τῶν ζέμστβο, στούς δασκάλους, στούς στατιστικούς, στούς φοιτητές κ. ἄ.; Εἶναι πραγματικά τόσο δύσκολο νά καταλάβει κανείς αὐτό τόν καταπληχτικά «εὐφυέστατο μηχανισμό»; Μήπως ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ δέ σᾶς διαβεβαίωσε ἐπανειλημμένα ἀπό τό 1897 ἀκόμα πώς: «Ἡ ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν ν᾽ ἀποχτήσουν ὀπαδούς καί ἄμεσους ἤ ἔμμεσους συμμάχους μέσα στίς μή προλεταριακές τάξεις, ἐξαρτιέται πρίν ἀπ᾽ ὅλα καί κυρίως ἀπό τό χαρακτήρα τῆς προπαγανδιστικῆς δράσης μέσα στό ἴδιο τό προλεταριάτο»;[63] Οἱ Μαρτίνοφ ὅμως καί οἱ ἄλλοι «οἰκονομιστές» ἐξακολουθοῦν ὡστόσο νά φαντάζονται πώς μέ τήν «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες κι ἐνάντια στήν κυβέρνηση» οἱ ἐργάτες πρέπει *πρῶτα* νά συγκεντρώσουν δυνάμεις (γιά τρεϊντ-γιουνιονιστική πολιτική) κ᾽ *ὕστερα* πιά «νά περάσουν», ὑποθέτουμε, ἀπό τήν τρεϊντ-γιουνιονιστική «καλλιέργεια τῆς δραστηριότητας» στή σοσιαλδημοκρατική δραστηριότητα!

«...Στίς άναζητήσεις της,— συνεχίζουν οί «οίκονομιστές»,— ή „Ίσκρα" ξεφεύγει συχνά άπό τήν ταξική άποψη, συγκαλύπτει τίς ταξικές άντιθέσεις καί προωθεῖ στήν πρώτη γραμμή τήν κοινή δυσαρέσκεια ένάντια στήν κυβέρνηση, άν καί οί αἰτίες καί ὁ βαθμός τῆς δυσαρέσκειας αὐτῆς εἶναι πολύ διαφορετικός ἀνάμεσα στούς „συμμάχους". Τέτοια εἶναι, λχ., ἡ στάση τῆς „Ίσκρα" ἀπέναντι στά ζέμστβο»... Ἡ «Ίσκρα», τάχα, «ὑπόσχεται στούς δυσαρεστημένους ἀπό τίς κυβερνητικές δωρεές εὐγενεῖς τή βοήθεια τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλά δέ βγάζει τσιμουδιά γιά τήν ταξική διχόνοια ἀνάμεσα σ' αὐτά τά στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ». Ἄν ὁ ἀναγνώστης ρίξει μιά ματιά στά ἄρθρα «Ἡ ἀπολυταρχία καί τά ζέμστβο» (ἀρ. φύλλων 2 καί 4 τῆς «Ίσκρα»)[64], γιά τά ὁποῖα *πιθανότατα*, μιλᾶνε οἱ ἐπιστολογράφοι, θά δεῖ πώς τά ἄρθρα αὐτά * πραγματεύονται τή στάση τῆς *κυβέρνησης* ἀπέναντι στήν «ἤπια ζύμωση πού κάνουν τά βασισμένα στίς κάστες γραφειοκρατικά ζέμστβο», καθώς καί ἀπέναντι «στήν αὐτενέργεια ἀκόμα καί τῶν εὔπορων τάξεων». Τό ἄρθρο λέει ὅτι ὁ ἐργάτης δέν μπορεῖ νά βλέπει ἀδιάφορα τήν πάλη τῆς κυβέρνησης ἐνάντια στά ζέμστβο, καί οἱ παράγοντες τῶν ζέμστβο καλοῦνται ν' ἀφήσουν τούς ἤπιους λόγους καί νά μιλήσουν σταθερά καί ἔντονα, ὅταν ἡ ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία ἀντιμετωπίσει μ' ὅλες της τίς δυνάμεις τήν κυβέρνηση. Σέ τί δέ συμφωνοῦν ἐδῶ οἱ ἐπιστολογράφοι, αὐτό εἶναι ἄγνωστο. Νομίζουν πώς οἱ ἐργάτες «δέ θά καταλάβουν» τίς φράσεις: «εὔπορες τάξεις» καί «βασισμένα σέ κάστες γραφειοκρατικά ζέμστβο»; νομίζουν πώς ἡ *παρότρυνση* στούς παράγοντες τῶν ζέμστβο νά περάσουν ἀπό τούς ἤπιους σέ ἔντονους λόγους εἶναι «ὑπερεκτίμηση τῆς ἰδεολογίας»; Φαντάζονται μήπως πώς οἱ ἐργάτες μποροῦν «νά συγκεντρώσουν δυνάμεις» γιά τόν ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, ἄν δέν ξέρουν τίποτα *καί* γιά τή στάση τῆς ἀπολυταρχίας ἀπέναντι στά ζέμστβο; Ὅλα αὐτά παραμένουν πάλι ἄγνωστα. Ἕνα πράγμα μόνο εἶναι ξεκάθαρο: ὅτι οἱ ἐπιστολογράφοι ἔχουν πολύ συγκεχυμένη εἰκόνα τῶν πολιτικῶν καθηκόντων τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Αὐτό ξεκαθαρίζεται ἀκόμα καλύτερα ἀπό τή φράση τους: «Τέτοια ἐπίσης» (δηλ. τέτοια πού «συγκαλύπτει τούς ταξικούς ἀνταγωνισμούς») «εἶναι ἡ στάση τῆς „Ίσκρα" καί ἀπέναντι στό φοιτητικό κίνημα». Ἀντί νά καλοῦμε τούς ἐργά-

* Καί *ἀνάμεσα* σ' αὐτά τά ἄρθρα (ἀρ. φύλλου 3 τῆς «Ίσκρα») εἶχε δημοσιευτεῖ ἕνα ἄρθρο εἰδικά γιά τούς ταξικούς ἀνταγωνισμούς στήν ὕπαιθρο (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 436-444. *Ἡ Σύντ.*)

τες νά διακηρύξουν μέ δημόσιες διαδηλώσεις πώς ή πραγματική εστία τῆς βίας, τῆς αὐθαιρεσίας καί τῆς ἀποχαλίνωσης δέν εἶναι ὁ φοιτητικός κόσμος, ἀλλά ἡ ρωσική κυβέρνηση (ἀρ. φύλλου 2 τῆς «Ἴσκρα» *), ἔπρεπε, φαίνεται, νά κάνουμε συλλογισμούς στό πνεῦμα τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ»! Καί τέτοιες ἰδέες διατυπώνονται ἀπό σοσιαλδημοκράτες τό φθινόπωρο τοῦ 1901, ὕστερα ἀπό τά γεγονότα τοῦ Φλεβάρη καί τοῦ Μάρτη, στίς παραμονές μιᾶς νέας ἀνόδου τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος πού ἀποκαλύπτει, πώς καί σ' αὐτόν τόν τομέα ἡ «αὐθόρμητη» διαμαρτυρία ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία *ξεπερνάει* τή συνειδητή καθοδήγηση τοῦ κινήματος ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία. Ἡ αὐθόρμητη τάση τῶν ἐργατῶν νά ὑπερασπίσουν τούς φοιτητές πού ξυλοκοποῦνται ἀπό τήν ἀστυνομία καί τούς κοζάκους, ξεπερνάει τή συνειδητή δράση τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς ὀργάνωσης!

«Στό μεταξύ, σέ ἄλλα ἄρθρα της — συνεχίζουν οἱ ἐπιστολογράφοι — ἡ „Ἴσκρα" κατακρίνει δριμύτατα κάθε συμβιβασμό καί ὑπερασπίζει, λχ., τήν ἀπαράδεχτη συμπεριφορά τῶν γκεντιστῶν». Συμβουλεύουμε ἐκείνους πού μέ τόση αὐτοπεποίθηση καί ἐλαφρότητα δηλώνουν συνήθως, παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τίς διαφωνίες πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στούς σύγχρονους σοσιαλδημοκράτες, πώς οἱ διαφωνίες αὐτές δέν εἶναι οὐσιαστικές καί δέ δικαιολογοῦν τή διάσπαση, νά καλοσκεφτοῦν αὐτά τά λόγια. Μπορεῖ ἄραγε νά γίνει σέ μιά ὀργάνωση πετυχημένη δουλειά, ὅταν ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτήν ἄνθρωποι, πού λένε πώς ἔχουμε κάνει γιά τήν ὥρα καταπληχτικά λίγα στό ζήτημα τῆς διευκρίνισης τῆς ἐχθρότητας τῆς ἀπολυταρχίας ἀπέναντι στίς διάφορες τάξεις, στό ζήτημα τῆς ἐνημέρωσης τῶν ἐργατῶν γιά τήν ἀντιπολιτευτική στάση τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ ἀπέναντι στήν ἀπολυταρχία καί ἄνθρωποι πού βλέπουν σ' αὐτή τήν ὑπόθεση ἕνα «συμβιβασμό», προφανῶς συμβιβασμό μέ τή θεωρία τῆς «οἰκονομικῆς πάλης ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση»;

Μιλήσαμε γιά τήν ἀνάγκη νά μπάσουμε τήν ταξική πάλη στό χωριό μέ τήν εὐκαιρία τῶν σαραντάχρονων ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀγροτῶν (ἀρ. φύλλου 3) ** καί εἴπαμε, παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τό μυστικό ὑπόμνημα τοῦ Βίττε (ἀρ. φύλλου 4), ὅτι ἡ αὐτοδιοίκηση δέ συμβιβάζεται μέ τήν ἀπολυταρχία. Μέ

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 396-401. *Ἡ Σύντ.*

** Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 436-444. *Ἡ Σύντ.*

τήν εὐκαιρία τοῦ νέου νόμου (ἀρ. φύλλου 8) * ἐπιτεθήκαμε ἐνάντια στή δουλοπαροικία τῶν γαιοχτημόνων καί στήν κυβέρνηση πού τούς ὑπηρετεῖ καί χαιρετήσαμε τό παράνομο συνέδριο τῶν ζέμστβο, παροτρύνοντας τούς παράγοντες τῶν ζέμστβο νά περάσουν ἀπό τά ταπεινωτικά διαβήματα στόν ἀγώνα (ἀρ. φύλλου 8) **. Ἐνθαρρύναμε τούς φοιτητές, πού εἶχαν ἀρχίσει νά καταλαβαίνουν τήν ἀνάγκη τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα καί εἶχαν περάσει σ' αὐτόν (ἀρ. φύλλου 3) καί ταυτόχρονα μαστιγώσαμε τήν «ἀνόητη ἔλλειψη κατανόησης» πού ἔδειξαν οἱ ὀπαδοί τοῦ «καθαρά φοιτητικοῦ» κινήματος, πού κάλεσαν τούς φοιτητές νά μή πάρουν μέρος στίς διαδηλώσεις τῶν δρόμων (ἀρ. φύλλου 3, ἀπ' ἀφορμή τήν ἔκκληση τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τῶν φοιτητῶν τῆς Μόσχας στίς 25 τοῦ Φλεβάρη). Ξεσκεπάσαμε τά «παράλογα ὀνειροπολήματα», τήν «ψευτιά καὶ τήν ὑποκρισία» τῶν πανούργων φιλελευθέρων τῆς ἐφημερίδας «Ρωσία»[65] (ἀρ. φύλλου 5) καί ταυτόχρονα καταγγείλαμε τήν ἀποχαλίνωση τῆς κυβερνητικῆς ἀστυνομίας πού «βασάνισε εἰρηνικούς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, γέρους καθηγητές κι ἐπιστήμονες, γνωστούς φιλελεύθερους τῶν ζέμστβο» (ἀρ. φύλλου 5: «Ἐπιδρομή τῆς ἀστυνομίας ἐνάντια στή φιλολογία»)[66]. Ξεσκεπάσαμε τό πραγματικό νόημα τοῦ προγράμματος τῆς «κρατικῆς φροντίδας γιά καλή καί ἄνετη ζωή τῶν ἐργατῶν» καί χαιρετήσαμε τήν «πολύτιμη ὁμολογία» πώς εἶναι «καλύτερα μέ μεταρυθμίσεις ἀπό τά πάνω νά προλαβαίνει κανείς τή διεκδίκηση μεταρυθμίσεων ἀπό τά κάτω, παρά νά περιμένει νά συμβεῖ τό τελευταῖο» (ἀρ. φύλλου 6) ***. — Ἐνθαρρύναμε τούς διαμαρτυρόμενους στατιστικούς (ἀρ. φύλλου 7) καί κατακρίναμε τούς ἀπεργοσπάστες στατιστικούς (ἀριθ. φύλλου 9)[67]. Ὅποιος βλέπει στήν ταχτική αὐτή συσκότιση τῆς ταξικῆς συνείδησης τοῦ προλεταριάτου καί *συμβιβασμό μέ τό φιλελευθερισμό* δείχνει ἔτσι πώς δέν καταλαβαίνει καθόλου τό πραγματικό νόημα τοῦ προγράμματος τοῦ «Credo» καί *ἐφαρμόζει* de facto *ἀκριβῶς αὐτό τό πρόγραμμα,* ὅσο κι ἄν τό ἀποκηρύσσει. Γιατί *μ' αὐτή του τήν ἐνέργεια* τραβᾶ τή σοσιαλδημοκρατία πρός τήν «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση» καί *τά διπλώνει μπροστά στό φιλελευθερισμό,* παραιτούμενος ἀπό τό καθῆκον νά ἐπεμ-

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 88-93. *Ἡ Σύντ.*

** Βλ. στό ἴδιο, σελ. 94-96. *Ἡ Σύντ.*

*** Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος σελ. 79, 80. *Ἡ Σύντ.*

βαίνει ἐνεργά σέ *κάθε* «φιλελεύθερο» ζήτημα καί νά καθορίζει τή *δική του*, τή σοσιαλδημοκρατική στάση ἀπέναντι σ' αὐτό τό ζήτημα.

στ) ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΦΟΡΑ «ΣΥΚΟΦΑΝΤΕΣ», ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΦΟΡΑ «ΑΠΑΤΕΩΝΕΣ»

Οἱ φιλόφρονες αὐτές ἐκφράσεις ἀνήκουν, ὅπως θυμᾶται ὁ ἀναγνώστης, στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού ἀπαντᾶ μ' αὐτό τόν τρόπο στήν κατηγορία μας, ὅτι «προετοιμάζει ἔμμεσα τό ἔδαφος γιά τή μετατροπή τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σέ ὄργανο τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας». Μέ τήν ἁπλοϊκότητα πού τό χαρακτηρίζει τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἔκρινε πώς ἡ κατηγορία αὐτή δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ξέσπασμα πολεμικῆς: οἱ μοχθηροί αὐτοί δογματικοί ἀποφάσισαν μαθές νά ξεστομίσουν κάθε λογῆς δυσάρεστα πράγματα γιά μᾶς· ἒ λοιπόν, καί τί μπορεῖ νά εἶναι πιό δυσάρεστο ἀπό τό νά εἶσαι ὄργανο τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας; Καί νά σου πού τυπώνουν μέ χοντρά γράμματα μιά «διάψευση»: «ἐντελῶς ἀπροκάλυπτη συκοφαντία» («Δυό συνέδρια», σελ. 30), «ἀπάτη» (σελ. 31), «μασκαράτα» (σελ. 33). Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» θυμώνει σάν τόν Δία (παρ' ὅλο πού δέν ἔχει μεγάλη ὁμοιότητα μέ τόν Δία) ἐπειδή ἀκριβῶς ἔχει ἄδικο, καί μέ τίς ἀπερίσκεπτες βρισιές του ἀποδείχνει ὅτι εἶναι ἀνίκανο νά ἐμβαθύνει στόν τρόπο σκέψης τῶν ἀντιπάλων του. Κι ὅμως θάφτανε νά σκεφτεῖ λιγάκι γιά νά καταλάβει — γιατί *κάθε* ὑπόκλιση μπροστά στό αὐθόρμητο τοῦ μαζικοῦ κινήματος, *κάθε* ὑποβίβαση τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς ὥς τό ἐπίπεδο τῆς τρεϊντ-γιουνιονιστικῆς πολιτικῆς σημαίνει ἀκριβῶς προετοιμασία τοῦ ἐδάφους γιά τή μετατροπή τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σέ ὄργανο τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Τό αὐθόρμητο ἐργατικό κίνημα αὐτό καθαυτό εἶναι ἱκανό νά δημιουργήσει (καί δημιουργεῖ ἀναπόφευχτα) μόνο τόν τρεϊντ-γιουνιονισμό, καί ἡ τρεϊντ-γιουνιονιστική πολιτική τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀστική πολιτική τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ συμμετοχή τῆς ἐργατικῆς τάξης στόν πολιτικό ἀγώνα, ἀκόμα καί στήν πολιτική ἐπανάσταση, δέν κάνει ἀκόμα αὐτή καθαυτή τήν πολιτική της σοσιαλδημοκρατική πολιτική. Μήπως σκοπεύει τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» νά τό ἀρνηθεῖ αὐτό; Σκοπεύει ἐπιτέλους νά ἐκθέσει μπροστά σ' ὅλους ἀνοιχτά καί χωρίς ὑπεκφυγές πῶς καταλαβαίνει τά φλέγοντα ζητήματα τῆς διεθνοῦς καί τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας; — Ἄ ὄχι, δέ σκοπεύει ποτέ νά κάνει ἕνα τέτοιο πράγμα, γιατί ἀκολουθεῖ

σταθερά τή μέθοδο πού μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ μέθοδος τοῦ «νά ἐκφράζεσαι μέ τό δέν». Ἐγώ δέν εἶμαι ἐγώ, τό ἄλογο δέν εἶναι δικό μου, ἐγώ δέν εἶμαι ἁμαξάς. Ἐμεῖς δέν εἴμαστε «οἰκονομιστές», ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» δέν εἶναι «οἰκονομισμός», στή Ρωσία δέν ὑπάρχει γενικά «οἰκονομισμός». Εἶναι μιά ἀξιοθαύμαστα ἐπιτήδεια καί «πολιτικάντικη» μέθοδος πού ἔχει μόνο τό μικρό μειονέχτημα, ὅτι συνήθως στά ὄργανα πού τή χρησιμοποιοῦν δίνεται τό παρατσούκλι: «Τί ἐπιθυμεῖτε;».

Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» φαντάζεται, ὅτι γενικά ἡ ἀστική δημοκρατία στή Ρωσία εἶναι ἁπλῶς «φάντασμα» («Δυό συνέδρια», σελ. 32) *. Καλότυχοι ἄνθρωποι! Σάν τή στρουθοκάμηλο κρύβουν τό κεφάλι στήν ἄμμο καί φαντάζονται ἔτσι ὅτι τά πάντα γύρω τους ἐξαφανίζονται. Μιά σειρά φιλελεύθεροι δημοσιολόγοι, πού κάθε μήνα ἀναγγέλλουν σ' ὅλο τόν κόσμο τό θρίαμβό τους σχετικά μέ τή διάλυση, ἀκόμα καί τήν ἐξαφάνιση τοῦ μαρξισμοῦ· μιά σειρά φιλελεύθερες ἐφημερίδες («Σάνκτ-Πέτερμπουργκσκιγε Βέντομοστι»[68], «Ρούσκιγε Βέντομοστι»[69] καί πολλές ἄλλες), πού ἐνθαρρύνουν ὅσους φιλελεύθερους μεταδίδουν στούς ἐργάτες τήν ἀντίληψη τοῦ Μπρεντάνο γιά τήν ταξική πάλη[70] καί τήν τρεϊντ-γιουνιονιστική ἀντίληψη τῆς πολιτικῆς· — ἡ πλειάδα τῶν κριτικῶν τοῦ μαρξισμοῦ, πού τίς πραγματικές τους τάσεις τίς ἀποκάλυψε τόσο περίφημα τό «Credo» καί πού μόνο ἡ δική τους φιλολογική πραμάτεια κυκλοφορεῖ δίχως φόρο καί δασμό στή Ρωσία· — ἡ ἀναζωογόνηση τῶν ἐπαναστατικῶν *μή* σοσιαλδημοκρατικῶν τάσεων, ἰδιαίτερα μετά τά γεγονότα τοῦ Φλεβάρη καί τοῦ Μάρτη, ὅλα αὐτά λοιπόν δέν εἶναι, ὅπως φαίνεται, παρά φαντάσματα! Ὅλα αὐτά δέν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τήν ἀστική δημοκρατία!

Τό «Ραμπ. Ντιέλο», ὅπως καί οἱ συντάχτες τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» γράμματος στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα», θά ἔπρεπε «νά συλλογιστοῦν, γιατί τά γεγονότα τῆς ἄνοιξης προκάλεσαν μιά

* Ἐδῶ ἀναφέρονται στίς «συγκεκριμένες ρωσικές συνθῆκες πού σπρώχνουν μοιραῖα τό ἐργατικό κίνημα στόν ἐπαναστατικό δρόμο». Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέ θέλουν νά καταλάβουν πώς ὁ ἐπαναστατικός δρόμος τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος μπορεῖ καί νά μήν εἶναι σοσιαλδημοκρατικός δρόμος! Ἄλλωστε ὁλόκληρη ἡ ἀστική τάξη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης «ἔσπρωχνε» τόν καιρό τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, ἔσπρωχνε συνειδητά τούς ἐργάτες στόν ἐπαναστατικό δρόμο. Ἀλλά ἐμεῖς οἱ σοσιαλδημοκράτες δέν μποροῦμε νά ἱκανοποιηθοῦμε μ' αὐτό. Κι ὅταν ὑποβιβάζουμε μέ ὁποιοδήποτε τρόπο τή σοσιαλδημοκρατική πολιτική ὥς τό ἐπίπεδο τῆς αὐθόρμητης, τρεϊντ-γιουνιονιστικῆς πολιτικῆς, μ' αὐτό ἀκριβῶς παίζουμε τό παιχνίδι τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας.

τέτοια ἀναζωογόνηση τῶν ἐπαναστατικῶν μή σοσιαλδημοκρατικῶν τάσεων, ἀντί ν' αὐξήσουν τό κύρος καί τό γόητρο τῆς σοσιαλδημοκρατίας»; Αὐτό ἔγινε, ἐπειδή ἐμεῖς δέ σταθήκαμε στό ὕψος τῶν καθηκόντων μας, ἐπειδή ἡ δραστηριότητα τῶν ἐργατικῶν μαζῶν βρισκόταν πιό ψηλά ἀπό τή δική μας δραστηριότητα, ἐπειδή δέ διαθέταμε ἀρκετά καταρτισμένους ἐπαναστάτες καθοδηγητές κι ὀργανωτές, πού νά ξέρουν καλά τίς διαθέσεις ὅλων τῶν ἀντιπολιτευόμενων στρωμάτων καί νά μποροῦν νά βαδίσουν ἐπικεφαλῆς τοῦ κινήματος, νά μετατρέψουν μιά αὐθόρμητη διαδήλωση σέ πολιτική, νά πλατύνουν τόν πολιτικό της χαρακτήρα κτλ. Μέσα σέ τέτοιες συνθῆκες, ἀπό τήν καθυστέρησή μας θά ἐπωφελοῦνται ἀναπόφευχτα οἱ πιό εὐκίνητοι, οἱ πιό ἐνεργητικοί μή σοσιαλδημοκράτες ἐπαναστάτες· καί οἱ ἐργάτες, μέ ὅση αὐταπάρνηση κι ἐνεργητικότητα κι ἄν ἀγωνιστοῦν ἐνάντια στήν ἀστυνομία καί στό στρατό, ὅσο ἐπαναστατικά κι ἄν δράσουν, θά εἶναι ἁπλῶς μιά δύναμη πού ὑποστηρίζει αὐτούς τούς ἐπαναστάτες, θά εἶναι ἡ ὀπισθοφυλακή τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας κι ὄχι ἡ σοσιαλδημοκρατική ἐμπροσθοφυλακή. Πάρτε τή γερμανική σοσιαλδημοκρατία, ἀπό τήν ὁποία οἱ «οἰκονομιστές» μας θέλουν νά δανειστοῦν μόνο τίς ἀδύνατες πλευρές της. Γιά ποιό λόγο *οὔτε ἕνα* πολιτικό γεγονός δέ γίνεται στή Γερμανία χωρίς νά συντελεῖ ὅλο καί περισσότερο στήν ἐνίσχυση τοῦ κύρους καί τοῦ γοήτρου τῆς σοσιαλδημοκρατίας; Γιά τό λόγο, ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία εἶναι πάντοτε πρώτη ἀπ' ὅλους στήν περισσότερο ἐπαναστατική ἐκτίμηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, στήν ὑπεράσπιση κάθε διαμαρτυρίας ἐνάντια στήν αὐθαιρεσία. Ἡ σοσιαλδημοκρατία τῆς Γερμανίας δέ βαυκαλίζεται μέ συλλογισμούς, ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη θά φέρη τούς ἐργάτες ἀντιμέτωπους μέ τήν ἔλλειψη δικαιωμάτων καί ὅτι οἱ συγκεκριμένες συνθῆκες θά σπρώξουν μοιραῖα τό ἐργατικό κίνημα στόν ἐπαναστατικό δρόμο. Ἐπεμβαίνει σ' ὅλους τούς τομεῖς καί σ' ὅλα τά ζητήματα τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς, κι ὅταν ὁ Γουλιέλμος ἀρνεῖται νά ἐπικυρώσει τήν ἐκλογή ἑνός ἀστοῦ προοδευτικοῦ δημάρχου (οἱ «οἰκονομιστές» μας δέν πρόλαβαν ἀκόμα νά διαφωτίσουν τούς γερμανούς, ὅτι αὐτό εἶναι στήν οὐσία συμβιβασμός μέ τό φιλελευθερισμό!), κι ὅταν ἐκδίδεται ἕνας νόμος ἐνάντια στά «ἀνήθικα» δημοσιεύματα καί εἰκόνες κι ὅταν ἡ κυβέρνηση θέλει νά ἐπηρεάσει τήν ἐκλογή τῶν καθηγητῶν κτλ. κτλ. Παντοῦ οἱ σοσιαλδημοκράτες βρίσκονται μπροστά ἀπ' ὅλους, ξεσηκώνοντας τήν πολιτική δυσαρέσκεια σ' ὅλες τίς τάξεις, τραντάζοντας τούς κοιμισμένους, παρακινώντας τούς καθυστερημένους καί προ-

μηθεύοντας πλούσιο ὑλικό γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς πολιτικῆς συνείδησης καί τῆς πολιτικῆς δραστηριότητας τοῦ προλεταριάτου. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι ν' ἀρχίσουν νά νιώθουν σεβασμό πρός τόν πρωτοπόρο πολιτικό ἀγωνιστή ἀκόμα καί οἱ συνειδητοί ἐχθροί τοῦ σοσιαλισμοῦ καί νά πέφτει συχνά, σάν ἀπό κάποιο θαῦμα στά γραφεῖα τῆς σύνταξης τοῦ «Vorwärts» κάποιο σπουδαῖο ντοκουμέντο προερχόμενο ὄχι μόνο ἀπό τούς ἀστικούς, ἀλλά ἀκόμα καί ἀπό τούς γραφειοκρατικούς καί τούς αὐλικούς κύκλους.

Νά ποῦ βρίσκεται ἡ ἄρση τῆς φαινομενικῆς «ἀντίφασης», πού τόσο ξεπερνᾶ τήν ἱκανότητα ἀντίληψης τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», ὥστε νά τό κάνει νά σηκώνει ψηλά τά χέρια καί νά φωνάζει: «μασκαράτα»! Πραγματικά, γιά φανταστεῖτε: ἐμεῖς, τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», θεωροῦμε *ἀκρογωνιαῖο λίθο τό μαζικό* ἐργατικό κίνημα (καί τό τυπώνουμε αὐτό μέ χοντρά γράμματα!), ἐφιστοῦμε τήν προσοχή ὅλων ἀνεξαιρέτως νά μή ὑποτιμοῦν τή σημασία τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου, θέλουμε νά δόσουμε στήν ἴδια, *στήν ἴδια, στήν ἴδια* τήν οἰκονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα, θέλουμε νά διατηρήσουμε στενή καί όργανική ἐπαφή μέ τήν προλεταριακή πάλη! Καί μᾶς λένε ὅτι προετοιμάζουμε τό ἔδαφος γιά τή μετατροπή τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σέ ὄργανο τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Καί ποιοί τά λένε ὅλα αὐτά; Ἄνθρωποι πού ἔρχονται σέ «συμβιβασμό» μέ τό φιλελευθερισμό, πού ἀνακατεύονται σέ κάθε «φιλελεύθερο» ζήτημα (πόση ἔλλειψη κατανόησης τῆς «ὀργανικῆς ἐπαφῆς μέ τήν προλεταριακή πάλη»!), πού δίνουν τόσο μεγάλη προσοχή καί στούς φοιτητές, μά ἀκόμα (ὢ φρίκη!) καί στούς ἀνθρώπους τῶν ζέμστβο! Ἄνθρωποι πού γενικά θέλουν νά διαθέσουν τό μεγαλύτερο (σέ σύγκριση μέ τούς «οἰκονομιστές») μέρος τῶν δυνάμεών τους γιά δράση μέσα στίς μή προλεταριακές τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ! Αὐτό δέν εἶναι «μασκαράτα»;;

Καημένο «Ραμπότσεγε Ντιέλο»! Θά ἀξιωθεῖ ἄραγε ποτέ του νά βρεῖ τή λύση αὐτοῦ τοῦ περίπλοκου αἰνίγματος;

IV

Ο ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΤΩΝ ΚΑΙ Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Οἱ ἰσχυρισμοί τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού ἀναλύσαμε πιό πάνω, ὅτι ἡ οἰκονομική πάλη εἶναι τό πιό πλατιά χρησιμοποιή-

σιμο μέσο πολιτικῆς ζύμωσης κι ὅτι τό καθῆκον μας εἶναι τώρα νά προσδόσουμε στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα κτλ., ἐκφράζουν μιά στενή ἀντίληψη ὄχι μόνο γιά τά πολιτικά, ἀλλά καί γιά τά *ὀργανωτικά* μας καθήκοντα. Ἡ «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση» δέν ἀπαιτεῖ καθόλου — καί γι' αὐτό μιά τέτοια πάλη δέν μπορεῖ νά δημιουργήσει — μιά πανρωσική συγκεντρωτική ὀργάνωση πού νά ἑνώνει σέ μιά ἑνιαία ἐπίθεση ὅλες τίς ἐκδηλώσεις πολιτικῆς ἀντιπολίτευσης, διαμαρτυρίας καί ἀγανάχτησης, μιά ὀργάνωση πού ν' ἀποτελεῖται ἀπό ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες καί νά καθοδηγεῖται ἀπό πραγματκούς πολιτικούς ἡγέτες ὅλου τοῦ λαοῦ. Καί αὐτό εἶναι εὐνόητο. Ὁ χαρακτήρας τῆς ὀργάνωσης κάθε θεσμοῦ καθορίζεται φυσιολογικά κι ἀναπόφευχτα ἀπό τό περιεχόμενο τῆς δράσης τῆς ὀργάνωσης αὐτῆς. Γι' αὐτό τό λόγο, τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μέ τούς ἰσχυρισμούς του πού ἀναλύσαμε παραπάνω, καθαγιάζει καί νομιμοποιεῖ ὄχι μόνο τή στενότητα τῆς πολιτικῆς δράσης, ἀλλά καί τή στενότητα τῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς. Καί στήν περίπτωση αὐτή, ὅπως πάντα, εἶναι ἕνα ὄργανο πού ἡ συνείδησή του τά διπλώνει μπροστά στό αὐθόρμητο. Ὡστόσο ἡ ὑπόκλιση μπροστά στίς μορφές ὀργάνωσης πού σχηματίζονται αὐθόρμητα, ἡ ἔλλειψη ἐπίγνωσης γιά τό πόσο στενή καί πρωτόγονη εἶναι ἡ ὀργανωτική μας δουλειά καί γιά τό πόσο εἴμαστε ἀκόμα «χειροτέχνες» σ' αὐτόν τό σπουδαῖο τομέα, ἡ ἔλλειψη τῆς ἐπίγνωσης αὐτῆς, λέγω, ἀποτελεῖ πραγματική ἀρρώστια τοῦ κινήματός μας. Εἶναι αὐτονόητο πώς ἡ ἀρρώστια αὐτή δέν εἶναι ἀρρώστια κατάπτωσης, ἀλλά ἀνάπτυξης. Ὅμως, ἀκριβῶς τώρα πού τό κύμα τῆς αὐθόρμητης ἀγανάχτησης κατακλύζει, μποροῦμε νά ποῦμε, ἐμᾶς σάν καθοδηγητές καί ὀργανωτές τοῦ κινήματος, εἶναι ἐξαιρετικά ἀναγκαία ἡ πιό ἀνειρήνευτη πάλη ἐνάντια σέ κάθε ὑπεράσπιση τῆς καθυστέρησης, ἐνάντια σέ κάθε νομιμοποίηση τῆς στενότητας σ' αὐτόν τόν τομέα, εἶναι ἐξαιρετικά ἀναγκαῖο νά ξυπνήσουμε σ' ὅσους συμμετέχουν στήν πραχτική δουλειά ἤ ἑτοιμάζονται νά καταπιαστοῦν μ' αὐτήν, τή δυσαρέσκεια γιά τόν *χειροτεχνισμό* πού κυριαρχεῖ σέ μᾶς καί τήν ἀκλόνητη ἀπόφαση ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτόν.

α) ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΣΜΟΣ;

Θά δοκιμάσουμε ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτό τό ἐρώτημα μέ μιά μικρή περιγραφή τῆς δράσης ἑνός τυπικοῦ σοσιαλδημοκρατι-

κοῦ ὁμίλου τῆς περιόδου 1894–1901. Πιό πάνω τονίσαμε τό γενικό ἐνδιαφέρον τῆς σπουδάζουσας νεολαίας αὐτῆς τῆς περιόδου γιά τό μαρξισμό. Τό ἐνδιαφέρον αὐτό ἀφοροῦσε, φυσικά, ὄχι μόνο, καί μάλιστα ὄχι τόσο, τό μαρξισμό σάν θεωρία, ἀλλά σάν ἀπάντηση στό ἐρώτημα: «τί νά κάνουμε;», σάν σάλπισμα συναγερμοῦ ἐνάντια στόν ἐχθρό. Καί οἱ νέοι αὐτοί ἀγωνιστές πήγαιναν γιά τή μάχη μέ καταπληχτικά πρωτόγονα ἐφόδια καί προετοιμασία. Σέ πολλές περιπτώσεις δέν εἶχαν κανένα σχεδόν ἐφόδιο καί καμιά ἀπολύτως προετοιμασία. Πήγαιναν στόν πόλεμο σάν τούς μουζίκους πού ἄφηναν τό ἀλέτρι, ἅρπαζαν μιά μαγκούρα καί ξεκινοῦσαν. Ἕνας ὅμιλος φοιτητῶν, χωρίς καμιά σύνδεση μέ τούς παλιούς ἀγωνιστές τοῦ κινήματος, χωρίς καμιά σύνδεση μέ τούς ὁμίλους τῶν ἄλλων περιοχῶν ἤ ἀκόμα καί τῶν ἄλλων τμημάτων τῆς ἴδιας πόλης (ἤ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων), χωρίς καμιά ὀργάνωση τῶν διαφόρων τομέων τῆς ἐπαναστατικῆς δουλειᾶς, χωρίς κανένα συστηματικό σχέδιο δράσης γιά ἕνα κάπως μακρόχρονο διάστημα, ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τούς ἐργάτες καί καταπιάνεται μέ τή δουλειά. Ὁ ὅμιλος ἀναπτύσσει σιγά σιγά ὅλο καί πιό πλατιά προπαγάνδα καί ζύμωση, κερδίζει, καί μόνο ἀπό τό γεγονός ὅτι δρᾶ, τίς συμπάθειες ἀρκετά πλατιῶν ἐργατικῶν στρωμάτων, τίς συμπάθειες ὁρισμένης μερίδας τῆς μορφωμένης κοινωνίας πού τοῦ χορηγεῖ χρήματα καί θέτει στή διάθεση τῆς «Ἐπιτροπῆς» ὅλο καί καινούργιες ὁμάδες νέων. Αὐξάνει τό γόητρο τῆς ἐπιτροπῆς (ἤ τῆς ἕνωσης ἀγώνα), πλαταίνει ἡ σφαίρα δράσης της καί ἡ δράση της αὐτή πλαταίνει ἐντελῶς αὐθόρμητα: οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι πού πρίν ἕνα χρόνο ἤ πρίν μερικούς μῆνες ἔκαναν στούς φοιτητικούς κύκλους συζητήσεις γύρω ἀπό τό ἐρώτημα: «ποῦ νά πᾶμε;», πού δημιουργοῦσαν καί διατηροῦσαν ἐπαφές μέ τούς ἐργάτες, πού ἔγραφαν καί κυκλοφοροῦσαν προκηρύξεις, ἔρχονται τώρα σ' ἐπαφή μέ ἄλλες ὁμάδες ἐπαναστατῶν, ἐφοδιάζονται μέ ἔντυπα, καταπιάνονται μέ τήν ἔκδοση μιᾶς τοπικῆς ἐφημερίδας, ἀρχίζουν νά μιλᾶνε γιά τήν ὀργάνωση διαδήλωσης, περνοῦν, τέλος, σέ ἀνοιχτές ἐχθροπραξίες (καί τέτοιες ἀνοιχτές ἐχθροπραξίες μποροῦν νά εἶναι, ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις, καί ἡ πρώτη διαφωτιστική προκήρυξη, καί τό πρῶτο φύλλο μιᾶς ἐφημερίδας καί ἡ πρώτη διαδήλωση). Καί συνήθως, μόλις ἐκδηλωθοῦν οἱ ἐνέργειες αὐτές, ἐπακολουθεῖ ἄμεση καί ὁλοκληρωτική κατάρευση. Ἄμεση καί ὁλοκληρωτική, ἐπειδή ἀκριβῶς αὐτές οἱ ἐχθροπραξίες δέν ἦταν τό ἀποτέλεσμα ἑνός συστηματικοῦ, προμελετημένου καί ἀπό καιρό προετοιμασμέ-

νου σχεδίου γιά ἕνα μακρόχρονο καί ἐπίμονο ἀγώνα, ἀλλά ἁπλούστατα τό ἀποτέλεσμα τῆς αὐθόρμητης ἀνάπτυξης τῆς δουλειᾶς ἑνός ὁμίλου μέ τόν πατροπαράδοτο τρόπο· ἐπειδή ἡ ἀστυνομία, ὅπως ἦταν φυσικό, ἤξερε σχεδόν πάντα ὅλους τούς κύριους παράγοντες τοῦ τοπικοῦ κινήματος, πού εἶχαν «αὐτοσυστηθεῖ» ἀπό τά φοιτητικά ἀκόμα θρανία, καί δέν περίμενε παρά τήν κατάλληλη στιγμή γιά νά κάνει τήν ἐπιδρομή της. Γιά τό σκοπό αὐτό ἡ ἀστυνομία ἄφηνε ἐπίτηδες τόν ὅμιλο νά μεγαλώσει καί ν' ἀναπτυχθεῖ ἀρκετά, γιά νά ἔχει ἕνα χειροπιαστό corpus delicti *, καί φρόντιζε πάντα σκόπιμα νά μένουν ἐλεύθερα μερικά γνωστά της πρόσωπα γιά «μαγιά» (εἶναι ἡ τεχνική ὁρολογία πού χρησιμοποιεῖται, ἀπ' ὅ,τι ξέρω, καί ἀπό τούς δικούς μας καί ἀπό τούς χωροφύλακες). Ἕνα τέτοιο πόλεμο δέν μπορεῖς νά μή τόν συγκρίνεις μ' ἐκστρατεία πού κάνουν στίφη ἀγροτῶν ὁπλισμένων μέ μαγκοῦρες ἐνάντια σέ σύγχρονο στρατό. Καί πρέπει μόνο νά θαυμάζει κανείς τή ζωτικότητα τοῦ κινήματος πού πλάτυνε, ἀναπτύχθηκε καί κέρδισε νίκες, παρ' ὅλο πού οἱ μαχόμενοι ἦταν ἐντελῶς ἀπροπαράσκευοι. Εἶναι ἀλήθεια, πώς ἀπό ἱστορική ἄποψη ὁ πρωτογονισμός τῶν ἐφοδίων δέν ἦταν μόνο ἀναπόφευχτος στήν ἀρχή, ἀλλά *καί δικαιολογημένος*, σάν ἕνας ἀπό τούς ὅρους γιά νά τραβηχτοῦν πολλοί ἀγωνιστές στόν ἀγώνα. Μόλις ὅμως ἄρχισαν οἱ σοβαρές ἐχθροπραξίες (καί οἱ ἐχθροπραξίες ἄρχισαν στήν οὐσία μέ τίς ἀπεργίες τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1896), ἡ ἀνεπάρκεια τῆς μαχητικῆς μας ὀργάνωσης ἄρχισε νά γίνεται ὅλο καί πιό αἰσθητή. Ἡ κυβέρνηση πού τάχε στήν ἀρχή χαμένα κι ἔκανε μιά σειρά λάθη (ὅπως ἦταν ἡ ἔκκλησή της πρός τήν κοινή γνώμη, ὅπου περιγράφονταν τά ἀνοσιουργήματα τῶν σοσιαλιστῶν ἤ οἱ ἐκτοπίσεις τῶν ἐργατῶν ἀπό τίς πρωτεύουσες στά ἐπαρχιακά βιομηχανικά κέντρα), προσαρμόστηκε γρήγορα στίς καινούργιες συνθῆκες πάλης καί κατόρθωσε νά τοποθετήσει σέ κατάλληλες θέσεις τμήματα προβοκατόρων, χαφιέδων καί χωροφυλάκων, ἐξοπλισμένα μέ τά τελειότερα μέσα. Οἱ ἀστυνομικές ἐπιδρομές ἔγιναν τόσο συχνές, ἔθιξαν τόσο μεγάλο ἀριθμό προσώπων καί σάρωσαν σέ τέτοιο βαθμό τούς τοπικούς ὁμίλους, ὥστε οἱ ἐργατικές μάζες ἔχαναν κυριολεχτικά ὅλους τούς καθοδηγητές τους, τό κίνημα ἀποχτοῦσε ἕναν ἀφάνταστα ἁλματοειδῆ χαρακτήρα, καί δέν μποροῦσε ν' ἀποκατασταθεῖ καμιά ἀπολύτως συνέχεια καί συνοχή στή δουλειά. Ἡ καταπληχτική διασπορά

* — σῶμα τοῦ ἐγκλήματος. *Ἡ Σύντ.*

τῶν τοπικῶν ἀγωνιστῶν, ἡ τυχαία σύνθεση τῶν ὁμίλων, ἡ ἔλλειψη προπαρασκευῆς καί ὁ στενός ὁρίζοντας στά θεωρητικά, πολιτικά καί ὀργανωτικά ζητήματα ἦταν τό ἀναπότρεπτο ἀποτέλεσμα τῶν συνθηκῶν πού περιγράψαμε. Τά πράγματα ἔφτασαν σέ τέτοιο σημεῖο πού σέ ὁρισμένα μέρη, ἐπειδή δέ δείξαμε ἀρκετή ἀντοχή καί συνωμοτικότητα, οἱ ἐργάτες ἄρχισαν νά νιώθουν δυσπιστία πρός τή διανόηση καί νά τήν ἀποφεύγουν: οἱ διανοούμενοι, λένε, μᾶς ὁδηγοῦν πολύ ἀπερίσκεπτα σέ ἀποτυχίες!

Ὅποιος ἔχει καί μιά ἐλάχιστη γνωριμία μέ τό κίνημα θά ξέρει ὅτι αὐτό τό πνεῦμα τοῦ χειροτεχνισμοῦ ἄρχισαν τελικά νά τό βλέπουν ὅλοι οἱ σκεφτόμενοι σοσιαλδημοκράτες σάν ἀρρώστια. Γιά νά μή νομίσει ὅμως ὁ ἀναγνώστης πού δέ γνωρίζει τό κίνημα, ὅτι «φτιάχνουμε» τεχνητά κάποιο εἰδικό στάδιο ἤ κάποια εἰδική ἀρρώστια τοῦ κινήματος, θά ἐπικαλεστοῦμε ξανά τό μάρτυρα πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Ἄς μᾶς συγχωρήσει ὁ ἀναγνώστης γιά τό μεγάλο ἀπόσπασμα.

«Ἄν τό βαθμιαῖο πέρασμα σέ πιό πλατιά πραχτική δράση — γράφει ὁ Μπ—φ στό τεῦχος 6 τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο" — πέρασμα πού βρίσκεται σέ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπό τή γενική μεταβατική περίοδο πού περνᾶ τό ρωσικό ἐργατικό κίνημα, εἶναι χαρακτηριστικό γνώρισμα... ὑπάρχει ὡστόσο καί κάποιο ἄλλο, ὄχι λιγότερο ἐνδιαφέρον γνώρισμα μέσα στό γενικό μηχανισμό τῆς ρωσικῆς ἐργατικῆς ἐπανάστασης. *Ἐννοοῦμε ἐδῶ τή γενική ἔλλειψη ἐπαναστατικῶν δυνάμεων κατάλληλων γιά δράση* *, ἔλλειψη αἰσθητή ὄχι μόνο στήν Πετρούπολη, ἀλλά καί σ' ὁλόκληρη τή Ρωσία. Μέ τή γενική ἀναζωογόνηση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, μέ τή γενική ἀνάπτυξη τῆς ἐργατικῆς μάζας, μέ τίς ὅλο καί συχνότερες περιπτώσεις ἀπεργιῶν καί μέ τήν ὁλοένα καί πιό ἀνοιχτή μαζική πάλη τῶν ἐργατῶν πού δυναμώνει τίς κυβερνητικές διώξεις, συλλήψεις, ἐξορίες καί ἐκτοπίσεις, αὐτή ἡ *ἔλλειψη ποιοτικά ἀνώτερων ἐπαναστατικῶν δυνάμεων γίνεται ὁλοένα καί πιό αἰσθητή* καί ἀναμφισβήτητα δέν μπορεῖ παρά νά *ἐπιδρᾶ στό βάθος καί στό γενικό χαραχτήρα τοῦ κινήματος*. Πολλές ἀπεργίες γίνονται χωρίς οἱ ἐπαναστατικές ὀργανώσεις νά ἀσκοῦν μιά ἰσχυρή καί ἄμεση ἐπίδραση... Εἶναι αἰσθητή ἡ ἔλλειψη διαφωτιστικῶν προκηρύξεων καί παράνομης φιλολογίας... οἱ ἐργατικοί ὅμιλοι μένουν χωρίς ἀγκιτάτορες... Παράλληλα παρατηρεῖται μόνιμη ἔλλειψη χρηματικῶν μέσων. Μέ δυό λόγια, *τό μεγάλωμα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ξεπερνᾶ τό μεγάλωμα καί τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων*. Ἡ ἀριθμητική δύναμη τῶν ἐν δράσει ἐπαναστατῶν εἶναι πολύ ἀσήμαντη, γιά νά συγκεντρώσει στά χέρια της τήν ἐπιροή πάνω σ' ὅλη τή δυσαρεστημένη ἐργατική μάζα καί για νά δόσει σ' αὐτή τή δυσαρέσκεια ἔστω καί μιά ἀπόχρωση συντονισμοῦ καί ὀργάνωσης... Οἱ διάφοροι ὅμιλοι καί οἱ διάφοροι ἐπαναστάτες δέν εἶναι συγκεντρωμένοι, δέν εἶναι ἑνωμένοι, δέν ἀποτελοῦν μιά ἑνιαία, ἰσχυρή καί πειθαρχημένη ὀργάνωση μέ σχεδια-

---

* Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι παντοῦ δικές μας.

σμένη ἀνάπτυξη τῶν τμημάτων της»... Καί ὁ ἀρθρογράφος προβάλλοντας τήν ἀντίρηση ὅτι ἡ ἄμεση ἐμφάνιση νέων ὁμίλων στή θέση αὐτῶν πού χτυπήθηκαν «ἀποδείχνει μόνο τή ζωτικότητα τοῦ κινήματος... δέ δείχνει ὅμως ἀκόμα ὅτι ὑπάρχει ἀρκετός ἀριθμός ἀπό ἐντελῶς κατάλληλους ἐπαναστάτες ἀγωνιστές», συμπεραίνει: «Ἡ ἔλλειψη πραχτικῆς κατάρτισης τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Πετρούπολης ἐκδηλώνεται καί στά ἀποτελέσματα τῆς δουλειᾶς τους. Οἱ τελευταῖες δίκες, ἰδιαίτερα τῶν ὁμάδων „Αὐτοαπελευθέρωση" καί „Ἀγώνας τῆς ἐργασίας ἐνάντια στό κεφάλαιο" [71], ἔδειξαν ξεκάθαρα πώς ὁ νεαρός ἀγκιτάτορας πού δέν ξέρει λεπτομερειακά τῆς συνθῆκες δουλειᾶς, κι ἐπομένως καί τίς συνθῆκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες μπορεῖ νά γίνει ζύμωση στό δοσμένο ἐργοστάσιο, πού δέν ξέρει τίς ἀρχές τῆς συνωμοτικότητας καί πού ἔχει ἀφομοιώσει» (ἔχει ἄραγε ἀφομοιώσει;) «μόνο τίς γενικές ἀρχές τῆς σοσιαλδημοκρατίας, μπορεῖ νά δουλέψει κάπου 4, 5, 6 μῆνες. Ἐπακολουθεῖ ἡ σύλληψή του, πού συνεπάγεται συχνά καί τή διάλυση ὅλης τῆς ὀργάνωσης ἤ τουλάχιστο ἑνός μέρους της. Προβάλλει τό ἐρώτημα, εἶναι δυνατό νά ἔχει ἐπιτυχία καί νά εἶναι γόνιμη ἡ δράση μιᾶς ὁμάδας, ἄν ὁ χρόνος ὕπαρξης αὐτῆς τῆς ὁμάδας μετριέται μέ μῆνες; Εἶναι φανερό, πώς οἱ ἐλλείψεις τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν δέν μποροῦν ν' ἀποδοθοῦν ὁλοκληρωτικά στή μεταβατική περίοδο... Εἶναι φανερό πώς ἡ ἀριθμητική δύναμη καί κυρίως ἡ ποιοτική σύνθεση τῶν ὀργανώσεων πού δροῦν, παίζει ἐδῶ ὄχι ἀσήμαντο ρόλο, καί τό πρῶτο καθῆκον τῶν σοσιαλδημοκρατῶν μας... εἶναι *νά ἑνώσουν πραγματικά τίς ὀργανώσεις καί νά κάνουν αὐστηρή ἐπιλογή τῶν μελῶν τους*».

β) ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΣΜΟΣ

Τώρα πρέπει νά σταθοῦμε σ' ἕνα ἐρώτημα πού θά γεννήθηκε ἀσφαλῶς στόν κάθε ἀναγνώστη. Μπορεῖ ἄραγε νά συσχετίσει κανείς τό χειροτεχνισμό, αὐτή τήν ἀρρώστια ἀνάπτυξης πού χαρακτηρίζει *ὅλο* τό κίνημα, μέ τόν «οἰκονομισμό» πού εἶναι *ἕνα* ἀπό τά ρεύματα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας; Νομίζουμε πώς μπορεῖ. Ἡ ἔλλειψη πραχτικῆς κατάρτισης καί ἡ ἀπειρία στά ζητήματα τῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς εἶναι πραγματικά κοινές *σέ ὅλους μας*, ἀκόμα καί σέ κείνους πού ἀπό τήν πρώτη στιγμή πίστευαν σταθερά στήν ἄποψη τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ. Καί κανένας, φυσικά, δέ θά μποροῦσε νά κατηγορήσει τούς πραχτικούς γι' αὐτή καθαυτή τήν ἔλλειψη κατάρτισης. Ὅμως ἡ ἔννοια «χειροτεχνισμός», ἐκτός ἀπό τήν ἔλλειψη κατάρτισης, κλείνει μέσα της καί κάτι ἄλλο: τήν περιορισμένη γενικά ἔκταση τῆς ὅλης ἐπαναστατικῆς δουλειᾶς, τή μή κατανόηση τοῦ γεγονότος ὅτι μέ τέτοια στενή δουλειά δέν μπορεῖ νά σχηματιστεῖ καλή ὀργάνωση ἐπαναστατῶν καί τέλος — κι αὐτό εἶναι τό κυριότερο — τίς προσπάθειες νά δικαιολογηθεῖ αὐτή ἡ στενότητα καί ν' ἀναχθεῖ σέ εἰδική «θεωρία», δηλ. στήν ὑπόκλιση μπρός στό αὐθόρμητο καί σ' αὐτόν τόν τομέα. Μόλις

ἐκδηλώθηκαν τέτοιες προσπάθειες ἔγινε πιά ἀναμφισβήτητο, πώς ὁ χειροτεχνισμός συνδέεται μέ τόν «οἰκονομισμό» καί πώς δέ θ' ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τή στενότητα τῆς ὀργανωτικῆς μας δράσης, ἄν δέν ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τόν «οἰκονομισμό» γενικά (δηλ. ἀπό τή στενή ἀντίληψη καί γιά τή θεωρία τοῦ μαρξισμοῦ καί γιά τό ρόλο τῆς σοσιαλδημοκρατίας καί γιά τά πολιτικά της καθήκοντα). Καί οἱ προσπάθειες αὐτές ἐκδηλώθηκαν πρός δυό κατευθύνσεις. Ὁρισμένοι ἄρχισαν νά λένε: ἡ ἐργατική μάζα δέν ἔχει προβάλει ἀκόμα μόνη της τά πλατιά καί μαχητικά πολιτικά καθήκοντα πού θέλουν νά τῆς «ἐπιβάλουν» οἱ ἐπαναστάτες· πρέπει ἀκόμα νά παλαίψει γιά *ἄμεσες* πολιτικές διεκδικήσεις, νά διεξάγει «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση» * (καί σ' αὐτόν τόν «προσιτό» στό μαζικό κίνημα ἀγώνα ἀνταποκρίνεται φυσικά καί μιά ὀργάνωση «προσιτή» καί στήν πιό ἀκατάρτιστη νεολαία). Ἄλλοι, πού δέν παραδέχονται καμιά «βαθμιαία ἐξέλιξη», ἄρχισαν νά λένε: μπορεῖ καί πρέπει «νά κάνουμε πολιτική ἐπανάσταση», γι' αὐτήν ὅμως δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά δημιουργήσουμε γερή ὀργάνωση ἐπαναστατῶν πού νά διαπαιδαγωγεῖ τό προλεταριάτο μέ σταθερή καί ἐπίμονη πάλη. Γιά νά γίνει αὐτό ἀρκεῖ ν' ἁρπάξουμε ὅλοι τήν «προσιτή» καί πολύ γνωστή μας μαγκούρα, δηλαδή, γιά νά μιλήσουμε χωρίς ἀλληγορίες, νά ὀργανώσουμε γενική ἀπεργία ** ἤ νά κεντρίσουμε τή «νωθρή» πορεία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος μέ τή «διεγερτική τρομοκρατία»***. Καί οἱ δυό αὐτές κατευθύνσεις, καί οἱ ὀπορτουνιστές καί οἱ «ἐπαναστατιστές», τά διπλώνουν μπροστά στό χειροτεχνισμό πού κυριαρχεῖ, δέν πιστεύουν ὅτι εἶναι δυνατό ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' αὐτόν, δέν καταλαβαίνουν τό πρῶτο καί τό πιό ἐπιταχτικό πραχτικό μας καθῆκον: νά δημιουργήσουμε μιά *ὀργάνωση ἐπαναστατῶν* ἱκανή νά ἐξασφαλίσει ἐνεργητικότητα, σταθερότητα καί συνέχεια στόν πολιτικό ἀγώνα.

Ἀναφέραμε τώρα δά τά λόγια τοῦ Μπ—φ: «τό μεγάλωμα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος ξεπερνᾶ τό μεγάλωμα καί τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων». Αὐτή «ἡ πολύτιμη παρατήρηση ἑνός ἄμεσου παρατηρητῆ» (σχόλιο τῆς σύνταξης τοῦ

* Ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», κυρίως ἡ «'Απάντηση» πρός τόν Πλεχάνοφ.

** Ἡ μπροσούρα: «Ποιός θά κάνει τήν πολιτική ἐπανάσταση;» πού ἐκδόθηκε στή Ρωσία στή συλλογή «Ὁ προλεταριακός ἀγώνας», κι ἐπανεκδόθηκε ἀπό τήν ἐπιτροπή τοῦ Κιέβου.

*** «Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἐπαναστατισμοῦ» καί ἡ «Σβομπόντα».

«Ραμπότσεγε Ντιέλο» γιά τό άρθρο τοῦ Μπ—φ) ἔχει γιά μᾶς διπλή ἀξία. Δείχνει πώς εἴχαμε δίκιο, ὅταν διατυπώναμε τή γνώμη, ὅτι ἡ βασική αἰτία τῆς σύγχρονης κρίσης στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία εἶναι *ἡ καθυστέρηση τῶν καθοδηγητῶν* (τῶν «θεωρητικῶν», τῶν ἐπαναστατῶν, τῶν σοσιαλδημοκρατῶν) ἀπό *τήν αὐθόρμητη ἄνοδο τῶν μαζῶν*. Δείχνει, πώς ὅλοι οἱ συλλογισμοί τῶν συνταχτῶν τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» γράμματος (στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα») Μπ. Κριτσέβσκι καί Μαρτίνοφ γιά τόν κίνδυνο νά μειωθεῖ ἡ σημασία τοῦ αὐθόρμητου στοιχείου, γιά τήν ἀσήμαντη καθημερινή πάλη, γιά τήν ταχτική-προτσές κτλ. δέν εἶναι παρά ἐξύμνηση καί ὑπεράσπιση τοῦ χειροτεχνισμοῦ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί πού δέν μποροῦν νά προφέρουν χωρίς περιφρονητικό μορφασμό τή λέξη «θεωρητικός», πού ὀνομάζουν «αἴσθηση τῆς ζωντανῆς πραγματικότητας» τό νά ὑποκλίνεται κανείς μπροστά στήν ἀπειρία τῆς ζωῆς καί στήν καθυστέρηση, ἀποκαλύπτουν στήν πράξη πώς δέν εἶναι σέ θέση νά καταλάβουν τά πιό ἐπιταχτικά *πραχτικά* καθήκοντά μας. Στούς ἀργοπορημένους ἀνθρώπους φωνάζουν: κρατᾶτε τό βῆμα! μή τρέχετε μπροστά! Στούς ἀνθρώπους πού πάσχουν ἀπό ἔλλειψη ἐνεργητικότητας καί πρωτοβουλίας στήν ὀργανωτική δουλειά, ἀπό ἔλλειψη «σχεδίων» γιά μιά πλατιά καί τολμηρή ὀργάνωση τῆς δουλειᾶς, φωνάζουν: «ἡ ταχτική εἶναι προτσές»! Τό βασικό μας ἁμάρτημα εἶναι ὅτι *ὑποβιβάζουμε* τά πολιτικά *καί ὀργανωτικά* μας καθήκοντα ὥς τό ἐπίπεδο τῶν ἄμεσων, «χειροπιαστῶν», «συγκεκριμένων» συμφερόντων τῆς καθημερινῆς οἰκονομικῆς πάλης, ἐνῶ αὐτοί ἐξακολουθοῦν νά μᾶς ψέλνουν διαρκῶς: πρέπει νά προσδόσουμε στήν ἴδια τήν οἰκονομική πάλη πολιτικό χαρακτήρα! Ἐπαναλαβαίνουμε: αὐτό δείχνει τέτοια κυριολεχτικά «αἴσθηση τῆς ζωντανῆς πραγματικότητας», σάν κι αὐτή πού ἔδειξε ὁ ἥρωας τοῦ λαϊκοῦ μύθου, ὅταν φώναζε μπροστά σέ μιά κηδεία: «πέντε-πέντε τήν ἡμέρα κι ἑκατό τήν ἑβδομάδα».

Θυμηθεῖτε μέ πόση ἀσύγκριτη ὑπεροψία, ἀληθινή ὑπεροψία «ναρκίσσου» δασκάλευαν αὐτοί οἱ πάνσοφοι τόν Πλεχάνοφ πώς: «γιά τούς ἐργατικούς *ὁμίλους* γενικά (sic!) εἶναι ἀπρόσιτα τά πολιτικά καθήκοντα μέ τήν πραγματική, τήν *πραχτική* ἔννοια αὐτῆς τῆς λέξης, δηλ. μέ τήν ἔννοια τοῦ σκόπιμου καί πετυχημένου *πραχτικοῦ* ἀγώνα γιά πολιτικές διεκδικήσεις» («Ἀπάντηση τῆς σύνταξης τοῦ „Ρ. Ντ.“», σελ. 24). Ὑπάρχουν ὅμιλοι καί ὅμιλοι, κύριοι! Φυσικά γιά ἕναν ὅμιλο «χειροτεχνῶν» εἶναι ἀπρόσιτα τά πολιτικά καθήκοντα, ὅσο οἱ χειροτέχνες αὐτοί δέν ἔχουν νιώσει τό χειροτεχνισμό τους καί δέν ἔχουν ἀπαλλαγεῖ

ἀπ' αὐτόν. Ἂν αὐτοί οἱ χειροτέχνες ἐκτός ἀπ' αὐτό εἶναι ἐρωτευμένοι μέ τό χειροτεχνισμό τους, ἄν ἐπιμένουν νά γράφουν τή λέξη «πραχτικός» μέ κεφαλαῖα καί φαντάζονται, πώς πραχτικισμός πάει νά πεῖ νά ὑποβιβάζεις τά καθήκοντά σου ὥς τό ἐπίπεδο ἀντίληψης τῶν πιό καθυστερημένων στρωμάτων τῆς μάζας, τότε φυσικά δέν ὑπάρχει γι' αὐτούς ἐλπίδα σωτηρίας, καί, πραγματικά, *τά πολιτικά καθήκοντα τούς εἶναι γενικά ἀπρόσιτα*. Γιά ἕναν ὅμιλο ὅμως κορυφαίων, ὅπως εἶναι ὁ Ἀλεξέγεφ καί ὁ Μίσκιν, ὁ Χαλτούριν καί ὁ Ζελιάμποφ εἶναι προσιτά τά πολιτικά καθήκοντα μέ τήν πιό πραγματική, μέ τήν πιό πραχτική ἔννοια αὐτῆς τῆς λέξης, εἶναι προσιτά ἐπειδή ἀκριβῶς καί ἐφόσον τό φλογερό τους κήρυγμα βρίσκει ἀπήχηση μέσα στή μάζα πού ξυπνᾶ αὐθόρμητα, ἐφόσον τήν κοχλάζουσα ἐνεργητικότητά τους τήν ἀγκαλιάζει καί τήν ὑποστηρίζει ἡ ἐνεργητικότητα τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης. Ὁ Πλεχάνοφ εἶχε χίλιες φορές δίκιο, ὅταν ὄχι μόνο ἔδειχνε ποιά εἶναι αὐτή ἡ ἐπαναστατική τάξη, ὅταν ὄχι μόνο ἀπέδειχνε τό ἀναπόφευχτο καί τό ἀναπότρεπτο τοῦ αὐθόρμητου ξυπνήματός της, ἀλλά κι ὅταν ἔβαζε ἐπίσης μπροστά στούς «ἐργατικούς ὁμίλους» ἕνα ὑψηλό καί μεγάλο πολιτικό καθῆκον. Κι ἐσεῖς ἐπικαλεῖστε τό μαζικό κίνημα πού ἐμφανίστηκε ἀπό τότε, γιά *νά ὑποβιβάσετε* αὐτό τό καθῆκον, γιά *νά περιορίσετε* τήν ἐνεργητικότητα καί τήν ἔκταση δράσης τῶν «ἐργατικῶν ὁμίλων». Τί ἄλλο εἶναι αὐτό, παρά ἔρωτας ἑνός χειροτέχνη πρός τό χειροτεχνισμό του; Καυχιέστε γιά τό πραχτικό σας πνεῦμα καί δέ βλέπετε ἐκεῖνο πού ξέρει κάθε ρῶσος πραχτικός, δηλ. τά θαύματα πού μπορεῖ νά κάνει στήν ἐπαναστατική ὑπόθεση ἡ ἐνεργητικότητα ὄχι μόνο ἑνός ὁμίλου, μά ἀκόμα καί ἑνός χωριστοῦ ἀτόμου. Ἤ νομίζετε πώς στό κίνημά μας δέν μπορεῖ νά ὑπάρχουν κορυφαῖοι, σάν κι αὐτούς πού ὑπῆρχαν στά 1870-1880; Γιατί ὅμως; Μήπως ἐπειδή δέν εἴμαστε ἀρκετά καταρτισμένοι; Μά ἐμεῖς καταρτιζόμαστε, θά καταρτιζόμαστε καί θά καταρτιστοῦμε! Εἶναι ἀλήθεια, πώς σέ μᾶς ἐδῶ τά στεκούμενα νερά τῆς «οἰκονομικῆς πάλης ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση» ἔπιασαν δυστυχῶς μούχλα· ἐμφανίστηκαν ἀνάμεσά μας ἄνθρωποι πού πέφτουν στά γόνατα καί προσκυνοῦν τό αὐθόρμητο, ἀτενίζοντας μέ εὐλάβεια (σύμφωνα μέ τήν ἔκφραση τοῦ Πλεχάνοφ) τά «πισινά» τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου. Ἐμεῖς ὅμως θά τά καταφέρουμε ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπ' αὐτή τή μούχλα. Ἦρθε ὁ καιρός πού ὁ ρῶσος ἐπαναστάτης, καθοδηγούμενος ἀπό μιά ἀληθινά ἐπαναστατική θεωρία καί στηριζόμενος σέ μιά ἀληθινά ἐπαναστατική τάξη πού ξυπνᾶ

αὐθόρμητα, θά μπορέσει ἐπιτέλους — ἐπιτέλους! — νά ὀρθωθεῖ μ' ὅλο του τό ἀνάστημα καί ν' ἀναπτύξει ὅλες τίς γιγάντιες δυνάμεις του. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται εἶναι ἡ μάζα τῶν πραχτικῶν μας, ἡ ἀκόμα μεγαλύτερη μάζα τῶν ἀνθρώπων πού ὀνειρεύονται τήν πραχτική δουλειά ἀπό τά σχολικά ἀκόμα θρανία, νά ὑποδεχτοῦν μέ εἰρωνεία καί περιφρόνηση κάθε ἀπόπειρα *νά ὑποβιβαστοῦν* τά πολιτικά μας καθήκοντα καί ἡ ἔκταση τῆς ὀργανωτικῆς μας δουλειᾶς. Καί θά τό πετύχουμε αὐτό, νά εἶστε βέβαιοι, κύριοι!

Στό ἄρθρο «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» ἔγραφα ἐνάντια στό «Ραμπότσεγιε Ντιέλο»: «Μέσα σέ 24 ὧρες μπορεῖ ν' ἀλλάξει κανείς τήν ταχτική τῆς ζύμωσης σ' ἕνα ὁποιοδήποτε εἰδικό ζήτημα, τήν ταχτική σέ ὅ,τι ἀφορᾶ μιά λεπτομέρεια τῆς ὀργάνωσης τοῦ κόμματος, ν' ἀλλάξει ὅμως, ὄχι μόνο σέ 24 ὧρες, μά ἔστω καί σέ 24 μῆνες τίς ἀπόψεις του γιά τό ἄν χρειάζεται ἤ ὄχι γενικά, πάντα καί ἀναμφισβήτητα, μιά μαχητική ὀργάνωση καί πολιτική ζύμωση μέσα στίς μάζες, αὐτό μπορεῖ νά τό κάνει μόνος ἕνας ἄνθρωπος χωρίς ἀρχές» *. Σ' ὅλα αὐτά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἀπαντᾶ: «Αὐτή ἡ κατηγορία τῆς „Ἴσκρα", ἡ μοναδική κατηγορία πού ἔχει τήν ἀξίωση νά θεωρεῖται ὅτι στηρίζεται σέ γεγονότα, εἶναι ἀντελῶς ἀβάσιμη. Οἱ ἀναγνῶστες τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο" ξέρουν καλά ὅτι ἐμεῖς ἀπό τήν πρώτη στιγμή, χωρίς νά περιμένουμε τήν ἔκδοση τῆς „Ἴσκρα", ὄχι μόνο καλούσαμε σέ πολιτική ζύμωση»... (λέγοντας ταυτόχρονα ὅτι ὄχι μόνο οἱ ἐργατικοί ὅμιλοι, «ἀλλά καί τό μαζικό ἐργατικό κίνημα δέν μποροῦν νά θεωροῦν πρῶτο πολιτικό καθῆκον τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας», ἀλλά μόνο τήν πάλη γιά τίς ἄμεσες πολιτικές διεκδικήσεις καί ὅτι «οἱ ἄμεσες πολιτικές διεκδικήσεις ἀρχίζουν νά γίνονται προσιτές στίς μάζες ὕστερα ἀπό μιά ἤ τουλάχιστο μερικές ἀπεργίες»)... «ἀλλά καί μέ τίς ἐκδόσεις μας στό ἐξωτερικό ἐφοδιάζαμε τούς συντρόφους πού δροῦσαν στή Ρωσία μέ ὑλικό πού ἦταν τό *μοναδικό* σοσιαλδημοκρατικό πολιτικό-διαφωτιστικό ὑλικό»... (πρέπει μάλιστα νά σημειωθεῖ ὅτι στό μοναδικό αὐτό ὑλικό ἐσεῖς ὄχι μόνο στηρίξατε τήν πιό πλατιά πολιτική ζύμωση ἀποκλειστικά καί μόνο πάνω στό ἔδαφος τῆς οἰκονομικῆς πάλης, μά φθάσατε καί στό σημεῖο νά ὑποστηρίζετε πώς αὐτή ἡ στενή ζύμωση ἦταν «ἡ πιό πλατιά χρησιμοποιήσιμη». Καί δέν παρατηρεῖτε, κύριοι, πώς ἡ

* Βλ. Ἄπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 6. *Ἡ Σύντ.*

ἐπιχειρηματολογία σας ἀποδείχνει ἀκριβῶς τήν ἀνάγκη τῆς ἔκδοσης τῆς «Ἴσκρα» — μιά καί τό ὑλικό αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἦταν τό *μοναδικό* σας ὑλικό — καί τήν ἀνάγκη τῆς πάλης τῆς «Ἴσκρα» ἐνάντια στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο»;). :. «Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἡ ἔκδοτική μας δουλειά προετοίμαζε στήν πράξη τό ἔδαφος γιά τήν ἑνότητα ταχτικῆς τοῦ κόμματος»... (ἑνότητα στήν πεποίθηση ὅτι ἡ ταχτική εἶναι ἕνα προτσές αὔξησης τῶν κομματικῶν καθηκόντων πού αὐξάνουν μαζί μέ τό κόμμα; Πολύτιμη ἑνότητα, στ' ἀλήθεια!)... «καί μ' αὐτό ἔκανε δυνατή τή δημιουργία μιᾶς „μαχητικῆς ὀργάνωσης", γιά τήν ὁποία ἡ Ἕνωση ἔκανε γενικά ὅ,τι ἦταν δυνατό γιά μιά ὀργάνωση τοῦ ἐξωτερικοῦ» («Ρ. Ντ.», τεῦχος 10, σελ. 15). Τοῦ κάκου προσπαθεῖτε νά ξεφύγετε! Δέ σκέφτηκα ποτέ ν' ἀρνηθῶ πώς κάνατε ὅ,τι σᾶς ἦταν μπορετό. Ἐγώ ὑποστήριζα καί ὑποστηρίζω, ὅτι γιά σᾶς τά *ὅρια* τοῦ «μπορετοῦ» περιορίζονται ἀπό τή μυωπική σας ἀντίληψη. Εἶναι ἀστεῖο καί νά μιλάει κανείς γιά μιά «μαχητική ὀργάνωση» πού ἀποσκοπεῖ στήν πάλη γιά «ἄμεσες πολιτικές διεκδικήσεις» ἤ στήν «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση».

Ἄν ὅμως ὁ ἀναγνώστης θέλει νά δεῖ τά μαργαριτάρια τοῦ «οἰκονομιστικοῦ» ἔρωτα πρός τό χειροτεχνισμό, πρέπει φυσικά νά στραφεῖ ἀπό τό ἐκλεκτικό καὶ ἀσταθές «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πρός τή συνεπῆ καί ἀποφασιστική «Ραμπότσαγια Μίσλ». «Δυό λόγια τώρα γιά τή λεγόμενη καθαυτό ἐπαναστατική διανόηση — ἔγραφε ἡ „Ραμπότσαγια Μίσλ" στό „Χωριστό παράρτημα", σελ. 13· ἡ διανόηση αὐτή ἔδειξε, εἶναι ἀλήθεια, πολλές φορές στήν πράξη ὅτι εἶναι πανέτοιμη „νά συγκρουστεῖ ἀποφασιστικά μέ τόν τσαρισμό". Μόνο πού τό ἀτύχημα εἶναι, ὅτι ἡ ἐπαναστατική μας διανόηση, καταδιωκόμενη ἀμείλιχτα ἀπό τήν πολιτική ἀστυνομία, φαντάστηκε πώς ὁ ἀγώνας ἐνάντια σ' αὐτή τήν πολιτική ἀστυνομία εἶναι πολιτικός ἀγώνας ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία. Γι' αὐτό ὥς σήμερα παραμένει ἀξεκαθάριστο γι' αὐτήν τό ζήτημα „ἀπό ποῦ πρέπει νά παρθοῦν οἱ δυνάμεις γιά τόν ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία;"».

Δέν εἶναι, ἀλήθεια, πρωτοφανής ἡ μεγαλόπρεπη αὐτή περιφρόνηση πρός τόν ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀστυνομία, ἀπό ἕνα θαυμαστή (θαυμαστή μέ τήν κακή ἔννοια) τοῦ *αὐθόρμητου* κινήματος; Εἶναι ἕτοιμος *νά δικαιολογήσει* τήν ἀδεξιότητά μας στά συνωμοτικά ζητήματα μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι γιά μᾶς στίς συνθῆκες τοῦ αὐθόρμητου μαζικοῦ κινήματος δέν ἔχει οὐσιαστικά καί τόσο μεγάλη σημασία ὁ ἀγώνας ἐνάντια στήν πολιτική

ἀστυνομία!! Λίγοι, πολύ λίγοι θά ὑπογράψουν τό τερατώδικο αὐτό συμπέρασμα: τόσο φλέγον ζήτημα ἔχουν γίνει οἱ ἀδυναμίες τῶν ἐπαναστατικῶν μας ὀργανώσεων. Ἄν ὅμως δέν τό ὑπογράφει, λχ., ὁ Μαρτίνοφ, τό κάνει μόνο καί μόνο γιατί δέν μπορεῖ ἤ δέν ἔχει τό θάρρος νά σκεφτεῖ ὥς τήν τελευταία συνέπεια τίς ἰδέες του. Πραγματικά, μήπως ἕνα «καθῆκον», ὅπως εἶναι τό καθῆκον νά προβάλλουν οἱ μάζες συγκεκριμένες διεκδικήσεις πού ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα, ἀπαιτεῖ εἰδικές φροντίδες γιά τή δημιουργία μιᾶς σταθερῆς, συγκεντρωτικῆς, μαχητικῆς ὀργάνωσης ἐπαναστατῶν; Μήπως αὐτό τό «καθῆκον» δέν μπορεῖ νά τό ἐκπληρώσει καί μιά μάζα πού δέν «ἀγωνίζεται καθόλου ἐνάντια στήν πολιτική ἀστυνομία»; Κάτι παραπάνω: μήπως αὐτό τό καθῆκον θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ, ἄν, ἐκτός ἀπό μερικούς ἡγέτες, δέν καταπιάνονταν μ' αὐτό καί οἱ ἐργάτες πού (στήν τεράστια πλειοψηφία τους) εἶναι ἐντελῶς *ἀνίκανοι* «ν' ἀγωνιστοῦν ἐνάντια στήν πολιτική ἀστυνομία»; Τέτοιοι ἐργάτες, μέσοι ἄνθρωποι τῆς μάζας, εἶναι ἱκανοί νά δείξουν τεράστια ἐνεργητικότητα καί αὐταπάρνηση σέ μιά ἀπεργία, σέ ὁδομαχίες ἐνάντια στήν ἀστυνομία καί στό στρατό καί εἶναι σέ θέση (καί μόνο αὐτοί μποροῦν) *νά κρίνουν* τήν ἔκβαση ὁλόκληρου τοῦ κινήματός μας — ἀκριβῶς ὅμως ὁ ἀγώνας ἐνάντια στήν *πολιτική* ἀστυνομία ἀπαιτεῖ εἰδικά προσόντα, ἀπαιτεῖ *ἐξ ἐπαγγέλματος* ἐπαναστάτες. Κι ἐμεῖς πρέπει νά φροντίσουμε ὥστε ὄχι μόνο ἡ μάζα «νά προβάλλει» συγκεκριμένες διεκδικήσεις, ἀλλά καί ἡ μάζα τῶν ἐργατῶν «νά προβάλλει» ὅλο καί περισσότερους τέτοιους ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες. Ἔτσι φτάσαμε στό ζήτημα τῆς σχέσης πού ὑπάρχει ἀνάμεσα σέ μιά ὀργάνωση ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστατῶν καί στό καθαρά ἐργατικό κίνημα. Τό ζήτημα αὐτό πού βρῆκε μικρή ἀπήχηση στή φιλολογία, μᾶς ἀπασχόλησε πολύ ἐμᾶς τούς «πολιτικούς» σέ συνομιλίες καί διαμάχες μέ τούς συντρόφους πού ἔκλιναν λίγο πολύ πρός τόν «οἰκονομισμό». Ἀξίζει νά σταθοῦμε ἰδιαίτερα σ' αὐτό τό ζήτημα. Πρῶτα ὅμως ἄς ὁλοκληρώσουμε μ' ἕνα ἀκόμα ἀπόσπασμα τήν εἰκόνα τῆς θέσης μας γιά τή σχέση τοῦ χειροτεχνισμοῦ καί «οἰκονομισμοῦ».

«Ἡ ὁμάδα „Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς" — ἔγραφε ὁ κύριος Ν. Ν., στήν «Ἀπάντησή» του — ἀπαιτεῖ ἄμεσο ἀγώνα ἐνάντια στήν κυβέρνηση, χωρίς νά ὑπολογίζει πρῶτα ἀπό ποῦ θ' ἀντλήσουμε τήν ὑλική δύναμη γι' αὐτόν τόν ἀγώνα καί χωρίς νά ὑποδείχνει *τούς δρόμους πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουμε*». Καί ὁ συντάχτης, ὑπογραμμίζοντας τίς τελευταῖες λέξεις, προσθέ-

τει τήν παρακάτω ὑποσημείωση στή λέξη «δρόμους»: «Αὐτό τό πράγμα δέν μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ μέ συνωμοτικούς σκοπούς, γιατί στό πρόγραμμα δέ γίνεται λόγος γιά συνωμοσία, ἀλλά γιά *μαζικό κίνημα*. Καί οἱ μάζες δέν μποροῦν ν' ἀκολουθήσουν μυστικούς δρόμους. Μπορεῖ νά γίνει μυστική ἀπεργία; Μπορεῖ νά γίνει μυστική διαδήλωση ἤ μυστική ὑποβολή ὑπομνήματος;» («Vademecum», σελ. 59). Ἔτσι, ὁ συντάχτης πλησίασε πάρα πολύ καί σ' αὐτή τήν «ὑλική δύναμη» (ὀργανωτές ἀπεργιῶν καί διαδηλώσεων) καί στούς «δρόμους» τοῦ ἀγώνα, κι ὡστόσο βρέθηκε σέ σύγχυση κι ἀμηχανία, γιατί «ὑποκλίνεται» μπροστά στό μαζικό κίνημα, δηλ. τό θεωρεῖ σάν κάτι πού μᾶς *ἀπαλλάσσει* ἀπό τήν ἐπαναστατική μας δραστηριότητα, κι ὄχι σάν κάτι πού πρέπει νά ἐνθαρρύνει καί *νά κεντρίζει* τήν ἐπαναστατική μας δραστηριότητα. Μιά μυστική ἀπεργία εἶναι κάτι τό ἀδύνατο γιά ὅσους παίρνουν μέρος σ' αὐτήν καί γιά ὅσους ἔχουν ἄμεση ἐπαφή μαζί της. Γιά τή μάζα ὅμως τῶν ρώσων ἐργατῶν ἡ ἀπεργία αὐτή μπορεῖ νά μείνει (καί στίς περισσότερες περιπτώσεις μένει) «μυστική», γιατί ἡ κυβέρνηση θά φροντίσει νά κόψει κάθε ἐπαφή μέ τούς ἀπεργούς, θά φροντίσει νά κάνει ἀδύνατη τή διάδοση κάθε πληροφορίας γιά τήν ἀπεργία. Ἐδῶ ἀκριβῶς χρειάζεται μιά εἰδική «πάλη ἐνάντια στήν πολιτική ἀστυνομία», πάλη πού ποτέ δέν μπορεῖ νά διεξαχθεῖ δραστήρια ἀπό μιά τόσο πλατιά μάζα, σάν κι αὐτή πού συμμετέχει στίς ἀπεργίες. Ἡ πάλη αὐτή πρέπει νά ὀργανωθεῖ «σύμφωνα μέ ὅλους τούς κανόνες τῆς τέχνης» ἀπό ἀνθρώπους πού ἀσχολοῦνται ἐπαγγελματικά μέ τήν ἐπαναστατική δράση. Τό γεγονός ὅτι ἡ μάζα τραβιέται αὐθόρμητα στό κίνημα δέν κάνει *λιγότερο ἀναγκαία* τήν ὀργάνωση αὐτῆς τῆς πάλης. Ἀντίθετα, αὐτό τήν κάνει *πιό ἀναγκαία*, γιατί ἐμεῖς, οἱ σοσιαλιστές, δέ θά ἐκπληρώναμε τό ἄμεσο χρέος μας ἀπέναντι στίς μάζες, ἄν δέν κατορθώναμε νά ἐμποδίσουμε τήν ἀστυνομία νά κάνει μυστική (κι ἄν κάποτε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι δέν προετοιμάζαμε μυστικά) κάθε ἀπεργία καί κάθε διαδήλωση. Καί εἴμαστε σέ θέση νά τό *κάνουμε* αὐτό, ἐπειδή ἀκριβῶς οἱ μάζες πού ξυπνᾶνε αὐθόρμητα *θ' ἀναδείχνουν ἐπίσης ἀπό τούς κόλπους τους* ὅλο καί μεγαλύτερο ἀριθμό «ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες» (ἐκτός ἄν τό πάρουμε ἀπόφαση νά συμβουλεύσουμε μέ κάθε τρόπο τούς ἐργάτες νά κάνουν βῆμα σημειωτόν).

γ) ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ

Ἄν γιά ἕνα σοσιαλδημοκράτη ἡ ἔννοια πολιτική πάλη καλύπτεται ἀπό τήν ἔννοια «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργο-

δότες καί στήν κυβέρνηση», εἶναι φυσικό νά περιμένουμε, πώς γι' αὐτόν καί ἡ ἔννοια «ὀργάνωση ἐπαναστατῶν» θά καλύπτεται λίγο-πολύ ἀπό τήν ἔννοια: «ὀργάνωση ἐργατῶν». Κι αὐτό συμβαίνει στήν πραγματικότητα· ἔτσι, ὅταν μιλᾶμε γιά ὀργάνωση, μιλᾶμε κυριολεχτικά δυό διαφορετικές γλῶσσες. Θυμᾶμαι σάν σήμερα, λχ., τή συζήτηση μ' ἕναν ἀρκετά συνεπῆ «οἰκονομιστή», πού δέν ἔλαχε νά τόν γνωρίσω προηγούμενα[72]. Μιλούσαμε γιά τήν μπροσούρα: «Ποιός θά πραγματοποιήσει τήν πολιτική ἐπανάσταση;», καί πολύ γρήγορα συμφωνήσαμε πώς βασική της ἔλλειψη εἶναι ὅτι ἀγνοεῖ τό ζήτημα τῆς ὀργάνωσης. Εἴχαμε ἀρχίσει νά νομίζουμε πώς εἴμαστε ἀπόλυτα σύμφωνοι μεταξύ μας, μά... ὅσο προχωροῦσε ἡ συζήτηση γινόταν ξεκάθαρο πώς μιλᾶμε γιά δυό διαφορετικά πράγματα. Ὁ συνομιλητής μου κατηγορεῖ τό συγγραφέα ὅτι ἀγνοεῖ τά ἀπεργιακά ταμεῖα, τούς συλλόγους ἀλληλοβοήθειας κτλ., ἐνῶ ἐγώ ἐννοοῦσα τήν ὀργάνωση ἐπαναστατῶν πού εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν «πραγματοποίηση» τῆς πολιτικῆς ἐπανάστασης. Καί ὕστερα ἀπ' αὐτή τή διαφωνία, δέ θυμᾶμαι γενικά ἕνα ζήτημα ἀρχῆς, πάνω στό ὁποῖο νά ἔχω συμφωνήσει μ' αὐτόν τόν «οἰκονομιστή»!

Ποιά ἦταν ἡ πηγή τῶν διαφωνιῶν μας; Τό γεγονός ὅτι καί στά ὀργανωτικά ὅπως καί στά πολιτικά καθήκοντα οἱ «οἰκονομιστές» λοξοδρομοῦν πάντα ἀπ' τό σοσιαλδημοκρατισμό πρός τόν τρεϊντ-γιουνιονισμό. Ὁ πολιτικός ἀγώνας τῆς σοσιαλδημοκρατίας εἶναι πολύ πιό πλατύς καί πολύπλοκος ἀπό τόν οἰκονομικό ἀγώνα τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση. Τό ἴδιο ἀκριβῶς (καί γιά τόν ἴδιο λόγο) ἡ ὀργάνωση ἑνός ἐπαναστατικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος πρέπει ἀναπόφευχτα νά εἶναι *ἄλλου εἴδους* ἀπ' ὅ,τι ἡ ὀργάνωση ἐργατῶν γιά ἕνα τέτοιο ἀγώνα. Ἡ ὀργάνωση ἐργατῶν πρέπει νά εἶναι πρῶτα ἐπαγγελματική. Δεύτερο, πρέπει νά εἶναι ὅσο τό δυνατό πιό πλατιά. Τρίτο, πρέπει νά εἶναι ὅσο τό δυνατό λιγότερο συνωμοτική (ἐδῶ φυσικά μιλῶ, ὅπως καί παρακάτω, ἔχοντας ὑπόψη μόνο τήν ἀπολυταρχική Ρωσία). Ἀντίθετα, ἡ ὀργάνωση ἐπαναστατῶν πρέπει ν' ἀγκαλιάζει πρίν ἀπ' ὅλα καί κυρίως ἀνθρώπους πού ἔχουν γιά ἐπάγγελμά τους τήν ἐπαναστατική δράση (γι' αὐτό ἄλλωστε μιλῶ γιά ὀργάνωση *ἐπαναστατῶν*, ἐννοώντας τούς ἐπαναστάτες σοσιαλδημοκράτες). Μπροστά στό κοινό αὐτό γνώρισμα τῶν μελῶν μιᾶς τέτοιας ὀργάνωσης *πρέπει νά σβήνει κυριολεχτικά κάθε διάκριση ἀνάμεσα σέ ἐργάτες καί διανοούμενους*. Ἀφήνουμε πιά τίς διακρίσεις ἀνάμεσα στά διάφορα ἐπαγγέλματα τῶν μέν καί τῶν δέ. Ἡ ὀργάνωση αὐτή κατανάγ-

κην πρέπει νά μήν εἶναι πολύ πλατιά καί νά εἶναι ὅσο τό δυνατό πιό συνωμοτική. Ἄς σταθοῦμε σ' αὐτή τήν τριπλή διαφορά.

Στίς χῶρες ὅπου ὑπάρχει πολιτική ἐλευθερία, ἡ διαφορά ἀνάμεσα σέ μιά ἐπαγγελματική καί σέ μιά πολιτική ὀργάνωση εἶναι τελείως ξεκάθαρη, ὅπως ξεκάθαρη εἶναι καί ἡ διαφορά ἀνάμεσα στά τρέιντ-γιούνιον καί στή σοσιαλδημοκρατία. Φυσικά οἱ σχέσεις τῆς σοσιαλδημοκρατίας πρός τά τρέιντ-γιούνιον ποικίλλουν ἀναπόφευχτα σέ κάθε χώρα, ἀνάλογα μέ τίς ἱστορικές, νομικές καί ἄλλες συνθῆκες — οἱ σχέσεις αὐτές μπορεῖ νά εἶναι λιγότερο ἤ περισσότερο στενές, πολύπλοκες κτλ. (κατά τή γνώμη μας πρέπει νά εἶναι ὅσο τό δυνατό πιό στενές κι ὅσο τό δυνατό πιό ἁπλές), μά δέν μπορεῖ κάν νά γίνεται λόγος στίς ἐλεύθερες χῶρες γιά συνταύτιση τῆς ὀργάνωσης τῶν συνδικάτων μέ τήν ὀργάνωση τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Στή Ρωσία, ὅμως, ὁ ζυγός τῆς ἀπολυταρχίας, ἀπό πρώτη ματιά, φαίνεται ὅτι σβήνει κάθε διαφορά ἀνάμεσα στή σοσιαλδημοκρατική ὀργάνωση καί στό ἐργατικό συνδικάτο, γιατί εἶναι ἀπαγορευμένο *κάθε* ἐργατικό συνδικάτο καί ἀπαγορευμένος *κάθε* ὅμιλος, γιατί ἡ κύρια ἐκδήλωση καί τό κύριο ὅπλο τῆς οἰκονομικῆς πάλης τῶν ἐργατῶν — ἡ ἀπεργία — θεωρεῖται γενικά ἀδίκημα ποινικοῦ δικαίου (κάποτε μάλιστα καί πολιτικό ἀδίκημα!). Ἔτσι, οἱ συνθῆκες τῆς χώρας μας, ἀπό τό ἕνα μέρος «σπρώχνουν» μέ δύναμη τούς ἐργάτες πού διεξάγουν οἰκονομική πάλη πρός τά πολιτικά ζητήματα, καί ἀπό τό ἄλλο «σπρώχνουν» τούς σοσιαλδημοκράτες στό νά μπερδεύουν τόν τρεϊντ-γιουνιονισμό μέ τό σοσιαλδημοκρατισμό (καί οἱ δικοί μας Κριτσέβσκι, Μαρτίνοφ καί Σία πού μιλᾶνε μέ ζῆλο γιά τό «σπρώξιμο» στήν πρώτη περίπτωση, δέν προσέχουν τό «σπρώξιμο» στή δεύτερη περίπτωση. Πραγματικά, γιά φανταστεῖτε ἀνθρώπους πού κατά 99 % εἶναι ἀποροφημένοι ἀπό τήν «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση». Ὁρισμένοι ἀπ'αὐτούς σ' *ὅλη* τήν περίοδο τῆς δράσης τους (4–6 μῆνες) οὔτε μιά φορά δέ θά σκοντάψουν στό ζήτημα ὅτι χρειάζεται μιά πιό σύνθετη ὀργάνωση ἐπαναστατῶν. Ἄλλοι «θά σκοντάψουν» ἴσως πάνω στή σχετικά διαδομένη μπερνσταϊνική φιλολογία καί θ' ἀντλήσουν ἀπό ἐκεῖ τήν πεποίθηση ὅτι εἶναι ἐξαιρετικά σπουδαία ἡ «προχωρητική πορεία τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης». Ἄλλοι, τέλος, θά παρασυρθοῦν ἴσως ἀπό τή δελεαστική ἰδέα νά δόσουν στόν κόσμο ἕνα νέο πρότυπο «στενῆς καί ὀργανικῆς σύνδεσης μέ τόν προλεταριακό ἀγώνα», σύνδεσης τοῦ συνδικαλιστικοῦ καί τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος. Ὅσο ἀρ-

γότερα βγαίνει μιά χώρα στό στίβο τοῦ καπιταλισμοῦ, συνεπῶς καί τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, — μποροῦν νά σκέφτονται οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, — τόσο περισσότερο μποροῦν οἱ σοσιαλιστές νά συμμετέχουν στό συνδικαλιστικό κίνημα καί νά τοῦ προσφέρουν τήν ὑποστήριξή τους, τόσο λιγότερο μπορεῖ καί πρέπει νά ὑπάρχουν μή σοσιαλδημοκρατικά ἐπαγγελματικά συνδικάτα. Ὥς ἐδῶ ὁ συλλογισμός αὐτός εἶναι ἀπόλυτα σωστός, τό κακό ὅμως εἶναι ὅτι μερικοί τραβοῦν ἀκόμα παραπέρα καί ὀνειροπολοῦν μιά πλήρη συγχώνευση τοῦ σοσιαλδημοκρατισμοῦ μέ τόν τρεϊντ-γιουνιονισμό. Θά δοῦμε ἀμέσως στό παράδειγμα τοῦ «Καταστατικοῦ τῆς Ἕνωσης ἀγώνα τῆς Πετρούπολης», πόσο βλαβερή ἐπίδραση ἔχουν αὐτά τά ὀνειροπολήματα πάνω στά ὀργανωτικά μας σχέδια.

Οἱ ὀργανώσεις τῶν ἐργατῶν γιά τήν οἰκονομική πάλη πρέπει νά εἶναι συνδικαλιστικές ὀργανώσεις. Κάθε σοσιαλδημοκράτης ἐργάτης πρέπει στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ νά βοηθάει καί νά δουλεύει δραστήρια μέσα στίς ὀργανώσεις αὐτές. Αὐτό εἶναι σωστό. Δέ μᾶς συμφέρει ὅμως καθόλου ν᾽ ἀπαιτοῦμε νά εἶναι μέλη τῶν «σωματείων» μόνο σοσιαλδημοκράτες: αὐτό θά περιόριζε τήν ἔκταση τῆς ἐπιροῆς μας πάνω στίς μάζες. Ἄς συμμετέχει στό σωματεῖο του ὁ κάθε ἐργάτης πού καταλαβαίνει τήν ἀνάγκη νά ἑνωθεῖ γιά νά παλαίψει ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση. Αὐτός ὁ ἴδιος ὁ σκοπός τῶν σωματείων δέ θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ, ἄν οἱ ὀργανώσεις αὐτές δέν ἕνωναν ὅλους ἐκείνους πού ἔχουν ἔστω καί μόνο αὐτό τό στοιχειώδικο βαθμό ἀντίληψης, ἄν αὐτά τά σωματεῖα δέν ἦταν πολύ *πλατιές* ὀργανώσεις. Κι ὅσο πιό πλατιές εἶναι οἱ ὀργανώσεις αὐτές τόσο πιό πλατιά θά εἶναι καί ἡ ἐπιροή μας πάνω σ᾽ αὐτές, ἐπιροή πού ἀσκεῖται ὄχι μόνο μέ τήν «αὐθόρμητη» ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομικῆς πάλης, ἀλλά καί μέ τήν ἄμεση, τή συνειδητή ἐπίδραση τῶν σοσιαλιστῶν μελῶν τοῦ σωματείου πάνω στούς συντρόφους τους. Σέ μιά πλατιά ὅμως ὀργάνωση εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρχει αὐστηρός συνωμοτισμός (πού ἀπαιτεῖ πολύ πιό μεγάλη κατάρτιση ἀπό τήν κατάρτιση πού ἀπαιτεῖ ἡ συμμετοχή στήν οἰκονομική πάλη). Πῶς νά συμβιβάσουμε αὐτή τήν ἀντίφαση ἀνάμεσα στήν ἀνάγκη πλατιᾶς ὀργάνωσης καί στόν αὐστηρό συνωμοτισμό; Πῶς θά πετύχουμε, ὥστε τά συνδικάτα νά εἶναι ὅσο τό δυνατό λιγότερο συνωμοτικά; Γενικά, δέν ὑπάρχουν γι᾽ αὐτό παρά μόνο δυό δρόμοι: εἴτε νομιμοποίηση τῶν συνδικάτων (πού σέ μερικές χῶρες προηγήθηκε ἀπό τή νομιμοποίηση τῶν σοσιαλιστικῶν καί πολιτικῶν ὀργανώσεων) εἴτε διατήρηση

τῆς ὀργάνωσης σάν μυστικῆς, ἀλλά τόσο «ἐλεύθερης», ἄμορφης, lose, ὅπως λένε οἱ γερμανοί, πού ἡ συνωμοτικότητα νά ἐκμηδενίζεται σχεδόν γιά τή μάζα τῶν μελῶν.

Ἡ νομιμοποίηση τῶν μή σοσιαλιστικῶν καί τῶν μή πολιτικῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων ἔχει κιόλας ἀρχίσει στή Ρωσία καί δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι κάθε βῆμα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ μας κινήματος πού ἀναπτύσσεται γοργά, θά πολλαπλασιάσει καί θά ἐνθαρρύνει τίς προσπάθειες γι' αὐτή τή νομιμοποίηση, προσπάθειες πού ξεκινοῦν κυρίως ἀπό ὀπαδούς τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος ἀλλά ἐνμέρει κι ἀπό τούς ἴδιους τούς ἐργάτες κι ἀπό τή φιλελεύθερη διανόηση. Τή σημαία τῆς νομιμοποίησης τήν ἔχουν ἤδη ὑψώσει οἱ διάφοροι Βασίλιεφ καί Ζουμπάτοφ· οἱ διάφοροι κ. κ. Ὄζεροφ καί Βόρμς ἔχουν κιόλας ὑποσχεθεῖ καί προσφέρει τή βοήθειά τους, μέσα στούς ἐργάτες ὑπάρχουν ἤδη ὀπαδοί τοῦ νέου ρεύματος. Κι ἐμεῖς δέν μποροῦμε ἀπό δῶ καί μπρός νά μήν ὑπολογίζουμε αὐτό τό ρεῦμα. Πῶς νά τό ὑπολογίζουμε; Πάνω σ' αὐτό τό ἐρώτημα δέν μπορεῖ νά ὑπάρχουν δυό γνῶμες μέσα στούς σοσιαλδημοκράτες. Ἔχουμε τήν ὑποχρέωση νά ξεσκεπάζουμε σταθερά κάθε συμμετοχή τῶν Ζουμπάτοφ καί Βασίλιεφ, τῶν χωροφυλάκων καί τῶν παπάδων σ' αὐτό τό ρεῦμα καί νά ἐξηγοῦμε στούς ἐργάτες ποιές εἶναι οἱ ἀληθινές προθέσεις τους. Ἔχουμε ἐπίσης τήν ὑποχρέωση νά ξεσκεπάζουμε ὅλους τούς συμφιλιωτικούς, «ἁρμονικούς» τόνους, πού θά παρεισφρύουν στούς λόγους τῶν φιλελευθέρων πολιτικῶν στίς δημόσιες συγκεντρώσεις τῶν ἐργατῶν — ἀδιάφορο ἄν οἱ τόνοι αὐτοί ὀφείλονται στίς εἰλικρινεῖς τους πεποιθήσεις ὅτι εἶναι ἐπιθυμητή ἡ εἰρηνική συνεργασία τῶν τάξεων, εἴτε στήν ἐπιθυμία τους νά φανοῦν ἀρεστοί στίς ἀρχές, εἴτε, τέλος, στήν ἀδεξιότητά τους. Ἔχουμε, τέλος, τήν ὑποχρέωση νά προφυλάγουμε τούς ἐργάτες ἀπό τήν παγίδα πού τούς στήνει συχνά ἡ ἀστυνομία, πού σ' αὐτές τίς δημόσιες συγκεντρώσεις καί στούς νόμιμους συλλόγους ἐπισημαίνει τούς «πιό θερμόαιμους», καί προσπαθεῖ μέσω τῶν νόμιμων ὀργανώσεων νά μπάσει προβοκάτορες καί στίς παράνομες ὀργανώσεις.

Ἀλλά, κάνοντάς τα ὅλα αὐτά, δέ σημαίνει καθόλου ὅτι ξεχνᾶμε πώς *στό κάτω κάτω* ἡ νομιμοποίηση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος θά ὠφελήσει προπαντός ἐμᾶς κι ὄχι τούς Ζουμπάτοφ. Ἀπεναντίας, μέ τήν ἀποκαλυπτική μας ἀκριβῶς καμπάνια κάνουμε νά χωρίσει ἡ ἦρα ἀπ' τό στάρι. Δείξαμε κιόλας ποιά εἶναι ἡ ἦρα. Τό στάρι εἶναι νά στρέψουμε τήν προσοχή ἀκόμα πιό πλατιῶν καί τῶν πιό καθυστερημένων ἐργατικῶν στρωμά-

των στά κοινωνικά καί πολιτικά ζητήματα, εἶναι τό γεγονός ὅτι ἐμεῖς οἱ ἐπαναστάτες ἀπαλλασσόμαστε ἀπό καθήκοντα πού στήν οὐσία εἶναι νόμιμα (διάδοση νόμιμων βιβλίων, ἀλληλοβοήθεια κτλ.) καί πού ἡ ἀνάπτυξή τους θά μᾶς δόσει ἀναπόφευχτα ὅλο καί περισσότερο ὑλικό γιά ζύμωση. Μέ τήν ἔννοια αὐτή μποροῦμε καί πρέπει νά ποῦμε στούς διαφόρους Ζουμπάτοφ καί Ὄζεροφ: προσπαθεῖστε, κύριοι, προσπαθεῖστε! Ὅσο θά στήνετε παγίδες στόν ἐργάτη (εἴτε μέ τήν ἔννοια τῆς ἄμεσης πρόκλησης, εἴτε τῆς «τίμιας» διαφθορᾶς τῶν ἐργατῶν μέ τό «στρουβισμό»), ἐμεῖς θά φροντίζουμε νά σᾶς ξεσκεπάζουμε. Στό βαθμό ὅμως πού θά κάνετε ἕνα πραγματικό βῆμα πρός τά μπρός, — ἔστω καί μέ τή μορφή τοῦ πιό «δειλοῦ ζίκ ζάκ», πάντως ὅμως ἕνα βῆμα πρός τά μπρός,— ἐμεῖς θά σᾶς λέμε: ὁρίστε περάστε! Πραγματικό βῆμα πρός τά μπρός μπορεῖ νά εἶναι μόνο τό πραγματικό, ἔστω καί μικροσκοπικό, πλάταιμα τοῦ πεδίου δράσης τῶν ἐργατῶν. Καί κάθε τέτοιο πλάταιμα θά μᾶς ὠφελεῖ καί θά ἐπιταχύνει τήν ἐμφάνιση τέτοιων νόμιμων συλλόγων, ὅπου δέ θά ψαρεύουν οἱ προβοκάτορες τούς σοσιαλιστές, μά οἱ σοσιαλιστές θά στρατολογοῦν ὀπαδούς. Μέ δυό λόγια, ἡ δουλειά μας τώρα εἶναι νά καταπολεμᾶμε τήν ἤρα. Ἡ δουλειά μας δέν εἶναι νά καλλιεργοῦμε στάρι σέ γλάστρες. Ξεριζώνοντας τά ζιζάνια, καθαρίζουμε τό ἔδαφος γιά νά μπορέσουν νά φυτρώνουν οἱ σπόροι τοῦ σταριοῦ. Καί ὅσο οἱ διάφοροι Ἀφανάσι Ἰβάνοβιτς καί Πουλχερίες Ἰβανόβνες ἀσχολοῦνται μέ τήν καλλιέργεια φυτῶν τοῦ δωματίου, ἐμεῖς πρέπει νά ἑτοιμάζουμε τούς θεριστές πού νά ξέρουν ὄχι μόνο νά ξεριζώσουν τά σημερινά ζιζάνια ἀλλά καί νά θερίσουν τό αὐριανό στάρι *.

Ἔτσι, *ἐμεῖς* δέν μποροῦμε *νά λύσουμε* μέ τή νομιμοποίηση τό ζήτημα τῆς δημιουργίας μιᾶς ὅσο τό δυνατό λιγότερο συνωμοτικῆς καί ὅσο τό δυνατό πιό πλατιᾶς συνδικαλιστικῆς ὀργάνω-

* Ὁ ἀγώνας τῆς «Ἴσκρα» ἐνάντια στά ζιζάνια προκάλεσε τήν παρακάτω ἔξαλλη ἐπίθεση τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»: «Ἡ „Ἴσκρα“ θεωρεῖ σημεῖα τῶν καιρῶν ὄχι τόσο τά μεγάλα γεγονότα (τῆς ἄνοιξης) ὅσο τίς ἀξιοθρήνητες προσπάθειες τῶν πραχτόρων τοῦ Ζουμπάτοφ „νά νομιμοποιήσουν“ τό ἐργατικό κίνημα. Δέ βλέπει ὅτι τά ἴδια τά γεγονότα μιλᾶνε ἐναντίον της. Γιατί τά γεγονότα αὐτά δείχνουν πώς τό ἐργατικό κίνημα πῆρε πολύ ἀπειλητικές διαστάσεις στά μάτια τῆς κυβέρνησης» («Δυό συνέδρια», σελ. 27). Γιά ὅλα φταίει ὁ «δογματισμός» αὐτῶν τῶν ὀρθόδοξων πού «μένουν κουφοί στίς ἐπιταγές τῆς ζωῆς». Ἀρνοῦνται ἐπίμονα νά δοῦν τό στάρι πού εἶναι μιά πήχη ψηλό καί πολεμᾶνε τά ζιζάνια πού εἶναι μόνο μισό ρούπι! Αὐτό δέν ἀποτελεῖ ἄραγε μιά «διαστρεβλωμένη ἀντίληψη γιά τήν προοπτική τοῦ ρωσικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος;» (στό ἴδιο, σελ. 27).

σης (θά χαιρόμασταν ὅμως πολύ, ἄν οἱ Ζουμπάτοφ καί Ὄζεροφ μᾶς πρόσφεραν ἔστω καί μιά μερική δυνατότητα γιά μιά τέτοια λύση — γι' αὐτό χρειάζεται νά τούς πολεμᾶμε ὅσο μποροῦμε πιό δραστήρια!). Μένει ὁ δρόμος τῶν μυστικῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων, κι *ἐμεῖς πρέπει* νά προσφέρουμε κάθε βοήθεια στούς ἐργάτες πού (ὅπως ξέρουμε πολύ καλά) μπαίνουν κιόλας σ' αὐτό τό δρόμο. Οἱ συνδικαλιστικές ὀργανώσεις ὄχι μόνο μποροῦν νά ὠφελήσουν τεράστια στήν ἀνάπτυξη καί στό στέριωμα τῆς οἰκονομικῆς πάλης, ἀλλά μποροῦν νά γίνουν κι ἕνας πολύ σπουδαῖος βοηθός τῆς πολιτικῆς ζύμωσης καί τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης. Γιά νά πετύχουμε αὐτό τό ἀποτέλεσμα, γιά νά κατευθύνουμε τό συνδικαλιστικό κίνημα πού βρίσκεται στά σπάργανα, στό δρόμο πού ἐπιθυμεῖ ἡ σοσιαλδημοκρατία, πρέπει πρίν ἀπ' ὅλα νά δοῦμε ξεκάθαρα πόσο παράλογο εἶναι τό σχέδιο ὀργάνωσης, μέ τό ὁποῖο βολοδέρνουν ἐδῶ καί πέντε σχεδόν χρόνια οἱ «οἰκονομιστές» τῆς Πετρούπολης. Τό σχέδιο αὐτό ἔχει ἐκτεθεῖ καί στό «Καταστατικό τοῦ ἐργατικοῦ ταμείου» τοῦ Ἰούλη τοῦ 1897 («Λιστόκ „Ραμπότνικα"» ἀρ. φύλλων 9–10, σελ. 46, — ἀπό τό φύλλο 1 τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ») καί στό «Καταστατικό τῆς συνδικαλιστικῆς ἐργατικῆς ὀργάνωσης» τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1900 (εἰδικό φυλλάδιο πού τυπώθηκε στήν Πετρούπολη καί ἀναφέρεται στό φύλλο 1 τῆς «Ἴσκρα»). Βασική ἔλλειψη καί τῶν δυό καταστατικῶν εἶναι ὅτι δίνουν λεπτομερειακή διατύπωση μιᾶς πλατιᾶς ἐργατικῆς ὀργάνωσης καί μπερδεύουν αὐτή τήν ὀργάνωση μέ τήν ὀργάνωση ἐπαναστατῶν. Ἄς πάρουμε τό δεύτερο καταστατικό, πού εἶναι πιό δουλεμένο. Τό καταστατικό αὐτό ἀποτελεῖται ἀπό *πενήντα δυό* ἄρθρα: 23 ἄρθρα ἐκθέτουν τή συγκρότηση, τή λειτουργία καί τή δικαιοδοσία τῶν «ἐργατικῶν ὁμίλων», πού συγκροτοῦνται σέ κάθε ἐργοστάσιο («ὄχι πάνω ἀπό 10 ἄτομα») καί πού ἐκλέγουν «κεντρικές (ἐργοστασιακές) ὁμάδες». «Ἡ κεντρική ὁμάδα — λέει τό ἄρθρο 2 — παρακολουθεῖ ὅλα ὅσα γίνονται στή φάμπρικα ἤ στό ἐργοστάσιό της καί κρατάει χρονικό τῶν γεγονότων». «Ἡ κεντρική ὁμάδα κάνει κάθε μήνα ἀπολογισμό γιά τήν κατάσταση τοῦ ταμείου μπροστά σ' ὅλους τούς μετόχους» (ἄρθρο 17) κτλ. Δέκα ἄρθρα εἶναι ἀφιερωμένα στήν «ὀργάνωση κατά διαμέρισμα» καί 19 στήν ἐξαιρετικά πολύπλοκη ἀμοιβαία σύνδεση τῆς «Ἐπιτροπῆς τῆς ἐργατικῆς ὀργάνωσης» μέ τήν «Ἐπιτροπή τῆς Ἕνωσης ἀγώνα τῆς Πετρούπολης» (ἀντιπρόσωποι ἀπό κάθε διαμέρισμα καί ἀπό τίς «ἐκτελεστικές ὁμάδες» — ἀπό τίς «ὁμάδες προπαγανδιστῶν, γιά τή σύνδεση μέ τήν ἐπαρχία, γιά τή σύνδεση μέ τό

ἐξωτερικό, γιά τή διαχείριση τῶν ἀποθηκῶν, γιά τήν ἐκδοτική δουλειά, γιά τό ταμεῖο»).

Σοσιαλδημοκρατία = «ἐκτελεστικές ὁμάδες» σέ σχέση μέ τήν οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν! Δύσκολα θά μποροῦσε νά δείξει κανείς πιό ἀνάγλυφα πῶς ἡ σκέψη τοῦ «οἰκονομιστῆ» παρεκκλίνει ἀπό τό σοσιαλδημοκρατισμό πρός τόν τρεϊντ-γιουνιονισμό καί πόσο ξένη τοῦ εἶναι κάθε ἰδέα, ὅτι ἕνας σοσιαλδημοκράτης πρέπει πρίν ἀπ' ὅλα νά σκέφτεται γιά μιά ὀργάνωση ἐπαναστατῶν, ἱκανῶν νά καθοδηγοῦν *ὅλο* τόν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα τοῦ προλεταριάτου. Νά μιλᾶ κανείς γιά «πολιτική ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης», γιά ἀγώνα ἐνάντια στήν «τσαρική αὐθαιρεσία» καί νά γράφει τέτοια καταστατικά ὀργάνωσης, σημαίνει πώς δέν ἔχει καμιά ἀπολύτως ἰδέα γιά τά πραγματικά πολιτικά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Κανένα ἀπό τή μισή ἑκατοντάδα ἄρθρα δέ δείχνει οὔτε ἴχνος κατανόησης τοῦ γεγονότος, ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ πιό πλατιά πολιτική ζύμωση μέσα στίς μάζες, μιά ζύμωση πού νά φωτίζει ὅλες τίς πλευρές τῆς ρωσικῆς ἀπολυταρχίας, κι ὅλη τή φυσιογνωμία τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων τῆς Ρωσίας. Μέ τέτοια καταστατικά δέν πραγματοποιοῦνται ὄχι μόνο οἱ πολιτικοί, μά οὔτε καί οἱ τρεϊντ-γιουνιονιστικοί σκοποί, γιατί οἱ σκοποί αὐτοί ἀπαιτοῦν ὀργάνωση *κατά ἐπάγγελμα*, πράγμα πού οὔτε κάν ἀναφέρεται στό καταστατικό.

Τό πιό χαρακτηριστικό ὅμως ἀπ' ὅλα εἶναι ἴσως ἡ καταπληχτική δυσκινησία ὁλόκληρου τοῦ «συστήματος», πού προσπαθεῖ νά συνδέσει κάθε χωριστό ἐργοστάσιο μέ τήν «ἐπιτροπή» μ' ἕνα μόνιμο νῆμα ἀπό ὁμοιόμορφους καί μέχρι γελοιότητας λεπτομερειακούς κανόνες καί μ' ἕνα σύστημα ἐκλογῶν σέ τρία διαδοχικά στάδια. Ἡ σκέψη συμπιέζεται ἀπό τό στενό ὁρίζοντα τοῦ «οἰκονομισμοῦ»· καί χάνεται ἐδῶ σέ λεπτομέρειες, πού τόσο πολύ θυμίζουν χαρτοβασίλειο καί γραφειοκρατία. Στήν πραγματικότητα, φυσικά, τά τρία τέταρτα ἀπ' ὅλα αὐτά τά ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ ποτέ δέν ἐφαρμόζονται· ἀπό τό ἄλλο μέρος, ὅμως, μιά τέτοια «συνωμοτική» ὀργάνωση μέ τήν κεντρική της ὁμάδα σέ κάθε ἐργοστάσιο διευκολύνει τούς χωροφύλακες νά ὀργανώνουν ἐξαιρετικά μεγάλα χτυπήματα. Οἱ πολωνοί σύντροφοι ἔχουν περάσει κιόλας ἀπό μιά παρόμοια φάση τοῦ κινήματος, τότε πού ὅλους τούς εἶχε συνεπάρει ἡ ἵδρυση ἐργατικῶν ταμείων σέ πλατιά κλίμακα, ἀλλά πολύ γρήγορα ἐγκατέλειψαν αὐτή τήν ἰδέα, ὅταν πείστηκαν ὅτι παρέχουν ἔτσι ἄφθονη λεία στούς χωροφύλακες. Ἄν θέλουμε πλατιές ἐργατικές ὀργανώ-

σεις καί δέ θέλουμε μεγάλα σμπαραλιάσματα, ἄν δέ θέλουμε νά δίνουμε χαρά στούς χωροφύλακες, πρέπει νά φροντίσουμε ὥστε οἱ ὀργανώσεις αὐτές νά μήν ἔχουν καθόλου μιά καθορισμένη ὀργανωτική μορφή. Θά μπορέσουν ὅμως σ' αὐτή τήν περίπτωση νά λειτουργήσουν; Ἔ λοιπόν, ἂς ρίξουμε μιά ματιά σ' αὐτές τίς λειτουργίες: «...νά παρακολουθεῖ ὅ,τι γίνεται στό ἐργοστάσιο καί νά κρατάει χρονικό τῶν γεγονότων» (ἄρθρο 2 τοῦ καταστατικοῦ). Χρειάζεται ἄραγε γι' αὐτό μιά καθορισμένη συγκρότηση τῶν ὀργανώσεων; Δέ θά ἐξυπηρετοῦνταν καλύτερα ὁ σκοπός αὐτός μέ ἀνταποκρίσεις στίς παράνομες ἐφημερίδες καί χωρίς καμιά συγκρότηση εἰδικῶν ὁμάδων; «...Νά καθοδηγεῖ τόν ἀγώνα τῶν ἐργατῶν γιά τή βελτίωση τῆς κατάστασής τους στό ἐργοστάσιο» (ἄρθρο 3 τοῦ καταστατικοῦ). Καί πάλι δέν ὑπάρχει κανένας λόγος γιά καθορισμένη ὀργάνωση. Ὁ κάθε ἔξυπνος κάπως διαφωτιστής μπορεῖ νά μάθει ἀκριβῶς στή διάρκεια μιᾶς ἁπλῆς συζήτησης, ποιές διεκδικήσεις θέλουν νά βάλουν οἱ ἐργάτες, κι ὅταν τό μάθει αὐτό, θά μπορέσει νά τό μεταβιβάσει σέ μιά στενή κι ὄχι πλατιά ὀργάνωση ἐπαναστατῶν, πού θά κυκλοφορήσει τήν κατάλληλη προκήρυξη. «...Νά ὀργανώσει ταμεῖο... μέ συνδρομή δυό καπίκια γιά τό κάθε ρούβλι» (ἄρθρο 9) — καί ὕστερα νά γίνεται κάθε μήνα σέ ὅλους ὁ οἰκονομικός ἀπολογισμός τοῦ ταμείου (ἄρθρο 17), νά διαγράφονται τά μέλη πού δέν πληρώνουν τή συνδρομή τους (ἄρθρο 10) κτλ. Ὅλα αὐτά εἶναι γιά τήν ἀστυνομία ἀληθινός παράδεισος, γιατί δέν ὑπάρχει τίποτα πιό εὔκολο ἀπό τό νά εἰσχωρήσει σ' ὅλη αὐτή τή συνωμοτικότητα ἑνός «κεντρικοῦ ἐργοστασιακοῦ ταμείου», νά κατασχέσει τά χρήματα καί νά συλλάβει τούς καλύτερους ἀνθρώπους. Δέ θά ἦταν πολύ πιό ἁπλό νά ἐκδοθοῦν ἔνσημα ἑνός ἤ δυό καπικιῶν μέ τή σφραγίδα μιᾶς γνωστῆς (πολύ στενῆς καί πολύ συνωμοτικῆς) ὀργάνωσης ἤ νά εἰσπράττονται συνδρομές χωρίς κανένα ἔνσημο καί οἱ ἀπολογισμοί νά τυπώνονται μέ ὁρισμένες συνθηματικές λέξεις σέ μιά παράνομη ἐφημερίδα; Θά πετυχαίναμε ἔτσι τόν ἴδιο σκοπό καί γιά τούς χωροφύλακες θά ἦταν ἑκατό φορές πιό δύσκολο νά πιάσουν τό νῆμα.

Θά μποροῦσα νά συνεχίσω τήν ἀνάλυση τοῦ καταστατικοῦ μέ παραδείγματα, νομίζω ὅμως πώς εἶναι ἀρκετά κι αὐτά πού εἰπώθηκαν. Ἕνας μικρός, συμπαγής πυρήνας ἀπό τούς πιό σίγουρους, τούς πιό ἔμπειρους κι ἀτσαλωμένους ἐργάτες, πού νά ἔχει ὑπεύθυνους ἀνθρώπους στίς κυριότερες περιοχές καί νά συνδέεται μέ τήν ὀργάνωση ἐπαναστατῶν, σύμφωνα μέ ὅλους τούς κανόνες τῆς πιό αὐστηρῆς συνωμοτικότητας, θά μπορέσει,

μέ τήν πιό πλατιά βοήθεια τῶν μαζῶν καί χωρίς νά πάρει μιά καθορισμένη ὀργανωτική μορφή, νά ἐκπληρώσει *ὅλες* τίς λειτουργίες μιᾶς συνδικαλιστικῆς ὀργάνωσης καί μάλιστα νά τίς ἐκπληρώσει ἀκριβῶς ἔτσι, ὅπως τό θέλει ἡ σοσιαλδημοκρατία. Μόνο κατ' αὐτόν τόν τρόπο μποροῦμε νά πετύχουμε, σέ πεῖσμα ὅλων τῶν χωροφυλάκων, τή *σταθεροποίηση* καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ *σοσιαλδημοκρατικοῦ* συνδικαλιστικοῦ κινήματος.

Θά μοῦ φέρουν τήν ἀντίρηση: μιά ὀργάνωση πού εἶναι τόσο lose *, πού δέν ἔχει πάρει καθόλου μιά καθορισμένη ὀργανωτική μορφή, πού ἀκόμα καί τά μέλη της δέν εἶναι γνωστά καί καταγραμμένα, δέν μπορεῖ κάν νά ὀνομάζεται ὀργάνωση. — Ἴσως. Ἐγώ δέν κυνηγῶ τίς ὀνομασίες. Αὐτή ὅμως ἡ «ὀργάνωση χωρίς μέλη» θά κάνει ὅ,τι χρειάζεται καί θά ἐξασφαλίσει ἀπό τήν πρώτη ἀρχή σταθερή σύνδεση ἀνάμεσα στά μελλοντικά μας τρέιντγιούνιον καί στό σοσιαλισμό. Κι ὅποιος σέ καθεστώς ἀπολυταρχίας θέλει *πλατιά* ὀργάνωση ἐργατῶν μέ ἐκλογές, ἀπολογισμούς, καθολική ψηφοφορία κτλ. — εἶναι ἁπλούστατα ἕνας ἀδιόρθωτος οὐτοπιστής.

Τό δίδαγμα πού προκύπτει ἀπό δῶ εἶναι ἁπλό: ἄν ἀρχίσουμε μέ τή θεμελίωση μιᾶς γερῆς ὀργάνωσης ἐπαναστατῶν, θά μπορέσουμε νά ἐξασφαλίσουμε τή σταθερότητα τοῦ κινήματος στό σύνολό του, νά πραγματοποιήσουμε καί τούς σοσιαλδημοκρατικούς καί τούς εἰδικά τρεϊντ-γιουνιονιστικούς σκοπούς. Ἄν ὅμως ἀρχίσουμε μέ τή δῆθεν πιό «προσιτή» στίς μάζες πλατιά ἐργατική ὀργάνωση (πού στήν πραγματικότητα εἶναι πιό προσιτή στούς χωροφύλακες καί κάνει τούς ἐπαναστάτες πιό προσιτούς στήν ἀστυνομία), δέν πρόκειται νά πραγματοποιήσουμε οὔτε τούς πρώτους οὔτε τούς δεύτερους σκοπούς, δέν πρόκειται νά γλυτώσουμε ἀπό τό χειροτεχνικό τρόπο δουλειᾶς καί μέ τό κομμάτιασμα καί τό ἀέναο σμπαράλιασμα τῶν δυνάμεών μας θά κάνουμε ἁπλῶς πιό προσιτά γιά τή μάζα τά τρέιντ-γιούνιον τύπου Ζουμπάτοφ ἤ τύπου Ὄζεροφ.

Καί ποιές πρέπει νά εἶναι, συγκεκριμένα, οἱ λειτουργίες αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης ἐπαναστατῶν; Γιά τό ζήτημα αὐτό θά μιλήσουμε τώρα λεπτομερειακά. Πρῶτα ὅμως ἄς ξεκαθαρίσουμε ἀκόμα ἕνα πολύ χαρακτηριστικό συλλογισμό τοῦ τρομοκράτη μας, πού δείχνει ξανά ὅτι βρίσκεται (θλιβερή του τύχη!) πολύ κοντά στόν «οἰκονομιστή». Στό περιοδικό «Σβομπόντα» (τεῦχος 1) πού προορίζεται γιά τούς ἐργάτες, ὑπάρχει ἕνα ἄρθρο

* — χαλαρή, πλατιά. *Ἡ Σύντ.*

μέ τόν τίτλο: «Ἡ ὀργάνωση». Ὁ συντάχτης του θέλει νά ὑπερασπίσει τούς γνωστούς του, τούς «οἰκονομιστές» ἐργάτες τοῦ Ἰβάνοβο Βοζνεσένσκ.

«Κακό εἶναι — γράφει — ὅταν τό πλῆθος εἶναι ἄφωνο καί ἀσυνειδητοποίητο, ὅταν τό κίνημα δέν ἔρχεται ἀπό τά κάτω. Κοιτάχτε: οἱ φοιτητές φεύγουν ἀπό μιά πανεπιστημιούπολη τίς γιορτές ἤ τό καλοκαίρι γιά τά σπίτια τους — καί τό ἐργατικό κίνημα σταματάει. Μήπως ἕνα τέτοιο ἐργατικό κίνημα πού ὑποκινεῖται ἀπό τά ἔξω μπορεῖ νά εἶναι πραγματική δύναμη; Ὄχι βέβαια... Ἀκόμα δέν ἔμαθε νά βαδίζει μόνο του καί πρέπει νά τό κρατοῦν ἀπό τό χέρι. Κι αὐτό γίνεται σέ ὅλα: φεύγουν οἱ φοιτητές, σταματοῦν τά πάντα. Πιάνουν τούς πιό ἱκανούς, τήν ἀφρόκρεμα — τό γάλα ξυνίζει. Συλλαμβάνουν τήν «Ἐπιτροπή» — ὥσπου νά δημιουργηθεῖ νέα ἔχουμε πάλι ἠρεμία. Καί δέν ξέρει κανείς τί ἐπιτροπή θά σχηματιστεῖ, ἴσως νά μή μοιάζει καθόλου μέ τήν προηγούμενη: ἡ πρώτη ἔλεγε τοῦτο, ἡ δεύτερη μπορεῖ νά πεῖ τό ἀντίθετο. Κόβεται ἡ σύνδεση ἀνάμεσα στό χθές καί στό αὔριο, ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος δέ χρησιμεύει σάν ὁδηγός γιά τό μέλλον. Κι ὅλα αὐτά γιατί δέν ὑπάρχουν βαθιές ρίζες στό πλῆθος, γιατί δουλεύουν ὄχι ἑκατό ἠλίθιοι, ἀλλά δέκα ἔξυπνοι. Δέκα ἄνθρωποι μποροῦν πάντα νά πιαστοῦν πολύ εὔκολα, ὅταν ὅμως ἡ ὀργάνωση ἀγκαλιάζει τό πλῆθος, ὅταν ὅλα ξεκινοῦν ἀπό τό πλῆθος, κανένας, μ' ὅσο ζῆλο κι ἄν προσπαθήσει, δέ θά μπορέσει νά χαντακώσει τή δουλειά» (σελ. 63).

Τά γεγονότα περιγράφονται σωστά. Ἡ εἰκόνα τοῦ χειροτεχνισμοῦ μας δέ δίνεται καί ἄσχημα. Τά συμπεράσματα ὅμως εἶναι ἀντάξια τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» καί γιά τήν ἀνοησία τους καί γιά τήν ἔλλειψη πολιτικοῦ τάκτ. Τά συμπεράσματα ἀποτελοῦν ἀποκορύφωμα ἀνοησίας, γιατί ὁ ἀρθρογράφος συγχέει τό φιλοσοφικό καί τό κοινωνικοϊστορικό ζήτημα γιά τό «βάθος» πού ἔχουν οἱ «ρίζες» τοῦ κινήματος, μέ τό τεχνικό-ὀργανωτικό ζήτημα γιά τόν καλύτερο τρόπο πάλης ἐνάντια στή χωροφυλακή. Ἀποτελοῦν τό ἀποκορύφωμα ἔλλειψης πολιτικοῦ τάκτ, γιατί ὁ ἀρθρογράφος, ἀντί νά ζητάει στή θέση τῶν κακῶν ἡγετῶν καλούς ἡγέτες, ζητάει τήν ἀντικατάσταση τῶν καθοδηγητῶν γενικά μέ τό «πλῆθος». Πρόκειται γιά μιά προσπάθεια νά μᾶς τραβήξουν πρός τά πίσω ἀπό ὀργανωτική ἄποψη, σάν τή σκέψη γιά ἀντικατάσταση τῆς πολιτικῆς ζύμωσης μέ τή διεγερτική τρομοκρατία πού μᾶς τραβᾶ πρός τά πίσω ἀπό πολιτική ἄποψη. Ἀλήθεια, νιώθω πραγματικά embarras de richesses *, καί δέν ξέρω ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσω γιά νά ξεδιαλύνω τήν ἀσυναρτησία πού μᾶς προσφέρει ἡ «Σβομπόντα». Γιά νά γίνω πιό σαφής, θ' ἀρχίσω μ' ἕνα παράδειγμα. Πάρτε τούς γερμανούς. Πιστεύω ὅτι δέ θ' ἀρνηθεῖτε, πώς ἡ ὀργάνωσή τους ἀγκαλιάζει

---

* — ἀμηχανία ἀπό ἀφθονία. *Ἡ Σύντ.*

τό πλῆθος, πώς τά πάντα στή Γερμανία ξεκινοῦν ἀπό τό πλῆθος, πώς τό ἐργατικό κίνημα ἔχει μάθει νά περπατάει μόνο του. Στό μεταξύ ὅμως δέστε πόσο ξέρει νά ἐκτιμᾶ αὐτό τό πλῆθος τῶν ἑκατομμυρίων τή «δεκάδα» τῶν δοκιμασμένων πολιτικῶν ἡγετῶν του, πόσο πιστά τούς ἀκολουθεῖ! Πολλές φορές συνέβη στή βουλή μέλη τῶν ἐχθρικῶν κομμάτων νά κοροϊδεύουν τούς σοσιαλιστές καί νά τούς λένε: «Ὡραῖοι δημοκράτες! Μόνο στά λόγια ἔχετε κίνημα τῆς ἐργατικῆς τάξης — στήν πραγματικότητα εἶναι πάντα ἡ ἴδια κλίκα ἀρχηγῶν. Χρόνια καί χρόνια τώρα, δεκαετίες ὁλόκληρες ὅλο οἱ ἴδιοι καί οἱ ἴδιοι: Μπέμπελ καί Λῆμπκνεχτ. Οἱ βουλευτές σας πού ἐκλέγονται τάχα ἀπό τούς ἐργάτες, εἶναι μονιμότεροι ἀπό τούς ὑπαλλήλους πού διορίζει ὁ αὐτοκράτορας!» Οἱ γερμανοί ὅμως ἀντιμετώπιζαν μέ περιφρονητικό χαμόγελο τίς δημαγωγικές αὐτές προσπάθειες, πού ἔκαναν οἱ ἀντίπαλοί τους γιά νά φέρουν σέ ἀντίθεση τό «πλῆθος» μέ τούς «ἡγέτες», γιά νά τοῦ καλλιεργήσουν κακά καί ματαιόδοξα ἔνστιχτα, γιά ν' ἀφαιρέσουν ἀπό τό κίνημα τή στερεότητα καί τή σταθερότητά του, ὑποσκάπτοντας τήν ἐμπιστοσύνη τῶν μαζῶν πρός τή «δεκάδα τῶν ἔξυπνων». Οἱ γερμανοί ἔχουν ἀρκετά ἀναπτυγμένη πολιτική σκέψη, ἔχουν συσσωρευμένη ἀρκετή πολιτική πείρα, γιά νά καταλάβουν ὅτι χωρίς τή «δεκάδα» τῶν ταλαντούχων (καί τά ταλέντα δέ γεννιοῦνται κατά ἑκατοντάδες), δοκιμασμένων, ἐπαγγελματικά καταρτισμένων κι ἐκπαιδευμένων σ' ἕνα μακρόχρονο σχολειό ἡγετῶν πού δουλεύουν μέ πλήρη ἁρμονία μεταξύ τους, καμιά τάξη δέν μπορεῖ νά διεξαγάγει σταθερό ἀγώνα μέσα στή σύγχρονη κοινωνία. Καί οἱ γερμανοί εἶχαν στίς γραμμές τους δημαγωγούς πού κολάκευαν τίς «ἑκατοντάδες τῶν ἠλιθίων», βάζοντάς τους πάνω ἀπό τή «δεκάδα τῶν ἔξυπνων», κολάκευαν τή «γεροδεμένη γροθιά» τῆς μάζας, προτρέποντάς την (ὅπως ὁ Μόστ καί ὁ Χάσελμαν) σέ ἀπερίσκεπτες «ἐπαναστατικές» ἐνέργειες καί σπέρνοντας τή δυσπιστία πρός τούς συνεπεῖς καί σταθερούς ἡγέτες. Καί μόνο χάρη σ' ἕνα ἀπαρέγκλιτο καί ἀνειρήνευτο ἀγώνα ἐνάντια στά κάθε λογῆς δημαγωγικά στοιχεῖα μέσα στό σοσιαλισμό ἀναπτύχθηκε καί δυνάμωσε τόσο πολύ ὁ γερμανικός σοσιαλισμός. Ἐνῶ οἱ δικοί μας οἱ σοφολογιότατοι σέ μιά περίοδο πού ὅλη ἡ κρίση τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι οἱ μάζες πού ξυπνοῦν αὐθόρμητα δέν ἔχουν ἀρκετά καταρτισμένους, ἀναπτυγμένους κι ἔμπειρους καθοδηγητές, διακηρύχνουν μέ βαθυστόχαστο ὕφος· Χαζογιάννη: «εἶναι κακό πράγμα ὅταν τό κίνημα δέν ξεκινάει ἀπό τά κάτω»!

«Μιά ἐπιτροπή ἀπό φοιτητές δέ μᾶς κάνει, εἶναι ἀσταθής». Αὐτό εἶναι πέρα γιά πέρα σωστό. Τό συμπέρασμα ὅμως πού βγαίνει ἀπό δῶ, εἶναι, ὅτι χρειάζεται ἐπιτροπή ἀπό ἐξ ἐπαγγέλματος *ἐπαναστάτες*, καί μᾶς εἶναι ἀδιάφορο ἄν θά εἶναι φοιτητής ἤ ἐργάτης ἐκεῖνος πού θά ἐξελιχθεῖ σέ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτη. Ἐσεῖς ὅμως βγάζετε τό συμπέρασμα, ὅτι τό ἐργατικό κίνημα δέν πρέπει νά τό ὑποκινοῦμε ἀπό τά ἔξω! Μέ τήν πολιτική σας ἀφέλεια δέν ἀντιλαμβάνεστε, ὅτι ἔτσι παίζετε τό παιχνίδι τῶν «οἰκονομιστῶν» μας καί τοῦ χειροτεχνισμοῦ μας. Ἐπιτρέψτε μου νά ρωτήσω — πῶς ἐκφράστηκε αὐτή ἡ «ὑποκίνηση» τῶν ἐργατῶν μας ἀπό τούς φοιτητές μας; *Μοναδικά* μέ τό ὅτι ὁ φοιτητής ἔφερε στόν ἐργάτη τά ψήγματα ἐκεῖνα τῶν πολιτικῶν γνώσεων πού εἶχε, τά ψίχουλα τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν πού κατόρθωσε ν' ἀποχτήσει (γιατί ἡ κυριότερη πνευματική τροφή τοῦ σημερινοῦ φοιτητῆ, ὁ νόμιμος μαρξισμός, δέν μποροῦσε νά τοῦ δόσει τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπό τό ἀλφάβητο, ἐκτός ἀπό ψίχουλα). *Τέτοια* «ὑποκίνηση ἀπό τά ἔξω» δέν εἴχαμε ἐξαιρετικά μεγάλη στό κίνημά μας, μά ἀντίθετα ἐξαιρετικά μικρή, τρομερά καί σέ ἀφάνταστο βαθμό μικρή, γιατί βράζαμε μέ πάρα πολύ ζῆλο στό ζουμί μας, ὑποκλινόμασταν πάρα πολύ δουλικά μπροστά στή στοιχειώδικη «οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση». *Μ' αὐτήν* ἀκριβῶς τήν «*ὑποκίνηση*» πρέπει ν' ἀσχοληθοῦμε ἑκατό φορές περισσότερο καί θ' ἀσχοληθοῦμε ἐμεῖς, οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες. Ἀλλά καί μόνο τό γεγονός, ὅτι διαλέγετε αὐτή τήν πρόστυχη ἔκφραση: «ὑποκίνηση ἀπό τά ἔξω», πού προκαλεῖ ἀναπόφευχτα στόν ἐργάτη (τουλάχιστο στόν ἐργάτη πού εἶναι τόσο καθυστερημένος, ὅσο κι ἐσεῖς) τό αἴσθημα τῆς δυσπιστίας πρός *ὅλους* ὅσους τοῦ φέρνουν ἀπέξω πολιτικές γνώσεις καί ἐπαναστατική πείρα, ἔκφραση πού τοῦ προκαλεῖ τήν ἐνστιχτώδικη ἐπιθυμία ν' ἀποκρούσει ὅλους αὐτούς τούς ἀνθρώπους, — ἀποδείχνει ὅτι εἶστε *δημαγωγοί*, καί οἱ δημαγωγοί εἶναι οἱ χειρότεροι ἐχθροί τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Μάλιστα, μάλιστα! Καί μή βιάζεσθε νά βάλετε τίς φωνές γιά τούς «μή συντροφικούς τρόπους» τῆς πολεμικῆς μου! Δέν ἀμφισβητῶ καθόλου τήν ἁγνότητα τῶν προθέσεών σας. Εἶπα παραπάνω ὅτι μπορεῖ νά γίνει κανείς δημαγωγός καί μόνο ἀπό πολιτική ἀφέλεια. Ἔδειξα ὅμως ὅτι ἐσεῖς ἔχετε κατρακυλήσει ὥς τή δημαγωγία. Καί ποτέ δέ θά κουραστῶ νά ἐπαναλαβαίνω πώς οἱ δημαγωγοί εἶναι οἱ χειρότεροι ἐχθροί τῆς ἐργατικῆς τάξης. Χειρότεροι, ἀκριβῶς γιατί ὑποδαυλίζουν τά κακά ἔνστιχτα

τοῦ πλήθους, γιατί οἱ καθυστερημένοι ἐργάτες δέν εἶναι σέ θέση νά γνωρίσουν αὐτούς τούς ἐχθρούς πού παρουσιάζονται, καί κάποτε παρουσιάζονται εἰλικρινά, σάν φίλοι τους. Χειρότεροι, γιατί σέ μιά περίοδο διασποράς καί ταλαντεύσεων, σέ μιά περίοδο πού μόλις διαμορφώνεται ἡ φυσιογνωμία τοῦ κινήματός μας, δέν ὑπάρχει τίποτα πιό εὔκολο ἀπό τό νά παρασύρει κανείς μέ τή δημαγωγία τό πλῆθος πού ἀργότερα μόνο οἱ πιό πικρές δοκιμασίες θά μπορέσουν νά τό πείσουν γιά τό λάθος του. Νά γιατί τό σύνθημα τῆς στιγμῆς γιά τό σημερινό ρῶσο σοσιαλδημοκράτη πρέπει νά εἶναι: ἀποφασιστική πάλη, τόσο ἐνάντια στή «Σβομπόντα» πού κατρακυλάει ὥς τή δημαγωγία, ὅσο κι ἐνάντια στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού κατρακυλάει ἐπίσης ὥς τή δημαγωγία (θά μιλήσουμε * γι' αὐτό διεξοδικότερα παρακάτω).

«Μιά δεκάδα ἔξυπνοι πιάνονται πιό εὔκολα ἀπό ἑκατό ἠλιθίους». Αὐτή ἡ ὑπέροχη ἀλήθεια (γιά τήν ὁποία θά σᾶς χειροκροτεῖ πάντα ἡ ἑκατοντάδα τῶν ἠλιθίων) σᾶς φαίνεται αὐτονόητη μόνο καί μόνο γιατί στήν πορεία τοῦ συλλογισμοῦ πηδήσατε ἀπό τό ἕνα θέμα στό ἄλλο. Ἀρχίσατε νά μιλᾶτε κι ἐξακολουθεῖτε νά μιλᾶτε γιά τό σάρωμα μιᾶς «ἐπιτροπῆς», γιά τό σάρωμα μιᾶς «ὀργάνωσης» καί τώρα πηδήσατε στό θέμα τοῦ σαρώματος τῶν «ριζῶν» τοῦ κινήματος «στό βάθος». Φυσικά, εἶναι γεγονός πώς τό κίνημά μας δέν εἶναι δυνατό νά σαρωθεῖ, γιατί ἁπλούστατα ἔχει ἑκατοντάδες κι ἑκατοντάδες χιλιάδες ρίζες βαθιά μέσα στίς μάζες, ἀλλά δέν πρόκειται καθόλου γι' αὐτό. Ἄν πρόκειται γιά τίς «ρίζες στό βάθος» παρ' ὅλο τό χειροτεχνισμό μας, δέν μποροῦν ἀκόμα καί τώρα νά μᾶς «ξεριζώσουν» κι ὅμως ὅλοι μας παραπονιόμαστε, καί δέν μποροῦμε παρά νά παραπονιόμαστε, ὅτι οἱ «ὀργανώσεις» σαρώνονται, μέ ἀποτέλεσμα νά χάνεται κάθε συνέχεια τοῦ κινήματος. Ἀλλά, μιά καί βάζετε ζήτημα *σαρώματος τῶν ὀργανώσεων* κι ἐπιμένετε σ' αὐτό, θά σᾶς τό πῶ, πώς εἶναι πολύ πιό δύσκολο νά συλλάβουν μιά δεκάδα ἔξυπνούς παρά μιά ἑκατοντάδα ἠλίθιους. Καί θά ὑπερασπίσω αὐτή τή θέση, ὅσο κι ἄν παρακινεῖτε τό πλῆθος ἐναντίον μου γιά τίς «ἀντιδημοκρατικές» μου ἀπόψεις κτλ. Ἀπό ὀργανωτική ἄποψη

* Ἐδῶ θά σημειώσουμε μόνο, πώς ὅσα εἴπαμε σχετικά μέ τήν «ὑποκίνηση ἀπό τά ἔξω» καί μέ ὅλους τούς ἄλλους συλλογισμούς τῆς «Σβομπόντα» γιά τήν ὀργάνωση, ἀφοροῦν *ἐξολοκλήρου ὅλους* τούς «οἰκονομιστές» μαζί καί τούς «ραμποτσεντέλτσι», γιατί κι αὐτοί ἐνμέρει κήρυχναν δραστήρια καί ὑπεράσπιζαν τίς ἴδιες ἀπόψεις πάνω στά ζητήματα τῆς ὀργάνωσης καί ἐνμέρει ἔκλιναν πρός αὐτές.

μέ τή λέξη «έξυπνος» πρέπει νά έννοεΐ κανείς, όπως έχω τονίσει έπανειλημμένα, τούς *έξ έπαγγέλματος έπαναστάτες*, άδιάφορο άν προέρχονται άπό φοιτητές ή άπό έργάτες. Καί ύποστηρίζω: 1) ότι κανένα έπαναστατικό κίνημα δέν μπορεΐ νά σταθεΐ χωρίς στέρεη όργάνωση καθοδηγητών πού νά κρατάει τή συνέχεια· 2) ότι όσο πιό πλατιά εΐναι ή μάζα πού τραβιέται αύθόρμητα στόν άγώνα, ή μάζα πού άποτελεΐ τή βάση τοΰ κινήματος καί συμμετέχει σ' αύτό, τόσο πιό έπιταχτική εΐναι ή άνάγκη μιάς τέτοιας όργάνωσης καί τόσο πιό στέρεη πρέπει νά εΐναι ή όργάνωση αύτή (γιατί τόσο πιό εύκολα θά εΐναι γιά τόν κάθε δημαγωγό νά παρασύρει τά μή έξελιγμένα στρώματα τής μάζας)· 3) ότι μιά τέτοια όργάνωση πρέπει ν' άποτελεΐται κυρίως άπό άνθρώπους, πού σάν έπάγγελμά τους έχουν τήν έπαναστατική δράση· 4) ότι σέ μιά άπολυταρχική χώρα, όσο πιό πολύ *περιορίσουμε* τόν άριθμό τών μελών μιάς τέτοιας όργάνωσης ώς τό σημεΐο πού νά συμμετέχουν σ' αύτή μόνο τά μέλη πού σάν έπάγγελμά τους έχουν τήν έπαναστατική δράση καί πού έχουν άποχτήσει έπαγγελματική κατάρτιση στήν τέχνη τής πάλης ένάντια στήν πολιτική άστυνομία, τόσο πιό δύσκολο θά εΐναι «νά σαρώσουν» μιά τέτοια όργάνωση, καί 5) τόσο πιό *πολυάριθμα* θά εΐναι τά άτομα άπό τήν έργατική τάξη καί άπό τίς άλλες τάξεις τής κοινωνίας, πού θά εΐναι σέ θέση νά πάρουν μέρος στό κίνημα καί νά δουλέψουν ένεργά σ' αύτό.

Καλώ τούς «οίκονομιστές» μας, τούς τρομοκράτες καί τούς «οίκονομιστές-τρομοκράτες» * ν' άναιρέσουν τίς παραπάνω θέσεις, άπό τίς όποΐες θά σταθώ τώρα στίς δυό τελευταΐες. Τό ζήτημα άν εΐναι πιό εύκολο νά πιάσουν μιά «δεκάδα έξυπνους»

* Ὁ όρος αύτός ταιριάζει ίσως καλύτερα άπό τόν προηγούμενο γιά τή «Σβομπόντα», γιατί σ' ένα άρθρο μέ τόν τίτλο: «Ἡ άναγέννηση τοΰ έπαναστατισμοΰ» ή «Σβομπόντα» ύπερασπίζει τήν τρομοκρατική ταχτική, ένώ στό άρθρο πού έξετάζουμε, ύπερασπίζει τόν «οίκονομισμό». Τό μέν πνεΰμα πρόθυμον, ή δέ σάρξ άσθενής! — θά μποροΰσε γενικά νά πεΐ κανείς γιά τή «Σβομπόντα». Ἔχει τίς καλύτερες έπιθυμίες καί τίς καλύτερες προθέσεις — άλλά τό άποτέλεσμα εΐναι πλήρης σύγχυση. Καί ή σύγχυση αύτή όφείλεται προπάντων στό γεγονός ότι, ένώ ή «Σβομπόντα» ύπερασπίζει τή συνέχεια τής όργάνωσης, δέ θέλει νά ξέρει τίποτα γιά τή συνέχεια τής έπαναστατικής σκέψης καί τής σοσιαλδημοκρατικής θεωρίας. Νά προσπαθεΐς ν' άναστήσεις τόν έξ έπαγγέλματος έπαναστάτη («Ἀναγέννηση τοΰ έπαναστατισμοΰ») καί νά προτείνεις γιά τό σκοπό αύτό, πρώτο, τή διεγερτική τρομοκρατία καί, δεύτερο, μιά «όργάνωση μεσαίων έργατών» («Σβομπόντα» άρ. φύλλου 1' άπό τή σελ. 66 κ. έ.), πού λιγότερο «ύποκινοΰνται άπό τά έξω» — αύτό μά τήν άλήθεια, σημαίνει νά γκρεμίζεις τό σπίτι σου, γιά νάχεις ξύλα νά τό ζεστάνεις.

παρά «έκατό ήλίθιους» άνάγεται στό ζήτημα πού έξετάσαμε πιό πάνω, άν είναι δηλαδή δυνατό νά ύπάρχει μαζική *όργάνωση*, όταν άπαιτεῖται ό πιό αὐστηρός συνωμοτισμός. Τήν πλατιά όργάνωση ποτέ δέ θά μπορέσουμε νά τήν άνεβάσουμε στό συνωμοτικό έκεῖνο ΰψος, χωρίς τό όποῖο δέν μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά σταθερό καί μέ κάποια συνέχεια άγώνα ένάντια στήν κυβέρνηση. Καί ή συγκέντρωση όλων τῶν συνωμοτικῶν λειτουργιῶν στά χέρια ένός όσο τό δυνατό μικρότερου άριθμοῦ έξ έπαγγέλματος έπαναστατῶν δέ σημαίνει καθόλου, ότι οί τελευταῖοι αὐτοί «θά σκέφτονται γιά όλους», ότι τό πλῆθος δέ θά παίρνει ένεργό μέρος στό *κίνημα*. Ἀντίθετα, αὐτοί οί έξ έπαγγέλματος έπαναστάτες θ' άναδείχνονται άπό τό πλῆθος όλοένα καί σέ μεγαλύτερο άριθμό, γιατί τό πλῆθος θά ξέρει τότε, ότι γιά νά άποτελεστεῖ μιά «έπιτροπή» δέν άρκεῖ νά συγκεντρωθοῦν μερικοί φοιτητές κι έργάτες πού διεξάγουν τήν οίκονομική πάλη, άλλά χρειάζεται πολλά χρόνια δουλειά γιά ν' άτσαλωθεῖ καί νά γίνει κανείς έξ έπαγγέλματος έπαναστάτης, καί τό πλῆθος δέ «θά σκέφτεται» μόνο γιά τίς χειροτεχνικές μεθόδους, μά άκριβῶς γιά ένα τέτοιο άτσάλωμα. Ἡ συγκεντροποίηση τῶν συνωμοτικῶν λειτουργιῶν τῆς *όργάνωσης* δέ σημαίνει καθόλου συγκεντροποίηση όλων τῶν λειτουργιῶν τοῦ *κινήματος*. Ἡ δραστήρια συμμετοχή τῆς πιό πλατιᾶς μάζας στόν παράνομο τύπο δέ θά έλαττωθεῖ, έπειδή μιά «δεκάδα» έξ έπαγγέλματος έπαναστάτες θά συγκεντρώνει στά χέρια της τίς συνωμοτικές λειτουργίες αὐτοῦ τοῦ έργου, άλλά θά *δεκαπλασιαστεῖ*. Ἔτσι καί μόνο έτσι θά πετύχουμε, ώστε τό διάβασμα τῶν παράνομων έκδόσεων, ή συνεργασία σ' αὐτές τίς έκδόσεις καί έν μέρει καί ή κυκλοφορία τους *θά πάψουν σχεδόν νά εἶναι συνωμοτική δουλειά*, γιατί ή άστυνομία θά καταλάβει πολύ γρήγορα ότι εἶναι άνόητο καί άδύνατο νά θέσει σέ κίνηση όλόκληρο τό δικαστικό καί διοικητικό μηχανισμό γιά νά πιάσει κάθε άντίτυπο μιᾶς έκδοσης πού κυκλοφορεῖ κατά χιλιάδες. Κι αὐτό άφορᾶ όχι μόνο τόν τύπο, άλλά καί κάθε λειτουργία τοῦ κινήματος, κι αὐτήν άκόμα τή διαδήλωση. Μέ τήν πιό δραστήρια καί τήν πιό πλατιά συμμετοχή τῆς μάζας στή διαδήλωση τό κίνημα όχι μόνο δέ θά χάσει, άλλ' άπεναντίας θά κερδίσει πολλά άπό τό γεγονός ότι μιά «δεκάδα» δοκιμασμένοι, έπαγγελματικά όχι λιγότερο άπό τήν άστυνομία μας καταρτισμένοι έπαναστάτες θά συγκεντρώνουν στά χέρια τους όλες τίς συνωμοτικές πλευρές τῆς δουλειᾶς, τήν έκδοση τῶν προκηρύξεων, τήν έπεξεργασία ένός κατά προσέγγιση σχεδίου, τήν τοποθέτηση

ἑνός πυρήνα ἀπό καθοδηγητές γιά κάθε διαμέρισμα τῆς πόλης, γιά κάθε ἐργοστασιακή συνοικία, γιά κάθε ἐκπαιδευτικό ἵδρυμα κτλ. (ξέρω πώς θά μοῦ φέρουν τήν ἀντίρηση, ὅτι οἱ ἀντιλήψεις μου «δέν εἶναι δημοκρατικές», ἐγώ ὅμως θ' ἀπαντήσω παρακάτω λεπτομερειακά σ' αὐτή τήν κάθε ἄλλο παρά ἔξυπνη ἀντίρηση). Ἡ συγκέντρωση τῶν πιό συνωμοτικῶν λειτουργιῶν στά χέρια μιᾶς ὀργάνωσης ἐπαναστατῶν δέ θά ἐξασθενίσει, μά θά μεγαλώσει τήν ἔκταση καί θά πλουτίσει τό περιεχόμενο τῆς δράσης ἑνός μεγάλου ἀριθμοῦ ἀπό ἄλλες ὀργανώσεις πού προορίζονται γιά τό πλατύ κοινό καί πού γι' αὐτό εἶναι ὅσο τό δυνατό λιγότερο διαμορφωμένες καί ὅσο τό δυνατό λιγότερο συνωμοτικές. Σ' αὐτές ἀνήκουν καί οἱ ἐργατικές συνδικαλιστικές ὀργανώσεις καί οἱ ἐργατικοί ὅμιλοι αὐτομόρφωσης καί διαβάσματος τοῦ παράνομου τύπου, οἱ σοσιαλιστικοί, καθώς καί οἱ δημοκρατικοί ὅμιλοι σ' *ὅλα* τ' ἄλλα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ κτλ. κτλ. Τέτοιοι ὅμιλοι, συνδικαλιστικές ἑνώσεις καί ὀργανώσεις χρειάζονται παντοῦ, σέ *ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερο* ἀριθμό, μέ τίς πιό διαφορετικές λειτουργίες· θἆταν ὅμως ἀνόητο καί ἐπιζήμιο νά τούς *συγχέουμε* μέ τήν ὀργάνωση *ἐπαναστατῶν*, νά ἐξαλείφουμε τά ὅρια ἀνάμεσά τους, νά σβήνουμε μέσα στή μάζα τήν ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς ἀφάνταστα ἀμυδρή ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος, ὅτι γιά τήν «ἐξυπηρέτηση» τοῦ μαζικοῦ κινήματος χρειάζονται ἄνθρωποι, πού θ' ἀφιερωθοῦν εἰδικά κι ὁλόψυχα στή σοσιαλδημοκρατική δράση κι ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί πρέπει *ν' ἀτσαλωθοῦν* μέ ὑπομονή καί ἐπιμονή γιά νά γίνουν ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες.

Μάλιστα, αὐτή ἡ ἐπίγνωση ἔγινε ἀπίστευτα ἀμυδρή. Τό βασικό μας ἁμάρτημα ἀπό ὀργανωτική ἄποψη εἶναι ὅτι *μέ τό χειροτεχνισμό μας καταρακώσαμε τό γόητρο τοῦ ἐπαναστάτη στή Ρωσία.* Ἕνας ἄνθρωπος πλαδαρός καί ταλαντευόμενος στά θεωρητικά ζητήματα, μέ στενό ὁρίζοντα, ἐπικαλούμενος τό αὐθόρμητο τῶν μαζῶν γιά νά δικαιολογήσει τήν πλαδαρότητά του, ἕνας ἄνθρωπος πού μοιάζει περισσότερο μέ γραμματέα τρέιντγιούνιον παρά μέ λαϊκό κήρυκα, ἀνίκανος νά διατυπώσει ἕνα πλατύ καί τολμηρό σχέδιο πού νά ἐμπνέει σεβασμό ἀκόμα καί στούς ἀντιπάλους, ἄπειρος καί ἀδέξιος στήν ἐπαγγελματική του τέχνη — στήν πάλη ἐνάντια στήν πολιτική ἀστυνομία — νά μέ συμπαθᾶτε! μά ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος δέν εἶναι ἐπαναστάτης, ἀλλά ἕνας ἀξιολύπητος χειροτέχνης.

Ἄς μή θιγεῖ ἀπό τά τσουχτερά αὐτά λόγια κανένας πραχτικός, γιατί, ὅσον ἀφορᾶ τήν ἔλλειψη κατάρτισης, τά λόγια αὐτά ἀναφέρονται πρίν ἀπ' ὅλα στόν ἴδιο τόν ἑαυτό μου. Δούλεψα

σ' ἕναν ὅμιλο [73] πού ἔβαζε μπροστά του πολύ πλατιά, ὁλόπλευρα καθήκοντα — καί ὅλοι ἐμεῖς, τά μέλη αὐτοῦ τοῦ ὁμίλου, ὑποφέραμε ἀφάνταστα γιατί καταλαβαίναμε, ὅτι δέν εἴμασταν παρά χειροτέχνες σέ μιά τέτοια ἱστορική στιγμή, ὅταν θά μποροῦσε νά πεῖ κανείς, παραφράζοντας τό γνωστό ρητό: δόστε μας μιά ὀργάνωση ἐπαναστατῶν καί θ' ἀναποδογυρίσουμε τή Ρωσία! Κι ἀπό τότε ὅσο πιό συχνά θυμόμουν τό ὀδυνηρό αἴσθημα ντροπῆς πού δοκίμαζα ἐκεῖνον τόν καιρό τόσο πιό πολύ συσσωρευόταν μέσα μου ἡ πίκρα ἐνάντια σέ κείνους τούς ψευτοσοσιαλδημοκράτες, πού μέ τό κήρυγμά τους «ἀτιμάζουν τόν τίτλο τοῦ ἐπαναστάτη», πού δέν καταλαβαίνουν ὅτι τό καθῆκον μας δέν εἶναι νά ὑπερασπίζουμε τήν ὑποβίβαση τοῦ ἐπαναστάτη ὥς τό ἐπίπεδο ἑνός χειροτέχνη, ἀλλά *νά ἀνεβάζουμε* τό χειροτέχνη ὥς τό ἐπίπεδο τοῦ ἐπαναστάτη.

δ) Η ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ

Ἀκούσαμε πιό πάνω τόν Μπ—φ νά μιλάει «γιά ἔλλειψη κατάλληλων γιά δράση ἐπαναστατικῶν δυνάμεων, ἔλλειψη αἰσθητή ὄχι μόνο στήν Πετρούπολη, ἀλλά καί σ' ὁλόκληρη τή Ρωσία». Καί δύσκολα θά βρεθεῖ ἄνθρωπος πού νά ἀμφισβητήσει αὐτό τό γεγονός. Τό ζήτημα ὅμως εἶναι: πῶς ἐξηγεῖται αὐτό τό γεγονός; Ὁ Μπ—φ γράφει:

«Δέ θά ἐπιδοθοῦμε στήν ἐξακρίβωση τῶν ἱστορικῶν αἰτίων αὐτοῦ τοῦ φαινομένου. Θά ποῦμε μόνο, ὅτι ἡ κοινωνία πού εἶναι ἀποθαρρυμένη ἀπό τή μακρόχρονη πολιτική ἀντίδραση καί διαιρεμένη ἀπό τίς συντελεσθεῖσες καί συντελούμενες οἰκονομικές ἀλλαγές, ἀναδείχνει ἀπό τούς κόλπους της *ἕναν ἐξαιρετικά μικρό ἀριθμό προσώπων, κατάλληλων γιά ἐπαναστατική δουλειά*· ὅτι ἡ ἐργατική τάξη, ἀναδείχνοντας ἐπαναστάτες ἐργάτες, συμπληρώνει ὥς ἕνα σημεῖο τίς γραμμές τῶν παράνομων ὀργανώσεων — ὅτι ὅμως ὁ ἀριθμός τῶν ἐπαναστατῶν αὐτῶν δέν ἀνταποκρίνεται στίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς. Πολύ περισσότερο πού ὁ ἐργάτης, ἀπασχολημένος 11 $^1/_2$ ὧρες τήν ἡμέρα στό ἐργοστάσιο, μπορεῖ ἐξαιτίας τῆς θέσης του νά ἐκτελεῖ κυρίως τή δουλειά ἀγκιτάτορα. Ἡ προπαγάνδα ὅμως καί ἡ ὀργάνωση, ἡ προμήθεια παράνομων ἐντύπων καί ἡ ἀνατύπωσή τους, ἡ ἔκδοση προκηρύξεων κτλ. εἶναι καθήκοντα πού τό κύριο βάρος τους πέφτει κατανάγκην στίς ἐξαιρετικά ἀσήμαντες δυνάμεις τῶν διανοουμένων» («Ραμπότσεγε Ντιέλο», τεῦχος 6, σελ. 38–39).

Σέ πολλά σημεῖα δέν εἴμαστε σύμφωνοι μ' αὐτή τή γνώμη τοῦ Μπ—φ, καί ἰδιαίτερα δέν εἴμαστε σύμφωνοι μέ τίς λέξεις πού ὑπογραμμίσαμε καί πού δείχνουν ἐξαιρετικά ἀνάγλυφα, ὅτι ὁ Μπ—φ, ἄν καί βαριεστημένος (ὅπως καί κάθε κάπως σκε-

φτόμενος πρακτικός) ἀπό τό χειροτεχνισμό μας, δέν μπορεῖ νά βρεῖ διέξοδο ἀπό τήν ἀνυπόφορη αὐτή κατάσταση, ἐπειδή συνθλίβεται κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ «οἰκονομισμοῦ». Ὄχι, ἡ κοινωνία ἀναδείχνει πάρα *πολλά* πρόσωπα κατάλληλα γιά τή «δουλειά», ἐμεῖς ὅμως δέν ξέρουμε νά τά χρησιμοποιοῦμε ὅλα. Ἡ κρίσιμη μεταβατική κατάσταση τοῦ κινήματός μας μπορεῖ, ἀπό τήν πλευρά πού ἐξετάζουμε, νά διατυπωθεῖ μέ τά παρακάτω λόγια: *δέν ὑπάρχουν ἄνθρωποι, κι ὅμως ὑπάρχουν ἕνα σωρό ἄνθρωποι.* Ὑπάρχουν ἕνα σωρό ἄνθρωποι, γιατί καί ἡ ἐργατική τάξη καί τά πιό διαφορετικά στρώματα τῆς κοινωνίας χρόνο μέ τό χρόνο ἀναδείχνουν ὅλο καί πιό πολλούς δυσαρεστημένους πού θέλουν νά διαμαρτυρηθοῦν, πού εἶναι ἕτοιμοι νά βοηθήσουν ὅσο μποροῦν στόν ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία· τόν ἀφόρητο χαρακτήρα της δέν τόν νιώθουν ἀκόμα ὅλοι, μά τόν διαισθάνεται μιά μάζα ὅλο καί πιό πλατιά καί κατά τρόπο ὅλο καί πιό ἔντονο. Ταυτόχρονα δέν ἔχουμε ἀνθρώπους, γιατί δέν ἔχουμε ἡγέτες, δέν ἔχουμε πολιτικούς ἀρχηγούς, δέν ἔχουμε ὀργανωτικά ταλέντα, ἱκανά νά ὀργανώσουν μιά πλατιά καί ταυτόχρονα ἑνιαία καί ἁρμονική δουλειά, τέτοια πού νά δόσει τή δυνατότητα νά χρησιμοποιηθοῦν ὅλες οἱ δυνάμεις, ἀκόμα καί οἱ πιό ἀσήμαντες. «Τό μεγάλωμα καί ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων» δέν καθυστερεῖ μόνο ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, πράγμα πού τό παραδέχεται κι ὁ Μπ—φ, ἀλλά κι ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ πανδημοκρατικοῦ κινήματος μέσα σ' ὅλα τά στρώματα τοῦ λαοῦ. (Ἄλλωστε, σήμερα ὁ Μπ—φ ἴσως νά τό δεχόταν κι αὐτό σάν συμπλήρωμα στό συμπέρασμά του.) Ἡ ἔκταση τῆς ἐπαναστατικῆς δουλειᾶς εἶναι πάρα πολύ περιορισμένη σέ σύγκριση μέ τήν πλατιά αὐθόρμητη βάση τοῦ κινήματος, συμπιέζεται πάρα πολύ ἀπό τή θεόφτωχη θεωρία τῆς «οἰκονομικῆς πάλης ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση». Στό μεταξύ σήμερα ὄχι μόνο οἱ πολιτικοί διαφωτιστές, μά καί οἱ σοσιαλδημοκράτες ὀργανωτές πρέπει «νά πᾶνε σ' ὅλες τίς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ»*. Εἶναι ζήτημα ἄν θά βρεθεῖ κι ἕνας πρακτικός πού ν' ἀμφιβάλλει ὅτι οἱ σοσιαλδημοκράτες

* Λογουχάρη, στούς στρατιωτικούς κύκλους παρατηρεῖται τελευταῖα μιά ἀναμφισβήτητη ἀναζωογόνηση τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, ὥς ἕνα βαθμό γιατί ἔχουμε ὅλο καί πιό συχνές περιπτώσεις συγκρούσεων στούς δρόμους μέ τέτοιους «ἐχθρούς», ὅπως εἶναι οἱ ἐργάτες καί οἱ φοιτητές. Καί μόλις μᾶς τό ἐπιτρέψουν οἱ δυνάμεις μας πρέπει τό δίχως ἄλλο νά προσέξουμε πολύ σοβαρά τήν προπαγάνδα καί τή ζύμωση μέσα στούς στρατιῶτης καί στούς ἀξιωματικούς, τή δημιουργία «στρατιωτικῶν ὀργανώσεων» πού ν' ἀνήκουν στό κόμμα μας.

θά μποροῦσαν νά μοιράσουν τίς χιλιάδες μερικότερες λειτουργίες τῆς όργανωτικῆς τους δουλειᾶς στούς διαφόρους ἐκπροσώπους τῶν πιό διαφορετικῶν τάξεων. Ἡ ἔλλειψη εἰδίκευσης, γιά τήν ὁποία παραπονιέται τόσο πικρά καί δικαιολογημένα ὁ Μπ—φ, εἶναι μιά ἀπό τίς σοβαρότερες ἐλλείψεις τῆς τεχνικῆς μας. Ὅσο μικρότερες θά εἶναι οἱ διάφορες «ἐπιχειρήσεις» τῆς κοινῆς μας ὑπόθεσης τόσο περισσότερα πρόσωπα ἱκανά νά φέρουν σέ πέρας μιά τέτοια ἐπιχείρηση μπορεῖ νά βρεθοῦν (πρόσωπα πού στίς περισσότερες περιπτώσεις εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανα νά γίνουν ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες), καί τόσο δυσκολότερο θά εἶναι γιά τήν ἀστυνομία «νά βάλει στό χέρι» ὅλους αὐτούς τούς «λιανικούς ἀγωνιστές», τόσο δυσκολότερο θά εἶναι γι᾽ αὐτήν νά σκαρώσει ἀπό τή σύλληψη ἑνός ἀνθρώπου ἀπασχολημένου σέ μικροδουλειές, μιά «δίκη» πού νά δικαιολογεῖ τά ἔξοδα τοῦ δημόσιου ταμείου γιά τήν «ὀχράνα». Κι ὅσο γιά τόν ἀριθμό τῶν προσώπων πού εἶναι πρόθυμα νά μᾶς βοηθήσουν, τονίσαμε κιόλας στό προηγούμενο κεφάλαιο τήν τεράστια ἀλλαγή πού ἔγινε ἀπό τήν ἄποψη αὐτή μέσα στά τελευταῖα πέντε χρόνια. Ἀπό τό ἄλλο μέρος ὅμως, γιά νά ἑνώσουμε ὅλα αὐτά τά μικρά κλάσματα σ᾽ ἕνα σύνολο, γιά νά μή κομματιάσουμε μαζί μέ τίς λειτουργίες τοῦ κινήματος καί τό ἴδιο τό κίνημα, καί γιά νά ἐμπνεύσουμε στούς ἐκτελεστές τῶν μικρῶν λειτουργιῶν τήν πεποίθηση, ὅτι ἡ δουλειά τους εἶναι ἀναγκαία καί σπουδαία, — γιατί χωρίς αὐτή τήν πεποίθηση δέ θά δουλέψουν ποτέ * —

* Θυμᾶμαι ὅτι ἕνας σύντροφος μοῦ ἔλεγε μέ πόση πικρία παραπονιόταν κάποιος ἐπόπτης ἐργασίας, — πού ἦταν πρόθυμος νά βοηθήσει καί βοηθοῦσε τή σοσιαλδημοκρατία,— γιατί δέν ἤξερε ἄν οἱ «πληροφορίες» του ἔφταναν ὥς τό πραγματικό ἐπαναστατικό κέντρο, ἄν καί κατά πόσο χρειαζόταν ἡ βοήθειά του, καί ἄν καί κατά πόσο ὑπῆρχαν οἱ δυνατότητες νά χρησιμοποιηθοῦν οἱ μικρές καί ἀσήμαντες ὑπηρεσίες του. Κάθε πραχτικός ξέρει, φυσικά, πολλές παρόμοιες περιπτώσεις, πού ὁ χειροτεχνισμός μας μᾶς ἀφαιροῦσε συμμάχους. Καί τέτοιες ὑπηρεσίες πού μεμονωμένες εἶναι «μικρές», ἀλλά στό σύνολό τους ἀνεκτίμητες, θά μποροῦσαν καί θ᾽ ἄρχιζαν νά μᾶς προσφέρουν οἱ ἰδιωτικοί καί οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι πού δουλεύουν ὄχι μόνο στά ἐργοστάσια, ἀλλά καί στά ταχυδρομεῖα, στούς σιδηροδρόμους, στά τελωνεῖα, στήν ὑπηρεσία τῶν εὐγενῶν, στά ἐκκλησιαστικά ἱδρύματα καί σέ *κάθε* ἄλλη ὑπηρεσία, ἀκόμα καί στήν ἀστυνομία καί στήν αὐτοκρατορική αὐλή! Ἄν εἴχαμε ἕνα ἀληθινό κόμμα, μιά πραγματικά μαχητική ὀργάνωση ἐπαναστατῶν, δέ θά ἐκθέταμε σέ κίνδυνο ὅλους αὐτούς τούς «βοηθούς», δέ θά βιαζόμασταν νά τούς τραβᾶμε πάντα κι ἀπαραίτητα στήν καρδιά τῆς «παρανομίας» μας, μά ἀντίθετα, θά τούς προφυλάγαμε ἰδιαίτερα, καί μάλιστα θά καταρτίζαμε εἰδικά ἀνθρώπους γιά τέτοιες λειτουργίες, ἔχοντας ὑπόψη μας ὅτι πολλοί φοιτητές θά μποροῦσαν νά ὠφελήσουν περισσότερο τό κόμμα σάν «βοηθοί» — δημόσιοι ὑπάλληλοι, παρά σάν «βραχυπρόθε-

γιά ὅλα αὐτά εἶναι ἀνάγκη νά ἔχουμε μιά γερή ὀργάνωση ἀπό δοκιμασμένους ἐπαναστάτες. Ὅσο πιό συνωμοτική θά εἶναι μιά τέτοια ὀργάνωση τόσο πιό πολύ θά δυναμώνει καί τόσο πιό πλατιά θά διαδίδεται ἡ πίστη στή δύναμη τοῦ κόμματος. Κι ὅπως εἶναι γνωστό, τό σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα στόν πόλεμο εἶναι νά ἐμπνεύσεις ὄχι μόνο στό δικό σου τό στρατό ἐμπιστοσύνη στίς δυνάμεις του, ἀλλά καί νά πείσεις τόν ἐχθρό κι ὅλα τά *οὐδέτερα* στοιχεῖα γι' αὐτή σου τή δύναμη. Μιά φιλική οὐδετερότητα μπορεῖ κάποτε νά κρίνει τήν ὑπόθεση. Ἄν ὑπῆρχε μιά τέτοια ὀργάνωση, πού νά στηρίζεται σέ γερή θεωρητική βάση καί νά διαθέτει ἕνα σοσιαλδημοκρατικό ὄργανο, δέ θά εἴχαμε νά φοβηθοῦμε, πώς τά πολυάριθμα «ἀπέξω» στοιχεῖα, πού προσχώρησαν σ' αὐτό, θά βγάλουν τό κίνημα ἀπό τό δρόμο του (ἀντίθετα, ἴσα ἴσα τώρα πού κυριαρχεῖ ὁ χειροτεχνισμός, βλέπουμε ὅτι πολλοί σοσιαλδημοκράτες πού νομίζουν ὅτι μονάχα αὐτοί εἶναι σοσιαλδημοκράτες, κλίνουν πρός τή γραμμή τοῦ «Credo»). Μέ δυό λόγια, ἡ εἰδίκευση προϋποθέτει ἀπαραίτητα τό συγκεντρωτισμό καί ἀπαιτεῖ μέ τή σειρά της ὁπωσδήποτε τό συγκεντρωτισμό.

Ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Μπ—φ πού περιέγραψε τόσο ὡραῖα ὅλη τήν ἀνάγκη τῆς εἰδίκευσης, ὑποτιμᾶ, κατά τή γνώμη μας, τή σημασία της στό δεύτερο μέρος τοῦ συλλογισμοῦ του πού παραθέσαμε. Λέει, πώς ὁ ἀριθμός τῶν ἐπαναστατῶν πού προέρχονται ἀπό τούς ἐργάτες δέν εἶναι ἀρκετός. Αὐτό εἶναι ἀπόλυτα σωστό, κι ἐμεῖς τονίζουμε ἀκόμα μιά φορά, ὅτι ἡ «πολύτιμη πληροφορία ἑνός ἄμεσου παρατηρητῆ» ἐπιβεβαιώνει ἀπόλυτα τήν ἄποψή μας γιά τίς αἰτίες τῆς σημερινῆς κρίσης τῆς σοσιαλδημοκρατίας, καί συνεπῶς καί γιά τά μέσα πού ἀπαιτοῦνται γιά τή θεραπεία της. Ὄχι μονάχα οἱ ἐπαναστάτες μένουν γενικά πίσω ἀπό τήν αὐθόρμητη ἄνοδο τῶν μαζῶν, μά ἀκόμα καί οἱ ἐπαναστάτες ἐργάτες μένουν πίσω ἀπό τήν αὐθόρμητη ἄνοδο τῶν ἐργατικῶν μαζῶν. Καί τό *γεγονός* αὐτό ἐπιβεβαιώνει μέ τόν πιό χειροπιαστό τρόπο, ἀκόμα κι ἀπό «πραχτική» ἄποψη, ὄχι μόνο πόσο ἀνόητη, μά καί πόσο *πολιτικά ἀντιδραστική* εἶναι ἡ «παιδαγωγική» πού μᾶς σερβίρουν τόσο συχνά, ὅταν συζητιέται τό ζήτημα τῶν ὑποχρεώσεών μας ἀπέναντι στούς ἐργάτες. Τό γεγονός αὐτό δείχνει, ὅτι τό πρώτιστο, τό ἐπιταχτικότερο χρέος μας εἶναι νά βοηθᾶμε στήν ἀνάδειξη ἐργατῶν ἐπαναστατῶν πού *ἀπό ἄποψη*

σμοι» ἐπαναστάτες. Ὅμως — τό ξαναλέω — μόνο μιά ὀργάνωση πού στέκεται πιά γερά στά πόδια της, πού δέν τῆς λείπουν δραστήριες δυνάμεις, θά εἶχε τό δικαίωμα νά ἐφαρμόζει αὐτή τήν τακτική.

κομματικῆς δράσης νά βρίσκονται στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τούς διανοούμενους ἐπαναστάτες (ὑπογραμμίζουμε τίς λέξεις: ἀπό ἄποψη κομματικῆς δράσης, γιατί ἀπό ἄλλες ἀπόψεις, ἄν καί εἶναι ἀπαραίτητο, δέν εἶναι καθόλου τόσο εὔκολο καί τόσο ἐπιταχτικό νά φτάσουν οἱ ἐργάτες στό ἴδιο ἐπίπεδο). Γι' αὐτό τό λόγο ἡ προσοχή μας πρέπει νά στραφεῖ *κυρίως* στό *ν' ἀνεβάζουμε* τούς ἐργάτες ὥς τό ἐπίπεδο τῶν ἐπαναστατῶν καί σέ καμιά περίπτωση στό νά κατεβαίνουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι στό ἐπίπεδο τῆς «ἐργατικῆς μάζας», ὅπως τό θέλουν οἱ «οἰκονομιστές», εἴτε ὁπωσδήποτε στό ἐπίπεδο τοῦ «μεσαίου ἐργάτη», ὅπως τό θέλει ἡ «Σβομπόντα» (πού ἀπό τήν ἄποψη αὐτή ἀνεβαίνει στό δεύτερο σκαλοπάτι τῆς «οἰκονομικῆς» «παιδαγωγικῆς»). Οὔτε καί μοῦ πέρασε ἀπό τό νοῦ ν' ἀρνηθῶ ὅτι χρειάζεται ἐκλαϊκευτική φιλολογία γιά τούς ἐργάτες καί εἰδική ἐκλαϊκευτική φιλολογία (ὄχι βέβαια κι ἐκχυδαϊσμένη) γιά τούς ἰδιαίτερα καθυστερημένους ἐργάτες. Μέ κάνει ὅμως ν' ἀγαναχτῶ αὐτό τό συνεχές ἀνακάτεμα τῆς παιδαγωγικῆς μέ τά ζητήματα τῆς πολιτικῆς, μέ τά ζητήματα τῆς ὀργάνωσης. Ἐσεῖς, κύριοι, πού δείχνετε τόση φροντίδα γιά τό «μεσαῖο ἐργάτη», στό βάθος μᾶλλον προσβάλλετε τούς ἐργάτες μέ τήν ἐπιθυμία σας ὁπωσδήποτε *νά σκύβετε πάνω του* προτοῦ μιλήσετε γιά ἐργατική πολιτική καί γιά ἐργατική ὀργάνωση. Μιλεῖστε λοιπόν γιά σοβαρά πράγματα χωρίς νά σκύβετε κι ἀφῆστε τήν παιδαγωγική γιά τούς παιδαγωγούς καί ὄχι γιά τούς πολιτικούς καί τούς ὀργανωτες! Μήπως καί μέσα στή διανόηση δέν ὑπάρχουν πρωτοπόροι, «μεσαῖοι» καί «μάζα»; Μήπως δέν παραδέχονται ὅλοι, ὅτι χρειάζεται ἐκλαϊκευτική φιλολογία καί γιά τή διανόηση καί μήπως δέν γράφεται τέτοια φιλολογία; Γιά φανταστεῖτε ἕναν ἀρθρογράφο νά γράφει γιά τήν ὀργάνωση τῶν φοιτητῶν ἤ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου, καί ν' ἀναμασᾶ συνεχῶς, σάν νάκανε κάποια ἀνακάλυψη, ὅτι χρειάζεται κατά πρῶτο λόγο ὀργάνωση τῶν «μεσαίων φοιτητῶν». Ἕνα τέτοιον ἀρθρογράφο ἀσφαλῶς θά τόν κορόιδευαν καί μέ τό δίκιο τους. Δόστε μας, θά τοῦ ἔλεγαν, μερικές ὀργανωτικές ἰδεοῦλες, ἄν ἔχετε βέβαια, κι ἐμεῖς μόνοι μας θ' ἀποφασίσουμε ποιός ἀπό μᾶς εἶναι ὁ «μεσαῖος», ποιός στέκεται ψηλότερα ἀπό τό μεσαῖο καί ποιός χαμηλότερα. Ἄν ὅμως δέν ἔχετε *δικές σας* ὀργανωτικές ἰδεοῦλες, ὅλες σας οἱ προσπάθειες γιά τή «μάζα» καί γιά τούς «μεσαίους» θά εἶναι ἁπλούστατα ἀνιαρές. Πρέπει νά καταλάβετε τελοσπάντων, ὅτι τά ζητήματα τῆς «πολιτικῆς» καί τῆς «ὀργάνωσης» εἶναι πολύ σοβαρά, καί πρέπει νά συζητιοῦνται μέ μεγάλη σοβαρότητα: μποροῦμε καί πρέπει *νά προετοιμάζουμε* τούς

ἐργάτες (καί τούς φοιτητές καί τούς μαθητές τοῦ γυμνασίου) ἔτσι πού *νά μποροῦμε νά συζητᾶμε* μαζί τους γι' αὐτά τά ζητήματα, ἀλλά μιά κι ἀρχίσατε τή συζήτηση, πρέπει νά δίνετε πραγματικές ἀπαντήσεις, μή κάνετε πίσω πρός τούς «μεσαίους» ἤ τή «μάζα», μή προσπαθεῖτε νά ξεφεύγετε μέ φαιδρολογήματα ἤ μέ κενές φράσεις *.

Γιά νά ἔχει πλήρη κατάρτιση στά ζητήματα τῆς δουλειᾶς του ὁ ἐπαναστάτης ἐργάτης πρέπει ἐπίσης νά γίνει ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτης. Γι' αὐτό δέν ἔχει δίκιο ὁ Μπ—φ ὅταν λέει ὅτι ἐφόσον ὁ ἐργάτης ἀπασχολεῖται 11 $^1/_2$ ὧρες στό ἐργοστάσιο, «τό κύριο βάρος» τῶν ὑπόλοιπων ἐπαναστατικῶν λειτουργιῶν (ἐκτός ἀπό τή ζύμωση) «πέφτει *κατανάγκην* στίς ἐξαιρετικά ἀσήμαντες δυνάμεις τῶν διανοουμένων». Αὐτό δέ γίνεται καθόλου «κατανάγκην», ἀλλά λόγω τῆς καθυστέρησής μας, γιατί δέν συναισθανόμαστε τήν ὑποχρέωσή μας νά βοηθᾶμε κάθε ἐργάτη, πού ξεχωρίζει μέ τίς ἱκανότητές του, νά γίνει ἐξ *ἐπαγγέλματος* διαφωτιστής, ὀργανωτής, προπαγανδιστής, διανομέας ἔντυπου ὑλικοῦ κτλ. κτλ. Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη σπαταλοῦμε μέ ἐντελῶς ἐπονείδιστο τρόπο τίς δυνάμεις μας, χωρίς νά ξέρουμε νά διαφυλάσσουμε αὐτό πού πρέπει ν' ἀναπτύσσουμε καί νά καλλιεργοῦμε μέ ἰδιαίτερη φροντίδα. Κοιτάξτε τούς γερμανούς: ἔχουν ἑκατό φορές περισσότερες δυνάμεις ἀπό μᾶς, καταλαβαίνουν ὅμως περίφημα ὅτι ἀπό τούς «μεσαίους» ἐργάτες δέν ἀναδείχνονται καθόλου τόσο πολύ συχνά πραγματικά ἱκανοί διαφωτιστές κλπ. Γι' αὐτό τό λόγο προσπαθοῦν ἀμέσως νά τοποθετήσουν κάθε ἱκανό ἐργάτη σέ τέτοιες συνθῆκες πού νά τοῦ ἐπιτρέπουν ν' ἀναπτύξει τίς ἱκανότητές του καί νά τίς ἀξιοποιήσει στόν ἀνώτατο βαθμό: τόν κάνουν ἐξ ἐπαγγέλματος διαφωτιστή, τόν παρακινοῦν νά πλαταίνει τό πεδίο τῆς δράσης του, ἐπεκτείνοντάς την ἀπό ἕνα μόνο ἐργοστάσιο σ' ὅλο τό ἐπάγγελμα, ἀπό ἕνα τόπο σ' ὅλη τή χώρα. Ἔτσι ὁ ἐργάτης αὐτός ἀποχτᾶ πείρα καί ἐπιδεξιότητα στό ἐπάγγελμά του, πλαταίνει τόν ὁρίζοντα

---

* «Σβομπόντα» ἀρ. φύλλου 1, στό ἄρθρο «Ἡ ὀργάνωση» σελ. 66: «ὁ ἐργατικός κολοσσός θά ὑποστηρίξει μέ ὅλο του τό βάρος ὅλες τίς διεκδικήσεις πού θά προβληθοῦν ἀπό μέρος τῆς ρωσικῆς «Ἐργασίας» — τό «ε» όπωσδήποτε μέ κεφαλαῖο! Κι ὁ ἴδιος ὁ ἀρθρογράφος ἀναφωνεῖ: «Δέ βλέπω καθόλου ἐχθρικά τή διανόηση, ἀλλά»... (πρόκειται γιά κεῖνο τό *ἀλλά*, πού ὁ Στσεντρίν τό μετέφρασε: τ' ἀφτιά δέ μεγαλώνουν πιό ψηλά ἀπ' τό μέτωπο!) ... «ἀλλά μ' ἐξοργίζει πάντα τρομερά, ὅταν ἔρχεται κάποιος, ἀραδιάζει ἕνα σωρό πολύ ὡραῖα καί καλά πράγματα κι ἀπαιτεῖ νά τά παραδεχτῶ γιά τήν ὀμορφιά καί τίς ἄλλες ἀρετές τους (του;)» (σελ. 62). Ναί, κι αὐτό ἐπίσης «μ' ἐξοργίζει πάντα τρομερά»...

καί τίς γνώσεις του, παρακολουθεῖ ἀπό κοντά τούς ἐξέχοντες πολιτικούς ἡγέτες τῶν ἄλλων περιοχῶν καί τῶν ἄλλων κομμάτων, προσπαθεῖ ν' ἀνέβει κι αὐτός στό ἐπίπεδό τους καί νά συνδυάζει τή γνώση τοῦ ἐργατικοῦ περιβάλλοντος καί τή φρεσκάδα τῶν σοσιαλιστικῶν πεποιθήσεων μέ τήν ἐπαγγελματική ἐκείνη κατάρτιση, χωρίς τήν ὁποία τό προλεταριάτο *δέν μπορεῖ* νά διεξάγει ἐπίμονη πάλη ἐνάντια στούς ἄριστα ἐκπαιδευμένους ἐχθρούς του. Ἔτσι καί μόνο ἔτσι ἀναδείχνονται μέσα ἀπό τήν ἐργατική μάζα οἱ Μπέμπελ καί οἱ Ἄουερ. Ἐκεῖνο, ὅμως, πού σέ μιά πολιτικά ἐλεύθερη χώρα γίνεται σέ σημαντικό βαθμό αὐτόματα, σέ μᾶς πρέπει νά τό κάνουν συστηματικά οἱ ὀργανώσεις μας. Κάθε ἐργάτης διαφωτιστής, πού ἔχει κάποιο ταλέντο καί «δίνει ἐλπίδες» *δέν πρέπει* νά δουλεύει στό ἐργοστάσιο 11 ὥρες. Πρέπει νά φροντίσουμε ὥστε νά ζεῖ ἀπό τούς οἰκονομικούς πόρους τοῦ κόμματος, νά μπορεῖ νά περάσει ἔγκαιρα στήν παρανομία, ν' ἀλλάζει τόν τόπο δράσης του, γιατί διαφορετικά δέ θ' ἀποχτήσει μεγάλη πείρα, δέ θά πλατύνει τόν ὁρίζοντά του, δέ θά μπορέσει νά κρατηθεῖ τουλάχιστο μερικά χρόνια στήν πάλη ἐνάντια στούς χωροφύλακες. Ὅσο πιό πλατιά καί πιό βαθιά γίνεται ἡ αὐθόρμητη ἄνοδος τῶν ἐργατικῶν μαζῶν τόσο περισσότερο οἱ μάζες αὐτές ἀναδείχνουν ὄχι μόνο ἰδιοφυεῖς διαφωτιστές μά καί ἰδιοφυεῖς ὀργανωτές καί προπαγανδιστές καί «πραχτικούς» μέ τήν καλή ἔννοια τῆς λέξης (πού τόσο λίγοι εἶναι μέσα στούς διανοουμένους μας, πού στό μεγαλύτερό τους μέρος κατά τή ρωσική συνήθεια εἶναι λιγάκι ἀμελεῖς καί δυσκίνητοι). Ὅταν θά ἔχουμε τμήματα ἀπό εἰδικά καταρτισμένους ἐπαναστάτες ἐργάτες πού θά ἔχουν περάσει ἀπό ἕνα πολύχρονο σχολειό (ἐννοεῖται, μάλιστα, ἐπαναστάτες «ὅλων τῶν ὅπλων»), καμιά πολιτική ἀστυνομία τοῦ κόσμου δέ θά τά βγάλει πέρα μ' αὐτά τά τμήματα, γιατί αὐτά τά τμήματα πού θ' ἀποτελοῦνται ἀπό ἀνθρώπους, ἀπεριόριστα ἀφοσιωμένους στήν ἐπανάσταση, θά ἔχουν ἐπίσης καί τήν ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη τῶν πιό πλατιῶν ἐργατικῶν μαζῶν. Καί τό ἄμεσο *φταίξιμό* μας εἶναι, ὅτι πολύ λίγα κάνουμε γιά «νά σπρώξουμε» τούς ἐργάτες σ' αὐτό τόν δρόμο τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπαναστατικῆς κατάρτισης, τόν κοινό γι' αὐτούς καί γιά τούς «διανοούμενους», ὅτι πολύ συχνά τούς τραβᾶμε πρός τά πίσω μέ τούς ἀνόητους λόγους μας γιά τό ποιό εἶναι «προσιτό» στήν ἐργατική μάζα, στούς «μεσαίους ἐργάτες» κτλ.

Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη, ὅπως καί ἀπό ἄλλες, ἡ περιορισμένη ἔκταση τῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς μας βρίσκεται σέ ἀναμφισβη-

τητη καί άδιάρηχτη σχέση (ἄν καί ἡ τεράστια πλειοψηφία τῶν «οἰκονομιστῶν» καί τῶν ἀρχάριων πραχτικῶν δέν τό νιώθει), μέ τό στένεμα τῆς θεωρίας μας καί τῶν πολιτικῶν μας καθηκόντων. Ἡ ὑπόκλιση μπροστά στό αὐθόρμητο γεννᾶ κάποιο φόβο μήν ἀπομακρυνθοῦμε ἔστω καί ἕνα βῆμα ἀπό κεῖνο πού εἶναι «προσιτό» στίς μάζες, κάποιο φόβο μήν ὑψωθοῦμε πολύ πιό ψηλά ἀπό τήν ἁπλή ἐξυπηρέτηση τῶν πιό ζωτικῶν κι ἄμεσων ἀναγκῶν τῆς μάζας. Μή φοβᾶστε, κύριοι! Νά θυμᾶστε, ὅτι ἀπό ὀργανωτική ἄποψη βρισκόμαστε τόσο χαμηλά, πού εἶναι ἀνόητη ἀκόμα καί ἡ σκέψη ὅτι *θά μπορούσαμε* ν' ἀνεβοῦμε *πολύ* ψηλά!

ε) «ΣΥΝΩΜΟΤΙΚΗ» ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ «ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ»

Κι ὅμως ὑπάρχουν ἀνάμεσά μας πολλοί, τόσο εὐαίσθητοι στή «φωνή τῆς ζωῆς», πού φοβοῦνται περισσότερο ἀπ' ὅλα ἀκριβῶς αὐτό τό πράγμα καί κατηγοροῦν ὅλους ὅσοι ὑποστηρίζουν τίς ἀπόψεις πού ἐκτέθηκαν ἐδῶ, γιά «ναροντοβολισμό», γιά μή κατανόηση τοῦ «δημοκρατισμοῦ» κτλ. Χρειάζεται νά σταθοῦμε σ' αὐτές τίς κατηγορίες πού τίς υἱοθέτησε, βέβαια, καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο».

Αὐτός πού γράφει τοῦτες τίς γραμμές ξέρει πολύ καλά ὅτι οἱ «οἰκονομιστές» τῆς Πετρούπολης κατηγοροῦσαν ἀκόμα καί τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» γιά ναροντοβολισμό (πράγμα εὐκολονόητο, ἄν τή συγκρίνουμε μέ τή «Ραμπότσαγια Μίσλ»). Δέν ἀπορήσαμε συνεπῶς καθόλου, ὅταν ἀμέσως μετά τήν ἔκδοση τῆς «Ἴσκρα» ἕνας σύντροφος μᾶς πληροφόρησε ὅτι οἱ σοσιαλδημοκράτες τῆς πόλης Χ ὀνομάζουν τήν «Ἴσκρα» ὄργανο τῶν «ναροντοβόλτσι». Αὐτή ἡ κατηγορία ἦταν, φυσικά, γιά μᾶς πολύ κολακευτική, γιατί ποιόν συνεπῆ σοσιαλδημοκράτη δέν τόν κατηγόρησαν οἱ «οἰκονομιστές» γιά ναροντοβολισμό;

Οἱ κατηγορίες αὐτές ὀφείλονται σέ δυό εἰδῶν παρανοήσεις. Πρῶτο, τήν ἱστορία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τήν ξέρουν τόσο ἄσχημα στόν τόπο μας, ὥστε νά ὀνομάζουν «ναροντοβολισμό» κάθε ἰδέα γιά μαχητική συγκεντρωτική ὀργάνωση πού κηρύχνει ἀποφασιστικό πόλεμο ἐνάντια στόν τσαρισμό. Ἡ ἐξαίρετη ὅμως ὀργάνωση πού εἶχαν οἱ ἐπαναστάτες στή δεκαετία 1870–1880 καί πού θά ἔπρεπε νά χρησιμεύσει σάν πρότυπο γιά ὅλους μας, δέν εἶχε καθόλου δημιουργηθεῖ ἀπό τούς ναροντοβόλτσι, μά ἀπό τούς *ζεμλεβόλτσι* πού διασπάστηκαν σέ δυό, στούς τσιορνοπερεντέλτσι καί στούς ναροντοβόλτσι [74]. Ἔτσι,

τό νά βλέπει κανείς σέ μιά μαχητική ἐπαναστατική ὀργάνωση κάτι πού χαρακτηρίζει εἰδικά τούς ναροντοβόλτσι εἶναι ἱστορικά παράλογο καί λογικά ἀνόητο, γιατί *κανένα* ἐπαναστατκό ρεῦμα δέν μπορεῖ νά τά βγάλει πέρα χωρίς μιά τέτοια ὀργάνωση, ἄν πραγματικά σκέφτεται νά κάνει σοβαρό ἀγώνα. Τό λάθος τῶν ναροντοβόλτσι δέν ἦταν, ὅτι προσπάθησαν νά τραβήξουν στήν ὀργάνωσή τους *ὅλους* τούς δυσαρεστημένους καί νά κατευθύνουν αὐτή τήν ὀργάνωση στόν ἀποφασιστικό ἀγώνα ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία. Ἀντίθετα, αὐτή ἦταν ἡ μεγάλη ἱστορική τους ὑπηρεσία. Τό λάθος τους ἦταν ὅτι στηρίχτηκαν σέ μιά θεωρία, πού στήν οὐσία δέν ἦταν καθόλου ἐπαναστατική θεωρία, καί δέν ἤξεραν ἤ δέν μποροῦσαν νά συνδέσουν ἀδιάρηχτα τό κίνημά τους μέ τήν ταξική πάλη μέσα στήν ἀναπτυσσόμενη κεφαλαιοκρατική κοινωνία. Καί μονάχα ἡ πιό χοντροκομμένη μή κατανόηση τοῦ μαρξισμοῦ (ἤ ἡ «κατανόησή» του μέ τό πνεῦμα τοῦ «στρουβισμοῦ») μποροῦσε νά γεννήσει τή γνώμη, ὅτι ἡ ἐμφάνιση ἑνός μαζικοῦ, αὐθόρμητου ἐργατικοῦ κινήματος μᾶς *ἀπαλλάσσει* ἀπό τήν ὑποχρέωση νά δημιουργήσουμε μιά ὀργάνωση ἐπαναστατῶν ἐξίσου καλή, μιά ὀργάνωση ἀσύγκριτα καλύτερη ἀπό τή «Ζεμλιά ἰ βόλια». Ἀντίθετα, τό κίνημα αὐτό μᾶς *ἐπιβάλλει* ἀκριβῶς αὐτή τήν ὑποχρέωση, γιατί ἡ αὐθόρμητη πάλη τοῦ προλεταριάτου δέ θά γίνει γνήσια «ταξική» του «πάλη», ὅσο ἡ πάλη αὐτή δέ θά καθοδηγεῖται ἀπό μιά γερή ὀργάνωση ἐπαναστατῶν.

Δεύτερο, πολλοί — ἀνάμεσά τους, ὅπως φαίνεται, κι ὁ Μπ. Κριτσέβσκι («Ραμπότσεγε Ντιέλο» τεῦχος 10, σελ. 18) — δέν καταλαβαίνουν σωστά τήν πολεμική πού ἔκαναν πάντοτε οἱ σοσιαλδημοκράτες ἐνάντια στή «συνωμοτική» ἄποψη τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα. Ἐμεῖς πάντα ἐξεγειρόμασταν καί φυσικά πάντα θά ἐξεγειρόμαστε ἐνάντια στόν *περιορισμό* τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα στά στενά πλαίσια τῆς συνωμοσίας *. Αὐτό ὅμως, βέβαια, δέ σημαίνει καθόλου ὅτι ἀρνούμαστε τήν ἀνάγκη μιᾶς γερῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης. Καί στήν μπροσούρα λχ. πού ἀναφέραμε στήν ὑποσημείωση, παράλληλα μέ τήν πολεμική ἐνάντια στήν ἀναγωγή τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα σέ συνωμοσία, δίνεται ἡ περιγραφή (σάν σοσιαλδημοκρατικοῦ ἰδανικοῦ) μιᾶς ὀργάνωσης τόσο γερῆς, πού νά μπορεῖ «νά καταφύγει» σέ «ἐξέγερση» καί σέ κάθε «ἄλλη μέθοδο ἐπίθεσης», «γιά νά καταφέρει τό απο-

* Βλ. «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν», σελ. 21, πολεμική ἐνάντια στόν Π.Λ. Λαβρόφ. (Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 485-486. *Ἡ Σύντ.*)

φασιστικό χτύπημα στήν ἀπολυταρχία» *. Ὡς πρός τή *μορφή* της μιά τέτοια γερή ἐπαναστατική ὀργάνωση σέ μιά ἀπολυταρχική χώρα μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ καί «συνωμοτική» ὀργάνωση, γιατί ἡ γαλλική λέξη «κονσπιρασιόν» εἶναι ταυτόσημη μέ τή ρωσική λέξη «ζάγκοβορ» (συνωμοσία. *Σημ. μετ.*) καί ἡ συνωμοτικότητα εἶναι ἀναγκαία στό ἔπακρο γιά μιά τέτοια ὀργάνωση. Ἡ συνωμοτικότητα εἶναι τόσο ἀναγκαῖος ὅρος γιά μιά τέτοια ὀργάνωση, πού ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ὅροι (ἀριθμός μελῶν, ἐπιλογή τους, καθήκοντα κτλ.) πρέπει νά προσαρμόζονται σ' αὐτόν. Θά ἦταν, συνεπῶς, πάρα πολύ ἁπλοϊκό νά φοβᾶται κανείς τήν κατηγορία ὅτι ἐμεῖς, οἱ σοσιαλδημοκράτες, θέλουμε νά δημιουργήσουμε μιά συνωμοτική ὀργάνωση. Οἱ κατηγορίες αὐτές πρέπει νά εἶναι ἐξίσου κολακευτικές γιά κάθε ἀντίπαλο τοῦ «οἰκονομισμοῦ», ὅπως καί ἡ κατηγορία γιά «ναροντοβολισμό».

Μπορεῖ νά μᾶς φέρουν τήν ἀντίρηση: μιά τόσο ἰσχυρή καί αὐστηρά μυστική ὀργάνωση πού συγκεντρώνει στά χέρια της ὅλα τά νήματα τῆς συνωμοτικῆς δράσης, μιά ὀργάνωση κατανάγκην συγκεντρωτική, μπορεῖ πάρα πολύ εὔκολα νά ριχτεῖ σέ πρόωρη ἔφοδο, μπορεῖ ἀπερίσκεπτα νά δώσει ὀξύ χαρακτήρα στό κίνημα, προτοῦ ἡ αὔξηση τῆς πολιτικῆς δυσαρέσκειας, ἡ ἔνταση τοῦ ἀναβρασμοῦ καί ἡ ἀγανάχτηση μέσα στήν ἐργατική τάξη κτλ. κάνουν αὐτή τήν ἐπίθεση δυνατή κι ἀναγκαία. Θά τούς ἀπαντήσουμε σ' αὐτά: μιλώντας ἀφηρημένα, δέν μπορεῖ βέβαια ν' ἀρνηθεῖ κανείς ὅτι μιά μαχητική ὀργάνωση *μπορεῖ* ν' ἀρχίσει μιά ἀπερίσκεπτη μάχη, πού *μπορεῖ* νά τελειώσει μέ μιά ἥττα, καθόλου ἀναπόφευχτη κάτω ἀπό ἄλλες συνθῆκες. Δέν μποροῦμε, ὅμως, νά περιοριστοῦμε σέ ἀφηρημένους συλλογισμούς πάνω σ' ἕνα τέτοιο ζήτημα, ἐπειδή κάθε μάχη κλείνει μέσα

---

* «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν», σελ. 23 (βλ. Ἅπαντα 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 487 - 488. *Ἡ Σύντ.*). Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θά δώσουμε ἀκόμα ἕνα παράδειγμα πού δείχνει πώς τό *«Ραμπότσεγε Ντιέλο»* ἤ δέν καταλαβαίνει ἐκεῖνα πού λέει, ἤ ἀλλάζει τίς ἀπόψεις του ἀνάλογα μέ τό «κατά ποῦ φυσάει ὁ ἄνεμος». Στό πρῶτο τεῦχος τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τυπώθηκαν μέ πλάγια στοιχεῖα τά παρακάτω: *«Οἱ ἀπόψεις πού ἐκτέθηκαν στήν μπροσούρα συμπίπτουν ἐξολοκλήρου μέ τό πρόγραμμα τῆς σύνταξης τοῦ "Ραμπότσεγε Ντιέλο"»* (σελ. 142). Ἔτσι εἶναι πραγματικά; Συμπίπτει μέ «Τά καθήκοντα» ἡ ἀντίληψη, πώς δέν μποροῦμε νά βάλουμε ὡς πρῶτο καθῆκον στό μαζικό κίνημα τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας; Συμπίπτει ἡ θεωρία τῆς «οἰκονομικῆς πάλης ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση»; Συμπίπτει ἡ θεωρία τῶν σταδίων; Προτείνουμε στόν ἀναγνώστη νά κρίνει μόνος του, ἄν μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά σταθερότητα ἀρχῶν ἑνός ὀργάνου πού κατά τόσο πρωτότυπο τρόπο καταλαβαίνει τή «σύμπτωση».

της τό ἀφηρημένο ἐνδεχόμενο τῆς ἥττας καί δέν ὑπάρχει ἄλλο μέσο *νά μειωθεῖ* αὐτό τό ἐνδεχόμενο ἐκτός ἀπό τή συστηματική προετοιμασία τῆς μάχης. Ἄν ὅμως τοποθετήσουμε τό ζήτημα πάνω στό συγκεκριμένο ἔδαφος τῶν σημερινῶν ρωσικῶν συνθηκῶν, πρέπει νά καταλήξουμε στό θετικό συμπέρασμα, ὅτι μιά γερή ἐπαναστατική ὀργάνωση εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητη, ἀκριβῶς γιά ν' ἀποχτήσει τό κίνημα σταθερότητα καί *νά περιφρουρηθεῖ* ἀπό τό ἐνδεχόμενο ἀπερίσκεπτων ἐπιθέσεων. Τώρα ἀκριβῶς πού μᾶς λείπει μιά τέτοια ὀργάνωση καί πού ἀναπτύσσεται γρήγορα ἕνα αὐθόρμητο ἐπαναστατικό κίνημα, *παρατηροῦνται κιόλας* δυό ἀντίθετα ἄκρα (πού, ὅπως εἶναι φυσικό, «συναντοῦνται»): πότε ἕνας τελείως ἀνυπόστατος «οἰκονομισμός» καί κήρυγμα μετριοπαθείας, πότε μιά ἐξίσου ἀνυπόστατη «διεγερτική τρομοκρατία», πού τείνει — «μέσα σ' ἕνα κίνημα πού ἀναπτύσσεται καί δυναμώνει, βρίσκεται ὅμως ἀκόμα πιό κοντά στό ξεκίνημά του παρά στό τέλος του, — νά προκαλέσει τεχνητά τά συμπτώματα τοῦ τέλους του» (Β. Ζασούλιτς στό «Ζαριά» τεῦχος 2–3, σελ. 353). Καί τό παράδειγμα τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δείχνει, πώς *ὑπάρχουν κιόλας* σοσιαλδημοκράτες πού τά διπλώνουν μπροστά στά δυό αὐτά ἄκρα. Τό φαινόμενο αὐτό δέν εἶναι παράξενο, γιατί ἐκτός ἀπό τούς ἄλλους λόγους, ἡ «οἰκονομική πάλη ἐνάντια στούς ἐργοδότες καί στήν κυβέρνηση» δέ θά ἱκανοποιήσει *ποτέ* ἕναν ἐπαναστάτη καί τά ἀντίθετα ἄκρα θά παρουσιάζονται πάντα πότε δῶ καί πότε κεῖ. Μόνο μιά συγκεντρωτική μαχητική ὀργάνωση πού νά ἐφαρμόζει σταθερά τή σοσιαλδημοκρατική πολιτική καί πού νά ἱκανοποιεῖ, ἄς ποῦμε, ὅλα τά ἐπαναστατικά ἔνστιχτα καί ἐπιδιώξεις, εἶναι σέ θέση νά προφυλάξει τό κίνημα ἀπό ἀσυλλόγιστες ἐπιθέσεις καί νά προετοιμάσει μιά ἐπίθεση πού ὑπόσχεται ἐπιτυχία.

Θά μᾶς προβάλουν σέ συνέχεια τήν ἀντίρηση ὅτι οἱ ἀπόψεις πού ἐκτέθηκαν γιά τήν ὀργάνωση, ἀντιφάσκουν μέ τή «δημοκρατική ἀρχή». Ὅσο ἡ προηγούμενη κατηγορία εἶναι εἰδικά ρωσικῆς προέλευσης τόσο τούτη δῶ ἔχει *εἰδικά ξένο* χαρακτήρα. Καί μόνο μιά ὀργάνωση τοῦ ἐξωτερικοῦ (ἡ «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν») μποροῦσε νά δόσει στή σύνταξή της, ἀνάμεσα στίς ἄλλες ὁδηγίες, καί τήν παρακάτω:

«*Ὀργανωτική ἀρχή*. Πρός τό συμφέρον τῆς πετυχημένης ἀνάπτυξης καί τῆς ἑνοποίησης τῆς σοσιαλδημοκρατίας πρέπει νά ὑπογραμμίζεται, ν' ἀναπτύσσεται καί νά γίνεται πάλη γιά μιά πλατιά δημοκρατική ἀρχή τῆς κομματικῆς της ὀργάνωσης· αὐτό εἶναι ἰδιαίτερα ἀπαραίτητο, ἄν πάρουμε ὑπόψη τίς ἀντιδημοκρατικές τάσεις πού ἐκδηλώθηκαν στίς γραμμές τοῦ κόμματός μας» («Δυό συνέδρια», σελ. 18).

Θά δοῦμε στό ἑπόμενο κεφάλαιο πῶς ἀκριβῶς πολεμᾶ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τίς «ἀντιδημοκρατικές τάσεις» τῆς «Ἴσκρα». Πρός τό παρόν ἄς ἐξετάσουμε ἀπό πιό κοντά τήν «ἀρχή» αὐτή, πού διατυπώνουν οἱ «οἰκονομιστές». Ὁ καθένας, νομίζουμε, θά συμφωνήσει ὅτι ἡ «πλατιά δημόκρατική ἀρχή» προϋποθέτει τούς δυό παρακάτω ἀναγκαίους ὅρους: πρῶτα, τήν πλήρη δημοσιότητα καί, δεύτερο, τήν αἱρετότητα ὅλων τῶν λειτουργημάτων. Θά ἦταν γελοῖο νά μιλᾶμε γιά δημοκρατία χωρίς τή δημοσιότητα, καί μάλιστα τέτοια δημοσιότητα πού δέ θά περιοριζόταν στά μέλη τῆς ὀργάνωσης. Θά ὀνομάσουμε δημοκρατική τήν ὀργάνωση τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος, γιατί σ' αὐτή ὅλα γίνονται δημόσια, ἀκόμα καί οἱ ἐργασίες τοῦ συνεδρίου τοῦ κόμματος. Κανένας ὅμως δέ θά ὀνόμαζε δημοκρατική μιά ὀργάνωση πού καλύπτεται μέ πέπλο μυστηρίου γιά ὅσους δέν εἶναι μέλη της. Γεννιέται τό ἐρώτημα: τί νόημα ἔχει λοιπόν νά προβάλλεται ἡ «*πλατιά* δημοκρατική ἀρχή», ὅταν ὁ βασικός ὅρος τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἶναι *ἀνεκπλήρωτος* γιά μιά μυστική ὀργάνωση; Ἡ «πλατιά ἀρχή» καταντᾶ ἁπλούστατα μιά ἠχηρή, ἀλλά κενή φράση. Κάτι παραπάνω. Ἡ φράση αὐτή δείχνει ὅτι ἀπό ὀργανωτική ἄποψη λείπει ὁλότελα ἡ κατανόηση τῶν ζωτικῶν καθηκόντων τῆς στιγμῆς. Ὅλοι ξέρουν, πόσο μεγάλη εἶναι ἡ ἔλλειψη συνωμοτικότητας πού κυριαρχεῖ μέσα στήν «πλατιά» μάζα τῶν ἐπαναστατῶν μας. Εἴδαμε πόσο πικρά παραπονιέται ὁ Μπ—φ πού ἀπαιτεῖ πολύ δικαιολογημένα «αὐστηρή ἐπιλογή τῶν μελῶν» («Ραμπότσεγε Ντιέλο», τεῦχος 6, σελ. 42). Κι ὡστόσο παρουσιάζονται ἄνθρωποι πού παινεύονται ὅτι ἔχουν τό «αἴσθημα τῆς πραγματικότητας», καί πού σέ μιά τέτοια κατάσταση πραγμάτων δέν *ὑπογραμμίζουν* τήν ἀνάγκη τῆς πιό αὐστηρῆς συνωμοτικότητας καί τῆς πιό αὐστηρῆς (καί, συνεπῶς, σέ πιό περιορισμένο ἀριθμό) ἐπιλογῆς μελῶν, ἀλλά τήν «*πλατιά* δημοκρατική ἀρχή»! Αὐτό σημαίνει ὅτι πάτησες τήν πίττα.

Δέν εἶναι καλύτερη ἡ κατάσταση καί ὡς πρός τό δεύτερο γνώρισμα τοῦ δημοκρατισμοῦ — τήν αἱρετότητα. Στίς χῶρες ὅπου ὑπάρχει πολιτική ἐλευθερία ὁ ὅρος αὐτός εἶναι αὐτονόητος. «Μέλος τοῦ κόμματος θεωρεῖται ὁ καθένας πού παραδέχεται τίς προγραμματικές ἀρχές τοῦ κόμματος καί ὑποστηρίζει τό κόμμα στό μέτρο τῶν δυνάμεών του», λέει τό πρῶτο ἄρθρο τοῦ ὀργανωτικοῦ καταστατικοῦ τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Καί μιά πού ὅλος ὁ πολιτικός στίβος εἶναι ἀνοιχτός μπροστά σέ ὅλους, ὅπως ἡ σκηνή τοῦ θεάτρου μπροστά στούς θεατές, αὐτή ἡ παραδοχή, ἤ ἡ μή παραδοχή, ἡ ὑποστήριξη ἤ ἡ ἐναντίω-

ση, εἶναι γνωστές σ' ὅλους κι ἀπό τίς ἐφημερίδες κι ἀπό τίς λαϊκές συγκεντρώσεις. Ὅλοι ξέρουν, ὅτι ὁ τάδε πολιτικός ἄρχισε ἀπό τοῦτο ἤ ἀπό κεῖνο, πέρασε ἀπό τήν ἄλφα ἤ βῆτα ἐξέλιξη, σέ μιά δύσκολη στιγμή τῆς ζωῆς ἐκδηλώθηκε μέ τό δεῖνα ἤ δεῖνα τρόπο, κι ἔχει γενικά τά τάδε ἤ τάδε προσόντα — καί γι' αὐτό τό λόγο, φυσικά, *ὅλα* τά μέλη τοῦ κόμματος μποροῦν, γνωρίζοντας τά πράγματα, νά ἐκλέξουν ἤ νά μήν ἐκλέξουν αὐτό τό πρόσωπο σέ μιά ὁρισμένη κομματική θέση. Ὁ καθολικός (στήν κυριολεξία του) ἔλεγχος πού ἀσκεῖται σέ κάθε βῆμα τοῦ κομματικοῦ ἀνθρώπου, στό πολιτικό πεδίο τῆς δράσης του, δημιουργεῖ ἕνα μηχανισμό πού λειτουργεῖ αὐτόματα καί πού δίνει αὐτό πού στή βιολογία τό λένε «ἐπιβίωση τῶν ἱκανότερων στήν προσαρμογή». Ἡ «φυσική ἐπιλογή» πού γίνεται μέ τήν πλήρη δημοσιότητα, μέ τήν αἱρετότητα καί τόν καθολικό ἔλεγχο, παρέχει τήν ἐγγύηση, ὅτι σέ τελευταία ἀνάλυση τό κάθε στέλεχος θά βρίσκεται «στή θέση πού τοῦ ταιριάζει», θά καταπιάνεται μέ τή δουλειά πού ταιριάζει περισσότερο στίς δυνάμεις καί στίς ἱκανότητές του, θά δοκιμάζει πάνω του ὅλες τίς συνέπειες τῶν λαθῶν του καί θ' ἀποδείχνει μπροστά στά μάτια ὅλων τήν ἱκανότητά του ν' ἀναγνωρίζει τά λάθη του καί νά τ' ἀποφεύγει.

Γιά δοκιμάστε νά βάλετε αὐτή τήν εἰκόνα στά πλαίσια τῆς ἀπολυταρχίας μας! Μπορεῖ νά διανοηθεῖ κανείς στόν τόπο μας, ὅτι ὅλοι ὅσοι «παραδέχονται τίς προγραμματικές ἀρχές τοῦ κόμματος καί ὑποστηρίζουν τό κόμμα στό μέτρο τῶν δυνάμεών τους», εἶναι δυνατό νά ἐλέγχουν τό κάθε βῆμα τοῦ ἐπαναστάτη-συνωμότη; Εἶναι δυνατό ὅλοι αὐτοί νά ἐκλέγουν τόν ἄλφα ἤ τόν βῆτα ἐπαναστάτη-συνωμότη, ὅταν ὁ ἐπαναστάτης *εἶναι ὑποχρεωμένος* πρός τό συμφέρον τῆς δουλειᾶς νά κρύβει ἀπό τά ἐννιά δέκατα αὐτῶν τῶν «ὅλων» ποιός εἶναι; Γιά σκεφτεῖτε λιγάκι τό πραγματικό νόημα πού ἔχουν τά παχιά λόγια τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί θά δεῖτε ὅτι ὁ «πλατύς δημοκρατισμός» τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης μέσα στό σκοτάδι τῆς ἀπολυταρχίας, ὅταν κυριαρχεῖ ἡ ἐπιλογή πού κάνει ὁ χωροφύλακας, δέν εἶναι παρά *ἀνόητο καί βλαβερό παιχνίδι.* Εἶναι ἀνόητο παιχνίδι, γιατί στήν πραγματικότητα καμιά ἐπαναστατική ὀργάνωση δέν ἐφάρμοσε ποτέ καί δέν μπορεῖ νά ἐφαρμόσει πλατύ δημοκρατισμό, ἀκόμα καί παρ' ὅλη τήν καλή της θέληση. Εἶναι βλαβερό παιχνίδι, γιατί οἱ ἀπόπειρες νά ἐφαρμοστεῖ στήν πράξη ἡ «ἀρχή τῆς πλατιᾶς δημοκρατίας» διευκολύνουν ἁπλῶς τήν ἀστυνομία νά κάνει μαζικές συλλήψεις καί διαιωνίζουν τήν κυριαρχία τοῦ χειροτεχνισμοῦ, ἀποσποῦν τή σκέψη τῶν πραχτικῶν ἀπό τό σοβαρό

καί ἐπιταχτικό τους καθῆκον νά γίνουν ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες καί τή στρέφουν στό καθῆκον νά καταστρώνουν ἀναλυτικούς «χάρτινους» κανονισμούς γιά ἐκλογικά συστήματα. Μόνο στό ἐξωτερικό, ὅπου συγκεντρώνονται συχνά ἄνθρωποι πού δέν ἔχουν τή δυνατότητα νά βροῦν μιά πραγματική, ζωντανή ἀπασχόληση, μπόρεσε ν' ἀναπτυχθεῖ ἐδῶ κι ἐκεῖ καί ἰδιαίτερα στίς διάφορες μικροομάδες αὐτό τό «παιχνίδι δημοκρατισμοῦ».

Γιά νά δείξουμε στόν ἀναγνώστη πόσο ἄσχημη εἶναι ἡ ἀγαπημένη μέθοδος τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» νά προβάλλει μιά τόσο ὡραία «ἀρχή», ὅπως εἶναι ὁ δημοκρατισμός στό ἔργο τῆς ἐπανάστασης, θά ἐπικαλεστοῦμε ξανά ἕνα μάρτυρα. Ὁ μάρτυρας αὐτός — ὁ Ε. Σερεμπριακόφ, ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «Νακανοῦνε» πού βγαίνει στό Λονδίνο — ἔχει μεγάλη ἀδυναμία στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί μισεῖ πολύ τόν Πλεχάνοφ καί τούς «πλεχανοφικούς». Στά ἄρθρα του ἀπ' ἀφορμή τή διάσπαση τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» τοῦ ἐξωτερικοῦ, τό «Νακανοῦνε» τάχτηκε κατηγορηματικά ὑπέρ τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί ξαπόλυσε ἐνάντια στόν Πλεχάνοφ[75] ἕνα σωρό βρισιές. Συνεπῶς, μᾶς εἶναι ἀκόμα πιό πολύτιμος αὐτός ὁ μάρτυρας στό προκείμενο ζήτημα. Στό τεῦχος 7 τοῦ «Νακανοῦνε» (Ἰούλης 1899) σ' ἕνα ἄρθρο μέ τόν τίτλο: «Ἀπ' ἀφορμή τήν ἔκκληση τῆς Ὁμάδας αὐτοαπελευθέρωσης τῶν ἐργατῶν», ὁ Ε. Σερεμπριακόφ τονίζει, ὅτι εἶναι «ἄπρεπο» νά ἀνακινοῦνται ζητήματα ὅπως τό ζήτημα τῆς «αὐταπάτης, τῆς ἀρχηγίας καί τό ζήτημα τοῦ λεγόμενου Ἄρειου Πάγου μέσα σ' ἕνα σοβαρό ἐπαναστατικό κίνημα» κι ἔγραφε ἀνάμεσα στ' ἄλλα:

«Ὁ Μίσκιν, ὁ Ρογκατσόφ, ὁ Ζελιάμποφ, ὁ Μιχάηλοφ, ἡ Περόβσκαγια, ἡ Φίγκνερ κι ἄλλοι δέ θεωροῦσαν ποτέ τόν ἑαυτό τους ἀρχηγούς καί κανείς δέν τούς ἐξέλεξε καί δέν τούς διόρισε, ἄν καί στήν πραγματικότητα ἦταν ἀρχηγοί, γιατί τόσο στήν περίοδο τῆς προπαγάνδας ὅσο καί στήν περίοδο τῆς πάλης ἐνάντια στήν κυβέρνηση ἀνέλαβαν τό μεγαλύτερο βάρος τῆς δουλειᾶς, πήγαιναν στά πιό ἐπικίνδυνα μέρη καί εἶχαν τήν πιό γόνιμη δράση. Κι ἔγιναν ἀρχηγοί ὄχι γιατί τό ἐπιθυμοῦσαν, ἀλλά γιατί οἱ σύντροφοι πού τούς περιστοίχιζαν εἶχαν ἐμπιστοσύνη στή σύνεσή τους, στήν ἐνεργητικότητα καί στήν ἀφοσίωσή τους. Εἶναι ὅμως πολύ μεγάλη ἀφέλεια νά φοβᾶται κανείς κάποιον Ἄρειο Πάγο (κι ἄν δέν τόν φοβᾶται, γιατί τότε νά γράφει γι' αὐτόν), πού θά μποροῦσε νά καθοδηγεῖ αὐταρχικά τό κίνημα. Καί ποιός θά τόν ἄκουγε;»

Ρωτᾶμε τόν ἀναγνώστη, κατά τί διαφέρει ὁ «Ἄρειος Πάγος» ἀπό τίς «ἀντιδημοκρατικές τάσεις»; Καί δέν εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι ἡ «ὡραία» ὀργανωτική ἀρχή τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» εἶναι ἐξίσου ἀφελής καί ἀνάρμοστη; Εἶναι ἀφελής γιατί ἁπλού-

στατα κανείς δέ θά καθήσει ν' ἀκούσει τόν «Ἄρειο Πάγο», ἤ τούς ἀνθρώπους μέ «ἀντιδημοκρατικές τάσεις», ἄν δέν θά ὑπάρχει ἡ «ἐμπιστοσύνη τῶν συντρόφων πού τούς περιστοιχίζουν, στή σύνεση, στήν ἐνεργητικότητα καί στήν ἀφοσίωσή τους». Εἶναι ἀνάρμοστη σάν δημαγωγική ἐνέργεια, πού πάει νά ἐκμεταλλευτεῖ τή ματαιοδοξία τῶν μέν, τήν ἄγνοια τῶν δέ σχετικά μέ τήν πραγματική κατάσταση τοῦ κινήματός μας, καί τήν ἔλλειψη κατάρτισης. καί τήν ἄγνοια τῆς ἱστορίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἄλλων. Μοναδική σοβαρή ὀργανωτική ἀρχή γιά τά στελέχη τοῦ κινήματός μας πρέπει νά εἶναι: ὁ πιό αὐστηρός συνωμοτισμός, ἡ πιό αὐστηρή ἐπιλογή τῶν μελῶν καί ὁ καταρτισμός ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστατῶν. Ὅταν ὑπάρχουν αὐτά τά προσόντα, ἐξασφαλίζεται καί κάτι πιό πολύτιμο ἀπό τό «δημοκρατισμό» καί συγκεκριμένα ἡ πλήρης συντροφική ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη ἀνάμεσα στούς ἐπαναστάτες. Κι αὐτό τό πιό πολύτιμο εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητο γιά μᾶς, γιατί σέ μᾶς ἐδῶ στή Ρωσία δέν μπορεῖ νά γίνει κάν λόγος γιά ἀντικατάστασή του μέ τό δημοκρατικό καθολικό ἔλεγχο. Καί θά ἦταν μεγάλο λάθος νά νομίζει κανείς, ὅτι ἡ ἔλλειψη δυνατότητας νά ἐφαρμοστεῖ ἕνας πραγματικά «δημοκρατικός» ἔλεγχος κάνει ἀνεξέλεγχτα τά μέλη τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης: δέν ἔχουν τόν καιρό νά σκέφτονται τίς παιδιάστικες μορφές τοῦ δημοκρατισμοῦ (τοῦ δημοκρατισμοῦ μέσα σ' ἕνα στενό καί συμπαγῆ πυρήνα συντρόφων, πού ἔχουν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη μεταξύ τους), νιώθουν ὅμως πολύ ἔντονα τήν *εὐθύνη* τους, γιατί ξέρουν ἀπό τήν πείρα, ὅτι μιά ὀργάνωση πραγματικῶν ἐπαναστατῶν δέ θά διστάσει νά χρησιμοποιήσει κάθε μέσο, γιά ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό ἕνα ἀνάξιο μέλος της. Ἐπιπλέον, στό ρωσικό (καί στό διεθνές) ἐπαναστατικό περιβάλλον ἔχουμε μιά ἀρκετά ἀναπτυγμένη κοινή γνώμη, πού ἔχει ὁλόκληρη ἱστορία καί τιμωρεῖ μέ ἀμείλιχτη αὐστηρότητα κάθε παρέκκλιση ἀπό τίς ὑποχρεώσεις τῆς συντροφικότητας (κι ὁ «δημοκρατισμός», ὁ πραγματικός κι ὄχι ὁ παιδιάστικος ὑπάγεται, σάν μέρος τοῦ ὅλου, σ' αὐτή τήν ἔννοια τῆς συντροφικότητας!). Πάρτε τα ὅλα αὐτά ὑπόψη καί θά νιώσετε πόσο ὅλες αὐτές οἱ συζητήσεις καί ἀποφάσεις γιά «ἀντιδημοκρατικές τάσεις» ἀναδίνουν τήν ἀποπνιχτική δυσωδία τοῦ παιχνιδιοῦ πού παίζεται στό ἐξωτερικό γιά τό στρατηγηλίκι!

Πρέπει ἐπίσης νά σημειωθεῖ, ὅτι ἡ ἄλλη πηγή αὐτῶν τῶν συζητήσεων, δηλ. ἡ ἀφέλεια, τρέφεται ἐπίσης ἀπό τή σύγχυση πού ὑπάρχει στίς ἀντιλήψεις σχετικά μέ τήν ἔννοια τῆς λέξης δημοκρατία. Στό βιβλίο τοῦ ζεύγους Οὐέμπ γιά τά ἀγγλικά τρέιντ-

γιούνιον ὑπάρχει ἕνα περίεργο κεφάλαιο μέ τόν τίτλο: «Ἡ πρωτόγονη δημοκρατία». Σ' αὐτό τό κεφάλαιο οἱ συγγραφεῖς διηγοῦνται πῶς στήν πρώτη περίοδο ὕπαρξης τῶν συνδικάτων τους οἱ ἄγγλοι ἐργάτες θεωροῦσαν σάν ἀναγκαῖο γνώρισμα τῆς δημοκρατίας τό νά κάνουν ὅλοι ὅλα ὅσα ἔχουν σχέση μέ τό ἔργο τῆς διεύθυνσης τῶν συνδικάτων: ὄχι μόνο ὅλα τά ζητήματα λύνονταν μέ τήν ψηφοφορία ὅλων τῶν μελῶν, ἀλλά καί οἱ διοικητικές λειτουργίες ἐκτελοῦνταν ἀπ' ὅλα τά μέλη μέ τή σειρά. Χρειάστηκε μακρόχρονη ἱστορική πείρα γιά νά καταλάβουν οἱ ἐργάτες πόσο παράλογη ἦταν αὐτή ἡ ἀντίληψη τῆς δημοκρατίας, γιά νά καταλάβουν τήν ἀνάγκη τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, ἀπό τό ἕνα μέρος, καί τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος στελεχῶν, ἀπό τό ἄλλο. Χρειάστηκε νά σημειωθοῦν κάμποσες περιπτώσεις οἰκονομικῆς χρεοκοπίας σέ ταμεῖα συνδικάτων γιά νά καταλάβουν οἱ ἐργάτες, ὅτι τό ζήτημα τῆς ἀναλογικῆς σχέσης ἀνάμεσα στίς μηνιάτικες συνδρομές τῶν μελῶν καί στά ἐπιδόματα πού δίνει τό ταμεῖο δέν μπορεῖ νά λυθεῖ μόνο μέ τή δημοκρατική ψηφοφορία, ἀλλά ὅτι ἀπαιτεῖται καί ἡ ψῆφος τοῦ ἐμπειρογνώμονα γιά τά ἀσφαλιστικά ζητήματα. Πάρτε σέ συνέχεια τό βιβλίο τοῦ Κάουτσκι γιά τόν κοινοβουλευτισμό καί τή λαϊκή νομοθεσία καί θά δεῖτε, ὅτι τά συμπεράσματα τοῦ θεωρητικοῦ μαρξιστῆ συμπίπτουν μέ τά διδάγματα πού ἔδοσε ἡ πολύχρονη πείρα τῶν ἐργατῶν πού ὀργανώνονταν «αὐθόρμητα». Ὁ Κάουτσκι καταφέρεται ἀποφασιστικά ἐνάντια στήν πρωτόγονη ἀντίληψη τοῦ Ριττινχάουζεν γιά τή δημοκρατία, εἰρωνεύεται ὅσους στό ὄνομα τῆς δημοκρατίας εἶναι ἕτοιμοι νά ζητήσουν «νά συντάσσονται οἱ λαϊκές ἐφημερίδες ἀπευθείας ἀπό τό λαό», ἀποδείχνει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ὑπάρχουν *ἐξ ἐπαγγέλματος* δημοσιογράφοι, κοινοβουλευτικοί ἄντρες κτλ. γιά νά καθοδηγοῦν σοσιαλδημοκρατικά τήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, ἐπιτίθεται ἐνάντια στό «σοσιαλισμό τῶν ἀναρχικῶν καί τῶν φιλολόγων» πού, «κυνηγώντας ἐντυπώσεις», ἐξυμνοῦν τήν ἄμεση νομοθέτηση ἀπό τό λαό καί δέν καταλαβαίνουν πόσο συμβατική εἶναι ἡ ἐφαρμογή της στή σημερινή κοινωνία.

Ὅλοι ὅσοι ἔχουν δουλέψει πραχτικά στό κίνημά μας ξέρουν πόσο πλατιά διαδομένη εἶναι μέσα στίς μάζες τῆς σπουδάζουσας νεολαίας καί τῶν ἐργατῶν ἡ «πρωτόγονη» ἀντίληψη τῆς δημοκρατίας. Δέν εἶναι ἐκπληχτικό, ὅτι ἡ ἀντίληψη αὐτή εἰσχωρεῖ καί στά καταστατικά καί στή φιλολογία. Οἱ «οἰκονομιστές» μπερνσταϊνικῆς χροιᾶς ἔγραφαν στό καταστατικό τους: «Ἄρθρο 10. Γιά ὅλα τά ζητήματα, πού ἀφοροῦν τά συμφέροντα

ὅλης τῆς συνδικαλιστικῆς ὀργάνωσης, ἀποφασίζει ἡ πλειοψηφία ὅλων τῶν μελῶν της». Οἱ «οἰκονομιστές» τρομοκρατικῆς χροιᾶς τούς κρατοῦν τό ἴσο: «οἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς πρέπει νά περνοῦν ἀπ' ὅλους τούς ὁμίλους καί τότε μόνο γίνονται πραγματικές ἀποφάσεις» («Σβομπόντα» τεῦχος 1, σελ. 67). Σημειῶστε, ὅτι ἡ ἀπαίτηση αὐτή νά διεξάγεται, δηλ. ἕνα πλατύ δημοψήφισμα, προβάλλεται *πέρα* ἀπό τήν ἀπαίτηση νά οἰκοδομηθεῖ *ὅλη* ἡ ὀργάνωση πάνω στήν ἀρχή τῆς αἱρετότητας! Φυσικά, εἴμαστε μακριά ἀπό τή σκέψη νά καταδικάσουμε γι' αὐτό τούς πραχτικούς, πού εἶχαν ἐλάχιστες δυνατότητες νά γνωρίσουν τή θεωρία καί τήν πράξη τῶν πραγματικά δημοκρατικῶν ὀργανώσεων. Ὅταν ὅμως τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού διεκδικεῖ ἡγετικό ρόλο, μέσα σέ τέτοιες συνθῆκες περιορίζεται σέ μιά ἀπόφαση γιά τήν ἀρχή τῆς πλατιᾶς δημοκρατίας, πῶς νά μή τό ὀνομάσουμε αὐτό ἁπλό «κυνήγι ἐντυπώσεων»;

στ) Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΣΕ ΤΟΠΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΝΡΩΣΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ

Ἄν οἱ ἀντιρήσεις γιά τό σχέδιο ὀργάνωσης πού ἐκτίθεται ἐδῶ, ὅτι δέν εἶναι δημοκρατικό καί ὅτι εἶναι συνωμοτικό, εἶναι τελείως ἀβάσιμες, ὡστόσο μένει ἀκόμα ἕνα ζήτημα πού προβάλλεται πολύ συχνά κι ἀξίζει νά ἐξεταστεῖ λεπτομερειακά. Εἶναι τό ζήτημα γιά τή σχέση τῆς τοπικῆς δουλειᾶς πρός τή δουλειά σέ πανρωσική κλίμακα. Ἐκφράζονται φόβοι: μήπως ἡ δημιουργία μιᾶς συγκεντρωτικῆς ὀργάνωσης ἔχει ἀποτέλεσμα νά μετατοπιστεῖ τό κέντρο βάρους τῆς δουλειᾶς ἀπό τήν τοπική στήν πανρωσική κλίμακα; μήπως αὐτό τό πράγμα βλάψει τό κίνημα κι ἐξασθενίσει τήν ἀνθεκτικότητα τῶν δεσμῶν μας μέ τήν ἐργατική μάζα καί γενικά τή σταθερότητα τῆς τοπικῆς ζύμωσης; Σ' αὐτούς τούς φόβους θ' ἀπαντήσουμε ὅτι τό κίνημά μας τά τελευταῖα χρόνια κουτσαίνει, ἐπειδή ἀκριβῶς τά τοπικά στελέχη ἔχουν ἀπορροφηθεῖ ἐξαιρετικά ἀπό τήν τοπική δουλειά· ὅτι γι' αὐτό τό λόγο εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο νά μετατοπιστεῖ λιγάκι τό κέντρο βάρους πρός τή δουλειά σέ πανρωσική κλίμακα· ὅτι μιά τέτοια μετατόπιση ὄχι μόνο δέ θά ἐξασθενίσει, μά θά δυναμώσει καί τήν ἀνθεκτικότητα τῶν δεσμῶν μας καί τή σταθερότητα τῆς τοπικῆς μας ζύμωσης. Ἄς πάρουμε τό ζήτημα τοῦ κεντρικοῦ ὀργάνου καί τῶν τοπικῶν ὀργάνων. Θά παρακαλέσουμε τόν ἀναγνώστη νά μή ξεχνᾶ ὅτι παίρνουμε τή δουλειά τῆς ἐφημερίδας ἁπλῶς σάν *παράδειγμα*, πού δίνει μιά ἀσύγκριτα

πιό πλατιά καί πολύπλευρη εἰκόνα τῆς ἐπαναστατικῆς δουλειᾶς γενικά.

Στήν πρώτη περίοδο τοῦ μαζικοῦ κινήματος (1896–1898) οἱ τοπικοί ἀγωνιστές ἔκαναν ἀπόπειρες νά ἐκδόσουν μιά πανρωσική ἐφημερίδα, τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα». Στήν ἑπόμενη περίοδο (1898–1900) τό κίνημα κάνει ἕνα τεράστιο βῆμα πρός τά μπρός, ἀλλά ἡ προσοχή τῶν καθοδηγητῶν ἀπορροφιέται ὁλοκληρωτικά ἀπό τίς τοπικές ἐφημερίδες. Ἄν ὑπολογίσουμε ὅλες αὐτές τίς τοπικές ἐφημερίδες μαζί, θά βροῦμε * ὅτι σέ στρογγυλούς ἀριθμούς ἀναλογεί ἕνα φύλλο τό μήνα. Μήπως αὐτό δέ μᾶς δίνει μιά παραστατική εἰκόνα τοῦ χειροτεχνισμοῦ τῆς δουλειᾶς μας; Μήπως αὐτό δέ δείχνει ὁλοκάθαρα ὅτι ἡ ἐπαναστατική μας ὀργάνωση μένει πίσω ἀπό τήν αὐθόρμητη ἄνοδο τοῦ κινήματος; Ἄν τόν *ἴδιο ἀριθμό* φύλλων τῶν ἐφημερίδων δέν τόν ἔβγαζαν οἱ σκόρπιες τοπικές ὁμάδες, ἀλλά μιά ἑνιαία ὀργάνωση, ὄχι μονάχα θά ἐξοικονομούσαμε ἕνα σωρό δυνάμεις, ἀλλά καί θά ἐξασφαλίζαμε μιά ἀσύγκριτα μεγαλύτερη σταθερότητα καί συνέχεια στή δουλειά μας. Αὐτή ἡ ἁπλή σκέψη πολύ συχνά διαφεύγει τήν προσοχή καί τῶν πραχτικῶν πού δουλεύουν *δραστήρια* καί σχεδόν ἀποκλειστικά στά τοπικά ὄργανα (δυστυχῶς αὐτό γίνεται καί σήμερα στίς συντριπτικά περισσότερες περιπτώσεις), καί τῶν δημοσιολόγων πού στό ζήτημα αὐτό δείχνουν καταπληχτικό δονκιχωτισμό. Ὁ πραχτικός ἀρκεῖται συνήθως στή διαπίστωση ὅτι «εἶναι δύσκολο» ** γιά τά τοπικά στελέχη ν' ἀσχολοῦνται μέ τήν ἔκδοση μιᾶς πανρωσικῆς ἐφημερίδας καί ὅτι εἶναι καλύτερα νά ὑπάρχουν τοπικές ἐφημερίδες, παρά νά μήν ὑπάρχουν καθόλου. Τό τελευταῖο ἐπιχείρημα εἶναι βέβαια ἀπόλυτα σωστό, κι ἐμεῖς δέ θά ὑστερήσουμε ἀπό κανέναν πραχτικό ὡς πρός τήν ἀναγνώριση τῆς τεράστιας σημασίας καί τῆς τεράστιας ὠφέλειας τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων *γενικά*. Δέν πρόκειται ὅμως γι' αὐτό, ἀλλά γιά τό ἄν μποροῦμε νά γλυτώσουμε ἀπό τή διασπορά καί τό χειροτεχνισμό πού ἐκφράζεται τόσο καθαρά στά 30 φύλλα τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων πού κυκλοφόρησαν σ' ὅλη τή Ρωσία μέσα σέ 2 ½ χρόνια. Μή περιορί-

* Βλ. τήν «Ἔκθεση στό συνέδριο τοῦ Παρισιοῦ» [76], σελ. 14: «Ἀπό τότε (1897) ὥς τήν ἄνοιξη τοῦ 1900 βγῆκαν σέ διάφορα μέρη 30 φύλλα διαφόρων ἐφημερίδων... Κατά μέσο ὅρο κυκλοφοροῦσε κάτι παραπάνω ἀπό ἕνα φύλλο τό μήνα».

** Ἡ δυσκολία αὐτή εἶναι μόνο φαινομενική. Στήν πραγματικότητα *δέν ὑπάρχει* τοπικός ὅμιλος πού νά μήν ἔχει τή δυνατότητα νά καταπιαστεῖ δραστηρια μέ τούτη ἤ ἐκείνη τή δουλειά γιά ὅλη τή Ρωσία. «Μή λές: δέν μπορῶ, λέγε: δέ θέλω».

ζεστε λοιπόν στήν ἀναμφισβήτητη, μά πάρα πολύ γενική θέση ὅτι εἶναι ὠφέλιμες οἱ τοπικές ἐφημερίδες γενικά, μά ἔχετε καί τό θάρρος ν' ἀναγνωρίσετε ἀνοιχτά τίς ἀρνητικές τους πλευρές πού μᾶς τίς ἀποκαλύπτει ἡ πείρα δυόμιση χρόνων. Ἡ πείρα αὐτή δείχνει ὅτι στίς δικές μας συνθῆκες οἱ τοπικές ἐφημερίδες δέν ἔχουν στίς περισσότερες περιπτώσεις εὐστάθεια ἀρχῶν καί πολιτική σημασία, κοστίζουν πανάκριβα ὡς πρός τήν ἀπασχόληση ἐπαναστατικῶν δυνάμεων καί δέν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικές ἀπό τεχνική ἄποψη (ἐννοῶ, βέβαια, ὄχι τήν τεχνική τῆς ἐκτύπωσης, ἀλλά τή συχνή καί κανονική ἐκτύπωση). Κι ὅλες οἱ παραπάνω ἐλλείψεις δέν εἶναι τυχαῖες, εἶναι τό ἀναπόφευχτο ἀποτέλεσμα τῆς διασπορᾶς πού, ἀπό τό ἕνα μέρος, ἐξηγεῖ τήν ἐπικράτηση τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων στήν περίοδο πού ἐξετάζουμε καί, ἀπό τό ἄλλο, *ἐνισχύεται* ἀπ' αὐτή τήν ἐπικράτηση. Μιά χωριστή τοπική ὀργάνωση *δέν εἶναι* πραγματικά *σέ θέση* νά ἐξασφαλίσει σταθερότητα ἀρχῶν στήν ἐφημερίδα της καί νά τήν ἀνεβάσει ὥς τό ὕψος πολιτικοῦ ὀργάνου, *δέν εἶναι σέ θέση* νά συγκεντρώσει καί νά χρησιμοποιήσει ἀρκετό ὑλικό γιά νά φωτίσει ὅλη τήν πολιτική μας ζωή. Ὅσο γιά τό ἐπιχείρημα πού χρησιμοποιεῖται συνήθως γιά νά δικαιολογηθεῖ ἡ ἀνάγκη νά βγαίνουν πολλές τοπικές ἐφημερίδες στίς ἐλεύθερες χῶρες — ὅτι δηλ. στοιχίζει φτηνά ἡ ἐκτύπωσή τους ἀπό ντόπιους ἐργάτες καί ὅτι κατατοπίζουν τόν ντόπιο πληθυσμό πιό πλατιά καί πιό γρήγορα — στή χώρα μας τό *ἐπιχείρημα* αὐτό στρέφεται, ὅπως δείχνει ἡ πείρα μας, *ἐνάντια* στίς τοπικές ἐφημερίδες. Αὐτές εἶναι ὑπερβολικά δαπανηρές σέ ἐπαναστατικές δυνάμεις καί βγαίνουν *πάρα πολύ* σπάνια γιά τόν ἁπλούστατο λόγο ὅτι μιά *παράνομη* ἐφημερίδα, ὅσο μικρή κι ἄν εἶναι, χρειάζεται ἕνα τεράστιο συνωμοτικό μηχανισμό πού ἀπαιτεῖ μεγάλη ἐργοστασιακή βιομηχανία, γιατί ἕνας τέτοιος μηχανισμός δέν μπορεῖ νά δημιουργηθεῖ σέ χειροτεχνικά ἐργαστήρια. Ὁ δέ πρωτογονισμός τοῦ συνωμοτικοῦ μηχανισμοῦ πολύ συχνά ἔχει ἀποτέλεσμα (ὁ κάθε πραχτικός ξέρει ἕνα σωρό τέτοια παραδείγματα) νά ἐπωφελεῖται ἡ ἀστυνομία ἀπό τήν ἔκδοση καί τήν κυκλοφορία ἑνός - δυό φύλλων, γιά νά κάνει *μαζικές* συλλήψεις καί νά σαρώσει τά πάντα σέ βαθμό πού πρέπει ν' ἀρχίσουμε πάλι ἀπό τήν ἀρχή. Ἕνας καλά ὀργανωμένος συνωμοτικός μηχανισμός ἀπαιτεῖ καλή ἐπαγγελματική κατάρτιση τῶν ἐπαναστατῶν κι ἕνα πολύ συνεπῆ καταμερισμό τῆς δουλειᾶς. Οἱ δυό ὅμως αὐτές ἀπαιτήσεις ξεπερνᾶνε ὁλότελα τίς δυνάμεις μιᾶς χωριστῆς τοπικῆς ὀργάνωσης, ὅσο γερή κι ἄν εἶναι στή δοσμένη στιγμή.

Όχι μόνο τά γενικά συμφέροντα όλου τοῦ κινήματός μας (σταθερή ἀπό ἄποψη ἀρχῶν σοσιαλιστική καί πολιτική διαπαιδαγώγηση τῶν ἐργατῶν), ἀλλά ἀκόμα καί τά εἰδικά τοπικά συμφέροντα *ἐξυπηρετοῦνται καλύτερα ἀπό τά μή τοπικά ὄργανα*: αὐτό μπορεῖ νά φανεῖ παράδοξο ἀπό πρώτη ματιά, στήν πράξη ὅμως μᾶς τό ἀποδείχνει ἀδιάψευστα ἡ πείρα τῶν δυόμιση χρόνων πού ἀναφέραμε. Ὁ καθένας θά συμφωνήσει, ὅτι ἄν ὅλες οἱ τοπικές δυνάμεις πού ἔβγαλαν τά 30 φύλλα, δούλευαν γιά μιά ἐφημερίδα, θά ἔβγαιναν μέ εὐκολία 60, ἄν ὄχι 100 φύλλα αὐτῆς τῆς ἐφημερίδας καί συνεπῶς ἡ ἐφημερίδα αὐτή θ' ἀντανακλοῦσε πιό ὁλοκληρωμένα ὅλες τίς καθαρά τοπικές ἰδιομορφίες τοῦ κινήματος. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι δέν εἶναι εὔκολη μιά τέτοια ὀργάνωση, μά πρέπει ἐπιτέλους νά καταλάβουμε ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη, πρέπει ὁ κάθε τοπικός ὅμιλος νά σκέφτεται καί *νά δουλεύει δραστήρια* γι' αὐτό, χωρίς νά περιμένει ὤθηση ἀπέξω, χωρίς νά ξεγελιέται μέ τήν ἐντύπωση πώς τό τοπικό ὄργανο θά εἶναι πιό προσιτό καί πιό κοντινό, ἐντύπωση πού, σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα τῆς ἐπαναστατικῆς μας πείρας εἶναι σέ σημαντικό βαθμό ἀπατηλή.

Πολύ κακή ὑπηρεσία προσφέρουν στήν πραχτική δουλειά οἱ δημοσιολόγοι ἐκεῖνοι πού φαντάζονται ὅτι βρίσκονται πολύ κοντά στούς πραχτικούς, οἱ δημοσιολόγοι πού δέ βλέπουν τόν ἀπατηλό αὐτό χαρακτήρα καί πᾶνε νά ξεφύγουν μέ τό καταπληχτικά φτηνό καί καταπληχτικά ἀνόητο ἐπιχείρημα: μᾶς χρειάζονται καί τοπικές ἐφημερίδες, καί περιφερειακές ἐφημερίδες, καί πανρωσικές ἐφημερίδες. Φυσικά, ἀπό γενική πλευρά, ὅλα αὐτά χρειάζονται, χρειάζεται ὅμως, μιά καί καταπιάνεται κανείς μ' ἕνα συγκεκριμένο ὀργανωτικό ζήτημα, νά σκέφτεται καί γιά τίς συνθῆκες τοῦ περιβάλλοντος καί τῆς στιγμῆς. Πραγματικά, μήπως δέν εἶναι δονκιχωτισμός, ὅταν ἡ «Σβομπόντα» (τεῦχος 1, σελ. 68), σέ εἰδικό ἄρθρο πού «ἐξετάζει *τό ζήτημα τῆς ἐφημερίδας*», γράφει: «Νομίζουμε ὅτι κάθε τόπος, ὅπου ἔχει συγκεντρωθεῖ ἕνας κάπως σημαντικός ἀριθμός ἐργατῶν, πρέπει νά ἔχει τήν ἐργατική του ἐφημερίδα· δική του ἐφημερίδα, κι ὄχι ἐφημερίδα φερμένη ἀπό κάπου ἀπέξω». Ἄν ὁ δημοσιολόγος αὐτός δέ θέλει νά σκεφτεῖ τή σημασία τῶν λόγων του, σκέψου τουλάχιστον ἐσύ ἀναγνώστη γι' αὐτόν: πόσες δεκάδες, ἄν ὄχι ἑκατοντάδες «τόποι ὅπου ἔχει συγκεντρωθεῖ ἕνας κάπως σημαντικός ἀριθμός ἐργατῶν» ὑπάρχουν στή Ρωσία καί τί διαιώνιση τοῦ χειροτεχνισμοῦ μας θά ἀποτελοῦσε αὐτό τό πράγμα, ἄν πραγματικά ἡ κάθε τοπική ὀργάνωση καταπιανόταν νά βγά-

λει δική της ἐφημερίδα! Πόσο αὐτή ἡ διασπορά θά διευκόλυνε τή δουλειά τῶν χωροφυλάκων μας: νά βάζουν στό χέρι — καί μάλιστα χωρίς «κάπως σημαντικό» κόπο — τούς τοπικούς ἀγωνιστές ἀπό τήν ἀρχή ἀκόμα τῆς δράσης τους, χωρίς νά τούς δόσουν τόν καιρό νά ἐξελιχθοῦν σέ πραγματικούς ἐπαναστάτες! Σέ μιά πανρωσική ἐφημερίδα — συνεχίζει ὁ ἀρθρογράφος — δέ θά εἶχαν ἐνδιαφέρον οἱ περιγραφές γιά τά τεχνάσματα τῶν ἐργοστασιαρχῶν καί γιά «τά μικροζητήματα τῆς ἐργοστασιακῆς ζωῆς στίς διάφορες ἄλλες πόλεις», ἐνῶ «ὁ κάτοικος τοῦ Ὀριόλ δέ βαριέται καθόλου νά διαβάζει γιά τά ζητήματα τοῦ Ὀριόλ. Ξέρει κάθε φορά ποιόν „περιάδραξε" ἡ ἐφημερίδα καί ποιόν „ξετίναξε" καί πετᾶ ἀπό τή χαρά του» (σελ. 69). Ναί, ναί, ὁ κάτοικος τοῦ Ὀριόλ πετᾶ ἀπό τή χαρά του, ὅμως «πετᾶ» πάρα πολύ καί ἡ φαντασία τοῦ δημοσιολόγου μας. Ἔχει ἄραγε ἐδῶ τή θέση της μιά τέτοια ὑπεράσπιση τοῦ ψιλικαντισμοῦ; — νά τί θάπρεπε νά σκεφτεῖ. Εἴμαστε καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλον σέ θέση νά ἐκτιμήσουμε τήν ἀνάγκη καί τή σπουδαιότητα τῶν ἐργοστασιακῶν ἀποκαλύψεων, πρέπει ὅμως νά θυμόμαστε ὅτι φτάσαμε σέ σημεῖο πού οἱ κάτοικοι τῆς Πετρούπολης ἔχουν βαρεθεῖ νά διαβάζουν ἀνταποκρίσεις ἀπό τήν Πετρούπολη στήν ἐφημερίδα τῆς Πετρούπολης «Ραμπότσαγια Μίσλ». Οἱ κατά τόπους ἐργοστασιακές ἀποκαλύψεις γίνονταν πάντα καί *πρέπει νά γίνονται πάντα* μέ προκηρύξεις, τή μορφή ὅμως τῆς *ἐφημερίδας* πρέπει νά τήν ἀνεβάζουμε κι ὄχι νά τήν ὑποβιβάζουμε ὥς τό ἐπίπεδο μιᾶς ἐργοστασιακῆς προκήρυξης. Γιά τήν «ἐφημερίδα» μᾶς χρειάζονται ἀποκαλύψεις ὄχι τόσο γιά «ψιλοπράγματα» ὅσο γιά τίς μεγάλες, τίς χαρακτηριστικές ἐλλείψεις τῆς ἐργοστασιακῆς ζωῆς, ἀποκαλύψεις πού νά στηρίζονται σέ ἐξαιρετικά χτυπητά παραδείγματα καί νά μποροῦν ἔτσι νά ἐνδιαφέρουν *ὅλους* τούς ἐργάτες κι ὅλους τούς καθοδηγητές τοῦ κινήματος, νά πλουτίζουν πραγματικά τίς γνώσεις τους, νά πλαταίνουν τόν ὁρίζοντά τους, νά προκαλοῦν τό ξύπνημα νέων περιοχῶν, νέων ἐπαγγελματικῶν στρωμάτων ἐργατῶν.

«Ἔπειτα, μιά τοπική ἐφημερίδα μπορεῖ νά συλλάβει ἀμέσως κι ἐπ' αὐτοφώρω ὅλα τά τεχνάσματα τῆς διεύθυνσης τοῦ ἐργοστασίου ἤ τῶν ἄλλων ἀρχῶν. Ὥσπου ὅμως νά φτάσει ἡ εἴδηση στή μακρινή πανρωσική ἐφημερίδα, οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου θά ἔχουν κιόλας ξεχάσει αὐτό πού ἔγινε. Θά λένε: „Πότε ἔγινε αὐτό, — ἕνας θεός τό ξέρει!"» (στό ἴδιο). Ἀκριβῶς: ἕνας θεός τό ξέρει! Τά 30 φύλλα πού βγῆκαν μέσα σέ $2\,^1/_2$ χρόνια κατανέμονται, σύμφωνα μέ τήν ἴδια πηγή, σέ 6 πόλεις. Ἔτσι σέ κάθε πόλη ἀνα-

λογεῖ κατά μέσο ὅρο *ἀπό ἕνα φύλλο στούς ἕξι μῆνες!* Κι ἄν ἀκόμα ὁ ἐλαφρόμυαλος δημοσιολόγος μας *τριπλασιάσει* στούς ὑπολογισμούς του τήν παραγωγικότητα τῆς τοπικῆς δουλειᾶς (πράγμα πού θά ἦταν ἀπόλυτα λαθεμένο γιά μιά μέση πόλη, γιατί μέ τίς χειροτεχνικές μεθόδους εἶναι ἀδύνατο ν' αὐξηθεῖ ἡ παραγωγικότητα σέ σημαντικό βαθμό), καί πάλι θά εἴχαμε μόνο ἕνα φύλλο κάθε δυό μῆνες, δηλ. κάτι πού δέ μοιάζει καθόλου μέ «σύλληψη ἐπ' αὐτοφώρω». Στό μεταξύ θά ἦταν ἀρκετό νά ἑνωθοῦν καμιά δεκαριά τοπικές ὀργανώσεις καί ν' ἀναθέσουν στούς ἀντιπροσώπους τους νά καταπιαστοῦν δραστήρια μέ τήν ὀργάνωση μιᾶς πανρωσικῆς ἐφημερίδας, γιά νά μποροῦν «νά συλληφθοῦν» *σ' ὅλη τή Ρωσία* μιά φορά στίς δεκαπέντε μέρες ὄχι τά ψιλοπράγματα, μά τά πραγματικά μεγάλα καὶ χαρακτηριστικά σκάνδαλα. Γι' αὐτό δέ θ' ἀμφιβάλλει κανένας ἀπ' αὐτούς πού ξέρουν τήν κατάσταση τῶν ὀργανώσεών μας. Ὅσο γιά τή σύλληψη τοῦ ἐχθροῦ ἐπ' αὐτοφώρω, ἄν αὐτό τό λέμε στά σοβαρά κι ὄχι μόνο σάν σχῆμα λόγου, οὔτε κάν μπορεῖ νά τό σκεφτεῖ μιά παράνομη ἐφημερίδα γενικά: αὐτό μπορεῖ νά τό κάνει μονάχα μιά παράνομη προκήρυξη, γιατί τό ἀνώτατο χρονικό ὅριο γιά μιά τέτοια σύλληψη δέν ξεπερνᾶ τίς περισσότερες φορές τίς μιά-δυό μέρες (πάρτε λχ. μιά συνηθισμένη σύντομη ἀπεργία ἤ μιά συμπλοκή στό ἐργοστάσιο ἤ μιά διαδήλωση κτλ.).

«Ὁ ἐργάτης δέ ζεῖ μόνο στό ἐργοστάσιο, μά καί στήν πόλη», συνεχίζει ὁ ἀρθρογράφος μας πού ἀνυψώνεται ἔτσι ἀπό τό μερικό στό γενικό μέ τέτοια αὐστηρή συνέπεια πού θά τιμοῦσε ἀκόμα καί τόν Μπορίς Κριτσέβσκι. Καί ἀναφέρει ζητήματα ὅπως εἶναι τό ζήτημα τῶν δημοτικῶν συμβουλίων, τῶν δημοτικῶν νοσοκομείων, τῶν δημοτικῶν σχολείων καί ζητάει νά μήν ἀποσιωπᾶ ἡ ἐργατική ἐφημερίδα τά δημοτικά ζητήματα γενικά. Αὐτή ἡ ἀπαίτηση — θαυμάσια αὐτή καθαυτή — δείχνει πολύ παραστατικά τό χωρίς περιεχόμενο ἀφηρημένο σχῆμα, στό ὁποῖο περιορίζονται πολύ συχνά οἱ συζητήσεις γιά τίς τοπικές ἐφημερίδες. Πρῶτα, ἄν πραγματικά «σέ κάθε τόπο ὅπου ἔχει συγκεντρωθεῖ ἕνας κάπως σημαντικός ἀριθμός ἐργατῶν» ἔβγαιναν ἐφημερίδες μέ τόσες λεπτομέρειες γιά τά δημοτικά ζητήματα, ὅπως θέλει ἡ «Σβομπόντα», τό πράγμα μέσα στίς δικές μας, στίς ρωσικές συνθῆκες, θά ἐκφυλιζόταν ἀναπόφευχτα σέ ἀληθινό ψιλικαντισμό, θά ἔκανε νά ἐξασθενίσει ἡ συναίσθηση τῆς σπουδαιότητας μιᾶς πανρωσικῆς ἐπαναστατικῆς ἐπίθεσης ἐνάντια στή ρωσική ἀπολυταρχία, θά δυνάμωνε τά πολύ ζωντανά — καὶ μᾶλλον κρυμμένα ἤ συμπιεσμένα παρά ξεριζωμένα — φύτρα τῆς κατεύθυνσης

ἐκείνης πού ἔχει γίνει διάσημη μέ τόν περίφημο ἀφορισμό της ἐνάντια στούς ἐπαναστάτες πού μιλᾶνε πάρα πολύ γιά ἀνύπαρχτα κοινοβούλια καί πολύ λίγο γιά τά ὑπαρχτά δημοτικά συμβούλια[77]. Λέμε: ἀναπόφευχτα, γιά νά ὑπογραμμίσουμε μ' αὐτό, ὅτι ἡ «Σβομπόντα» συνειδητά δέ θέλει αὐτό, ἀλλά θέλει τό ἀντίθετο. Δέν ἀρκοῦν ὅμως οἱ καλές προθέσεις. — Γιά νά φωτιστοῦν τά δημοτικά ζητήματα, μέ τήν κατάλληλή τους προοπτική καί σέ συνδυασμό μέ τό σύνολο τῆς δουλειᾶς μας, πρέπει *πρῶτα* ἡ προοπτική αὐτή νά δουλευτεῖ καλά καί νά καθοριστεῖ σταθερά ὄχι μόνο μέ συλλογισμούς, μά καί μ' ἕνα σωρό παραδείγματα, ὥστε ν' ἀποχτήσει πιά τή σταθερότητα *παράδοσης*. Ἀπέχουμε ἀκόμα πολύ ἀπ' αὐτό τό σημεῖο. Κι ὅμως αὐτό εἶναι ἀκριβῶς τό *πρῶτο* πού χρειάζεται γιά νά ἔχουμε ὕστερα τό δικαίωμα νά σκεφτόμαστε καί νά μιλᾶμε γιά ἕνα πλατύ τοπικό τύπο.

Δεύτερο, γιά νά γράψει κανείς πραγματικά καλά καί κατά τρόπο ἐνδιαφέροντα γιά τά δημοτικά ζητήματα, πρέπει τά ζητήματα αὐτά νά τά ξέρει καλά, κι ὄχι μόνο ἀπό τά βιβλία. *Ἀλλά σ' ὅλη τή Ρωσία* δέν ὑπάρχουν σχεδόν σοσιαλδημοκράτες πού νά τά ξέρουν. Γιά νά γράψεις σέ μιά ἐφημερίδα (κι ὄχι σέ μιά ἐκλαϊκευτική μπροσούρα) γιά τά δημοτικά καί κρατικά ζητήματα πρέπει νά διαθέτεις φρέσκο καί πολύπλευρο ὑλικό, συγκεντρωμένο καί δουλεμένο ἀπό ἔμπειρους ἀνθρώπους. Γιά νά συγκεντρωθεῖ ὅμως καί νά δουλευτεῖ ἕνα τέτοιο ὑλικό δέ φτάνει ἡ «πρωτόγονη δημοκρατία» ἑνός πρωτόγονου ὁμίλου ὅπου ὁ καθένας ἀσχολεῖται μέ ὅλα τά ζητήματα καί διασκεδάζει παίζοντας μέ δημοψηφίσματα. Γιά νά γίνει αὐτό χρειάζεται ἕνα ἐπιτελεῖο ἀπό εἰδικούς συγγραφεῖς, ἀπό εἰδικούς ἀνταποκριτές, μιά στρατιά ἀπό σοσιαλδημοκράτες ρεπόρτερ πού νά δημιουργοῦν παντοῦ ἐπαφές, πού νά ξέρουν νά εἰσχωροῦν σ' ὅλα τά «κρατικά μυστικά» (γιά τά ὁποῖα τόσο σοβαροφέρνει καί τόσο εὔκολα φλυαρεῖ ὁ ρῶσος ὑπάλληλος), νά τρυπώνουν σ' ὅλα τά «παρασκήνια» μιά στρατιά ἀπό ἀνθρώπους, ὑποχρεωμένους «ἀπό τό ἐπάγγελμά» τους νά εἶναι πανταχοῦ παρόντες καί παντογνῶστες. Κι ἐμεῖς, τό κόμμα πού παλαίβει ἐνάντια *σέ κάθε* οἰκονομική, πολιτική, κοινωνική κι ἐθνική καταπίεση, μποροῦμε καί πρέπει νά βροῦμε, νά συγκεντρώσουμε, νά ἐκπαιδεύσουμε, νά κινητοποιήσουμε καί νά βάλουμε σέ κίνηση μιά τέτοια στρατιά ἀπό ἀνθρώπους παντογνῶστες — ὅλα ὅμως αὐτά πρέπει ἀκόμα νά γίνουν! Κι ἐμεῖς ὄχι μόνο δέν ἔχουμε κάνει στά περισσότερα μέρη οὔτε ἕνα βῆμα πρός αὐτή τήν κατεύθυνση, ἀλλά συχνά δέν ἔχουμε ἀκόμα καί *συναίσθηση* τῆς ἀνάγκης ὅτι πρέπει νά γίνει αὐτό. Γιά ψάξτε

νά βρεῖτε στό σοσιαλδημοκρατικό μας τύπο ζωντανά κι ἐνδιαφέροντα ἄρθρα, ἀνταποκρίσεις καί ἀποκαλύψεις γιά τά διπλωματικά, στρατιωτικά, ἐκκλησιαστικά, δημοτικά, οἰκονομικά κτλ. κτλ. ζητήματα καί μικροζητήματά μας: δέ θά βρεῖτε *σχεδόν τίποτα* ἤ θά βρεῖτε πολύ λίγα πράγματα *. Νά γιατί «ἀγαναχτῶ πάντα τρομερά, ὅταν ἔρχεται ἕνας ἄνθρωπος καί ἀραδιάζει ἕνα σωρό πολύ ὄμορφα καί ὑπέροχα πράγματα» γιά τήν ἀνάγκη «σέ κάθε τόπο ὅπου ἔχει συγκεντρωθεῖ ἕνας κάπως σημαντικός ἀριθμός ἐργατῶν», νά ὑπάρχουν ἐφημερίδες πού νά ξεσκεπάζουν καί τίς ἐργοστασιακές καί τίς δημοτικές καί τίς κρατικές ἀσχημίες!

Ἡ ἐπικράτηση τοῦ τοπικοῦ τύπου πάνω στόν κεντρικό εἶναι σημάδι ἤ φτώχειας ἤ πολυτέλειας. Φτώχειας, ὅταν τό κίνημα δέν ἔχει ἀκόμα προετοιμάσει τίς δυνάμεις του γιά μεγάλη παραγωγή, ὅταν ἐξακολουθεῖ νά φυτοζωεῖ μέσα στό χειροτεχνισμό καί πνίγεται σχεδόν μέσα στά «μικροζητήματα τῆς ἐργοστασιακῆς ζωῆς». Πολυτέλειας, ὅταν τό κίνημα *εἶναι πιά σέ θέση νά ἐκπληρώσει στό ἀκέραιο* τό καθῆκον τῶν ὁλόπλευρων ἀποκαλύψεων καί τῆς ὁλόπλευρης ζύμωσης καί παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη ἐκτός ἀπό τό κεντρικό ὄργανο νά ὑπάρχουν καί πολλά τοπικά ὄργανα. Ἄς κρίνει ὁ καθένας μόνος του τί δείχνει ἡ ἐπικράτηση τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων στή χώρα μας σήμερα. Ὅσο γιά μένα, θά περιοριστῶ νά διατυπώσω μέ ἀκρίβεια τό συμπέρασμά μου, γιά νά μή δόσω ἀφορμή σέ παρεξηγήσεις. Ὡς σήμερα οἱ περισσότερες τοπικές ὀργανώσεις μας σκέφτονται σχεδόν ἀποκλειστικά γιά τοπικά ὄργανα καί ἀφιερώνουν σχεδόν ὅλη τους τή δραστηριότητα σ' αὐτά. Αὐτό δέν εἶναι κανονικό. Ἔπρεπε νά γίνει τό ἀντίθετο: οἱ περισσότερες τοπικές ὀργανώσεις ἔπρεπε νά σκέφτονται κυρίως γιά τήν ἔκδοση ἑνός πανρωσικοῦ ὀργάνου καί

* Νά γιατί ἀκόμα καί τά παραδείγματα τῶν ἐξαιρετικά καλῶν τοπικῶν ἐφημερίδων ἐπιβεβαιώνουν στό ἀκέραιο τήν ἄποψή μας. Ἡ «Γιούζνι Ραμπότσι» [78], π.χ., εἶναι μιά θαυμάσια ἐφημερίδα πού δέν μπορεῖ καθόλου νά κατηγορηθεῖ γιά ἀστάθεια ἀρχῶν. Δέν κατάφερε ὅμως νά δόσει ἐκεῖνο πού ἤθελε γιά τό τοπικό κίνημα, γιατί ἔβγαινε σέ ἀραιά διαστήματα καί γιατί γίνονταν μεγάλες ἀστυνομικές ἐπιδρομές καί συλλήψεις. Ἐκεῖνο ὅμως πού εἶναι τό πιό ἐπιταχτικό καθῆκον τοῦ κόμματος στή δοσμένη στιγμή — ἡ τοποθέτηση ἀπό ἄποψη ἀρχῶν τῶν θεμελιακῶν προβλημάτων τοῦ κινήματος καί ἡ ὁλόπλευρη πολιτική ζύμωση — ἀποδείχτηκε ὅτι εἶναι ἀνώτερο ἀπό τίς δυνάμεις ἑνός τοπικοῦ ὀργάνου. Καί ὅ,τι καλύτερο ἔδοσε αὐτή ἡ ἐφημερίδα, ὅπως τά ἄρθρα γιά τό συνέδριο τῶν ἰδιοχτητῶν ὀρυχείων, γιά τήν ἀνεργία κτλ., δέν ἦταν ὑλικό μέ αὐστηρά τοπικό χαρακτήρα, *ἀλλά χρειαζόταν γιά ὅλη τή Ρωσία* κι ὄχι μόνο γιά τό Νότο. Σ' ὅλο τό σοσιαλδημοκρατικό μας τύπο δέ δημοσιεύτηκαν ἄλλα τέτοια ἄρθρα.

ν' ἀφιερώνουν τίς δυνάμεις τους κυρίως σ' αὐτό. Ὅσο δέ θάχει γίνει αὐτό, δέ θά μπορέσουμε νά ἱδρύσουμε *οὔτε μιά* ἐφημερίδα, κάπως ἱκανή νά ἐξυπηρετεῖ πραγματικά τό κίνημα *μέ ὁλόπλευρη* ζύμωση ἀπό τόν τύπο. Ὅταν γίνει αὐτό, τότε οἱ κανονικές σχέσεις ἀνάμεσα στό ἀπαραίτητο κεντρικό καί στά ἀπαραίτητα τοπικά ὄργανα θ' ἀποκατασταθοῦν αὐτόματα.

* * *

Ἀπό πρώτη ματιά μπορεῖ νά φανεῖ πώς τό συμπέρασμα γιά τήν ἀνάγκη νά μετατοπιστεῖ τό κέντρο βάρους τῆς δουλειᾶς ἀπό τοπική κλίμακα σέ πανρωσική κλίμακα, δέν ἔχει ἐφαρμογή στόν τομέα τῆς εἰδικά-οἰκονομικῆς πάλης: ἐδῶ ἄμεσος ἐχθρός τῶν ἐργατῶν εἶναι οἱ χωριστοί ἐπιχειρηματίες ἤ οἱ ὁμάδες ἐπιχειρηματιῶν, πού δέν ἑνώνονται σέ μιά ὀργάνωση πού νά θυμίζει ἔστω καί ἀπό μακριά τήν καθαρά στρατιωτική καί αὐστηρά συγκεντρωτική ὀργάνωση τῆς ρωσικῆς κυβέρνησης, πού καθοδηγεῖται ὥς τήν τελευταία της λεπτομέρεια ἀπό μιά ἑνιαία θέληση καί πού εἶναι ὁ ἄμεσος ἐχθρός μας στόν πολιτικό ἀγώνα.

Δέν εἶναι ὅμως ἔτσι. Ἡ οἰκονομική πάλη — τό ἔχουμε τονίσει πολλές φορές — εἶναι πάλη ἐπαγγελματική καί γι' αὐτό τό λόγο ἀπαιτεῖ τήν ἕνωση τῶν ἐργατῶν κατά ἐπάγγελμα κι ὄχι μόνο κατά τόπο δουλειᾶς. Καί ἡ ἐπαγγελματική αὐτή ἕνωση γίνεται τόσο πιό ἐπιταχτικά ἀναγκαία ὅσο πιό γρήγορα προχωρεῖ ἡ ἕνωση τῶν ἐπιχειρηματιῶν μας σέ κάθε λογῆς ἑταιρίες καί συνδικάτα. Ἡ διασπορά καί ὁ χειροτεχνισμός μας ἀποτελοῦν ἄμεσο ἐμπόδιο στό ἔργο αὐτό τῆς συνένωσης πού ἀπαιτεῖ ἑνιαία πανρωσική ὀργάνωση ἐπαναστατῶν, ἱκανή ν' ἀναλάβει τήν καθοδήγηση τῶν συνδικαλιστικῶν ἑνώσεων τῶν ἐργατῶν σέ πανρωσική κλίμακα. Μιλήσαμε κιόλας πιό πάνω γιά τή μορφή ὀργάνωσης πού ἀνταποκρίνεται σ' αὐτό τό σκοπό. Τώρα θά προσθέσουμε μόνο λίγα λόγια σχετικά μέ τό ζήτημα τοῦ τύπου μας.

Ὅτι κάθε σοσιαλδημοκρατική ἐφημερίδα πρέπει νά ἔχει μιά *εἰδική στήλη* γιά τήν ἐπαγγελματική (οἰκονομική) πάλη, γι' αὐτό δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος μᾶς ἀναγκάζει νά σκεφτοῦμε καί γιά συνδικαλιστικό τύπο. Νομίζουμε, ὡστόσο, ὅτι γιά τήν ὥρα, ἐκτός ἀπό σπάνιες ἐξαιρέσεις, δέν μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά συνδικαλιστικές ἐφημερίδες στή Ρωσία: θ' ἀποτελοῦσαν πολυτέλεια, κι ἀπό μᾶς πολύ συχνά λείπει καί τό καθημερινό ψωμί. Ἡ κατάλληλη γιά τίς συνθῆκες τῆς παράνομης δουλειᾶς καί ἀπαραίτητη μορφή

τοῦ συνδικαλιστικοῦ τύπου θά πρέπει νά εἶναι πιά σήμερα γιά μᾶς οἱ *συνδικαλιστικές μπροσοῦρες*. Σ' αὐτές τίς μπροσοῦρες θά ἔπρεπε νά συγκεντρώνεται καί νά ταξινομεῖται συστηματικά τό *νόμιμο** καί τό παράνομο ὑλικό γιά τίς συνθῆκες ἐργασίας ἑνός κλάδου, γιά τή διαφορά πού ὑπάρχει ἀπό τήν ἄποψη αὐτή στά διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας, γιά τίς κύριες διεκδικήσεις τῶν ἐργατῶν ἑνός δοσμένου ἐπαγγέλματος, γιά τίς ἐλλείψεις τῆς νομοθεσίας πού ἀφορᾶ αὐτό τό ἐπάγγελμα, γιά τίς σπουδαιότερες περιπτώσεις οἰκονομικῆς πάλης τῶν ἐργατῶν αὐτοῦ τοῦ κλάδου, γιά τό ξεκίνημα, τή σημερινή κατάσταση καί τίς ἀνάγκες τῆς ἐπαγγελματικῆς τους ὀργάνωσης κτλ. Τέτοιες μπροσοῦρες θ' ἀπάλλασσαν, πρῶτο, τό σοσιαλδημοκρατικό μας τύπο ἀπό ἕνα σωρό τέτοιες ἐπαγγελματικές λεπτομέρειες πού ἐνδιαφέρουν εἰδικά μόνο τούς ἐργάτες τοῦ δοσμένου ἐπαγγέλματος· δεύτερο, θ' ἀποκρυστάλλωναν τ' ἀποτελέσματα τῆς πείρας μας στή συνδικαλιστική πάλη, θά διαφύλαγαν τό συγκεντρωμένο ὑλικό πού τώρα χάνεται κυριολεχτικά μέσα στό σωρό τῶν προκηρύξεων καί τῶν ἀποσπασματικῶν ἀνταποκρίσεων καί θά γενίκευαν αὐτό τό ὑλι-

* Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή τό νόμιμο ὑλικό ἔχει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα, κι ἐμεῖς καθυστεροῦμε πολύ στήν τέχνη τῆς συστηματικῆς συγκέντρωσης καί ἀξιοποίησής του. Δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι μόνο μέ τό νόμιμο ὑλικό θά μποροῦσε νά γραφτεῖ ἀκόμα κατά κάποιο τρόπο μιά συνδικαλιστική μπροσούρα, ἐνῶ αὐτό δέν μπορεῖ νά γίνει μόνο μέ τό παράνομο ὑλικό. Συγκεντρώνοντας ἀπό τούς ἐργάτες παράνομο ὑλικό γιά ζητήματα σάν κι αὐτά πού πραγματεύεται στίς ἐκδόσεις της ἡ «Ραμπότσαγια Μίσλ» [79], ξοδεύουμε ἀνώφελα ἕνα σωρό δυνάμεις τοῦ ἐπαναστάτη (πού σ' αὐτή τή δουλειά θά μποροῦσε πολύ εὔκολα νά τόν ἀντικαταστήσει ἕνας νόμιμος ἀγωνιστής), χωρίς παρ' ὅλα αὐτά νά κατορθώνουμε νά παίρνουμε ποτέ καλό ὑλικό, γιατί ὁ ἐργάτης πού ξέρει συνήθως μόνο ἕνα τμῆμα ἑνός μεγάλου ἐργοστασίου καί ξέρει σχεδόν πάντα τά οἰκονομικά ἀποτελέσματα κι ὄχι τίς γενικές συνθῆκες καί τούς κανόνες τῆς δουλειᾶς του, εἶναι ἀδύνατο ν' ἀποχτήσει τίς γνώσεις πού ἔχουν οἱ ὑπάλληλοι τοῦ ἐργοστασίου, οἱ ἐπιθεωρητές, οἱ γιατροί κλπ. καί πού βρίσκονται σέ μεγάλο βαθμό σκορπισμένες σέ μικρές ἀνταποκρίσεις τῶν ἐφημερίδων καί σέ εἰδικές βιομηχανικές, ὑγειονομικές ἐκδόσεις, στίς ἐκδόσεις τῶν ζέμστβο κτλ.

Θυμᾶμαι σάν σήμερα τό «πρῶτο» μου «πείραμα», πού δέ θά ἐπιθυμοῦσα ποτέ νά τό ἐπαναλάβω. Ἔχασα πολλές βδομάδες μέ τό νά ρωτῶ «μέ πάθος» ἕναν ἐργάτη πού μέ ἐπισκεφτόταν, γιά ὅλες τίς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς καί τῆς δουλειᾶς στό τεράστιο ἐργοστάσιο ὅπου δούλευε. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι κατάφερα κουτσά-στραβά, μέ μεγάλο κόπο, νά μαζέψω ὑλικό γιά μιά περιγραφή (μονάχα ἑνός ἐργοστασίου!). Μόλις ὅμως τέλειωνε ἡ συνεργασία μας, ὁ ἐργάτης, σκουπίζοντας τόν ἱδρώτα του, μοῦ ἔλεγε μέ χαμόγελο: «μοῦ εἶναι πιό εὔκολο νά δουλέψω ὑπερωρίες, παρά ν' ἀπαντῶ στά ἐρωτήματά σας!».

Ὅσο πιό ἐνεργά θά διεξάγουμε τήν ἐπαναστατική πάλη τόσο πιό πολύ θ' ἀναγκάζεται ἡ κυβέρνηση νά νομιμοποιεῖ ἕνα μέρος τῆς «συνδικαλιστικῆς» δουλειᾶς, ἀπαλλάσσοντάς μας ἔτσι ἀπό ἕνα μέρος τοῦ φόρτου μας.

κό· τρίτο, θά μποροῦσαν νά χρησιμεύσουν ἕνα εἶδος ὁδηγός γιά τούς διαφωτιστές, γιατί οἱ συνθῆκες τῆς δουλειᾶς ἀλλάζουν σχετικῶς ἀργά καί οἱ βασικές διεκδικήσεις τῶν ἐργατῶν ἑνός δοσμένου ἐπαγγέλματος εἶναι ἐξαιρετικά σταθερές (πρβλ. τά αἰτήματα τῶν ὑφαντουργῶν τῆς περιοχῆς τῆς Μόσχας στά 1885[80] καί τῆς περιοχῆς τῆς Πετρούπολης στά 1896)· μιά σύνοψη αὐτῶν τῶν διεκδικήσεων καί ἀναγκῶν θά μποροῦσε ν' ἀποτελέσει γιά χρόνια ὁλόκληρα ἕνα ὑπέροχο βοήθημα γιά ζύμωση γύρω ἀπό τά οἰκονομικά ζητήματα στά καθυστερημένα μέρη ἤ μέσα στά καθυστερημένα στρώματα τῶν ἐργατῶν. Τά παραδείγματα ἐπιτυχημένων ἀπεργιῶν σέ μιά ἐπαρχία, τά στοιχεῖα γιά ἕνα ἀνώτερο ἐπίπεδο ζωῆς, γιά καλύτερους ὅρους δουλειᾶς σέ μιά περιοχή θά παρακινοῦσαν τούς ἐργάτες καί σ' ἄλλες περιοχές γιά ὅλο καί καινούργιους ἀγῶνες· τέταρτο, ἀναλαβαίνοντας τήν πρωτοβουλία γιά τή γενίκευση τῆς συνδικαλιστικῆς πάλης καί στερεώνοντας ἔτσι τούς δεσμούς ἀνάμεσα στό ρωσικό συνδικαλιστικό κίνημα καί στό σοσιαλισμό, ἡ σοσιαλδημοκρατία θά φρόντιζε ταυτόχρονα νά μή πιάνει ἡ τρεϊντ-γιουνιονιστική μας δουλειά οὔτε πολύ μικρό, μά οὔτε καί πολύ μεγάλο μέρος στό σύνολο τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς δουλειᾶς μας. Γιά μιά τοπική ὀργάνωση, ξεκομμένη ἀπό τίς ὀργανώσεις τῶν ἄλλων πόλεων, εἶναι πολύ δύσκολο καί κάποτε μάλιστα σχεδόν ἀδύνατο νά διατηρήσει σ' αὐτές τίς συνθῆκες μιά σωστή ἀναλογία (καί τό παράδειγμα τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» δείχνει τί τερατώδικη ὑπερβολή μπορεῖ νά γίνει ἔτσι πρός τήν κατεύθυνση τοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ). Μιά πανρωσική ὅμως ὀργάνωση ἐπαναστατῶν πού ἀκολουθεῖ σταθερά τίς θέσεις τοῦ μαρξισμοῦ, καθοδηγεῖ ὅλο τόν πολιτικό ἀγώνα καί διαθέτει ἕνα ἐπιτελεῖο ἀπό ἐξ ἐπαγγέλματος διαφωτιστές, ποτέ δέ θά δυσκολευτεῖ νά καθορίσει τή σωστή αὐτή ἀναλογία.

V

ΤΟ «ΣΧΕΔΙΟ» ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΑΝΡΩΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

«Τό πιό μεγάλο σφάλμα πού ἔκανε ἡ „Ἴσκρα" ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη», γράφει ὁ Μπ. Κριτσέβσκι («Ραμπότσεγε Ντιέλο» τεῦχος 10, σελ. 30), κατηγορώντας μας ὅτι ἔχουμε τήν τάση «νά μετατρέπουμε τή θεωρία σέ νεκρό δόγμα, ἀπομονώνοντάς την ἀπό τήν πράξη», εἶναι «τό „σχέδιό" της γιά μιά πανρωσική κομ-

ματική ὀργάνωση» (δηλ. τό ἄρθρο «'Από ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» *). Καί ὁ Μαρτίνοφ τοῦ κρατάει τό ἴσο, δηλώνοντας, πώς «ἡ τάση τῆς „Ἴσκρα" νά μειώνει τή σημασία τῆς προχωρητικῆς πορείας τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης, συγκρίνοντάς την μέ τήν προπαγάνδα τῶν λαμπρῶν καί ὁλοκληρωμένων ἰδεῶν... εἶχε σάν ἐπιστέγασμα τό σχέδιο ὀργάνωσης τοῦ κόμματος πού προτείνει στό φύλλο 4 μέ τό ἄρθρο „'Από ποῦ ν' ἀρχίσουμε;"» (στό ἴδιο, σελ. 61). Τέλος, τόν τελευταῖο καιρό προστέθηκε στούς ἀγαναχτισμένους ἀπ' αὐτό τό «σχέδιο» (τά εἰσαγωγικά ἐκφράζουν ἀσφαλῶς τήν εἰρωνεία γιά τό σχέδιο αὐτό) καί ὁ Λ. Ναντέζντιν. Στήν μπροσούρα του «Παραμονές τῆς ἐπανάστασης», πού μόλις ἔφτασε στά χέρια μας (ἔκδοση τῆς γνωστῆς μας πιά «ἐπαναστατικο-σοσιαλιστικῆς ὁμάδας» *Σβομπόντα*) δηλώνει: «τό νά μιλᾶς τώρα γιά ὀργάνωση πού τά νήματά της ξεκινᾶνε ἀπό μιά πανρωσική ἐφημερίδα, εἶναι σάν νά κάνεις σκέψεις τοῦ γραφείου καί δουλειά τοῦ γραφείου» (σελ. 126), εἶναι σάν νά κάνεις «φιλολογία» κτλ.

Ἡ ἀλληλεγγύη τοῦ τρομοκράτη μας μέ τούς ὑπερασπιστές τῆς «προχωρητικῆς πορείας τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης» δέν μπορεῖ νά μᾶς ξαφνιάσει, ἐφόσον ἔχουμε παρακολουθήσει τίς ρίζες αὐτῆς τῆς συγγένειας στά κεφάλαια πού μιλᾶνε γιά τήν πολιτική καί τήν ὀργάνωση. Πρέπει ὅμως νά σημειώσουμε, ἀπό τώρα κιόλας, ὅτι ὁ Λ. Ναντέζντιν εἶναι ὁ μόνος πού προσπάθησε εὐσυνείδητα νά βαθύνει στόν εἱρμό σκέψης τοῦ δυσάρεστου γι' αὐτόν ἄρθρου, ὁ μόνος πού προσπάθησε ν' ἀπαντήσει στήν οὐσία του, ἐνῶ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν εἶπε ἀπολύτως τίποτα πάνω στήν οὐσία, ἀλλά προσπάθησε ἁπλῶς νά μπερδέψει τό ζήτημα μ' ἕνα σωρό ἀνάξιες δημαγωγικές ἐπιθέσεις. Ὅσο κι ἄν αὐτό εἶναι δυσάρεστο, θ' ἀναγκαστοῦμε στήν ἀρχή νά χάσουμε καιρό γιά νά καθαρίσουμε τήν κόπρο τοῦ Αὐγείου.

α) ΠΟΙΟΣ ΘΙΧΤΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΘΡΟ «ΑΠΟ ΠΟΥ Ν' ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ;»; **

Θά σᾶς παρουσιάσουμε ἕνα μικρό μπουκέτο ἀπό τίς ἐκφράσεις καί τά ἐπιφωνήματα μέ τά ὁποῖα μᾶς ρίχτηκε τό «Ραμπότσε-

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 1-13. *Ἡ Σύντ.*

** Στή συλλογή «Μέσα σέ 12 χρόνια» ὁ Β. Ι. Λένιν παρέλειψε τήν παράγραφο «α» τοῦ πέμπτου κεφαλαίου κι ἔβαλε τήν παρακάτω ὑποσημείωση: «Ἡ παράγραφος „α) Ποιός θίχτηκε ἀπό τό ἄρθρο «'Από ποῦ ν' ἀρχίσου-

γε Ντιέλο». «Δέν εἶναι ἡ ἐφημερίδα πού μπορεῖ νά δημιουργήσει μιά κομματική ὀργάνωση, μά τό ἀντίθετο»... «Μιά ἐφημερίδα πού στέκεται *πάνω* ἀπό τό κόμμα, *ἔξω ἀπό τόν ἔλεγχό του* καί εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτό χάρη στό ὅτι ἔχει δικό της δίχτυ πραχτόρων»... «Ποιό θαῦμα ἔκανε τήν „Ἴσκρα" νά ξεχάσει τίς σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις τοῦ κόμματος ὅπου ἀνήκει, ὀργανώσεις πού ὑπάρχουν πραγματικά;»... «Ὅσοι ἔχουν σταθερές ἀρχές καί ἀντίστοιχο σχέδιο εἶναι οἱ ἀνώτατοι ρυθμιστές τῆς πραγματικῆς πάλης τοῦ κόμματος καί ὑπαγορεύουν σ' αὐτό τήν ἐκπλήρωση τοῦ σχεδίου τους»... «Τό σχέδιο ἐκτοπίζει τίς ζωντανές καί σφριγιλές ὀργανώσεις μας στό βασίλειο τῶν σκιῶν καί θέλει νά δόσει ζωή σ' ἕνα φανταστικό δίχτυ πραχτόρων»... «Ἄν ἐφαρμοζόταν τό σχέδιο τῆς „Ἴσκρα", θά ἔσβηνε πέρα γιά πέρα κάθε ἴχνος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας πού ἔχει δημιουργηθεῖ στή χώρα μας»... «Ἕνα προπαγανδιστικό ὄργανο γίνεται ὁ ἀνεξέλεγχτος, ἀπολυταρχικός νομοθέτης γιά ὁλόκληρη τήν πραχτική ἐπαναστατική πάλη»... «Ποιά στάση πρέπει νά κρατήσει τό κόμμα μας ἀπέναντι στήν ἰδέα τῆς *πλήρους* ὑποταγῆς του σέ μιά αὐτόνομη σύνταξη» κτλ. κτλ.

Ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἀπό τό περιεχόμενο καί τόν τόνο αὐτῶν τῶν περικοπῶν, τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» *θίχτηκε*. Θίχτηκε ὅμως ὄχι γιά λογαριασμό του, ἀλλά γιά λογαριασμό τῶν ὀργανώσεων καί τῶν ἐπιτροπῶν τοῦ κόμματός μας, πού ἡ «Ἴσκρα» θέλει τάχα νά τίς ἐκτοπίσει στό βασίλειο τῶν σκιῶν καί μάλιστα νά ἐξαφανίσει τά ἴχνη τους. Τί τρομερό, γιά σκεφτεῖτε! Ἕνα μόνο εἶναι παράξενο. Τό ἄρθρο «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» δημοσιεύτηκε τό Μάη τοῦ 1901, τά ἄρθρα τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τό Σεπτέμβρη τοῦ 1901 καί τώρα βρισκόμαστε στά μισά τοῦ Γενάρη τοῦ 1902. Μέσα σ' αὐτούς τούς πέντε μῆνες (πρίν καί μετά τό Σεπτέμβρη) *καμιά* ἀπό τίς ἐπιτροπές καί *καμιά* ἀπό τίς ὀργανώσεις τοῦ κόμματος δέ διαμαρτυρήθηκε ἐπίσημα ἐνάντια σ' αὐτό τό τέρας πού θέλει νά ἐκτοπίσει τίς ἐπιτροπές καί τίς ὀργανώσεις στό βασίλειο τῶν σκιῶν! Καί ὅμως στό διάστημα αὐτό καί στήν «Ἴσκρα» καί σ' ἕνα σωρό ἄλλες τοπικές καί μή

με;»;" — παραλείπεται στήν παροῦσα ἔκδοση, γιατί περιέχει ἀποκλειστικά πολεμική ἐνάντια στό „Ραμπότσεγε Ντιέλο" καί στήν Μπούντ σχετικά μέ τίς ἀπόπειρες τῆς „Ἴσκρα" „νά δίνει ἐντολές" κτλ. Ἡ παράγραφος αὐτή ἔλεγε ἀνάμεσα στ' ἄλλα ὅτι ἡ ἴδια ἡ Μπούντ πρότεινε (τό 1898–1899) στά μέλη τῆς „Ἴσκρα" νά ἐπανεκδοθεῖ τό ΚΟ τοῦ κόμματος καί νά ὀργανωθεῖ „φιλολογικό ἐργαστήριο"». *Ἡ Σύντ.*

τοπικές ἐκδόσεις δημοσιεύτηκαν δεκάδες κι ἑκατοντάδες πληροφορίες ἀπ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς Ρωσίας. Πῶς ἔγινε, ὥστε αὐτοί πού κινδυνεύουν νά ἐκτοπιστοῦν στό βασίλειο τῶν σκιῶν νά μή τό ἔχουν προσέξει καί νά μήν ἔχουν θιχτεῖ ἀπ' αὐτό, καί νά θίγεται ἕνα τρίτο πρόσωπο;

Αὐτό ἔγινε, γιατί οἱ ἐπιτροπές καί οἱ ἄλλες ὀργανώσεις εἶναι ἀπασχολημένες μέ πραγματική δουλειά, κι ὄχι μέ τό παιχνίδι τοῦ «δημοκρατισμοῦ». Οἱ ἐπιτροπές διάβασαν τό ἄρθρο «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;», εἶδαν ὅτι ἀποτελεῖ προσπάθεια «ἐπεξεργασίας ἑνός ὁρισμένου σχεδίου ὀργάνωσης, *πού θά ἔκανε δυνατό νά καταπιαστεῖ κανείς μέ τήν οἰκοδόμηση αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης ἀπ' ὅλες τίς πλευρές*», κι ἐπειδή ἤξεραν κι ἔβλεπαν θαυμάσια ὅτι *καμιά* ἀπ' «ὅλες» αὐτές τίς «πλευρές» δέ θά σκεφτεῖ «νά καταπιαστεῖ μέ τήν οἰκοδόμηση», ἄν δέν πειστεῖ ὅτι αὐτό χρειάζεται καί ὅτι τό ἀρχιτεκτονικό σχέδιο εἶναι σωστό, δέν τούς πέρασε φυσικά ἀπό τό μυαλό «νά θιχτοῦν» γιά τό μεγάλο θράσος τῶν ἀνθρώπων πού ἔγραψαν στήν «Ἴσκρα»: «Ἐπειδή τό ζήτημα εἶναι σπουδαῖο καί δέν ἐπιδέχεται ἀναβολές, παίρνουμε ἀπομέρους μας τήν ἀπόφαση νά ὑποβάλουμε στήν κρίση τῶν συντρόφων ἕνα προσχέδιο, τό ὁποῖο ἀναπτύσσουμε πιό λεπτομερειακά σέ μιά μπροσούρα, πού ἑτοιμάζουμε γιά τύπωμα» *. Ἦταν ἄραγε δυνατό ἕνας ἄνθρωπος μέ καλή πίστη νά μή καταλάβει ὅτι ἄν οἱ σύντροφοι *δεχτοῦν* τό σχέδιο πού τίθεται ὑπόψη τους, θά τό ἐφαρμόσουν ὄχι γιατί εἶναι «ὑποταγμένοι», μά γιατί θά πιστεύουν ὅτι εἶναι ἀναγκαῖο γιά τήν κοινή μας ὑπόθεση καί ὅτι ἄν *δέν* τό *δεχτοῦν*, τότε τό «προσχέδιο» (τί ἀπαιτητική λέξη, δέν εἶναι ἔτσι;) θά μείνει ἁπλό προσχέδιο; Καί δέν εἶναι καθαρή δημαγωγία νά καταπολεμᾶνε τό προσχέδιο ὄχι μόνο «κατακεραυνώνοντάς» το καί συμβουλεύοντας τούς συντρόφους νά τό ἀπορίψουν, ἀλλά καί *παρακινώντας* τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν λίγη πείρα ἐπαναστατικῆς δουλειᾶς, ἐνάντια στούς συντάχτες τοῦ προσχέδιου, *μόνο καί μόνο* ἐπειδή *τολμοῦν* «νά νομοθετοῦν», νά παρουσιάζονται «ἀνώτατοι ρυθμιστές», δηλ. ἐπειδή τολμοῦν *νά ὑποβάλλουν* ἕνα προσχέδιο;; Μπορεῖ τό κόμμα μας ν' ἀναπτυχθεῖ καί νά τραβήξει μπροστά, ἄν σέ κάθε προσπάθεια *ν' ἀνεβοῦν* τά τοπικά στελέχη σ' ἕνα ἐπίπεδο πλατύτερων ἀντιλήψεων, καθηκόντων, σχεδίων κ.ο.κ., ἀρχίζουν νά φέρνουν ἀντιρήσεις ὄχι μόνο ἀπό τήν ἄποψη ὅτι οἱ ἀντιλήψεις αὐτές εἶ-

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 9. *Ἡ Σύντ.*

ναι λαθεμένες, μά καί ἀπό τήν ἄποψη ὅτι μᾶς «θίγουν» γιατί «θέλουν» νά μᾶς «*ἀνεβάσουν*»; Καί ὁ Λ. Ναντέζντιν «κατακεραύνωσε» ἐπίσης τό σχέδιό μας, δέν ξέπεσε ὅμως σέ τέτοια δημαγωγία πού δέν μπορεῖ πιά νά ἐξηγηθεῖ μονάχα μέ τήν ἁπλοϊκότητα ἤ τόν πρωτογονισμό τῶν πολιτικῶν ἀντιλήψεων. Ἀπό τήν ἀρχή ἀπέριψε κατηγορηματικά τήν κατηγορία τῆς «ἐποπτείας πάνω στό κόμμα». Καί γι' αὐτό μποροῦμε καί πρέπει νά δόσουμε στόν Ναντέζντιν μιά ἀπάντηση, πού ἀφορᾶ τήν οὐσία τῆς κριτικῆς του γιά τό σχέδιο, ἐνῶ στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μποροῦμε ν' ἀπαντήσουμε μονάχα μέ περιφρόνηση.

Ἡ περιφρόνηση ὅμως πρός ἕνα συγγραφέα πού ξεπέφτει ὥς τό σημεῖο νά φωνάζει γιά «ἀπολυταρχία» καί «ὑποταγή», δέ μᾶς ἀπαλλάσσει ἀκόμα ἀπό τήν ὑποχρέωση νά ξεδιαλύνουμε τή σύγχυση πού δημιουργοῦν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί στόν ἀναγνώστη. Κι ἐδῶ μποροῦμε νά δείξουμε χειροπιαστά σ' ὅλους τό βαθύτερο περιεχόμενο ὁρισμένων φράσεων πού κυκλοφοροῦν, ὅπως ἡ φράση: «πλατύς δημοκρατισμός». Μᾶς κατηγοροῦν ὅτι ξεχνᾶμε τίς ἐπιτροπές, ὅτι θέλουμε ἤ προσπαθοῦμε νά τίς ἐκτοπίσουμε στό βασίλειο τῶν σκιῶν κτλ. Πῶς ν' ἀπαντήσουμε σ' αὐτές τίς κατηγορίες ὅταν γιά λόγους συνωμοτικούς *δέν μποροῦμε* νά δόσουμε στόν ἀναγνώστη *σχεδόν τίποτα τό συγκεκριμένο* γιά τίς πραγματικές μας σχέσεις μέ τίς ἐπιτροπές; Οἱ ἄνθρωποι πού ρίχνουν τσουχτερές καί διεγερτικές γιά τά πλήθη κατηγορίες πλεονεχτοῦν ἀπέναντί μας χάρη στήν ξετσιπωσιά τους καί στήν περιφρόνησή τους πρός τίς ὑποχρεώσεις ἑνός ἐπαναστάτη πού κρύβει μ' ἐπιμέλεια ἀπό τά μάτια τοῦ κόσμου τίς σχέσεις καί τούς δεσμούς πού ἔχει, πού δημιουργεῖ ἤ προσπαθεῖ νά δημιουργήσει. Εἶναι εὐνόητο ὅτι ἀρνούμαστε μιά γιά πάντα νά συναγωνιστοῦμε τέτοιους ἀνθρώπους στό πεδίο τοῦ «δημοκρατισμοῦ». Ὅσο γιά τόν ἀναγνώστη πού δέν εἶναι μυημένος σ' ὅλες τίς κομματικές ὑποθέσεις, ὁ μοναδικός τρόπος γιά νά ἐκπληρώσουμε τό καθῆκον μας ἀπέναντί του εἶναι νά τοῦ διηγηθοῦμε ὄχι τί ὑπάρχει καί τί βρίσκεται im Werden *, ἀλλά ἕνα *κομματάκι* ἀπό κεῖνο πού ἔγινε καί πού ἐπιτρέπεται νά εἰπωθεῖ, γιατί ἀνήκει στό παρελθόν.

Ἡ Μπούντ κάνει ὑπαινιγμό ὅτι εἴμαστε «ἀπατεῶνες» **, ἡ «Ἕνωση» τοῦ ἐξωτερικοῦ μᾶς κατηγορεῖ, ὅτι προσπαθοῦμε νά

* — στήν πορεία τοῦ γίγνεσθαι. *Ἡ Σύντ.*

** «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 8, ἀπάντηση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Γενικῆς ἑβραϊκῆς ἕνωσης τῆς Ρωσίας καί τῆς Πολωνίας στό ἄρθρο μας γιά τό ἐθνικό ζήτημα.

ἐξαλείψουμε τά ἴχνη τοῦ κόμματος. Καλά, κύριοι. Θά ἱκανοποιηθεῖτε ἀπόλυτα, ὅταν διηγηθοῦμε στό κοινό *τέσσερα γεγονότα* πού ἀφοροῦν τό παρελθόν [81].

Πρῶτο * γεγονός, τά μέλη μιᾶς ἀπό τίς «Ἑνώσεις τοῦ ἀγώνα» πού πῆραν ἄμεσα μέρος στή δημιουργία τοῦ κόμματός μας καί στήν ἀποστολή ἀντιπροσώπων στό Ἱδρυτικό συνέδριο τοῦ κόμματος, συμφωνοῦν μ'ἕνα μέλος τῆς ὁμάδας «Ἴσκρα» νά ἱδρύσουν εἰδική ἐργατική βιβλιοθήκη πού νά ἐξυπηρετεῖ τίς ἀνάγκες ὅλου τοῦ κινήματος. Δέ στάθηκε ὅμως δυνατό νά ἱδρυθεῖ ἡ ἐργατική βιβλιοθήκη καί οἱ μπροσοῦρες «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» καί «Ὁ νέος ἐργοστασιακός νόμος» ** πού εἶχαν γραφτεῖ γι'αὐτή, φτάνουν μέ πλάγιο δρόμο καί μέσω τρίτων προσώπων στό ἐξωτερικό ὅπου τυπώνονται.

Δεύτερο γεγονός. Μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Μπούντ κάνουν σ'ἕνα μέλος τῆς ὁμάδας «Ἴσκρα» τήν πρόταση νά ὀργανωθεῖ, ὅπως ἐκφραζόταν τότε ἡ Μπούντ, ἕνα «φιλολογικό ἐργαστήρι». Καί μάλιστα τονίζουν πώς ἄν δέν τό κατορθώσουμε, τό κίνημά μας μπορεῖ νά ὑποχωρήσει πολύ. Ἀποτέλεσμα τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῶν εἶναι ἡ μπροσούρα «Ἡ ἐργατική ὑπόθεση στή Ρωσία» ***.

Τρίτο γεγονός. Ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τῆς Μπούντ κάνει μέσω μιᾶς μικρῆς ἐπαρχιακῆς πόλης σ'ἕνα μέλος τῆς «Ἴσκρα» τήν πρόταση ν'ἀναλάβει τήν ἔκδοση τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» πού ἐπρόκειτο νά ἐπανεκδοθεῖ καί, ὅπως ἦταν ἑπόμενο, παίρνει καταφατική ἀπάντηση. Ἡ πρόταση αὐτή ἀργότερα τροποποιεῖται: τοῦ προτείνουν συνεργασία, γιατί γίνεται ἕνας καινούργιος συνδυασμός μέ τή σύνταξη. Καί σ'αὐτό παίρνουν, ἐννοεῖται, καταφατική ἀπάντηση. Στέλνονται τά ἄρθρα (πού κατορθώθηκε νά διασωθοῦν): «Τό πρόγραμμά μας» πού ἀποτελοῦσε ἀνοιχτή διαμαρτυρία ἐνάντια στόν μπερνσταϊνισμό, ἐνάντια στή στροφή πού παρουσιάστηκε στή νόμιμη φιλολογία καί ἐνάντια στή «Ραμπότσαγια Μίσλ»· «Τό πιό ἄμεσο καθῆκον μας» («ὀργάνωση ἑνός κομματικοῦ ὀργάνου, πού νά ἐκδίδεται κανονικά καί

* Σκόπιμα δέν τοποθετοῦμε τά γεγονότα αὐτά μέ τή σειρά πού ἔγιναν.

** Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 459 - 496 και 275-329. *Ἡ Σύντ.*

*** Μέ τήν εὐκαιρια αὐτή σημειώνω, πώς ὁ συγγραφέας τῆς μπροσούρας μέ παρακαλεῖ νά δηλώσω ὅτι ἡ μπροσούρα αὐτή, ὅπως καί οἱ προηγούμενές του, εἶχε σταλεῖ στήν «Ἕνωση» μέ τήν προϋπόθεση ὅτι οἱ ἐκδόσεις της γίνονται ἀπό τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» (γιά ὁρισμένους λόγους τότε, δηλ. τό Φλεβάρη τοῦ 1899, δέν μποροῦσε νά ξέρει γιά τήν ἀλλαγή τοῦ ἐκδότη). Ἡ μπροσούρα αὐτή θά ἐπανεκδοθεῖ σέ λίγο ἀπό τό Σύνδεσμο [82].

νά ἔχει στενή ἐπαφή μέ ὅλες τίς τοπικές ὁμάδες»· οἱ ἐλλείψεις τοῦ «χειροτεχνισμοῦ» πού κυριαρχεῖ)· «Ἕνα ζήτημα ἐπίκαιρο» (ἐξέταση τῆς ἀντίρησης, ὅτι *στήν ἀρχή*, πρίν καταπιαστοῦμε μέ τήν ἔκδοση ἑνός κεντρικοῦ ὀργάνου, πρέπει ν' ἀναπτύξουμε τή δράση τῶν τοπικῶν ὁμάδων· ἐπιμονή στήν πρωταρχική σπουδαιότητα πού ἔχει μιά «ἐπαναστατική ὀργάνωση» καί στήν ἀνάγκη «ν' ἀνεβάσουμε τήν ὀργάνωση, τήν πειθαρχία καί τή συνωμοτική τέχνη σέ ἀνώτατο βαθμό τελειότητας») *. Ἡ πρόταση νά ἐπανεκδοθεῖ ἡ «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» δέν πραγματοποιεῖται, καί τά ἄρθρα δέν τυπώνονται.

Τέταρτο γεγονός. Ἕνα μέλος τῆς ἐπιτροπῆς πού ἀσχολοῦνταν μέ τήν ὀργάνωση τοῦ δεύτερου ταχτικοῦ συνεδρίου τοῦ κόμματός μας, ἀνακοινώνει σ' ἕνα μέλος τῆς ὁμάδας «Ἴσκρα» τό πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου καί προτείνει αὐτή τήν ὁμάδα σάν ὑποψήφια γιά τή σύνταξη τῆς ἐπανεκδιδόμενης «Ραμπότσαγια Γκαζέτα». Αὐτό τό προκαταρχτικό, ἄς ποῦμε, διάβημά του ἐπικυρώνεται κατοπινά καί ἀπό τήν ἐπιτροπή στήν ὁποία ἀνῆκε καί ἀπό τήν Κεντρική Ἐπιτροπή τῆς Μπούντ. Ἡ ὁμάδα «Ἴσκρα» εἰδοποιεῖται γιά τόν τόπο καί τό χρόνο τοῦ συνεδρίου, ὅμως (ἐπειδή δέν ἦταν σίγουρη ἄν θά μπορέσει, γιά ὁρισμένους λόγους, νά στείλει ἤ ὄχι ἀντιπροσώπους σ' αὐτό τό συνέδριο) συντάσσει καί μιά γραπτή εἰσήγηση γιά τό συνέδριο. Στήν εἰσήγηση αὐτή ἀναπτύσσεται ἡ ἰδέα, ὅτι μόνο μέ τόν περιορισμό στήν ἐκλογή Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὄχι μόνο δέν θά λύναμε τά ζήτημα τῆς ἑνοποίησης, σέ συνθῆκες πλέριας σύγχυσης, σάν κι αὐτές πού περνᾶμε, ἀλλά καί θά διακινδυνεύαμε νά δυσφημίσουμε τή μεγάλη ἰδέα τῆς δημιουργίας κόμματος σέ περίπτωση ἑνός καινούργιου, γρήγορου κι ὁλοκληρωτικοῦ χτυπήματος τῆς ἀστυνομίας, πού εἶναι περισσότερο ἀπό πιθανό, λόγω τῆς ἀντισυνωμοτικότητας πού ἐπικρατεῖ· ὅτι γι' αὐτό τό λόγο θά ἔπρεπε νά γίνει ἡ ἀρχή μέ τήν πρόσκληση ὅλων τῶν ἐπιτροπῶν κι ὅλων τῶν ἄλλων ὀργανώσεων νά ὑποστηρίξουν τό ἐπανεκδιδόμενο κοινό ὄργανο πού θά συνδέσει *πραγματικά* ὅλες τίς ἐπιτροπές μ' ἕνα *πραγματικό* δεσμό, θά προετοιμάσει *πραγματικά* μιά ὁμάδα ἡγετῶν ὅλου τοῦ κινήματος· κι ὅτι οἱ ἐπιτροπές καί τό κόμμα θά μποροῦσαν πολύ εὔκολα νά μετατρέψουν αὐτή τή δημιουργημένη ἀπό τίς ἐπιτροπές ὁμάδα σέ κεντρική ἐπιτροπή, μόλις ἡ ὁμάδα αὐτή θά ἀναπτυχθεῖ καί θά δυναμώσει. Τό συνέ-

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 186-190, 191-196, 197-202. *Ἡ Σύντ.*

δριο ὅμως δέν ἔγινε, ἐπειδή μεσολάβησαν μιά σειρά χτυπήματα καί συλλήψεις, καί ἡ εἰσήγηση καταστράφηκε γιά συνωμοτικούς λόγους, ἀφοῦ διαβάστηκε ἀπό μερικούς μόνο συντρόφους, ἀνάμεσα στούς ὁποίους ἦταν καί οἱ πληρεξούσιοι μιᾶς ἐπιτροπῆς.

Ἄς κρίνει τώρα μόνος του ὁ ἀναγνώστης γιά τό χαρακτήρα τέτοιων μεθόδων σάν τόν ὑπαινιγμό τῆς Μπούντ ὅτι εἴμαστε «ἀπατεῶνες» ἤ τόν ἰσχυρισμό τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ὅτι θέλουμε νά ἐκτοπίσουμε τίς ἐπιτροπές στό βασίλειο τῶν σκιῶν καί «ν' ἀντικαταστήσουμε» τήν ὀργάνωση τοῦ κόμματος μέ μιά ὀργάνωση πού νά διαδίδει τίς ἰδέες μιᾶς ἐφημερίδας. Μά ἀκριβῶς στίς ἐπιτροπές, *ὕστερα ἀπό ἐπανειλημμένες προσκλήσεις τους*, ἐκθέσαμε τήν ἀνάγκη νά υἱοθετηθεῖ ἕνα συγκεκριμένο σχέδιο κοινῆς δράσης. Ἀκριβῶς γιά τήν κομματική ὀργάνωση ἐπεξεργαστήκαμε τό σχέδιο αὐτό στά ἄρθρα πού ἐπρόκειτο νά δημοσιευτοῦν στή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα», καθώς καί στήν εἰσήγηση γιά τό συνέδριο τοῦ κόμματος, πάλι ὕστερα ἀπό τήν πρόσκληση αὐτῶν πού εἶχαν τόσο σοβαρή θέση μέσα στό κόμμα ὥστε νά πάρουν τήν πρωτοβουλία γιά τήν (πραγματική) ἀνασυγκρότησή του. Καί μονάχα ἀφοῦ κατέληξαν *δυό φορές* σέ ἀποτυχία οἱ προσπάθειες τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης νά ἐπανεκδόσει *μαζί μας ἐπίσημα* τό κεντρικό ὄργανο τοῦ κόμματος, θεωρήσαμε ἄμεση ὑποχρέωσή μας νά ἐκδόσουμε ἕνα *ἀνεπίσημο* ὄργανο, γιά νά ἔχουν πιά οἱ σύντροφοι μπροστά τους μέ τήν *τρίτη* αὐτή προσπάθεια τά συγκεκριμένα ἀποτελέσματα τῆς *πείρας* καί ὄχι μόνο εἰκασίες καί ὑποθέσεις. Σήμερα ὅλοι πιά ἔχουν μπροστά τους μερικά ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς πείρας κι ὅλοι οἱ σύντροφοι μποροῦν νά κρίνουν, ἄν καταλάβαμε σωστά ἤ ὄχι τίς ὑποχρεώσεις μας καί τί πρέπει νά σκέφτεται κανείς γιά ἀνθρώπους πού, πειραγμένοι γιατί ἀποδείξαμε σ' ὁρισμένους ἀπ' αὐτούς τήν ἀσυνέπειά τους στό «ἐθνικό» ζήτημα καί σέ ἄλλους ὅτι εἶναι ἀπαράδεχτες οἱ χωρίς ἀρχές ταλαντεύσεις, προσπαθοῦν νά παραπλανήσουν ὅσους δέν γνωρίζουν τό πρόσφατο παρελθόν.

β) ΜΠΟΡΕΙ ΜΙΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΩΤΗΣ;

Ὅλη ἡ οὐσία τοῦ ἄρθρου «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» βρίσκεται *ἀκριβῶς* στό ὅτι βάζει αὐτό τό ἐρώτημα καί δίνει καταφατική ἀπάντηση σ' αὐτό. Ὁ μόνος, ἀπ' ὅ,τι ξέρουμε, πού προσπαθεῖ νά ἐξετάσει τό ζήτημα αὐτό στήν οὐσία του καί ν' ἀποδείξει τήν

ἀνάγκη νά δοθεῖ ἀρνητική ἀπάντηση, εἶναι ὁ Λ. Ναντέζντιν· παραθέτουμε ὅλα τά ἐπιχειρήματά του:

«...Μᾶς ἀρέσει πολύ ὁ τρόπος πού τοποθετεῖ ἡ „Ἴσκρα" (ἀρ. φύλλου 4) τό ζήτημα, ὅτι δηλ. μᾶς χρειάζεται μιά πανρωσική ἐφημερίδα, δέν μποροῦμε ὅμως καθόλου νά συμφωνήσουμε ὅτι ἡ τοποθέτηση αὐτή ταιριάζει στόν τίτλο τοῦ ἄρθρου: „Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;". Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι αὐτό εἶναι ἕνα ἀπό τά πολύ σπουδαῖα ζητήματα, ὅμως οὔτε μέ μιά ἐφημερίδα, οὔτε μέ μιά ὁλόκληρη σειρά ἀπό ἐκλαϊκευτικά φυλλάδια, οὔτε μ' ἕνα βουνό ἀπό προκηρύξεις μποροῦν νά μποῦν οἱ βάσεις μιᾶς μαχητικῆς ὀργάνωσης γιά μιά ἐπαναστατική στιγμή. Πρέπει ν' ἀρχίσουμε νά χτίζουμε γερές τοπικές πολιτικές ὀργανώσεις. Αὐτές μᾶς λείπουν. Κάναμε δουλειά κυρίως μέσα στούς μορφωμένους ἐργάτες, ἐνῶ οἱ μάζες ἔκαναν σχεδόν ἀποκλειστικά οἰκονομική πάλη. *Ἄν δέν διαπλαστοῦν ἰσχυρές τοπικές πολιτικές ὀργανώσεις τί σημασία θά ἔχει ἔστω καί μιά περίφημα ὀργανωμένη πανρωσική ἐφημερίδα;* Θά εἶναι βάτος φλεγομένη καί μή καιομένη, ἀλλά καί οὐδένα καίουσα! Ἡ „Ἴσκρα" νομίζει ὅτι γύρω ἀπ' αὐτήν καί στή δουλειά γι' αὐτήν θά συγκεντρωθεῖ καί θά ὀργανωθεῖ ὁ λαός. *Μά γιά τό λαό εἶναι πολύ πιό εὔκολο νά συγκεντρωθεῖ καί νά ὀργανωθεῖ γύρω ἀπό μιά πιό συγκεκριμένη ὑπόθεση!* Τέτοια πιό συγκεκριμένη ὑπόθεση μπορεῖ καί πρέπει νά εἶναι ἡ ἔκδοση τοπικῶν ἐφημερίδων σέ πλατιά κλίμακα, ἡ ἄμεση προετοιμασία ἐργατικῶν δυνάμεων γιά διαδηλώσεις, ἡ συνεχής δουλειά τῶν τοπικῶν ὀργανώσεων μέσα στούς ἀνέργους (κανονική διανομή φυλλαδίων καί προκηρύξεων, ὀργάνωση συγκεντρώσεων, ἀντίσταση στήν κυβέρνηση κ.ο.κ.). Πρέπει νά καταπιαστοῦμε ἐπιτόπου μέ τή ζωντανή πολιτική δουλειά κι ὅταν πάνω σ' αὐτό τό πραγματικό ἔδαφος γίνει ἀναγκαία ἡ ἑνοποίηση, δέ θά εἶναι τεχνητή, δέ θά εἶναι ἑνοποίηση στά χαρτιά. Μέ τίς ἐφημερίδες δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μιά τέτοια ἑνοποίηση τῆς τοπικῆς δουλειᾶς σ' ἕνα πανρωσικό κίνημα!» («Παραμονές τῆς ἐπανάστασης», σελ. 54).

Ὑπογραμμίσαμε τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ἀπό τήν εὔγλωττη αὐτή περικοπή, πού δείχνουν πιό ἀνάγλυφα ὅτι εἶναι λαθεμένη ἡ κρίση τοῦ συντάχτη γιά τό σχέδιό μας καὶ γενικά ἡ ἄποψή του πού ἀντιτάσσεται ἐδῶ στήν «Ἴσκρα». Ἄν δέ διαπλάσουμε γερές τοπικές πολιτικές ὀργανώσεις, — δέ θά ὠφελήσει καθόλου καί ἡ πιό θαυμάσια πανρωσική ἐφημερίδα. — Αὐτό εἶναι ἀπόλυτα σωστό! Ἡ οὐσία ὅμως εἶναι ὅτι *δέν ἔχουμε ἄλλο μέσο γιά νά διαπλάσουμε* γερές πολιτικές ὀργανώσεις, ἐκτός ἀπό μιά πανρωσική ἐφημερίδα. Ὁ συντάχτης δέν πῆρε ὑπόψη του τήν οὐσιαστικότατη δήλωση πού ἔκανε ἡ «Ἴσκρα» *πρίν περάσει* στήν ἔκθεση τοῦ «σχεδίου» της, ὅτι δηλ. εἶναι ἀπαραίτητο «τό κάλεσμα γιά συγκρότηση ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης, ἱκανῆς νά συνενώσει ὅλες τίς δυνάμεις καί νά καθοδηγήσει τό κίνημα *ὄχι μόνο στά λόγια*, μά καί στήν πράξη, δηλ. μιᾶς ὀργάνωσης πού νά εἶναι *πάντα ἕτοιμη νά ὑποστηρίξει κάθε διαμαρτυρία καί κάθε*

ξέσπασμα καί νά τά χρησιμοποιήσει γιά τήν αὔξηση καί τό δυνάμωμα τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων πού εἶναι κατάλληλες γιά τήν ἀποφασιστική μάχη». Τώρα, ὅμως, ὕστερα ἀπό τό Φλεβάρη καί τό Μάρτη, ὅλοι θά συμφωνήσουν καταρχήν μ' αὐτό, συνεχίζει ἡ «Ἴσκρα». Ὡστόσο ἐκεῖνο πού χρειαζόμαστε δέν εἶναι μιά καταρχήν λύση, μά *ἡ πραχτική λύση τοῦ ζητήματος*. Πρέπει νά προβάλουμε ἀμέσως ἕνα τέτοιο συγκεκριμένο σχέδιο οἰκοδόμησης, ὥστε ὅλοι νά μποροῦν ἀμέσως νά καταπιαστοῦν μέ τήν οἰκοδόμηση αὐτή ἀπό *διάφορες πλευρές*. Τώρα μᾶς ἀπομακρύνουν πάλι ἀπό τήν πραχτική λύση καί μᾶς τραβοῦν πίσω, σ' ἕνα ζήτημα πού καταρχήν εἶναι σωστό, ἀναμφισβήτητο καί μεγάλο, εἶναι ὅμως τελείως ἀνεπαρκές καί τελείως ἀκατανόητο γιά τίς πλατιές μάζες τῶν ἐργαζομένων: «νά διαπλάσουμε γερές πολιτικές ὀργανώσεις»! Δέν πρόκειται ὅμως γι' αὐτό, ἀξιότιμε συντάχτη, μά γιά *τό πῶς ἀκριβῶς* θά τίς διαπλάσουμε καί πῶς πρέπει νά τίς διαπλάσουμε!

Δέν εἶναι σωστό νά λέγεται, ὅτι «ἐμεῖς κάναμε κυρίως δουλειά μέσα στούς μορφωμένους ἐργάτες, ἐνῶ οἱ μάζες ἔκαναν σχεδόν ἀποκλειστικά οἰκονομική πάλη». Ἡ θέση αὐτή, ὅπως διατυπώνεται, μοιάζει μέ ἀντιδιαστολή τῶν μορφωμένων ἐργατῶν ἀπό τίς «μάζες», ἀντιδιαστολή ριζικά λαθεμένη πού τήν κάνει συνήθως ἡ «Σβομπόντα». Τά τελευταῖα χρόνια στή χώρα μας ἀκόμα καί οἱ μορφωμένοι ἐργάτες «ἔκαναν σχεδόν ἀποκλειστικά οἰκονομική πάλη». Αὐτό, ἀπό τό ἕνα μέρος. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ὅμως, ποτέ οἱ μάζες δέ θά μάθουν νά κάνουν πολιτικό ἀγώνα ὅσο δέ θά βοηθήσουμε *νά διαμορφωθοῦν* ἡγέτες γι' αὐτό τόν ἀγώνα τόσο ἀπό μορφωμένους ἐργάτες ὅσο καί ἀπό διανοούμενους. Καί τέτοιοι ἡγέτες μποροῦν νά διαμορφωθοῦν *ἀποκλειστικά* μέ τή συστηματική καί καθημερινή ἐκτίμηση *ὅλων* τῶν πλευρῶν τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, *ὅλων τῶν προσπαθειῶν* διαμαρτυρίας καί πάλης τῶν διαφόρων τάξεων μέ διάφορες αἰτίες. Γι' αὐτό τό λόγο εἶναι ἁπλούστατα γελοῖο νά μιλᾶς γιά «διάπλαση πολιτικῶν ὀργανώσεων» καί ταυτόχρονα *ν' ἀντιπαραθέτεις* τή «δουλειά στά χαρτιά» μιᾶς πολιτικῆς ἐφημερίδας στήν «κατά τόπους ζωντανή πολιτική δουλειά»! Τό «σχέδιο» ἐφημερίδας πού πρότεινε ἡ «Ἴσκρα», εἶναι ἀκριβῶς ἕνα «σχέδιο» «μαχητικῆς προετοιμασίας» γιά τήν ὑποστήριξη καί τοῦ κινήματος τῶν ἀνέργων, καί τῶν ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων, καί τῆς δυσαρέσκειας ἀνάμεσα στούς παράγοντες τῶν ζέμστβο, καί τῆς «ἀγανάχτησης τοῦ πληθυσμοῦ ἐνάντια στούς ἀποθρασυμένους βασιβουζούκους τοῦ τσάρου» κτλ. Ὁ καθένας πού γνωρίζει τό κίνημα ξέρει πολύ καλά, ὅτι ἡ

τεράστια πλειονότητα τῶν τοπικῶν ὀργανώσεων *οὔτε κάν σκέφτεται γι' αὐτά τά πράγματα*, ὅτι πολλές ἀπό τίς προοπτικές γιά «ζωντανή πολιτική δουλειά» πού ὑποδείχνονται ἐδῶ, δέν πραγματοποιήθηκαν *ποτέ ἀκόμα* ἀπό καμιά ὀργάνωση, ὅτι ἡ προσπάθεια λχ. νά στραφεῖ ἡ προσοχή πρός τήν αὔξηση τῆς δυσαρέσκειας καί τῆς διαμαρτυρίας ἀνάμεσα στή διανόηση τῶν ζέμστβο προκαλεῖ αἰσθήματα σύγχυσης καί ἀμηχανίας καί στόν Ναντέζντιν («θεέ μου, μά μήπως τό ὄργανο αὐτό δέν εἶναι γιά παράγοντες τῶν ζέμστβο;», «Παραμονές», σελ. 129), καί στούς «οἰκονομιστές» (γράμμα στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα»), καί σέ πολλούς πραχτικούς. Μέσα σέ τέτοιες συνθῆκες μπορεῖ «ν' ἀρχίσεις» *μόνο* παρακινώντας τούς ἀνθρώπους *νά σκέφτονται* γιά ὅλα αὐτά, παροτρύνοντάς τους νά συνοψίζουν καί νά γενικεύουν ὅλες τίς ἀναλαμπές ἀναβρασμοῦ καί δραστήριας πάλης. Στήν ἐποχή μας, ἐποχή ὑποτίμησης τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν καθηκόντων, «ἡ ζωντανή πολιτική δουλειά» μπορεῖ *ν' ἀρχίσει ἀποκλειστικά* μέ τή ζωντανή πολιτική ζύμωση, καί ἡ ζύμωση αὐτή εἶναι ἀδύνατο νά γίνει χωρίς μιά πανρωσική ἐφημερίδα πού νά ἐκδίδεται συχνά καί νά κυκλοφορεῖ κανονικά.

Ὅσοι θεωροῦν τό «σχέδιο» τῆς «Ἴσκρα» ἐκδήλωση «φιλολογίας» δέν κατάλαβαν καθόλου τήν οὐσία τοῦ σχεδίου καί φαντάζονται σάν ἄμεσο σκοπό αὐτό πού προτείνεται σάν τό πιό κατάλληλο μέσο γιά τή σημερινή στιγμή. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέν ἔκαναν τόν κόπο νά σκεφτοῦν τίς δυό συγκρίσεις πού ἔγιναν γιά νά φωτιστεῖ ὁλοκάθαρα τό προτεινόμενο σχέδιο. Ἡ ἔκδοση μιᾶς πανρωσικῆς πολιτικῆς ἐφημερίδας — ἔγραφε ἡ «Ἴσκρα» — πρέπει *νά εἶναι τό βασικό νῆμα* πού ἀκολουθώντας το θά μπορούσαμε ν' ἀναπτύσσουμε, νά βαθαίνουμε καί νά πλαταίνουμε σταθερά αὐτή τήν ὀργάνωση (δηλ. μιά ἐπαναστατική ὀργάνωση, πάντα ἕτοιμη νά ὑποστηρίξει κάθε διαμαρτυρία καί κάθε ξέσπασμα). Πέστε μου, σᾶς παρακαλῶ: κάνουν μήπως δουλειά στά «χαρτιά» οἱ χτίστες ὅταν τοποθετοῦν πέτρες στά διάφορα σημεῖα μιᾶς τεράστιας καί πρωτοφανοῦς οἰκοδομῆς, καί χρησιμοποιοῦν ἕνα νῆμα πού τούς βοηθάει νά βρίσκουν τή σωστή θέση ὅπου θά βάλουν τίς πέτρες, πού τούς δείχνει τόν τελικό σκοπό τῆς συνολικῆς δουλειᾶς, πού τούς δίνει τή δυνατότητα νά χρησιμοποιοῦν ὄχι μόνο τήν κάθε πέτρα, μά καί τό κάθε κομμάτι τῆς πέτρας, πού συναρμολογημένο μέ τίς προηγούμενες καί τίς ἑπόμενες σχηματίζει μιά πλήρη καί συνολική γραμμή; Καί μήπως δέν περνᾶμε μιά τέτοια ἀκριβῶς περίοδο τῆς κομματικῆς μας ζωῆς, ὅταν ἔχουμε πέτρες καί χτίστες, μά δέν ἔχουμε ἕνα νῆ-

μα πού νά τό βλέπουν όλοι, πού θά μπορούσαν νά τό ἀκολουθήθήσουν ὅλοι; Ἄς φωνάζουν ὅτι, ἁπλώνοντας τό νῆμα, θέλουμε νά διατάσσουμε: ἄν θέλαμε νά διατάσσουμε, κύριοι, δέ θά γράφαμε στόν τίτλο «Ἴσκρα ἀρ. φύλλου 1», μά «Ραμπότσαγια Γκαζέτα ἀρ. φύλλου 3», ὅπως μᾶς πρότειναν ὁρισμένοι σύντροφοι καί ὅπως *θά εἴχαμε ἀπόλυτα τό δικαίωμα νά κάνουμε* ὕστερα ἀπό τά γεγονότα πού περιγράψαμε παραπάνω. Ἐμεῖς ὅμως δέν τό κάναμε αὐτό: θέλαμε νά ἔχουμε τά χέρια μας ἐλεύθερα, γιά νά πολεμᾶμε ἀνειρήνευτα κάθε ψευτοσοσιαλδημοκράτη, θέλαμε τό νῆμα μας, ἐφόσον τό ἁπλώσαμε σωστά, νά τό σέβονται, γιατί εἶναι σωστό, κι ὄχι γιατί τό ἅπλωσε ἕνα ἐπίσημο ὄργανο.

«Τό ζήτημα τῆς συνένωσης τῆς τοπικῆς δράσης σέ κεντρικά ὄργανα στριφογυρίζει μέσα σέ φαῦλο κύκλο» — μᾶς διδάσκει ὁ Λ. Ναντέζντιν. «Ἡ ἕνωση αὐτή ἀπαιτεῖ ὁμοιογενῆ στοιχεῖα καί αὐτή ἡ ὁμοιογένεια μπορεῖ νά δημιουργηθεῖ μόνη της μόνο ἀπό κάποιο συνδετικό· αὐτό ὅμως τό συνδετικό μπορεῖ νά εἶναι τό προϊόν γερῶν τοπικῶν ὀργανώσεων πού σήμερα δέ διακρίνονται καθόλου γιά τήν ὁμοιογένειά τους». Πρόκειται γιά ἀλήθεια τό ἴδιο σεβαστή καί ἀναμφισβήτητη, ὅπως καί ἡ ἀλήθεια πού λέει ὅτι πρέπει νά διαπλάσουμε γερές πολιτικές ὀργανώσεις. Πρόκειται ὅμως γιά ἀλήθεια ἐξίσου στείρα, ὅπως καί κείνη. *Κάθε* ζήτημα «στριφογυρίζει μέσα σέ φαῦλο κύκλο», γιατί ὁλόκληρη ἡ πολιτική ζωή εἶναι μιά ἀτελεύτητη ἁλυσίδα πού ἀποτελεῖται ἀπό ἀτελεύτητη σειρά κρίκων. Ὅλη ἡ τέχνη τοῦ πολιτικοῦ εἶναι νά βρεῖ καί νά πιαστεῖ, ὅσο μπορεῖ πιό γερά, ἀπό τόν κρίκο πού εἶναι λιγότερο πιθανόν νά τοῦ τόν πάρουν ἀπό τά χέρια, ἀπό τόν κρίκο πού εἶναι ὁ σπουδαιότερος στή δοσμένη στιγμή, ἀπό τόν κρίκο πού ἐγγυᾶται περισσότερο ἀπό καθετί ἄλλο στόν κάτοχό του τήν κατοχή ὁλόκληρης τῆς ἁλυσίδας *. Ἄν εἴχαμε μιά ὁμάδα ἀπό ἔμπειρους χτίστες πού νά δουλεύουν τόσο ἁρμονικά, ὥστε νά μποροῦν καί χωρίς νῆμα νά βάζουν τίς πέτρες ἐκεῖ πού χρειάζεται (αὐτό δέν εἶναι τελείως ἀδύνατο, ἄν μιλήσουμε ἀφηρημένα) τότε θά μπορούσαμε ἴσως νά πιαστοῦμε καί ἀπό ἕναν ἄλλο κρίκο. Τό κακό ὅμως εἶναι ὅτι δέν ἔχουμε ἀκόμα ἔμπειρους χτίστες πού νά δουλεύουν ἁρμονικά, ὅτι οἱ πέτρες τοποθετοῦνται συχνά ἐκεῖ πού δέ χρειάζεται καθόλου,

* Σύντροφε Κριτσέβσκι καί σύντροφε Μαρτίνοφ! Ἐφιστῶ τήν προσοχή σας σ' αὐτή τήν ἐξοργιστική ἐκδήλωση «ἀπολυταρχίας», «ἀνεξέλεγχτης αὐθεντικότητας», «ἀνώτατης ρύθμισης» κτλ. Ἀκοῦς ἐκεῖ: Θέλει *νά κατέχει* ὅλη τήν ἁλυσίδα!! Γράψτε ἀμέσως αἴτηση παραπόνων. Νά ἕνα ἕτοιμο θέμα γιά δυό κύρια ἄρθρα στό τεῦχος 12 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»!

ὅτι δέν τοποθετοῦνται σ' ἕνα κοινό νῆμα, ἀλλά τόσο σκόρπια, πού νά τίς σαρώσει ὁ ἐχθρός μ' ἕνα φύσημα, σάν νά μήν ἦταν πέτρες, ἀλλά κόκκοι ἄμμου.

Καί μιά ἄλλη σύγκριση: «Ἡ ἐφημερίδα δέν εἶναι μόνο συλλογικός προπαγανδιστής καί συλλογικός διαφωτιστής, μά καί συλλογικός ὀργανωτής. Ἀπό τήν τελευταία αὐτή ἄποψη, ἡ ἐφημερίδα *μπορεῖ νά παραβληθεῖ μέ σκαλωσιές* πού φτιάχνονται γύρω ἀπό ἕνα κτίριο πού χτίζεται. Οἱ σκαλωσιές αὐτές χαράζουν τό περίγραμμα τῆς οἰκοδομῆς, διευκολύνουν τήν ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στούς διαφόρους οἰκοδόμους, τούς βοηθᾶνε νά κατανέμουν τή δουλειά καί νά παρακολουθοῦν τά γενικά ἀποτελέσματα πού ἐπιτεύχθηκαν μέ τήν ὀργανωμένη δουλειά» *. Ἀλήθεια, ὅλα αὐτά δέ μοιάζουν μέ τήν περίπτωση ἑνός συγγραφέα, ἑνός ἀνθρώπου τοῦ γραφείου πού μεγαλοποιεῖ τό ρόλο του; Δέ χρειάζονται καθόλου οἱ σκαλωσιές γιά τό ἴδιο τό κτίριο, οἱ σκαλωσιές γίνονται ἀπό τό χειρότερο ὑλικό, στήνονται προσωρινά καί μόλις τελειώσει ἡ οἰκοδομή, ἔστω καί ὄχι ὁλωσδιόλου, τίς πετοῦν στή σόμπα. Ὅσο γιά τό χτίσιμο ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων, ἡ πείρα δείχνει ὅτι μποροῦν κάποτε νά οἰκοδομηθοῦν καί χωρίς σκαλωσιές — πάρτε λχ. τήν περίοδο 1870–1880. Σήμερα ὅμως δέν μπορεῖ οὔτε νά φανταστεῖ κανείς, ὅτι ὑπάρχει δυνατότητα νά χτιστεῖ χωρίς σκαλωσιές τό οἰκοδόμημα πού μᾶς χρειάζεται.

Ὁ Ναντέζντιν δέ συμφωνεῖ μ' ὅλα αὐτά καί λέει: «Ἡ „Ἴσκρα" νομίζει, ὅτι γύρω ἀπό τήν ἐφημερίδα καί γιά τήν ἐφημερίδα θά συγκεντρωθεῖ καί θά ὀργανωθεῖ ὁ λαός. *Μά γιά τό λαό εἶναι πολύ πιό εὔκολο* νά συγκεντρωθεῖ καί νά ὀργανωθεῖ γύρω ἀπό μιά *πιό συγκεκριμένη* δουλειά*!*» Ἔτσι λοιπόν ἔ: «εἶναι πολύ πιό εὔκολο γύρω ἀπό μιά πιό συγκεκριμένη δουλειά»... Μιά ρωσική παροιμία λέει: μή φτύνεις στό πηγάδι, μπορεῖ νά βρεθεῖς στήν ἀνάγκη νά πιεῖς νερό ἀπ' αὐτό. Ὑπάρχουν ὅμως ἄνθρωποι πού δέν ἔχουν ἀντίρηση νά πιοῦν νερό κι ἀπό ἕνα πηγάδι ὅπου ἔφτυσαν. Πόσες ἀηδίες δέν ἔχουν πεῖ οἱ μεγαλόσχημοί μας νόμιμοι «κριτικοί τοῦ μαρξισμοῦ» καί οἱ παράνομοι θαυμαστές τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» ἐνονόματι αὐτῆς τῆς πιό συγκεκριμένης δουλειᾶς! Πόσο πνίγεται ὅλο τό κίνημά μας ἀπό τή στενοκεφαλιά, τήν ἀναποφασιστικότητα καί τή δειλία μας, πού δικαιολογεῖται

* Ὁ Μαρτίνοφ, παραθέτοντας στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τήν πρώτη φράση ἀπ' αὐτό τό κομμάτι (τεῦχος 10, σελ. 62), παρέλειψε τή δεύτερη φράση, σάν νά ἤθελε μ' αὐτό νά ὑπογραμμίσει ἤ ὅτι δέν ἐπιθυμεῖ νά θίξει τήν οὐσία τοῦ ζητήματος ἤ ὅτι εἶναι ἀνίκανος νά καταλάβει αὐτή τήν οὐσία.

μέ πατροπαράδοτα έπιχειρήματα: «είναι πολύ πιό εὔκολο νά συγκεντρωθεῖ γύρω ἀπό μιά πιό συγκεκριμένη δουλειά»! Κι ὁ Ναντέζντιν πού νομίζει ὅτι ἔχει πολύ ἀναπτυγμένη τήν αἴσθηση τῆς «πραγματικότητας», πού καταδικάζει πολύ αὐστηρά τούς ἀνθρώπους τοῦ «γραφείου», πού κατηγορεῖ (μέ ἀξιώσεις πώς κάνει πνεῦμα) τήν «Ἴσκρα» ὅτι ἔχει τήν ἀδυναμία νά βλέπει παντοῦ «οἰκονομισμό» καί πού φαντάζεται ὅτι στέκεται πολύ πιό ψηλά ἀπ' αὐτή τή διαίρεση σέ ὀρθόδοξους καί κριτικούς, δέν ἀντιλαμβάνεται πώς μέ τά ἐπιχειρήματά του ὑποβοηθεῖ τή στενοκεφαλιά πού τόν ἀγαναχτεῖ καί πώς πίνει ἀπό ἕνα πηγάδι ὅπου ἔχουν φτύσει μέ τό παραπάνω! Μάλιστα, καί ἡ πιό εἰλικρινής ἀγανάχτηση γιά τή στενοκεφαλιά, καί ἡ πιό θερμή ἐπιθυμία νά σηκώσει ὄρθιους τούς ἀνθρώπους πού ὑποκλίνονται μπροστά της δέν εἶναι ἀκόμα ἀρκετές, ἄν αὐτός πού ἀγαναχτεῖ ἄγεται καί φέρεται χωρίς πανιά καί τιμόνι, καί τό ἴδιο «αὐθόρμητα», ὅπως οἱ ἐπαναστάτες τῆς δεκαετίας 1870–1880, γαντζώνεται ἀπό τή «διεγερτική τρομοκρατία», ἀπό τήν «ἀγροτική τρομοκρατία», ἀπό τό «συναγερμό» κτλ. Γιά κοιτάξτε αὐτή τήν «πιό συγκεκριμένη δουλειά» γύρω ἀπό τήν ὁποία, ὅπως νομίζει, θά εἶναι «πολύ πιό εὔκολη» ἡ συγκέντρωση καί ἡ ὀργάνωση: 1. Οἱ τοπικές ἐφημερίδες. 2. Ἡ προετοιμασία γιά διαδηλώσεις. 3. Ἡ δουλειά μέσα στούς ἀνέργους. Φαίνεται, μέ τήν πρώτη μάλιστα ματιά, πώς ὅλα αὐτά τά πῆρε ἐντελῶς τυχαῖα, στά κουτουροῦ γιά νά πεῖ κάτι, γιατί, ὅπως καί νά τά ἐξετάσουμε, θά εἶναι τελείως παράλογο νά δοῦμε σ' αὐτά κάτι τό εἰδικά κατάλληλο γιά «συγκέντρωση καί ὀργάνωση». Γιατί λίγες σελίδες παρακάτω ὁ ἴδιος ὁ Ναντέζντιν λέει: «εἶναι καιρός νά διαπιστώσουμε ἁπλά καί καθαρά ἕνα γεγονός: ἡ δουλειά πού γίνεται στίς τοπικές ὀργανώσεις εἶναι ἐξαιρετικά ἀδύνατη, οἱ ἐπιτροπές δέν κάνουν οὔτε καί τό ἕνα δέκατο ἀπ' ὅσα θά μποροῦσαν νά κάνουν... τά ἑνωτικά κέντρα πού ἔχουμε τώρα, εἶναι εἰκονικά, εἶναι ἐπαναστατική γραφειοκρατία, ἐκεῖ ὁ ἕνας προάγει τόν ἄλλον σέ στρατηγό κι αὐτό θά γίνεται ὥσπου ν' ἀναπτυχθοῦν γερές τοπικές ὀργανώσεις». Δέ χωράει ἀμφιβολία, ὅτι πλάι στίς ὑπερβολές οἱ παρατηρήσεις αὐτές περιέχουν καί πολλές πικρές ἀλήθειες. Καί δέ βλέπει τάχα ὁ Ναντέζντιν τή σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στήν ἀδύνατη δουλειά τῶν τοπικῶν ὀργανώσεων καί στό στενό ὁρίζοντα τῶν κομματικῶν στελεχῶν, στό στενό πεδίο τῆς δράσης τους, πράγματα ἀναπόφευχτα γιά στελέχη πού ἔχουν ἀνεπαρκῆ κατάρτιση καί εἶναι κλεισμένα στά πλαίσια τῶν τοπικῶν ὀργανώσεων; Μήπως ἔχει ξεχάσει, ὅπως ὁ συντάχτης τοῦ ἄρθρου γιά τήν ὀρ-

γάνωση, πού δημοσιεύτηκε στή «Σβομπόντα», ὅτι τό πέρασμα σ' ἕνα πλατύ τοπικό τύπο (ἀπό τό 1898) συνοδεύτηκε μέ ἰδιαίτερο δυνάμωμα τοῦ «οἰκονομισμοῦ» καί τοῦ «χειροτεχνισμοῦ»; 'Ακόμα κι ἄν μποροῦσε νά ὀργανωθεῖ κάπως ἱκανοποιητικά ἕνας «τοπικός τύπος σέ πλατιά κλίμακα» (πιό πάνω δείξαμε ὅτι αὐτό δέν μπορεῖ νά γίνει, ἐκτός ἀπό ἐντελῶς ἐξαιρετικές περιπτώσεις), ἀκόμα καί τότε τά τοπικά ὄργανα δέ θά μποροῦσαν «νά συγκεντρώσουν καί νά ὀργανώσουν» *ὅλες* τίς δυνάμεις τῶν ἐπαναστατῶν γιά τή *γενική* ἐπίθεση ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, γιά τήν καθοδήγηση τῆς *ἑνιαίας* πάλης. Μή ξεχνᾶτε, πώς ἐδῶ γίνεται λόγος *μόνο* γιά τή σημασία τῆς ἐφημερίδας σάν μέσου «συγκέντρωσης», ὀργάνωσης· καί θά μπορούσαμε νά ὑποβάλουμε στόν Ναντέζντιν πού ὑπερασπίζει τό κομμάτιασμα, τό εἰρωνικό ἐρώτημα πού ἔβαλε κι αὐτός ὁ ἴδιος: «μήπως κληρονομήσαμε ἀπό πουθενά 200 000 ἐπαναστατικές ὀργανωτικές δυνάμεις;» Παρακάτω. 'Η «προετοιμασία γιά διαδηλώσεις» δέν μπορεῖ *ν' ἀντιπαραταχθεῖ* στό σχέδιο τῆς «Ἴσκρα», γιά τόν ἁπλούστατο λόγο ὅτι τό σχέδιο αὐτό βάζει ἀκριβῶς τήν ὀργάνωση τῶν πιό πλατιῶν διαδηλώσεων *σάν ἕναν ἀπό τούς σκοπούς της*. 'Εδῶ πρόκειται γιά τήν ἐκλογή τοῦ πρακτικοῦ *μέσου*. Καί σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ Ναντέζντιν πάλι τά μπέρδεψε, ξεχνώντας ὅτι μόνο ἕνας στρατός «συγκεντρωμένος κι ὀργανωμένος» μπορεῖ «νά προετοιμάζει» διαδηλώσεις (πού ὥς τώρα γίνονταν τίς περισσότερες φορές ἐντελῶς αὐθόρμητα), ἐνῶ ἐμεῖς ἀκριβῶς *δέν ξέρουμε* νά συγκεντρώνουμε καί νά ὀργανώνουμε. «Δουλειά μέσα στούς ἀνέργους». Καί πάλι ἡ ἴδια σύγχυση, γιατί κι αὐτό ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις τῶν ἐπιστρατευμένων δυνάμεων καί ὄχι σχέδιο γιά τήν ἐπιστράτευση τῶν δυνάμεων. Σέ ποιό βαθμό ὑποτιμᾶ καί δῶ ὁ Ναντέζντιν τή ζημιά πού προκαλεῖ ἡ διασπορά μας, τή ζημιά πού προκαλεῖ ἡ ἔλλειψη «200 000 ὀργανωτῶν» — φαίνεται ἀπό τά παρακάτω. Πολλοί (ἀνάμεσα σ' αὐτούς κι ὁ Ναντέζντιν) κατηγόρησαν τήν «Ἴσκρα» ὅτι εἶναι φτωχή σέ πληροφορίες γιά τήν ἀνεργία, κι ὅτι μόνο τυχαῖα δημοσιεύει ἀνταποκρίσεις γιά τά πιό κοινά ζητήματα τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς. 'Η κατηγορία εἶναι δικαιολογημένη, μά ἡ «Ἴσκρα» εἶναι «φταίχτης χωρίς νά φταίει». Προσπαθοῦμε «νά περάσουμε ἕνα νῆμα» καί μέσα ἀπό τό χωριό, ἐκεῖ ὅμως δέν ὑπάρχουν σχεδόν πουθενά χτίστες, *καί ἀναγκαζόμαστε* νά ἐνθαρρύνουμε τόν *καθένα* πού μᾶς δίνει πληροφορίες, ἀκόμα καί γιά τά πιό συνηθισμένα γεγονότα, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ἔτσι θά πολλαπλασιαστεῖ ὁ ἀριθμός τῶν συνεργατῶν μας σέ τοῦτο τόν τομέα καί τελικά *θά μᾶς μάθει*

δλους νά διαλέγουμε τά πραγματικῶς χτυπητά γεγονότα. Μά τό ὑλικό γιά μάθηση εἶναι τόσο φτωχό, πού ἄν δέν τό γενικεύσουμε γιά ὅλη τή Ρωσία τίποτε ἀπολύτως δέ θά ἔχουμε νά διδαχτοῦμε. Δέ χωράει ἀμφιβολία, ὅτι ἕνας ἄνθρωπος πού θά ἔχει ἔστω καί κατά προσέγγιση τίς ἱκανότητες ζύμωσης πού ἔχει ὁ Ναντέζντιν, καί θά ξέρει τή ζωή τοῦ ἀλήτη ὅπως τήν ξέρει ὁ Ναντέζντιν, θά μποροῦσε μέ τή ζύμωση πού θάκανε ἀνάμεσα στούς ἀνέργους νά προσφέρει ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στό κίνημα, — ἕνας ὅμως τέτοιος ἄνθρωπος θά ἔθαβε ἁπλούστατα τό ταλέντο του, ἄν παρέλειπε νά πληροφορεῖ *ὅλους* τούς ρώσους συντρόφους γιά τό κάθε βῆμα τῆς δουλειᾶς του, ἔτσι πού νά διδάσκονται καί νά παραδειγματίζονται οἱ ἄλλοι, πού στήν πλειονότητά τους δέν ξέρουν ἀκόμα πῶς νά καταπιαστοῦν μ' αὐτή τήν καινούργια δουλειά.

Τώρα ὅλοι γενικά μιλᾶνε γιά τή σπουδαιότητα τῆς ἕνωσης, γιά τήν ἀνάγκη τῆς «συγκέντρωσης κι ὀργάνωσης», στίς περισσότερες ὅμως περιπτώσεις δέν ὑπάρχει καμιά συγκεκριμένη ἰδέα, ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε καί πῶς νά φέρουμε σέ πέρας τό ἔργο αὐτό τῆς ἕνωσης. Ἀσφαλῶς ὅλοι θά συμφωνήσουν πώς γιά νά «ἑνωθοῦν» οἱ χωριστοί ὅμιλοι μιᾶς πόλης,— λχ. οἱ ὅμιλοι κατά διαμερίσματα, — θά χρειαστοῦν *κοινοί θεσμοί*, δηλ. ὄχι ἁπλῶς ἕνας κοινός τίτλος «ἕνωσης», ἀλλά μιά πραγματικά *κοινή* δουλειά, ἀνταλλαγή ὑλικοῦ, πείρας καί δυνάμεων, καταμερισμός δουλειᾶς, ὄχι μόνο κατά διαμερίσματα, ἀλλά κατά εἰδικότητες σέ κλίμακα πόλης. Ὁ καθένας θά συμφωνήσει, ὅτι ἕνας γερός συνωμοτικός μηχανισμός δέ θά καλύπτει τά ἔξοδά του (ἄν ἐπιτρέπεται νά χρησιμοποιήσουμε μιά ἐμπορική ἔκφραση) «μέ τούς πόρους» (φυσικά σέ ὑλικές καί σέ ἀνθρώπινες δυνάμεις) ἑνός μόνο διαμερίσματος κι ὅτι σ' αὐτό τό στενό πεδίο δέν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ τό ταλέντο ἑνός εἰδικοῦ. Τό ἴδιο ὅμως ἰσχύει καί γιά τήν ἕνωση διαφόρων πόλεων, γιατί ἀκόμα καί μιά ὁλόκληρη περιοχή *ἀποδείχνεται* κι ἔχει ἀποδειχτεῖ κιόλας στήν ἱστορία τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ μας κινήματος ὅτι ἀποτελεῖ ὑπερβολικά στενό πεδίο δράσης: αὐτό τό ἔχουμε ἀποδείξει διεξοδικά πιό πάνω μέ τό παράδειγμα καί τῆς πολιτικῆς ζύμωσης καί τῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς. Πρέπει, πρέπει ὁπωσδήποτε, πρέπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα νά πλατύνουμε αὐτό τό πεδίο, νά δημιουργήσουμε *πραγματική* ἐπαφή ἀνάμεσα στίς πόλεις μέ βάση μιά *ταχτική*, *κοινή* δουλειά, γιατί τό κομμάτιασμα συνθλίβει τούς ἀνθρώπους πού εἶναι «σάν νά ἔχουν πέσει σέ βαθύ λάκκο» (ὅπως λέει ἕνας ἐπιστολογράφος τῆς «Ἴσκρα»[83]), χωρίς νά ξέρουν τί γίνεται στόν

κόσμο, ἀπό ποιόν νά διδαχτοῦν, πῶς ν' ἀποχτήσουν πείρα καί νά ἱκανοποιήσουν τήν ἐπιθυμία τους γιά πλατιά δράση. Κι ἐγώ ἐξακολουθῶ νά ἐπιμένω ὅτι μποροῦμε *ν' ἀρχίσουμε* νά δημιουργοῦμε αὐτή τήν *πραγματική* ἐπαφή μόνο μέ μιά κεντρική ἐφημερίδα, σάν μοναδικό ταχτικό πανρωσικό ὀργανισμό πού θά συνοψίζει τ' ἀποτελέσματα τῶν πιό διαφορετικῶν μορφῶν δράσης καί *θά παρακινεῖ* ἔτσι τούς ἀνθρώπους νά τραβᾶνε διαρκῶς μπροστά ἀπ' *ὅλους* τούς πολυάριθμους δρόμους πού ὁδηγοῦν στήν ἐπανάσταση, ὅπως ὅλοι οἱ δρόμοι ὁδηγοῦν στή Ρώμη. Ἄν δέ θέλουμε μόνο στά λόγια τήν ἕνωση, πρέπει ὁ κάθε τοπικός ὅμιλος *νά διαθέσει ἀμέσως*, ἄς ποῦμε, τό ἕνα τέταρτο τῶν δυνάμεών του σέ *δραστήρια* δουλειά γιά τήν *κοινή* ὑπόθεση· καί ἡ ἐφημερίδα θά τοῦ δείξει * ἀμέσως τό γενικό περίγραμμα, τίς διαστάσεις καί τό χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Θά τούς δείξει ποιές ἀτέλειες εἶναι περισσότερο αἰσθητές σ' ὅλη τήν πανρωσική δράση, ποῦ λείπει ἡ ζύμωση, ποῦ εἶναι ἀδύνατες οἱ ἐπαφές, ποιούς τροχούς τοῦ τεράστιου γενικοῦ μηχανισμοῦ θά μποροῦσε νά διορθώσει ἤ ν' ἀντικαταστήσει μέ καλύτερους ὁ ὅμιλος αὐτός. Ἕνας ὅμιλος πού δέν ἔχει δουλέψει ἀκόμα, μά πού ζητάει τώρα δά δουλειά, θά μποροῦσε ν' ἀρχίσει ὄχι χειροτεχνικά σ' ἕνα χωριστό μικρό ἐργαστήρι, χωρίς νά ξέρει οὔτε τήν προηγούμενη ἀνάπτυξη τῆς «βιομηχανίας», οὔτε τό γενικό ἐπίπεδο τῶν συγκεκριμένων βιομηχανικῶν τρόπων παραγωγῆς, μά σάν μέτοχος μιᾶς πλατιᾶς ἐπιχείρησης *πού ἀντανακλᾶ* τή γενική ἐπαναστατική ἐπίθεση ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία. Κι ὅσο πιό τέλεια θά δουλεύει ὁ κάθε μικρός τροχός, ὅσο πιό πολλά στελέχη πού ἀσχολοῦνται μέ λεπτομέρειες θά χρησιμοποιοῦνται στό κοινό ἔργο, τόσο πιό πυκνό θά γίνει τό δίχτυ μας καί τόσο λιγότερη θά εἶναι ἡ σύγχυση πού θά προκαλοῦσαν στίς κοινές γραμμές μας τ' ἀναπόφευχτα χτυπήματα.

Καί μόνη ἡ δουλειά τῆς κυκλοφορίας τῆς ἐφημερίδας (ἄν θάξιζε νά ὀνομάζεται ἐφημερίδα, ἄν θάβγαινε δηλ. ταχτικά κι ὄχι μιά φορά τό μήνα, ὅπως βγαίνουν τά ὀγκώδη περιοδικά, μά ἄς ποῦμε τέσσερες φορές τό μήνα), θ' ἄρχιζε νά δημιουργεῖ *πρα-*

* *Μιά ἐπιφύλαξη:* ἄν ὁ ὅμιλος αὐτός συμπαθεῖ τήν κατεύθυνση αὐτῆς τῆς ἐφημερίδας καί θεωρεῖ ὠφέλιμο γιά τό ἔργο νά γίνει συνεργάτης της, ἐννοώντας μ' αὐτό ὄχι μόνο τή φιλολογική μά γενικά κάθε ἐπαναστατική συνεργασία. *Σημείωση γιά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο»:* ἀνάμεσα στούς ἐπαναστάτες πού ἐκτιμοῦν τό ἔργο καί δέν παίζουν μέ τό δημοκρατισμό, πού δέν ξεχωρίζουν τή «συμπάθεια» ἀπό τήν πιό δραστήρια καί ζωντανή συμμετοχή, ἡ ἐπιφύλαξη αὐτή εἶναι αὐτονόητη.

γματικούς δεσμούς. Οἱ ἐπαφές ἀνάμεσα στίς πόλεις γιά τίς ἀνάγκες τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης ἀποτελοῦν τώρα πολύ σπάνιο φαινόμενο, καί, ὁπωσδήποτε, ἐξαίρεση. Ἄν ὅμως εἴχαμε μιά ἐφημερίδα, οἱ ἐπαφές αὐτές θά γίνονταν κανόνας καί θά ἐξασφάλιζαν, φυσικά, ὄχι μόνο τήν κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδας, ἀλλά καί (πράγμα πολύ πιό σπουδαῖο) τήν ἀνταλλαγή πείρας, ὑλικοῦ, δυνάμεων καί χρηματικῶν πόρων. Ἡ ἔκταση τῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς θά γινόταν ἀμέσως πολλές φορές μεγαλύτερη, καί ἡ ἐπιτυχία σέ μιά περιοχή θ' ἀποτελοῦσε διαρκῆ ἐνθάρρυνση γιά τήν παραπέρα τελειοποίηση, θά κέντριζε τήν ἐπιθυμία νά χρησιμοποιηθεῖ ἡ ἕτοιμη πιά πείρα τῶν συντρόφων πού δροῦν σέ ἄλλα μέρη τῆς χώρας. Ἡ τοπική δουλειά θά γινόταν πολύ πιό πλούσια καί πιό πολύπλευρη ἀπ' ὅ,τι εἶναι τώρα: οἱ πολιτικές καί οἱ οἰκονομικές ἀποκαλύψεις πού θά συγκεντρώνονταν ἀπ' ὅλη τή Ρωσία, θά πρόσφεραν πνευματική τροφή στούς ἐργάτες ὅλων τῶν ἐπαγγελμάτων καί *ὅλων τῶν βαθμίδων ἀνάπτυξης*, θά πρόσφεραν ὑλικό καί ἀφορμή γιά συζητήσεις καί διαλέξεις, πάνω στά πιό διαφορετικά θέματα πού θ' ἀνακινοῦνταν ἄλλωστε ἀπό ὑπαινιγμούς τοῦ νόμιμου τύπου καί ἀπό συζητήσεις στό κοινό, καί ἀπό τίς «δειλές» κυβερνητικές ἀνακοινώσεις. Κάθε ξέσπασμα, κάθε διαδήλωση θά ζυγιζόταν καί θά σχολιαζόταν ἀπό κάθε ἄποψη σ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς Ρωσίας· θά προκαλοῦσε στόν καθένα τήν ἐπιθυμία νά μή μείνει πίσω ἀπό τούς ἄλλους, νά κάνει τή δουλειά του καλύτερα ἀπό τούς ἄλλους (ἐμεῖς, οἱ σοσιαλιστές, δέν ἀπορίπτουμε καθόλου κάθε ἅμιλλα γενικά, κάθε «συναγωνισμό»!), νά προετοιμάζει συνειδητά ἐκεῖνο πού τήν πρώτη φορά ἔγινε κάπως αὐθόρμητα, τήν ἐπιθυμία νά ἐπωφελεῖται ἀπό τίς εὐνοϊκές συνθῆκες μιᾶς ὁρισμένης ἐδαφικῆς περιοχῆς ἤ μιᾶς ὁρισμένης στιγμῆς, γιά νά τροποποιήσει τό σχέδιο ἐπίθεσης κτλ. Ταυτόχρονα αὐτή ἡ ἀναζωογόνηση τῆς τοπικῆς δουλειᾶς δέ θά ὁδηγοῦσε σέ κείνη τήν ἀπεγνωσμένη «ἐπιθανάτια» ἔνταση *ὅλων* τῶν δυνάμεων καί στή διακινδύνευση *ὅλων* τῶν ἀνθρώπων, ὅπως γίνεται συχνά σήμερα σέ κάθε διαδήλωση ἤ γιά κάθε φύλλο τοπικῆς ἐφημερίδας: ἀπό τό ἕνα μέρος, εἶναι πολύ πιό δύσκολο γιά τήν ἀστυνομία νά φτάσει ὥς τίς «ρίζες», μιά καί δέν ξέρει σέ ποιό μέρος πρέπει νά ψάξει νά τίς βρεῖ· ἀπό τό ἄλλο, ἡ ταχτική κοινή δουλειά θά δίδασκε τούς ἀνθρώπους νά προσαρμόζουν τή δύναμη τῆς *δοσμένης* ἐπίθεσης πρός τή συγκεκριμένη κατάσταση τῆς δύναμης ἑνός ὁρισμένου τμήματος τοῦ κοινοῦ στρατοῦ (τώρα κανείς σχεδόν δέ σκέφτεται ποτέ γιά μιά τέτοια προσαρμογή, γιατί στίς ἐννιά ἀπό τίς δέκα περιπτώ-

σεις οἱ ἐπιθέσεις γίνονται αὐθόρμητα) καί θά διευκόλυνε τή «μεταφορά» ἀπό ἄλλα μέρη ὄχι μόνο ἔντυπου ὑλικοῦ, ἀλλά καί ἐπαναστατικῶν δυνάμεων.

Τώρα οἱ δυνάμεις αὐτές στίς περισσότερες περιπτώσεις ἐξαντλοῦνται σέ στενή τοπική δουλειά, ἐνῶ στίς συνθῆκες πού συζητᾶμε θά εἴχαμε τή δυνατότητα καί πάντα θά ὑπῆρχε ἡ εὐκαιρία νά μεταθέτουμε ἕναν κάπως ἱκανό διαφωτιστή ἤ ὀργανωτή ἀπό τή μιά ἄκρη τῆς χώρας στήν ἄλλη. Ἀρχίζοντας ἀπό μικρά ταξίδια γιά ὑποθέσεις τοῦ κόμματος καί μέ ἔξοδα τοῦ κόμματος, οἱ ἄνθρωποι θά συνήθιζαν νά συντηροῦνται ὁλοκληρωτικά μέ ἔξοδα τοῦ κόμματος, θά γίνονταν ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτες καί θά διαμορφώνονταν σέ πραγματικούς πολιτικούς ἡγέτες.

Κι ἄν πραγματικά κατορθώναμε νά φτάσουμε σέ σημεῖο πού ὅλες οἱ τοπικές ἐπιτροπές, οἱ τοπικές ὁμάδες καί ὅμιλοι ἤ μιά σημαντική πλειονότητά τους νά καταπιαστοῦν δραστήρια μέ τό κοινό ἔργο, θά μπορούσαμε πολύ σύντομα νά ἐκδόσουμε μιά βδομαδιάτικη ἐφημερίδα πού θά μοιραζόταν ταχτικά σέ δεκάδες χιλιάδες ἀντίτυπα σ' ὁλόκληρη τή Ρωσία. Ἡ ἐφημερίδα αὐτή θά γινόταν ἕνα κομματάκι ἑνός τεράστιου φυσεροῦ σιδηρουργοῦ, πού θά συνδαύλιζε κάθε σπίθα ταξικῆς πάλης καί λαϊκῆς ἀγανάχτησης γιά ν' ἀνάψει μιά γενική πυρκαγιά. Γύρω ἀπ' αὐτή τή δουλειά, πού αὐτή καθαυτή εἶναι πολύ ἀθώα καί πολύ μικρή ἀκόμα, μά ταχτική καί *κοινή* μέ ὅλη τή σημασία τῆς λέξης, θά ἐπιλεγόταν καί θά ἐκπαιδευόταν συστηματικά μιά μόνιμη στρατιά ἀπό δοκιμασμένους ἀγωνιστές. Στίς σκαλωσιές ἤ στά μαδέρια αὐτῆς τῆς κοινῆς ὀργανωτικῆς οἰκοδομῆς θ' ἀνέβαιναν γρήγορα καί θ' ἀναδείχνονταν ἀπό τούς ἐπαναστάτες μας· οἱ σοσιαλδημοκράτες Ζελιάμποφ κι ἀπό τούς ἐργάτες μας οἱ ρῶσοι Μπέμπελ, πού θά ἔμπαιναν ἐπικεφαλῆς τοῦ κινητοποιημένου στρατοῦ καί θά ξεσήκωναν ὅλο τό λαό γιά νά ξεκαθαρίσει τούς λογαριασμούς του μέ τό αἶσχος καί τήν κατάρα τῆς Ρωσίας.

Νά τί πρέπει νά ὀνειροπολοῦμε!

* * *

«Πρέπει νά ὀνειροπολοῦμε!» Ἔγραψα τίς λέξεις αὐτές καί τρόμαξα. Μοῦ φάνηκε ὅτι βρίσκομαι σέ «ἑνωτικό συνέδριο» καί ἀπέναντί μου κάθονται οἱ συντάχτες καί οἱ συνεργάτες τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Καί νά, σηκώνεται ὁ σύντροφος Μαρτίνοφ καί στρέφεται ἀπειλητικά σ' ἐμένα: «Ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς ρωτήσω, ἔχει ἀκόμα μιά αὐτόνομη σύνταξη τό δικαίωμα νά ὀνει-

ροπολεῖ χωρίς νά ρωτάει πρίν τίς ἐπιτροπές τοῦ κόμματος;». Κ᾽ ὕστερα ἀπ᾽ αὐτόν σηκώνεται ὁ σύντροφος Κριτσέβσκι καί (βαθαίνοντας φιλοσοφικά στά λεγόμενα τοῦ συντρόφου Μαρτίνοφ πού ἀπό καιρό πιά ἔχει βαθύνει στίς ἀντιλήψεις τοῦ συντρόφου Πλεχάνοφ) συνεχίζει ἀκόμα πιό ἀπειλητικά: «Ἐγώ θά προχωρήσω παραπέρα. Ρωτῶ, ἔχει γενικά ἕνας μαρξιστής τό δικαίωμα νά ὀνειροπολεῖ, ἄν δέν ξεχνᾶ ὅτι κατά τόν Μάρξ ἡ ἀνθρωπότητα βάζει πάντα μπροστά της καθήκοντα πραγματοποιήσιμα καί ὅτι ἡ ταχτική εἶναι ἕνα προτσές αὔξησης τῶν καθηκόντων πού αὐξάνουν μαζί μέ τό κόμμα;».

Καί μόνο πού σκέφτομαι αὐτές τίς ἀπειλητικές ἐρωτήσεις ἀνατριχιάζω σύγκορμος καί δέ συλλογιέμαι παρά μόνο ποῦ θά μποροῦσα νά κρυφτῶ. Θά προσπαθήσω νά κρυφτῶ πίσω ἀπό τόν Πίσαρεφ.

«Ὑπάρχει διαφορά καί διαφορά — ἔγραφε ὁ Πίσαρεφ σχετικά μέ τό ζήτημα τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στά ὄνειρα καί στήν πραγματικότητα. Τό ὄνειρό μου μπορεῖ νά ξεπερνάει τή φυσική πορεία τῶν γεγονότων, ἤ μπορεῖ νά πάρει τελείως διαφορετική κατεύθυνση, μιά κατεύθυνση ὅπου καμιά φυσική πορεία τῶν γεγονότων δέν μπορεῖ ποτέ νά φτάσει. Στήν πρώτη περίπτωση τό ὄνειρο δέ φέρνει καμιά ζημιά. Μπορεῖ μάλιστα νά ὑποστηρίξει καί νά δυναμώσει τήν ἐνεργητικότητα τοῦ ἐργαζόμενου ἀνθρώπου. . . Στά ὄνειρα αὐτά δέν ὑπάρχει τίποτα πού νά διαστρέφει ἤ νά παραλύει τή δύναμη ἐργασίας. Συμβαίνει μάλιστα ἐντελῶς τό ἀντίθετο. Ἄν ὁ ἄνθρωπος ἦταν ὁλότελα στερημένος ἀπό τήν ἱκανότητα νά ὀνειροπολεῖ κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπο, ἄν δέν μποροῦσε κάπου κάπου νά τρέχει μπροστά καί νά συλλαμβάνει μέ τή φαντασία του μιά ἀκέρια κι ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ δημιουργήματος πού μόλις ἀρχίζει νά πλάθεται μέσα στά χέρια του, τότε δέν μπορῶ καθόλου νά φαντασθῶ ποιό κίνητρο θά παρακινοῦσε τόν ἄνθρωπο ν᾽ ἀναλάβει καί νά φέρει σέ πέρας ἐκτεταμένα καί ἐπίπονα ἔργα στόν τομέα τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καί τῆς πραχτικῆς ζωῆς. . . Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στό ὄνειρο καί στήν πραγματικότητα δέν προκαλεῖ καμιά ζημιά, φτάνει μόνο τό πρόσωπο πού ὀνειροπολεῖ νά πιστεύει σοβαρά στό ὄνειρό του, νά παρατηρεῖ προσεχτικά τή ζωή, νά συγκρίνει τίς παρατηρήσεις του μέ τούς ἀνάερους πύργους του καί γενικά νά δουλεύει εὐσυνείδητα γιά νά ὑλοποιεῖ τή φαντασία του. Ὅταν ὑπάρχει κάποια ἐπαφή ἀνάμεσα στ᾽ ὄνειρο καί στή ζωή, ὅλα εἶναι ἐντάξει»[84].

Τέτοια ὄνειρα ἔχουμε δυστυχῶς πολύ λίγα στό κίνημά μας.

Καί περισσότερο φταῖνε γι' αὐτό οἱ ἐκπρόσωποι τῆς νόμιμης κριτικῆς καί τοῦ παράνομου «χβοστισμοῦ» πού κομπάζουν γιά τή νηφαλιότητά τους, γιά τό ὅτι βρίσκονται «κοντά» στό «συγκεκριμένο».

γ) ΤΙ ΤΥΠΟΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΜΑΣ ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ;

Ἀπό τά προηγούμενα βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ἡ δική μας «ταχτική - σχέδιο» συνίσταται στήν ἀπόριψη τοῦ ἄμεσου *καλέσματος* σέ ἔφοδο, στήν ἀπαίτηση νά ὀργανωθεῖ «πολιορκία τοῦ ἐχθρικοῦ φρουρίου μέ ὅλους τούς κανόνες» ἤ, μ' ἄλλα λόγια, στήν ἀπαίτηση νά στραφοῦν ὅλες οἱ προσπάθειες στή συγκέντρωση, ὀργάνωση καί *κινητοποίηση* ἑνός ταχτικοῦ στρατοῦ. Ὅταν κοροϊδεύαμε τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» γιά τό ἅλμα του ἀπό τόν «οἰκονομισμό» στίς κραυγές γιά ἔφοδο (κραυγές πού ἀκούστηκαν τόν *Ἀπρίλη* τοῦ 1901 στό φύλλο 6 τοῦ «Λιστόκ „Ραμπότσεβο Ντιέλα"»[85]), τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μᾶς ρίχτηκε φυσικά μέ τήν κατηγορία ὅτι εἴμαστε «δογματικοί», ὅτι δέν κατανοοῦμε τό ἐπαναστατικό μας χρέος, ὅτι κάνουμε ἔκκληση γιά σύνεση κτλ. κτλ. Βέβαια δέ μᾶς ἐξέπληξαν καθόλου αὐτές οἱ κατηγορίες ἀπό ἀνθρώπους χωρίς ἀρχές πού προσπαθοῦν νά ξεφύγουν μέ τή βαθυστόχαστη «ταχτική-προτσές», ὅπως δέ μᾶς ἐξέπληξε καί τό γεγονός ὅτι τίς κατηγορίες αὐτές τίς ἐπανέλαβε ὁ Ναντέζντιν πού δείχνει γενικά τήν πιό μεγάλη περιφρόνηση πρός τίς σταθερές προγραμματικές καί ταχτικές ἀρχές.

Λένε, ὅτι ἡ ἱστορία δέν ἐπαναλαβαίνεται. Μά ὁ Ναντέζντιν προσπαθεῖ μ' ὅλες του τίς δυνάμεις νά τήν ἐπαναλάβει κι ἀντιγράφει μέ ζῆλο τόν Τκατσόφ, τά βάζει μέ τόν «ἐπαναστατικό πολιτισμό», καί κραυγάζει πώς «οἱ καμπάνες χτυπᾶνε συναγερμό», γιά εἰδική «ἄποψη τῶν παραμονῶν τῆς ἐπανάστασης» κτλ. Ξεχνάει, ὅπως φαίνεται, τό γνωστό ρητό, ὅτι, ἄν τό πρωτότυπο ἑνός ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι τραγωδία, τό ἀντίγραφό του δέν εἶναι παρά φάρσα[86]. Ἡ ἀπόπειρα κατάληψης τῆς ἐξουσίας, ἀπόπειρα πού προετοιμάστηκε μέ τό κήρυγμα τοῦ Τκατσόφ καί πραγματοποιήθηκε μέ τήν «ἐκφοβιστική» τρομοκρατία πού πραγματικά προκάλεσε τρόμο, ἦταν μεγαλειώδικη, ἡ «διεγερτική» ὅμως τρομοκρατία τοῦ μικροῦ Τκατσόφ εἶναι ἁπλούστατα γελοία καί πολύ πιό γελοία ὅταν συμπληρώνεται μέ τήν ἰδέα τῆς ὀργάνωσης τῶν μεσαίων ἐργατῶν.

«Ἄν ἡ „Ἴσκρα" — γράφει ὁ Ναντέζντιν — ἔβγαινε ἀπό τή

σφαίρα τῆς φιλολογίας, θά ἔβλεπε, ὅτι αὐτά (δηλ. τά φαινόμενα, σάν τό γράμμα ἑνός ἐργάτη πρός τήν „Ἴσκρα“ ἀρ. φύλλου 7, κτλ.) εἶναι συμπτώματα πού δείχνουν, ὅτι πολύ γρήγορα θ' ἀρχίσει ἡ „ἔφοδος“ κι ὅτι τό νά μιλᾶς τώρα (sic!) γιά ὀργάνωση πού τά νήματά της νά ξεκινᾶνε ἀπό μιά πανρωσική ἐφημερίδα, σημαίνει ὅτι οἱ σκέψεις σου καί ἡ δουλειά σου εἶναι γέννημα τοῦ γραφείου». Δέστε ὅμως πόσο αὐτό εἶναι μιά ἀφάνταστη σύγχυση: ἀπό τό ἕνα μέρος, διεγερτική τρομοκρατία καί «ὀργάνωση τῶν μεσαίων ἐργατῶν» πλάι στή γνώμη ὅτι εἶναι «πολύ πιό εὔκολο» ἡ συγκέντρωση γύρω ἀπό κάτι «πιό συγκεκριμένο», ὅπως εἶναι οἱ τοπικές ἐφημερίδες, καί ἀπό τό ἄλλο μέρος, ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι τό νά μιλᾶς «τώρα» γιά μιά πανρωσική ὀργάνωση εἶναι σάν νά κάνεις σκέψεις τοῦ γραφείου, ἤ, γιά νά μιλήσουμε πιό ἁπλά καί καθαρά, ὅτι «τώρα» εἶναι πιά ἀργά! Καί γιά τήν «πλατιά ἔκδοση τοπικῶν ἐφημερίδων» δέν εἶναι τάχα ἀργά, ἀξιοτιμότατε Λ. Ναντέζντιν; Συγκρίνετε μ' ὅλα αὐτά τήν ἄποψη καί τήν ταχτική τῆς «Ἴσκρα»: ἡ διεγερτική τρομοκρατία εἶναι ἀνοησία, τό νά μιλᾶς γιά ὀργάνωση τῶν μεσαίων ἐργατῶν καί γιά ἔκδοση τοπικῶν ἐφημερίδων σέ *πλατιά* κλίμακα σημαίνει ὅτι ἀνοίγεις διάπλατα τήν πόρτα στόν «οἰκονομισμό». Πρέπει νά μιλᾶμε γιά μιά ἑνιαία πανρωσική ὀργάνωση ἐπαναστατῶν καί ποτέ δέν εἶναι ἀργά νά μιλᾶμε γι' αὐτήν, ὥς τή μέρα πού θ' ἀρχίσει ἡ ἀληθινή ἔφοδος κι ὄχι ἡ χάρτινη ἔφοδος.

«Ναί, σχετικά μέ τήν ὀργάνωση ἡ κατάστασή μας δέν εἶναι καθόλου λαμπρή — συνεχίζει ὁ Ναντέζντιν. Ναί, ἡ „Ἴσκρα“ ἔχει ἀπόλυτα δίκιο, ὅταν λέει ὅτι ἡ κύρια μάζα τῶν στρατιωτικῶν μας δυνάμεων ἀποτελεῖται ἀπό ἐθελοντές καί στασιαστές... Εἶναι καλό ὅτι βλέπετε ἀντικειμενικά τήν κατάσταση τῶν δυνάμεών μας, γιατί ὅμως ταυτόχρονα ξεχνᾶτε *ὅτι τό πλῆθος δέν εἶναι καθόλου δικό μας* κι ἑπομένως *δέ θά μᾶς ρωτήσει* πότε θ' ἀρχίσει τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις καί τίς „ἀνταρσίες“... Ὅταν τό ἴδιο τό πλῆθος ἐξορμήσει μέ τή στοιχειακή καταστρεπτική του δύναμη, *μπορεῖ* νά συνθλίψει καί νά σαρώσει τόν „ταχτικό στρατό“ πού ὅλοι θά θέλαμε νά ἔχει μιά ἐξαιρετικά συστηματική ὀργάνωση μά δέν *προλάβαμε* νά τή φτιάσουμε». (Οἱ ὑπογραμμίσεις δικές μας.)

Περίεργη λογική! *Ἐπειδή ἀκριβῶς* τό «πλῆθος δέν εἶναι δικό μας», εἶναι παράλογο καί ἄπρεπο νά φωνάζει κανείς γιά «ἔφοδο» τούτη τή στιγμή, γιατί ἔφοδος σημαίνει ἐπίθεση ταχτικοῦ στρατοῦ κι ὄχι αὐθόρμητο ξέσπασμα τοῦ πλήθους. Ἐπειδή ἀκριβῶς τό πλῆθος *μπορεῖ* νά συνθλίψει καί νά σαρώσει τόν ταχτικό στρατό, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ὁπωσδήποτε «νά ἐπιβάλουμε μιά ἐξαιρετικά συστηματική ὀργάνωση» στόν ταχτι-

κό στρατό γιά «νά προλάβουμε» τήν αὐθόρμητη ἄνοδο μέ τή δουλειά μας, γιατί ὅσο πιό ἔγκαιρα «θά προλάβουμε» νά μπάσουμε ἕνα τέτοιο πνεῦμα ὀργάνωσης τόσο πιό πιθανό εἶναι, ὅτι δέ θά συνθλιβεῖ ὁ ταχτικός στρατός ἀπό τό πλῆθος, ἀλλά θά τραβήξει μπροστά ἐπικεφαλῆς τοῦ πλήθους. Ὁ Ναντέζντιν τά μπερδεύει, γιατί φαντάζεται ὅτι τάχα ὁ συστηματικά ὀργανωμένος αὐτός στρατός θ' ἀπασχολεῖται μέ κάτι πού θά τόν ξεκόψει ἀπό τό πλῆθος, ἐνῶ στήν πραγματικότητα θ' ἀπασχολεῖται ἀποκλειστικά μέ μιά ὁλόπλευρη καί πλατιά πολιτική ζύμωση, δηλ. ἀκριβῶς μέ τή δουλειά *πού φέρνει πιό κοντά καί συγχωνεύει σ' ἕνα σύνολο* τή στοιχειακή καταστρεπτική δύναμη τοῦ πλήθους μέ τή συνειδητή-καταστρεπτική δύναμη τῆς ὀργάνωσης ἐπαναστατῶν. Μά ἐσεῖς, κύριοι, προσπαθεῖτε νά φορτώσετε σέ ἄλλους τίς δικές σας ἁμαρτίες. Γιατί ἴσα ἴσα ἡ ὁμάδα «Σβομπόντα», *μπάζοντας στό πρόγραμμά* της τήν τρομοκρατία, μᾶς καλεῖ νά δημιουργήσουμε μιά ὀργάνωση τρομοκρατῶν. Μιά τέτοια ὀργάνωση θά ἐμπόδιζε πραγματικά τό στρατό μας νά πλησιάσει τό πλῆθος πού δυστυχῶς δέν εἶναι ἀκόμα δικό μας καί πού δυστυχῶς δέ μᾶς ρωτάει ἀκόμα, ἤ λίγο μᾶς ρωτάει, πότε καί πῶς θ' ἀρχίσει τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις.

«Θ' ἀφήσουμε νά μᾶς ξεφύγει ἡ ἴδια ἡ ἐπανάσταση — συνεχίζει ὁ Ναντέζντιν, φοβερίζοντας τήν „Ἴσκρα" — ὅπως ἀφήσαμε νά μᾶς ξεφύγουν τά σημερινά γεγονότα πού μᾶς ἦρθαν σάν κεραμίδα στό κεφάλι». Ἡ φράση αὐτή, ἄν τή συσχετίσουμε μέ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω, μᾶς δείχνει ξεκάθαρα πόσο ἀνόητη εἶναι ἡ ἰδιαίτερη «ἄποψη τῶν παραμονῶν τῆς ἐπανάστασης» *, πού ἐπινόησε ἡ «Σβομπόντα». Γιά νά μιλήσουμε ἀνοιχτά, ἡ ἰδιαίτερη αὐτή «ἄποψη» καταλήγει στό ὅτι «τώρα» εἶναι πιά ἀργά νά συζητᾶμε καί νά ἑτοιμαζόμαστε. Ἄν εἶναι ἔτσι, ὦ ἀξιοτιμότατε ἐχθρέ τῆς «φιλολογίας», τότε τί θέλατε καί γράψατε 132 τυπογραφημένες σελίδες «γιά τά ζητήματα τῆς θεωρίας ** καί

* Βλ. «Παραμονές τῆς ἐπανάστασης», σελ. 62.

** Ἄλλωστε, στήν «Ἐπισκόπηση τῶν ζητημάτων τῆς θεωρίας» πού ἔγραψε ὁ Λ. Ναντέζντιν, δέν ἔδωσε σχεδόν τίποτα ὥς πρός τά ζητήματα τῆς θεωρίας, ἐκτός ἴσως ἀπό τήν παρακάτω περικοπή, πολύ περίεργη ἀπό τήν «ἄποψη τῶν παραμονῶν τῆς ἐπανάστασης»: «Ἡ μπερνσταϊνιάδα στό σύνολό της χάνει αὐτή τή στιγμή γιά μᾶς τόν ὀξύ χαρακτήρα της, ὅπως ἀκριβῶς καί τό ζήτημα ἄν ὁ Ἀντάμοβιτς θ' ἀποδείξει ὅτι τοῦ κ. Στροῦβε τοῦ ἀξίζει ἡ τιμή πού τοῦ γίνεται, ἤ ἀντίθετα, ἄν ὁ κ. Στροῦβε θ' ἀντικρούσει τόν κ. Ἀντάμοβιτς καί θ' ἀρνηθεῖ νά παραιτηθεῖ, — ὅλα αὐτά εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορα, γιατί ζυγώνει ἡ «κρίσιμη ὥρα τῆς ἐπανάστασης» (σελ. 110). Θά ἦταν δύσκολο νά περιγράψει κανείς πιό ἀνάγλυφα τήν ἄκρα ἀδιαφορία τοῦ Λ.

τῆς ταχτικῆς»; Δέ νομίζετε πώς μιά καί μιλᾶτε γιά τήν «ἄποψη τῶν παραμονῶν τῆς ἐπανάστασης» θά ταίριαζε περισσότερο νά τυπώνατε 132 χιλιάδες προκηρύξεις μέ τό σύντομο σύνθημα: «βαρᾶτε τους!»;

Ἴσα ἴσα, ὅσοι θεωροῦν τήν παλλαϊκή πολιτική ζύμωση ἀκρογωνιαῖο λίθο καί τοῦ προγράμματος καί τῆς *ταχτικῆς τους καί τῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς τους*, ὅπως κάνει ἡ «Ἴσκρα», διατρέχουν λιγότερο ἀπό κάθε ἄλλον τόν κίνδυνο ν' ἀφήσουν νά τούς διαφύγει ἡ ἐπανάσταση. Οἱ ἄνθρωποι πού σ' ὅλη τή Ρωσία ἀσχολοῦνται μέ τό νά κλώθουν τά νήματα μιᾶς ὀργάνωσης, νήματα πού ξεκινᾶνε ἀπό μιά πανρωσική ἐφημερίδα, ὄχι μόνο δέν ἄφησαν νά τούς διαφύγουν τά γεγονότα τῆς ἄνοιξης, ἀλλ' ἀντίθετα, μᾶς ἔδοσαν τή δυνατότητα νά τά προβλέψουμε. Δέν ἄφησαν νά τούς διαφύγουν ἀπαρατήρητες καί οἱ διαδηλώσεις πού περιγράφονται στά φύλλα 13 καί 14 τῆς «Ἴσκρα»[87]: ἀντίθετα, πῆραν μέρος σ' αὐτές, νιώθοντας ζωηρά τήν ὑποχρέωσή τους νά βοηθήσουν τό αὐθόρμητο ξεσήκωμα τοῦ πλήθους καί βοηθώντας ταυτόχρονα μέ τήν ἐφημερίδα ὅλους τούς ρώσους συντρόφους νά ἐνημερωθοῦν καί ν' ἀξιοποιήσουν τήν πείρα τῶν διαδηλώσεων. Κι ἄν ζήσουν δέ θά ἀφήσουν νά τούς διαφύγει ἀπαρατήρητη καί ἡ ἐπανάσταση πού θ' ἀπαιτήσει ἀπό μᾶς πρίν ἀπ' ὅλα καί πάνω ἀπ' ὅλα νά ἔχουμε πείρα ζύμωσης, ἱκανότητα νά ὑποστηρίζουμε (νά ὑποστηρίζουμε σοσιαλδημοκρατικά) κάθε διαμαρτυρία, ἱκανότητα νά κατευθύνουμε τό αὐθόρμητο κίνημα, προφυλάγοντάς το κι ἀπό τά λάθη τῶν φίλων κι ἀπό τίς παγίδες τῶν ἐχθρῶν!

Ἔτσι φτάσαμε στόν τελευταῖο λόγο πού μᾶς ἀναγκάζει νά ἐπιμένουμε τόσο πολύ στό σχέδιο δημιουργίας μιᾶς ὀργάνωσης γύρω ἀπό μιά πανρωσική ἐφημερίδα, μέ τή βοήθεια τῆς κοινῆς δουλειᾶς γιά τήν κοινή ἐφημερίδα. Μόνο τέτοια ὀργάνωση θά ἐξασφαλίσει τήν ἀπαραίτητη γιά μιά σοσιαλδημοκρατική μαχητική ὀργάνωση *εὐλυγισία*, δηλ. τήν ἱκανότητα νά προσαρμόζεται ἀμέσως στίς πιό διαφορετικές καί γοργά μεταβαλλόμενες συνθῆκες πάλης, τήν ἱκανότητα, «ἀπό τό ἕνα μέρος, ν' ἀποφεύγει

Ναντέζντιν στά ζητήματα τῆς θεωρίας. Διακηρύξαμε ὅτι βρισκόμαστε σέ «παραμονές ἐπανάστασης», *γι' αὐτό* μᾶς εἶναι «ἐντελῶς ἀδιάφορο», ἄν θά κατορθώσουν ἤ ὄχι οἱ ὀρθόδοξοι νά διώξουν ὁριστικά ἀπό τίς θέσεις τους τούς κριτικούς!! Κι ὁ σοφός μας δέ βλέπει ὅτι ἀκριβῶς στή διάρκεια τῆς ἐπανάστασης θά μᾶς χρειαστοῦν τ' ἀποτελέσματα τῆς θεωρητικῆς πάλης ἐνάντια στούς κριτικούς γιά νά εἴμαστε σέ θέση νά καταπολεμήσουμε ἀποφασιστικά τίς *πραχτικές* τους θέσεις!

τή μάχη ἐκ παρατάξεως μ' ἕναν ἀσύγκριτα πιό ἰσχυρό ἐχθρό, τή στιγμή πού ἔχει συγκεντρώσει σ' ἕνα σημεῖο ὅλες του τίς δυνάμεις, καί ἀπό τό ἄλλο, νά ἐκμεταλλεύεται τή δυσκινησία αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ καί νά τοῦ ἐπιτίθεται ἐκεῖ καί τότε πού λιγότερο περιμένει ἐπίθεση» *. Θά ἦταν τρομερό λάθος, ἄν οἰκοδομούσαμε τήν κομματική ὀργάνωση, ὑπολογίζοντας μονάχα σέ ξέσπασμα καί σέ ὁδομαχίες ἤ μόνο στήν «προχωρητική πορεία τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης». Πρέπει *πάντα* νά κάνουμε τήν καθημερινή μας δουλειά καί πάντα νά εἴμαστε ἕτοιμοι γιά ὅλα, γιατί πολύ συχνά εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά προβλέψουμε τήν ἐναλλαγή τῶν περιόδων ξεσπάσματος μέ τίς περιόδους ἠρεμίας. Μά καί στίς περιπτώσεις πού αὐτό μπορεῖ νά γίνει, δέ θά μπορούσαμε νά ἐπωφεληθοῦμε ἀπ' αὐτή τήν πρόβλεψη γιά ν' ἀνασυγκροτήσουμε τήν ὀργάνωση, γιατί ἡ ἐναλλαγή αὐτή σέ μιά ἀπολυταρχική χώρα συντελεῖται μέ καταπληχτική ταχύτητα καί κάποτε ἐξαρτιέται ἀπό μιά καί μόνη νυχτερινή ἐπιδρομή τῶν γενίτσαρων τοῦ τσάρου[88]. Καί τήν ἴδια τήν ἐπανάσταση δέν πρέπει καθόλου νά τή φανταζόμαστε σάν μιά καί μόνη πράξη (ὅπως τή φαντάζεται, κατά τά φαινόμενα, ὁ Ναντέζντιν), ἀλλά σάν μιά σειρά γοργῶν ἐναλλαγῶν, ἰσχυρῶν ἤ ἀσθενῶν ἐκρήξεων μέ περιόδους μεγάλης ἤ μικρῆς ἠρεμίας. Γι' αὐτό τό λόγο τό βασικό περιεχόμενο τῆς δράσης τῆς κομματικῆς μας ὀργάνωσης, ἡ ἑστία αὐτῆς τῆς δράσης πρέπει νά εἶναι μιά δουλειά δυνατή κι ἀναγκαία, τόσο σέ περίοδο τῶν πιό ἰσχυρῶν ἐκρήξεων ὅσο καί σέ περίοδο ἀπόλυτης ἠρεμίας καί συγκεκριμένα: δουλειά πολιτικῆς ζύμωσης, ἑνιαία γιά ὅλη τή Ρωσία, πού νά φωτίζει ὅλες τίς ὄψεις τῆς ζωῆς καί ν' ἀπευθύνεται στίς πιό πλατιές μάζες. Ἡ δουλειά ὅμως αὐτή στή σύγχρονη Ρωσία *δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ* χωρίς μιά πανρωσική ἐφημερίδα πού

* «Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 4: «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;». — «Οἱ ἐπαναστάτες ἐκπολιτιστές πού δέ δέχονται τήν ἄποψη τῶν παραμονῶν τῆς ἐπανάστασης, δέν ταράζονται καθόλου ἀπό τό μάκρος τῆς δουλειᾶς», γράφει ὁ Ναντέζντιν (σελ. 62). Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θά σημειώσουμε, πώς ἄν δέν μπορέσουμε νά ἐπεξεργαστοῦμε μιά πολιτική ταχτική κι ἕνα ὀργανωτικό σχέδιο, ὑπολογισμένα ὁπωσδήποτε γιά μιά *πολύ μακρόχρονη δουλειά* καί τέτοια πού νά ἐξασφαλίζουν ταυτόχρονα *μέ τήν ἴδια τήν πορεία αὐτῆς τῆς δουλειᾶς* τό ἑτοιμοπόλεμο τοῦ κόμματός μας, ὥστε σέ κάθε ἀναπάντεχο, σέ κάθε ἐπιτάχυνση τῆς πορείας τῶν γεγονότων νά βρεθεῖ στή θέση του καί νά ἐκτελέσει τό καθῆκον του, θ' ἀποδειχθοῦμε ἀξιοθρήνητοι πολιτικοί τυχοδιῶχτες. Μόνο ὁ Ναντέζντιν πού μόλις ἀπό χτές ἄρχισε νά λέγεται σοσιαλδημοκράτης, μπορεῖ νά ξεχνάει ὅτι σκοπός τῆς σοσιαλδημοκρατίας εἶναι ἡ ριζική ἀλλαγή τῶν συνθηκῶν ζωῆς ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας κι ὅτι γι' αὐτό δέν ἐπιτρέπεται στό σοσιαλδημοκράτη «νά ταράζεται» ἀπό τή διάρκεια τῆς δουλειᾶς.

νά βγαίνει πολύ συχνά. Ἡ ὀργάνωση, πού θά διαμορφωθεῖ μόνη της γύρω ἀπ᾽ αὐτή τήν ἐφημερίδα, μιά ὀργάνωση τῶν *συνεργατῶν της* (μέ τήν πλατιά ἔννοια τῆς λέξης, δηλ. ὅλων ὅσοι ἐργάζονται γι᾽ αὐτήν) θά εἶναι ἕτοιμη *γιά τό καθετί*, ἀρχίζοντας ἀπό τή διάσωση τῆς τιμῆς, τοῦ γοήτρου καί τῆς συνέχειας τοῦ κόμματος τή στιγμή τῆς πιό μεγάλης «καταπίεσης» τῶν ἐπαναστατῶν καί τελειώνοντας μέ τήν προετοιμασία, τόν καθορισμό τοῦ χρόνου καί τή διεξαγωγή τῆς *παλλαϊκῆς ἔνοπλης ἐξέγερσης*.

Πραγματικά, γιά φανταστεῖτε μιά πολύ συνηθισμένη σέ μᾶς περίπτωση — τό ὁλοκληρωτικό σμπαράλιασμα μιᾶς ὀργάνωσής μας σέ μιά ἤ περισσότερες περιοχές. Ἐπειδή *ὅλες* οἱ τοπικές ὀργανώσεις δέν ἔχουν *μιά μοναδική* κοινή ταχτική δουλειά, αὐτά τά χτυπήματα συνοδεύονται συχνά μέ διακοπή τῆς δουλειᾶς γιά πολλούς μῆνες. Ἄν ὅμως ὅλες οἱ ὀργανώσεις εἶχαν μιά κοινή δουλειά, θ᾽ ἀρκοῦσε, ἀκόμα κι ἄν εἴχαμε τό πιό γερό χτύπημα, νά δουλέψουν μερικές βδομάδες δυό-τρεῖς δραστήριοι ἄνθρωποι, γιά νά δημιουργήσουν καινούργιους ὁμίλους τῆς νεολαίας πού ἐμφανίζονται, ὅπως εἶναι γνωστό, πολύ γρήγορα ἀκόμα καί τώρα, καί νά τούς φέρουν σέ ἐπαφή μέ τό κοινό κέντρο. Κι ὅταν ἡ κοινή αὐτή δουλειά πού ζημιώνεται ἀπό τήν ἐπιδρομή, εἶναι φανερή σέ ὅλους, τότε καί οἱ καινούργιοι ὅμιλοι μποροῦν ἀκόμα πιό γρήγορα νά γεννιοῦνται καί νά συνδέονται μ᾽ αὐτό τό κέντρο.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος, γιά φανταστεῖτε μιά λαϊκή ἐξέγερση. Ἴσως ὁ καθένας θά συμφωνήσει τώρα, ὅτι πρέπει νά σκεφτόμαστε καί νά ἑτοιμαζόμαστε γι᾽ αὐτήν. *Πῶς* ὅμως νά ἑτοιμαζόμαστε; Ἀσφαλῶς ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή δέν μπορεῖ νά διορίσει πράχτορες σ᾽ ὅλα τά μέρη γιά τήν προετοιμασία τῆς ἐξέγερσης! Ἀκόμα κι ἄν εἴχαμε ΚΕ, δέ θά πετύχαινε ἀπολύτως τίποτα μ᾽ ἕνα τέτοιο διορισμό, μέσα στίς σημερινές συνθῆκες τῆς Ρωσίας. Ἀντίθετα, ἕνα δίχτυ πραχτόρων *, πού θά διαμορ-

* Ἀλλοίμονο, ἀλλοίμονο! Πάλι μοῦ ξέφυγε ἡ τρομερή λέξη «πράχτορες» πού χτυπάει τόσο ἄσχημα στό δημοκρατικό ἀφτί τῶν διαφόρων Μαρτίνοφ! Μοῦ φαίνεται παράξενο, γιατί αὐτή ἡ λέξη δέν ἔθιγε τήν εὐαισθησία τῶν κορυφαίων τῆς δεκαετίας 1870–1880 καί θίγει τήν εὐαισθησία τῶν χειροτεχνῶν τῆς δεκαετίας 1890–1900. Μοῦ ἀρέσει αὐτή ἡ λέξη, γιατί τονίζει καθαρά καί ξάστερα τήν *κοινή ὑπόθεση*, στήν ὁποία ὅλοι οἱ πράχτορες ὑποτάσσουν τίς σκέψεις καί τίς ἐνέργειές τους. Κι ἄν θά χρειαζόταν ν᾽ ἀντικατασταθεῖ αὐτή ἡ λέξη μέ μιά ἄλλη, ἡ μόνη λέξη πού θά μποροῦσα νά διαλέξω εἶναι ἡ λέξη «συνεργάτης», ἄν δέ μύριζε λίγη φιλολογία καί λίγη ἀοριστία. Κεῖνο πού μᾶς χρειάζεται εἶναι μιά στρατιωτική ὀργάνωση πραχτόρων. Ἄλλωστε, οἱ πολυάριθμοι Μαρτίνοφ (πολυάριθμοι ἰδιαίτερα στό ἐξω-

φωνόταν στή δουλειά γιά τήν ἔκδοση καί τήν κυκλοφορία μιᾶς κεντρικῆς ἐφημερίδας, δέ θ' ἀναγκαζόταν «νά κάθεται καί νά περιμένει» τό σύνθημα τῆς ἐξέγερσης, μά θά διεξῆγε μιά ταχτική δουλειά πού θά τοῦ ἐξασφάλιζε τίς μεγαλύτερες πιθανότητες ἐπιτυχίας σέ περίπτωση ἐξέγερσης. Μιά τέτοια δουλειά θά δυνάμωνε τούς δεσμούς καί μέ τίς πιό πλατιές μάζες τῶν ἐργατῶν καί μέ ὅλα τά στρώματα τά δυσαρεστημένα ἀπό τήν ἀπολυταρχία, πράγμα πού ἔχει τόσο μεγάλη σπουδαιότητα γιά μιά ἐξέγερση. Σέ μιά τέτοια δουλειά θ' ἀναπτυσσόταν ἡ ἱκανότητα νά ἐκτιμᾶται σωστά ἡ γενική πολιτική κατάσταση καί, συνεπῶς, ἡ ἱκανότητα νά διαλέγεται ἡ κατάλληλη στιγμή γιά τήν ἐξέγερση. Μιά τέτοια ἀκριβῶς δουλειά θά δίδασκε *ὅλες* τίς τοπικές ὀργανώσεις ν' ἀποκρίνονται συγχρόνως στά ἴδια πολιτικά ζητήματα, συμβάντα καί γεγονότα, πού συνταράζουν ὅλη τή Ρωσία, ν' ἀντιδροῦν σ' αὐτά τά «γεγονότα» ὅσο τό δυνατό πιό δραστήρια, ὅσο τό δυνατό πιό ὁμοιόμορφα κι ὅσο τό δυνατό μέ τόν πιό ἐνδεδειγμένο τρόπο, — γιατί μιά ἐξέγερση εἶναι στήν οὐσία ἡ πιό δραστήρια, ἡ πιό ὁμοιόμορφη καί ἡ πιό ἐνδεδειγμένη «ἀπάντηση» ὅλου τοῦ λαοῦ στήν κυβέρνηση. Καί, τέλος, μιά τέτοια ἀκριβῶς δουλειά θά δίδασκε ὅλες τίς ἐπαναστατικές ὀργανώσεις σ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς Ρωσίας νά διατηροῦν τούς πιό σταθερούς καί ταυτόχρονα τούς πιό συνωμοτικούς δεσμούς μεταξύ τους, δημιουργώντας ἔτσι μιά *πραγματική* ἑνότητα τοῦ κόμματος, — γιατί χωρίς αὐτούς τούς δεσμούς δέν μπορεῖ νά μελετηθεῖ συλλογικά τό σχέδιο ἐξέγερσης καί νά παρθοῦν στίς παραμονές της τά ἀναγκαῖα προκαταρχτικά μέτρα πού πρέπει νά τηροῦνται μυστικά μέ τή μεγαλύτερη αὐστηρότητα.

Μέ δυό λόγια, τό «σχέδιο μιᾶς πανρωσικῆς πολιτικῆς ἐφημερίδας» ὄχι μόνο δέν εἶναι καρπός δουλειᾶς γραφείου, προσώπων πού εἶναι μολυσμένα ἀπό δογματισμό καί λογιοτατισμό (ὅπως νόμισαν οἱ ἄνθρωποι πού δέν εἶχαν ἐμβαθύνει καλά σ' αὐτό τό ζήτημα), μά ἀπεναντίας εἶναι ἕνα πολύ πραχτικό σχέδιο γιά ν' ἀρχίσουμε νά προετοιμαζόμαστε ὁλόπλευρα κι ἀμέσως γιά τήν ἐξέγερση, χωρίς νά ξεχνᾶμε, ταυτόχρονα, οὔτε στιγμή τήν ταχτική καθημερινή μας δουλειά.

τερικό), πού τούς ἀρέσει ν' ἀσχολοῦνται «μέ τήν ἀλληλοπροαγωγή σέ στρατηγούς», θά μποροῦσαν, ἀντί «πράχτορας γιά τίς ταυτότητες», νά λένε — «διευθυντής τοῦ εἰδικοῦ τμήματος γιά τόν ἐφοδιασμό τῶν ἐπαναστατῶν μέ ταυτότητες» κτλ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ ἱστορία τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας χωρίζεται ξεκάθαρα σέ τρεῖς περιόδους.

Ἡ πρώτη περίοδος ἀγκαλιάζει κάπου δέκα χρόνια, περίπου τή δεκαετία 1884–1894. Ἦταν ἡ περίοδος πού γεννήθηκε καί στέριωσε ἡ θεωρία καί τό πρόγραμμα τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ὁ ἀριθμός τῶν ὀπαδῶν τῆς νέας κατεύθυνσης στή Ρωσία μποροῦσε νά μετρηθεῖ στά δάχτυλα. Ἡ σοσιαλδημοκρατία ὑπῆρχε χωρίς ἐργατικό κίνημα· σάν πολιτικό κόμμα περνοῦσε ἕνα προτσές ἐνδομήτριας ἀνάπτυξης.

Ἡ δεύτερη περίοδος ἀγκαλιάζει τρία-τέσσερα χρόνια, ἀπό τό 1894 ὥς τό 1898. Ἡ σοσιαλδημοκρατία βγαίνει στό φῶς τῆς ἡμέρας σάν κοινωνικό κίνημα, σάν ἄνοδος τῶν λαϊκῶν μαζῶν, σάν πολιτικό κόμμα. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς παιδικῆς κι ἐφηβικῆς ἡλικίας. Μέ ταχύτητα ἐπιδημίας διαδίδεται μέσα στή διανόηση ἕνα γενικό πάθος γιά πάλη ἐνάντια στό ναροντνικισμό καί γιά προσέγγιση πρός τούς ἐργάτες, ἕνα γενικό πάθος μέσα στούς ἐργάτες γιά ἀπεργίες. Τό κίνημα σημειώνει τεράστιες ἐπιτυχίες. Οἱ περισσότεροι καθοδηγητές εἶναι ἐντελῶς νέοι ἄνθρωποι· δέν ἔχουν φτάσει ἀκόμα τήν «ἡλικία τῶν τριανταπέντε χρονῶν», πού ὁ κ. Μιχαηλόβσκι τή θεωροῦσε σάν κάποιο φυσικό ὅριο. Ἐπειδή εἶναι ἀκόμα νέοι εἶναι κι ἀπροετοίμαστοι γιά τήν πραχτική δουλειά ἐγκαταλείπουν καί τή σκηνή πάρα πολύ γρήγορα. Ἡ ἔκταση ὅμως τῆς δουλειᾶς τους ἦταν στίς περισσότερες περιπτώσεις πολύ μεγάλη. Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἄρχιζαν νά σκέφτονται ἐπαναστατικά, σάν ναροντοβόλτσι. Σχεδόν ὅλοι τους στήν πρώτη τους νεότητα ὑποκλίνονταν μέ θαυμασμό μπροστά στούς ἥρωες τῆς τρομοκρατίας. Χρειάστηκε πάλη γιά ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τίς γοητευτικές ἐντυπώσεις πού προκαλοῦσαν οἱ ἡρωικές αὐτές παραδόσεις, καί ἡ πάλη αὐτή συνοδεύτηκε μέ ρήξη τῶν προσωπικῶν σχέσεων μέ ἀνθρώπους πού ἦταν ὁπωσδήποτε ἀπο-

φασισμένοι νά μείνουν πιστοί στή «Ναρόντναγια Βόλια» καί πού οἱ νεαροί σοσιαλδημοκράτες τούς ἐκτιμοῦσαν πολύ. Ἡ πάλη τούς ἀνάγκαζε νά μελετοῦν, νά διαβάζουν τά παράνομα ἔργα ὅλων τῶν κατευθύνσεων, ν' ἀσχολοῦνται ἐντατικά μέ τά ζητήματα τοῦ νόμιμου ναροντνικισμοῦ. Διαπαιδαγωγημένοι στήν πάλη αὐτή οἱ σοσιαλδημοκράτες πῆγαν στό ἐργατικό κίνημα, χωρίς νά ξεχνοῦν «οὔτε στιγμή» οὔτε τή θεωρία τοῦ μαρξισμοῦ πού τούς φώτιζε μέ τό λαμπρό της φῶς, οὔτε τό καθῆκον τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολυταρχίας. Ἡ δημιουργία τοῦ κόμματος τήν ἄνοιξη τοῦ 1898 ἦταν τό πιό ἀνάγλυφο καί ταυτόχρονα τό *τελευταῖο* ἔργο τῶν σοσιαλδημοκρατῶν αὐτῆς τῆς περιόδου.

Ἡ τρίτη περίοδος, ὅπως εἴδαμε, προετοιμάζεται τό 1897 καί διαδέχεται όριστικά τή δεύτερη περίοδο τό 1898 (1898–;). Εἶναι περίοδος σύγχυσης, διάλυσης, ταλάντευσης. Στήν ἐφηβική ἡλικία ἡ φωνή τοῦ ἀνθρώπου ἀλλάζει. Ἔτσι αὐτή τήν περίοδο ἡ φωνή τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας ἄρχισε ν' ἀλλάζει, ἄρχισε ν' ἀντηχεῖ παράφωνα· ἀπό τό ἕνα μέρος, στά ἔργα τῶν κ. κ. Στροῦβε καί Προκοπόβιτς, Μπουλγκάκοφ καί Μπερντιάγεφ, ἀπό τό ἄλλο στά ἔργα τοῦ Β. Ι. καί τοῦ Ρ. Μ., τοῦ Μπ. Κριτσέβσκι καί τοῦ Μαρτίνοφ. Ὅμως μονάχα οἱ ἡγέτες περιπλανιόνταν διχασμένοι καί τραβοῦσαν πρός τά πίσω: τό κίνημα αὐτό καθαυτό ἐξακολουθοῦσε ν' ἀναπτύσσεται καί νά κάνει τεράστια βήματα πρός τά μπρός. Ἡ προλεταριακή πάλη ἀγκάλιαζε νέα στρώματα ἐργατῶν κι ἁπλωνόταν σ' ὅλη τή Ρωσία, ἐπιδρώντας τήν ἴδια στιγμή ἔμμεσα καί στό ζωντάνεμα τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος μέσα στούς φοιτητές καί στ' ἄλλα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ συνείδηση ὅμως τῶν ἡγετῶν τά δίπλωσε μπροστά στό πλάτος καί στή δύναμη τῆς αὐθόρμητης ἀνόδου· μέσα στούς σοσιαλδημοκράτες ἐπικρατοῦσε πιά μιά ἄλλη γενιά, ἡ γενιά τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ κόμματος πού εἶχαν διαπαιδαγωγηθεῖ σχεδόν ἀποκλειστικά μέ τή «νόμιμη» μαρξιστική φιλολογία, πού ἦταν τόσο πιό ἀνεπαρκής, ὅσο μεγαλύτερη συνειδητότητα ἀπαιτοῦσε ἀπ' αὐτούς τό αὐθόρμητο τῆς μάζας. Οἱ ἡγέτες ὄχι μόνο ἔμεναν πίσω κι ἀπό θεωρητική («ἐλευθερία κριτικῆς») κι ἀπό πραχτική ἄποψη («χειροτεχνισμός»), μά προσπαθοῦσαν νά δικαιολογήσουν τήν καθυστέρησή τους μέ κάθε λογῆς μεγαλόστομα ἐπιχειρήματα. Τό σοσιαλδημοκρατισμό τόν ὑποβίβαζαν στό ἐπίπεδο τοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ τόσο οἱ μπρεντανιστές τῆς νόμιμης ὅσο καί οἱ χβοστιστές τῆς παράνομης φιλολογίας. Τό πρόγραμμα τοῦ «Credo» ἄρχιζε νά πραγματοποιεῖται, ἰδιαίτερα ὅταν ὁ «χειροτεχνισμός» τῶν σοσιαλδημο-

κρατῶν προκάλεσε τήν ἀναζωογόνηση τῶν ἐπαναστατικῶν μή σοσιαλδημοκρατικῶν κατευθύνσεων.

Κι ἄν ὁ ἀναγνώστης μέ κατηγορήσει γιατί ἀσχολήθηκα πάρα πολύ λεπτομερειακά μέ κάποιο «Ραμπότσεγε Ντιέλο» θ' ἀπαντήσω: τό «Ρ. Ντιέλο» ἀπόχτησε «ἱστορική» σημασία, γιατί καθρέφτισε μέ τόν πιό ἀνάγλυφο τρόπο τό «πνεῦμα» αὐτῆς τῆς τρίτης περιόδου *. Ἐκεῖνος πού μποροῦσε νά ἐκφράσει πραγματικά τή σύγχυση καί τίς ταλαντεύσεις, τήν προθυμία γιά παραχωρήσεις καί πρός τόν «κριτικισμό» καί πρός τόν «οἰκονομισμό», καί πρός τήν πολιτική τῆς τρομοκρατίας δέν ἦταν ὁ συνεπής Ρ. Μ., μά ἴσα ἴσα οἱ ἀνεμοδοῦρες Κριτσέβσκι καί Μαρτίνοφ. Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει αὐτή τήν περίοδο δέν εἶναι ἡ ὑπεροπτική περιφρόνηση τῆς πράξης ἀπό κάποιον θαυμαστή τοῦ «ἀπόλυτου», μά ἴσα ἴσα ὁ συνδυασμός τοῦ μικροπραχτικισμοῦ μέ τήν ἄκρα ἀδιαφορία ἀπέναντι στή θεωρία. Οἱ ἥρωες αὐτῆς τῆς περιόδου δέν ἀσχολοῦνταν τόσο μέ τήν ἀνοιχτή ἄρνηση τῶν «μεγάλων λόγων» ὅσο μέ τόν ἐκχυδαϊσμό τους: ὁ ἐπιστημονικός σοσιαλισμός ἔπαψε νά εἶναι ὁλοκληρωμένη ἐπαναστατική θεωρία καί μετατράπηκε σ' ἕνα κράμα ὅπου προσθέτανε «ἐλεύθερα» διάφορα ὑγρά ἀπό κάθε καινούργιο γερμανικό σχολικό ἐγχειρίδιο: τό σύνθημα «ταξική πάλη» δέν ἔδινε ὤθηση γιά ὅλο καί πλατύτερη, ὅλο καί ἐνεργητικότερη δράση, μά χρησίμευε σάν καταπραϋντικό μέσο, γιατί, βλέπετε, «ἡ οἰκονομική πάλη συνδέεται ἀδιάρηχτα μέ τήν πολιτική». Ἡ ἰδέα τοῦ κόμματος δέ χρησίμευε σάν κάλεσμα γιά τή δημιουργία μιᾶς μαχητικῆς ὀργάνωσης ἐπαναστατῶν, μά γιά νά δικαιολογήσει κάποιον «ἐπαναστατικό γραφειοκρατισμό» κι ἕνα παιδιάστικο παιχνίδι μέ «δημοκρατικά» σχήματα.

Πότε θά τελειώσει ἡ τρίτη καί θ' ἀρχίσει ἡ τέταρτη περίοδος αὐτό δέν τό ξέρουμε (πάντως τήν προμηνᾶνε κιόλας πολλά σημάδια). Ἀπό τήν περιοχή τῆς ἱστορίας περνᾶμε ἐδῶ στήν περιοχή τοῦ παρόντος καί ἐνμέρει τοῦ μέλλοντος. Πιστεύουμε ὅμως ἀκράδαντα ὅτι ἡ τέταρτη περίοδος θά ὁδηγήσει στό στέριωμα τοῦ μαχόμενου μαρξισμοῦ, ὅτι ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία θά

* Θά μποροῦσα ἐπίσης ν' ἀπαντήσω μέ τή γερμανική παροιμία: «Den Sack schlägt man, den Esel meint man, δηλαδή «σένα τά λέω πεθερά γιά νά τ' ἀκούει ἡ νύφη». Ὄχι μόνο τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», μά καί ἡ *πλατιά μάζα* τῶν πραχτικῶν καί τῶν *θεωρητικῶν* παρασύρθηκε ἀπό τόν «κριτικισμό» τῆς μόδας. Μπέρδεψε στό ζήτημα τοῦ αὐθόρμητου καί παραστράτησε ἀπό τή σοσιαλδημοκρατική στήν τρεϊντ-γιουνιονιστική ἀντίληψη τῶν πολιτικῶν καί ὀργανωτικῶν μας καθηκόντων.

βγεῖ ἀπό τήν κρίση δυναμωμένη καί ἀνδρωμένη, ὅτι ἡ ὀπορτουνιστική ὀπισθοφυλακή «θά ἀντικατασταθεῖ» ἀπό τό πραγματικά πρωτοπόρο τμῆμα τῆς πιό ἐπαναστατικῆς τάξης.

Μέ τήν ἔννοια ὅτι καλοῦμε γιά μιά τέτοια «ἀντικατάσταση» καί συνοψίζοντας ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, μποροῦμε στό ἐρώτημα: τί νά κάνουμε; νά δόσουμε τή σύντομη ἀπάντηση:

Νά ξεμπερδεύουμε μέ τήν τρίτη περίοδο.

Παράρτημα [89]

Η ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΥΓΧΩΝΕΥΣΗΣ ΤΗΣ «ΙΣΚΡΑ» ΜΕ ΤΟ «ΡΑΜΠΟΤΣΕΓΕ ΝΤΙΕΛΟ»

Μᾶς μένει νά περιγράψουμε τήν ταχτική πού ἡ «Ἴσκρα» υἱοθέτησε κι ἐφάρμοσε μέ συνέπεια στίς ὀργανωτικές της σχέσεις μέ τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Ἡ ταχτική αὐτή ἔχει βρεῖ ὁλοκληρωτικά τήν ἔκφρασή της στό φύλλο ἀρ. 1 τῆς «Ἴσκρα», σ' ἕνα ἄρθρο μέ τόν τίτλο: «Διάσπαση τῆς Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ» *. Ἀπό τήν ἀρχή ταχθήκαμε μέ τήν ἄποψη, ὅτι ἡ *πραγματική* «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ», πού στό πρῶτο συνέδριο τοῦ κόμματός μας εἶχε ἀναγνωριστεῖ σάν ἐκπρόσωπός του στό ἐξωτερικό, *διασπάστηκε* σέ δυό ὀργανώσεις· ὅτι τό ζήτημα τῆς ἀντιπροσώπευσης τοῦ κόμματος παραμένει ἀνοιχτό, γιατί λύθηκε μονάχα προσωρινά καί ὑπό ὅρους μέ τήν ἐκλογή στό διεθνές συνέδριο τοῦ Παρισιοῦ δυό μελῶν πού θ' ἀντιπροσωπεύουν τή Ρωσία στό μόνιμο διεθνές σοσιαλιστικό γραφεῖο — ἀπό ἕνα μέλος γιά τό κάθε τμῆμα τῆς διασπασμένης «Ἕνωσης» [90]. Δηλώσαμε ὅτι στήν οὐσία τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» *δέν ἔχει δίκιο*. Ταχθήκαμε ἀπό ἄποψη ἀρχῶν ἀποφασιστικά μέ τό μέρος τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», ταυτόχρονα ὅμως ἀρνηθήκαμε νά μποῦμε στίς λεπτομέρειες τῆς διάσπασης καί τονίσαμε τίς ὑπηρεσίες τῆς «Ἕνωσης» στόν τομέα τῆς καθαρά πραχτικῆς δουλειᾶς **.

Συνεπῶς, ἡ θέση μας ἦταν ὥς ἕνα βαθμό θέση ἀναμονῆς: κάναμε παραχώρηση στή γνώμη πού κυριαρχοῦσε στήν πλειονότητα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν, ὅτι καί οἱ πιό ἀδιάλλα-

---

* Βλ. Ἅπαντα 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 389-390. *Ἡ Σύντ.*

** Ἡ κρίση μας γιά τή διάσπαση στηριζόταν ὄχι μόνο σέ ὅσα διαβάσαμε στά ἔντυπα, μά καί στά στοιχεῖα πού συγκεντρώθηκαν στό ἐξωτερικό ἀπό ὁρισμένα μέλη τῆς ὀργάνωσής μας.

χτοι ἐχθροί τοῦ «οἰκονομισμοῦ» μποροῦν νά δουλέψουν χέρι χέρι μέ τήν «Ἕνωση», γιατί ἡ «Ἕνωση» δήλωσε πολλές φορές, ὅτι συμφωνεῖ καταρχήν μέ τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», χωρίς νά ἔχει τάχα ἀξιώσεις ἀνεξαρτησίας στά βασικά ζητήματα τῆς θεωρίας καί τῆς ταχτικῆς. Ἡ ὀρθότητα τῆς θέσης μας ἐπιβεβαιώθηκε ἔμμεσα μέ τό γεγονός, ὅτι σχεδόν ταυτόχρονα μέ τήν ἔκδοση τοῦ πρώτου φύλλου τῆς «Ἴσκρα» (Δεκέμβρης τοῦ 1900) τρία μέλη ἀποχώρησαν ἀπό τήν «Ἕνωση», σχημάτισαν τή λεγόμενη «Ὁμάδα πρωτοβουλίας» καί ἀπευθύνθηκαν: 1. στό τμῆμα ἐξωτερικοῦ τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα», 2. στήν ἐπαναστατική ὀργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ»[91] καί 3. στήν «Ἕνωση», μέ τήν πρόταση νά μεσολαβήσουν γιά νά γίνουν διαπραγματεύσεις γιά συμφιλίωση. Οἱ πρῶτες δυό ὀργανώσεις ἀπάντησαν ἀμέσως ὅτι συμφωνοῦν, *ἡ τρίτη ἀρνήθηκε*. Εἶναι ἀλήθεια, πώς, ὅταν ἕνας ὁμιλητής ἀνέφερε αὐτά τά γεγονότα στό περσινό «ἑνωτικό» συνέδριο, ἕνα μέλος τῆς διοίκησης τῆς «Ἕνωσης» δήλωσε, πώς ἡ ἄρνησή τους προκλήθηκε *ἀποκλειστικά* ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ «Ἕνωση» ἦταν δυσαρεστημένη ἀπό τή σύνθεση τῆς ὁμάδας πρωτοβουλίας. Θεωρώντας καθῆκον ν' ἀναφέρω αὐτή τήν ἐξήγηση, δέν μπορῶ ὡστόσο νά μή παρατηρήσω ἀπό τήν πλευρά μου, πώς δέν τή θεωρῶ ἱκανοποιητική: ἡ «Ἕνωση» πού ἤξερε ὅτι δυό ὀργανώσεις συμφώνησαν ν' ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις, μποροῦσε ν' ἀπευθυνθεῖ σ' αὐτές καί μέ ἄλλον μεσολαβητή ἤ ἀπευθείας.

Τήν ἄνοιξη τοῦ 1901 καί τό «Ζαριά» (τεῦχος 1, Ἀπρίλης) καί ἡ «Ἴσκρα» (ἀρ. φύλλου 4, Μάης) ἄρχισαν ἀνοιχτή πολεμική ἐνάντια στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο»*. Ἡ «Ἴσκρα» ἐπιτέθηκε ἰδιαίτερα ἐνάντια στήν «Ἱστορική στροφή» τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», πού στό φύλλο του τοῦ *Ἀπρίλη*, δηλαδή ὕστερα πιά ἀπό τά γεγονότα τῆς ἄνοιξης, ἔδειξε ἀστάθεια ἀπέναντι στό ζήτημα τῆς τρομοκρατίας καί στίς «αἱμοχαρεῖς» ἐκκλήσεις. Παρ' ὅλη αὐτή τήν πολεμική, ἡ «Ἕνωση» ἀπάντησε ὅτι συμφωνεῖ νά ξαναρχίσουν διαπραγματεύσεις γιά συμφιλίωση μέ τή μεσολάβηση μιᾶς νέας ὁμάδας «συμφιλιωτῶν»[92]. Τόν Ἰούνη ἔγινε προκαταρχτική συνδιάσκεψη ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν ὀργανώσεων πού ἀναφέραμε πιό πάνω. Ἡ συνδιάσκεψη αὐτή ἐπεξεργάστηκε σχέδιο συμφωνίας μέ βάση μιά πολύ λεπτομερειακή «συμφωνία ἀρχῶν», πού δημοσιεύτηκε ἀπό τήν «Ἕνωση»

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 1-13. *Ἡ Σύντ.*

στήν μπροσούρα «Δυό συνέδρια» καί άπό τό Σύνδεσμο στήν μπροσούρα: «Ντοκουμέντα τοῦ „ἑνωτικοῦ“ συνεδρίου».

Τό περιεχόμενο αὐτῆς τῆς συμφωνίας ἀρχῶν (ἤ, ὅπως λέγεται πιό συχνά, τῶν ἀποφάσεων τῆς συνδιάσκεψης τοῦ Ἰούνη) δείχνει πολύ καθαρά, ὅτι ἐμεῖς βάλαμε σάν ἀναγκαῖο ὅρο γιά τήν ἑνότητα τήν *πιό κατηγορηματική* καταδίκη ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων ὀπορτουνισμοῦ γενικά καί τοῦ ρωσικοῦ ὀπορτουνισμοῦ εἰδικά. «Ἀπορίπτουμε — λέει ἡ παράγραφος 1 — κάθε ἀπόπειρα γιά μπάσιμο τοῦ ὀπορτουνισμοῦ στήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, ἀπόπειρα πού ἐκδηλώνεται στόν λεγόμενο „οἰκονομισμό“, μπερνσταϊνισμό, μιλλερανισμό κτλ.». «Στόν κύκλο δράσης τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀνήκει... ἡ ἰδεολογική πάλη ἐνάντια σ' ὅλους τούς ἀντιπάλους τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ» (4, c)· «Σ' ὅλες τίς σφαῖρες ὀργανωτικῆς δράσης καί ζύμωσης ἡ σοσιαλδημοκρατία δέν πρέπει οὔτε στιγμή νά ξεχνάει τό πιό ἄμεσο καθῆκον τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου, τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας» (5, a)·...«ζύμωση ὄχι μόνο μέ βάση τήν καθημερινή πάλη τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἐνάντια στό κεφάλαιο» (5, b)·...«χωρίς νά παραδεχόμαστε... ἕνα στάδιο καθαρά οἰκονομικῆς πάλης καί πάλης γιά μερικότερες πολιτικές διεκδικήσεις» (5, c)·...«θεωροῦμε σπουδαῖο γιά τό κίνημα νά κάνουμε κριτική τῶν ρευμάτων πού ἀνάγουν σέ ἀρχή... τό στοιχειακό χαρακτήρα... καί τή στενότητα τῶν κατώτερων μορφῶν τοῦ κινήματος» (5, d). Ἀκόμα κι ἕνας τελείως ξένος πρός τό κίνημα ἄνθρωπος, διαβάζοντας κάπως προσεχτικά τίς ἀποφάσεις αὐτές, θά δεῖ καί μόνο ἀπό τόν τρόπο πού εἶναι διατυπωμένες, ὅτι στρέφονται ἐνάντια σέ ὅσους ἦταν ὀπορτουνιστές καί «οἰκονομιστές», ἐνάντια σέ ὅσους ξεχνοῦσαν ἔστω καί μιά στιγμή τό καθῆκον τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολυταρχίας, ἐνάντια σέ ὅσους παραδέχονταν τή θεωρία τῶν σταδίων, ἀνάγανε τή στενότητα σέ ἀρχή κτλ. Κι ὅποιος ἔχει ἔστω καί κάποια ἀμυδρή ἰδέα ἀπό τήν πολεμική πού ἔκαναν ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», τό «Ζαριά» καί ἡ «Ἴσκρα» ἐνάντια στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», δέν μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει οὔτε στιγμή, ὅτι οἱ ἀποφάσεις αὐτές αναιροῦν σημεῖο πρός σημεῖο ἐκεῖνα ἀκριβῶς τά σφάλματα, στά ὁποῖα ἔπεσε τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Γι' αὐτό, ὅταν στό «ἑνωτικό» συνέδριο ἕνα ἀπό τά μέλη τῆς «Ἕνωσης» δήλωσε, ὅτι τά ἄρθρα πού δημοσιεύτηκαν στό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέν προκλήθηκαν ἀπό μιά νέα «ἱστορική στροφή» τῆς «Ἕνωσης», μά ἀπό τόν ὑπερβολικά «ἀφηρημένο χαρακτήρα» *

* Ὁ ἰσχυρισμός αὐτός ἐπαναλαβαίνεται στά «Δυό συνέδρια», σελ. 25.

τῶν ἀποφάσεων, ἕνας ὁμιλητής πολύ δικαιολογημένα εἰρωνεύτηκε τή δήλωση αὐτή. Οἱ ἀποφάσεις ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀφηρημένες, ἀπάντησε, μά ἀντίθετα εἶναι σέ ἀπίστευτο βαθμό συγκεκριμένες: φτάνει νά ρίξει κανείς μιά ματιά, γιά νά δεῖ ὅτι «κάποιον πήγαιναν νά ψαρέψουν».

Ἡ τελευταία αὐτή ἔκφραση ἔδοσε ἀφορμή γιά ἕνα χαρακτηριστικό ἐπεισόδιο μέσα στό συνέδριο. Ἀπό τό ἕνα μέρος, ὁ Μπ. Κριτσέβσκι γαντζώθηκε ἀπό τή λέξη «ψαρέψουν» καί ἔβγαλε τό συμπέρασμα ὅτι ἐπρόκειτο γιά παραδρομή τῆς γλώσσας πού πρόδινε κακή πρόθεση ἀπομέρους μας («νά στηθεῖ παγίδα»), καί ξεφώνησε μέ πάθος: «Καί ποιόν συγκεκριμένα πήγαιναν νά ψαρέψουν, ποιόν;». — «Πραγματικά ποιόν;» πρόσθεσε εἰρωνικά ὁ Πλεχάνοφ, — «Ἐγώ θά βοηθήσω τό σύντροφο Πλεχάνοφ πού δέν ἔχει τήν ἱκανότητα νά μαντεύει — ἀπάντησε ὁ Μπ. Κριτσέβσκι. Θά τοῦ ἐξηγήσω πώς ἐδῶ πήγαιναν νά ψαρέψουν *τή σύνταξη τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο"* (ὅλοι γελᾶνε). Ἐμεῖς ὅμως δέν ἀφήσαμε νά μᾶς πιάσουν!» (παρατηρήσεις ἀπό τ' ἀριστερά: τόσο τό χειρότερο γιά σᾶς!). — Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ἕνα μέλος τῆς ὁμάδας «Μπορμπά» (μιᾶς ὁμάδας συμφιλιωτῶν), μιλώντας ἐνάντια στίς τροπολογίες πού ὑπέβαλε ἡ «Ἕνωση» πάνω στίς ἀποφάσεις καί θέλοντας νά ὑπερασπίσει τόν ὁμιλητή μας, δήλωσε ὅτι ἡ ἔκφραση «νά ψαρέψουν», προφανῶς, ξέφυγε ἄθελα μέσα στήν ἔξαψη τῆς πολεμικῆς.

Ὅσο γιά μένα, νομίζω πώς μιά τέτοια «ὑπεράσπιση» δέ θά κάνει καλό στόν ὁμιλητή πού χρησιμοποίησε τήν ἔκφραση πού ἐξετάζουμε. Νομίζω ὅτι τίς λέξεις «κάποιον πήγαιναν νά ψαρέψουν» τίς «εἶπαν ὑπό τύπον ἀστείου, ὅμως τίς σκέφτηκαν στά σοβαρά»: πάντα κατηγορούσαμε τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» γιά ἀστάθεια καί ταλαντεύσεις καί γι' αὐτό τό λόγο, φυσικά, *εἴμασταν ὑποχρεωμένοι* νά προσπαθήσουμε νά τό *πιάσουμε*, γιά νά βάλουμε τέρμα σ' αὐτές τίς ταλαντεύσεις. Γιά κακή πρόθεση οὔτε κάν μπορεῖ νά γίνει λόγος, γιατί ἐπρόκειτο γιά ἀστάθεια ἀρχῶν. Καί μπορέσαμε «νά πιάσουμε» τήν «Ἕνωση» τόσο συντροφικά*, πού ὁ ἴδιος ὁ Μπ. Κριτσέβσκι κι ἕνα ἀκόμα μέλος

* Συγκεκριμένα: στήν εἰσαγωγή στίς ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη εἴπαμε, ὅτι ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία σάν σύνολο στεκόταν πάντα στή βάση τῶν ἀρχῶν τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» καί ὅτι ἡ ὑπηρεσία πού πρόσφερε ἡ «Ἕνωση» βρισκόταν κυρίως στήν ἐκδοτική καί ὀργανωτική της δράση. Μ' ἄλλα λόγια, δείχναμε πώς εἴμασταν πέρα γιά πέρα ἀποφασισμένοι νά ξεχάσουμε τό παρελθόν καί νά παραδεχτοῦμε ὅτι ἦταν ὠφέλιμη (γιά τήν ὑπόθεσή μας) ἡ δουλειά τῶν συντρόφων μας τῆς «Ἕνωσης» *μέ τόν ὅρο* νά σταματήσουν ὁλότελα οἱ ταλαντεύσεις πού προσπαθούσαμε νά «ψα-

τῆς διοίκησης τῆς «Ἕνωσης» ὑπέγραψαν τίς ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη.

Τά ἄρθρα στό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» (οἱ σύντροφοί μας εἶδαν αὐτό τό τεῦχος μόνο ὅταν ἔφτασαν γιά τό συνέδριο, λίγες μέρες πρίν ἀρχίσουν οἱ ἐργασίες του) ἔδειξαν ξεκάθαρα, ὅτι ἀπό τό καλοκαίρι ὥς τό φθινόπωρο ἔγινε μιά καινούργια στροφή στήν «Ἕνωση»: οἱ «οἰκονομιστές» ὑπερίσχυσαν καί πάλι, καί ἡ σύνταξη πού γυρίζει μέ κάθε «φύσημα τοῦ ἀνέμου», ἄρχισε πάλι νά ὑπερασπίζει τούς «πιό φανατικούς μπερνσταϊνικούς» καί τήν «ἐλευθερία κριτικῆς», νά ὑπερασπίζει τό «αὐθόρμητο» καί νά κηρύχνει μέ τό στόμα τοῦ Μαρτίνοφ τή «θεωρία γιά τό στένεμα» τῆς σφαίρας τῆς πολιτικῆς μας ἐπίδρασης (μέ τό σκοπό δῆθεν νά γίνεται αὐτή ἡ ἐπίδραση πιό σύνθετη). Ἐπιβεβαιώθηκε ἀκόμα μιά φορά ἡ εὔστοχη παρατήρηση τοῦ Πάρβους, ὅτι εἶναι δύσκολο ἕναν ὀπορτουνιστή νά τόν πιάσεις μέ μιά ὁποιαδήποτε διατύπωση: ἕνας ὀπορτουνιστής εὔκολα θά ὑπογράψει *κάθε* διατύπωση κι εὔκολα θά τήν ἀπαρνηθεῖ, γιατί ὀπορτουνισμός εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἔλλειψη κάποιων ὁρισμένων καί σταθερῶν ἀρχῶν. Σήμερα οἱ ὀπορτουνιστές ἀπέριψαν *κάθε* ἀπόπειρα γιά μπάσιμο τοῦ ὀπορτουνισμοῦ, ἀπέριψαν *κάθε* στενότητα, ὑποσχέθηκαν ἐπίσημα «νά μή ξεχνοῦν οὔτε στιγμή τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας», νά κάνουν «ζύμωση ὄχι μόνο πάνω στό ἔδαφος τῆς καθημερινῆς πάλης τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἐνάντια στό κεφάλαιο» κτλ. κτλ. Αὔριο ὅμως θ' ἀλλάξουν τά λόγια τους καί θά ξαναγυρίσουν στά παλιά τους τά τερτίπια μέ τό πρόσχημα τῆς ὑπεράσπισης τοῦ αὐθόρμητου, τῆς προχωρητικῆς πορείας τῆς ἀσήμαντης καθημερινῆς πάλης, τῆς ἐξύμνησης τῶν αἰτημάτων πού ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα κτλ. Ἡ «Ἕνωση», ἐξακολουθώντας νά ἰσχυρίζεται ὅτι στά ἄρθρα τοῦ τεύχους 10 «δέν εἶδε καί δέν βλέπει καμιά αἱρετική παρέκκλιση ἀπό τίς γενικές ἀρχές τοῦ σχεδίου πού ἐνέκρινε ἡ συνδιάσκεψη» («Δυό συνέδρια», σελ. 26), δείχνει μόνο ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανη νά καταλάβει ἤ ὅτι δέ θέλει νά καταλάβει τήν οὐσία τῶν διαφωνιῶν.

ρέψουμε». Κάθε ἀμερόληπτος ἄνθρωπος, διαβάζοντας τίς ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη, θά τίς ἑρμηνεύσει ἀκριβῶς ἔτσι. Ἄν ἡ «Ἕνωση», ἀφοῦ *προκάλεσε* ρήξη μέ τή νέα στροφή της πρός τόν «οἰκονομισμό» (στά ἄρθρα τοῦ τεύχους 10 καί στίς τροπολογίες), μᾶς κατηγορεῖ τώρα ἐπίσημα ὅτι μέ τά λόγια αὐτά γιά ὑπηρεσίες της *δέ λέμε τήν ἀλήθεια* («Δυό συνέδρια», σελ. 30), τότε, βέβαια, μιά τέτοια κατηγορία δέν μπορεῖ νά προκαλέσει παρά μόνο μειδιάματα.

Μετά τήν ἐμφάνιση τοῦ τεύχους 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» δέ μᾶς ἔμενε νά κάνουμε παρά μόνο μιά προσπάθεια: ν' ἀνοίξουμε γενική συζήτηση, γιά νά πειστοῦμε ἄν ὅλη ἡ «Ἕνωση» εἶναι ἀλληλέγγυα μ' αὐτά τά ἄρθρα καί μέ τή σύνταξή της. Ἡ «Ἕνωση» εἶναι πολύ δυσαρεστημένη μαζί μας γι' αὐτό τό πράγμα καί μᾶς κατηγορεῖ ὅτι προσπαθοῦμε νά σπείρουμε τή διχόνοια στίς γραμμές της, ὅτι ἀνακατευόμαστε σέ ξένες ὑποθέσεις κτλ. Οἱ κατηγορίες αὐτές εἶναι ὁλοφάνερα ἀστήριχτες, γιατί μέ μιά αἱρετή σύνταξη πού «γυρίζει» καί μέ τό πιό ἐλαφρό φύσημα τοῦ ἀνέμου, τό πᾶν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν κατεύθυνση τοῦ ἀνέμου, κι ἐμεῖς προσδιορίσαμε αὐτή τήν κατεύθυνση σέ κλειστές συνεδριάσεις ὅπου δέν ὑπῆρχε κανένας ἄλλος ἐξόν ἀπό μέλη τῶν ὀργανώσεων πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιά νά ἑνωθοῦν. Οἱ τροπολογίες στίς ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη πού πρότεινε ἡ «Ἕνωση», μᾶς ἀφαίρεσαν καί τό τελευταῖο ἴχνος ἐλπίδας γιά συμφωνία. Οἱ τροπολογίες ἀποτελοῦν μιά ἐμπράγματη μαρτυρία γιά τή νέα στροφή πρός τόν «οἰκονομισμό» καί δείχνουν ὅτι ἡ πλειοψηφία τῆς «Ἕνωσης» εἶναι ἀλληλέγγυα μέ τό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Ἀπό τόν κύκλο τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ὀπορτουνισμοῦ ἀποκλείστηκε ὁ «λεγόμενος οἰκονομισμός» (μέ τό πρόσχημα ὅτι οἱ δυό αὐτές λέξεις ἔχουν «ἀκαθόριστη ἔννοια» — ἄν καί ἀπό μιά τέτοια αἰτιολογία προκύπτει μόνο ἡ ἀνάγκη νά καθοριστεῖ μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια ἡ οὐσία τῆς τόσο πλατιά διαδομένης πλάνης), ἀποκλείστηκε καί ὁ «μιλλερανισμός» (παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Μπ. Κριτσέβσκι τόν ὑπεράσπιζε καί στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», τεῦχος 2–3, σελ. 83–84, κι ἀκόμα πιό ἀνοιχτά στή «Vorwärts» *). Παρ' ὅλο πού οἱ ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη καθόρισαν ἐπακριβῶς τό καθῆκον τῆς σοσιαλδημοκρατίας — «νά καθοδηγεῖ *κάθε* ἐκδήλωση τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια *σ' ὅλες* τίς μορφές πολιτικῆς, *οἰκονομικῆς* καί κοινωνικῆς καταπίεσης», ἀπαιτώντας ἔτσι μιά συστηματοποίηση κι ἕνα συντονισμό σ' ὅλες αὐτές τίς ἐκδηλώσεις τῆς πάλης,— ἡ «Ἕνωση» πρόσθεσε καί τά ὁλωσδιόλου περιττά λόγια, ὅτι «ἡ οἰκονομική πάλη ἀποτελεῖ ἰσχυρό κίνητρο γιά τό μαζικό κίνημα» (αὐτά καθαυτά τά λόγια δέν μποροῦν ν' ἀμφισβητηθοῦν, μέ τήν ὕπαρξη ὅμως τοῦ στενοῦ «οἰκονομισμοῦ» δέν μποροῦσαν παρά νά δόσουν ἀφορμή γιά παρερμηνεῖες). Κάτι παραπάνω,

* Μέ τήν ἀφορμή αὐτή στή «Vorwärts» ἄρχισε πολεμική ἀνάμεσα στή σημερινή σύνταξή της, στόν Κάουτσκι καί στό «Ζαριά». Δέ θά παραλείψουμε νά ἐνημερώσουμε τούς ρώσους ἀναγνῶστες σχετικά μ' αὐτήν τήν πολεμική [93].

στίς ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη μπῆκε καί τό ἄμεσο *στένεμα* τῆς «πολιτικῆς» τόσο μέ τήν ἀφαίρεση τῶν λέξεων «οὔτε στιγμή» (νά μή ξεχνᾶμε τό σκοπό τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολυταρχίας) ὅσο καί μέ τήν προσθήκη τῶν λέξεων, ὅτι «ἡ οἰκονομική πάλη εἶναι *τό πιό πλατιά* χρησιμόποιήσιμο μέσο γιά νά τραβηχτοῦν οἱ μάζες σέ ἐνεργό πολιτικό ἀγώνα». Φυσικά, ὅταν προτάθηκαν αὐτές οἱ τροπολογίες ὅλοι οἱ ὁμιλητές τῆς δικῆς μας πλευρᾶς ἄρχισαν ὁ ἕνας ὕστερ' ἀπό τόν ἄλλο ν' ἀρνοῦνται νά πάρουν τό λόγο, θεωρώντας τελείως ἀνώφελες τίς παραπέρα διαπραγματεύσεις μέ ἀνθρώπους πού ξαναγύρισαν στόν «οἰκονομισμό» καί προσπαθοῦσαν νά ἐξασφαλίσουν στόν ἑαυτό τους τήν ἐλευθερία ταλάντευσης.

«Ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού ἡ „Ἕνωση“ θεωροῦσε ὅρο sine qua non * γιά τή στερεότητα τῆς μελλοντικῆς συμφωνίας, νά διατηρήσει δηλαδή τό „Ραμπότσεγε Ντιέλο“ τήν ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία του καί τήν αὐτονομία του — αὐτό ἀκριβῶς ἡ „Ἴσκρα“ τό θεωροῦσε πέτρα σκανδάλου γιά τή συμφωνία» («Δυό συνέδρια», σελ. 25). Αὐτό δέν εἶναι καθόλου σωστό. Ἐμεῖς ποτέ δέν ἐπιβουλευτήκαμε τήν αὐτονομία τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο»**. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι *ἀπορίψαμε κατηγορηματικά* τήν ἰδέα νά ἔχει τό ὄργανο αὐτό ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία, ἄν αὐτό τό «ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία» ἀναφέρεται σέ ζητήματα ἀρχῶν τῆς θεωρίας καί τῆς ταχτικῆς: καί πραγματικά οἱ ἀποφάσεις τοῦ Ἰούνη ἀπέριπταν κατηγορηματικά μιά *τέτοια* ἀνεξαρτησία φυσιογνωμίας, γιατί αὐτή ἡ «ἀνεξαρτησία φυσιογνωμίας» στήν πράξη σήμαινε πάντα, τό ξαναλέμε, κάθε λογῆς ταλαντεύσεις καί ἐνίσχυση μέ τίς ταλαντεύσεις αὐτές τῆς σύγχυσης πού κυριαρχεῖ ἀνάμεσά μας, σύγχυσης ἀπαράδεχτης ἀπό κομματική ἄποψη. Τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μέ τά ἄρθρα του στό τεῦχος 10 καί μέ τίς «τροπολογίες του» ἔδειξε καθαρά τήν ἐπιθυμία του νά διατηρήσει μιά τέτοια ἀκριβῶς ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία· καί ἡ ἐπιθυμία αὐτή ὁδήγησε φυσιολογικά καί ἀναπόφευχτα στή ρήξη καί στήν κήρυξη πολέμου. Ὅλοι μας ὅμως εἴμασταν ἕτοιμοι ν' ἀναγνωρίσουμε στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μιά «ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία», μέ τήν ἔννοια ὅτι θά ἀφιερωνόταν σέ ὁρισμένες δημοσιολογικές λειτουργίες. Μιά σωστή κατανομή αὐτῶν τῶν

* — ἀπόλυτα ἀπαραίτητο (ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ). *Ἡ Σύντ.*

** Ἄν δέ θεωρήσει κανείς περιορισμό τῆς αὐτονομίας τίς συσκέψεις τῆς σύνταξης γιά τήν ἵδρυση ἑνός γενικοῦ ἀνώτατου συμβουλίου τῶν ἑνωμένων ὀργανώσεων, γιά τίς ὁποῖες συμφωνοῦσε τόν Ἰούνη καί τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο».

λειτουργιῶν ἐπιβαλλόταν μόνη της: 1. ἐπιστημονικό περιοδικό, 2. πολιτική ἐφημερίδα καί 3. ἐκλαϊκευτικές συλλογές καί μπροσοῦρες. Μόνο μέ τή συμφωνία του γιά μιά τέτοια κατανομή τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» θ' ἀπόδειχνε τήν *εἰλικρινῆ* του ἐπιθυμία νά ἐγκαταλείψει ὁριστικά τίς πλάνες του, πού ἐνάντιά τους στρέφονταν οἱ ἀποφάσεις τοῦ 'Ιούνη. Μόνο μιά τέτοια κατανομή θά παραμέριζε κάθε δυνατότητα προστριβῆς καί θά ἐξασφάλιζε στήν πράξη τή στερεότητα τῆς συμφωνίας, ἐνῶ ταυτόχρονα θ' ἀποτελοῦσε τή βάση γιά μιά καινούργια ἄνοδο τοῦ κινήματός μας καί γιά καινούργιες ἐπιτυχίες του.

Τώρα κανένας ρῶσος σοσιαλδημοκράτης δέν μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει πιά ὅτι ἡ ὁριστική ρήξη ἀνάμεσα στήν ἐπαναστατική καί στήν ὀπορτουνιστική κατεύθυνση ἔχει προκληθεῖ ὄχι ἀπό ὁποιεσδήποτε «ὀργανωτικές» αἰτίες, ἀλλ' ἀπό τήν ἐπιθυμία τῶν ὀπορτουνιστῶν νά στεριώσουν τήν ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία τοῦ ὀπορτουνισμοῦ καί νά ἐξακολουθήσουν νά δημιουργοῦν σύγχυση στά μυαλά τῶν ἀνθρώπων μέ τούς συλλογισμούς τῶν διαφόρων Κριτσέβσκι καί Μαρτίνοφ.

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΣΤΟ «ΤΙ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ;»[94]

Ἡ «Ὁμάδα πρωτοβουλίας», γιά τήν ὁποία μίλησα στό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;», σελ. 141 *, μέ παρακαλεῖ νά κάνω τήν παρακάτω διόρθωση σέ ὅσα ἔγραψα γιά τό ρόλο πού ἔπαιξε στήν προσπάθεια γιά συμφιλίωση τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ὀργανώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ: «Ἀπό τά τρία μέλη αὐτῆς τῆς ὁμάδας μόνο τό ἕνα ἔφυγε ἀπό τήν „Ἕνωση“ στά τέλη τοῦ 1900, ἐνῶ τά ὑπόλοιπα ἔφυγαν τό 1901, μόνο ἀφοῦ πείστηκαν ὅτι δέν ἦταν δυνατό νά ληφθεῖ ἡ συγκατάθεση τῆς „Ἕνωσης“ γιά μιά συνδιάσκεψη μέ τήν ὀργάνωση ἐξωτερικοῦ τῆς „Ἴσκρα“ καί μέ τήν „Ἐπαναστατική ὀργάνωση Σοτσιαλντεμοκράτ“, πράγμα πού εἶχε προτείνει ἀκριβῶς ἡ „Ὁμάδα πρωτοβουλίας“. Στήν ἀρχή ἡ διοίκηση τῆς „Ἕνωσης“ ἀπέριψε τήν πρόταση αὐτή, αἰτιολογώντας τήν ἄρνησή της γιά συνδιάσκεψη μέ τήν „ἀναρμοδιότητα“ τῶν προσώπων πού ἀποτελοῦσαν τή μεσάζουσα „Ὁμάδα πρωτοβουλίας“, καί ἐκδήλωσε τήν ἐπιθυμία νά ἔρθει σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τήν ὀργάνωση ἐξωτερικοῦ τῆς „Ἴσκρα“. Σέ λίγο ὅμως ἡ διοίκηση τῆς „Ἕνωσης“ πληροφόρησε τήν „Ὁμάδα πρωτοβουλίας“, ὅτι μετά τήν κυκλοφορία τοῦ πρώτου φύλλου τῆς „Ἴσκρα“ ὅπου εἶχε δημοσιευτεῖ ἕνα σημείωμα γιά τή διάσπαση τῆς „Ἕνωσης“, ἄλλαξε τήν ἀπόφασή της καί δέν ἐπιθυμεῖ νά ἔχει ἐπαφή μέ τήν „Ἴσκρα“. Πῶς νά ἐξηγηθεῖ ὕστερα ἀπ᾽ ὅλα αὐτά ἡ δήλωση ἑνός μέλους τῆς διοίκησης τῆς „Ἕνωσης“, ὅτι ἡ ἄρνηση τῆς „Ἕνωσης“ νά συμφωνήσει γιά μιά συνδιάσκεψη προκλήθηκε *ἀποκλειστικά* ἀπό τό ὅτι δέν ἦταν εὐχαριστημένη ἀπό τή σύνθεση τῆς „Ὁμάδας πρωτοβουλίας“; Ἀλήθεια, εἶναι ἐπίσης ἀκατανόητη ἡ συγκατάθεση τῆς διοίκησης τῆς „Ἕνωσης“ γιά μιά συνδιάσκεψη τόν περασμένο Ἰούνη:

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 187. *Ἡ Σύντ.*

γιατί τό σημείωμα πού δημοσιεύτηκε στό πρῶτο φύλλο τῆς „Ἴσκρα“ ἐξακολουθοῦσε νά ἰσχύει, καί ἡ „ἀρνητική“ στάση τῆς „Ἴσκρα“ ἀπέναντι στήν „Ἕνωση“ βρῆκε ἀκόμα πιό καθαρά τήν ἔκφρασή της στό πρῶτο βιβλιαράκι τοῦ „Ζαριά“ καί στό φύλλο 4 τῆς „Ἴσκρα“ πού εἶχαν κυκλοφορήσει πρίν ἀπό τήν συνδιάσκεψη τοῦ Ἰούνη».

Ν. Λένιν

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 19,
1 τοῦ Ἀπρίλη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

ΥΛΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ[95]

Γράφτηκε τό Γενάρη–'Απρίλη τοῦ 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1924
στή Λενινιστική συλλογή, τόμ. ΙΙ

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
χειρόγραφο

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ	ΟΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ
I. Τήν κύρια οἰκονομική ἰδιομορφία τῆς σύγχρονης κοινωνίας τήν ἀποτελεῖ ἡ κυριαρχία σ' αὐτήν τῶν *κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς,*	Σελίδα 1. 'Αριθ. 1 — Ὁ καπιταλισμός δέν εἶναι «ἰδιομορφία» τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ἀλλά τό οἰκονομικό της *σύστημα*, τό *καθεστώς* της κτλ.
δηλ. τό γεγονός ὅτι τά μέσα παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων ἀνήκουν σέ μιά ἐξαιρετικά ὀλιγάριθμη τάξη *κεφαλαιοκρατῶν,*	'Αριθ. 2 — Τά μέσα παραγωγῆς ἀνήκουν ὄχι μόνο στούς κεφαλαιοκράτες, ἀλλά καί στούς γαιοχτήμονες καί στούς μικροπαραγωγούς.
ἐνῶ ἡ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται ἀπό *προλετάριους,*	'Αριθ. 3 — Τό προλεταριάτο σέ πολλές χῶρες δέν ἀποτελεῖ τήν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ.
πού δέν ἔχουν τίποτα, ἐκτός ἀπό τήν ἐργατική τους δύναμη καί δέν μποροῦν νά ζήσουν διαφορετικά, παρά μόνο πουλώντας αὐτή τους τή δύναμη.	'Αριθ. 4 — Τό προλεταριάτο ἔχει ὁρισμένα ἀντικείμενα χρήσης (κι ἐνμέρει καί μέσα παραγωγῆς).
Αὐτό ἔχει σάν συνέπεια ἡ πλειοψηφία νά περιέρχεται σέ κατάσταση ἐξάρτησης, σέ κατάσταση *μισθωτῶν,* πού μέ τήν ἐργασία τους δημιουργοῦν *τό εἰσόδημα τῶν κεφαλαιοκρατῶν.*	Σελίδα 2. 'Αριθ. 5 + τῶν γαιοχτημόνων.

ΙΙ. *῾Η σφαίρα κυριαρχίας τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς εὐρύνεται ὁλοένα* στό βαθμό πού ἡ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς

Στή σελίδα 2.
Δέν εἶναι ἡ τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς, ἀλλά ἡ ἀτομική ἰδιοχτησία ἐκείνη πού ἀπαλλοτριώνει καί verelendet* τόν μικροπαραγωγό.

αὐξάνει τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων κι ἔτσι

᾿Αριθ. 6 — «κι ἔτσι»;; ῾Η ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς αὐτή καθαυτή δέν μπορεῖ *ν᾿ αὐξάνει* τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. ῾Η ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς (+ πολλοί οἰκονομικοί μετασχηματισμοί, ὅπως οἱ ὅροι πούλησης etc.) ὁδηγεῖ στήν ἐκτόπιση τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη.

ἐλαττώνει τόν ἀριθμό τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν, περιορίζει τό ρόλο τους στήν οἰκονομική ζωή τῆς κοινωνίας,

᾿Αριθ. 6–7: ῾Ο καπιταλισμός δέν «*ἐλαττώνει*» πάντοτε «*τόν ἀ ρ ι θ μ ό* τῶν μικροπαραγωγῶν» (τόν σχετικό καί ὄχι ὑποχρεωτικά τόν ἀπόλυτο, ἰδιαίτερα στή Ρωσία).

[Τόν ἀπαλλοτριώνει καί τόν ὁδηγεῖ στήν ταπείνωση, στήν ἐξαθλίωση. . . ὁ καπιταλισμός — τό μικροπαραγωγό.]

᾿Αριθ. 7 — Περιορίζει τό ρόλο τῶν μικρῶν = αὐξάνει τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων (ἕνα καί τό αὐτό).

καί τούς μετατρέπει ἐδῶ κι ἐκεῖ ἄμεσα σέ ὑποταχτικούς καί φόρου ὑποτελεῖς τῶν μεγαλοεπιχειρηματιῶν.

᾿Αριθ. 8 — Τό «ἄμεσα» — νά διαγραφεῖ. Τό προτσές τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ παραγωγοῦ ἀπό τά μέσα παραγωγῆς δέ δείχνεται.

* — ἐξαθλιώνει. *῾Η Σύντ.*

III. Οἱ κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς *πιέζουν ὅλο καί περισσότερο τήν ἐργατική τάξη*, στό βαθμό πού ἡ τεχνική πρόοδος, ἀνεβάζοντας τήν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, ὄχι μόνο δίνει στούς κεφαλαιοκράτες τήν ὑλική *δυνατότητα* νά μεγαλώνουν τό βαθμό ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν, ἀλλά καί μετατρέπει τή δυνατότητα αὐτή σέ *πραγματικότητα*, προξενώντας μιά σχετική μείωση τῆς *ζήτησης* ἐργατικῆς δύναμης, ταυτόχρονα μέ τή σχετική κι ἀπόλυτη αὔξηση τῆς *προσφορᾶς* της.

Σελίδα 3 τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου.

Ἀριθ. 9 + καί τούς μικροπαραγωγούς

[οἱ ἀγρότες γενικά πρέπει ν' ἀναφερθοῦν ξεχωριστά].

Ἀριθ. 10 — προκαλώντας ἤ γεννώντας.

Ἡ σελίδα 3 — εἶναι γραμμένη μ' ἕνα τρόπο πού δέν εἶναι καθόλου ἐκλαϊκευτικός, πού εἶναι ἀφηρημένος. Πολύ καλύτερα εἶναι διατυπωμένο στό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης [96] «. . .αὐξάνει ἡ στρατιά τῶν περίσσιων ἐργατῶν», — «αὐξάνει ἡ ἀβεβαιότητα γιά τήν αὔριο».

IV. Ἡ αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας ὄχι μόνο δέν ἀνεβάζει *τήν τιμή τῆς ἐργατικῆς δύναμης*, ἀλλά, ἀντίθετα, πολύ συχνά ἀποτελεῖ ἄμεση αἰτία τῆς *πτώσης* της.

Σελίδα 4 — «ἡ τιμή τῆς ἐργατικῆς δύναμης» πολύ συχνά < * (κι αὐτό ἐπίσης διατυπώνεται πολύ ἀφηρημένα· = αὔξηση τῆς ἐκμετάλλευσης, τῆς καταπίεσης, τῆς ἀθλιότητας, τῆς ταπείνωσης).

Ἔτσι, ἡ τεχνική πρόοδος, ἐνῶ σημαίνει αὔξηση τοῦ *κοινωνικοῦ πλούτου*, στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία προκαλεῖ *αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας, μεγάλωμα τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στούς πλούσιους καί στούς φτωχούς, δυνάμωμα τῆς οἰκονομικῆς ἐξάρτησης τῶν ἐργατῶν ἀπό τούς κεφαλαιοκράτες*.

«Ἔτσι» προκαλεῖ αὔξηση τῆς ἀνισότητας. Βγαίνει τό συμπέρασμα, πώς ἡ αὔξηση τῆς ἀνισότητας προκαλεῖται τάχα *μόνο* ἀπό τήν αὔξηση (ἔνταση) τῆς *ἐκμετάλλευσης* τοῦ μισθωτοῦ ἐργάτη, ἐνῶ προκαλεῖται: 1) ἀπό τήν ἀπαλλοτρίωση τοῦ μικροπαραγωγοῦ + 2) ἀπό τήν ἐξαθλίωση τοῦ μικροπαραγωγοῦ + 3) ἀπό τήν αὔξηση τῆς ἐκμετάλλευσης + 4) ἀπό τήν αὔξηση τοῦ ἐφεδρικοῦ στρατοῦ.

* — πέφτει. *Ἡ Σύντ.*

V. Μέ μιά τέτοια κατάσταση πραγμάτων στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία καί μέ τόν συνεχῶς αὐξανόμενο ἀνταγωνισμό τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν στήν παγκόσμια ἀγορά, ἡ *πούληση* τῶν ἐμπορευμάτων κατανάγκην μένει πίσω ἀπό *τήν παραγωγή τους*, κι αὐτό προκαλεῖ κατά περιόδους λίγο-πολύ ὀξεῖες *βιομηχανικές κρίσεις*, πού συνοδεύονται ἀπό λίγο-πολύ μακρόχρονες *περιόδους βιομηχανικῆς στασιμότητας*, πράγμα πού

Σελίδα 5.

Χρειάζεται ἄραγε ν' ἀναφέρονται στό πρόγραμμα οἱ *αἰτίες* τῶν κρίσεων;

Ἂν ναί, τότε ἀποτελεῖ ἔλλειψη τό ὅτι ἀναφέρονται 2 αἰτίες: 1) ἡ αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας («μέ μιά τέτοια κατάσταση πραγμάτων», σελ. 4) + 2) ἡ αὔξηση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Δέν ἀναφέρεται ἡ βασική αἰτία τῶν κρίσεων = Planlosigkeit *, ἡ ἀτομική ἰδιοποίηση σέ συνθῆκες κοινωνικῆς παραγωγῆς.

μειώνει ἀκόμα περισσότερο τόν ἀριθμό καί τήν οἰκονομική σημασία τῶν μικροπαραγωγῶν,

Σελίδες 5–6: ἡ μείωση τῆς «*ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῆ ς σ η μ α σ ί α ς*» τῶν μικροπαραγωγῶν εἶναι πάρα πολύ ἀφηρημένος ὅρος.

{ Ἀπαλλοτριώνει (= μειώνει τόν ἀριθμό;) καί verelendet.

μεγαλώνει ἀκόμα περισσότερο τήν ἐξάρτηση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἀπό τό κεφάλαιο

Σελίδα 6 — τῆς μισθωτῆς «*ἐργασίας*»; Δέ θά ἦταν καλύτερα τῶν *ἐργατῶν*:

καί ὁδηγεῖ ἀκόμα πιό γοργά στή *σχετική*, καί σ' ὁρισμένα μέρη καί στήν *ἀπόλυτη χειροτέρευση τῆς κατάστασης τοῦ προλεταριάτου* καί τῶν μικροπαραγωγῶν.

Σελίδα 6 — οἱ συνέπειες τῆς κρίσης — *σχετική καί ἀπόλυτη χειροτέρευση τῆς κατάστασης*. Δέ θά ἦταν καλύτερα νά τό ποῦμε καθαρά: ἀνεργία, ἐξαθλίωση τῶν ἐργατῶν καί τῶν μικροπαραγωγῶν.

VI. Τήν ἴδια ὅμως στιγμή πού μεγαλώνουν κι ἀναπτύσσονται αὐτές οἱ ἀναπόφευχτες ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ μεγαλώνει ἐπίσης καί

---

* — ἔλλειψη σχεδίων. *Ἡ Σύντ.*

ἡ δυσαρέσκεια τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπό τό ὑφιστάμενο καθεστώς, ὀξύνεται ἡ πάλη της ἐνάντια στήν τάξη τῶν κεφαλαιοκρατῶν, καί στίς γραμμές της ἀναπτύσσεται ὅλο καί πιό πλατιά καί πιό γοργά ἡ συνείδηση,

Σελίδα 7 — ἀντί «δυσαρέσκεια» — *ἀγανάχτηση*.

Σελίδα 7 — ἡ ἀνάπτυξη τῆς συνείδησης (γ) μπῆκε στήν *ἴδια μοίρα* μέ τήν αὔξηση τῆς ἀγανάχτησης (α) καί τήν ὄξυνση τῆς πάλης (β). Ὅμως

τό α καί τό β εἶναι αὐθόρμητα, ἐνῶ

τό γ πρέπει νά τό μπάζουμε *ἐμεῖς*.

πώς μόνο μέ τίς δικές της προσπάθειες μπορεῖ ν' ἀποτινάξει ἀπό τούς ὤμους της τό ζυγό τῆς οἰκονομικῆς ἐξάρτησης καί πώς γιά τήν ἀποτίναξη αὐτοῦ τοῦ ζυγοῦ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ *κοινωνική ἐπανάσταση*,

Σελίδα 7 — «μόνο μέ τίς δικές της προσπάθειες».

Καλύτερα νά ἐκφραστοῦμε πιό γενικά: *μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἐργατικῆς τάξης* κτλ.

δηλ. ἡ *ἐκμηδένιση* τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς, ἡ ἀπαλλοτρίωση τῶν ἀπαλλοτριωτῶν, ἡ μετατροπή τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν προϊόντων σέ *κοινωνική ἰδιοχτησία*.

Σελίδες 7–8

1) ἐκμηδένιση τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς; —*Ἀντικατάσταση** τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς μέ τή σοσιαλιστική **,

2) ἀπαλλοτρίωση τῶν ἐκμεταλλευτῶν,
3) πέρασμα τῶν μέσων παραγωγῆς σέ *κοινωνική ἰδιοχτησία*
; μετατροπή τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας σέ κοινωνική.

VII. Ἡ ἐπανάσταση αὐτή τοῦ προλεταριάτου θ' ἀπελευθερώσει ὅλη τήν ἀνθρωπότητα πού σήμερα καταπιέζεται καί ὑποφέρει, γιατί θά βάλει τέρμα σ' ὅλες τίς μορφές καταπίεσης κι ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο.

---

* Ὅπως καί λέγεται, σελίδα 8–9.
** Πρέπει νά διευκρινισθεῖ, τί εἶναι αὐτή ἡ σοσιαλιστική παραγωγή.

VIII. Τό προλεταριάτο, γιά ν' ἀντικαταστήσει τήν κεφαλαιοκρατική παραγωγή *ἐμπορευμάτων* μέ τή σοσιαλιστική ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς *προϊόντων* γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας καί τήν ἐξασφάλιση τῆς εὐημερίας ὅλων τῶν μελῶν της, γιά νά πραγματοποιήσει τήν ἐπανάστασή του, πρέπει νά ἔχει στά χέρια του τήν *πολιτική ἐξουσία*,

Σελίδα 9 — «γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας» ((ἀσαφές)) «καί τήν ἐξασφάλιση τῆς εὐημερίας ὅλων τῶν μελῶν της».

Αὐτό δέν ἀρκεῖ: (παράβαλε τό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης «μέγιστη εὐημερία καί ὁλόπλευρη ἁρμονική τελείωση»).

πού θά τό κάνει κύριο τῆς κατάστασης καί θά τοῦ ἐπιτρέψει νά συντρίψει ἀμείλιχτα ὅλα τά ἐμπόδια πού θά συναντήσει στό δρόμο πρός τό μεγάλο του σκοπό. Μ' αὐτήν τήν ἔννοια *ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου* ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο *πολιτικό* ὅρο τῆς *κοινωνικῆς* ἐπανάστασης.

Σελίδα 9 — «κύριος τῆς κατάστασης», «νά συντρίψει ἀμείλιχτα», «διχτατορία»;;; (Μᾶς φτάνει ἡ κοινωνική ἐπανάσταση.)

IX. Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν καί τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς δημιούργησε μιά τόσο στενή σύνδεση ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς λαούς τοῦ πολιτισμένου κόσμου, πού ὁ μεγάλος αὐτός σκοπός δέν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ παρά μόνο μέ τίς ἑνωμένες προσπάθειες τῶν προλετάριων ὅλων τῶν χωρῶν. Γι' αὐτό τό λόγο τό σύγχρονο ἐργατικό κίνημα δέν μποροῦσε παρά νά γίνει, καί ἀπό καιρό ἔγινε πιά, *διεθνές*.

Σελίδα 10 — nil*

X. Ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία θεωρεῖ τόν ἑαυτό της ἕνα ἀπό τά τμήματα τῆς παγκόσμιας στρατιᾶς τοῦ προλεταριάτου, *μέρος τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας*.

XI. Ἐπιδιώκει τόν ἴδιο *τελικό σκοπό* πού βάζουν μπροστά τους οἱ σοσιαλδημοκράτες ὅλων τῶν ἄλλων χωρῶν.

Σελίδα 11 — «Τόν ἴδιο Endziel**». Πρός τί ἡ ἐπανάληψη;

Ἀποκαλύπτει μπροστά στούς ἐργάτες τήν ἀνειρήνευτη ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τους πρός τά συμφέ-

Σελίδα 11 — «ὁ ἴδιος Endziel» — κι ἀμέσως παρακάτω

* — nihil — τίποτα. *Ἡ Σύντ.*
** — τελικό σκοπό. *Ἡ Σύντ.*

ροντα τῶν κεφαλαιοκρατῶν, τούς ἐξηγεῖ τήν ἱστορική σημασία, τό χαρακτήρα καί τούς ὅρους τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης πού ἔχει νά ἐπιτελέσει τό προλεταριάτο, κι ὀργανώνει τίς δυνάμεις τους γιά ἕναν ἀδιάκοπο ἀγώνα ἐνάντια στούς ἐκμεταλλευτές τους.

τό *καθῆκον* (Μή τυχόν καί τά μπερδέψουν;) τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος:
1) Νά ἀποκαλύπτει *μπροστά* (;) στούς ἐργάτες τήν ἀνειρήνευτη ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τους πρός τά συμφέροντα τῶν κεφαλαιοκρατῶν.
2) Νά τούς ἐξηγεῖ τή σημασία, τό χαρακτήρα καί τούς ὅρους τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης [+ τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπανάστασης;].

Οἱ γερμανοί τόχουν διατυπώσει πιό δυνατά: weisen naturnotwendiges Ziel *.

3) Νά ὀργανώνει τίς δυνάμεις τους γιά ἕναν ἀδιάκοπο ἀγώνα ἐνάντια στούς *ἐκμεταλλευτές τους (NB; + ἐνάντια στήν κυβέρνηση;)* + ; *νά καθοδηγεῖ* τήν πάλη τοῦ προλεταριάτου.

Τό 1) περιλαβαίνεται στό 2).
Τό 1) εἶναι πολύ στενό.

[Θάπρεπε:
α) νά δείξουμε τόν τελικό σκοπό,
β) νά δημιουργήσουμε ὀργάνωση ἐπαναστατῶν γιά τήν *καθοδήγηση* τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου.]

XII. Οἱ ἄμεσοι σκοποί της ὅμως ἀλλάζουν σημαντικά, ἐπειδή τά πολυάριθμα ὑπολείμματα τοῦ προκαπιταλιστικοῦ — *δουλοπαροικιακοῦ* — κοινωνικοῦ καθεστῶτος πού ὑπάρχουν στή χώρα μας, βαραίνουν σάν

Σελίδα 12—«Τά ὑπολείμματα τοῦ δουλοπαροικιακοῦ καθεστῶτος... βαραίνουν σάν ἕνας τρομερός ζυγός πάνω σ' ὅλο τόν ἐργαζόμενο πληθυσμό»

* — νά δείχνει τόν φυσικά ἀναγκαῖο σκοπό. *Ἡ Σύντ.*

ἕνας τρομερός ζυγός πάνω σ' ὅλο τόν ἐργαζόμενο πληθυσμό κι ἀποτελοῦν τό πιό ἰσχυρό ἀπ' ὅλα τά ἐμπόδια πού φρενάρουν τήν πρόοδο τοῦ ρωσικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος.

{ + παρεμποδίζουν τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων
+ χειροτερεύουν τίς βιοτικές συνθῆκες
+ κρατοῦν στό σκοτάδι καί στήν ἐξουθένωση ὅλο τό λαό }

— τό πιό ἰσχυρό ἐμπόδιο (= τά ὑπολείμματα); (Τί εἶναι αὐτά τά ὑπολείμματα; Ἀπολυταρχία + ὅλα τά ἄλλα; Αὐτό λέγεται *π α ρ α κ ά τ ω*.)

Οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες εἶναι ὑποχρεωμένοι νά παλαίβουν τώρα ἀκόμα γιά τέτοιους νομικούς θεσμούς πού ἀποτελοῦν τή φυσική νομική συμπλήρωση τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς, καί οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν ἤδη στίς προηγμένες κεφαλαιοκρατικές χῶρες

12–13 — εἶναι ἀνάγκη νά παλαίβουν γιά *τ έ τ ο ι ο υ ς (;) ν ο μ ι κ ο ύ ς* θεσμούς, πού *ἤδη (;) ὑπάρχουν* στίς προηγμένες χῶρες.

[Πρέπει νά τό λέμε πιό καθαρά. Δέν εἶναι ἐκλαϊκευτικά διατυπωμένο.]

καί εἶναι ἀπαραίτητοι γιά τήν *πλήρη κι ὁλόπλευρη* ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἐνάντια στό κεφάλαιο.

Σελίδα 13 — τῆς μισθωτῆς ἐργασίας; — τῶν ἐργατῶν, τῆς πάλης τῆς ἐργατικῆς τάξης ἐνάντια στήν τάξη τῶν κεφαλαιοκρατῶν γιά τήν πλήρη ἀπελευθέρωσή της.

Κι ἐπειδή ἡ τσαρική ἀπολυταρχία, πού ἀποτελεῖ τό πιό σημαντικό καί τό πιό βλαβερό γιά τήν παραπέρα κοινωνική ἐξέλιξη ὑπόλειμμα τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας, εἶναι ἐντελῶς ἀσυμβίβαστη μ' αὐτούς τούς νομικούς θεσμούς, κι ἐπειδή ἀπό τήν ἴδια της τή φύση δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ὁ χειρότερος κι ὁ πιό ἐπικίνδυνος ἐχθρός τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τῶν προλετάριων, οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες βάζουν ἄμεσο πολιτικό καθῆκον τους τήν ἀνατροπή τῆς

Σελίδα 13. Ἡ ἀπολυταρχία εἶναι ἀσυμβίβαστη μ' αὐτούς τούς νομικούς θεσμούς (μέ τήν πολιτική ἐλευθερία;;).

Σελίδα 14. Ἐπειδή ἡ *ἀ π ο λ υ τ α ρ χ ί α* εἶναι ἀσυμβίβα-

μοναρχίας καί τήν άντικατάστασή της μέ μιά *δημοκρατία* βασισμένη σέ δημοκρατικό σύνταγμα...

στη — άνατροπή τῆς *μοναρχίας* ((άναντιστοιχία)).

Γράφτηκε όχι άργότερα άπό τίς 8 (21) τοῦ Γενάρη 1902

ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ *

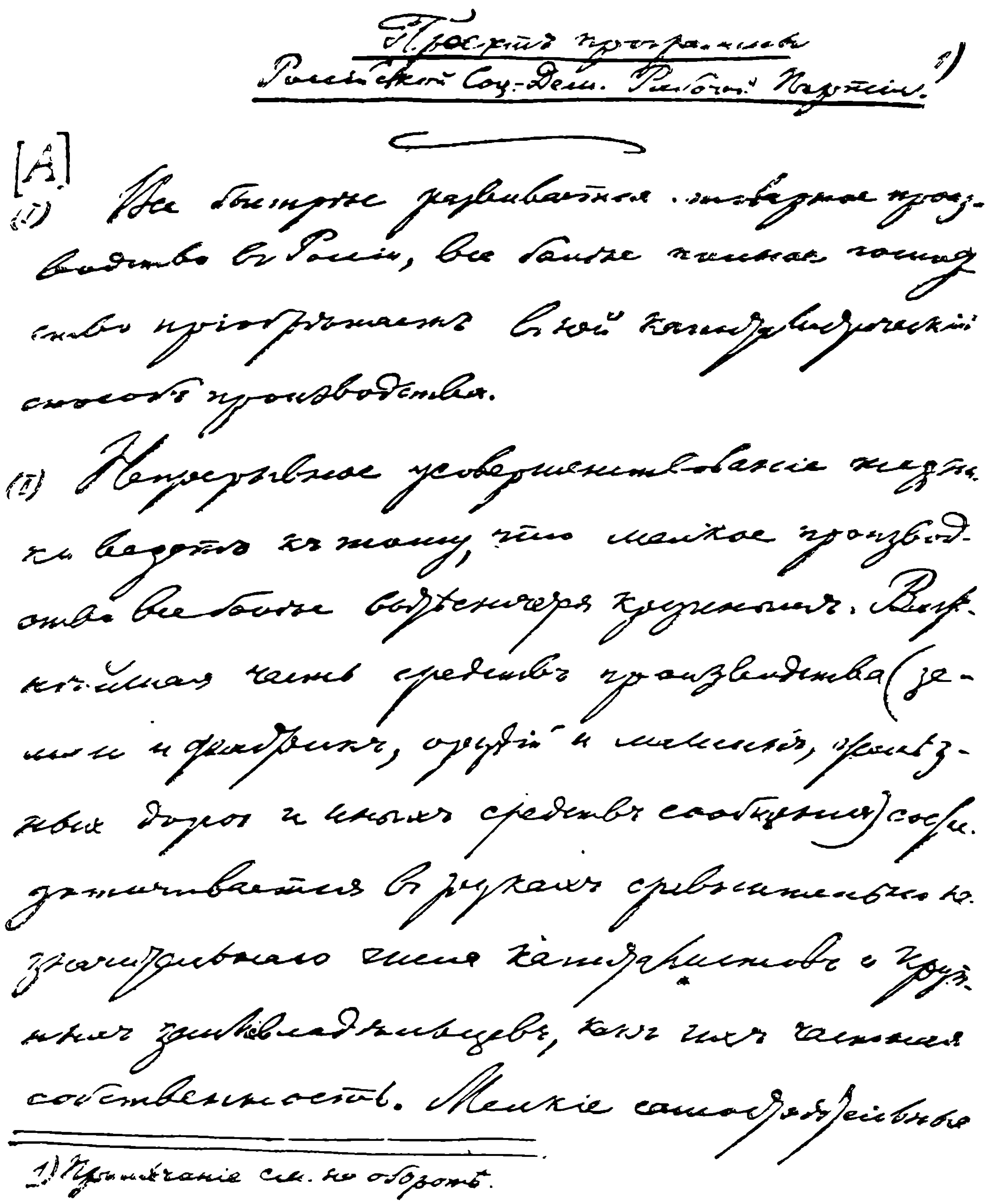
[Α]

Ι. Όλο καί πιό γοργά άναπτύσσεται ή έμπορευματική παραγωγή τῆς Ρωσίας, όλο καί πιό πλέρια γίνεται σ' αὐτήν ή κυριαρχία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

ΙΙ. Ἡ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς ἔχει ἀποτέλεσμα νά ἐκτοπίζεται ὅλο καί περισσότερο ή μικρή παραγωγή ἀπό τή μεγάλη. Τό σπουδαιότερο μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς (τῆς γῆς καί τῶν ἐργοστασίων, τῶν ἐργαλείων καί τῶν μηχανῶν, τῶν σιδηροδρόμων καί τῶν ἄλλων συγκοινωνιακῶν μέσων) συγκεντρώνεται στά χέρια μιᾶς σχετικά ἀσήμαντης μερίδας κεφαλαιοκρατῶν καί μεγαλογαιοχτημόνων, σάν ἀτομική τους ἰδιοχτησία. Οἱ ἀνεξάρτητοι μικροπαραγωγοί (ἀγρότες, βιοτέχνες, ἐπαγγελματίες) καταστρέφονται ὅλο καί περισσότερο, χάνουν τά μέσα παραγωγῆς κι ἔτσι μετατρέπονται σέ προλετάριους ή γίνονται ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου. Ὅλο καί περισσότεροι δουλευτές ἀναγκάζονται νά πουλᾶνε τήν ἐργατική τους δύναμη, νά γίνονται μισθωτοί ἐργάτες ἐξαρτημένοι ἀπό τούς ἰδιοχτῆτες, δημιουργώντας μέ τήν ἐργασία τους τά πλούτη τῶν τελευταίων.

ΙΙΙ. Ὅσο πιό πολύ προχωρεῖ ή τεχνική πρόοδος τόσο περισσότερο μένει πίσω ή αὔξηση τῆς ζήτησης ἐργατικῆς δύναμης ἀπό τήν αὔξηση τῆς προσφορᾶς της, τόσο περισσότερες δυνατό-

* Τό θεωρητικό μέρος αὐτοῦ τοῦ σχεδίου ἀποτελεῖ σχέδιο πού προτείνεται ἀπό ἕνα μέλος τῆς σύνταξης, τόν Φρέι (καί πού συντάχτηκε ἀπ' αὐτόν μέ βάση τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ Γ. Β — τς), ἐνῶ τό πραχτικό μέρος (ἀπό τό σημεῖο πού ἀναφέρεται παρακάτω ὥς τό τέλος), προτείνεται ἀπ' ὅλη τήν ἐπιτροπή, δηλ. ἀπό τά πέντε μέλη τῆς σύνταξης.

Проектъ программы
Россійской Соц.-Дем. Рабочей Партіи. [1)]

[А]
(1) Все быстрѣе развивается товарное производство въ Россіи, все больше господство пріобрѣтаетъ въ ней капиталистическій способъ производства.

(2) Непрерывное усовершенствованіе техники ведетъ къ тому, что мелкое производство все болѣе вытѣсняется крупнымъ. Всё большая часть средствъ производства (земли и фабрикъ, орудій и машинъ, желѣзныхъ дорогъ и иныхъ средствъ сообщенія) сосредоточивается въ рукахъ сравнительно незначительнаго числа капиталистовъ и крупныхъ землевладѣльцевъ, какъ ихъ частная собственность. Мелкіе самостоятельные

1) Примѣчаніе см. на оборотѣ.

Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ χειρογράφου τοῦ Β. Ι. Λένιν
«Σχέδιο προγράμματος
τοῦ Ρωσικοῦ Σοσιαλ-Δημοκρατικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος». — 1902

Σμίκρυνση

τητες ἔχουν οἱ κεφαλαιοκράτες νά μεγαλώνουν τό βαθμό ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν. Ἡ ἀνέχεια καί ἡ ἀνεργία, ὁ ζυγός τῆς ἐκμετάλλευσης καί οἱ κάθε εἴδους ταπεινώσεις ἀποβαίνουν ἡ μοίρα ὅλο καί πιό πλατιῶν στρωμάτων τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ.

IV. Τό προτσές αὐτό τό ὀξύνουν ἀκόμα περισσότερο οἱ βιομηχανικές κρίσεις πού προκαλοῦνται ἀναπόφευχτα ἀπό τίς βασικές ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ φτώχεια καί ἡ ἀθλιότητα τῶν μαζῶν συνυπάρχουν μέ τή διασπάθιση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, ἐπειδή τά ἐμπορεύματα πού ἔχουν παραχθεῖ δέν εἶναι δυνατό νά πουληθοῦν.

V. Ἔτσι, ἡ γιγάντια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς καί ὅλο καί περισσότερο κοινωνικοποιούμενης ἐργασίας συνοδεύεται ἀπό τό γεγονός, ὅτι τά κυριότερα ὀφέλη αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης τά μονοπωλεῖ μιά μηδαμινή μειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Μαζί μέ τήν αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου αὐξάνει ἡ κοινωνική ἀνισότητα, βαθαίνει καί πλαταίνει τό χάσμα ἀνάμεσα στήν τάξη τῶν ἰδιοχτητῶν (ἀστική τάξη) καί στήν τάξη τοῦ προλεταριάτου.

[B]

VI. Ἀλλά τή στιγμή ἀκριβῶς πού μεγαλώνουν κι ἀναπτύσσονται ὅλες αὐτές οἱ ἀναπόφευχτες ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, μεγαλώνει ἐπίσης ὁ ἀριθμός καί ἡ συνοχή, ἡ δυσαρέσκεια καί ἡ ἀγανάχτηση τῶν προλετάριων, ὀξύνεται ὁ ἀγώνας τῆς ἐργατικῆς τάξης ἐνάντια στήν τάξη τῶν κεφαλαιοκρατῶν, μεγαλώνει ὁ πόθος της ν᾽ ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τόν ἀφόρητο ζυγό τοῦ καπιταλισμοῦ.

VII. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ὅλες οἱ ἄλλες τάξεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας εἶναι ὑπέρ τῆς διατήρησης τῶν βάσεων τοῦ ὑφιστάμενου οἰκονομικοῦ συστήματος. Γιά τήν πραγματική ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶναι ἀναγκαία ἡ κοινωνική ἐπανάσταση πού προετοιμάζεται ἀπ᾽ ὅλη τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, δηλ. ἡ κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας στά μέσα παραγωγῆς, ἡ μετατροπή τους σέ κοινωνική ἰδιοχτησία καί ἡ ἀντικατάσταση τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς ἐμπορευμάτων ἀπό τή σοσιαλιστική ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς προϊόντων πρός ὄφελος ὅλης τῆς κοινωνίας, γιά τήν ἐξασφάλιση πλέριας εὐημερίας καί ἐλεύθερης ὁλόπλευρης ἀνάπτυξης ὅλων τῶν μελῶν της.

VIII. Ἡ ἐπανάσταση αὐτή τοῦ προλεταριάτου θά ἐξαλείψει ὁλότελα τή διαίρεση τῆς κοινωνίας σέ τάξεις, καί συνεπῶς, καί κάθε κοινωνική καί πολιτική ἀνισότητα πού πηγάζει ἀπ' αὐτή τή διαίρεση.

IX. Γιά νά ἐπιτελέσει τό προλεταριάτο τήν κοινωνική αὐτή ἐπανάσταση, πρέπει νά καταχτήσει τήν πολιτική ἐξουσία πού θά τό κάνει κύριο τῆς κατάστασης καί θά τοῦ ἐπιτρέψει νά παραμερίσει ὅλα τά ἐμπόδια πού στέκουν στό δρόμο πρός τό μεγάλο του σκοπό. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο πολιτικό ὅρο τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης.

X. Ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία βάζει καθῆκον της — νά δείχνει μπροστά στούς ἐργάτες τήν ἀγεφύρωτη ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τους μέ τά συμφέροντα τῶν κεφαλαιοκρατῶν — νά ἐξηγεῖ στό προλεταριάτο τήν ἱστορική σημασία, τό χαρακτήρα καί τούς ὅρους τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης πού ἔχει νά ἐπιτελέσει, νά ὀργανώνει ἕνα ἐπαναστατικό ταξικό κόμμα, ἱκανό νά καθοδηγεῖ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου.

XI. Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν καί τῆς παραγωγῆς γιά τήν παγκόσμια ἀγορά δημιούργησε μιά τόσο στενή σύνδεση ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς λαούς τοῦ πολιτισμένου κόσμου, πού τό σύγχρονο ἐργατικό κίνημα δέν μποροῦσε παρά νά γίνει, καί ἀπό καιρό ἔγινε πιά, διεθνές. Καί ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία θεωρεῖ τόν ἑαυτό της ἕνα ἀπό τά τμήματα τῆς παγκόσμιας στρατιᾶς τοῦ προλεταριάτου, μέρος τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας.

XII. Ὡστόσο οἱ ἄμεσοι σκοποί τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀλλάζουν σημαντικά, ἐπειδή τά πολυάριθμα ὑπολείμματα τοῦ προκαπιταλιστικοῦ, τοῦ δουλοπαροικιακοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, πού ὑπάρχουν στή χώρα μας, παρεμποδίζουν σέ ἐξαιρετικό βαθμό τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, καθιστοῦν ἀδύνατη τήν πλέρια καί ὁλόπλευρη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, κατεβάζουν τό βιοτικό ἐπίπεδο τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ, συνεπάγονται ἀσιατικές-βάρβαρες μορφές ξεκληρίσματος τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἀγροτιᾶς, κρατοῦν στό σκοτάδι χωρίς δικαιώματα καί ἐξουθενωμένο ὅλο τό λαό.

XIII. Τό πιό σημαντικό ἀπό τά ὑπολείμματα αὐτά τῆς δουλοπαροικίας, τό πιό ἰσχυρό στήριγμα ὅλης αὐτῆς τῆς βαρβαρότητας εἶναι ἡ τσαρική ἀπολυταρχία. Αὐτή εἶναι ὁ χειρότερος καί ὁ πιό ἐπικίνδυνος ἐχθρός τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τοῦ προλεταριάτου καί τῆς πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης ὅλου τοῦ λαοῦ.

[Γ]

Γι' αὐτό τό λόγο* τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας βάζει ἄμεσο πολιτικό του καθῆκον τήν ἀνατροπή τῆς τσαρικῆς ἀπολυταρχίας καί τήν ἀντικατάστασή της μέ *δημοκρατία*, βασισμένη σέ δημοκρατικό σύνταγμα πού νά ἐξασφαλίζει:

1) μονοκρατορία τοῦ λαοῦ, δηλ. συγκέντρωση ὅλης τῆς ἀνώτατης κρατικῆς ἐξουσίας στά χέρια τῆς νομοθετικῆς συνέλευσης πού ν' ἀποτελεῖται ἀπό ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ·

2) καθολικό, ἴσο κι ἄμεσο ἐκλογικό δικαίωμα στίς ἐκλογές τόσο τοῦ νομοθετικοῦ σώματος ὅσο κι ὅλων τῶν τοπικῶν ὀργάνων αὐτοδιοίκησης, γιά κάθε πολίτη πού ἔχει συμπληρώσει τό 21ο ἔτος τῆς ἡλικίας του· μυστική ψηφοφορία σ' ὅλες τίς ἐκλογές· δικαίωμα κάθε ἐκλογέα νά ἐκλέγεται σ' ὅλα τά ἀντιπροσωπευτικά σώματα· μισθοδοσία τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ·

3) τό ἀπαραβίαστο τοῦ ἀσύλου καί τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου·

4) ἀπεριόριστη ἐλευθερία συνείδησης, λόγου, τύπου, συνέρχεσθαι, ἀπεργίας καί συνεταιρίζεσθαι·

5) ἐλευθερία μετακίνησης καί ἐπαγγέλματος·

6) κατάργηση τῶν κλειστῶν τάξεων καί πλήρη ἰσοτιμία ὅλων τῶν πολιτῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό φύλο, θρησκεία καί φυλή·

7) ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοδιάθεσης σ' ὅλα τά ἔθνη πού περιλαβαίνονται στήν ἐπικράτεια·

8) παροχή σέ κάθε πολίτη τοῦ δικαιώματος νά διώκει δικαστικά ὁποιονδήποτε δημόσιο ὑπάλληλο, χωρίς νά ὑποβάλλει τά παράπονά του στόν προϊστάμενο τοῦ ὑπαλλήλου·

9) ἀντικατάσταση τοῦ ταχτικοῦ στρατοῦ μέ τό γενικό ἐξοπλισμό τοῦ λαοῦ·

10) χωρισμό τῆς ἐκκλησίας ἀπό τό κράτος καί τοῦ σχολείου ἀπό τήν ἐκκλησία·

11) γενική δωρεάν καί ὑποχρεωτική ἐκπαίδευση ὥς τό 16ο ἔτος τῆς ἡλικίας· χορήγηση στά φτωχά παιδιά τροφῆς, ἐνδυμασίας καί σχολικῶν βιβλίων μέ ἔξοδα τοῦ κράτους.

[Δ]

Γιά τή διαφύλαξη τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τό ἀνέβασμα τῆς μαχητικῆς της ἱκανότητας** τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας ζητάει:

---

* 'Από δῶ καί πέρα τό κείμενο ψηφίστηκε ἀπ' ὅλη τήν ἐπιτροπή.

** Πρόταση τοῦ Φρέι: ν' ἀλλάξει ἡ ἀρχή αὐτῆς τῆς παραγράφου ὡς ἑξῆς: «Γιά τήν περιφρούρηση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπό τό φυσικό καί ἠθικό ἐκφυλισμό, καθώς καί γιά τό ἀνέβασμα τῆς ἀγωνιστικῆς της ἱκανότητας γιά τήν ἀπελευθέρωσή της...».

1) περιορισμό τῆς ἐργάσιμης μέρας σέ ὀχτώ ὧρες τό εἰκοσιτετράωρο γιά ὅλους τούς μισθωτούς ἐργάτες·

2) καθιέρωση μέ νόμο βδομαδιάτικης τουλάχιστο 36ωρης συνεχοῦς ἀνάπαυσης γιά τούς μισθωτούς ἐργάτες καί τῶν δυό φύλων σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας·

3) ἀπόλυτη ἀπαγόρευση τῶν ὑπερωριῶν·

4) ἀπαγόρευση τῆς νυχτερινῆς ἐργασίας (ἀπό τίς 9 τό βράδυ ὥς τίς 5 τό πρωί) σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, ἐκτός ἀπό κείνους πού εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητοι γιά τεχνικούς λόγους·

5) ἀπαγόρευση στούς ἐργοδότες νά χρησιμοποιοῦν τή μισθωτή ἐργασία παιδιῶν ἡλικίας μέχρι 15 χρονῶν·

6) ἀπαγόρευση τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν στούς κλάδους ὅπου εἶναι ἐπιβλαβής εἰδικά γιά τό γυναικεῖο ὀργανισμό·

7) καθιέρωση μέ νόμο τῆς ἀστικῆς εὐθύνης τῶν ἐργοδοτῶν γιά τήν ὁλική ἤ μερική ἀπώλεια τῆς ἱκανότητας τοῦ ἐργάτη γιά τή δουλειά — ἀπώλεια πού προῆλθε ἀπό ἀτύχημα ἤ ἀπό ἀνθυγιεινές συνθῆκες ἐργασίας· ἀπαλλαγή τοῦ ἐργάτη ἀπό τήν ὑποχρέωση ν' ἀποδείχνει ὅτι ἡ ἀπώλεια αὐτή ἔγινε ἀπό ὑπαιτιότητα τοῦ ἐργοδότη·

8) ἀπαγόρευση τῆς καταβολῆς τῶν μεροκάματων σέ εἶδος *·

9) χορήγηση κρατικῶν συντάξεων στούς ὑπερήλικες ἐργάτες πού ἔγιναν ἀνίκανοι γιά δουλειά·

10) αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐργασίας· διορισμός ἐπιθεωρητριῶν στούς κλάδους ὅπου εἶναι ἐπικρατέστερη ἡ ἐργασία τῶν γυναικῶν· ἵδρυση ἐποπτείας γιά τήν ἐφαρμογή τῶν ἐργατικῶν νόμων μέσω ἀντιπροσώπων πού νά ἐκλέγονται ἀπό τούς ἐργάτες καί νά πληρώνονται ἀπό τό κράτος, καθώς καί ἐποπτείας ἀπομέρους αἱρετῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐργατῶν στόν καθορισμό τῶν τιμολογίων καί στό χαρακτηρισμό τῶν σκάρτων ἐμπορευμάτων·

11) ἵδρυση ἀπό τά ὄργανα τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, μέ τή συμμετοχή αἱρετῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐργατῶν, ἐποπτείας τῆς ὑγιεινῆς κατάστασης τῶν κατοικιῶν πού παραχωροῦν οἱ ἐργοδότες στούς ἐργάτες, καθώς καί τοῦ κανονισμοῦ ἐσωτερικῆς τάξης αὐτῶν τῶν κατοικιῶν καί τῶν ὅρων ἐνοικίασής τους, μέ σκοπό τήν προστασία τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν ἀπό τήν ἀνάμιξη τῶν ἐργοδοτῶν στή ζωή καί στή δράση τους σάν ἰδιωτῶν καί πολιτῶν·

---

* Πρόταση τοῦ Φρέι:
Νά προστεθεῖ ἐδῶ (στό ἴδιο ἄρθρο): «καθιέρωση μέ νόμο τῆς βδομαδιάτικης ἐξόφλησης γιά ὅλες τίς συμβάσεις μίσθωσης ἐργατῶν».

12) ἵδρυση μιᾶς καλά ὀργανωμένης καί ὀλόπλευρης ὑγειονομικῆς ἐποπτείας τῶν συνθηκῶν δουλειᾶς σ' ὅλες τίς ἐπιχειρήσεις πού χρησιμοποιοῦν μισθωτή ἐργασία·

13) ἐπέκταση τῆς ἐποπτείας τῆς ἐπιθεώρησης ἐργασίας στή χειροτεχνία, στήν οἰκοτεχνία καί στή βιοτεχνία, καθώς καί στίς ἐπιχειρήσεις τοῦ δημοσίου·

14) καθιέρωση ποινικῆς εὐθύνης γιά τήν παράβαση τῶν νόμων προστασίας τῆς ἐργασίας·

15) ἀπαγόρευση στούς ἐργοδότες νά κάνουν κρατήσεις ἀπό τά μεροκάματα γιά ὁποιοδήποτε λόγο καί γιά ὁποιοδήποτε προορισμό (πρόστιμα, σκάρτα καί λοιπά)·

16) ἵδρυση ἐργατικῶν δικαστηρίων σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας πού ν' ἀπαρτίζονται ἀπό ἰσάριθμους ἀντιπροσώπους τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἐργοδοτῶν.

[Ε]

Ἐκτός ἀπ' αὐτά, τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας, ἐπιδιώκοντας τόν ἐκδημοκρατισμό τῶν οἰκονομικῶν τοῦ ρωσικοῦ κράτους, ζητάει: κατάργηση ὅλων τῶν ἔμμεσων φόρων καί ἐπιβολή προοδευτικῆς φορολογίας τοῦ εἰσοδήματος.

Γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας τό κόμμα θά ἐπιδιώξει*·

1) τήν κατάργηση τῶν δόσεων ἐξαγορᾶς καί τῶν γεώμορων, καθώς καί ὅλων τῶν ὑποχρεώσεων πού βαραίνουν τώρα τήν ἀγροτιά, σάν φορολογούμενη τάξη·

2) τήν κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης καί ὅλων τῶν νόμων πού δεσμεύουν τόν ἀγρότη νά διαθέτει τή γῆ του·

3) τήν ἐπιστροφή στό λαό τῶν χρημάτων πού πάρθηκαν ἀπό αὐτόν μέ τή μορφή δόσεων ἐξαγορᾶς καί γεώμορων· δήμευση γι' αὐτόν τό σκοπό τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν καί τῶν χτημάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, καθώς κι ἐπιβολή εἰδικοῦ φόρου στίς γαῖες τῶν μεγάλων εὐγενῶν-γαιοχτημόνων πού ἐπωφελήθηκαν ἀπό τά δάνεια ἐξαγορᾶς· μετατροπή τῶν ποσῶν πού θά ἐξευρεθοῦν μ' αὐτό τόν τρόπο, σέ εἰδικό λαϊκό

---

* Πρόταση τοῦ Φρέι:

Νά προστεθοῦν ἐδῶ οἱ λέξεις: «καί γιά τήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό»,

ἔτσι πού ὅλη ἡ παράγραφος νά λέει:

«Γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας καί γιά τήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό, τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας θά ἐπιδιώξει:».

κεφάλαιο γιά τίς πολιτιστικές ἀνάγκες καί τούς ἀγαθοεργούς σκοπούς τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων·

4) τήν ὀργάνωση ἐπιτροπῶν τῶν ἀγροτῶν:

α) γιά τήν ἐπιστροφή στίς ἀγροτικές κοινότητες (μέ ἀπαλλοτρίωση ἤ — σέ περίπτωση πού οἱ γαῖες πέρασαν ἀπό χέρι σέ χέρι — μέ ἐξαγορά κτλ.) τῶν γαιῶν πού ἀφαιρέθηκαν ἀπό τούς ἀγρότες μέ τήν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας κι ἀποτελοῦν στά χέρια τῶν τσιφλικάδων ὄργανο οἰκονομικῆς ὑποδούλωσης τῶν ἀγροτῶν·

β) γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας πού διασώζονται στά Οὐράλια, στά 'Αλτάια, στή Δυτική ἀκρινή περιοχή καί σ' ἄλλες περιοχές τοῦ κράτους·

5) τήν παροχή τοῦ δικαιώματος στά δικαστήρια νά μειώνουν τά ἐξαιρετικά μεγάλα νοίκια γιά τή γῆ καί ν' ἀκυρώνουν τίς συμφωνίες πού ἔχουν χαρακτήρα οἰκονομικῆς ὑποδούλωσης.

[Στ]

Τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας, ἐπιδιώκοντας τήν ἐπίτευξη τῶν ἄμεσων πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν σκοπῶν του *, ὑποστηρίζει κάθε ἀντιπολιτευτικό κι ἐπαναστατικό κίνημα πού στρέφεται ἐνάντια στό ὑφιστάμενο κοινωνικό καί πολιτικό καθεστώς τῆς Ρωσίας, ἀποκρούοντας ἀποφασιστικά ὅλα τά μεταρυθμιστικά ἐκεῖνα σχέδια ὅπου κάθε ἐπέκταση τῆς ἀστυνομικῆς κηδεμονίας πάνω στίς ἐργαζόμενες μάζες παρασταίνεται σάν βῆμα πρός τή λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος **.

'Από τήν πλευρά του τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας πιστεύει ἀκράδαντα, πώς ἡ πλήρης, ἡ συνεπής καί ἡ ὁριστική πραγματοποίηση τῶν παραπάνω πολιτικῶν καί κοινωνικῶν μετασχηματισμῶν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνο μέ τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας καί τή σύγκληση συνταχτικῆς συνέλευσης, ἐλεύθερα ἐκλεγμένης ἀπ' ὅλο τό λαό.

Γράφτηκε ἀνάμεσα στίς 25 Γενάρη καί 18 Φλεβάρη (7 Φλεβάρη καί 3 Μάρτη) τοῦ 1902

---

* Πρόταση τοῦ Φρέι: ν' ἀλλάξει ἡ ἀρχή τῆς παραγράφου ὡς ἑξῆς: «Τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας, παλαίβοντας γιά τίς παραπάνω διεκδικήσεις» κτλ.

** Πρόταση τοῦ Φρέι: ν' ἀλλάξει τό τέλος αὐτῆς τῆς παραγράφου ὡς ἑξῆς: «. . . σχέδια πού συνδέονται μέ ὁποιαδήποτε ἐπέκταση ἤ σταθεροποίηση τῆς ἀστυνομικῆς-ὑπαλληλικῆς κηδεμονίας πάνω στίς ἐργαζόμενες μάζες».

ΤΡΕΙΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Τρεῖς τροποποιήσεις

Ἀριθ. 1. Στό μέρος (Α) ΙΙ στή θέση τῶν λέξεων: «Ἡ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς ἔχει ἀποτέλεσμα νά ἐκτοπίζεται ὅλο καί περισσότερο ἡ μικρή παραγωγή ἀπό τή μεγάλη»

νά μπεῖ ἡ παρακάτω φράση:

«Ἡ τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς προχωρεῖ ἀδιάκοπα. Ὅλο καί πιό ἰσχυρά ἀναπτύσσεται ἡ μεγάλη παραγωγή, ὅλο καί περισσότερο ἐκτοπίζεται ἤ μαραζώνει ἡ μικρή».

Ἀριθ. 2. Στό μέρος (Β) VII ὕστερα ἀπό τίς λέξεις: «Ὅλες οἱ ἄλλες τάξεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας εἶναι ὑπέρ τῆς διατήρησης τῶν βάσεων τοῦ ὑφιστάμενου οἰκονομικοῦ συστήματος»

νά προστεθοῦν οἱ λέξεις:

«κι ὁ μικροπαραγωγός πού ἀφανίζεται κάτω ἀπό τό ζυγό τοῦ καπιταλισμοῦ, μετατρέπεται σέ πραγματικά ἐπαναστατικό στοιχεῖο μόνο στό βαθμό πού κατανοεῖ τό ἀδιέξοδο τῆς θέσης του κι ἀποδέχεται τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου»

ἡ συνέχεια ν' ἀρχίζει μέ νέα παράγραφο.

Ἀριθ. 3. Στό μέρος (Β) XII στή θέση τῶν λέξεων: «συνεπάγονται ἀσιατικές-βάρβαρες μορφές ξεκληρίσματος τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἀγροτιᾶς»

νά μποῦν οἱ λέξεις:

«συνεπάγονται ἀσιατικές-βάρβαρες μορφές ἐκμετάλλευσης καί βασανιστικό ξεκλήρισμα τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἀγροτιᾶς».

Γράφτηκε ὄχι ἀργότερα ἀπό τίς 18 τοῦ Φλεβάρη (3 τοῦ Μάρτη) 1902

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ

Παρατηρήσεις στό σχέδιο προγράμματος

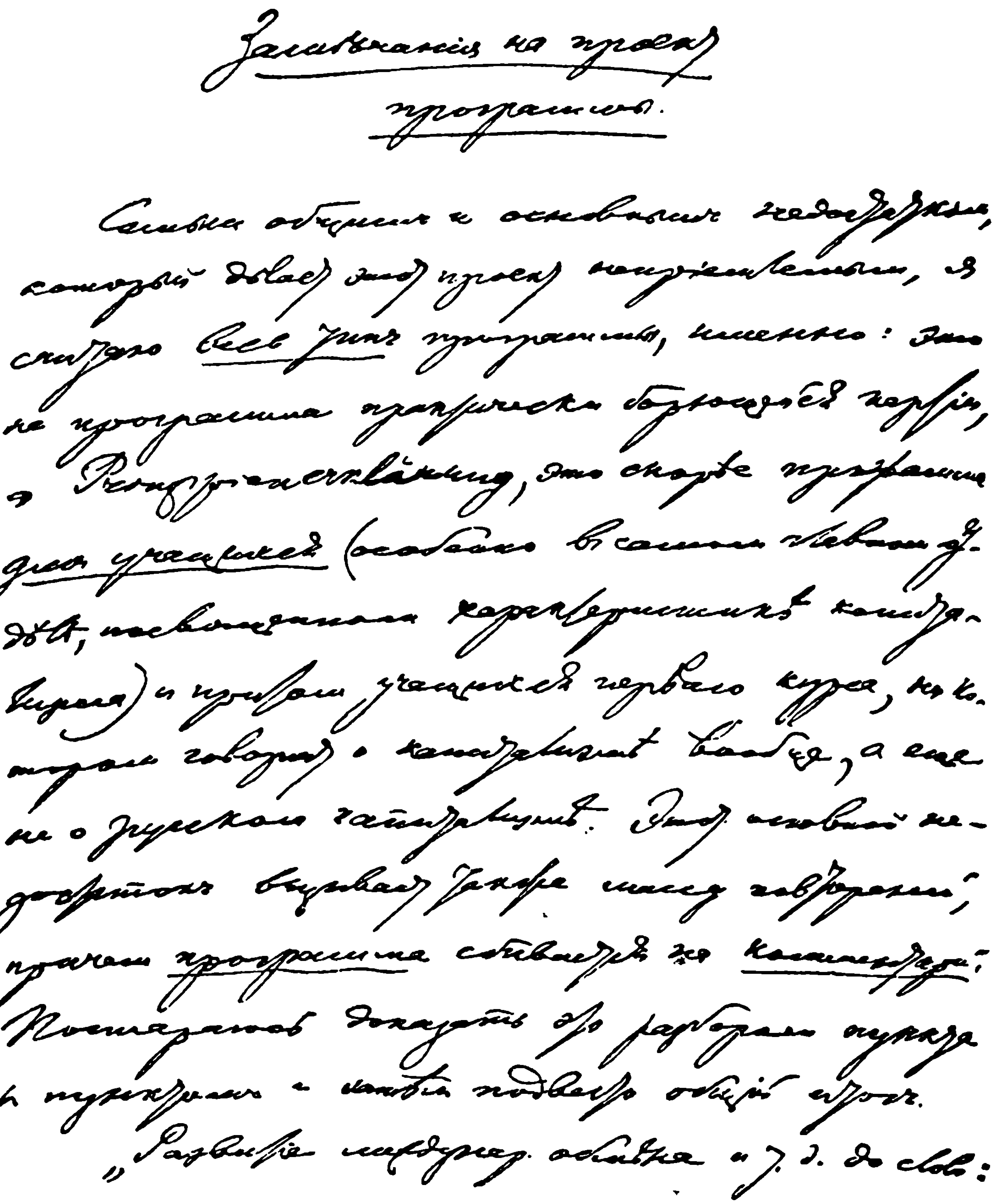
Ἡ πιό γενική καί βασική ἀδυναμία πού κάνει αὐτό τό σχέδιο ἀπαράδεχτο, εἶναι, νομίζω, ὁ *ὅλος τύπος* τοῦ προγράμματος καί συγκεκριμένα: αὐτό δέν εἶναι πρόγραμμα ἑνός πραχτικά ἀγωνιζόμενου κόμματος, ἀλλά Prinzipienerklärung *, εἶναι μᾶλλον πρόγραμμα *γιά μαθητές* (ἰδιαίτερα στό κυριότερό του μέρος πού ἀναφέρεται στό χαρακτήρα τοῦ καπιταλισμοῦ), καί μάλιστα μαθητές τῆς πρώτης τάξης ὅπου γίνεται λόγος γιά τόν καπιταλισμό γενικά, ἀλλά δέ γίνεται ἀκόμα λόγος γιά τό ρωσικό καπιταλισμό. Ἡ βασική αὐτή ἀδυναμία προκαλεῖ ἐπίσης ἕνα σωρό ἐπαναλήψεις, καί τό *πρόγραμμα* καταντάει *σχόλιο*. Θά προσπαθήσω νά τό ἀποδείξω, ἀναλύοντας τό πρόγραμμα σημεῖο πρός σημεῖο καί νά βγάλω ὕστερα ἕνα γενικό συμπέρασμα.

«Ἡ ἀνάπτυξη τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν» κτλ. ὥς τίς λέξεις: «ἀπό καιρό πιά ἔγιναν διεθνεῖς» (§ I — γιά εὐκολία τῶν παραπομπῶν θά ὀνομάζω κάθε ἐδάφιο, δηλ. κάθε passus πού ἀρχίζει μέ καινούργια σειρά — παράγραφο, ἀναφέροντάς το κατ' αὔξοντα ἀριθμό).

Σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν οὐσία δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει καμιά ἀντίρηση. Μόνο πού οἱ λέξεις «τό μεγάλο ἀπελευθερωτικό κίνημα τῆς ἐποχῆς μας» εἶναι περιττές, γιατί γιά τόν ἀπελευθερωτικό χαρακτήρα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος λέγονται πολλά καί συγκεκριμένα παρακάτω.

Ὕστερα, ἡ παράγραφος αὐτή, κατά τή γνώμη μου, δέν εἶναι στή θέση της. Τό πρόγραμμα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος

* — διακήρυξη ἀρχῶν. *Ἡ Σύντ.*

Замечания на проект программы.

Самым общим и основным недостатком, который делает этот проект неприемлемым, является самый тип программы, именно: это не программа практически борющейся партии, а Prinzipienerklärung, это скорее программа для учащихся (особенно в самом главном отделе, посвященном характеристике капитализма) и притом учащихся первого курса, на котором говорят о капитализме вообще, а еще не о русском капитализме. Этот основной недостаток вызывает массу повторений; превращает программу в комментарий. Постараюсь доказать это разбором программы по пунктам и затем подвести общий итог.

„Развитие международного обмена и т. д. до слов:

Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ χειρογράφου τοῦ Β. Ι. Λένιν
μέ τίς παρατηρήσεις του
πάνω στό δεύτερο σχέδιο προγράμματος τοῦ Πλεχάνοφ. — 1902
Σμίκρυνση

τῆς Ρωσίας πρέπει ν' ἀρχίζει μέ τό χαρακτηρισμό (καί τό κατηγορητήριο) τοῦ ρωσικοῦ καπιταλισμοῦ — καί ὕστερα πιά νά ὑπογραμμιστεῖ ὁ διεθνής χαρακτήρας τοῦ κινήματος πού, ὡς πρός τή μορφή του, γιά νά χρησιμοποιήσουμε τά λόγια τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου» — εἶναι στήν ἀρχή κατανάγκην ἐθνικό [97].

§ II. «*Ὅπως οἱ σοσιαλδημοκράτες ὅλων τῶν ἄλλων χωρῶν, ἔτσι καί οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες στηρίζονται σέ διεθνῆ βάση*. Θεωροῦν τό κόμμα τους ἕνα ἀπό τά ἀποσπάσματα τῆς παγκόσμιας στρατιᾶς τοῦ προλεταριάτου, μέρος τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας».

Οἱ λέξεις πού ὑπογράμμισα εἶναι περιττές, γιατί δέν προσθέτουν ἀπολύτως τίποτα σέ ὅ,τι λέγεται πρίν καί μετά ἀπ' αὐτές. Οἱ περιττές αὐτές λέξεις ἐξασθενίζουν μόνο τήν ἐντελῶς ἐπαρκῆ καί ζωντανή ἔκφραση τῆς ἰδέας πού περιέχουν οἱ λέξεις «ἀπόσπασμα» καί «μέρος».

§ III. «Οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες ἐπιδιώκουν τόν ἴδιο τελικό σκοπό πού ἐπιδιώκουν οἱ σοσιαλδημοκράτες ὅλων τῶν ἄλλων χωρῶν».

Περιττές ἐπίσης λέξεις πού ἐπαναλαβαίνονται *δυό φορές* παρακάτω, στίς §§ XIII («τελικός σκοπός ὅλων τῶν προσπαθειῶν τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας» κτλ.) καί XVII («ἑνότητα τοῦ κοινοῦ τελικοῦ σκοποῦ»). Τό «ἀπόσπασμα» τῆς στρατιᾶς γι' αὐτό καί εἶναι ἀπόσπασμα, γιατί ἐπιδιώκει τόν ἴδιο σκοπό.

§ IV. «Αὐτός ὁ κοινός γιά τούς σοσιαλδημοκράτες ὅλων τῶν χωρῶν» (ξανά περιττή ἐπανάληψη) «τελικός σκοπός καθορίζεται ἀπό τό χαρακτήρα καί τήν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀστικῆς κοινωνίας».

Κι ἐδῶ περιττές λέξεις, γιατί πιό πέρα δείχνεται ἀκριβῶς *πῶς* ὁ χαρακτήρας καί ἡ πορεία τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀστικῆς κοινωνίας «καθορίζουν» αὐτό τόν τελικό σκοπό. Ἡ παράγραφος αὐτή εἶναι ἕνα εἶδος ἐπικεφαλίδας τίτλου ἑνός μέρους. Οἱ ἐπικεφαλίδες, ὅμως, πού εἶναι ἀναγκαῖες σέ ἐγχειρίδιο ἤ σέ ἄρθρο, δέ χρειάζονται καθόλου στό πρόγραμμα. Alles, was im Programm überflüssig, schwächt es* (Ἔνγκελς στίς παρατηρήσεις του στό σχέδιο προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης) [98].

Οἱ §§ V καί VI (καθώς καί ἡ ἀρχή τῆς VII) προκαλοῦν, ἐκτός ἀπό τίς τυπικές παρατηρήσεις, μιά γενική καί βασική ἀντίρηση

* — καθετί περιττό στό πρόγραμμα τό ἐξασθενίζει. *Ἡ Σύντ.*

πού κατευθύνεται ἐνάντια στόν ὅλο τύπο προγράμματος πού χαράζεται ἀπό τό σχέδιο.

Θά ἐκθέσω πρῶτα αὐτή τή γενική ἀντίρηση (καί γι' αὐτό θά χρειαστεῖ ἐνμέρει νά ὑπερασπίσω τό ἀντισχέδιο), καί μετά θά περάσω στίς τυπικές παρατηρήσεις.

Στήν § V δίνεται ὁ *ὁρισμός* τοῦ «ἀναπτυγμένου» καπιταλισμοῦ γενικά· στήν § VI γίνεται λόγος γιά «διεύρυνση» τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς στό βαθμό πού προοδεύει ἡ τεχνική κι αὐξάνει ὁ ἀριθμός τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων πρός ζημιά τῶν μικρῶν (ἤ σέ βάρος τῶν μικρῶν), δηλ. στό βαθμό πού ἡ μικρή παραγωγή ἐκτοπίζεται ἀπό τή μεγάλη.

Ὁ τρόπος αὐτός ἔκθεσης τοῦ ζητήματος δέν εἶναι σωστός καί λογικός.

Δέν εἶναι σωστός — γιατί τό ἀγωνιζόμενο προλεταριάτο μαθαίνει τί εἶναι καπιταλισμός, ὄχι ἀπό τούς ὁρισμούς (ὅπως μαθαίνει κανείς ἀπό τά ἐγχειρίδια), ἀλλά ἀπό τήν ἔμπραχτη γνώση τῶν *ἀντιθέσεων* τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς *ἐξέλιξης* τῆς κοινωνίας καί τῶν συνεπειῶν της. Κι ἐμεῖς ὀφείλουμε στό πρόγραμμά μας *νά προσδιορίσουμε* αὐτή τήν ἐξέλιξη, νά ποῦμε — ὅσο τό δυνατό συντομότερα καί παραστατικότερα, — ὅτι *τά πράγματα ἐξελίσσονται ἔτσι δά.* Κάθε ἐξήγηση πού λέει γιατί αὐτό γίνεται ἀκριβῶς ἔτσι καί ὄχι ἀλλιῶς, κάθε λεπτομέρεια γιά τίς μορφές ἐκδήλωσης τῶν βασικῶν τάσεων πρέπει νά τίς ἀφήσουμε γιά τά σχόλια. Τί εἶναι καπιταλισμός, — αὐτό πιά θ' ἀπορέει μόνο του ἀπό τόν χαρακτηρισμό μας ὅτι τά πράγματα ἔχουν (resp.*: ἐξελίσσονται) ἔτσι δά.

Δέν εἶναι λογικός — γιατί τό προτσές τῆς ἐκτόπισης τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη (§ VI) καί τό προτσές τῆς διάσπασης τῆς κοινωνίας σέ ἰδιοχτῆτες καί προλετάριους (§ V) εἶναι *ἕνα καί τό αὐτό προτσές*. Αὐτό ὅμως δέν τό ἐκφράζει ἡ διατύπωση τοῦ σχεδίου. Σύμφωνα μέ τό σχέδιο βγαίνει τό ἑξῆς: *Πρώτη θέση.* Ἀναπτυγμένος καπιταλισμός σημαίνει ὅτι ἡ μικρή ἀνεξάρτητη παραγωγή στό σημαντικότερο μέρος της ἔχει ἐκτοπιστεῖ ἀπό τή μεγάλη πού χρησιμοποιεῖ μισθωτούς ἐργάτες. *Δεύτερη θέση.* Ἡ κυριαρχία τοῦ καπιταλισμοῦ ἐπεκτείνεται στό βαθμό πού ἡ μικρή παραγωγή ἐκτοπίζεται ἀπό τή μεγάλη...

Νομίζω, ὅτι γιά τόν παραπάνω λόγο οἱ δυό αὐτές παράγραφοι θά ἔπρεπε νά συγχωνευτοῦν σέ μιά καί νά ἐκφραστεῖ σ' αὐτήν τό προτσές ὡς ἑξῆς: ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς — ἐκτόπιση

* — respective — ἤ. *Ἡ Σύντ.*

τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη — συγκέντρωση τῶν μέσων παραγωγῆς στά χέρια τῶν κεφαλαιοκρατῶν καί τῶν γαιοχτημόνων — καταστροφή τῶν ἀνεξάρτητων μικροπαραγωγῶν: μετατροπή τους σέ προλετάριους ἤ σέ ἐξαρτημένους ἀπό τό κεφάλαιο.

Γιά μιά τέτοια διατύπωση (πού στό ἀντισχέδιο γίνεται μιά προσπάθεια νά δοθεῖ) ὑπάρχουν οἱ ἑξῆς ἀντιρήσεις:

(1) Ἡ διατύπωση αὐτή δημιουργεῖ τήν ἐντύπωση, ὅτι τάχα ἡ καταστροφή τῆς ρωσικῆς ἀγροτιᾶς (resp. δημιουργία μεγάλης ἔγγειας ἰδιοχτησίας στή Ρωσία κτλ.) ἐξαρτᾶται *μόνο* ἀπό τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ ἀντίρηση αὐτή μοῦ φαίνεται ἀβάσιμη. Στό σχετικό σημεῖο (συγκεκριμένα, στό τέλος τοῦ προγράμματος) λέγεται ὁλοκάθαρα ὅτι στή χώρα μας ὑπάρχουν ἕνα σωρό ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας κι ὅτι τά ὑπολείμματα αὐτά «ἐκβαρβαρίζουν» τό προτσές τῆς ἀνάπτυξης. Ὅμως μιά πού ἐμεῖς θεωροῦμε τό προτσές τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ *βασικό* προτσές στήν κοινωνικοοικονομική ἐξέλιξη τῆς Ρωσίας, πρέπει ἀκριβῶς στήν ἀρχή νά χαρακτηρίσουμε *αὐτό* τό προτσές καί τίς ἀντιθέσεις καί συνέπειές *του*. Μόνο ἔτσι μποροῦμε νά ἐκφράσουμε ἀνάγλυφα τή σκέψη μας, ὅτι τό προτσές τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς ἐκτόπισης τῆς μικρῆς παραγωγῆς, τῆς συγκέντρωσης τῆς ἰδιοχτησίας κτλ. συντελεῖται καί θά συντελεῖται, *παρ' ὅλα* τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας καί *μέσα* ἀπ' ὅλα αὐτά τά ὑπολείμματα.

(2) Λένε, πώς ἡ θέση «ἡ μικρή παραγωγή ἐκτοπίζεται ὁλοένα ἀπό τή μεγάλη» εἶναι «ὑπερβολικά κατηγορηματική», «στερεότυπη» κτλ.

Γι'αυτό πρέπει νά ἐξηγήσω, γιά ποιό λόγο θεωρῶ τή διατύπωση αὐτή *ὄχι λιγότερο σωστή* καί *πολύ πιό κατάλληλη* ἀπό τή διατύπωση τοῦ σχεδίου πού ἐξετάζουμε: «αὔξηση τῆς οἰκονομικῆς σημασίας τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἐλάττωση τοῦ σχετικοῦ ἀριθμοῦ τῶν μικρῶν, περιορισμός τοῦ ρόλου τους στήν κοινωνικοοικονομική ζωή τῆς χώρας».

Ἀπό καθαρά θεωρητική πλευρά, καί οἱ δυό αὐτές διατυπώσεις *εἶναι τελείως ταυτόσημες*, καί κάθε ἀπόπειρα νά σκαρωθεῖ ἀνάμεσά τους μιά *οὐσιαστική διαφορά* εἶναι τελείως αὐθαίρετη*.

---

* Σέ ὅποιον δέ συμφωνεῖ μ' αὐτό θά τοῦ προτείναμε νά μᾶς φέρει ἤ ἀκόμα καί νά ἐπινοήσει ἔστω κι ἕνα μονάχα παράδειγμα *τέτοιας* «αὔξησης τῆς οἰκονομικῆς σημασίας τῶν μεγάλων καί περιορισμοῦ τοῦ ρόλου τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων», πού *νά μήν ἀποτελεῖ* φανερή γιά ὅλους *ἐκτόπιση* τῶν τελευταίων ἀπό τίς πρῶτες.

«Αὔξηση τῆς σημασίας τῶν μεγάλων καί περιορισμός τοῦ ρόλου τῶν μικρῶν» — αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ἡ *ἐκτόπιση*. Σέ τίποτε ἄλλο δέν μπορεῖ νά συνίσταται ἡ ἐκτόπιση. Τό ζήτημα τῆς ἐκτόπισης τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη εἶναι κάπως περίπλοκο καί δυσνόητο. Αὐτό ὅμως *δέν* ὀφείλεται *καθόλου στό γεγονός ὅτι* θά μποροῦσε κανείς (θά μποροῦσε καλόπιστα) νά μή καταλάβει, πώς ἐκτόπιση σημαίνει «αὔξηση τῆς σημασίας τῶν μεγάλων καί περιορισμός τοῦ ρόλου τῶν μικρῶν», — ἀλλά *ὁλοκληρωτικά καί ἀποκλειστικά* στό γεγονός ὅτι εἶναι δύσκολο νά συμφωνήσουμε *στήν ἐκλογή τῶν ἐνδείξεων καί τῶν γνωρισμάτων* τῆς ἐκτόπισης, resp. τῆς αὔξησης τῆς σημασίας, resp. τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ρόλου.

Τό προτσές τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ στήν πιό γενική του μορφή μποροῦμε ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη νά τό ἐκφράσουμε ἔτσι:

Ἀρχική περίοδος.

Ὅλη ἡ παραγωγή = *100*.

Ἡ μεγάλη = *α*. Ἡ μικρή = *100 — α*.

Ἑπόμενη περίοδος.

Ὅλη ἡ παραγωγή = *200*.

Ἡ μεγάλη = **2α** + **β**. Ἡ μικρή = 200 — **2α** — **β**.

Μποροῦμε νά ἐγγυηθοῦμε χωρίς φόβο πώς ὅλα τά δεδομένα γιά τή σχέση τῆς μεγάλης καί τῆς μικρῆς παραγωγῆς μποροῦν νά ὑποταχθοῦν σ' αὐτό τό σχῆμα. Καί κανένας ἄνθρωπος πού θέλει νά καταλάβει τό προτσές, δέν μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει ὅτι ἐδῶ πρόκειται ἀκριβῶς γιά *ἐκτόπιση*. Εἴτε τό *200 — 2α — β* εἶναι, ὡς πρός τό μέγεθός του, μεγαλύτερο ἀπό τό *100 — α* (σχετική ἐκτόπιση) εἴτε εἶναι μικρότερο (ἀπόλυτη ἐκτόπιση) — *πάντως* εἶναι *ἐκτόπιση*. Αὐτό μπορεῖ «νά μή τό καταλάβει» μόνο ἕνας «κριτικός» πού δέ θέλει νά καταλάβει, — ἀλλά μ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους δέ βρίσκεις ἄκρη. Ἐξάλλου καί στά σχόλια θά παρθοῦν ἄμεσα μέτρα ἐνάντιά τους.

Ἡ ὅλη δυσκολία τοῦ ζητήματος δέ βρίσκεται καθόλου στό νά καταλάβουμε, ὅτι ἡ παραπάνω ἀλλαγή εἶναι «ἐκτόπιση», ἀλλά στό *πῶς ἀκριβῶς* νά καθορίσουμε αὐτά τά μεγέθη: *100*, *α* κτλ. Αὐτό εἶναι συγκεκριμένο ζήτημα, ζήτημα πραγματικότητας, καί ἡ λύση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος δέν προωθεῖται οὔτε κατά ἕνα γιῶτα μέ τήν τοποθέτηση τῶν λέξεων: «αὔξηση τῆς σημασίας καί περιορισμός τοῦ ρόλου».

Λογουχάρη, ὅλη ἡ εὐρωπαϊκή βιομηχανική στατιστική, *στήν τεράστια πλειονότητα τῶν περιπτώσεων*, ορίζει αὐτή τή «σημα-

σία» καί αὐτόν τό «ρόλο» *μέ τόν ἀριθμό* τῶν ἐργατῶν (καί ἡ ἀγροτική — *μέ τήν ἔκταση τῆς γῆς*). Καί κανείς ἀκόμα δέν ἐπιχείρησε ν' ἀμφισβητήσει, ὅτι *ἡ ἐλάττωση τοῦ ποσοστοῦ* τῶν ἐργατῶν (resp. τῆς γῆς) σημαίνει ἀκριβῶς *ἐκτόπιση*. Ἡ ὅλη ὅμως δυσκολία βρίσκεται στό ὅτι *πολύ συχνά* τά γνωρίσματα αὐτά, ὅπως ὁ ἀριθμός τῶν ἐργατῶν (resp. ἡ ἔκταση τῆς γῆς), *εἶναι ἀνεπαρκῆ*. Εἶναι δυνατόν ἡ *ἐκτόπιση* τῶν μικρῶν ἐπιχειρήσεων νά συντελεῖται μέ παράλληλη *αὔξηση* τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἐργατῶν (τῆς γῆς) σ' αὐτές — ἄν, λχ., αὐτοί οἱ ἐργάτες ἐπεξεργάζονται *ξένα* πιά ὑλικά, ἄν αὐτή ἡ γῆ καλλιεργεῖται μέ χειρότερα ζῶα, μέ χειρότερα συντηρούμενους ἐργαζόμενους, ἄν καλλιεργεῖται χειρότερα, ἄν λιπαίνεται χειρότερα κτλ. κ.ο.κ. Ὁ καθένας ξέρει, ὅτι ἀπό *τέτοιες* ἀκριβῶς «παρανοήσεις» βρίθουν τά «κριτικά» ἐπιχειρήματα κατά τοῦ «μαρξικοῦ δόγματος» *καί οἱ «παρανοήσεις» αὐτές δέν ἐξαλείφονται οὔτε κατά ἕνα γιῶτα* ἄν ἀντικατασταθεῖ ἡ «ἐκτόπιση» μέ τήν «αὔξηση τῆς σημασίας καί τόν περιορισμό τοῦ ρόλου», ἀφοῦ εἶναι «γενικά παραδεγμένο» νά ἐκφράζεται ἡ «σημασία» καί ὁ «ρόλος» ἁπλούστατα μέ τόν ἀριθμό τῶν ἐργατῶν καί τήν ἔκταση τῆς γῆς.

Κανείς δέ θ' ἀμφισβητήσει ὅτι ἀκριβῶς *ἐκτόπιση* τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη ἀποτελοῦν (στόν τομέα τῆς γεωργίας) μερικά προτσές, ὅπως ἡ ἀποσύνθεση τῆς ἀγροτιᾶς, ἡ ἐπέκταση τῆς χρησιμοποίησης μηχανῶν ἰδιαίτερα ἀπό τούς μεγάλους νοικοκυρέους, ἡ βελτίωση τοῦ ποιοῦ τῶν ἀροτριόντων ζώων πού διαθέτουν οἱ μεγάλοι νοικοκυρέοι καί ἡ χειροτέρευση τοῦ ποιοῦ τῶν ζώων πού διαθέτουν οἱ μικροί (ἀντικατάσταση τῶν ἀλόγων μέ ἀγελάδες κτλ.), ἡ αὐξανόμενη «ἀπαιτητικότητα» τοῦ ἐργοδότη στή μεγάλη ἐπιχείρηση καί ἡ παράταση τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας, resp. ἡ ἐλάττωση τῆς κατανάλωσης ἀπό τό μικροαγρότη, ἡ βελτίωση τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς καί τῆς λίπανσής της στόν μεγάλο νοικοκύρη καί ἡ χειροτέρευσή της στόν μικρό, τό ξεπέρασμα τοῦ τελευταίου ἀπό τόν πρῶτο στόν τομέα τῆς πίστης καί τῶν συνεταιρισμῶν κτλ. κτλ. Δέν εἶναι καθόλου δύσκολο ν' ἀποδείξουμε (ἀλλά οὔτε καί χρειάζεται κάν ν' ἀποδείξουμε), ὅτι ὅλα αὐτά τά προτσές σημαίνουν «ἐκτόπιση», τό δύσκολο εἶναι ν' ἀποδείξουμε ὅτι σ' αὐτά *ἀκριβῶς* τά προτσές πρέπει νά στρέψουμε τήν προσοχή μας, ὅτι τά προτσές αὐτά πραγματικά *συντελοῦνται*. Οἱ λέξεις «αὔξηση τῆς σημασίας καί περιορισμός τοῦ ρόλου» δέν κάνουν οὔτε στό ἐλάχιστο μικρότερη τή δυσκολία: αὐτό μπορεῖ νά τό κάνει *μόνο* τό σχόλιο, *μόνο* τά παραδείγματα πού δείχνουν πώς οἱ ἄνθρωποι *δέν ξέρουν νά καθορίζουν*

(δέ θέλουν νά καθορίζουν) τήν ἀληθινή ἔκφραση τοῦ προτσές τῆς ἐκτόπισης (= αὔξηση τῆς σημασίας καί περιορισμός τοῦ ρόλου).

Εἶναι μεγάλη πλάνη νά νομίζει κανείς ὅτι οἱ λέξεις «αὔξηση τῆς σημασίας καί περιορισμός τοῦ ρόλου» εἶναι τάχα πιό βαθιές, πιό περιεχτικές καί πιό πλατιές ἀπ' ὅ,τι ἡ «στενή» καί «στερεότυπη» λέξη «ἐκτόπιση». Οἱ λέξεις αὐτές δέν ἐκφράζουν οὔτε στό ἐλάχιστο μιά πιό βαθιά ἔννοια τοῦ προτσές, ἐκφράζουν ἁπλῶς αὐτό τό προτσές *πιό θολά καί πιό συγκεχυμένα*. Καί καταφέρομαι τόσο ἔντονα ἐνάντια σ' αὐτές τίς λέξεις, ὄχι γιατί εἶναι θεωρητικά λαθεμένες, ἀλλ' ἀκριβῶς γιατί προσδίνουν μιά ἐπίφαση βαθύτητας *σέ μιά ἁπλή θολούρα*.

Ὁ ἄνθρωπος «πού ἔχει σπουδάσει σέ σεμινάριο» καί ξέρει ὅτι ἐκτόπιση εἶναι ἤδη ἡ ἐλάττωση τοῦ ποσοστοῦ (καί καθόλου μιά ὁπωσδήποτε ἀπόλυτη ἐλάττωση) θά δεῖ σ' αὐτή τή θολούρα τήν ἐπιθυμία νά κρύψουν τή γύμνια τοῦ δυσφημισμένου ἀπό τούς κριτικούς «μαρξικοῦ δόγματος» *. Ὁ ἄνθρωπος πού δέν ἔχει σπουδάσει σέ σεμινάριο, ἁπλῶς θ' ἀναστενάξει γι' αὐτή τήν ἀσύλληπτη «ἄβυσσο σοφίας»,—ἐνῶ ἡ λέξη «ἐκτόπιση» θά φέρει στή σκέψη τοῦ κάθε χειροτέχνη καί τοῦ κάθε ἀγρότη δεκάδες καί ἑκατοντάδες γνωστά του παραδείγματα. Δέν πειράζει ἄν δέν θά καταλάβει ἀμέσως αὐτή τήν ἔκφραση σ' ὅλο της τό πλάτος: selbst wenn einmal ein Fremdwort oder ein nicht auf den ersten-Blick in seiner ganzen Tragweite zu erfassender Satz vorkommt schadet das nichts. Der mündliche Vortrag in den Versammlungen, die schriftliche Erklärung in der Presse tut da alles Nötige und der Kurze, prägnante Satz befestigt sich dann, einmal verstanden, im Gedächtniss, wird Schlagwort, und das passiert der breiteren Auseinandersetzung nie **. (Ἔνγκελς στήν κριτική τοῦ σχεδίου τῆς Ἐρφούρτης)[99].

* Μιά τέτοια *ἑρμηνεία* τῆς θολούρας εἶναι τόσο πιό ἀναπόφευχτη ὅσο πλατύτερα εἶναι γνωστή ἡ ἀκριβής διατύπωση, λχ., τοῦ προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης: «...geht die Verdrängung der zersplitterten Kleinbetriebe durch kolossale Grossbetriebe...» («...συντελεῖται ἡ ἐκτόπιση τῶν σκόρπιων μικρῶν ἐπιχειρήσεων ἀπό τίς κολοσσιαῖες σέ μέγεθος ἐπιχειρήσεις...» *Ἡ Σύντ.*).

** — δέν πειράζει ἄν κάποτε συναντήσει κανείς κάποια λέξη ἤ φράση ξένη, πού ἀπό πρώτη ματιά δέν εἶναι κατανοητή σ' ὅλο της τό πλάτος. Μέ τήν προφορική ἔκθεση στίς συνελεύσεις, μέ τίς γραφτές ἐπεξηγήσεις στόν τύπο θά δοθεῖ ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητο καί τότε ἡ σύντομη, μεστή φράση, ἀφοῦ γίνει κατανοητή, θά ἐντυπωθεῖ στή μνήμη, θά γίνει σύνθημα, πράγμα πού δέ συμβαίνει ποτέ μέ τούς πολύλογους συλλογισμούς. *Ἡ Σύντ.*

Καί ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ὕφους εἶναι προτιμότερο στή θέση τῶν λέξεων «αὔξηση τῆς σημασίας καί περιορισμός τοῦ ρόλου» νά μπεῖ ἡ λέξη ἐκτόπιση. Αὐτή δέν εἶναι γλώσσα ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ἀλλά γλώσσα τῆς «Ρούσκιγε Βέντομοστι». Δέν εἶναι ὅρος σοσιαλιστικοῦ κηρύγματος, ἀλλά ὅρος στατιστικῆς συλλογῆς. Οἱ λέξεις αὐτές λές καί διαλέχτηκαν ἐπίτηδες γιά ν' ἀποκομίσει ὁ ἀναγνώστης τήν ἐντύπωση ὅτι τάχα τό προτσές πού ἐξετάζουμε δέν εἶναι βίαιο, δέν εἶναι ἕνα προτσές πού καταλήγει σέ κάτι τό καθορισμένο, ὅτι εἶναι ἕνα προτσές ἀνώδυνο. Κι ἐπειδή στήν πραγματικότητα συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο, *γι' αὐτό* καί οἱ λέξεις αὐτές εἶναι ὁλότελα λαθεμένες. Ἐμεῖς δέν μποροῦμε καί δέν πρέπει νά διαλέγουμε τίς *πιό ἀφηρημένες* διατυπώσεις, γιατί δέ γράφουμε ἄρθρο ἐνάντια σέ κριτικούς, ἀλλά πρόγραμμα μαχητικοῦ κόμματος πού ἀπευθύνεται στή μάζα τῶν βιοτεχνῶν καί τῶν ἀγροτῶν. Ἀπευθυνόμενοι σ' αὐτούς, πρέπει νά τούς ποῦμε klipp und klar *, ὅτι τό κεφάλαιο «τούς κάνει ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς», τούς «καταστρέφει», τούς «ἐκτοπίζει» στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου. Μόνο μιά τέτοια διατύπωση θ' ἀπεικονίζει σωστά αὐτό πού κάθε βιοτέχνης καί κάθε ἀγρότης ξέρει ἀπό χιλιάδες παραδείγματα. Καί μόνο ἀπό μιά τέτοια διατύπωση θά βγαίνει *ἀναπόφευχτα* τό συμπέρασμα: μοναδική σωτηρία γιά σᾶς εἶναι νά ταχθεῖτε μέ τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου.

Περνώντας στίς τυπικές παρατηρήσεις σχετικά μέ τίς § V καί VI, ἔχω νά παρατηρήσω τά ἀκόλουθα.

Ἡ § V μιλάει γιά τήν ἀστική κοινωνία «στήν ἀναπτυγμένη μορφή της» καί ταυτόχρονα λέει ὅτι σ' αὐτή τήν κοινωνία διατηρήθηκαν καί τό «στρῶμα τῶν χειροτεχνῶν» καί ἡ «μικρή ἀγροτιά». Ἐδῶ ὑπάρχει ἀνακρίβεια. Ἄν πάρουμε τίς λέξεις «ἀναπτυγμένη μορφή» μέ τήν αὐστηρά θεωρητική τους ἔννοια, σέ μιά τέτοια κοινωνία δέ θά ὑπάρχουν οὔτε χειροτέχνες, οὔτε μικροαγρότες. Μά κι ἄν ἀκόμα πάρουμε αὐτές τίς λέξεις μέ τή συνηθισμένη ἔννοιά τους: οἱ *πιό* ἀναπτυγμένες χῶρες, καί τότε θά δοῦμε πώς στήν Ἀγγλία, λχ., «μικρή ἀγροτιά», σάν ἰδιαίτερο κοινωνικό στρῶμα, στήν οὐσία σχεδόν δέν ὑπάρχει πιά.

«Κυριαρχία τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς *μέ βάση* τίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς». Ἔρχεται κάπως ἀνάποδα. Φυσικά, *πλήρως* ἀναπτυγμένη ἐμπορευματική παραγωγή εἶναι δυνατή μόνο στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία, ἀλλά ἡ «ἐμπορευ-

* — καθαρά καί ξάστερα. *Ἡ Σύντ.*

ματική παραγωγή» γενικά, κι ἀπό λογική κι ἀπό ἱστορική πλευρά, εἶναι prius* σέ σχέση μέ τόν καπιταλισμό.

Ὁ ὅρος «κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς» δέν τηρεῖται στό σχέδιο μέ συνέπεια. Κάποτε ἀντικαθίσταται μέ τόν ὅρο «κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγῆς» (§ XI). Κατά τή γνώμη μου, γιά νά μειωθοῦν οἱ δυσκολίες κατανόησης τοῦ προγράμματος, θά ἔπρεπε νά χρησιμοποιοῦμε ἕνα μόνο ὅρο, καί συγκεκριμένα τόν τελευταῖο, γιατί ὁ πρῶτος εἶναι περισσότερο θεωρητικός καί χωρίς τήν προσθήκη τῶν λέξεων «σύστημα» κτλ. (σχέσεων) δέ δείχνει κάτι τό τελειωμένο καί ὁλοκληρωμένο.

«Φεουδαρχική-βιοτεχνική περίοδος. . .» Ἐδῶ λές καί διαλέχτηκε ἐπίτηδες μιά ἔκφραση, πού εἶναι ἡ λιγότερο κατάλληλη γιά τή Ρωσία, γιατί ἡ ἰσχή τοῦ ὅρου «φεουδαρχία» γιά τό δικό μας μεσαίωνα ἀμφισβητεῖται. Στό μεταξύ ὁ χαρακτηρισμός τῆς «ἀναπτυγμένης» ἀστικῆς κοινωνίας ἔχει δοθεῖ *οὐσιαστικά* μέ τέτοιον ἀκριβῶς τρόπο πού νά ἰσχύει καί γιά τή Ρωσία («διατηρήθηκαν» οἱ μικροί ἀνεξάρτητοι παραγωγοί καί οἱ μικροαγρότες πού πουλᾶνε «κατά περιόδους εἴτε συνεχῶς τήν ἐργατική τους δύναμη» κτλ.). Ἔτσι τό σχέδιο, μέ τήν ἴδια κιόλας τή διατύπωσή του, ἀναιρεῖ τή γνώμη ὅτι δέν μποροῦμε νά διατυπώσουμε χαρακτηρισμό τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ, ἔχοντας ὑπόψη ἄμεσα καί συγκεκριμένα τή Ρωσία.

«Οἱ μικροπαραγωγοί-χειροτέχνες πού ἐργάζονται κατά παραγγελία. . .» Κατά παραγγελία τῶν καταναλωτῶν ἤ κατά παραγγελία τῶν ἐμπόρων-παραγγελιοδοτῶν; Μᾶλλον τό πρῶτο. Στή Ρωσία ὅμως, ἴσα ἴσα ἡ πλειοψηφία τῶν μικροπαραγωγῶν στή βιομηχανία ἐργάζεται ὄχι κατά παραγγελία, ἀλλά γιά τήν ἀγορά.

«. . .Τό πιό σημαντικό μέρος τῶν εἰδῶν κατανάλωσης». . . (καί γιατί ὄχι καί τῶν «μέσων παραγωγῆς»;). . . «παράγονται γιά νά πουληθοῦν *στήν ἐσωτερική ἤ στή διεθνῆ ἀγορά*. . .» Οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις εἶναι περιττή ἐπανάληψη, γιατί σχετικά μέ τήν ἀνάπτυξη τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν γίνεται λόγος στήν § I.

«. . .Τά μέσα παραγωγῆς *καί κυκλοφορίας*» τῶν ἐμπορευμάτων. Νομίζω ὅτι οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις θάπρεπε νά μεταφερθοῦν ἀπό τό πρόγραμμα στά σχόλια, γιατί στήν κοινωνία τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας τήν κυριότητα τῶν κεφαλαιοκρατῶν στά *μέσα κυκλοφορίας* μποροῦμε *νά τή συμπεράνουμε* ἀπό τήν κυριότητά τους στά μέσα παραγωγῆς.

* — προγενέστερη, πρωτύτερη. *Ἡ Σύντ.*

«...Ἀπό τέτοια ἄτομα πού δέν ἔχουν κανένα μέσο παραγωγῆς καί κυκλοφορίας *ἐκτός ἀπό τήν ἐργατική τους δύναμη...*» Δέν μποροῦμε νά τό ποῦμε ἔτσι.

Ἡ μνεία γιά τή «συνεχῆ ἤ περιοδική — στή διάρκεια ὅλης τῆς χρονιᾶς ἤ μερικῶν μηνῶν» — πούληση τῆς ἐργατικῆς δύναμης εἶναι περιττή λεπτομέρεια πού θάπρεπε νά μεταφερθεῖ στά σχόλια.

(§ VI) «...Αὐξάνοντας την οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων *βιομηχανικῶν* ἐπιχειρήσεων», καί παρακάτω: τόν περιορισμό τοῦ ρόλου τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν γενικά. Παραλείφθηκαν ἄραγε τυχαῖα οἱ μεγάλες *γεωργικές* ἐπιχειρήσεις; Ἤ αὐτό θέλει νά πεῖ πώς ἡ οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων αὐξάνει *μόνο* στή βιομηχανία, ἐνῶ ὁ ρόλος τῶν μικρῶν περιορίζεται *καί* στή βιομηχανία καί στή γεωργία; Ἄν συμβαίνει τό δεύτερο, θά ἦταν *τελείως λαθεμένο*. Καί στή γεωργία αὐξάνει «ἡ οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων» (ἀρκεῖ ν' ἀναφέρουμε σάν ἕνα καί μόνο παράδειγμα τίς μηχανές — παραπάνω ἀναφέρθηκαν κι ἄλλα παραδείγματα). Ἐννοεῖται ὅτι ἐδῶ τό προτσές εἶναι *ἀπείρως πολυπλοκότερο*, ἀλλά αὐτό πιά πρέπει νά τό ποῦμε (καί νά τό ποῦμε μέ συγκεκριμένες ἐπεξηγήσεις) στά σχόλια.

...Ἐξάρτηση «λίγο-πολύ πλήρης, λίγο-πολύ ἔκδηλη, λίγο-πολύ βαριά...» — κατά τή γνώμη μου, εἶναι περιττές λέξεις καί *ἐξασθενίζουν* τό νόημα. Ἡ ἔκφραση τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου: «ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς» εἶναι πιό δυνατή καί πιό παραστατική.

Ἡ § VII ἔχει στήν ἀρχή μιά περιττή ἐπανάληψη, ἀναφέροντας ἀκόμα μιά φορά τή «μετατροπή τῶν μικροπαραγωγῶν σέ προλετάριους», ἄν κι αὐτό ἔχει ἤδη σημειωθεῖ στίς §§ V καί VI.

Στήν § VII δίνεται μιά πλατιά ἐξήγηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ αὔξηση τῆς ζήτησης ἐργατικῆς δύναμης μένει πίσω ἀπό τήν αὔξηση τῆς προσφορᾶς της. Εἶναι ἀμφίβολο ἄν στήν περίπτωση αὐτή ἡ ἔκθεση κερδίζει ἀπό τό «πλάτος». Ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς πλήρης *ἐξήγηση τοῦ προτσές* δέν κατορθώνεται, φυσικά, νά δοθεῖ (λχ. γίνεται μνεία γιά τήν αὐξανόμενη χρησιμοποίηση τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν καί τῶν παιδιῶν, ἐνῶ δέ γίνεται μνεία γιά τήν αὔξηση τῆς ἐντατικότητας τῆς ἐργασίας κτλ.). Γι' αὐτό εἶναι σωστότερο *ὅλες* τίς ἐπεξηγήσεις (μέ συγκεκριμένα παραδείγματα) νά τίς ἀφήσουμε γιά τά σχόλια, καί στό πρόγραμμα νά ποῦμε μόνο *σέ τί* συνίσταται ἡ ἀντίθεση τοῦ καπιταλισμοῦ, *ποιά* εἶναι ἡ τάση του.

Διατυπώνεται ἡ ἀντίρηση ὅτι ἄν ποῦμε: «ὅσο περισότερο προχωρεῖ ἡ τεχνική πρόοδος τόσο πιό πολύ μένει πίσω ἡ αὔξηση τῆς ζήτησης ἐργατικῆς δύναμης ἀπό τήν αὔξηση τῆς προσφορᾶς της», — τό ζήτημα δέν τοποθετεῖται σωστά· ἡ «αὔξηση τῆς προσφορᾶς» ἐξαρτιέται, λέει, κάθε ἄλλο παρά μονάχα ἀπό τήν «τεχνική πρόοδο». Μά ἡ ἀντίρηση αὐτή εἶναι ἀβάσιμη, γιατί οἱ λέξεις «ὅσο περισσότερο — τόσο πιό πολύ» δέν εἶναι καθόλου ταυτόσημες μέ τίς λέξεις «μιά καί — κατά συνέπεια». *Ἀπό τί* προκαλεῖται «ἡ αὔξηση τῆς προσφορᾶς», ἔχει ἀναπτυχθεῖ στήν προηγούμενη παράγραφο («καταστροφή», «ἐκτόπιση» etc.), καί θά ἐξηγηθεῖ πιό συγκεκριμένα στά σχόλια.

«. . .Τό μερίδιο τῆς ἐργατικῆς τάξης στή συνολική μάζα τοῦ ὑλικοῦ πλούτου πού δημιουργεῖται μέ τή δουλειά της, διαρκῶς λιγοστεύει. . .» Τά λόγια αὐτά βρίσκονται στήν παράγραφο πού μιλάει γιά αὔξηση τοῦ βαθμοῦ ἐκμετάλλευσης (παράβαλε τά λόγια πού προηγοῦνται ἄμεσα ἀπό τό ἀναφερόμενο χωρίο). Γι' αὐτό τό λόγο μπορεῖ κανείς νά νομίσει ὅτι, λέγοντας «μερίδιο», ἐννοοῦμε τή σχέση μ πρός $\mu + \upsilon$. Ἀλλά τότε αὐτό εἶναι περιττό καί δέν ἀνταποκρίνεται στίς λέξεις «συνολική μάζα τοῦ πλούτου».

Ἄν πάλι ἡ συνολική μάζα $= \sigma + \mu + \upsilon$, τότε, πρῶτο, δέν πολυταιριάζει νά λέγεται «μερίδιο» τό $\sigma + \upsilon$ (ἔναντι τοῦ μ), γιατί ὅταν λέμε «μερίδιο» ἐννοοῦμε ἐκεῖνο πού πραγματικά μοιράζεται, δηλ. τά εἴδη κατανάλωσης. Μά τότε ἡ θέση αὐτή ὡς πρός τό περιεχόμενό της ἀνήκει στήν ἑπόμενη παράγραφο ὅπου γίνεται λόγος γιά τήν αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου ($\sigma + \mu + \upsilon$) καί τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας. Γι' αὐτό τό λόγο καλύτερα νά παραλειφθοῦν οἱ λέξεις πού παρέθεσα, σάν περιττή ἐπανάληψη.

Ἐκτός ἀπ' αὐτό, οἱ λέξεις αὐτές προϋποθέτουν μέ τή διατύπωσή τους μιά τόσο *ἀναπτυγμένη* κοινωνία, ὅπου ὑπάρχουν *μόνο* μισθωτοί ἐργάτες καί κεφαλαιοκράτες [ἀφοῦ καί τό μερίδιο τῶν μικροπαραγωγῶν ἐπίσης μικραίνει], αὐτό ὅμως δέ συμφωνεῖ μέ τήν παράγραφο V πού ἔχει ἀφήσει μικροπαραγωγούς καί στήν «ἀναπτυγμένη» κοινωνία.

Ἡ § VIII θάπρεπε νά μπεῖ *ὕστερα* ἀπό τίς §§ IX καί X: οἱ τελευταῖες πραγματεύονται τίς κρίσεις, δηλ. *μιά* ἀπό τίς ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐνῶ ἡ § VIII συνοψίζει *ὅλες* τίς ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ καί ὅλες τίς τάσεις τῆς ἀνάπτυξής του.

Στίς λέξεις «αὔξηση τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας» θά ἔπρεπε νά προστεθεῖ: «τῆς κοινωνικῆς κι ὅλο καί περισσό-

τερο κοινωνικοποιούμενης ἐργασίας». Τό σχέδιο μιλάει γιά τό προτσές τῆς κοινωνικοποίησης τῆς ἐργασίας σέ μιά ἀκατάλληλη θέση (§ XI) καί μέ μιά ἔννοια πολύ στενή («τό προτσές τελειοποίησης τῆς τεχνικῆς συνενώνει ὅλο καί πέρισσότερο τήν ἐργασία τῶν ἐργάτῶν»). Ἡ κοινωνικοποίηση τῆς ἐργασίας ἀπό τόν καπιταλισμό δέ συνίσταται μόνο στή «συνένωση τῆς ἐργασίας τῶν ἐργατῶν».

Οἱ λέξεις «μεγάλωμα τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στούς εὔπορους καί στούς ἄπορους» ὕστερα ἀπό τίς λέξεις «αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας» ἀποτελοῦν περιττή ἐπανάληψη. Ἔπρεπε ὅμως νά προστεθεῖ ὁπωσδήποτε μιά ὑπόμνηση σχετικά μέ τό «βάθαιμα τοῦ χάσματος» ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στήν ἀστική τάξη, γιά νά χαρακτηριστεῖ ἡ κύρια κοινωνική συνέπεια ὅλων τῶν ἀντιθέσεων τοῦ καπιταλισμοῦ πού ἐπισημάνθηκαν καί γιά τό πέρασμα στήν ταξική πάλη.

Μέ τήν εὐκαιρία. Σχετικά μέ τό χαρακτηρισμό τῶν κοινωνικῶν συνεπειῶν τοῦ καπιταλισμοῦ πρέπει νά ποῦμε ὅτι τό σχέδιο, ἰδιαίτερα ἐδῶ, εἶναι *ἀφηρημένο*, περιορίζεται σέ μιά ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ θέση: «αὔξηση τῶν δυσκολιῶν τοῦ ἀγώνα γιά τήν ὕπαρξη κι ὅλων τῶν στερήσεων καί τῶν δεινῶν πού συνεπάγεται ὁ ἀγώνας αὐτός». Μοῦ φαίνεται πώς εἶναι ἀπόλυτα ἀναγκαῖο νά ὑποδειχτοῦν *πιό συγκεκριμένα* ἐκεῖνες ἀκριβῶς οἱ κοινωνικές συνέπειες πού πλήττουν ἰδιαίτερα καί τήν ἐργατική τάξη καί τούς μικροπαραγωγούς.

Ἐνάντια στή διατύπωση αὐτῶν τῶν συνεπειῶν στό ἀντισχέδιο προβάλλεται ἡ ἀντίρηση ὅτι, λχ., οἱ λέξεις «κάθε ταπείνωση» δέν εἶναι σωστές. Νομίζω ὅτι εἶναι σωστές, γιατί ἀγκαλιάζουν φαινόμενα, ὅπως ἡ *πορνεία*, ἡ μετατροπή τῶν «διανοουμένων» σέ ἁπλούς μισθοφόρους, ἡ μετατροπή τοῦ ἐργάτη σέ πουλητή τῆς γυναίκας καί τῶν παιδιῶν του, ἡ ὑποταγή στή σιδερένια πειθαρχία τοῦ κεφαλαίου, ἡ χρησιμοποίηση τῆς οἰκονομικῆς δύναμης γιά πολιτική καταπίεση, γιά κατάπνιξη τῆς ἐλευθερίας τῆς γνώμης κτλ. κτλ. Θεωρῶ ἐξίσου ἀπόλυτα ἀναγκαῖο νά τονιστεῖ ἡ «φτώχεια καί ἡ ἀθλιότητα τῶν μαζῶν» στόν καπιταλισμό. Δέν προτείνω νά μιλήσουμε γιά τήν ἀπόλυτη αὔξηση τῆς φτώχειας καί τῆς ἐξαθλίωσης, ὡστόσο συμμερίζομαι ἀπόλυτα τή γνώμη τοῦ Κάουτσκι ὅτι «ein ausführliches s.-d. Programm, welches nicht erkennen lässt, dass der Kapitalismus naturnotwendig Massenarmut und Massenelend erzeugt, das nicht als den Inhalt des Strebens der Sd-tie den kampf gegen diese Armut und dieses Elend beseichnet, verschweigt die entscheidende Seite

unserer Bewegung und enthält also eine emptindliche Lücke» * (ἐνάντια στό αὐστριακό σχέδιο).

Κατά τή γνώμη μου, εἶναι ἐξίσου ἀπαραίτητη καί ἡ ὑπόμνηση ὅτι «ὅλα τά κυριότερα» (συνεπῶς, ὄχι ἀπολύτως ὅλα) «ὀφέλη ἀπό τό προτσές τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τά μονοπωλεῖ μιά μηδαμινή μειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ».

Οἱ §§ IX καί X μιλᾶνε γιά τίς κρίσεις. Ὡς πρός τήν οὐσία ἐδῶ δέν ἔχω καμιά ἀντίρηση, μιά πού ἄλλαξε ἡ διατύπωση. Ὡς πρός τή μορφή ὅμως οἱ παράγραφοι αὐτές παρουσιάζουν ἕνα μειονέκτημα, τίς ἐπαναλήψεις (ξανά ἡ «παγκόσμια ἀγορά», ξανά οἱ «κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς»). Θά ἦταν πολύ καλύτερα νά παραιτηθοῦμε τελείως ἀπό τήν ἀπόπειρα *νά ἐξηγήσουμε* στό πρόγραμμα τίς κρίσεις, περιοριζόμενοι στό *νά διαπιστώσουμε* τό ἀναπόφευχτό τους, ἀφήνοντας τήν ἐξήγηση καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ ζητήματος γιά τά σχόλια. Γιατί ἐδῶ, λχ., γίνεται λόγος καί γιά τήν κρίση καί γιά τίς «περιόδους στασιμότητας», κι ὡστόσο πάλι δέν κατορθώνεται ν᾽ ἀγκαλιαστεῖ στό σύνολό του ὅλος ὁ κύκλος τῆς κεφαλαιοκρατικῆς βιομηχανίας.

Οἱ κοινωνικές συνέπειες τῶν κρίσεων σημειώνονταν πάλι μέ ἐπαναλήψεις (ἀρκεῖ ν᾽ ἀναφέρουμε τήν «ἐπιτάχυνση» τοῦ προτσές κτλ.) καί πάλι πολύ ἀδύνατα: οἱ κρίσεις ὄχι μόνο κάνουν δύσκολη τή θέση τῶν μικροπαραγωγῶν, ὄχι μόνο ὁδηγοῦν στή σχετική κι ἀπόλυτη χειροτέρευση τῆς κατάστασής τους, ἀλλά κι ἄμεσα τούς καταστρέφουν καί τούς ρίχνουν στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου.

Γιά τίς §§ XI καί XII ἔχω μιά ἐξαιρετικά σοβαρή ἀντίρηση ἀρχῆς: οἱ παράγραφοι αὐτές παρουσιάζουν τή στάση τοῦ προλεταριάτου ἀπέναντι στούς μικροπαραγωγούς *τελείως μονόπλευρα καί λαθεμένα* (ἀφοῦ «ἡ ἐργαζόμενη καί ὑφιστάμενη τήν ἐκμετάλλευση μάζα» ἀποτελεῖται ἴσα ἴσα ἀπό τό προλεταριάτο καί τούς μικροπαραγωγούς). Ἀντιφάσκουν ἄμεσα στίς βασικές θέσεις καί τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου» καί τοῦ Καταστατικοῦ τῆς Διεθνοῦς [100], καί τῶν περισσότερων σύγχρονων προγραμμάτων τῆς σοσιαλδημοκρατίας κι ἀνοίγουν διάπλατα

---

* — «ἕνα διεξοδικό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα πού δέ δείχνει ὅτι ὁ καπιταλισμός γεννάει μέ φυσική ἀναγκαιότητα τό φτώχαιμα καί τήν ἐξαθλίωση τῶν μαζῶν, πού δέ βλέπει τήν πάλη ἐνάντια σ᾽ αὐτό τό φτώχαιμα καί στήν ἐξαθλίωση σάν περιεχόμενο τῶν διεκδικήσεων τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἕνα τέτοιο πρόγραμμα ἀποσιωπᾶ τήν πιό ἀποφασιστική πλευρά τοῦ κινήματός μας καί παρουσιάζει, ἔτσι, ἕνα αἰσθητό κενό». *Ἡ Σύντ.*

τίς πόρτες γιά ναροντνικιστικές «κριτικές» καί κάθε εἴδους μικροαστικές παρανοήσεις.

«. . . Μεγαλώνει ἡ δυσαρέσκεια τῆς ἐργαζόμενης καί τῆς ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας» — αὐτό εἶναι σωστό, ἀλλά δέν εἶναι καθόλου σωστό νά ταυτίζεται καί νά συγχωνεύεται ἡ δυσαρέσκεια τοῦ προλεταριάτου μέ τή δυσαρέσκεια τοῦ μικροπαραγωγοῦ, ὅπως γίνεται ἐδῶ. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν μικροπαραγωγῶν γεννάει πολύ συχνά (κι ἀναπόφευχτα πρέπει νά γεννάει σ' αὐτούς εἴτε σέ σημαντική μερίδα τους) τήν τάση *νά ὑπερασπίσουν τήν ὑπόστασή τους σάν μικροϊδιοχτῆτες*, δηλ. νά ὑπερασπίσουν τίς βάσεις τοῦ σύγχρονου καθεστῶτος καί μάλιστα νά τό στρέψουν πρός τά πίσω.

«. . .Ὀξύνεται ἡ πάλη της καί προπαντός ἡ πάλη τοῦ πρωτοπόρου ἐκπροσώπου της — τοῦ προλεταριάτου. . .» Ὄξυνση τῆς πάλης ἔχουμε, φυσικά, καί στούς μικροπαραγωγούς. Ἡ «πάλη» ὅμως τοῦ μικροπαραγωγοῦ *πολύ συχνά* στρέφεται *ἐνάντια* στό προλεταριάτο, γιατί ἡ ἴδια ἡ θέση του σέ πάρα πολλά ζητήματα *φέρνει σέ χτυπητή ἀντίθεση* τά συμφέροντά του πρός τά συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου. Γενικά, τό προλεταριάτο *δέν εἶναι καθόλου* «πρωτοπόρος ἐκπρόσωπος» τῶν μικροαστῶν. Κι ἄν αὐτό συμβαίνει, συμβαίνει μόνο ὅταν ὁ μικροπαραγωγός νιώθει ὅτι ἡ καταστροφή του εἶναι ἀναπόφευχτη, ὅταν «*ἐγκαταλείπει* τή δική του ἄποψη κι ἀποδέχεται τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου». Πρωτοπόρος ἐκπρόσωπος τοῦ *σημερινοῦ* μικροπαραγωγοῦ πού δέν ἐγκατέλειψε ἀκόμα «τή δική του ἄποψη», εἶναι πολύ συχνά ὁ ἀντισημίτης κι ὁ μεγαλοχτηματίας, ὁ ἐθνικιστής κι ὁ ναρόντνικος, ὁ σοσιαλρεφορμιστής κι ὁ «κριτικός τοῦ μαρξισμοῦ». Κι ἀκριβῶς τώρα πού ἡ «ὄξυνση τῆς πάλης» τῶν μικροπαραγωγῶν συνοδεύεται ἀπό «ὄξυνση τῆς πάλης» τῆς «σοσιαλιστικῆς Γιρόνδης» ἐνάντια στό «Ὄρος», δέν εἶναι καθόλου ἐνδεδειγμένο νά βάζουμε τήν κάθε ὄξυνση στό ἴδιο τσουβάλι.

«. . .Ἡ διεθνής σοσιαλδημοκρατία βρίσκεται ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος *τῆς ἐργαζόμενης καί τῆς ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας*. . .» Κάθε ἄλλο. Βρίσκεται ἐπικεφαλῆς *μόνο τῆς ἐργατικῆς τάξης*, μόνο *τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος*, κι ἄν προσχωροῦν σ' αὐτή τήν τάξη ἄλλα στοιχεῖα, αὐτά εἶναι μόνο στοιχεῖα, κι ὄχι τάξεις. Καί προσχωροῦν πέρα γιά πέρα κι ὁλοκληρωτικά *μόνο* ὅταν «ἐγκαταλείπουν τή δική τους ἄποψη».

«. . .Ὀργανώνει τίς μαχητικές δυνάμεις *αὐτῆς* τῆς μάζας. . .» Κι αὐτό δέν εἶναι σωστό. Πουθενά ἡ σοσιαλδημοκρατία δέν

ὀργανώνει τίς «μαχητικές δυνάμεις» τῶν μικροπαραγωγῶν. Ὀργανώνει μόνο τίς μαχητικές δυνάμεις τῆς ἐργατικῆς *τάξης*. Ἡ διατύπωση πού προτιμήθηκε στό σχέδιο εἶναι τόσο ἀποτυχημένη *ὅσο λιγότερο* ἀφορᾶ τή Ρωσία, ὅσο περισσότερο *περιορίζεται ἡ ἔκθεση* (πρβλ. § V) στήν «*ἀ ν α π τ υ γ μ έ ν η*» ἀστική κοινωνία.

Summa summarum*. Τό σχέδιο μιλάει *καταφατικά* γιά τήν ἐπαναστατικότητα τῶν μικροαστῶν (ἐφόσον «ὑποστηρίζουν» τό προλεταριάτο, δέ σημαίνει μήπως ὅτι εἶναι ἐπαναστατικό στοιχεῖο;) κι οὔτε λέξη δέν ἀναφέρει γιά τή συντηρητικότητά τους (ἀκόμα καί γιά τήν ἀντιδραστικότητά τους). Αὐτό εἶναι τελείως μονόπλευρο κι ἐσφαλμένο.

Μποροῦμε (κι ἔχουμε ὑποχρέωση) νά μιλᾶμε καταφατικά γιά τή *συντηρητικότητα* τῶν μικροαστῶν. *Κ α ί μ ό ν ο μ έ ἐ π ι φ υ λ ά ξ ε ι ς* πρέπει νά μιλᾶμε *γιά τήν ἐπαναστατικότητά τους*. Μόνο μιά τέτοια διατύπωση θά ἀντιστοιχεῖ μέ ἀκρίβεια στό ὅλο πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Μάρξ. Λογουχάρη, τό «Κομμουνιστικό μανιφέστο» λέει καθαρά, ὅτι «ἀπ᾽ ὅλες τίς τάξεις πού βρίσκονται ἀντιμέτωπες μέ τήν ἀστική τάξη, μόνο τό προλεταριάτο εἶναι τάξη ἀληθινά ἐπαναστατική... Ὁ μικροβιομήχανος, ὁ ἐπαγγελματίας, ὁ ἀγρότης... *δέν εἶναι ἐπαναστάτες, ἀλλά συντηρητικοί*. Κάτι περισσότερο: εἶναι ἀντιδραστικοί. Ἄν εἶναι ἐπαναστάτες («ἄν»!), εἶναι μόνο στό βαθμό πού πρόκειται νά περάσουν στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου, ... στό βαθμό πού *ἐ γ κ α τ α λ ε ί π ο υ ν* τή δική τους ἄποψη καί ἀποδέχονται τήν ἄποψη τοῦ προλετάριάτου» [101].

Κι ἄς μή μᾶς ποῦν ὅτι στό μισό αἰώνα πού πέρασε ἀπό τόν καιρό τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου», τά πράγματα ἄλλαξαν οὐσιαστικά. Ἀπ᾽ αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἄποψη δέν ἔχει ἀλλάξει τίποτα: καί οἱ θεωρητικοί παραδέχονταν αὐτή τή θέση πάντα κι ἀδιάλειπτα (λχ. ὁ Ἔνγκελς στά 1894 ἀνασκεύασε τό γαλλικό ἀγροτικό πρόγραμμα ἀπ᾽ αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἄποψη. Ὁ Ἔνγκελς ἔλεγε ἀνοιχτά ὅτι *ἐφόσον* ὁ μικροαγρότης δέν *ἐγκαταλείψει* τήν ἄποψή του, — δέν εἶναι δικός μας, ἡ θέση του εἶναι στούς ἀντισημίτες, αὐτοί ἄς τοῦ ἀργάσουν τό πετσί, καί τότε ὅσο πιό πολύ θά τόν ἐξαπατοῦν τά ἀστικά κόμματα τόσο πιό σίγουρα θαρθεῖ σέ μᾶς [102], — ἀλλά κι ἔμπραχτες ἐπαληθεύσεις αὐτῆς τῆς θεωρίας δίνει ἕνα σωρό ἡ ἱστορία ὥς τίς τελευταῖες μέρες, ὥς τούς nos chers amis**, τούς κ. κ. «κριτικούς».

* — Γενική ἀνακεφαλαίωση. *Ἡ Σύντ.*

** — ἀγαπητούς μας φίλους. *Ἡ Σύντ.*

Μέ τήν εὐκαιρία, πρέπει νά ποῦμε πώς στό σχέδιο παραλείφθηκε ἡ ὑπόμνηση γιά τή *διχτατορία τοῦ προλεταριάτου* πού ὑπῆρχε ἀρχικά. Ἀκόμα καί τυχαῖα νά ἔγινε, ἀπό ἀπροσεξία, — παραμένει πάντως ἀναμφίβολο ὅτι ἡ ἔννοια τῆς «διχτατορίας» εἶναι ἀσυμβίβαστη μέ τή *θετική* ἀναγνώριση ὅτι οἱ ἄλλοι θά ὑποστηρίξουν τό προλεταριάτο. Ἄν πραγματικά ἐμεῖς ξέραμε *θετικά*, ὅτι οἱ μικροαστοί θά ὑποστηρίξουν τό προλεταριάτο στήν πραγματοποίηση τῆς δικῆς του, τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης, τότε δέ θά ὑπῆρχε λόγος νά μιλᾶμε γιά «διχτατορία», γιατί θά εἴχαμε τότε ἐξασφαλισμένη πέρα γιά πέρα μιά τέτοια συντριφτική πλειοψηφία, πού καί χωρίς διχτατορία θά τά βγάζαμε πέρα θαυμάσια (ὅπως ἀκριβῶς θέλουν νά μᾶς διαβεβαιώσουν οἱ «κριτικοί»). Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀναγκαιότητας τῆς *διχτατορίας* τοῦ προλεταριάτου συνδέεται, *κατά τόν πιό στενό καί ἀδιάρρηχτο τρόπο*, μέ τή θέση τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου», ὅτι τό προλεταριάτο εἶναι ἡ *μόνη* πραγματικά ἐπαναστατική τάξη.

(Ἄς σημειωθεῖ ἐν παρενθέσει ὅτι τό πόσο «ζηλότυπος» ἦταν σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ Ἔνγκελς φαίνεται ἀπό τοῦτο τό ἐδάφιο τῆς κριτικῆς του τοῦ σχεδίου προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης. «Der Ruin weiter Volksschichten» * — ἀντιγράφει ἀπό τό σχέδιο ὁ Ἔνγκελς — καί παρατηρεῖ: «statt dieser deklamatorischen Phrase, die aussieht als täte uns der Ruin von Bourgeois und Kleinbürgern noch leid (!!), würde ich die einfache Tatsache erzählen: die durch den Ruin der städtischen und ländlichen Mittelstände, der Kleinbürger und Kleinbauern, den Abgrund zwischen Besitzenden und Besitzlosen erweitern oder vertiefen» **.)

* — «Ἡ καταστροφή τῶν πλατιῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ». *Ἡ Σύντ.*

** — «ἀντί τή στομφώδη αὐτή φράση πού προκαλεῖ τήν ἐντύπωση πώς ἐμεῖς τάχα ἐξακολουθοῦμε νά πενθοῦμε γιά τήν καταστροφή τῶν ἀστῶν καί τῶν μικροαστῶν (!!), ἐγώ θ' ἀνάφερα ἕνα ἁπλό γεγονός: σάν συνέπεια τῆς καταστροφῆς τῶν μεσαίων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης καί τοῦ χωριοῦ, τῶν μικροαστῶν καί τῶν μικροαγροτῶν, πλαταίνει ἤ βαθαίνει τό χάσμα ἀνάμεσα στούς εὔπορους καί στούς ἄπορους» [103]. *Ἡ Σύντ.*

Στό σχέδιο προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης ὑπῆρχε τό ἑξῆς ἐδάφιο: «In diesem Befreiungskampf verficht die Sozialdemokratie als die Verfechterin (ἤ Vertreterin — «Neue Zeit». IX, 2, 789) nicht bloss der Lohnarbeiter, sondern der Ausgebeuteten und Unterdrückten insgesamt, alle Forderungen, Massregeln und Einrichtungen, welche die Lage des Volkes im allgemeinen und der Arbeiterklasse im besondern zu verbessern geeignet sind». («Σ' αὐτόν τόν ἀπελευθερωτικό ἀγώνα ἡ σοσιαλδημοκρατία παλαίβει σάν ὑπέρμαχος (ἤ ἐκπρόσωπος) ὄχι μόνο τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν, ἀλλά καί τῶν θυμάτων τῆς ἐκμετάλλευσης καί καταπιεζομένων γενικά, ὑπερασπίζοντας ὅλα τά αἰτήματα, τά μέτρα καί τούς θεσμούς πού μποροῦν νά βελτιώσουν τήν κα-

Θά μοῦ ἀντιτείνουν, ὅτι στό ἀντισχέδιο ἡ συντηρητικότητα τοῦ μικροπαραγωγοῦ ἐκφράζεται μέ βεβαιότητα («ὅλες οἱ ἄλλες τάξεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας εἶναι ὑπέρ τῆς διατήρησης τῶν βάσεων τοῦ ὑφιστάμενου οἰκονομικοῦ συστήματος»), ἐνῶ ἡ ἐπαναστατικότητά του δέν *ἐκφράζεται οὔτε κάν μέ ἐπιφυλάξεις*. Ἡ ἀντίρηση αὐτή εἶναι τελείως ἀβάσιμη. Ἡ μέ ἐπιφυλάξεις ἐπαναστατικότητα τοῦ μικροπαραγωγοῦ ἐκφράζεται στό ἀντισχέδιο μέ τό μοναδικό ἀκριβῶς τρόπο πού μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ, δηλ. *μέ τή διατύπωση τοῦ κατηγορητηρίου κατά τοῦ καπιταλισμοῦ*. Ἡ μέ ἐπιφυλάξεις ἐπαναστατικότητα τοῦ μικροπαραγωγοῦ ἐκφράζεται:

(1) μέ τά λόγια γιά τήν *ἐκτόπιση*, τήν *καταστροφή* του ἀπό τόν καπιταλισμό. Ἐμεῖς, τό προλεταριάτο, κατηγοροῦμε τόν καπιταλισμό ὅτι ὁδηγεῖ στή μεγάλη παραγωγή μέσω τῆς *καταστροφῆς* τοῦ ἀγρότη. Ἀπό δῶ βγαίνει τό ἄμεσο συμπέρασμα, πώς *ἄν* ὁ ἀγρότης κατανοήσει τό ἀναπόφευχτο αὐτοῦ τοῦ προτσές, «θά ἐγκαταλείψει τή δική του ἄποψη καί θ' ἀποδεχτεῖ τή δική μας».

(2) — μέ τά λόγια ὅτι «ἡ ἀνέχεια καί ἡ ἀνεργία, ὁ ζυγός τῆς ἐκμετάλλευσης καί οἱ κάθε εἴδους ταπεινώσεις ἀποβαίνουν ἡ μοίρα» (ὄχι μόνο τοῦ προλεταριάτου, ἀλλά) «ὅλο καί πιό πλατιῶν στρωμάτων τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ». Μ' αὐτήν ἀκριβῶς τή διατύπωση ἐκφράζεται τό γεγονός ὅτι τό προλεταριάτο *ἐκπροσωπεῖ* ὅλο τόν ἐργαζόμενο πληθυσμό, καί ἡ ἐκπροσώπηση αὐτή εἶναι τέτοια ἀκριβῶς, πού ἐμεῖς καλοῦμε τούς πάντες (καί τούς *ἀναγκάζουμε*) νά ἐγκαταλείψουν τή *δική τους* ἄποψη καί ν' ἀκολουθήσουν τή δική μας, κι ὄχι τό ἀντίθετο, ὄχι νά ἐγκαταλείψουμε ἐμεῖς τή δική μας ἄποψη, ὄχι νά συγχωνεύουμε τήν ταξική μας πάλη μέ τούς κάθε λογῆς ἀνεμομυλους.

Καί ἀκριβῶς μέ τόν ἴδιο τροπο ἐκφράζεται ἡ ἰδέα τῆς ἐκπροσώπησης

τάσταση τοῦ λαοῦ γενικά καί τῆς ἐργατικῆς τάξης ἰδιαίτερα».*Ἡ Σύντ.*). Κι ὁ Ἔνγκελς συμβούλεψε *ξεκάθαρα νά διαγραφεῖ* ὅλο αὐτό τό ἐδάφιο, μή παραλείποντας νά εἰρωνευτεῖ: «des Volkes im allgemeinen (wer ist das?)» («τοῦ λαοῦ γενικά(καί ποιός εἶναι αὐτός;)».*Ἡ Σύντ.*).Καί,σύμφωνα μέ τή συμβουλή τοῦ Ἔνγκελς, αὐτό τό ἐδάφιο διαγράφτηκε *ἐντελῶς*· ἡ παράγραφος πού λέει ὅτι «ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἐργατικῆς τάξης, γιατί *ὅλες οἱ ἄλλες* τάξεις εἶναι ὑπέρ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας στά μέσα παραγωγῆς κι ἔχουν κοινό σκοπό τή διατήρηση τῶν βάσεων τῆς σημερινῆς κοινωνίας», — ἡ παράγραφος αὐτή *κάτω ἀπό τήν ἄμεση ἐπίδραση τοῦ Ἔνγκελς* ἔγινε δεχτή *σέ πιό ἔντονη μορφή* ἀπ' ὅ,τι ἦταν στό ἀρχικό σχέδιο.

(3) — μέ τά λόγια σχετικά μέ τή φτώχεια καί τήν ἀθλιότητα τῶν *μαζῶν* (τῶν μαζῶν γενικά, κι ὄχι μόνο τῶν ἐργατῶν).

Τό κόμμα τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης *μόνο μ' αὐτή τή μορφή* μπορεῖ νά ἐκφράσει τήν μέ ἐπιφυλάξεις ἐπαναστατικότητα τῶν ἄλλων τάξεων, γιά νά τούς ἐκθέσει τό πῶς *αὐτό* καταλαβαίνει τά βάσανά τους καί τά μέσα λυτρωμοῦ ἀπό τά βάσανά τους, γιά νά μπορέσει, ὅταν *αὐτό* κηρύξει τον πόλεμο στόν καπιταλισμό νά τόν κηρύξει ὄχι μόνο ἐξονόματός του, ἀλλά κι ἐξονόματος ὅλων τῶν μαζῶν «πού δυστυχοῦν κι ἐξαθλιώνονται». Ἀπό δῶ πιά βγαίνει μόνο του τό συμπέρασμα, πώς ὅποιος δεχτεῖ αὐτή τή διδασκαλία, αὐτός θά πρέπει ναρθεῖ μαζί μας. Θά ἦταν ἁπλούστατα ἀστεῖο, ἄν θά μᾶς περνοῦσε ἀπό τό μυαλό νά κάνουμε καί εἰδικά λόγο γι' αὐτό στό πρόγραμμα καί νά δηλώσουμε ὅτι, *ἄν* τά τάδε ἀσταθῆ στοιχεῖα ἀποδεχτοῦν τήν ἄποψή μας, θᾶναι κι αὐτά ἐπαναστατικά! Αὐτό θά ἦταν τό καλύτερο μέσο νά συντρίψουμε τήν πίστη σέ μᾶς ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν μεσοβέζικων κι ἀσταθῶν συμμάχων πού κι ἔτσι δέν ἔχουν ἀρκετή πίστη σέ μᾶς*.

Ἐκτός ἀπ' αὐτή τήν ἀντίρηση ἀρχῆς γιά τίς §§ XI καί XII ἔχω ἀκόμα μιά μικρή μόνο παρατήρηση μορφῆς γιά τήν § XI. Εἶναι ἄτοπο νά μιλᾶμε σ' αὐτήν γιά «*ὑλική* δυνατότητα ἐξάλειψης τοῦ καπιταλισμοῦ»: ἴσα ἴσα σ' αὐτήν τήν παράγραφο γίνεται λόγος *ὄχι* γιά τίς ὑλικές, *ἀλλά* γιά τίς ἰδεολογικές προϋποθέσεις ἐξάλειψης τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅταν γίνεται μνεία γιά τίς ὑλικές, τότε πρέπει νά προστεθοῦν καί οἱ ἰδεολογικές (ἠθικές etc.) προϋποθέσεις. Ἀλλά θά ἦταν πολύ πιό σωστό νά μεταφερθεῖ αὐτή ἡ «ὑλική δυνατότητα» στήν παράγραφο πού μιλάει ὄχι γιά τήν ταξική πάλη, ἀλλά γιά τήν ἐξέλιξη καί τήν τάση τοῦ καπιταλισμοῦ.

Δέν εἶναι λογικό νά μιλᾶμε στήν § XII γιά τήν ἐπικείμενη κοινωνική ἐπανάσταση, καί μόλις στήν § XV νά κάνουμε λόγο γι' αὐτήν τήν ἴδια τήν ἐπανάσταση καί τήν ἀναγκαιότητά της. Πρέπει νά εἶναι «ἀντίστροφη ἡ σειρά».

* Ὅσο πιό πολλή «καλοσύνη» δείχνουμε γιά τό μικροπαραγωγό (λχ. τόν ἀγρότη) στό πραχτικό μέρος τοῦ προγράμματός μας τόσο «αὐστηρότεροι» πρέπει νά εἴμαστε ἀπέναντι σ' αὐτά τά ἀσταθῆ καί διπρόσωπα κοινωνικά στοιχεῖα στό *θεωρητικό* μέρος τοῦ προγράμματος, καί νά μήν ἀπομακρυνόμαστε οὔτε κατά ἕνα γιῶτα ἀπό τήν ἄποψή *μας*. Νά, ἄν μαθές δεχτεῖς τή δική μας αὐτή ἄποψη, τότε θά δεῖς καί κάθε «καλοσύνη», ἄν δέν τή δεχτεῖς, ἕ, τότε πιά μή θυμώνεις! Τότε ἐμεῖς ὅταν θάχουμε «διχτατορία» θά ποῦμε γιά σένα: δέ χρειάζεται λόγια νά λέμε στά χαμένα, ἐκεῖ πού βία πρέπει ν' ἀσκηθεῖ...

Στή XIII § μοῦ φαίνεται ἀποτυχημένη ἡ ἀντικατάσταση τῶν λέξεων «ἐξάλειψη (ἤ κατάργηση) τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας» μέ τήν ἔκφραση «ἀπαλλοτρίωση τῶν ἐκμεταλλευτῶν». Αὐτό δέν εἶναι τόσο καθαρό κι ἀκριβολογημένο. Ἀποτυχημένο εἶναι καί τό τέλος τῆς παραγράφου: «σχεδιασμένη ὀργάνωση τοῦ κοινωνικοῦ παραγωγικοῦ προτσές γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τόσο ὅλης τῆς κοινωνίας ὅσο καί τῶν μελῶν της ξεχωριστά». Αὐτό δέ φτάνει. Μιά τέτοια ὀργάνωση θά μποροῦσαν, ἴσως, νά δημιουργήσουν ἀκόμα καί τά τράστ. Πιό συγκεκριμένα θά ἦταν νά λέγαμε «πρός ὄφελος *ὅλης* τῆς κοινωνίας» (γιατί αὐτό περιλαβαίνει καί τή σχεδιασμένη ὀργάνωση καί δείχνει ποιός θά κατευθύνει τή σχεδιασμένη ὀργάνωση), κι ὄχι μόνο γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῶν μελῶν, ἀλλά γιά τήν ἐξασφάλιση *πλέριας* εὐημερίας καί ἐλεύθερης, *ὁλόπλευρης* ἀνάπτυξης *ὅ λ ω ν* τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας.

Ἡ § XIV, κατά τή γνώμη μου, εἶναι ἀόριστη (δέν ξέρω ἀκόμα ἄν θ' ἀπελευθερώσουμε «ὅλη» τήν καταπιεζόμενη «ἀνθρωπότητα»: λογουχάρη, αὐτούς πού ἔχουν ἀδύνατο χαρακτήρα καί καταπιέζονται ἀπό κείνους πού ἔχουν πολύ ἰσχυρό χαρακτήρα). Θά ἦταν καλύτερα νά πάρουμε τή διατύπωση πού πρότεινε ὁ Μάρξ στήν κριτική τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα: ἐξάλειψη τῆς διαίρεσης σέ τάξεις καί τῆς ἀνισότητας πού προκύπτει ἀπ' αὐτήν [104]. Κι ὁ Ἔνγκελς στήν κριτική τοῦ προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης ἐπέμενε ὅτι die Abschaffung der Klassen ist unsere Grundforderung *, καί μόνο *μέ τήν ἀκριβῆ καί σαφῆ διατύπωση* αὐτοῦ τοῦ «βασικοῦ αἰτήματος» προσδίνουμε ἕνα *ἐντελῶς συγκεκριμένο* (κι ὄχι ὑπερβολικό) νόημα στίς ὑποσχέσεις μας ν' ἀπελευθερώσουμε τούς πάντες καί νά λυτρώσουμε τούς πάντες ἀπ' ὅλα τά δεινά.

§ XV — σχετικά μέ τήν «ὑποστήριξη τοῦ προλεταριάτου ἀπό τά ἄλλα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ» καί σχετικά μέ τήν παράλειψη τῆς «διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου» μιλήσαμε ἤδη παραπάνω.

Ἡ § XVI εἶναι πολύ περίεργη καί ἄτοπη. «Ἡ πολιτική διαπαιδαγώγηση» τοῦ προλεταριάτου συνίσταται ἀκριβῶς στό νά τό διαφωτίζουμε, νά τό ὀργανώνουμε, νά καθοδηγοῦμε τήν πάλη του, — ἀλλά γι' αὐτό ἔγινε ἤδη λόγος στή XII § (ὅπου θάπρεπε νά προστεθεῖ μόνο κάτι σχετικά μέ τήν «καθοδήγηση τῆς πάλης του»).

---

* — ἡ ἐξάλειψη τῶν τάξεων εἶναι τό βασικό μας αἴτημα [105]. *Ἡ Σύντ.*

Ἡ § XVII μοῦ φαίνεται ἐπίσης περιττή πολυλογία. Πρός τί νά μιλᾶμε γενικά γιά ἐξάρτηση τῶν ἄμεσων καθηκόντων ἀπό τή διαφορά τῶν κοινωνικοπολιτικῶν συνθηκῶν; Αὐτό ἄς τό γράφουν στίς πραγματεῖες, ἐνῶ ἐμεῖς πρέπει νά δηλώσουμε καθαρά ὅτι νά αὐτές ἐδῶ οἱ ἰδιομορφίες (τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, ἡ ἀπολυταρχία κ. ἄ.) τροποποιοῦν ἔτσι δά τό ἄμεσο καθῆκον μας.

§ XVIII: «Στή Ρωσία ὁ καπιταλισμός *γίνεται* ὅλο καί πιό ἐπικρατέστερος τρόπος παραγωγῆς...» Αὐτό ὁπωσδήποτε εἶναι λίγο. Ὁ καπιταλισμός *ἔ γ ι ν ε* ἤδη ἐπικρατέστερος (— ὅταν λέω ὅτι τό 60 εἶναι ἤδη ἐπικρατέστερο σέ σχέση μέ τό 40, αὐτό δέ σημαίνει καθόλου ὅτι τό 40 δέν ὑπάρχει ἤ ὅτι ἀποτελεῖ ἀμελητέα ποσότητα). Στή χώρα μας ὑπάρχει ἀκόμα τόσο πλῆθος ναρόντνικων, φιλελευθέρων πού ναροντνικοφέρνουν καί «κριτικῶν» πού πισοδρομοῦν γοργά πρός τό ναροντνικισμό, πού δέν πρέπει ν' ἀφήσουμε ἐδῶ καί τήν παραμικρή ἀοριστία. Κι ἄν ὁ καπιταλισμός δέν ἔχει γίνει ἀκόμα «ἐπικρατέστερος», τότε θᾶναι ἴσως νωρίς καί γιά σοσιαλδημοκρατία.

«... ἀναδείχνοντας τή σοσιαλδημοκρατία στήν *πρώτη πρώτη θέση*...» Ὁ καπιταλισμός μόλις τώρα ἀρχίζει νά *γίνεται* ἐπικρατέστερος κι ἐμεῖς βρεθήκαμε κιόλας στήν «πρώτη πρώτη» θέση... Νομίζω ὅτι δέ χρειάζεται καθόλου νά μιλᾶμε γιά πρώτη πρώτη θέση: αὐτό φαίνεται μόνο του ἀπ' ὅλο τό πρόγραμμα. Αὐτό ἄς τό πεῖ γιά μᾶς ἡ ἱστορία, κι ὄχι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι γιά τόν ἑαυτό μας.

Τό σχέδιο ὅμως, φαίνεται, ἀπορίπτει τήν ἔκφραση: τό παλιό *δουλοπαροικιακό* κοινωνικό καθεστώς, θεωρώντας ὅτι ἡ ἔκφραση «δουλοπαροικία» ἰσχύει μόνο στή σφαίρα τοῦ *δικαίου*. Νομίζω ὅτι ἡ διάκριση αὐτή δέ στέκει: ἡ «δουλοπαροικία» ἦταν, βέβαια, νομικός θεσμός, ὡστόσο ἀντιστοιχοῦσε καί σ' ἕνα ἰδιαίτερο σύστημα *οἰκονομίας* τῶν τσιφλικάδων (καί τῶν ἀγροτῶν), ἐκδηλωνόταν καί σ' ἕνα σωρό σχέσεις τοῦ βίου πού δέν εἶχαν πάρει «νομική» μορφή. Γι' αὐτό δέ νομίζω πώς πρέπει νά ἀποφεύγουμε τήν ἔκφραση: «προκαπιταλιστικό, δουλοπαροικιακό, κοινωνικό καθεστώς».

Ἡ «περιγραφή» στό πρόγραμμά μας τῆς δουλοπαροικίας (δηλαδή ὅτι οἱ μάζες ἀποτελοῦσαν καθαγιασμένη ἰδιοχτησία) εἶναι τελείως ἄτοπη καί περιττή.

Ὅσο γιά τήν ἐπίδραση τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ δουλοπαροικιακοῦ καθεστῶτος, δέ φτάνει νά ποῦμε ὅτι ἀποτελοῦν βαρύ ζυγό στίς πλάτες τῆς ἐργαζόμενης μάζας. Χρειάζεται νά δεί-

ξουμε καί τήν παρεμπόδιση τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας καί τίς ἄλλες κοινωνικές συνέπειες τῆς δουλοπαροικίας *.

§ XIX. Κατά τή γνώμη μου, εἶναι τελείως περιττό νά τονίζουμε ὅτι γιά μᾶς ἡ δημοκρατία (resp.: ἡ πολιτική ἐλευθερία) εἶναι «μεταβατικό στάδιο» (μετάβαση σέ τί; γιά τό δημοκρατικό πολίτευμα λέμε ἀμέσως πιό κάτω πώς εἶναι *ἄμεση* πραχτική διεκδίκηση), καί ὅτι τό σύνταγμα εἶναι «φυσικό νομικό συμπλήρωμα («χτῆμα», προφανῶς, λάθος τοῦ ἀντιγραφέα) τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς». Αὐτό δέν ἔχει καμιά θέση στό πρόγραμμα. Εἶναι ὑπεραρκετό ὅταν λέμε ὅτι ἡ ἀπολυταρχία παρεμποδίζει ἤ περιορίζει «*ὅλη* τήν κοινωνική ἐξέλιξη»: ἄρα, καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ δέ συμβιβάζεται μ' αὐτήν. Οἱ λεπτομέρειες σχετικά μ' αὐτό πρέπει νά μεταφερθοῦν στά σχόλια, γιατί ἀλλιῶς ἀδυνατίζουν στό πρόγραμμα τήν κήρυξη ἀπό μᾶς τοῦ πολέμου ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, προσδίνουν στό πρόγραμμα ἕνα χαρακτήρα κάπως βιβλικό, ἀφηρημένο.

Μά καί τί χρειάζονται αὐτές οἱ κοινοτοπίες γιά νομικά συμπληρώματα τοῦ καπιταλισμοῦ καί γιά «νομικό καθεστώς» (§ XX), ὅταν πιό κάτω μιλᾶμε πολύ πιό καθαρά καί πιό συγκεκριμένα γιά το δημοκρατικό πολίτευμα; (Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή, στήν § XX ὑπάρχει ἡ ἔκφραση τό «παλιό δουλοπαροικιακό καθεστώς», δηλ. ἐδῶ καί τό ἴδιο τό σχέδιο δίνει στή λέξη «δουλοπαροικία» μιά ἔννοια εὐρύτερη ἀπό τήν καθαρά νομική.) Ἐπίσης δέ χρειάζεται νά μιλᾶμε γιά τό ἀσυμβίβαστο τῆς ἀπολυταρχίας μέ τό νομικό καθεστώς, μιά καί μπαίνει ἄμεσα τό αἴτημα τῆς ἀνατροπῆς της καί τῆς ἀντικατάστασής της μέ τή δημοκρατία. Καλύτερα νά ἐκφραστοῦμε πιό συγκεκριμένα γιά «ἔλλειψη δικαιωμάτων» τοῦ λαοῦ στίς συνθῆκες τῆς ἀπολυταρχίας κτλ.

«...Ἡ ἀπολυταρχία εἶναι ὁ χειρότερος ἐχθρός τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἐπιδιώξεων τῆς ἐργατικῆς τάξης...», θάπρεπε νά προστεθεῖ: «καί τῆς πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης ὅλου τοῦ λαοῦ» ἤ κάτι παρόμοιο. Ἔτσι ἀκριβῶς θά ἐκφράσουμε (κι ὄχι μέ τά λόγια γιά «ἐκπροσώπηση») τό γεγονός ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία ἐκπροσωπεῖ τά συμφέροντα ὄχι μόνο τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλά *ὅλης* τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης.

---

* Μέ τήν εὐκαιρία, πρέπει νά ποῦμε, πώς στό ἀντισχέδιο εἶναι ἀποτυχημένη ἡ ἔκφραση: «ἀσιατικές-βαρβαρικές *μορφές ξεχληρίσματος* τῆς ἀγροτιᾶς». Μποροῦμε νά ποῦμε: μορφές ἐξαφάνισης εἴτε κάτι παρόμοιο

Συνοψίζοντας όλες τίς παραπάνω παρατηρήσεις, βρίσκω στό σχέδιο τέσσερις βασικές αδυναμίες πού, κατά τή γνώμη μου, κάνουν τό σχέδιο αυτό απαράδεχτο.

1) ό εξαιρετικά *αφηρημένος χαρακτήρας* πολλών διατυπώσεων, λές καί προορίζονται όχι γιά μαχητικό κόμμα, άλλά γιά σειρά διαλέξεων·

2) τό παραμέρισμα καί ή συσκότιση του ζητήματος του ειδικά *ρωσικού καπιταλισμού* αποτελεί εξαιρετικά σπουδαία αδυναμία γιατί τό πρόγραμμα πρέπει ν' αποτελεί κώδικα κι οδηγό γιά τή ζύμωση ενάντια στό ρωσικό καπιταλισμό. Εμείς πρέπει νά δόσουμε μιά σαφή εκτίμηση του ρωσικού καπιταλισμού καί νά κηρύξουμε ανοιχτό πόλεμο ενάντια στόν ρωσικό ακριβώς καπιταλισμό·

3) ή τελείως μονόπλευρη καί όχι σωστή παρουσίαση *τής στάσης του προλεταριάτου απέναντι στούς μικροπαραγωγούς*, πράγμα πού μάς αφαιρεί τή βάση στόν πόλεμο κι ενάντια στούς «κριτικούς» κι ενάντια σέ πολλούς άλλους·

4) ή τάση νά δίνεται συνεχώς στό πρόγραμμα *εξήγηση* του προτσές. Εξήγηση έτσι είτε αλλιώς δέν κατορθώνεται νά δοθεί, ενώ ή ανάπτυξη του θέματος γίνεται μακροσκελής, υπάρχουν πλήθος επαναλήψεις καί τό πρόγραμμα συνεχώς καταντάει σχόλιο.

Γράφτηκε πρίν από τίς 14 (27) του Μάρτη 1902

ΚΡΙΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ

Τέσσερις βασικές ἀδυναμίες διαποτίζουν ὅλο τό σχέδιο καί τό κάνουν, κατά τή γνώμη μου, τελείως ἀπαράδεχτο:

1) Μέ τόν τρόπο πού εἶναι διατυπωμένο τό σπουδαιότερο μέρος πού ἀφορᾶ τό χαρακτηρισμό τοῦ καπιταλισμοῦ, τό σχέδιο αὐτό δέν ἀποτελεῖ ἕνα πρόγραμμα τοῦ προλεταριάτου *πού ἀγωνίζεται* ἐνάντια στίς πολύ χειροπιαστές ἐκδηλώσεις ἑνός πολύ συγκεκριμένου καπιταλισμοῦ, ἀλλά ἕνα πρόγραμμα οἰκονομικοῦ *ἐγχειριδίου*, ἀφιερωμένου στόν καπιταλισμό γενικά.

2) Τό πρόγραμμα εἶναι ἀκατάλληλο ἰδιαίτερα γιά τό κόμμα τοῦ *ρωσικοῦ* προλεταριάτου, ἐπειδή ἡ ἐξέλιξη τοῦ ρωσικοῦ καπιταλισμοῦ, οἱ ἀντιθέσεις καί τά κοινωνικά δεινά πού γεννᾶ ὁ ρωσικός καπιταλισμός παραλείπονται καί συσκοτίζονται σχεδόν τελείως ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου τοῦ συστήματος νά χαρακτηρίζουμε τόν καπιταλισμό γενικά. Τό κόμμα τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου πρέπει στό πρόγραμμά του νά ἐκθέσει μέ τόν πιό σαφῆ τρόπο τό κατηγορητήριό του κατά τοῦ ρωσικοῦ καπιταλισμοῦ, νά κηρύξει ἀπερίφραστα τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ καπιταλισμοῦ. Αὐτό εἶναι τόσο πιό ἀπαραίτητο ὅσο τό ρωσικό πρόγραμμα ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη δέν μπορεῖ νά εἶναι τό ἴδιο μέ τά εὐρωπαϊκά: αὐτά μιλᾶνε γιά τόν καπιταλισμό καί τήν ἀστική κοινωνία, χωρίς ν' ἀναφέρουν, ὅτι οἱ ἔννοιες αὐτές ἰσχύουν καί γιά τήν Αὐστρία, καί γιά τή Γερμανία κτλ., γιατί αὐτό ἐξυπακούεται. Στήν περίπτωση ὅμως τῆς Ρωσίας αὐτό δέν ἐξυπακούεται.

Μέ τό νά περιοριζόμαστε νά λέμε πώς ὁ καπιταλισμός «στήν ἀναπτυγμένη μορφή του» διακρίνεται *γενικά* ἀπό τίς τάδε ἰδιότητες — καί πώς στή Ρωσία ὁ καπιταλισμός «γίνεται ἐπικρατέστερος» — σημαίνει πώς *ἀποφεύγουμε* τό συγκεκριμένο

κατηγορητήριο καί τήν κήρυξη πολέμου, πού γιά ἕνα πραχτικά ἀγωνιζόμενο κόμμα εἶναι τό σπουδαιότερο ἀπ᾽ ὅλα;

Γι᾽ αὐτό τό λόγο τό σχέδιο δέν πετυχαίνει ἕναν ἀπό τούς κύριους σκοπούς τοῦ προγράμματος: νά δόσει στό κόμμα γραμμή γιά τήν καθημερινή του προπαγάνδα καί ζύμωση σχετικά μ᾽ ὅλες τίς ποικιλόμορφες ἐκδηλώσεις τοῦ ρωσικοῦ καπιταλισμοῦ.

3) Μερικά σπουδαιότατα σημεῖα ἔχουν διατυπωθεῖ στό σχέδιο μέ τόση ἀσάφεια, πού θά γεννήσει ἀναπόφευχτα τίς πιό ἐπικίνδυνες παρανοήσεις καί θά μᾶς δυσχεράνει τή θεωρητική μας πάλη καί προπαγάνδα. Ἔτσι, λχ., ἡ αὔξηση τῆς μεγάλης παραγωγῆς περιορίζεται μόνο στίς «βιομηχανικές» ἐπιχειρήσεις. Ἡ ἐξέλιξη τοῦ καπιταλισμοῦ στήν ἀγροτική οἰκονομία πότε δέ φωτίζεται καί πότε παρακάμπτεται ὁλότελα. Ἔπειτα, στή θέση «τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου» μπῆκε «ἡ ἐπανάσταση πού ἔχει νά ἐπιτελέσει τό προλεταριάτο μέ τήν ὑποστήριξη τῶν ἄλλων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ πού ὑποφέρουν ἀπό τήν κεφαλαιοκρατική ἐκμετάλλευση», καί μάλιστα στή θέση τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου μπῆκε «ἡ πάλη τῆς ἐργαζόμενης καί ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας». Μιά τέτοια διατύπωση ἀντιφάσκει πρός τή βασική ἀρχή τῆς Διεθνοῦς: «ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης». Ἄν ἀφαιρέσουμε τό προλεταριάτο, τό ἄλλο μέρος «τῆς ἐργαζόμενης καί τῆς ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας» (δηλ. κυρίως οἱ μικροπαραγωγοί) *μόνο ἐνμέρει* εἶναι ἐπαναστατικό στήν πάλη του ἐνάντια στήν ἀστική τάξη. Συγκεκριμένα, εἶναι ἐπαναστατικό μόνο τότε πού, «ἐνόψη τοῦ περάσματός του στό προλεταριάτο», «*ἀποδέχεται τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου*» («Κομμουνιστικό μανιφέστο»). Ὅσο γιά τήν ἀντιδραστικότητα τῶν μικροπαραγωγῶν, αὐτή δέν τονίζεται καθόλου στό σχέδιο, ἔτσι πού *γενικά* ἡ σχέση τοῦ προλεταριάτου πρός τήν «ἐργαζόμενη καί ὑφιστάμενη τήν ἐκμετάλλευση μάζα» παρουσιάζεται *λαθεμένα*. (Λογουχάρη, τό σχέδιο λέει: «ὀξύνεται ἡ πάλη της [τῆς ἐργαζόμενης καί ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας] καί προπαντός ἡ πάλη τοῦ πρωτοπόρου ἐκπροσώπου της: τοῦ προλεταριάτου». Ἡ «ὄξυνση τῆς πάλης» τῶν μικροπαραγωγῶν ἐκφράζεται καί μέ τόν ἀντισημιτισμό, καί μέ τόν καισαρισμό, καί μέ τίς ἀγροτικές ἑνώσεις πού στρέφονται ἐνάντια στούς ἐργάτες γῆς, κι ἀκόμα μέ τήν πάλη τῆς σοσιαλιστικῆς Γιρόνδης ἐνάντια στό Ὄρος. Τό γεγονός ὅτι τό προλεταριάτο εἶναι ἐκπρόσωπος ὅλης τῆς ἐργαζόμενης καί ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας πρέπει νά ἐκφραστεῖ στό πρόγραμμα

μέ τό ὅτι ἐμεῖς *κατηγοροῦμε* τόν καπιταλισμό γιά τήν ἀθλιότητα τῶν *μαζῶν* [κι ὄχι μόνο γιά τήν ἀθλιότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης], γιά τήν ἀνεργία «ὅλο καί πλατύτερων στρωμάτων τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ» [κι ὄχι τῆς ἐργατικῆς τάξης].)

4) Τό σχέδιο συνεχῶς ἀπομακρύνεται ἀπό ἕνα πρόγραμμα στήν κυριολεξία του καί καταντάει *σχόλιο*. Τό πρόγραμμα πρέπει νά δίνει *σύντομες θέσεις*, πού νά μή περιέχουν οὔτε μιά περιττή λέξη, καί ν' ἀφήνει τήν *ἐξήγηση* γιά τά σχόλια, τίς μπροσοῦρες, τή ζύμωση κτλ. Γι' αὐτό τό λόγο κι ὁ Ἔνγκελς ἐπέκρινε πολύ δίκαια τό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης πώς μέ τό μάκρος του, μέ τίς πολλές λεπτομέρειές του καί τίς ἐπαναλήψεις του καταντάει σχόλιο[106].

Στό σχέδιο ὅμως ἡ ἀδυναμία αὐτή εἶναι ἀκόμα πιό μεγάλη, οἱ ἐπαναλήψεις εἶναι τρομερά πολλές, οἱ ἀπόπειρες νά μπάσουμε στό πρόγραμμα τήν *ἐξήγηση* τοῦ προτσές (ἀντί νά περιοριστοῦμε στό *χαρακτηρισμό* τοῦ προτσές) ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς δέν πετυχαίνουν τό σκοπό τους, ἐνῶ μακραίνουν τό πρόγραμμα ὥς ἐκεῖ πού δέν παίρνει.

Γράφτηκε πρίν ἀπό τίς 14 (27) τοῦ Μάρτη 1902

ΤΡΟΠΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ[107]

ΝΒ: *Τροπολογία*

Στό τέταρτο ἄρθρο τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος προτείνω νά γίνει ἡ ἀκόλουθη τροποποίηση:

ἀντί τῶν λέξεων:

«ὀργάνωση ἐπιτροπῶν τῶν ἀγροτῶν (α) γιά τήν ἐπιστροφή στίς ἀγροτικές κοινότητες (μέ ἀπαλλοτρίωση *ἤ, σέ περίπτωση πού ἡ γῆ πέρασε ἀπό χέρι σέ χέρι, μέ ἐξαγορά κτλ.*) τῶν γαιῶν» κτλ.

νά ποῦμε:

«ὀργάνωση ἐπιτροπῶν τῶν ἀγροτῶν (α) γιά τήν ἐπιστροφή στίς ἀγροτικές κοινότητες (μέ ἀπαλλοτρίωση) τῶν γαιῶν πού» κτλ.,

δηλ. *νά διαγραφοῦν οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις.*

Νομίζω ὅτι πρέπει νά κάνουμε αὐτή τή διόρθωση γιά τούς παρακάτω λόγους:

1. Στό ἀγροτικό πρόγραμμα ἐμεῖς προβάλλουμε τό «μέγιστό» μας, τίς «κοινωνικοεπαναστατικές δεκδικήσεις» μας (βλ. τό σχόλιό μου[108]). Ἐνῶ ἡ ἀποδοχή τῆς ἐξαγορᾶς ἔρχεται σ' ἀντίθεση μέ τόν κοινωνικοεπαναστατικό χαρακτήρα ὅλης τῆς διεκδίκησης.

2. Ἡ «ἐξαγορά» κι ἀπό ἱστορική παράδοση (ἐξαγορά τοῦ 1861[109]), κι ἀπό τό περιεχόμενό της (πρβλ. τό περίφημο: «ἡ ἐξαγορά εἶναι ἕνα καί τό αὐτό μέ τήν ἀγορά»[110]) ἔχει τήν εἰδική χροιά ἑνός πολύ συνηθισμένου μέτρου, καλοπροαίρετου κι ἀστικοῦ. Δέν εἶναι ἀπίθανο νά γαντζωθοῦν ἀπό τό ὅτι *ἐμεῖς ἀποδεχόμαστε* τήν ἐξαγορά καί νά ἀμαυρώσουν ὅλη τήν οὐσία τῆς

διεκδίκησής μας (καί γι' αὐτή τή δουλειά θά βρεθοῦν ὑπεραρκετοί παλιάνθρωποι)*.

3. Δέν ὑπάρχει λόγος νά φοβούμαστε τήν «ἀδικία», μήπως τά ὀτρέζκι ἀφαιρεθοῦν ἀπό ἀνθρώπους πού πλήρωσαν γι' αὐτά παραδάκι. Ἐμεῖς, ἄλλωστε, ἐξαρτήσαμε αὐτό τό μέτρο τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι ἀπό δυό αὐστηρούς ὅρους [(1) — «γαῖες πού ἀφαιρέθηκαν τό 1861» καί (2) — «πού ἀποτελοῦν *τώρα* ὄργανο ὑποδούλωσης»]. Ἡ ἰδιοχτησία πού χρησιμεύει γιά *δουλοπαροικιακή* ἐκμετάλλευση, εἶναι πέρα γιά πέρα δίκαιο νά δημευτεῖ καί χωρίς ἀποζημίωση. (Κι ἄσε νά τραβιοῦνται στά δικαστήρια ὁ ἀγοραστής τῶν ὀτρέζκι μέ τόν πουλητή, — αὐτό δέν εἶναι δική μας δουλειά.)

4. Μέ τό νά δεχόμαστε τήν «ἐξαγορά», ἐπιβάλλουμε πληρωμές σέ *χρῆμα* στούς ἀγρότες πού ἀκριβῶς ἐξαιτίας τοῦ συστήματος τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά κολλοῦσαν ὅλο καί περισσότερο στή φυσική οἰκονομία: τό ἀπότομο πέρασμα στίς *πληρωμές σέ χρῆμα* μπορεῖ νά καταστρέψει τούς ἀγρότες *ἐ ξ α ι ρ ε τ ι κ ά γοργά*, κι αὐτό θαρχόταν σ' ἀντίθεση μ' ὅλο τό πνεῦμα τοῦ προγράμματός μας.

5. Ἄν *σάν ἐξαίρεση* ἀξίζει «ν' ἀποζημιωθεῖ» ὁ ἀγοραστής τῶν ὀτρέζκι, αὐτό δέν πρέπει νά γίνει σέ καμιά περίπτωση σέ βάρος τῶν ἀγροτῶν πού ἔχουν ἠθικό καί ἱστορικό δικαίωμα σ' αὐτά τά ὀτρέζκι. Ἡ «ἀποζημίωση» μπορεῖ νά γίνει μέ τήν παροχή ἑνός ἀνάλογου κομματιοῦ γῆς κάπου σέ καμιά ἄκρη κτλ.· αὐτό πιά δέ μᾶς ἀφορᾶ.

Παρακαλῶ νά ψηφίσετε ὅλοι: *ὑ π έ ρ* = σημαίνει νά βγοῦν οἱ λέξεις γιά τήν ἐξαγορά, νά διαγραφοῦν οἱ λέξεις πού ὑπογράμμισα.

Κ α τ ά = νά παραμείνει ὅπως ἦταν.

1) Γ. Β. —
2) Π. Μπ. —
3) Β. Ι. —
4) Μπέργκ —
5) Α. Ν. —
6) Φρέι — ὑπέρ

Γράφτηκε πρίν ἀπό τίς 22 τοῦ Μάρτη
(4 τοῦ Ἀπρίλη) 1902

---

* Τήν ἐπιστροφή τῶν ὀτρέζκι, — ἕνα ἐπεῖγον ἐπαναστατικό μέτρο, — τήν *ὑποβιβάζουμε*, μέ τήν ἀποδοχή τῆς ἐξαγορᾶς, στό ἐπίπεδο μιᾶς «μεταρύθμισης» τῆς ἀράδας.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ[111]

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ
	Τά ἐρωτηματικά σημαίνουν ἐπιθυμία νά βελτιωθεῖ τό ὕφος.
1. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν δημιούργησε μιά τόσο στενή σύνδεση ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς λαούς τοῦ πολιτισμένου κόσμου, πού τό μεγάλο ἀπελευθερωτικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου δέν μποροῦσε παρά νά γίνει, κι ἀπό καιρό πιά ἔγινε, διεθνές.	
2. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες θεωροῦν τό κόμμα τους ἕνα ἀπό τά ἀποσπάσματα τῆς παγκόσμιας στρατιᾶς τοῦ προλεταριάτου,	Νά φροντιστεῖ τό ὕφος
μέρος τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας, κι ἐπιδιώκουν τόν ἴδιο τελικό σκοπό, ὅπως καί οἱ σοσιαλδημοκράτες ὅλων τῶν ἄλλων χωρῶν.	Αὐτό τό «ὅπως» δέν πάει στά ρωσικά, δέν ταιριάζει στυλιστικά. «Ἐπιδιώκουν τόν ἴδιο τελικό σκοπό πού ἔχουν βάλει καί οἱ σοσιαλδημοκράτες ὅλων τῶν ἄλλων χωρῶν» ἤ κάτι παρόμοιο.
3. Ὁ τελικός αὐτός σκοπός καθορίζεται ἀπό τό χαρακτήρα καί τήν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀστικῆς κοινωνίας.	«Τό χαρακτήρα καί» — συνιστῶ νά διαγραφοῦν, γιατί εἶναι περιττές λέξεις. *Ὁ τελικός σκοπός* καθορίζε-

	ται ἀπό τήν *πορεία*, κι ὄχι ἀπό τίς ποικιλομορφίες τῆς γενικῆς αὐτῆς «πορείας» πού ἀποδίδονται μέ τήν ἔννοια: «χαρακτήρας τῆς ἐξέλιξης». Συνεπῶς, οἱ περιττές αὐτές λέξεις δέν εἶναι καί ἐντελῶς ἀκριβεῖς.
Ἡ κοινωνία αὐτή χαρακτηρίζεται ἀπό τήν κυριαρχία τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς σέ συνθῆκες κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς, δηλ. ἀπό τό γεγονός ὅτι τό πιό σπουδαῖο καί πιό σημαντικό μέρος τῶν εἰδῶν κατανάλωσης	Γιατί μόνο «τῶν εἰδῶν κατανάλωσης»; Καί τῶν μέσων παραγωγῆς; Καλύτερα θά ἦταν «τῶν προϊόντων» κτλ.
παράγονται γιά πούληση στήν ἐσωτερική ἤ στή διεθνῆ ἀγορά, καί τό πιό σπουδαῖο καί πιό σημαντικό μέρος τῶν μέσων	Αὐτές οἱ λέξεις, κατά τή γνώμη μου πρέπει νά διαγραφοῦν. Εἶναι περιττή ἐπανάληψη.
παραγωγῆς καί κυκλοφορίας αὐτῶν τῶν εἰδῶν κατανάλωσης — ἐμπορευμάτων	Αὐτές οἱ λέξεις θά πρέπει νά διαγραφοῦν. Ἐμπορεύματα δέν εἶναι μόνο τά εἴδη κατανάλωσης.
ἀνήκουν σέ μιά σχετικά ὀλιγάριθμη	(Ἀντί «σέ μιά σχετικά ὀλιγάριθμη» μπορεῖ νά μπεῖ σέ μιά *μηδαμινή* γιατί οἱ λέξεις: «*τό πιό* σπουδαῖο καί πιό σημαντικό μέρος» ἀποτελοῦν ἀρκετό περιορισμό. Αὐτό ὅμως δέν εἶναι σπουδαῖο.)
τάξη ἀτόμων, V ἐνῶ ἡ τεράστια πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελεῖται ἐνμέρει ἀπό ἄτομα,	V Θά πρέπει νά προστεθεῖ: «στούς κεφαλαιοκράτες καί στούς γαιοχτήμονες». Διαφορετικά προκύπτει *γενικολογία*. ἰδιαίτερα *ἄτοπη* σέ σύγκριση μέ τά παρακάτω: «ἀγρότες καί βιοτέχνες».

πού δέν έχουν καθόλου μέσα παραγωγής καί κυκλοφορίας (προλετάριοι),

Τό «καί κυκλοφορίας» πρέπει νά φύγει: ὁ καθαρός προλετάριος μπορεῖ νά ἔχει κι ἔχει τά «μέσα κυκλοφορίας», πού ἀνταλλάσσονται μέ *εἴδη κατανάλωσης*.

καί ἐνμέρει ἀπό ἄτομα πού διαθέτουν μόνο πολύ ἀσήμαντα μέσα παραγωγῆς, τά ὁποῖα δέν ἐξασφαλίζουν τήν ὕπαρξή τους (ὁρισμένα στρώματα μικροπαραγωγῶν, λχ., οἱ μικροαγρότες καί οἱ βιοτέχνες). Ὅλα αὐτά τά ἄτομα ἀναγκάζονται ἀπό τήν οἰκονομική τους θέση νά πουλᾶνε *μόνιμα* εἴτε *κατά περιόδους* τήν ἐργατική τους δύναμη, δηλ. νά μισθώνονται ἀπό τούς κατόχους τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων καί νά δημιουργοῦν μέ τήν ἐργασία τους τό εἰσόδημα ἐκείνων.

Νά προσεχτεῖ λιγάκι τό ὕφος! ; Τά «μέσα παραγωγῆς» *ἐξασφαλίζουν* (;) τήν ὕπαρξη.

4. Ἡ κυριαρχία τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς εὐρύνεται ὅλο καί πιό πολύ στό βαθμό πού ἡ συνεχής τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς, μεγαλώνοντας τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἐκτοπίζει τούς μικρούς ἀνεξάρτητους παραγωγούς, δηλαδή προκαλεῖ σχετική μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τους, μετατρέποντας ἕνα μέρος τους σέ προλετάριους, περιορίζει τό ρόλο τῶν ὑπόλοιπων στήν κοινωνικοοικονομική ζωή, καί κάποτε τούς βάζει σέ λίγο-πολύ πλήρη, λίγο-πολύ φανερή, λίγο-πολύ βαριά ἐξάρτηση ἀπό τούς μεγάλους ἐπιχειρηματίες.

«Ἀπό τό κεφάλαιο» — ὄχι μόνο τό μεγάλο.

5. Μετατρέποντας ἕνα μέρος τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν σέ προλετάριους, ἡ ἴδια ἡ τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς ἐπιφέρει ἀκόμα μεγαλύτερη αὔξηση τῆς προσφορᾶς ἐργατικῆς δύναμης καί δίνει στούς ἐπιχειρηματίες τή δυνατότητα νά χρη-

;

σιμοποιοῦν σέ ὅλο καί μεγαλύτερη κλίμακα τήν ἐργασία τῶν γυναικῶν καί τῶν παιδιῶν στό προτσές τῆς παραγωγῆς καί τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων. Κι ἐπειδή, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, αὐτό τό ἴδιο τό προτσές τελειοποίησης τῆς τεχνικῆς (μηχανές) ὁδηγεῖ στή σχετική μείωση τῆς ἀνάγκης τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἀπό ζωντανή ἐργασία τῶν ἐργατῶν, ἡ ζήτηση ἐργατικῆς δύναμης μένει κατανάγκην πίσω ἀπό τήν προσφορά της, μέ συνέπεια νά μεγαλώνει ἡ ἐξάρτηση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἀπό τό κεφάλαιο καί ν' αὐξάνει ὁ βαθμός τῆς ἐκμετάλλευσής της ἀπό τό κεφάλαιο. Τό μερίδιο τῆς ἐργατικῆς τάξης στό σύνολο τοῦ κοινωνικοῦ εἰσοδήματος πού δημιουργεῖται μέ τήν ἐργασία της, συνεχῶς λιγοστεύει.

Αὐτά τά λόγια θά πρέπει νά φύγουν, γιατί εἶναι περιττή ἐπανάληψη τῆς ἰδέας πού ἔχει διατυπωθεῖ ἤδη στήν προηγούμενη θέση.

Γενικά ἡ § 5 δείχνει ἐξαιρετικά ἀνάγλυφα τή γενική ἀδυναμία τοῦ σχεδίου: τούς *πλατυασμούς* καί τήν ἀνιαρή *μακρηγορία*. Μέ τήν εὐκαιρία: αὐτό προκαλεῖ ἐκεῖνο πού ὁ Ἔνγκελς στήν κριτική τοῦ σχεδίου τῆς Ἐρφούρτης ὀνόμασε «schiefe Nebenbedeutung» *. Βγαίνει, λχ., τό συμπέρασμα πώς τάχα ἡ αὔξηση τῆς χρησιμοποίησης τῆς ἐργασίας τῶν γυναικῶν καί τῶν παιδιῶν εἶναι συνέπεια *μόνο* τῆς «μετατροπῆς» τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν σέ προλετάριους, ἐνῶ δέν εἶναι ἔτσι· αὐτό γίνεται καί *πρίν* ἀπ' αὐτή τή «*μετατροπή*». Ἡ ἀρχή τῆς § 5 εἶναι περιττή ἐπανάληψη.

* — «δυνατότητα παρερμηνειῶν». *Ἡ Σύντ.*

6. Αὐτή ἡ κατάσταση πραγμάτων μέσα στήν ἀστική κοιν —	Παράλειψη.
Ἡ ὑπερπαραγωγή πού προξενεῖ λίγο-πολύ ὀξεῖες βιομηχανικές κρίσεις, τίς ὁποῖες διαδέχονται λίγο-πολύ μακρόχρονες περίοδοι βιομηχανικῆς στασιμότητας, ἀποτελεῖ ἀναπόφευχτη συνέπεια τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων σέ συνθῆκες ἔλλειψης σχεδίου πού χαρακτηρίζει τήν ἐμπορευματική παραγωγή, καί σέ συνθῆκες κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς πού προσιδιάζουν στή σημερινή κοινωνία.	Ξανά ἐπανάληψη!!
Οἱ κρίσεις καί οἱ περίοδοι τῆς βιομηχανικῆς στασιμότητας, μέ τή σειρά τους, δυσχεραίνουν ἀκόμα πιό πολύ τήν κατάσταση τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν, ἐπιφέρουν ἀκόμα πιό γοργά τή σχετική, καί σέ ὁρισμένα μέρη καί τήν ἀπόλυτη χειροτέρευση τῆς κατάστασης τῶν προλετάριων.	Αὐτό εἶναι λίγο. Ὄχι μόνο «δυσχεραίνουν τήν κατάστασή τους», ἀλλά τούς *καταστρέφουν* ἄμεσα κατά μάζες. Τό πρῶτο μέρος τῆς § 6ης θά κέρδιζε πολύ ἄν συντομευόταν.
7. Ἔτσι, ἡ τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς πού σημαίνει ἀνέβασμα τῆς παραγωγικότητας τῆς ἐργασίας καί αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, συνεπάγεται στήν ἀστική κοινωνία τήν αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας, τό μεγάλωμα τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στούς εὔπορους καί στούς ἄπορους, τήν αὔξηση τῆς ἀνέχειας, τῆς ἀνεργίας καί τῆς κάθε λογῆς ἐξαθλίωσης.	* «*Αὔξηση* τῆς κάθε λογῆς ἐξαθλίωσης» — αὐτός ὁ δανεισμός ἀπό τό δικό μου σχέδιο δέν εἶναι καί τόσο πετυχημένος. Ἐγώ δέ μιλοῦσα γιά *αὔξηση* τῆς ἐξαθλίωσης. Τό «κάθε λογῆς» περιλαβαίνει καί τήν «*ἀπόλυτη*». Γι' αὐτό τό λόγο ἔπρεπε κάπως ἀλλιῶς νά γίνει μνεία γιά τήν *ἐξαθλίωση τῶν μαζῶν*.
8. Ἀλλά στό βαθμό πού μεγαλώνουν κι ἀναπτύσσονται ὅλες αὐτές οἱ ἀντιθέσεις πού χαρακτηρίζουν τόν κεφαλαιοκρατικό τρόπο παρα-	Ἡ § 8η δείχνει *τήν ἐπίμονη ἀπροθυμία* τῆς ἐπιτροπῆς νά τηρήσει τόν ἀκριβῆ καί σαφῆ

γωγῆς, μεγαλώνει καί ἡ δυσαρέσκεια τῆς ἐργαζόμενης καί ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας ἀπό τό ὑπάρχον καθεστώς καί ὀξύνεται ὁ ἀγώνας τοῦ πρωτοπόρου ἐκπροσώπου της, τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στούς ὑπερασπιστές αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος.

ὅ ρ ο πού τέθηκε σ' αὐτήν ἀπό τήν ἀρχή κιόλας τῆς «γέννησής» της. *Μέ βάση αὐτόν τόν ὅρο* πρέπει νά γίνει μιά παρεμβολή (πού τήν ἔχει κάνει ἡ ἐπιτροπή στήν § *10*), καί *μ ά λ ι σ τ α* πρίν ἀπό τήν παρεμβολή πρέπει νά γίνεται λόγος γιά τήν ταξική πάλη ἀποκλειστικά καί *μ ό ν ο* τοῦ προλεταριάτου. Ἡ ἐπιτροπή *δέν ἐκπλήρωσε* τόν τελευταῖο ὅρο πού διατυπώνεται ξεκάθαρα στό συμβιβαστικό σύμφωνο, καί νομίζω πώς ἔχω τό δικαίωμα νά ἐπιμένω νά ἐκπληρωθεῖ.

Π ρ ί ν ἀπ' αὐτό πού λέγεται στό τέλος τῆς § 10 *δ έ ν ε ἶ ν α ι σ ω σ τ ό* νά μιλᾶμε γιά δυσαρέσκεια ὅλης τῆς ἐργαζόμενης μάζας γενικά καί ν' ἀποκαλοῦμε τό προλεταριάτο «πρωτοπόρο ἐκπρόσωπό» της, γιατί αὐτό εἶναι σωστό *μ ό ν ο ὑ π ό τ ό ν ὅ ρ ο* πού διατυπώνεται στό τέλος τῆς § 10. Ἡ ἐπιτροπή παρουσιάζει τό σχετικό σάν ἀπόλυτο. Ἡ ἐπιτροπή *δέν ἐξέφρασε μέ τίποτα* τή μεσοβέζικη στάση τοῦ μικροπαραγωγοῦ, τή *μ ι σ ο α ν τ ι δ ρ α σ τ ι κ ό τ η τ ά* του: αὐτό εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτο. Τό πράγμα κατέληξε στό *ν ά λ η σ μ ο ν η θ ε ῖ* τελείως *ἡ δυνατότητα* νά βρεθεῖ αὐτός ὁ μικροπαραγωγός (ἤ ἕνα *μέρος* αὐτοῦ τοῦ στρώματος) ἀνάμεσα στούς *καταρχήν* «ὑπερασπιστές αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος» (ἡ ἴδια φράση στήν § 8!!)!! Κι ὅμως ἡ δυ-

νατότητα αὐτή μετατρέπεται *π ο λ ύ* συχνά σέ πραγματικότητα μπροστά στά μάτια μας.

Γιά νά ἔχουμε τό δικαίωμα νά μιλᾶμε γιά τό κίνημα τοῦ προλεταριάτου, γιά τήν ταξική του πάλη, ἀκόμα καί γιά τήν *ταξική δικτατορία*, — πρέπει ὁπωσδήποτε *νά ξεχωρίσουμε στήν ἀρχή* αὐτή *μ ό ν ο* τήν τάξη κ᾽ ὕστερα πιά νά κάνουμε τήν προσθήκη γιά τό ρόλο της σάν ἐκπροσώπου. Διαφορετικά τά μέρη τοῦ σχεδίου δέν ἔχουν συνάρτηση· ἡ § 8 *δέ συνδέεται* αὐστηρῶς λογικά οὔτε *μέ τά ἑπόμενα* (καί γιατί ὄχι «διχτατορία τῆς ἐργαζόμενης μάζας»;;), *οὔτε μέ τήν ἀρχή* (ἄν ὀξύνονται ὅλες οἱ κοινωνικές ἀντιθέσεις, αὐτό *σ η μ α ί ν ε ι* πώς ὀξύνεται ὅλο καί πιό πολύ ἡ πάλη τῶν *δ υ ό τ ά ξ ε ω ν*, κι αὐτό ἡ ἐπιτροπή ξέχασε νά τό πεῖ!!). Δέν ὑπάρχει εἱρμός.

Ταυτόχρονα ἡ τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς μέ τήν κοινωνικοποίηση τοῦ προτσές τῆς ἐργασίας μέσα στό ἐργαστήρι καί τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς,

Ἡ κοινωνικοποίηση τῆς ἐργασίας κάθε ἄλλο παρά περιορίζεται σ᾽ αὐτό πού συντελεῖται μέσα στό ἐργαστήρι: αὐτό τό σημεῖο εἶναι ἀπαραίτητο νά διορθωθεῖ.

δημιουργεῖ ὅλο καί πιό γοργά τή δυνατότητα τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης πού ἀποτελεῖ τόν τελικό σκοπό ὅλης τῆς δράσης τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας, σάν συνειδητοῦ ἐκφραστῆ τοῦ ταξικοῦ κινήματος τοῦ προλεταριάτου.

+ «καί τήν *ἀναγκαιότητα*» (τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης).

Γιά ἀντιπαραβολή. N. B.

9. Ἡ κοινωνική αὐτή ἐπανάσταση θά συνίσταται στόν παραμερισμό

;

τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς καί στήν ἀντικατάστασή τους μέ τίς σοσιαλιστικές, δηλαδή στήν ἀπαλλοτρίωση τῶν ἐκμεταλλευτῶν γιά τή μετατροπή τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν προϊόντων σέ κοινωνική ἰδιοχτησία, καί στή σχεδιασμένη ὀργάνωση τοῦ κοινωνικοῦ παραγωγικοῦ προτσές γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τόσο ὅλης τῆς κοινωνίας ὅσο καί τῶν μελῶν της ξεχωριστά.

Δέν εἶναι ἀκριβολογημένο. *Τέτοια* «ἱκανοποίηση» «δίνει» καί ὁ καπιταλισμός, ἀλλά *ὄχι σέ ὅλα* τά μέλη τῆς κοινωνίας καί *ὄχι τήν ἴδια*.

Μέ τήν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ θ' ἀπελευθερωθεῖ ὅλη ἡ καταπιεζόμενη ἀνθρωπότητα, γιατί θά μπεῖ τέρμα σ' ὅλες τίς μορφές ἐκμετάλλευσης τῆς μιᾶς μερίδας τῆς κοινωνίας ἀπό τήν ἄλλη.

— Τίς ἀντιρήσεις μου τίς ἔχω ἤδη ἐκθέσει — NB *

10. Γιά νά ἐπιτελέσει τό προλεταριάτο τήν κοινωνική του ἐπανάσταση, πρέπει νά καταχτήσει τήν πολιτική ἐξουσία (ταξική διχτατορία), πού θά τό κάνει κύριο τῆς κατάστασης καί θά τοῦ ἐπιτρέψει νά ὑπερνικήσει ὅλα τά ἐμπόδια. Ὀργανωμένο γι' αὐτό τό σκοπό σέ ἀνεξάρτητο πολιτικό κόμμα πού βρίσκεται ἀντιμέτωπο μέ ὅλα τά ἀστικά κόμματα,

;

«Πού βρίσκεται ἀντιμέτωπο μέ *ὅλα* τά ἀστικά κόμματα», — ἑπομένως καί τά *μικροαστικά* κόμματα, δέν εἶναι ἔτσι;; Μά ἡ *πλειονότητα* τῶν μικροαστῶν εἶναι «ἐργαζόμενοι καί ὑφιστάμενοι τήν ἐκμετάλλευση». Δέν ὑπάρχει σύνοεση.

τό προλεταριάτο καλεῖ στίς γραμμές του ὅλα τά ἄλλα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ πού ὑποφέρουν ἀπό τήν κεφαλαιοκρατική ἐκμετάλλευση,

Ἡ σοσιαλδημοκρατία ὀργανώνει καί *καλεῖ*. «Τό προλεταριάτο... καλεῖ στίς *γραμμές του* (!) στρώματα» — ganz unmöglich! **

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 234. *Ἡ Σύντ.*
** — τελείως ἀδύνατο! *Ἡ Σύντ.*

ὑπολογίζοντας στήν ὑποστήριξη τους, στό βαθμό πού αὐτά ἀναγνωρίζουν τό ἀδιέξοδο τῆς κατάστασής τους στή σύγχρονη κοινωνία καί ἀποδέχονται τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου.

Οἱ λέξεις «ὑπολογίζοντας στήν ὑποστήριξή τους» πρέπει νά φύγουν. Εἶναι *περιττές* (ἀφοῦ καλεῖ, ἄρα ὑπολογίζει) κι ἔχουν schiefe Nebenbedeutung. Καλεῖ ἐκείνους πού ἀναγνωρίζουν, — στό βαθμό πού ἀναγνωρίζουν, das genügt*.

11. Τό κόμμα τοῦ ἀγωνιζόμενου προλεταριάτου, ἡ σοσιαλδημοκρατία, καθοδηγεῖ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς ταξικῆς του πάλης, ξεσκεπάζει μπροστά σ' ὅλη τήν ἐργαζόμενη καί ὑφιστάμενη τήν ἐκμετάλλευση μάζα τήν ἀνειρήνευτη ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τῶν ἐκμεταλλευτῶν πρός τά συμφέροντα τῶν ὑφισταμένων τήν ἐκμετάλλευση καί τῆς ἐξηγεῖ τήν ἱστορική σημασία καί τούς ἀναγκαίους ὅρους τῆς ἐπικείμενης κοινωνικῆς ἐπανάστασης.

«Ἡ ἀνειρήνευτη ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τους (της) πρός τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τοῦ καπιταλισμοῦ» ἤ μιά παρόμοια διόρθωση. Δέ βρίσκονται ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι σέ κατάσταση τέτοια, πού τά «συμφέροντά» τους νά εἶναι «ἀνειρήνευτα» ἀντίθετα πρός τά συμφέροντα τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Ὁ ἐργαζόμενος ἀγρότης ἔχει *κάτι* λίγο, $\frac{α}{ν}$ τό **κοινό** μέ τό μεγαλογαιοκτήμονα. Πρέπει νά ἐκφραστοῦμε *γενικότερα*, πλατύτερα, ἀλλιῶς προκύπτει ἀνακρίβεια καί καταντάει *κούφια φράση*.

12. Ὡστόσο, οἱ σοσιαλδημοκράτες τῶν διαφόρων χωρῶν, παρά τήν ἑνότητα τοῦ κοινοῦ τελικοῦ τους σκοποῦ, ἑνότητα πού καθορίζεται ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ ἴδιου τρόπου παραγωγῆς σ' ὅλο τόν πολιτισμένο κόσμο, βάζουν μπροστά τους διαφορετικά *ἄμεσα* καθήκοντα, τόσο γιατί ὁ τρόπος αὐτός δέν εἶναι παν-

; Τό ὕφος!!

* — αὐτό εἶναι ἀρκετό. *Ἡ Σύντ.*

τοῦ ἀναπτυγμένος στόν ἴδιο βαθμό ὅσο καί γιατί ἡ ἀνάπτυξή του στίς διάφορες χῶρες συντελεῖται σέ διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές συνθῆκες.

§ 12 — τέλος. Θά πρέπει νά δοκιμάσουμε νά τό συντομέψουμε. Θά ἦταν πολύ ὠφέλιμο νά μικρύνει ἡ παράγραφος αὐτή. Δέν μπορεῖ ἄραγε μέ τή φράση: «ἐθνικές ἰδιομορφίες» ἤ κάτι παρόμοιο νά συμπτυχθοῦν οἱ δέκα λέξεις σέ δυό;

13. Στή Ρωσία πλάι στόν καπιταλισμό πού ἐπεκτείνει γοργά τή σφαίρα τῆς κυριαρχίας του καί πού γίνεται ὅλο καί πιό πολύ ὁ ἐπικρατέστερος τρόπος παραγωγῆς, συναντοῦμε ἀκόμα σέ κάθε βῆμα ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ, προκαπιταλιστικοῦ κοινωνικοῦ μας καθεστῶτος πού βασιζόταν στή μετατροπή τῶν ἐργαζομένων μαζῶν σέ δουλοπάροικους τῶν τσιφλικάδων, τοῦ κράτους ἤ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους. Τά ὑπολείμματα αὐτά ἐμποδίζουν σέ σοβαρότατο βαθμό τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, δέν ἐπιτρέπουν τήν ὁλόπλευρη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, προκαλοῦν πτώση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ, συνεπάγονται ἀσιατικές-βάρβαρες μορφές καταστροφῆς καί ξεκληρίσματος τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἀγροτιᾶς καί κρατοῦν στό σκοτάδι, χωρίς δικαιώματα καί σέ κατάσταση ἐξουθένωσης, ὅλο τό λαό.

§ 13 ἀρχή. Ὑποκλίνομαι κι εὐχαριστῶ γιά τό μικρούτσικο βηματάκι σας πρός ἐμένα. Ἀλλά *«πού γίνεται, πού ἐπικρατεῖ»*... πού... πού — φτοῦ, φτοῦ!

NB

; Τό ὕφος!

§ 13 τέλος. Καλά εἶναι νά διορθωθεῖ κάπως: ἐγώ ἤδη πρότεινα *πῶς* (βλ. τίς διορθώσεις μου στό δικό μου σχέδιο*), ἀλλιῶς «...βάρβαρη μορφή καταστροφῆς καί ξεκληρίσματος...»;

14. Ἡ τσαρική ἀπολυταρχία, ἡ πιό σημαντική ἀπ' ὅλες τίς ἐπιβιώ-

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 215. *Ἡ Σύντ.*

σεις τοῦ δουλοπαροικιακοῦ μας καθεστῶτος καί τό πιό ἰσχυρό στήριγμα ὅλης αὐτῆς τῆς βαρβαρότητας, εἶναι τελείως ἀσυμβίβαστη μέ τήν πολιτική καί ἀτομική ἐλευθερία πού ἀπό καιρό πιά ὑπάρχει στίς προηγμένες χῶρες τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς, σάν τό φυσικό νομικό συμπλήρωμά της.

; Τό ὕφος

«*Φυσικό* νομικό συμπλήρωμα» — πολύ ἀποτυχημένη διατύπωση μιᾶς σωστῆς σκέψης. Γιά τόν καπιταλισμό ἡ «φυσικότητα» τῆς ἐλευθερίας περιπλέκεται ἀπό χίλιους δυό κοινωνικοϊστορικούς παράγοντες, πράγμα πού δέν τό ἐκφράζει ἡ λέξη «φυσικός». Κι ἔπειτα αὐτό μυρίζει, βρωμάει ἕνα εἶδος φιλελευθερισμοῦ. Νά τό ποῦμε κάπως ἔτσι: «ἡ ἀπολυταρχία εἶναι *ἀναπόφευχτα* καταδικασμένη σέ θάνατο *ἀπ' ὅλη* τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ πού ἀπαιτεῖ ἀπαραίτητα ἀστική καί πολιτική ἐλευθερία γιά τήν ἔκφραση τῶν περιπλεκόμενων συμφερόντων» ἤ κάτι παρόμοιο, κοντολογῆς, νά ἐκφράσουμε τήν ἰδέα *τοῦ ἀναπόφευχτου* χωρίς νά προκαλοῦμε παρανοήσεις, συγκαταλέγοντας αὐτό τό ἀναπόφευχτο στά «φυσικά».

'Από τήν ἴδια της τή φύση ἡ ἀπολυταρχία δέν μπορεῖ παρά νά καταπιέζει κάθε κοινωνικό κίνημα καί νά εἶναι ὁ χειρότερος ἐχθρός ὅλων τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ προλεταριάτου.

;

Δέν ταιριάζει. *Ὄχι* κάθε: ὁ διμεταλλισμός (κι ὁ προραφαηλιτισμός) [112] εἶναι ἐπίσης «κοινωνικό κίνημα». Πρέπει νά διορθωθεῖ.

Γι' αὐτό ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία βάζει ἄμεσο πολιτικό της καθῆκον τήν ἀνατροπή τῆς τσαρι-

κῆς ἀπολυταρχίας καί τήν ἀντικατάστασή της μέ δημοκρατία, βασισμένη σ' ἕνα δημοκρατικό σύνταγμα πού νά ἐξασφαλίζει
κτλ.

Γενικά, ὅσο πιό πολύ ἐμβαθύνεις στό σχέδιο τῆς ἐπιτροπῆς τόσο πιό πολύ πείθεσαι πώς δέν εἶναι, νά ποῦμε, *χωνεμένο*. Τολμῶ νά προβλέψω πώς ὁ τέτοιος χαρακτήρας τοῦ σχεδίου θά ἐπισύρει ἐναντίον μας πολλές καί δίκαιες ἐπικρίσεις, ἄν τό δημοσιεύσουμε *μ' αὐτή* τή μορφή. *Ὅλοι* θά δοῦν ὅτι πρόκειται γιά ἐξωτερική «συγκόλληση».

Ἄν ὁ μεγαλοδύναμος μᾶς καταδίκασε γιά τίς ἁμαρτίες μας νά συντάξουμε ὁπωσδήποτε ἕνα «ἑρμαφρόδιτο» σχέδιο, πρέπει τουλάχιστο νά καταβάλουμε *ὅλες* μας τίς προσπάθειες γιά *νά λιγοστέψουμε* τίς θλιβερές του συνέπειες. Γι' αὐτό τό λόγο δέν ἔχουν καθόλου δίκιο ἐκεῖνοι πού *πάνω ἀπ' ὅλα* καθοδηγοῦνται ἀπό τήν ἐπιθυμία «νά τελειώσουμε τό γρηγορότερο»: μποροῦμε νά ἐγγυηθοῦμε ὅτι *τώρα*, μ' ἕνα τέτοιο ζώδιο, ἀπό τή βιασύνη μόνο κακό μπορεῖ νά βγεῖ, καί τό σχέδιο τῆς σύνταξής μας δέ θά εἶναι ἱκανοποιητικό. Δέν ἔχει σημασία νά τό δημοσιεύσουμε ὁπωσδήποτε στό τεῦχος 4 τοῦ «Ζαριά»: θά τό δημοσιεύσουμε στό τεῦχος 5 καί θά τό βγάλουμε σέ χωριστό ἀνάτυπο *πρίν* βγεῖ τό τεῦχος 5. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ καθυστέρηση γιά κάνα μήνα δέ θ' ἀποτελέσει οὔτε τήν παραμικρότερη κομματική ζημιά. Καί θά ἦταν, μά τήν ἀλήθεια, καλύτερα νά τό δούλευε ἀκόμα ἀρκετά ἡ ὑψηλή ἐπιτροπή, νά τό καλοσκεφτόταν, νά τό χώνευε καί νά μᾶς ἔδινε *ἕνα δικό της*, ὄχι συγκολλημένο, ἀλλά ὁλοκληρωμένο σχέδιο. Τό ξαναλέω ἀκόμα μιά φορά: ἄν αὐτό τό καθῆκον δέν εἶναι πραγματοποιήσιμο, τότε θά εἶναι πολύ πιό ὠφέλιμο γιά τήν ὑπόθεση νά γυρίσουμε στήν ἰδέα τῶν 2 σχεδίων (καί θά μπορέσουμε νά πραγματοποιήσουμε πέρα γιά πέρα αὐτή τήν ἰδέα, χωρίς νά συμβεῖ *τίποτα* τό «ἀνάρμοστο»: ὁ Πλεχάνοφ δημοσιεύει μέ τήν ὑπογραφή του τό δικό του σχέδιο στό «*Ζαριά*», — κι ἐγώ «χωριστά» στή Γενεύη τό δικό μου σάν x, y, z). Ὑποβάλλω εὐπειθέστατα στήν ὑψηλότατη ἐπιτροπή τήν παράκληση νά ἐξετάσει *προσεχτικά* «ὅλα τά καθέκαστα τῆς ὑποθέσεως».

12. IV. 1902 — στό βαγόνι: συγγνώμη γιά τήν κακογραφία. Ἄν προφτάσω, θά γράψω πάλι καί καθαρότερα.

Γράφτηκε στίς 30 τοῦ Μάρτη (12 τοῦ Ἀπρίλη) 1902

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Στίς παρατηρήσεις πού ἔχω κάνει πάνω στό ἴδιο τό σχέδιο θά σημειώσω συμπληρωματικά τά ἑξῆς:

§ 3. «Ἡ κοινωνία (ἡ ἀστική) χαρακτηρίζεται ἀπό τήν κυριαρχία τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς *σέ συνθῆκες* κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς, *δηλ.* ...» καί σέ συνέχεια περιγράφονται τά βασικά γνωρίσματα τοῦ καπιταλισμοῦ. Προκύπτει ἀναντιστοιχία: μέ τό «*δηλ.*» συνδέονται ἑτερογενεῖς, ἀνόμοιες ἔννοιες, καί συγκεκριμένα 1) ἡ *διαφορετική μορ*φή τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς πού καθορίζεται ἀπό τήν κυριαρχία τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς, καί 2) ἡ πούληση τῶν προϊόντων στήν ἀγορά καί ἡ πούληση ἀπό τή μάζα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐργατικῆς της δύναμης.

Αὐτή ἡ ἀναντιστοιχία, αὐτή ἡ ἐξίσωση τῶν *β α σ ι κ ῶ ν* καί τῶν πιό γενικῶν γνωρισμάτων τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς γενικά καί τοῦ καπιταλισμοῦ γενικά — μέ τή διαφορετική μορφή τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς πού στηρίζεται στίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς (ἐδῶ τά ἐμπορεύματα ἀνταλλάσσονται ὄχι πιά *ἁπλῶς* στήν ἀξία τους)—δείχνει ὁλοφάνερα πόσο ἀποτυχημένη εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ Γ. Β. (ὡστόσο ἡ ἐπιτροπή ἀποδέχτηκε αὐτή τή διατύπωση καί τό μόνο πού ἔκανε ἦταν νά τήν παραφράσει). Σ' ἕνα πρόγραμμα πού ἐκθέτει μόνο τά πιό γενικά καί βασικά γνωρίσματα τοῦ καπιταλισμοῦ, *πού δέν ἐκθέτει μάλιστα οὔτε καί τή θεωρία τῆς ὑπεραξίας*, ἐμεῖς ξαφνικά θά κάνουμε ἕναν «ὑπαινιγμό» γιά τόν Μπέμ-Μπάβερκ, ὑπενθυμίζοντας ὅτι «ἡ ἐμπορευματική παραγωγή πού στηρίζεται στόν καπιταλισμό» δέν εἶναι ἐντελῶς τό ἴδιο πράγμα μέ τήν ἁπλή ἐμπορευματική παραγωγή! Ἄν εἶναι ἔτσι, τότε γιατί νά μή προσθέ-

σουμε στό πρόγραμμα καί εἰδικούς ὑπαινιγμούς γιά τόν Μιχαηλόβσκι, τόν Μπερντιάγεφ κλπ.; Ἀπ' τή μιά μεριά, ἀκόμα καί σ' ὁλόκληρη τή διδασκαλία τοῦ Μάρξ γιά τήν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας ἀπό τό κεφάλαιο ἀφιερώνεται μόνο μιά γενικότατη σοσιαλιστική διατύπωση: «δημιουργοῦν μέ τήν ἐργασία τους τό εἰσόδημα ἐκείνων» (§ 3 στό τέλος), — κι ἀπ' τήν ἄλλη, τονίζεται ἡ εἰδική μετατροπή τῆς ὑπεραξίας σέ κέρδος στήν «ἐμπορευματική παραγωγή πού στηρίζεται στίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς».

Ὁ Γ. Β. ἔχει ἀπόλυτα δίκιο, ὅταν λέει πώς οἱ λέξεις «ἐμπορευματική παραγωγή πού στηρίζεται στίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς» ἐκφράζουν τή βασική ἰδέα τοῦ ΙΙΙ τόμου[113]. Ὅμως τίποτα παραπάνω. Αὐτή ἡ ἰδέα δέν ἔχει θέση στό πρόγραμμα, ὅπως δέν ἔχει θέση σ' αὐτό καί ἡ περιγραφή τοῦ μηχανισμοῦ τῆς πραγματοποίησης πού ἀποτελεῖ τή βασική ἰδέα τοῦ ΙΙ τόμου, ὅπως δέν ἔχει θέση σ' αὐτό ἡ περιγραφή τῆς μετατροπῆς τοῦ ὑπερκέρδους σέ γαιοπρόσοδο. Στό πρόγραμμα εἶναι ἀρκετό *νά σημειώσουμε* τήν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας ἀπό τό κεφάλαιο = δημιουργία ὑπεραξίας, εἶναι ὅμως ἄτοπο νά μιλᾶμε γιά κάθε εἴδους *μετατροπές* καί μεταλλαγές τῶν μορφῶν τῆς ὑπεραξίας αὐτῆς (καί ἀδύνατο σέ μερικές σύντομες θέσεις).

ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΣΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΤΑΞΙΚΗΣ ΠΑΛΗΣ

Συμμερίζομαι ἀπόλυτα τή γνώμη τῆς Β. Ντμ., ὅτι στή χώρα μας εἶναι δυνατό νά τραβηχτεῖ στίς γραμμές τῆς σοσιαλδημοκρατίας πολύ μεγαλύτερη μερίδα μικροπαραγωγῶν καί πολύ νωρίτερα (ἀπ' ὅ,τι στή Δύση), πώς γιά νά πραγματοποιηθεῖ αὐτό πρέπει νά κάνουμε *ὅ,τι* ἐξαρτιέται ἀπό μᾶς, πώς αὐτή τήν «ἐπιθυμία» πρέπει νά τήν ἐκφράσουμε στό πρόγραμμα «ἐνάντια» στούς Μαρτίνοφ et C°. Σ' ὅλα αὐτά εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνος. Τήν προσθήκη αὐτοῦ πού ἐκφράζεται στό τέλος τῆς § 10 τή *χαιρετίζω* — τό ὑπογραμμίζω αὐτό πρός ἀποφυγήν παρεξηγήσεων.

Ἀλλά δέν πρέπει νά παρατραβᾶμε τό σχοινί, ὅπως κάνει ἡ Β. Ντμ.! Δέν πρέπει νά συγχέουμε τήν «ἐπιθυμία» μέ τήν *πραγματικότητα*, καί μάλιστα μέ τήν ἐσωτερικά-ἀναγκαία πραγματικότητα, στήν ὁποία καί ἀφιερώνεται ἀποκλειστικά ἡ δική μας Prinzipienerklärung*. Θά ἦταν καλό, βέβαια, νά προσελκύσουμε

* — διακήρυξη ἀρχῶν. *Ἡ Σύντ.*

ὅλους τούς μικρούς παραγωγούς. Ξέρουμε ὅμως πώς αὐτοί ἀποτελοῦν ἰδιαίτερη τάξη, πού ἄν καί συνδέεται μέ τό προλεταριάτο μέ χιλιάδες νήματα καί μεταβατικές βαθμίδες, ὡστόσο εἶναι ἰδιαίτερη τάξη.

Εἶναι ὑποχρεωτικό **πρῶτα** *νά ξεχωρίσουμε* ἐμεῖς ἀπ' ὅλους, νά ξεχωρίσουμε μόνο, *ἀποκλειστικά καί μόνο*, τό προλεταριάτο, *κ' ὕστερα* πιά νά δηλώσουμε, ὅτι τό προλεταριάτο θ' ἀπελευθερώσει τούς πάντες, καλεῖ τούς πάντες, προσκαλεῖ τούς πάντες.

Εἶμαι σύμφωνος μ' αὐτό τό «ὕστερα», ἀλλά προηγούμενα ἀπαιτῶ αὐτό τό «πρῶτα»!

Στή χώρα μας, τή Ρωσία, τά σατανικά μαρτύρια στά ὁποῖα ὑποβαλλόταν «ἡ ἐργαζόμενη καί ὑφιστάμενη τήν ἐκμετάλλευση μάζα» δέν προκαλοῦσαν κανένα *λαϊκό* κίνημα, ὅσο ἡ «χούφτα» τῶν ἐργοστασιακῶν ἐργατῶν δέν ἄρχιζε τήν πάλη, τήν ταξική πάλη. Καί *μόνο* αὐτή ἡ «χούφτα» ἐγγυᾶται τή διεξαγωγή, τή συνέχιση, τό *πλάταιμα* αὐτῆς τῆς πάλης. 'Ακριβῶς στή Ρωσία ὅπου καί οἱ κριτικοί (Μπουλγκάκοφ) κατηγοροῦν τούς σοσιαλδημοκράτες γιά «ἀγροτοφοβία», καί οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες [114] ξεφωνίζουν ὅτι εἶναι ἀνάγκη *ν' ἀντικαταστήσουμε* τήν ἔννοια τῆς ταξικῆς πάλης μέ τήν ἔννοια τῆς «πάλης *ὅλων* τῶν ἐργαζομένων καί ὑφισταμένων τήν ἐκμετάλλευση» («Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι» τεῦχος 2), — ἀκριβῶς στή Ρωσία πρέπει *πρῶτα* νά ξεχωρίσουμε ἐμεῖς ἀπ' ὅλη αὐτή τή σαβούρα, δίνοντας τόν πιό αὐστηρό ὁρισμό μόνο τῆς ταξικῆς πάλης *μονάχα* τοῦ προλεταριάτου — κ' ὕστερα πιά νά δηλώσουμε ὅτι *καλοῦμε τούς πάντες*, θά πάρουμε τούς πάντες, θά κάνουμε τό πᾶν, θ' ἁπλωθοῦμε παντοῦ. 'Η ἐπιτροπή ὅμως «ἁπλώνεται», ξεχνώντας νά ξεχωρίσει!! Καί μέ κατηγοροῦν γιά στενότητα πνεύματος, ἐπειδή ἀπαιτῶ *νά προτάξουμε* αὐτόν τόν «ξεχωρισμό» στό ἅπλωμα;! Μά αὐτό εἶναι ταχυδαχτυλουργία, κύριοι!!

'Η πάλη πού μᾶς περιμένει ἀναπόφευχτα αὔριο μέ τούς συνασπισμένους κριτικούς + τούς κυρίους πού βρίσκονται ἀριστερότερα ἀπό τό «Ρούσκογε Βέντομοστι» καί τό «Ρούσκογε Μπογκάτστβο» [115] + τούς σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες θ' ἀπαιτήσει ὁπωσδήποτε ἀπό μᾶς ἀκριβῶς *τόν ξεχωρισμό τῆς ταξικῆς πάλης* τοῦ προλεταριάτου ἀπό τήν «πάλη» (ἄραγε πάλη;) τῆς «ἐργαζόμενης καί ὑφιστάμενης τήν ἐκμετάλλευση μάζας». Οἱ φράσεις γι' αὐτή τή μάζα εἶναι τό κύριο ἀτού στά χέρια ὅλων τῶν ιη-

sicheren Kantonisten*, καί ἡ ἐπιτροπή χύνει νερό στό μύλο τους καί μᾶς ἀφαιρεῖ τό ὅπλο γιά τήν πάλη ἐνάντια στή μεσοβέζικη στάση, θέλοντας νά ὑπογραμμίσει τό ἕνα μισό! Μά μή ξεχνᾶτε καί τό ἄλλο μισό!

Γράφτηκε στίς ἀρχές τοῦ Ἀπρίλη 1902

---

* — ἀσταθῶν καντονιστῶν. *Σύντ.*

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΡΑΤΙΚΟ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟ

Οἱ ἐφημερίδες μας δημοσίευσαν, ὅπως πάντα, τήν εἰσηγητική ἔκθεση γιά τόν κρατικό προϋπολογισμό ἐξόδων καί ἐσόδων τοῦ 1902 πού ὑπέβαλε εὐπειθέστατα ὁ ὑπουργός τῶν οἰκονομικῶν. Ἀπό τίς διαβεβαιώσεις τοῦ ὑπουργοῦ βγαίνει, ὅπως πάντα, πώς ὅλα πᾶνε καλά: «τά οἰκονομικά βρίσκονται σέ ἐξαιρετικά εὐχάριστη κατάσταση», ὁ προϋπολογισμός «εἶναι σταθερά ἰσοσκελισμένος», «ἡ κατασκευή σιδηροδρομικῶν γραμμῶν προχωρεῖ μ' ἐπιτυχία», «σημειώνεται» μάλιστα «μιά συνεχής αὔξηση τῆς λαϊκῆς εὐημερίας»! Δέν εἶναι παράξενο πού στή χώρα μας ὁ κόσμος ἐνδιαφέρεται τόσο λίγο γιά τά ζητήματα τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν, παρ' ὅλη τή σπουδαιότητα πού παρουσιάζουν αὐτά τά ζητήματα: τό ἐνδιαφέρον ἔχει μειωθεῖ ἀπό τίς κατά παραγγελία ἐπίσημες ὑμνολογίες, ὁ καθένας ξέρει πώς τό χαρτί τ' ἀνέχεται ὅλα, πώς τό κοινό «ὁπωσδήποτε» «δέν ἐπιτρέπεται νά μπεῖ» στά παρασκήνια τῆς ἐπίσημης δημοσιονομικῆς ταχυδαχτυλουργίας.

Τή φορά ὅμως αὐτή χτυπάει ἰδιαίτερα στό μάτι τό παρακάτω γεγονός. Ὁ ταχυδαχτυλουργός μέ τή συνηθισμένη ἐπιδεξιότητά του δείχνει στό κοινό τ' ἀδειανά χέρια του κι ἔπειτα, ἀφοῦ τά κινήσει στόν ἀέρα, παρουσιάζει ἀράδα χρυσά νομίσματα. Τό κοινό χειροκροτεῖ. Ὅμως, παρ' ὅλα αὐτά, ὁ ταχυδαχτυλουργός ἀρχίζει μέ τό μεγαλύτερο ζῆλο νά ὑπερασπίζεται καί νά διαβεβαιώνει μέ δάκρυα σχεδόν στά μάτια, ὅτι δέν κάνει ἀπατεωνίες, ὅτι δέν ὑπάρχει ἔλλειμμα στόν προϋπολογισμό, ὅτι τά χρέη του εἶναι λιγότερα ἀπό τά περιουσιακά στοιχεῖα του. Τό ρωσικό κοινό εἶναι τόσο διαπαιδαγωγημένο, ὅσον ἀφορᾶ τήν καλή συμπεριφορά πρός τίς δημόσιες ὑπηρεσίες, ὥστε, ἄν καί ξένο, αἰσθάνεται κάποια στενοχώρια, καί μόνο λίγοι μουρμουρίζουν

μέσα τους τό γαλλικό ρητό: «ὅποιος ζητάει συγγνώμη τόν ἑαυτό του κατηγορεῖ».

Ἄς δοῦμε, πῶς «ζητάει συγγνώμη» ὁ Βίττε μας. Τά τεράστια ἔξοδα πού φτάνουν σχεδόν σέ δυό δισεκατομμύρια ρούβλια (1946 ἑκατομ.) καλύφθηκαν ὁλοκληρωτικά μόνο χάρη στό γεγονός ὅτι πάρθηκαν 144 ἑκατομ. ἀπό τά περίφημα «χρηματικά ἀποθέματα» τοῦ κρατικοῦ θησαυροφυλακίου, καί τά χρηματικά ἀποθέματα συμπληρώθηκαν μέ 127 ἑκατομ. ρούβλια τοῦ περσινοῦ δανείου τῶν 4% (ὁλόκληρο τό δάνειο ἦταν 148 ἑκατομ. ρούβλια, ὅμως τά 21 ἑκατομ. δέν ἔχουν ἀκόμα εἰσπραχθεῖ). Δηλαδή πρόκειται γιά ἔλλειμμα πού καλύφθηκε μέ δάνειο; — Κάθε ἄλλο, μᾶς διαβεβαιώνει ὁ μάγος, «ἡ σύναψη τοῦ δανείου δέν ὀφείλεται καθόλου στήν ἀνάγκη νά καλυφθοῦν τά ἀπρόβλεπτα ἔξοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ», γιατί γιά τήν κάλυψή τους ἔμεναν τά «ἐντελῶς ἐλεύθερα» 114 ἑκατομ. ρούβλια, ἀλλά στήν ἐπιθυμία νά κατασκευαστοῦν νέες σιδηροδρομικές γραμμές. — Πολύ καλά, κ. Βίττε! Ὅμως, πρῶτο, μ' αὐτά δέν μπορεῖτε ν' ἀναιρέσετε τήν ὕπαρξη ἑνός ἐλλείμματος, γιατί ἀκόμα καί μέ τά «ἐντελῶς ἐλεύθερα» 114 ἑκατομ. ρούβλια δέν μπορεῖτε νά καλύψετε τά ἔξοδα τῶν 144 ἑκατομ. ρουβλίων. Δεύτερο, στά χρηματικά ἀποθέματα (114 ἑκατομ. ρούβλια) μπῆκαν 63 ἑκατομ. ρούβλια εἰσπράξεις πάνω ἀπό τά ταχτικά ἔσοδα πού πρόβλεπε ὁ προϋπολογισμός τοῦ 1901, ἐνῶ ὁ τύπος μας ἀπό καιρό κιόλας ἀναφέρει, ὅτι *μειώνετε τεχνητά* τίς προβλέψεις τῶν ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ, γιά νά φουσκώσετε εἰκονικά τά «χρηματικά ἀποθέματα» καί νά μεγαλώνετε συνεχῶς τούς φόρους. Ἔτσι, πέρσι ἀνέβηκαν τά τέλη χαρτοσήμου (νέος κανονισμός χαρτοσήμων), αὐξήθηκε ἡ τιμή τῆς κρατικῆς βότκας: ἀπό 7 ρούβλια σέ 7 ρ. 60 καπ. τό βεντρό *, παρατάθηκε ἡ αὔξηση τῶν τελωνειακῶν δασμῶν (πού ἔγινε τό 1900 δῆθεν «προσωρινά» λόγω τοῦ κινέζικου πολέμου[116]) κτλ. Τρίτο, ἐξυμνώντας τόν «πολιτιστικό ρόλο» τῶν σιδηροδρόμων, ἀποσιωπᾶτε μέ μετριοφροσύνη τήν καθαρά ρωσική καί τελείως ἀπολίτιστη συνήθεια *νά ληστεύετε τό δημόσιο ταμεῖο* μέ τήν κατασκευή σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, (ἀφήνουμε πιά τή σκανδαλώδικη ἐκμετάλλευση τῶν ἐργατῶν καί τῶν πεινασμένων ἀγροτῶν ἀπό τούς ἐργολάβους κατασκευῆς σιδηροδρομικῶν γραμμῶν!). Ἔτσι, λογουχάρη, μιά ρωσική ἐφημερίδα ἔγραφε τελευταῖα πώς τό κόστος κατασκευῆς τοῦ Ὑπερσιβηρικοῦ σιδηροδρόμου ὑπολογίστηκε ἀρχικά σέ 350 ἑκατομ. ρούβλια, ἐνῶ στήν πρα-

* — παλιό ρωσικό μέτρο ὑγρῶν ἴσο πρός 12 περίπου λίτρες. *Σημ. μετ.*

γματικότητα ξοδεύτηκαν **780** έκατομ. ρούβλια, καί τό σύνολο τῶν ἐξόδων θά ξεπεράσει πιθανόν τό *ἕνα δισεκατομμύριο* (γιά τό τί ληστεία ἔγινε στήν κατασκευή τοῦ Ὑπερσιβηρικοῦ σιδηροδρόμου ἡ «Ἴσκρα» ἔχει δόσει ἤδη μερικά στοιχεῖα: βλ. ἀρ. φύλλου 2[117]). Τά ἔσοδα, κ. Βίττε, τά ὑπολογίζετε καλά, χωρίς καμιά παράλειψη, δοκιμάστε ὅμως νά κάνετε ἀπολογισμό καί σχετικά *μέ τό πραγματικό μέγεθος τῶν ἐξόδων*! Ἔπειτα δέν πρέπει νά παραβλέψουμε τό γεγονός, πώς ἡ κατασκευή σιδηροδρομικῶν γραμμῶν τό 1902 ὀφειλόταν ἐνμέρει σέ πολεμικούς σκοπούς τῆς «εἰρηνόφιλης» κυβέρνησής μας (ἡ τεράστια γραμμή Μπολογκόγιε-Σέντλιτσε, μήκους πάνω ἀπό 1000 βέρστια), ἐνμέρει στήν ἀπόλυτη ἀνάγκη «νά βοηθηθεῖ» ἔστω καί λίγο ἡ συμπιεζόμενη βιομηχανία πού γιά τίς ὑποθέσεις της ἐνδιαφέρεται ἄμεσα ἡ Κρατική τράπεζα. Ἡ Κρατ. τράπεζα ὄχι μόνο χορήγησε ἁπλόχερα πιστώσεις σέ διάφορες κλονισμένες ἐπιχειρήσεις, ἀλλά καί πῆρε πολλές ἀπ' αὐτές οὐσιαστικά κάτω ἀπό τήν πλήρη διεύθυνσή της. Ἡ χρεοκοπία τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπῆρχε κίνδυνος νά καταλήξει σέ κρατική χρεοκοπία! Τέλος, ἄς μή ξεχνᾶμε καί τό γεγονός, ὅτι ἡ ἀδιάκοπη αὔξηση τοῦ ποσοῦ τῶν δανείων καί τοῦ μεγέθους τῶν φόρων γίνεται μέ τήν καθοδήγηση τοῦ «μεγαλοφυῆ» Βίττε, παρά τό ὅτι ὅλα τά κεφάλαια τῶν ταμιευτηρίων διατίθενται ἐξολοκλήρου γιά τήν ὑποστήριξη τῆς κρατικῆς πίστης. Καί τά κεφάλαια αὐτά ξεπέρασαν κιόλας τά 800 ἑκατομ. ρούβλια. Πάρτε ὑπόψη σας ὅλα αὐτά καί θά καταλάβετε, πώς ὁ Βίττε ἐφαρμόζει μιά ληστρική οἰκονομική πολιτική, πώς ἡ ἀπολυταρχία ἀργά μά σίγουρα τραβάει στή χρεοκοπία, γιατί δέν μποροῦν ν' αὐξαίνουν ἐπ' ἄπειρον οἱ φόροι καί δέ θά σώζει πάντα τόν τσάρο τῆς Ρωσίας ἡ γαλλική ἀστική τάξη.

Ὁ Βίττε προσπαθεῖ ν' ἀποσείσει τήν κατηγορία γιά αὔξηση τοῦ κρατικοῦ χρέους μέ ἐπιχειρήματα πού μποροῦν νά προκαλέσουν μειδιάματα. Συγκρίνει τά χρέη μέ τά «περιουσιακά στοιχεῖα», ἀντιπαραβάλλει τό ποσό τῶν κρατικῶν δανείων τοῦ 1892 καί τοῦ 1902 μέ τήν ἀξία τῶν κρατικῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν πού κατασκευάστηκαν στά ἴδια χρόνια, καί συμπεραίνει πώς ἐλαττώθηκε τό «καθαρό» χρέος. Ἔχουμε ὅμως κι ἄλλα περιουσιακά στοιχεῖα: «φρούρια καί πολεμικά σκάφη» (μά τό θεό, ἔτσι ἀκριβῶς εἶναι γραμμένο στήν ἔκθεση!), λιμάνια καί κρατικά ἐργοστάσια, ἔσοδα ἀπό τό νοίκιασμα τῶν κρατικῶν χτημάτων καί δάση. — Θαυμάσια, κ. Βίττε! Ἀλλά δέν ἀντιλαμβάνεστε πώς μοιάζετε μέ ἔμπορο πού προσάγεται στό δικαστήριο γιά νά κη-

ρυχθεῖ σέ πτώχευση, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει νά ἀπολογεῖται στούς ἀνθρώπους πού εἶναι ἕτοιμοι νά καταγράψουν τήν περιουσία του: Γιατί ὅταν μιά ἐπιχείρηση στέκεται πραγματικά γερά στά πόδια της, δέ θά περάσει ἀπό τό μυαλό κανενός νά ζητήσει εἰδική ἐγγύηση γιά τά δάνειά του. Κανένας, βέβαια, δέν ἀμφιβάλλει πώς ὁ ρωσικός λαός ἔχει μεγάλη «περιουσία», ὅμως ὅσο μεγαλύτερη εἶναι αὐτή ἡ περιουσία τόσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνθρώπων πού, παρά τήν ἄφθονη περιουσία, ἀσκοῦν τά οἰκονομικά μόνο μέ τήν αὔξηση τῶν δανείων καί τῶν φόρων. Μ' αὐτό δέν ἀποδείχνεται τίποτε ἄλλο, παρά ὅτι ὁ λαός πρέπει νά διώξει ὅσο τό δυνατό πιό γρήγορα τούς ἀετονύχηδες πού διαχειρίζονται τήν περιουσία του. Καί πραγματικά, ὥς τώρα ἀπ' ὅλες τίς εὐρωπαϊκές χῶρες μόνο ἡ Τουρκία ἐπικαλοῦνταν τήν εἰδική περιουσία τοῦ κράτους γιά νά ἐξασφαλίζει κρατικά δάνεια. Κι αὐτές οἱ ἐπικλήσεις ὁδήγησαν, ὅπως ἦταν φυσικό, στό σημεῖο *νά ἐπιβάλουν οἱ ξένοι πιστωτές τόν ἔλεγχό τους* στή διαχείριση τῆς περιουσίας πού πρέπει νά ἐξασφαλίσει τήν ἐπιστροφή τῶν χρημάτων πού δάνεισαν. Τά οἰκονομικά τοῦ «μεγάλου ρωσικοῦ κράτους» κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ρότσιλντ καί τοῦ Μπλάιχρεντερ: τί θαυμάσια προοπτική μᾶς ἀνοίγετε, κ. Βίττε! *

Ἀφήνουμε πιά τό γεγονός πώς κανένας τραπεζίτης δέ θά δεχτεῖ σάν ἐγγύηση τά φρούρια καί τά πολεμικά σκάφη, πώς ὅλα αὐτά δέν ἀποτελοῦν σύν, ἀλλά πλήν γιά τήν ἐθνική μας οἰκονομία. Μά καί οἱ σιδηρόδρομοι μποροῦν νά χρησιμεύσουν γιά ἐγγύηση μόνο ὅταν ἀποφέρουν κέρδος. Ὅμως ἀπό τήν ἴδια τήν ἔκθεση τοῦ Βίττε μαθαίνουμε, πώς μέχρι τελευταῖα ἀκόμα ὅλοι οἱ ρωσικοί σιδηρόδρομοι δούλευαν γενικά μέ παθητικό. Μόνο τό 1900 καλύφθηκε τό ἔλλειμμα τῶν σιδηροδρόμων τῆς Σιβηρίας καί πραγματοποιήθηκε ἕνα «μικρό καθαρό κέρδος», τόσο μικρό, πού ὁ Βίττε παρασιωπᾶ μέ μετριοφροσύνη τό μέγεθός του. Ὁ Βίττε παρασιωπᾶ καί τό γεγονός ὅτι στούς πρώτους ὀχτώ μῆνες τοῦ 1901 τά ἔσοδα ἀπό τούς σιδηροδρόμους τῆς Εὐ-

* Ὁ Βίττε πρόσεξε κι ὁ ἴδιος τήν ἀδεξιότητα τῶν συλλογισμῶν του σχετικά μέ τήν «περιουσία» καί γι' αὐτό σέ ἄλλο μέρος τῆς ἔκθεσής του προσπαθεῖ «νά διορθώσει τό λάθος του», δηλώνοντας ὅτι ἡ αὔξηση τῆς ἀξίας τῆς κρατικῆς περιουσιας «δέν ἔχει καμιά ἰδιαίτερη σημασία ὅσον ἀφορᾶ τίς ὑποχρεώσεις τοῦ ρωσικοῦ θησαυροφυλακίου, γιατί ἡ πίστη τῆς Ρωσίας δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό εἰδικές ἐγγυήσεις». Ἆ βέβαια! Κι ωστόσο, γιά κάθε ἐνδεχόμενο, παρέμεινε ἕνας ἀναλυτικός πίνακας μέ τήν ἀπαρίθμηση αὐτῶν τῶν εἰδικῶν ἐγγυήσεων!

ρωπαϊκῆς Ρωσίας ἔχουν ἐλαττωθεῖ ἐξαιτίας τῆς κρίσης. Τί εἰκόνα θά παρουσίαζε ὁ ἰσολογισμός τῶν σιδηροδρόμων μας, ἄν ὑπολογίζονταν ὄχι μόνο τά χρήματα πού διατέθηκαν ἐπίσημα ἀπό τό κράτος γιά τήν κατασκευή σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, ἀλλά καί τά πραγματικά ποσά πού ληστεύθηκαν κατά τήν κατασκευή τους; Ἀλήθεια, δέν εἶναι πιά καιρός νά παραδοθεῖ αὐτή ἡ πραγματικά πολύτιμη περιουσία σέ πιό σίγουρα χέρια;

Γιά τή βιομηχανική κρίση ὁ Βίττε μιλάει φυσικά μέ τόν πιό καθησυχαστικό τόνο: «προσωρινές δυσκολίες» πού «χωρίς ἀμφιβολία δέν πρόκειται νά θίξουν τίς γενικές βιομηχανικές ἐπιτυχίες, καί, ὕστερα ἀπό ἕνα ὁρισμένο χρονικό διάστημα, θ' ἀρχίσει, ἴσως (!!), νέα περίοδος βιομηχανικῆς ἀναζωογόνησης». Ὡραία παρηγοριά γιά τά ἑκατομμύρια τῆς ἐργατικῆς τάξης πού ὑποφέρουν ἀπό τήν ἀνεργία καί τήν ἐλάττωση τῶν μεροκαμάτων! Τοῦ κάκου θά ἐπιχειρούσατε νά βρεῖτε στό σκέλος τῶν κρατικῶν ἐξόδων ἕνα σημεῖο πού νά γίνεται ἔστω καί νύξη γιά τό πόσα ἑκατομμύρια καί δεκάδες ἑκατομμύρια πέταξε τό δημόσιο ταμεῖο γιά νά ἐνισχύσει ἄμεσα κι ἔμμεσα τίς βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις πού «ὑποφέρουν» ἀπό τήν κρίση. Τό ὅτι γιό τό σκοπό αὐτό δέ δίστασαν νά διαθέσουν καί κολοσσιαῖα ἀκόμα ποσά, φαίνεται ἀπό τό δημοσιευμένο στίς ἐφημερίδες γεγονός ὅτι τό συνολικό ποσό τῶν πιστώσεων πού χορήγησε ἡ Κρατ. τράπεζα ἀπό τήν 1 τοῦ Γενάρη 1899 ὥς τήν 1 τοῦ Γενάρη 1901 αὐξήθηκε ἀπό 250 ἑκατομ. ρούβλια σέ 449 ἑκατομ. ρούβλια, καί τό σύνολο τῶν βιομηχανικῶν πιστώσεων ἀπό 8,7 ἑκατομ. σέ 38,8 ἑκατομ. ρούβλια. Ἀκόμα καί ἡ ζημιά τῶν 4 ἑκατομ. ρουβλιῶν ἀπό τίς βιομηχανικές πιστώσεις δέ δυσκόλεψε καθόλου τό δημόσιο ταμεῖο. Ἀντίθετα, τούς ἐργάτες πού πρόσφεραν στό βωμό τῶν «βιομηχανικῶν ἐπιτυχιῶν» ὄχι τό περιεχόμενο τοῦ πορτοφολιοῦ τους, ἀλλά τή ζωή τους καί τή ζωή τῶν ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων πού ζοῦν ἀπό τό μεροκάματό τους, τό δημόσιο ταμεῖο τούς βοήθησε μέ τό νά τούς ἐκτοπίζει «δωρεάν» κατά χιλιάδες ἀπό τίς βιομηχανικές πόλεις στά πεινασμένα χωριά!

Τή λέξη «πεινα» ὁ Βίττε τήν ἀποφεύγει τελείως, διαβεβαιώνοντας στήν ἔκθεσή του πώς «οἱ σκληρές συνέπειες τῆς σιτοδείας... θά μετριαστοῦν μέ τή χορήγηση ἁπλόχερης βοήθειας σέ κείνους πού ἔχουν ἀνάγκη». Αὐτή ἡ ἁπλόχερη βοήθεια, σύμφωνα πάλι μέ τά λεγόμενά του, εἶναι **20** ἑκατομ. ρούβλια, τή στιγμή πού τό ἔλλειμμα τῆς σοδειᾶς τῶν σιτηρῶν ὑπολογίζεται σέ **250** ἑκατομ. ρούβλια (ὑπολογίζοντάς το μέ πολύ χαμηλή τιμή, μέ τήν τιμή τῶν 50 καπικιῶν τό πούτι καί συγκρίνοντάς το,

ἀντίθετα, μέ τίς χρονιές καλῆς σοδειᾶς). Τί λέτε, δέν εἶναι ἀληθινή «ἁπλοχεριά»; Κι ἄν ἀκόμα δεχτοῦμε πώς μόνο τό μισό ἀπό τό ἔλλειμμα τῆς σοδειᾶς ἀναλογεῖ στήν ἀγροτική φτωχολογιά, καί πάλι θά βγεῖ τό συμπέρασμα ὅτι δέν ξέραμε νά ἐκτιμήσουμε ἀρκετά τήν τσιγκουνιά τῆς ρωσικῆς κυβέρνησης, ὅταν γράφαμε (ἀπ' ἀφορμή τήν ἐγκύκλιο τοῦ Σιπιάγκιν, βλ. «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 9)* πώς ἡ κυβέρνηση μειώνει *πέντε φορές* τά βοηθήματα. Ὁ ρῶσος τσάρος δέν εἶναι ἁπλοχέρης ὅταν πρόκειται νά βοηθήσει τό μουζίκο, ἀλλά ὅταν πρόκειται νά ἐφαρμόσει ἀστυνομικά μέτρα ἐνάντια σέ κείνους πού θέλησαν πραγματικά νά βοηθήσουν τούς πεινασμένους. Εἶναι ἁπλοχέρης κι ὅταν πρόκειται νά κατασπαταλήσει ἑκατομμύρια γιά ν' ἁρπάξει ἕνα καλό κομμάτι ἀπό τήν Κίνα. Μέσα σέ δυό χρόνια — μᾶς πληροφορεῖ ὁ Βίττε — διατέθηκαν γιά τόν κινέζικο πόλεμο ἀπό τίς ἔκτακτες δαπάνες **80** *ἑκατομ. ρούβλια* καί «*ἐπιπλέον* πολύ σημαντικά ποσά ξοδεύτηκαν *ἀπό τόν ταχτικό προϋπολογισμό*». Συνεπῶς, ξοδεύτηκαν συνολικά ἴσως ὥς *ἑκατό ἑκατομμύρια ρούβλια*, ἄν ὄχι περισσότερα! Ὁ ἄνεργος ἐργάτης καί ὁ πεινασμένος μουζίκος μποροῦν νά παρηγορηθοῦν ὅτι σέ ἀντάλλαγμα ἡ Μαντζουρία θά γίνει ἀναμφισβήτητα δική μας...

Ἡ ἔλλειψη χώρου μᾶς ὑποχρεώνει νά θίξουμε μόνο σέ συντομία τά ἄλλα σημεῖα τῆς ἔκθεσης. Ὁ Βίττε προσπαθεῖ ἐπίσης νά ἀποσείσει τήν κατηγορία ὅτι ἡ κυβέρνηση ξοδεύει ἐλάχιστα γιά τή δημόσια ἐκπαίδευση: στά 36 ἑκατομ. ρούβλια τοῦ προϋπολογισμοῦ αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου ὁ Βίττε προσθέτει τά ἔξοδα ἐκπαίδευσης ὅλων τῶν ἄλλων ὑπουργείων καί «φουσκώνει» τόν ἀριθμό σέ 75 ἑκατομ. ρούβλια. Ἀλλά ἀκόμα κι αὐτός ὁ (ἀμφίβολης ἀκρίβειας) ἀριθμός πού εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντος γιά ὁλόκληρη τή Ρωσία, δέν ἀποτελεῖ οὔτε τά 5 % τοῦ συνόλου τοῦ προϋπολογισμοῦ. — Τό γεγονός ὅτι «ὁ κρατικός μας προϋπολογισμός στηρίζεται κυρίως στό σύστημα τῶν ἔμμεσων φόρων», ὁ Βίττε τό θεωρεῖ πλεονέχτημα κι ἐπαναλαβαίνει τά τριμμένα ἀστικά ἐπιχειρήματα ὅτι εἶναι δυνατό «νά ἰσοζυγιστεῖ ἡ κατανάλωση τῶν φορολογουμένων ἀντικειμένων μέ τό βαθμό εὐημερίας». Στήν πραγματικότητα ὅμως, ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἔμμεση φορολογία πού ἐπιβαρύνει τά εἴδη μαζικῆς κατανάλωσης, ἀποτελεῖ πολύ μεγάλη ἀδικία. Ὅλο τό βάρος τῆς φορολογίας αὐτῆς πέφτει στή φτωχολογιά, πράγμα πού δημιουργεῖ

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος σελ. 281 - 289. *Ἡ Σύντ.*

προνόμια γιά τούς πλούσιους. Όσο πιό φτωχός εἶναι ἕνας ἄνθρωπος τόσο πιό μεγάλο μέρος τῶν εἰσοδημάτων του δίνει στό κράτος μέ τή μορφή ἔμμεσων φόρων. Ἡ φτωχή καί ἄπορη μάζα ἀποτελεῖ τά $^9/_{10}$ ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ, καταναλώνει τά $^9/_{10}$ ὅλων τῶν φορολογουμένων προϊόντων καί πληρώνει τά $^9/_{10}$ τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τῶν ἔμμεσων φόρων, τή στιγμή πού παίρνει ἀπό τό συνολικό ἐθνικό εἰσόδημα κάπου τά δυό μέ τρία δέκατα.

Τελειώνοντας, ἄς ἀναφέρουμε μιά ἐνδιαφέρουσα «μικρολεπτομέρεια». Ποιά κονδύλια παρουσιάζουν τή μεγαλύτερη αὔξηση ἐξόδων ἀπό τό 1901 ὥς τό 1902; Τό συνολικό ποσό τῶν ἐξόδων ἀπό 1788 ἑκατομ. ρούβλια ἔφτασε στά 1946 ἑκατομ. ρούβλια, δηλ. ἔχουμε αὔξηση μικρότερη ἀπό τό ἕνα δέκατο. Στό μεταξύ ὅμως αὐξήθηκαν *σχεδόν κατά ἕνα τέταρτο* τά ἔξοδα *δυό* κονδυλίων: «γιά τή συντήρηση τῶν προσώπων τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας» — ἀπό 9,8 ἑκατομ. ρούβλια σέ 12,8 ἑκατομ. ρούβλια καί... «γιά τή συντήρηση τοῦ εἰδικοῦ σώματος χωροφυλακῆς» ἀπό 3,96 ἑκατομ. ρούβλια σέ 4,94 ἑκατομ. ρούβλια. Νά ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα: ποιές εἶναι οἱ πιό ἐπιταχτικές «ἀνάγκες τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ»; Καί τί συγκινητική «ἑνότητα» τσάρου καί χωροφυλακῆς!

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 15,
15 τοῦ Γενάρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΥΜΩΣΗ ΚΑΙ Η «ΤΑΞΙΚΗ ΑΠΟΨΗ»

Ἄς ἀρχίσουμε μ᾽ ἕνα παράδειγμα.

Οἱ ἀναγνῶστες θά θυμοῦνται, ἴσως, τό θόρυβο πού προκάλεσε ἡ ὁμιλία τοῦ Μ. Α. Σταχόβιτς, προεστοῦ τῶν εὐγενῶν τοῦ κυβερνείου τοῦ Ὀριόλ, στό συνέδριο τῶν ἱεραποστόλων, σχετικά μέ τήν ἀνάγκη ν᾽ ἀναγνωριστεῖ μέ νόμο ἡ *ἐλευθερία συνείδησης*. Ὁ συντηρητικός τύπος, μ᾽ ἐπικεφαλῆς τή «Μοσκόβσκιγε Βέντομοστι» [118], ὠρύεται ἐνάντια στόν κ. Σταχόβιτς, δέ βρίσκει λόγια νά τόν βρίσει μέ τόν πιό χυδαῖο τρόπο καί κατηγορεῖ σχεδόν γιά ἔσχατη προδοσία ὅλους τούς εὐγενεῖς τοῦ Ὀριόλ, γιατί ἐπανεκλέξανε τόν κ. Σταχόβιτς γιά προεστό. Καί ἡ ἐκλογή αὐτή εἶναι στ᾽ ἀλήθεια διδαχτικό φαινόμενο πού παίρνει ὥς ἕνα βαθμό τό χαρακτήρα ἐκδήλωσης τῶν εὐγενῶν ἐνάντια στίς ἀστυνομικές αὐθαιρεσίες καί ἀσχήμιες.

Ὁ Σταχόβιτς — διαβεβαιώνει ἡ «Μοσκ. Βέντ.» — «δέν εἶναι τόσο προεστός τῶν εὐγενῶν ὅσο εἶναι ἕνας Μίσα Σταχόβιτς, γλεντζές, ψυχή τῆς παρέας, πολυλογάς. . .» (1901, ἀρ. φύλλου 348). Τόσο τό χειρότερο γιά σᾶς, κύριοι ὑπερασπιστές τοῦ βούρδουλα. Ἄν κι αὐτοί ἀκόμα οἱ γλεντζέδες τσιφλικάδες ἄρχισαν νά μιλᾶνε γιά ἐλευθερία τῆς συνείδησης, σημαίνει ὅτι ἀληθῶς οὔκ ἔστιν ἀριθμός τῶν ἀτιμιῶν πού κάνουν οἱ παπάδες μας μέ τήν ἀστυνομία μας. — «. . .Τί δουλειά ἔχει ὁ ἐλαφρόμυαλος ὄχλος τῶν „διανοουμένων“ μας πού δημιουργεῖ τέτοιους Σταχόβιτς καί τούς χειροκροτεῖ, μέ τά ἱερά καί τά ὅσιά μας, μέ τή ὀρθόδοξη θρησκεία καί τούς πιό μύχιους δεσμούς μας μ᾽ αὐτή;». . . Καί πάλι: τόσο τό χειρότερο γιά σᾶς, κύριοι ὑπερασπιστές τῆς ἀπολυταρχίας, τῆς ὀρθοδοξίας, τοῦ ἔθνους. Πρέπει νά εἶναι πολύ ὡραῖο τό καθεστώς τῆς ἀστυνομικῆς μας ἀπολυταρχίας ὅταν κι αὐτή ἀκόμα τή θρησκεία τή διαπότισε τόσο πολύ μέ τό πνεῦμα τοῦ μπουντρουμιοῦ, ὥστε καί οἱ «Σταχόβιτς» (πού

δέν ἔχουν καμιά σταθερή πεποίθηση στά θρησκευτικά ζητήματα, πού ἐνδιαφέρονται ὡστόσο, ὅπως θά δοῦμε πιό κάτω, γιά τή σταθερότητα τῆς θρησκείας) νά ἐκδηλώνουν πλήρη ἀδιαφορία (ἄν ὄχι μίσος) ἀπέναντι στά περιβόητα «λαϊκά» ἱερά καί ὅσια! — ...«Τήν πίστη μας τήν ὀνομάζουν πλάνη!! Μᾶς κοροϊδεύουν, γιατί χάρη σ' αὐτήν τήν „πλάνη" φοβούμαστε καί ἀποφεύγουμε τήν ἁμαρτία, ἐκπληρώνουμε ἀγόγγυστα τίς ὑποχρεώσεις μας, ὅσο βαριές κι ἄν εἶναι, γιατί βρίσκουμε τή δύναμη καί τό σθένος νά ὑποφέρουμε τίς πίκρες καί τίς στερήσεις καί δέν ξιπαζόμαστε ἀπό τίς ἐπιτυχίες καί τήν εὐτυχία μας»... Νά ποῦ βρίσκεται ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος! Τά ἱερά καί τά ὅσια τῆς ὀρθοδοξίας τούς εἶναι πολύτιμα, γιατί διδάσκουν τούς ἀνθρώπους νά ὑποφέρουν «ἀγόγγυστα» τή δυστυχία! Πραγματικά, τί συμφερτικά πού εἶναι τά ἱερά καί τά ὅσια γιά τίς κυρίαρχες τάξεις! Ὅταν μιά κοινωνία εἶναι ὀργανωμένη ἔτσι, πού μιά ἀσήμαντη μειοψηφία σφετερίζεται τά πλούτη καί τήν ἐξουσία, ἐνῶ οἱ μάζες ὑφίστανται διαρκῶς «στερήσεις» κι ἔχουν «βαριές ὑποχρεώσεις», εἶναι πολύ φυσική ἡ συμπάθεια τῶν ἐκμεταλλευτῶν πρός τή θρησκεία πού διδάσκει τούς ἀνθρώπους νά ὑποφέρουν «ἀγόγγυστα» τήν ἐπίγεια κόλαση χάρη τοῦ ἐπουράνιου δῆθεν παραδείσου. Πάνω στήν ἔξαψή της ἡ «Μοσκ. Βέντ.» δέν μπορεῖ νά κρατήσει τή γλῶσσα της. Καί τῆς ξέφυγαν τόσα πολλά, ὥστε *χωρίς νά τό θέλει εἶπε τήν ἀλήθεια.* Ἀκοῦστε παρακάτω: ...«Οὔτε κάν ὑποψιάζονται, ὅτι χάρη στήν ἴδια αὐτή „πλάνη" οἱ κ.κ. αὐτοί Σταχόβιτς τρῶνε καλά, κοιμοῦνται ἥσυχα καί ζοῦνε μιά χαρούμενη ζωή».

Ἱερή ἀλήθεια! Ἀκριβῶς ἔτσι εἶναι, ἀκριβῶς χάρη στήν τεράστια διάδοση μέσα στίς λαϊκές μάζες τῆς θρησκευτικῆς «πλάνης» «κοιμοῦνται ἥσυχα» καί οἱ Σταχόβιτς, καί οἱ Ὀμπλόμοφ, κι ὅλοι οἱ κεφαλαιοκράτες μας πού'ζοῦν ἀπό τό μόχθο αὐτῶν τῶν μαζῶν, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ «Μοσκ. Βέντ.». Κι ὅσο πιό πολύ θά διαδοθεῖ μέσα στό λαό ἡ μόρφωση, ὅσο πιό πολλές θρησκευτικές προλήψεις θά ἐκτοπίζονται ἀπό τή σοσιαλιστική συνείδηση τόσο πιό κοντά θά εἶναι ἡ μέρα τῆς νίκης τοῦ προλεταριάτου πού θ' ἀπαλλάξει ὅλες τίς καταπιεζόμενες τάξεις ἀπό τήν ὑποδούλωσή τους στή σύγχρονη κοινωνία.

Ἀλλά ἡ «Μοσκ. Βέντ.», ἐνῶ φλυάρησε σ' ἕνα σημεῖο, ξεμπέρδεψε πολύ φτηνά μ' ἕνα ἄλλο ἐνδιαφέρον ζήτημα. Ἡ ἐφημερίδα κάνει μεγάλο λάθος, ἄν νομίζει, πώς οἱ Σταχόβιτς «δέν ὑποψιάζονται» τή σημασία τῆς θρησκείας πού τονίστηκε παραπάνω, καί ζητᾶνε φιλελεύθερες μεταρυθμίσεις ἁπλῶς ἀπό «ἐλαφρότη-

τα». Τέτοια ἑρμηνεία ἑνός ἐχθρικοῦ πολιτικοῦ ρεύματος ἀποτελεῖ μεγάλη παιδική ἀφέλεια! Καί ὅτι στήν προκειμένη περίπτωση ὁ κ. Σταχόβιτς εἶναι ἀκριβῶς ὁ κήρυκας ἑνός ὁλόκληρου φιλελεύθερου ρεύματος, — αὐτό τό ἀπόδειξε καλύτερα ἀπό κάθε ἄλλον ἡ «Μοσκ. Βέντ.»: διαφορετικά τί χρειαζόταν ὁλόκληρη αὐτή ἡ ἐκστρατεία ἐνάντια σέ μιά ὁμιλία; τί χρειαζόταν νά μιλήσει ὄχι γιά τόν Σταχόβιτς, μά γιά *τούς* Σταχόβιτς, νά μιλήσει γιά «ὄχλο διανοουμένων»;

Ἡ πλάνη αὐτή τῆς ἐφημερίδας «Μ. Βέντ.» εἶναι, φυσικά, πλάνη πού πηγάζει ἀπό ἰδιοτέλεια. Ἐννοεῖται πώς ἡ «Μ. Βέντ.» περισσότερο δέ θέλει, παρά δέν μπορεῖ νά ἐφαρμόσει τήν ταξική ἄποψη γιά τήν ἀνάλυση τοῦ μισητοῦ σ' αὐτήν φιλελευθερισμοῦ. Γιά τήν ἀπροθυμία της αὐτή δέν ὑπάρχει λόγος νά μιλήσουμε. Ἡ ἀνικανότητα ὅμως αὐτή παρουσιάζει γιά μᾶς μεγάλο γενικό ἐνδιαφέρον, γιατί ἀπό τό κουσούρι αὐτό πάσχουν πολλοί ἐπαναστάτες καί σοσιαλιστές. Πάσχουν καί οἱ ἐπιστολογράφοι τοῦ φύλλου 12 τῆς «Ἴσκρα» πού μᾶς κατηγοροῦν ὅτι ἐγκαταλείψαμε τήν «ταξική ἄποψη», γιατί στήν ἐφημερίδα μας φροντίζουμε νά παρακολουθοῦμε ὅλες τίς ἐκδηλώσεις δυσαρέσκειας καί διαμαρτυρίας τῶν φιλελευθέρων· — καί οἱ συντάχτες τῆς συλλογῆς «Προλετάρσκαγια Μπορμπά» καί ὁρισμένων μπροσουρῶν τῆς «Σοσιαλδημοκρατικῆς Βιβλιοθήκης»[119] πού φαντάζονται πώς ἡ ἀπολυταρχία μας εἶναι ἀπολυταρχική κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης· — καί οἱ Μαρτίνοφ πού μᾶς καλοῦν νά περάσουμε ἀπό τήν ἐκστρατεία τοῦ ὁλόπλευρου ξεσκεπάσματος (δηλ. ἀπό τήν πιό πλατιά πολιτική ζύμωση) τῆς ἀπολυταρχίας στήν πάλη κυρίως γιά οἰκονομικές μεταρυθμίσεις (νά προσφέρουμε «κάτι τό θετικό» στήν ἐργατική τάξη, νά διατυπώσουμε ἐξονόματός της «συγκεκριμένες διεκδικήσεις» γιά νομοθετικά καί διοικητικά μέτρα «πού ὑπόσχονται ὁρισμένα χειροπιαστά ἀποτελέσματα»)· — καί οἱ Ναντέζντιν πού ρωτᾶνε μέ ἀπορία σχετικά μέ τίς ἀνταποκρίσεις μας γιά τά ἐπεισόδια μέ τούς στατιστικούς: «Θεέ καί κύριε, γιά τά μέλη τῶν ζέμστβο λοιπόν βγαίνει αὐτό τό ὄργανο;»[120].

Ὅλοι αὐτοί οἱ σοσιαλιστές ξεχνᾶνε, πώς τά συμφέροντα τῆς ἀπολυταρχίας συμπίπτουν μόνο κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες καί μόνο μέ ὁρισμένα συμφέροντα τῶν εὔπορων τάξεων, κι ἐπιπλέον συχνά ὄχι μέ τά συμφέροντα ὅλων αὐτῶν τῶν τάξεων γενικά, ἀλλά μέ τά συμφέροντα ὁρισμένων στρωμάτων τους. Τά συμφέροντα τῶν ἄλλων στρωμάτων τῆς ἀστικῆς τάξης, καθώς καί τά συμφέροντα μέ τήν πιό πλατιά ἔννοια *ὅλης* τῆς ἀστικῆς

τάξης, ὅλης τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ γενικά γεννᾶνε κατανάγκην μιά φιλελεύθερη ἀντιπολίτευση ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία. Ἄν, λχ., ἡ ἀπολυταρχία ἐγγυᾶται στήν ἀστική τάξη τή δυνατότητα νά ἐφαρμόζει τίς πιό βάναυσες μορφές ἐκμετάλλευσης, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, βάζει χίλια δυό ἐμπόδια στήν πλατιά ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί στή διάδοση τοῦ πολιτισμοῦ, καί μ' αὐτό ξεσηκώνει ἐναντίον της ὄχι μόνο τή μικρή, ἀλλά κάποτε καί τή μεγάλη ἀστική τάξη· ἄν ἡ ἀπολυταρχία ἐγγυᾶται (;) τήν προστασία τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπό τό σοσιαλισμό, ὅμως ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ προστασία αὐτή μετατρέπεται κατανάγκην, στίς συνθῆκες ἔλλειψης δικαιωμάτων γιά τόν πληθυσμό, σ' ἕνα τέτοιο ἀστυνομικό ὄργιο πού προκαλεῖ σ' ὅλους τήν ἀγανάχτηση. Ποιό εἶναι τό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν ἀντιθέτων τάσεων, ποιά εἶναι ἡ σχέση ἀνάμεσα στή συντηρητική τάση ἤ κατεύθυνση καί στή φιλελεύθερη τάση ἤ κατεύθυνση, μέσα στήν ἀστική τάξη στή δοσμένη στιγμή, — αὐτό δέν μποροῦμε νά τό συμπεράνουμε ἀπό δυό τρεῖς γενικές θέσεις· αὐτό ἐξαρτᾶται ἀπ' ὅλες τίς ἰδιομορφίες τῆς κοινωνικοπολιτικῆς κατάστασης στή δοσμένη στιγμή. Γιά νά τό καθορίσουμε εἶναι ἀπαραίτητο νά γνωρίζουμε λεπτομερειακά αὐτή τήν κατάσταση, νά παρακολουθοῦμε προσεχτικά ὅλες τίς συγκρούσεις μέ τήν κυβέρνηση ὁποιουδήποτε κοινωνικοῦ στρώματος. Ἀκριβῶς λόγω τῆς «ταξικῆς ἄποψης» *δέν ἐπιτρέπεται* σ' ἕνα σοσιαλδημοκράτη νά μένει ἀδιάφορος μπροστά στή δυσαρέσκεια καί στίς διαμαρτυρίες τῶν διαφόρων «Σταχόβιτς».

Οἱ σοσιαλιστές ὅμως πού ἀναφέραμε, τόσο μέ τόν τρόπο πού σκέφτονται ὅσο καί μέ τή δράση τους δείχνουν τήν ἀδιαφορία τους πρός τό φιλελευθερισμό κι ἔτσι ἀποκαλύπτουν ὅτι δέν καταλαβαίνουν τίς βασικές θέσεις τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου», αὐτοῦ τοῦ «εὐαγγέλιου» τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας. Θυμηθεῖτε, λχ., τό σημεῖο ἐκεῖνο πού λέει, ὅτι ἡ ἀστική τάξη προσφέρει ἡ ἴδια ὑλικό γιά τήν πολιτική διαπαιδαγώγηση τοῦ προλεταριάτου μέ τήν πάλη της γιά τήν ἐξουσία, μέ τή σύγκρουση ὁρισμένων στρωμάτων καί ὁμάδων της κτλ [121] Μόνο στίς πολιτικά ἐλεύθερες χῶρες τό ὑλικό αὐτό προσφέρεται μόνο του στό προλεταριάτο (κι αὐτό μόνο ἐνμέρει). Στή σκλάβα ὅμως Ρωσία ἐμεῖς, οἱ σοσιαλδημοκράτες, πρέπει νά δουλεύουμε δραστήρια γιά νά προσφέρουμε στήν ἐργατική τάξη αὐτό τό «ὑλικό», μ' ἄλλα λόγια πρέπει *ν' ἀναλάβουμε* τό καθῆκον μιᾶς ὁλόπλευρης πολιτικῆς ζύμωσης, μιᾶς παλλαϊκῆς ἐκστρατείας ξεσκεπάσματος τῆς ἀπολυταρχίας. Καί τό καθῆκον αὐτό εἶναι ἐξαιρε-

τικά ἐπιταχτικό στίς περιόδους πολιτικοῦ ἀναβρασμοῦ. Πρέπει νά θυμόμαστε, ὅτι μέσα σ' ἕνα μόνο χρόνο πολιτικῆς ἀναζωογόνησης τό προλεταριάτο μπορεῖ νά διδαχτεῖ, ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἐπαναστατικῆς διαπαιδαγώγησης, περισσότερα ἀπ' ὅ,τι μέσα σέ κάμποσα χρόνια κάλμας. Νά γιατί εἶναι πολύ ἐπιβλαβής ἡ τάση τῶν παραπάνω σοσιαλιστῶν *νά στενεύουν* συνειδητά εἴτε ἀσυνείδητα τήν ἔκταση καί τό περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς ζύμωσης.

Θυμηθεῖτε, σέ συνέχεια, τά λόγια σχετικά μέ τήν ὑποστήριξη ἀπό τούς κομμουνιστές *κάθε* ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐνάντια στό ὑπάρχον καθεστώς. Τά λόγια αὐτά συχνά τά καταλαβαίνουν πολύ στενά καί δέν τά ἐπεκτείνουν στήν ὑποστήριξη τῆς φιλελεύθερης ἀντιπολίτευσης. Δέν πρέπει, ὡστόσο, νά ξεχνᾶμε πώς ὑπάρχουν ἐποχές πού κάθε σύγκρουση μέ τήν κυβέρνηση πάνω στή βάση ὁρισμένων προοδευτικῶν κοινωνικῶν συμφερόντων, ὅσο μικρή κι ἄν εἶναι αὐτή καθαυτή, μπορεῖ κάτω ἀπό ὁρισμένους ὅρους *(καί ἡ ὑποστήριξή μας εἶναι ἕνας ἀπ' αὐτούς τούς ὅρους)* ν' ἀνάψει γενική πυρκαγιά. Εἶναι ἀρκετό νά θυμίσουμε σέ τί μεγάλο κοινωνικό κίνημα μετατράπηκε στή Ρωσία ἡ σύγκρουση τῶν φοιτητῶν μέ τήν κυβέρνηση γύρω ἀπό τίς ἀκαδημαϊκές διεκδικήσεις ἤ στή Γαλλία ἡ σύγκρουση ὅλων τῶν προοδευτικῶν στοιχείων μέ τή στρατοκρατία ἐξαιτίας μιᾶς δίκης[122] ὅπου πάρθηκε ἀπόφαση στηριγμένη σέ πλαστά στοιχεῖα. Νά γιατί ἄμεση ὑποχρέωσή μας εἶναι νά διαφωτίζουμε τό προλεταριάτο, νά πλαταίνουμε καί — μέ τήν ἐνεργό συμμετοχή τῶν ἐργατῶν — νά ὑποστηρίζουμε κάθε φιλελεύθερη καί δημοκρατική διαμαρτυρία, ἀδιάφορο ἄν ξεκινάει ἀπό τή σύγκρουση τῶν μελῶν τῶν ζέμστβο μέ τό ὑπουργεῖο τῶν ἐσωτερικῶν, εἴτε τῶν εὐγενῶν μέ τήν ὑπηρεσία τῆς ἀστυνομικῆς ὀρθοδοξίας, εἴτε τῶν στατιστικῶν μέ τούς πομπαδούρ[123], τῶν ἀγροτῶν μέ τούς «ζεμστβικούς», τῶν αἱρετικῶν μέ τούς χωροφύλακες κτλ. κτλ. Ὅποιος περιφρονητικά στραβομουτσουνιάζει γιατί θεωρεῖ ἀσήμαντες μερικές ἀπ' αὐτές τίς συγκρούσεις ἤ «μάταιες» τίς προσπάθειες μετατροπῆς τους σέ γενική πυρκαγιά, αὐτός δέν καταλαβαίνει ὅτι ἡ ὁλόπλευρη πολιτική ζύμωση εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἑστία, ὅπου συναντιοῦνται τά ζωτικά συμφέροντα τῆς πολιτικῆς διαπαιδαγώγησης τοῦ προλεταριάτου μέ τά ζωτικά συμφέροντα ὁλόκληρης τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης καί ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ μέ τήν ἔννοια ὅλων τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων του. Τό ἄμεσο καθῆκον μας εἶναι νά παρεμβαίνουμε σέ κάθε φιλελεύθερο ζήτημα, νά καθορίζουμε τή δική μας, τή σοσιαλδημοκρατική στάση ἀπέναντι σ' αὐτό τό ζήτημα, νά παίρνουμε μέτρα, ὥστε τό προλεταριάτο

νά συμμετέχει δραστήρια στή λύση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος καί νά ἐπιβάλλει τή λύση του μέ τό δικό του τρόπο. Ὅποιος ἀποφεύγει αὐτή τήν παρέμβαση, οὐσιαστικά (ὅποιες κι ἄν εἶναι οἱ προθέσεις του) τά διπλώνει μπροστά στό φιλελευθερισμό, παραδίνει στά χέρια του τήν ὑπόθεση τῆς πολιτικῆς διαπαιδαγώγησης τῶν ἐργατῶν καί παραχωρεῖ τήν ἡγεμονία τῆς πολιτικῆς πάλης σέ στοιχεῖα πού, σέ τελευταία ἀνάλυση, εἶναι ἡγέτες τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας.

Ὁ ταξικός χαρακτήρας τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος πρέπει νά ἐκφράζεται ὄχι στό στένεμα τῶν καθηκόντων μας ὥς τίς ἄμεσες κι ἀμεσότατες ἀνάγκες ἑνός «καθαρά ἐργατικοῦ» κινήματος, ἀλλά στήν καθοδήγηση ὅλων τῶν πλευρῶν καί ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ μεγάλου ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τοῦ προλεταριάτου, αὐτῆς τῆς μοναδικῆς πραγματικά ἐπαναστατικῆς τάξης τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει νά εὐρύνει πάντα κι ἀπαρέγκλιτα τήν ἐπίδραση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σ' ὅλες τίς σφαῖρες τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Πρέπει νά καθοδηγεῖ ὄχι μόνο τήν οἰκονομική πάλη τῶν ἐργατῶν, ἀλλά καί τήν πολιτική πάλη τοῦ προλεταριάτου, πρέπει νά μή ξεχνᾶ οὔτε στιγμή τόν τελικό μας σκοπό, πρέπει πάντα νά προπαγανδίζει, νά προφυλάγει ἀπό διαστρεβλώσεις καί ν' ἀναπτύσσει παραπέρα τήν προλεταριακή ἰδεολογία — τή διδασκαλία τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, δηλ. τό μαρξισμό. Πρέπει νά παλαίβουμε ἀκατάπαυστα ἐνάντια σέ κάθε ἀστική ἰδεολογία, ὁποιαδήποτε μοντέρνα καί λαμπρή στολή κι ἄν φοράει. Οἱ σοσιαλιστές πού ἀναφέραμε πιό πάνω, ἀπομακρύνονται ἀπό τήν «ταξική» ἄποψη ἐπειδή κι ἐφόσον παραμένουν ἀδιάφοροι ἀπέναντι στό καθῆκον τῆς πάλης ἐνάντια στήν «κριτική τοῦ μαρξισμοῦ». Μόνο τυφλοί μποροῦν νά μή βλέπουν ὅτι ἡ «κριτική» αὐτή γρηγορότερα ἀπό κάθε ἄλλη χώρα ἔπιασε ρίζες στή Ρωσία καί υἱοθετήθηκε μέ τόν πιό ἐπίσημο τρόπο ἀπό τή φιλελεύθερη δημοσιολογία, ἀκριβῶς γιατί ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά στοιχεῖα τῆς διαμορφωνόμενης ἀστικῆς (τώρα πιά συνειδητά ἀστικῆς) δημοκρατίας στή Ρωσία.

Ὅσο γιά τήν πολιτική πάλη εἰδικότερα, ἀκριβῶς ἡ «ταξική ἄποψη» ἀπαιτεῖ ἀπό τό προλεταριάτο *νά προωθεῖ* κάθε δημοκρατικό κίνημα. Ὡς πρός τίς πολιτικές της διεκδικήσεις ἡ ἐργατική δημοκρατία διαφέρει μόνο στό βαθμό κι ὄχι κατά βάση ἀπό τήν ἀστική δημοκρατία. Στήν πάλη γιά τήν οἰκονομική ἀπελευθέρωση, γιά τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση, τό προλεταριάτο ὑποστηρίζει μιά καταρχήν διαφορετική ἄποψη καί τήν

ὑποστηρίζει μονάχο του (ὁ μικροπαραγωγός θά ἔρθει σέ βοήθειά του μόνο στό βαθμό πού περνάει ἤ ἑτοιμάζεται νά περάσει στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου). Στήν πάλη ὅμως γιά τήν πολιτική ἀπελευθέρωση ἔχουμε πολλούς συμμάχους πού δέν ἐπιτρέπεται νά τούς βλέπουμε ἀδιάφορα. Ὅμως, ἐνῶ οἱ σύμμαχοί μας ἀπό τίς γραμμές τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, παλαίβοντας γιά φιλελεύθερες μεταρυθμίσεις, θά κοιτᾶνε πάντα πίσω, φροντίζοντας νά τά καταφέρουν ἔτσι πού νά μποροῦν, ὅπως καί πρίν, «νά τρῶνε χορτάτα, νά κοιμοῦνται ἥσυχα καί νά ζοῦν χαρούμενα» σέ βάρος τῶν ἄλλων, τό προλεταριάτο θά τραβήξει μπροστά ὥς τό τέλος χωρίς νά ρίχνει οὔτε μιά ματιά πίσω του. Ὅταν ὁρισμένοι κ. κ. Ρ. Ν. Σ. (συντάχτης τοῦ προλόγου στήν ἔκθεση τοῦ Βίττε)[124] θά παζαρεύουν μέ τήν κυβέρνηση γιά τά δικαιώματα τῶν κυρίαρχων ζέμστβο ἤ γιά τό σύνταγμα, ἐμεῖς θά παλαίβουμε γιά τή λαοκρατική δημοκρατία. Μόνο πού δέ θά ξεχνᾶμε ποτέ, πώς γιά νά σπρώξουμε κάποιον, πρέπει νά ἔχουμε πάντα τό χέρι μας στήν πλάτη του. Τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου πρέπει νά ξέρει νά πιάνει κάθε φιλελεύθερο ἀκριβῶς τή στιγμή πού ἑτοιμάζεται νά προχωρήσει ἕνα ρούπι, καί νά τόν ἀναγκάσει νά προχωρήσει μιά πήχη. Ἄν ὅμως δέ θέλει νά προχωρήσει, τότε ἐμεῖς θά τραβήξουμε μπροστά χωρίς αὐτόν καί πάνω ἀπ᾽ αὐτόν.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 16,
1 τοῦ Φλεβάρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

ΑΠΑΝΤΗΣΗ «Σ' ΕΝΑΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ»

Ἡ σύνταξη πῆρε τό παρακάτω γράμμα:

«Ἡ „Ἴσκρα", θίγοντας τό ζήτημα τῆς ζύμωσης (ἄν δέν ἀπατῶμαι στό φύλλο 13), τάσσεται ἐνάντια στά πεταχτά ἔντυπα ζύμωσης (μπροσουρίτσες μέ δυό-τρία μικρά φύλλα) πάνω σέ πολιτικά θέματα. Τέτοια ἔντυπα, κατά τή γνώμη τῆς σύνταξης, μποροῦν ν' ἀντικατασταθοῦν μ' ἐπιτυχία ἀπό ἐφημερίδες. Οἱ ἐφημερίδες εἶναι φυσικά καλό πράγμα. Σ' αὐτό δέν πρόκειται νά ἔχει κανείς ἀντίρηση. Μποροῦν ὅμως οἱ ἐφημερίδες ν' ἀντικαταστήσουν φέιγ-βολάν πού ἔχουν ἕναν εἰδικό προορισμό: νά κυκλοφοροῦν δηλ. πλατιά μέσα στίς μάζες; Ἡ σύνταξη πῆρε κιόλας ἕνα γράμμα ἀπό τή Ρωσία, ὅπου μιά ὁμάδα ἐργατῶν-διαφωτιστῶν ἐκφράζει τή γνώμη της στό ζήτημα αὐτό. Ἡ ἀπάντηση τῆς „Ἴσκρα" σ' αὐτό τό γράμμα δείχνει μιά ὁλοφάνερη παρανόηση. Τό ζήτημα τῆς ζύμωσης εἶναι σήμερα ἐξίσου σπουδαῖο, ὅπως καί τό ζήτημα τῶν διαδηλώσεων. Γι' αὐτό θά θέλαμε ἡ σύνταξη νά ξαναεξετάσει τό ζήτημα κι αὐτή τή φορά νά τό ἀντικρύσει πιό προσεχτικά.

Ἕνας ἀναγνώστης».

Ὅποιος θά κάνει τόν κόπο νά διαβάσει προσεχτικά μαζί μ' αὐτό τό γράμμα καί τήν ἀπάντησή μας στούς «Ἐργάτες τοῦ Νότου» στό φύλλο 13 τῆς «Ἴσκρα» *, θά πειστεῖ εὔκολα πώς ὁλοφάνερη παρανόηση ἔχει κάνει ὁ ἐπιστολογράφος. Δέν μπῆκε κάν ζήτημα νά ταχθεῖ ἡ «Ἴσκρα» «ἐνάντια στά πεταχτά ἔντυπα ζύμωσης»· οὔτε κάν σκέφτηκε κανείς «ν' ἀντικαταστήσει» μέ μιά ἐφημερίδα τά «φέιγ-βολάν». Ὁ ἐπιστολογράφος δέν πρόσεξε, ὅτι τά φέιγ-βολάν δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά προκηρύξεις. Ὅτι ἕνα τέτοιο ἔντυπο, σάν τίς προκηρύξεις, *δέν μπορεῖ ν' ἀντικατασταθεῖ μέ τίποτα* καί θά εἶναι πάντα *ἀπόλυτα χρήσιμο*, — στό ζήτημα αὐτό τόσο οἱ «Ἐργάτες τοῦ Νότου» ὅσο καί ἡ «Ἴσκρα» ἦταν ἀπόλυτα σύμφωνοι. Ἦταν ὅμως σύμφωνοι καί στό ζήτημα ὅτι μόνα τά ἔντυπα αὐτά *δέν εἶναι ἀρκετά*. Ὅταν μιλᾶμε

*** Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 379 - 380.** *Ἡ Σύντ.*

γιά καλή κατοικία γιά τούς ἐργάτες καί συμφωνοῦμε πώς δέν ἀρκεῖ μόνο ἡ καλή τροφή, αὐτό δέ σημαίνει, ἀσφαλῶς, ὅτι εἴμαστε «ἐνάντια» στήν καλή τροφή. Προβάλλει τό ἐρώτημα: ποιά εἶναι λοιπόν ἡ ἀνώτερη μορφή ἔντυπου ὑλικοῦ *γιά ζύμωση*; Οἱ «Ἐργάτες τοῦ Νότου», βάζοντας αὐτό τό ἐρώτημα, *δέν εἶπαν οὔτε λέξη* γιά τήν ἐφημερίδα. Ἡ ἀποσιώπηση αὐτή μπορεῖ, βέβαια, νά ἐξαρτιόταν ἀπό τίς τοπικές συνθῆκες, ἐμεῖς ὅμως δέν μπορούσαμε, φυσικά, νά μή τούς ὑπενθυμίσουμε, χωρίς νά θέλουμε καθόλου «νά φιλονικήσουμε» μέ τούς ἀνταποκριτές μας, πώς καί τό προλεταριάτο πρέπει νά δημιουργήσει τή δική του ἐφημερίδα, ὅπως ἔκαναν κιόλας οἱ ἄλλες τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ· πώς δέν ἀρκεῖ μόνο μιά σκόρπια δουλειά, ἀλλά χρειάζεται μιά συστηματική, δραστήρια, κοινή δουλειά ὅλων τῶν τοπικῶν ὀργανώσεων γιά τήν ἔκδοση ἑνός ἐπαναστατικοῦ ὀργάνου.

Ὅσο γιά τίς «μπροσοῦρες μέ 3–4 σελίδες», ἐμεῖς *δέν ταχθήκαμε καθόλου* «ἐνάντιά» τους, ἀλλά ἐκφράσαμε μόνο τήν ἀμφιβολία ἄν εἶναι πραχτικό τό σχέδιο νά δημιουργηθεῖ ἀπ' αὐτές τίς μπροσοῦρες *μιά ταχτική* φιλολογία, πού νά κυκλοφορεῖ «ταυτόχρονα σ' ὁλόκληρη τή Ρωσία». Μέ τίς τρεῖς-τέσσερις σελίδες πού θά εἶχαν, θά ἔμοιαζαν στήν οὐσία μέ κάτι σάν προκήρυξη. Ἔχουμε σ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς Ρωσίας πολλές πολύ καλές καί ἁπλά γραμμένες προκηρύξεις, καί φοιτητικές κι ἐργατικές, πού ἰσοδυναμοῦν μάλιστα μέ 6–8 σελίδες μικροῦ σχήματος. Μιά ὅμως ἀληθινά *ἐκλαϊκευτική* μπροσούρα, ἱκανή *νά ἐξηγήσει* ἀκόμα καί στόν πιό ἀκατατόπιστο ἐργάτη ἔστω καί ἕνα μόνο ζήτημα, θά εἶναι ἀσφαλῶς πολύ πιό μεγάλη σέ ὄγκο· καί δέ θά εἶναι οὔτε δυνατό, οὔτε κι ἀναγκαῖο νά διαδοθεῖ «ταυτόχρονα σ' ὁλόκληρη τή Ρωσία» (γιατί ἡ σημασία της δέν εἶναι παροδική). Ἀναγνωρίζοντας πέρα γιά πέρα ὅλα τά εἴδη τῆς πολιτικῆς φιλολογίας, παλιά καί νέα, ἀρκεῖ μόνο νά εἶναι πραγματικά καλή πολιτική φιλολογία, ἐμεῖς ἀπ' τήν πλευρά μας, θά συστήναμε νά γίνει δουλειά ὄχι γιά τήν ἐξεύρεση ἑνός μέσου τύπου μεταξύ φέιγ-βολάν καί ἐκλαϊκευτικῆς μπροσούρας, ἀλλά γιά τήν ἵδρυση ἑνός ἐπαναστατικοῦ ὀργάνου πού ν' ἀξίζει *στήν πράξη* νά ὀνομάζεται περιοδικό (δηλ. νά μή βγαίνει μιά φορά τό μήνα, μά τό λιγότερο δυό ὥς τέσσερις φορές τό μήνα) καί νά βγαίνει γιά *ὁλόκληρη* τή Ρωσία.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 16,
1 τοῦ Φλεβάρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

ΣΗΜΑΔΙΑ ΧΡΕΟΚΟΠΙΑΣ

Δέν πέρασε παρά ἕνας χρόνος ἀπό τότε πού τό βόλι τοῦ Καρπόβιτς ξάπλωσε νεκρό τόν Μπογκολέποφ καί ἄνοιξε τό δρόμο στή «νέα γραμμή» τῆς πανεπιστημιακῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης. Στή διάρκεια αὐτοῦ τοῦ χρόνου βλέπαμε συνεχῶς ἕνα ἀσυνήθιστο φούντωμα τῆς ἀγανάχτησης τῆς κοινωνίας, ἕναν ἀσυνήθιστα τρυφερό τόνο στούς λόγους τῶν κυβερνητῶν μας, τό πολύ συνηθισμένο, δυστυχῶς, φαινόμενο νά παρασύρεται ἡ κοινωνία ἀπ᾽ αὐτούς τούς νέους λόγους, καί μαζί της καί μιά ὁρισμένη μερίδα φοιτητῶν καί, τέλος, τό νέο ξέσπασμα τῆς διαμαρτυρίας τῶν φοιτητῶν ἀμέσως μετά τήν πραγματοποίηση τῶν ἄφθονων ὑποσχέσεων τοῦ Βάννοβσκι. Γιά ὅσους τήν περασμένη ἄνοιξη περίμεναν μιά «νέα ἐποχή» καί πίστευαν στά σοβαρά ὅτι ὁ τσαρικός ἐπιλοχίας θά δικαιώσει ἔστω καί στό ἐλάχιστο τίς ἐλπίδες τῶν φοιτητῶν καί τῆς κοινωνίας, — κοντολογῆς, γιά τούς ρώσους φιλελεύθερους, πρέπει τώρα νά εἶναι καθαρό πόσο ἄδικο εἶχαν νά δόσουν ἀκόμα μιά φορά πίστωση στήν κυβέρνηση, πόσο λίγο δικαιολογοῦνταν νά σταματήσουν τό κίνημα ὑπέρ τῆς μεταρύθμισης πού τήν ἄνοιξη εἶχε ἀρχίσει νά παίρνει ἐπιβλητικές διαστάσεις καί νά βαυκαλίζονται μέ τά γλυκά τραγούδια τῶν κυβερνητικῶν σειρήνων. Ὕστερα ἀπό τήν ἀθέτηση τῆς ὑπόσχεσης νά ἐπαναφέρει στά πανεπιστήμια ὅλους ὅσοι διώχτηκαν τήν περασμένη χρονιά, ὕστερα ἀπό τά καινούργια ἀντιδραστικά μέτρα πού ἀποτέλεσαν πρόκληση ἐνάντια σέ ὅλους ὅσοι ἀπαιτοῦσαν μιά πραγματική μεταρύθμιση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ὕστερα ἀπό μιά σειρά καινούργιες βιαιοπραγίες σέ βάρος τῶν διαδηλωτῶν πού ἀπαιτοῦσαν ἀπό τόν μανιασμένο χρεοκόπο νά ἐκπληρώσει τίς ὑποσχέσεις πού τούς ἔδοσε, — ὕστερα ἀπ᾽ ὅλα αὐτά ἡ κυβέρνηση αὐτή τῆς «πατρικῆς στοργῆς» δημοσιεύει τόν «προσωρινό κανονισμό»

γιά τίς φοιτητικές όργανώσεις[125] πού τόν έπινόησε γιά τήν «εἰρήνευση» καί... ἀντί γιά «εἰρήνευση» ἔχει τήν εἰκόνα ἑνός γενικοῦ ξεσπάσματος «ταραχῶν» πού ἀγκάλιασαν ξανά ὅλα τά ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα.

Ἐμεῖς οἱ ἐπαναστάτες δέν πιστέψαμε οὔτε στιγμή στή σοβαρότητα τῶν μεταρυθμίσεων πού ὑποσχέθηκε ὁ Βάννοβσκι. Ἐμεῖς δέν παύαμε νά ἐπαναλαβαίνουμε στούς φιλελεύθερους ὅτι οἱ ἐγκύκλιοι τοῦ «μεγαλόκαρδου» στρατηγοῦ καί οἱ ἐπιστολές εὐαρέσκειας τοῦ Νικολάου τοῦ Ὀμπμάνοφ[126] δέν ἀποτελοῦν παρά μιά νέα ἐκδήλωση τῆς ἴδιας πάντα φιλελεύθερης πολιτικῆς, στήν ὁποία κατόρθωσε ἡ ἀπολυταρχία νά ἐξασκηθεῖ μέσα στή σαραντάχρονη περίοδο τῆς πάλης της μέ τόν «ἐσωτερικό ἐχθρό», δηλ. μέ ὅλα τά προοδευτικά στοιχεῖα τῆς Ρωσίας. Ἐμεῖς προειδοποιούσαμε τούς φιλελεύθερους νά φυλάγονται ἀπό τά «ἀνόητα ὄνειρα» πού εἶχαν ἀρχίσει νά πλάθουν ὕστερα ἀπό τά πρῶτα κιόλας μέτρα τῆς κυβέρνησης στό πνεῦμα τῆς «νέας γραμμῆς», ξεσκεπάζαμε ὅλη τήν ἐνσυνείδητη ψευτιά τῶν κυβερνητικῶν ὑποσχέσεων καί λέγαμε στήν κοινωνία: ἄν ὁ ἀντίπαλός σου ζαλίστηκε ἀπό τήν πρώτη σοβαρή ἐπίθεση, μή σταματᾶς νά τοῦ καταφέρεις νέα χτυπήματα, διπλασίασε τή δύναμη καί τή συχνότητά τους... Τή γελοιογραφία δικαιώματος ὀργάνωσης πού προσφέρθηκε τώρα στούς φοιτητές μέ τόν «προσωρινό κανονισμό», οἱ ἐπαναστάτες τήν προέλεγαν ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού ἄρχισε νά γίνεται λόγος γι' αὐτό τό νέο δῶρο τῆς κυβέρνησης. Ξέραμε τί μποροῦμε καί πρέπει νά περιμένουμε ἀπό τήν ἀπολυταρχία καί ἀπό τίς μεταρυθμιστικές της προσπάθειες. Ξέραμε ὅτι ὁ Βάννοβσκι δέν πρόκειται «νά εἰρηνεύσει» κανέναν καί τίποτα, ὅτι δέν πρόκειται νά ἱκανοποιήσει καμιά προοδευτική ἐλπίδα κι ὅτι οἱ «ταραχές» θά ξαναρχίσουν ἀναπόφευχτα μέ τή μιά ἤ τήν ἄλλη μορφή.

Πέρασε ἕνας χρόνος, καί ἡ κοινωνία στέκει στό ἴδιο νεκρό σημεῖο. Τά ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα πού πρέπει νά ὑπάρχουν σ' ἕνα εὐνομούμενο κράτος, καί πάλι δέ λειτουργοῦν. Δεκάδες χιλιάδες νέοι ἔχουν βγεῖ καί πάλι ἀπό τόν κανονικό ρυθμό τῆς ζωῆς, μπροστά στήν κοινωνία μπαίνει καί πάλι τό ἴδιο ἐρώτημα: «τί θά γίνει παραπέρα;»

Ἡ σημαντική πλειονότητα τῶν φοιτητῶν ἀρνιέται νά δεχτεῖ τόν «προσωρινό κανονισμό» καί τίς ὀργανώνεις πού ἐπιτρέπει αὐτός. Οἱ καθηγητές μέ περισσότερη ἀπ' ὅ,τι συνηθίζουν κατηγορηματικότητα ἐκφράζουν τή φανερή δυσαρέσκειά τους γι' αὐτό τό δῶρο τῆς κυβέρνησης. Καί δέ χρειάζεται, ἀλήθεια, νά

εἶναι κανείς ἐπαναστάτης, δέ χρειάζεται νά εἶναι ριζοσπάστης, γιά νά δεῖ ὅτι αὐτή ἡ μέ τό συμπάθειο «μεταρύθμιση» ὄχι μόνο δέ δίνει στούς φοιτητές κάτι πού νά μοιάζει μέ λευτεριά, μά εἶναι καί τελείως ἀκατάλληλη ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἀποκατάστασης μιᾶς κάποιας ἠρεμίας στήν πανεπιστημιακή ζωή. Δέ γίνεται μήπως φανερό, ἀπό τήν πρώτη ματιά πού θά ρίξει κανείς στόν «προσωρινό κανονισμό», ὅτι μ᾽ αὐτόν δημιουργοῦνται ἀπό τά πρίν μιά σειρά ἀφορμές γιά συγκρούσεις ἀνάμεσα στούς φοιτητές καί στίς ἀρχές; Δέν εἶναι μήπως ἐξόφθαλμο, πώς ἡ ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ κανονισμοῦ ἀπειλεῖ νά κάνει τήν κάθε *νόμιμη* καί ἐντελῶς εἰρηνική συγκέντρωση ἀφετηρία νέων «ταραχῶν»; Καί μποροῦμε μήπως ν᾽ ἀμφιβάλλουμε, λχ., πώς ἡ ἐπιθεώρηση πού θά ἐκτελεῖ ἀστυνομικά καθήκοντα προεδρεύοντας στίς συγκεντρώσεις, ἄλλους θά τούς ἐρεθίζει διαρκῶς, ἄλλους θά τούς προκαλεῖ σέ διαμαρτυρίες κι ἄλλους θά τούς τρομοκρατεῖ καί θά τούς φιμώνει; Καί δέν εἶναι μήπως φανερό, πώς οἱ ρῶσοι φοιτητές δέ θ᾽ ἀνεχθοῦν ὥστε τό περιεχόμενο τῶν ὁμιλιῶν σ᾽ αὐτές τίς συγκεντρώσεις νά καθορίζεται αὐθαίρετα κατά τήν «κρίση» τῶν ἀρχῶν;

Κι ὅμως, τό «δικαίωμα» τῶν συγκεντρώσεων καί τῶν ὀργανώσεων πού χάρισε ἡ κυβέρνηση μέ τήν ἐξωφρενική μορφή τοῦ «προσωρινοῦ κανονισμοῦ», εἶναι τό *ἀνώτατο ὅριο* ἐκείνου πού μπορεῖ νά δόσει ἡ ἀπολυταρχία στούς φοιτητές, παραμένοντας ἀπολυταρχία. Κάθε καινούργιο βῆμα πρός αὐτή τήν κατεύθυνση θά σήμαινε διατάραξη τῆς ἰσορροπίας, πάνω στήν ὁποία στηρίζονται οἱ σχέσεις τῆς ἐξουσίας πρός τούς «ὑπηκόους», διατάραξη πού ἰσοδυναμεῖ μέ αὐτοκτονία. Ἤ θά συμβιβαστοῦν μ᾽ αὐτό τό δυνατό γιά τήν κυβέρνηση ἀνώτατο ὅριο, ἤ θά ἐντείνουν τόν *πολιτικό*, τόν *ἐπαναστατικό* χαρακτήρα τῆς διαμαρτυρίας τους — νά τό δίλημμα πού πρέπει νά λύσουν οἱ φοιτητές. Καί ἡ πλειονότητά τους δέχεται τή δεύτερη λύση. Πιό ἔντονα ἀπό κάθε προηγούμενη φορά ἀντηχεῖ ὁ ἐπαναστατικός τόνος στίς φοιτητικές προκηρύξεις κι ἀποφάσεις. Ἡ πολιτική τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ἄγριων διωγμῶν μέ τά φιλήματα τοῦ Ἰούδα κάνει τή δουλειά της καί ἐπαναστατικοποιεῖ τή φοιτητική μάζα.

Ναί, οἱ φοιτητές ἔλυσαν ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς τό ζήτημα πού μπῆκε μπροστά τους καί δήλωσαν, πώς τό ὅπλο πού ἄφησαν στήν μπάντα (κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν νανουριστικῶν τραγουδιῶν) εἶναι πάλι ἕτοιμοι νά τό ἀδράξουν στά χέρια τους. Τί σκοπεύει ὅμως νά κάνει ἡ κοινωνία πού φαίνεται σάν νά ἔχει κιόλας ἀποκοιμηθεῖ κάτω ἀπό τούς ἤχους αὐτῶν τῶν ἀπατηλῶν τραγουδιῶν;

Γιατί ἐξακολουθεῖ νά σωπαίνει καί «νά συμπαθεῖ σιωπηρά»; Γιατί δέν ἀκούγεται τίποτα γιά τίς διαμαρτυρίες *της*, γιά ἐνεργό ὑποστήριξη *ἀπομέρους της* τοῦ ἀναβρασμοῦ πού ξανάρχισε; Ἔχει λοιπόν ἀποφασίσει νά περιμένει «ἥρεμα» τόν ἐρχομό τῶν ἀναπόφευχτων τραγικῶν γεγονότων πού συνόδευαν ὥς τώρα κάθε φοιτητική κινητοποίηση; Σκέφτεται λοιπόν νά περιοριστεῖ στόν ἄθλιο ρόλο τοῦ καταμετρητῆ τῶν θυμάτων τοῦ ἀγώνα καί τοῦ ἀπαθῆ θεατῆ τῶν συγκλονιστικῶν εἰκόνων του; Γιατί δέν ἀκούγονται οἱ φωνές τῶν «πατεράδων» τή στιγμή πού τά «παιδιά» δήλωσαν ἀπερίφραστα ὅτι σκοπεύουν νά προσφέρουν νέες θυσίες στό βωμό τῆς ρωσικῆς λευτεριᾶς; Γιατί ἡ κοινωνία μας δέν ὑποστηρίζει τούς φοιτητές ἔστω κι ἔτσι, ὅπως τούς ἔχουν ὑποστηρίξει κιόλας οἱ ἐργάτες; Στά ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα δέ σπουδάζουν τά δικά τους — τῶν προλετάριων — τά παιδιά καί τ' ἀδέρφια, ὡστόσο ὅμως καί στό Κίεβο, καί στό Χάρκοβο, καί στό Ἐκατερινοσλάβ διακήρυξαν κιόλας ἀνοιχτά τή συμπάθειά τους πρός τούς διαμαρτυρόμενους, παρ' ὅλα τά «προληπτικά μέτρα» τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν, παρά τίς ἀπειλές τους νά χρησιμοποιήσουν ἔνοπλη δύναμη ἐνάντια στούς διαδηλωτές. Εἶναι λοιπόν δυνατόν αὐτή ἡ ἐκδήλωση ἐπαναστατικοῦ ἰδεαλισμοῦ τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου νά μήν ἐπιδράσει στή στάση τῆς κοινωνίας πού ἐνδιαφέρεται ζωτικά κι ἄμεσα γιά τήν τύχη τῶν φοιτητῶν, καί νά μή τήν παρακινήσει σέ ἀποφασιστική διαμαρτυρία;

Οἱ φοιτητικές «ταραχές» αὐτῆς τῆς χρονιᾶς ἀρχίζουν μέ ἀρκετά καλούς οἰωνούς. Ἔχουν ἐξασφαλισμένη τή συμπάθεια τοῦ «ὄχλου», τοῦ «πεζοδρομίου». Θά ἦταν ἐγκληματικό λάθος ἀπό τή μεριά τῆς φιλελεύθερης κοινωνίας, ἄν δέν κατέβαλλε κάθε προσπάθεια, ὥστε μέ τήν *ἔγκαιρη* ὑποστήριξη τῶν φοιτητῶν νά κάνει τήν κυβέρνηση νά χάσει ὁριστικά τό ἠθικό της καί νά τήν ἐξαναγκάσει νά προβεῖ σέ πραγματικές παραχωρήσεις.

Τό ἄμεσο μέλλον θά δείξει κατά πόσο εἶναι ἱκανή ἡ φιλελεύθερη κοινωνία μας γιά ἕνα τέτοιο ρόλο. Ἀπό τή λύση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος ἐξαρτᾶται σέ σημαντικό βαθμό ἡ ἔκβαση τοῦ σημερινοῦ φοιτητικοῦ κινήματος. Ὁποιαδήποτε ὅμως κι ἄν εἶναι αὐτή ἡ ἔκβαση, ἕνα πράγμα παραμένει ἀναμφισβήτητο: ἡ ἐπανάληψη τῶν παμφοιτητικῶν ταραχῶν, ὕστερα ἀπό μιά τόσο σύντομη περίοδο ἠρεμίας, ἀποτελεῖ σημάδι τῆς πολιτικῆς χρεοκοπίας τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος. Ἐπί τρία χρόνια ἡ πανεπιστημιακή ζωή δέν μπορεῖ νά βρεῖ τόν κανονικό της ρυθμό, τά μαθήματα γίνονται μέ διακοπές, ἕνας ἀπό τούς τροχούς τοῦ κρατικοῦ μη-

χανισμοῦ παύει νά δουλεύει καί, ἀφοῦ γυρίσει γιά λίγο ἀδύναμα, σταματάει πάλι γιά καιρό. Καί δέ χωράει τώρα καμιά ἀμφιβολία πώς στά πλαίσια τοῦ σημερινοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος δέν ὑπάρχουν μέσα γιά μιά ριζική θεραπεία αὐτῆς τῆς ἀσθένειας. Ὁ μακαρίτης Μπογκολέποφ προσπάθησε νά σώσει τήν πατρίδα μέ ἕνα «ἡρωικό» μέσο πού τό δανείστηκε ἀπό τό ὁπλοστάσιο τῆς προκατακλυσμιαίας ἰατρικῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ Νικολάου. Ξέρουμε τί βγῆκε ἀπό τή χρησιμοποίηση αὐτοῦ τοῦ μέσου. Εἶναι ὁλοφάνερο ὅτι πρός *αὐτή* τήν κατεύθυνση δέν μπορεῖ νά προχωρήσει κανείς παραπέρα. Ἡ πολιτική τῆς ἐρωτοτροπίας μέ τούς φοιτητές ἔπαθε τώρα φιάσκο. Ἀλλά ἐκτός ἀπό τή βία καί τήν ἐρωτοτροπία τρίτος δρόμος δέν ὑπάρχει. Καί κάθε νέα ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς ἀναμφίβολης χρεοκοπίας τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος θά ὑποσκάφτει ὅλο καί πιό βαθιά τά θεμέλιά του, καταρακώνοντας τό κύρος τῆς κυβέρνησης στά μάτια τῶν ἀδιάφορων πολιτῶν, πληθαίνοντας τόν ἀριθμό τῶν ἀνθρώπων πού ἀναγνωρίζουν τήν ἀνάγκη τοῦ ἀγώνα ἐναντίον της.

Ναί, ἡ χρεοκοπία τῆς ἀπολυταρχίας εἶναι ἀναμφισβήτητη. καί ἡ ἀπολυταρχία βιάζεται νά τήν ἀναγγείλει σ' ὅλο τόν κόσμο. Δέν ἀποτελεῖ μήπως ἀναγγελία τῆς χρεοκοπίας ἡ ἐπιβολή «ἔκτακτων μέτρων», οὔτε λίγο οὔτε πολύ, στό ἕνα τρίτο τῆς αὐτοκρατορίας καί ἡ ταυτόχρονη ἔκδοση ἀπό τίς τοπικές ἀρχές σ' ὅλες τίς ἄκρες τῆς Ρωσίας «αὐστηρῶν διατάξεων» πού ἀπαγορεύουν, μέ τήν ἀπειλή μεγαλύτερων ποινῶν, ἐνέργειες πού ἔτσι κι ἀλλιῶς δέν ἐπιτρέπονται ἀπό τούς ρωσικούς νόμους; Ὁποιαδήποτε ἔκτακτα μέτρα πού καταργοῦν τήν ἰσχή τῶν γενικῶν νόμων, προϋποτίθεται ὅτι ἰσχύουν ἀπό τήν ἴδια τους τή φύση σέ περιορισμένα ὅρια χρόνου καί τόπου. Ὑποτίθεται πώς οἱ ἔκτακτες συνθῆκες ἀπαιτοῦν τήν προσωρινή ἐφαρμογή σέ μιά ὁρισμένη περιοχή ἔκτακτων μέτρων μέ σκοπό τήν ἀποκατάσταση τῆς ἰσορροπίας πού διαταράχτηκε, ἰσορροπίας πού κάνει δυνατή τήν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῶν γενικῶν νόμων. Ἔτσι σκέφτονται οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος. Πέρασαν πιά πάνω ἀπό 20 χρόνια ἀπό τότε πού ἐπιβλήθηκαν τά ἔκτακτα μέτρα. Τά 20 χρόνια τῆς ἐφαρμογῆς τους στά κυριότερα κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας δέν ἔφεραν τήν «εἰρήνευση» στή χώρα, τήν ἀποκατάσταση τῆς δημόσιας τάξης. Ὕστερα ἀπό 20 χρόνια χρησιμοποίησης αὐτοῦ τοῦ τόσο δραστικοῦ μέσου πού φτιάχτηκε γιά τήν καταπολέμηση τῆς ἀρρώστιας τοῦ «ἀνεπιθύμητου», ἀποδείχνεται ὅτι ἡ ἀρρώστια αὐτή διαδόθηκε τόσο πλατιά καί ριζοβόλησε τόσο βαθιά, πού εἶναι ἀνάγκη νά ἐπεκταθεῖ ἡ χρη-

σιμοποίησή του σ' ὅλες τίς κάπως σημαντικές πόλεις κι ἐργοστασιακά κέντρα! Δέν εἶναι λοιπόν αὐτό χρεοκοπία πού τήν ὁμολογεῖ ἀνοιχτά ὁ ἴδιος ὁ χρεοκόπος; Οἱ συνειδητοί ὑπερασπιστές τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος (τέτοιοι, ἀναμφίβολα, ὑπάρχουν) θ' ἀναλογίζονται μέ φρίκη τό γεγονός ὅτι ὁ πληθυσμός συνηθίζει σιγά σιγά μέ τό τόσο δραστικό αὐτό φάρμακο καί οἱ ἐνισχυμένες δόσεις του δέν ἔχουν πιά ἐπίδραση.

Καί ταυτόχρονα, ἐδῶ πιά, παρά τή θέληση τῆς κυβέρνησης, γίνεται φανερή ἡ χρεοκοπία τῆς *οἰκονομικῆς* της πολιτικῆς. Ἡ ληστρική οἰκονομία τῆς ἀπολυταρχίας στηριζόταν στήν τερατώδικη ἐκμετάλλευση τῆς ἀγροτιᾶς. Ἡ οἰκονομία αὐτή προϋπόθετε, σάν ἀναπόφευχτη συνέπεια, τούς περιοδικούς λιμούς τῶν ἀγροτῶν στή μιά ἤ στήν ἄλλη περιοχή. Στίς στιγμές αὐτές τό ληστρικό κράτος προσπαθοῦσε νά ἐμφανιστεῖ μπροστά στόν πληθυσμό στό λαμπρό ρόλο τοῦ στοργικοῦ προστάτη τοῦ καταληστευμένου ἀπ' αὐτό τό ἴδιο λαοῦ. Ἀπό τό 1891 οἱ λιμοί ἄρχισαν νά παίρνουν γιγάντιες διαστάσεις ὡς πρός τόν ἀριθμό τῶν θυμάτων, καί ἀπό τό 1897 διαδέχονταν σχεδόν ἀδιάκοπα ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Τό 1892 ὁ Τολστόι ἔλεγε μέ δηκτική εἰρωνεία ὅτι «τό παράσιτο ἑτοιμάζεται νά θρέψει τό φυτό πού ἀπό τούς χυμούς του τρέφεται»[127]. Ἐπρόκειτο, πραγματικά, γιά μιά παράλογη ἰδέα. Τώρα ἄλλαξαν οἱ καιροί, καί μέ τή μετατροπή τοῦ λιμοῦ σέ μόνιμη κατάσταση τοῦ χωριοῦ, τό παράσιτό μας δέν ἀσχολεῖται τόσο μέ τήν οὐτοπική ἰδέα νά θρέψει τήν καταληστευμένη ἀγροτιά ὅσο μέ τό νά χαρακτηρίζει αὐτή τήν ἴδια τήν ἰδέα ἔγκλημα κατά τοῦ κράτους. Ὁ σκοπός ἐπιτεύχθηκε— ὁ σημερινός τεράστιος λιμός συνεχίζεται μέσα σέ συνθῆκες ἀσυνήθιστης ἀκόμα καί γιά τή χώρα μας νεκρικῆς σιγῆς. Δέν ἀκούγονται οἱ στεναγμοί τῶν πεινασμένων ἀγροτῶν, δέν ἐκδηλώνεται καμιά προσπάθεια κοινωνικῆς πρωτοβουλίας γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ λιμοῦ, οἱ ἐφημερίδες δέ μιλᾶνε γι' αὐτό πού γίνεται στό χωριό. Ἀξιοζήλευτη σιωπή· ἀλλά δέ νιώθουν οἱ κ. κ. Σιπιάγκιν ὅτι αὐτή ἡ ἠρεμία θυμίζει πάρα πολύ τή γαλήνη πρίν τήν καταιγίδα;

Τό κρατικό καθεστώς πού ἀνέκαθεν στηριζόταν στήν παθητική ὑποστήριξη τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἀγροτιᾶς, ἔφερε τήν τελευταία σέ μιά τέτοια κατάσταση ὥστε χρόνο μέ τό χρόνο νά μήν εἶναι σέ θέση νά συντηρηθεῖ. Αὐτή ἡ *κοινωνική* χρεοκοπία τῆς μοναρχίας τῶν κ. κ. Ὀμπμάνοφ δέν εἶναι λιγότερο διδακτική ἀπ' ὅ,τι ἡ *πολιτική* της χρεοκοπία.

Πότε λοιπόν θά μπεῖ τέρμα στά ἔργα τοῦ μανιασμένου μας

χρεοκόπου; Θά τά καταφέρει ἄραγε γιά πολύ ἀκόμα νά ζήσει μπαλώνοντας κάθε μέρα τίς τρύπες στόν πολιτικό καί οἰκονομικό του προϋπολογισμό μέ δέρμα ἀπό τό ζωντανό κορμί τοῦ λαϊκοῦ ὀργανισμοῦ; Ἀπό πολλούς παράγοντες θά ἐξαρτηθεῖ ἡ μεγαλύτερη ἤ μικρότερη διάρκεια τῆς ἀναβολῆς πού θά δόσει ἡ ἱστορία στό χρεοκόπο μας· ἕνας ὅμως ἀπό τούς σπουδαιότερους θἆναι ὁ βαθμός τῆς ἐπαναστατικῆς δραστηριότητας πού θά δείξουν οἱ ἄνθρωποι πού ἔχουν ἀντιληφθεῖ τήν ὁλοκληρωτική χρεοκοπία τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος. Ἡ ἀποσύνθεσή του προχώρησε πάρα πολύ, ξεπέρασε σημαντικά τήν *πολιτική κινητοποίηση* τῶν κοινωνικῶν στοιχείων πού προορίζονται νά γίνουν οἱ νεκροθάφτες του. Αὐτή ἡ πολιτική κινητοποίηση θά πραγματοποιηθεῖ μέ τόν πιό σίγουρο τρόπο ἀπό τήν ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία, πού μόνο αὐτή θά ἔχει τή δύναμη νά καταφέρει ἕνα θανάσιμο χτύπημα στήν ἀπολυταρχία. Ἡ νέα σύγκρουση τῶν φοιτητῶν μέ τήν κυβέρνηση δίνει σ' ὅλους μας τή δυνατότητα καί μᾶς ἐπιβάλλει τήν ὑποχρέωση νά ἐπισπεύσουμε αὐτό τό ἔργο τῆς κινητοποίησης ὅλων τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, τῶν ἐχθρικῶν ἀπέναντι στήν ἀπολυταρχία. Στήν πολιτική ζωή οἱ μῆνες τῆς πολεμικῆς περιόδου λογαριάζονται ἀπό τήν ἱστορία γιά χρόνια. Καί ἡ περίοδος πού ζοῦμε εἶναι πραγματικά πολεμική περίοδος.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 17,
15 τοῦ Φλεβάρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Μ' αὐτόν τόν γενικό τίτλο σκοπεύουμε νά δημοσιεύσουμε κατά περιόδους, στό μέτρο πού θά συγκεντρώνονται στοιχεῖα, ἄρθρα καί σημειώματα, ἀφιερωμένα στό χαρακτηρισμό, ἀπό μαρξιστική ἄποψη, ὅλων τῶν πλευρῶν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς καί τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς Ρωσίας. Τώρα πού ἡ «Ἴσκρα» ἄρχισε νά βγαίνει δυό φορές τό μήνα, γίνεται ἐξαιρετικά αἰσθητή ἡ ἔλλειψη μιᾶς τέτοιας στήλης. Πρέπει ὅμως νά ἐπιστήσουμε σοβαρότατα τήν προσοχή ὅλων τῶν συντρόφων καί αὐτῶν πού βλέπουν μέ συμπάθεια τίς ἐκδόσεις μας στό γεγονός ὅτι γιά νά κρατήσουμε (κάπως κανονικά) αὐτή τή στήλη χρειάζονται ἐξαιρετικά πλούσια στοιχεῖα καί ἡ σύνταξή μας ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη βρίσκεται σέ ἐξαιρετικά δυσμενεῖς συνθῆκες. Ὁ νόμιμος συγγραφέας δέν μπορεῖ κάν νά φανταστεῖ σέ τί ἀσήμαντα ἐμπόδια σκοντάφτουν κάποτε οἱ προθέσεις καί οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ «παράνομου» συγγραφέα. Μή ξεχνᾶτε, κύριοι, ὅτι ἐμεῖς δέν μποροῦμε νά πᾶμε στή δημόσια αὐτοκρατορική βιβλιοθήκη ὅπου στή διάθεση τοῦ δημοσιογράφου βρίσκονται δεκάδες καί ἑκατοντάδες εἰδικές ἐκδόσεις καί τοπικές ἐφημερίδες. Καί τά στοιχεῖα γιά μιά οἰκονομική στήλη πού νά ταιριάζει κάπως σέ «ἐφημερίδα», δηλ. νά εἶναι κάπως ζωντανή, ἐπίκαιρη, νά προκαλεῖ τό ἐνδιαφέρον καί τοῦ ἀναγνώστη καί τοῦ συγγραφέα, — τά στοιχεῖα αὐτά εἶναι σκορπισμένα ἀκριβῶς στίς μικρές τοπικές ἐφημεριδοῦλες καί στίς εἰδικές ἐκδόσεις, πού σ' ἕνα μεγάλο μέρος τους εἴτε εἶναι ἀπρόσιτες ἐξαιτίας τῶν τιμῶν τους, εἴτε δέν προορίζονται καθόλου γιά πούληση (ἐκδόσεις κυβερνητικές, τῶν ζέμστβο, ἰατρικές κτλ.). Γι' αὐτό τό λόγο μιά κάπως σωστή ὀργάνωση τῆς οἰκονομικῆς στήλης εἶναι δυνατή *ἀποκλειστικά* ὑπό τόν ὅρο, ὅτι *ὅλοι οἱ ἀναγνῶστες* τῆς παράνομης ἐφημερίδας θ' ἀκολουθοῦν τόν κανόνα: «φασούλι τό φασούλι, γε-

μίζει τό σακκούλι». Καί κατανικώντας τήν ὑποκριτική ντροπή, ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» πρέπει νά παραδεχτεῖ, ὅτι ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη εἶναι ἴσως ἐντελῶς γυμνή. Εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ἡ μάζα τῶν ἀναγνωστῶν μας ἔχει τή δυνατότητα νά παρακολουθεῖ καί πραγματικά παρακολουθεῖ «γιά τόν ἑαυτό της» τίς πιό διαφορετικές εἰδικές καί τοπικές ἐκδόσεις. Μόνο ὅταν ὁ *κάθε* τέτοιος ἀναγνώστης, *κάθε φορά* πού θά συναντᾶ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, θά βάζει στόν ἑαυτό του τό ἐρώτημα: τά ἔχει ἄραγε αὐτά τά στοιχεῖα ἡ σύνταξη τῆς ἐφημερίδας *μας*; τί ἔκανα γιά νά τῆς γνωρίσω αὐτά τά στοιχεῖα; — μόνο τότε θά πετύχουμε νά ἐκτιμηθοῦν ὅλες οἱ σοβαρές ἐκδηλώσεις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ρωσίας ὄχι μόνο ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἐπίσημης νοβοβρεμενίτικης θριαμβολογίας [128] καί τῆς θριαμβολογίας τοῦ Βίττε, ὄχι μόνο ἀπό τήν ἄποψη πατροπαράδοτων φιλελευθερο-ναροντνικιστικῶν θρηνωδιῶν, ἀλλά καί ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας.

Καί τώρα, — ὕστερα ἀπ' αὐτή τή μή φιλελεύθερη θρηνωδία, — ἄς μποῦμε στό θέμα.

I. ΤΑ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΑ

Τά ταμιευτήρια ἀποτελοῦν τόν τελευταῖο καιρό ἕνα ἀπό τά πιό ἀγαπημένα ἐπιχειρήματα πού δίνουν ἀφορμές γιά θριαμβολογία. Μόνο πού τό ἐπιχείρημα αὐτό δέν τό χρησιμοποιεῖ μονάχα ἡ θριαμβολογία τοῦ Βίττε, ἀλλά καί τῶν «κριτικῶν». Οἱ διάφοροι Ντάβιντ καί Χέρτς, Τσερνόφ καί Μπουλγκάκοφ, Προκοπόβιτς καί Τοτομιάντς, κοντολογῆς, ὅλοι οἱ ὀπαδοί τῆς μοντέρνας «κριτικῆς τοῦ μαρξισμοῦ» (ἀφήνουμε πιά τούς σοβαρούς καθηγητές, τούς Καμπλουκόφ καί Κάρισεφ) ἀλαλάζουν σέ διαφόρους τόνους καί φωνές: «αὐτοί οἱ ὀρθόδοξοι μιλᾶνε γιά συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου! — Μά νά, καί μόνο τά ταμιευτήρια μᾶς δείχνουν τήν ἀποκέντρωση τοῦ κεφαλαίου. Μιλᾶνε γιά αὔξηση τῆς ἀθλιότητας! Καί στήν πραγματικότητα παρατηροῦμε αὔξηση τῆς μικρῆς λαϊκῆς ἀποταμίευσης».

Ἄς πάρουμε τά ἐπίσημα στοιχεῖα γιά τά ρωσικά ταμιευτήρια τοῦ 1899 [129] πού μᾶς ἔστειλε ἕνας καλός ἄνθρωπος, καί ἄς τά ἐξετάσουμε ἀπό πιό κοντά. Στή Ρωσία τό 1899 ὑπῆρχαν συνολικά 4781 κρατικά ταμιευτήρια, ἀνάμεσά τους 3718 ταχυδρομικά-τηλεγραφικά καί 84 ἐργοστασιακά. Σέ πέντε χρόνια (ἀπό τό 1895 ὥς τό 1899) ὁ ἀριθμός τῶν ταμιευτηρίων αὐξήθηκε κατά 1189, δηλ. κατά τό ἕνα τρίτο. Ὁ ἀριθμός τῶν καταθετῶν ἀνέ-

βηκε στήν ἴδια περίοδο ἀπό 1 664 000 σέ 3 145 000, δηλ. περίπου κατά ἐνάμιση ἑκατομμύριο (κατά 89%), τό ποσό τῶν χρηματικῶν καταθέσεων ἀπό 330 ἑκατομ. ρούβλια σέ 608 ἑκατομ. ρούβλια, δηλ. κατά 278 ἑκατομ. ρούβλια, ἤτοι κατά 84%. Ὥστε λοιπόν, ὅπως φαίνεται, ἔχουμε τεράστια αὔξηση τῆς «λαϊκῆς ἀποταμίευσης»;

Νά ὅμως τί χτυπάει ἐδῶ στό μάτι. Ἀπό τή βιβλιογραφία τή σχετική μέ τά ταμιευτήρια εἶναι γνωστό, ὅτι στή δεκαετία 1880–1890 καί στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1890–1900 ἡ *πιό γοργή* αὔξηση τοῦ ποσοῦ τῶν καταθέσεων σημειώθηκε *στά χρόνια τῆς πείνας*, τό 1891 καί 1892. Αὐτό ἀπό τή μιά μεριά. Κι ἀπό τήν ἄλλη, ξέρουμε ὅτι γενικά σ' ὅλη αὐτή τήν περίοδο, στά 1880 μέ 1900, παράλληλα μέ τήν αὔξηση τῆς «λαϊκῆς ἀποταμίευσης» συντελοῦνταν ἕνα καταπληχτικά γοργό καί ἔντονο προτσές ἐξαθλίωσης, καταστροφῆς καί λιμοῦ τῆς ἀγροτιᾶς. Γιά νά καταλάβουμε πῶς μποροῦν νά συμβιβαστοῦν αὐτά τά ἀντιφατικά φαινόμενα, φτάνει μόνο νά θυμηθοῦμε πώς τό κυριότερο χαρακτηριστικό τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς Ρωσίας σ' αὐτή τήν περίοδο εἶναι *ἡ αὔξηση τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας*. Ἡ αὔξηση τῶν καταθέσεων στά ταμιευτήρια δέ σημαίνει καθόλου αὐτή καθαυτή αὔξηση τῆς «λαϊκῆς» ἀποταμίευσης γενικά, ἀλλ' ἁπλῶς αὔξηση (κάποτε μάλιστα ἁπλῶς συγκέντρωση στά κεντρικά ἱδρύματα) τῶν *χρηματικῶν* «ἀποταμιεύσεων». Λογουχάρη, κατά τό πέρασμα τῆς ἀγροτιᾶς ἀπό τή φυσική στή χρηματική οἰκονομία εἶναι ἀπόλυτα δυνατή ἡ *αὔξηση* τῶν χρηματικῶν της ἀποταμιεύσεων *μέ* ταυτόχρονη *μείωση* τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τῶν «λαϊκῶν» ἀποταμιεύσεων. Ὁ ἀγρότης τῆς παλιᾶς νοοτροπίας φύλαγε τίς οἰκονομίες του στό σεντοῦκι του, ὅταν ἦταν οἰκονομίες σέ χρῆμα, ὅμως στό μεγαλύτερο μέρος τους οἱ οἰκονομίες αὐτές ἦταν ψωμί, χτηνοτροφές, πανί, ξύλα καί ἄλλα πράγματα «σέ εἶδος». Τώρα ὁ καταστραμμένος καί καταστρεφόμενος ἀγρότης δέν ἔχει οἰκονομίες οὔτε σέ εἶδος, οὔτε σέ χρῆμα, ἐνῶ μιά μηδαμινή μειονότητα χωρικῶν πού πλουτίζει, μαζεύει οἰκονομίες σέ χρῆμα πού ἀρχίζουν νά συγκεντρώνονται στά κρατικά ταμιευτήρια. Ἔτσι ἐξηγεῖται πέρα γιά πέρα ἡ αὔξηση τῶν καταθέσεων παράλληλα μέ τήν αὔξηση τῆς πείνας, πράγμα πού δέ σημαίνει ἄνοδο τῆς λαϊκῆς εὐημερίας, ἀλλά ἐκτόπιση τοῦ παλιοῦ, ἀνεξάρτητου ἀγρότη ἀπό τή νέα ἀγροτική ἀστική τάξη, δηλ. ἀπό τούς εὔπορους μουζίκους πού δέν μποροῦν νά διευθύνουν τό νοικοκυριό τους χωρίς τή μίσθωση ἐργατῶν γῆς ἤ μεροκαματιάρηδων.

Ἐνδιαφέρουσα ἔμμεση ἐπιβεβαίωση τῶν παραπάνω ἀποτελοῦν τά στοιχεῖα γιά τήν κατανομή τῶν καταθετῶν κατά ἐπαγγέλματα. Τά στοιχεῖα αὐτά ἀφοροῦν τούς κατόχους σχεδόν 3 ἑκατομ. (2 942 000) βιβλιαρίων μέ συνολικό ποσό καταθέσεων 545 ἑκατομ. ρούβλια. Ἡ μέση κατάθεση εἶναι 185 ρούβλια — ποσό, ὅπως βλέπετε, πού δείχνει καθαρά τήν ὑπεροχή ἀνάμεσα στούς καταθέτες ἐκείνων πού ἀποτελοῦν τή μηδαμινή μειονότητα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, τῶν «τυχερῶν» πού κληρονόμησαν ἤ ἀπόχτησαν περιουσία. Οἱ πιό μεγάλοι καταθέτες εἶναι οἱ *κληρικοί:* 46 ἑκατομ. ρούβλια σέ 137 χιλ. βιβλιάρια, δηλ. ἀπό **333** ρούβλια στό βιβλιάριο. Ἡ μέριμνα γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ποιμνίου δέν εἶναι, φαίνεται, ἀσύμφορη δουλειά... Ἀκολουθοῦν οἱ *γαιοκτήμονες:* 9 ἑκατομ. ρούβλια σέ 36 χιλ. βιβλιάρια, δηλ. ἀπό 268 ρούβλια στό βιβλιάριο· σέ συνέχεια οἱ *ἔμποροι:* 59 ἑκατομ. ρούβλια σέ 268 χιλ. βιβλιάρια, δηλ. ἀπό 222 ρούβλια στό βιβλιάριο· κατόπιν οἱ ἀξιωματικοί — ἀπό 219 ρούβλια στό βιβλιάριο, οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι — ἀπό 202 ρούβλια. Μόλις τήν ἕκτη θέση κατέχουν «ἡ γεωργία καί τά ἀγροτικά ἐπαγγέλματα»: 640 χιλ. βιβλιάρια μέ ποσό 126 ἑκατομ. ρούβλια, δηλ. ἀπό 197 ρούβλια στό βιβλιάριο, ἔπειτα οἱ «ἰδιωτικές ὑπηρεσίες» — ἀπό 196 ρούβλια· τά «διάφορα ἐπαγγέλματα» — ἀπό 186 ρούβλια· ἡ βιοτεχνία τῶν πόλεων — ἀπό 159 ρούβλια· τό «ὑπηρετικό προσωπικό» — ἀπό 143 ρούβλια· *ἡ δουλειά στίς φάμπρικες καί στά ἐργοστάσια* — ἀπό 136 ρούβλια, καί τήν τελευταία θέση οἱ «κατώτεροι βαθμοφόροι τοῦ στρατοῦ» — ἀπό 86 ρούβλια.

Ὥστε λοιπόν οἱ ἐργοστασιακοί ἐργάτες κατέχουν, στήν οὐσία, τήν *τελευταία* θέση σέ ποσοστό καταθέσεων (ἄν ἐξαιρέσουμε τούς στρατιῶτες πού συντηροῦνται ἀπό τό δημόσιο)! Ἀκόμα καί τό ὑπηρετικό προσωπικό ἔχει κατά μέσο ὅρο μεγλύτερο ποσό καταθέσεων (143 ρούβλια στό βιβλιάριο ἀπέναντι σέ 136 ρούβλια) καί παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερο ἀριθμό καταθετῶν. Συγκεκριμένα: τό ὑπηρετικό προσωπικό ἔχει 333 χιλ. βιβλιάρια μέ συνολικό ποσό 48 ἑκατομ. ρούβλια, ἐνῶ οἱ ἐργοστασιακοί ἐργάτες ἔχουν 157 χιλ. βιβλιάρια μέ συνολικό ποσό 21 ἑκατομ. ρούβλια. Τό προλεταριάτο πού δημιουργεῖ ὅλα τά πλούτη τῆς ἀριστοκρατίας μας καί τῶν μεγαλοκαρχαριῶν μας, βρίσκεται σέ χειρότερες συνθῆκες κι ἀπό τό ὑπηρετικό προσωπικό τους! Ἀπό τό συνολικό ἀριθμό τῶν ρώσων ἐργοστασιακῶν ἐργατῶν (τουλάχιστο δυό ἑκατομ. ἄτομα) μόνο τό *ἕνα ἕκτο*[130] περίπου ἔχει τή δυνατότητα νά κάνει ἔστω καί τίς πιό μηδαμινές καταθέσεις στά ταμιευτήρια, — κι αὐτό παρά τό γεγονός ὅτι ὅλο

τό εἰσόδημα τῶν ἐργατῶν εἶναι ἀποκλειστικά χρηματικό καί αὐτοί ὑποχρεώνονται συχνά νά συντηροῦν τήν οἰκογένειά τους στό χωριό, πράγμα πού κάνει τίς καταθέσεις τους στό μεγαλύτερό τους μέρος ὄχι «ἀποταμίευση» στήν κυριολεξία, ἀλλά ἁπλῶς ποσά *πού τά ἔβαλαν στήν μπάντα*, ὥσπου νά τά στείλουν στό σπίτι κτλ. Ἀφήνουμε πιά ὅτι στή στήλη «δουλειά στίς φάμπρικες καί στά ἐργοστάσια» θά μπῆκαν, πιθανότατα, οἱ ὑπάλληλοι τῶν γραφείων, οἱ μάστοροι, οἱ ἐπιστάτες, κοντολογῆς κάθε ἄλλο παρά πραγματικοί ἐργάτες.

Ὅσο γιά τήν ἀγροτιά, — ἄν ὑπολογίσουμε ὅτι αὐτή κατά κύριο λόγο περιλαβαίνεται στή στήλη «γεωργία καί ἀγροτικά ἐπαγγέλματα», — ὁ μέσος ὅρος τῶν καταθέσεών της εἶναι, ὅπως εἴδαμε, ὑψηλότερος ἀπ' ὅ,τι εἶναι ἀκόμα καί σ' αὐτούς πού ἀνήκουν σέ ἰδιωτικές ὑπηρεσίες, καί ξεπερνάει σημαντικά τό μέσο ὅρο καταθέσεων τοῦ «βιοτέχνη τῆς πόλης» (δηλ., ἴσως, τοῦ μαγαζάτορα, τοῦ ἐπαγγελματία, τοῦ θυρωροῦ κλπ.). Εἶναι φανερό πώς αὐτοί οἱ 640 χιλ. ἀγρότες (σέ συνολικό ἀριθμό 10 περίπου ἑκατομ. νοικοκυριῶν ἤ οἰκογενειῶν), μέ τά 126 ἑκατομ. ρούβλια στά ταμιευτήρια, ἀνήκουν ἀποκλειστικά στήν *ἀστική τάξη τοῦ χωριοῦ*. Αὐτούς καί μόνο τούς ἀγρότες καί ἴσως ἀκόμα καί τούς πιό κοντινούς τους ἀφοροῦν τά στοιχεῖα γιά τήν πρόοδο τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, γιά τή διάδοση τῶν μηχανῶν, γιά τή βελτίωση τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς καί τοῦ ἐπιπέδου ζωῆς κτλ., στοιχεῖα πού προβάλλουν ἐνάντια στούς σοσιαλιστές οἱ κ. κ. Βίττε, γιά ν' ἀποδείξουν τήν «ἄνοδο τῆς λαϊκῆς εὐημερίας», καί οἱ κ. κ. φιλελεύθεροι (καί οἱ «κριτικοί»), γιά ν' ἀνασκευάσουν τό «μαρξιστικό δόγμα» γιά μαρασμό καί καταστροφή τῆς μικρῆς παραγωγῆς στή γεωργία. Οἱ κύριοι αὐτοί δέ βλέπουν (ἤ καμώνονται πώς δέ βλέπουν) ὅτι ὁ μαρασμός τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἐκφράζεται ἀκριβῶς στό γεγονός ὅτι ἀπό τούς μικροπαραγωγούς βγαίνει ἕνας μηδαμινός ἀριθμός ἀνθρώπων πού πλουτίζουν ἀπό τήν καταστροφή τῆς μάζας.

Ἀκόμα πιό ἐνδιαφέροντα εἶναι τά στοιχεῖα τῆς κατανομῆς τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν καταθετῶν σύμφωνα μέ τά ποσά τῶν καταθέσεών τους. Σέ στρογγυλούς ἀριθμούς ἡ κατανομή αὐτή παρουσιάζεται ἔτσι: ἀπό τά τρία ἑκατομμύρια καταθέτες τό ἕνα ἑκατομμύριο ἔχει καταθέσεις *ἴσαμε* **25** *ρούβλια*. Αὐτοί ἔχουν συνολικά 7 ἑκατομ. ρούβλια (ἀπό τά 545 ἑκατομ. ρούβλια, δηλ. τό ὅλο 12 καπίκια σέ κάθε 10 ρούβλια τοῦ γενικοῦ ποσοῦ τῶν καταθέσεων!). Τό μέσο ποσό τῶν καταθέσεών τους εἶναι *εφτά ρούβλια*. Ἑπομένως, οἱ πραγματικοί μικροκαταθέτες πού

ἀποτελοῦν τό *τρίτο* τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ, κατέχουν μόνο τό $^1/_{83}$ ὅλων τῶν καταθέσεων. Σέ συνέχεια, οἱ καταθέτες πού ἔχουν ἀπό 25 ὥς 100 ρούβλια, ἀποτελοῦν τό πέμπτο τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ (600 χιλ.) κι ἔχουν τό ὅλο 36 ἑκατομ. ρούβλια, — κατά μέσο ὅρο ἀπό 55 ρούβλια. Ἄν ἑνώσουμε αὐτές τίς δυό κατηγορίες, θά βροῦμε ὅτι *πάνω ἀπό τό μισό* τῶν καταθετῶν (1,6 ἑκατομ. ἀπό τά 3 ἑκατομ.) ἔχουν μόνο 42 ἑκατομ. ρούβλια ἀπό τά 545, δηλ. τό $^1/_{12}$. Ἀπό τούς ὑπόλοιπους, εὐκατάστατους καταθέτες, τό ἕνα ἑκατομμύριο ἔχει ἀπό 100 ὥς 500 ρούβλια — αὐτοί ἔχουν συνολικά 209 ἑκατομ. ρούβλια, ἀπό 223 ρούβλια στόν καταθέτη, 400 χιλ. καταθέτες ἔχουν ὁ καθένας πάνω ἀπό 500 ρούβλια· — αὐτοί ἔχουν συνολικά 293 ἑκατομ. ρούβλια, ἀπό 762 ρούβλια στόν καταθέτη. Συνεπῶς, αὐτοί οἱ ὁλοφάνερα πιά πλούσιοι ἄνθρωποι, ἐνῶ ἀποτελοῦν *λιγότερο* ἀπό τό $^1/_7$ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν καταθετῶν, κατέχουν *πάνω ἀπό τό μισό* (54 %) τοῦ συνολικοῦ κεφαλαίου.

Ἔτσι, ἡ *συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου* στή σύγχρονη κοινωνία, τό ξεκλήρισμα τῆς μάζας τοῦ πληθυσμοῦ, ἐκδηλώνεται μέ τεράστια δύναμη ἀκόμα καί σ' ἕνα ἵδρυμα, εἰδικά προσαρμοσμένο γιά τόν «μικρότερο ἀδερφό», γιά τόν ὄχι καί τόσο εὐκατάστατο πληθυσμό, γιατί τό ἀνώτατο ὅριο τῶν καταθέσεων περιορίζεται ἀπό τό νόμο στά 1000 ρούβλια. Καί ἄς σημειωθεῖ ὅτι αὐτή ἡ συγκέντρωση τοῦ πλούτου πού χαρακτηρίζει κάθε κεφαλαιοκρατική κοινωνία, εἶναι ἀκόμα πιό μεγάλη στίς προηγμένες χῶρες, παρά τό γεγονός ὅτι ἐκεῖ τά ταμιευτήρια εἶναι πολύ «ἐκδημοκρατισμένα». Λογουχάρη, στή Γαλλία στίς 31 τοῦ Δεκέμβρη 1899 ὑπῆρχαν στό ταμιευτήριο $10\,^1/_2$ ἑκατομ. βιβλιάρια, μέ συνολικό ποσό 4337 ἑκατομμύρια φράγκα (τό φράγκο εἶναι κάτι λιγότερο ἀπό 40 καπίκια). Κατά μέσο ὅρο σέ κάθε βιβλιάριο πέφτουν 412 φράγκα ἤ περίπου 160 ρούβλια, δηλ. *λιγότερα* ἀπό τή μέση κατάθεση στά ρωσικά ταμιευτήρια. Ὁ ἀριθμός τῶν μικροκαταθετῶν στή Γαλλία εἶναι ἐπίσης συγκριτικά μεγαλύτερος ἀπ' ὅ,τι στή Ρωσία: σχεδόν τό τρίτο τῶν καταθετῶν ($3\,^1/_3$ ἑκατομ.) ἔχουν ποσό καταθέσεων μέχρι 20 φράγκα (8 ρούβλια), κατά μέσο ὅρο ἀπό 13 φρ. (5 ρούβλ.). Αὐτοί οἱ καταθέτες ἔχουν συνολικά μόνο 35 ἑκατομ. φρ. ἀπό τό γενικό ποσό τῶν 4337 ἑκατομ., δηλ. τό $^1/_{125}$. Οἱ καταθέτες πού ἔχουν μέχρι 100 φρ., ἀποτελοῦν κάτι παραπάνω ἀπό τό μισό τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ (5,3 ἑκατομ.), καί ἔχουν συνολικά 143 ἑκατομ. φρ., δηλ. τό $^1/_{33}$ τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τῶν καταθέσεων. Ἀντίθετα, οἱ καταθέτες πού ἔχουν πάνω ἀπό 1000 φρ. (πάνω ἀπό 400 ρούβλια), ἐνῶ

εἶναι *λιγότεροι ἀπό τό ἕνα πέμπτο* (18,5 %) τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν καταθετῶν, συγκεντρώνουν *πάνω ἀπό τά δυό τρίτα* (68,7 %) τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τῶν καταθέσεων, δηλ. 2979 ἑκατομμύρια φρ. ἀπό τά 4337 ἑκατομ.

Ἔτσι, ὁ ἀναγνώστης ἔχει τώρα μπροστά του κάμποσο ὑλικό γιά νά ἐκτιμήσει τά ἐπιχειρήματα τῶν «κριτικῶν» μας. Ἕνα καί τό αὐτό γεγονός, δηλ. ἡ τεράστια αὔξηση τῶν καταθέσεων στά ταμιευτήρια καί ἡ αὔξηση ἰδιαίτερα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μικροκαταθετῶν, ἑρμηνεύεται κατά διαφορετικούς τρόπους. Ὁ «κριτικός τοῦ μαρξισμοῦ» λέει: αὐξάνει ἡ λαϊκή εὐημερία, αὐξάνει ἡ ἀποκέντρωση τοῦ κεφαλαίου. Ὁ σοσιαλιστής λέει: οἱ οἰκονομίες σέ «εἶδος» μετατρέπονται σέ οἰκονομίες σέ χρῆμα, αὐξάνει ὁ ἀριθμός τῶν εὔπορων ἀγροτῶν πού μετατρέπονται σέ ἀστούς καί μετατρέπουν τίς οἰκονομίες τους σέ κεφάλαιο. Ἀσύγκριτα γοργότερα αὐξάνει ὁ ἀριθμός τῶν ἀγροτῶν πού σπρώχνονται στό προλεταριάτο πού ζεῖ πουλώντας τήν ἐργατική του δύναμη καί καταθέτει (ἔστω καί προσωρινά) μερικά πολλοστημόρια ἀπό τά ἐλάχιστα ἔσοδά του στά ταμιευτήρια. Ὁ μεγάλος ἀριθμός τῶν μικροκαταθετῶν ἀποδείχνει ἀκριβῶς τό μεγάλο ἀριθμό τῆς φτωχολογιᾶς στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία, γιατί τό μερίδιο αὐτῶν τῶν μικροκαταθετῶν στό συνολικό ποσό τῶν καταθέσεων εἶναι μηδαμινό.

Γεννιέται τό ἐρώτημα: κατά τί διαφέρει ὁ «κριτικός» ἀπό τόν κοινότατο ἀστό;

Πᾶμε παρακάτω. Ἄς δοῦμε ποῦ διατίθενται καί πῶς ἀκριβῶς διατίθενται τά κεφάλαια τῶν ταμιευτηρίων. Στή Ρωσία τά κεφάλαια αὐτά πρίν ἀπ' ὅλα δυναμώνουν τήν ἰσχή τοῦ στρατοκρατικοῦ καί ἀστυνομικοῦ-ἀστικοῦ κράτους. Ἡ τσαρική κυβέρνηση (ὅπως ἀναφέραμε ἤδη στό κύριο ἄρθρο τῆς «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 15) * διαχειρίζεται αὐτά τά κεφάλαια τό ἴδιο ἀνεξέλεγχτα, ὅπως καί κάθε ἄλλη περιουσία τοῦ λαοῦ πού πέφτει στά χέρια της. «Δανείζεται» μέ τήν πιό μεγάλη ἠρεμία ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια ἀπ' αὐτά τά κεφάλαια γιά νά πληρώνει τίς ἐκστρατεῖες της στήν Κίνα, νά δίνει δῶρα στούς κεφαλαιοκράτες καί στούς γαιοχτήμονες, νά ἐξοπλίζει τό στρατό, ν' αὐξάνει τό στόλο κτλ. Ἔτσι, λχ., τό 1899 ἀπό τό συνολικό ποσό τῶν 679 ἑκατομ. ρουβλιῶν τῶν ταμιευτηρίων τά 613 ἑκατομ. ρούβλια βρίσκονταν σέ χρεόγραφα, καί συγκεκριμένα: **230** ἑκατομ. σέ *κρατικά δά-*

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 261-267. *Ἡ Σύντ.*

νεια, 215 ἑκατομ. σέ τίτλους ὑποθήκης τῶν ἀγροτικῶν τραπεζῶν καί 168 ἑκατομ. σέ σιδηροδρομικά δάνεια.

Τό δημόσιο κάνει μιά πολύ ἐπικερδῆ «κομπίνα»: πρῶτο, καλύπτει ὅλα τά ἔξοδά του γιά τά ταμιευτήρια καί παίρνει καθαρό κέρδος (πού ὥς τώρα μετατρεπόταν σέ ἀποθεματικό κεφάλαιο τῶν ταμιευτηρίων)· δεύτερο, *ἐξαναγκάζει* τούς καταθέτες νά καλύπτουν τά ἐλλείμματα τῶν δημόσιων οἰκονομικῶν μας (τούς ἀναγκάζει νά δανείζουν χρήματα στό δημόσιο). Κατά μέσο ὅρο ἀπό τό 1894 ὥς τό 1899 οἱ καταθέσεις στά ταμιευτήρια ἀνέρχονταν σέ 250 ἑκατομ. ρούβλια τό χρόνο, ἐνῶ οἱ πληρωμές σέ 200 ἑκατομ. ρούβλια. Συνεπῶς, *πενήντα ἑκατομμύρια* τό χρόνο πᾶνε γιά νά μπαλώνονται μέ τή μορφή δανείων οἱ τρύπες τοῦ πουγγιοῦ τοῦ δημοσίου ταμείου πού μόνο ἕνας βλάκας δέν τό λεηλατεῖ. Γιατί νά φοβηθοῦν τό ἔλλειμμα ἀπό τό σκόρπισμα τῶν χρημάτων γιά τόν πόλεμο καί γιά τά δῶρα στούς αὐλικούς, στούς τσιφλικάδες καί στούς ἐργοστασιάρχες; Ἀπό τή «λαϊκή ἀποταμίευση» μπορεῖ πάντα νά καλυφθεῖ ἕνα γενναῖο ποσό!

Ἄς σημειωθεῖ σέ παρένθεση ὅτι τό δημόσιο πραγματοποιεῖ τήν ἐπικερδῆ αὐτή κομπίνα ἐνμέρει ἐπειδή μειώνει σταθερά τόν τόκο τῶν χρηματικῶν καταθέσεων, καί ὁ τόκος αὐτός εἶναι χαμηλότερος ἀπό τόν τόκο τῶν χρεογράφων. Λογουχάρη, τό 1894 ὁ τόκος τῶν χρηματικῶν καταθέσεων ἦταν 4,12 %, ἐνῶ τῶν χρεογράφων 4,34 %· τό 1899 ἦταν 3,92 % καί 4,02 %. Ἡ μείωση τοῦ τόκου, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀποτελεῖ γενικό φαινόμενο γιά ὅλες τίς καπιταλιστικές χῶρες καί ἀποδείχνει μέ τόν πιό χτυπητό κι ἀνάγλυφο τρόπο τήν αὔξηση τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καί *τῆς μεγάλης παραγωγῆς σέ βάρος τῆς μικρῆς*, γιατί τό ὕψος τοῦ τόκου καθορίζεται σέ τελευταία ἀνάλυση ἀπό τή σχέση τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τοῦ κέρδους πρός τό συνολικό ποσό τοῦ κεφαλαίου πού μπαίνει στήν παραγωγή. Δέν πρέπει ἐπίσης ν' ἀποσιωπήσουμε καί τό γεγονός ὅτι τό δημόσιο ἐκμεταλλεύεται ὅλο καί πιό ἐντατικά τήν ἐργασία τῶν ταχυδρομικῶν καί τηλεγραφικῶν ὑπαλλήλων: παλιότερα αὐτοί κρατοῦσαν μόνο τό ταχυδρομεῖο, ὕστερα τούς πρόσθεσαν τό τηλεγραφεῖο, τώρα τούς φόρτωσαν καί τίς δουλειές τῆς παραλαβῆς καί πληρωμῆς τῶν καταθέσεων (ἄς θυμηθοῦμε ὅτι ἀπό τά 4781 ταμιευτήρια τά 3718 εἶναι ταχυδρομικά-τηλεγραφικά). Τρομαχτική αὔξηση τῆς ἔντασης τῆς δουλειᾶς, παράταση τῆς ἐργάσιμης μέρας, — νά τί σημαίνει αὐτό γιά τή μάζα τῶν μικρῶν ταχυδρομικῶν καί τηλεγραφικῶν ὑπαλλήλων. Ὅσο γιά τό μισθό τους, ἐδῶ τό δημόσιο τσιγγουνεύεται σάν τόν πιό σφιχτοχέρη κουλάκο: οἱ κατώτεροι, οἱ πρωτο-

διοριζόμενοι ὑπάλληλοι παίρνουν κυριολεχτικά μισθούς *πείνας*, καί σέ συνέχεια ἔχει καθοριστεῖ μιά ἀτέλειωτη ἱεραρχική κλιμάκωση μέ προσαύξηση ἀπό 25 ἤ 50 καπίκια, ἐνῶ ἡ προοπτική γιά μιά ψευτοσύνταξη ὕστερα ἀπό σαράντα-πενήντα χρόνια σκληρῆς δουλειᾶς ἔχει προορισμό νά δέσει ἀκόμα πιό γερά στό ζυγό αὐτό τό πραγματικό «ὑπαλληλικό προλεταριάτο».

Ἄς γυρίσουμε ὅμως στή χρησιμοποίηση τῶν κεφαλαίων τῶν ταμιευτηρίων. Εἴδαμε ὅτι τά ταμιευτήρια τοποθετοῦν (σύμφωνα μέ τή θέληση τῆς ρωσικῆς κυβέρνησης) 215 ἑκατομ. ρούβλια σέ τίτλους ὑποθήκης τῶν ἀγροτικῶν τραπεζῶν καί 168 ἑκατομ. ρούβλια σέ σιδηροδρομικά δάνεια. Τό γεγονός αὐτό ἔδοσε ἀφορμή γιά μιά ἀκόμα, πολύ διαδομένη τελευταῖα, ἐκδήλωση ἀστικῆς... ἤθελα νά πῶ «κριτικῆς» βαθύνοιας. Στήν οὐσία — μᾶς λένε οἱ διάφοροι Μπέρνσταϊν, Χέρτς, Τσερνόφ, Μπουλγκάκοφ καί οἱ ὅμοιοί τους — τό γεγονός αὐτό σημαίνει, πώς οἱ μικροκαταθέτες τῶν ταμιευτηρίων γίνονται *ἰδιοχτῆτες τῶν σιδηροδρόμων, κάτοχοι τῶν τίτλων ὑποθήκης* τῆς γῆς. Στήν πραγματικότητα, λέει, ἀκόμα καί τέτοιες καθαρά κεφαλαιοκρατικές καί κολοσσιαῖες ἐπιχειρήσεις, ὅπως εἶναι οἱ σιδηρόδρομοι καί οἱ τράπεζες, ὅλο καί πιό πολύ ἀποκεντρώνονται, τεμαχίζονται, περνᾶνε στά χέρια τῶν μικροϊδιοχτητῶν μέσω τῆς ἀγορᾶς ἀπ' αὐτούς μετοχῶν, ὁμολογιῶν, τίτλων ὑποθήκης κτλ., στήν πραγματικότητα αὐξάνει ὁ ἀριθμός τῶν εὔπορων, ὁ ἀριθμός τῶν ἰδιοχτητῶν,— ἐνῶ αὐτοί οἱ στενοκέφαλοι μαρξιστές κόλλησαν στήν ἀπαρχαιωμένη θεωρία τῆς συγκέντρωσης καί στή θεωρία τῆς ἐξαθλίωσης. Ἄν, λχ., οἱ ρῶσοι ἐργοστασιακοί ἐργάτες ἔχουν, σύμφωνα μέ τή στατιστική, 157 χιλ. βιβλιάρια στά ταμιευτήρια μέ ποσό 21 ἑκατομ. ρούβλια, ἀπό τό ποσό αὐτό 5 ἑκατομ. ρούβλια περίπου εἶναι τοποθετημένα σέ σιδηροδρομικά δάνεια καί 8 ἑκατομ. ρούβλια περίπου σέ τίτλους ὑποθήκης τῶν ἀγροτικῶν τραπεζῶν. Ὥστε, οἱ ρῶσοι ἐργοστασιακοί ἐργάτες εἶναι κατά πέντε ὁλόκληρα ἑκατομ. ρούβλια ἰδιοχτῆτες σιδηροδρόμων καί κατά ὀχτώ ὁλόκληρα ἑκατομμύρια γαιοχτήμονες. Κοπιάστε νά μᾶς μιλήσετε ἐδῶ γιά προλεταριάτο! Ὥστε, οἱ ἐργάτες ἐκμεταλλεύονται τούς γαιοχτήμονες, γιατί παίρνουν μέ τή μορφή τόκου τῶν τίτλων ὑποθήκης ἕνα πολλοστημόριο τῆς γαιοπροσόδου, δηλ. ἕνα πολλοστημόριο τῆς ὑπεραξίας.

Ναί, αὐτή ἀκριβῶς εἶναι ἡ πορεία τῶν συλλογισμῶν τῶν μοντέρνων κριτικῶν τοῦ μαρξισμοῦ... Καί — ξέρετε τί; — ἐγώ ἴσως νά εἶμαι ἕτοιμος νά συμφωνήσω μέ τήν πλατιά διαδομένη γνώμη, ὅτι τήν «κριτική» πρέπει νά τή χαιρετίσουμε, γιατί ανα-

τάραξε τά λιμνασμένα, τάχα, νερά τῆς θεωρίας, — εἶμαι ἕτοιμος, ἀλλά νά μέ ποιόν ὅρο. Οἱ γάλλοι σοσιαλιστές τελειοποιοῦσαν κάποτε τίς ἱκανότητές τους γιά προπαγάνδα καί ζύμωση, ἀναλύοντας τά σοφίσματα τοῦ Μπαστιά, οἱ γερμανοί, ξεδιαλύνοντας τά σοφίσματα τοῦ Σοῦλτσε-Ντέλιτς, κι ὅσο γιά μᾶς, τούς ρώσους, μᾶς ἔλαχε, ὅπως φαίνεται, *γιά τήν ὥρα* μόνο ἡ παρέα τῶν «κριτικῶν». Ἔτσι λοιπόν εἶμαι ἕτοιμος νά φωνάξω: «ζήτω ἡ κριτική!» — *μέ τόν ὅρο* ὅτι ἐμεῖς, οἱ σοσιαλιστές, στήν προπαγάνδα μας καί *στή ζύμωση μέσα στίς μάζες*, θά ἀναλύουμε *ὅσο μπορεῖ πιό πλατιά* ὅλα τά ἀστικά σοφίσματα τῆς μοντέρνας «κριτικῆς». Εἶστε σύμφωνοι μ᾽ αὐτό τόν ὅρο; — δόστε τό χέρι! Μέ τήν εὐκαιρία πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἡ ἀστική μας τάξη ὅλο καί πιό πολύ σωπαίνει προτιμώντας τήν ὑπεράσπιση τῶν τσαρικῶν ἀρχάγγελων ἀπό τήν ὑπεράσπιση τῶν ἀστῶν θεωρητικῶν, καί θά μᾶς εἶναι πολύ βολικό νά πάρουμε τούς «κριτικούς» σάν «δικηγόρους τοῦ διαβόλου».

Μέσω τῶν ταμιευτηρίων ἕνας ὅλο καί μεγαλύτερος ἀριθμός ἐργατῶν καί μικροπαραγωγῶν γίνονται μέτοχοι τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων. Αὐτό εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο. Τό γεγονός ὅμως αὐτό δέν ἀποδείχνει τήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἰδιοχτητῶν, ἀλλά 1) τήν αὔξηση τῆς κοινωνικοποίησης τῆς ἐργασίας στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία καί 2) τήν αὐξανόμενη ὑποταγή τῆς μικρῆς παραγωγῆς στή μεγάλη. Πάρτε ἕνα φτωχό ρῶσο καταθέτη. Ὅπως εἴδαμε, αὐτοί πού ἔχουν μέχρι 100 ρούβλια εἶναι πάνω ἀπό τούς μισούς, καί συγκεκριμένα 1 618 000 μέ κεφάλαιο 42 ἑκατομ. ρούβλια, δηλ. ἀναλογοῦν ἀπό **26** ρούβλια στόν καταθέτη. Ἑπομένως, ὁ καταθέτης αὐτός εἶναι κατά 6 ρούβλια «κάτοχος» σιδηροδρόμων καί κατά 9 ρούβλια κάτοχος «χτηματικῆς περιουσίας». Γίνεται τάχα ἀπ᾽ αὐτό «εὔπορος» ἤ «ἰδιοχτήτης»; Ὄχι, παραμένει προλετάριος, ὑποχρεωμένος νά πουλάει τήν ἐργατική του δύναμη, δηλ. νά γίνεται σκλάβος στούς ἰδιοχτῆτες τῶν μέσων παραγωγῆς. Ὅσο γιά τή «συμμετοχή» του στίς «σιδηροδρομικές καί τραπεζιτικές» ὑποθέσεις, αὐτή ἀποδείχνει ἁπλῶς ὅτι ὁ καπιταλισμός δένει μεταξύ τους ὅλο καί πιό στενά τά διάφορα μέλη τῆς κοινωνίας καί τίς διάφορες τάξεις. Ἡ ἀλληλεξάρτηση ἀνάμεσα στούς διαφόρους παραγωγούς ἦταν ἐντελῶς ἀσήμαντη στήν πατριαρχική οἰκονομία· τώρα γίνεται ὅλο καί μεγαλύτερη. Ἡ ἐργασία γίνεται ὁλοένα καί περισσότερο κοινωνική, οἱ ἐπιχειρήσεις ὁλοένα καί λιγότερο «ἰδιωτικές», παραμένοντας ὡστόσο *σχεδόν ὁλοκληρωτικά* στά χέρια ἰδιωτῶν.

Δέ χωράει ἀμφιβολία πώς συμμετέχοντας στή μεγάλη ἐπιχείρηση ὁ μικροκαταθέτης *συνδέεται* μαζί της. Ποιός ὠφελεῖται ἀπ' αὐτή τή σύνδεση; — Τό μεγάλο κεφάλαιο πού εὐρύνει τόν κύκλο τῶν ἐργασιῶν του, πληρώνοντας στό μικροκαταθέτη ὄχι περισσότερα (καί συχνά λιγότερα) ἀπό ὅ,τι σέ κάθε πιστωτή, καί παραμένει *τόσο πιό πολύ ἀνεξάρτητο* ἀπό τό μικροκαταθέτη ὅσο *πιό μικροί* καί πιό σκόρπιοι εἶναι οἱ καταθέτες αὐτοί. Εἴδαμε πώς τό μερίδιο τῶν μικροκαταθετῶν ἀκόμα καί στό κεφάλαιο τῶν ταμιευτηρίων εἶναι ἐξαιρετικά μικρό. Καί πόσο μηδαμινό εἶναι τό μερίδιο αὐτό στό κεφάλαιο τῶν μεγαλοεπιχειρηματιῶν τῶν σιδηροδρόμων καί τῶν τραπεζῶν; Δίνοντας σ' αὐτούς τούς μεγαλοεπιχειρηματίες τά ψίχουλά του, ὁ μικροκαταθέτης πέφτει σέ *νέα ἐξάρτηση* ἀπό τό μεγάλο κεφάλαιο. Γιά τή διαχείριση αὐτοῦ τοῦ μεγάλου κεφαλαίου αὐτός οὔτε σκέψη μπορεῖ νά κάνει· τό «κέρδος» του εἶναι τόσο μικρό πού καταντᾶ γελοῖο (στά 26 ρούβλια πρός 4% = 1 ρούβλι τό χρόνο!). Ἐνῶ σέ περίπτωση χρεοκοπίας χάνει ὁλοκληρωτικά ἀκόμα κι αὐτά τά ἄθλια ψίχουλα. Τό πλῆθος αὐτῶν τῶν μικροκαταθετῶν δέ σημαίνει κατατεμαχισμό τοῦ μεγάλου κεφαλαίου, ἀλλά *ἐνίσχυση τῆς δύναμης* τοῦ μεγάλου κεφαλαίου, πού στή διάθεσή του περιέρχονται ἀκόμα καί τά πιό μικρά ψίχουλα τῆς «λαϊκῆς» ἀποταμίευσης. Ὁ μικροκαταθέτης, συμμετέχοντας στή μεγάλη ἐπιχείρηση, δέ γίνεται πιό ἀνεξάρτητος νοικοκύρης, ἀλλά ἄτομο *πιό ἐξαρτημένο* ἀπό τό μεγάλο νοικοκύρη.

Ἀπό τήν αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μικροκαταθετῶν δέ βγαίνει τό καθησυχαστικό φιλισταϊκό συμπέρασμα ὅτι αὔξησε ὁ ἀριθμός τῶν εὐπόρων, ἀλλά τό ἐπαναστατικό συμπέρασμα ὅτι δυνάμωσε ἡ ἐξάρτηση τῶν μικρῶν ἀπό τούς μεγάλους, ὅτι ὀξύνθηκε ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στόν ὅλο καί περισσότερο κοινωνικοποιούμενο χαρακτήρα τῶν ἐπιχειρήσεων καί στή διατήρηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας στά μέσα παραγωγῆς. Ὅσο πιό πολύ ἀναπτύσσονται τά ταμιευτήρια τόσο πιό πολύ μεγαλώνει τό ἐνδιαφέρον τῶν μικροκαταθετῶν γιά τή σοσιαλιστική νίκη τοῦ προλεταριάτου, πού μόνο αὐτή θά τούς κάνει ὄχι εἰκονικούς, ἀλλά πραγματικούς «μετόχους» καί διαχειριστές τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 17,
15 τοῦ Φλεβάρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΤΗΣ «ΙΣΚΡΑ» ΣΤΗ ΣΥΣΚΕΨΗ (ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ) ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ [131]

5 τοῦ Μάρτη 1902

Σύντροφοι! Μόλις προχθές πήραμε τήν εἰδοποίηση γιά τή σύγκληση σύσκεψης στίς 21 τοῦ Μάρτη μαζί μέ τήν τελείως ἀπροσδόκητη ἀνακοίνωση, ὅτι τό ἀρχικό σχέδιο ὀργάνωσης συνδιάσκεψης ἀντικαταστάθηκε μέ τό σχέδιο ὀργάνωσης συνεδρίου τοῦ κόμματος. Ἀπό ποιόν ἔγινε αὐτή ἡ ξαφνική καί ἀδικαιολόγητη ἀλλαγή, δέν ξέρουμε. Ἀπό τήν πλευρά μας τή βρίσκουμε ἄκρως ἀποτυχημένη, διαμαρτυρόμαστε ἐνάντια σ' αὐτές τίς γρήγορες ἀναθεωρήσεις ἀποφάσεων πάνω σέ ἐξαιρετικά πολύπλοκα καί σπουδαῖα, ἀπό κομματική ἄποψη, μέτρα καί συνιστοῦμε ἐπίμονα τήν ἐπάνοδο στό ἀρχικό σχέδιο τῆς ὀργάνωσης συνδιάσκεψης.

Γιά νά πεισθεῖ κανείς γιά τήν ἀνάγκη αὐτοῦ τοῦ πράγματος φτάνει, κατά τή γνώμη μας, νά κοιτάξει προσεχτικότερα τήν ἡμερησία διάταξη (Tagesordnung) τοῦ συνεδρίου πού μᾶς ἀνακοινώθηκε ἐπίσης μόλις προχθές, καί μάλιστα δέν ξέρουμε ἄν αὐτό εἶναι μόνο σχέδιο Tagesordnung πού προτείνεται ἀπό μιά ὀργάνωση ἤ ἀπό περισσότερες. Στήν ἡμερησία διάταξη ἀναγράφονται ἐννιά θέματα πού πρέπει νά συζητηθοῦν στό συνέδριο, μέ τήν ἀκόλουθη σειρά (δίνω περιληπτικά τό περιεχόμενο τῶν θεμάτων): Α) Οἰκονομική πάλη· Β) Πολιτική πάλη· Γ) Πολιτική ζύμωση· Δ) Πρωτομαγιά· Ε) Στάση ἀπέναντι στά ἀντιπολιτευόμενα στοιχεῖα· Στ) Στάση ἀπέναντι στίς ἐπαναστατικές ὁμάδες πού δέν ἀνήκουν στό κόμμα· Ζ) Ὀργάνωση τοῦ κόμματος· Η) Κεντρικό ὄργανο καί Θ) Ἀντιπροσώπευση στό ἐξωτερικό καί κομματικές ὀργανώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Πρῶτο, αὐτή ἡ ἡμερησία διάταξη μέ τήν ἀρχιτεκτονική της

καί μέ τή διατύπωση ορισμένων θεμάτων δημιουργεῖ ἀναντίρητα τήν ἐντύπωση «οἰκονομισμοῦ». Δέν πιστεύουμε, βέβαια, πώς ή ὀργάνωση πού προτείνει αὐτή τήν ἡμερησία διάταξη, διατηρεῖ καί σήμερα ἀκόμα «οἰκονομιστικές» ἀντιλήψεις (ἄν καί *ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό* αὐτό δέν εἶναι καί τελείως ἀδύνατο), παρακαλοῦμε ὅμως τούς συντρόφους νά μή ξεχνᾶνε, ὅτι πρέπει νά παίρνουμε ὑπόψη καί τήν κοινή γνώμη τῆς διεθνοῦς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας καί τά ὑπολείμματα τοῦ «οἰκονομισμοῦ» πού εἶναι ἀκόμα διαδομένα στή χώρα μας. Σκεφθεῖτε μόνο: τό πρωτοπόρο κόμμα τῆς πολιτικῆς πάλης συγκαλεῖ συνέδριο τή στιγμή τῆς πιό μεγάλης ἔντασης ὅλων τῶν ἐπαναστατικῶν κι ἀντιπολιτευτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας πού ἔχουν ἀρχίσει ἀνοιχτή ἐπίθεση κατά τῆς ἀπολυταρχίας — καί ξαφνικά ἐμεῖς βάζουμε στήν πρώτη γραμμή τήν «οἰκονομική πάλη», καί μόνο ὕστερα ἀπ' αὐτήν *ἀκολουθεῖ* ή «πολιτική»!! Δέν εἶναι λοιπόν αὐτό ἐπανάληψη τῆς πατροπαράδοτης πλάνης τῶν «οἰκονομιστῶν» μας, πώς τάχα ή πολιτική ζύμωση (resp.* πάλη) πρέπει ν' ἀκολουθεῖ τήν οἰκονομική; Μπορεῖ λοιπόν νά φανταστεῖ κανείς ὅτι ἕνα ὁποιοδήποτε εὐρωπαϊκό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα θά διανοοῦνταν, σ' ἐπαναστατική στιγμή, νά δόσει τήν πρώτη θέση ἀπ' ὅλα τά ζητήματα στό ζήτημα τοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος; Ἤ πάρτε αὐτόν τόν χωρισμό τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς ζύμωσης ἀπό τό ζήτημα τῆς πολιτικῆς πάλης! Δέ διαφαίνεται μήπως ἐδῶ ή συνηθισμένη πλάνη πού ἀντιδιαστέλλει τήν πολιτική ζύμωση ἀπό τήν πολιτική πάλη σάν κάτι τό ριζικά διαφορετικό, κάτι πού ἀνήκει σέ διαφορετικό στάδιο; Ἤ, τέλος, πῶς νά ἐξηγήσουμε τό γεγονός ὅτι στήν ἡμερησία διάταξη οἱ διαδηλώσεις φιγουράρουν *πρίν ἀπ' ὅλα* σάν *μέσο οἰκονομικῆς πάλης!;;* Γιατί, τελοσπάντων, δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε πώς τώρα *πολλά* ξένα πρός τή σοσιαλδημοκρατία στοιχεῖα κατηγοροῦν ὅλη τή σοσιαλδημοκρατία γιά «οἰκονομισμό»: τήν κατηγορεῖ καί τό «Νακανοῦνε», καί τό «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι», καί ή «Σβομπόντα», τήν κατηγορεῖ ἀκόμα (ἀκόμα!) καί τό «Ρούσκογε Μπογκάτστβο». Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι, ὁποιεσδήποτε κι ἄν εἶναι οἱ ἀποφάσεις τῆς συνδιάσκεψης, αὐτή καθαυτή ή ἡμερησία διάταξη θά παραμείνει ἱστορικό ντοκουμέντο, ἀπό τό ὁποῖο θά κρίνουν τό ὕψος τῆς πολιτικῆς ἀνάπτυξης ὅλου τοῦ κόμματός μας.

Δεύτερο, ή ἡμερησία διάταξη προκαλεῖ κατάπληξη, γιατί

* — respective — ἤ. *Ἡ Σύντ.*

βάζει (λίγες μέρες πρίν ἀπό τό συνέδριο!) ζητήματα πού πρέπει νά συζητηθοῦν μόνο ἀφοῦ προετοιμαστοῦν ὁλοκληρωτικά, ὅταν πιά θά εἶναι δυνατό νά παρθοῦν πραγματικά συγκεκριμένες, πραγματικά σαφεῖς ἀποφάσεις — ἀλλιῶς καλύτερα νά μή συζητηθοῦν γιά τήν ὥρα καθόλου. Λογουχάρη, τά σημεῖα Ε καί Στ: στάση ἀπέναντι στά ἀντιπολιτευόμενα καί στά ἄλλα ἐπαναστατικά ρεύματα. Εἶναι ἀνάγκη νά συζητηθοῦν προηγούμενα ὁλόπλευρα αὐτά τά ζητήματα, νά συνταχθοῦν ἐκθέσεις πάνω σ' αὐτά, νά ξεκαθαριστεῖ ἡ διαφορά τῶν ἀποχρώσεων πού ὑπάρχουν — καί μόνο τότε νά παρθοῦν ἀποφάσεις πού νά δίνουν πραγματικά κάτι τό καινούργιο, νά μποροῦν νά σταθοῦν πραγματική *καθοδήγηση* γιά ὅλο τό κόμμα, καί ὄχι ἁπλῶς νά ἐπαναλαβαίνουν κάποια πατροπαράδοτη «κοινοτοπία». Γιά σκεφθεῖτε στ' ἀλήθεια: μποροῦμε τάχα μέσα σέ μερικές μέρες νά ἐπεξεργαστοῦμε μιά ἐμπεριστατωμένη, αἰτιολογημένη καί σύμφωνη μέ ὅλες τίς πραχτικές ἀνάγκες τοῦ κινήματος ἀπόφαση πάνω στά ζητήματα πού ἀφοροῦν τή στάση μας ἀπέναντι στήν «ἐπαναστατική-σοσιαλιστική ὁμάδα „Σβομπόντα"» ἤ στό νεοσύστατο «κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν»; Ἀφήνουμε πιά τήν περίεργη, τό λιγότερο, ἐντύπωση πού θά προξενήσει σ' ὅλους ἡ μνεία γιά τίς ἐπαναστατικές ὁμάδες πού δέν ἀνήκουν στό κόμμα, πλάι στήν παρασιώπηση ἑνός τόσο σπουδαίου ζητήματος, ὅπως εἶναι ἡ στάση μας ἀπέναντι στήν Μπούντ καί ἡ ἀναθεώρηση τῶν σχετικῶν μ' αὐτήν παραγράφων τῶν ἀποφάσεων τοῦ 1ου συνεδρίου τοῦ κόμματος.

Τρίτο — κι αὐτό εἶναι τό κύριο — ἡ ἡμερησία διάταξη παρουσιάζει ἕνα ἀσυγχώρητο κενό: ἀποσιωπᾶ ὁλότελα τή *θεμελιακή θέση* τῆς σύγχρονης ρωσικῆς ἐπαναστατικης σοσιαλδημοκρατίας καί τό *κομματικό της πρόγραμμα*. Σέ μιά στιγμή πού ὅλος ὁ κόσμος φωνάζει γιά «κρίση τοῦ μαρξισμοῦ», κι ὅλη ἡ ρωσική φιλελεύθερη δημοσιολογία μιλάει ἀκόμα γιά διάλυση *καί ἐξαφάνισή* του, σέ μιά στιγμή πού τό ζήτημα τῶν «δυό ρευμάτων στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία» ὄχι μόνο ἔχει μπεῖ ἐπί τάπητος, ἀλλά ἔφτασε μάλιστα καί νά περιληφθεῖ στά κάθε λογῆς προγράμματα συστηματικῆς μελέτης, στά προγράμματα διαλέξεων τῶν προπαγανδιστῶν καί μαθημάτων στούς ὁμίλους αὐτομόρφωσης — σέ μιά τέτοια στιγμή εἶναι τελείως ἀδύνατο ν' ἀντιπαρέλθουμε σιωπηρά τά παραπάνω ζητήματα. Οἱ ἀντίπαλοί μας, σύντροφοι, μᾶς εἰρωνεύονται κιόλας *κι ἀπό τόν τύπο* (βλ. «Παραμονές τῆς ἐπανάστασης» τοῦ Ναντέζντιν) ὅτι συνηθίσαμε «νά δίνουμε ἀναφορά: ὅλα πᾶνε καλά»!...

Ὅλες οἱ παραπάνω ἐλλείψεις τῆς ἡμερησίας διάταξης ἀποδείχνουν πειστικά, κατά τή γνώμη μας, ὅτι δέν εἶναι ὀρθολογιστικό τό σχέδιο νά μετατραπεῖ σέ συνέδριο ἡ συνδιάσκεψη πού ἤδη ἔχει συγκληθεῖ. Καταλαβαίνουμε, φυσικά, πόσο αἰσθητή εἶναι σέ ὅλους ἡ ἔλλειψη συνεδρίων τοῦ κόμματος ἀπό τό 1898 καί δῶθε, πόσο δελεαστική εἶναι ἡ σκέψη νά ἐπωφεληθοῦμε ἀπό τίς προσπάθειες πού καταβάλαμε γιά τήν ὀργάνωση τῆς συνδιάσκεψης, γιά νά βάλουμε τέρμα σ' αὐτή τήν ὕπαρξη «κόμματος χωρίς κομματικά ὄργανα». Θά ἦταν ὅμως τεράστιο λάθος, ἄν αὐτές οἱ πραχτικές σκέψεις μᾶς ἔκαναν νά ξεχάσουμε, ὅτι ἀπό τό συνέδριο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας περιμένουν τώρα ὅλοι ἀποφάσεις πού νά στέκουν στό ὕψος *ὅλων* τῶν ἐπαναστατικῶν καθηκόντων τοῦ καιροῦ μας, ὅτι ἄν ἐμεῖς τά διπλώσουμε *τώρα*, σ' αὐτή τήν ἀληθινά κρίσιμη στιγμή, μποροῦμε νά χαντακώσουμε ὅλες τίς ἐλπίδες τῆς σοσιαλδημοκρατίας γιά ἡγεμονία στήν πολιτική πάλη, ὅτι καλύτερα νά μή λυπηθοῦμε νά ξοδέψουμε μερικές χιλιάδες ρούβλια καί μερικούς μῆνες προπαρασκευαστικῆς ὀργανωτικῆς δουλειᾶς καί νά ἐπωφεληθοῦμε ἀπ' αὐτή μας τή συνδιάσκεψη γιά νά προετοιμάσουμε ὥς τό καλοκαίρι ἕνα πραγματικό *πανκομματικό* συνέδριο, ἱκανό νά λύσει ὁριστικά ὅλα τά φλέγοντα ζητήματα καί στόν τομέα τῆς θεωρίας (πρόγραμμα ἀρχῶν) καί στόν τομέα τῆς πολιτικῆς πάλης.

Κοιτάξτε τούς σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες πού ὅλο καί πιό ἐπιδέξια ἐπωφελοῦνται ἀπό τίς ἐλλείψεις μας καί προχωροῦν σέ βάρος τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Μόλις τώρα δημιούργησαν «κόμμα», καί ἵδρυσαν κιόλας *θεωρητικό* ὄργανο, ἀποφάσισαν νά ἐκδόσουν *μηνιάτικη* πολιτική ἐφημερίδα. Τί θά ποῦν λοιπόν γιά τούς σοσιαλδημοκράτες, ἄν *ὕστερα* ἀπ' αὐτό τό γεγονός δέν μπορέσουν στό συνέδριό τους νά πετύχουν *ἔστω καί τέτοια μόνο* ἀποτελέσματα; Δέ διακινδυνεύουμε τάχα νά προκαλέσουμε τήν ἐντύπωση πώς ἀπό τήν ἄποψη τῆς προγραμματικῆς σαφήνειας καί τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης οἱ σοσιαλδημοκράτες δέν προχώρησαν πιό πέρα ἀπ' αὐτό τό «κόμμα» πού μαζεύει συνειδητά γύρω του κάθε λογῆς ἀπροσδιόριστα, μή προσδιορισθέντα, ἀκόμα καί μή προσδιορίσιμα στοιχεῖα;

Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους νομίζουμε, ὅτι τό τωρινό συνέδριο τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπιτροπῶν δέν πρέπει ν' ἀνακηρυχθεῖ δεύτερο ταχτικό συνέδριο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας, ἀλλά *ἀνεπίσημη συνδιάσκεψη* καί νά καθοριστεῖ *σάν κύριο καί ἄμεσο καθῆκον* αὐτῆς τῆς συνδιά-

σκεψης ἡ ὀργάνωση καί ἡ προετοιμασία ὥς τό καλοκαίρι, ἑνός πραγματικά *παγκομματικοῦ συνεδρίου* πού νά εἶναι σέ θέση καί τό πρόγραμμα τοῦ κόμματος νά ἐπικυρώσει, καί νά ὀργανώσει ὁριστικά ἕνα βδομαδιάτικο πολιτικό ὄργανο τοῦ κόμματος, καί νά πετύχει γενικά τήν ὁλοκληρωτική κι ἔμπραχτη συνένωση ὅλων τῶν ἐπιτροπῶν, ἀκόμα κι ὅλων τῶν ὁμάδων (τῶν τυπογραφείων κ. ἄ.) τῶν σοσιαλδημοκρατῶν μέ βάση τή συνέπεια ἀρχῶν, τήν πίστη στίς ἀρχές τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας καί τήν πραγματική μαχητική ἑτοιμότητα γιά *ἐπιθετική* πολιτική δράση.

Ξεκινώντας ἀπ' αὐτή τή βασική σκέψη, ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά ὑποβάλουμε στήν κρίση τῶν συντρόφων τήν ἀκόλουθη Tagesordnung τῆς συνδιάσκεψής μας:

1. *'Απόφαση πάνω σέ ζητήματα ἀρχῶν*. Σ' αὐτή τήν ἀπόφαση εἶναι ἀπαραίτητο νά καταδικάζονται ἐντελῶς ἀπερίφραστα οἱ θλιβερές ἀπόπειρες στενέματος τῆς θεωρίας μας καί τῶν καθηκόντων μας, πού εἶχαν διαδοθεῖ ἀρκετά πλατιά στό πρόσφατο παρελθόν. 'Αποκρούοντας κατηγορηματικά κάθε τέτοιο στένεμα, ἡ κομματική συνδιάσκεψη θά πραγματοποιήσει σπουδαῖο ἔργο γιά τήν ἕνωση ὅλων τῶν σοσιαλδημοκρατῶν πάνω στή βάση ἀρχῶν καί θ' ἀνεβάσει τό κλονισμένο γόητρο τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ. Ἴσως μερικοί σύντροφοι νά ἐκφράσουν φόβους πώς ἡ συζήτηση τῆς ἀπόφασης σέ ζητήματα ἀρχῶν θά μᾶς φάει πολύ χρόνο κι αὐτό θἆναι σέ βάρος τῆς ἐξέτασης τῶν πραχτικῶν ζητημάτων. 'Εμεῖς δέ συμμεριζόμαστε καθόλου·αὐτούς τούς φόβους, γιατί νομίζουμε ὅτι οἱ μακρόχρονες συζητήσεις στόν παράνομο τύπο ἔχουν ξεκαθαρίσει τό ζήτημα σέ τέτοιο βαθμό, πού θά συμφωνήσουμε πολύ γρήγορα κι εὔκολα πάνω στίς ἀρχές τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Εἶναι ὅμως ἐντελῶς ἀδύνατο νά μείνουμε χωρίς ἀπόφαση πάνω σέ ζητήματα ἀρχῶν.

'Εκτός ἀπ' αὐτό, ὁ ἀποκλεισμός αὐτοῦ τοῦ ζητήματος ἀπό τήν Tagesordnung τῆς συνδιάσκεψης ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς δέ θά πετύχαινε τό σκοπό του, γιατί κατά τή συζήτηση τῶν ἀποφάσεων γιά τήν οἰκονομική πάλη, τήν πολιτική πάλη κτλ. θά ἔμπαινε ἀναπόφευχτα αὐτό τό ἴδιο ζήτημα, μόνο μέ πιό ἀποσπασματική μορφή. Γι' αὐτό θἆναι πολύ σκοπιμότερο νά τελειώσουμε πρῶτο μ' αὐτό καί νά μή κομματιάζουμε τίς ἀποφάσεις μας γιά τήν πολιτική ζύμωση, τίς ἀπεργίες καί λοιπά, ἀλλά νά ἐκθέσουμε μέ συνοχή τήν ἄποψη γιά τά βασικά μας καθήκοντα.

'Από τήν πλευρά μας, θά προσπαθήσουμε νά δόσουμε ἕνα

σχέδιο μιᾶς τέτοιας ἀπόφασης πού θά τό ἐπισυνάψουμε σ' αὐτή τήν ἔκθεση (ἄν προφτάσουμε νά τό κάνουμε).

2. *Τό δεύτερο ταχτικό συνέδριο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας.* Ἐδῶ ἔχουμε ὑπόψη μας τήν προκαταρχτική (καί, φυσικά, ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό προϋποτιθέμενη) λύση τοῦ ζητήματος ὅσον ἀφορᾶ τό χρόνο σύγκλησης τοῦ συνεδρίου (τό καλοκαίρι ἤ τό ἀργότερο τό φθινόπωρο, γιατί καλά εἶναι νά ἔχουμε τελειώσει ὥς τήν ἔναρξη τῆς ἐρχόμενης «σαιζόν»), ὅσον ἀφορᾶ τόν τόπο σύγκλησής του (κι ἐδῶ πρέπει νά ζυγίσουμε προσεχτικά τούς συνωμοτικούς ὅρους), τά ἀπαραίτητα χρήματα γιά τήν ὀργάνωσή του (ἡ «Ἴσκρα», ἀπό τήν πλευρά της, θά ἦταν πρόθυμη νά διαθέσει τώρα κιόλας γι' αὐτό τό σκοπό 500 ρούβλια ἀπό μιά εἰδική δωρεά πού πῆρε· ἴσως νά βροῦμε σύντομα κι ἄλλα τόσα ἤ κι ἀκόμα περισσότερα. Πρέπει νά ἐξετάσουμε, πόσες χιλιάδες ρούβλια θά χρειαστοῦν περίπου γι' αὐτό καί πῶς ἀκριβῶς θά συγκεντρώσουμε ὅσα μᾶς λείπουν) — καί, τέλος, ὅσον ἀφορᾶ τά γενικά κριτήρια καί τή δυνατότητα πλέριας ἀντιπροσώπευσης (δηλ. ν' ἀντιπροσωπευθοῦν οἱ ἐπιτροπές κι ὁρισμένες ὁμάδες πού θά ὁριστοῦν συγκεκριμένα ἀπό πρίν, ἴσως καί οἱ ὅμιλοι τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν, ἀφήνουμε πιά τό σχετικά εὔκολο πρόβλημα τῆς ἀντιπροσώπευσης τῶν δυό σοσιαλδημοκρατικῶν ὀργανώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ· πρέπει νά καθορίσουμε καί τόν τρόπο συζήτησης τοῦ ζητήματος τῆς πρόσκλησης στό συνέδριο ὀργανώσεων πού μπορεῖ νά δημιουργηθοῦν στό χρονικό διάστημα πού θά μεσολαβήσει ἀνάμεσα στή συνδιάσκεψη καί στό συνέδριο, κ. ἄ. κ. ἄ.).

3. *Ἐκλογή Ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς.* Καθῆκον αὐτῆς τῆς ΟΕ θά εἶναι, γενικά, ἡ ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων τῆς συνδιάσκεψης, ἡ προετοιμασία καί ἡ ὀργάνωση τοῦ συνεδρίου, ὁ τελικός καθορισμός τοῦ χρόνου καί τοῦ τόπου σύγκλησής του, ἡ πραχτική του ὀργάνωση, ἡ προετοιμασία τέτοιων ὑπηρεσιῶν, ὅπως τό ταχυδρομεῖο, ἡ ὀργάνωση κομματικῶν τυπογραφείων στή Ρωσία (μέ τή βοήθεια τῆς «Ἴσκρα» στή Ρωσία δημιουργήθηκαν δυό τοπικές τυπογραφικές ὁμάδες πού βλέπουν μέ συμπάθεια τίς ἐκδόσεις μας καί ἐκδόσανε κιόλας στά δυό τυπογραφεῖα τους τά φύλλα 10 καί 11 τῆς «Ἴσκρα», τίς μπροσοῦρες: «Τί θά γίνει παραπέρα;», «10 χρόνια ἀπό τήν ἀπεργία τῶν ἐργατῶν τῆς ἐπιχείρησης Μορόζοφ», «Ἡ ἀπολογία τοῦ Πιότρ Ἀλεξέγεφ», «Τό κατηγορητήριο τῆς ὑπόθεσης Ὀμποῦχοφ» καί πολλά ἄλλα, καθώς καί πολλές προκηρύξεις. Ἐλπίζουμε πώς ἀντιπρόσωποι αὐτῶν τῶν τοπικῶν ὁμάδων θά κατορθώσουν νά πάρουν μέρος στίς

ἐργασίες τῆς συνδιάσκεψης καί θά παράσχουν κάθε συνδρομή στήν πραγματοποίηση τῶν γενικῶν κομματικῶν καθηκόντων [132]), ἔπειτα, ἡ βοήθεια σέ κάθε λογῆς τοπικές συνδικαλιστικές (τῶν ἐργατῶν), φοιτητικές καί ἄλλες ὀργανώσεις κτλ. κτλ. Μέσα σέ τρεῖς-τέσσερις μῆνες αὐτή ἡ ΟΕ, μέ τήν ὑποστήριξη ὅλων τῶν ὀργανώσεων, θά μποροῦσε νά προετοιμάσει πέρα γιά πέρα τό ἔδαφος γιά τό σχηματισμό μιᾶς πραγματικῆς ΚΕ, ἱκανῆς νά καθοδηγεῖ de facto ὅλη τήν πολιτική πάλη τοῦ κόμματός μας. Ἐπειδή τά καθήκοντα τῆς ΟΕ θά εἶναι πολύπλοκα καί πολύπλευρα, θά πρέπει, κατά τή γνώμη μας, νά ἀποτελεστεῖ ἀπό ἀριθμό προσώπων πού νά μήν εἶναι λίγος (5–7 ἄτομα), πού θά τούς προτείνουμε νά ἐκλέξουν γραφεῖο, νά μοιραστοῦν τίς δουλειές καί νά συνέλθουν κάμποσες φορές πρίν ἀπό τή σύγκληση τοῦ συνεδρίου.

4. *Ἐκλογή ἐπιτροπῆς γιά τήν ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ κόμματος.* Ἐπειδή ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» (μαζί καί ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς») δουλεύει ἀπό καιρό σ' αὐτό τό ἐπίμοχθο ἔργο, ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ νά προτείνουμε στούς συντρόφους τό ἑξῆς σχέδιο. Ἐμεῖς ἔχουμε κιόλας τελειώσει ὅλο τό σχέδιο τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος, μαζί καί τό σχέδιο τοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος, καί ἐκτός ἀπ'αὐτό συντάχθηκαν *δυό* παραλλαγές τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος. Ὁ ἀντιπρόσωπός μας θά κάνει γνωστά στή συνδιάσκεψη αὐτά τά σχέδια, ἄν αὐτό θεωρηθεῖ ἀναγκαῖο κι ἄν ὁ ἴδιος, ἀπό τήν πλευρά του, δέ συναντήσει σ' αὐτό ἐμπόδια. Ἀπ' αὐτές τίς δυό παραλλαγές ἐμεῖς καταρτίζουμε τώρα ἕνα γενικό σχέδιο, ὅμως δέ θά θέλαμε, φυσικά, νά τό δημοσιεύσουμε σάν προσχέδιο, δηλ. πρίν τελειώσει αὐτή ἡ δουλειά. Ἄν ἡ συνδιάσκεψη ἐξέλεγε μερικούς ἀνθρώπους πού νά προσκολληθοῦν στή σύνταξή μας γιά τήν ἐπεξεργασία τοῦ προγράμματος, αὐτό θά ἦταν ἴσως ἡ πιό πραχτική λύση τοῦ ζητήματος.

Ἀπό τήν πλευρά μας, ἐμεῖς μποροῦμε πάντως ἀπό τώρα κιόλας ν' ἀναλάβουμε ἀπέναντι στούς συντρόφους τήν ἐπίσημη ὑποχρέωση νά παρουσιάσουμε μέσα σέ μερικές βδομάδες τό τελικό σχέδιο τοῦ προγράμματος τοῦ κόμματος, πού θά θέλαμε νά δημοσιευτεῖ προηγούμενα στήν «Ἴσκρα» γιά νά τό διαβάσουν *ὅλοι* οἱ σύντροφοι καί νά μᾶς στείλουν τίς παρατηρήσεις τους.

5. *Τό κεντρικό ὄργανο.* Ἐξαιτίας τῶν τεράστιων δυσκολιῶν πού παρουσιάζει ἡ ὀργάνωση ἑνός περιοδικοῦ ὀργάνου πού νά βγαίνει κανονικά καί νά εἶναι ἀρκετά καλά ἐφοδιασμένο ἀπό συνταχτική καί τεχνική ἄποψη, ἡ συνδιάσκεψη ἴσως θάπρεπε,

σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τοῦ 1ου συνεδρίου τοῦ κόμματος, νά κρατήσει ἕνα ἀπό τά ὄργανα πού ὑπάρχουν. Εἴτε ἔτσι λυθεῖ αὐτό τό ζήτημα, εἴτε ἀποφασιστεῖ νά ὀργανωθεῖ ἕνα ἐντελῶς νέο ὄργανο, πάντως θά πρέπει ν' ἀνατεθεῖ σέ εἰδική ἐπιτροπή ἤ, ἀκόμα καλύτερα, στήν ἴδια τήν 'Οργ. ἐπιτροπή, ἡ προετοιμασία αὐτῆς τῆς δουλειᾶς καί ἡ ὁλόπλευρη συζήτησή της ἀπό κοινοῦ μέ τή σημερινή σύνταξη εἴτε μ' αὐτήν πού θά ἐκλεγεῖ.

Σ' αὐτές τίς συζητήσεις θά ἦταν ἀπαραίτητο, κατά τή γνώμη μας, νά κληθεῖ ἡ ὁμάδα «'Απελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», γιατί χωρίς τή συμμετοχή της καί τήν καθοδήγησή της δέν μποροῦμε νά φανταστοῦμε σωστή ὀργάνωση ἑνός πολιτικοῦ ὀργάνου, πού νά εἶναι συνεπές ἀπό ἄποψη ἀρχῶν καί νά ἱκανοποιεῖ ὅλες γενικά τίς ἀνάγκες τοῦ κινήματος.

'Επειδή πρίν ἀπό τή συνδιάσκεψη ἔγιναν κιόλας προσπάθειες νά ὀργανωθεῖ ἕνα δεκαπενθήμερο ὄργανο, τό κόμμα θά πρέπει νά βάλει ἄμεσο καθῆκον του τήν ὀργάνωση μιᾶς *βδομαδιάτικης ἐφημερίδας:* αὐτό θά ἦταν πέρα γιά πέρα δυνατό μέ τόν ὅρο ὅτι *ὅλοι* οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες θά δουλέψουν πραγματικά *ἀπό κοινοῦ* γιά ἕνα τέτοιο ὄργανο.

6. *Προετοιμασία τῆς ἡμερησίας διάταξης τοῦ συνεδρίου τοῦ κόμματος καί τῶν εἰσηγήσεων πάνω στά θέματά της.* 'Η συνδιάσκεψη θά πρέπει ἐνμέρει νά καθορίσει ἡ ἴδια κι ἐνμέρει ν' ἀναθέσει στήν 'Οργ. ἐπιτροπή νά συντάξει αὐτή τήν ἡμερησία διάταξη καί *ὁπωσδήποτε* νά ὁρίσει (resp. ν' ἀναζητήσει) εἰσηγητές γιά τό κάθε θέμα. Μόνο ἐφόσον ὁριστοῦν οἱ εἰσηγητές ἀπό πρίν μποροῦμε νά ἐξασφαλίσουμε μιά πραγματικά ὁλόπλευρη ἐξέταση τῶν ζητημάτων (μερικές εἰσηγήσεις θά μποροῦσαν νά δημοσιευτοῦν ἐκ τῶν προτερων ὁλόκληρες ἤ ἐνμέρει καί νά μποῦν γιά συζήτηση στόν τύπο: λχ., ἐμεῖς ἐλπίζουμε νά δημοσιεύσουμε σύντομα τή σχεδόν τελειωμένη πιά εἰσήγηση ἑνός μέλους τῆς σύνταξης γιά τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας * κτλ.) καί μιά σωστή λύση τους στό συνέδριο.

7. *Τρέχοντα πραχτικά ζητήματα τοῦ κινήματος,* — λχ.,

(α) συζήτηση κι ἔγκριση τῆς πρωτομαγιάτικης προκήρυξης (resp. συζήτηση τῶν σχεδίων τῆς προκήρυξης πού προτείνουν ἡ «"Ισκρα» καί ἄλλες ὀργανώσεις)·

(β) πρωτομαγιάτικη διαδήλωση, — χρόνος καί τρόποι ὀργάνωσής της·

---

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 305-350. *'Η Σύντ.*

(γ) ἀνάθεση στήν Ὀργ. ἐπιτροπή τοῦ καθήκοντος νά ὑποβοηθάει τήν ὀργάνωση μποϋκοτάζ, διαδηλώσεων κτλ., καθώς καί βαθμιαία ἰδεολογική προετοιμασία τῶν μελῶν τοῦ κόμματος καί προετοιμασία τῶν δυνάμεων καί τῶν μέσων τοῦ κόμματος γιά τήν παλλαϊκή ἐξέγερση·

(δ) διάφορα οἰκονομικά ζητήματα σχετικά μέ τά ἔξοδα τῆς Ὀργ. ἐπιτροπῆς *κτλ.*

Τελειώνοντας τήν ἔκθεσή μας πάνω στά ζητήματα τῶν καθηκόντων καί τῆς Tagesordnung τοῦ συνεδρίου μας, θά σημειώσουμε μόνο ὅτι μᾶς εἶναι τελείως ἀδύνατο νά συντάξουμε μιά ἀναλυτική ἔκθεση γιά τή δουλειά τῆς «Ἴσκρα», ἐπειδή δέν ἔχουμε καθόλου καιρό. Γι' αὐτό τό λόγο εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά περιοριστοῦμε στό συνημμένο σύντομο προσχέδιο.

(NB) **ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ** ΑΠΟΦΑΣΗΣ

1. Ἡ συνδιάσκεψη ἀποκρούει ἀποφασιστικά ὅλες τίς ἀπόπειρες εἰσαγωγῆς τοῦ ὀπορτουνισμοῦ στό ἐπαναστατικό ταξικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου, — ἀπόπειρες πού βρῆκαν τήν ἔκφρασή τους στή λεγόμενη «κριτική τοῦ μαρξισμοῦ», στό μπερνσταϊνισμό καί στόν «οἰκονομισμό». Τή στιγμή πού ἡ ἀστική τάξη ὅλων τῶν χωρῶν πανηγυρίζει γιά τήν πολυθρύλητη «κρίση τοῦ σοσιαλισμοῦ», ἡ συνδιάσκεψη, ἐξονόματος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας, διαδηλώνει τήν ἀλληλεγγύη της πρός τήν ἐπαναστατική διεθνῆ σοσιαλδημοκρατία καί τήν ἀκλόνητη πεποίθησή της ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία θά βγεῖ ἀπ' αὐτή τήν κρίση ἀκόμα πιό γερή καί προετοιμασμένη νά παλαίψει σκληρά γιά τήν πραγματοποίηση τῶν μεγάλων της ἰδανικῶν.

2. Ἡ συνδιάσκεψη διαδηλώνει τήν ἀλληλεγγύη της πρός τή Διακήρυξη τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας κι ἐπιβεβαιώνει ὅτι θεωρεῖ ἄμεσο πολιτικό καθῆκον τοῦ κόμματος τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας. Ἡ συνδιάσκεψη δηλώνει ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία βάζει στήν πρώτη γραμμή τῆς δράσης της, πού ἀποβλέπει στήν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ ἄμεσου καθήκοντος καθώς καί τοῦ τελικοῦ της σκοποῦ, τήν ὁλόπλευρη καί παλλαϊκή πολιτική ζύμωση πού καλεῖ τό προλεταριάτο στήν πάλη ἐνάντια σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις οἰκονομικῆς, πολιτικῆς, ἐθνικῆς καί κοινωνικῆς καταπίεσης, ἐνάντια σ' ὁποια-

δήποτε μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ κι ἄν στρέφεται αὐτή ἡ καταπίεση. Ἡ συνδιάσκεψη δηλώνει, ὅτι τό κόμμα θά ὑποστηρίζει κάθε ἐπαναστατικό καί προοδευτικό-ἀντιπολιτευτικό κίνημα πού στρέφεται ἐνάντια στό ὑφιστάμενο πολιτικό καί κοινωνικό καθεστώς. Σάν πραχτικό μέρος πάλης, ἡ συνδιάσκεψη συνιστᾶ ἰδιαίτερα τήν ὀργάνωση μποϋκοτάζ, συλλαλητηρίων στά θέατρα κτλ., καθώς καί τίς ὀργανωμένες μαζικές διαδηλώσεις. Ἡ συνδιάσκεψη κάνει σύσταση σ' ὅλες τίς ἐπιτροπές καί τίς ὁμάδες τοῦ κόμματος νά στρέψουν τήν προσοχή τους στήν ἀνάγκη τῆς λήψης προπαρασκευαστικῶν μέτρων γιά τήν παλλαϊκή ἔνοπλη ἐξέγερση κατά τῆς τσαρικῆς ἀπολυταρχίας.

3. Ἡ συνδιάσκεψη δηλώνει, ὅτι ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία θά ἐξακολουθήσει νά καθοδηγεῖ τήν οἰκονομική πάλη τοῦ προλεταριάτου, θά φροντίζει γιά τό πλάταιμα καί τό βάθαιμά της, γιά τό δυνάμωμα τῆς ἰδεολογικῆς καί ὀργανωτικῆς σύνδεσής της μέ τό σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κίνημα, θά προσπαθεῖ νά ἐπωφελεῖται ἀπό κάθε ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς πάλης γιά τό ἀνέβασμα τῆς πολιτικῆς συνείδησης τοῦ προλεταριάτου καί τό τράβηγμά του στήν πολιτική πάλη. Ἡ συνδιάσκεψη δηλώνει, ὅτι δέν ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη νά κάνουμε στήν ἀρχή ζύμωση μόνο σέ οἰκονομική βάση ἤ νά θεωροῦμε γενικά τήν οἰκονομική ζύμωση σάν τό μέσο πού μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ πιό πλατιά γιά τό τράβηγμα τῶν μαζῶν στήν πολιτική πάλη.

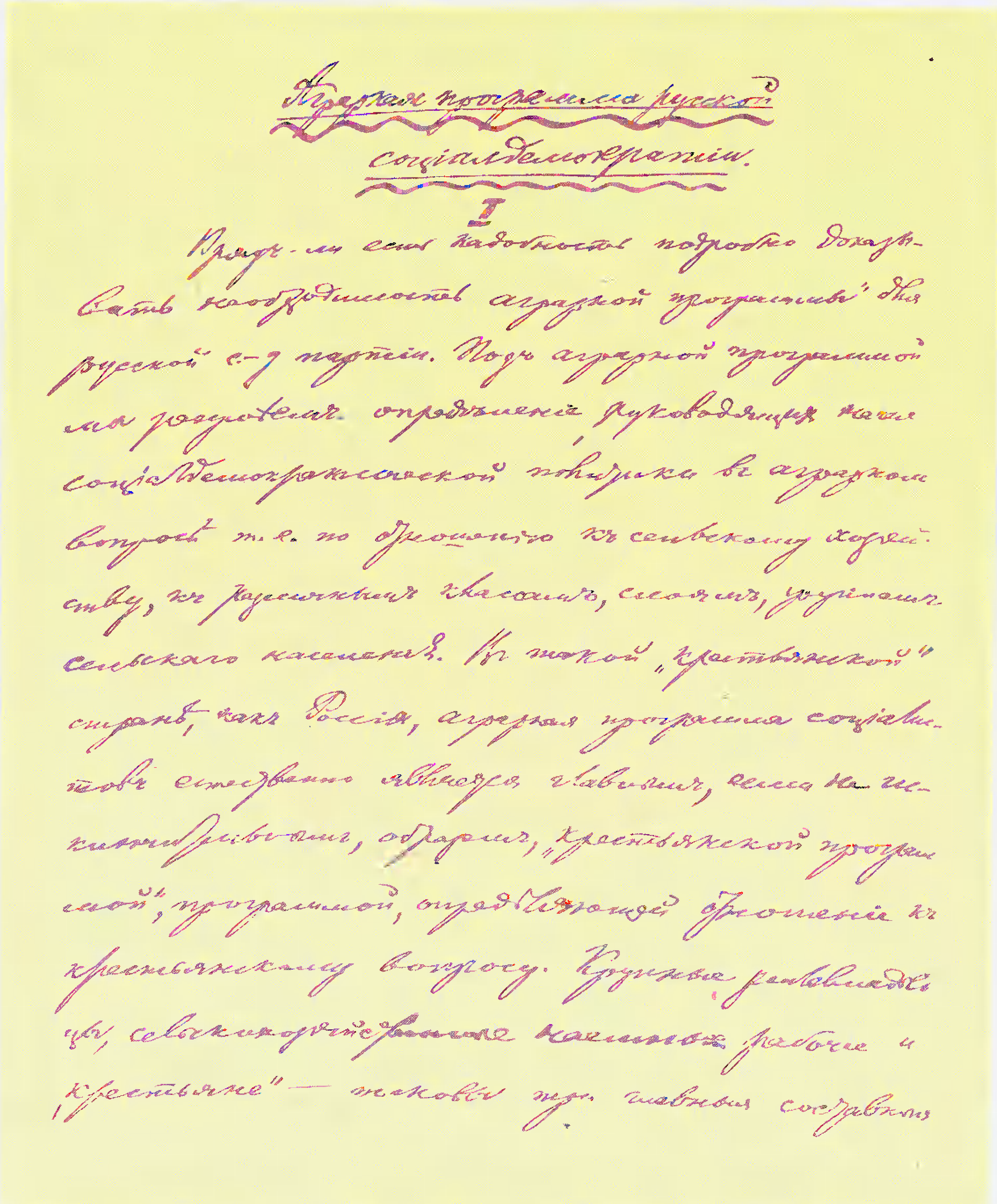
[NB: Θά εἶχε μεγάλη σημασία *νά περιαδράχναμε* κι ἐδῶ ἀκόμα μιά φορά τό «*Ραμπότσεγε Ντιέλο*»!!]

4. (Σχετικά μέ τήν ἀγροτιά, νά μιλήσουμε ἴσως στό πνεῦμα τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος;

Θά προσπαθήσω νά τό γράψω καί νά τό στείλω μετά.)

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1923 στά "Απαντα τοῦ Ν. Λένιν (Β. Οὐλιάνοφ), τόμ. V

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

Аграрная программа русской
социалдемократии.

I

Нужно-ли еще теперь подробно доказывать необходимость аграрной программы для русской с.-д. партии. Подъ аграрной программою мы разумеемъ определение руководящихъ начал социалдемократической политики въ аграрномъ вопросе т. е. по отношению къ сельскому хозяйству, къ различнымъ классамъ, слоямъ, группамъ сельскаго населения. Въ такой „крестьянской" стране, какъ Россия, аграрная программа социалистовъ естественно является главнымъ, если не исключительнымъ, образомъ, „крестьянской программой", программой, определяющей отношение къ крестьянскому вопросу. „Крупные землевладельцы, сельскохозяйственные наемные рабочие и крестьяне" — таковы три главныхъ составныхъ

Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ χειρογράφου τοῦ Β.Ι. Λένιν
«Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας». — 1902
Σμίκρυνση

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ [133]

Γράφτηκε τό Φλεβάρη–πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Μάρτη 1902

Δημοσιεύτηκε τόν Αὔγουστο τοῦ 1902 στό περιοδικό «Ζαριά» τεῦχος 4
Ὑπογραφή: Ν. Λένιν

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

I

Δέ χρειάζεται, θαρρῶ, ν' ἀποδείξουμε λεπτομερειακά, ὅτι τό ρωσικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα ἔχει ἀνάγκη ἀπό «ἀγροτικό πρόγραμμα». Λέγοντας ἀγροτικό πρόγραμμα, ἐννοοῦμε τόν καθορισμό τῶν καθοδηγητικῶν ἀρχῶν τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς πολιτικῆς στό ἀγροτικό ζήτημα, δηλαδή σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ἀγροτική οἰκονομία, τίς διάφορες τάξεις, στρώματα, ὁμάδες τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου. Σέ μιά τέτοια «ἀγροτική» χώρα ὅπως εἶναι ἡ Ρωσία, τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῶν σοσιαλιστῶν εἶναι φυσικά, κυρίως, ἄν ὄχι ἀποκλειστικά «πρόγραμμα τῶν ἀγροτῶν», πρόγραμμα πού καθορίζει τή στάση ἀπέναντι στό ζήτημα τῆς ἀγροτιᾶς. Μεγάλοι γαιοκτήμονες, μισθωτοί ἐργάτες γῆς καί «ἀγρότες» — αὐτά εἶναι τά τρία κύρια συστατικά μέρη τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου σέ κάθε κεφαλαιοκρατική χώρα, μαζί καί στή Ρωσία. Κι ὅσο καθορισμένη καί σαφής εἶναι αὐτή καθαυτή ἡ στάση τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ἀπέναντι στά δυό πρῶτα ἀπό τά τρία παραπάνω συστατικά μέρη (τούς γαιοκτήμονες καί τούς ἐργάτες) τόσο ἀκαθόριστη εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς «ἀγροτιᾶς», καί πολύ περισσότερο ἡ πολιτική μας ἀπέναντι στά βασικά ζητήματα τῆς ζωῆς καί τῆς ἐξέλιξής της. Ἄν στή Δύση τήν οὐσία τοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τήν ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τό «ζήτημα τῆς ἀγροτιᾶς», αὐτό ἰσχύει σέ πολύ μεγαλύτερο ἀκόμα βαθμό γιά τή Ρωσία. Γιά μᾶς τούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες εἶναι πολύ περισσότερο ἀναγκαῖος ὁ ὅσο τό δυνατό σαφέστερος καθορισμός τῆς πολιτικῆς μας στό ζήτημα τῶν ἀγροτῶν, γιατί ἡ κατεύθυνσή μας στή Ρωσία εἶναι ἀκόμα πολύ νέα καί γιατί ὅλος ὁ παλιός ρωσικός σοσιαλισμός ἦταν, σέ τελευταία ἀνάλυση, «ἀγροτικός» σοσιαλισμός. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στή μάζα τῶν ρώσων «ριζοσπαστῶν» πού θεωρεῖ τόν ἑαυτό της θεματοφύλακα τῆς κληρονομιᾶς πού ἄφησαν οἱ σοσιαλιστές-ναρόντνικοί μας κάθε ἀπόχρωσης, δέν ἔμεινε σχεδόν τίποτα πιά τό σοσιαλιστικό. Ὅλοι τους ὅμως τόσο πιό πρόθυμα προωθοῦν

στήν πρώτη γραμμή τίς διαφωνίες τους μέ μᾶς στό «ἀγροτικό» ζήτημα ὅσο πιό εὐχάριστο τούς εἶναι νά κρύβουν τό γεγονός ὅτι στό προσκήνιο τῆς κοινωνικοπολιτικῆς ζωῆς τῆς Ρωσίας ἔχει πιά προβάλει τό «ἐργατικό» ζήτημα, ὅτι στό ζήτημα αὐτό δέν ἔχουν καμιά σταθερή βάση κι ὅτι ἐδῶ τά ἐννιά δέκατα ἀπ' αὐτούς εἶναι στήν οὐσία κοινότατοι ἀστοί σοσιαλρεφορμιστές. Τέλος, οἱ πολυάριθμοι «κριτικοί τοῦ μαρξισμοῦ», πού ἀπό τήν τελευταία αὐτή ἄποψη ἔχουν συγχωνευτεῖ σχεδόν ὁλότελα μέ τούς ρώσους ριζοσπάστες (ἤ φιλελεύθερους;), προσπαθοῦν ἐπίσης νά ρίξουν τό βάρος ἀκριβῶς στό ζήτημα τῶν ἀγροτῶν ὅπου ὁ «ὀρθόδοξος μαρξισμός» ἔχει τάχα πιό πολύ ρεζιλευτεῖ ἀπό τά «νεότατα ἔργα» τῶν διαφόρων Μπέρνσταϊν, Μπουλγκάκοφ, Ντάβιντ, Χέρτς, ἀκόμα καί... τῶν Τσερνόφ!

Ἔπειτα, ἐκτός ἀπό τίς θεωρητικές συγχύσεις καί τόν πόλεμο τῶν «πρωτοπόρων» κατευθύνσεων, καί οἱ καθαρά πραχτικές ἀνάγκες τοῦ ἴδιου τοῦ κινήματος προβάλλουν τόν τελευταῖο καιρό τό καθῆκον τῆς προπαγάνδας καί τῆς ζύμωσης στό χωριό. Ὡστόσο, μιά κάπως σοβαρή καί πλατιά ὀργάνωση αὐτῆς τῆς δουλειᾶς εἶναι ἀδύνατη χωρίς ἕνα συνεπές ἀπό ἄποψη ἀρχῶν καί πολιτικά κατάλληλο πρόγραμμα. Καί οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες, ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή πού ἐμφανίστηκαν σάν ἰδιαίτερη κατεύθυνση, ἀναγνώρισαν ὅλη τή σπουδαιότητα τοῦ «ἀγροτικοῦ ζητήματος». Ὑπενθυμίζουμε πώς στό σχέδιο προγράμματος τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν πού συντάχθηκε ἀπό τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» κι ἐκδόθηκε στά 1885, ὑπάρχει ἡ διεκδίκηση τῆς «ριζικῆς ἀναθεώρησης τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων (τῶν ὅρων τῆς ἐξαγορᾶς καί τῆς παροχῆς κλήρου στούς ἀγρότες)» *. Στήν μπροσούρα του «Τά καθήκοντα τῶν σοσιαλιστῶν στόν ἀγώνα ἐνάντια στήν πείνα στή Ρωσία» (1892) ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ μίλησε ἐπίσης γιά τή σοσιαλδημοκρατική πολιτική στό ἀγροτικό ζήτημα.

Γι' αὐτό τό λόγο εἶναι ἐντελῶς φυσικό πού καί ἡ «Ἴσκρα» σ' ἕνα ἀπό τά πρῶτα φύλλα της (Ἀπρίλης 1901, ἀρ. φύλλου 3) παρουσίασε ἕνα προσχέδιο ἀγροτικοῦ προγράμματος, καθορίζοντας στό ἄρθρο «Τό ἐργατικό κόμμα καί ἡ ἀγροτιά» ** τή θέση της ἀπέναντι στίς βάσεις τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς τῶν ρώσων

* Βλ. τό παράρτημα τῆς μπροσούρας τοῦ Π. Μπ. Ἀξελρόντ: «Σχετικά μέ τά σημερινά καθήκοντα καί τήν ταχτική τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν». Γενεύη, 1898.

** Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 436-444. *Ἡ Σύντ.*

σοσιαλδημοκρατῶν. Τό ἄρθρο αὐτό προκάλεσε ἀπορίες σέ πάρα πολλούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες. Σχετικά μ' αὐτό στή σύνταξη ἔφτασαν ἀρκετές παρατηρήσεις καί γράμματα. Οἱ κυριότερες ἀντιρήσεις προκλήθηκαν ἀπό τό σημεῖο τό σχετικό μέ τήν ἐπιστροφή τῶν «ὀτρέζκι», καί σκοπεύαμε μάλιστα ν' ἀνοίξουμε συζήτηση στό «Ζαριά» πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα, ὅταν κυκλοφόρησε τό 10 φύλλο τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μέ τό ἄρθρο τοῦ Μαρτίνοφ, πού ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἐξέταζε καί τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς «Ἴσκρα». Ἐπειδή τό «Ραμπ. Ντιέλο» συνόψισε πολλές ἀπό τίς συνηθισμένες ἀντιρήσεις, ἐλπίζουμε ὅτι οἱ ἀνταποκριτές μας δέ θά παραπονεθοῦν ἐναντίον μας πού θά περιοριστοῦμε *γιά τήν ὥρα* ν' ἀπαντήσουμε μόνο στόν Μαρτίνοφ.

Ὑπογραμμίζω τό *γιά τήν ὥρα* γιά τούς παρακάτω λόγους. Τό ἄρθρο τῆς «Ἴσκρα» γράφτηκε ἀπό ἕνα μέλος τῆς σύνταξης, καί τά ὑπόλοιπα μέλη της, ὄντας ἀλληλέγγυα μέ τόν ἀρθρογράφο στή γενική τοποθέτηση τοῦ ζητήματος, μποροῦσαν, ἐννοεῖται, νάχουν διαφορετικές γνῶμες στίς λεπτομέρειες, σέ ὁρισμένα σημεῖα. Στό μεταξύ ὅλη ἡ συνταχτική ἐπιτροπή μας (δηλαδή μαζί καί ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς») ἦταν ἀπασχολημένη μέ τήν ἐπεξεργασία ἑνός συλλογικοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ κόμματός μας πού νά προταθεῖ ἀπομέρους τῆς σύνταξης. Ἡ ἐπεξεργασία αὐτή τράβηξε σέ μάκρος (ἐνμέρει ἐπειδή παρουσιάστηκαν διάφορες κομματικές δουλειές καί ἐπειδή ὑπῆρχαν ὁρισμένοι συνωμοτικοί λόγοι καί ἐνμέρει ἐπειδή ἦταν ἀνάγκη νά γίνει εἰδικό συνέδριο γιά τήν ὁλόπλευρη συζήτηση τοῦ προγράμματος) καί τελείωσε μόλις τελευταῖα. Ἐφόσον τό σημεῖο γιά τήν ἐπιστροφή τῶν «ὀτρέζκι» παρέμενε προσωπική μου γνώμη, δέ βιάστηκα νά τό ὑπερασπίσω, ἐπειδή γιά μένα ἡ γενική τοποθέτηση τοῦ ζητήματος τῆς ἀγροτικῆς μας πολιτικῆς εἶχε πολύ μεγαλύτερη σπουδαιότητα ἀπ' ὅ,τι τό ξεχωριστό αὐτό σημεῖο, πού μποροῦσε ἀκόμα καί ν' ἀπορριφθεῖ ἤ νά τροποποιηθεῖ οὐσιαστικά στό κοινό μας σχέδιο. Σήμερα θά ὑπερασπίσω αὐτό τό κοινό πιά σχέδιο. Καί θά παρακαλέσουμε τό «φίλο ἀναγνώστη», πού δέν παρέλειψε νά μᾶς κάνει γνωστή τήν κριτική του γιά τό ἀγροτικό μας πρόγραμμα, ν' ἀσχοληθεῖ τώρα μέ τήν κριτική τοῦ κοινοῦ μας σχεδίου.

II

Ἄς παραθέσουμε ὁλόκληρο τό «ἀγροτικό» μέρος αὐτοῦ τοῦ σχεδίου.

«Γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος

τῆς δουλοπαροικίας καί γιά τήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό, τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας θά ἐπιδιώξει:

1. τήν κατάργηση τῶν δόσεων ἐξαγορᾶς καί τῶν γεώμορων καθώς κι ὅλων τῶν ὑποχρεώσεων πού βαραίνουν τώρα τήν ἀγροτιά, σάν φορολογούμενη τάξη·

2. τήν κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης κι ὅλων τῶν νόμων πού δεσμεύουν τόν ἀγρότη νά διαθέτει τή γῆ του·

3. τήν ἐπιστροφή στό λαό τῶν χρημάτων πού πάρθηκαν ἀπ' αὐτόν μέ τή μορφή δόσεων ἐξαγορᾶς καί γεώμορων· δήμευση γι' αὐτό τό σκοπό τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν καί τῶν χτημάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, καθώς κι ἐπιβολή εἰδικοῦ φόρου στίς γαῖες τῶν μεγάλων εὐγενῶν-γαιοχτημόνων πού ἐπωφελήθηκαν ἀπό τά δάνεια ἐξαγορᾶς· μετατροπή τῶν ποσῶν πού θά ἐξευρεθοῦν μ' αὐτό τόν τρόπο σέ εἰδικό λαϊκό κεφάλαιο γιά τίς πολιτιστικές ἀνάγκες καί τούς ἀγαθοεργούς σκοπούς τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων·

4. τήν ὀργάνωση ἐπιτροπῶν τῶν ἀγροτῶν:

α) γιά τήν ἐπιστροφή στίς ἀγροτικές κοινότητες (μέ ἀπαλλοτρίωση ἤ — σέ περίπτωση πού οἱ γαῖες πέρασαν ἀπό χέρι σέ χέρι, — μέ ἐξαγορά κτλ.) τῶν γαιῶν πού ἀφαιρέθηκαν ἀπό τούς ἀγρότες μέ τήν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας καί ἀποτελοῦν στά χέρια τῶν τσιφλικάδων ὄργανο ὑποδούλωσης τῶν ἀγροτῶν·

β) γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας πού διασώζονται στά Οὐράλια, στά Ἀλτάια, στή Δυτική ἀκρινή περιοχή καί σέ ἄλλες περιοχές τοῦ κράτους.

5. τήν παροχή τοῦ δικαιώματος στά δικαστήρια νά μειώνουν τά ἐξαιρετικά μεγάλα νοίκια γιά τή γῆ καί ν' ἀκυρώνουν τίς συμφωνίες πού ἔχουν ὑποδουλωτικό χαρακτήρα».

Ἴσως νά παραξενευτεῖ ὁ ἀναγνώστης πού στό «ἀγροτικό πρόγραμμα» δέν ὑπάρχουν καθόλου διεκδικήσεις γιά τούς μισθωτούς ἐργάτες γῆς. Σχετικά μ' αὐτό θά παρατηρήσουμε ὅτι οἱ διεκδικήσεις αὐτές μπῆκαν στό προηγούμενο κεφάλαιο τοῦ προγράμματος ὅπου περιέχονται οἱ διεκδικήσεις πού προβάλλει τό κόμμα μας «γιά τήν προστασία τῆς *ἐργατικῆς τάξης* ἀπό τό φυσικό καί ἠθικό ἐκφυλισμό, καθώς καί γιά τό ἀνέβασμα τῆς ἱκανότητάς της νά παλαίβει γιά τήν ἀπελευθέρωσή της». Οἱ λέξεις πού ὑπογραμμίσαμε, περιλαβαίνουν *ὅλους* τούς μι-

σθωτούς ἐργάτες, μαζί καί τούς ἐργάτες γῆς, κι *ὅλα τά 16 ἄρθρα* αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου τοῦ προγράμματος ἀφοροῦν *καί τούς ἐργάτες γῆς*.

Ἡ συνένωση αὐτή τῶν ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας καί τῶν ἐργατῶν γῆς 'σ' ἕνα κεφάλαιο κι ὁ περιορισμός τοῦ «ἀγροτικοῦ» μέρους τοῦ προγράμματος μονάχα στίς διεκδικήσεις τῶν «ἀγροτῶν» εἶναι ἀλήθεια πώς ἔχει τό μειονέκτημα, ὅτι οἱ διεκδικήσεις ὑπέρ τῶν ἐργατῶν γῆς δέ χτυπᾶνε στό μάτι, δέ φαίνονται μέ τήν πρώτη ματιά. Ἕνα ἐπιπόλαιο διάβασμα τοῦ προγράμματος μπορεῖ μάλιστα νά δημιουργήσει τήν ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἐντύπωση, ὅτι ἐμεῖς σκόπιμα ἀφήσαμε στό περιθώριο τίς διεκδικήσεις ὑπέρ τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν γῆς. Εἶναι περιττό νά ποῦμε πώς μιά τέτοια ἐντύπωση θά ἦταν ριζικά λαθεμένη. Ὅσο γιά τό μειονέκτημα πού ἀναφέραμε, εἶναι στήν οὐσία καθαρά ἐπιφανειακοῦ χαρακτήρα. Αὐτό μπορεῖ εὔκολα νά ἐξουδετερωθεῖ τόσο μέ τήν πιό προσεχτική μελέτη τοῦ προγράμματος ὅσο καί μέ τό σχολίασμά του (κι ἐννοεῖται πώς τό κομματικό μας πρόγραμμα δέ «θά πάει στό λαό», παρά συνοδευόμενο ὄχι μόνο μέ ἔντυπα, ἀλλά καί — πράγμα πού εἶναι πολύ σπουδαιότερο — μέ προφορικά σχόλια). Ἄν κάποια ὁμάδα θελήσει ν' ἀπευθυνθεῖ εἰδικά πρός τούς ἐργάτες γῆς, δέν ἔχει παρά νά ξεχωρίσει ἀπ' ὅλες τίς διεκδικήσεις πού ἀφοροῦν τούς ἐργάτες, ἐκεῖνες ἀκριβῶς πού ἔχουν τή μεγαλύτερη σημασία γιά τούς ἐργάτες γῆς, τούς μεροκαματιάρηδες κτλ., καί νά τίς ἐκθέσει σέ μιά ἰδιαίτερη μπροσούρα, σ' ἕνα φυλλάδιο ἤ σέ μιά σειρά προφορικές ἐξηγήσεις. Ἡ *μόνη σωστή* ἀπό ἄποψη ἀρχῶν σύνταξη τῶν κεφαλαίων τοῦ προγράμματος πού ἐξετάζουμε, εἶναι ἀκριβῶς ἐκείνη πού θά συγκέντρωνε σ' ἕνα κεφάλαιο ὅλες τίς διεκδικήσεις γιά τούς μισθωτούς ἐργάτες *ὅλων τῶν κλάδων* τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καί θά χώριζε αὐστηρά σ' ἕνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο τίς διεκδικήσεις γιά τούς «ἀγρότες», γιατί τό βασικό κριτήριο γιά τό τί μποροῦμε καί τί πρέπει νά διεκδικοῦμε στήν πρώτη καί στή δεύτερη περίπτωση *δέν εἶναι καθόλου τό ἴδιο*. Ἡ ριζική διαφορά τῶν δυό κεφαλαίων τοῦ προγράμματος πού ἐξετάζουμε, διατυπώνεται στήν εἰσαγωγή τοῦ κάθε κεφαλαίου τοῦ σχεδίου.

Γιά τούς μισθωτούς ἐργάτες ἀπαιτοῦμε τέτοιες *μεταρρυθμίσεις*, πού «τούς προστατεύουν ἀπό τό φυσικό καί ἠθικό ἐκφυλισμό κι ἀνεβάζουν τήν ἱκανότητά τους γιά ἀγώνα»· ἐνῶ γιά τούς ἀγρότες ἐπιδιώκουμε μονάχα τέτοιους *μετασχηματισμούς* πού συντελοῦν «στήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας καί στήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς

πάλης στό χωριό». Ἀπό δῶ φαίνεται ὅτι οἱ διεκδικήσεις μας γιά τούς ἀγρότες εἶναι πολύ πιό περιορισμένες, ὅτι συνοδεύονται ἀπό πολύ πιό μετριοπαθεῖς ὅρους, ὅτι εἶναι κλεισμένες σέ πιό στενά πλαίσια. Ὅσον ἀφορᾶ τούς μισθωτούς ἐργάτες, ἐμεῖς ἀναλαβαίνουμε τήν ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων τους *σάν τάξης στή σύγχρονη κοινωνία*. Τό κάνουμε αὐτό, γιατί θεωροῦμε τό ταξικό τους κίνημα σάν τό μόνο *πραγματικά* ἐπαναστατικό κίνημα (σύγκρινε μέ ὅσα λέγονται γιά τή στάση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπέναντι στίς ἄλλες τάξεις στό θεωρητικό μέρος τοῦ προγράμματος) κι ἀκριβῶς αὐτό τό κίνημα ἐπιδιώκουμε νά ὀργανώσουμε, νά κατευθύνουμε καί νά φωτίσουμε μέ τό φῶς τῆς σοσιαλιστικῆς συνείδησης. Ἐνῶ ἀναφορικά μέ τήν ἀγροτιά, *δέν ἀναλαβαίνουμε καθόλου* τήν ὑπεράσπιση τῶν συμφερόντων της, *σάν τάξης μικρῶν ἰδιοχτητῶν γῆς καί γεωργῶν στή σύγχρονη κοινωνία*. Κάθε ἄλλο. «Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης», καί γι' αὐτό τό λόγο ἡ σοσιαλδημοκρατία ἐκπροσωπεῖ — *ἄμεσα* κι *ὁλοκληρωτικά* — μόνο τά συμφέροντα τοῦ προλεταριάτου, καί μόνο μέ τό ταξικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου ἐπιδιώκει νά συγχωνευθεῖ σ' ἕνα ἀδιάσπαστο σύνολο. Ὅλες οἱ ἄλλες τάξεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας εἶναι ὑπέρ τῆς διατήρησης τῶν βάσεων τοῦ ὑφιστάμενου οἰκονομικοῦ καθεστῶτος, καί γι' αὐτό τό λόγο ἡ σοσιαλδημοκρατία μπορεῖ ν' ἀναλάβει τήν ὑποστήριξη τῶν συμφερόντων αὐτῶν τῶν τάξεων μόνο κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες καί μέ ὁρισμένους, αὐστηρά καθορισμένους, ὅρους. Λογουχάρη, ἡ τάξη τῶν μικροπαραγωγῶν, μαζί καί τῶν μικρογεωργῶν, στήν πάλη της ἐνάντια στήν ἀστική τάξη εἶναι τάξη *ἀντιδραστική*, καί γι' αὐτό τό λόγο «ἄν προσπαθούσαμε νά σώσουμε τήν ἀγροτιά, ὑπερασπίζοντας τό μικρό νοικοκυριό καί τή μικρή ἰδιοχτησία ἀπό τήν ἐπιδρομή τοῦ καπιταλισμοῦ, δέ θά κάναμε τίποτε ἄλλο παρά νά παρεμποδίζουμε μάταια τήν κοινωνική ἐξέλιξη, νά ξεγελοῦμε τόν ἀγρότη μέ αὐταπάτες ὅτι εἶναι δυνατή καί στόν καπιταλισμό ἡ εὐημερία, θά σήμαινε νά διασπᾶμε τίς ἐργαζόμενες τάξεις, δημιουργώντας γιά τή μειοψηφία προνομιούχα θέση σέ βάρος τῆς πλειοψηφίας» («Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 3) *. Νά γιατί ἡ προβολή τῶν «ἀγροτικῶν» διεκδικήσεων στό σχέδιο προγράμματός μας συνοδεύεται ἀπό *δυό πολύ περιοριστικούς ὅρους*. Ἐμεῖς ἐξαρτᾶμε τό δίκαιο τῶν «ἀγροτι-

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμος 4ος, σελ. 439. *Ἡ Σύντ.*

κῶν διεκδικήσεων» στό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα, πρῶτο, ἀπό τόν ὅρο ὅτι θά ὁδηγοῦν στήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας καί, δεύτερο, ὅτι θά συντελοῦν στήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό

Ἄς ἀσχοληθοῦμε λεπτομερέστερα μέ τήν ἀνάλυση τοῦ καθενός ἀπ' αὐτούς τούς ὅρους πού σκιαγραφήσαμε ἤδη σύντομα στό τρίτο φύλλο τῆς «Ἴσκρα».

«Τά ὑπολείμματα τῆς παλιᾶς δουλοπαροικίας» εἶναι ἀκόμα πάρα πολλά στό χωριό μας. Αὐτό εἶναι γεγονός πασίγνωστο. Ἡ ξεπληρωμή μέ δουλειά καί ἡ ὑποδούλωση, τό γεγονός ὅτι οἱ ἀγρότες δέν ἔχουν πλήρη δικαιώματα καί σάν τάξη καί σάν πολίτες, ἡ ὑποταγή τους στόν ἐξοπλισμένο μέ βούρδουλα προνομιοῦχο γαιοχτήμονα, οἱ ταπεινώσεις στόν καθημερινό βίο πού κάνουν τόν ἀγρότη σωστό βάρβαρο, — ὅλα αὐτά δέν ἀποτελοῦν ἐξαίρεση, ἀλλά κανόνα στό ρωσικό χωριό, κι ὅλα αὐτά εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἄμεσες ἐπιβιώσεις τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας. Στίς περιπτώσεις καί στίς σχέσεις ὅπου ἐπικρατεῖ ἀκόμα αὐτό τό καθεστώς, καί στό βαθμό πού ἐπικρατεῖ, ἐχθρός του εἶναι *ὅλη ἡ ἀγροτιά σάν σύνολο*. Ἀπέναντι στή δουλοπαροικία, ἀπέναντι στούς τσιφλικάδες-ἀφέντες δουλοπάροικων καί στό κράτος πού τούς ὑπηρετεῖ, ἡ ἀγροτιά ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νά παραμένει ἀκριβῶς *τάξη* ὄχι τῆς κεφαλαιοκρατικῆς, ἀλλά τῆς δουλοπαροικιακῆς κοινωνίας, δηλαδή τάξη-κάστα *. Καί στό βαθμό πού διατηρεῖται ἀκόμα στό χωριό μας αὐτός ὁ χαρακτηριστικός γιά τή δουλοπαροικιακή κοινωνία ταξικός ἀνταγωνισμός τῆς «ἀγροτιᾶς» καί τῶν προνομιούχων γαιοχτημόνων, *στόν ἴδιο βαθμό* τό ἐργατικό κόμμα πρέπει ἀναμφισβήτητα νά εἶναι μέ τό μέρος τῆς «ἀγροτιᾶς», πρέπει νά ὑποστηρίζει τόν ἀγώνα της καί *νά τήν σπρώχνει στόν ἀγώνα* ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας.

Βάζουμε σέ εἰσαγωγικά τή λέξη ἀγροτιά, γιά νά σημειώσουμε

* Εἶναι γνωστό, ὅτι στή δουλοχτητική καί στή φεουδαρχική κοινωνία ἡ διάκριση ἀνάμεσα στίς τάξεις καθοριζόταν καί μέ τή διαίρεση τοῦ πληθυσμοῦ σέ *κάστες* καί συνοδευόταν ἀπό τήν καθιέρωση ἰδιαίτερης *νομικῆς* θέσης μέσα στό κράτος γιά κάθε τάξη. Γι' αὐτό οἱ τάξεις στή δουλοχτητική καί στή φεουδαρχική (καθώς καί στή δουλοπαροικιακή) κοινωνία ἦταν ἐπίσης καί ἰδαίτερες κάστες. Ἀντίθετα, στήν κεφαλαιοκρατική, τήν ἀστική κοινωνία νομικά ὅλοι οἱ πολίτες εἶναι ἰσότιμοι, ὁ χωρισμός σέ κάστες ἔχει καταργηθεῖ (τουλάχιστο καταρχήν), καί γι' αὐτό οἱ τάξεις ἔπαψαν νά εἶναι κάστες. Ὁ χωρισμός τῆς κοινωνίας σέ τάξεις εἶναι κοινός καί γιά τή δουλοχτητική, καί γιά τή φεουδαρχική, καί γιά τήν ἀστική κοινωνία, ὅμως στίς δυό πρῶτες ὑπῆρχαν τάξεις-κάστες, ἐνῶ στήν τελευταία οἱ τάξεις δέν εἶναι κάστες.

στήν περίπτωση αὐτή τήν ὕπαρξη μιᾶς ὁλότελα ἀναμφισβήτητης ἀντίφασης: φυσικά, στή σύγχρονη κοινωνία ἡ ἀγροτιά δέν εἶναι πιά ἑνιαία τάξη. Ὅποιος ὅμως συγχύζεται ἀπ' αὐτή τήν ἀντίφαση, ξεχνᾶ ὅτι δέν πρόκειται γιά ἀντίφαση στά λόγια, στή θεωρία, ἀλλά ἀντίφαση τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Δέν εἶναι ἐπινοημένη, ἀλλά ζωντανή διαλεχτική ἀντίφαση. *Ὅσο* ἡ δουλοπαροικιακή κοινωνία στό χωριό μας ἐκτοπίζεται ἀπό τή «σύγχρονη» (ἀστική) κοινωνία *τόσο* ἡ ἀγροτιά παύει νά εἶναι τάξη, διασπᾶται σέ ἀγροτικό προλεταριάτο καί σέ ἀγροτική ἀστική τάξη (μεγάλη, μεσαία, μικρή καί πολύ μικρή). *Ὅσο* διατηροῦνται ἀκόμα οἱ δουλοπαροικιακές σχέσεις *τόσο* ἐξακολουθεῖ ἀκόμα ἡ «ἀγροτιά» νά εἶναι τάξη, δηλαδή, τό ξαναλέμε, τάξη ὄχι τῆς ἀστικῆς, ἀλλά τῆς δουλοπαροικιακῆς κοινωνίας. Αὐτό τό «τόσο-ὅσο» ὑπάρχει στήν πραγματικότητα μέ τή μορφή μιᾶς *ἐξαιρετικά πολύπλοκης* περιπλοκῆς τῶν δουλοπαροικιακῶν καί τῶν ἀστικῶν σχέσεων στό σύγχρονο ρωσικό χωριό. Ἡ γαιοπρόσοδος σέ ἐργασία, ἡ γαιοπρόσοδος σέ εἶδος, ἡ γαιοπρόσοδος σέ χρῆμα καί ἡ κεφαλαιοκρατική γαιοπρόσοδος — γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν ὁρολογία τοῦ Μάρξ — περιπλέκονται στή χώρα μας κατά τόν πιό ἀλλόκοτο τρόπο. Ὑπογραμμίζουμε ἰδιαίτερα αὐτό τό γεγονός πού διαπιστώθηκε ἀπ' ὅλες τίς οἰκονομικές ἔρευνες τῆς Ρωσίας, γιατί κατανάγκην ἀποτελεῖ ἀναπόφευχτα τήν πηγή τοῦ πολύπλοκου, τοῦ μπερδεμένου, καί, ἄν ἀγαπᾶτε, τοῦ τεχνητοῦ χαρακτήρα μερικῶν «ἀγροτικῶν» διεκδικήσεών μας, πού ἀπό πρώτη ματιά προκαλεῖ σέ πολλούς μεγάλη κατάπληξη. Ὅποιος στίς ἀντιρήσεις του περιορίζεται στό νά ἐκφράζει *γενικά* τή δυσαρέσκειά του γιά τόν πολύπλοκο καί «πονηρό» αὐτό χαρακτήρα τῶν προτεινόμενων λύσεων, — ξεχνᾶ ὅτι ἁπλές λύσεις τόσο μπερδεμένων ζητημάτων *δέν μποροῦν νά ὑπάρχουν*. Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά παλαίβουμε ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῶν δουλοπαροικιακῶν σχέσεων, — αὐτό γιά ἕνα σοσιαλδημοκράτη εἶναι ἔξω ἀπό κάθε ἀμφιβολία. Ἐπειδή ὅμως οἱ σχέσεις αὐτές περιπλέκονται κατά τόν πιό πολύπλοκο τρόπο μέ τίς ἀστικές, *χρειάζεται* νά εἰσδύσουμε, ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ἡ ἔκφραση, ὥς τήν καρδιά τῆς πλοκῆς αὐτῆς, χωρίς νά φοβόμαστε τήν πολυπλοκότητα τοῦ προβλήματος. «Ἁπλή» λύση τοῦ προβλήματος θά μποροῦσε νά εἶναι *μονάχα μιά:* νά τό ἀποφύγουμε, νά τό παρακάμψουμε, ν' ἀφήσουμε τό «αὐθόρμητο στοιχεῖο» νά ξεμπερδέψει μόνο του ὅλο αὐτό τό κουβάρι. Τέτοια ὅμως «ἁπλότητα» πού τήν ἀγαπᾶνε πολύ ὅλοι οἱ ἀστοί καί οἱ «οἰκονομιστές» θαυμαστές τοῦ αὐθόρμητου, εἶναι ἀνάξια ἑνός σοσιαλδημοκράτη. Τό

κόμμα τοῦ προλεταριάτου πρέπει ὄχι μόνο νά ὑποστηρίζει, ἀλλά καί νά σπρώχνει μπροστά τήν ἀγροτιά στόν ἀγώνα της ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, καί γιά νά τή σπρώχνει μπροστά, δέ φτάνει νά περιορίζεται σέ γενικές εὐχές, — πρέπει νά δόσει συγκεκριμένη ἐπαναστατική κατεύθυνση, πρέπει νά μπορεῖ *νά βοηθήσει στό ξεδιάλυμα* τῶν μπερδεμένων ἀγροτικῶν σχέσεων.

III

Γιά νά δεῖ ὁ ἀναγνώστης πιό παραστατικά ὅτι εἶναι ἀναπόφευχτη μιά σύνθετη λύση τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος, θά τόν παρακαλέσουμε νά συγκρίνει ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη τό ἐργατικό καί τό ἀγροτικό κεφάλαιο τοῦ προγράμματος. Στό πρῶτο κεφάλαιο ὅλες οἱ λύσεις εἶναι ἐξαιρετικά ἁπλές, κατανοητές καί σέ κείνους ἀκόμα πού εἶναι πολύ λίγο μυημένοι καί πολύ λίγο σκέφτηκαν τό ζήτημα, «φυσικές», προσιτές, εὔκολα πραγματοποιήσιμες. Ἀντίθετα, στό δεύτερο κεφάλαιο οἱ περισσότερες λύσεις εἶναι ἐξαιρετικά περίπλοκες, «ἀκατανόητες» ἀπό πρώτη ματιά, τεχνητές, ὄχι πολύ πιθανές, δύσκολα πραγματοποιήσιμες. Πῶς ἐξηγεῖται αὐτή ἡ διαφορά; Μήπως ἐπειδή στήν πρώτη περίπτωση οἱ συντάχτες τοῦ προγράμματος σκέφτονταν νηφάλια καί πραχτικά, ἐνῶ στή δεύτερη τά ἔχασαν καί μπερδεύτηκαν, πέσανε στό ρωμαντισμό καί στήν ἀερολογία; Τέτοια ἐξήγηση — γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια — θά ἦταν ἐξαιρετικά «ἀφελής», παιδικά ἀφελής, καί δέ μᾶς φαίνεται περίεργο πού ὁ Μαρτίνοφ γαντζώθηκε ἀπ' αὐτήν. Δέ σκέφτηκε ὅτι ἡ πραχτική λύση τῶν μικρῶν ἐργατικῶν ζητημάτων διευκολύνθηκε καὶ ἁπλοποιήθηκε στό ἔπακρο ἀπό τήν ἴδια τήν οἰκονομική ἐξέλιξη. Οἱ κοινωνικοοικονομικές σχέσεις στόν τομέα τῆς μεγάλης κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς ἔγιναν (καί γίνονται ὅλο καί περισσότερο) τόσο διαυγεῖς, σαφεῖς, ἁπλές, πού τά ἄμεσα βήματα πρός τά μπρός χαράζονται μόνα τους, προβάλλουν μεμιᾶς καί μέ τήν πρώτη ματιά. Ἀντίθετα, ἡ ἐκτόπιση τῆς δουλοπαροικίας ἀπό τόν καπιταλισμό στό χωριό μπέρδεψε καί περιέπλεξε σέ τέτοιο βαθμό τίς κοινωνικοοικονομικές σχέσεις, πού πρέπει κανείς νά σκεφτεῖ πάρα πολύ πάνω στή λύση τῶν ἄμεσων πραχτικῶν ζητημάτων (στό πνεῦμα τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας), καί μποροῦμε νά ποῦμε ἀπό πρίν μέ πλήρη βεβαιότητα πώς δέ θά κατορθώσει νά βρεῖ μιά «ἁπλή» λύση.

Μέ τήν εὐκαιρία, μιά κι ἀρχίσαμε νά συγκρίνουμε τό ἐργατικό

καί τό ἀγροτικό μέρος τοῦ προγράμματος, ἄς σημειώσουμε ἀκόμα μιά βασική διαφορά ἀνάμεσά τους. Ἡ διαφορά αὐτή θά μποροῦσε νά διατυπωθεῖ σύντομα ἔτσι: στό ἐργατικό μέρος δέν ἔχουμε τό δικαίωμα νά βγαίνουμε ἔξω ἀπό τά πλαίσια τῶν κοινωνικομεταρυθμιστικῶν διεκδικήσεων, στό ἀγροτικό μέρος δέν πρέπει νά διστάζουμε νά προβάλλουμε καί κοινωνικοεπαναστατικές διεκδικήσεις. Ἤ μέ ἄλλα λόγια: στό ἐργατικό μέρος περιοριζόμαστε ἀναντίρρητα στά πλαίσια ἑνός προγράμματος μίνιμουμ, στό ἀγροτικό μέρος μποροῦμε καί πρέπει νά δόσουμε ἕνα πρόγραμμα μάξιμουμ *. Ἄς ἐξηγηθοῦμε.

Καί στά δυό μέρη δέν ἐκθέτουμε τόν τελικό μας σκοπό, ἀλλά τίς ἄμεσες διεκδικήσεις μας. Γι' αὐτό τό λόγο πρέπει καί στά δυό νά παραμένουμε στά πλαίσια τῆς σύγχρονης (=ἀστικῆς) κοινωνίας. Σ' αὐτό βρίσκεται ἡ ὁμοιότητα τῶν δυό μερῶν. Ἡ ριζική ὅμως διαφορά τους εἶναι ὅτι, ἐνῶ τό ἐργατικό μέρος περιέχει διεκδικήσεις πού στρέφονται ἐνάντια στήν *ἀστική τάξη*, ἀντίθετα, τό ἀγροτικό περιέχει διεκδικήσεις πού στρέφονται ἐνάντια στούς *τσιφλικάδες-ἀφέντες* δουλοπάροικων (θά ἔλεγα ἐνάντια στούς φεουδάρχες, ἄν τό ζήτημα τῆς χρησιμοποίησης τοῦ ὅρου αὐτοῦ γιά τούς γαιοχτήμονες εὐγενεῖς μας δέν ἦταν τόσο ἐπίμαχο ζήτημα)**. Στό ἐργατικό μέρος πρέπει νά περιοριστοῦμε σέ *ἐπιμέρους* βελτιώσεις τοῦ σημερινοῦ, ἀστικοῦ καθεστῶτος. Στό ἀγροτικό πρέπει νά ἐπιδιώκουμε τό *ὁλοκληρωτικό* ξεκαθάρισμα αὐτοῦ τοῦ καθεστῶτος ἀπ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας. Στό ἐργατικό μέρος δέν μποροῦμε νά βάζουμε διεκδικήσεις, πού ἡ σημασία τους θά ἰσοδυναμοῦσε μέ τήν οριστική συντριβή τῆς κυριαρχίας τῆς ἀστικῆς τάξης: ὅταν θά πετύχουμε αὐτόν τόν τελικό μας σκοπό, πού τόν ὑπογραμμίσαμε ἀρκετά σέ ἄλλο μέρος τοῦ προγράμματος καί πού δέν τόν χάνουμε «οὔτε στιγμή» ἀπό τά μάτια μας στόν ἀγώνα γιά τίς ἄμεσες διεκδικήσεις, τότε ἐμεῖς,

* Ἡ ἀντίρηση, ὅτι ἡ διεκδίκηση νά ἐπιστραφοῦν τά «ὀτρέζκι», δέν εἶναι καθόλου τό μέγιστο τῶν ἄμεσων διεκδικήσεών μας ὑπέρ τῆς ἀγροτιᾶς (resp. (respective—ἤ. *Ἡ Σύντ.*) τῶν ἀγροτικῶν μας διεκδικήσεων γενικά) κι ὅτι γι' αὐτό δέν εἶναι συνεπής, θά ἐξεταστεῖ παρακάτω, ὅταν θά μιλήσουμε πιά γιά τά συγκεκριμένα ἄρθρα τοῦ προγράμματος πού ὑπερασπίζουμε. Ἐμεῖς ὑποστηρίζουμε, καί θά προσπαθήσουμε νά τό ἀποδείξουμε, ὅτι ἡ διεκδίκηση «νά ἐπιστραφοῦν τά ὀτρέζκι» εἶναι τό μέγιστο ἐκείνου πού μποροῦμε νά προβάλουμε τώρα κιόλας στό ἀγροτικό μας πρόγραμμα.

** Προσωπικά προτιμῶ τή θετική λύση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, στήν προκειμένη ὅμως περίπτωση δέν εἶναι, φυσικά, κατάλληλος οὔτε ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος γιά νά αἰτιολογήσουμε ἤ ἔστω καί νά προτείνουμε τή λύση αὐτή, γιατί τώρα πρόκειται γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ συλλογικοῦ σχεδίου ἀγροτικοῦ προγράμματος ὅλης τῆς σύνταξης.

τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου, δέ θά περιοριστοῦμε πιά σέ ζητήματα ὅπως ἡ εὐθύνη τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἤ ὅπως οἱ ἐργατικές κατοικίες, ἀλλά θά πάρουμε στά χέρια μας *ὁλόκληρη* τή διεύθυνση καί τή διαχείριση ὅλης τῆς κοινωνικῆς παραγωγῆς, κι ἑπομένως καί τῆς διανομῆς. Ἀντίθετα, στό ἀγροτικό μέρος μποροῦμε καί πρέπει νά προβάλουμε διεκδικήσεις πού ἡ σημασία τους θά ἰσοδυναμοῦσε μέ τήν όριστική συντριβή τῆς κυριαρχίας τῶν τσιφλικάδων-ἀφεντάδων, μέ τό ὁλοκληρωτικό ξεκαθάρισμα τοῦ χωριοῦ μας ἀπό κάθε ἴχνος δουλοπαροικίας. Στό κεφάλαιο τῶν ἄμεσων ἐργατικῶν διεκδικήσεων δέν μποροῦμε νά βάζουμε κοινωνικοεπαναστατικές διεκδικήσεις, γιατί ἡ κοινωνική ἐπανάσταση πού ἀνατρέπει τήν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης, εἶναι πιά ἐπανάσταση τοῦ προλεταριάτου, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖ τόν *τελικό* μας σκοπό. Στό ἀγροτικό μέρος βάζουμε καί κοινωνικοεπαναστατικές διεκδικήσεις, γιατί ἡ κοινωνική ἐπανάσταση πού ἀνατρέπει τήν κυριαρχία τῶν τσιφλικάδων-ἀφεντάδων (δηλαδή τέτοια ἀκριβῶς κοινωνική ἐπανάσταση τῆς ἀστικῆς τάξης, ὅπως ἦταν ἡ μεγάλη γαλλική ἐπανάσταση), εἶναι δυνατή καί στή βάση τοῦ σημερινοῦ, τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Στό ἐργατικό μέρος παραμένουμε (γιά τήν ὥρα καί ὑπό ὅρους, μέ τίς ἰδιαίτερες ἀπόψεις καί προθέσεις μας, παρ' ὅλα αὐτά ὅμως παραμένουμε) στά πλαίσια τῆς κοινωνικῆς μεταρύθμισης, γιατί ἐδῶ ἀπαιτοῦμε μονάχα ἐκεῖνο πού μπορεῖ (καταρχήν) νά μᾶς δόσει ἡ ἀστική τάξη, χωρίς ἀκόμα νά χάσει τήν κυριαρχία της (καί πού γι' αὐτό οἱ διάφοροι κ. κ. Ζόμπαρτ, Μπουλγκάκοφ, Στροῦβε, Προκοπόβιτς καί Σία τή συμβουλεύουν ἀπό πρίν νά τό δόσει φρόνιμα καί μέ τό καλό). Ἐνῶ στό ἀγροτικό μέρος πρέπει, *σέ ἀντίθεση μέ τούς σοσιαλμεταρυθμιστές*, ν' ἀπαιτοῦμε καί κεῖνο πού ποτέ δέ θά τό δόσουν σέ μᾶς (ἤ στούς ἀγρότες) καί δέν μποροῦν νά τό δόσουν οἱ τσιφλικάδες-ἀφέντες δουλοπάροικων, ν' ἀπαιτοῦμε καί κεῖνο πού τό ἐπαναστατικό κίνημα τῆς ἀγροτιᾶς μπορεῖ νά τό πάρει μονάχα μέ τή βία.

IV

Νά γιατί εἶναι ἀνεπαρκές κι ἀκατάλληλο τό «ἁπλό» κριτήριο τοῦ «πραγματοποιήσιμου», μέ τό ὁποῖο ὁ Μαρτίνοφ «ξετίναξε» τόσο «εὔκολα» τό ἀγροτικό μας πρόγραμμα. Αὐτό τό κριτήριο τοῦ κατευθείαν κι ἄμεσα «πραγματοποιήσιμου» ἰσχύει γενικά μονάχα γιά τά καθαρῶς μεταρυθμιστικά κεφάλαια καί ἄρθρα τοῦ προγράμματός μας, ἐνῶ δέν ἰσχύει καθόλου γιά τό πρόγραμμα

ἑνός ἐπαναστατικοῦ κόμματος γενικά. Μέ ἄλλα λόγια, τό κριτήριο αὐτό ἰσχύει γιά τό πρόγραμμά μας μονάχα σάν ἐξαίρεση, καί καθόλου σάν γενικός κανόνας. Τό πρόγραμμά μας πρέπει νά εἶναι πραγματοποιήσιμο μονάχα μέ τήν πλατιά, φιλοσοφική ἔννοια αὐτῆς τῆς λέξης, ἔτσι πού οὔτε ἕνα γράμμα του νά μήν ἀντιφάσκει στήν κατεύθυνση ὅλης τῆς κοινωνικοοικονομικῆς ἐξέλιξης. Καί μιά πού καθορίσαμε σωστά (γενικά καί μερικά) τήν κατεύθυνση αὐτή, πρέπει — στό ὄνομα τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν μας καί τοῦ ἐπαναστατικοῦ μας χρέους — ν' ἀγωνιζόμαστε *μ' ὅλες μας τίς δυνάμεις*, πάντα καί ὁπωσδήποτε, γιά τό *μέγιστο* τῶν διεκδικήσεών μας. Τό νά προσπαθοῦμε ὅμως νά καθορίσουμε προκαταβολικά, πρίν ἀπό τήν ὁριστική ἔκβαση τοῦ ἀγώνα, μέσα στήν ἴδια τήν πορεία τοῦ ἀγώνα, πώς μπορεῖ νά μή πετύχουμε *ὁλόκληρο* τό μέγιστο, — σημαίνει ὅτι πέφτουμε στόν πιό καθαρό φιλισταϊσμό. Τέτοιοι συλλογισμοί ὁδηγοῦν πάντα στόν ὀπορτουνισμό, ἔστω κι ἄν δέν τό ἤθελαν ἀκόμα οἱ αὐτουργοί αὐτῶν τῶν συλλογισμῶν.

Πραγματικά, δέν εἶναι μήπως φιλισταϊσμός ὁ συλλογισμός τοῦ Μαρτίνοφ πού εἶδε στό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς «Ἴσκρα» «ρωμαντισμό» — «ἐπειδή *ἡ προσχώρηση τῆς ἀγροτικῆς μάζας στό κίνημά μας* στίς σημερινές συνθῆκες *εἶναι πολύ προβληματική*» («Ραμπότσεγε Ντιέλο» τεῦχος 10, σελ. 58, ἡ ὑπογράμμιση δική μου); Αὐτό εἶναι ἕνα καλό δεῖγμα τῶν πολύ «εὐλογοφανῶν» καί πολύ φτηνῶν συλλογισμῶν, πού μέ τή βοήθειά τους ἁπλουστευόταν ὁ ρωσικός σοσιαλδημοκρατισμός ὥς τό σημεῖο νά καταντᾶ «οἰκονομισμός». Ἄν ὅμως καλομελετήσετε αὐτόν τόν «εὐλογοφανῆ» συλλογισμό, θά δεῖτε πώς εἶναι σαπουνόφουσκα. «Τό κίνημά μας» εἶναι σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κίνημα. Ἡ ἀγροτική *μάζα* δέν μπορεῖ καθόλου «νά προσχωρήσει» *σ' αὐτό* τό κίνημα: ἡ προσχώρηση δέν εἶναι προβληματική, ἀλλά *ἀδύνατη*, καί γιά ἕνα τέτοιο ζήτημα δέν ἔγινε ποτέ λόγος. Στό «κίνημα» ὅμως ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας (ἐνάντια καί στήν ἀπολυταρχία) ἡ ἀγροτική μάζα *δέν μπορεῖ παρά νά προσχωρήσει*. Ἡ ἔκφραση «τό κίνημά μας» ἔκανε τόν Μαρτίνοφ νά μπερδέψει τά πράγματα, καί νά μήν ἐμβαθύνει στήν οὐσιαστική διαφορά τοῦ χαρακτήρα τοῦ κινήματος ἐνάντια στήν ἀστική τάξη καί τοῦ κινήματος ἐνάντια στή δουλοπαροικία *.

* Πόσο λίγο βάθυνε ὁ Μαρτίνοφ στό ζήτημα, γιά τό ὁποῖο καταπιάστηκε νά γράψει, φαίνεται ἰδιαίτερα χτυπητά ἀπό τήν παρακάτω φράση τοῦ ἄρθρου του: «Ἐπειδή τό ἀγροτικό μέρος τοῦ προγράμματός μας *θά ἔχει γιά πολύ*

Προβληματική μπορεῖ νά πεῖ κανείς ὄχι τήν προσχώρηση τῆς ἀγροτικῆς μάζας στό κίνημα ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, ἀλλά μόνο τό *βαθμό* αὐτῆς τῆς προσχώρησης: οἱ δουλοπαροικιακές σχέσεις στό χωριό ἔχουν τρομερά περιπλεχτεῖ μέ τίς ἀστικές, καί σάν τάξη τῆς ἀστικῆς κοινωνίας οἱ ἀγρότες (μικρογεωργοί) εἶναι στοιχεῖο πολύ περισσότερο συντηρητικό παρά ἐπαναστατικό (κυρίως ἐπειδή ἡ ἀστική ἐξέλιξη τῶν σχέσεων στήν ἀγροτική οἰκονομία βρίσκεται στή χώρα μας ἀκόμα μόλις στήν ἀρχή). Γι' αὐτό τό λόγο στήν ἐποχή τῶν πολιτικῶν μετασχηματισμῶν ἡ κυβέρνηση θά μπορεῖ νά διαιρέσει τούς ἀγρότες πολύ εὐκολότερα (ἀπ' ὅ,τι, λχ., τούς ἐργάτες); θά τῆς εἶναι πολύ εὐκολότερο νά ἐξασθενίσει (ἤ, στή χειρότερη περίπτωση, καί νά παραλύσει) τήν ἐπαναστατικότητά τους μέ μικρές κι ἀσήμαντες παραχωρήσεις σ' ἕνα μικρό σχετικά ἀριθμό μικροϊδιοχτητῶν.

Ὅλα αὐτά εἶναι σωστά. Τί βγαίνει ὅμως ἀπό δῶ; Ὅσο εὐκολότερο εἶναι γιά τήν κυβέρνηση νά συνεννοηθεῖ μέ τά συντηρητικά στοιχεῖα τῆς ἀγροτιᾶς τόσο περισσότερες προσπάθειες

καιρό ἀκόμα σχετικά μικρή πραχτική σημασία, ἀνοίγει ἕνα εὐρύ πεδίο ἐπαναστατικῆς φρασεολογίας». Οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις περιέχουν ἀκριβῶς τή σύγχυση πού ἐπισημαίνεται στό κείμενο. Ὁ Μαρτίνοφ ἄκουσε ὅτι στή Δύση τό ἀγροτικό πρόγραμμα τό προβάλλουν μονάχα ὅταν εἶναι πολύ ἀναπτυγμένο τό ἐργατικό κίνημα. Σέ μᾶς τό κίνημα αὐτό μόλις ἀρχίζει. Συνεπῶς — «γιά πολύ καιρό ἀκόμα»! — βιάζεται νά σὔμπεράνει ὁ δημοσιολόγος μας. Δέν πρόσεξε μιά λεπτομέρεια: στή Δύση τά ἀγροτικά προγράμματα γράφονται γιά νά τραβήξουν τούς *μισοαγρότες*, *μισοεργάτες* στό *σοσιαλδημοκρατικό* κίνημα ἐνάντια στήν *ἀστική τάξη*, ἐνῶ στή χώρα μας — γιά νά τραβηχτεῖ ἡ ἀγροτική *μάζα* στό *δημοκρατικό* κίνημα ἐνάντια στά *ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας*. Γι' αὐτό τό ἀγροτικό πρόγραμμα στή Δύση θ' ἀποχτᾶ τόσο *μεγαλύτερη* σημασία ὅσο περισσότερο θά προχωρεῖ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀγροτικοῦ καπιταλισμοῦ. Τό δικό μας ἀγροτικό πρόγραμμα, στό μεγαλύτερο μέρος τῶν διεκδικήσεών του, θά ἔχει τόσο μικρότερη πραχτική σημασία ὅσο *περισσότερο* θά προχωρεῖ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀγροτικοῦ καπιταλισμοῦ, γιατί τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας πού ἐναντίον τους στρέφεται αὐτό τό πρόγραμμα, σβήνουν καί μόνα τους καί κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς. Γι' αὐτό τό λόγο, τό ἀγροτικό μας πρόγραμμα προορίζεται, ἀπό πραχτική κυρίως πλευρά, γιά τό ἐντελῶς ἄμεσο μέλλον, γιά τήν περίοδο *πρίν* ἀπό τήν πτώση τῆς ἀπολυταρχίας. Πάντως, ἡ πολιτική ἀνατροπή στή Ρωσία θά συνεπιφέρει ἀναπόφευχτα τέτοιες ριζικές ἀλλαγές τῶν πιό καθυστερημένων ἀγροτικῶν μας σχέσεων, πού θά ὑποχρεωθοῦμε τότε δίχως ἄλλο ν' ἀναθεωρήσουμε τό ἀγροτικό μας πρόγραμμα. Ὁ Μαρτίνοφ ὅμως ξέρει καλά μονάχα ἕνα πράγμα: ὅτι τό βιβλίο τοῦ Κάουτσκι[134] εἶναι καλό (αὐτό εἶναι σωστό) καί ὅτι εἶναι ἀρκετό νά ἐπαναλαβαίνει κανείς καί ν' ἀντιγράφει τόν Κάουτσκι, χωρίς νά παίρνει ὑπόψη του τή ριζική διαφορά τῆς Ρωσίας ἀπό τήν ἄποψη τοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος (αὐτό δέν εἶναι καθόλου ἔξυπνο).

πρέπει νά καταβάλουμε ἐμεῖς καί τόσο γρηγορότερα νά ἐνεργήσουμε γιά νά συνεννοηθοῦμε μέ τά ἐπαναστατικά στοιχεῖα της. Τό καθῆκον μας εἶναι νά καθορίσουμε, μέ ὅλη τή δυνατή ἐπιστημονική ἀκρίβεια, πρός ποιά ἀκριβῶς *κατεύθυνση* πρέπει νά ὑποστηρίζουμε αὐτά τά στοιχεῖα, καί ὕστερα νά τά *ὑποκινοῦμε* σέ ἀποφασιστικό κι ἀνεπιφύλαχτο ἀγώνα ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, νά τά ὑποκινοῦμε πάντα καί σέ κάθε περίσταση, μ' ὅλα τά δυνατά μέσα. Καί δέν εἶναι μήπως φιλισταϊκή ἡ προσπάθεια «νά προδιαγράψουμε» προκαταβολικά τό *βαθμό ἐπιτυχίας* αὐτῆς μας τῆς ὑποκίνησης; Αὐτό ἄλλωστε θά τό ἀποφασίσει ἀργότερα ἡ ζωή καί θά τό ἀναγράψει ἡ ἱστορία, ἡ δική μας ὅμως δουλειά εἶναι τώρα ὁπωσδήποτε ν' ἀγωνιστοῦμε καί ν' ἀγωνιστοῦμε ὥς τό τέλος. Μήπως τολμᾶ ὁ στρατιώτης πού ρίχτηκε πιά στήν ἐπίθεση, νά σκεφτεῖ πώς δέ θά ἐξοντώσουμε ἴσως ὅλο τό ἐχθρικό σῶμα, ἀλλά μόνο τά τρία πέμπτα του; Μήπως δέν εἶναι «προβληματική», μέ τή μαρτινοφική ἔννοια, καί μιά τέτοια, λχ., διεκδίκηση, σάν τή διεκδίκηση *δημοκρατικοῦ πολιτεύματος*; Γιά τήν κυβέρνηση μάλιστα θά εἶναι ἀκόμα πιό εὔκολο νά ξεμπλέξει μέ μιά μικρή καταβολή ἀπέναντι *σ' αὐτό* τό γραμμάτιο, παρά νά ἐξαλείψει κάθε ἴχνος δουλοπαροικίας σύμφωνα μέ τό γραμμάτιο τῶν ἀγροτικῶν διεκδικήσεων. Ἀλλά τί μᾶς νοιάζει ἐμᾶς γι' αὐτό; Τή μικρή καταβολή θά τή βάλουμε, φυσικά, στήν τσέπη, χωρίς νά σταματήσουμε ὡστόσο καθόλου τόν ἀπεγνωσμένο ἀγώνα γιά νά πληρωθοῦμε *ὅλο* τό ποσό. Πρέπει νά διαδόσουμε πλατύτερα τήν ἰδέα ὅτι μόνο μέσα στή δημοκρατία μπορεῖ νά δοθεῖ ἡ ἀποφασιστική μάχη ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στήν ἀστική τάξη, πρέπει *νά δημιουργήσουμε* * καί νά στερεώσουμε τίς δημοκρατικές παραδόσεις ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς ρώσους ἐπαναστάτες κι ἀνάμεσα σέ ὅσο τό δυνατό πιό πλατιές μάζες ρώσων ἐργατῶν, πρέπει μέ τό σύνθημα «δημοκρατία» νά δείξουμε ὅτι στόν ἀγώνα γιά τόν ἐκδημοκρατισμό τοῦ κρατικοῦ καθεστῶτος θά τραβήξουμε ὥς τό τέλος, χωρίς

---

* Λέμε «νά δημιουργήσουμε», γιατί οἱ παλιοί ρῶσοι ἐπαναστάτες ποτέ δέν ἔδιναν μεγάλη προσοχή στό ζήτημα τῆς δημοκρατίας, ποτέ δέν τό θεωροῦσαν «πραχτικό» ζήτημα, — οἱ ναρόντνικοι, οἱ στασιαστές κλπ., ἐπειδή ἔβλεπαν τήν πολιτική μέ τήν περιφρόνηση τῶν ἀναρχικῶν, οἱ ναροντοβόλτσι ἐπειδή ἤθελαν νά πηδήσουν ἀπό τήν ἀπολυταρχία κατευθείαν στή σοσιαλιστική ἐπανάσταση. Σέ μᾶς (ἄν ἐξαιρέσουμε τίς λησμονημένες ἀπό καιρό ρεπουμπλικάνικες ἰδέες τῶν δεκεμβριστῶν), σέ μᾶς τούς σοσιαλδημοκράτες ἔλαχε ὁ κλῆρος νά ἐκλαϊκεύσουμε στή μάζα τή διεκδίκηση δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καί νά δημιουργήσουμε δημοκρατικές παραδόσεις ἀνάμεσα στούς ρώσους ἐπαναστάτες.

νά κοιτᾶμε πίσω, καί τότε πιά ὁ ἴδιος ὁ ἀγώνας θά κρίνει τί μέρος ἀπ' ὁλόκληρο τό ποσό, πότε ἀκριβῶς καί πῶς ἀκριβῶς θά κατορθώσουμε ν' ἀποσπάσουμε. Θά ἦταν ἀνόητο νά προσπαθοῦμε νά ὑπολογίσουμε αὐτό τό μέρος, προτοῦ δόσουμε στόν ἐχθρό νά νιώσει ὅλη τή δύναμη τῶν χτυπημάτων μας καί προτοῦ δοκιμάσουμε κι ἐμεῖς ὅλη τή δύναμη τῶν δικῶν του χτυπημάτων. Ἔτσι καί σχετικά μέ τίς ἀγροτικές διεκδικήσεις ἡ δουλειά ἡ δική μας εἶναι νά καθορίσουμε, μέ βάση τά ἐπιστημονικά δεδομένα, τό *μέγιστο* τῶν διεκδικήσεων αὐτῶν καί νά βοηθήσουμε τούς συντρόφους νά παλαίψουν γι' αὐτό τό μέγιστο. Καί τότε πιά ἄς γελᾶνε ὅσο θέλουν γιά τήν «προβληματικότητά» του οἱ μετριοπαθεῖς νόμιμοι κριτικοί καί οἱ ἐρωτευμένοι μέ τά χειροπιαστά ἀποτελέσματα παράνομοι «χβοστιστές»! *

* Ἴσως δέν θά εἶναι ἀνώφελο, σέ σχέση μέ τό «πραγματοποιήσιμο» τῶν διεκδικήσεων τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος, νά θυμίσουμε τήν πολεμική τοῦ Κ. Κάουτσκι ἐνάντια στή Ρ. Λούξεμπουργκ τό 1896. Ἡ Ρ. Λούξεμπουργκ ἔγραφε ὅτι ἡ διεκδίκηση τῆς ἀποκατάστασης τῆς Πολωνίας δέν ἔχει θέση στό πραχτικό πρόγραμμα τῶν πολωνῶν σοσιαλδημοκρατῶν, γιατί ἡ διεκδίκηση αὐτή δέν εἶναι πραγματοποιήσιμη στή σύγχρονη κοινωνία. Ὁ Κ. Κάουτσκι τῆς ἀντέλεγε, ὅτι τό ἐπιχείρημα αὐτό «βασίζεται σέ μιά περίεργη παρανόηση τῆς οὐσίας τοῦ σοσιαλιστικοῦ προγράμματος. Οἱ πραχτικές μας διεκδικήσεις, εἴτε διατυπώνονται ἀνοιχτά στό πρόγραμμα εἴτε εἶναι „ἀξιώματα" πού γίνονται ἀποδεχτά σιωπηρῶς, πρέπει νά κρίνονται (werden... darnach bemessen) ὄχι ἀπό τό ἄν εἶναι *πραγματοποιήσιμες* μέ τό σημερινό συσχετισμό τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἄν *συμβιβάζονται* μέ τό ὑφιστάμενο κοινωνικό καθεστώς κι ἄν ἡ ἐφαρμογή τους μπορεῖ νά διευκολύνει τήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, νά δόσει ὤθηση στήν ἀνάπτυξή της (Fördern) καί νά καθαρίσει (ebnen) γιά τό προλεταριάτο τό δρόμο πρός τήν πολιτική κυριαρχία. Κι ἐδῶ δέν παίρνουμε καθόλου ὑπόψη μας τό σημερινό συσχετισμό τῶν δυνάμεων. Τό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα δέ γράφεται γιά τή σημερινή («den») στιγμή, — τό πρόγραμμα πρέπει στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ νά δίνει καθοδηγητική γραμμή (ausreichen) γιά ὅλες τίς συγκυρίες στή σύγχρονη κοινωνία. Πρέπει νά ἐξυπηρετεῖ ὄχι μόνο τήν πραχτική δράση (der Aktion), ἀλλά καί τήν προπαγάνδα, πρέπει μέ τή μορφή συγκεκριμένων διεκδικήσεων νά δείξει πιό παραστατικά, ἀπ' ὅ,τι μποροῦν νά τό κάνουν οἱ ἀφηρημένοι συλλογισμοί, τήν κατεύθυνση πρός τήν ὁποία θέλουμε νά προχωρήσουμε. Ὅσο πιό μακρινούς πραχτικούς σκοπούς μποροῦμε ἐδῶ νά βάλουμε μπροστά μας, χωρίς νά χανόμαστε σέ οὐτοπικές θεωρίες, τόσο τό καλύτερο. Τόσο σαφέστερη θἆναι γιά τίς μάζες — ἀκόμα καί γιά τίς μάζες πού δέν εἶναι σέ θέση νά καταλάβουν (erfassen) τούς θεωρητικούς μας συλλογισμούς — ἡ κατεύθυνση πού ἀκολουθοῦμε. Τό πρόγραμμα πρέπει νά δείχνει τί *ζητᾶμε* ἀπό τή σημερινή κοινωνία ἤ ἀπό τό σημερινό κράτος, κι ὄχι τί *περιμένουμε* ἀπ' αὐτό. Ἄς πάρουμε, λχ., τό πρόγραμμα τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ζητάει τήν ἐκλογή τῶν ὑπαλλήλων ἀπό τό λαό. Αὐτή ἡ διεκδίκηση, ἄν τή μετρήσουμε μέ τά μέτρα τῆς Ρ. Λούξεμπουργκ, εἶναι ἐξίσου οὐτοπική, ὅπως καί ἡ διεκδίκηση νά δημιουργηθεῖ πολωνικό ἐθνικό κράτος. Κανείς δέ θά ἔχει τήν αὐταπάτη νά νομίσει πραγματοποιήσιμη, μέ-

V

Περνᾶμε στή δεύτερη γενική θέση πού καθορίζει τό χαρακτήρα ὅλων τῶν ἀγροτικῶν διεκδικήσεών μας καί πού ἐκφράζεται μέ τά λόγια: «...*γιά τήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό*...».

Τά λόγια αὐτά εἶναι ἐξαιρετικά σπουδαῖα καί γιά τήν τοποθέτηση τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος ἀπό ἄποψη ἀρχῶν γενικά καί γιά τήν ἐκτίμηση ὁρισμένων ἀγροτικῶν διεκδικήσεων εἰδικότερα. Ἡ διεκδίκηση νά ἐξαλειφθοῦν τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας εἶναι κοινή καί γιά μᾶς καί γιά ὅλους τούς συνεπεῖς φιλελεύθερους, ναρόντνικους, σοσιαλρεφορμιστές, κριτικούς τοῦ μαρξισμοῦ στό ἀγροτικό ζήτημα κτλ. κτλ. Ἐμεῖς, προβάλλοντας αὐτή τή διεκδίκηση, ξεχωρίζουμε ἀπ' ὅλους αὐτούς τούς κυρίους ὄχι ἀπό ἄποψη ἀρχῶν, ἀλλά μόνο ἀπό ἄποψη βαθμοῦ: αὐτοί καί σ' αὐτό τό σημεῖο πάντα θά μένουν ἀναπόφευχτα στά πλαίσια τῆς μεταρύθμισης, ἐνῶ ἐμεῖς δέ θά σταματήσουμε (μέ τήν παραπάνω ἔννοια) οὔτε μπροστά σέ κοινωνικοεπαναστατικές διεκδικήσεις. Ἀντίθετα, ὅταν ἀπαιτοῦμε νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ «ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό», ἐρχόμαστε σέ *ριζική* ἀντίθεση μ' ὅλους αὐτούς τούς κυρίους, *ἀκόμα* καί μ' ὅλους τούς *μή* σοσιαλδημοκράτες ἐπαναστάτες καί σοσιαλιστές. Οἱ τελευταῖοι ἐπίσης δέ θά σταματήσουν μπροστά σέ κοινωνικοεπαναστατικές διεκδικήσεις στό ἀγροτικό ζήτημα, δέ θά θελήσουν ὅμως νά ὑποτάξουν αὐτές τίς διεκδικήσεις εἰδικά σέ ἕναν ὅρο, σάν τήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό. Ὁ ὅρος αὐτός εἶναι τό βασικό καί κεντρικό σημεῖο τῆς θεωρίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ στόν τομέα τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος *. Τό νά παραδεχτεῖς αὐτό τόν ὅρο —

σα στό σημερινό πολιτικό συσχετισμό, τή διεκδίκηση νά ἐκλέγονται στή Γερμανική αὐτοκρατορία οἱ κρατικοί ὑπάλληλοι ἀπό τό λαό. Μέ τό δικαίωμα πού μποροῦμε νά παραδεχτοῦμε, ὅτι τό πολωνικό ἐθνικό κράτος εἶναι πραγματοποιήσιμο μονάχα μέ τήν κατάχτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπό τό προλεταριάτο, μέ τό ἴδιο δικαίωμα μποροῦμε νά τό ὑποστηρίζουμε αὐτό καί γιά τήν παραπάνω διεκδίκηση. Εἶναι ὅμως τάχα ἀρκετός ὁ λόγος αὐτός, γιά νά μή τήν ἀποδεχτοῦμε στό πραχτικό μας πρόγραμμα;» («Neue Zeit», XIV, 2, SS. 513 u. 514 («Νέοι Καιροί», XIV, 2, σελ. 513 καί 514. *Σύντ.*). Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι τοῦ Κ. Κάουτσκι).

* Στήν οὐσία, ὅλες οἱ πλάνες καί οἱ περιπλανήσεις τῶν «κριτικῶν» τοῦ μαρξισμοῦ στό ἀγροτικό ζήτημα πηγάζουν ἀκριβῶς ἀπό τή μή κατανόηση αὐτοῦ τοῦ σημείου, κι ὁ πιό τολμηρός, ὁ πιό συνεπής (καί γι' αὐτό καί πιό τίμιος) ἀπ' αὐτούς, ὁ κ. Μπουλγκάκοφ, δηλώνει ἀνοιχτά στήν «ἔρευνά» του, ὅτι ἡ «θεωρία» τῆς ταξικῆς πάλης εἶναι ἐντελῶς ἀνεφάρμοστη στόν τομέα τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων («Καπιταλισμός καί γεωργία», τόμ. II, σελ. 289).

σημαίνει νά παραδεχτεῖς πώς καί ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, παρ' ὅλο τό μπέρδεμα καί τήν πολυπλοκότητά της, παρ' ὅλη τήν ποικιλία τῶν μορφῶν της, εἶναι ἐπίσης κεφαλαιοκρατική ἐξέλιξη, πώς κι αὐτή γεννᾶ (ὅπως καί ἡ ἐξέλιξη τῆς βιομηχανίας) τήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου μέ τήν ἀστική τάξη, πώς ἀκριβῶς *αὐτή* ἡ ταξική πάλη πρέπει νά εἶναι τό πρῶτο καί τό βασικό μέλημά μας, πρέπει νά εἶναι ἡ λυδία λίθος, μέ τήν ὁποία θά δοκιμάζουμε καί τά ζητήματα ἀρχῶν, καί τά πολιτικά καθήκοντα, καί τίς μεθόδους προπαγάνδας, ζύμωσης καί ὀργάνωσης. Τό νά παραδεχτεῖς αὐτό τόν ὅρο — σημαίνει ν' ἀναλάβεις τήν ὑποχρέωση, καί στό ἐξαιρετικά ἀκανθῶδες ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τῆς μικρῆς ἀγροτιᾶς στό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα, ν' ἀκολουθεῖς σταθερή ταξική ἄποψη, νά μήν ὑποχωρεῖς σέ καμιά περίπτωση ἀπό τήν προλεταριακή ἄποψη πρός ὄφελος τῶν συμφερόντων τῶν μικροαστῶν, ἀλλά, ἀντίθετα, ν' ἀπαιτεῖς ἀπό τό μικροαγρότη πού καταπιέζεται καί καταστρέφεται ἀπ' ὅλο τό σύγχρονο καπιταλισμό, νά ἐγκαταλείψει τή *δική του* ταξική ἄποψη καί ν' ἀποδεχτεῖ τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου.

Προβάλλοντας αὐτό τόν ὅρο, διαχωρίζουμε τή θέση μας οριστικά κι ἀμετάκλητα ὄχι μόνο ἀπό τούς *ἐχθρούς μας* (δηλαδή τούς ἄμεσους ἤ ἔμμεσους, συνειδητούς ἤ ἀσυνείδητους ὀπαδούς τῆς ἀστικῆς τάξης πού εἶναι προσωρινοί κι ἐπιμέρους σύμμαχοί μας στόν ἀγώνα ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας), ἀλλά καί ἀπό κείνους τούς *ὄχι σίγουρους φίλους* πού μέ τή μεσοβέζικη τοποθέτηση τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος εἶναι ἱκανοί νά προξενήσουν (καί στήν πράξη προξενοῦν) μεγάλη ζημιά στό ἐπαναστατικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου.

Προβάλλοντας αὐτό τόν ὅρο, δίνουμε ἕνα καθοδηγητικό νῆμα πού κρατώντας το ὁ σοσιαλδημοκράτης, ἀκόμα κι ὅταν βρίσκεται σ' ὁποιαδήποτε ἀπομακρυσμένη γωνιά τῆς ὑπαίθρου, ἀκόμα κι ὅταν ἀντιμετωπίζει τίς πιό περίπλοκες ἀγροτικές σχέσεις πού προωθοῦν στήν πρώτη γραμμή τά *γενικά* δημοκρατικά καθήκοντα, μπορεῖ στή λύση αὐτῶν τῶν ζητημάτων νά ἐφαρμόσει καί νά ὑπογραμμίσει τήν προλεταριακή του ἄποψη, — ὅπως ἀκριβῶς παραμένουμε σοσιαλδημοκράτες καί κατά τή λύση τῶν *γενικῶν* δημοκρατικῶν πολιτικῶν ζητημάτων.

Προβάλλοντας αὐτό τόν ὅρο, ἀπαντᾶμε ταυτόχρονα στήν ἀντίρηση πού γεννιέται σέ πολλούς ὕστερα ἀπό ἕνα διάβασμα στά πεταχτά τῶν συγκεκριμένων διεκδικήσεων τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος. . . «Νά ἐπιστραφοῦν οἱ πληρωμές ἐξαγορᾶς

καί τά ότρέζκι *στίς άγροτικές κοινότητες*»!; — μά πού εἶναι λοιπόν ἐδῶ ἡ ξεχωριστή προλεταριακή μας θέση καί ἡ προλεταριακή μας αὐτοτέλεια; Καί δέ θᾶναι τάχα αὐτό, στήν οὐσία, δῶρο στήν ἀστική τάξη τοῦ χωριοῦ;;

Καί βέβαια θά εἶναι — ἀλλά μόνο μέ τήν ἔννοια πού καί ἡ ἴδια ἡ κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας ἦταν «δῶρο στήν ἀστική τάξη», δηλαδή ἀπελευθέρωση ἀπό τά δεσμά καί τούς περιορισμούς τῆς δουλοπαροικίας ἀκριβῶς τῆς ἀστικῆς κι ὄχι καμιᾶς ἄλλης ἀνάπτυξης. Τό προλεταριάτο διαφέρει ἀπό τίς ἄλλες τάξεις πού καταπιέζονται ἀπό τήν ἀστική τάξη καί βρίσκονται ἀντιμέτωπες σ' αὐτήν, ἀκριβῶς γιατί δέ στηρίζει τίς ἐλπίδες του στή συγκράτηση τῆς ἀστικῆς ἀνάπτυξης, στήν ἄμβλυνση ἤ στό μετριασμό τῆς ταξικῆς πάλης, ἀλλά, ἀπεναντίας, στήν πλέρια κι ἐλεύθερη ἀνάπτυξή της, στήν ἐπιτάχυνση τῆς ἀστικῆς προόδου *. Στήν ἐξελισσόμενη κεφαλαιοκρατική κοινωνία *δέν μποροῦν* νά ἐξαλειφθοῦν τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας πού συγκρατοῦν τήν ἀνάπτυξή της, χωρίς νά δυναμώσει καί νά στερεωθεῖ ἀπ' αὐτό ἡ ἀστική τάξη. Τό νά «συγχύζεται» κανείς γι' αὐτό — σημαίνει νά ἐπαναλαβαίνει τό λάθος τῶν σοσιαλιστῶν ἐκείνων πού ἔλεγαν ὅτι δέ μᾶς χρειάζεται πολιτική ἐλευθερία, γιατί αὐτή θά δυναμώσει καί θά στεριώσει τήν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης.

VI

Ἀφοῦ ἐξετάσαμε τό «γενικό μέρος» τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος, ἄς περάσουμε στήν ἐξέταση τῶν διαφόρων διεκδικήσεών του. Ἐδῶ θά μᾶς ἐπιτραπεῖ ν' ἀρχίσουμε ὄχι ἀπό τό πρῶτο, ἀλλά ἀπό τό τέταρτο ἄρθρο (γιά τά ότρέζκι), γιατί ἀκριβῶς αὐτό εἶναι τό πιό σπουδαῖο, τό κεντρικό ἄρθρο πού προσδίνει ἕναν ἰδιαίτερο χαρακτήρα στό ἀγροτικό πρόγραμμα, καί συνάμα τό πιό τρωτό (τουλάχιστο σύμφωνα μέ τή γνώμη τῆς πλειονότητας ἐκείνων πού εἶπαν τή γνώμη τους γιά τό ἄρθρο τοῦ 3ου φύλλου τῆς «Ἴσκρα»). Ἄς ὑπενθυμίσουμε ὅτι τό περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου τοῦ προγράμματος ἀποτελεῖται ἀπό τά παρακάτω συστατικά μέρη: 1. Ζητάει νά ἱδρυθοῦν ἐπιτροπές ἀγροτῶν μέ τή

* Ἐννοεῖται, ὅτι καί τό προλεταριάτο δέν ὑποστηρίζει ὅλα τά μέτρα πού ἐπιταχύνουν τήν ἀστική πρόοδο, ἀλλά μόνο ἐκεῖνα πού ἐπιδροῦν *ἄμεσα* στό δυνάμωμα τῆς ἱκανότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης νά παλαίψει γιά τήν ἀπελευθέρωσή της. Καί ἡ «ξεπληρωμή μέ δουλειά» καί ἡ ὑποδούλωση βαραίνουν πολύ περισσότερο τή μερίδα τῶν ἀγροτῶν πού εἶναι φτωχοί καί βρίσκονται κοντά στό προλεταριάτο, παρά τήν εὔπορη μερίδα τους.

δικαιοδοσία νά ρυθμίσουν ξανά τίς άγροτικές έκεΐνες σχέσεις πού άποτελοΰν άμεσες έπιβιώσεις τής δουλοπαροικίας. Διαλέξαμε τή διατύπωση: «έπιτροπές *άγροτών*», γιά νά δείξουμε ξεκάθαρα ότι, σέ άντίθεση μέ τή «μεταρύθμιση» τοΰ 1861 καί τίς έπιτροπές της πού άποτελοΰνταν άπό εύγενεΐς[135], ή καινούργια ρύθμιση πρέπει νά βρίσκεται στά χέρια τών άγροτών κι όχι στά χέρια τών τσιφλικάδων. Μέ άλλα λόγια: ή όριστική έξάλειψη τών δουλοπαροικιακών σχέσεων άνατίθεται όχι στούς καταπιεστές, άλλά στήν καταπιεζόμενη άπ' αύτές τίς σχέσεις μερίδα τοΰ πληθυσμοΰ, άνατίθεται όχι στή μειοψηφία, άλλά στήν πλειοψηφία τών ένδιαφερομένων προσώπων. Στήν ούσία αύτό δέν εΐναι τίποτε άλλο, παρά *δημοκρατική άναθεώρηση τής άγροτικής μεταρύθμισης* (δηλαδή, άκριβώς αύτό πού ζητοΰσε τό πρώτο σχέδιο προγράμματος πού συντάχθηκε άπό τήν όμάδα «'Απελευθέρωση τής δουλειάς»). Κι άν δέ διαλέξαμε τήν τελευταία αύτή διατύπωση, αύτό τό κάναμε μόνο καί μόνο έπειδή δείχνει λιγότερο καθαρά, λιγότερο έκφραστικά τόν άληθινό χαρακτήρα καί τό συγκεκριμένο περιεχόμενο αύτής τής άναθεώρησης. Γι' αύτό, λχ., ό Μαρτίνοφ, άν εΐχε πραγματικά νά πεΐ κάτι δικό του σχετικά μέ τό άγροτικό ζήτημα, θάπρεπε νά δηλώσει καθαρά άν άπορίπτει τήν ίδια τήν ίδέα τής δημοκρατικής άναθεώρησης τής άγροτικής μεταρύθμισης, κι άν όχι, τότε πώς άκριβώς *αύτός* τή φαντάζεται *.

* Ἂς σημειώσουμε τήν άνακολουθία (ή παρασιώπηση;) τοΰ Ναντέζντιν πού στό δικό του προσχέδιο τοΰ άγροτικοΰ προγράμματος άποδέχτηκε, όπως φαίνεται, τήν ίδέα τής «Ἴσκρα» σχετικά μέ τίς έπιτροπές άγροτών, άλλά τή διατύπωσε έξαιρετικά άποτυχημένα, μιλώντας γιά «δημιουργία είδικοΰ δικαστηρίου άπό λαϊκούς άντιπροσώπους γιά τήν έξέταση τών *παραπόνων* καί αίτήσεων τών άγροτών σχετικά μ' όλες τίς πράξεις πού συνόδεψαν τήν „άπελευθέρωση"» («Παραμονές τής έπανάστασης», σελ. 65, ή ύπογράμμιση δική μου). *Ύποβολή παραπόνων* μπορεΐ νά γίνει μονάχα γιά *παραβάσεις* τοΰ νόμου. Ἡ «άπελευθέρωση» τής 19 τοΰ Φλεβάρη μ' όλες τίς «πράξεις» της άποτελεΐ ή ίδια *νόμο*. Ἡ ΐδρυση είδικών δικαστηρίων γιά τήν έξέταση τών παραπόνων ένάντια στήν άδικία ένός όρισμένου νόμου δέν έχει κανένα νόημα, έφόσον δέν καταργεΐται αύτός ό νόμος, έφόσον δέν μποΰν στή θέση του (ή σάν μερική άκύρωσή του) νέοι νομοθετικοί κανόνες. Πρέπει τό «δικαστήριο» νά έχει τό δικαίωμα όχι μόνο νά δέχεται «παράπονα» γιά τήν άφαίρεση τών βοσκοτοπιών, άλλά καί τό δικαίωμα ν' άποφασίζει νά έπιστραφοΰν (resp. νά έξαγοραστοΰν κτλ.) τά βοσκοτόπια αύτά. Τότε όμως, πρώτο, ένα «δικαστήριο» πού θάχει έξουσιοδότηση νά νομοθετεΐ, δέ θά εΐναι πιά δικαστήριο, καί, δεύτερο, πρέπει νά ύποδειχτεΐ μέ άκρίβεια, τί συγκεκριμένα δικαιώματα άπαλλοτρίωσης, έξαγοράς κτλ. έχει ένα τέτοιο «δικαστήριο». Ὅσο όμως άποτυχημένη κι άν εΐναι ή διατύπωση τοΰ Ναντέζντιν, ώστόσο κατάλαβε πολύ σωστότερα άπό τόν Μαρτίνοφ τήν άνάγκη τής δημοκρατικής άναθεώρησης τής άγροτικής μεταρύθμισης.

Παρακάτω, 2. Οἱ ἐπιτροπές τῶν ἀγροτῶν ἔχουν τό δικαίωμα ν' ἀπαλλοτριώνουν καί νά ἐξαγοράζουν τήν τσιφλικάδικη γῆ, ν' ἀνταλλάσσουν χωράφια κτλ. (ἄρθρο 4, β), ἀλλά τό δικαίωμα αὐτό περιορίζεται μονάχα στίς περιπτώσεις ὅπου ὑπάρχουν καθαρές ἐπιβιώσεις δουλοπαροικιακῶν σχέσεων. Συγκεκριμένα (3) τό δικαίωμα τῆς ἀπαλλοτρίωσης καί τῆς ἐξαγορᾶς δίνεται μονάχα γιά κεῖνα τά χωράφια πού, πρῶτο, «εἶχαν ἀφαιρεθεῖ ἀπό τούς ἀγρότες μέ τήν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας» (συνεπῶς, τά χωράφια αὐτά ἀποτελοῦσαν ἀνέκαθεν ἀπαραίτητο στοιχεῖο τοῦ νοικοκυριοῦ τοῦ ἀγρότη, ἦταν μέρος τοῦ συνόλου αὐτοῦ τοῦ νοικοκυριοῦ καί ἀφαιρέθηκαν ἀπ' αὐτό τεχνητά μέ τή νομιμοποιημένη ληστεία πού ἦταν ἡ μεγάλη ἀγροτική μεταρύθμιση); καί, δεύτερο, «ἀποτελοῦν στά χέρια τῶν τσιφλικάδων ὄργανο ὑποδούλωσης τῶν ἀγροτῶν».

Ὁ δεύτερος αὐτός ὅρος περιορίζει ἀκόμα περισσότερο τό δικαίωμα τῆς ἐξαγορᾶς καί τῆς ἀπαλλοτρίωσης, γιατί ἐπεκτείνει τήν ἰσχή του ὄχι σέ ὅλα τά «ὀτρέζκι», ἀλλά μόνο σέ κεῖνα πού παραμένουν ἀκόμα καί σήμερα ὄργανο ὑποδούλωσης, πού «ἐξαιτίας τους — ὅπως τό διατύπωσε ἡ «Ἴσκρα» — *ἐξακολουθεῖ νά διατηρεῖται* ἡ ἀνελεύθερη, ἡ ὑποδουλωτική ἐργασία τῶν ἀγγαρειῶν, δηλαδή στήν πραγματικότητα ἡ ἴδια ἡ δουλοπαροικιακή ἐργασία» *. Μ' ἄλλα λόγια: ἐκεῖ πού, ἐξαιτίας τοῦ μεσοβέζικου χαρακτήρα τῆς ἀγροτικῆς μας μεταρύθμισης, διασώθηκαν μέχρι σήμερα δουλοπαροικιακές μορφές οἰκονομίας μέσω τῶν κομματιῶν γῆς πού ἀφαιρέθηκαν ἀπό τούς ἀγρότες, ἐκεῖ δίνεται στούς ἀγρότες τό δικαίωμα νά ξεμπερδέψουν μεμιᾶς κι ὁριστικά μέ τά ὑπολείμματα αὐτά τῆς δουλοπαροικίας ἀκόμα καί μέ ἀπαλλοτρίωση, ἐκεῖ τούς παρέχεται τό δικαίωμα «*νά πάρουν πίσω τά ὀτρέζκι*».

Γι' αὐτό μποροῦμε νά καθησυχάσουμε τόν καλό μας Μαρτίνοφ πού μέ τόση ἀνησυχία ρωτοῦσε: «τί θά γίνει μέ τά ὀτρέζκι πού, εἴτε βρίσκονται στά χέρια τῶν τσιφλικάδων, εἴτε στά χέρια τῶν ραζνοτσίντσι** πού τ' ἀγόρασαν, καλλιεργοῦνται σήμερα μέ ὑποδειγματικό καπιταλιστικό τρόπο;». Δέν πρόκειται γι' αὐτά τά μεμονωμένα ὀτρέζκι, ἐντιμότατε κύριε, ἀλλά γιά τά τυπικά (καί ἐξαιρετικά πολυάριθμα) ὀτρέζκι πού καί σήμερα ἀκόμα ἀπο-

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 441. *Ἡ Σύντ.*

** — διανοούμενοι τοῦ 19ου αἰώνα στή Ρωσία, πού προέρχονταν ἀπό τούς ἐμπόρους, τόν κλῆρο, τούς μικροαστούς, τήν ἀγροτιά, τούς κατώτερους ὑπαλλήλους καί δέν ἀνῆκαν στούς εὐγενεῖς. *Σημ. μετ.*

τελοῦν τή βάση τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικιακῆς οἰκονομίας, ὑπολειμμάτων πού ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν[136].

Τέλος, 4. Τό ἄρθρο 4, β, ἐξουσιοδοτεῖ τίς ἐπιτροπές ἀγροτῶν νά καταργοῦν τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας πού διατηρήθηκαν σέ ὁρισμένες περιφέρειες τοῦ κράτους (δουλεία χτήματος, προσωρινοί κλῆροι, προσωρινή χάραξη συνόρων κτλ. κτλ.).

Ἔτσι, γιά ν' ἁπλοποιήσουμε τά πράγματα, μποροῦμε νά ἐκφράσουμε ὅλο τό περιεχόμενο τοῦ 4ου ἄρθρου μέ δυό λόγια: «νά ἐπιστραφοῦν τά ὀτρέζκι». Μπαίνει τό ἐρώτημα, πῶς γεννήθηκε ἡ ἰδέα αὐτῆς τῆς διεκδίκησης; Γεννήθηκε σάν ἄμεσο συμπέρασμα τῆς γενικῆς καί βασικῆς θέσης, ὅτι ἔχουμε ὑποχρέωση νά βοηθήσουμε τούς ἀγρότες καί νά τούς ὑποκινήσουμε στήν ὅσο τό δυνατό πληρέστερη ἐξάλειψη ὅλων τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας. Μ' αὐτό «συμφωνοῦν ὅλοι», δέν εἶναι ἔτσι; Ἄν λοιπόν συμφωνᾶτε ν' ἀκολουθήσετε αὐτόν τό δρόμο, τότε κάντε τόν κόπο νά προχωρήσετε μόνοι σας πιά σ' αὐτόν τό δρόμο, μήν ἀναγκάζετε τούς ἄλλους νά σᾶς τραβᾶνε, μή δειλιάζετε ἀπό τήν «ἀσυνήθιστη» θέα αὐτοῦ τοῦ δρόμου, μή τά χάνετε ἀπό τό γεγονός ὅτι σέ πολλά σημεῖα δέ θά βρεῖτε καθόλου πατημένο δρόμο, ἀλλά θ' ἀναγκαστεῖτε καί στό χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ νά συρθεῖτε, κι ἀπό πυκνό δάσος νά περάσετε, καί χαντάκια νά πηδήσετε. Μή παραπονιέστε ὅτι δέν ὑπάρχουν δρόμοι: τά παράπονα αὐτά θά εἶναι θρῆνος ἀνώφελος, γιατί ἔπρεπε νά ξέρετε ἀπό πρίν ὅτι δέν μπαίνετε σέ καμιά δημοσιά στρωμένη καί ἰσοπεδωμένη ἀπ' ὅλες τίς δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς προόδου, ἀλλά σέ δυσκολοδιάβατα κι ἀπόμερα μονοπάτια πού ἔχουν βέβαια διέξοδο, ἀλλά δέν εἶναι ἴσια, ἁπλή κι εὔκολη· τέτοια διέξοδο δέ θά βρεῖτε ποτέ οὔτε ἐσεῖς, οὔτε ἐμεῖς, οὔτε κανένας ἄλλος, — «ποτέ», δηλαδή γενικά ὥς τή στιγμή πού θά ὑπάρχουν ἀκόμα οἱ ἀπόμερες αὐτές γωνιές καί τά δύσβατα μέρη πού ἐξαφανίζονται, ἀλλά ἐξαφανίζονται ἀργά καί βασανιστικά.

Ἄν πάλι δέ θέλετε νά χωθεῖτε σ' αὐτά τά δύσβατα μέρη — πέστε το ἀνοιχτά ὅτι δέ θέλετε, καί μή ξεφεύγετε μέ λόγια *.

* Ὁ Μαρτίνοφ, λχ., κατηγορεῖ γιά «λογοκοπία» τήν «Ἴσκρα» πού τοῦ ἔδοσε καί τίς γενικές βάσεις τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς της («τό μπάσιμο τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό») καί μιά πραχτική λύση τοῦ ζητήματος τῶν συγκεκριμένων προγραμματικῶν διεκδικήσεων. Χωρίς ν' ἀντικαταστήσει τίς γενικές αὐτές βάσεις μέ ἄλλες, χωρίς νά ἐμβαθύνει μάλιστα καθόλου στίς βάσεις αὐτές, χωρίς νά κάνει τόν κόπο νά συντάξει ἕνα συγκεκριμένο πρόγραμμα, ὁ Μαρτίνοφ ξεφεύγει μέ τήν παρακάτω μεγαλόστομη φράση: «...Πρέπει ν' ἀπαιτοῦμε τήν προστασία τους (τῶν ἀγροτῶν, σάν μικροϊδιο-

Συμφωνᾶτε ν' ἀγωνιστεῖτε γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας; — Ὡραῖα. Νά θυμάστε λοιπόν τότε πώς *δέν ὑπάρχει* κανένας ἑνιαῖος νομικός θεσμός πού νά ἐκφράζει ἤ νά καθορίζει αὐτά τά ὑπολείμματα — μιλῶ, φυσικά, γιά τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας στόν τομέα ἀποκλειστικά τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων πού μᾶς ἀπασχολοῦν τώρα, κι ὄχι στόν τομέα τῆς νομοθεσίας γιά τίς κάστες, τῆς νομοθεσίας γιά τά δημοσιονομικά κτλ. Οἱ ἄμεσες ἐπιβιώσεις τῆς στηριγμένης στήν ἀγγαρεία οἰκονομίας πού διαπιστώθηκαν ἀμέτρητες φορές ἀπ' ὅλες τίς οἰκονομικές ἔρευνες τῆς Ρωσίας, δέ διατηροῦνται μέ κάποιο νόμο πού τίς προστατεύει εἰδικά, ἀλλά ἀπό τίς σχέσεις γαιοχτησίας πού ὑπάρχουν στήν πραγματικότητα. Αὐτό εἶναι τόσο σωστό, ὥστε οἱ μάρτυρες στή γνωστή ἐπιτροπή Βαλοῦγεφ [137] νά λένε ἀνοιχτά: ἡ δουλοπαροικία θ' ἀναβίωνε ἀναμφίβολα καί πάλι ἄν δέν ἀπαγορευόταν ἄμεσα ἀπό τό νόμο. Συνεπῶς, ἕνα ἀπό τά δυό: ἤ δέ θά θίξετε καθόλου τίς σχέσεις τῶν ἀγροτῶν μέ τούς τσιφλικάδες στό ζήτημα τῆς γαιοχτησίας, — καί τότε ὅλα τά ὑπόλοιπα ζητήματα λύνονται πολύ «ἁπλά», ἀλλά τότε δέ θά θίξετε καί τήν κύρια πηγή τῶν κάθε λογῆς ἐπιβιώσεων τῆς δουλοπαροικιακῆς οἰκονομίας στό χωριό, τότε θά παρακάμψετε «ἁπλῶς» ἕνα πολύ φλέγον ζήτημα πού ἀφορᾶ τά πιό ζωτικά συμφέροντα τῶν τσιφλικάδων καί τῆς ὑποδουλωμένης ἀγροτιᾶς, θά παρακάμψετε τό ζήτημα πού μπορεῖ εὔκολα αὔριο ἤ μεθαύριο νά γίνει ἕνα ἀπό τά πιό ἐπίκαιρα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα τῆς Ρωσίας. Ἤ θέλετε νά θίξετε καί τήν πηγή τῶν «καθυστερημένων μορφῶν οἰκονομικῆς ὑποδούλωσης», ὅπως εἶναι οἱ σχέσεις γαιοχτησίας, — καί τότε πρέπει νά πάρετε ὑπόψη σας τό γεγονός ὅτι οἱ σχέσεις αὐτές εἶναι τόσο περίπλοκες καί μπερδεμένες πού δέν ἐπιδέχονται καθόλου μιά εὔκολη καί ἁπλή λύση. Τότε ἐσεῖς, ἐφόσον δέν εἶστε εὐχαριστημένοι

χτητῶν)... ἀπό τίς διάφορες καθυστερημένες μορφές οἰκονομικῆς ὑποδούλωσης...». Πολύ φτηνό δέ θᾶναι; Δέ δοκιμάζετε νά μᾶς ὑποδείξετε καθαρά *ἔστω κι ἕνα* τρόπο προστασίας *ἔστω κι ἀπό μιά* (κι ὄχι ἀπό «διάφορες»!) καθυστερημένη μορφή ὑποδούλωσης; (καθώς φαίνεται ὑπάρχουν καί μή καθυστερημένες «μορφές ὑποδούλωσης»!!). Γιατί καί ἡ μικρή πίστωση, καί τά γαλακτοκομεῖα πού συγκεντρώνουν τό γάλα, καί οἱ συνεταιρισμοί δανεισμοῦ κι ἀποταμίευσης, καί οἱ ἑνώσεις τῶν μικρονοικοκυρέων, καί ἡ ἀγροτική τράπεζα, καί οἱ γεωπόνοι τῶν ζέμστβο — ὅλα αὐτά εἶναι ἐπίσης «προστασία ἀπό τίς διάφορες καθυστερημένες μορφές οἰκονομικῆς ὑποδούλωσης». Ἑπομένως, νομίζετε ὅτι ἐμεῖς «πρέπει νά τά ζητᾶμε» ὅλα αὐτά;; Πρῶτα πρέπει νά σκέφτεται κανείς, ἀγαπητέ μου, κ' ὕστερα νά μιλάει γιά προγράμματα!

ἀπό τή συγκεκριμένη λύση τοῦ μπερδεμένου ζητήματος πού προτείναμε ἐμεῖς, *δέ θάχετε πιά τό δικαίωμα* νά ξοφλήσετε μ' ἕνα γενικό «παράπονο» ὅτι τό ζήτημα εἶναι μπερδεμένο, ἀλλά *ἔχετε τήν ὑποχρέωση* νά προσπαθήσετε νά τό ξεμπερδέψετε μόνοι σας, νά προτείνετε μιά ἄλλη συγκεκριμένη λύση.

Ποιά σημασία ἔχουν τά «ὀτρέζκι» γιά τό σημερινό ἀγροτικό νοικοκυριό, τό δείχνει ἡ ζωή. Καί εἶναι ἀξιοσημείωτο, πώς ὅσο βαθύ κι ἄν εἶναι τό χάσμα ἀνάμεσα στό ναροντνικισμό (μέ τήν πλατιά ἔννοια τῆς λέξης) καί στό μαρξισμό καί στήν ἐκτίμηση τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστῶτος καί τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς Ρωσίας στό *συγκεκριμένο αὐτό* ζήτημα δέν ὑπάρχει διαφωνία ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δυό θεωρίες. Οἱ ἐκπρόσωποι καί τῶν δυό κατευθύνσεων συμφωνοῦν, ὅτι στό ρωσικό χωριό ὑπάρχουν ἕνα σωρό ὑπολείμματα δουλοπαροικίας καί (σημειῶστε το) ὅτι στά κεντρικά κυβερνεῖα τῆς Ρωσίας ἡ ἐπικρατέστερη μορφή τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας («τό σύστημα ξεπληρωμῆς μέ δουλειά») εἶναι ἄμεση ἐπιβίωση τῆς δουλοπαροικίας. Σέ συνέχεια, συμφωνοῦν καί στό ζήτημα ὅτι τά ὀτρέζκι πού πῆραν οἱ τσιφλικάδες ἀπό τούς ἀγρότες — δηλαδή τόσο τά ὀτρέζκι μέ τήν ἄμεση, μέ τήν κύρια σημασία τῆς λέξης ὅσο καί ἡ στέρηση τῶν ἀγροτῶν ἀπό τό δικαίωμα βοσκῆς, ἀπό τό δικαίωμα ξύλευσης, ἀπό τό δικαίωμα νά χρησιμοποιοῦν τίς ποτίστρες, τά βοσκοτόπια κτλ. κτλ. — εἶναι μιά ἀπό τίς κυριότερες βάσεις (*ἄν ὄχι ἡ κυριότερη*) τοῦ συστήματος τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά. Φτάνει νά αναφέρουμε ὅτι σύμφωνα μέ τά νεότερα στοιχεῖα, τό σύστημα τῆς τσιφλικάδικης οἰκονομίας πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά, θεωρεῖται *τό ἐπικρατέστερο τουλάχιστο σέ 17 κυβερνεῖα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ρωσίας*. Ἄς δοκιμάσει νά ἀμφισβητήσει τό γεγονός αὐτό ὅποιος βλέπει τό ἄρθρο γιά τά ὀτρέζκι σάν μιά καθαρά τεχνητή «ἐξεζητημένη» καί πονηρή ἐπινόηση!

Τό σύστημα οἰκονομίας πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά σημαίνει τοῦτο δῶ: Οὐσιαστικά, δηλαδή ὄχι μέ βάση τό δικαίωμα κατοχῆς, ἀλλά μέ βάση τή χρήση, τά χωράφια καί τά χτήματα τῶν τσιφλικάδων καί τῶν ἀγροτῶν δέν εἶναι χωρισμένα ὁριστικά, ἀλλά ἐξακολουθοῦν νά παραμένουν ἑνωμένα: ἕνα μέρος τῆς γῆς τῶν ἀγροτῶν χρησιμεύει, λχ., γιά τή συντήρηση τῶν ζώων, τῶν ἀπαραίτητων γιά τήν καλλιέργεια τῆς γῆς ὄχι τῶν ἀγροτῶν, ἀλλά τῶν τσιφλικάδων. Ἕνα μέρος τῆς τσιφλικάδικης γῆς εἶναι ἀπόλυτα ἀπαραίτητο γιά τό γειτονικό νοικοκυριό τῶν ἀγροτῶν μέ τό σύστημα πού ἐπικρατεῖ σ' αὐτό (ποτίστρες, βοσκοτόπια κτλ.). Καί τό ἔμπραχτο αὐτό μπλέξιμο στή χρήση

τῆς γῆς γεννᾶ *ἀναπόφευχτα* τίς ἴδιες (σωστότερα: διατηρεῖ τίς γεννημένες ἀπό τή χιλιόχρονη ἱστορία) σχέσεις τοῦ μουζίκου ἀπέναντι στόν ἀφέντη πού ὑπῆρχαν καί στήν ἐποχή τῆς δουλοπαροικίας. Ὁ μουζίκος παραμένει de facto δουλοπάροικος, δουλεύοντας ὅπως παλιά μέ τά πατροπαράδοτά του ἐργαλεῖα, μέ τό πατροπαράδοτο ρουτινιασμένο τριαδικό σύστημα ἀγρανάπαυσης, γιά τόν πατροπαράδοτό του «ἄρχοντα-τσιφλικά». Τί ἄλλο θέλετε, ὅταν οἱ ἴδιοι οἱ ἀγρότες αὐτή τήν ξεπληρωμή μέ δουλειά τήν ὀνομάζουν σχεδόν πάντα δουλειά γιά τόν πάν καί «δουλειά γιά τόν μπάριν» *; — ὅταν οἱ ἴδιοι οἱ τσιφλικάδες, περιγράφοντας τό νοικοκυριό τους, λένε: τά χωράφια μοῦ τά καλλιεργοῦν «οἱ πρώην. . .» (δηλαδή ὄχι μόνο οἱ πρώην, ἀλλά καί οἱ τωρινοί!) «. . . ἀγρότες μου» μέ τά δικά τους ἐργαλεῖα, σάν ἀντάλλαγμα γιά τά λιβάδια πού νοικιάζουν ἀπό μένα;

Ὅταν μπαίνει γιά λύση κάποιο πολύπλοκο καί μπερδεμένο κοινωνικοοικονομικό πρόβλημα, ὁ στοιχειώδικος κανόνας ἀπαιτεῖ νά παίρνεται πρῶτα ἡ πιό τυπική περίπτωση, ἡ περισσότερο ἀπαλλαγμένη ἀπό κάθε εἴδους ἐξωτερικές ἐπιδράσεις καί περιστατικά πού τήν περιπλέκουν, καί μόνο ἀφοῦ λύσουμε αὐτή τήν περίπτωση νά προχωροῦμε παραπέρα, παίρνοντας ὑπόψη μας τό ἕνα ὕστερ' ἀπό τό ἄλλο τά ἐξωτερικά αὐτά περιστατικά πού περιπλέκουν τό ζήτημα. Ἄς πάρουμε λοιπόν κι ἐδῶ τήν πιό «τυπική» περίπτωση: τά παιδιά τῶν πρώην δουλοπάροικων δουλεύουν γιά τούς γιούς τοῦ πρώην ἀφέντη σέ ἀντάλλαγμα γιά τά λιβάδια πού νοικιάζουν ἀπ' αὐτόν. Ἡ ξεπληρωμή μέ δουλειά εἶναι αἰτία στασιμότητας στήν τεχνική, στασιμότητας *ὅλων* τῶν κοινωνικοοικονομικῶν σχέσεων στό χωριό, γιατί ἡ ξεπληρωμή αὐτή ἐμποδίζει τήν ἀνάπτυξη τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας καί τή διαφοροποίηση τῆς ἀγροτιᾶς, ἀπαλλάσσει (σχετικά) τόν τσιφλικά ἀπό τήν παρορμητική ἐπίδραση τοῦ συναγωνισμοῦ (ὁ τσιφλικάς ἀντί ν' ἀνεβάζει τήν τεχνική, ἐλαττώνει τό μερτικό τοῦ μισακάρη· ἄς σημειώσουμε μέ τήν εὐκαιρία ὅτι ἡ ἐλάττωση αὐτή παρατηρήθηκε σέ πολλά μέρη καί ἐπί πολλά χρόνια μετά τή μεταρύθμιση), δένει τόν ἀγρότη στή γῆ, συγκρατεῖ ἔτσι τήν ἀνάπτυξη τῆς μετοίκησης καί τῶν ἐποχιακῶν ἐπαγγελμάτων κτλ.

Γεννιέται τό ἐρώτημα: θά βρεθεῖ ἄραγε ἕνας σοσιαλδημοκράτης πού ν' ἀμφισβητήσει ὅτι στήν «καθαρή» αὐτή περίπτωση εἶναι ἀπόλυτα φυσική, ἐπιθυμητή καί πραγματοποιήσιμη ἡ ἀπαλ-

* — πάν καί μπάριν λέγονταν οἱ ἀφεντάδες, οἱ εὐγενεῖς στήν τσαρική Ρωσία. *Σημ. μετ.*

λοτρίωση τοῦ σχετικοῦ κομματιοῦ τῆς τσιφλικάδικης γῆς ὑπέρ τῶν ἀγροτῶν; Αὐτή ἡ ἀπαλλοτρίωση θά συγκλονίσει τόν Ὀμπλόμοφ καί θά τόν ἀναγκάσει νά περάσει σέ μιά πιό τελειοποιημένη οἰκονομία στή μικρότερη τώρα ἔκταση τῆς γῆς του, αὐτή ἡ ἀπαλλοτρίωση θά ὑποσκάψει (δέ λέω θά ἐκμηδενίσει, ἀλλά ἀκριβῶς θά ὑποσκάψει) τό σύστημα τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά, θ' ἀναπτύξει τήν αὐτοτέλεια καί τό δημοκρατικό πνεῦμα τῆς ἀγροτιᾶς, θ' ἀνεβάσει τό βιοτικό της ἐπίπεδο, θά δόσει ἰσχυρή ὤθηση στήν παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας καί στήν παραπέρα κεφαλαιοκρατική πρόοδο τῆς γεωργίας.

Μά καί γενικά: μιά πού ὅλοι παραδέχονται, ὅτι τά ὀτρέζκι εἶναι μιά ἀπό τίς κυριότερες πηγές τοῦ συστήματος τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά, κι ὅτι τό σύστημα αὐτό εἶναι ἄμεση ἐπιβίωση τῆς δουλοπαροικίας πού συγκρατεῖ τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, τότε πῶς μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει κανείς, ὅτι ἡ ἐπιστροφή τῶν ὀτρέζκι θά ὑποσκάψει τό σύστημα τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά καί θά ἐπιταχύνει τήν κοινωνικοοικονομική ἀνάπτυξη;

VII

Κι ὅμως πάρα πολλοί ἀμφέβαλλαν γι' αὐτό, κι ἐμεῖς θά ἐξετάσουμε τώρα τά ἐπιχειρήματα πού πρόβαλλαν οἱ ἀμφιβάλλοντες. Ὅλα αὐτά τά ἐπιχειρήματα μποροῦμε νά τά κατατάξουμε στίς παρακάτω κατηγορίες: α) ἀνταποκρίνεται ἄραγε ἡ διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι στίς βασικές θεωρητικές ἀρχές τοῦ μαρξισμοῦ καί στίς προγραμματικές ἀρχές τῆς σοσιαλδημοκρατίας; β) εἶναι ἄραγε λογικό ἀπό τήν ἄποψη τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητας νά διεκδικοῦμε τήν ἐπανόρθωση μιᾶς ἱστορικῆς ἀδικίας πού ἡ σημασία της μειώνεται ὅσο προχωρεῖ ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη; γ) εἶναι ἄραγε πραχτικά πραγματοποιήσιμη αὐτή ἡ διεκδίκηση; δ) ἄν παραδεχτοῦμε ὅτι μποροῦμε καί πρέπει νά προβάλουμε μιά τέτοια διεκδίκηση καί νά δόσουμε στό ἀγροτικό μας πρόγραμμα ὄχι τό ἐλάχιστο, ἀλλά τό μέγιστο, εἶναι ἄραγε τότε συνεπής ἀπό τήν ἄποψη αὐτή ἡ διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι; Ἀποτελεῖ ἄραγε ἡ διεκδίκηση αὐτή πραγματικά τό μέγιστο;

Ἀπ' ὅ,τι μπορῶ νά κρίνω, *ὅλες* οἱ ἀντιρήσεις «ἐνάντια στά ὀτρέζκι» ὑπάγονται στό ἕνα ἤ στό ἄλλο ἀπ' αὐτά τά τέσσερα σημεῖα, ἡ πλειονότητα μάλιστα ἀπό ὅσους εἶχαν ἀντιρήσεις (μαζί κι ὁ Μαρτίνοφ) ἀπάντησαν ἀρνητικά καί στά τέσσερα ἐρωτή-

ματα, θεωρώντας τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι καί ἀπό ἄποψη ἀρχῶν λαθεμένη, καί πολιτικά ἄσκοπη, καί πραχτικά ἀπραγματοποίητη, καί λογικά ἀσυνεπῆ.

Ἄς ἐξετάσουμε λοιπόν, κατά σειρά σπουδαιότητας, ὅλα αὐτά τά ἐρωτήματα.

(α) Τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι τή θεωροῦν λαθεμένη ἀπό ἄποψη ἀρχῶν γιά δυό λόγους. Πρῶτο, λένε, ὅτι αὐτό «θά θίξει» τήν κεφαλαιοκρατική ἀγροτική οἰκονομία, δηλαδή θά σταματήσει ἤ θά καθυστερήσει τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Δεύτερο, λένε, ὅτι αὐτό ὄχι μόνο θά δυναμώσει, ἀλλά ἀκόμα καί θ' αὐξήσει ἄμεσα τόν ἀριθμό τῶν μικρῶν ἰδιοχτητῶν. Τό πρῶτο ἀπ' αὐτά τά ἐπιχειρήματα (πού τό ὑπογραμμίζει ἰδιαίτερα ὁ Μαρτίνοφ) εἶναι τελείως ἀβάσιμο, ἐπειδή τά ὀτρέζκι καθαρῆς μορφῆς, ἀντίθετα, συγκρατοῦν τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐνῶ ἡ ἐπιστροφή τους θά ἐπιταχύνει αὐτή τήν ἀνάπτυξη. Ὅσο γιά τίς μή συνηθισμένες περιπτώσεις (ἀφήνουμε πού ἐξαιρέσεις μπορεῖ νά ὑπάρχουν παντοῦ καί πάντα κι αὐτές ἐπιβεβαιώνουν ἁπλῶς τόν κανόνα), διατυπώθηκε ἐπιφύλαξη καί στήν «Ἴσκρα» καί στό πρόγραμμα («...οἱ γαῖες πού ἀφαιρέθηκαν... καί ἀποτελοῦν ὄργανο ὑποδούλωσης...»). Αὐτή ἡ ἀντίρηση βασίζεται ἁπλούστατα στήν ἄγνοια τῆς πραγματικῆς σημασίας τῶν ὀτρέζκι καί τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά στήν οἰκονομία τοῦ ρωσικοῦ χωριοῦ [138].

Τό δεύτερο ἐπιχείρημα (πού ἀναπτύχθηκε πολύ λεπτομερειακά σέ μερικά ἰδιωτικά γράμματα) εἶναι πολύ πιό σοβαρό καί γενικά ἀποτελεῖ τό πιό γερό ἐπιχείρημα ἐνάντια στό πρόγραμμα πού ὑποστηρίζουμε. Γενικά, δέν εἶναι καθόλου δουλειά τῆς σοσιαλδημοκρατίας ν' ἀναπτύσσει, νά ὑποστηρίζει, νά δυναμώνει, καί πολύ περισσότερο νά πολλαπλασιάζει τά μικρά νοικοκυριά καί τή μικρή ἰδιοχτησία. Αὐτό εἶναι πέρα γιά πέρα σωστό. Τό ζήτημα ὅμως εἶναι, ὅτι ἐδῶ δέν ἔχουμε μπροστά μας ἕνα «γενικό» ἀλλά ἕνα *ἰδιόμορφο* παράδειγμα μικροῦ νοικοκυριοῦ, καί ἡ ἰδιομορφία αὐτή *ἐκφράζεται ξεκάθαρα* στήν εἰσαγωγή τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος: «ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας καί ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό». *Γενικά*, ἡ ὑποστήριξη τῆς μικρῆς ἰδιοχτησίας εἶναι θέση ἀντιδραστική, *ἐπειδή* στρέφεται ἐνάντια στή μεγάλη *κεφαλαιοκρατική* οἰκονομία, φρενάρει, συνεπῶς, τήν κοινωνική ἐξέλιξη, καλύπτει κι ἀμβλύνει τήν ταξική πάλη. Στήν προκειμένη ὅμως περίπτωση ἐμεῖς θέλουμε νά ὑποστηρίξουμε τή μικρή ἰδιοχτησία ἴσα ἴσα ὄχι ἐνάντια στόν καπιταλισμό, ἀλλά ἐνάντια

στή δουλοπαροκία, — στήν προκειμένη περίπτωση, ὑποστηρίζοντας τή μικρή ἀγροτιά, δίνουμε τεράστια ὤθηση στήν ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης. Πραγματικά, ἐμεῖς, ἀπό τή μιά μεριά, κάνουμε μ' αὐτό μιά *τελευταία* προσπάθεια νά ὑποδαυλίσουμε τά ὑπολείμματα τοῦ ταξικοῦ μίσους τῶν ἀγροτῶν (σάν κάστας) πρός τούς τσιφλικάδες-ἀφέντες δουλοπάροικων. Ἀπό τήν ἄλλη, καθαρίζουμε τό δρόμο τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀστικοῦ ταξικοῦ ἀνταγωνισμοῦ στό χωριό, γιατί ὁ ἀνταγωνισμός αὐτός *καλύπτεται* σήμερα μέ τήν κοινή καί ἴση, τάχα, καταπίεση ὅλων τῶν ἀγροτῶν ἀπό τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας.

Ὅλα στόν κόσμο ἔχουν δυό πλευρές. Στή Δύση ὁ ἀγρότης-ἰδιοχτήτης ἔχει παίξει πιά τό ρόλο του στό δημοκρατικό κίνημα καί ὑπερασπίζει τήν προνομιακή θέση του σέ σύγκριση μέ τή θέση τοῦ προλεταριάτου. Στή Ρωσία ὁ ἀγρότης-ἰδιοχτήτης βρίσκεται ἀκόμα στίς παραμονές τοῦ ἀποφασιστικοῦ καί παλλαϊκοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος πού δέν μπορεῖ παρά νά τό συμπαθεῖ. Κοιτάζει ἀκόμα περισσότερο μπροστά παρά πίσω. Ἀγωνίζεται ἀκόμα πολύ περισσότερο ἐνάντια στά τόσο δυνατά στή Ρωσία δουλοπαροικιακά προνόμια τῶν κλειστῶν τάξεων, παρά ὑπερασπίζει τή δική του προνομιακή θέση. Σέ μιά *τέτοια* ἱστορική στιγμή ἔχουμε ἄμεση ὑποχρέωση νά ὑποστηρίξουμε τήν ἀγροτιά καί νά προσπαθήσουμε νά κατευθύνουμε τή γενική κι ἀκαθόριστη ἀκόμα δυσαρέσκειά της ἐνάντια στόν πραγματικό της ἐχθρό. Καί δέ θάμαστε καθόλου ἀσυνεπεῖς μέ τόν ἑαυτό μας ἄν στήν ἑπόμενη ἱστορική περίοδο, ὅταν θά λείψουν οἱ ἰδιομορφίες τῆς σημερινῆς κοινωνικοπολιτικῆς «συγκυρίας», ὅταν ἡ ἀγροτιά, ἄς ὑποθέσουμε, θά ἱκανοποιηθεῖ μέ τήν τιποτένια ἐλεημοσύνη πού θά τῆς δόσει μιά ἀσήμαντη μερίδα ἰδιοχτητῶν καί θ' ἀρχίσει πιά «νά βρυχιέται» ἀποφασιστικά ἐνάντια στό προλεταριάτο, βγάλουμε ἀπό τό πρόγραμμά μας τόν ἀγώνα ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας. Τότε ἀκριβῶς θά ὑποχρεωθοῦμε, πιθανότατα, νά βγάλουμε ἀπό τό πρόγραμμά μας καί τήν πάλη ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, γιατί δέν μποροῦμε νά ὑποθέσουμε, πώς ἡ ἀγροτιά θ' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν πολύ ἀπαίσιο καί βαρύ ζυγό τῆς δουλοπαροικίας, *πρίν* καταχτηθεῖ ἡ πολιτική ἐλευθερία.

Σέ συνθῆκες κυριαρχίας τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας ἡ μικρή ἰδιοχτησία συγκρατεῖ τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, δένοντας τόν ἐργαζόμενο σ' ἕνα μικρό κομματάκι γῆς, μετατρέποντας σέ καθεστώς τή ρουτινιασμένη τεχνική, δυσκολεύοντας τό τράβηγμα τῆς γῆς στήν ἐμπορευματική κυκλοφορία. Σέ συνθῆκες κυριαρχίας τῆς οἰκονομίας πού στηρίζε-

ται στό σύστημα τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά, ἡ μικρή γαιοχτησία, ὅταν ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν ξεπληρωμή μέ δουλειά, σπρώχνει ἔτσι πρός τά μπρός τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, λευτερώνει τόν ἀγρότη ἀπό τά δεσμά πού τόν κρατᾶνε καθηλωμένο σ' ἕνα μέρος, λευτερώνει τόν τσιφλικά ἀπό τόν «δωρεάν» ὑπηρέτη, τοῦ ἀφαιρεῖ τή δυνατότητα ν' ἀντικαθιστᾶ τίς τεχνικές βελτιώσεις μέ τό ἀπεριόριστο δυνάμωμα τῆς «πατριαρχικῆς» ἐκμετάλλευσης, διευκολύνει τό τράβηγμα τῆς γῆς στήν ἐμπορευματική κυκλοφορία. Κοντολογῆς, ἡ ἀντιφατική θέση τῆς μικρῆς ἀγροτιᾶς στά σύνορα τῆς δουλοπαροικιακῆς καί τῆς κεφαλαιοκρατικῆς οἰκονομίας δικαιολογεῖ ἀπόλυτα αὐτή τήν ἀσυνήθιστη καί προσωρινή ὑποστήριξη τῆς μικρῆς ἰδιοχτησίας ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία. Τό ξαναλέμε ἀκόμα μιά φορά: δέν πρόκειται γιά ἀντίφαση στή σύνταξη ἤ στή διατύπωση τοῦ προγράμματός μας, ἀλλά γιά ἀντίφαση τῆς ζωντανῆς πραγματικότητας.

Θά μᾶς ἀντιτείνουν: «ὅσο δύσκολα κι ἄν ὑποχωρεῖ στήν πίεση τοῦ καπιταλισμοῦ ἡ οἰκονομία πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά, ὡστόσο ὑποχωρεῖ στήν πίεση αὐτή. Κάτι παραπάνω: εἶναι καταδικασμένη σέ πλήρη ἐξαφάνιση. Ἡ μεγάλη οἰκονομία πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά παραχωρεῖ καί θά παραχωρήσει τή θέση της ἄμεσα στή μεγάλη κεφαλαιοκρατική οἰκονομία. Ἐσεῖς ὅμως θέλετε νά ἐπιταχύνετε τό προτσές τῆς ἐξάλειψης τῆς δουλοπαροικίας μ' ἕνα μέτρο πού στήν οὐσία εἶναι κομμάτιασμα (ἄν καί μερικό, πάντως ὅμως κομμάτιασμα) τῆς μεγάλης οἰκονομίας. Δέ θυσιάζετε λοιπόν ἔτσι τά συμφέροντα τοῦ μέλλοντος στά συμφέροντα τοῦ παρόντος; Γιά τήν προβληματική δυνατότητα μιᾶς ἐξέγερσης τῶν ἀγροτῶν ἐνάντια στή δουλοπαροικία στό ἄμεσο μέλλον δυσκολεύετε στό λίγο-πολύ μακρινό μέλλον τήν ἐξέγερση τοῦ ἀγροτικοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στόν καπιταλισμό!».

Ἕνας τέτοιος συλλογισμός, ὅσο πειστικός κι ἄν φαίνεται ἀπό πρώτη ματιά, ἔχει τό μειονέχτημα ὅτι εἶναι πολύ μονόπλευρος: πρῶτο, καί ἡ μικρή ἀγροτιά ὑποχωρεῖ ἐπίσης, — δύσκολα, βέβαια, ἀλλά ὑποχωρεῖ — στήν πίεση τοῦ καπιταλισμοῦ, καί εἶναι καταδικασμένη κι αὐτή, σέ τελευταία ἀνάλυση, νά ἐκτοπιστεῖ ἀναπόφευχτα· δεύτερο, καί ἡ μεγάλη οἰκονομία πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά πάντα δέν παραχωρεῖ τή θέση της «ἄμεσα» στή μεγάλη κεφαλαιοκρατική οἰκονομία, ἀλλά δημιουργώντας συχνά ἕνα στρῶμα ἀπό μισοεξαρτημένους, μισοεργάτες γῆς, μισοϊδιοχτῆτες, ἐνῶ ἕνα ἐπαναστατικό μέτρο, σάν τήν ἐπιστροφή τῶν ὀτρέζκι, θά πρόσφερε τεράστια ὑπηρε-

σία, ἀκριβῶς γιατί θ' ἀντικαθιστοῦσε ἔστω καί γιά μιά φορά τή «μέθοδο» τῆς βαθμιαίας κι ἀνεπαίσθητης μετατροπῆς τῆς δουλοπαροικιακῆς ἐξάρτησης σέ ἀστική, μέ τή «μέθοδο» τῆς ἀνοιχτῆς ἐπαναστατικῆς μετατροπῆς: *αὐτό δέ θά μποροῦσε* παρά νά ἔχει τήν *πιό βαθιά ἐπίδραση* στή διάθεση γιά διαμαρτυρία κι ἀνεξάρτητη πάλη ὅλου τοῦ ἐργαζόμενου ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Τρίτο, κι ἐμεῖς, οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες, θά προσπαθήσουμε νά ἐπωφεληθοῦμε ἀπό τήν πείρα τῆς Εὐρώπης καί θά καταπιαστοῦμε πολύ νωρίτερα καί μέ πολύ μεγαλύτερο ζῆλο μέ τό τράβηγμα τοῦ «χωριατόκοσμου» στό σοσιαλιστικό ἐργατικό κίνημα, ἀπ' ὅ,τι μπόρεσαν νά τό κάνουν οἱ σύντροφοί μας στή Δύση, πού ὕστερα ἀπό τήν κατάχτηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἀναζητοῦσαν γιά πολύ καιρό ἀκόμα «ψηλαφητά» τούς δρόμους γιά τό κίνημα τῶν ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας: σ' αὐτό τόν τομέα θά πάρουμε πολλά ἕτοιμα πράγματα «ἀπό τούς γερμανούς», στόν ἀγροτικό ὅμως τομέα, ἴσως, νά ἐπεξεργαστοῦμε καί κάτι τό καινούργιο. Καί γιά νά διευκολύνουμε ἀργότερα τούς δικούς μας ἐργάτες γῆς καί μισοεργάτες γῆς νά περάσουν στό σοσιαλισμό, ἔχει ἐξαιρετική σπουδαιότητα ν' ἀρχίσει τό σοσιαλιστικό κόμμα *ἀμέσως κιόλας* «νά παίρνει τό μέρος» τῆς μικρῆς ἀγροτιᾶς, κάνοντας γι' αὐτήν «ὅ,τι εἶναι δυνατό», χωρίς ν' ἀποφεύγει νά συμμετέχει στή λύση τῶν φλεγόντων καί περίπλοκων «ξένων» (μή προλεταριακῶν) ζητημάτων, διδάσκοντας ὅλη τήν ἐργαζόμενη καί ὑφιστάμενη τήν ἐκμετάλλευση μάζα νά βλέπει σ' αὐτό τό κόμμα τόν ἀρχηγό καί τόν ἐκπρόσωπό της.

Ἄς προχωρήσουμε. (β) Τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ότρέζκι τή θεωροῦν πολιτικά ἄσκοπη: δέν εἶναι φρόνιμο ν' ἀποσποῦμε τήν προσοχή τοῦ κόμματος καί νά τή στρέφουμε στήν ἐπανόρθωση ὅλων τῶν ἱστορικῶν ἀδικιῶν πού σήμερα χάνουν πιά τή σημασία τους, ν' ἀποσποῦμε δηλαδή τήν προσοχή του ἀπό τό βασικό ζήτημα πού προβάλλει ολοένα καί ἐντονότερα, ἀπό τό ζήτημα τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στήν ἀστική τάξη. «Ὕστερα ἀπό 40 χρόνια καθυστέρηση» σκέφτηκαν «νά ξαναλευτερώσουν τούς ἀγρότες» — εἰρωνεύεται ὁ Μαρτίνοφ.

Κι αὐτός ὁ συλλογισμός φαίνεται εὔλογος μονάχα ἀπό πρώτη ματιά. Ἱστορικές ἀδικίες ὑπάρχουν πολλές καί διάφορες. Ὑπάρχουν ἀδικίες πού μένουν, μποροῦμε νά ποῦμε, ἔξω ἀπό τό κύριο ἱστορικό ρεῦμα, χωρίς νά τό συγκρατοῦν, χωρίς νά ἐνοχλοῦν τήν πορεία του, χωρίς νά ἐμποδίζουν τό βάθαιμα καί τό πλάταιμα τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου. Τέτοιες ἱστορικές ἀδικίες δέ θά ἦταν, πραγματικά, φρόνιμο ν' ἀναλάβει κανείς νά τίς

ἐπανορθώνει. Σάν παράδειγμα ἀναφέρουμε τήν προσάρτηση τῆς Ἀλσατίας καί τῆς Λωραίνης στή Γερμανία. Κανένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα δέ θά διανοηθεῖ νά περιλάβει στό πρόγραμμά του τήν ἐπανόρθωση μιᾶς *τέτοιας* ἀδικίας, ἄν καί κανένας δέ θ' ἀρνηθεῖ παράλληλα τό χρέος του νά διαμαρτύρεται ἐνάντια σ' αὐτή τήν ἀδικία καί νά στιγματίζει γι' αὐτήν ὅλες τίς κυρίαρχες τάξεις. Κι ἄν ἐμεῖς αἰτιολογούσαμε τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι ἀποκλειστικά καί μόνο ἐπειδή ἔγινε μιά ἀδικία — ἄιντε νά τήν ἐπανορθώσουμε — αὐτό θά ἦταν τότε μιά κούφια δημοκρατική φράση. Ἐμεῖς ὅμως δέν αἰτιολογοῦμε τή διεκδίκησή μας μέ τά παράπονα γιά μιά ἱστορική ἀδικία, ἀλλά μέ τήν ἀνάγκη νά καταργηθοῦν τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας καί ν' ἀνοίξει ὁ δρόμος γιά τήν ταξική πάλη στό χωριό, δηλαδή τήν αἰτιολογοῦμε μέ μιά πολύ «πραχτική» καί πολύ ἐπιταχτική γιά τό προλεταριάτο ἀνάγκη.

Ἐδῶ ἔχουμε τό παράδειγμα μιᾶς *ἄλλης* ἱστορικῆς ἀδικίας, μιᾶς ἀδικίας δηλαδή πού ἐξακολουθεῖ *ἄμεσα νά συγκρατεῖ* τήν κοινωνική ἐξέλιξη καί τήν ταξική πάλη. Παραιτοῦμαι ἀπό τήν προσπάθεια ἐπανόρθωσης μιᾶς *τέτοιας* ἱστορικῆς ἀδικίας σημαίνει «ὑπερασπίζω τό κνοῦτο γιά τό λόγο ὅτι εἶναι ἕνα κνοῦτο ἱστορικό». Τό ζήτημα τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ χωριοῦ μας ἀπό τό βάρος τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ «παλιοῦ καθεστῶτος» εἶναι ἕνα ἀπό τά πιό φλέγοντα ζητήματα τοῦ καιροῦ μας πού τό προβάλλουν ὅλα τά ρεύματα καί ὅλα τά κόμματα (ἐκτός ἀπό τό κόμμα τῶν τσιφλικάδων) κι ἐπομένως τό ἐπιχείρημα τῆς καθυστέρησης εἶναι γενικά ἄτοπο καί στό στόμα τοῦ Μαρτίνοφ ἁπλῶς διασκεδαστικό. Ἡ ρωσική ἀστική τάξη «καθυστέρησε» στήν ἐκπλήρωση τοῦ *δικοῦ της*, ἀκριβῶς, καθήκοντος νά σαρώσει ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος κι ἐμεῖς ὀφείλουμε νά φροντίζουμε γιά τή διόρθωση αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας καί θά φροντίζουμε ὥσπου νά διορθωθεῖ, ὥσπου ν' ἀποχτήσουμε πολιτική ἐλευθερία, ὥς τή στιγμή πού ἡ κατάσταση τῆς ἀγροτιᾶς θά γεννᾶ τή δυσαρέσκεια σ' ὅλη σχεδόν τή μάζα τῆς μορφωμένης ἀστικῆς κοινωνίας (ὅπως τό βλέπουμε στή Ρωσία), καί δέ θά τρέφει σ' αὐτή τή μάζα τό αἴσθημα τῆς συντηρητικῆς αὐτοϊκανοποίησης γιά τό «ἀκατάλυτο» τοῦ πιό ἰσχυροῦ, τάχα, ἀντισοσιαλιστικοῦ φρουρίου (ὅπως τό βλέπουμε στή Δύση ὅπου ἡ αὐτοϊκανοποίηση αὐτή παρατηρεῖται σ' ὅλα τά κόμματα τοῦ καθεστῶτος, ἀπό τούς μεγάλους γαιοχτήμονες καί συντηρητικούς pur sang *.

---

* – καθαρόαιμους. *Ἡ Σύντ.*

τούς φιλελεύθερους καί ἐλευθερόφρονες ἀστούς ὥς τούς... ἄς μή κακοφανεῖ στούς κυρίους Τσερνόφ καί στό «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι»!.. ὥς τούς μοντέρνους «κριτικούς τοῦ μαρξισμοῦ» στό ἀγροτικό ζήτημα). Ἔπειτα «καθυστέρησαν», φυσικά ἀκόμα καί οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες πού ἔχουν ἀρχή τους νά σέρνονται στήν οὐρά τοῦ κινήματος καί ν' ἀσχολοῦνται μονάχα μέ ζητήματα πού «ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα»: μέ τήν καθυστέρησή τους νά δόσουν συγκεκριμένη καθοδηγητική γραμμή καί στό ἀγροτικό ζήτημα, οἱ «χβοστιστές» αὐτοί δέν κάνουν ἄλλο παρά νά δίνουν ἕνα πολύ γερό καί σίγουρο ὅπλο στά χέρια τῶν ἐπαναστατικῶν μή σοσιαλδημοκρατικῶν κατευθύνσεων.

Ὅσο (γ) γιά τό «ἀπραγματοποίητο» ἀπό πραχτική ἄποψη τῆς διεκδίκησης τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι, ἡ ἀντίρηση αὐτή (πού ὑπογραμμίστηκε ἰδιαίτερα ἀπό τόν Μαρτίνοφ) εἶναι μιά ἀπό τίς πιό ἀδύνατες. Σέ συνθῆκες πολιτικῆς ἐλευθερίας οἱ ἐπιτροπές ἀγροτῶν θά τά κατάφερναν νά καθορίσουν δέκα φορές πιό εὔκολα, σέ ποιές ἀκριβῶς περιπτώσεις καί πῶς ἀκριβῶς θά γίνει ἡ ἀπαλλοτρίωση, ἡ ἐξαγορά, ἡ ἀνταλλαγή, ἡ χάραξη τῶν συνόρων κτλ., παρά οἱ ἐπιτροπές τῶν εὐγενῶν πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἐκπροσώπους τῆς μειοψηφίας καί δροῦσαν πρός τό συμφέρον τῆς μειοψηφίας. Μονάχα ἄνθρωποι, συνηθισμένοι νά ἐκτιμοῦν πολύ λίγο τήν ἐπαναστατική δραστηριότητα τῶν μαζῶν, μποροῦν νά δόσουν σημασία σ' αὐτή τήν ἀντίρηση.

Ἐδῶ προβάλλει ἡ τέταρτη καί τελευταία ἀντίρηση. Ἄν πρόκειται νά ὑπολογίζουμε στήν ἐπαναστατική δραστηριότητα τῆς ἀγροτιᾶς καί νά προβάλουμε γι' αὐτήν ὄχι ἕνα πρόγραμμα μίνιμουμ, ἀλλά ἕνα πρόγραμμα μάξιμουμ, τότε πρέπει νάμαστε συνεπεῖς καί νά ζητᾶμε ἤ τόν ἀγροτικό «γενικό ἀναδασμό», ἤ τήν ἀστική ἐθνικοποίηση τῆς γῆς! «Ἄν θέλαμε—γράφει ὁ Μαρτίνοφ — νά βροῦμε τό πραγματικό (sic! *) ταξικό σύνθημα γιά τή μάζα τῆς μικροκληρούχας ἀγροτιᾶς, θάπρεπε νά προχωρήσουμε πιό πέρα, θάπρεπε νά προβάλουμε τή διεκδίκηση τοῦ „γενικοῦ ἀναδασμοῦ", τότε ὅμως θάμασταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀποχαιρετήσουμε τό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα».

Ὁ συλλογισμός αὐτός προδίνει ἐξαιρετικά ἀνάγλυφα τόν «οἰκονομιστή» καί θυμίζει τήν παροιμία γιά τούς ἀνθρώπους πού τούς εἶπανε νά κάνουν μετάνοιες, κι ἔσπασαν τό κούτελό τους.

Ὑποστηρίξατε *μιά* ἀπό τίς διεκδικήσεις πού ἱκανοποιοῦν *ὁρι-*

* — ἔτσι! *Ἡ Σύντ.*

σμένα συμφέροντα ἑνός ὁρισμένου στρώματος μικροπαραγωγῶν: *ἕπεται* ὅτι πρέπει νά ἐγκαταλείψετε τήν ἄποψή σας καί νά υἱοθετήσετε τήν ἄποψη αὐτοῦ τοῦ στρώματος!! — Δέν ἕπεται καθόλου. Ἔτσι σκέφτονται μόνο οἱ «χβοστιστές» πού συγχέουν τήν ἐπεξεργασία ἑνός προγράμματος, πού ν' ἀνταποκρίνεται στά συμφέροντα μιᾶς τάξης στήν πλατιά τους ἔννοια, μέ τή δουλικότητα ἀπέναντι σ' αὐτή τήν τάξη. Ἐμεῖς, ἄν καί ἐκπρόσωποι τοῦ προλεταριάτου, καταδικάζουμε παρ' ὅλα αὐτά ἀνοιχτά τήν πρόληψη τῶν καθυστερημένων προλετάριων, πώς πρέπει τάχα ν' ἀγωνιζόμαστε μονάχα γιά διεκδικήσεις πού «ὑπόσχονται χειροπιαστά ἀποτελέσματα». Ὑποστηρίζοντας τά προοδευτικά συμφέροντα καί τίς προοδευτικές διεκδικήσεις τῆς ἀγροτιᾶς, ἀπορίπτουμε κατηγορηματικά τίς ἀντιδραστικές διεκδικήσεις της. Κι ὁ «γενικός ἀναδασμός» πού εἶναι ἕνα ἀπό τά πιό χτυπητά συνθήματα τοῦ παλιοῦ ναροντνικισμοῦ, περικλείνει μέσα του ἀκριβῶς ἕνα σύμπλεγμα ἐπαναστατικῶν κι ἀντιδραστικῶν στοιχείων. Οἱ σοσιαλδημοκράτες ἐπανέλαβαν δεκάδες φορές, ὅτι δέν ἀπορίπτουν καθόλου συλλήβδην ὅλο τό ναροντνικισμό, ἀλλά ξεχωρίζουν ἀπ' αὐτόν καί παραδέχονται γιά δικά τους τά ἐπαναστατικά, τά πανδημοκρατικά στοιχεῖα του. Ἀπό τή διεκδίκηση τοῦ γενικοῦ ἀναδασμοῦ ἀντιδραστική εἶναι ἡ οὐτοπία τοῦ νά γενικευτεῖ καί διαιωνιστεῖ ἡ μικρή ἀγροτική παραγωγή, ὅμως ἡ διεκδίκηση αὐτή ἔχει (ἐκτός ἀπό τήν οὐτοπία πώς ἡ «ἀγροτιά» μπορεῖ τάχα νά γίνει φορέας τῆς *σοσιαλιστικῆς* ἀνατροπῆς) καί τήν ἐπαναστατική πλευρά της, καί συγκεκριμένα: τόν πόθο νά σαρωθοῦν μέ τήν ἀγροτική ἐξέγερση ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας. Κατά τη γνώμη μας, ἡ διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι ξεχωρίζει ἀπ' ὅλες τίς διφορούμενες κι ἀντιφατικές διεκδικήσεις τοῦ ἀγρότη ἐκεῖνο ἀκριβῶς τό στοιχεῖο, πού μπορεῖ νά ἐπενεργήσει ἐπαναστατικά μόνο πρός τήν κατεύθυνση ὁλόκληρης τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης καί πού γι' αὐτό ἀξίζει νά ὑποστηριχτεῖ ἀπό τό προλεταριάτο. Ἡ πρόσκληση τοῦ Μαρτίνοφ «νά προχωρήσουμε πιό πέρα», στήν πραγματικότητα ὁδηγεῖ στόν παραλογισμό νά καθορίζουμε τό «*πραγματικό*» ταξικό σύνθημα τῆς ἀγροτιᾶς ἀπό τήν ἄποψη τῶν *πραγματικῶν* προλήψεων τῆς ἀγροτιᾶς, κι ὄχι ἀπό τήν ἄποψη τῶν *καλῶς ἐννοουμένων* συμφερόντων τοῦ προλεταριάτου.

Ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ ἐθνικοποίηση τῆς γῆς. Ἡ διεκδίκηση αὐτή (ἄν τήν καταλαβαίνει κανείς μέ τήν ἀστική κι ὄχι μέ τή σοσιαλιστική ἔννοια) «προχωρεῖ» πραγματικά «πιό πέρα» ἀπό

τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι καί καταρχήν συμμεριζόμαστε ἀπόλυτα τή διεκδίκηση αὐτή. Σέ μιά ὁρισμένη ἐπαναστατική στιγμή δέ θ' ἀρνηθοῦμε, φυσικά, νά τήν προβάλουμε. Τό σημερινό ὅμως πρόγραμμά μας τό καταρτίζουμε ὄχι μόνο καί μάλιστα ὄχι τόσο γιά τήν ἐποχή τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξέγερσης ὅσο γιά τήν ἐποχή τῆς πολιτικῆς δουλείας, γιά τήν ἐποχή πού προηγεῖται ἀπό τήν πολιτική ἐλευθερία. Καί σέ μιά τέτοια ἐποχή ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς ἐκφράζει *πολύ πιό ἀδύνατα* τά ἄμεσα καθήκοντα τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος μέ τήν ἔννοια τοῦ ἀγώνα κατά τῆς δουλοπαροικίας. Ἡ διεκδίκηση νά δημιουργηθοῦν ἐπιτροπές ἀγροτῶν καί νά ἐπιστραφοῦν τά ὀτρέζκι ἀνάβει ἄμεσα αὐτόν τόν ταξικό ἀγώνα στό χωριό καί γι' αὐτό τό λόγο δέν μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ἀφορμή γιά κανένα πείραμα στό πνεῦμα τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἀντίθετα, ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς ἀποσπᾶ, ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό, τήν προσοχή ἀπό τίς πιό χτυπητές ἐκδηλώσεις κι ἀπό τίς πιό ἰσχυρές ἐπιβιώσεις τῆς δουλοπαροικίας. Γι' αὐτό τό λόγο τό ἀγροτικό μας πρόγραμμα μπορεῖ καί πρέπει νά προβληθεῖ ἀμέσως, σάν ἕνα ἀπό τά μέσα πού θά προωθήσει τό δημοκρατικό κίνημα μέσα στήν ἀγροτιά. Ἡ προβολή ὅμως τοῦ αἰτήματος τῆς ἐθνικοποίησης δέ θά ἦταν καθόλου σωστή, ὄχι μόνο στίς συνθῆκες τῆς ἀπολυταρχίας, ἀλλά καί σέ συνθῆκες μισοσυνταγματικῆς μοναρχίας, γιατί ὅταν δέν ὑπάρχουν ἀπόλυτα πιά σταθεροποιημένοι καί βαθιά ριζωμένοι δημοκρατικοί πολιτικοί θεσμοί, ἡ διεκδίκηση αὐτή μᾶλλον θά στρέψει τή σκέψη σέ ἀνόητα πειράματα κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ, παρά θά δόσει ὤθηση «στήν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό» *.

Νά γιατί νομίζουμε ὅτι τό μάξιμουμ τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος στά πλαίσια τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος δέν πρέπει νά προχωρεῖ πιό πέρα ἀπό τή δημοκρατική ἀναθεώρηση τῆς ἀγροτικῆς μεταρύθμισης. Ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς, ἐνῶ εἶναι ἀπόλυτα σωστή ἀπό ἄποψη ἀρχῶν

* Πολύ σωστά παρατήρησε ὁ Κάουτσκι σ' ἕνα ἀπό τά ἄρθρα του ἐνάντια στόν Φόλμαρ: «Στήν Ἀγγλία οἱ πρωτοπόροι ἐργάτες μποροῦν ν' ἀπαιτοῦν τήν ἐθνικοποίηση τῆς γῆς. Τί θά γινόταν ὅμως, ἄν ὅλη ἡ γῆ ἑνός τέτοιου στρατιωτικοῦ κι ἀστυνομικοῦ κράτους, ὅπως ἡ Γερμανία, μετατρεπόταν σέ ἰδιοχτησία τοῦ κράτους (eine Domäne); Τήν πραγματοποίηση ἑνός τέτοιου εἴδους κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ τή συναντᾶμε, τουλάχιστο σέ σημαντικό βαθμό, στό Μακλεμβοῦργο» («Vollmar und der staatssc?ialismus», «Neue Zeit», 1891–1892, X, 2, S. 710) («Ὁ Φόλμαρ κι ὁ κρατικός σοσιαλισμός», «Νέοι Καιροί», 1891–1892, X, 2, σελ. 710. *Ἡ Σύντ.*).

καί πολύ κατάλληλη γιά ορισμένες στιγμές, δέν εἶναι πολιτικά σκόπιμη γιά τίς σημερινές στιγμές.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ, ὅτι ὁ Ναντέζντιν, στήν προσπάθειά του νά φτάσει ἀκριβῶς ὥς ἕνα τέτοιο μάξιμουμ, ὅπως εἶναι ἡ ἐθνικοποίηση τῆς γῆς, ξεστράτισε (ἐνμέρει κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἀπόφασής του στό πρόγραμμα νά περιοριστεῖ σέ «διεκδικήσεις *κατανοητές* καί ἀναγκαῖες γιά τό μουζίκο»). Ὁ Ναντέζντιν διατυπώνει μέ τόν παρακάτω τρόπο τή διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης: «μετατροπή τῆς κρατικῆς γῆς, τῶν χτημάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί τῆς τσιφλικάδικης γῆς σέ λαϊκή ἰδιοχτησία, σέ ἐθνικό ἀπόθεμα γιά διανομή της στήν ἐργαζόμενη ἀγροτιά μέ μακροπρόθεσμη μίσθωση καί μέ τούς πιό εὐνοϊκούς ὅρους». Δέ χωράει ἀμφιβολία πώς γιά τό «μουζίκο» ἡ διεκδίκηση αὐτή θἆναι κατανοητή, ἀλλά γιά τό σοσιαλδημοκράτη ἀσφαλῶς ὄχι. Ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς εἶναι ἀπό ἄποψη ἀρχῶν σωστή διεκδίκηση τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος μόνο σάν ἀστικό μέτρο κι ὄχι σάν σοσιαλιστικό, γιατί μέ τή σοσιαλιστική ἔννοια ἐμεῖς ζητοῦμε τήν ἐθνικοποίηση *ὅλων* τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἐφόσον ὅμως παραμένουμε στά πλαίσια τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, μποροῦμε νά ζητοῦμε ἁπλῶς τή μεταβίβαση τῆς γαιοπροσόδου στό κράτος, — μεταβίβαση πού αὐτή καθαυτή ὄχι μόνο δέ θά συγκρατοῦσε, ἀλλά, ἀντίθετα, θά ἐπιτάχυνε μάλιστα τήν κεφαλαιοκρατική ἐξέλιξη τῆς γεωργίας. Γι' αὐτό ὁ σοσιαλδημοκράτης, ὑποστηρίζοντας τήν ἀστική ἐθνικοποίηση τῆς γῆς, θάπρεπε, πρῶτο, νά μήν ἐξαιρεῖ καθόλου τή γῆ τῶν ἀγροτῶν, ὅπως ἔκανε ὁ Ναντέζντιν. Ἐφόσον διατηροῦμε τό *ἀτομικό* νοικοκυριό στή γῆ, καταργώντας μόνο τήν ἀτομική ἰδιοχτησία τῆς γῆς, θά ἦταν καθαρά ἀντιδραστικό νά κάνουμε ἐξαίρεση *ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη* γιά τόν μικρό ἰδιοχτήτη. Δεύτερο, σέ περίπτωση μιᾶς *τέτοιας* ἐθνικοποίησης, ὁ σοσιαλδημοκράτης θά ἦταν κατηγορηματικά ἀντίθετος στό νά νοικιάζεται ἡ ἐθνική γῆ κατά προτίμηση στήν «ἐργαζόμενη ἀγροτιά», παρά στούς κεφαλαιοκράτες ἐπιχειρηματίες στή γεωργία. Ἡ προτίμηση αὐτή θά ἦταν πάλι ἀντιδραστική, σέ συνθῆκες κυριαρχίας ἤ διατήρησης τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ἄν βρισκόταν μιά δημοκρατική χώρα πού θά ἐπιχειροῦσε νά πραγματοποιήσει ἀστική ἐθνικοποίηση τῆς γῆς, τό προλεταριάτο αὐτῆς τῆς χώρας δέ θάπρεπε νά δόσει τήν προτίμησή του οὔτε στούς μικρούς, οὔτε στούς μεγάλους ἐνοικιαστές, ἀλλά θάπρεπε ν' ἀπαιτήσει — ὁ *κάθε* ἐνοικιαστής νά τηρεῖ ἀπόλυτα τούς καθιερωμένους ἀπό τό νόμο κανόνες προστα-

σίας τῆς ἐργασίας (γιά τό ἀνώτατο ὅριο τῆς ἐργάσιμης μέρας, γιά τήν τήρηση τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων κτλ. κτλ.), καθώς καί τούς κανόνες ὀρθολογικῆς χρησιμοποίησης τῆς γῆς καί τῶν ζώων. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι στήν πραγματικότητα μιά τέτοια στάση τοῦ προλεταριάτου, σέ συνθῆκες ἀστικῆς ἐθνίκοποίησης, θά ἰσοδυναμοῦσε μέ ἐπιτάχυνση τῆς νίκης τῆς μεγάλης παραγωγῆς πάνω στή μικρή (ὅπως ἡ ἐργοστασιακή νομοθεσία ἐπιταχύνει αὐτή τή νίκη στή βιομηχανία).

Ἡ προσπάθεια νά γίνει μέ κάθε θυσία «κατανοητός στό μουζίκο» ὁδήγησε ἐδῶ τόν Ναντέζντιν στό λαβύρινθο τῆς ἀντιδραστικῆς μικροαστικῆς οὐτοπίας *.

Ἡ ἐξέταση λοιπόν τῶν ἀντιρήσεων ἐνάντια στή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι μᾶς πείθει ὅτι οἱ ἀντιρήσεις αὐτές εἶναι ἀβάσιμες. Πρέπει νά ζητήσουμε τή δημοκρατική ἀναθεώρηση τῆς ἀγροτικῆς μεταρύθμισης, καί συγκεκριμένα τῶν ἀλλαγῶν τῶν σχέσεων γαιοχτησίας πού ἐπέβαλε ἡ μεταρύθμιση αὐτή. Καί γιά νά καθορίσουμε μέ ἀκρίβεια καί τό χαρακτήρα, καί τά ὅρια, καί τόν τρόπο διεξαγωγῆς αὐτῆς τῆς ἀναθεώρησης, πρέπει νά ζητήσουμε τή δημιουργία ἐπιτροπῶν ἀγροτῶν πού νά ἔχουν τό δικαίωμα ἀπαλλοτρίωσης, ἐξαγορᾶς, ἀνταλλαγῆς κτλ. ἐκείνων τῶν «ὀτρέζκι», πού μέ τή βοήθειά τους δατηροῦνται οἱ ἐπιβιώσεις τῆς δουλοπαροικιακῆς οἰκονομίας.

VIII

Μέ τό τέταρτο ἄρθρο τοῦ σχεδίου τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος συνδέεται στενά τό πέμπτο ἄρθρο πού ἀπαιτεῖ «τήν παροχή στά δικαστήρια τοῦ δικαιώματος νά ἐλαττώνουν τά ἐξαιρετικά μεγάλα νοίκια γιά τή γῆ καί ν' ἀκυρώνουν τίς συμφωνίες

* Μετά τή συζήτηση τοῦ ἄρθρου στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στή Ζυρίχη ὁ Β. Ι. Λένιν ἔβγαλε τίς δυό τελευταῖες παραγράφους κι ἀντικατάστησε τό κείμενο αὐτό μέ τήν ἑξῆς ὑποσημείωση: «Ὅσο γιά τόν Ναντέζντιν, αὐτός στό δικό του προσχέδιο ἀγροτικοῦ προγράμματος ἔπεσε, κατά τή γνώμη μας, σέ μιά μεγάλη ἀνακολουθία, ἀπαιτώντας νά μετατραπεῖ σέ „λαϊκή ἰδιοχτησία" ὅλη ἡ γῆ *ἐκτός ἀπό τή γῆ τῶν ἀγροτῶν* καί νά μοιραστεῖ τό „ἐθνικό ἀπόθεμα (γῆς)" „*στήν ἐργαζόμενη ἀγροτιά* μέ μακροπρόθεσμη μίσθωση". Ὁ σοσιαλδημοκράτης δέ θά μποροῦσε νά ἐξαιρέσει ἀπό τή γενική ἐθνικοποίηση τῆς γῆς τή γῆ τῶν ἀγροτῶν. Αὐτό εἶναι τό πρῶτο. Καί, δεύτερο, θά προπαγάνδιζε τήν ἐθνικοποίηση τῆς γῆς μόνο σάν πέρασμα στό μεγάλο κομμουνιστικό νοικοκυριό κι ὄχι σάν πέρασμα στό μικρό ἀτομικό νοικοκυριό. Τό λάθος τοῦ Ναντέζντιν προῆλθε, πιθανόν, ἀπό τήν ἀπόφασή του στό πρόγραμμα νά περιοριστεῖ σέ „διεκδικήσεις *κατανοητές* (ἡ ὑπογράμμιση δική μου) κι ἀναγκαῖες γιά τό μουζίκο"». *Ἡ Σύντ.*

πού ἔχουν ὑποδουλωτικό χαρακτήρα». Ὅπως τό 4ο, ἔτσι κι αὐτό τό ἄρθρο στρέφεται ἐνάντια στήν ὑποδούλωση. Σέ διάκριση ἀπό τό 4ο ἄρθρο, τό 5ο δέν ἀπαιτεῖ τήν ἀναθεώρηση καί τό μετασχηματισμό τοῦ ἀγροτικοῦ καθεστῶτος μεμιᾶς, ἀλλά τή συνεχῆ ἀναθεώρηση τῶν νομικῶν σχέσεων τῶν πολιτῶν. Ἡ ἀναθεώρηση *αὐτή* ἀνατίθεται στά «δικαστήρια», κι ἐδῶ, ἐννοεῖται, ἔχουμε ὑπόψη ὄχι τήν οἰκτρή παρωδία δικαστηρίου πού ἀποτελεῖ ὁ «θεσμός» τῶν τοπαρχῶν (ἤ ἔστω ἀκόμα καί τῶν εἰρηνοδικῶν πού ἐκλέγουν οἱ πλούσιες τάξεις ἀνάμεσα στούς πλούσιους), ἀλλά τά δικαστήρια, γιά τά ὁποῖα μιλάει ἡ § 16 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου τοῦ σχεδίου τοῦ προγράμματός μας. Αὐτή ἡ § 16 ἀπαιτεῖ τήν «ἵδρυση ἐπαγγελματικῶν δικαστηρίων σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. . .» (συνεπῶς καί στή γεωργία) «. . .πού ν' ἀπαρτίζονται ἀπό ἰσάριθμους ἀντιπροσώπους τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἐργοδοτῶν». Μιά τέτοια σύνθεση τοῦ δικαστηρίου θά ἐξασφάλιζε καί τό δημοκρατικό του χαρακτήρα καί τήν ἐλεύθερη ἔκφραση τῶν διαφόρων ταξικῶν συμφερόντων τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ ταξικός ἀνταγωνισμός δέ θά καλυπτόταν μέ τό φύλλο συκῆς τῆς σάπιας γραφειοκρατίας,—τοῦ ἐξωραϊσμένου αὐτοῦ τάφου τῶν λειψάνων τῆς λαϊκῆς ἐλευθερίας, —ἀλλά θά πρόβαλλε ἀνοιχτά καί ξεκάθαρα μπροστά σ' ὅλους, ἀναταράζοντας ἔτσι τήν πατριαρχική ρουτινιέρικη ζωή τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. Ἡ πλέρια γνώση τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς γενικά καί τῶν τοπικῶν της ἰδιομορφιῶν ἰδιαίτερα θά ἐξασφαλιζόταν πέρα γιά πέρα μέ τό σύστημα τῆς ἐκλογῆς ντόπιων δικαστῶν. Γιά τή μάζα τῶν ἀγροτῶν πού δέ θά μποροῦσε νά τούς κατατάξει κανείς στήν κατηγορία μόνο τῶν «ἐργατῶν» ἤ μόνο τῶν «ἐργοδοτῶν» θά καθιερώνονταν, φυσικά, ἰδιαίτεροι κανόνες πού θά ἐξασφάλιζαν τήν ἴση ἀντιπροσώπευση ὅλων τῶν στοιχείων τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐμεῖς μάλιστα, οἱ σοσιαλδημοκράτες, θά ἐπιμέναμε ἀπόλυτα κάτω ἀπό ὁποιεσδήποτε συνθῆκες, πρῶτο, ν' ἀντιπροσωπεύονται *ἰδιαίτερα* οἱ μισθωτοί ἐργάτες γῆς, ὅσο λίγοι καί ἄν εἶναι, καί, δεύτερο, ν' ἀντιπροσωπεύονται κατά τό δυνατό χωριστά ἡ φτωχή καί ἡ εὔπορη ἀγροτιά (ἐπειδή τό ἀνακάτωμα τῶν δυό αὐτῶν κατηγοριῶν ὄχι μόνο ὁδηγεῖ σέ λάθη στατιστικῆς, ἀλλά καί σ' ὅλους τούς τομεῖς τῆς ζωῆς ὁδηγεῖ στήν καταπίεση καί στόν παραγκωνισμό τῆς πρώτης κατηγορίας ἀπό τή δεύτερη).

Ἡ ἁρμοδιότητα αὐτῶν τῶν δικαστηρίων θά εἶναι διπλή: πρῶτο, θά ἔχουν τό δικαίωμα *νά ἐλαττώνουν* τό νοίκι τῆς γῆς, ἄν εἶναι «ἐξαιρετικά μεγάλο». Καί μόνο αὐτά τά λόγια τοῦ προγράμ-

ματος δείχνουν ἔμμεσα ὅτι ἀναγνωρίζεται πόσο πλατιά εἶναι διαδομένο αὐτό τό φαινόμενο. Ἡ δημόσια καί κατ' ἀντιπαράσταση ἐξέταση στά δικαστήρια τοῦ ζητήματος τῶν μεγάλων ἐνοικίων θάφερνε τεράστιο ὄφελος ἀκόμα κι ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἀπόφαση τῶν δικαστηρίων. Ἡ μείωση τῶν ἐνοικίων (ἔστω κι ἄν ἡ μείωση αὐτή δέ θά γινόταν συχνά) θά ἔπαιζε τό ρόλο της στήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας: εἶναι γνωστό, ὅτι στά χωριά μας τό νοίκιασμα τῆς γῆς ἔχει συχνότερα δουλοπαροικιακό παρά ἀστικό χαρακτήρα, καί τό νοίκι εἶναι πολύ περισσότερο γαιοπρόσοδος «σέ χρῆμα» (δηλαδή μεταμορφωμένη φεουδαρχική), παρά κεφαλαιοκρατική γαιοπρόσοδος (δηλαδή περίσσευμα πάνω ἀπό τό κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματία). Συνεπῶς, ἡ ἐλάττωση τοῦ ἐνοικίου θά ἐπενεργοῦσε ἄμεσα στήν ἀντικατάσταση τῶν δουλοπαροικιακῶν μορφῶν οἰκονομίας μέ κεφαλαιοκρατικές.

Δεύτερο, τά δικαστήρια θά εἶχαν, σέ συνέχεια, τό δικαίωμα «ν' ἀκυρώνουν τίς συμφωνίες πού ἔχουν ὑποδουλωτικό χαρακτήρα». Ἐδῶ δέν καθορίζεται ἡ ἔννοια τῆς «ὑποδούλωσης», γιατί θά ἦταν τελείως ἀνεπιθύμητο νά δεσμεύουμε τούς αἱρετούς δικαστές στήν ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Ὁ ρῶσος μουζίκος τό ξέρει πολύ καλά τί πράγμα εἶναι ἡ ὑποδούλωση! Ὅσο γιά τήν ἐπιστημονική ἄποψη, ἡ ἔννοια αὐτή ἀγκαλιάζει ὅλες τίς συμφωνίες πού ἔχουν τό στοιχεῖο τῆς *τοκογλυφίας* (χειμωνιάτικη μίσθωση κτλ.), ἤ τῆς *δουλοπαροικίας* (ξεπλήρωμή μέ δουλειά γιά ἀγροζημιές κτλ.).

Κάπως διαφορετικό χαρακτήρα ἔχει τό ἄρθρο 3 πού μιλάει γιά τήν ἐπιστροφή στό λαό τῶν χρημάτων ἐξαγορᾶς. Ἐδῶ δέ γεννιοῦνται οἱ ἀμφιβολίες σχετικά μέ τή μικρή ἰδιοχτησία πού προκαλεῖ τό ἄρθρο 4, ὅσοι ὅμως ἔχουν ἀντιρήσεις τονίζουν πώς καί ἡ διεκδίκηση αὐτή εἶναι πρακτικά ἀνεφάρμοστη καί πώς λείπει ἡ λογική σύνδεση ἀνάμεσα σ' αὐτή καί στό γενικό μέρος τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος (= «ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας καί ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό»). Κανείς ὡστόσο δέ θ' ἀρνηθεῖ ὅτι ἀκριβῶς τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, στό σύνολό τους, προκαλοῦν τούς συνεχεῖς λιμούς τῶν ἑκατομμυρίων ἀγροτῶν πού κάνουν τή Ρωσία νά ξεχωρίζει ἀμέσως ἀπ' ὅλα τά πολιτισμένα ἔθνη. Γι' αὐτό τό λόγο, ἀκόμα καί ἡ ἀπολυταρχία ἀναγκάζεται ὅλο καί πιό συχνά νά δημιουργεῖ ἕνα εἰδικό «ταμεῖο» (ἐντελῶς φτωχό πού, φυσικά, περισσότερο κατακλέβεται ἀπό τούς καταχραστές τοῦ δημοσίου καί τούς γραφειοκράτες, καί λιγότερο χρησιμοποιεῖ-

ται γιά τό καλό τῶν πεινασμένων) «γιά τίς πολιτιστικές ἀνάγκες καί τούς ἀγαθοεργούς σκοπούς τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων». Δέν μποροῦμε νά μή ζητήσουμε κι ἐμεῖς, ἀνάμεσα στούς ἄλλους δημοκρατικούς μετασχηματισμούς, καί τή δημιουργία ἑνός τέτοιου ταμείου. Ἀμφιβάλλω ἄν μπορεῖ νά ἔχει κανείς ἀντίρηση γι' αὐτό.

Γεννιέται τώρα τό ἐρώτημα, ποῦ θά βρεθοῦν τά ποσά γιά τή δημιουργία αὐτοῦ τοῦ ταμείου; Ἀπ' ὅσο μποροῦμε νά κρίνουμε, θά μποροῦσε ἐδῶ νά μᾶς ὑποδειχτεῖ ἡ προοδευτική φορολογία τοῦ εἰσοδήματος: νά αὐξηθεῖ εἰδικά τό ποσοστό φορολογίας πάνω στά ἔσοδα τῶν πλουσίων καί νά χρησιμοποιηθοῦν τά ποσά αὐτά γιά τό παραπάνω ταμεῖο. Θά ἦταν ἀπόλυτα δίκιο νά πάρουν μέρος, περισσότερο ἀπό ὅλους, οἱ πλουσιότεροι πολίτες στή συντήρηση τῶν πεινασμένων καί στά ἔξοδα γιά τήν ἐπανόρθωση, κατά τό δυνατό, τῶν συμφορῶν πού προκαλοῦν οἱ λιμοί.— Ἐμεῖς δέ θά εἴχαμε καμιά ἀντίρηση καί γιά ἕνα τέτοιο μέτρο, γιά τό ὁποῖο δέν εἶναι ἀνάγκη νά γίνει ἰδιαίτερος λόγος στό πρόγραμμα, γιατί τό μέτρο αὐτό ἀνταποκρίνεται στό ἀκέραιο στή διεκδίκηση τῆς προοδευτικῆς φορολογίας τοῦ εἰσοδήματος πού τό πρόγραμμα τή σημειώνει ἰδιαίτερα. Γιατί ὅμως νά περιοριστοῦμε σ' αὐτή τήν πηγή; Γιατί νά μή δοκιμάσουμε, ἐκτός ἀπ' αὐτή, νά ἐπιστραφεῖ στό λαό ἔστω κι ἕνα μέρος ἀπό τό χαράτσι πού ἔπαιρναν κι ἐξακολουθοῦν νά παίρνουν ἀπό τούς ἀγρότες οἱ χθεσινοί δουλοχτῆτες μέ τή βοήθεια τοῦ ἀστυνομικοῦ κράτους; Μήπως τό χαράτσι αὐτό δέν ἔχει ἀμεσότατη σχέση μέ τούς *σημερινούς* λιμούς; Καί μήπως ἡ διεκδίκηση νά ἐπιστραφεῖ αὐτό τό χαράτσι δέ θά μᾶς προσφέρει τήν πιό ὠφέλιμη ὑπηρεσία στό πλάταιμα καί στό βάθαιμα τῆς ἐπαναστατικῆς ἀγανάχτησης τῶν ἀγροτῶν ἐνάντια σ' ὅλους τούς ἀφέντες δουλοπάροικων καί σέ κάθε μορφή δουλοπαροικίας;

Ἀλλά τό χαράτσι αὐτό *δέν μπορεῖ* νά ἐπιστραφεῖ ὁλόκληρο, — μᾶς ἀντιτείνουν. — Σωστά (*ὅπως δέν μποροῦν νά ἐπιστραφοῦν κι ὅλα τά ὀτρέζκι*). Ἄν ὅμως δέν μποροῦμε πιά ν' ἀποσπάσουμε ὅλο τό χρέος, γιατί νά μή πάρουμε ἔστω κι ἕνα μέρος του; Τί ἀντίρηση θά εἶχε κανείς νά προβάλει γιά ἕνα εἰδικό φόρο πάνω στή γῆ τῶν εὐγενῶν-μεγαλοχτηματιῶν πού ἐπωφελήθηκαν ἀπό τά δάνεια ἐξαγορᾶς; Ὁ ἀριθμός αὐτῶν τῶν ἰδιοχτητῶν λατιφουντίων (πού κάποτε μετατρέπονται ἀκόμα καί σέ ἀπαγορευμένα χτήματα) εἶναι πολύ σημαντικός στή Ρωσία, καί θά ἦταν δίκαιο νά τούς ζητήσουμε εἰδικές εὐθύνες γιά τούς λιμούς τῶν ἀγροτῶν. Ἀκόμα πιό δίκαιη θἄναι ἡ πλέρια δήμευση τῶν μοναστηριακῶν

χτημάτων καί τῶν χτημάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας σάν ἰδιοχτησίας, διαποτισμένης περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη ἀπό τίς παραδόσεις τῆς δουλοπαροικίας, ἰδιοχτησίας πού ἐξυπηρετεῖ τόν πλουτισμό τῶν πιό ἀντιδραστικῶν καί τῶν πιό ἐπιζήμιων γιά τήν κοινωνία κηφήνων, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀφήνει ἀρκετή ἔκταση γῆς ἔξω ἀπό τήν ἀστική ἐμπορευματική κυκλοφορία. Ἑπομένως, ἡ δήμευση τέτοιων τσιφλικιῶν θά ἐξυπηρετοῦσε πέρα γιά πέρα τό συμφέρον ὅλης τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης *· αὐτή θά ἦταν ἀκριβῶς μιά τέτοιου εἴδους μερική ἀστική ἐθνικοποίηση τῆς γῆς, πού σέ καμιά περίπτωση δέ θά μποροῦσε νά ὁδηγήσει στίς ταχυδαχτυλουργίες τοῦ «κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ», θά εἶχε ἄμεση καί τεράστια πολιτική σημασία γιά τό δυνάμωμα τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν τῆς *νέας* Ρωσίας, καί ταυτόχρονα θά ἐξασφάλιζε καί πρόσθετα χρηματικά μέσα γιά βοήθεια στούς πεινασμένους.

IX

Τέλος, ὅσον ἀφορᾶ τά δυό πρῶτα ἄρθρα τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος, σ' αὐτά δέ θά χρειαστεῖ νά σταθοῦμε πολύ. Ἡ «κατάργηση τῶν δόσεων ἐξαγορᾶς καί τῶν γεώμορων, καθώς καί ὅλων τῶν ὑποχρεώσεων πού βαραίνουν τώρα τήν ἀγροτιά, σάν φορολογούμενη τάξη» (ἄρθρο 1) — εἶναι κάτι τό αὐτονόητο γιά κάθε σοσιαλδημοκράτη. Ἀπ' ὅσο μποροῦμε νά κρίνουμε, καί ἡ πραχτική ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ μέτρου δέ γεννᾶ ἐπίσης καμιά ἀπορία. Τό δεύτερο ἄρθρο ἀπαιτεῖ τήν «κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης καί ὅλων τῶν νόμων πού δεσμεύουν τόν ἀγρότη. . .» (προσέξτε: «τόν ἀγρότη» κι ὄχι «τούς ἀγρότες») «. . .νά διαθέτει τή γῆ του». Ἐδῶ πρέπει νά ποῦμε λίγα λόγια σχετικά μέ τήν περιβόητη κι ἀξέχαστη «*κοινότητα*». Ἐννοεῖται πώς οὐσιαστικά ἡ κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης (αὐτή τουλάχιστο τή μεταρύθμιση ὁ κ. Βίττε θά προλάβει, ἴσως, νά τήν ἐφαρμόσει πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση), ἡ ἐξάλειψη τῆς διαίρεσης σέ κάστες, ἡ ἐλευθερία μετακίνησης καί ἡ ἐλευθερία τοῦ κάθε ἀγρότη χωριστά νά διαθέτει τή γῆ του θά ὁδηγήσουν σέ μιά ἀναπόφευχτη καί γρήγορη ἐξάλειψη τοῦ φορολογικοῦ-δουλοπαροικιακοῦ βάρους, ὅπως εἶναι κατά τά τρία τέταρτα ἡ σημερινή ἀγροτική

* Ἀναφορικά μέ τό νοίκιασμα αὐτῶν τῶν δημευμένων τσιφλικιῶν, ἡ σοσιαλδημοκρατία θά ἔπρεπε ἀπό τώρα κιόλας νά ἐφαρμόζει ὄχι μιά πολιτική εἰδικά γιά τούς ἀγρότες, ἀλλά ἀκριβῶς τήν πολιτική πού περιγράψαμε πιό πάνω, ἀντικρούοντας τόν Ναντέζντιν.

κοινότητα. Ἀλλά τό ἀποτέλεσμα αὐτό θ' ἀποδείξει ἁπλῶς τήν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών μας ὅσον ἀφορᾶ τήν κοινότητα, θ' ἀποδείξει πώς ἡ κοινότητα αὐτή δέ συμβιβάζεται μέ ὅλη τήν κοινωνικοοικονομική ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Τό ἀποτέλεσμα αὐτό δέ θά προκληθεῖ σέ καμιά περίπτωση ἀπό κάποιο μέτρο πού θά συσταίναμε ἐμεῖς, «ἐνάντια στήν κοινότητα», γιατί ἐμεῖς ποτέ δέν ὑποστηρίξαμε καί δέ θά ὑποστηρίξουμε *κανένα μέτρο* πού νά στρέφεται ἄμεσα ἐνάντια στό ἕνα ἤ στό ἄλλο σύστημα ὀργάνωσης τῶν ἀγροτῶν στό ζήτημα τῆς γῆς. Κάτι παραπάνω: ἐμεῖς θά ὑπερασπίζουμε ἀνεπιφύλαχτα τήν κοινότητα, σάν δημοκρατική ὀργάνωση τοπικῆς διοίκησης, σάν συντροφική ἕνωση ἤ ἕνωση γειτόνων, ἀπό κάθε ἐπιβουλή τῶν γραφειοκρατῶν, ἐπιβουλή πού τόσο ἀρέσει στούς ἐχθρούς τῆς κοινότητας πού ἀνήκουν στό στρατόπεδο τῆς «Μοσκόβσκιγε Βέντομοστι». Δέ θά βοηθήσουμε ποτέ καί κανέναν «νά καταστρέψει τήν κοινότητα», ὅμως θά ἐπιδιώξουμε ἀνεπιφύλαχτα τήν κατάργηση ὅλων τῶν θεσμῶν πού ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τό δημοκρατισμό, *ὁποιαδήποτε ἐπίδραση κι ἄν ἔχει ἡ κατάργηση αὐτή πάνω στούς ριζικούς καί μερικότερους ἀναδασμούς τῆς γῆς κτλ.*: ἐδῶ βρίσκεται ἡ ριζική διαφορά μας μέ τούς φανερούς καί κρυφούς, συνεπεῖς κι ἀσυνεπεῖς, δειλούς καί τολμηρούς ναρόντνικους πού, ἀπό τό ἕνα μέρος, εἶναι, «φυσικά», δημοκράτες, κι ἀπό τό ἄλλο, φοβοῦνται νά καθορίσουν κατηγορηματικά καί ἀπερίφραστα τή στάση τους ἀπέναντι σέ στοιχειώδικες δημοκρατικές διεκδικήσεις, σάν τήν *πλέρια* ἐλευθερία μετακίνησης, τήν *πλέρια* ἐκμηδένιση τοῦ χαρακτήρα κάστας τῆς ἀγροτικῆς κοινότητας κι *ἐπομένως*, καί τήν πλέρια κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης, τήν κατάργηση ὅλων τῶν νόμων πού ἐμποδίζουν τόν ἀγρότη νά διαθέσει τή γῆ του *.

Θά μᾶς ἀντιτείνουν: τό τελευταῖο μέτρο πού καθαγιάζει τήν ἀτομική ἐλευθερία τοῦ κάθε ἀγρότη χωριστά, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού καταστρέφει τήν κοινότητα, ὄχι μόνο σάν σύστημα ἀναδασμῶν τῆς γῆς κτλ., ἀλλά κι ἄμεσα σάν συντροφική ἕνωση γειτόνων. Ὁ κάθε ἀγρότης χωριστά θάχει τό δικαίωμα, παρά τή θέληση τῆς πλειονότητας, ν' ἀπαιτήσει νά τοῦ δόσουν τή γῆ του σέ ἰδιαίτερο κλῆρο. Δέν ἔρχεται λοιπόν αὐτό σέ ἀντίθεση μέ τή γενική ἐπιδίωξη ὅλων τῶν σοσιαλιστῶν νά ὑποβοηθοῦν τή

* Σ' αὐτήν ἀκριβῶς τή λυδία λίθο πρέπει νά δοκιμάζονται οἱ πολυάριθμοι ριζοσπάστες τῆς Ρωσίας (ἀκόμα καί οἱ ἐπαναστάτες τοῦ «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι»), πού στό ζήτημα αὐτό ἔχουν τήν τάση νά κρατοῦν ἑρμαφρόδιτη στάση.

διεύρυνση τῶν δικαιωμάτων τοῦ συνόλου σέ σχέση μέ τό ἄτομο κι ὄχι τόν περιορισμό τους;

Σ' αὐτό θ' ἀπαντήσουμε: ἀπό τή διατύπωσή μας δέ βγαίνει ἀκόμα ὅτι ὁ κάθε ἀγρότης ἔχει τό δικαίωμα νά ζητάει νά τοῦ δόσουν ὁπωσδήποτε χωριστό κλῆρο. Ἀπό τή διατύπωσή μας βγαίνει μόνο ὅτι θά ὑπάρχει ἐλευθερία πούλησης τῆς γῆς, καί μέ τήν ἐλευθερία αὐτή δέν ἔρχεται σ' ἀντίθεση τό δικαίωμα τῶν μελῶν τῆς κοινότητας νά προτιμοῦνται στήν ἀγορά τῆς γῆς πού θά πουλιέται. Ἡ κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης θά μετατρέψει ὅλα τά τωρινά μέλη τῆς ἀγροτικῆς κοινότητας σέ ἐλεύθερους συνιδιοχτῆτες ἑνός ὁρισμένου κομματιοῦ γῆς. Τώρα, τό πῶς θά διαθέσουν τό κομμάτι αὐτό, εἶναι δική τους δουλειά, αὐτό θά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τούς γενικούς ἀστικούς νόμους κι ἀπό τίς εἰδικές συμφωνίες ἀνάμεσά τους. Ὅσο γιά τή διεύρυνση τῶν δικαιωμάτων τοῦ συνόλου σέ σχέση μέ τό ἄτομο, οἱ σοσιαλιστές τήν ὑπερασπίζουν τότε μονάχα, ὅταν ἡ διεύρυνση αὐτή ἀνταποκρίνεται στά συμφέροντα τῆς τεχνικῆς καί τῆς κοινωνικῆς προόδου*. Μ' αὐτή φυσικά τή μορφή θά ὑπερασπίζαμε κι ἐμεῖς κάθε ἀντίστοιχο νόμο, φτάνει νά μήν ἀφορᾶ μονάχα τούς μικροϊδιοχτῆτες, μονάχα τούς ἀγρότες, ἀλλά *ὅλους* τούς ἰδιοχτῆτες γῆς γενικά.

X

Κλείνοντας, συνοψίζουμε τίς βασικές θέσεις πού ἀποτέλεσαν τή βάση τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος. Ὁ καθένας πού ἔτυχε νά δουλέψει στήν κατάρτιση ἑνός προγράμματος ἤ νά μάθει λεπτομέρειες γιά τήν κατάρτισή του σέ ἄλλες χῶρες, ξέρει ὅτι ἡ ἴδια σκέψη μπορεῖ νά διατυπωθεῖ μέ τούς πιό διαφορετικούς τρόπους. Σπουδαῖο γιά μᾶς εἶναι τό ἑξῆς: ὅλοι οἱ σύντροφοι πού στήν κρίση τους ὑποβάλλουμε τώρα τό σχέδιό μας, νά συμφωνήσουν ἀπόλυτα πρίν ἀπ' ὅλα καί πάνω ἀπ' ὅλα στίς βασικές ἀρχές. Καί τότε πιά οἱ ἐπιμέρους διαφορές στήν τέτοια ἤ τέτοια διατύπωση δέν ἔχουν ἀποφασιστική σημασία.

* Ὁ Κάουτσκι, λχ., θεωρεῖ δίκαιο νά ζητάει κανείς «τόν περιορισμό τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀτομικῆς γαιοχτησίας μέ σκοπό: 1) τήν ὁροθέτηση καί τήν ἐξάλειψη τῆς ἀνάμιξης τῶν χωραφιῶν· 2) τό ἀνέβασμα τοῦ ἐπιπέδου τῆς γεωργικῆς καλλιέργειας· 3) τήν πρόληψη τῶν ἐπιδημιῶν» («Die Agrarfrage, S. 437). («Τό ἀγροτικό ζήτημα», σελ. 437. *ΗΣύντ.*). Τέτοιες πέρα γιά πέρα βάσιμες διεκδικήσεις δέ συνδέονται καθόλου καί δέν πρέπει νά συνδέονται μέ τήν ἀγροτική κοινότητα.

Σάν κεντρικό γεγονός καί στόν τομέα τῶν ἀγροτικῶν σχέσεων τῆς Ρωσίας παραδεχόμαστε τήν ταξική πάλη. Όλη τήν ἀγροτική πολιτική μας (συνεπῶς καί τό ἀγροτικό πρόγραμμα) τή στηρίζουμε στή σταθερή ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς ἀρχῆς μέ ὅλες τίς συνέπειες πού πηγάζουν ἀπ' αὐτή. Ὁ κυριότερος ἄμεσος σκοπός μας εἶναι νά ξεκαθαρίσουμε τό δρόμο γιά τήν ἐλεύθεση ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό, τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, πού ἀποβλέπει στήν πραγματοποίηση τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς παγκόσμιας σοσιαλδημοκρατίας, στήν κατάχτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπό τό προλεταριάτο καί στή δημιουργία τῶν βάσεων τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Διακηρύχνοντας ὅτι ἡ ταξική πάλη εἶναι γιά μᾶς τό ὁδηγητικό νῆμα σ' ὅλα τά «ἀγροτικά ζητήματα», ξεχωρίζουμε τή θέση μας ὁριστικά κι ἀμετάκλητα ἀπό τούς τόσο πολυάριθμους ὀπαδούς τῶν μεσοβέζικων κι ἀκαθόριστων θεωριῶν στή Ρωσία: τῆς «ναροντνικιστικῆς», τῆς «ἠθικοκοινωνιολογικῆς», τῆς «κριτικῆς», τῆς σοσιαλμεταρυθμιστικῆς καί δέν ξέρω ἀκόμα ποιᾶς!

Γιά νά ξεκαθαριστεῖ ὁ δρόμος τῆς ἐλεύθερης ἀνάπτυξης τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό, εἶναι ἀπαραίτητο νά βγοῦν ἀπό τή μέση ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας, πού *καλύπτουν* τώρα τά ἔμβρυα τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἀνταγωνισμῶν μέσα στόν ἀγροτικό πληθυσμό καί δέν τ' ἀφήνουν ν' ἀναπτυχθοῦν. Κι ἐμεῖς κάνουμε τήν *τελευταία* προσπάθεια νά βοηθήσουμε τήν ἀγροτιά νά σαρώσει μ' ἕνα ἀποφασιστικό χτύπημα ὅλα αὐτά τά ὑπολείμματα — τήν «τελευταία», γιατί κι ὁ ἴδιος ὁ ἀναπτυσσόμενος ρωσικός καπιταλισμός κάνει αὐθόρμητα τήν ἴδια δουλειά, βαδίζει στόν ἴδιο σκοπό, ὅμως βαδίζει ἀπό τόν χαρακτηριστικό γι' αὐτόν δρόμο τῆς βίας καί τῆς καταπίεσης, τῆς καταστροφῆς καί τῆς λιμοκτονίας. Τό πέρασμα ἀπό τή δουλοπαροικιακή ἐκμετάλλευση στήν κεφαλαιοκρατική εἶναι ἀναπόφευχτο, καί θά ἦταν ἐπιζήμια, ἀντιδραστική αὐταπάτη νά προσπαθοῦμε νά τό καθυστερήσουμε ἤ νά τό «παρακάμψουμε». Τό πέρασμα ὅμως αὐτό μπορεῖ νά νοηθεῖ καί μέ τούτη τή μορφή: ν' ἀνατραποῦν βίαια οἱ ἐπίγονοι τῶν φεουδαρχῶν πού, στηριζόμενοι ὄχι στήν «ἐξουσία τοῦ χρήματος» ἀλλά στίς παραδόσεις τῆς παλιᾶς ἐξουσίας τῆς δουλοχτησίας, ἀπομυζοῦν σήμερα ἀπό τήν πατριαρχική ἀγροτιά τήν τελευταία της ἰκμάδα. Ἡ πατριαρχική αὐτή ἀγροτιά πού ζεῖ στό σύστημα τῆς φυσικῆς οἰκονομίας μέ τή δουλειά τῶν χεριῶν της, εἶναι καταδικασμένη νά ἐξαφανιστεῖ, δέν εἶναι ὅμως καθόλου καταδικασμένη «ὑποχρεωτικά», ἀπό τούς «ἐσωτερικούς» νόμους τῆς κοινωνικοοικονομι-

κῆς ἐξέλιξης, στά βάσανα τῆς «βίαιης εἴσπραξης τῶν φόρων» καί τοῦ βούρδουλα, στά μαρτύρια τοῦ ἀργοῦ, τοῦ φριχτοῦ, ἐξαιτίας τῆς διάρκειάς του, θανάτου ἀπό τήν πείνα.

Χωρίς λοιπόν νά τρέφουμε αὐταπάτες γιά τό ἄν εἶναι δυνατή ἡ εὐημερία ἤ ἔστω καί μιά ὑποφερτή ζωή τῶν μικροπαραγωγῶν στήν κεφαλαιοκρατική κοινωνία (καί τέτοια γίνεται ἡ Ρωσία ὅλο καί περισσότερο), ζητοῦμε τήν πλήρη καί ἀπόλυτη, ὄχι μεταρυθμιστική, ἀλλά ἐπαναστατική κατάργηση κι ἐκμηδένιση τῶν ἐπιβιώσεων τῆς δουλοπαροικίας, ἀναγνωρίζουμε ὅτι στούς ἀγρότες ἀνήκουν οἱ γαῖες πού τούς πῆρε ἡ κυβέρνηση τῶν εὐγενῶν καί πού ὥς σήμερα ἀκόμα ἐξακολουθοῦν νά κρατοῦν τούς ἀγρότες σέ οὐσιαστική δουλεία. Ἔτσι — σάν ἐξαίρεση καί λόγω τῶν ἰδιαίτερων ἱστορικῶν συνθηκῶν — γινόμαστε ὑπερασπιστές τῆς μικρῆς ἰδιοχτησίας, τήν ὑπερασπίζουμε ὅμως μονάχα στόν ἀγώνα της ἐνάντια σ' ὅ,τι ἔχει διασωθεῖ ἀπό τό «παλιό καθεστώς», καί μονάχα μέ τόν ὅρο νά καταργηθοῦν οἱ θεσμοί πού ἐμποδίζουν τήν ἀλλαγή τοῦ πατριαρχικοῦ, τοῦ ἀποστεωμένου ἀπό τήν ἀκινησία, τήν ἐξουθένωση καί τήν ἐγκατάλειψη τοῦ ὀμπλομοφισμοῦ, δηλαδή μέ τόν ὅρο ν' ἀποκατασταθεῖ ἡ πλέρια ἐλευθερία μετακίνησης καί ἡ ἐλευθερία ἀγοραπωλησίας τῆς γῆς, νά καταργηθεῖ ἀπόλυτα ἡ διαίρεση σέ κάστες. Τή δημοκρατική ἀναθεώρηση τῆς κρατικῆς καί ἀστικῆς νομοθεσίας τῆς Ρωσίας θέλουμε νά τή συμπληρώσουμε μέ τή δημοκρατική, τήν ἐπαναστατική ἀναθεώρηση τῆς περιβόητης «ἀγροτικῆς μεταρύθμισης».

Καθοδηγούμενος ἀπ' αὐτές τίς ἀρχές τῆς ἀγροτικῆς πολιτικῆς, ὁ ρῶσος σοσιαλδημοκράτης, ὅταν βρεθεῖ στό χωριό, θά μπορέσει νά ξεδιαλύνει τό πολύπλοκο δίχτυ τῶν σχέσεων πού ὑπάρχουν ἐκεῖ, θά μπορέσει «νά προσαρμόσει» σ' αὐτές τήν αὐστηρά συνεπῆ ἐπαναστατική προπαγάνδα καί ζύμωση. Τότε δέ θά αἰφνιδιαστεῖ ἀπό ἕνα πιθανό κίνημα τῆς ἀγροτιᾶς (πού φαίνεται ν' ἄρχισε κιόλας σέ μερικά μέρη). Δέ θά περιοριστεῖ στίς διεκδικήσεις γιά τήν ὑπεράσπιση τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν γῆς πού ἐκθέτονται λεπτομερειακά στό κεφάλαιο τῶν ἄμεσων «ἐργατικῶν» διεκδικήσεων τοῦ προγράμματός μας καί πού θά τίς προβάλλει, ἐννοεῖται, παντοῦ καί πάντα. Θά εἶναι ἐπίσης σέ θέση καί μέσα στήν ἀγροτιά νά προωθήσει τό πανδημοκρατικό κίνημα πού (ἄν πρόκειται νά βγεῖ στό χωριό μας ἀπό τά πλαίσια τῆς ἐμβρυακῆς κατάστασης) θ' ἀρχίσει μέ τόν ἀγώνα ἐνάντια στούς τσιφλικάδες τοῦ χωριοῦ καί θά τελειώσει μέ τήν ἐξέγερση

ἐνάντια στό πιό ἰσχυρό καί στό πιό αἰσχρό ὑπόλειμμα τῆς δουλοπαροικίας πού λέγεται τσαρική ἀπολυταρχία.

* * *

P. S. Τό ἄρθρο τοῦτο γράφτηκε πρίν ἀπό τό ξέσπασμα τῶν ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων στή Νότια Ρωσία τήν ἄνοιξη αὐτοῦ τοῦ χρόνου[139]. Οἱ βασικές θέσεις τοῦ ἄρθρου ἐπιβεβαιώθηκαν ἀπόλυτα ἀπ᾽ αὐτά τά γεγονότα. Ὅσο γιά τά προβλήματα ταχτικῆς πού μπαίνουν τώρα μέ ἰδιαίτερη ὀξύτητα μπροστά στό κόμμα μας σχετικά μέ τή δουλειά του «στό χωριό», ἐλπίζουμε νά μιλήσουμε τήν ἐρχόμενη φορά.

ΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΖΕΜΤΣΙ

Παραθέτουμε ολόκληρο ένα πολυγραφημένο γράμμα πρός τούς παράγοντες τῶν ζέμστβο πού κυκλοφόρησε ἀπό χέρι σέ χέρι στή διάρκεια τῆς τελευταίας συνόδου τῶν συνελεύσεων τῶν ζέμστβο (*δυστυχῶς* στά χέρια μας ἔπεσε μόλις τελευταῖα):

«'Αξιότιμε κύριε!

Οἱ καταθλιπτικές συνθῆκες ὅπου βρίσκεται σήμερα ἡ Ρωσία, ὁ ρωσικός λαός καί τά ρωσικά ζέμστβο, μᾶς παρακινοῦν νά ἀπευθυνθοῦμε σέ Σᾶς, ἀξιότιμε κύριε, μέ τό γράμμα αὐτό μέ τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ σκέψεις καί οἱ προθέσεις πού διατυπώνονται ἐδῶ θά συναντήσουν τή συμπάθειά σας.

'Ολόκληρη ἀλυσίδα ἀπό λυπηρά κι ἐξοργιστικά γεγονότα πού βουβοί μάρτυρές τους ὑπήρξαμε τόν τελευταῖο καιρό, σκεπάζουν σάν μαῦρο σύννεφο τήν κοινωνική συνείδηση. Καί μπροστά σέ κάθε σκεφτόμενο ἄνθρωπο μπαίνει ὠμά τό μοιραῖο ἐρώτημα: εἶναι δυνατό νά συνεχίσουμε νά ἀδρανοῦμε πολιτικά καί νά μετέχουμε παθητικά στήν αὐξανόμενη ἐξαθλίωση καί διαφθορά τῆς πατρίδας;

Οἱ χρόνιες σιτοδεῖες καί τά ἀσήκωτα φορολογικά βάρη μέ τή μορφή τῶν πληρωμῶν ἐξαγορᾶς καί ἔμμεσων φόρων κατάστρεψαν κυριολεχτικά τό λαό καί προκαλοῦν τό φυσικό του ἐκφυλισμό.

'Η οὐσιαστική στέρηση τῆς ἀγροτιᾶς ἀπό κάθε ἴχνος αὐτοδιοίκησης, ἡ καταθλιπτική κηδεμονία τῶν ἐπίσημων καί αὐτόκλητων ἐκπροσώπων τῆς „σταθερῆς ἐξουσίας" καί ἡ τεχνική πνευματική πείνα, στήν ὁποία κρατοῦν τό λαό οἱ ἀπρόσκλητοι τηρητές τῶν „πατροπαράδοτων καί νόμιμων ἀρχῶν", ἐξασθενίζουν τήν ψυχική του δύναμη, τήν αὐτενέργεια καί τή δραστηριότητά του.

Οἱ παραγωγικές δυνάμεις τῆς χώρας καταληστεύονται ἀναίσχυντα ἀπό ντόπιους καί ξένους παράγοντες μέ τήν εὐγενῆ σύμπραξη τῶν τυχοδιωχτῶν πού παίζουν μέ τίς τύχες τῆς πατρίδας. Τοῦ κάκου πασχίζει ἡ „ἀγαθοεργός κυβέρνηση", μέ μιά σειρά ἀντιφατικά καί σπασμωδικά μέτρα, ν' ἀντικαταστήσει τή ζωντανή καί φυσιολογική πάλη τῶν οἰκονομικῶν ὁμάδων τῆς χώρας. 'Η προστατευτική „βοήθεια" καί οἱ „ἀποφάσεις" εἶναι ἀνίσχυρες μπροστά στά δυσοίωνα προανακρούσματα τῆς οἰκονομικῆς καί δημοσιονομικῆς χρεοκοπίας τῆς Ρωσίας: τή γεωργική, τή βιομηχανική καί τή νομισματική κρίση — λαμπρά ἀποτελέσματα τῆς εὐκαιριακῆς καί τυχοδιω-

χτικῆς πολιτικῆς. Ὁ τύπος ἔχει φιμωθεῖ καί στερηθεῖ τή δυνατότητα νά ρίξει φῶς ἔστω καί σ' ἕνα μέρος ἀπό τά ἐγκλήματα πού διαπράττονται κάθε ὥρα ἀπό τούς ὑπερασπιστές τῆς τάξης σέ βάρος τῆς ἐλευθερίας καί τῆς τιμῆς τῶν ρώσων πολιτῶν. Μόνο ἡ αὐθαιρεσία, παράλογη καί σκληρή, ὑψώνει δεσποτικά τή φωνή της καί βασιλεύει σ' ὅλη τήν ἀπέραντη ἔκταση τῆς ρημαγμένης, ταπεινωμένης καί ὑβρισμένης πατρικῆς γῆς, χωρίς νά συναντᾶ πουθενά τήν ἀπαιτούμενη ἀντίσταση.

Μέσα σ' αὐτή τήν κατάσταση εἶναι πολύ φυσική ἡ συστηματική δυσπιστία τῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στίς παραμικρότερες ἐκδηλώσεις τῆς ατομικῆς καί κοινωνικῆς πρωτοβουλίας, ἀπέναντι στή δράση κάθε κοινωνικῆς ὀργάνωσης καί εἰδικότερα ἀπέναντι στίς ὀργανώσεις τῶν ζέμστβο, σ' αὐτό τό ἀγκωνάρι, πού πάνω του ἡ Ρωσία στή δεκαετία 1860–1870 ἔλπιζε νά δεῖ νά στεριώνεται ἕνα καινούργιο βασίλειο. Ἡ θριαμβεύουσα γραφειοκρατία καταδίκασε τά ζέμστβο στόν ἀργό θάνατο, καί κάθε χρόνος φέρνει καί νέο χτύπημα στή ζωτικότητά τους, στή σημασία τους καί στό κύρος τους στήν κοινωνία καί στό λαό, πού δέν ξεχωρίζει σχεδόν τά ζέμστβο ἀπό τήν ὑπαλληλική διοίκηση. Οἱ συνελεύσεις τῶν ζέμστβο, παρά τίς διαμαρτυρίες πού ἐξέφρασαν καθαρά ὅλες οἱ προοδευτικές ὁμάδες τῆς χώρας, μετατράπηκαν σέ γραφειοκρατικές συσκέψεις κάστας κι ἔχασαν κάθε σύνδεση μέ τή μάζα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Τά συμβούλια τῶν ζέμστβο μετατρέπονται σέ ἐξαρτήματα τῶν γραφείων τοῦ κυβερνήτη, χάνουν τήν αὐτοτέλειά τους κι ἀποχτοῦν βαθμιαῖα ὅλα τά ἐλαττώματα μιᾶς δημόσιας ὑπηρεσίας. Οἱ ἐκλογικές συνελεύσεις τῶν ζέμστβο κατάντησαν κωμωδία. Ὁ μικρός ἀριθμός τῶν ἐκλογέων καί ὁ χωρισμός τους σέ ὁμάδες σύμφωνα μέ τήν κάστα ὅπου ἀνήκουν μετατρέπουν τίς συνελεύσεις σέ στίβο πάλης προσωπικῶν καί ἄλλων μικροφιλοδοξιῶν, καί δέν δίνεται ἡ δυνατότητα νά χρησιμέψουν οἱ συνελεύσεις αὐτές σάν μέσο γιά νά ἐκφραστοῦν στό πρόσωπο τῶν ἐκλεγμένων συμβούλων τά διάφορα κοινωνικά συμφέροντα.

Τά ὅρια τῆς δικαιοδοσίας τῶν ζέμστβο περιορίζονται βαθμιαῖα, μά σταθερά. Τό ἐπισιτιστικό ζήτημα δέν ὑπάγεται πιά στήν ἁρμοδιότητα τῶν ζέμστβο. Στό ζήτημα τῆς ἀποτίμησης τά ζέμστβο μετατράπηκαν σέ ἐκτελεστές τῶν ἐντολῶν τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων. Στόν τομέα τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης ὁ ρόλος τῶν ζέμστβο σχεδόν ἐκμηδενίστηκε. Ὁ ἰατρικός κανονισμός πού καταρτίστηκε ἀπό τό ὑπουργεῖο τοῦ Γκορεμίκιν δέν ἔχει ἐπίσημα καταργηθεῖ καί σάν δαμόκλεια σπάθη κρέμεται πάνω ἀπό τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν ζέμστβο. Τό μαῦρο φάσμα τῆς ἐντολῆς πρός τά σχολικά συμβούλια, κατά τά φαινόμενα, ἀπομακρύνθηκε. Τά ζέμστβο ὅμως δέν ἔχουν καμιά ἐγγύηση ὅτι δέ θά ξαναπαρουσιαστεῖ αὐτό τό φάσμα πού πῆρε κιόλας τή μορφή νόμου, καί ὅτι δέ θά ἐπέλθει οριστικός ἀφανισμός τοῦ λαϊκοῦ σχολείου τῶν ζέμστβο πού συνδέεται μέ τό φάσμα αὐτό. Οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις ἀνάμεσα στά ζέμστβο τῶν διαφόρων κυβερνείων πού ἡ ἀνάγκη τους ἔγινε μιά πραγματική κοινοτοπία, συναντοῦν νέες δυσχέρειες ἀπό τήν τελευταία ἐγκύκλιο τοῦ ὑπουργείου ἐσωτερικῶν πάνω σ' αὐτό τό θέμα. Κάθε βῆμα τῶν ζέμστβο, σάν κοινωνικῶν ὀργανώσεων, ἐμποδίζεται ἀπό τόν πολύπλοκο ἱστό τῆς ἀράχνης τῶν πολυάριθμων ἐγκυκλίων τῶν διαφόρων ὑπουργῶν, καί ὁ παράγων τοῦ ζέμστβο, κατά τήν ἐφαρμογή τοῦ ἑνός ἤ τοῦ ἄλλου μέτρου, ἀναγκάζεται νά διαθέτει πολύ χρόνο, ἐνέργεια καί διανοητική προσπάθεια στήν ἄχαρη δουλειά τοῦ ξεμπλέγματος αὐτοῦ τοῦ ἱστοῦ. Τό περιβόητο ἄρθρο 87 τοῦ Νόμου γιά τά ζέμστβο, καί ἰδιαίτερα ἡ δεύτερη παράγραφός του θέτει ὅλη τή δράση τῶν ζέμστβο στήν κρίση τοῦ κυβερνήτη. Οἱ ἀναθεωρήσεις τῶν ἀποφάσεων τῶν συμβουλίων τῶν ζέμστβο ἀπό τούς κυβερνῆτες

γίνονται ὅλο καί πιό συχνές· μέσω τῶν μόνιμων μελῶν τῶν ἐπιτροπῶν τῶν κυβερνείων γιά τίς ὑποθέσεις τῶν ζέμστβο ἡ κυβέρνηση πραγματοποιεῖ ἀσύστολα μιά ἀνοιχτή παρακολούθηση τῶν ζέμστβο. Μέ τήν ἔκδοση τοῦ νόμου γιά τόν περιορισμό τοῦ ὕψους τῆς φορολογίας πού ἐπιβάλλουν τά ζέμστβο, ἡ κυβέρνηση ὁμολογεῖ ἀνοιχτά τήν ἐξαιρετική δυσπιστία της ἀπέναντι στό βασικό δικαίωμα τῶν ζέμστβο — στό δικαίωμα τῆς αὐτοφορολογίας. Μέ τήν ἐπέμβαση τῆς ἀστυνομικῆς διεύθυνσης ἀπομακρύνονται βίαια ἀπό τή δουλειά στά ζέμστβο τά καλύτερα ἐκλεγμένα καί ἔμμισθα στελέχη τους. Σέ λίγο καιρό εἶναι πιθανόν ν' ἀποχτήσουν ἰσχή νόμου τά ὑπουργικά σχέδια γιά τόν ἔλεγχο τῶν χρηματικῶν συναλλαγῶν τῶν ζέμστβο ἀπό ὑπαλλήλους τῆς ὑπηρεσίας κρατικοῦ ἐλέγχου καί γιά τή ρύθμιση τῆς λειτουργίας τῶν συμβουλευτικῶν ἐπιτροπῶν τῶν ζέμστβο.

Οἱ αἰτήσεις τῶν ζέμστβο ὄχι μόνο δέν ἱκανοποιοῦνται, ἀλλά οὔτε κι ἐξετάζονται σύμφωνα μέ τήν καθιερωμένη διαδικασία καί ἀπορίπτονται περιφρονητικά ἀπό τή μονοπρόσωπη ἐξουσία τῶν ὑπουργῶν. Σ' αὐτές τίς συνθῆκες εἶναι ἀδύνατο νά δουλεύει κανείς στά ζέμστβο, πιστεύοντας σοβαρά στήν ἀποτελεσματικότητα αὐτῆς τῆς δουλειᾶς. Καί μπροστά στά μάτια μας συντελεῖται ἕνα προτσές ὁλοένα αὐξανόμενης ἀραίωσης τῶν γραμμῶν τῶν ζέμστβο καί ἰδιαίτερα τῶν ἐκτελεστικῶν ὀργάνων τῶν ζέμστβο — τῶν συμβουλίων. Φεύγουν ἀπό τά ζέμστβο ἄνθρωποι, ὁλόψυχα ἀφοσιωμένοι στήν ὑπόθεση τῶν ζέμστβο, πού ἔπαψαν ὅμως νά πιστεύουν στήν ἀποτελεσματικότητα τῆς δουλειᾶς τους στίς σημερινές συνθῆκες. Καί στή θέση τους ἔρχεται ὁ ζεμστβικός νέου τύπου, ἔρχεται ὁ ὀπορτουνιστής πού τρέμει γιά τό ὄνομα, γιά τή μορφή τῶν ζέμστβο καί καταρακώνει ὁριστικά τήν ἀξιοπρέπειά τους μέ τή σιχαμερή δουλοπρέπειά του πρός τίς ἀρχές. Σάν ἀποτέλεσμα ἔχουμε μιά ἐσωτερική ἀποσύνθεση τῶν ζέμστβο πού εἶναι πολύ χειρότερη ἀπό τήν ἐπίσημη κατάργηση τῆς αὐτοδιοίκησης. Μιά ἀνοιχτή ἐκστρατεία τῆς κυβέρνησης ἐνάντια στήν ἴδια τήν ἰδέα τῶν ζέμστβο θά μποροῦσε νά ὁδηγήσει σέ μιά πλατιά ἐξέγερση τῆς κοινῆς γνώμης πού τόσο τή φοβᾶται ἡ γραφειοκρατία. Μπροστά στά μάτια μας ὅμως συντελεῖται ἕνας καμουφλαρισμένος στραγγαλισμός τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτοδιοίκησης καί, δυστυχῶς, δέν συναντᾶ ὀργανωμένη ἀντίσταση.

Σέ μιά τέτοια κατάσταση τά σχετικά ἀσήμαντα ὑλικά ἀποτελέσματα τῆς δράσης τῶν ζέμστβο δέν ἀναπληρώνονται καθόλου ἀπό τή διαπαιδαγωγική της σημασία, καί ἡ σχεδόν σαραντάχρονη δουλειά τῶν ζέμστβο μέ τήν ἔννοια τῆς καλλιέργειας τῶν ἀρετῶν τοῦ πολίτη, τῆς κοινωνικῆς αὐτεπίγνωσης καί αὐτενέργειας μπορεῖ νά χαθεῖ στό ἄμεσο μέλλον δίχως ν' ἀφήσει ἴχνη. Ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη, ἡ ἥρεμη, ἡ παθητική ἀναμονή τῶν ὀπορτουνιστῶν-ζεμστβικῶν συμβάλλει μόνο στόν ἄδοξο κι ἀνώφελο θάνατο τῆς μεγάλης ἰδέας τῶν ζέμστβο. Τά ζέμστβο μποροῦμε νά τά βγάλουμε ἀπό τό ἀδιέξοδο πού τά ὁδήγησε τό σύστημα τῆς κηδεμονίας, μόνο μέ τήν ἐνεργητική πάλη ἐνάντια στήν ἀνόητη ἰδέα, ὅτι ἡ συζήτηση ζητημάτων πού βγαίνουν ἀπό τά ὅρια τῶν μικροζητημάτων τῆς τοπικῆς ζωῆς, ἐγκυμονεῖ λαϊκές συμφορές. Ἐνάντια σ' αὐτό τό σκιάχτρο, τρομερό, φυσικά, ὄχι γιά τό λαό καί τήν ἀσφάλεια τοῦ κράτους, ἐνάντια σ' αὐτή τήν ἰδέα πού τό παράλογό της τό ἀναγνωρίζουν κυνικά οἱ ἴδιοι οἱ ὑπερασπιστές της (βλ. τήν ἐμπιστευτική ἔκθεση τοῦ Βίττε «Ἡ ἀπολυταρχία καί τά ζέμστβο»), τά ζέμστβο πρέπει νά παλαίψουν μέ τήν ἀνοιχτή καί θαρραλέα συζήτηση στίς συνελεύσεις τους ζητημάτων πανεθνικῆς σημασίας πού συνδέονται στενά μέ τίς ἀνάγκες καί τά συμφέροντα τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ. Κι ὅσο πιό πολύπλευρα, πιό ὁλοκληρωμένα καί πιό δραστήρια θά συζητοῦν οἱ συνελεύσεις τῶν ζέμστβο τέτοια ζητή-

ματα τόσο καθαρότερα θά φανεῖ πώς ἡ δημόσια συζήτηση τῶν δεινῶν τοῦ λαοῦ δέν ἐγκυμονεῖ λαϊκές συμφορές, ἀλλά, ἀντίθετα, τίς προλαβαίνει, πώς τό σημερινό φίμωμα τοῦ τύπου ὠφελεῖ μόνο τούς ἐχθρούς τοῦ λαοῦ, πώς μέ τήν κυριαρχία τοῦ ἀστυνομικοῦ ἐλέγχου πάνω στή σκέψη καί στό λόγο δέν μποροῦν νά φτιαχτοῦν τίμιοι πολίτες, πώς ἡ νομιμότητα καί ἡ ἐλευθερία δέν ἀντιφάσκουν μεταξύ τους. Τό ἀνοιχτό ξεκαθάρισμα ὅλων τῶν ζητημάτων αὐτοῦ τοῦ εἴδους σέ κάμποσες ταυτόχρονα κυβερνειακές συνελεύσεις τῶν ζέμστβο θά συναντήσει, ἀναμφίβολα, τή ζωηρότατη συμπάθεια ὅλων τῶν στρωμάτων τοῦ λαοῦ καί θά προκαλέσει τήν ἐνεργό δράση τῆς κοινωνικῆς συνείδησης. Ἄν ὅμως τά ζέμστβο δέν ἀντιδράσουν καθόλου στή σημερινή κρίσιμη κατάσταση τῆς Ρωσίας, τότε, φυσικά, οἱ κ. κ. Σιπιάγκιν καί Βίττε, ἀφοῦ ἀφαιρέσουν ἀπ' αὐτά τό ρόλο τοῦ ἐκπροσώπου τῶν συμφερόντων τῆς ἐργασίας, δέ θά διστάσουν νά τά „ἐναρμονίσουν" ὁριστικά μέ τό γενικό σύστημα τῶν θεσμῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Τί μορφές θά πάρει αὐτή ἡ „ἐναρμόνιση", μᾶς εἶναι πραγματικά δύσκολο νά τό φανταστοῦμε, ἄν πάρουμε ὑπόψη τό βαθυστόχαστο καί τήν ἐφευρετικότητα τῶν τωρινῶν κυβερνητῶν τῆς χώρας. Γιατί ὁ κ. ὑπουργός τῶν ἐσωτερικῶν ἐπέδειξε ἀρκετή ἀδιαντροπιά καί καταπληχτική περιφρόνηση πρός τήν „προεξάρχουσα" κάστα τῆς αὐτοκρατορίας, γιά ν' ἀναθέσει στούς ἐκλεκτούς της — τούς προεστούς τῶν εὐγενῶν — τό σιχαμερό ρόλο τῶν χαφιέδων πού θά παρακολουθοῦν τούς ὁμιλητές καί θά ἐλέγχουν τό περιεχόμενο τῶν διαλέξεών τους στό κοινό.

Γιά τούς λόγους πού ἀναφέραμε, νομίζουμε, ὅτι ἡ ἀδράνειά μας καί ἡ παραπέρα ἀγόγγυστη ὑποταγή σ' ὅλους τούς πειραματισμούς τῆς γραφειοκρατίας σέ βάρος τῶν ζέμστβο καί ὅλης τῆς Ρωσίας, δέν ἀποτελεῖ μόνο ἕνα εἶδος αὐτοκτονίας, ἀλλά καί βαρύ ἔγκλημα ἀπέναντι στήν πατρίδα. Πόσο ἀβάσιμη, πόσο παράλογη εἶναι ἡ ταχτική τοῦ ὀπορτουνισμοῦ — αὐτό τό πούλημα τῶν „πρωτοτοκίων", „ἀντί πινακίου φακῆς" — μᾶς τό ἔχει ἀρκετά ἀποδείξει ἡ ζωή: ἡ ἀπολυταρχική γραφειοκρατία, ἀφοῦ πρῶτα ἰδιοποιήθηκε τό δικαίωμα τῶν πρωτοτοκίων, μᾶς ἀφαίρεσε τώρα καί τό „πινάκιο φακῆς". Μᾶς πῆραν ἕνα ἕνα ὅλα σχεδόν τά πολιτικά μας δικαιώματα, καί τά σαράντα χρόνια πού πέρασαν ἀπό τήν ἔναρξη τῶν „μεγάλων μεταρυθμίσεων" μᾶς ἔφεραν στό ἴδιο σημεῖο, ἀπ' ὅπου ξεκινήσαμε ἐδῶ καί 40 χρόνια, ὅταν ἀρχίζαμε αὐτές τίς μεταρυθμίσεις. Τί μᾶς μένει λοιπόν νά χάσουμε ἀκόμα, καί πῶς μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ συνέχιση τῆς σιωπῆς μας, πῶς ἀλλιῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ, ἄν ὄχι σάν ἐπαίσχυντη δειλία καί ὁλοκληρωτική ἔλλειψη συναίσθησης τῶν ὑποχρεώσεών μας σάν πολιτῶν;

Σάν ρῶσοι πολίτες, καί μάλιστα ἀπό κείνους πού βρίσκονται „ψηλά", ἔχουμε ὑποχρέωση νά ὑπερασπίζουμε τά δικαιώματα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ἔχουμε ὑποχρέωση νά δόσουμε τήν πρέπουσα ἀπάντηση στήν ἀπολυταρχική γραφειοκρατία πού ἐπιδιώκει νά πνίξει καί τήν παραμικρότερη ἐκδήλωση ἐλευθερίας καί αὐτοτέλειας στή ζωή τοῦ λαοῦ καί νά μετατρέψει ὅλο τό ρωσικό λαό σέ ἀγόγγυστο δοῦλο. Σάν ζέμτσι, ἔχουμε ἰδιαίτερα τήν ὑποχρέωση νά ὑπερασπίζουμε τά δικαιώματα τῶν ζέμστβο, νά τά προστατεύουμε ἀπό τήν αὐθαιρεσία καί τό ζυγό τῆς γραφειοκρατίας, νά ὑπερασπίζουμε τό δικαίωμά τους γιά αὐτοτέλεια καί πλήρη ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν ὅλων τῶν στρωμάτων τοῦ λαοῦ.

Ἄς πάψουμε λοιπόν νά σιωποῦμε, σάν μαθητούδια πού ἔκαναν ἀταξίες· ἄς ἀποδείξουμε, ἐπιτέλους, ὅτι εἴμαστε ὥριμοι πολίτες καί ἄς διεκδικήσουμε αὐτό πού δικαιωματικά μᾶς ἀνήκει,— τό δικαίωμά μας τῶν „πρωτοτοκίων", τά πολιτικά μας δικαιώματα.

Ἡ ἀπολυταρχική γραφειοκρατία δέ δίνει τίποτα θεληματικά, παρά δίνει

μόνο ὅ,τι τήν ἐξαναγκάσουν νά δόσει, ἄν καί προσπαθεῖ σ' αὐτές τίς περιπτώσεις νά παραστήσει ὅτι τάχα παραιτεῖται ἀπό τά „δικαιώματά" της μόνο καί μόνο ἀπό μεγαλοψυχία. Κι ἄν τύχει νά δόσει περισσότερα ἀπ' ὅ,τι τήν ἐξανάγκασαν, ἀφαιρεῖ ἀμέσως ὅλες τίς ἐπιπλέον παραχωρήσεις, ὅπως ἔγινε καί μέ τίς „μεγάλες μεταρυθμίσεις" μας. Ἡ κυβέρνηση δέ νοιάστηκε γιά τούς ἐργάτες ὥς τή στιγμή πού ὀρθώθηκε μπροστά της ἕνα σοβαρό „ἐργατικό κίνημα" μέ τή μορφή μαζικῶν διαδηλώσεων χιλιάδων καί χιλιάδων ἐργατῶν· τότε ψήφισε ἐσπευσμένα μιά „ἐργατική νομοθεσία" πού, ἄν καί πολύ ὑποκριτική, ὡστόσο ὅμως ἀποσκοποῦσε νά ἱκανοποιήσει ἔστω καί μερικές διεκδικήσεις τῶν ἐργατῶν καί νά καθησυχάσει τίς ἀπειλητικές αὐτές μάζες. Δεκάδες χρόνια ἡ κυβέρνηση στραγγάλιζε τή σπουδάζουσα νεολαία μας, τίς ἀδερφές, τ' ἀδέρφια καί τά παιδιά μας, μήν ἐπιτρέποντας οὔτε τήν ἐλάχιστη κριτική τοῦ „ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος" πού ἐπινόησε, καί καταπνίγοντας ἄγρια τίς φοιτητικές „ταραχές".

Νά ὅμως πού αὐτές οἱ „ταραχές" μετατράπηκαν σέ μαζική ἀπεργία, ἡ ἀκαδημαϊκή μηχανή σταμάτησε, καί ἡ γραφειοκρατία κυριεύτηκε ξαφνικά ἀπό ἕνα θερμό αἴσθημα „πατρικῆς στοργῆς" γιά τή σπουδάζουσα νεολαία, καί οἱ ἴδιες ἐκεῖνες διεκδικήσεις, γιά τίς ὁποῖες χτές ἀκόμα μοναδική ἀπάντηση ἦταν τό σφύριγμα τοῦ κοζάκικου βούρδουλα, ἀνακηρύχνονται σήμερα σάν κυβερνητικό πρόγραμμα „ἐκπαιδευτικῆς μεταρύθμισης".

Φυσικά, καί σ' αὐτή τή μεταμόρφωση δέν εἶναι μικρή ἡ δόση τῆς ὑποκρισίας, πάντως ὅμως... Πάντως, εἶναι ἔξω ἀπό κάθε ἀμφιβολία τό γεγονός ὅτι ἡ „γραφειοκρατία" ἀναγκάστηκε ν' ἀναγνωρίσει ἀνοιχτά καί νά κάνει μιά ἀρκετά οὐσιαστική παραχώρηση στήν κοινή γνώμη. Κι ἐμεῖς, ὅπως κι ὅλη ἡ ρωσική κοινωνία, ὅλος ὁ ρωσικός λαός, μποροῦμε νά ὑπολογίζουμε πώς θ' ἀναγνωριστοῦν καί θά πραγματοποιηθοῦν τά δικαιώματά μας, μόνο στήν περίπτωση πού θά διεκδικήσουμε θαρραλέα, ἀνοιχτά, ὁμόφωνα κι ἐπίμονα αὐτά τά δικαιώματα.

Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους ἀποφασίσαμε ν' ἀποτανθοῦμε μέ τό γράμμα αὐτό σέ Σᾶς, ἀξιότιμε κύριε, καί σέ πολλούς ἄλλους παράγοντες τῶν ζέμστβο ὅλων τῶν κυβερνείων, μέ τήν παράκληση νά βοηθήσετε ὥστε στήν τωρινή σύνοδο τῶν συνελεύσεων τῶν ζέμστβο κατά κυβερνεῖο νά ἐγερθοῦν, νά συζητηθοῦν τά παρακάτω ζητήματα καί νά παρθοῦνοί σχετικές ἀποφάσεις:

I. Ἀναθεώρηση τοῦ Νόμου γιά τά ζέμστβο καί τροποποίησή του μέ τήν ἔννοια:

α) τῆς παροχῆς ἴσων ἐκλογικῶν δικαιωμάτων σ' ὅλες τίς ὁμάδες τοῦ πληθυσμοῦ, χωρίς καμιά διάκριση κοινωνικῆς κατάστασης, καί μέ σημαντική μείωση τοῦ περιουσιακοῦ ἐκλογικοῦ τιμήματος· β) τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπό τά ζέμστβο τῶν ἀντιπροσώπων τῶν κλειστῶν τάξεων σάν τέτοιων· γ) τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ζέμστβο ἀπό τήν κηδεμονία τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν σ' ὅλη τους τή δράση, τῆς παροχῆς στά ζέμστβο πλέριας αὐτοτέλειας σ' ὅλα τά τοπικά ζητήματα, μέ τόν ὅρο τῆς ὑπακοῆς τους στούς νόμους τοῦ κράτους ἐξίσου μέ ὅλα τ' ἄλλα πρόσωπα καί ἱδρύματα· δ) τῆς διεύρυνσης τῶν ἁρμοδιοτήτων τῶν ζέμστβο μέ τήν παροχή σ' αὐτά πλέριας αὐτοτέλειας ὅσον ἀφορᾶ τή φροντίδα γιά ὅλα τά τοπικά συμφέροντα καί ἀνάγκες, στό βαθμό πού δέ θίγουν τά συμφέροντα τοῦ κράτους στό σύνολό του· ε) τῆς κατάργησης τοῦ νόμου σχετικά μέ τό ὕψος τῆς φορολογίας πού ἐπιβάλλουν τά ζέμστβο· στ) τῆς παροχῆς στά ζέμστβο τῶν πιό πλατιῶν δικαιωμάτων στό ζήτημα τῆς διάδοσης τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης μ' ὅλα τά μέσα, ἐπιπλέον δέ, ἐκτός ἀπό τίς οἰκονομικές φροντίδες, πρέπει νά δοθεῖ στά ζέμστβο καί τό δικαίωμα τῆς

ἐπίβλεψης καί τῆς βελτίωσης τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος· ζ) τῆς κατάργησης τοῦ προαναφερμένου ἰατρικοῦ κανονισμοῦ πού ἀπειλεῖ τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τῶν ζέμστβο· η) τῆς ἐπαναφορᾶς στήν ἁρμοδιότητα τῶν ζέμστβο τοῦ ἐπισιτιστικοῦ ζητήματος, καθώς καί τῆς παροχῆς σ' αὐτά πλέριας αὐτοτέλειας στήν ὀργάνωση καί στή διεξαγωγή τοῦ ἔργου τῆς στατιστικῆς ἀποτίμησης τῶν ζέμστβο· θ) τῆς διαχείρισης ὅλων τῶν ὑποθέσεων τῶν ζέμστβο ἀποκλειστικά ἀπό τά ἐκλεγμένα μέλη τους, πού ἡ ἐκλογή τους δέν πρέπει νά ὑπόκειται στήν ἔγκριση τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, καί πολύ περισσότερο δέν πρέπει νά ὁρίζονται παρά τή θέληση τῶν συνελεύσεων τῶν ζέμστβο· ι) τῆς παροχῆς στά ζέμστβο τοῦ δικαιώματος νά προσλαβαίνουν τούς ὑπαλλήλους τους ἀποκλειστικά κατά τήν κρίση τους, χωρίς τήν ἔγκριση τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν· ια) τῆς παροχῆς στά ζέμστβο τοῦ δικαιώματος νά συζητοῦν ἐλεύθερα ὅλα τά γενικά κρατικά ζητήματα πού ἔχουν σχέση μέ τά τοπικά συμφέροντα κι ἀνάγκες· οἱ αἰτήσεις πού ὑποβάλλουν τά ζέμστβο πρέπει νά ἐξετάζονται ὑποχρεωτικά ἀπό τά ἀνώτερα κυβερνητικά ὄργανα σέ καθορισμένο χρονικό διάστημα· ιβ) τῆς παροχῆς σ' ὅλα τά ζέμστβο τοῦ δικαιώματος νά ἔχουν σχέσεις μεταξύ τους, καθώς ἐπίσης καί νά ὀργανώνουν συνέδρια ἀντιπροσώπων τῶν ζέμστβο γιά τή συζήτηση τῶν ζητημάτων πού ἀφοροῦν ὅλα εἴτε μερικά ζέμστβο.

II. Ἀναθεώρηση καί τροποποίηση τοῦ Νόμου γιά τούς ἀγρότες στό πνεῦμα τῆς πλέριας ἐξίσωσης τῶν δικαιωμάτων τους μέ τά δικαιώματα τῶν ἄλλων κλειστῶν τάξεων.

III. Τροποποίηση τοῦ φορολογικοῦ συστήματος στό πνεῦμα τῆς ἐξίσωσης τῶν φορολογικῶν βαρῶν μέ τήν προοδευτική φορολογία στό περιουσιακό εἰσόδημα καί μέ τόν ὅρο τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπό τή φορολογία ἑνός κατώτατου ὁρίου εἰσοδήματος.

Θά ἦταν πολύ καλό ἐπίσης ν' ἀνακινηθοῦν καί νά συζητηθοῦν στίς συνελεύσεις τῶν ζέμστβο τά ἑξῆς ζητήματα:

IV. Ἐπανασύσταση σ' ὅλη τή χώρα τῶν εἰρηνοδικείων, καθώς καί κατάργηση ὅλων τῶν νόμων πού περιορίζουν τή δικαιοδοσία τῶν ὁρκωτῶν δικαστηρίων.

V. Παροχή μεγαλύτερης ἐλευθερίας στόν τύπο· ἀνάγκη κατάργησης τῆς προληπτικῆς λογοκρισίας· τροποποίηση τῶν διατάξεων γιά τή λογοκρισία μέ τήν ἔννοια νά ὑποδειχθεῖ συγκεκριμένα καί ἀκριβολογημένα τί ἐπιτρέπεται καί τί δέν ἐπιτρέπεται νά δημοσιεύεται· ἐξάλειψη τῆς αὐθαιρεσίας τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν στήν ἄσκηση τῆς λογοκρισίας καί ἐκδίκαση ὅλων τῶν ὑποθέσεων γιά τά ἀδικήματα τύπου ἀποκλειστικά σέ δημόσιες συνεδριάσεις τῶν κοινῶν δικαστηρίων.

VI. Ἀναθεώρηση τῶν ὑφισταμένων νόμων καί τῶν ὑπουργικῶν διατάξεων σχετικά μέ τά μέτρα περιφρούρησης τῆς ἀσφάλειας τοῦ κράτους· κατάργηση στόν τομέα αὐτόν τῶν μυστικῶν διοικητικῶν „ἀποφάσεων" καί δημόσια ἐκδίκαση ὅλων τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ τοῦ εἴδους στά κοινά δικαστήρια.

Μέ τήν πεποίθηση ὅτι στή συνέλευση τοῦ κυβερνείου σας δέ θ' ἀρνηθεῖτε νά συντελέσετε στήν ἀνακίνηση τῶν παραπάνω γενικῶν ζητημάτων, ἔχουμε τήν τιμή νά Σᾶς ἐκφράσουμε τήν παράκλησή μας ν' ἀνακοινώσετε τήν πιθανή ἀπόφαση τῆς συνέλευσης τῶν ζέμστβο, ἄν εἶναι δυνατό, σ' ὅλα τά ζέμστβο μέσω γνωστῶν ἤ γνωρίμων Σας συμβούλων. Ἐλπίζουμε ἐπίσης, ὅτι στά περισσότερα ζέμστβο θά βρεθοῦν ἀρκετοί θαρραλέοι καί δραστήριοι ἄνθρωποι πού θά μπορέσουν νά πετύχουν τήν ἔγκριση αὐτῶν τῶν διεκδικήσεων ἀπό τίς συνελεύσεις τῶν ζέμστβο. Καί ἄν ἐμεῖς ὅλοι προβάλουμε ὁμόφωνα, ἀνοιχτά καί κατηγορηματικά τίς δίκαιες διεκδικήσεις μας, ἡ

γραφειοκρατία θά ὑποχρεωθεῖ νά ὑποχωρήσει, ὅπως ὑποχωρεῖ πάντα, ὅταν ἔρχεται ἀντιμέτωπη μέ μιά συσπειρωμένη συνειδητή δύναμη.

Παλιοί ζέμτσι».

Πρόκειται γιά ἕνα πολύ διδαχτικό γράμμα. Τό γράμμα αὐτό δείχνει πώς, ἀκόμα κι ἄνθρωποι, πολύ λίγο ἱκανοί γιά πάλη καί περισσότερο ἀπoροφημένοι ἀπό τίς πραχτικές μικροδουλειές ἀναγκάζονται ἀπό τήν ἴδια τή ζωή νά ταχθοῦν *ἐνάντια* στήν ἀπολυταρχική κυβέρνηση. Καί ἄν συγκριθεῖ τό γράμμα αὐτό μ' ἕνα γραφτό, λχ., σάν τόν πρόλογο τοῦ κ. Ρ. Ν. Σ. στήν ἔκθεση τοῦ Βίττε, τό πρῶτο, κατά τή γνώμη μου, θά προξενήσει καλύτερη ἐντύπωση.

Στό γράμμα, εἶναι ἀλήθεια, δέν ὑπάρχουν κάπως «πλατιές» πολιτικές γενικεύσεις, μά κ' οἱ συντάχτες του δέν κάνουν «προγραμματικές» δηλώσεις, παρά δίνουν μιά σεμνή συμβουλή, πῶς ν' ἀρχίσει *πραχτικά* ἡ ζύμωση. Τό «φτερούγισμα τῆς σκέψης» τους δέν εἶναι οὔτε τόσο πού νά μιλήσουν ἀνοιχτά γιά πολιτική ἐλευθερία, οὔτε ὅμως κάνουν καί κουβέντα γιά πρόσωπα, προσκείμενα στό θρόνο, πού θά μποροῦσαν, ἴσως, νά ἐπηρεάσουν τόν τσάρο. Δέν ἐκθειάζουν ὑποκριτικά τά «ἔργα» τοῦ 'Αλεξάνδρου Β', μά ἀντίθετα διαφαίνεται μιά εἰρωνεία σέ βάρος τῶν «μεγάλων μεταρυθμίσεων» (σέ εἰσαγωγικά). Ἔχουν τήν εὐθύτητα καί τό θάρρος νά ὀρθωθοῦν ἀποαφσιστικά ἐνάντια στούς «ζεμστβικούς-ὀπορτουνιστές», χωρίς νά φοβοῦνται νά κηρύξουν τόν πόλεμο στήν «ἐπαίσχυντη δειλία», χωρίς νά προσπαθήσουν νά φανοῦν ἀρεστοί στούς πολύ καθυστερημένους φιλελεύθερους.

Δέν ξέρουμε γιά τήν ὥρα τί ἐπιτυχία εἶχε ἡ ἔκκληση τῶν παλιῶν ζέμτσι, πάντως ὅμως ἡ πρωτοβουλία τους μᾶς φαίνεται ὅτι ἀξίζει νά ὑποστηριχτεῖ πέρα γιά πέρα. Ἡ ἀναζωογόνηση τοῦ κινήματος τῶν ζέμστβο τόν τελευταῖο καιρό ἀποτελεῖ γενικά ἕνα ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον φαινόμενο. Οἱ ἴδιοι οἱ ἐπιστολογράφοι δείχνουν, πῶς πλάτυνε τό κίνημα πού ἄρχισε ἀπό τούς ἐργάτες, ἐπεκτάθηκε στούς φοιτητές κι ἀγκαλιάζει τώρα τούς ζεμστβικούς. Ἔτσι, καί τά τρία αὐτά κοινωνικά στοιχεῖα ἔχουν διαταχθεῖ μέ τήν κανονική τους σειρά, ἀνάλογα μέ τή μείωση τῆς ἀριθμητικῆς τους δύναμης, μέ τήν κοινωνική τους εὐκινησία, τόν κοινωνικοπολιτικό τους ριζοσπαστισμό, τήν ἐπαναστατική τους ἀποφασιστικότητα.

Τόσο τό χειρότερο γιά τόν ἐχθρό μας. Ὅσο λιγότερο ἐπαναστατικά στοιχεῖα ἐξεγείρονται ἐνάντιά του τόσο τό καλύτερο

γιά μᾶς, τούς ἀνεπιφύλαχτους ἀντιπάλους τῆς ἀπολυταρχίας καί ὅλου τοῦ σύγχρονου οἰκονομικοῦ καθεστῶτος.

Ἄς χαιρετίσουμε λοιπόν τούς νέους διαμαρτυρόμενους, κι ἑπομένως, καί τούς νέους συμμάχους μας. Ἄς τούς βοηθήσουμε. Τό βλέπετε: εἶναι φτωχοί· ἐμφανίζονται μέ μιά μικρή μόνο προκήρυξη, βγαλμένη χειρότερα ἀπό τίς ἐργατικές καί φοιτητικές προκηρύξεις. Ἐμεῖς εἴμαστε πλούσιοι. Ἄς τή δημοσιεύσουμε στόν τύπο. Ἄς φέρουμε στή δημοσιότητα τό νέο χαστούκι πού δόθηκε στούς τσάρους-Ὀμπμάνοβ. Αὐτό τό χαστούκι εἶναι τόσο πιό ἀξιοσημείωτο ὅσο «σοβαρότεροι» εἶναι οἱ ἄνθρωποι πού τό δίνουν.

Τό βλέπετε: εἶναι ἀδύνατοι· ἔχουν τόσο λίγους δεσμούς μέ τό λαό, πού τό γράμμα τους γυρίζει ἀπό χέρι σέ χέρι, λές κ' εἶναι πραγματικά ἀντίγραφο ἰδιωτικοῦ γράμματος. Ἐμεῖς εἴμαστε δυνατοί, μποροῦμε καί πρέπει νά διαδόσουμε αὐτό τό γράμμα «στό λαό» καί πρίν ἀπ' ὅλα στό προλεταριάτο πού εἶναι ἕτοιμο γιά ἀγώνα καί πού ἄρχισε κιόλας τόν ἀγώνα γιά τή λευτεριά ὅλου τοῦ λαοῦ.

Τό βλέπετε: εἶναι ἄτολμοι, μόλις τώρα ἀρχίζουν νά εὐρύνουν τήν ἐπαγγελματική-ζεμστβική τους ζύμωση. Ἐμεῖς εἴμαστε πιό θαρραλέοι ἀπ' αὐτούς, οἱ ἐργάτες μας ξεπέρασαν πιά τό «στάδιο» (στάδιο πού τούς τό ἐπέβαλαν) τῆς ἁπλῆς ἐπαγγελματικῆς-οἰκονομικῆς ζύμωσης. Ἄς τούς δόσουμε λοιπόν τό παράδειγμα τῆς πάλης. Γιατί ἄν οἱ ἐργάτες πάλαιψαν γιά ἕνα τέτοιο αἴτημα, ὅπως εἶναι ἡ κατάργηση τοῦ «Προσωρινοῦ κανονισμοῦ», — γιά νά ἐκφράσουν τή διαμαρτυρία τους ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, — δέν μπορεῖ νἆναι μικρότερη ἀφορμή κι ὁ ἐμπαιγμός ἀπομέρους τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν τῆς καλῆς ἤ κακῆς, μά ὡστόσο «*αὐτοδιοίκησης*»!

Ἐδῶ ὅμως μᾶς σταματοῦν οἱ κάθε λογῆς, φανεροί καί κρυφοί, συνειδητοί κι ἀσυνείδητοι, ὀπαδοί τοῦ «οἰκονομισμοῦ». — Σέ ποιόν χρειάζεται ἡ ὑποστήριξη τῶν ζέμτσι ἀπό τούς ἐργάτες; — μᾶς ρωτᾶνε. Μήπως μονάχα στούς ζέμτσι; Μήπως στούς ἀνθρώπους πού εἶναι δυσαρεστημένοι, ἴσως, μόνο γιατί ἡ κυβέρνηση χαϊδεύει τούς ἐπιχειρηματίες τῆς βιομηχανίας περισσότερο ἀπό τούς ἐπιχειρηματίες τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας; Μήπως μόνο στήν ἀστική τάξη, πού οἱ ἐπιθυμίες της δέν πᾶνε πιό πέρα ἀπό τή «ζωηρή πάλη τῶν οἰκονομικῶν ὁμάδων τῆς χώρας»;

Σέ ποιόν; Μά πρίν ἀπ' ὅλα καί πάνω ἀπ' ὅλα στήν *ἴδια τήν ἐργατική τάξη*. Αὐτή ἡ «μοναδική πραγματικά ἐπαναστατική τάξη» τῆς σύγχρονης κοινωνίας δέ θά ἦταν στήν πραγματικότητα

ἐπαναστατική ἄν δέν ἐπωφελοῦνταν ἀπό *κάθε* εὐκαιρία γιά νά καταφέρει ἕνα νέο χτύπημα στό χειρότερο ἐχθρό της. Καί τά λόγια γιά πολιτική ζύμωση καί πολιτική πάλη στίς δηλώσεις μας καί στά προγράμματά μας θά ἦταν χωρίς κανένα νόημα, ἄν ἀφήναμε νά μᾶς ξεφύγουν οἱ εὐνοϊκές εὐκαιρίες πού προσφέρονται γιά πάλη, ὅταν μ' αὐτόν τόν ἐχθρό ἀρχίζουν νά τσακώνονται ἀκόμα καί οἱ χθεσινοί του (1860–1870), κι ἐνμέρει καί σημερινοί του (ὁπορτουνιστές-ζεμστβικοί καί τσιφλικάδες-ἀφέντες δουλοπάροικων) σύμμαχοι.

Ἐμπρός λοιπόν νά παρακολουθήσουμε προσεχτικά τή ζωή τῶν ζέμστβο, τήν ἄνοδο καί τό πλάταιμα (ἤ τήν πτώση καί τό στένεμα) τοῦ νέου κύματος διαμαρτυριῶν. Ἄς προσπαθήσουμε νά κατατοπίσουμε ὅσο γίνεται περισσότερο τήν ἐργατική τάξη γιά τήν ἱστορία τῶν ζέμστβο, γιά τήν παραχώρηση πού ἔκανε ἡ κυβέρνηση στήν κοινωνία στή δεκαετία 1860–1870, γιά τούς ἀπατηλούς λόγους τῶν τσάρων καί τήν ταχτική τους: πρῶτα νά δίνουν τό «πινάκιο φακῆς» ἀντί γιά τό «δικαίωμα τῶν πρωτοτοκίων», — καί ὕστερα (στηριζόμενοι σ' αὐτό τό «δικαίωμα τῶν πρωτοτοκίων» πού κράτησαν) νά παίρνουν πίσω κι αὐτό τό πινάκιο φακῆς. Ἄς μαθαίνουν οἱ ἐργάτες ν' ἀναγνωρίζουν αὐτή τήν παμπάλαιη ἀστυνομική ταχτική σ' ὅλες της τίς ἐκδηλώσεις. Αὐτή ἡ ἀναγνώριση εἶναι ἀπαραίτητη καί στή δική μας πάλη γιά τό *δικό μας* «δικαίωμα τῶν πρωτοτοκίων», γιά τήν ἐλευθερία τοῦ προλεταριάτου νά παλαίβει ἐνάντια σέ *κάθε* οἰκονομική καί κοινωνική καταπίεση. Στίς συνελεύσεις τῶν ὁμίλων ἄς κάνουμε στούς ἐργάτες διαλέξεις γιά τά ζέμστβο καί τή στάση τους ἀπέναντι στήν κυβέρνηση, ἄς βγάζουμε προκηρύξεις ἀπ' ἀφορμή τίς διαμαρτυρίες τῶν ζέμστβο, ἄς ἑτοιμαζόμαστε ὥστε, σέ κάθε προσβολή πού κάνει ἡ τσαρική κυβέρνηση σέ μιά λίγο-πολύ τίμια κίνηση τῶν ζέμστβο, τό προλεταριάτο νά μπορεῖ ν' ἀπαντήσει μέ διαδηλώσεις ἐνάντια στούς κυβερνῆτες πομπαδούρ, στούς μπασιμπουζούκους χωροφύλακες καί στούς ἰησουίτες λογοκριτές. Τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου πρέπει νά μάθει νά παρακολουθεῖ καί νά καταδιώκει *κάθε* ὑπηρέτη τῆς ἀπολυταρχίας γιά *κάθε* βία κι αὐθαιρεσία σέ βάρος ὁποιουδήποτε κοινωνικοῦ στρώματος, ὁποιασδήποτε ἐθνότητας ἤ φυλῆς.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 18,
10 τοῦ Μάρτη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ «ΜΠΟΡΜΠΑ»

Κ. Ν. Ρωτᾶτε, τί πράμα εἶναι αὐτή ἡ ὁμάδα «Μπορμπά»; Ἀπ' αὐτή τήν ὁμάδα ἐμεῖς ξέραμε μερικούς συνεργάτες τοῦ «Ζαριά» (δυό ἄρθρα) καί τῆς «Ἴσκρα» (3 ἀνταποκρίσεις, 2 ἄρθρα καί 1 σημείωμα). Μερικά ἄρθρα πού μᾶς ἔστειλαν οἱ συνεργάτες αὐτοί δέ δημοσιεύτηκαν. Τώρα δημοσίευσαν στόν τύπο μιά «ἀνακοίνωση» ὅπου μᾶς κατηγοροῦν γιά «ἔλλειψη δημοκρατισμοῦ» καί μάλιστα ξεσπαθώνουν... ἐνάντια στήν Personenkultus *! Σάν ἔμπειρος ἄνθρωπος, θά καταλάβετε καί μόνο ἀπ' αὐτή τήν ἀπαράμιλλη καί ἀσύγκριτη λεξούλα, ποῦ βρίσκεται ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος. Κι ὅταν ἡ «Μπορμπά» θά δημοσιεύσει τό ἄρθρο της ἐνάντια στό «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;», — μέ τό ὁποῖο διαφωνοῦν ὅπως λένε καί στήν ἀνακοίνωσή τους, — τότε καί οἱ ἐντελῶς ἄπειροι στά κομματικά ζητήματα σύντροφοι θά καταλάβουν, γιατί δέ δεχτήκαμε αὐτούς τούς συνεργάτες μέ ἀνοιχτές ἀγκάλες.

Ὅσο γιά τό «δημοκρατισμό» βλ. τό «Τί νά κάνουμε;», IV, ε)**: ὅ,τι λέγεται ἐκεῖ γιά τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἰσχύει καί γιά τή «Μπορμπά».

«Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 18,
10 τοῦ Μάρτη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα»

---

* — προσωπολατρεία. *Ἡ Σύντ.*

** Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 136-145. *Ἡ Σύντ.*

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ «ΒΟΡΕΙΑ ΕΝΩΣΗ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ»[140]

Γράμμα τοῦ Ν. Ν. στή Β. Ε.
(Παρατηρήσεις στό «πρόγραμμα» τῆς Β. Ε.)

Πρέπει πρίν ἀπ' ὅλα νά τονίσουμε τή βασική ἀδυναμία τοῦ «προγράμματος» ἀπό ἄποψη *μορφῆς*, καί συγκεκριμένα: τό ἀνακάτεμα τῶν βασικῶν θεωρητικῶν θέσεων τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ μέ τά στενά συγκεκριμένα καθήκοντα ὄχι μόνο μιᾶς στιγμῆς, ἀλλά καί μιᾶς περιοχῆς. Ἡ ἀδυναμία αὐτή θά φανεῖ ἀμέσως, ὅταν δοῦμε τό περιεχόμενο καί τῶν 15 παραγράφων τοῦ προγράμματος. Ἄς τό κάνουμε λοιπόν.

§ 1 — ὁ σκοπός τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος γενικά.

§ 2 — ὁ βασικός ὅρος γιά τήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ.

§ 3 — τό ἄμεσο πολιτικό καθῆκον τῆς *ρωσικῆς* σοσιαλδημοκρατίας.

§ 4 — ἡ στάση τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀπέναντι στούς φιλελεύθερους κτλ.

§ 5 — τό ἴδιο.

§ 6 — οἱ ἔννοιες «τάξη» καί «κόμμα» (ἐπιμέρους διαφωνία μέ τούς «οἰκονομιστές»).

§ 7 — τά πραχτικά καθήκοντα τῆς ζύμωσης.

§ 8 — ἡ σημασία τῆς προπαγάνδας.

§ 9 — συλλαλητήρια καί διαδηλώσεις.

§ 10 — ὁ γιορτασμός τῆς πρωτομαγιᾶς.

§ 11 — οἱ προκηρύξεις καί οἱ διαδηλώσεις τῆς 19 τοῦ Φλεβάρη[141].

§ 12 — ἡ οἰκονομική πάλη καί οἱ κοινωνικές μεταρυθμίσεις.

§ 13 — ἡ ἀνάγκη ὄχι μονάχα ἀμυντικοῦ, ἀλλά κι ἐπιθετικοῦ ἀγώνα τῶν ἐργατῶν.

§ 14 — ἐνεργητικός κι ὄχι μόνο παθητικός ρόλος ἀπέναντι στίς ἀπεργίες.

§ 15 — οἱ ἀπεργίες σάν τό καλύτερο μέσο πάλης.

Εἶναι εὔκολο νά δοῦμε ὅτι αὐτές οἱ τόσο ποικίλες στό περιεχόμενό τους παράγραφοι θάπρεπε νά καταταχθοῦν σέ διάφορα κεφάλαια (γιατί ἀλλιῶς ἐνδέχεται νά γίνουν σοβαρές παρανοήσεις ἀπό τό κοινό πού δέν εἶναι σέ θέση νά ξεχωρίζει τίς βασικές ἀρχές ἀπό τά πραχτικά καθήκοντα τῆς στιγμῆς). Ὄχι μονάχα δέν ταιριάζει, μά εἶναι κι ἐντελῶς ἄτοπο καί διφορούμενο νά μπαίνουν πλάι πλάι καί ἡ ὑπόμνηση τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ καί ἡ ἐξήγηση μέ τούς «οἰκονομιστές» ἤ ὁ καθορισμός τῆς σημασίας τῶν ἀπεργιῶν. Θάπρεπε νά γίνει σαφής διαχωρισμός καί νά μπεῖ πρῶτα ἡ θεωρητική διακήρυξη τῶν πεποιθήσεών μας γενικά, ἔπειτα ἡ ὑπόμνηση τῶν πολιτικῶν καθηκόντων τοῦ κόμματος, ὅπως τά καταλαβαίνει ἡ «Βόρεια Ἕνωση», καί, τρίτο, ἀπ' αὐτές τίς καθαυτό προγραμματικές θέσεις νά ξεχωριστοῦν οἱ *ἀποφάσεις* τῆς ὀργάνωσης (τῆς «Βόρειας Ἕνωσης») πάνω στά πραχτικά ζητήματα τοῦ κινήματος (§§ 7–11 καί 13–15). Ἡ § 6 θάπρεπε νά κατέχει χωριστή θέση, σάν παράγραφος πού καθορίζει τή θέση τῆς «Βόρειας Ἕνωσης» ἀπέναντι στίς διαφωνίες ἀνάμεσα στούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες. Καί ἡ § 12 θάπρεπε νά περιληφθεῖ στή θεωρητική διακήρυξη (γιατί ἡ σχέση τῆς καθημερινῆς πάλης γιά μικροβελτιώσεις καί μεταρυθμίσεις πρός τήν πάλη γιά τόν τελικό σκοπό εἶναι ζήτημα γενικό κι ὄχι εἰδικά ρωσικό).

Ὕστερα ἀπ' αὐτή τή γενική παρατήρηση περνῶ στήν ἐξέταση τῶν παραγράφων χωριστά.

Ἡ § 1 καθορίζει τούς γενικούς σκοπούς τῆς σοσιαλδημοκρατίας γενικά. Ἡ διατύπωση αὐτῶν τῶν σκοπῶν γίνεται ἐξαιρετικά σύντομα καί ἀποσπασματικά. Εἶναι ἀλήθεια πώς στό πρόγραμμα μιᾶς τοπικῆς ὀργάνωσης δέν μπορεῖ κανείς νά μπεῖ σέ λεπτομέρειες, *ἀπαραίτητες* γιά τό πρόγραμμα τοῦ κόμματος. Ἀναγνωρίζοντας πέρα γιά πέρα αὐτό τό πράγμα καί θεωρώντας πολύ χρήσιμη καί σπουδαία τήν ἀπόφαση τῆς «Βόρειας Ἕνωσης» νά μήν ἀποσιωπήσει τίς βασικές ἀρχές τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀκόμα καί στό πρόγραμμα τῆς τοπικῆς της ὀργάνωσης, θεωρῶ μόνο ἀπαραίτητο νά προσθέσω σ' αὐτή τήν περίπτωση ὅτι ἔπρεπε νά γίνει μιά πιό ἐμπεριστατωμένη ἔκθεση τῶν βασικῶν ἀρχῶν. Δηλαδή ἔπρεπε ν' ἀναφέρεται, λχ., ὅτι ἡ «Βόρεια Ἕνωση» ἀκολουθεῖ τό *διεθνῆ* ἐπιστημονικό σοσιαλισμό (στό πρόγραμμα δέ γίνεται πουθενά λόγος γιά τό διεθνῆ χαρακτήρα τοῦ κινήματος) καί παραδέχεται τή θεωρία τοῦ «ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ». Πλάι σ' αὐτή τή *γενική* διατύπωση τῶν ἀρχῶν της μποροῦσε νά

μπεῖ μιά θέση σάν τήν § 1, ἐνῶ, χωριστά παρμένη, αὐτή (ἡ § 1) εἶναι ἀνεπαρκής.

Σάν ὀργάνωση πού ἀνήκει στό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας, ἡ «Βόρεια Ἕνωση» θάπρεπε νά δηλώσει ὅτι συμφωνεῖ μέ τή «Διακήρυξή» του, θά ἦταν καλό μάλιστα ν' ἀναφερθεῖ πώς ἡ «Βόρεια Ἕνωση» κηρύσσεται ἀλληλέγγυα, λχ., μέ τό σχέδιο προγράμματος τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν πού συντάχτηκε στή δεκαετία 1880–1890 ἀπό τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς». Αὐτή ἡ δήλωση, χωρίς νά προδικάζει τή λύση τοῦ ζητήματος τῶν ἀπαραίτητων τροποποιήσεων σ' αὐτό τό σχέδιο, θά καθόριζε ἀκριβέστερα τή βασική θέση τῆς «Βόρειας Ἕνωσης». Ἡ «Βόρεια Ἕνωση» πρέπει νά κάνει ἕνα ἀπό τά δυό: εἴτε πρέπει νά συντάξει μόνη της μιά *πλήρη* ἔκθεση ὅλων τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς σοσιαλδημοκρατίας (δηλ. νά συντάξει μόνη της τό θεωρητικό μέρος τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος), *εἴτε* πρέπει νά δηλώσει καθαρά καί ξάστερα ὅτι *παραδέχεται* τίς λίγο-πολύ γνωστές, καθιερωμένες ἀρχές. Ὁ τρίτος δρόμος πού προτιμήθηκε στό πρόγραμμα, — ἡ ἐντελῶς ἀποσπασματική ὑπόμνηση τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, — εἶναι ἀκατάλληλος.

Ἡ § 2 ἀρχίζει μέ μιά ἐξαιρετικά ἀνακριβῆ, διφορούμενη κι ἐπικίνδυνη δήλωση: «θεωρώντας τό σοσιαλισμό ταξικό συμφέρον τοῦ προλεταριάτου». Αὐτά τά λόγια σάν νά ταυτίζουν τό σοσιαλισμό μέ τό «ταξικό συμφέρον τοῦ προλεταριάτου». Ἀλλά αὐτή ἡ ταύτιση *δέν εἶναι καθόλου σωστή*. Σήμερα ἀκριβῶς πού ἔχει διαδοθεῖ πάρα πολύ πλατιά μιά *ἐξαιρετικά στενή* ἀντίληψη τῶν «ταξικῶν συμφερόντων τοῦ προλεταριάτου», εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτο νά προβάλουμε μιά διατύπωση πού κι ἄν θελήσουμε νά τή δεχτοῦμε κουτσά στραβά, αὐτό μπορεῖ νά γίνει μόνο μέ τόν ὅρο ὅτι παίρνουμε τήν ἔκφραση «ταξικό συμφέρον» μέ τήν *ἐξαιρετικά πλατιά* της ἔννοια. Τό «ταξικό συμφέρον» ἀναγκάζει τούς προλετάριους νά ἑνώνονται, νά παλαίβουν ἐνάντια στούς κεφαλαιοκράτες, νά σκέφτονται τούς ὅρους τῆς ἀπελευθέρωσής τους. Τό «ταξικό συμφέρον» τούς κάνει νά δέχονται εὔκολα τό σοσιαλισμό. Ὁ σοσιαλισμός, ὅμως, πού εἶναι ἡ ἰδεολογία τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου, ὑποτάσσεται στούς γενικούς ὅρους τῆς ἐμφάνισης, ἀνάπτυξης καί στερέωσης μιᾶς ἰδεολογίας, δηλ. βασίζεται σέ ὅλο τό ὑλικό τῆς ἀνθρώπινης γνώσης, προϋποθέτει ὑψηλή ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης, ἀπαιτεῖ ἐπιστημονική δουλειά κτλ. κτλ. Στήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου πού ἀναπτύσσεται αὐθόρμητα πάνω στή βάση τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων, τό σοσιαλισμό τόν *μπάζουν* οἱ θεωρητικοί. Ἐνῶ ἡ

διατύπωση τῆς 2ης παραγράφου δέ φωτίζει καθόλου σωστά τήν πραγματική σχέση τοῦ σοσιαλισμοῦ πρός τήν ταξική πάλη. Μά κι οὔτε μιλάει γιά ταξική πάλη ἡ § 2. Αὐτό εἶναι ἡ δεύτερη ἀδυναμία της.

Ἡ § 3 χαρακτηρίζει ἀνεπαρκῶς τήν ἀπολυταρχία (λογουχάρη δέν ἀναφέρεται ἡ σχέση της μέ τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας), ἐνμέρει μέ ἠχηρές φράσεις («ἀπεριόριστος») καί ἐνμέρει μέ ἀοριστίες («παραγνώριση» τῆς *προσωπικότητας*). Ἔπειτα, ἡ κατάχτηση τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας (πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ «Βόρεια Ἕνωση» βάζει αὐτό τό καθῆκον *σ' ὁλόκληρο τό κόμμα*) εἶναι ἀπαραίτητη *ὄχι μόνο* γιά τήν πλήρη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τῶν ἐργατῶν· ἔπρεπε ν' ἀναφερθεῖ μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη καί πρός τό συμφέρον ὅλης τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης.

«Ἡ ἀπολυταρχία ἐκπροσωπεῖ ἀποκλειστικά τά συμφέροντα τῶν κυρίαρχων τάξεων». Αὐτό εἶναι ἀνακριβές ἤ λαθεμένο. Ἡ ἀπολυταρχία ἱκανοποιεῖ *ὁρισμένα* συμφέροντα τῶν κυρίαρχων τάξεων, καί διατηρεῖται στήν ἐξουσία ἐνμέρει γιατί ἀδρανεῖ ἡ μάζα τῆς ἀγροτιᾶς καί τῶν μικροπαραγωγῶν γενικά, ἐνμέρει γιατί παλαντζάρει ἀνάμεσα σέ ἀντίθετα συμφέροντα, ἀλλά ἀποτελεῖ ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό καί αὐτοτελῆ ὀργανωμένη πολιτική δύναμη. Ἡ διατύπωση τῆς 3ης παραγράφου εἶναι ἰδιαίτερα ἀπαράδεχτη, ἐπειδή στή χώρα μας εἶναι πολύ διαδομένη ἡ ἀνόητη ταύτιση τῆς ρωσικῆς ἀπολυταρχίας μέ τήν κυριαρχία τῆς ἀστικῆς τάξης.

«Εἶναι ἀσυμβίβαστη μέ τήν ἀρχή τῆς δημοκρατίας». Τί χρειάζεται αὐτό, ἀφοῦ δέν ἔχει εἰπωθεῖ τίποτε ἀκόμα γιά τή δημοκρατία; Καί μήπως τό αἴτημα τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολυταρχίας καί τῆς κατάχτησης τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας δέν ἐκφράζει ἀκριβῶς τήν «ἀρχή» τῆς δημοκρατίας; Αὐτή ἡ φράση δέν ἀξίζει. Ἀντί τῆς φράσης αὐτῆς θά ἔπρεπε νά τονίσουμε σαφέστερα τή δική μας συνεπῆ καί *σταθερή* (σέ σύγκριση μέ τήν ἀστική δημοκρατία) ἀντίληψη τῆς «ἀρχῆς τῆς δημοκρατίας», λχ., νά σκιαγραφήσουμε μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο τήν ἔννοια *καί τό περιεχόμενο* τοῦ «δημοκρατικοῦ συντάγματος» ἤ νά δηλώσουμε ὅτι «θεμελιακή» διεκδίκηση γιά μᾶς εἶναι τό *δημοκρατικό πολίτευμα.*

Ἡ § 4 δέν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητική. Ἀντί νά μιλᾶμε γιά «πλήρη» χρησιμοποίηση τῆς «πλατιᾶς» ἐλευθερίας (στήν οὐσία αὐτές εἶναι ἀόριστες φράσεις πού μποροῦν περίφημα ν' ἀντικατασταθοῦν καί πρέπει ν' ἀντικατασταθοῦν μέ μιά φράση πού νά μιλάει συγκεκριμένα γιά τή δημοκρατία καί τό δημοκρατικό

σύνταγμα, γιατί ἡ «πληρότητα» συνίσταται ἀκριβῶς στό συνεπῆ δημοκρατισμό), ἀντί γι' αὐτό ἔπρεπε νά ποῦμε *ὁπωσδήποτε* ὅτι γιά τήν πολιτική ἐλευθερία *δέν* ἐνδιαφέρεται *μόνο* ἡ ἐργατική τάξη. Νά τό ἀποσιωποῦμε αὐτό σημαίνει ν' ἀνοίγουμε διάπλατα τίς πόρτες στίς χειρότερες μορφές τοῦ «οἰκονομισμοῦ» καί νά ξεχνᾶμε τά γενικά *δημοκρατικά* μας καθήκοντα.

Εἶναι ἐντελῶς λαθεμένο ὅτι ἡ πραγματοποίηση (;; ἐπίτευξη, κατάχτηση) τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας εἶναι «τό ἴδιο ἀκριβῶς» ἀναγκαία γιά τό προλεταριάτο, ὅπως εἶναι ἡ αὔξηση τοῦ μεροκάματου καί ἡ ἐλάττωση τῆς ἐργάσιμης μέρας. Ἴσα ἴσα *δέν εἶναι τό ἴδιο: αὐτή* ἡ ἀνάγκη εἶναι *ἄλλου εἴδους, πολύ πιό περίπλοκη* ἀπ' ὅ,τι ἡ ἀνάγκη τῆς αὔξησης τοῦ μεροκάματου κτλ. Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στήν «ἀνάγκη» τοῦ ἑνός καί στήν ἀνάγκη τοῦ ἄλλου εἴδους φαίνεται χτυπητά, λχ., κι ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ ἀπολυταρχία εἶναι πρόθυμη νά βελτιώσει *(καί πραγματικά βελτιώνει κάποτε)* τήν κατάσταση ὁρισμένων στρωμάτων ἤ ὁμάδων τῆς ἐργατικῆς τάξης, *φτάνει μόνο* τά στρώματα αὐτά νά συμφιλιωθοῦν μέ τόν ἀπολυταρχισμό. Ἡ φράση πού ἐξετάζουμε εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεχτη γιατί ἐκφράζει τόν καταπληχτικό ἐκχυδαϊσμό τοῦ «οἰκονομικοῦ» ὑλισμοῦ καί ὑποβιβάζει τή σοσιαλδημοκρατική ἀντίληψη ὥς τό ἐπίπεδο τῆς τρεϊντγιουνιονιστικῆς.

Παρακάτω. «Γι' αὐτό τό λόγο»... πρέπει νά διαγραφεῖ *γιά τό λόγο* πού ἀνάφερα παραπάνω... «στόν ἐπικείμενο ἀγώνα»... (δηλ. στόν ἀγώνα ἐνάντια στόν τσαρισμό, προφανῶς;)... «οἱ σοσιαλδημοκράτες ἐμφανίστηκαν μ' ἕνα καθορισμένο ταξικό πρόγραμμα καί διεκδικήσεις...». Ὁ *ταξικός* χαρακτήρας τοῦ *πολιτικοῦ* μας προγράμματος καί τῶν *πολιτικῶν* διεκδικήσεών μας ἐκφράζεται ἀκριβῶς μέ τήν πληρότητα καί τή συνέπεια τοῦ δημοκρατισμοῦ. Ἄν πάλι δέν πρόκειται μόνο γιά τίς πολιτικές διεκδικήσεις, ἀλλά γιά ὁλόκληρο τό πρόγραμμά μας γενικά, τότε ὁ ταξικός χαρακτήρας του πρέπει ν' ἀπορέει μόνος του ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ προγράμματός μας. Δέ χρειάζεται νά μιλᾶμε γιά «*καθορισμένο*» ταξικό πρόγραμμα, ἀλλά πρέπει μόνοι μας καθαρά καί ξάστερα *νά καθορίσουμε*, νά ἐκθέσουμε, νά ἐκφράσουμε καί νά διατυπώσουμε αὐτό τό ταξικό πρόγραμμα.

«...Χωρίς νά ὑποτάσσουμε στό πρόγραμμα τῶν φιλελευθέρων...». Αὐτό καταντᾶ κωμικό. Παρουσιαζόμαστε σάν πρωτοπόρο δημοκρατικό κόμμα κι ἄξαφνα κάνουμε τή διευκρίνιση ὅτι «δέν ὑποτάσσουμε»!! Σάν παιδιά πού μόλις ἔχουν βγεῖ ἀπό τήν «ὑποταγή»!

Ἡ «μή ὑποταγή» μας στούς φιλελεύθερους πρέπει νά ἐκφράζεται ὄχι μέ φράσεις γιά μή ὑποταγή, ἀλλά ἀπ' ὅλο τό χαρακτήρα τοῦ προγράμματός μας (*καί, ἐννοεῖται, τῆς δράσης μας*). Μιά τέτοια ἀκριβῶς ἀντίληψη τῶν πολιτικῶν καθηκόντων πού ταυτίζει (ἤ ἔστω ἐξισώνει) τήν ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας μέ τήν ἀνάγκη τῆς αὔξησης τοῦ μεροκάματου, *ἐ κ φ ρ ά ζ ε ι τήν ὑποταγή τῆς σοσιαλδημοκρατίας στούς φιλελεύθερους.*

Τό τέλος τῆς 4ης παραγράφου ἐπίσης δέν ταιριάζει· ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν παραπάνω περιέχουν καί τήν κριτική αὐτοῦ τοῦ σημείου.

Ἡ § 5 ἀνάγει τή γενική μας θέση ἀπέναντι σ' ὅλο τό δημοκρατικό κόσμο γενικά σέ μιά ἁπλή συνεργασία μέ τά ἄλλα κόμματα πάνω σέ πραχτικά ζητήματα. Αὐτό εἶναι πολύ στενό. Ἄν ὑπάρχουν τέτοια κόμματα, πρέπει (ὄχι στό πρόγραμμα, ἀλλά σέ εἰδική ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου), νά τά κατονομάσουμε συγκεκριμένα, καί νά καθορίσουμε συγκεκριμένα τή στάση μας ἀπέναντι στούς σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, στή «Σβομπόντα» etc. Ἄν πάλι δέν πρόκειται γιά συγκεκριμένα κόμματα, ἀλλά γενικά γιά τή στάση μας ἀπέναντι στά ἄλλα ἐπαναστατικά *(καί ἀντιπολιτευτικά)* ρεύματα, τότε θάπρεπε αὐτό νά τό διατυπώσουμε πιό πλατιά, ἐπαναλαβαίνοντας μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο τή θέση τοῦ «Κομμουνιστικοῦ μανιφέστου» ὅτι ἐμεῖς ὑποστηρίζουμε κάθε ἐπαναστατικό κίνημα ἐνάντια στό σημερινό καθεστώς [142].

Ἡ 6η § δέν ἔχει θέση στό πρόγραμμα. Θάπρεπε νά τή μεταφέρουμε σέ εἰδική ἀπόφαση καί νά ποῦμε *καθαρά*, ὅτι πρόκειται γιά τίς διαφωνίες (ἤ γιά τίς δυό κατευθύνσεις) μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία. Αὐτό εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τίς «πολυάριθμες παρανοήσεις». Ἡ διατύπωση τῶν διαφωνιῶν εἶναι πολύ στενή, γιατί οἱ διαφωνίες *κάθε ἄλλο παρά ἀνάγονται* στό μπέρδεμα τῆς τάξης μέ τό κόμμα. Θάπρεπε στήν ἀντίστοιχη θέση νά ἐκφραστοῦμε πιό ἀποφασιστικά καί πιό συγκεκριμένα ἐνάντια στήν «κριτική τοῦ μαρξισμοῦ» καί στόν «οἰκονομισμό», ἐνάντια στό στένεμα τῶν πολιτικῶν καθηκόντων μας.

Ὅσο γιά τό δεύτερο μέρος τῆς ἕκτης παραγράφου, ἐπειδή τό μέρος αὐτό *διασαφηνίζεται* ἀπό ἄλλες παραγράφους (7, 14 κ. ἄ.), γι' αὐτό καί ἡ κριτική του γίνεται μέ τήν κριτική τῶν παραγράφων αὐτῶν.

Ἡ § 7, καθώς καί ὅλες οἱ ἑπόμενες (ἐκτός ἀπό τήν § 12), πρέπει νά μποῦν σέ εἰδική ἀπόφαση καί νά μή περιληφθοῦν ἄμεσα στό *πρόγραμμα.*

Τό «καθῆκον» τῆς δράσης μας ἡ § 7 τό διατυπώνει στενά. Ἐμεῖς πρέπει ὄχι μόνο «ν' ἀναπτύσσουμε τήν αὐτεπίγνωση τοῦ προλεταριάτου», ἀλλά καί νά τό *ὀργανώνουμε* σέ πολιτικό κόμμα, καί σέ συνέχεια *νά καθοδηγοῦμε* τήν πάλη του (καί τήν οἰκονομική καί τήν πολιτική).

Ἡ ὑπόμνηση ὅτι τό προλεταριάτο βρίσκεται σέ «καθορισμένες, συγκεκριμένες συνθῆκες» περιττεύει. Ἤ πρέπει νά βγεῖ, ἤ *νά προσδιορίσουμε* οἱ ἴδιοι αὐτές τίς συνθῆκες (αὐτό ὅμως πρέπει νά γίνει σέ ἄλλα σημεῖα τοῦ προγράμματος).

Δέν εἶναι σωστό πώς ἡ ζύμωση εἶναι τό «μοναδικό» μέσο πραγματοποίησης τῶν καθηκόντων μας. Κάθε ἄλλο παρά τό μοναδικό.

Δέν εἶναι ἀρκετό νά καθορίσουμε τή ζύμωση σάν «ἐπενέργεια πάνω στά πλατιά στρώματα τῶν ἐργατῶν». Πρέπει νά μιλήσουμε γιά τό χαρακτήρα αὐτῆς τῆς ἐπενέργειας. Πρέπει νά μιλήσουμε γιά τήν *πολιτική* ζύμωση πιό καθαρά, πιό ἀποφασιστικά, πιό συγκεκριμένα καί πιό λεπτομερειακά· διαφορετικά τό πρόγραμμα, — πού ἀποσιωπᾶ τήν καθαυτό πολιτική ζύμωση καί μιλάει σέ δυό ὁλόκληρες παραγράφους (14 καί 15) γιά τήν οἰκονομική ζύμωση,—ξεγλιστράει (ἄθελα) στόν «οἰκονομισμό». Ἔπρεπε νά τονιστεῖ ἰδιαίτερα ἡ ἀνάγκη τῆς ζύμωσης γύρω ἀπ' *ὅλες* τίς ἐκδηλώσεις πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς κι ἐθνικῆς καταπίεσης, *ὁποιεσδήποτε τάξεις ἤ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ κι ἄν βαραίνει αὐτή ἡ καταπίεση*, — ἡ ἀνάγκη (γιά τούς σοσιαλδημοκράτες) νά βρίσκονται μπροστά ἀπ' ὅλους σέ κάθε σύγκρουση μέ τήν κυβέρνηση κτλ., — κι ἔπειτα πιά νά ὑποδειχθοῦν τά μέσα ζύμωσης (προφορική, ἐφημερίδες, προκηρύξεις, διαδηλώσεις κτλ. κτλ.).

§ 8. Ἡ ἀρχή της εἶναι περιττή ἐπανάληψη.

«Ἀναγνωρίζει τήν προπαγάνδα *μόνο* στό βαθμό πού» κτλ. Αὐτό δέν εἶναι σωστό. Ἡ προπαγάνδα δέν ἔχει μονάχα αὐτή τή σημασία, δέν εἶναι μονάχα «προετοιμασία διαφωτιστῶν», ἀλλά καί καλλιέργεια τῆς συνείδησης γενικά. Τό πρόγραμμα παρατραβάει τό σχοινί καί πέφτει στήν ἄλλη ἄκρη. Ἄν χρειαζόταν νά καταφερθοῦμε ἐνάντια στήν προπαγάνδα πού κάποιος τήν ἀποσπᾶ ἀπό τά καθήκοντα τῆς ζύμωσης, θά ἦταν καλύτερα νά ποῦμε: «στόν τομέα τῆς προπαγάνδας πρέπει *ἰδιαίτερα* νά μή παραβλέπουμε τό καθῆκον τῆς κατάρτισης διαφωτιστῶν» ἤ κάτι παρόμοιο. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως ν' ἀνάγουμε *ὅλη* τήν προπαγάνδα στήν κατάρτιση «ἔμπειρων καί ἱκανῶν διαφωτιστῶν», δέν ἐπιτρέπεται «ν' ἀρνιούμαστε» ἁπλῶς τήν «κατάρτιση μόνο

μεμονωμένων συνειδητῶν ἐργατῶν». Αὐτό δέν τό βρίσκουμε ἀρκετό, ὅμως δέν τό «ἀρνιούμαστε». Γι᾽ αὐτό τό λόγο τό δεύτερο μέρος τῆς 8ης παραγράφου (ἀπό τίς λέξεις: «παίρνοντας ἀρνητική θέση») πρέπει νά φύγει ἐντελῶς.

§ 9. Ὡς πρός τήν οὐσία εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνος. Ἴσως θά χρειαζόταν νά προστεθεῖ: «ἀπ᾽ ἀφορμή τά *πιό* διαφορετικά γεγονότα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καί τά μέτρα τῆς κυβέρνησης. . .». Ἀντί «τό καλύτερο μέσο» θά ἦταν ἀκριβέστερο: «*ἕνα* ἀπό τά καλύτερα μέσα».

Μόνο τό τέλος τῆς παραγράφου δέν εἶναι ἱκανοποιητικό. Τά συλλαλητήρια καί οἱ διαδηλώσεις συνενώνουν καί πρέπει νά συνενώνουν *ὄχι μόνο* τούς ἐργάτες (μά καί *δέν* εἶναι ἀρκετή ἡ «συνένωση» μέ τίς διαδηλώσεις σάν μέσο, μιά πού θέλουμε νά συνενώνουμε καί ὀργανωτικά, ἄμεσα καί γιά πάντα, κι ὄχι μόνο γιά μιά περίπτωση) «. . .Ἀναπτύσσοντας σ᾽ αὐτούς *μ᾽ αὐτόν τόν τρόπο*. . .». Αὐτό ἤ δέν εἶναι ἀκριβές — γιατί τή συνείδηση δέν μπορεῖς νά τήν ἀναπτύξεις *μόνο* μέ τίς διαδηλώσεις σάν μέσο — ἤ εἶναι περιττό (τό εἴπαμε κιόλας ὅτι εἶναι ἕνα ἀπό τά καλύτερα μέσα).

Δέ θά ἦταν ἀνώφελο νά προστεθεῖ κάτι γιά τήν ἀνάγκη τῆς *ὀργάνωσης* τῶν διαδηλώσεων, τῆς προετοιμασίας τους, τῆς διεξαγωγῆς τους κτλ.

Γενικά, ἡ ἔλλειψη ἀπό τό πρόγραμμα κάθε ὑπόμνησης γιά τήν ἀνάγκη νά δοθεῖ μεγάλη προσοχή στό ζήτημα τῆς *ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης* — καί μάλιστα πανρωσικῆς, μαχητικῆς ὀργάνωσης — ἀποτελεῖ *μεγάλο κενό*. Μιά καί μιλᾶμε γιά ζύμωση, προπαγάνδα, ἀπεργίες κτλ., εἶναι πραγματικά ἀσυγχώρητο νά παρασιωποῦμε τό ζήτημα τῆς *ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης*.

§ 10. Θά ἔπρεπε νά προστεθεῖ ὅτι σέ μᾶς ἡ Πρωτομαγιά πρέπει νά γίνει καί μέρα διαδήλωσης *ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία*, μέρα διεκδίκησης τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Δέ φτάνει νά τονίσουμε τό διεθνῆ χαρακτήρα τῆς γιορτῆς. Αὐτή πρέπει νά συνδυαστεῖ καί μέ τήν πάλη γιά τίς πιό ζωτικές *ἐθνικές* πολιτικές διεκδικήσεις.

§ 11. Ἡ ἰδέα εἶναι πολύ καλή, Ἐκφράζεται ὅμως πολύ στενά. Νά λέγαμε, ἴσως, «ἀνάμεσα στ᾽ ἄλλα», γιατί καί γιά τήν ἐπέτειο τῆς Κομμούνας καί πολλές ἄλλες εἶναι ἀπαραίτητο νά ὀργανώνουμε διαδηλώσεις. Ἤ νά ποῦμε «ἰδιαίτερα», γιατί ἔτσι βγαίνει πώς δέν εἶναι δά ἀπαραίτητο νά ὀργανώνουμε διαδηλώσεις μέ ἄλλες εὐκαιρίες.

Παρακάτω. Στίς 19 τοῦ Φλεβάρη δέν πρέπει ν᾽ ἀπευθυνόμα-

στε (στίς προκηρύξεις) *μόνο* στούς ἐργάτες. Ἀφήνω πιά πού γενικά μέ τίς διαδηλώσεις καί τίς σχετικές μ' αὐτές προκηρύξεις ἀπευθυνόμαστε πάντα σ' ὅλο τό λαό κι ἀκόμα σ' ὅλο τόν κόσμο. Στὶς 19 τοῦ Φλεβάρη εἶναι ἀπαραίτητο ν' ἀπευθυνόμαστε καί στήν *ἀγροτιά*. Ἀπευθύνομαι ὅμως στήν ἀγροτιά σημαίνει χαράζω σοσιαλδημοκρατική πολιτική στό ἀγροτικό ζήτημα. Τό πρόγραμμα δέ θίγει αὐτό τό ζήτημα, κι ἐμεῖς καταλαβαίνουμε πολύ καλά ὅτι μιά τοπική ὀργάνωση ἴσως νά μήν ἔχει τόν καιρό ἤ τίς δυνάμεις νά καταπιαστεῖ μ' αὐτό. Θάπρεπε ὅμως ὁπωσδήποτε νά γίνεται τουλάχιστο μνεία τοῦ ζητήματος μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλο τρόπο, σέ σύνδεση μέ τή μιά ἤ τήν ἄλλη προσπάθεια προβολῆς του στή ρωσική σοσιαλδημοκρατική φιλολογία καί στήν πρακτική τοῦ κινήματός μας *.

Τό τέλος τῆς § 11ης δέν ἀξίζει («μόνο ἡ δύναμη τῆς *τάξης*» — ποιᾶς τάξης; μόνο τῆς ἐργατικῆς;). Θάπρεπε νά φύγει.

§ 12. Στίς σημερινές συνθῆκες δέν μποροῦμε νά συμβάλλουμε καί δέ θά συμβάλλουμε στή βελτίωση τῆς θέσης τῶν ἐργατῶν «μέ κάθε τρόπο». Λογουχάρη, δέν μποροῦμε νά συμβάλουμε μέ τόν τρόπο τοῦ Ζουμπάτοφ καί δέν πρόκειται νά συμβάλουμε ἐφόσον ὑπάρχει ζουμπατοφική διαφθορά. Ἐμεῖς ἀγωνιζόμαστε μόνο γιά τέτοια βελτίωση τῆς θέσης τῶν ἐργατῶν πού *ἀνεβάζει* τήν ἱκανότητά τους νά διεξάγουν ταξική πάλη, δηλ. τέτοια βελτίωση πού τό ἀνέβασμα τῶν ὅρων ζωῆς *νά μή συνοδεύεται* ἀπό τή διαφθορά τῆς πολιτικῆς συνείδησης, ἀπό τήν κηδεμονία τῆς ἀστυνομίας, ἀπό τήν καθήλωση στόν τόπο διαμονῆς, ἀπό τήν ὑποδούλωση στόν «εὐεργέτη», ἀπό τήν καταράκωση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας κτλ. κτλ. Ἀκριβῶς στή Ρωσία ὅπου ἡ ἀπολυταρχία εἶναι τόσο πρόθυμη (καί *γίνεται* ὅλο καί προθυμότερη) *νά λυτρωθεῖ* ἀπό τήν ἐπανάσταση δίνοντας διάφορα ψίχουλα καί ψευτομεταρυθμίσεις, ἔχουμε ὑποχρέωση νά διαχωρίσουμε αὐστηρά τή θέση μας ἀπό τούς κάθε λογῆς «μεταρυθμιστές». Κι ἐμεῖς ἀγωνιζόμαστε γιά μεταρυθμίσεις, ἀγωνιζόμαστε ὅμως γιά μεταρυθμίσεις ὄχι «μέ κάθε τρόπο», ἀλλά *μόνο* μέ τό σοσιαλδημοκρατικό, μόνο μέ τόν ἐπαναστατικό τρόπο.

Ἡ § 13 ἀπαλείφθηκε μέ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου. Κι ἔπρεπε νά ἀπαλειφθεῖ.

Ἡ § 14 διατυπώνει πολύ στενά τό περιεχόμενο καί τά καθήκοντα τῆς οἰκονομικῆς ζύμωσης. Ἡ ζύμωση αὐτή δέν ἐξαντλεῖται

* Λογουχάρη, προσπάθειες ὀργάνωσης ἐργατικῶν διαδηλώσεων ἀπ' ἀφορμή τίς μαστιγώσεις ἀγροτῶν κτλ.

μέ τίς άπεργίες. Οί «καλύτερες συνθήκες» δέ μᾶς χρειάζονται μονάχα γιά τήν πολιτιστική, άλλά κυρίως γιά τήν έπαναστατική άνάπτυξη τοῦ προλεταριάτου. Ὁ «ένεργητικός ρόλος» τῶν σοσιαλδημοκρατῶν στίς άπεργίες δέν έξαντλεῖται μέ τήν προτροπή σέ άγώνα *γιά τή βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς θέσης*. Πρέπει *πάντα* νά έπωφελούμαστε άπό τίς άπεργίες (καθώς κι άπό τήν οἰκονομική ζύμωση γενικά) καί γιά προτροπή σέ *έπαναστατικό* άγώνα γιά τή λευτεριά καί τό σοσιαλισμό. Πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε τίς άπεργίες καί γιά *πολιτική* ζύμωση.

Καί ἡ § 15 δέν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητική. Οί άπεργίες δέν εἶναι τό «καλύτερο» μέσο πάλης, άλλά μόνο *ἕνα* άπό τά μέσα, καί μάλιστα ὄχι πάντα ὁπωσδήποτε άπό τά καλύτερα μέσα. Πρέπει ν' άναγνωρίζουμε τή σημασία τῶν άπεργιῶν καί νά τίς χρησιμοποιοῦμε πάντα καί νά τίς καθοδηγοῦμε, — τό νά τίς ὑπερτιμοῦμε ὅμως εἶναι τόσο πιό έπικίνδυνο ὅσο πιό πολύ τό ἔχει κάνει αὐτό ὁ «οἰκονομισμός».

Ὅσα λέγονται πιό κάτω γιά τίς άπεργίες εἶναι περιττά: εἰπώθηκαν ἤδη στήν § 14. Θά ἦταν άρκετή μιά ὑπόδειξη γιά τήν καθοδήγηση τῆς οἰκονομικῆς πάλης γενικά. Κάποτε ἡ καθοδήγηση αὐτή μπορεῖ νά έκφραστεῖ καί στήν πρόληψη μιᾶς άπεργίας. Τό πρόγραμμα έκφράζεται ὑπερβολικά άπόλυτα καί άκριβῶς γι' αὐτό τό λόγο ὑπερβολικά στενά. Θάπρεπε νά μιλάει γενικά γιά τό καθῆκον νά καθοδηγοῦμε τήν οἰκονομική πάλη τοῦ προλεταριάτου, νά τήν κάνουμε πιό όργανωμένη καί συνειδητή, νά δημιουργοῦμε έργατικά συνδικάτα καί νά προσπαθοῦμε νά τά διευρύνουμε καί νά τά κάνουμε πανρωσικές ένώσεις, νά χρησιμοποιοῦμε κάθε άπεργία, κάθε έκδήλωση τῆς οἰκονομικῆς καταπίεσης κτλ. γιά νά κάνουμε τήν πιό πλατιά σοσιαλιστική κι έπαναστατική προπαγάνδα καί ζύμωση.

Τό τέλος τῆς 15ης παραγράφου *στενεύει* τά καθήκοντα αὐτῆς τῆς ζύμωσης, έξαρτώντας κατά κάποιον τρόπο τήν πολιτική ζύμωση άπό τήν έπέμβαση τῆς άστυνομίας etc. Ἐνῶ στήν πραγματικότητα πρέπει νά προσπαθοῦμε νά χρησιμοποιοῦμε τήν πολιτική ζύμωση (κι αὐτό εἶναι πέρα γιά πέρα δυνατό, ὅταν ὑπάρχουν κάπως ἱκανοί καθοδηγητές) καί *πρίν* άπό τήν έπέμβαση τῶν «άρχαγγέλων» κι *άνεξάρτητα* άπό τήν έπέμβασή τους. Νά λέγαμε γενικότερα: «νά χρησιμοποιοῦμε κάθε εὐκαιρία γιά πολιτική ζύμωση» κτλ.

Τό τέλος τῆς 15ης παραγράφου δέν εἶναι έπίσης σωστό. Γιά «γενικές άπεργίες» τόσο πιό λίγο άρμόζει νά μιλᾶμε ὅσο πιό λίγες δυνατότητες ἔχουμε στή Ρωσία νά τίς *προετοιμάσουμε*.

Μά καί γενικά δέν ἔχει νόημα νά μιλᾶμε *εἰδικά* στά προγράμματα γιά «γενικές» ἀπεργίες (θυμηθεῖτε τήν ἀνόητη «γενική ἀπεργία» στήν μπροσούρα «Ποιός θά ἐπιτελέσει τήν πολιτική ἐπανάσταση;». Γιατί εἶναι πιθανές καί τέτοιες παρανοήσεις). Δέν εἶναι ἐπίσης καθόλου σωστό νά διακηρύχνουμε ὅτι οἱ ἀπεργίες εἶναι τό «*καλύτερο* μέσο ἀνάπτυξης τῆς *συνείδησης*».

Συμπερασματικά, θά ἦταν πολύ καλό νά γινόταν ἕνα σοβαρό ξαναδούλεμα τοῦ προγράμματος. Καί γενικά, θά ἦταν καλό ἡ «Βόρεια Ἕνωση» νά ἔπαιρνε ἐνεργό μέρος τόσο στό ἔργο τῆς *κομματικῆς* ἑνοποίησης τῆς *ἐπαναστατικῆς* σοσιαλδημοκρατίας ὅσο καί στό ἔργο τῆς σύνταξης τοῦ κομματικοῦ προγράμματος. Ἀπό τή μεριά της, ἡ σύνταξη τοῦ «Ζαριά» καί τῆς «Ἴσκρα» ἐλπίζει νά κοινοποιήσει σύντομα στή «Βόρεια Ἕνωση» τό σχέδιό της (στό μεγαλύτερο μέρος του εἶναι κιόλας ἕτοιμο) κι ἐλπίζει πώς ἡ «Βόρεια Ἕνωση» θά πάρει μέρος στό ἔργο τῆς διόρθωσής του, τῆς κυκλοφορίας του καί τῆς προετοιμασίας γιά τήν ἀποδοχή του ἀπ' ὅλο τό κόμμα.

Ν. Ν.

Γράφτηκε τόν 'Απρίλη τοῦ 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1923
στό περιοδικό «Λέτοπις Ρεβολιούτσιι» τεῦχος 1,
Βερολίνο–Πετρούπολη–Μόσχα

Δημοσιεύεται σύμφωνα
μέ τό χειρόγραφο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΝΤΟΝ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ «ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΡΩΣΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ»[143]

Παραθέτουμε ὁλόκληρη τή θαυμάσια προκήρυξη τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ντόν τοῦ κόμματός μας. Ἡ προκήρυξη αὐτή δείχνει πώς οἱ σοσιαλδημοκράτες ξέρουν νά ἐκτιμοῦν τόν ἡρωισμό τῶν Μπαλμασόφ, χωρίς ὡστόσο νά πέφτουν στό λάθος πού κάνουν οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες. Οἱ σοσιαλδημοκράτες βάζουν σέ πρώτη γραμμή τό ἐργατικό (κι ἀγροτικό) κίνημα. Βάζουν αἰτήματα στήν κυβέρνηση ἐξονόματος τῆς ἐργατικῆς τάξης κι ὅλου τοῦ λαοῦ, κι ὄχι μέ τήν ἀπειλή ὅτι θά κάνουν νέες ἀπόπειρες καί νέες δολοφονίες. Ἡ τρομοκρατία θεωρεῖται ἀπ' αὐτούς σάν ἕνα ἀπό τά ἐνδεχόμενα βοηθητικά μέσα, κι ὄχι σάν *εἰδική* μέθοδος ταχτικῆς πού δικαιολογεῖ τό χωρισμό τους ἀπό τήν ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία.

Γράφτηκε ἀργότερα ἀπό τίς 9 (22) τοῦ Μάη 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1931 στό βιβλίο: Β. Πλεσκόφ. «Στά χρόνια τῆς ὁρμητικῆς νιότης. Ἡ νεολαία στίς παραμονές τῆς πρώτης ἐπανάστασης». Ἔκδ. «Μολοντάγια Γκβάρντια»

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

ΓΙΑΤΙ Η ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΗΡΥΞΕΙ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟ ΚΙ ΑΜΕΙΛΙΧΤΟ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΟΥΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΕΣ-ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ;

1) Ἐπειδή τό ρεῦμα τῆς κοινωνικῆς μας σκέψης, τό γνωστό μέ τό ὄνομα «σοσιαλιστικό-ἐπαναστατικό», στήν πραγματικότητα ἀπομακρύνεται καί ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή μοναδική διεθνῆ θεωρία τοῦ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλισμοῦ πού ὑπάρχει σήμερα, δηλ. ἀπό τό μαρξισμό. Στό ζήτημα τῆς μεγάλης διάσπασης τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας σέ ὀπορτουνιστική (εἴτε «μπερνσταϊνική») καί σέ ἐπαναστατική, τό ρεῦμα αὐτό πῆρε μιά ἐντελῶς ἀκαθόριστη κι ἀπαράδεχτα μεσοβέζικη θέση ἀνάμεσα σέ δυό καρέκλες. Στηριζόμενο ἀποκλειστικά καί μόνο στήν ἀστική-ὀπορτουνιστική κριτική θεωρεῖ τό μαρξισμό «κλονισμένο» («Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι» τεῦχος 2, σελ. 62) καί ὑπόσχεται ἀπό τήν πλευρά του «ν' ἀναθεωρήσει» ἐξαρχῆς καί μέ δικό του τρόπο τό μαρξισμό, χωρίς ὅμως νά κάνει ἀπολύτως τίποτα γιά τήν ἐκπλήρωση αὐτῆς τῆς ἀπειλητικῆς ὑπόσχεσης.

2) Ἐπειδή τό σοσιαλεπαναστατικό ρεῦμα τά διπλώνει ἀνίσχυρο μπροστά στήν κυρίαρχη κατεύθυνση τῆς ρωσικῆς κοινωνικοπολιτικῆς σκέψης πού πρέπει νά ὀνομαστεῖ φιλελευθεροναροντνικιστική. Ἐπαναλαβαίνοντας τό λάθος τῆς «Ναρόντναγια Βόλια» κι ὅλου τοῦ παλιοῦ ρωσικοῦ σοσιαλισμοῦ γενικά, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες δέ βλέπουν τήν πλήρη πλαδαρότητα καί τήν ἐσωτερική ἀντιφατικότητα αὐτῆς τῆς κατεύθυνσης καί περιορίζουν τήν ἰδιαίτερη δημιουργική προσφορά τους στόν τομέα τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σκέψης σέ μιά ἁπλή προσθήκη ἐπαναστατικῆς φρασεολογίας στήν παλιά διαθήκη τῆς φιλελευθεροναροντνικιστικῆς σοφίας. Ὁ ρωσικός μαρξισμός εἶναι ὁ πρῶτος πού ὑπέσκαψε τίς θεωρητικές βάσεις τῆς φιλελευ-

θεροναροντνικιστικῆς κατεύθυνσης, ἀποκάλυψε τό ἀστικό καί μικροαστικό ταξικό της περιεχόμενο, ἔκανε καί κάνει πόλεμο ἐνάντιά της χωρίς νά στενοχωριέται γιά τό πέρασμα μιᾶς ὁλόκληρης ὁμάδας κριτικῶν (= ὁπορτουνιστῶν) μαρξιστῶν στό στρατόπεδο τῶν ἀντιπάλων. Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες ὅμως ἔπαιρναν καί παίρνουν σ' ὅλον αὐτό τόν πόλεμο θέση *(στήν καλύτερη περίπτωση)* ἐχθρικῆς οὐδετερότητας, προσπαθώντας νά καθήσουν καί πάλι ἀνάμεσα σέ δυό καρέκλες, ἀνάμεσα στό ρωσικό μαρξισμό (ἀπ' ὅπου δανείστηκαν μονάχα θλιβερές περικοπές) καί στήν ψευτοσοσιαλιστική φιλελευθεροναροντνικιστική κατεύθυνση.

3) Ἐπειδή οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, ἐξαιτίας τῆς παραπάνω πλέριας ἔλλειψης ἀρχῶν στά ζητήματα τοῦ διεθνοῦς καί τοῦ ρωσικοῦ σοσιαλισμοῦ, δέν καταλαβαίνουν εἴτε δέν ἀναγνωρίζουν τή μοναδική πραγματικά ἐπαναστατική ἀρχή τῆς *ταξικῆς πάλης*. Δέν καταλαβαίνουν ὅτι στή σημερινή Ρωσία μπορεῖ νά εἶναι πραγματικά ἐπαναστατικό κι ἀληθινά σοσιαλιστικό μόνο τό κόμμα *πού συγχωνεύει* τό σοσιαλισμό μέ τό *ρωσικό ἐργατικό κίνημα*, κίνημα πού γεννᾶ ὁ ἀναπτυσσόμενος ρωσικός καπιταλισμός ὅλο καί μέ μεγαλύτερη δύναμη, ὅλο καί σέ εὐρύτερη κλίμακα. Ἡ στάση τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν ἀπέναντι στό ρωσικό ἐργατικό κίνημα ἦταν πάντα στάση θεατῆ-ἐρασιτέχνη, καί ὅταν, λογουχάρη, αὐτό τό κίνημα προσβλήθηκε (λόγω τῆς καταπληχτικά γοργῆς ἀνάπτυξής του) ἀπό τήν ἀρρώστια τοῦ «οἰκονομισμοῦ», οἱ κ. κ. σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, ἀπό τή μιά μεριά χαιρεκακοῦσαν γιά τά λάθη τῶν ἀνθρώπων πού δούλευαν στό καινούργιο καί δύσκολο ἔργο τῆς ἀφύπνισης τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, κι ἀπό τήν ἄλλη ἔβαζαν ἐμπόδια στόν ἐπαναστατικό μαρξισμό πού ἄρχισε ν' ἀγωνίζεται καί ν' ἀγωνίζεται νικηφόρα ἐνάντια σ' αὐτόν τόν «οἰκονομισμό». Ἡ μεσοβέζικη στάση ἀπέναντι στό ἐργατικό κίνημα ὁδηγεῖ ἀναπόφευχτα στήν οὐσιαστική ἀπομάκρυνση ἀπ' αὐτό, κι ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ἀπομάκρυνσης τό κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν δέν ἔχει καμιά κοινωνική βάση. Δέ στηρίζεται σέ καμιά κοινωνική τάξη, γιατί δέν μποροῦμε νά ὀνομάσουμε τάξη τήν ὁμάδα τῆς ἄστατης διανόησης πού περνᾶ γιά «εὐρύτητα» τήν πλαδαρότητά της καί τήν ἀσυνέπειά της στά ζητήματα ἀρχῶν.

4) Ἐπειδή, περιφρονώντας τή σοσιαλιστική ἰδεολογία καί θέλοντας νά στηρίζεται συγχρόνως καί στόν ἴδιο βαθμό καί στή διανόηση, καί στό προλεταριάτο, καί στήν ἀγροτιά, τό κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν ὁδηγεῖ μ' αὐτό τόν τρόπο ἀνα-

πόφευχτα (ἀνεξάρτητα ἀπό τή θέλησή του) στήν πολιτική καί ἰδεολογική ὑποδούλωση τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου ἀπό τή ρωσική ἀστική δημοκρατία. Ἡ περιφρόνηση τῆς θεωρίας, οἱ ὑπεκφυγές καί οἱ ἑλιγμοί ἀπέναντι στή σοσιαλιστική ἰδεολογία χύνουν ἀναπόφευχτα νερό στό μύλο τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας. Ἡ ρωσική διανόηση καί ἡ ρωσική ἀγροτιά, σάν κοινωνικά στρώματα, *συγκρινόμενα* μέ τό προλεταριάτο, μποροῦν νά εἶναι στήριγμα μόνο τοῦ *ἀστικοδημοκρατικοῦ* κινήματος. Αὐτό δέν εἶναι μόνο ἀντίληψη πού ἀπορέει ἀναγκαστικά ἀπ' ὅλη τή διδασκαλία μας (σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ μικροπαραγωγός, λχ., εἶναι ἐπαναστατικό στοιχεῖο μόνο στό βαθμό πού κόβει κάθε σχέση μέ τήν κοινωνία τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας καί τοῦ καπιταλισμοῦ καί ἀποδέχεται τήν ἄποψη τοῦ προλεταριάτου), — ὄχι, ἐκτός ἀπ' αὐτό εἶναι καί πραγματικό γεγονός πού ἀπό τώρα κιόλας ἀρχίζει νά ἐκδηλώνεται. Καί τή στιγμή τῆς πολιτικῆς ἀνατροπῆς καί τήν ἑπομένη αὐτῆς τῆς ἀνατροπῆς τό γεγονός αὐτό θά ἐκδηλωθεῖ ἀναπόφευχτα μέ πολύ μεγαλύτερη ἀκόμα δύναμη. Ὁ σοσιαλεπαναστατισμός εἶναι μιά ἀπό τίς ἐκδηλώσεις τῆς μικροαστικῆς ἰδεολογικῆς ἀστάθειας καί τοῦ μικροαστικοῦ ἐκχυδαϊσμοῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού ἐνάντιά τους ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει πάντοτε νά διεξάγει καί θά διεξάγει ἀποφασιστικό πόλεμο.

5) Ἐπειδή κι αὐτές οἱ πραχτικές-προγραμματικές διεκδικήσεις πού οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες κατόρθωσαν — δέ λέω: νά προβάλουν, ἀλλά ἔστω: νά χαράξουν, ἀποκάλυψαν κιόλας ὁλοκάθαρα τί τεράστια ζημιά προξενεῖ στήν πράξη ἡ ἔλλειψη ἀρχῶν αὐτῆς τῆς κατεύθυνσης. Λογουχάρη, τό ἀγροτικό πρόγραμμα-μίνιμουμ, τό σκιαγραφημένο στό τεῦχος 8 τῆς «Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια» [144] (ἴσως θά ἦταν σωστότερο νά ποῦμε: τό σκορπισμένο ἀνάμεσα στίς ξετιναγμένες θεωρητικές θέσεις τοῦ ναροντνικισμοῦ μας;), πρῶτο, ὁδηγεῖ σέ πλάνη καί τήν ἀγροτιά πού τῆς ὑπόσχεται γιά «μίνιμουμ» τήν κοινωνικοποίηση τῆς γῆς, καί τήν ἐργατική τάξη πού τῆς καλλιεργεῖ τελείως λαθεμένες ἀντιλήψεις, σχετικά μέ τόν πραγματικό χαρακτήρα τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος. Τέτοιες ἐπιπόλαιες ὑποσχέσεις δέν κάνουν ἄλλο παρά νά ἐκθέτουν τό ἐπαναστατικό κόμμα γενικά καί ἰδιαίτερα τή διδασκαλία τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, σχετικά μέ τήν κοινωνικοποίηση ὅλων τῶν μέσων παραγωγῆς πού εἶναι ὁ τελικός μας σκοπός. Δεύτερο, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, βάζοντας στό μίνιμουμ-πρόγραμμά τους τήν ὑποστήριξη κι ἀνάπτυξη τῶν συνεταιρισμῶν, ἐγκαταλείπουν μ' αὐ-

τό τόν τρόπο ὁλότελα τή βάση τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης καί ὑποβιβάζουν τόν δῆθεν σοσιαλισμό τους ὥς τό ἐπίπεδο τοῦ πιό κοινοῦ μικροαστικοῦ μεταρυθμισμοῦ. Τρίτο, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, μέ τό ν' ἀντιταχθοῦν στή διεκδίκηση τῆς σοσιαλδημοκρατίας νά ἐξαφανιστοῦν ὅλα τά μεσαιωνικά δεσμά πού κρατᾶνε δεμένη τήν κοινότητά μας, καθηλώνουν τό μουζίκο στόν κλῆρο του, τοῦ στεροῦν τήν ἐλευθερία μετακίνησης καί καθορίζουν ἀναπόφευχτα τήν ταπεινωτική θέση του σάν κάστας, ἔδειξαν ὅτι δέν μπόρεσαν νά προφυλαχτοῦν οὔτε ἀπό τίς *ἀντιδραστικές* διδασκαλίες τοῦ ρωσικοῦ ναροντνικισμοῦ.

6) Ἐπειδή οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, περιλαβαίνοντας στό πρόγραμμά τους τήν τρομοκρατία καί προπαγανδίζοντάς την σάν μέσο πολιτικοῦ ἀγώνα στή σημερινή μορφή της, προξενοῦν τήν πιό σοβαρή ζημιά στό κίνημα, καταστρέφοντας τήν ἀδιάρηχτη σύνδεση τῆς σοσιαλιστικῆς δράσης μέ τή μάζα τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης. Καμιά διαβεβαίωση μέ λόγια καί κανένας ὅρκος δέν μπορεῖ νά διαψεύσει τό ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι ἡ σημερινή τρομοκρατία, ὅπως τή χρησιμοποιοῦν καί τήν προπαγανδίζουν οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, *δέν ἔχει καμιά σχέση* μέ τή δουλειά στίς μάζες, γιά τίς μάζες καί μαζί μέ τίς μάζες, ὅτι ἡ ὀργάνωση ἀπό τό κόμμα τρομοκρατικῶν πράξεων ἀποτραβᾶ τίς ἐξαιρετικά ὀλιγάριθμες ὀργανωτικές δυνάμεις μας ἀπό τό δύσκολο καί κάθε ἄλλο παρά ἐκπληρωμένο ἀκόμα καθῆκον τους τῆς ὀργάνωσης ἐπαναστατικοῦ *ἐργατικοῦ* κόμματος, ὅτι στήν *πραγματικότητα* ἡ τρομοκρατία τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά *μονομαχία*, καταδικασμένη ἀπόλυτα ἀπό τήν ἱστορική πείρα. Ἀκόμα καί τούς σοσιαλιστές τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀρχίζει νά τούς στενοχωρεῖ αὐτό τό φωνακλάδικο κήρυγμα τῆς τρομοκρατίας πού κάνουν σήμερα οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες μας. Ὅσο γιά τίς ἐργατικές μάζες τῆς Ρωσίας, σ' αὐτές τό κήρυγμα αὐτό σπέρνει ἄμεσα ἐπιζήμιες αὐταπάτες, πώς τάχα ἡ τρομοκρατία «ἀναγκάζει τούς ἀνθρώπους νά σκέφτονται πολιτικά ἔστω καί παρά τή θέλησή τους» («Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια» τεῦχος 7, σελ. 4), πώς τάχα εἶναι «ἱκανή ν' ἀλλάξει τή γνώμη... χιλιάδων ἀνθρώπων γιά τούς ἐπαναστάτες καί γιά τό νόημα (!!) τῆς δράσης τους πιό σίγουρα ἀπ' ὅ,τι θά τό ἔκαναν μῆνες προφορικῆς προπαγάνδας», πώς τάχα εἶναι ἱκανή «νά ἐμπνεύσει καινούργιες δυνάμεις στούς ταλαντευόμενους, τούς ἀποθαρρυμένους, τούς ἀπογοητευμένους ἐξαιτίας τῆς θλιβερῆς ἔκβασης πολλῶν διαδηλώσεων» (στό ἴδιο) κτλ. Αὐτές οἱ ἐπιζήμιες αὐταπάτες δέν μποροῦν νά ὁδηγήσουν παρά σέ

γοργή ἀπογοήτευση καί σέ ἐξασθένιση τῆς δουλειᾶς γιά τήν προετοιμασία τῆς ἐπίθεσης τῶν μαζῶν ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία.

Γράφτηκε στά τέλη τοῦ 'Ιούνη–'Ιούλη 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1923
στό περιοδικό «Προζέκτορ» τεῦχος 14

Δημοσιεύεται σύμφωνα
μέ τό χειρόγραφο

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΤΥΧΟΔΙΩΧΤΙΣΜΟΣ

I

Ζοῦμε σέ θυελλώδικους καιρούς πού ἡ ἱστορία τῆς Ρωσίας προχωρεῖ μέ γιγάντια βήματα, καί κάθε χρόνος ἰσοδυναμεῖ κάποτε περισσότερο ἀπό δεκαετίες εἰρηνικῶν περιόδων. Γίνεται ἀπολογισμός τῶν πενήντα χρόνων πού πέρασαν μετά τή μεταρύθμιση, μπαίνουν τά θεμέλια κοινωνικοπολιτικῶν θεσμῶν πού γιά πολύ καιρό θά καθορίζουν τίς τύχες ὅλης τῆς χώρας. Τό ἐπαναστατικό κίνημα ἐξακολουθεῖ ν' ἀναπτύσσεται μέ καταπληχτική ταχύτητα, — καί τά «ρεύματά μας» ὡριμάζουν (καί μαραίνονται) ἐξαιρετικά γοργά. Τά ρεύματα πού ἔχουν γερές βάσεις μέσα στό ταξικό καθεστώς μιᾶς τόσο γοργά ἀναπτυσσόμενης κεφαλαιοκρατικῆς χώρας, σάν τή Ρωσία, βρίσκουν σχεδόν ἀμέσως «τό ραφάκι τους» κι ἀναζητοῦν ψηλαφητά τίς συγγενικές τους τάξεις. Παράδειγμα: ἡ ἐξέλιξη τοῦ κ. Στροῦβε, ἀπό τόν ὁποῖο οἱ ἐπαναστάτες-ἐργάτες προτείνανε πρίν ἀπό $1\,{}^1/_2$ μόλις χρόνο «νά τοῦ ἀφαιρέσουμε τή μάσκα» τοῦ μαρξιστῆ καί ὁ ὁποῖος τώρα πιά παρουσιάστηκε μόνος του χωρίς μάσκα, σάν ἀρχηγός (ἤ ὑπηρέτης;) τῶν φιλελεύθερων τσιφλικάδων πού εἶναι περήφανοι γιά τήν κοινωνική του σταθερότητα καί τή μετριοπάθεια. Ἀντίθετα, τά ρεύματα πού ἐκφράζουν μόνο τήν πατροπαράδοτη ἀστάθεια τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἐνδιάμεσων καί ἀκαθόριστων στρωμάτων τῆς διανόησης, προσπαθοῦν ν' ἀντικαταστήσουν τήν προσέγγιση μέ ὁρισμένες τάξεις μέ ἐνέργειες τόσο πιό θορυβώδικες ὅσο πιό βροντερά ἀντηχοῦν τά γεγονότα. «Θορυβοῦμε, ἀδερφέ μου, θορυβοῦμε» — αὐτό εἶναι τό σύνθημα πολλῶν προσώπων μέ ἐπαναστατικές διαθέσεις, πού παρασύρθηκαν ἀπό τή δίνη τῶν γεγονότων καί δέν ἔχουν οὔτε θεωρητικά, οὔτε κοινωνικά βάθρα.

Σ' αὐτά τά «θορυβώδικα» ρεύματα ἀνήκουν καί οἱ «σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες» πού ἡ φυσιογνωμία τους διαγράφεται ὅλο καί πιό καθαρά. Κ' εἶναι πιά καιρός τό προλεταριάτο νά ἐξετάσει προσεχτικά αὐτή τή φυσιογνωμία, νά καταλάβει καλά τί μέρος τοῦ λόγου εἶναι στήν πραγματικότητα οἱ ἄνθρωποι αὐτοί πού τόσο πιό ἐπίμονα ἐπιζητοῦν τή φιλία του, ὅσο πιό αἰσθητό τούς γίνεται τό γεγονός ὅτι εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρχουν σάν ἰδιαίτερο ρεῦμα, χωρίς στενή προσέγγιση μέ τήν πραγματικά ἐπαναστατική κοινωνική τάξη.

Τρία διαφορετικά περιστατικά συνέβαλαν πάνω ἀπ' ὅλα στό νά ἀποσαφηνισθεῖ ἡ ἀληθινή φυσιογνωμία τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν. Πρῶτο, ἡ διάσπαση ἀνάμεσα στήν ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία καί στόν ὀπορτουνισμό, ὁ ὁποῖος σηκώνει κεφάλι κάτω ἀπό τή σημαία τῆς «κριτικῆς τοῦ μαρξισμοῦ». Δεύτερο, ἡ δολοφονία τοῦ Σιπιάγκιν ἀπό τόν Μπαλμασόφ καί ἡ νέα στροφή τῶν διαθέσεων μερικῶν ἐπαναστατῶν πρός τήν τρομοκρατία. Τρίτο καί κατά κύριο λόγο, τό νεότατο κίνημα τῆς ἀγροτιᾶς πού ὑποχρέωσε τούς ἀνθρώπους πού συνήθισαν νά κάθονται ἀνάμεσα σέ δυό καρέκλες καί νά μήν ἔχουν κανένα πρόγραμμα, νά ἐμφανιστοῦν ἔστω καί *post factum* μέ κάτι πού νά μοιάζει μέ πρόγραμμα. Ἄς ἐξετάσουμε καί τά τρία αὐτά περιστατικά, μέ τήν ἐπιφύλαξη ὅτι σ' ἕνα ἄρθρο ἐφημερίδας μποροῦν νά δοθοῦν μόνο τά βασικά σημεῖα τῆς ἐπιχειρηματολογίας σέ συντομία κι ὅτι γιά πιό λεπτομερειακή ἔκθεσή της θά χρειαστεῖ, ἴσως, νά ἐπανέλθουμε μέ ἕνα ἄρθρο περιοδικοῦ ἤ μέ μπροσούρα[145].

Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες ἀποφάσισαν νά ἐμφανιστοῦν μέ μιά διακήρυξη τῶν θεωρητικῶν τους ἀρχῶν μόλις στό 2ο τεῦχος τοῦ «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι» μέ τό ἀνυπόγραφο ἄρθρο τῆς σύνταξης: «Ἡ παγκόσμια ἀνάπτυξη καί ἡ κρίση τοῦ σοσιαλισμοῦ». Συνιστοῦμε θερμά τό ἄρθρο αὐτό σ' ὅλους ὅσοι θέλουν νά ἔχουν μιά ζωντανή εἰκόνα θεωρητικῆς ἀστάθειας καί ὁλοκληρωτικῆς ἔλλειψης θεωρητικῶν ἀρχῶν (καθώς καί μιά εἰκόνα τῆς τέχνης νά καλύπτεται αὐτό μ' ἕνα χείμαρρο λόγων). Ὅλο τό περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ βαρυσήμαντου ἄρθρου μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ μέ δυό λόγια. Ὁ σοσιαλισμός ἀναπτύχθηκε σέ παγκόσμια δύναμη, ὁ σοσιαλισμός (= ὁ μαρξισμός) διασπᾶται τώρα ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν ἐπαναστατῶν («ὀρθόδοξων») μέ τούς ὀπορτουνιστές («κριτικούς»). Ἐμεῖς, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, «φυσικά», δέ συμπαθούσαμε ποτέ τόν ὀπορτουνισμό, εἴμαστε ὅμως κατενθουσιασμένοι ἀπό τήν «κριτική», γιατί μᾶς

ἀπάλλαξε ἀπό τό δόγμα. Μέ τήν ἀναθεώρηση αὐτοῦ τοῦ δόγματος ἀσχολούμαστε κι ἐμεῖς. Καί μ' ὅλο πού δέν κάναμε ἀκόμα καμιά ἀπολύτως κριτική (ἐκτός ἀπό τήν ἀστική-ὀπορτουνιστική), μ' ὅλο πού δέν ἀναθεωρήσαμε ἀκόμα ἀπολύτως τίποτα, ὡστόσο αὐτή ἡ ἐλευθερία μας ἀπό τή θεωρία πρέπει νά θεωρηθεῖ σάν ἰδιαίτερη ὑπηρεσία πού προσφέραμε ἐνσυνείδητα. Καί πρέπει πολύ περισσότερο νά θεωρηθεῖ σάν ὑπηρεσία, ἐπειδή ἐμεῖς, σάν ἄνθρωποι ἐλεύθεροι ἀπό τή θεωρία, εἴμαστε φανατικοί ὀπαδοί τῆς γενικῆς ἑνοποίησης, καταδικάζουμε μέ πάθος κάθε διαμάχη στά θεμελιακά θεωρητικά ζητήματα. «Μιά σοβαρή ἐπαναστατική ὀργάνωση, — μᾶς διαβεβαιώνει περισπούδαστα τό «Β. Ρ. Ρ.» (τεῦχος 2, σελ. 127), — θά παραιτοῦνταν ἀπό τή λύση τῶν ἐπίμαχων ζητημάτων τῆς κοινωνικῆς θεωρίας πού φέρνουν αἰώνια τή διάσπαση, πράγμα πού δέν πρέπει, φυσικά, νά ἐμποδίσει τούς θεωρητικούς ν' ἀναζητοῦν τή λύση τους», ἤ πιό καθαρά: ὁ συγγραφέας ἄς γράφει, ὁ ἀναγνώστης ἄς διαβάζει, κι ἐμεῖς στό μεταξύ ἄς χαιρόμαστε μέ τήν εὐκαιρία τοῦ λευτερωμένου ἀπό δόγματα μηδενικοῦ.

Δέν ὑπάρχει λόγος, ἐννοεῖται, ν' ἀναλύσουμε σοβαρά αὐτή τή θεωρία τῆς ἐκτροπῆς (ἀπ' ἀφορμή κυρίως τίς διαμάχες) ἀπό τό σοσιαλισμό. Κατά τή γνώμη μας, ἡ κρίση τοῦ σοσιαλισμοῦ ἐπιβάλλει στούς κάπως σοβαρούς σοσιαλιστές τήν ὑποχρέωση νά δόσουν ἀκριβῶς μεγαλύτερη προσοχή στή θεωρία, — νά πάρουν ἀποφασιστικότερα μιά αὐστηρά καθορισμένη θέση, — νά ξεχωρίσουν πιό καθαρά τή θέση τους ἀπό τά ἀσταθῆ κι ὄχι σίγουρα στοιχεῖα. Ἐνῶ κατά τή γνώμη τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν, μιά πού «καί στούς γερμανούς ἀκόμα» ὑπάρχει διάσπαση καί σύγχυση, ἐμᾶς, τούς ρώσους, κι ὁ ἴδιος ὁ θεός πρόσταξε νάμαστε περήφανοι, πού κ' οἱ ἴδιοι δέν ξέρουμε ποῦ πᾶμε. Κατά τή γνώμη μας, ἡ ἔλλειψη θεωρίας ἀφαιρεῖ ἀπό τήν ἐπαναστατική κατεύθυνση τό δικαίωμα ὕπαρξης καί τήν καταδικάζει ἀναπόφευχτα, ἀργά ἤ γρήγορα, σέ πολιτική χρεοκοπία. Ἐνῶ, κατά τή γνώμη τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν, ἡ ἔλλειψη θεωρίας εἶναι πολύ καλό πράγμα, ἰδιαίτερα κατάλληλο «γιά τήν ἑνοποίηση». Ὅπως βλέπετε, δέν μποροῦμε νά συνεννοηθοῦμε μαζί τους γιατί μιλᾶμε δυό διαφορετικές γλῶσσες. Μιά μόνο ἐλπίδα ὑπάρχει: ἴσως τούς σωφρονίσει ὁ κ. Στροῦβε, πού κι αὐτός λέει (μόνο πιό σοβαρά) πώς τό δόγμα πρέπει ν' ἀποριφθεῖ καί πώς ἡ δουλειά «μας» (ὅπως κ' ἡ δουλειά κάθε ἀστικῆς τάξης πού ἀπευθύνεται στό προλεταριάτο) δέν εἶναι νά διασποῦμε, ἀλλά νά ἑνώνουμε. Δέ θά δοῦν ἄραγε κάποτε οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, μέ τή

βοήθεια τοῦ κ. Στροῦβε, ποιά εἶναι ἡ *πραγματική σημασία* τῆς θέσης τους: ἀπελευθέρωση ἀπό τό σοσιαλισμό γιά τήν ἐνοποίηση κι ἑνοποίηση μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπό τό σοσιαλισμό;

Ἄς περάσουμε στό δεύτερο σημεῖο, στό ζήτημα τῆς τρομοκρατίας.

Ὑπερασπίζοντας τήν τρομοκρατία πού ἡ ἀκαταλληλότητά της ἔχει ἀποδειχθεῖ τόσο καθαρά ἀπό τήν πείρα τοῦ ρωσικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες διαρηγνύουν τά ἱμάτιά τους καί δηλώνουν πώς ἀναγνωρίζουν μόνο τήν τρομοκρατία πού συνδυάζεται μέ τή δουλειά στίς μάζες καί γι' αὐτό τό λόγο δέν τούς ἀφοροῦν τά ἐπιχειρήματα μέ τά ὁποῖα οἱ ρῶσοι σοσιαλδημοκράτες ἀναιροῦσαν (καί ἀναίρεσαν γιά πολύ καιρό) τή σκοπιμότητα μιᾶς τέτοιας μεθόδου πάλης. Ἐδῶ ἐπαναλαβαίνεται μιά ἱστορία πού μοιάζει πολύ μέ τή στάση τους ἀπέναντι στήν «κριτική». Ἐμεῖς δέν εἴμαστε ὁπορτουνιστές, ξεφωνίζουν οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, καί ταυτόχρονα βάζουν στό ἀρχεῖο τό δόγμα τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ μέ βάση μόνο τήν ὁπορτουνιστική κριτική καί μέ καμιά ἄλλη. Ἐμεῖς δέν ἐπαναλαβαίνουμε τά λάθη τῶν τρομοκρατῶν, δέν ἀποσποῦμε κανένα ἀπό τή δουλειά στίς μάζες, βεβαιώνουν οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, καί ταυτόχρονα συνιστοῦν θερμά στό κόμμα πράξεις σάν τή δολοφονία τοῦ Σιπιάγκιν ἀπό τόν Μπαλμασόφ, ἄν καί ὁ καθένας ξέρει θαυμάσια καί βλέπει πώς ἡ πράξη αὐτή δέν εἶχε καμιά σχέση μέ τίς μάζες, οὔτε καί μποροῦσε νά ἔχει μέ τόν τρόπο πού ἔγινε, πώς τά ἄτομα πού ἔκαναν αὐτή τήν πράξη, δέν ὑπολόγιζαν καί δέν ἔλπιζαν σέ καμιά συγκεκριμένη ἐκδήλωση εἴτε ὑποστήριξη τοῦ πλήθους. Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες ἔχουν τήν ἀφέλεια νά μή ἀντιλαμβάνονται πώς ἡ ροπή τους πρός τήν τρομοκρατία βρίσκεται στήν πιό στενή αἰτιατή σύνδεση μέ τό γεγονός ὅτι οἱ ἴδιοι στάθηκαν ἀπό μιᾶς ἀρχῆς καί ἐξακολουθοῦν νά στέκονται παράμερα ἀπό τό ἐργατικό κίνημα, χωρίς μάλιστα νά ἐπιδιώκουν νά γίνουν κόμμα τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης πού διεξάγει τόν ταξικό της ἀγώνα. Οἱ ἀπανωτοί ὅρκοι σέ κάνουν πολύ συχνά νά γίνεσαι προσεχτικός καί νά μπαίνεις σέ σκέψεις κατά πόσο μπορεῖ νά εἶναι ἀληθινό κάτι πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό πολλή σάλτσα. Κι ὅταν διαβάζω τίς διαβεβαιώσεις τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν: ἐμεῖς μέ τήν τρομοκρατία δέν παραμερίζουμε τή δουλειά στίς μάζες, — θυμοῦμαι συχνά τά λόγια: πῶς δέ βαριοῦνται νά ὁρκίζονται; Γιατί αὐτές τίς διαβεβαιώσεις τίς κάνουν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι πού ἔχουν ἀπομακρυν-

θεῖ πιά ἀπό τό σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κίνημα πού ξεσηκώνει πραγματικά τίς μάζες, κι ἐξακολουθοῦν ν' ἀπομακρύνονται ἀπ' αὐτό, γαντζωμένοι ἀπό τ' ἀποσπάσματα κάθε λογῆς θεωριῶν.

Θαυμάσια ἐπιβεβαίωση τῶν παραπάνω μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ἡ προκήρυξη πού ἔβγαλε στίς 3 τοῦ 'Απρίλη 1902 τό «κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν»[146]. Εἶναι ἡ πιό ζωντανή, ἡ πιό κοντινή στά καθαυτό ἐνεργά στελέχη, ἡ πιό αὐθεντική πηγή. Ἡ «τοποθέτηση τοῦ ζητήματος τῆς τρομοκρατικῆς πάλης» σ' αὐτή τήν προκήρυξη «συμπίπτει ὁλοκληρωτικά» καί «μέ τήν ἀντίληψη τοῦ κόμματος», σύμφωνα μέ τήν πολύτιμη μαρτυρία τῆς «Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια» (τεῦχος 7, σελ. 24) *.

Ἡ προκήρυξη τῆς 3 τοῦ 'Απρίλη ἀντιγράφει ἐξαιρετικά πιστά τό καλούπι τῆς «νεότατης» ἐπιχειρηματολογίας τῶν τρομοκρατῶν. Πρίν ἀπ' ὅλα σᾶς χτυπᾶνε στό μάτι τά λόγια: «ἐμεῖς δέν ὑποστηρίζουμε ὅτι ἡ τρομοκρατία πρέπει ν' ἀντικαταστήσει τή δουλειά στίς μάζες, ἀλλά ὅτι πρέπει νά γίνεται ἴσα ἴσα γι' αὐτή τήν ἴδια τή δουλειά καί μαζί μ' αὐτή τή δουλειά». Καί χτυπᾶνε στό μάτι τά λόγια αὐτά, γιατί στοιχειοθετήθηκαν μέ στοιχεῖα τριπλάσιου μεγέθους σέ σχέση μέ τό ὑπόλοιπο κείμενο (μέθοδο πού τήν ἐπαναλαβαίνει, φυσικά, καί ἡ «Ρεβ. Ροσσίγια»). 'Αλήθεια, πόσο ἁπλό εἶναι αὐτό! Τυπώνεις μέ χοντρά στοιχεῖα «ὄχι ν' ἀντικαταστήσει, ἀλλά μαζί» — κι ὅλα τά ἐπιχειρήματα τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, ὅλα τά διδάγματα τῆς ἱστορίας πᾶνε μεμιᾶς περίπατο. Γιά δοκιμάστε ὅμως νά διαβάσετε ὅλη τήν προκήρυξη, καί θά δεῖτε, πώς οἱ ὅρκοι μέ χοντρά στοιχεῖα ἄδικα ἐπικαλοῦνται τό ὄνομα τῶν μαζῶν. — Ἡ ἐποχή «πού ὁ ἐργαζόμενος λαός θά βγεῖ ἀπ' τό σκοτάδι» καί «μ' ἕνα ἰσχυρό λαϊκό κύμα θά κάνει συντρίμμια τίς σιδερένιες πύλες» — «ἀλίμονο!» (ἔτσι

* Εἶναι ἀλήθεια, πώς ἡ «Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια» κάνει καί σ' αὐτό τό σημεῖο κάποια ἀκροβασία. 'Από τή μιά μεριά, λέει, «συμπίπτει ὁλοκληρωτικά», κι ἀπό τήν ἄλλη, κάνει ὑπαινιγμό γιά «ὑπερβολές». 'Από τή μιά μεριά, ἡ «Ρεβ. Ροσσίγια» δηλώνει, πώς ἡ προκήρυξη αὐτή εἶναι ἔργο μόνο «μιᾶς ὁμάδας» σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν. 'Από τήν ἄλλη, ἔχουμε τό *γεγονός* ὅτι ἡ προκήρυξη φέρνει τήν ὑπογραφή: «ἔκδοση τοῦ *κόμματος* τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν» καί ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἐπαναλαβαίνεται τό μότο τῆς ἴδιας τῆς «Ρεβ. Ροσσίγια» («μέ τήν πάλη θά πάρεις τό δίκιο σου»). Καταλαβαίνουμε πώς δέν εἶναι εὐχάριστο στή «Ρεβ. Ροσσίγια» νά θίγει αὐτό τό λεπτό σημεῖο, νομίζουμε ὅμως πώς σέ παρόμοιες περιπτώσεις εἶναι τελείως ἄπρεπο νά παίζει κανείς τό κρυφτούλι. Καί τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας δέν τῆς ἦταν ἐπίσης εὐχάριστη ἡ ὕπαρξη τοῦ «οἰκονομισμοῦ», αὐτή ὅμως τόν ξεσκέπαζε ἀνοιχτά, χωρίς ποτέ νά προσπαθήσει νά παραπλανήσει κανέναν.

ἐπιλέξει: ἀλίμονο!), «δέ θάρθει ἀκόμα τόσο γρήγορα, κ' εἶναι φοβερό νά σκέφτεται κανείς τίς θυσίες πού θά χρειαστοῦν!». Μήπως τά λόγια αὐτά: «ἀλίμονο, δέ θάρθει ἀκόμα γρήγορα» δὲν ἐκφράζουν πλήρη ἄγνοια τοῦ μαζικοῦ κινήματος καί ἔλλειψη πίστης σ' αὐτό; Μήπως δέν ἐπινοήθηκε ἐπίτηδες τό ἐπιχείρημα αὐτό σάν εἰρωνεία τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἐργαζόμενος λαός ἀρχίζει κιόλας νά ξεσηκώνεται; Καί, τέλος, ἀκόμα κι ἄν τό τριμμένο αὐτό ἐπιχείρημα ἦταν τόσο βάσιμο ὅσο ἀνόητο εἶναι στήν πραγματικότητα, τό συμπέρασμα πού θάβγαινε ἀπ' αὐτό μέ ἐξαιρετική ἐνάργεια θά ἦταν ὅτι ἡ τρομοκρατία εἶναι ἄχρηστη, γιατί *χωρίς* τόν ἐργαζόμενο λαό εἶναι ἀνίσχυρες, ἐντελῶς ἀνίσχυρες ὁποιεσδήποτε βόμβες.

'Ακοῦστε παρακάτω: «Κάθε τρομοκρατικό χτύπημα ἀφαιρεῖ κατά κάποιον τρόπο ἕνα μέρος ἀπό τή δύναμη τῆς ἀπολυταρχίας καί μετατοπίζει (!) ὅλη αὐτή τή δύναμη (!) πρός τό μέρος τῶν ἀγωνιστῶν τῆς λευτεριᾶς». «Καί μιά πού ἡ τρομοκρατία θά ἐφαρμόζεται συστηματικά (!), εἶναι φανερό πώς ἡ ζυγαριά θά κλίνει τελικά πρός τό μέρος μας». Ναί, ναί, γιά τόν καθένα εἶναι φανερό πώς ἔχουμε μπροστά μας, στήν πιό χοντροκομμένη της μορφή, τήν πιό μεγάλη ἀπό τίς προλήψεις τῆς τρομοκρατίας: ἡ πολιτική δολοφονία αὐτή καθαυτή «μετατοπίζει τή δύναμη»! 'Ορίστε λοιπόν, ἀπό τή μιά μεριά, ἡ θεωρία τῆς μετατόπισης τῆς δύναμης, κι ἀπό τήν ἄλλη — «ὄχι ν' ἀντικαταστήσει ἀλλά μαζί. . .». Πῶς δέ βαριοῦνται νά ὁρκίζονται;

Κι αὐτό εἶναι ἀκόμα ἡ ἀρχή. Πίσω ἔχει ἡ ἀχλάδα τήν οὐρά. «Ποιόν νά χτυπᾶμε;» — ρωτάει τό κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν κι ἀπαντᾶ: τούς ὑπουργούς κι ὄχι τόν τσάρο, γιατί «ὁ τσάρος δέ θά ἐξωθήσει τά πράγματα στά ἄκρα» (!! ἀπό ποῦ τό ἔμαθαν;;), κι ἔπειτα «αὐτό εἶναι καί πιό εὔκολο» (ἔτσι ἐπιλέξει!): «κανένας ὑπουργός δέν μπορεῖ νά κλειστεῖ στό παλάτι, σάν σέ φρούριο». Καί ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτή τελειώνει μέ τόν ἀκόλουθο συλλογισμό πού ἀξίζει ν' ἀπαθανατιστεῖ, σάν πρότυπο «θεωρίας» τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν. «'Ενάντια στόν ὄχλο ὁ ἀπολυταρχισμός ἔχει τούς φαντάρους, ἐνάντια στίς ἐπαναστατικές ὀργανώσεις τή μυστική καί φανερή ἀστυνομία, τί θά τόν σώσει ὅμως. . .» (ποιόν, τήν ἀπολυταρχία; ὁ συντάχτης, χωρίς νά τό καταλάβει, συνταύτισε πιά τήν ἀπολυταρχία μέ τόν ὑπουργό πού εἶναι εὐκολότερο νά χτυπηθεῖ!) «. . .ἀπό τά μεμονωμένα ἄτομα ἤ τούς μικρούς ὁμίλους πού ἀσταμάτητα καί ἐν ἀγνοία μάλιστα τοῦ ἑνός ἀπό τόν ἄλλο (!!) ἑτοιμάζονται γιά ἐπίθεση καί ἐπιτίθενται; Καμιά δύναμη δέ θά βοηθήσει ἀπέ-

ναντι στό ἀσύλληπτο. Συνεπῶς, τό καθῆκον μας εἶναι καθαρό: νά βγάζουμε ἀπό τή μέση κάθε αὐταρχικό σατράπη τῆς ἀπολυταρχίας μέ τό μοναδικό μέσο πού μᾶς ἄφησε (!) ἡ ἀπολυταρχία — τό θάνατο». Ὅσα βουνά χαρτιοῦ κι ἄν ξοδέψουν οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, διαβεβαιώνοντας πώς μέ τό κήρυγμα τῆς τρομοκρατίας δέν ἐγκαταλείπουν, δέν ἀποδιοργανώνουν τή δουλειά στίς μάζες, ὅσους χείμαρρους λόγων κι ἄν ἐξαπολύσουν δέ θά μπορέσουν νά διαψεύσουν τό γεγονός ὅτι ἡ ἀληθινή ψυχολογία τοῦ σύγχρονου τρομοκράτη ἀποδίδεται πιστά μέ τήν προκήρυξη ἀκριβῶς στήν ὁποία ἀναφερόμαστε. Ἡ θεωρία τῆς μετατόπισης τῆς δύναμης συμπληρώνεται φυσιολογικά μέ τή θεωρία τοῦ ἀσύλληπτου, θεωρία πού ἀναποδογυρίζει δριστικά ὄχι μονάχα ὅλη τήν πείρα τοῦ παρελθόντος, ἀλλά καί τήν ὀρθή λογική. Τό ὅτι ἡ μοναδική «ἐλπίδα» τῆς ἐπανάστασης εἶναι τό «πλῆθος», ὅτι ἐνάντια στήν ἀστυνομία μπορεῖ νά παλαίψει μόνο ἡ ἐπαναστατική ὀργάνωση πού καθοδηγεῖ (στήν πράξη, κι ὄχι στά λόγια) αὐτό τό πλῆθος, αὐτό εἶναι πιά στοιχειῶδες. Αὐτό εἶναι ντροπή νά τό ἀποδείχνει κανείς. Καί μόνο ἄνθρωποι πού ξέχασαν τά πάντα καί δέ διδάχτηκαν ἀπολύτως τίποτα, μποροῦσαν νά ὑποστηρίξουν τό «ἀντίθετο», φτάνοντας ὥς τήν ἀπίστευτη, τήν κραυγαλέα ἀνοησία, πώς οἱ φαντάροι μποροῦν «νά σώσουν» τήν ἀπολυταρχία ἀπό τό πλῆθος, ἡ ἀστυνομία ἀπό τίς ἐπαναστατικές ὀργανώσεις, ἀπό τά μεμονωμένα ὅμως ἄτομα πού κυνηγοῦν ὑπουργούς, *δέ θά τή σώσει τίποτα!!*

Ὁ ἀπίστευτος αὐτός συλλογισμός πού τοῦ εἶναι γραφτό, εἴμαστε βέβαιοι, νά γίνει περιβόητος, δέν εἶναι καθόλου μιά ἁπλή μόνο παραδοξολογία. Ὄχι, ὁ συλλογισμός αὐτός εἶναι διδακτικός, γιατί, τραβώντας μέ θάρρος ὥς τόν παραλογισμό, ξεσκεπάζει τό βασικό λάθος τῶν τρομοκρατῶν πού εἶναι κοινό σ' αὐτούς καί στούς «οἰκονομιστές» (ἴσως πρέπει πιά νά ποῦμε: στούς πρώην ἐκπροσώπους τοῦ μακαρίτη «οἰκονομισμοῦ»;). Τό λάθος αὐτό συνίσταται, ὅπως τό τονίσαμε ἤδη πολλές φορές, στή *μή κατανόηση* τῆς βασικῆς ἀδυναμίας τοῦ κινήματός μας. Χάρη στήν ἐξαιρετικά γοργή ἀνάπτυξη τοῦ κινήματος, οἱ καθοδηγητές ἔμειναν πίσω ἀπό τίς μάζες, οἱ ἐπαναστατικές ὀργανώσεις ἀποδείχτηκαν ἀνώριμες σέ σύγκριση μέ τήν ἐπαναστατική δραστηριότητα τοῦ προλεταριάτου, ἀνίκανες νά τραβήξουν μπροστά καί νά καθοδηγήσουν τίς μάζες. Κανένας καλοπροαίρετος ἄνθρωπος πού ξέρει λίγο-πολύ τό κίνημα, δέν πρόκειται ν' ἀμφισβητήσει ὅτι ὑπάρχει μιά τέτοια ἀναντιστοιχία. Καί μιά πού ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, εἶναι φανερό πώς οἱ τωρινοί τρομοκράτες

εἶναι πραγματικοί «οἰκονομιστές» ἀπό τήν ἀνάποδη, πού πέφτουν σέ μιά ἐξίσου ἀνόητη, μά ἀντίθετη ἀκρότητα. Νά καλεῖς σέ μιά τέτοια τρομοκρατία, ὅπως εἶναι ἡ ὀργάνωση ἀποπειρῶν δολοφονίας ἐνάντια σέ ὑπουργούς ἀπό μεμονωμένα ἄτομα καί ἀπό ἄγνωστους μεταξύ τους ὁμίλους, τή στιγμή πού οἱ ἐπαναστάτες *δέν ἔχουν ἀρκετές* δυνάμεις καί μέσα γιά τήν καθοδήγηση τῆς μάζας πού ἤδη ξεσηκώνεται, — σημαίνει ὅτι ὄχι μόνο διακόπτεις *μ' αὐτό τόν τρόπο* τή δουλειά μέσα στίς μάζες, ἀλλά καί προκαλεῖς ἄμεσα τήν ἀποδιοργάνωση τῆς δουλειᾶς. — Ἐμεῖς οἱ ἐπαναστάτες, «συνηθίσαμε νά μαζευόμαστε δειλά σέ μιά ὁμάδα, — διαβάζουμε στήν προκήρυξη τῆς 3 τοῦ Ἀπρίλη, — κι ἀκόμα κι αὐτός (ΝΒ) ὁ καινούργιος, ὁ γεμάτος τόλμη ἀγέρας πού φύσηξε τά τελευταῖα 2–3 χρόνια, προκάλεσε γιά τήν ὥρα ἄνοδο περισσότερο στίς διαθέσεις τοῦ πλήθους παρά τῶν ἀτόμων». Σ' αὐτά τά λόγια ὑπάρχει πολλή, ἄθελα εἰπωμένη, ἀλήθεια. Κι αὐτή ἀκριβῶς ἡ ἀλήθεια χτυπάει κατακέφαλα τούς κήρυκες τῆς τρομοκρατίας. Ἀπ' αὐτή τήν ἀλήθεια ὁ κάθε σκεφτόμενος σοσιαλιστής βγάζει τό συμπέρασμα: πρέπει νά δροῦμε ὅλοι μαζί, πιό ἐνεργητικά, πιό θαρραλέα καί πιό ὀργανωμένα. Ἐνῶ οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες συμπεραίνουν: «πυροβόλα, ἀσύλληπτο ἄτομο, γιατί, ἀλίμονο, ἡ μάζα θ' ἀργήσει ἀκόμα, καί γιατί ἐνάντια στή μάζα ὑπάρχουν φαντάροι». Αὐτό πιά εἶναι τελείως ἀνόητο, κύριοι!

Ἀπό τήν προκήρυξη δέ λείπει οὔτε καί ἡ θεωρία τῆς ἐξεγερτικῆς τρομοκρατίας. «Κάθε μονομαχία τοῦ ἥρωα», μᾶς λένε, «ξυπνάει σέ ὅλους μας τό πνεῦμα τῆς πάλης καί τῆς παλληκαριᾶς». Ἐμεῖς ὅμως ξέρουμε ἀπό τό παρελθόν καί βλέπουμε σήμερα ὅτι *μόνο* οἱ νέες μορφές τοῦ μαζικοῦ κινήματος εἴτε ἡ ἀφύπνιση νέων στρωμάτων τῆς μάζας γιά αὐτοτελῆ πάλη ξυπνάει πραγματικά *σ' ὅλους* τό πνεῦμα τῆς πάλης καί τῆς παλληκαριᾶς. Ἐνῶ οἱ μονομαχίες, στό βαθμό ἀκριβῶς πού παραμένουν *μονομαχίες* τῶν διαφόρων Μπαλμασόφ, προκαλοῦν ἄμεσα μόνο μιά παροδική ἐντύπωση, κι ἔμμεσα ὁδηγοῦν ἀκόμα καί στήν ἀπάθεια, στήν παθητική ἀναμονή τῆς ἑπόμενης *μονομαχίας*. Μᾶς βεβαιώνουν σέ συνέχεια πώς «κάθε ἀστραπή τῆς τρομοκρατίας φωτίζει τό μυαλό», πράγμα πού ἐμεῖς, δυστυχῶς, δέν τό εἴδαμε στό κόμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν πού κηρύχνει τήν τρομοκρατία. Μᾶς σερβίρουν τή θεωρία τῆς μεγάλης καί τῆς μικρῆς δουλειᾶς: «Ὅποιος ἔχει περισσότερες δυνάμεις, περισσότερες δυνατότητες καί μεγαλύτερη ἀποφασιστικότητα ἄς μήν ἐπαναπαύεται στή μικρή (!) δουλειά, ἄς ἀναζητεῖ κι ἄς ἀφοσιώνεται σ' ἕνα με-

γάλο ἔργο, — στήν προπαγάνδιση μέσα στίς μάζες τῆς τρομοκρατίας (!), στήν προετοιμασία πολύπλοκων... (ἡ θεωρία τοῦ ἀσύλληπτου λησμονήθηκε κιόλας!)... τρομοκρατικῶν ἐγχειρημάτων». Ἀλήθεια, πόσο καταπληχτικά ἔξυπνο εἶναι αὐτό: νά θυσιάσουμε τή ζωή ἑνός ἐπαναστάτη, γιά νά ἐκδικηθοῦμε τόν παλιάνθρωπο Σιπιάγκιν γιά ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπό τόν παλιάνθρωπο Πλεβέ, εἶναι μεγάλη δουλειά. Ἐνῶ νά ἑτοιμάζουμε, *λογουχάρη*, τή μάζα γιά μιά ἔνοπλη διαδήλωση εἶναι μικρή δουλειά. Ἔτσι ἀκριβῶς τό ἐξηγεῖ αὐτό ἡ «Ρεβ. Ροσσίγια» στό 8ο τεῦχος της, δηλώνοντας πώς γιά τίς ἔνοπλες διαδηλώσεις «εἶναι εὔκολο νά γράφει κανείς καί νά μιλάει, γιατί εἶναι ὑπόθεση ἑνός ἀόριστου καί μακρινοῦ μέλλοντος», «ὅλες ὅμως αὐτές οἱ συζητήσεις εἶχαν μέχρι σήμερα μόνο θεωρητικό χαρακτήρα» [147]. Πόσο γνώριμη μᾶς εἶναι αὐτή ἡ γλώσσα τῶν ἀνθρώπων πού εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπό τό βάρος τῶν σταθερῶν σοσιαλιστικῶν πεποιθήσεων, ἀπό τήν ὀχληρή πείρα τῶν κάθε λογῆς λαϊκῶν κινημάτων! Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί μπερδεύουν τό ἄμεσα χειροπιαστό καί ἐντυπωσιακό τῶν ἀποτελεσμάτων μέ τήν πραχτική δράση. Ἡ ἀπαίτηση ν' ἀκολουθοῦμε σταθερά τήν ταξική ἄποψη καί νά τηροῦμε τό μαζικό χαρακτήρα τοῦ κινήματος εἶναι γι' αὐτούς «ἀόριστη» «θεωρητικολογία». Συγκεκριμένο εἶναι κατά τήν ἀντίληψή τους τό δουλικό σύρσιμο πίσω ἀπό κάθε στροφή τῶν διαθέσεων καί... καί ἡ ἀναπόφευχτη, γι' αὐτό τό λόγο, ἀμηχανία σέ κάθε στροφή. Ἀρχίζουν οἱ διαδηλώσεις — καί ἀπό τό στόμα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ξεχύνονται αἱμοχαρεῖς φράσεις, κουβέντες γιά ἀρχή τοῦ τέλους. Σταματοῦν οἱ διαδηλώσεις — πέφτουμε σέ ἀπελπισία καί, πρίν ἀκόμα προφτάσουμε νά χαλάσουμε ἕνα ζευγάρι μπότες, ξεφωνίζουμε: «ἀλίμονο, ὁ λαός θ' ἀργήσει ἀκόμα...». Οἱ τσαρικοί τύραννοι κάνουν καινούργια ἀτιμία — κι ἐμεῖς ἀπαιτοῦμε νά μᾶς ὑποδείξουν ἕνα «συγκεκριμένο» μέσο πού θ' ἀποτελοῦσε ἐξαντλητική *ἀπάντηση* σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν πράξη βίας, μέσο πού θά προκαλοῦσε μιά ἄμεση «μετατόπιση τῆς δύναμης», κι ἐμεῖς ὑποσχόμαστε περήφανα αὐτή τή μετατόπιση! Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέν καταλαβαίνουν πώς καί μόνο αὐτή ἡ ὑπόσχεση τῆς «μετατόπισης» τῆς δύναμης ἀποτελεῖ πολιτικό τυχοδιωχτισμό, καί πώς ὁ τυχοδιωχτισμός τους προέρχεται ἀπό τήν ἔλλειψη ἀρχῶν.

Ἡ σοσιαλδημοκρατία θά συνιστᾶ πάντα τήν ἀποφυγή τοῦ τυχοδιωχτισμοῦ καί θά ξεσκεπάζει ἀλύπητα τίς αὐταπάτες πού καταλήγουν ἀναπόφευχτα στήν πλήρη ἀπογοήτευση. Πρέπει νά θυμούμαστε ὅτι τό ἐπαναστατικό κόμμα τότε μονάχα εἶναι

ἄξιο τοῦ ὀνόματός του, ὅταν καθοδηγεῖ *στήν πράξη* τό κίνημα τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης. Πρέπει νά θυμούμαστε πώς κάθε λαϊκό κίνημα παρουσιάζει ἀτέλειωτη ποικιλία μορφῶν, ἐπεξεργαζόμενο συνεχῶς νέες, ἀπορίπτοντας τίς παλιές, τροποποιώντας εἴτε συνδυάζοντας παλιές καί νέες μορφές. Καί χρέος μας εἶναι νά παίρνουμε ἐνεργό μέρος σ' αὐτό τό προτσές τῆς ἐπεξεργασίας τῶν μεθόδων καί τῶν μέσων πάλης. Ὅταν φούντωσε τό φοιτητικό κίνημα, ἐμεῖς καλέσαμε τόν ἐργάτη νά βοηθήσει τό φοιτητή («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 2) *, χωρίς νά προεξοφλοῦμε τίς μορφές τῶν διαδηλώσεων, χωρίς νά ὑποσχόμαστε μ' αὐτές οὔτε ἄμεση μετατόπιση τῆς δύναμης, οὔτε τό φώτισμα τοῦ μυαλοῦ, οὔτε κανένα ἰδιαίτερο ἀσύλληπτο. Ὅταν οἱ διαδηλώσεις δυνάμωσαν, ἀρχίσαμε νά συνιστοῦμε τήν ὀργάνωσή τους, τόν ἐξοπλισμό τῶν μαζῶν, ρίξαμε τό σύνθημα τῆς προετοιμασίας τῆς λαϊκῆς ἐξέγερσης. Χωρίς νά ἀρνούμαστε καθόλου καταρχήν τή βία καί τήν τρομοκρατία, ἀπαιτήσαμε δουλειά γιά τήν προετοιμασία τέτοιων μορφῶν βίας, πού νά στηρίζονται στήν ἄμεση συμμετοχή τῶν μαζῶν καί νά ἐξασφαλίζουν αὐτή τή συμμετοχή. Ἐμεῖς δέν κλείνουμε τά μάτια μπροστά στίς δυσκολίες αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος, μά θά δουλέψουμε σταθερά καί ἐπίμονα γιά τήν ἐκπλήρωσή του, χωρίς νά μᾶς στενοχωροῦν οἱ ἀντιρήσεις πώς αὐτό εἶναι ἕνα «ἀόριστο καί μακρινό μέλλον». Μάλιστα, κύριοι, ἐμεῖς εἴμαστε καί ὑπέρ τῶν μελλοντικῶν κι ὄχι μονάχα τῶν περασμένων μορφῶν τοῦ κινήματος. Προτιμοῦμε μιά μακρόχρονη καί δύσκολη δουλειά γιά κεῖνο πού τοῦ ἀνήκει τό μέλλον, παρά τήν «εὔκολη» ἐπανάληψη ἐκείνου πού ἤδη ἔχει καταδικαστεῖ ἀπό τό παρελθόν. Θά ξεσκεπάζουμε πάντα τούς ἀνθρώπους πού στά λόγια κάνουν πόλεμο ἐνάντια στά καλούπια τοῦ δόγματος, ἐνῶ στήν πραγματικότητα δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο ἀπό καλούπια τῶν πιό ἀπαρχαιωμένων καί βλαβερῶν θεωριῶν τῆς μετατόπισης τῆς δύναμης, τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στή μεγάλη καί στή μικρή δουλειά, καί φυσικά, καί τῆς θεωρίας τῆς μονομαχίας καί τῆς πάλης ἑνός πρός ἕναν. «Ὅπως κάποτε στίς μάχες τῶν λαῶν οἱ ἀρχηγοί τους ἔκριναν τή μάχη μέ μονομαχία, ἔτσι κ' οἱ τρομοκράτες σέ μονομαχία μέ τήν ἀπολυταρχία θά καταχτήσουν τή λευτεριά τῆς Ρωσίας», — ἔτσι τελειώνει ἡ προκήρυξη τῆς 3 τοῦ Ἀπρίλη. Γιά ν' ἀνασκευάσει κανείς *τέτοιες* φράσεις, ἀρκεῖ νά τίς ἀναδημοσιεύσει.

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 396-401. *Ἡ Σύντ.*

Ὅποιος διεξάγει πραγματικά τήν ἐπαναστατική του δουλειά σέ σύνδεση μέ τήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, αὐτός ξέρει, βλέπει καί αἰσθάνεται θαυμάσια, πόσο πολλές ἄμεσες καί ἐπίμαχες διεκδικήσεις τοῦ προλεταριάτου (καί τῶν λαϊκῶν στρωμάτων πού εἶναι ἱκανά νά τό ὑποστηρίξουν) παραμένουν ἀνικανοποίητες. Αὐτός ξέρει ὅτι σέ πολλά μέρη, σέ ὁλόκληρες περιοχές μέ τεράστια ἔκταση ὁ ἐργαζόμενος λαός ρίχνεται κυριολεχτικά μέ τά μοῦτρα στήν πάλη, μά τά ξεσπάσματά του πᾶνε στά χαμένα ἀπό ἀνεπάρκεια ἔντυπου ὑλικοῦ καί καθοδηγητῶν, ἀπό ἔλλειψη δυνάμεων καί μέσων τῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων. Κι ἐμεῖς βρισκόμαστε, — τό βλέπουμε ὅτι βρισκόμαστε, — στόν ἴδιο καταραμένο φαῦλο κύκλο πού, σάν κακή μοίρα, πιέζει τόσο καιρό τή ρωσική ἐπανάσταση. Ἀπό τό ἕνα μέρος, πηγαίνει χαμένη ἡ ἐπαναστατική ὁρμή τοῦ ἀνεπαρκῶς φωτισμένου καί ἀνοργάνωτου πλήθους· ἀπό τό ἄλλο, πηγαίνουν χαμένα τά βόλια τῶν «ἀσύλληπτων ἀτόμων» πού χάνουν τήν πίστη στή δυνατότητα νά βαδίσουμε συνταγμένοι σέ φάλαγγα, νά δουλέψουμε χέρι μέ χέρι μέ τή μάζα.

Τά πράγματα ὅμως μποροῦν ἀκόμα μιά χαρά νά διορθωθοῦν, σύντροφοι! Τό χάσιμο τῆς πίστης στήν πραγματική ὑπόθεση δέν εἶναι παρά σπάνια ἐξαίρεση. Τό πάθος τῆς τρομοκρατίας δέν εἶναι παρά μιά παροδική διάθεση. Ἄς πυκνώσουν λοιπόν πιό πολύ οἱ γραμμές τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, κι ἐμεῖς θά συσπειρώσουμε σ' ἕνα σύνολο τή μαχητική ὀργάνωση τῶν ἐπαναστατῶν καί τό μαζικό ἡρωισμό τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου!

Στό ἑπόμενο ἄρθρο θά ἐξετάσουμε τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν.

II

Ἡ θέση τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν ἀπέναντι στό ἀγροτικό κίνημα παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἀκριβῶς στό ἀγροτικό ζήτημα θεωροῦσαν πάντοτε τόν ἑαυτό τους ἰδιαίτερα γερό καί οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ παλιοῦ ρωσικοῦ σοσιαλισμοῦ, καί οἱ φιλελευθεροναρόντνικοι διάδοχοί τους, καί οἱ πολυάριθμοι στή Ρωσία ὀπαδοί τῆς ὀπορτουνιστικῆς κριτικῆς πού βεβαιώνουν κραυγαλέα πώς σ' αὐτό τό σημεῖο ὁ μαρξισμός ἔχει τεθεῖ πιά ὁριστικά ἀπό τήν «κριτική» ἐκτός μάχης. Καί οἱ σοσιαλιστές-

ἐπαναστάτες μας κάνουν τό μαρξισμό, καταπώς λένε, σκόνη: «δογματικές προλήψεις... ξεπερασμένα δόγματα πού ἀπό καιρό τά ἔχει συντρίψει ἡ ζωή... ἡ ἐπαναστατική διανόηση ἀγνοοῦσε τό χωριό, ἡ ἐπαναστατική δουλειά στήν ἀγροτιά ἀπαγορευόταν ἀπό τήν ὀρθοδοξία» καί πολλά παρόμοια. Σήμερα εἶναι τῆς μόδας νά λακτίζουν τήν ὀρθοδοξία. Σέ ποιά ὅμως συνομοταξία πρέπει νά κατατάξουμε τούς λακτίζοντες ἐκείνους πού *πρίν ἀρχίσει* τό κίνημα τῆς ἀγροτιᾶς *δέν εἶχαν προλάβει* οὔτε καί νά χαράξουν κάν ἕνα δικό τους ἀγροτικό πρόγραμμα; Ὅταν ἡ «Ἴσκρα», ἀκόμα ἀπό τό 3ο * φύλλο της, χάραζε τό ἀγροτικό της πρόγραμμα, τό «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι» δέ βρῆκε ἄλλο τίποτα νά πεῖ ἀπό τό νά μουρμουρίσει: «μέ μιά τέτοια τοποθέτηση τοῦ ζητήματος ἀμβλύνεται σημαντικά μιά ἀκόμα ἀπό τίς διαφωνίες μας»[148]· μόνο πού ἡ σύνταξη τοῦ «Βέστν. Ρούσκ. Ρεβ.» εἶχε τό μικρό ἀτύχημα νά μή καταλάβει καθόλου τήν τοποθέτηση ἴσα ἴσα τοῦ ζητήματος ἀπό τήν «Ἴσκρα» («μπάσιμο τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό»). Τώρα ἡ «Ρεβ. Ροσσίγια» ἐπικαλεῖται ἐκ τῶν ὑστέρων τήν μπροσούρα «Ἄμεσο ζήτημα», μ' ὅλο πού καί ἐκεῖ δέν ὑπάρχει κανένα πρόγραμμα, παρά μόνο ἐγκώμια γιά «διάσημους» ὀπορτουνιστές σάν τόν Χέρτς.

Αὐτοί λοιπόν οἱ ἄνθρωποι πού πρίν ἀρχίσει τό κίνημα ἦταν σύμφωνοι καί μέ τήν «Ἴσκρα» καί μέ τόν Χέρτς, τήν ἑπομένη τῆς ἀγροτικῆς ἐξέγερσης βγάζουν ἕνα μανιφέστο «ἀπομέρους τῆς ἀγροτικῆς ἕνωσης (!) τοῦ κόμματὸς τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν», μανιφέστο ὅπου δέ θά βρεῖτε οὔτε μιά λέξη πού νά προέρχεται πραγματικά ἀπό ἀγρότη· θά βρῆτε μόνο μιά κατά λέξη ἐπανάληψη τῶν ὅσων διαβάσατε ἑκατοντάδες φορές στά γραφτά τῶν ναρόντνικων, τῶν φιλελεύθερων καί τῶν «κριτικῶν»... Λένε πώς ἡ τόλμη κυριεύει φρούρια. Αὐτό εἶναι σωστό, κύριοι σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, δέν μαρτυρεῖ ὅμως τέτοια τόλμη ἡ κακομπογιατισμένη ρεκλάμα.

Εἴδαμε πώς τό κυριότερο «πλεονέχτημα» τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν εἶναι ἡ ἐλευθερία τους ἀπό τή θεωρία, ἡ κυριότερη τέχνη τους — ἡ ἱκανότητά τους νά μιλᾶνε καί νά μή λένε τίποτα. Μά γιά νά διατυπώσεις ἕνα πρόγραμμα πρέπει ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς νά πεῖς τή γνώμη σου. Πρέπει, λογουχάρη, νά ρίξεις στά σκουπίδια «τό δόγμα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ τέλους τῆς ἔνατης δεκαετίας καί τῶν ἀρχῶν τῆς τελευταίας δεκαετίας

---

* Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 436 - 444. *Ἡ Σύντ.*

τοῦ περασμένου αἰώνα πού λέει πώς δέν ὑπάρχει ἄλλη ἐπαναστατική δύναμη ἐκτός ἀπό τό προλεταριάτο τῶν πόλεων». Τί βολική λεξούλα: «δόγμα»! Φτάνει νά διαστρεβλώσεις ἐλαφρά τήν ἀντίπαλη θεωρία, νά σκεπάσεις αὐτή τή διαστρέβλωση μέ τό σκιάχτρο τοῦ «δόγματος», — καί τελειώνει τό ζήτημα!

Ὅλος ὁ σύγχρονος σοσιαλισμός, ἀρχίζοντας ἀπό τό «Κομμουνιστικό μανιφέστο», στηρίζεται στήν ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι ἡ μοναδική *πραγματικά* ἐπαναστατική τάξη τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας εἶναι τό προλεταριάτο. Οἱ ἄλλες τάξεις μποροῦν νά εἶναι καί εἶναι ἐπαναστατικές μόνο ἐνμέρει καί μόνο κάτω ἀπό ορισμένες συνθῆκες. Μπαίνει τό ἐρώτημα: τί πρέπει λοιπόν νά σκεφτοῦμε γιά τούς ἀνθρώπους πού «μετέτρεψαν» αὐτή τήν ἀλήθεια σέ δόγμα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν μιᾶς ὁρισμένης ἐποχῆς καί προσπαθοῦν νά διαβεβαιώσουν τόν ἀφελῆ ἀναγνώστη, ὅτι τάχα αὐτό τό δόγμα εἶχε «βασιστεῖ ἀποκλειστικά στήν πίστη πώς ἡ ἀνοιχτή πολιτική πάλη εἶναι ζήτημα μακρινοῦ μέλλοντος»;

Ἐνάντια στή διδασκαλία τοῦ Μάρξ γιά τή μοναδική πραγματικά ἐπαναστατική τάξη τῆς σύγχρονης κοινωνίας οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες προβάλλουν τήν τριάδα: «διανόηση, προλεταριάτο κι ἀγροτιά», φανερώνοντας ἔτσι μιά ἀπελπιστική σύγχυση ἐννοιῶν. Ὅταν ἐσεῖς ἀντιπαραβάλλετε τή διανόηση μέ τό προλεταριάτο καί τήν ἀγροτιά, αὐτό σημαίνει πώς, λέγοντας διανόηση, ἐννοεῖτε ἕνα ὁρισμένο κοινωνικό στρῶμα, μιά ὁμάδα ἀτόμων πού κατέχουν μιά ἐξίσου καθορισμένη κοινωνική θέση, ὅπως καθορισμένη εἶναι ἡ κοινωνική θέση τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν καί τῶν ἀγροτῶν. Ἀλλά σάν τέτοιο στρῶμα ἡ ρωσική διανόηση εἶναι ἀκριβῶς ἀστική καί μικροαστική διανόηση. Σχετικά μ' αὐτό τό στρῶμα ἔχει ἀπόλυτα δίκιο ὁ κ. Στροῦβε πού ὀνομάζει τό ὄργανό του, ὄργανο τῆς ρωσικῆς διανόησης. Ἄν πάλι μιλᾶτε γιά τούς διανοούμενους πού *δέν πῆραν ἀκόμα* καμιά καθορισμένη κοινωνική θέση ἤ πού ἡ ζωή *τούς ἔχει πιά πετάξει* ἀπό τή φυσιολογική τους θέση καί περνᾶνε μέ τό μέρος τοῦ προλεταριάτου, τότε εἶναι τελείως παράλογο ν' ἀντιπαραβάλλετε αὐτή τή διανόηση μέ τό προλεταριάτο. Τό προλεταριάτο, ὅπως καί κάθε ἄλλη τάξη τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ὄχι μόνο διαμορφώνει τή δική του διανόηση, μά καί στρατολογεῖ ἐπίσης ὀπαδούς ἀπό τίς γραμμές τῶν κάθε λογῆς μορφωμένων ἀνθρώπων. Ἡ ἐκστρατεία τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν ἐνάντια στό βασικό «δόγμα» τοῦ μαρξισμοῦ δέν εἶναι παρά μιά ἀκόμα ἀπόδειξη ὅτι ὅλη ἡ δύναμη αὐτοῦ τοῦ κόμματος ἐκπροσωπεῖται ἀπό τή

χούφτα τῶν ρώσων διανοουμένων πού ἀποχώρησαν ἀπό τό παλιό, μά δέν προσχώρησαν στό καινούργιο.

Ὅσον ἀφορᾶ τήν ἀγροτιά, οἱ κρίσεις τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν γι' αὐτήν εἶναι ἀκόμα πιό μπερδεμένες. Φτάνει ν' ἀναφέρουμε καί μόνο τόν τρόπο τοποθέτησης τοῦ ζητήματος: «ποιές κοινωνικές τάξεις γενικά (!) εἶναι πάντοτε (!!) ὑπέρ τοῦ ὑπάρχοντος... (τοῦ ἀπολυταρχικοῦ μονάχα; ἤ γενικά τοῦ ἀστικοῦ;)... καθεστῶτος, τό ὑπερασπίζουν καί εἶναι ἀνεπίδεχτες ἐπαναστατικοποίησης;». Στήν οὐσία, στό ἐρώτημα αὐτό μπορεῖς ν' ἀπαντήσεις μόνο μέ τό ἐρώτημα: ποιά στοιχεῖα τῆς διανόησης γενικά εἶναι πάντοτε ὑπέρ τοῦ ὑπάρχοντος χάους ἰδεῶν, τό ὑπερασπίζουν καί εἶναι ἀνεπίδεχτα γιά μιά ορισμένη σοσιαλιστική κοσμοθεωρία; Μά οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες θέλουν νά δόσουν σοβαρή ἀπάντηση σ' ἕνα μή σοβαρό ἐρώτημα. Καί κατατάσσουν σ' «αὐτές» τίς τάξεις, πρῶτο, τήν ἀστική τάξη γιατί «τά συμφέροντά της ἔχουν ἱκανοποιηθεῖ». Αὐτή ἡ παλιά πρόληψη, ὅτι τάχα τά συμφέροντα τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς τάξης ἔχουν πιά ἱκανοποιηθεῖ σέ τέτοιο βαθμό πού δέν ὑπάρχει καί δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει στή Ρωσία ἀστική δημοκρατία (πρβλ. «Βέστν. Ρούσκ. Ρεβ.» τεῦχος 2, σελ. 132–133), ἀποτελεῖ τώρα κοινό χτῆμα τῶν «οἰκονομιστῶν» καί τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν. Ἀκόμα μιά φορά: δέ θά τούς βάλει ἄραγε μυαλό ὁ κ. Στροῦβε;

Δεύτερο, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες κατατάσσουν σ' αὐτές τίς τάξεις τά «μικροαστικά στρώματα», «πού τά συμφέροντά τους εἶναι ἀτομικιστικά, ἀκαθόριστα ἀπό ταξική ἄποψη, καί δέ διατυπώνονται σέ μεταρυθμιστικό εἴτε σέ ἐπαναστατικό κοινωνικοπολιτικό πρόγραμμα». Ποῦ τό βρῆκαν αὐτό, ἕνας ἀλλάχ τό ξέρει. Εἶναι σ' ὅλους γνωστό πώς οἱ μικροαστοί ὄχι μονάχα δέν ὑποστηρίζουν γενικά καί πάντοτε τό ὑφιστάμενο καθεστώς, μά, ἀπεναντίας, συχνά παίρνουν ἐπαναστατική θέση ἀκόμα κι ἐνάντια στήν ἀστική τάξη (συγκεκριμένα: ὅταν τάσσονται μέ τό προλεταριάτο), πολύ συχνά ἐνάντια στόν ἀπολυταρχισμό καί σχεδόν πάντοτε διατυπώνουν κοινωνικομεταρυθμιστικά προγράμματα. Ὁ συντάχτης μας ἁπλῶς φλυάρησε «θορυβωδέστερα» ἐνάντια στούς μικροαστούς, ἀκολουθώντας τόν «κανόνα τῆς ζωῆς» πού σ' ἕνα ἀπό τά «Πεζοτράγουδά» του ἐξέθεσε ὁ Τουργκένιεφ μέ τό στόμα ἑνός «παλιοῦ κατεργάρη»: νά φωνάζεις δυνατότερα ἐνάντια στά ἐλαττώματα πού νιώθεις ὅτι ἔχεις ὁ ἴδιος [149]. Καί νά: *ἐπειδή* οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες νιώθουν πώς μοναδική κοινωνική βάση τῆς θέσης τους ἀνάμεσα σέ δυό καρέκλες

μποροῦν νᾶναι μονάχα μερικά μικροαστικά στρώματα τῆς διανόησης, *γι' αὐτό* γράφουν γιά τούς μικροαστούς μέ τέτοιο τρόπο, πού λές κι αὐτός ὁ ὅρος δέ σημαίνει κοινωνική κατηγορία, ἀλλά ἁπλῶς πολεμική στροφή τοῦ λόγου. Θέλουν ἐπίσης νά παρακάμψουν καί τό δυσάρεστο σημεῖο, ὅτι δέν καταλαβαίνουν πώς ἡ σημερινή ἀγροτιά, σάν σύνολο, ἀνήκει στά «μικροαστικά στρώματα». Δέ δοκιμάζετε νά μᾶς δόσετε ἀπάντηση σ' αὐτό τό σημεῖο, κύριοι σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες; Δέ μᾶς λέτε, πῶς συμβαίνει νά ἐπαναλαβαίνετε ἀποσπάσματα τῶν θεωριῶν τοῦ ρωσικοῦ μαρξισμοῦ (λχ. γιά τήν προοδευτική σημασία τῆς ἐξόδου τῶν ἀγροτῶν ἀπό τά χωριά γιά ἐποχιακές δουλειές καί τῆς περιπλάνησής τους), καί νά κλείνετε τά μάτια μπροστά στό γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος ὁ μαρξισμός ἔχει ἀποδείξει τό μικροαστικό χαρακτήρα τῆς ρωσικῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας; Δέν μᾶς ἐξηγεῖτε, πῶς εἶναι δυνατό οἱ «ἰδιοχτῆτες καί οἱ μισοϊδιοχτῆτες» τῆς σύγχρονης κοινωνίας νά μήν ἀνήκουν στά μικροαστικά στρώματα;

Ὄχι, μήν ἐλπίζετε! Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες δέ θ' ἀπαντήσουν, δέ θά ποῦν καί δέ θά ἐξηγήσουν τίποτα στήν οὐσία, γιατί αὐτοί (καί πάλι σάν τούς «οἰκονομιστές») ἀφομοίωσαν γερά τήν ταχτική νά εἶναι ἀπόντες στά ζητήματα τῆς θεωρίας. Ἡ «Ρεβ. Ροσσίγια» παραπέμπει στό «Βέστν. Ρούσκ. Ρεβ.» — αὐτό λέει, εἶναι δική του δουλειά (πρβλ. τεῦχος 4ο, ἀπάντηση στό «Ζαριά»), ἐνῶ τό «Βέστν. Ρούσκ. Ρεβ.» ἐξιστορεῖ στόν ἀναγνώστη τά κατορθώματα τῆς ὀπορτουνιστικῆς κριτικῆς κι ὅλο ἀπειλεῖ, ἀπειλεῖ καί ξανά ἀπειλεῖ πώς θά κάνει πιό σφοδρή ἀκόμα κριτική. Δέν ἀρκεῖ αὐτό, κύριοι!

Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες ἔμειναν ἀμόλυντοι ἀπό τή φθοροποιό ἐπίδραση τῶν σύγχρονων σοσιαλιστικῶν διδασκαλιῶν. Διατήρησαν στό ἀκέραιο τίς καλές παλιές μεθόδους τοῦ χυδαίου σοσιαλισμοῦ. Μπροστά μας ἔχουμε ἕνα καινούργιο ἱστορικό γεγονός, ἕνα καινούργιο κίνημα σ' ἕνα ὁρισμένο στρῶμα τοῦ λαοῦ. Αὐτοί δέν μελετοῦν τή θέση αὐτοῦ τοῦ στρώματος, δέ βάζουν σκοπό τους νά ἐξηγήσουν τό κίνημά του ἀπό τό χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ στρώματος καί ἀπό τή σχέση του πρός τό ἀναπτυσσόμενο οἰκονομικό σύστημα ὅλης τῆς κοινωνίας. Ὅλα αὐτά εἶναι γι' αὐτούς δόγμα κενό, ξεπερασμένη ὀρθοδοξία. Γι' αὐτούς τά πράγματα εἶναι ἁπλούστερα. — Γιά ποιό πράγμα μιλᾶνε οἱ ἴδιοι οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ στρώματος πού ξεσηκώνεται; Γιά τή γῆ, γιά συμπληρωματική γῆ, γιά τόν αναδασμό της. — Ἔ λοιπόν αὐτό εἶναι ὅλο. Ὁρίστε τό «μισοσοσιαλιστικό πρόγραμμα», ἡ «ἀπόλυτα σωστή ἀρχή», ἡ «φαεινή ἰδέα», τό «ἰδανικό πού σέ ἐμβρυακή

μορφή ζεῖ κιόλας στό μυαλό τοῦ ἀγρότη» κτλ. Χρειάζεται μόνο «νά καθορίσουμε καί νά ἐπεξεργαστοῦμε αὐτό τό ἰδανικό», νά ἐξαγάγουμε τήν «καθαρή ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ». Δέν τό πιστεύετε, ἀναγνώστη; Σᾶς φαίνεται ἀπίθανο ν' ἀνασυρθεῖ πάλι στήν ἐπιφάνεια αὐτή ἡ ναροντνικιστική παλιατσαρία ἀπό ἀνθρώπους πού ἐπαναλαβαίνουν τόσο ζωηρά ὅσα θά τούς πεῖ τό τελευταῖο βιβλίο; Κι ὅμως αὐτό εἶναι γεγονός, κι ὅλα τά λογάκια πού παραθέσαμε εἶναι παρμένα ἀπό τή δήλωση «ἀπομέρους τῆς ἀγροτικῆς ἕνωσης» στό 8ο τεῦχος τῆς «Ρεβ. Ροσσίγια».

Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες κατηγοροῦν τήν «Ἴσκρα» πώς, ὀνομάζοντας τό ἀγροτικό κίνημα τελευταία ἀνταρσία τῆς ἀγροτιᾶς, βιάστηκε νά βγάλει τόν ἐπικήδειο: ἡ ἀγροτιά, μᾶς δασκαλεύουν, μπορεῖ νά πάρει μέρος καί στό σοσιαλιστικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου. Αὐτή ἡ κατηγορία δείχνει ἀνάγλυφα ὅλη τή σύγχυση ἰδεῶν τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν. Αὐτοί δέν ἔχουν ξεκαθαρίσει ἀκόμα ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι τό δημοκρατικό κίνημα ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας, κι ἄλλο τό σοσιαλιστικό κίνημα ἐνάντια στή ἀστική τάξη. Καί μιά πού δέν κατάλαβαν τό ἴδιο τό ἀγροτικό κίνημα, δέν μποροῦσαν νά καταλάβουν καί τό ἄλλο, ὅτι τά λόγια τῆς «Ἴσκρα» πού τούς τρόμαξαν, ἀναφέρονται μόνο στό πρῶτο κίνημα. Ἡ «Ἴσκρα» ὄχι μόνο εἶπε στό πρόγραμμά της ὅτι οἱ μικροπαραγωγοί (μαζί καί οἱ ἀγρότες) πού καταστρέφονται, μποροῦν καί πρέπει νά πάρουν μέρος στό σοσιαλιστικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου, ἀλλά καί καθόρισε μέ ἀκρίβεια τούς ὅρους αὐτῆς τῆς συμμετοχῆς. Τό τωρινό ὅμως ἀγροτικό κίνημα δέν εἶναι καθόλου σοσιαλιστικό κίνημα πού στρέφεται ἐνάντια στήν ἀστική τάξη καί στόν καπιταλισμό. Ἀντίθετα, συνενώνει τά ἀστικά καί τά προλεταριακά στοιχεῖα τῆς ἀγροτιᾶς πού εἶναι πραγματικά ἑνιαῖα στήν πάλη ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας. Τό τωρινό ἀγροτικό κίνημα ὁδηγεῖ — καί θά ὁδηγήσει — στήν ἐγκαθίδρυση ἀστικοῦ ἀγροτικοῦ καθεστῶτος καί ὄχι σοσιαλιστικοῦ ἤ μισοσοσιαλιστικοῦ, ἀπαλλάσσοντας τίς ὥριμες πιά ἀστικές σχέσεις στό χωριό ἀπό τά δεσμά τῆς δουλοπαροικίας.

Ὡστόσο, γιά τούς σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες ὅλα αὐτά εἶναι ἑφτασφράγιστο βιβλίο. Βεβαιώνουν μάλιστα στά σοβαρά τήν «Ἴσκρα» πώς τό καθάρισμα τοῦ δρόμου γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι κενό δόγμα, γιατί οἱ «μεταρυθμίσεις» (τῆς δεκαετίας 1860-1870) «ἄφησαν (!) ἐντελῶς ἐλεύθερο (!!) τό πεδίο ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ». Νά τί μπορεῖ νά καταντήσει νά γράφει ἕνας εὔστροφος ἄνθρωπος πού τόν κυβερνᾶ μιά εὔστροφη

πένα καί πού φαντάζεται ὅτι «ἀπομέρους τῆς ἀγροτικῆς ἕνωσης» μπορεῖ νά εἰπωθεῖ ὁτιδήποτε: ὁ ἀγρότης δέ θά τό καταλάβει! — Σκεφτεῖτε ὅμως, παρακαλῶ, ἀγαπητέ συντάχτη: δέν ἔτυχε νά ἀκούσετε καμιά φορά πώς τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας συγκρατοῦν τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ; Δέ σᾶς φαίνεται πώς αὐτό εἶναι σχεδόν ταυτολογία; Καί δέ διαβάσατε πουθενά γιά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας στό σημερινό ρωσικό χωριό;

Ἡ «Ἴσκρα» λέει, ὅτι ἡ ἐπικείμενη ἐπανάσταση θά εἶναι ἀστική ἐπανάσταση. Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες ἀντιλέγουν: ἡ ἐπανάσταση θά εἶναι «πρίν ἀπ' ὅλα πολιτική ἐπανάσταση καί ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό δημοκρατική». Δέ δοκιμάζουν νά μᾶς ἐξηγήσουν οἱ δράστες τῆς χαριτωμένης αὐτῆς ἀντίρησης, — ὑπῆρξε ποτέ στήν ἱστορία, μπορεῖ γενικά νά νοηθεῖ ἀστική ἐπανάσταση πού νά μήν εἶναι «ὥς ἕνα ὁρισμένο βαθμό δημοκρατική»; Μά καί τό πρόγραμμα τῶν ἴδιων τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν (ἴσο δικαίωμα στή χρήση τῆς γῆς πού ἔχει μετατραπεῖ σέ ἰδιοχτησία τῆς κοινωνίας) δέν ξεπερνάει ἀκόμα τά πλαίσια ἑνός ἀστικοῦ προγράμματος, γιατί ἡ διατήρηση τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς καί ἡ ἀνοχή τοῦ ἀτομικοῦ νοικοκυριοῦ, ἔστω καί σέ κοινή γῆ, δέν ἐξαφανίζει καθόλου τίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις στή γεωργία.

Ὅσο πιό ἐπιπόλαια βλέπουν οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες τίς στοιχειωδέστερες ἀλήθειες τοῦ σύγχρονου σοσιαλισμοῦ τόσο πιό εὔκολα ἐπινοοῦν «στοιχειωδέστατες ἀπαγωγές», καί μάλιστα περηφανεύονται πού τό «πρόγραμμά» τους «ἀνάγεται» σέ τέτοιες ἀπαγωγές. Ἄς ἐξετάσουμε καί τίς τρεῖς ἀπαγωγές τους πού θά μείνουν πιθανόν γιά πολύ καιρό μνημεῖο ὀξύνοιας καί βαθύτητας τῶν σοσιαλιστικῶν πεποιθήσεων τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν.

Ἀπαγωγή ἀριθ. 1: «Τώρα πιά ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἐδάφους τῆς Ρωσίας ἀνήκει στό κράτος — πρέπει ὅλο τό ἔδαφος ν' ἀνήκει στό λαό». «Τώρα πιά» μπουχτίσαμε ἀπό τίς συγκινητικές παραπομπές στά ἔργα τῶν ἀστυνομικῶν ναρόντνικων (à la Σαζόνοφ κ. ἄ.) καί τῶν διαφόρων ἀπό καθέδρας μεταρυθμιστῶν γιά τήν κρατική γαιοχτησία τῆς Ρωσίας. «Πρέπει» νά γίνουν οὐρά αὐτῶν τῶν κυρίων ὅσοι αὐτονομάζονται σοσιαλιστές καί μάλιστα ἐπαναστάτες. «Πρέπει» νά ὑπογραμμίζουν οἱ σοσιαλιστές τή φανταστική παντοδυναμία τοῦ «κράτους» (ξεχνώντας μάλιστα πώς ἕνα μεγάλο μέρος τῶν κρατικῶν γαιῶν εἶναι συγκεντρωμένο στίς ἀκατοίκητες ἀκρινές περιοχές τῆς χώρας) κι ὄχι τήν ταξι-

κή ἀντίθεση ἀνάμεσα στή μισοδουλοπάροικη ἀγροτιά καί σέ μιά προνομιούχα χούφτα μεγάλων γαιοχτημόνων πού κατέχουν τό μεγαλύτερο μέρος τῶν καλύτερα καλλιεργούμενων ἐκτάσεων καί πού μαζί τους τό «κράτος» ζοῦσε πάντα σέ πλήρη ἁρμονία. Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες μας πού φαντάζονται πώς συνάγουν τήν καθαρή ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ, λερώνουν στήν πραγματικότητα τήν ἰδέα αὐτή, μήν ἀντιμετωπίζοντας κριτικά τόν παλιό ναροντνικισμό.

Ἀπαγωγή ἀριθ. 2: «Τώρα πιά ἡ γῆ διαρέει ἀπό τό κεφάλαιο στήν ἐργασία — πρέπει τό προτσές αὐτό νά ὁλοκληρωθεῖ ἀπό τό κράτος». Ὅσο πιό βαθιά στό δάσος τόσο πιό πολλά τά ξύλα. Ἄς κάνουμε ἕνα βῆμα ἀκόμα πρός τόν ἀστυνομικό ναροντνικισμό, ἄς κάνουμε ἔκκληση στό (ταξικό!) «κράτος» νά διευρύνει γενικά τή γαιοχτησία τῶν ἀγροτῶν. Αὐτό εἶναι ἐξαιρετικά σοσιαλιστικό καί καταπληχτικά ἐπαναστατικό. Ἀλλά τί περιμένεις ἀπό ἀνθρώπους πού τήν ἀγορά καί τή μίσθωση γῆς ἀπό τούς ἀγρότες δέν τήν ὀνομάζουν πέρασμα τῆς γῆς ἀπό τούς τσιφλικάδες-ἀφέντες δουλοπάροικων στήν ἀγροτική ἀστική τάξη, ἀλλά πέρασμα «ἀπό τό κεφάλαιο στήν ἐργασία». Ἄς θυμίσουμε σ' αὐτούς τούς ἀνθρώπους τουλάχιστο τά στοιχεῖα γιά τήν πραγματική κατανομή τῶν ἐκτάσεων «πού διαρέουν πρός τήν ἐργασία»: τά 6 ὥς τά 9 δέκατα ὅλης τῆς γῆς πού ἀγόρασαν οἱ ἀγρότες καί τά 5 ὥς τά 8 δέκατα τῆς γῆς πού πῆραν μέ μίσθωση εἶναι συγκεντρωμένα στό *ἕνα πέμπτο τῶν νοικοκυριῶν*, δηλ. στά χέρια μιᾶς μικρῆς μειοψηφίας εὐπόρων. Ἀπ' αὐτό μπορεῖτε νά κρίνετε πόση ἀλήθεια περιέχουν τά λόγια τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν, ὅταν βεβαιώνουν πώς «ἐμεῖς οὔτε ὑπολογίζουμε κάν» στούς εὔπορους ἀγρότες, παρά μόνο στά «καθαρῶς ἐργαζόμενα στρώματα»;

Ἀπαγωγή ἀριθ. 3: «Ὁ ἀγρότης ἔχει πιά γῆ καί στίς περισσότερες περιπτώσεις τήν ἐκμεταλλεύεται στή βάση μιᾶς ἴσης κατανομῆς — πρέπει αὐτή τή χρήση τῆς γῆς ἀπό τούς ἐργαζόμενους νά τή φέρουμε σέ πέρας... καί νά τήν ὁλοκληρώσουμε μέ τή συλλογική γεωργική παραγωγή μέσω τῆς ἀνάπτυξης τῶν κάθε λογῆς συνεταιρισμῶν». — Ξύστε τό σοσιαλιστή-ἐπαναστάτη, καί ἀπό κάτω θά βρεῖτε τόν κ. Β. Β.! Μόλις τό ζήτημα ἔφτασε στήν οὐσία, ὅλες οἱ παλιές προλήψεις τοῦ ναροντνικισμοῦ πού διατηρήθηκαν μιά χαρά κάτω ἀπό τό κάλυμμα ἔντεχνων φράσεων, βγῆκαν ἀμέσως στήν ἐπιφάνεια. Κρατική γαιοχτησία — ὁλοκλήρωση ἀπό τό κράτος τοῦ περάσματος τῆς γῆς στήν ἀγροτιά — κοινότητα — συνεταιρισμός — κολλεχτιβισμός — ἀπό τό με-

γαλόπρεπο αὐτό σχῆμα τῶν κ. κ. Σαζόνοφ, Γιοῦζοφ, Ν. —ον, σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν, Χόφστεττερ, Τοτομιάντς κ. ἄ. κ. ἄ., — ἀπό τό σχῆμα αὐτό λείπει μιά ἐντελῶς μικρή λεπτομέρεια. Δέν ὑπάρχει σ' αὐτό οὔτε ἀναπτυσσόμενος καπιταλισμός, οὔτε ταξική πάλη. Μά πῶς μποροῦσε νά βρεθεῖ αὐτή ἡ λεπτομέρεια στά κεφάλια ἀνθρώπων πού ὅλο τό ἰδεολογικό τους ἕρμα ἀποτελεῖται ἀπό κουρέλια τοῦ ναροντνικισμοῦ καί ἀπό κομψά μπαλώματα τῆς μοντέρνας κριτικῆς; Μήπως δέν τό εἶπε ὁ *ἴδιος* ὁ κ. Μπουλγκάκοφ πώς στό χωριό δέν ὑπάρχει θέση γιά ταξική πάλη; Μήπως ἡ ἀντικατάσταση τῆς ταξικῆς πάλης μέ τούς «παντοειδεῖς συνεταιρισμούς» δέ θά ἱκανοποιήσει καί τούς φιλελεύθερους, καί τούς «κριτικούς», καί γενικά ὅλους ἐκείνους γιά τούς ὁποίους ὁ σοσιαλισμός δέν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπό μιά πατροπαράδοτη ταμπέλα; Καί μήπως δέν πρέπει νά δοκιμάσουμε νά καθησυχάσουμε τούς ἀφελεῖς μέ τή διαβεβαίωση: «ἐμεῖς, φυσικά, εἴμαστε ξένοι πρός κάθε ἐξιδανίκευση τῆς κοινότητας», ἄν καί δίπλα σ' αὐτή τή διαβεβαίωση διαβάζετε ἕνα κολοσσιαῖο ὄγκο φράσεων γιά τήν «κολοσσιαία ὀργάνωση τῆς κοινοτικῆς ἀγροτιᾶς», γιά τό ὅτι «ἀπό ορισμένες ἀπόψεις καμιά τάξη στή Ρωσία δέν ἐξωθεῖται στήν καθαρά (!) πολιτική πάλη ὅσο ἡ ἀγροτιά», ὅτι ἡ αὐτοδιάθεση (!) τῶν ἀγροτῶν, ὡς πρός τά ὅρια καί τήν ἁρμοδιότητά της, εἶναι πολύ πλατύτερη ἀπό τήν αὐτοδιάθεση τῶν ζέμστβο, ὅτι αὐτός ὁ συνδυασμός μιᾶς «πλατιᾶς»... (ὥς τήν ἄκρη τοῦ χωριοῦ;)... «αὐτενέργειας» μέ τήν ἔλλειψη τῶν «στοιχειωδέστερων δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου» «λές κι ἐπινοήθηκε ἐπίτηδες γιά νά... ἀφυπνίζει καί νά γυμνάζει (!) τά πολιτικά ἔνστιχτα καί τίς ἕξεις τοῦ κοινωνικοῦ ἀγώνα». Δέ σ' ἀρέσει — μήν ἀκοῦς, ἀλλά...

«Πρέπει νά εἶναι κανείς τυφλός γιά νά μή βλέπει πόσο εὐκολότερο εἶναι νά περάσουμε στήν ἰδέα τῆς κοινωνικοποίησης τῆς γῆς ἀπό τίς παραδόσεις τῆς κοινοτικῆς διαχείρισης τῆς γῆς». Μήπως συμβαίνει τό ἀντίθετο, κ. κ.; Μήπως ἀθεράπευτα τυφλοί καί κουφοί εἶναι ἐκεῖνοι πού ὥς σήμερα δέν ξέρουν ὅτι ἀκριβῶς ὁ μεσαιωνικά κλειστός χαρακτήρας τῆς μισοδουλοπαροικιακῆς κοινότητας πού διαιρεῖ τήν ἀγροτιά σέ μικροσκοπικές ἑνώσεις καί δένει χειροπόδαρα τό ἀγροτικό προλεταριάτο, διατηρεῖ τίς παραδόσεις τῆς ρουτίνας, τῆς μιζέριας καί τῆς βαρβαρότητας; Δέ συντρίβετε λοιπόν τόν ἴδιο τόν ἑαυτό σας, ἀναγνωρίζοντας τό ὄφελος τῆς ἐξόδου τῶν ἀγροτῶν σέ ἐποχιακές δουλειές, πού ἔχει ἤδη καταστρέψει κατά τά τρία τέταρτα τό περιβόητο ἰσοπεδωτικό πνεῦμα τῶν κοινοτικῶν παραδόσεων καί κα-

τάντησε αὐτές τίς παραδόσεις ἁπλές ἀστυνομικές ραδιουργίες;
Τό πρόγραμμα-μίνιμουμ τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν πού στηρίζεται στή θεωρία πού ἀναλύσαμε παραπάνω, εἶναι ἀληθινός τραγέλαφος. Νά δυό σημεῖα αὐτοῦ τοῦ «προγράμματος»: 1) «ἡ κοινωνικοποίηση τῆς γῆς, δηλ. ἡ μετατροπή της σέ ἰδιοχτησία ὅλης τῆς κοινωνίας καί ἡ παραχώρησή της γιά χρήση στούς ἐργαζόμενους»· 2) «ἡ ἀνάπτυξη στήν ἀγροτιά τῶν κάθε λογῆς κοινωνικῶν ἑνώσεων καί οἰκονομικῶν συνεταιρισμῶν... (γιά «καθαρά» πολιτικό ἀγώνα;)... γιά τή βαθμιαία ἀπελευθέρωση τῆς ἀγροτιᾶς ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου... (ὑπό τήν ἐξουσία τοῦ βιομηχανικοῦ;)... καί γιά τήν προετοιμασία τῆς αὐριανῆς συλλογικῆς γεωργικῆς παραγωγῆς». Ὅλο τό πνεῦμα τοῦ σύγχρονου «σοσιαλεπαναστατισμοῦ» καθρεφτίζεται στά δυό αὐτά σημεῖα, ὅπως ὁ ἥλιος σέ μιά σταγόνα νερό. Στή θεωρία — ἐπαναστατική φρασεολογία, ἀντί γιά ἕνα μελετημένο καί ολοκληρωμένο σύστημα ἀντιλήψεων· στήν πράξη — ἀδέξιο γάντζωμα ἀπό τό ἕνα ἤ τό ἄλλο μοντέρνο μέσο, ἀντί γιά συμμετοχή στήν ταξική πάλη. Αὐτά εἶναι ὅλα ὅσα διαθέτουν. Γιά νά μποῦν στό πρόγραμμα-*μίνιμουμ πλάι πλάι* ἡ κοινωνικοποίηση τῆς γῆς καί οἱ συνεταιρισμοί, χρειαζόταν, τ' ὁμολογοῦμε, σπάνιο πολιτικό θάρρος. Τό μίνιμουμ πρόγραμμά μας εἶναι, ἀπό τή μιά μεριά, ὁ Μπαμπέφ, κι ἀπό τήν ἄλλη, ὁ κ. Λεβίτσκι. Αὐτό εἶναι ἀμίμητο.
Ἄν θά ἦταν δυνατό νά πάρουμε στά σοβαρά αὐτό τό πρόγραμμα, θάπρεπε νά ποῦμε, πώς οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, ξεγελώντας τόν εαυτό τους μέ ἠχηρά λόγια, ξεγελοῦν καί τόν ἀγρότη. Εἶναι ἀπάτη νά λέμε ὅτι τάχα «οἱ κάθε λογῆς συνεταιρισμοί» παίζουν ἐπαναστατικό ρόλο στή σύγχρονη κοινωνία καί προετοιμάζουν τόν κολλεχτιβισμό, καί ὄχι τό δυνάμωμα τῆς ἀστικῆς τάξης τοῦ χωριοῦ. Εἶναι ἀπάτη νά λέμε, ὅτι μποροῦμε τάχα νά ὑποδείξουμε στήν «*ἀγροτιά*» τήν κοινωνικοποίηση τῆς γῆς, σάν «μίνιμουμ», σάν κάτι τό ἐξίσου κοντινό μέ τούς συνεταιρισμούς. Κάθε σοσιαλιστής θά μποροῦσε νά ἐξηγήσει στούς σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες μας ὅτι ἡ ἐκμηδένιση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας στή γῆ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ σήμερα μόνο τό ἄμεσο προοίμιο τῆς ἐκμηδένισής της γενικά, ὅτι μόνο ἡ παραχώρηση τῆς γῆς γιά «χρήση τῶν ἐργαζομένων» δέ θά ἔφτανε γιά νά ἱκανοποιήσει τό προλεταριάτο, γιατί ἑκατομμύρια καί δεκάδες ἑκατομμύρια καταστραμμένοι ἀγρότες δέν εἶναι πιά σέ θέση νά καλλιεργήσουν τή γῆ, ἀκόμα καί ἄν εἶχαν. Κι ὁ ἐφοδιασμός αὐτῶν τῶν καταστραμμένων ἑκατομμυρίων μέ ἐργαλεῖα, ζῶα κτλ. θά ἦταν πιά κοινωνικοποίηση ὅλων τῶν μέσων παραγωγῆς καί θ' ἀπαιτοῦσε

σοσιαλιστική ἐπανάσταση τοῦ προλεταριάτου, κι ὄχι ἀγροτικό κίνημα ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας. Οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες μπερδεύουν τήν κοινωνικοποίηση τῆς γῆς μέ τήν ἀστική ἐθνικοποίησή της. Αὐτή ἡ τελευταία μπορεῖ νά νοηθεῖ, μιλώντας ἀφηρημένα, καί στή βάση τοῦ καπιταλισμοῦ, χωρίς τήν ἐκμηδένιση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας. Ἀκριβῶς ὅμως τό παράδειγμα αὐτῶν τῶν ἴδιων σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν ἐπιβεβαιώνει λαμπρά τήν ἀλήθεια, ὅτι τό νά προβάλλεις τό αἴτημα τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς σ' ἕνα ἀστυνομικό κράτος σημαίνει νά συσκοτίζεις τή μοναδική ἐπαναστατική ἀρχή τῆς ταξικῆς πάλης καί νά χύνεις νερό στό μύλο κάθε εἴδους γραφειοκρατίας.

Ἐκτός ἀπ' αὐτό, οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες φτάνουν καί ὥς τήν ἀνοιχτή ἀντίδραση, ὅταν ἐξεγείρονται ἐνάντια στή διεκδίκηση τοῦ σχεδίου προγράμματός μας: «κατάργηση ὅλων τῶν νόμων πού δεσμεύουν τόν ἀγρότη στή διάθεση τῆς γῆς του». Στό ὄνομα τῆς ναροντνικιστικῆς πρόληψης γιά τήν «κοινοτική ἀρχή» καί τήν «ἰσοπεδωτική ἀρχή» ἀρνοῦνται στόν ἀγρότη ἕνα τέτοιο «στοιχειωδέστατο δικαίωμα τοῦ πολίτη», σάν τό δικαίωμα τῆς διάθεσης τῆς γῆς του, κλείνουν τά μάτια μακάρια μπροστά στό χαρακτήρα κάστας πού ἔχει ἡ πραγματική κοινότητα, γίνονται ὑπέρμαχοι τῶν ἀστυνομικῶν ἀπαγορεύσεων πού ἐπιβάλλονται καί ὑποστηρίζονται ἀπό τό «κράτος»... τῶν τοπαρχῶν! Νομίζουμε, πώς ὄχι μονάχα ὁ κ. Λεβίτσκι, ἀλλά καί ὁ κ. Πομπεντονόστσεφ δέν πολυτρομάζουν ἀπό τή διεκδίκηση τῆς κοινωνικοποίησης τῆς γῆς γιά ἰσοπεδωτική χρήση της, μιά κι αὐτή ἡ διεκδίκηση προβάλλεται σάν μίνιμουμ, πού πλάι της φιγουράρουν καί οἱ συνεταιρισμοί καί ἡ ὑπεράσπιση τῆς ἀστυνομικῆς πρόσδεσης τοῦ μουζίκου στό δημόσιο κλῆρο πού πρέπει νά τοῦ ἐξασφαλίζει τήν ὕπαρξη.

Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν ἄς γίνει μάθημα καί προειδοποίηση γιά ὅλους τούς σοσιαλιστές, χειροπιαστό παράδειγμα γιά τό ποῦ ὁδηγεῖ ἡ ἔλλειψη ἰδεολογίας καί ἀρχῶν πού μερικοί ἐπιπόλαιοι τήν ὀνομάζουν ἐλευθερία ἀπό τό δόγμα. Μόλις τό πράγμα ἔφτασε στήν πράξη, ἀποδείχτηκε πώς οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες δέ διαθέτουν οὔτε ἕναν ἀπό τούς τρεῖς ἀπαραίτητους ὅρους γιά τήν προβολή ἑνός συνεποῦς σοσιαλιστικοῦ προγράμματος: οὔτε σαφῆ ἰδέα γιά τόν τελικό σκοπό, οὔτε σωστή κατανόηση τοῦ δρόμου πού ὁδηγεῖ σ' αὐτόν τό σκοπό, οὔτε ἀκριβῆ ἀντίληψη τῆς πραγματικῆς κατάστασης στή δοσμένη στιγμή καί τῶν ἄμεσων καθηκόντων αὐτῆς τῆς στιγμῆς. Τόν τελικό σκοπό τοῦ σοσιαλισμοῦ ἁπλῶς

τόν συσκότισαν, ἀνακατεύοντας τήν κοινωνικοποίηση τῆς γῆς μέ τήν ἀστική ἐθνικοποίησή της, μπερδεύοντας τήν πρωτόγονη ἀγροτική ἰδέα τῆς μικρῆς ἰσοπεδωτικῆς χρήσης τῆς γῆς μέ τή διδασκαλία τοῦ σύγχρονου σοσιαλισμοῦ γιά τή μετατροπή ὅλων τῶν μέσων παραγωγῆς σέ κοινωνική ἰδιοχτησία καί γιά τήν όργάνωση τῆς σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς. Τήν ἀντίληψή τους γιά τό δρόμο πού ὁδηγεῖ στό σοσιαλισμό, τή χαρακτηρίζει ἀπαράμιλλα ἡ ἀντικατάσταση τῆς ταξικῆς πάλης ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῶν συνεταιρισμῶν. Στήν ἐκτίμηση τῆς δοσμένης στιγμῆς τῆς ἀγροτικῆς ἐξέλιξης τῆς Ρωσίας ξέχασαν μιά λεπτομέρεια: τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας πού πιέζουν τό χωριό μας. Ἡ περίφημη τριάδα πού στάθηκε ἡ ἔκφραση τῶν θεωρητικῶν τους ἀπόψεων: διανόηση, προλεταριάτο κι ἀγροτιά — συμπληρώθηκε μέ μιά ὄχι λιγότερο περίφημη «προγραμματική» τριάδα: κοινωνικοποίηση τῆς γῆς — συνεταιρισμοί — πρόσδεση στόν κλῆρο.

Συγκρίνετε μ' αὐτά τό πρόγραμμα τῆς «Ἴσκρα» πού δείχνει ἕναν ἑνιαῖο τελικό σκοπό σ' ὅλο τό ἀγωνιζόμενο προλεταριάτο, χωρίς νά τόν ἀνάγει σέ «μίνιμουμ», χωρίς νά τόν ὑποβιβάζει γιά νά προσαρμοστεῖ στίς ἰδέες μερικῶν ἀνεξέλιχτων στρωμάτων τοῦ προλεταριάτου εἴτε τῶν μικροπαραγωγῶν. Ὁ δρόμος γιά τήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ εἶναι ἕνας καί στήν πόλη καί στό χωριό, — ἡ ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στήν ἀστική τάξη. Ἐκτός ὅμως ἀπ' αὐτή τήν ταξική πάλη, στό χωριό μας ἐξακολουθεῖ ἀκόμα νά διεξάγεται καί μιά ἄλλη: ἡ πάλη ὅλης τῆς ἀγροτιᾶς ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας. Καί σ' *αὐτή* τήν πάλη τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου ὑπόσχεται τήν ὑποστήριξή του σ' *ὅλη* τήν ἀγροτιά, προσπαθώντας νά δείξει στήν ἐπαναστατική της ὁρμή τόν πραγματικό στόχο, νά κατευθύνει τήν ἐξεγερσή της ἐνάντια στόν πραγματικό της ἐχθρό, θεωρώντας ἀνέντιμο κι ἀνάξιο νά φέρεται στό μουζίκο σάν σέ κηδεμονευόμενο, νά τοῦ κρύβει τό γεγονός ὅτι σήμερα καί ἄμεσα μπορεῖ νά πετύχει μόνο τήν πλέρια ἐξάλειψη ὅλων τῶν ὑπολειμμάτων καί τῶν ἐπιβιώσεων τῆς δουλοπαροικίας, μόνο τό ξεκαθάρισμα τοῦ δρόμου γιά τήν πιό πλατιά καί πιό δύσκολη πάλη ὅλου τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια σ' ὅλη τήν ἀστική κοινωνία.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλων 23 καί 24,
1 τοῦ Αὐγούστου καί 1 τοῦ Σεπτέμβρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό
κείμενο τῆς ἐφημερίδας
«Ἴσκρα»

ΤΟ ΝΕΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΠΕΡΓΙΕΣ

Μᾶς στάλθηκε ἕνα καινούργιο μυστικό ἔγγραφο: ἡ εἰσηγητική ἔκθεση τοῦ ὑπουργείου οἰκονομικῶν «σχετικά μέ τήν ἀναθεώρηση τῶν ἄρθρων τοῦ νόμου πού τιμωροῦν τίς ἀπεργίες καί τήν καταγγελία τῶν συμβάσεων μίσθωσης ἐργασίας πρίν τήν προθεσμία τους, καί σχετικά μέ τή σκοπιμότητα τῆς ἵδρυσης ὀργανώσεων ἀλληλοβοήθειας τῶν ἐργατῶν». Ἐπειδή αὐτή ἡ ἔκθεση εἶναι ἐκτεταμένη καί εἶναι ἀνάγκη νά τή μάθουν ὅσο τό δυνατόν πλατύτερα στρώματα τῆς ἐργατικῆς τάξης, τήν ἐκδίδουμε σέ χωριστή μπροσούρα[150]. Τώρα θά ἐκθέσουμε σέ συντομία τό περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐγγράφου καί θά δείξουμε τή σημασία του.

Ἡ ἔκθεση ἀρχίζει μ' ἕνα σύντομο ἱστορικό τῆς ἐργατικῆς μας νομοθεσίας, ἀναφέρει τούς νόμους τῆς 3 τοῦ Ἰούνη 1886 καί τῆς 2 τοῦ Ἰούνη 1897[151] καί περνάει ἔπειτα στό ζήτημα τῆς κατάργησης τῆς ποινικῆς δίωξης γιά τίς περιπτώσεις ἐγκατάλειψης τῆς δουλειᾶς καί ἀπεργίας. Τό ὑπουργεῖο οἰκονομικῶν ἔχει τή γνώμη πώς ἡ ἀπειλή τῆς σύλληψης ἤ φυλάκισης γιά τήν αὐθαίρετη ἐγκατάλειψη τῆς δουλειᾶς ἀπό ἕναν ἐργάτη ἤ γιά τό σταμάτημα τῆς δουλειᾶς ἀπό πολλούς ἐργάτες ὕστερα ἀπό συνεννόηση δέν πετυχαίνει τό σκοπό της. Ὅπως ἔδειξε ἡ πείρα, ἡ διατήρηση τῆς δημόσιας τάξης δέν ἐξασφαλίζεται μ' αὐτό· ἡ ἀπειλή αὐτή μόνο ἐξαγριώνει τούς ἐργάτες, γιατί τούς πείθει ὅτι ὁ νόμος εἶναι ἄδικος. Ἡ ἐφαρμογή αὐτῶν τῶν νόμων εἶναι πολύ δύσκολη, «ἐπειδή ἀποτελεῖ τεράστιο φόρτο δουλειᾶς ἡ ἐκδίκαση ἑκατοντάδων καί κάποτε χιλιάδων ὑποθέσεων», γιά περιπτώσεις ἐγκατάλειψης τῆς δουλειᾶς ἀπό τόν ἐργάτη, ἀλλά κι ἐπειδή δέ συμφέρει στόν ἐργοστασιάρχη νά μένει χωρίς ἐργάτες, ἄν τούς φυλακίσουν γιά τήν ἀπεργία. Ὁ χαρακτηρισμός τῆς ἀπεργίας σάν ἀδικήματος προκαλεῖ τήν ὑπερβολικά πρόθυμη ἐπέμβαση

τῆς ἀστυνομίας πού προξενεῖ περισσότερη ζημιά παρά ὄφελος, περισσότερες δυσκολίες καί σκοτοῦρες στούς ἐργοστασιάρχες παρά διευκόλυνση. Ἡ ἔκθεση προτείνει νά καταργηθοῦν ἐντελῶς ὅλες οἱ ποινές γιά τήν αὐθαίρετη ἀποχώρηση τοῦ ἐργάτη ἀπό τό ἐργοστάσιο καί γιά τή συμμετοχή σέ εἰρηνική ἀπεργία (πού δέ συνοδεύεται οὔτε μέ βιαιότητες, οὔτε μέ τή διατάραξη τῆς δημόσιας τάξης κτλ.). Οἱ ποινές πρέπει νά καθοριστοῦν, σύμφωνα μέ τό ὑπόδειγμα τῶν νόμων τῶν ἄλλων χωρῶν, μόνο «γιά πράξεις βίας, ἀπειλές ἤ *δυσφημίσεις* (!) πού διαπράττει κάποιος ἀπό τούς ἐργοδότες ἤ τούς ἐργάτες ἀπέναντι στό ἄτομο ἤ στήν περιουσία τοῦ ἄλλου, καί πού ἔχουν σκοπό, παρά τήν ἐλεύθερη καί νόμιμη πρόθεση τοῦ τελευταίου, νά τόν ἐξαναγκάσουν ἤ νά τόν ἐμποδίσουν» νά δουλέψει μ' αὐτούς ἤ ἐκείνους τούς ὅρους. Μ' ἄλλα λόγια, στή θέση τῆς ποινικῆς δίωξης γιά ἀπεργία προβλέπεται ἡ ποινική δίωξη γιά παρεμπόδιση «ἐκείνων πού θέλουν νά δουλέψουν».

Ὅσο γιά τούς συλλόγους ἀλληλοβοήθειας, τό ὑπουργεῖο οἰκονομικῶν παραπονιέται γιά τή διοικητική αὐθαιρεσία σ' αὐτό τό ζήτημα (πού ἐκδηλώθηκε, λέει, ἰδιαίτερα στή Μόσχα ὅπου ὁ σύλλογος τῶν ἐργατῶν μηχανουργίας [152] πρόβαλε μάλιστα τήν ἀξίωση νά παίξει «ρόλο μεσάζοντα» ἀνάμεσα στούς ἐργάτες καί στή διεύθυνση) καί ζητάει νά ψηφιστεῖ διά τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ κανονικό καταστατικό γι' αὐτούς τούς συλλόγους καί νά διευκολυνθεῖ ἡ ἵδρυσή τους.

Ἔτσι, ὁ γενικός χαρακτήρας τῆς νέας ἔκθεσης τοῦ ὑπουργείου οἰκονομικῶν εἶναι ἀναμφίβολα φιλελεύθερος, καί κεντρικό του σημεῖο ἀποτελεῖ ἡ πρόταση νά καταργηθεῖ ἡ ποινική δίωξη γιά τίς ἀπεργίες. Δέν πρόκειται ἐδῶ νά ἐξετάσουμε διεξοδικά τό περιεχόμενο ὅλου τοῦ «νομοσχεδίου» (αὐτό θά εἶναι πιό εὔκολο νά γίνει μετά τή δημοσίευση ὁλόκληρης τῆς εἰσηγητικῆς ἔκθεσης), ἀλλά θά ἐπιστήσουμε τήν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη στό χαρακτήρα καί στή σημασία αὐτοῦ τοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ἡ πρόταση νά δοθεῖ στούς ἐργάτες κάποια ἐλευθερία ἀπεργίας καί ἐλευθερία ὀργάνωσης δέν εἶναι κάτι τό καινούργιο ὄχι μόνο στή φιλελεύθερη δημοσιολογία μας, ἀλλά καί στά σχέδια τῶν ἐπίσημων, τῶν κυβερνητικῶν ἐπιτροπῶν. Στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1860-1870 ἡ ἐπιτροπή Στάκελμπεργκ πού ἀναθεώρησε τό ἐργοστασιακό καί τό ἐπαγγελματικό καταστατικό, πρότεινε νά θεσπισθοῦν ἐργατικά δικαστήρια ἀπό αἱρετούς ἀντιπροσώπους τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἐργοδοτῶν καί νά δοθεῖ στούς ἐργάτες μιά ὁρισμένη ἐλευθερία ὀργάνωσης. Στή δεκαετία 1880–1890 ἡ ἐπιτρο-

πή σύνταξης τοῦ σχεδίου τοῦ νέου ποινικοῦ κώδικα πρόβλεπε τήν κατάργηση τῆς ποινικῆς δίωξης γιά ἀπεργία. Τό τωρινό ὅμως σχέδιο τοῦ ὑπουργείου οἰκονομικῶν διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τά προηγούμενα, καί ἡ διαφορά αὐτή θά παραμείνει ἕνα ἐξαιρετικά σπουδαῖο σημεῖο τῶν καιρῶν ἀκόμα καί στήν περίπτωση πού οἱ προτάσεις τοῦ νέου σχεδίου θά μείνουν, ὅπως καί ὅλες οἱ προηγούμενες, στό χρονοντούλαπο. Ἡ οὐσιαστική αὐτή διαφορά συνίσταται στό γεγονός ὅτι τό νέο σχέδιο εἶναι ἀσύγκριτα πιό «προσγειωμένο»: διακρίνει κανείς σ' αὐτό ὄχι μόνο τή φωνή μερικῶν θεωρητικῶν πρωτοπόρων καί ἰδεολόγων τῆς ἀστικῆς τάξης, ἀλλά τή φωνή ἑνός ὁλόκληρου στρώματος βιομηχάνων-πραχτικῶν. Ἐδῶ δέν πρόκειται πιά γιά φιλελευθερισμό μερικῶν μόνο «ἀνθρωπιστῶν» ἀξιωματούχων καί καθηγητῶν, ἀλλά γιά γηγενῆ, γιά ντόπιο φιλελευθερισμό τῶν μοσχοβιτῶν ἐμπόρων καί βιομηχάνων. Τό γεγονός αὐτό, θά τό πῶ εἰλικρινά, πλημμυρίζει τήν καρδιά μου ἀπό μεγάλη πατριωτική περηφάνεια: τρία καπίκια φιλελευθερισμός τοῦ ἔμπορα ἀξίζει πολύ περισσότερο ἀπό δεκαπέντε καπίκια φιλελευθερισμό τοῦ ἀξιωματούχου. Καί τό πιό ἐνδιαφέρον στό ὑπόμνημα δέν εἶναι οἱ ἀηδιαστικοί συλλογισμοί γιά ἐλευθερία τῶν συμβάσεων καί γιά ὄφελος τοῦ κράτους, ἀλλά οἱ πραχτικές σκέψεις τῶν ἐργοστασιαρχῶν πού προβάλλουν μέσα ἀπό τήν πατροπαράδοτη νομική ἐπιχειρηματολογία.

Εἶσαι ἀνυπόφορη! Σέ βαρέθηκα! Μήν ἀνακατεύεσαι! — νά τί λέει ὁ ρῶσος ἐργοστασιάρχης στή ρωσική ἀστυνομία μέ τό στόμα τοῦ συντάχτη τῆς ὑπουργικῆς ἔκθεσης. Ἀκοῦστε, ἀλήθεια, τούς παρακάτω συλλογισμούς:

«Κατά τή γνώμη τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων πού ἐνισχύεται ἀπό τήν ἀοριστία καί τήν ἀσάφεια τοῦ ἰσχύοντος νόμου, κάθε ἀπεργία θεωρεῖται ὄχι σάν ἕνα φυσικό οἰκονομικό φαινόμενο, ἀλλά ὁπωσδήποτε σάν διατάραξη τῆς δημόσιας τάξης καί ἡσυχίας. Στό μεταξύ ἄν ἀντιμετωπίζονταν ἠρεμότερα οἱ περιπτώσεις διακοπῆς τῆς δουλειᾶς στίς φάμπρικες καί στά ἐργοστάσια καί οἱ ἀπεργίες δέν ταυτίζονταν μέ τή διατάραξη τῆς δημόσιας τάξης, θά ἦταν πολύ πιό εὔκολο νά ἐξακριβωθοῦν οἱ ἀληθινές αἰτίες τους, νά ξεχωριστοῦν οἱ νόμιμες καί δίκαιες ἀφορμές ἀπό τίς παράνομες κι ἀβάσιμες καί νά παρθοῦν τά ἀνάλογα μέτρα γιά τόν εἰρηνικό συμβιβασμό τῶν δυό μερῶν. Σέ μιά τέτοια, πιό ὁμαλή κατάσταση θά παίρνονταν ἀνασταλτικά καί κατασταλτικά μέτρα μόνο σέ περίπτωση πού θά ὑπῆρχαν γεγονότα πού νά πιστοποιοῦν ὅτι διαταράχτηκε ἡ τάξη». Ἡ ἀστυνομία δέν ἐξετά-

ζει τίς αἰτίες τῆς ἀπεργίας, ἀλλά ἐνδιαφέρεται *μόνο* γιά τό σταμάτημά της, βάζοντας σ' ἐνέργεια μιά ἀπό τίς δυό μεθόδους: εἴτε ἐξαναγκάζοντας τούς ἐργάτες (μέ συλλήψεις, ἐκτοπίσεις κι ἄλλα μέτρα, «μέχρι καί τή χρησιμοποίηση ἔνοπλης βίας») νά πιάσουν δουλειά, εἴτε προτρέποντας τούς ἐργοδότες νά κάνουν παραχωρήσεις. «Δέν μποροῦμε νά ποῦμε πώς ἔστω καί μιά ἀπ' αὐτές τίς μεθόδους εἶναι κατάλληλη» γιά τούς κ. κ. ἐργοστασιάρχες: ἡ πρώτη «προκαλεῖ τήν ἀγανάχτηση τῶν ἐργατῶν», ἡ δεύτερη «ἑδραιώνει στούς ἐργάτες τήν ἐξαιρετικά βλαβερή πεποίθηση πώς ἡ ἀπεργία σέ ὅλες τίς περιπτώσεις εἶναι τό πιό σίγουρο μέσο γιά τήν ἐκπλήρωση τῶν πόθων τους». «Ἡ ἱστορία τῶν ἀπεργιῶν πού ἔγιναν μέσα στήν τελευταία δεκαετία, μᾶς δίνει πολλά παραδείγματα σχετικά μέ τά ἐπιζήμια ἀποτελέσματα πού ἔχει ἡ τάση γιά γρήγορη καί μέ κάθε θυσία καταστολή τῶν περιπλοκῶν πού ἔχουν δημιουργηθεῖ. Οἱ βιαστικές συλλήψεις προκαλοῦσαν μερικές φορές τέτοια ἀγανάχτηση ἀνάμεσα στούς ἐντελῶς ἥσυχους ὥς τότε ἐργάτες, ὥστε ἦταν ἀνάγκη νά μποῦν σέ δράση οἱ κοζάκοι καί, φυσικά, ὕστερα ἀπ' αὐτό δέν μποροῦσε οὔτε λόγος νά γίνει γιά ἱκανοποίηση ἀκόμα καί τῶν δίκαιων αἰτημάτων τῶν ἀπεργῶν. Ἀπό τό ἄλλο μέρος, οἱ περιπτώσεις γρήγορης ἱκανοποίησης παράλογων αἰτημάτων τῶν ἐργατῶν, μέ τήν ἄσκηση πίεσης στούς ἐργοστασιάρχες, προκαλοῦσαν ἀναπόφευχτα παρόμοιες ἀπεργίες καί σέ ἄλλες βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις, ὅπου παρουσιαζόταν πιά ἡ ἀνάγκη νά χρησιμοποιηθεῖ ὄχι τό σύστημα τῶν παραχωρήσεων, ἀλλά ἡ ἔνοπλη βία, πράγμα πού γιά τούς ἐργάτες εἶναι τελείως ἀκατανόητο καί τούς δημιουργεῖ τήν πεποίθηση τῆς ἄδικης μεταχείρισής τους καί τῆς αὐθαιρεσίας τῶν ἀρχῶν...» Ὅτι ἡ ἀστυνομία ἱκανοποιεῖ κάποτε ἀκόμα καί παράλογα αἰτήματα τῶν ἐργατῶν μέ τήν ἄσκηση πίεσης στούς ἐργοστασιάρχες, αὐτό ἀσφαλῶς εἶναι ὑπερβολή τῶν κ. κ. κεφαλαιοκρατῶν πού θέλουν νά ποῦν πώς σέ ὁρισμένες περιπτώσεις, ἄν παζάρευαν οἱ ἴδιοι μέ τούς ἀπεργούς, θά τούς ἔδιναν λιγότερα ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἀναγκασμένοι νά δόσουν κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ ἀπειλητικοῦ φάσματος τῆς «διατάραξης τῆς δημόσιας τάξης καί ἡσυχίας». Ἡ ἔκθεση δίνει μιά μπηχτή στό ὑπουργεῖο ἐσωτερικῶν, τό ὁποῖο στήν ἐγκύκλιό του τῆς 12 τοῦ Αὐγούστου 1897, «πού ἐκδόθηκε χωρίς συνεννόηση μέ τό ὑπουργεῖο οἰκονομικῶν» (νά ποιό εἶναι τό μυστικό!), ἐντέλλεται νά γίνονται καί συλλήψεις καί ἐκτοπίσεις σέ κάθε ἀπεργία, καί νά παραπέμπονται οἱ ὑποθέσεις σχετικά μέ τίς ἀπεργίες στά δικαστήρια γιά νά ἐκδικαστοῦν μέ βάση τό νόμο περί ἀσφαλείας

τοῦ κράτους. «Οἱ ἀνώτερες διοικητικές ἀρχές, — συνεχίζει ἡ ἔκθεση, διατυπώνοντας τά παράπονα τῶν ἐργοστασιαρχῶν, — πᾶνε ἀκόμα πιό πέρα (ἀπό τό νόμο) καί προσδίδουν σ' *ὅλες* (ἡ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ πρωτότυπου) τίς περιπτώσεις ἀπεργιῶν ἄμεσα κρατική σημασία... Στό μεταξύ, κάθε ἀπεργία (ἄν φυσικά δέ συνοδεύεται ἀπό βιαιότητες) εἶναι στήν οὐσία φαινόμενο καθαρά οἰκονομικό, ἐντελῶς φυσικό, καί δέν ἀπειλεῖ καθόλου τή δημόσια τάξη καί ἡσυχία. Ἡ περιφρούρηση τῆς τάξης σ' αὐτές τίς περιπτώσεις θάπρεπε νά ἐκφράζεται μέ ὁρισμένα μέτρα, ἀνάλογα μ' αὐτά πού παίρνονται συνήθως κατά τίς λαϊκές γιορτές, τίς τελετές, τά θεάματα καί τίς ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις».

Αὐτή εἶναι γλώσσα πραγματικῶν μαγχεστριανῶν[153] φιλελεύθερων πού διακηρύχνουν ὅτι ἡ πάλη τοῦ κεφαλαίου καί τῆς ἐργασίας εἶναι καθαρά φυσικό φαινόμενο, πού ἐξισώσουν μέ θαυμάσια εἰλικρίνεια τό «ἐμπόριο ἐμπορευμάτων» καί τό «ἐμπόριο ἐργασίας» (σέ ἄλλο μέρος τοῦ ὑπομνήματος), πού ζητοῦν νά μήν ἀνακατεύεται τό κράτος κι ἀφήνουν στό κράτος αὐτό τό ρόλο τοῦ νυχτοφύλακα (καί τοῦ φύλακα τῆς ἡμέρας). Καί τό πιό σπουδαῖο εἶναι πώς αὐτός πού ἐξανάγκασε τούς ρώσους ἐργοστασιάρχες νά υἱοθετήσουν αὐτή τή φιλελεύθερη ἄποψη δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τούς ἐργάτες μας. Τό ἐργατικό κίνημα πῆρε τόσο μεγάλη ἔκταση, πού οἱ ἀπεργίες ἔγιναν πραγματικά «φυσικό οἰκονομικό φαινόμενο». Ἡ πάλη τῶν ἐργατῶν πῆρε τέτοιες πεισματικές μορφές, ὥστε ἡ ἐπέμβαση τοῦ ἀστυνομικοῦ κράτους πού ἀπαγορεύει κάθε ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς πάλης, ἄρχισε πραγματικά νά γίνεται ἐπιζήμια ὄχι μόνο γιά τούς ἐργάτες (σ' αὐτούς, βέβαια, ποτέ δέν ἔφερε τίποτε ἄλλο ἀπό ζημιά), ἀλλά καί στούς ἴδιους τούς ἐργοστασιάρχες πού πρός ὄφελός τους γινόταν αὐτή ἡ ἐπέμβαση. Οἱ ἐργάτες εἶχαν κάνει οὐσιαστικά ἀνίσχυρες τίς ἀστυνομικές ἀπαγορεύσεις, ἡ ἀστυνομία ὅμως ἐξακολουθοῦσε (καί σ' ἕνα ἀπολυταρχικό κράτος δέν μποροῦσε παρά νά ἐξακολουθεῖ) νά ἐπεμβαίνει καί, νιώθοντας τήν ἀδυναμία της, ἔπεφτε ἀπό τή μιά ἄκρη στήν ἄλλη: πότε στή χρήση ἔνοπλης βίας, πότε στίς παραχωρήσεις, πότε στούς ἄγριους διωγμούς, πότε στίς ἐρωτοτροπίες. Ὅσο πιό μικρή σημασία ἀποχτοῦσε ἡ ἀστυνομική ἐπέμβαση τόσο πιό ἔντονα αἰσθάνονταν οἱ ἐργοστασιάρχες τήν *αὐθαιρεσία* τῆς ἀστυνομίας, τόσο πιό πολύ τούς ἑδραιωνόταν ἡ πεποίθηση πώς *δέν ἔχουν συμφέρον* νά ὑποστηρίζουν αὐτή τήν αὐθαιρεσία. Ἡ διένεξη ἀνάμεσα σέ μιά ὁρισμένη μερίδα τῶν μεγαλοβιομηχάνων καί στήν ἀστυνομική παντοδυναμία ὀξυνόταν ὁλοένα καί πῆρε ἰδιαίτερα ἔντονες μορφές στή Μό-

σχα ὅπου τό σύστημα τῆς ἐρωτοτροπίας μέ τούς ἐργάτες πῆρε τεράστιες διαστάσεις. Στήν ἔκθεση διατυπώνονται παράπονα ἀνοιχτά ἐνάντια στίς διοικητικές ἀρχές τῆς Μόσχας πού ἄρχισαν ἕνα ἐπικίνδυνο παιχνίδι, ἀνοίγοντας συζητήσεις μέ τούς ἐργάτες καί τό σύλλογο ἀλληλοβοήθειας τῶν ἐργατῶν τῆς μηχανουργικῆς βιομηχανίας. Γιά νά δελεάσουν τούς ἐργάτες, ὑποχρεώθηκαν νά δόσουν στό συμβούλιο τοῦ συλλόγου αὐτοῦ ἕνα ὁρισμένο δικαίωμα μεσολάβησης — καί οἱ ἐργοστασιάρχες ἀμέσως ἀναστατώθηκαν. «Ἀρχικά αὐτό τό συμβούλιο, — γράφει ἡ ἔκθεση καθ' ὑπαγόρευσή τους — ἀπευθύνθηκε πρός τούς ὑπαλλήλους τῆς ἐπιθεώρησης ἐργασίας, ἔπειτα ὅμως, βλέποντας πώς οἱ τελευταῖοι δέν τοῦ ἀναγνωρίζουν ἁρμοδιότητα στό μεσολαβητικό ρόλο πού ἀνέλαβε αὐτόβουλα, ἄρχισε ν' ἀπευθύνεται στό διευθυντή τῆς ἀστυνομίας πού ὄχι μόνο δέχεται τίς αἰτήσεις πού τοῦ ὑποβάλλονται, ἀλλά καί τίς διαβιβάζει στίς ἁρμόδιες ἀρχές, ἐπικυρώνοντας ἔτσι τά δικαιώματα πού ἰδιοποιήθηκε τό συμβούλιο». Οἱ ἐργοστασιάρχες διαμαρτύρονται ἐνάντια στίς προσωπικές διοικητικές ἐντολές καί ζητοῦν τή νομοθετική καθιέρωση νέας διαδικασίας.

Εἶναι ἀλήθεια, πώς ὁ φιλελευθερισμός τῶν ἐργοστασιαρχῶν δέ βγαίνει γιά τήν ὥρα ἔξω ἀπό τά πολύ στενά ἐπαγγελματικά πλαίσια, ἡ ἐχθρότητά τους πρός τήν ἀστυνομική αὐθαιρεσία περιορίζεται σέ ὁρισμένες ἐκδηλώσεις ἀσύμφορων γι' αὐτούς ἀκροτήτων, χωρίς νά στρέφεται ἐνάντια στίς κύριες βάσεις τοῦ γραφειοκρατικοῦ δεσποτισμοῦ. Ἀλλά γιά τό μεγάλωμα αὐτῆς τῆς ἐχθρότητας, γιά τό πλήθαιμα τῶν ἀφορμῶν της, γιά τό βάθαιμά της θά φροντίσει ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας κι ὅλου τοῦ κόσμου, ὀξύνοντας τούς ταξικούς ἀνταγωνισμούς τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν. Ἡ δύναμη τοῦ προλεταριάτου βρίσκεται ἀκριβῶς στό γεγονός ὅτι ὁ ἀριθμός του καί ἡ συνοχή του μεγαλώνει ἐξαιτίας τοῦ ἴδιου τοῦ προτσές τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, ἐνῶ ἀνάμεσα στούς μεγαλοαστούς καί στούς μικροαστούς ὅλο καί ἐντείνεται ἡ ἀσυμφωνία καί ἡ ἀντίθεση συμφερόντων. Ἡ σοσιαλδημοκρατία γιά νά μπορεῖ νά πάρει ὑπόψη της αὐτό τό «φυσικό» πλεονέχτημα τοῦ προλεταριάτου, πρέπει νά παρακολουθεῖ προσεχτικά ὅλες τίς συγκρούσεις συμφερόντων ἀνάμεσα στίς κυρίαρχες τάξεις καί νά ἐπωφελεῖται ἀπ' αὐτές τίς συγκρούσεις ὄχι μόνο γιά νά ἀποκομίζει πραχτικά ὀφέλη γιά τό ἕνα ἤ τό ἄλλο στρῶμα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλά καί γιά νά διαφωτίζει ὅλη τήν ἐργατική τάξη, γιά νά βγάζει ὠφέλιμα διδάγματα ἀπό κάθε καινούργιο κοινωνικοπολιτικό ἐπεισόδιο.

Τό πραχτικό ὄφελος γιά τούς ἐργάτες ἀπό τήν τροποποίηση τοῦ νόμου πού προτείνουν οἱ φιλελεύθεροι ἐργοστασιάρχες εἶναι τόσο ἐξόφθαλμο, πού δέ χρειάζεται νά σταθοῦμε πολύ σ' αὐτό. Πρόκειται γιά ἀναμφισβήτητη παραχώρηση στήν αὐξανόμενη δύναμη, γιά ἐγκατάλειψη ἀπό τόν ἐχθρό μιᾶς ἀπό τίς θέσεις του πού στήν πραγματικότητα ἔχει σχεδόν καταχτηθεῖ πιά ἀπό τό ἐπαναστατικό προλεταριάτο, καί πού δέ θέλουν νά τήν ὑπερασπίσουν ἄλλο οἱ πιό διορατικοί ἡγέτες τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Ἡ παραχωρησούλα αὐτή δέν εἶναι μεγάλη, φυσικά: πρῶτο, εἶναι ἀστεῖο καί νά σκέφτεται κανείς ὅτι μπορεῖ νά ὑπάρχει *πραγματική* ἐλευθερία, ἐλευθερία ἀπεργιῶν, ὅταν λείπει ἡ πολιτική ἐλευθερία. Ἡ ἀστυνομία διατηρεῖ καί θά διατηρεῖ τό δικαίωμα τῶν συλλήψεων καί τῶν ἐκτοπίσεων χωρίς δίκη, ὅσο θά ὑπάρχει ἡ ἀπολυταρχία. Καί διατήρηση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος σημαίνει διατήρηση τῶν ἐννιά δέκατων ὅλων τῶν ἀστυνομικῶν ραδιουργιῶν, τῶν ἀσχημιῶν καί τῆς αὐθαιρεσίας πού ἀρχίζουν νά προκαλοῦν τήν ἀηδία ἀκόμα καί τῶν ἐργοστασιαρχῶν. Δεύτερο, καί στή στενή περιοχή τῆς καθαυτό βιομηχανικῆς νομοθεσίας τό ὑπουργεῖο οἰκονομικῶν κάνει ἕνα πολύ δειλό βῆμα πρός τά μπρός, ἀντιγράφοντας τό γερμανικό νομοσχέδιο πού οἱ γερμανοί ἐργάτες τό ἀποκάλεσαν νομοσχέδιο «κατέργων»[154], κι ἀφήνοντας τίς *εἰδικές* ποινές «γιά πράξεις βίας, ἀπειλές καί δυσφημίσεις», πού σχετίζονται μέ τή σύμβαση ἐργασίας, σάμπως νά μήν ὑπῆρχαν *γενικοί* ποινικοί νόμοι πού τιμωροῦν αὐτά τά ἀδικήματα! Οἱ ρῶσοι ἐργάτες ὅμως θά καταφέρουν νά ἐπωφεληθοῦν καί ἀπό τή μικρή αὐτή παραχώρηση γιά νά στεριώσουν τή θέση τους, γιά νά ἐντείνουν καί νά πλατύνουν τό μεγάλο τους ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργαζόμενης ἀνθρωπότητας ἀπό τή μισθωτή δουλεία.

Ὅσο γιά τό ὠφέλιμο δίδαγμα πού μᾶς παρέχει ἡ νέα ἔκθεση, πρέπει νά σημειώσουμε πρίν ἀπ' ὅλα, πώς ἡ διαμαρτυρία τῶν ἐργοστασιαρχῶν ἐνάντια στό μεσαιωνικό νόμο γιά τίς ἀπεργίες μᾶς δείχνει σ' ἕνα μικρό καί μεμονωμένο παράδειγμα τή γενική ἀναντιστοιχία τῶν συμφερόντων τῆς ἀστικῆς τάξης πού ἀναπτύσσεται καί τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ πού σβήνει. Αὐτό τό πράγμα θά ἔπρεπε νά τό καλοσκεφτοῦν ἐκεῖνοι πού (ὅπως οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες) κλείνουν μέχρι τώρα φοβισμένα τά μάτια μπροστά στά στοιχεῖα τῆς *ἀστικῆς* ἀντιπολίτευσης στή Ρωσία καί ἐπαναλαβαίνουν τό παλιό τροπάρι πώς τά «συμφέροντα» (γενικά!) τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς τάξης ἔχουν ἱκανοποιηθεῖ. Ἀποδείχνεται ὅτι ὁ ἀστυνομικός δεσποτισμός ἔρχεται σέ σύγκρουση

πότε μέ τοῦτα, πότε μέ κεῖνα τά συμφέροντα ἀκόμα καί τέτοιων στρωμάτων τῆς ἀστικῆς τάξης, πού ἡ τσαρική ἀστυνομία τά *περιφρουρεῖ* ἀμεσότατα καί πού κάθε χαλάρωση τοῦ χαλινοῦ πού ἔχουν περάσει στό προλεταριάτο *τά ἀπειλεῖ ἄμεσα* μέ ὑλική ζημιά.

Ἀποδείχνεται λοιπόν πώς τό πραγματικό ἐπαναστατικό κίνημα δέν ἀποδιοργανώνει τήν κυβέρνηση μονάχα ἄμεσα μέ τό νά διαφωτίζει, ξεσηκώνει καί συσπειρώνει τίς ὑφιστάμενες τήν ἐκμετάλλευση μάζες, ἀλλά καί ἔμμεσα μέ τό ν' ἀφαιρεῖ τή βάση ἀπό τούς ἀπαρχαιωμένους νόμους, ν' ἀφαιρεῖ τήν πίστη πρός τήν ἀπολυταρχία ἀκόμα καί ἀπό τούς πιό ἀφοσιωμένους, θά νόμιζε κανείς, ὀπαδούς της, νά κάνει πιό συχνούς τούς «οἰκογενειακούς καυγάδες» ἀνάμεσα σ' αὐτούς τούς ὀπαδούς, ν' ἀντικαθιστᾶ τή σταθερότητα καί τήν ἑνότητα στό στρατόπεδο τῶν ἐχθρῶν μέ τίς διχόνοιες καί τίς ταλαντεύσεις. Γιά νά πετυχαίνουμε ὅμως τέτοια ἀποτελέσματα, χρειάζεται ἕνας ὅρος πού οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες μας δέν μπόρεσαν ποτέ νά τόν νιώσουν: γι' αὐτό τό πράγμα εἶναι ἀπαραίτητο νά εἶναι τό κίνημα πραγματικά ἐπαναστατικό, δηλ. νά ξεσηκώνει γιά τή νέα ζωή ὅλο καί πιό πλατιά στρώματα τῆς πραγματικά ἐπαναστατικῆς τάξης, νά μεταμορφώνει πραγματικά τήν πνευματική καί πολιτική φυσιογνωμία αὐτῆς τῆς τάξης, καί, μέσω αὐτῆς, ὅλων ἐκείνων πού ἔρχονται σ' ἐπαφή μαζί της. Ἄν ἔνιωθαν αὐτή τήν ἀλήθεια οἱ σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες, θά καταλάβαιναν τί πραχτική ζημιά φέρνει ἡ ἔλλειψη ἰδεῶν κι ἀρχῶν στά θεμελιακά ζητήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ, θά καταλάβαιναν ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού διακηρύχνουν πώς ἐνάντια στό πλῆθος ἡ ἀπολυταρχία διαθέτει τούς φαντάρους, ἐνάντια στίς ὀργανώσεις τήν ἀστυνομία, ἐνῶ οἱ μεμονωμένοι τρομοκράτες πού βγάζουν ἀπό τή μέση τούς ὑπουργούς καί τούς κυβερνῆτες, εἶναι ἀληθινά ἀσύλληπτοι, — θά καταλάβαιναν ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέν ἀποδιοργανώνουν τίς κυβερνητικές, ἀλλά τίς ἐπαναστατικές δυνάμεις.

Ἀπό τή νέα «ἐνέργεια» τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐργοστασιαρχῶν μπορεῖ ν' ἀντλήσει κανείς ἀκόμα ἕνα ὠφέλιμο δίδαγμα. Τό δίδαγμα αὐτό εἶναι πώς πρέπει νά ξέρουμε νά ἐπωφελούμαστε ἀπό τήν κάθε πραχτική ἐκδήλωση φιλελευθερισμοῦ, ἔστω καί ἄν εἶναι τῶν πέντε παραδιῶν, καί πρέπει ταυτόχρονα «νάχουμε τά μάτια μας τέσσερα» γιά νά μή διαφθείρει ὁ φιλελευθερισμός αὐτός τίς λαϊκές μάζες μέ τήν ἀπατηλή τοποθέτηση τῶν ζητημάτων. Παράδειγμα ὁ κ. Στροῦβε, πού τή συζήτηση μαζί του θά τήν τιτλοφορούσαμε: «πῶς θέλουν οἱ φιλελεύθεροι νά διδάσκουν

τούς ἐργάτες καί πῶς πρέπει οἱ ἐργάτες νά διδάσκουν τούς φιλελεύθερους». Ἀρχίζοντας τή δημοσίευση τῆς ἔκθεσης πού ἐξετάσαμε στό 4ο τεῦχος τῆς «Ὀσβομποζντένιγε»[155] ὁ κ. Στροῦβε λέει ἐκεῖ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, πώς τό νέο σχέδιο εἶναι ἔκφραση τῆς «λογικῆς τοῦ κράτους», μά εἶναι ἀμφίβολο, λέει, ἄν θά μπορέσει αὐτή ἡ λογική νά διαπεράσει τό τεῖχος τῆς αὐθαιρεσίας καί τοῦ παραλογισμοῦ. Δέν εἶναι ἔτσι, κ. Στροῦβε. Τό νέο νομοσχέδιο γιά τίς ἀπεργίες δέν εἶναι προϊόν τῆς «λογικῆς τοῦ κράτους», ἀλλά προϊόν τῶν ἐργοστασιαρχῶν. Αὐτό τό σχέδιο ἐμφανίστηκε ὄχι γιατί τό κράτος «ἀναγνώρισε» τίς βασικές ἀρχές τοῦ ἀστικοῦ δικαίου (τήν ἀστική «ἐλευθερία καί ἰσότητα» τῶν ἐργοδοτῶν καί τῶν ἐργατῶν), ἀλλά γιατί ἡ κατάργηση τῶν ποινῶν γιά τίς ἀπεργίες ἔγινε *συμφέρουσα γιά τούς ἐργοστασιάρχες*. Οἱ νομικές διατυπώσεις καί ἡ πέρα γιά πέρα ἀποδειχτική ἐπιχειρηματολογία πού παρουσιάζει τώρα «τό ἴδιο» («Ὀσβομποζντένιγε» τεῦχος 4, σελ. 50) τό ὑπουργεῖο οἰκονομικῶν, ὑπῆρχαν ἀπό πολύ παλιά καί στή ρωσική φιλολογία κι ἀκόμα καί στίς ἐργασίες τῶν κυβερνητικῶν ἐπιτροπῶν. Ὅλα αὐτά ὅμως ἔμειναν στό χρονοντούλαπο ὥς τήν ὥρα πού μίλησαν οἱ *ἀφέντες τῆς βιομηχανίας*, στούς ὁποίους οἱ ἐργάτες *ἔδειξαν πραχτικά* τόν παράλογο χαρακτήρα τῶν παλιῶν νόμων. Ὑπογραμμίζουμε αὐτή τήν ἀποφασιστική σημασία τῶν πλεονεχτημάτων καί τοῦ συμφέροντος τῶν ἐργοστασιαρχῶν ὄχι γιατί αὐτό μειώνει, κατά τή γνώμη μας, τή σημασία τῶν κυβερνητικῶν σχεδίων, — ἀντίθετα, εἴπαμε κιόλας ὅτι αὐτό γιά μᾶς μεγαλώνει τή σημασία τους. Τό προλεταριάτο ὅμως στήν πάλη του ἐνάντια σ' ὁλόκληρο τό σύγχρονο καθεστώς πρέπει πρίν ἀπ' ὅλα νά μάθει ν' ἀντικρίζει τά πράγματα κατά πρόσωπο καί νηφάλια, ν' ἀνακαλύπτει τίς ἀληθινές παρορμητικές αἰτίες τῶν «μεγάλων κρατικῶν πραγματοποιήσεων» καί νά ξεσκεπάζει σταθερά τίς ψεύτικες καί πομπώδεις φράσεις γιά «λογική τοῦ κράτους» κτλ., πού οἱ ἐπιτήδειοι ἀστυνομικοί τίς προβάλλουν ἀπό ὑπολογισμό, ἐνῶ οἱ σπουδαγμένοι φιλελεύθεροι ἀπό μυωπία.

Ὁ κ. Στροῦβε συμβουλεύει σέ συνέχεια τούς ἐργάτες νά εἶναι «συγκρατημένοι» σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τή ζύμωση γιά τήν κατάργηση τῶν ποινῶν γιά τίς ἀπεργίες. «Ὅσο πιό συγκρατημένη θά εἶναι αὐτή (ἡ ζύμωση) στή μορφή της, — κηρύχνει ὁ κ. Στροῦβε, — τόσο μεγαλύτερη θἆναι ἡ σημασία της». Ὁ ἐργάτης πρέπει νά ἀνταμείψει κατ' ἀξίαν τόν πρώην σοσιαλιστή γι' αὐτές τίς συμ-

βουλές. Αὐτή εἶναι ἡ πατροπαράδοτη μολτσαλινική* σοφία τῶν φιλελεύθερων — νά κηρύχνουν τή μετριοπάθεια ἀκριβῶς τότε πού ἡ κυβέρνηση ἄρχισε μόλις νά ταλαντεύεται (σέ κάποιο ἐπιμέρους ζήτημα). Πρέπει νάμαστε πιό συγκρατημένοι, γιά νά μήν ἐμποδίσουμε τήν πραγματοποίηση τῆς μεταρύθμισης πού ἄρχισε, γιά νά μή προκαλέσουμε φόβους, γιά νά ἐπωφεληθοῦμε ἀπό τήν εὐνοϊκή στιγμή, ὅταν τό πρῶτο βῆμα ἔχει γίνει κιόλας (ἡ ἔκθεση συντάχτηκε!) κι ὅταν ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης τῶν μεταρυθμίσεων ἀπό κάποια κρατική ὑπηρεσία ἀποτελεῖ «ἀδιάψευστη (;) καί γιά τήν ἴδια τήν κυβέρνηση καί γιά τήν κοινωνία (!) ἀπόδειξη τοῦ δίκαιου χαρακτήρα καί τῆς ἐπικαιρότητας» (;) αὐτῶν τῶν μεταρυθμίσεων. Ἔτσι σκέφτεται ὁ κ. Στροῦβε γιά τό σχέδιο πού ἐξετάζουμε, ἔτσι σκέφτονταν πάντα οἱ φιλελεύθεροι τῆς Ρωσίας. Ἡ σοσιαλδημοκρατία ὅμως δέ σκέφτεται ἔτσι. Κοιτάξτε, λέει αὐτή, ἀκόμα καί ἀπό τούς ἴδιους τούς ἐργοστασιάρχες ἄρχισαν μερικοί πιά νά καταλαβαίνουν πώς οἱ εὐρωπαϊκές μορφές ταξικῆς πάλης εἶναι καλύτερες ἀπό τήν ἀσιατική αὐθαιρεσία τῆς ἀστυνομίας. Ἀκόμα καί τούς ἴδιους τούς ἐργοστασιάρχες τούς ἀναγκάσαμε μέ τήν ἐπίμονη πάλη μας νά ἀμφιβάλλουν γιά τήν παντοδυναμία τῶν γενίτσαρων τῆς ἀπολυταρχίας. Πιό θαρραλέα λοιπόν ἐμπρός! Διαδόστε πλατιά τό εὐχάριστο μήνυμα γιά τήν ἀβεβαιότητα στίς γραμμές τοῦ ἐχθροῦ, ἐπωφεληθεῖτε ἀπό κάθε ταλάντευσή του, ἀκόμα καί τήν παραμικρότερη ὄχι γιά μολτσαλινική «συγκράτηση» τῶν διεκδικήσεών σας, ἀλλά γιά τήν ἔνταση τῆς πάλης γι' αὐτές. Ἀπό τό χρέος πού ὀφείλει ἡ κυβέρνηση στό λαό θέλουν νά σᾶς δόσουν ἕνα καπίκι ἀπό τά ἑκατό ρούβλια. Ἐπωφεληθεῖτε ἀπό τήν εἴσπραξη αὐτοῦ τοῦ καπικιοῦ, γιά νά ζητᾶτε ὅλο καί πιό βροντόφωνα ὁλόκληρο τό ποσό τοῦ χρέους, γιά νά κουρελιάσετε ὁριστικά τό κύρος τῆς κυβέρνησης, γιά νά ἑτοιμάζετε τίς δυνάμεις μας νά τῆς καταφέρουμε τό *ἀποφασιστικό* χτύπημα.

«Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 24,
1 τοῦ Σεπτέμβρη 1902

Δημοσιεύεται σύμφωνα
μέ τό κείμενο τῆς ἐφημερίδας
«Ἴσκρα»

---

* Μολτσάλιν — δουλοπρεπής τύπος τῆς κωμωδίας τοῦ Γκριμπογιέντοφ. *Σημ. μετ.*

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΑ ΥΛΙΚΑ

ΥΛΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ[156]

1

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΑΡΘΡΩΝ ΤΟΥ ΠΡΑΧΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

13. I. 02.

Τέλειωσε

ἄρθρο 11. Παρακολούθηση ἀπό τά ὄργανα τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, μέ τή συμμετοχή αἱρετῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐργατῶν, τῆς ὑγιεινῆς κατάστασης τῶν σπιτιῶν πού παραχωροῦνται ἀπό τούς ἐπιχειρηματίες στούς ἐργάτες, τοῦ κανονισμοῦ ἐσωτερικῆς τάξης τῶν σπιτιῶν αὐτῶν καί τῶν ὅρων παραχώρησής τους, ὥστε νά προστατεύονται οἱ μισθωτοί ἀπό τήν ἀνάμιξη τῶν ἐπιχειρηματιῶν στή ζωή καί στή δράση τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν σάν ἰδιωτῶν καί σάν πολιτῶν.

ἄρθρο 12. Καλά ὀργανωμένη καί ὁλόπλευρη ὑγειονομική ἐποπτεία τῶν συνθηκῶν δουλειᾶς, σ' ὅλες τίς ἐπιχειρήσεις πού χρησιμοποιοῦν μισθωτή ἐργασία.

---

13. Ἐπέκταση τῆς ἐποπτείας τῆς ἐπιθεώρησης ἐργασίας σ' ὅλη τή χειροτεχνία, τή βιοτεχνία καί τήν οἰκοτεχνία, καθώς ἐπίσης καί στίς κρατικές καί στίς ἀγροτικές ἐπιχειρήσεις πού χρησιμοποιοῦν μισθωτούς ἐργάτες.

14.

κ τ λ.

Ἀγροτικό. Γιά νά ἐξαλειφθοῦν ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ μας δουλοπαροικιακοῦ συστήματος τό σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα ζητάει:

1) κατάργηση τῶν δόσεων ἐξαγορᾶς
2) ἐλευθερία ἐξόδου ἀπό τήν κοινότητα
3) μείωση τοῦ ἐνοικίου γῆς μέ δικαστική ἀπόφαση
4) ὀτρέζκι.

Ἀξελρόντ καί Μπέργκ: «*νά διευκολύνεται ἡ μάζα τῶν ἀγροτῶν* στόν ἀγώνα της ἐνάντια στίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις (ἤ σέ ὁρισμένες τάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ)».

Δημοσιεύεται γιά πρώτη φορά σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

2

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ ΜΕ ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΤΡΟΠΟΛΟΓΙΕΣ Σ' ΑΥΤΟ

Παράγραφοι:

I. Κυριαρχία τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων: τά μέσα παραγωγῆς στά χέρια τῶν κεφαλαιοκρατῶν καί οἱ ἄποροι προλετάριοι = μισθωτοί — 2.*

II. Διεύρυνση τῆς σφαίρας κυριαρχίας τοῦ κεφαλαίου: αὔξηση τῆς οἰκονομικῆς σημασίας τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων καί μείωση τῶν μικρῶν — 1.

III. Οἱ κεφαλαιοκρατικές σχέσεις πιέζουν ὅλο καί περισσότερο τήν ἐργατική τάξη: σχετική μείωση τῆς ζήτησης μέ αὔξηση τῆς προσφορᾶς — 4.

IV. Μείωση τῆς τιμῆς τῆς ἐργατικῆς δύναμης. Αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας — 3.

+ ἔτσι (ὁ καπιταλισμός προκαλεῖ;;) αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας, μεγάλωμα τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στούς εὔπορους καί στούς ἄπορους (;+ ;)

V. Οἱ κρίσεις — 5.

VI. Αὔξηση τῆς δυσαρέσκειας τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὄξυνση τῆς πάλης + ἄνοδος τῆς συνείδησης ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη *ἡ κοινωνική ἐπανάσταση, δηλ.*

(ἑρμηνεία της) — 6.

VII. Κοινωνική ἐπανάσταση — πρός τό συμφέρον ὅλης τῆς καταπιεζόμενης ἀνθρωπότητας — 7.

VIII. Γιά νά ἀντικατασταθεῖ ἡ ἐμπορευματική παραγωγή ἀπό τή σοσιαλιστική πρέπει τό προλεταριάτο νά ἔχει τήν *πολιτική ἐξουσία — διχτατορία τοῦ προλεταριάτου* — 8.

---

* Στό χειρόγραφο οἱ ἀριθμοί γράφτηκαν μέ γαλάζιο μολύβι καί δείχνουν, ὅπως φαίνεται, ὅτι ἤθελε νά μετατοπιστοῦν οἱ παράγραφοι. *Ἡ Σύντ.*

IX. Τό ἐργατικό κίνημα ἔγινε διεθνές — 10.

X. Ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία εἶναι τμῆμα τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας — 11.

XI. Ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία ἔχει τόν ἴδιο τελικό σκοπό. Τό καθῆκον τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας εἶναι

{ νά ἀποκαλύπτει τό ἀσυμβίβαστο τῶν συμφερόντων
νά ἐξηγεῖ τή σημασία τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης
νά ὀργανώνει τίς δυνάμεις τῶν ἐργατῶν } — 9.

XII. Ὁ ἄμεσος σκοπός ἀλλάζει λόγω τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ δουλοπαροικιακοῦ συστήματος (καταπίεση ὅλου τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ + κύριο ἐμπόδιο γιά τό ἐργατικό κίνημα).

XIII. Εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐπιδιώκουμε τή δημιουργία νομικῶν θεσμῶν πού ἀποτελοῦν συμπλήρωση τοῦ καπιταλισμοῦ.

XIV. Ἡ ἀπολυταρχία εἶναι ὑπόλειμμα τοῦ δουλοπαροικιακοῦ συστήματος, ὁ χειρότερος ἐχθρός, καί γιά τό λόγο αὐτό τό ἄμεσο καθῆκον εἶναι ἡ ἀνατροπή τῆς *μοναρχίας*.

ΤΡΟΠΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΤΟΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ

	Προτάθηκε στίς 21. Ι. 02.	
III. [Οἱ κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγῆς πιέζουν ὅλο καί περισσότερο τήν ἐργατική τάξη στό βαθμό πού] ἡ τεχνική πρόοδος, [ἀνεβάζοντας τήν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας] ὄχι μόνο κτλ. { ἀντί προξενώντας — **π ρ ο κ α λ ώ ν τ α ς** } + Ἡ αὔξηση τῆς ἀνεργίας, τῆς φτώχειας, τῆς ταπείνωσης καί τῆς καταπίεσης εἶναι ἀναπόφευχτο ἀποτέλεσμα τῆς βασικῆς αὐτῆς τάσης τοῦ καπιταλισμοῦ.	III. Ἡ τεχνική πρόοδος (ἀνεβάζοντας τήν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας;) ὄχι μόνο δίνει στούς κεφαλαιοκράτες τήν ὑλική δυνατότητα νά ἀνεβάζουν τό βαθμό ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν, ἀλλά καί μετατρέπει τή δυνατότητα αὐτή σέ πραγματικότητα, προκαλώντας μιά σχετική μείωση τῆς *ζήτησης* ἐργατικῆς δύναμης ταυτόχρονα μέ τή σχετική καί ἀπόλυτη αὔξηση τῆς προσφορᾶς της. Ἡ αὔξηση τῆς ἀνεργίας, τῆς φτώχειας, τῆς καταπίεσης καί τῆς ταπείνωσης εἶναι τό ἀναπόφευχτο ἀποτέλεσμα τῆς βασικῆς αὐτῆς τάσης τοῦ καπιταλισμοῦ.	«ἐπιτρέπει» … (τῶν βασικῶν τάσεων πού ἀναφέρθηκαν)

Ἡ § νά γίνει 5. IV. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας συνοδεύεται ἔτσι ἀπό τό γεγονός ὅτι **ὅλα** τά ὀφέλη τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς τά μονοπωλεῖ μιά μηδαμινή μειοψηφία, καί ἡ αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου προχωρεῖ παράλληλα μέ τήν αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας, μέ τό μεγάλωμα τῆς ἀπόστασης ἀνάμεσα στούς εὔπορους καί στούς ἄπορους, μέ τό βάθαιμα καί τό πλάταιμα τοῦ χάσματος ἀνάμεσα στήν τάξη τῶν ἰδιοχτητῶν καί στήν τάξη τῶν προλετάριων.

Δέν εἶναι σωστό ὄχι ὅλα

Ἡ § νά γίνει 4. V.* Σέ ἀκόμα μεγαλύτερη ἐπιδείνωση τῆς κατάστασης τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῶν μικρῶν παραγωγῶν ὁδηγοῦν οἱ βιομηχανικές κρίσεις πού προκαλοῦνται ἀναπόφευχτα ἀπό τίς παραπάνω ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ

ὅταν δέν ὑπάρχει κοινωνικός ἔλεγχος πάνω στήν παραγωγή, ὅταν αὐξάνει συνεχῶς ὁ ἀμοιβαῖος συναγωνισμός τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν στήν παγκόσμια ἀγορά **.

ὅταν δέν ὑπάρχει προγραμματισμός τῆς παραγωγῆς, ὅταν αὐξάνει ὁ ἀμοιβαῖος συναγωνισμός τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν στήν παγκόσμια ἀγορά. Ἡ φτώχεια καί ἡ ἐξαθλίωση τῶν μαζῶν συμπληρώνονται μέ τή διασπάθιση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου ἐπειδή δέν μπορεῖ νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ πούληση γιά τά ἐμπορεύματα πού ἔχουν παραχθεῖ.

Ὅταν ὑπάρχει μιά τέτοια κατάσταση στήν κοινωνία, ὅταν δέν ὑπάρχει προγραμματισμός τῆς παραγωγῆς, ὅταν αὐξάνει συνεχῶς ὁ συναγωνισμός τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν στήν παγκόσμια ἀγορά, ἡ πούληση τῶν ἐμπορευμάτων κατανάγκην μένει πίσω ἀπό τήν παραγωγή τους **.

Γράφτηκε ὄχι ἀργότερα ἀπό τίς 8 (21) τοῦ Γενάρη 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1924 στή Λενινιστική Συλλογή, τόμ. II

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

* Στό χειρόγραφο διαγράφεται ἡ ἀρχή τῆς παραγράφου: «Σέ ἀκόμα μεγαλύτερη ὄξυνση τῶν ἀντιθέσεων αὐτῶν». *Ἡ Σύντ.*

* Στό χειρόγραφο ἡ παραλλαγή αὐτή εἶναι σβησμένη. *Ἡ Σύντ.*

3

Η I ΚΑΙ Η II ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

I. Τήν οἰκονομική βάση τῆς σύγχρονης ἀστικῆς κοινωνίας τήν ἀποτελεῖ ὁ κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγῆς ὅπου τό πιό σημαντικό μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν προϊόντων πού παράγονται μέ τή μορφή ἐμπορευμάτων, ἀποτελεῖ ἀτομική ἰδιοχτησία μιᾶς σχετικά ὀλιγάριθμης τάξης ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ δέν μπορεῖ νά διατηρηθεῖ στή ζωή, παρά μόνο πουλώντας τήν ἐργατική της δύναμη. Γιά τό λόγο αὐτό βρίσκεται σέ κατάσταση ἐξαρτημένων μισθωτῶν ἐργατῶν (προλετάριων) πού δημιουργοῦν μέ τήν ἐργασία τους τό εἰσόδημα τῶν ἰδιοχτητῶν τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων (τῶν κεφαλαιοκρατῶν καί τῶν μεγάλων γαιοχτημόνων).

II. Ἡ σφαίρα κυριαρχίας τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς διευρύνεται στό βαθμό πού ἡ συνεχής τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς αὐξάνει τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων κι ἔτσι περιορίζει τό ρόλο τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν στήν οἰκονομική ζωή τῆς κοινωνίας, κατεβάζοντας τό βιοτικό τους ἐπίπεδο, ρίχνοντας μιά μερίδα τους στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου καί μετατρέποντας μιά ἄλλη, ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα, σέ ὑπηρέτες καί σέ φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου.

* * *

I (;). Ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας ὁδηγεῖ σέ μιά ὅλο καί μεγαλύτερη ἐπέκταση καί σέ ὅλο καί μεγαλύτερη κυριαρχία τῶν κεφαλαιοκρατικῶν σχέσεων παραγωγῆς στή Ρωσία. || ;

Γράφτηκε ὄχι νωρίτερα ἀπό τίς 8 (21) τοῦ Γενάρη 1902

Δημοσιεύεται γιά πρώτη φορά, σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

4

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

1. Ἔκθεση σχετικά μέ τό σημεῖο ὅπου βρίσκεται ἡ κατάρτιση τοῦ προγράμματος καί ἡ προετοιμασία του ἀπό τήν ἐπιτροπή.
2. Τό πρωταρχικό σχέδιο τοῦ Γ. Β.
3. Τό σχέδιο ἀλλαγῶν (μέ ὁρισμένα αἰτιολογικά τῶν ἀλλαγῶν).

Γράφτηκε ὄχι νωρίτερα
ἀπό τίς 8 (21) τοῦ Γενάρη 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1924
στή Λενινιστική Συλλογή, τόμ. II

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

5

Η ΑΡΧΙΚΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

ΑΡΧΙΚΗ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ		ΔΙΟΡΘΩΜΕΝΗ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ
Α. Ι. Ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας καί τό ὅλο καί μεγαλύτερο (έντονότερο) τράβηγμά της στίς διεθνεῖς ἐμπορικές ἀνταλλαγές ὁδηγεῖ σέ ὅλο καί μεγαλύτερη ἐπέκταση καί σέ ὅλο καί πληρέστερη κυριαρχία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς σ' αὐτήν.	Νά διατυπωθεῖ διαφορετικά	Ι. Τό ἐντονότερο τράβηγμα τῆς Ρωσίας στίς διεθνεῖς ἐμπορικές ἀνταλλαγές καί ἡ αὔξηση τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς στό ἐσωτερικό τῆς χώρας ὁδηγοῦν σέ ὅλο καί πληρέστερη κυριαρχία μέσα σ' αὐτήν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς πού ἔχει τίς παρακάτω βασικές ἰδιομορφίες.
ΙΙ.* Ἡ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς αὐξάνει ὅλο καί περισσότερο τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, μειώνει τό ρόλο τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν (ἀγροτῶν, βιοτεχνῶν, ἐπαγγελματιῶν κλπ.) στήν οἰκονομική ζωή τῆς χώρας, κα-		ΙΙΙ. Ἡ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς αὐξάνει ὅλο καί περισσότερο τόν ἀριθμό, τό μέγεθος καί τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων κεφαλαιοκρατικῶν ἐπιχειρήσεων, κατεβάζει τό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν μικρῶν ἀνεξάρτητων παραγωγῶν (ἀγροτῶν, βιοτε-

* Στό χειρόγραφο σημειώνεται μετατόπιση τῶν παραγράφων: μέ γαλάζιο μολύβι σβήστηκε τό «ΙΙ» καί μπῆκε «ΙΙΙ» καί ἀντίστροφα. *Ἡ Σύντ.*

τεβάζοντας τό βιοτικό τους ἐπίπεδο, μετατρέποντας μιά μερίδα τους ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα σέ ὑπηρέτες καί σέ φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου, καί ρίχνοντας μιά ἄλλη στίς γραμμές τῆς ἄπορης, τῆς στερημένης ἀπό μέσα παραγωγῆς, τάξης (τοῦ προλεταριάτου).

χνῶν, ἐπαγγελματιῶν), ἄλλους ἀπ' αὐτούς τούς μετατρέπει σέ ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου, κι ἄλλους τούς καταστρέφει ἐντελῶς καί τούς ρίχνει στίς γραμμές τῆς ἄπορης, τῆς στερημένης ἀπό μέσα παραγωγῆς, τάξης (τοῦ προλεταριάτου).

III. Τό πιό σημαντικό μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων συγκεντρώνεται ὅλο καί περισσότερο στά χέρια μιᾶς σχετικά ὀλιγάριθμης τάξης ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ αὐξανόμενη ὁλοένα πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ δέν μπορεῖ νά διατηρηθεῖ στή ζωή, παρά μόνο πουλώντας τήν ἐργατική της δύναμη. Γιά τό λόγο αὐτό πέφτει στήν κατάσταση τῶν ἐξαρτημένων μισθωτῶν ἐργατῶν (προλετάριων) πού δημιουργοῦν μέ τήν ἐργασία τους τό εἰσόδημα τῶν ἰδιοχτητῶν τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων (τῶν κεφαλαιοκρατῶν καί τῶν μεγάλων γαιοχτημόνων).

IV. Ἡ τεχνική πρόοδος, ἀνεβάζοντας τήν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, ἐπιτρέπει στούς κεφαλαιοκράτες νά μεγαλώνουν τό βαθμό ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν, προκαλώντας μιά σχετική μείωση τῆς ζήτησης τῆς ἐργατικῆς δύναμης (δηλ. αὔξηση τῆς ζήτησης δυσανάλογη (μικρότερη) σέ σχέση μέ τήν αὔξηση τοῦ κεφαλαίου) μαζί μέ μιά σχετική καί ἀπόλυτη αὔξηση τῆς προσφορᾶς της. Αὐτά, ὅπως καί οἱ βασικές τάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ πού ἀναφέρθηκαν πιό πάνω, ὁδηγοῦν στήν αὔξηση τῆς ἀνεργίας, τῆς ἀθλιότητας, τῆς ἐκμετάλλευσης, τῆς καταπίεσης καί τῆς ταπείνωσης.

V. Μεγαλύτερη ἀκόμα ἐπιδείνωση τῆς κατάστασης τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῶν μικροπαραγωγῶν φέρνουν οἱ βιομηχανικές κρίσεις πού προκαλοῦνται ἀναπόφευχτα ἀπό τίς παραπάνω ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀπό τή χαρακτηριστική γι' αὐτόν ἔλλειψη προγραμματισμοῦ τῆς παραγωγῆς (πού καμιά ἕνωση ἐπιχειρηματιῶν δέν μπορεῖ νά τήν παραμερίσει), ἀπό τήν αὔξηση τοῦ ἀμοιβαίου συναγωνισμοῦ τῶν κεφαλαιοκρατικῶν χωρῶν στήν παγκόσμια ἀγορά. Ἡ φτώχεια καί ἡ ἀθλιότητα τῶν μαζῶν συμπληρώνονται μέ τή διασπάθιση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, ἐπειδή δέν μποροῦν νά βρεθοῦν ἀγορές γιά τά παραχθέντα ἐμπορεύματα.

VI. Ἔτσι, ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας συνοδεύεται	Νά διατυπωθεῖ διαφορετικά	VI. Ἔτσι, ἡ γιγάντια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς καί τῆς ὅλο καί περισσότερο κοινωνικοποιούμενης ἐργασίας συνοδεύεται

ἀπό τό γεγονός ὅτι τά κυριότερα ὀφέλη αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης τά μονοπωλεῖ μιά μηδαμινή μειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ, καί ἡ αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου προχωρεῖ παράλληλα μέ τήν αὔξηση τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας, μέ τό μεγάλωμα τῆς απόστασης ἀνάμεσα στούς εὔπορους καί στούς ἄπορους, μέ τό βάθαιμα καί τό πλάταιμα τοῦ χάσματος ἀνάμεσα στήν τάξη τῶν ἰδιοχτητῶν (τήν ἀστική τάξη) καί στήν τάξη τῶν προλετάριων.

VII. Ἀλλά τή στιγμή ἀκριβῶς πού μεγαλώνουν καί ἀναπτύσσονται ὅλες αὐτές οἱ ἀναπόφευχτες ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ,

μεγαλώνει ἐπίσης ἡ δυσαρέσκεια καί ἡ ἀγανάχτηση τῆς ἐργατικῆς τάξης, μεγαλώνει ἡ συνοχή της λόγω τῶν ἴδιων τῶν συνθηκῶν τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς, ὀξύνεται	μεγαλώνει ὁ ἀριθμός καί ἡ συνοχή, ἡ δυσαρέσκεια καί ἡ ἀγανάχτηση τῶν προλετάριων, ὀξύνεται

ὁ ἀγώνας τῆς ἐργατικῆς τάξης ἐνάντια στήν τάξη τῶν κεφαλαιοκρατῶν, μεγαλώνει ὁ πόθος της ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τόν ἀφόρητο ζυγό τοῦ καπιταλισμοῦ.

VIII. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης. Γιά τήν ανατροπή τοῦ ζυγοῦ τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ κοινωνική ἐπανάσταση, δηλ.	VIII. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι ἔργο μόνο τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης, γιατί ὅλες οἱ ἄλλες τάξεις τῆς σύγχρονης κοινωνίας εἶναι ὑπέρ τῆς διατήρησης τῶν βάσεων τοῦ ὑφιστάμενου οἰκονομικοῦ συστήματος. Γιά τήν πραγματική ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης

εἶναι ἀπαραίτητη ἡ κοινωνική ἐπανάσταση πού ἀπορέει φυσιολογικά ἀπό ὅλη τήν ἀνάπτυξη τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς, δηλ.

ἡ κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας στά μέσα παραγωγῆς, ἡ μετατροπή τους σέ κοινωνική ἰδιοχτησία καί ἡ ἀντικατάσταση τῆς κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς ἐμπορευμάτων ἀπό τή σοσιαλιστική ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς προϊόντων πρός ὄφελος ὅλης τῆς κοινωνίας, γιά τήν ἐξασφάλιση πλέριας εὐημερίας καί ἐλεύθερης ὁλόπλευρης ἀνάπτυξης *ὅλων* τῶν μελῶν της.

IX. Γιά νά ἐπιτελέσει τό προλεταριάτο τήν κοινωνική αὐτή ἐπανάσταση, πρέπει νά καταχτήσει τήν *πολιτική ἐξουσία*, πού θά τό κάνει κύριο τῆς κατάστασης καί θά τοῦ ἐπιτρέψει νά παραμερίσει ὅλα τά ἐμπόδια πού στέκουν στό δρόμο πρός τό μεγάλο του σκοπό. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ἡ *διχτατορία τοῦ προλεταριάτου* ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο πολιτικό ὅρο τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης.

X. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ προλεταριάτου θά εἶναι ἀπελευθέρωση ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας πού καταπιέζεται καί ὑποφέρει σήμερα, γιατί θά βάλει τέρμα σ' ὅλες τίς μορφές καταπίεσης κι ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο.

XI. Ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία βάζει καθῆκον της νά δείχνει στούς ἐργάτες τήν ἀγεφύρωτη ἀντίθεση τῶν συμφερόντων τους μέ τά συμφέροντα τῶν κεφαλαιοκρατῶν, — νά ἐξηγεῖ στό προλεταριάτο τήν ἱστορική σημασία, τό χαρακτήρα καί τούς ὅρους τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης πού ἔχει νά ἐπιτελέσει, — νά ὀργανώνει ἕνα ἐπαναστατικό ταξικό κόμμα, ἱκανό νά καθοδηγεῖ ὅλες τίς ἐκδηλώσεις τῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια σ' ὁλόκληρο τό σημερινό κοινωνικό καί πολιτικό σύστημα.

XII. Ἡ ἀνάπτυξη ὅμως τῶν διεθνῶν ἀνταλλαγῶν καί τῆς παραγωγῆς γιά τήν παγκόσμια ἀγορά καθιέρωσε (δημιούργησε) μιά τόσο στενή σύνδεση ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς λαούς τοῦ πολιτισμένου (;) κόσμου, ὥστε ὁ μεγάλος σκοπός τῆς ἀπελευθερωτικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνο μέ τίς ἑνωμένες προσπάθειες τῶν προλετάριων ὅλων τῶν χωρῶν. Γιά τό λόγο αὐτό * τό σύγχρονο ἐργατικό κίνημα ἔπρεπε νά γίνει κι

* Οἱ λέξεις «ὁ μεγάλος σκοπός τῆς ἀπελευθερωτικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνο μέ τίς ἑνωμένες προσπάθειες τῶν προλετάριων ὅλων τῶν χωρῶν. Γιά τό λόγο αὐτό» στό χειρόγραφο εἶναι σβησμένες. *Ἡ Σύντ.*

ἀπό καιρό ἔγινε κιόλας διεθνές, καί ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία θεωρεῖ τόν ἑαυτό της ἕνα ἀπό τά τμήματα τῆς παγκόσμιας στρατιᾶς τοῦ προλεταριάτου, *μέρος τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας.*

B.

I. Ὡστόσο οἱ ἄμεσοι σκοποί τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας ἀλλάζουν σημαντικά ἐπειδή τά πολυάριθμα ὑπολείμματα τοῦ προκαπιταλιστικοῦ, τοῦ δουλοπαροικιακοῦ κοινωνικοῦ συστήτος πού ὑπάρχουν στή χώρα μας, παρεμποδίζουν σέ ἐξαιρετικό βαθμό τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, κατεβάζουν τό βιοτικό ἐπίπεδο τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ, συνεπάγονται ἀσιατικές-βάρβαρες μορφές ξεκληρίσματος τῶν ἑκατομμυρίων τῆς ἀγροτιᾶς, κρατοῦν στό σκοτάδι, χωρίς δικαιώματα κι ἐξουθενωμένο ὅλο τό λαό. Ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία εἶναι ἀναγκασμένη νά παλαίβει ἀκόμα γιά τούς θεσμούς ἐκείνους τῶν ἀστικῶν καί πολιτικῶν ἐλευθεριῶν πού ὑπάρχουν ἤδη στίς ἀναπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χῶρες καί εἶναι ὁπωσδήποτε ἀπαραίτητοι γιά τήν πλήρη κι ὁλόπλευρη ἀνάπτυξη τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στήν ἀστική τάξη *.

II. Ἡ τσαρική ἀπολυταρχία ἀποτελεῖ τό πιό σημαντικό ὑπόλειμμα τοῦ δουλοπαροικιακοῦ συστήματος, τό πιό ἰσχυρό στήριγμα ὅλης τῆς βαρβαρότητας καί ὅλων τῶν δεινῶν, ἀπό τά ὁποῖα ἔχουν ἤδη λυτρωθεῖ οἱ ἐλεύθερες πολιτικά χῶρες· αὐτή εἶναι ὁ χειρότερος καί ὁ πιό ἐπικίνδυνος ἐχθρός τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τοῦ προλεταριάτου.

Τό πιό σημαντικό ἀπό τά ὑπολείμματα αὐτά τῆς δουλοπαροικίας, τό πιό ἰσχυρό στήριγμα ὅλης αὐτῆς τῆς βαρβαρότητας εἶναι ἡ τσαρική ἀπολυταρχία. Αὐτή εἶναι ὁ χειρότερος κι ὁ πιό ἐπικίνδυνος ἐχθρός τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τοῦ προλεταριάτου καί τῆς πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης ὅλου τοῦ λαοῦ.

Γι' αὐτό τό λόγο ἡ ρωσική σοσιαλδημοκρατία βάζει σάν ἄμεσο πολιτικό καθῆκον της τήν ἀνατροπή τῆς τσαρικῆς ἀπολυταρ-

---

* Ἡ φράση αὐτή εἶναι σβησμένη στό χειρόγραφο. *Ἡ Σύντ.*

χίας καί τήν ἀντικατάστασή της μέ *δημοκρατία*, βασισμένη σέ δημοκρατικό σύνταγμα πού θά ἐξασφαλίσει:

1) τήν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ λαοῦ, δηλ. ...

Γράφτηκε ἀνάμεσα στίς 8 καί 25 τοῦ Γενάρη
(21 τοῦ Γενάρη καί 7 τοῦ Φλεβάρη) 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1924
στή Λενινιστική Συλλογή, τόμ. II

Δημοσιεύεται σύμφωνα
μέ τό χειρόγραφο

6

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

I–VI. Α) Ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας καί οἱ βασικές ἰδιομορφίες τοῦ καπιταλισμοῦ.

VII–XII. Β) Ἡ ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου καί τά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

Γ) Οἱ ἄμεσοι σκοποί τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν καί τά πολιτικά τους αἰτήματα.

Δ) Οἱ κοινωνικές (ἐργατικές) μεταρυθμίσεις.

Ε) Ἡ οἰκονομική μεταρύθμιση καί τά αἰτήματα γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικιακῆς κοινωνίας.

ΣΤ) Κατακλείδα («οὐρά»).

Α) Ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Ρωσίας καί τά γενικά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

B) Τά εἰδικά πολιτικά καθήκοντα καί πολιτικά αἰτήματα τῆς σοσιαλδημοκρατίας.

C) Οἱ κοινωνικές μεταρυθμίσεις.

D) Οἱ οἰκονομικοί καί ἀγροτικοί μετασχηματισμοί (μεταρυθμίσεις).

Γράφτηκε ἀνάμεσα στίς 8 καί 25 τοῦ Γενάρη (21 τοῦ Γενάρη καί 7 τοῦ Φλεβάρη) 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1924 στή Λενινιστική Συλλογή τόμ. ΙΙ

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

7

Η ΑΡΧΙΚΗ ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΑΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

'Εκτός άπό αὐτά, τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας ζητάει:

α) γιά νά ὀργανωθοῦν δημοκρατικά τά δημόσια οἰκονομικά — νά καταργηθοῦν ὅλοι οἱ ἔμμεσοι φόροι καί νά καθιερωθεῖ προοδευτική φορολογία τοῦ εἰσοδήματος

β) γιά νά ἐξαλειφθοῦν ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ μας δουλοπαροικιακοῦ καθεστῶτος

1) νά καταργηθοῦν οἱ δόσεις ἐξαγορᾶς καί τά γεώμορα, καθώς καί ὅλες οἱ ὑποχρεώσεις πού βαραίνουν τώρα τήν ἀγροτιά σάν φορολογούμενη τάξη·

2) νά καταργηθεῖ ἡ ἀλληλέγγυα εὐθύνη κι ὅλοι οἱ νόμοι πού δεσμεύουν τόν ἀγρότη νά διαθέτει τή γῆ του·

3) νά ἐπιστραφοῦν στό λαό τά χρηματικά ποσά πού πάρθηκαν ἀπό αὐτόν μέ τή μορφή δόσεων ἐξαγορᾶς καί γεώμορων. Νά δημευθοῦν γιά τό σκοπό αὐτό οἱ μοναστηριακές περιουσίες καί τά χτήματα τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας, καί νά ἐπιβληθεῖ ἐπίσης εἰδικός φόρος στή γῆ τῶν μεγάλων εὐγενῶν-γαιοχτημόνων πού ἐπωφελήθηκαν ἀπό τά δάνεια ἐξαγορᾶς. Τά ποσά πού θά ἐξευρεθοῦν μέ τόν τρόπο αὐτόν, νά ἀποτελέσουν εἰδικό λαϊκό κεφάλαιο γιά τίς πολιτιστικές ἀνάγκες καί τούς ἀγαθοεργούς σκοπούς τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων·

4) νά δημιουργηθοῦν ἐπιτροπές τῶν ἀγροτῶν

(α) γιά τήν ἐπιστροφή στίς ἀγροτικές κοινότητες (μέ ἀπαλλοτρίωση ἤ — σέ περίπτωση πού οἱ γαῖες πέρασαν ἀπό χέρι σέ χέρι, — μέ

ἐξαγορά κτλ.) τῶν γαιῶν πού ἀφαιρέθηκαν ἀπό τούς ἀγρότες μέ τήν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας καί ἀποτελοῦν στά χέρια τῶν τσιφλικάδων ὄργανο ὑποδούλωσης τῶν ἀγροτῶν·

(β) γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας πού διασώζονται στά Οὐράλια, στά Ἀλτάια, στή Δυτική ἀκρινή περιοχή καί σ' ἄλλες περιοχές τοῦ κράτους·

5) νά δοθεῖ στά δικαστήρια τό δικαίωμα νά μειώνουν τά ἐξαιρετικά μεγάλα ἐνοίκια γῆς καί ν' ἀκυρώνουν τίς συναλλαγές πού ἔχουν ὑποδουλωτικό χαρακτήρα.

Τό σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Ρωσίας θεωρεῖ ὅτι ἡ πλήρης, συνεπής καί δριστική πραγματοποίηση τῶν παραπάνω πολιτικῶν καί κοινωνικῶν μετασχηματισμῶν μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνο μέ τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας καί τή σύγκληση συνταχτικῆς συνέλευσης, ἐλεύθερα ἐκλεγμένης ἀπ' ὅλο τό λαό.

Γράφτηκε ὄχι ἀργότερα ἀπό τίς 25 τοῦ Γενάρη (7 τοῦ Φλεβάρη) 1902

Δημοσιεύεται γιά πρώτη φορά, σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

8

ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ 1η

Ἡ ἐμπορευματική παραγωγή τῆς Ρωσίας ἀναπτύσσεται ὅλο καί πιό γοργά, μεγαλώνει ἡ συμμετοχή τῆς χώρας στίς διεθνεῖς ἐμπορικές ἀνταλλαγές *, καί ἡ κυριαρχία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς σ' αὐτήν γίνεται ὅλο καί πληρέστερη.

Ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ δέν μπορεῖ νά διατηρηθεῖ στή ζωή παρά μόνο πουλώντας τήν ἐργατική της δύναμη. Ἔτσι περιέρχεται στήν κατάσταση τῶν μισθωτῶν ἐργατῶν (προλετάριων) πού ἐξαρτῶνται ἀπό μιά σχετικά ὀλιγάριθμη τάξη κεφαλαιοκρατῶν καί μεγάλων γαιοχτημόνων, οἱ ὁποῖοι συγκεντρώνουν στά χέρια τους τό σημαντικότερο μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς καί κυκλοφορίας τῶν ἐμπορευμάτων **.

Τό σημαντικότερο μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς συγκεντρώνεται στά χέρια μιᾶς ἐλάχιστης μερίδας κεφαλαιοκρατῶν καί μεγάλων γαιοχτημόνων σάν ἀτομική τους ἰδιοχτησία. Ὅλο καί πιό πολλοί γίνονται οἱ ἐργαζόμενοι πού, χάνοντας τά μέσα παραγωγῆς, εἶναι ἀναγκασμένοι νά καταφεύγουν στήν πούληση τῆς ἐργατικῆς τους δύναμης. Ἔτσι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί καταντοῦν ἐξαρτημένοι μισθωτοί ἐργάτες (προλετάριοι), πού δημιουργοῦν μέ τήν ἐργασία τους τό εἰσόδημα τῶν ἰδιοχτητῶν.

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ αὐξάνει ὅλο καί περισσότερο τόν ἀριθμό, τίς διαστάσεις καί τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, κατεβάζει τό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν ἀνεξάρτητων μικροπαραγωγῶν (ἀγροτῶν, βιοτεχνῶν, ἐπαγγελμα-

---

* Οἱ λέξεις «μεγαλώνει ἡ συμμετοχή τῆς χώρας στίς διεθνεῖς ἐμπορικές ἀνταλλαγές» στό χειρόγραφο εἶναι σβησμένες. *Ἡ Σύντ.*

** Στό χειρόγραφο ἡ παράγραφος αὐτή εἶναι σβησμένη. *Ἡ Σύντ.*

τιῶν), ἄλλους ἀπ' αὐτούς τούς καταντάει ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου, καί ἄλλους τούς ρίχνει στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου.

Ὅσο προχωρεῖ ἡ τεχνική πρόοδος τόσο μεγαλύτερες δυνατότητες ἀποχτοῦν οἱ κεφαλαιοκράτες νά αὐξάνουν τό βαθμό ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν, τόσο περισσότερο ἡ αὔξηση τῆς ζήτησης ἐργατικῆς δύναμης μένει πιό πίσω ἀπό τήν αὔξηση τῆς προσφορᾶς της.

Ἡ αὔξηση τῆς ἀθλιότητας, τῆς ἀνεργίας, τῆς ἐκμετάλλευσης, τῆς καταπίεσης καί τῆς ταπείνωσης εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν βασικῶν τάσεων τοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ ἀνέχεια, ἡ ἀνεργία, ὁ ζυγός τῆς ἐκμετάλλευσης καί οἱ κάθε εἴδους ταπεινώσεις ἀποβαίνουν ἡ μοίρα ὅλο καί πιό πλατιῶν στρωμάτων τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ.

Τό προτσές αὐτό τό ὀξύνουν ἀκόμα περισσότερο οἱ βιομηχανικές κρίσεις πού προκαλοῦνται ἀναπόφευχτα ἀπό τίς παραπάνω ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ φτώχεια καί ἡ ἀθλιότητα τῶν μαζῶν συνυπάρχουν μέ τή διασπάθιση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου, ἐπειδή τά ἐμπορεύματα πού ἔχουν παραχθεῖ δέν εἶναι δυνατό νά πουληθοῦν.

Ἔτσι, ἡ γιγάντια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς κι ὅλο καί περισσότερο κοινωνικοποιούμενης ἐργασίας συνοδεύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι τά κυριότερα ὀφέλη τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς τά μονοπωλεῖ μιά μηδαμινή μειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Μαζί μέ τήν αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου αὐξάνει ἡ κοινωνική ἀνισότητα, βαθαίνει καί πλαταίνει τό χάσμα ἀνάμεσα στήν τάξη τῶν ἰδιοχτητῶν (ἀστική τάξη) καί στήν τάξη τῶν προλετάριων.

(Α) § III. Ἡ μικρή παραγωγή ἐκτοπίζεται ὅλο καί περισσότερο ἀπό τή μεγάλη. Οἱ μικροί ἀνεξάρτητοι παραγωγοί (ἀγρότες, βιοτέχνες, ἐπαγγελματίες) μετατρέπονται ἤ σέ προλετάριους, ἤ σέ ὑπηρέτες καί σέ φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ ἀδιάκοπη τελειοποίηση τῆς τεχνικῆς ἔχει ἀποτέλεσμα νά ἐκτοπίζεται ὅλο καί περισσότερο ἡ μικρή παραγωγή ἀπό τή μεγάλη. Τό σπουδαιότερο μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς (τῆς γῆς καί τῶν ἐργοστασίων, τῶν ἐργαλείων καί τῶν μηχανῶν, τῶν σιδηροδρόμων καί τῶν ἄλλων συγκοινωνιακῶν μέσων) συγκεντρώνεται στά χέρια μιᾶς σχετικά ἀσήμαντης μερίδας κεφαλαιοκρα-

τῶν καί μεγάλων γαιοχτημόνων σάν ἀτομική τους ἰδιοχτησία. Οἱ ἀνεξάρτητοι μικροπαραγωγοί (ἀγρότες, βιοτέχνες, ἐπαγγελματίες) καταστρέφονται ὅλο καί περισσότερο, χάνουν τά μέσα παραγωγῆς κι ἔτσι μετατρέπονται σέ προλετάριους ἤ γίνονται ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου. Ἡ διαρκῶς αὐξανόμενη πλειοψηφία τῶν ἐργαζομένων ἀναγκάζεται νά καταφεύγει στήν πούληση τῆς ἐργατικῆς της δύναμης.

Ἔτσι, γίνονται μισθωτοί ἐργάτες πού βρίσκονται σέ κατάσταση ἐξάρτησης ἀπό τούς ἰδιοχτῆτες, δημιουργώντας μέ τήν ἐργασία τους τά πλούτη τῶν ἰδιοχτητῶν.

Οἱ μισθωτοί αὐτοί ἐργάτες (προλετάριοι) περιέρχονται ἔτσι σέ κατάσταση ἐξάρτησης ἀπό τούς ἰδιοχτῆτες, δημιουργώντας μέ τήν ἐργασία τους τά εἰσοδήματα τῶν ἰδιοχτητῶν.

ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ 2η

Ὅλο καί πιό γοργά ἀναπτύσσεται ἡ ἐμπορευματική παραγωγή τῆς Ρωσίας, ὅλο καί πιό πλέρια γίνεται σ' αὐτήν ἡ κυριαρχία τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς.

Τό σημαντικότερο μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς (τῆς γῆς καί τῶν ἐργοστασίων, τῶν ἐργαλείων καί τῶν μηχανῶν, τῶν σιδηροδρόμων καί τῶν ἄλλων συγκοινωνιακῶν μέσων) συγκεντρώνεται στά χέρια μιᾶς σχετικά ἀσήμαντης μερίδας κεφαλαιοκρατῶν καί μεγάλων γαιοχτημόνων, σάν ἀτομική τους ἰδιοχτησία.

Ὅλο καί περισσότεροι ἐργαζόμενοι, χάνοντας (στερούμενοι) τά μέσα παραγωγῆς, εἶναι ἀναγκασμένοι νά καταφεύγουν στήν πούληση τῆς ἐργατικῆς τους δύναμης. Οἱ μισθωτοί αὐτοί ἐργάτες (προλετάριοι) περιέρχονται ἔτσι σέ κατάσταση ἐξάρτησης ἀπό τούς ἰδιοχτῆτες, δημιουργώντας μέ τήν ἐργασία τους τά εἰσοδήματα τῶν τελευταίων.

Ὅλο καί περισσότεροι δουλευτές ἀναγκάζονται νά πουλᾶνε τήν ἐργατική τους δύναμη, νά γίνονται μισθωτοί ἐργάτες, ἐξαρτημένοι ἀπό τούς ἰδιοχτῆτες, δημιουργώντας μέ τήν ἐργασία τους τά πλούτη τῶν τελευταίων.

Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ αὐξάνει ὅλο καί περισσότερο τόν ἀριθμό, τίς διαστάσεις καί τήν οἰκονομική σημασία τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἐπιδεινώνει τήν κατάσταση τῶν ἀνεξάρτη-

των μικροπαραγωγῶν (ἀγροτῶν, βιοτεχνῶν, ἐπαγγελματιῶν), ἄλλους ἀπ' αὐτούς τούς καταντάει ὑπηρέτες καί φόρου ὑποτελεῖς τοῦ κεφαλαίου, κι ἄλλους τούς ρίχνει στίς γραμμές τοῦ προλεταριάτου.

Ὅσο προχωρεῖ ἡ τεχνική πρόοδος τόσο μεγαλύτερες δυνατότητες ἀποχτοῦν οἱ κεφαλαιοκράτες νά αὐξάνουν τό βαθμό ἐκμετάλλευσης τῶν ἐργατῶν, τόσο περισσότερο ἡ αὔξηση τῆς ζήτησης ἐργατικῆς δύναμης μένει πίσω ἀπό τήν αὔξηση τῆς προσφορᾶς της. Ἡ ἀνέχεια καί ἡ ἀνεργία, ὁ ζυγός τῆς ἐκμετάλλευσης καί οἱ κάθε εἴδους ταπεινώσεις ἀποβαίνουν ἡ μοίρα ὅλο καί πιό πλατιῶν στρωμάτων τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ.

Τό προτσές αὐτό τό ὀξύνουν ἀκόμα περισσότερο οἱ βιομηχανικές κρίσεις πού προκαλοῦνται ἀναπόφευχτα ἀπό τίς βασικές ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ φτώχεια καί ἡ ἀθλιότητα τῶν μαζῶν συνυπάρχουν μέ τή διασπάθιση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου ἐπειδή τά ἐμπορεύματα πού ἔχουν παραχθεῖ δέν εἶναι δυνατό νά πουληθοῦν.

Ἔτσι, ἡ γιγάντια ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς κι ὅλο καί περισσότερο κοινωνικοποιούμενης ἐργασίας συνοδεύεται ἀπό τό γεγονός ὅτι τά κυριότερα ὀφέλη τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς τά μονοπωλεῖ μιά μηδαμινή μειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Μαζί μέ τήν αὔξηση τοῦ κοινωνικοῦ πλούτου αὐξάνει ἡ κοινωνική ἀνισότητα, βαθαίνει καὶ πλαταίνει τό χάσμα ἀνάμεσα στήν τάξη τῶν ἰδιοχτητῶν (ἀστική τάξη) καί στήν τάξη τοῦ προλεταριάτου *.

Γράφτηκε ἀνάμεσα στίς 25 τοῦ Γενάρη καί 18 τοῦ Φλεβάρη (7 τοῦ Φλεβάρη καί 3 τοῦ Μάρτη) 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1924 στή Λενινιστική Συλλογή, τόμ. II

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

---

* Στό πίσω μέρος τοῦ χειρογράφου ὑπάρχει ἡ παρακάτω σημείωση γραμμένη μέ μολύβι: «...ἀπορίπτοντας κατηγορηματικά ὅλα αὐτά τά μεταρυθμιστικά σχέδια πού συνδέονται μέ ὁποιαδήποτε διεύρυνση ἤ ἑδραίωση τῆς ἀστυνομικῆς-ὑπαλληλικῆς κηδεμονίας πάνω στίς ἐργαζόμενες μάζες...». Ἡ διατύπωση αὐτή προτάθηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν σάν τροποποίηση στήν κατακλείδα τοῦ «Σχεδίου προγράμματος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας» (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 214). *Ἡ Σύντ.*

Все быстрее развивается товарное производство в России, все более полное господство приобретает в ней капиталистический способ производства.

Важнейшая часть средств производства (земли и фабрик, орудий и машин, жел. дорог и других средств сообщения) сосредоточивается в руках сравнительно ~~ничтожного~~ числа капиталистов и крупных землевладельцев, как их частная собственность. Все большее и большее число работников, утративших средства производства, вынуждено прибегать к продаже своей рабочей силы. Эти наемные рабочие (пролетарии) оказываются таким образом в зависимом положении от собственников, создавая своим трудом их доходы.

Развитие капитализма все более увеличивает число, размеры и хозяйственное значение крупных предприятий, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ всех мелких самостоя-

Все большее число работников вынуждается прибегать к продаже своей рабочей силы, становясь наемными рабочими, которые ставятся в зависимость у собственников, созидая своим трудом их богатства.

Ἡ πρώτη σελίδα τοῦ
χειρογράφου τοῦ Β.Ι. Λένιν
«Προσχέδιο τοῦ σχεδίου προγράμματος»
Παραλλαγή 2η. — 1902

9

ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΣΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

«Γιά τήν ἐξάλειψη τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ παλιοῦ δουλοπαροικιακοῦ καθεστῶτος τό κόμμα θά ἐπιδιώκει».

Δέ θά ἔπρεπε νά προστεθεῖ «καί πρός τό συμφέρον τῆς ἐλεύθερης ἀνάπτυξης τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό».

Ὑπέρ αὐτοῦ συνηγορεῖ τό γεγονός ὅτι ἐμεῖς πρέπει κι ἐδῶ νά διαχωρίσουμε κατηγορηματικά τόν ἑαυτό μας ἀπό τήν *ἀστική δημοκρατία*, ἡ ὁποία σ᾽ ὅλες τίς ἀποχρώσεις της πρόθυμα θά προσυπογράφει μόνο τήν πρώτη, φυσικά, αἰτιολόγηση.

* * *

NB: στό *ἐργατικό* μέρος νά προστεθεῖ:
Καθιέρωση μέ νόμο τῆς ἑβδομαδιαίας πληρωμῆς γιά ὅλες τίς συμφωνίες μίσθωσης ἐργατῶν.

Γράφτηκε ἀνάμεσα στίς 25 τοῦ Γενάρη καί 18 τοῦ Φλεβάρη (7 τοῦ Φλεβάρη καί 3 τοῦ Μάρτη) 1902

Δημοσιεύεται γιά πρώτη φορά σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΛΕΧΑΝΟΦ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΞΕΛΡΟΝΤ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ «ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ» [157]

«4. τήν ὀργάνωση ἐπιτροπῶν τῶν ἀγροτῶν:

α) γιά τήν ἐπιστροφή στίς ἀγροτικές κοινότητες (μέ ἀπαλλοτρίωση ἤ — σέ περίπτωση πού οἱ γαῖες πέρασαν ἀπό χέρι σέ χέρι, — μέ ἐξαγορά κτλ.) τῶν γαιῶν πού ἀφαιρέθηκαν ἀπό τούς ἀγρότες μέ τήν κατάργηση τῆς δουλοπαροικίας καί ἀποτελοῦν στά χέρια τῶν τσιφλικάδων ὄργανο ὑποδούλωσης τῶν ἀγροτῶν. . .» *

Πλεχάνοφ. *NB.* Παρακαλῶ νά προσεχτεῖ τό ἑξῆς: ἡ *ἀπαλλοτρίωση* (Ἀρ. 3) δέν ἀποκλείει τήν *ἐξαγορά*· ἡ *ἐξαγορά* δέν ἀποκλείει τήν *ἀπαλλοτρίωση* (ἀποδείξεις δέ χρειάζονται)· «ἡ ἐξαγορά κτλ.» (Ἀρ. 2) εἶναι ἁπλῶς ἐξαγορά, — τό «κτλ.» πρέπει νά φύγει ἀπό τή μέση. Καί ἡ φράση πού εἶναι σέ παρένθεση μπορεῖ νά ἀντικατασταθεῖ μέ αὐτή (μέ ἐξαγορά, ἄν ὕστερα ἀπό τό 1861 ἡ *γῆ* [καί ὄχι οἱ γαῖες] (Ἀρ. 1) πέρασε μέ πούληση σέ ἄλλα χέρια). Τότε θά εἶναι καθαρό ὅτι στίς ἄλλες περιπτώσεις ἡ ἐπιστροφή θά γίνει χωρίς ἀποζημίωση τῶν σημερινῶν κατόχων. Ἄν ὅμως ἡ γῆ πέρασε σέ ἄλλα χέρια μέ κληρονομιά ἤ μέ *δωρεά* ἤ μέ *ἀνταλλαγή*, τότε δέν πρέπει νά

Ἀρ. 1 — ἐφόσον στό πρόγραμμα γράφεται «γαιῶν», ἄν μπεῖ στήν παρένθεση «γῆ» τότε δέν εἶναι γραμματικά σωστό.

Ἀρ. 2 — τό «κτλ.» περιλαβαίνει καί τήν ἀνταλλαγή γῆς μέ γῆ, καί τή δουλεία χτήματος, καί τήν ἐπαναχάραξη τῶν συνόρων *καί ἄλλα*. Γι' αὐτό δέν εἶναι καθόλου σωστό νά ἀφαιρεθεῖ.

Ἀρ. 3 — ἡ «ἀπαλλοτρίωση» συνήθως προϋποθέτει *στέρηση* τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοχτησίας, δηλ. ἀφαίρεσή της χωρίς

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 310. *Ἡ Σύντ.*

γίνει ἐξαγορά. Νομίζω ὅτι θά προφθάσουμε νά κάνουμε τήν ἀλλαγή αὐτή.
Ἀ ξ ε λ ρ ό ν τ. *Συμφωνῶ.* Π. Α.

ἀποζημίωση. Γι᾽ αὐτό ἡ ἀντιπαραβολή της μέ τήν ἐξαγορά δέν εἶναι καθόλου τόσο παράξενη ὅσο νομίζει ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων.

«Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά παλαίβουμε ἐνάντια σ᾽ ὅλα τά ὑπολείμματα τῶν δουλοπαροικιακῶν σχέσεων, — αὐτό γιά ἕνα σοσιαλδημοκράτη εἶναι ἔξω ἀπό κάθε ἀμφιβολία. Ἐπειδή ὅμως οἱ σχέσεις αὐτές περιπλέκονται κατά τόν πιό πολύπλοκο τρόπο μέ τίς ἀστικές, *χρειάζεται* νά εἰσδύσουμε, ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ἡ ἔκφραση, ὥς τήν καρδιά τῆς πλοκῆς αὐτῆς, χωρίς νά φοβόμαστε τήν πολυπλοκότητα τοῦ προβλήματος» *.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Γιά νά μάθει κανείς ποιά εἶναι ἡ καρδιά, δέ χρειάζεται νά ζητήσει *συγγνώμη*.

; ;

«...τό ἐργατικό μέρος περιέχει διεκδικήσεις πού στρέφονται ἐνάντια στήν *ἀστική τάξη*, ἀντίθετα, τό ἀγροτικό περιέχει διεκδικήσεις πού στρέφονται ἐνάντια στούς *τσιφλικάδες-ἀφέντες* δουλοπάροικων (θά ἔλεγα ἐνάντια στούς φεουδάρχες, ἄν τό ζήτημα τῆς χρησιμοποίησης τοῦ ὅρου αὐτοῦ γιά τούς γαιοχτήμονες εὐγενεῖς μας δέν ἦταν τόσο ἐπίμαχο ζήτημα [1]).

---

[1] Προσωπικά προτιμῶ τή θετική λύση αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, στήν προκειμένη ὅμως περίπτωση δέν εἶναι, φυσικά, κατάλληλος οὔτε ὁ τόπος οὔτε ὁ χρόνος γιά νά αἰτιολογήσουμε ἤ ἔστω καί νά προτείνουμε τή λύση αὐτή, γιατί τώρα πρόκειται γιά τήν ὑπεράσπιση τοῦ συλλογικοῦ σχεδίου ἀγροτικοῦ προγράμματος ὅλης τῆς σύνταξης» **.

Ἀ ξ ε λ ρ ό ν τ. NB. Πραγματικά σέ *προγραμματική* μπροσούρα καλύτερα εἶναι ν᾽ ἀποφεύγονται τέτοιοι ὑπαινιγμοί γιά διαφωνίες.

«Τό νά προσπαθοῦμε ὅμως νά καθορίσουμε προκαταβολικά, πρίν ἀπό τήν ὁριστική ἔκβαση τοῦ ἀγώνα, μέσα στήν ἴδια τήν πορεία τοῦ ἀγώνα, πώς μπορεῖ νά μή πετύχουμε *ὁλόκληρο* τό μέγιστο, σημαίνει ὅτι πέφτουμε στόν πιό καθαρό φιλισταϊσμό» ***.

---

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 314. *Ἡ Σύντ.*
** Στό ἴδιο, σελ. 316. *Ἡ Σύντ.*
*** Στό ἴδιο, σελ. 318. *Ἡ Σύντ.*

Πλεχάνοφ. «Τό νά προσπαθοῦμε... νά καθορίσουμε» ὅτι δέ θά πετύχουμε ὁλόκληρο τό μέγιστο κτλ., εἶναι φράση πολύ ἀσύνταχτη. Προτείνω νά ἀντικατασταθεῖ μέ τή φράση πού ἔγραψα στό κείμενο *. Παρακαλῶ νά μπεῖ σέ *ψηφοφορία* ἡ πρόταση αὐτή. *Αἰτιολόγηση:* ὑπάρχει κίνδυνος νά μᾶς κοροϊδεύουν οἱ ἀντίπαλοι.

Προτείνω ἐπίσης νά μπεῖ σέ ψηφοφορία ἡ πρότασή μου *νά βγοῦν ἀπό τό κείμενο* οἱ σκέψεις τοῦ συγγραφέα γιά τή ρωσική φεουδαρχία. *Αἰτιολόγηση:* τέτοιοι συλλογισμοί δέν ἔχουν θέση σ' ἕνα ἄρθρο γενικό, *ὅλης τῆς σύνταξης*, θά ἔλεγα. Τό μόνο πού κάνουν οἱ ἐπεξηγήσεις τοῦ συγγραφέα εἶναι νά γεννοῦν τή σκέψη ὅτι ὑπάρχουν *διαφωνίες* στή σύνταξη.

Ἀξελρόντ. Εἶπα κιόλας παραπάνω τή γνώμη μου μέ τό πνεῦμα αὐτό.

Ἄν εἶχε λιγάκι λεπτότητα ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων, θά μποροῦσε νά σκεφθεῖ ὅτι εἶναι ἄτοπο νά ἐπιμένει νά μποῦν σέ *ψηφοφορία* οἱ ἀλλαγές *στό στύλ* (ἴσως πρός τό χειρότερο;) πού θέλει. Ἐξίσου ἀστεῖος εἶναι καί ὁ φόβος ὅτι ἐξαιτίας τοῦ μικροζητήματος γιά τή «φεουδαρχία» θ' ἀρχίσουν νά κραυγάζουν (οἱ Μαρτίνοφ;) γιά «διαφωνίες». Ἐγώ ἐκφράστηκα πολύ γενικά.

«„Τό κίνημά μας" εἶναι σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κίνημα. Ἡ ἀγροτική *μάζα* δέν μπορεῖ καθόλου „νά προσχωρήσει" σ' αὐτό τό κίνημα: ἡ προσχώρηση δέν εἶναι προβληματική, ἀλλά *ἀδύνατη*, καί γιά ἕνα τέτοιο ζήτημα δέν ἔγινε ποτέ λόγος. Στό „κίνημα" ὅμως ἐνάντια σ' ὅλα τά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας (ἐνάντια καί στήν ἀπολυταρχία) ἡ ἀγροτική μάζα *δέν μπορεῖ παρά νά προσχωρήσει*» **.

Πλεχάνοφ. Προτείνω (στή φράση γιά τήν *προσχώρηση*) ἀντί τῶν λέξεων «ἡ ἀγροτική μάζα» νά μποῦν: ἡ ἀγροτική μάζα ἄν τήν πάρουμε αὐτή καθαυτή, δηλ. *σάν τάξη*, κι ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἄν τήν δοῦμε σάν *ἕνα σύνολο* κτλ.

Παρακαλῶ νά μπεῖ σέ ψηφοφορία ἡ πρόταση.

Ἀξελρόντ. Συμφωνῶ. Π. Α.

Βλ. στό πίσω μέρος τῆς σελ. 28 ***.

* Ὁ Πλεχάνοφ πρότεινε νά ἀλλάξει ἡ φράση αὐτή ἔτσι: «Νά σταματήσουμε, πρίν ἀπό τήν οριστική ἔκβαση τοῦ ἀγώνα, μέσα στήν ἴδια τήν πορεία τοῦ ἀγώνα, μέ τήν ἀντίληψη. . .». *Ἡ Σύντ.*

** Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 318. *Ἡ Σύντ.*

*** Βλ. τήν προηγούμενη ἀπάντηση στήν παρατήρηση τοῦ Πλεχάνοφ. *Ἡ Σύντ.*

«Πρέπει νά διαδόσουμε πλατύτερα τήν ἰδέα, ὅτι μόνο μέσα στή δημοκρατία μπορεῖ νά δοθεῖ ἡ ἀποφασιστική μάχη ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στήν ἀστική τάξη, πρέπει *νά δημιουργήσουμε* καί νά στερεώσουμε τίς δημοκρατικές παραδόσεις ἀνάμεσα σ' ὅλους τούς ρώσους ἐπαναστάτες κι ἀνάμεσα σέ ὅσο τό δυνατό πιό πλατιές μάζες ρώσων ἐργατῶν, πρέπει μέ τό σύνθημα «δημοκρατία» νά δείξουμε ὅτι στόν ἀγώνα γιά τόν ἐκδημοκρατισμό τοῦ κρατικοῦ καθεστῶτος θά τραβήξουμε ὥς τό τέλος, χωρίς νά κοιτᾶμε πίσω. . .» *

Πλεχάνοφ. Οἱ λέξεις: πρέπει νά διαδόσουμε τήν ἰδέα ὅτι μόνο μέσα στή δημοκρατία μπορεῖ νά δοθεῖ ἡ ἀποφασιστική μάχη ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στήν ἀστική τάξη — συνιστῶ νά διαγραφοῦν *(παρακαλῶ νά μπεῖ σέ ψηφοφορία ἡ πρόταση)*. Δέν ἔχω πειστεῖ καθόλου ὅτι στήν 'Αγγλία, λογουχάρη, ἡ πολιτική ἀνάπτυξη πρέπει νά περάσει μέσα ἀπό τή δημοκρατία. Ἡ μοναρχία μάλλον δέν ἐμποδίζει σέ τίποτα τούς ἐργάτες ἐκεῖ, καί γιά τό λόγο αὐτό ὁ παραμερισμός της μπορεῖ νά *μήν* εἶναι *προκαταβολικός ὅρος*, ἀλλά *ἐπακόλουθο* τοῦ θριάμβου τοῦ σοσιαλισμοῦ.

'Αξελρόντ. Εἶμαι ὑπέρ τῆς πρότασης. Π. Α.

Τό παράδειγμα τῆς 'Αγγλίας δέν ἔχει καί πολύ τή θέση του ἐδῶ, γιατί πρόκειται γιά μιά ἐξαιρετική περίπτωση. Παραβάλλω *τώρα* τή Ρωσία μέ τήν 'Αγγλία θά πεῖ σπέρνω ἕνα σωρό συγχύσεις στό κοινό. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Μάρξ (1875) καί τοῦ Ἔνγκελς (1891) γιά τό αἴτημα τῆς δημοκρατίας στή Γερμανία[158] δείχνουν ἀκριβῶς τήν «ἀνάγκη» τῆς δημοκρατίας, — ὅσο γιά τίς ἐξαιρέσεις, παντοῦ μποροῦν νά ὑπάρξουν.

«Ἔτσι, γιά νά ἁπλοποιήσουμε τά πράγματα, μποροῦμε νά ἐκφράσουμε ὅλο τό περιεχόμενο τοῦ 4ου ἄρθρου μέ δυό λόγια: „νά ἐπιστραφοῦν τά ὀτρέζκι". Μπαίνει τό· ἐρώτημα, πῶς γεννήθηκε ἡ ἰδέα αὐτῆς τῆς διεκδίκησης; Γεννήθηκε σάν ἄμεσο συμπέρασμα τῆς γενικῆς καί βασικῆς θέσης, ὅτι ἔχουμε ὑποχρέωση νά βοηθήσουμε τούς ἀγρότες καί νά τούς ὑποκινήσουμε στήν ὅσο τό δυνατό πληρέστερη ἐξάλειψη ὅλων τῶν ὑπολειμμάτων τῆς δουλοπαροικίας. Μ' αὐτό „συμφωνοῦν ὅλοι", δέν εἶναι ἔτσι; Ἄν λοιπόν συμφωνᾶτε ν' ἀκολουθήσετε αὐτόν τό δρόμο, τότε κάντε τόν κόπο νά προχωρήσετε μόνοι σας πιά σ' αὐτόν τό δρόμο, μήν ἀναγκάζετε τούς ἄλλους νά σᾶς τραβᾶνε, μή δειλιάζετε ἀπό τήν „ἀσυνήθιστη" θέα αὐτοῦ τοῦ δρόμου, μή τά χάνετε ἀπό τό γεγονός ὅτι σέ πολλά σημεῖα δέ θά βρεῖτε καθόλου πατημένο δρόμο, ἀλλά θ' ἀναγκαστεῖτε καί στό χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ νά συρθεῖτε,

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 320 - 321. *Ἡ Σύντ.*

κι ἀπό πυκνό δάσος νά περάσετε, καί χαντάκια νά πηδήσετε. Μή παραπονιέστε ὅτι δέν ὑπάρχουν δρόμοι: τά παράπονα αὐτά θά εἶναι θρῆνος ἀνώφελος, γιατί ἔπρεπε νά ξέρετε ἀπό πρίν, ὅτι δέν μπαίνετε σέ καμιά δημοσιά στρωμένη καί ἰσοπεδωμένη ἀπ' ὅλες τίς δυνάμεις τῆς κοινωνικῆς προόδου, ἀλλά σέ δυσκολοδιάβατα κι ἀπόμερα μονοπάτια πού ἔχουν, βέβαια, διέξοδο, ἀλλά δέν εἶναι ἴσια, ἁπλή κι εὔκολη· τέτοια διέξοδο δέ θά βρεῖτε ποτέ οὔτε ἐσεῖς, οὔτε ἐμεῖς, οὔτε κανένας ἄλλος, — „ποτέ", δηλαδή γενικά ὥς τή στιγμή πού θά ὑπάρχουν ἀκόμα οἱ ἀπόμερες αὐτές γωνιές καί τά δύσβατα μέρη πού ἐξαφανίζονται, ἀλλά ἐξαφανίζονται ἀργά καί βασανιστικά.

Ἄν πάλι δέ θέλετε νά χωθεῖτε στά δύσβατα αὐτά μέρη, — πέστε το ἀνοιχτά, ὅτι δέ θέλετε, καί μή ξεφεύγετε μέ λόγια» *.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Βάζω σέ ψηφοφορία τό ζήτημα νά διαγραφεῖ ἡ σελίδα αὐτή, γιατί δίνει κάποιο χρονογραφικό χαρακτήρα στό συλλογισμό πού αὐτός καθαυτός ἔχει σαφήνεια καί εἱρμό. Γιά νά μπεῖ τό αἴτημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι δέ χρειάζεται «νά συρθεῖ κανείς στό χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ» κτλ. Αὐτός ὁ παραστατικός τρόπος ἔκφρασης γεννάει τή σκέψη ὅτι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας δέν ἐναρμόνισε ὁλότελα τά «ὀτρέζκι» μέ τήν ὀρθοδοξία του.

Ἀ ξ ε λ ρ ό ν τ. Προτείνω νά παραλειφθεῖ ἡ σελίδα αὐτή ἀρχίζοντας ἀπό τίς λέξεις: «Μ' αὐτό», — ὥς τό τέλος τῆς ἑπόμενης σελίδας (47). Π. Α.

Βάζω σέ ψηφοφορία τό ζήτημα: εἶναι οἱ παρατηρήσεις αὐτές πού ἔχουν τόνο *κουτσομπολιοῦ*, δεῖγμα *καλῆς συμπεριφορᾶς* ἀπέναντι σ' ἕνα συνάδελφο τῆς σύνταξης; καί ποῦ θά φθάσουμε ἄν *ὅ λ ο ι* μας ἀρχίσουμε νά στολίζουμε **ἔτσι** ὁ ἕνας τόν ἄλλο;;

«Οἱ ἄμεσες ἐπιβιώσεις τῆς στηριγμένης στήν ἀγγαρεία οἰκονομίας πού διαπιστώθηκαν ἀμέτρητες φορές ἀπ' ὅλες τίς οἰκονομικές ἔρευνες τῆς Ρωσίας, δέ διατηροῦνται μέ κάποιο νόμο πού τίς προστατεύει εἰδικά, ἀλλά μέ τή δύναμη πού ἔχουν οἱ σχέσεις γαιοχτησίας πού ὑπάρχουν στήν πραγματικότητα. Αὐτό εἶναι τόσο σωστό, ὥστε οἱ μάρτυρες στή γνωστή ἐπιτροπή Βαλοῦγεφ νά λένε ἀνοιχτά: ἡ δουλοπαροικία θά ἀναβίωνε, ἀναμφίβολα, καί πάλι, ἄν δέν ἀπαγορευόταν ἄμεσα ἀπό τό νόμο. Συνεπῶς, ἕνα ἀπό τά δυό: ἤ δέ θά θίξετε καθόλου τίς σχέσεις τῶν ἀγροτῶν μέ τούς τσιφλικάδες στό ζήτημα τῆς γαιοχτησίας, — καί

*** Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 327.** *Ἡ Σύντ.*

τότε ὅλα τά ὑπόλοιπα ζητήματα λύνονται πολύ „ἁπλά“, ἀλλά τότε δέ θά θίξετε καί τήν κύρια πηγή τῶν κάθε λογῆς ἐπιβιώσεων τῆς δουλοπαροικιακῆς οἰκονομίας στό χωριό, τότε θά παρακάμψετε „ἁπλῶς“ ἕνα πολύ φλέγον ζήτημα πού ἀφορᾶ τά πιό ζωτικά συμφέροντα τῶν τσιφλικάδων καί τῆς ὑποδουλωμένης ἀγροτιᾶς, θά παρακάμψετε τό ζήτημα πού μπορεῖ εὔκολα αὔριο ἤ μεθαύριο νά γίνει ἕνα ἀπό τά πιό ἐπίκαιρα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα τῆς Ρωσίας. Ἤ θέλετε νά θίξετε καί τήν πηγή τῶν „καθυστερημένων μορφῶν οἰκονομικῆς ὑποδούλωσης“, ὅπως εἶναι οἱ σχέσεις γαιοχτησίας, — καί τότε πρέπει νά πάρετε ὑπόψη σας τό γεγονός ὅτι οἱ σχέσεις αὐτές εἶναι τόσο περίπλοκες καί μπερδεμένες πού δέν ἐπιδέχονται καθόλου μιά εὔκολη καί ἁπλή λύση. Τότε ἐσεῖς, ἐφόσον δέν εἶστε εὐχαριστημένοι ἀπό τή συγκεκριμένη λύση τοῦ μπερδεμένου ζητήματος πού προτείναμε ἐμεῖς, *δέ θά ἔχετε πιά τό δικαίωμα* νά ξοφλήσετε μ' ἕνα γενικό „παράπονο“ ὅτι τό ζήτημα εἶναι μπερδεμένο, ἀλλά *ἔχετε τήν ὑποχρέωση* νά προσπαθήσετε νά τό ξεμπερδέψετε μόνοι σας, νά προτείνετε μιά ἄλλη συγκεκριμένη λύση.

Ποιά σημασία ἔχουν τά ὀτρέζκι γιά τό σημερινό ἀγροτικό νοικοκυριό, τό δείχνει ἡ ζωή» *.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Θά συνιστοῦσα νά σβηστοῦν ὅλοι οἱ συλλογισμοί γιά «ἁπλότητα» καί «μή ἁπλότητα» καί νά συνεχίσει τό ἄρθρο ἀρχίζοντας ἀπό τίς λέξεις: «Ποιά σημασία ἔχουν τά ὀτρέζκι κτλ.». Τό ἄρθρο ἔχει νά κερδίσει ἀπό αὐτό, γιατί ὁλόκληρο τό μέρος πού ἀνέφερα μέ τό τρομερό του (;;) μάκρος, ζημιώνει τό ἄρθρο. Προτείνω νά μπεῖ σέ ψηφοφορία ἡ ὑπόδειξη.

Ὁ συλλογισμός γιά τήν ἁπλότητα, σάν ἀνακεφαλαίωση τῶν προηγουμένων (καί σάν ἀπάντηση *στήν πληθώρα* τῶν παρατηρήσεων ἀκόμα καί προσώπων πού μᾶς συμπαθοῦν), δέν εἶναι καθόλου περιττός καί σᾶς συμβουλεύω νά μή τόν πειράξετε.

«Ἡ ξεπληρωμή μέ δουλειά εἶναι αἰτία στασιμότητας στήν τεχνική, στασιμότητας *ὅλων* τῶν κοινωνικοοικονομικῶν σχέσεων στό χωριό, γιατί ἡ ξεπληρωμή αὐτή ἐμποδίζει τήν ἀνάπτυξη τῆς χρηματικῆς οἰκονομίας καί τή διαφοροποίηση τῆς ἀγροτιᾶς, ἀπαλλάσσει (σχετικά) τόν τσιφλικά ἀπό τήν παρορμητική ἐπίδραση τοῦ συναγωνισμοῦ (ὁ τσιφλικάς ἀντί ν' ἀνεβάζει τήν τεχνική ἐλαττώνει τό μερτικό τοῦ μισακάρη· ἄς σημειώσουμε μέ τήν εὐκαιρία ὅτι ἡ ἐλάττωση αὐτή παρατηρήθηκε σέ πολλά μέρη

---

* **Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 328 - 329.** *Ἡ Σύντ.*

καί ἐπί πολλά χρόνια μετά τή μεταρύθμιση), δένει τόν ἀγρότη στή γῆ, συγκρατεῖ ἔτσι τήν ἀνάπτυξη τῆς μετοίκησης καί τῶν ἐποχιακῶν ἐπαγγελμάτων κτλ» *.

Πλεχάνοφ. Προτείνω νά διαγραφοῦν οἱ λέξεις: «καί τή διαφοροποίηση τῆς ἀγροτιᾶς»· μπορεῖ νά δημιουργήσουν στόν ἀναγνώστη προκατάληψη ἐνάντια σ' ἕνα μέτρο πού αὐτό καθαυτό ἀξίζει κάθε ἐπιδοκιμασία. Ἄν πάλι θέλετε νά μείνουν οἱ λέξεις αὐτές, τότε συμπληρῶστε τες, κάνετε μιά ἐπεξήγηση (ἔστω καί μέ μιά σημείωση) τί ἐννοεῖτε μ' αὐτές. Παρακαλῶ νά μπεῖ σέ ψηφοφορία.

Τί λογῆς προκατάληψη; σέ *ποιόν*; γιά ποιό λόγο; — ἀκατανόητο.

Παρακάτω: τί σημαίνει ἀπαλλάσσει σχετικά; Ἡ λέξη «σχετικά» δέν ταιριάζει ἐδῶ.

Εἶναι πολύ ἁπλό. Αὐτό σημαίνει: ἀπαλλάσσει *σχετικά* μέ τή σημερινή κατάσταση στή Ρωσία (κι ὄχι σέ σχέση, λογουχάρη, μέ τήν Ἀμερική).

«Μά καί γενικά: μιά πού ὅλοι παραδέχονται ὅτι τά ὀτρέζκι εἶναι μιά ἀπό τίς κυριότερες πηγές τοῦ συστήματος τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά, κι ὅτι τό σύστημα αὐτό εἶναι ἄμεση ἐπιβίωση τῆς δουλοπαροικίας πού συγκρατεῖ τήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, τότε πῶς μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει κανείς, ὅτι ἡ ἐπιστροφή τῶν ὀτρέζκι θά ὑποσκάψει τό σύστημα τῆς ξεπληρωμῆς μέ δουλειά καί θά ἐπιταχύνει τήν κοινωνικοοικονομική ἀνάπτυξη;»**.

Πλεχάνοφ. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο δέ χρειάζεται νά λέγονται τόσα πολλά γιά ν' ἀποδειχθεῖ αὐτό τό ζήτημα.

Βιαστικό συμπέρασμα. Βλέπε τό τέλος αὐτῆς (55) καί τήν ἀρχή τῆς ἑπόμενης σελίδας ***.

«Ἀπ' ὅ,τι μπορῶ νά κρίνω, *ὅλες* οἱ ἀντιρήσεις „ἐνάντια στά ὀτρέζκι" ὑπάγονται στό ἕνα ἤ στό ἄλλο ἀπ' αὐτά τά τέσσερα σημεῖα, ἡ πλειονότητα μάλιστα ἀπ' ὅσους εἶχαν ἀντιρήσεις (μαζί κι ὁ Μαρτίνοφ) ἀπάντησαν ἀρνητικά καί στά τέσσερα ἐρωτή-

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 330. *Ἡ Σύντ.*

** Στό ἴδιο, σελ. 331. *Ἡ Σύντ.*

*** Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τήν ἀρχή τοῦ VII κεφαλαίου τοῦ ἄρθρου του (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 331 - 332). *Ἡ Σύντ.*

ματα, θεωρώντας τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι καί ἀπό ἄποψη ἀρχῶν λαθεμένη, καί πολιτικά ἄσκοπη, καί πρακτικά ἀπραγματοποίητη, καί λογικά ἀσυνεπῆ» *.

Πλεχάνοφ. Προτείνω νά σβηστεῖ τό ὄνομα τοῦ Μαρτίνοφ: παραεῖναι πιά παντοῦ γεμάτος ὁ τόπος ἀπ' αὐτόν.

Ἀξελρόντ. Μάλιστα, des Guten, δηλ. τόν Μαρτίνοφ, mehr als zu viel **. Π. Α.

Βλ. στό πίσω μέρος τῆς σελ. 28 ***.

Ὁ Μαρτίνοφ ἔφερε ἐπιχειρήματα πού τά ἐπανέλαβαν πάρα πολλοί φίλοι μας. Θά ἦταν μεγάλη *ἔλλειψη τάκτ* ν' ἀφήναμε τά ἐπιχειρήματα αὐτά χωρίς ἀπάντηση καί νά μήν ἀναφέρουμε τόν Μαρτίνοφ, ὅταν μιλάει ἐπί τῆς οὐσίας τοῦ ζητήματος.

«Καί δέ θά εἴμαστε καθόλου ἀσυνεπεῖς μέ τόν ἑαυτό μας, ἄν στήν ἑπόμενη ἱστορική περίοδο, ὅταν θά λείψουν οἱ ἰδιομορφίες τῆς σημερινῆς κοινωνικοπολιτικῆς „συγκυρίας", ὅταν ἡ ἀγροτιά, ἄς ὑποθέσουμε, θά ἱκανοποιηθεῖ μέ τήν τιποτένια ἐλεημοσύνη πού θά τῆς δόσει μιά ἀσήμαντη μερίδα ἰδιοχτητῶν, καί θ' ἀρχίσει πιά νά „βρυχιέται" ἀποφασιστικά ἐνάντια στό προλεταριάτο, βγάλουμε ἀπό τό πρόγραμμά μας τόν ἀγώνα ἐνάντια στά ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας. Τότε ἀκριβῶς θά ὑποχρεωθοῦμε, πιθανότατα, νά βγάλουμε ἀπό τό πρόγραμμά μας καί τήν πάλη ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, γιατί δέν μποροῦμε νά ὑποθέσουμε πώς ἡ ἀγροτιά θ' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν πολύ ἀπαίσιο καί βαρύ ζυγό τῆς δουλοπαροικίας, *πρίν* καταχτηθεῖ ἡ πολιτική ἐλευθερία» ****.

Πλεχάνοφ. Προτείνω *νά παραλειφθεῖ* τό μέρος πού ἀρχίζει μέ τίς λέξεις: «Καί δέ θά εἴμαστε καθόλου ἀσυνεπεῖς μέ τόν ἑαυτό μας» καί τελειώνει μέ τίς λέξεις: «πρίν κατα-

Αὐτές οἱ λέξεις δέν πρέπει νά παραλειφθοῦν, γιατί τίς ἐπιβάλλει ἡ *ἀνάγκη* τῆς προνοητικότητας. Διαφορετικά μπο-

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 331 - 332. *Ἡ Σύντ.*

** — Μάλιστα, ἀπ' αὐτό τό καλό, δηλ. τόν Μαρτίνοφ, ἔχουμε παραπάνω ἀπό πολύ. *Ἡ Σύντ.*

*** Πρόκειται γιά τήν ἀπάντηση τοῦ Β.Ι. Λένιν στήν παρατήρηση τοῦ Γκ. Β. Πλεχάνοφ στή σελίδα 436 αὐτοῦ τοῦ τόμου. *Ἡ Σύντ.*

**** Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 333. *Ἡ Σύντ.*

χτηθεῖ ἡ πολιτική ἐλευθερία». Οἱ γραμμές αὐτές *ἐξασθενίζουν* τήν πειστικότητα τοῦ προηγουμένου μέρους ἀντί νά τήν *ἐνισχύουν*.

Ἀξελρόντ. Ὑπέρ τῆς πρότασης. Π. Α.

ροῦν ἀργότερα εὔκολα νά μᾶς κατηγορήσουν γιά ἔλλειψη προνοητικότητας.

«Θά μᾶς ἀντιτείνουν: „ὅσο δύσκολα κι ἄν ὑποχωρεῖ στήν πίεση τοῦ καπιταλισμοῦ ἡ οἰκονομία πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά, ὡστόσο ὑποχωρεῖ στήν πίεση αὐτή. Κάτι παραπάνω: εἶναι καταδικασμένη σέ πλήρη ἐξαφάνιση. Ἡ μεγάλη οἰκονομία πού στηρίζεται στήν ξεπληρωμή μέ δουλειά, παραχωρεῖ καί θά παραχωρήσει τή θέση της ἄμεσα στή μεγάλη κεφαλαιοκρατική οἰκονομία. Ἐσεῖς ὅμως θέλετε νά ἐπιταχύνετε τό προτσές τῆς ἐξάλειψης τῆς δουλοπαροικίας μ᾽ ἕνα μέτρο, πού στήν οὐσία εἶναι κομμάτιασμα (ἄν καί μερικό, πάντως ὅμως κομμάτιασμα) τῆς μεγάλης οἰκονομίας. Δέ θυσιάζετε λοιπόν ἔτσι τά συμφέροντα τοῦ μέλλοντος στά συμφέροντα τοῦ παρόντος; Γιά τήν προβληματική δυνατότητα μιᾶς ἐξέγερσης τῶν ἀγροτῶν ἐνάντια στή δουλοπαροικία στό ἄμεσο μέλλον δυσκολεύετε στό λίγο-πολύ μακρινό μέλλον τήν ἐξέγερση τοῦ ἀγροτικοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στόν καπιταλισμό!".

Ἕνας τέτοιος συλλογισμός, ὅσο πειστικός κι ἄν φαίνεται ἀπό πρώτη ματιά, ἔχει τό μειονέκτημα ὅτι εἶναι πολύ μονόπλευρος...»*

Πλεχάνοφ. Καί ἀπό πρώτη ματιά ὁ συλλογισμός αὐτός φαίνεται πώς δέν εἶναι καθόλου πειστικός. Ἀναδίδει μιά τέτοια ἀφόρητη σχολαστικότητα πού θά ἦταν προτιμότερο νά μή σταθοῦμε τόσο σ᾽ αὐτόν: εἶναι ντροπή γιά τούς σοσιαλδημοκράτες. Κ᾽ εἶναι πιό μεγάλη ντροπή, τώρα πού χιλιάδες ρῶσοι ἀγρότες *ἐξεγείρονται* γιά τήν ἐξάλειψη τοῦ παλιοῦ συστήματος. Παρακαλῶ νά μπεῖ σέ ψηφοφορία ἡ πρόταση νά χαρακτηστεῖ τό ἐπιχείρημα αὐτό ὄχι πειστικό κι ἀπό τήν πρώτη ἀκόμα ματιά.

Ἀξελρόντ. Ἡ γνώμη μου εἶναι νά παραλειφθεῖ τό κομπλιμέντο πού γίνεται πρός τούς ἀντιπάλους μας à la Μαρτίνοφ. Π. Α.

Εἶναι ἀστεῖο, κατά τή γνώμη μου, νά βλέπει κανείς ἐδῶ «κομπλιμέντο πρός τούς ἀντιπάλους» (αὐτό δέν ἀνταποκρίνεται καί στήν πραγματικότητα, γιατί τό ἐπιχείρημα αὐτό τό ἐπαναλάβαιναν οἱ κοντινοί φίλοι τῆς «Ἴσκρα» στά γράμματά τους), ὅταν τούς ἀντικρούουν. Καί ἡ *βρισιά* πού ἐκτοξεύει ἐναντίον τους ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων δέν ἔχει καμιά θέση.

«... *αὐτό δέ θά μποροῦσε* παρά νά ἔχει τήν *πιό βαθιά ἐπίδραση*

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 334. *Ἡ Σύντ.*

στή διάθεση γιά διαμαρτυρία καί ἀνεξάρτητη πάλη ὅλου τοῦ ἐργαζόμενου ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ» *.

Πλεχάνοφ. Τί σημαίνει: «ἀνεξάρτητη πάλη»;

Βλέπε τό Βέλγιο τόν Ἀπρίλη τοῦ 1902[159]. Δίνει ἀπάντηση σ᾽ αὐτό τό «δύσκολο» ἐρώτημα.

«Καί γιά νά διευκολύνουμε ἀργότερα τούς δικούς μας ἐργάτες γῆς καί μισοεργάτες γῆς νά περάσουν στό σοσιαλισμό, ἔχει ἐξαιρετική σπουδαιότητα ν᾽ ἀρχίσει τό σοσιαλιστικό κόμμα *ἀμέσως κιόλας* „νά παίρνει τό μέρος" τῆς μικρῆς ἀγροτιᾶς, κάνοντας γι᾽ αὐτήν „ὅ,τι εἶναι δυνατό", χωρίς ν᾽ ἀποφεύγει νά συμμετέχει στή λύση τῶν φλεγόντων καί περίπλοκων „ξένων" (μή προλεταριακῶν) ζητημάτων, διδάσκοντας ὅλη τήν ἐργαζόμενη καί ὑφιστάμενη τήν ἐκμετάλλευση μάζα νά βλέπει σ᾽ αὐτό τό κόμμα τόν ἀρχηγό καί τόν ἐκπρόσωπό της» **.

Πλεχάνοφ. Γιατί οἱ λέξεις «ὅ,τι εἶναι δυνατό» κλείστηκαν σέ («εἰσαγωγικά»); Δέν καταλαβαίνω. Καί ἐπιπλέον τό ζήτημα τῆς κατάστασης τῶν «μισοεργατῶν γῆς» δέν εἶναι καθόλου ξένο γιά τό προλεταριάτο. Εἶναι μεγάλη ἔλλειψη πολιτικότητας νά χρησιμοποιεῖται τώρα ἡ λέξη αὐτή ἔστω καί σέ εἰσαγωγικά.

Μά εἶναι τόσο δύσκολο πιά νά καταλάβει κανείς ὅτι ὁ καθένας ἔχει τό δικό του στύλ στή χρησιμοποίηση τῶν εἰσαγωγικῶν; Ἤ μήπως ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων ἐπιθυμεῖ «*νά βάλει σέ ψηφοφορία*» καί τό ζήτημα τῶν εἰσαγωγικῶν; Σάν κάτι τέτοιο νά μοιάζει!

«Ἡ ρωσική ἀστική τάξη „καθυστέρησε" στήν ἐκπλήρωση τοῦ *δικοῦ της*, ἀκριβῶς, καθήκοντος νά σαρώσει ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος, κι ἐμεῖς ὀφείλουμε νά φροντίζουμε γιά τή διόρθωση αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας καί θά φροντίζουμε ὥσπου νά διορθωθεῖ, ὥσπου ν᾽ ἀποχτήσουμε πολιτική ἐλευθερία, ὥς τή στιγμή πού ἡ κατάσταση τῆς ἀγροτιᾶς θά γεννᾶ τή δυσαρέσκεια σ᾽ ὅλη σχεδόν τή μάζα τῆς μορφωμένης ἀστικῆς κοινωνίας (ὅπως τό βλέπουμε στή Ρωσία), καί δέ θά τρέφει σ᾽ αὐτή τή μάζα τό αἴσθημα τῆς συντηρητικῆς αὐτοϊκανοποίησης γιά τό „ἀκατάλυτο" τοῦ πιό ἰσχυροῦ, τάχα, ἀντισοσιαλιστικοῦ φρου-

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 335. *Ἡ Σύντ.*

** Στό ἴδιο, σελ. 335. *Ἡ Σύντ.*

ρίου (ὅπως τό βλέπουμε στή Δύση ὅπου ἡ αὐτοϊκανοποίηση αὐτή παρατηρεῖται σ' ὅλα τά κόμματα τοῦ καθεστῶτος, ἀπό τούς μεγάλους γαιοχτήμονες καί συντηρητικούς pur sang *, τούς φιλελεύθερους καί ἐλευθερόφρονες ἀστούς ὥς τούς... ἄς μή κακοφανεῖ στούς κυρίους Τσερνόφ καί στό «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι»!... ὥς τούς μοντέρνους «κριτικούς τοῦ μαρξισμοῦ» στό ἀγροτικό ζήτημα)» **.

Π λ ε χ ά ν ο φ. *Συνιστῶ πολύ* νά παραλειφθοῦν ἐδῶ οἱ λέξεις: «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι». Πλάι στόν τίτλο αὐτόν μπαίνει τό ὄνομα τοῦ Τσερνόφ καί μποροῦν νά μᾶς κατηγορήσουν γιά ἀπερίσκεπτο συσχετισμό, γιά ὑπαινιγμό, γιά ἀποκάλυψη σχεδόν ἑνός ψευδώνυμου. Αὐτό πρέπει νά τό ἀποφύγουμε ὁπωσδήποτε.

Συμφωνῶ, ἀλλά εἶναι καλύτερα νά παραλείψω τό «Τσερνόφ».

«Ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ ἐθνικοποίηση τῆς γῆς. Ἡ διεκδίκηση αὐτή (ἄν τήν καταλαβαίνει κανείς μέ τήν ἀστική κι ὄχι μέ τή σοσιαλιστική ἔννοια) „προχωρεῖ" πραγματικά „πιό πέρα" ἀπό τή διεκδίκηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ὀτρέζκι καί καταρχήν συμμεριζόμαστε ἀπόλυτα τή διεκδίκηση αὐτή. Σέ μιά ὁρισμένη ἐπαναστατική στιγμή δέ θ' ἀρνηθοῦμε, φυσικά, νά τήν προβάλουμε» ***.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Συμφωνῶ ἀπόλυτα μέ τήν παρατήρηση αὐτή [160]. Ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ὅλος ὁ «*κόμπος*» τοῦ ζητήματος.

Ἀ ξ ε λ ρ ό ν τ. Δέν τό καταλαβαίνω καλά· παραπάνω καθορίσατε κατά θαυμάσιο τρόπο τόν κοινωνικοεπαναστατικό χαρακτήρα τοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος· ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἡ ἐθνικοποίηση τῆς γῆς καί σάν σύνθημα *ἐξέγερσης* εἶναι τώρα ἀντεπαναστατική. Συμφωνῶ μέ τήν πρόταση τοῦ Μπέργκ.

Κρίμα μόνο πού ὁ «συμφωνῶν» ξέχασε ὅτι ἡ παρατήρηση ἀναφερόταν στό *μή διορθωμένο* ἄρθρο. Λίγη προσοχή καί θά τόν ἀπάλλασσε ἀπ' αὐτό τό διασκεδαστικό λάθος.

«Τό σημερινό, ὅμως, πρόγραμμά μας τό καταρτίζουμε ὄχι μόνο και μάλιστα ὄχι τόσο γιά τήν ἐποχή τῆς ἐπαναστατικῆς ἐξέγερ-

* — καθαρόαιμους. *Ἡ Σύντ.*

** Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 336 - 337. *Ἡ Σύντ.*

*** Στό ἴδιο, σελ. 338 - 339. *Ἡ Σύντ.*

σης ὅσο γιά τήν ἐποχή τῆς πολιτικῆς δουλείας, γιά τήν ἐποχή πού προηγεῖται ἀπό τήν πολιτική ἐλευθερία. Καί σέ μιά τέτοια ἐποχή ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς ἐκφράζει *πολύ πιό ἀδύνατα* τά ἄμεσα καθήκοντα τοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος μέ τήν ἔννοια τοῦ ἀγώνα κατά τῆς δουλοπαροικίας» *.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Προηγούμενα γινόταν κυρίως λόγος ὅτι τό ἀγροτικό μας πρόγραμμα εἶναι πρόγραμμα κοινωνικοεπαναστατικό.

Ἡ ἐθνικοποίηση τῆς γῆς σέ ἕνα ἀστυνομικό κράτος θά σήμαινε μιά καινούργια, κολοσσιαία αὔξηση τῆς δύναμης αὐτοῦ τοῦ κράτους. Γι' αὐτό δέν πρέπει νά ἐκφραζόμαστε ὅπως ἐδῶ: «ἐκφράζει πολύ πιό ἀδύνατα» κτλ. Τό ἕνα μέτρο εἶναι *ἐπαναστατικό* καί τό ἄλλο *ἀντιδραστικό*.

Ἀ ξ ε λ ρ ό ν τ. Ἡ πρόταση τοῦ Πλεχάνοφ συμπίπτει μέ τό πνεῦμα τῶν παρατηρήσεων τοῦ Μπέργκ καί τῆς δικῆς μου στήν προηγούμενη σελίδα.

Δέν εἶναι σωστό. Ἀπέχει πολύ ἀπό τό νά εἶναι πάντα κάθε ἐθνικοποίηση «ἀντιδραστική». Αὐτό εἶναι «ἄνω ποταμῶν».

Ἄν οἱ συντάχτες τῶν παρατηρήσεων δέ θελήσουν καί στή *δ ε ύ τ ε ρ η* ἀνάγνωση τοῦ ἄρθρου νά κάνουν τόν κόπο νά διατυπώσουν μέ ἀκρίβεια τίς τροποποιήσεις (παρ' ὅλο πού μπῆκε σκόπιμα ἡ ἀξίωση αὐτή καί ἀνακοινώθηκε σ' ὅλους), — τότε τά χασομέρια μέ τίς ψηφοφορίες γιά «ξαναδούλεμα» γενικά (καί κατόπιν γιά τό ξαναδουλεμένο κείμενο;;) δέ θά ἔχουν τέλος. Δέ θά ἦταν ἁμάρτημα νά δείχναμε λιγότερο φόβο γιά τό ὅτι ὁ συγγραφέας ἑνός ἐνυπόγραφου ἄρθρου *θά ἐκφραστεῖ* μέ τό δικό του τρόπο.

«Νά γιατί νομίζουμε ὅτι τό μάξιμουμ τοῦ ἀγροτικοῦ μας προγράμματος στά πλαίσια τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος δέν πρέπει νά προχωρεῖ πιό πέρα ἀπό τή δημοκρατική ἀναθεώ-

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 339. *Ἡ Σύντ.*

ρηση τῆς ἀγροτικῆς μεταρύθμισης. Ἡ διεκδίκηση τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς, ἐνῶ εἶναι ἀπόλυτα σωστή ἀπό ἄποψη ἀρχῶν καί πολύ κατάλληλη γιά ὁρισμένες στιγμές, δέν εἶναι πολιτικά σκόπιμη γιά τίς σημερινές στιγμές» *.

Πλεχάνοφ. *Συμφωνῶ* μέ τήν παρατήρηση τοῦ Μπέργκ[161]. Προτείνω ὅμως νά διατυπωθεῖ ἔτσι: σ' ἕνα ἀστυνομικό κράτος ἡ *ἐθνικοποίηση* τῆς γῆς εἶναι ἐπιζήμια, ἐνῶ στό συνταγματικό θ' ἀποτελέσει *ἕνα μέρος* τῆς διεκδίκησης τῆς ἐθνικοποίησης *ὅλων τῶν μέσων* παραγωγῆς. *Παρακαλῶ νά μπεῖ σέ ψηφοφορία.*

Ἀξελρόντ. Συμφωνῶ. Π. Α.

Βλ. σελ. 75 στό πίσω μέρος **.

«Μιά τέτοια σύνθεση τοῦ δικαστηρίου θά ἐξασφάλιζε καί τό δημοκρατικό του χαρακτήρα καί τήν ἐλεύθερη ἔκφραση τῶν διαφόρων ταξικῶν συμφερόντων τῶν διαφόρων στρωμάτων τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ» ***.

Πλεχάνοφ. Τό ὕφος ἐδῶ εἶναι φριχτό. Προτείνω νά μπεῖ σέ ψηφοφορία ἡ πρόταση γιά τή διόρθωσή του.

Ἀξελρόντ. Μά σέ τί;

«Φριχτή» εἶναι ἡ ἰδέα νά παίζουμε μέ τήν «ψηφοφορία»! Δέν ἔχουμε τίποτε ἄλλο νά κάνουμε!

«...εἶναι γνωστό, ὅτι στά χωριά μας τό νοίκιασμα τῆς γῆς ἔχει συχνότερα δουλοπαροικιακό παρά ἀστικό χαρακτήρα, καί τό νοίκι εἶναι πολύ περισσότερο γαιοπρόσοδος σέ «χρῆμα» (δηλαδή μεταμορφωμένη φεουδαρχική), παρά κεφαλαιοκρατική γαιοπρόσοδος (δηλαδή περίσσευμα πάνω ἀπό τό κέρδος τοῦ ἐπιχειρηματία). Συνεπῶς, ἡ ἐλάττωση τοῦ ἐνοικίου θά ἐπενεργοῦσε ἄμεσα στήν ἀντικατάσταση τῶν δουλοπαροικιακῶν μορφῶν οἰκονομίας μέ κεφαλαιοκρατικές» ****.

Πλεχάνοφ. Ὁ συντάχτης ὑποσχέθηκε νά μή μιλήσει γιά τή ρωσι-

Δέν εἶναι ἀλήθεια. Ἴσα ἴσα ὅποιος «κοιτάξει παραπάνω»

---

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 339 - 340. *Ἡ Σύντ.*

** Πρόκειται γιά τήν ἀπάντηση τοῦ Β. Ι. Λένιν στήν παρατήρηση τοῦ Γκ. Β. Πλεχάνοφ στή σελ. 444 τοῦ τόμου αὐτοῦ. *Ἡ Σύντ.*

*** Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο σελ. 342. *Ἡ Σύντ.*

**** Στό ἴδιο, σελ. 343. *Ἡ Σύντ.*

κή φεουδαρχία (βλ. παραπάνω), ἀλλά δέν κράτησε τήν ὑπόσχεσή του. Κρίμα. Παρακαλῶ *νά μπεῖ σέ ψηφοφορία* ἡ πρόταση γιά νά διαγραφεῖ ἐδῶ ἡ λέξη *φεουδαρχική* (γαιοπρόσοδος).

θά δεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας δέν «ὑποσχέθηκε» τίποτα τέτοιο. Καί μιά πού ὁ συγγραφέας σκόπιμα ἔκανε τήν παρατήρηση, ὅτι αὐτό *δέν ἀποτελεῖ γενική γνώμη*, οἱ ἀβάσιμες κατηγορίες στό σημεῖο αὐτό δείχνουν μεγάλη ἔλλειψη τάκτ.

«Γι᾽ αὐτό τό λόγο, ἀκόμα καί ἡ ἀπολυταρχία ἀναγκάζεται ὅλο καί πιό συχνά νά δημιουργεῖ ἕνα εἰδικό „ταμεῖο" (ἐντελῶς φτωχό πού, φυσικά, περισσότερο κατακλέβεται ἀπό τούς καταχραστές τοῦ δημοσίου καί τούς γραφειοκράτες, καί λιγότερο χρησιμοποιεῖται γιά τό καλό τῶν πεινασμένων) „γιά τίς πολιτιστικές ἀνάγκες καί τούς ἀγαθοεργούς σκοπούς τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων". Δέν μποροῦμε νά μή ζητήσουμε κι ἐμεῖς, ἀνάμεσα στούς ἄλλους δημοκρατικούς μετασχηματισμούς, καί τή δημιουργία ἑνός τέτοιου ταμείου. Ἀμφιβάλλω ἄν μπορεῖ νά ἔχει κανείς ἀντίρηση γι᾽ αὐτό» *.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Τό μέρος αὐτό γιά τήν «ἀπολυταρχία» εἶναι *πάρα πολύ ἀποτυχημένο*. Καί τί παράδειγμα μπορεῖ νά ἀποτελέσει ἡ «ἀπολυταρχία» γιά μᾶς; Μήπως δέν μποροῦμε νά προτείνουμε κάτι χωρίς νά ἀναφερόμαστε σ᾽ αὐτή;

Ἡ ἐπιστροφή τῶν δόσεων ἐξαγορᾶς στούς χωρικούς πρέπει νά αἰτιολογηθεῖ μέ τό ὅτι αὐτή θά ἀποτελοῦσε ἕνα ἐπαναστατικό μέτρο πού διορθώνει μιά «*ἀδικία*», ἡ ὁποία ὄχι μόνο ἔμεινε στή μνήμη ὅλων, ἀλλά καί συντέλεσε σημαντικά στήν καταστροφή τῆς ρωσικῆς ἀγροτιᾶς (σύγκρινε μέ ὅσα λέει ὁ Μαρτίνοφ).

P. S. Ὅταν οἱ γάλλοι ἐκπατρισμένοι ζητοῦσαν τό δισεκατομμύριό τους (τόν καιρό τῆς παλινόρθωσης)[162] δέ μιλοῦσαν γιά ἀγαθοεργία. Αὐτοί καταλάβαιναν καλύτερα τή σημασία τῆς ταξικῆς πάλης.

Προτείνω νά μπεῖ σέ ψηφοφορία

Ὅτι *ἀ κ ό μ α κ α ί* ἡ ἀπολυταρχία ἀναγκάζεται νά ἀρχίσει μιά (πενιχρή) ἀγαθοεργία εἶναι *γ ε γ ο ν ό ς* καί εἶναι πολύ παράξενο νά φοβόμαστε νά τό ἀναφέρουμε. Καί ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι προβάλλεται σάν «παράδειγμα» εἶναι «κακή ἐπινόηση» ἀνθρώπου πού τοῦ ἀρέσουν οἱ καυγάδες.

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 343 - 344. *Ἡ Σύντ.*

ἡ πρόταση γιά ριζική τροποποίηση τοῦ μέρους αὐτοῦ.

Ἀξελρόντ. Κάντε σύγκριση μέ τήν παρατήρηση τοῦ Πλεχάνοφ στή σελ. 90[163]. Διαβάστε καί κεῖνες τίς παρατηρήσεις καί τούτη μέ προσοχή καί θά συμφωνήσετε κι ὁ ἴδιος μ' αὐτές. Π. Α.

«Ἀλλά τό χαράτσι αὐτό *δέν μπορεῖ* νά ἐπιστραφεῖ ὁλόκληρο, — μᾶς ἀντιτείνουν. — Σωστά *(ὅπως δέν μποροῦν νά ἐπιστραφοῦν κι ὅλα τά ὀτρέζκι)*» *.

Πλεχάνοφ. Γιατί δέν μποροῦν νά ἐπιστραφοῦν ὅλα τά ὀτρέζκι; Γιά τό ζήτημα αὐτό δέν ὑπάρχει τίποτα στό πρόγραμμα.

Πρέπει νά προσέξουν ὅλοι ὅτι ἐδῶ ἀλλοιώθηκε τό νόημα τοῦ ἄρθρου πού ψηφίσαμε.

Ἀξελρόντ. Γιά ποιό λόγο μέ τίς παρεμβολές περιορίζετε καί ἐξασθενίζετε τή βασική ἀπόφαση;

Δέν εἶναι καθόλου σωστό. Οἱ παρεμβολές τοῦ Λένιν στό ἄρθρο του δέν ἀλλοιώνουν καί *δέν μποροῦν* ν' ἀλλοιώσουν *τά ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ στό πρόγραμμα*. Ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων ξέχασε τή στοιχειώδη ἀλήθεια ὅτι «ἐκεῖνο πού ἐφαρμόζεται εἶναι ὁ νόμος κι ὄχι ἡ αἰτιολόγηση τοῦ νόμου».

«Ἐννοεῖται πώς οὐσιαστικά ἡ κατάργηση τῆς ἀλληλέγγυας εὐθύνης (αὐτή τουλάχιστο τή μεταρύθμιση ὁ κ. Βίττε θά προλάβει, ἴσως, νά τήν ἐφαρμόσει πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση), ἡ ἐξάλειψη τῆς διαίρεσης σέ κάστες, ἡ ἐλευθερία μετακίνησης καί ἡ ἐλευθερία τοῦ κάθε ἀγρότη χωριστά νά διαθέτει τή γῆ του θά ὁδηγήσουν σέ μιά ἀναπόφευχτη καί γρήγορη ἐξάλειψη τοῦ φορολογικοῦ-δουλοπαροικιακοῦ βάρους, ὅπως εἶναι κατά τά τρία τέταρτα ἡ σημερινή ἀγροτική κοινότητα. Ἀλλά τό ἀποτέλεσμα αὐτό θ' ἀποδείξει ἁπλῶς τήν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών μας ὅσον ἀφορᾶ τήν κοινότητα, θ' ἀποδείξει πώς ἡ κοινότητα αὐτή δέ συμβιβάζεται μέ ὅλη τήν κοινωνικοοικονομική ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ» **.

Πλεχάνοφ. Τώρα γίνονται συζητήσεις γιά τήν κατάργησή της. Γι' αὐτό τό λόγο τό μέρος πού ανα-

«Γι' αὐτό» δέν ὑπάρχει κανένας λόγος. «Συζητήσεις» γί-

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 344. *Ἡ Σύντ.*

** Στό ἴδιο, σελ. 345 - 346. *Ἡ Σύντ.*

φέρεται στήν κοινότητα πρέπει νά τροποποιηθεῖ.

Προτείνω στή θέση τῆς λέξης «καπιταλισμοῦ» νά μπεῖ: μέ ὅλη τήν κοινωνικοοικονομική ἀνάπτυξη τῆς ἐποχῆς μας. *Αἰτιολόγηση:* ἔτσι θά ἀποκλειστεῖ ἡ «δημαγωγική κριτική» πού θά κάνουν οἱ συνήγοροι τῆς κοινότητας.

νονται ἀπό καιρό τώρα κι *ἄν ἀκόμα καταλήξουν σέ ἔργα*, καί πάλι δέν πρέπει νά τροποποιήσουμε τίποτα.

Βρίσκω τό φόβο αὐτό τῆς «δημαγωγίας» ἐντελῶς περιττό, γιατί οἱ κύριοι αὐτοί πάντα κάνουν μιά τέτοια «*ἄσχημη* κριτική».

«Σ' αὐτό θ' ἀπαντήσουμε: ἀπό τή διατύπωσή μας δέ βγαίνει ἀκόμα ὅτι ὁ κάθε ἀγρότης ἔχει τό δικαίωμα νά ζητάει νά τοῦ δόσουν ὁπωσδήποτε χωριστό κλῆρο. 'Από τή διατύπωσή μας βγαίνει μόνο ὅτι θά ὑπάρχει ἐλευθερία πούλησης τῆς γῆς, καί μέ τήν ἐλευθερία αὐτή δέν ἔρχεται σέ ἀντίθεση τό δικαίωμα τῶν μελῶν τῆς κοινότητας νά προτιμοῦνται στήν ἀγορά τῆς γῆς πού θά πουλιέται» *.

Π λ ε χ ά ν ο φ. Συμφωνῶ ἀπόλυτα μέ τήν παρατήρηση αὐτή[164] καί προτείνω νά μπεῖ σέ ψηφοφορία.
'Α ξ ε λ ρ ό ν τ. Ψηφίζω ὑπέρ.

«Συμφωνῶ» σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τό μέρος πού σβήστηκε;;!!;; Καλή πρόταση «γιά ψηφοφορία».

«Ἡ ἀντίρηση αὐτή θά ἦταν ἀβάσιμη. Οἱ διεκδικήσεις μας δέν καταστρέφουν τή συνεταιρική ἕνωση, ἀλλά ἀπεναντίας, στή θέση τῆς ἀρχαϊκῆς (de facto μισοδουλοπαροικιακῆς) ἐξουσίας τῆς κοινότητας πάνω στόν μουζίκο δημιουργοῦν τήν ἐξουσία τῆς *σύγχρονης* συνεταιρικῆς ἕνωσης πάνω στά μέλη της πού μπαίνουν ἐλεύθερα σ' αὐτή. Συγκεκριμένα, δέν ἔρχεται, λογουχάρη, σέ ἀντίθεση μέ τή διατύπωσή μας καί ἡ ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος στά μέλη τῆς κοινότητας νά προτιμοῦνται κάτω ἀπό ορισμένες συνθῆκες κατά τήν ἀγορά τῆς γῆς πού πουλάει ἕνας ἄλλος σύντροφός τους».

Π λ ε χ ά ν ο φ. Δέν εἶμαι σύμφωνος. Τό δικαίωμα αὐτό θά κατέβαζε μόνο τήν τιμή τῆς γῆς τῶν ἀγροτῶν.

Καί ἡ ἀλληλέγγυα εὐθύνη ἐνμέρει καταργήθηκε κιόλας, καί ἐνμέρει θά καταργηθεῖ ἀπό τόν κ. Βίττε ἄν ὄχι σήμερα, πάντως αὔριο.

'Ο συντάχτης τῶν παρατηρήσεων τό παρακάνει στό ζήτημα τῆς ἔχθρας του πρός τήν κοινότητα. 'Εδῶ πρέπει νά εἶσαι φοβερά προσεχτικός γιά νά μή πέσεις (ὅπως πέφτει ὁ

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 347. *Ἡ Σύντ.*

Ἀντίφαση. Δέν καταλαβαίνω: ἀπό τή μιά μεριά, μπαίνω *ἐλεύθερα* στή συνεταιρική ἕνωση καί *ἐλεύθερα* βγαίνω ἀπ' αὐτήν. Κι ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ κοινότητα ἔχει δικαίωμα νά προτιμᾶται στήν ἀγορά τῆς γῆς μου. *Ἐδῶ ὑπάρχει ἀντίφαση*.

συντάχτης τῶν παρατηρήσεων) στήν ἀγκαλιά τῶν κ. κ. Α. Σκβορτσόφ καί Σία. *Κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες* τό δικαίωμα προτίμησης στήν ἀγορά μπορεῖ νά μή κατεβάσει, ἀλλά ν' ἀνεβάσει τήν τιμή τῆς γῆς. Ἐγώ σκόπιμα ἐκφράζομαι γενικά καί πλατιά κι ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων τοῦ κάκου σπεύδει νά κόψει τό γόρδιο δεσμό. Μέ τήν ἀπερίσκεπτη «ἄρνηση» τῆς κοινότητας *(σάν συνεταιρικῆς ἕνωσης)* μποροῦμε εὔκολα νά καταστρέψουμε ὅλη μας τήν «καλοσύνη» ἀπέναντι στούς ἀγρότες. Γιατί ἡ κοινότητα συνδέεται καί μ' ἕνα καθιερωμένο τρόπο *ἐγκατάστασης* κτλ., καί μόνο οἱ Α. Σκβορτσόφ «τροποποιοῦν» τό ζήτημα αὐτό στά σχέδιά τους μέ μιά μονοκοντυλιά.

«Γιά νά ξεκαθαριστεῖ ὁ δρόμος τῆς ἐλεύθερης ἀνάπτυξης τῆς ταξικῆς πάλης στό χωριό, εἶναι ἀπαραίτητο νά βγοῦν ἀπό τή μέση ὅλα τά ὑπολείμματα τοῦ καθεστῶτος τῆς δουλοπαροικίας πού *καλύπτουν* τώρα τά ἔμβρυα τῶν κεφαλαιοκρατικῶν ἀνταγωνισμῶν μέσα στόν ἀγροτικό πληθυσμό καί δέν τ' ἀφήνουν ν' ἀναπτυχθοῦν» *.

Πλεχάνοφ. Γιά πρώτη φορά βλέπω νά χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη *ἀνταγωνισμός* στόν *πληθυντικό*.

Μάταια ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων νομίζει, ὅτι εἶναι ἀνίκανος πιά νά δεῖ κάτι γιά πρώτη φορά.

* * *

Οἱ παρατηρήσεις τοῦ «συντάχτη τῶν παρατηρήσεων» δείχνουν πολύ καθαρά μόνο τά παρακάτω. Ἄν ἔβαλε γιά σκοπό του νά

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 348. *Ἡ Σύντ.*

κάνει μέσα στή σύνταξη *ἀδύνατη* τή συνεργασία μαζί του τῶν συντρόφων πού δέ συμφωνοῦν μ' αὐτόν, ἔστω καί σέ ἀσήμαντα ζητήματα, θά πετύχει πολύ γρήγορα καί στά σίγουρα τόν εὐγενῆ αὐτό σκοπό. Ἄς ἀναλάβει ὅμως καί τίς εὐθύνες, ἄν πετύχει τό σκοπό του.

(1) Οἱ παρατηρήσεις γράφτηκαν τόσο ἀπρόσεχτα ὥστε νά μή παραβληθεῖ τό κείμενο πού ὑπῆρχε πρίν ἀπό τή διόρθωση μέ τό κείμενο πού προέκυψε ὕστερα ἀπ' αὐτήν.

(2) Ὁ κατάλογος τῶν διορθώσεων μάλιστα ἁπλῶς *πετάχτηκε*! «Μή μοῦ χαλᾶς τίς συνήθειες».

(3) Σχεδόν *καμιά τροποποίηση* πού προτάθηκε ἀπό τόν συντάχτη τῶν παρατηρήσεων, δέ διατυπώθηκε ἀπό τόν ἴδιο, *παρά τόν ρητό ὅρο* πού μπῆκε γιά νά ἀποφεύγονται οἱ ἀπαράδεχτες χρονοτριβές.

(4) Ὁ τόνος τῶν παρατηρήσεων εἶναι σκόπιμα προσβλητικός. Ἄν ἐγώ «ἀναλύσω» μέ τόν ἴδιο τόνο τό ἄρθρο τοῦ Πλεχάνοφ γιά τό πρόγραμμα (δηλ. τό *«ἄρθρο»* πού ἔγραψε *προσωπικά* ὁ ἴδιος, κι ὄχι τό σχέδιο τῆς κοινῆς δήλωσης, τοῦ κοινοῦ προγράμματος κτλ.), ἀμέσως θά μπεῖ τέρμα στή συνεργασία μας. Κι ἐγώ «βάζω σέ ψηφοφορία»: ἐπιτρέπεται μέλη τῆς σύνταξης *νά προκαλοῦν* τά ἄλλα μέλη τῆς σύνταξης νά φτάσουν σ' αὐτό τό σημεῖο;

(5) Ἡ τάση νά ἐπεμβαίνει κἀνείς μέ τίς *ψηφοφορίες* ἀκόμα καί στόν τρόπο ἔκφρασης τῶν μελῶν τῆς σύνταξης εἶναι τό ἄκρον ἄωτον τῆς ἀπρέπειας.

Ὁ συντάχτης τῶν παρατηρήσεων μοῦ θυμίζει τόν ἁμαξά πού νομίζει, ὅτι γιά νά ὁδηγεῖ καλά πρέπει νά τραβᾶ πιό συχνά καί πιό δυνατά τά χαλινά τῶν ἀλόγων. Ἐγώ, βέβαια, δέν εἶμαι τίποτα περισσότερο ἀπό «ἄλογο», ἕνα *ἀπό* τά ἄλογα τοῦ ἁμαξᾶ Πλεχάνοφ, συμβαίνει ὅμως καμιά φορά καί τό παραζορισμένο ἄλογο νά ρίχνει κάτω τόν ὑπερβολικά ζόρικο ἁμαξά.

Γράφτηκε τήν 1 (14) τοῦ Μάη 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1925 στή Λενινιστική Συλλογή, τόμ. III

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

1

30. Holford Square.
Pentonville. W. C.

Sir,

I beg to apply for a ticket of admission to the Reading Room of the British Museum. I came from Russia in order to study the land question. I enclose the reference letter of Mr. Mitchell.

Believe me, Sir, to be Yours faithfully

Jacob Richter

April 21. 1902.

To the Director of the British Museum.

2

30. Holford Square.
Pentonville. W. C.

4332

Sir,

In addition to my letter and with reference to Your information N 4332 I enclose the new recommendation of Mr. Mitchell.

Yours faithfully

Jacob Richter

24 April 1902.

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1957
στό περιοδικό
«Ἰνοστράνναγια Λιτερατούρα» τεῦχος 4

Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ
χειρόγραφο

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΤΟΥ ΒΡΕΤΑΝΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

1

30. Χόλφορντ-Σκουέρ.
Πέντονβιλλ. W. C.

Σέρ!

Ἀπευθύνομαι σέ Σᾶς μέ τήν παράκληση νά μοῦ χορηγήσετε ἄδεια εἰσόδου στό ἀναγνωστήριο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Ἦρθα ἀπό τή Ρωσία γιά νά μελετήσω τό ἀγροτικό ζήτημα. Ἐσωκλείω τό συστατικό γράμμα τοῦ μίστερ Μίτσελ.

Δεχθεῖτε, Σέρ, τήν ἔκφραση τῆς βαθιᾶς ἐκτίμησής μου

Γιάκομπ Ρίχτερ

Ἀπρίλης 21. 1902.

Πρός τό διευθυντή τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

2

30. Χόλφορντ-Σκουέρ.
Πέντονβιλλ. W.C.

4332

Σέρ!

Συμπληρωματικά μέ τό γράμμα μου καί σ' ἀπάντηση τῆς ἀνακοίνωσής Σας ἀρ. 4332 σᾶς στέλνω ἐσώκλειστα ἕνα νέο συστατικό γράμμα τοῦ μίστερ Μίτσελ.

Μετά τιμῆς
Γιάκομπ Ρίχτερ

24 τοῦ Ἀπρίλη 1902

Πρωτοδημοσιεύτηκε τό 1957
στό περιοδικό
«Ἰνοστράνναγια Λιτερατούρα» τεῦχος 4

Μετάφραση ἀπό τά ἀγγλικά

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ Β. Ι. ΛΕΝΙΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΒΡΕΘΗΚΑΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ Β. Ι. ΛΕΝΙΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ Β. Ι. ΛΕΝΙΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΒΡΕΘΗΚΑΝ ΩΣ ΤΩΡΑ

(Γενάρης - Αὔγουστος τοῦ 1902)

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΥΣ ΔΙΚΟΥΣ ΤΟΥ

Γιά τά γράμματα τοῦ Β. Ι. Λένιν στή μητέρα του Μ. Α. Οὐλιάνοβα καί στήν ἀδελφή του Α. Ι. Οὐλιάνοβα-Ἐλιζάροβα πού δέ βρέθηκαν ὥς τώρα, ξέρουμε ἀπό τά γράμματά του στή Μ. Α. Οὐλιάνοβα τῆς 13 (26) τοῦ Φλεβάρη, 20 τοῦ Μάρτη (2 τοῦ Ἀπρίλη), 25 τοῦ Ἀπρίλη (8 τοῦ Μάη) καί 25 τοῦ Μάη (7 τοῦ Ἰούνη) 1902 (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 37ος, σελ. 262, 265, 268 καί 270), καθώς ἐπίσης καί ἀπό τήν ἀναφορά τοῦ πράχτορα τῆς Ὀχράνας Α. Χάρτινγκ μέ ἡμερομηνία 31 τοῦ Μάρτη (13 τοῦ Ἀπρίλη) 1902 (Κεντρικό κρατικό ἱστορικό ἀρχεῖο τῆς Μόσχας).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΡΩΣΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ «ΙΣΚΡΑ»

Ἀργότερα ἀπό τίς 30 τοῦ Γενάρη (12 τοῦ Φλεβάρη) 1902

Γράφτηκε μέ τήν εὐκαιρία πού συγκροτήθηκε ἡ ὀργάνωση τῆς «Ἴσκρα» στή Ρωσία στό συνέδριο τῶν ἰσκριστῶν πού συνῆλθε στή Σαμάρα στά τέλη τοῦ Γενάρη τοῦ 1902. Μιά περικοπή ἀπό τό γράμμα αὐτό ὑπάρχει στήν ἔκθεση τῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα» στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ. «Ἡ πρωτοβουλία σας, — ἔγραφε ὁ Λένιν, — μᾶς προξένησε ἀφάνταστη χαρά. Ζήτω! Ἔτσι χρειάζεται! ἁπλῶστε πιό πολύ τή δουλειά σας. Καί ἀναπτύξτε μέ περισσότερη αὐτενέργεια, μεγαλύτερη πρωτοβουλία — πρῶτοι ἀρχίσατε νά δουλεύετε τόσο πλατιά, ἑπομένως καί ἡ συνέχεια θά πάει καλά!» («Ἐκθέσεις τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ἐπιτροπῶν στό Δεύτερο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ». Μόσχα-Λενινγκράντ, 1930, σελ. 41).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Λ. Ι. ΧΟΛΝΤΜΑΝ

Δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Φλεβάρη - ἀρχές τοῦ Μάρτη 1902

Ἀπευθύνεται στόν ὀργανωτή τοῦ τυπογραφείου τῆς «Ἴσκρα» στή Ρωσία (στό Κισινιόφ) Λ. Ι. Χόλντμαν ὕστερα ἀπό τίς μαζικές ἔρευνες καί συλλήψεις σοσιαλδημοκρατῶν στό Κίεβο, τή νύχτα τῆς 9 (22) τοῦ Φλεβάρη 1902. «Ἔγραψα στό Μόναχο γιά τό χτύπημα, ζήτησα ὁδηγίες γιά τήν παραπέρα δουλειά μας, συνδέσεις μέ τούς συντρόφους πού γλύτωσαν, κι ἐγώ πῆγα στό Κίεβο... — λέει στίς ἀναμνήσεις του ὁ Χόλντμαν. — Μόλις γύρισα στό Κισινιόφ πῆρα γράμμα ἀπό τόν Λένιν, μαζί κι ἕνα μεγάλο χειρόγραφο κάποιας μπροσούρας γιά ἐκτύπωση. Ὁ Λένιν μᾶς συνιστοῦσε νά μή κάνουμε τί-

ποτα μόνοι μας, μᾶς εἰδοποίησε ὅμως, ὅτι ἡ σύνταξη θά μᾶς συνδέσει μέ τούς „σαμαριῶτες“ *, ὅτι δέ μᾶς στέλνει καμιά διεύθυνση γιατί οἱ „σαμαριῶτες“ θά ἔρθουν νά μᾶς βροῦν μόνοι τους. . .» (Λ. Ι. Χόλντμαν. «Ἡ ὀργάνωση καί τό τυπογραφεῖο τῆς „Ἴσκρα“ στή Ρωσία (Ἀπό προσωπικές ἀναμνήσεις)». Μόσχα, 1928. σελ. 39).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

Πρίν ἀπό τίς 16 (29) τοῦ Μάρτη 1902

Τό γράμμα τοῦ Β. Ι. Λένιν ἀναφερόταν, ὅπως φαίνεται, στά σχέδια μετακίνησης τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» ἀπό τό Μόναχο στό Λονδίνο. «Αὐτή τή στιγμή πῆρα τό γράμμα Σας, — ἔγραφε στόν Λένιν ὁ Πότρεσοφ στίς 16 (29) τοῦ Μάρτη 1902. — Φυσικά, *ἄν πρόκειται νά διαλέξω ἀνάμεσα στή Γενεύη καί στό Λονδίνο, θά προτιμήσω ἀναμφίβολα τό Λονδίνο*. Τό μόνο ἄσχημο εἶναι πού πέφτει μακριά. . . Ἐξετάσατε, ὅμως, ἀπ' ὅλες τίς πλευρές τήν ἀκαταλληλότητα τῶν Βρυξελλῶν;» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. ΙΙΙ, σελ. 288).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

24 τοῦ Μάρτη (6 τοῦ Ἀπρίλη) 1902

Στίς 26 τοῦ Μάρτη (8 τοῦ Ἀπρίλη) 1902 ὁ Πότρεσοφ ἔγραφε στόν Β. Ι. Λένιν: «Μόλις τώρα πῆρα τό γράμμα Σας τῆς 6 τρέχοντος. . . Ἀπό τό γράμμα τοῦ Γ. Β. βλέπω, ὅτι εἶναι γιά καλά ἐκνευρισμένος κι ἄρχισε νά παρουσιάζει χωριστικές τάσεις. . . Τό σημερινό Σας γράμμα μ' ἔκανε ἐντελῶς ἄνω κάτω — ἐδῶ πρέπει νά μετακινηθοῦμε, καί ξαφνικά πάλι — diese alte Geschichte πού παραμένει πάντα neu!**» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 96 καί 97).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Ν. Α. ΑΛΕΞΕΓΕΦ

Πρίν ἀπό τίς 30 τοῦ Μάρτη (12 τοῦ Ἀπρίλη) 1902

Τό Μάρτη τοῦ 1902 ὁ Ν. Α. Ἀλεξέγεφ, ρῶσος σοσιαλδημοκράτης πού ἔμενε τότε στό Λονδίνο, πῆρε τήν εἰδοποίηση, ὅτι ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» γρήγορα θά ἐγκατασταθεῖ στό Λονδίνο. «Γιά τό ἴδιο ζήτημα μοῦ ἔγραψε καί ὁ Β. Ι. Οὐλιάνοφ πού ὥς τότε δέν τόν γνώριζα προσωπικά, — γράφει ὁ Ἀλεξέγεφ στίς ἀναμνήσεις του. Ὁ Βλαντίμιρ Ἰλίτς ἔγραφε, ὅτι στό ὄνομά μου θά ἔρχονται γράμματα γιά κάποιον Γιάκομπ Ρίχτερ, κι ὅτι τά γράμματα αὐτά θά προορίζονται γι' αὐτόν» (Ν. Α. Ἀλεξέγεφ. «Ὁ Β. Ι. Λένιν στό Λονδίνο (1902–1903)». Στό βιβλίο: Ἀναμνήσεις γιά τόν Βλαντίμιρ Ἰλίτς Λένιν. Μέρος Ι. Μόσχα, 1956, σελ. 215).

* — «σαμαριῶτες» — τό γραφεῖο τῆς ρωσικῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα» (Γ. Μ. καί Ζ. Π. Κρζιζανόβσκι κι ἄλλοι) πού βρισκόταν στή Σαμάρα. *Ἡ Σύντ.*

** — αὐτή ἡ παλιά ἱστορία πού παραμένει πάντα νέα! *Ἡ Σύντ.*

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ Γ. Ο. ΜΑΡΤΟΦ

Όχι αργότερα από τίς 30 τοῦ Μάρτη (12 τοῦ 'Απρίλη) 1902

«Ἄν ὁ Μπέργκ εἶναι σέ Σᾶς, παρακαλέστε τον νά μοῦ γράψει δυό λόγια γιά τά σχέδιά του... — ἔγραφε ὁ Β. Ι. Λένιν στόν Π. Μπ. 'Αξελρόντ στίς 5 (18) τοῦ 'Απρίλη 1902. Καί κυρίως: ἄν πῆρε τά δυό μου γράμματα πού τοῦ ἔστειλα τό Σάββατο (12) τό πρωί μέ τό ταχυδρομεῖο τῆς πόλης» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. III, σελ. 406).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΡΟΠΟΛΟΓΙΩΝ ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ «ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΚΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ»

'Ανάμεσα 10 καί 20 τοῦ 'Απρίλη (23 τοῦ 'Απρίλη καί 3 τοῦ Μάη) 1902

Ὅπως φαίνεται ἀπό τίς «'Απαντήσεις στίς παρατηρήσεις τοῦ Πλεχάνοφ καί τοῦ 'Αξελρόντ πάνω στό ἄρθρο „Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας“», ὁ Β. Ι. Λένιν ἐπισύναψε στό χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου πού ἔστειλε στίς 20 τοῦ 'Απρίλη (3 τοῦ Μάη) 1902 στόν Π. Μπ. 'Αξελρόντ καί στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ γιά δεύτερο κοίταγμα, ἕνα πίνακα τροπολογιῶν (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 448 (ἑλλ. ἔκδ., σελ. 451)).

«ΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΟΝ Κ.»

Πρίν ἀπό τίς 20 τοῦ 'Απρίλη (3 τοῦ Μάη) 1902

Στίς 20 τοῦ 'Απρίλη (3 τοῦ Μάη) 1902 ὁ Β. Ι. Λένιν ἔγραφε στόν Π. Μπ. 'Αξελρόντ: «'Αγαπητέ Π. Μπ.! Αὐτές τίς μέρες Σᾶς ἔστειλα ἕνα „γράμμα γιά τόν Κ.“, χωρίς νά προσθέσω οὔτε μιά σειρά γιά Σᾶς ἐπειδή δέν εἶχα καθόλου καιρό» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 34ος, σελ. 78).

ΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ Γ. ΝΤ. ΛΑΤΕΖΕΝ

21 τοῦ 'Απρίλη (4 τοῦ Μάη) 1902

Στίς 22 τοῦ 'Απρίλη (5 τοῦ Μάη) 1902 ὁ Β. Ι. Λένιν εἰδοποίησε τόν Γ. Ντ. Λατεζέν ὅτι τήν προηγούμενη μέρα τοῦ ἔστειλε στό Παρίσι ἕνα πολύ σπουδαῖο γράμμα στή διεύθυνση: 130 Mont Parnasse 130 — καί τόν παρακαλοῦσε νά ἐκτελέσει μιά ἐπείγουσα παραγγελία πού τοῦ ἔδινε μέ τό γράμμα αὐτό ('Αρχεῖο τοῦ 'Ινστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗ Β. Β. ΚΟΖΕΒΝΙΚΟΒΑ

'Απρίλης–'Ιούνης τοῦ 1902

Φεύγοντας γιά τό Λονδίνο, γράφει στά ἀπομνημονεύματά της ἡ Β. Β. Κοζέβνικοβα, «ὁ Βλαντίμιρ 'Ιλίτς μοῦ ἀνέθεσε νά βγάλω στό Μόναχο δρισμένα

φύλλα τῆς „Ἴσκρα", γιά νά μή διακοπεῖ ἡ ἔκδοση τῆς ἐφημερίδας, ὥσπου νά ὀργανώσει τυπογραφεῖο στό Λονδίνο. Γιά τή δουλειά αὐτή ἔμεινα μόνη μου στό Μόναχο... Ἔγραφα στόν Βλαντίμιρ Ἰλίτς γιά ὅλες τίς δυσκολίες πού συναντοῦσα. Καί κάθε μέρα ἔπαιρνα ἀπό κεῖνον ἀπαντήσεις ταχτικά γιά κάθε ζήτημα χωριστά, σχεδόν μέ κάθε ταχυδρομεῖο πού ἐρχόταν ἀπό τό Λονδίνο, δηλ. συχνά 4 φορές τήν ἡμέρα. Οἱ ἀπαντήσεις ἦταν συγκεκριμένες, σαφεῖς κι ὅλο τόν καιρό (κάμποσους μῆνες) ὁ Βλαντίμιρ Ἰλίτς δέν ἄφησε κανένα ζήτημα χωρίς ἀπάντηση... Δέ θά ξεχάσω ἕνα μικρό περιστατικό μέ τό φύλλο τῆς „Ἴσκρα" τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1902... Μόλις τυπώθηκε τό φύλλο, στέλνω τά πρῶτα ἀντίτυπα στόν Βλαντίμιρ Ἰλίτς καί τόν ρωτῶ πῶς τό βρίσκει. Ὁ Βλαντίμιρ Ἰλίτς μοῦ ἀπαντᾶ: „Τό φύλλο εἶναι θαυμάσιο, φαίνεται πώς ἔβαλε κι ὁ διορθωτής τό χεράκι του" σέ συνέχεια ἀπαντᾶ σ' ἕνα σωρό ζητήματα σχετικά μέ τό ἑπόμενο φύλλο καί μέ διάφορες ἄλλες ὑποθέσεις καί σάν P. S. προσθέτει: „Μόνο πού ὁ Ἀπρίλις δέ γράφεται ἔτσι"». (Β. Κοζέβνικοβα. «Στά χρόνια τῆς παλιᾶς „Ἴσκρα" (1901–1902)» — «Προλετάρσκαγια Ρεβολιούτσιγια», 1924, τεῦχος 3, σελ. 136 καί 137).

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ Α. Μ. ΚΑΛΜΙΚΟΒΑ

Ἀπρίλης–Ἰούλης 1902

Ἡ Α. Μ. Καλμικόβα στά γράμματά της πρός τόν Β. Ι. Λένιν καί τή Ν. Κ. Κρούπσκαγια τῆς 22 τοῦ Ἀπρίλη (5 τοῦ Μάη), 29 τοῦ Ἀπρίλη (12 τοῦ Μάη) καί 12 (25) τοῦ Ἰούλη 1902 τούς πληροφοροῦσε ὅτι πῆρε τά γράμματά τους πού προορίζονταν γιά διαφόρους παραλῆπτες (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

1 (14) τοῦ Μάη 1902

Τό γράμμα γράφτηκε, ὅπως φαίνεται, ὅταν ὁ Β. Ι. Λένιν πῆρε τίς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ καί τοῦ Π. Μπ. Ἀξελρόντ στό ἄρθρο του «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας». Στίς 3 (16) τοῦ Μάη 1902 ὁ Πότρεσοφ ἔγραφε στόν Λένιν: «Μόλις τώρα πῆρα τό γράμμα Σας τῆς 14 τρέχοντος, ἀλλά τό ἄρθρο ἀκόμα δέν ἦρθε. Περιμένω ἀνυπόμονα» (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

Πρίν ἀπό τίς 26 τοῦ Μάη (8 τοῦ Ἰούνη) 1902

Στίς 26 τοῦ Μάη (8 τοῦ Ἰούνη) 1902 ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ ἔγραφε στόν Β. Ι. Λένιν: «Ἄργησα νά ἀπαντήσω στό γράμμα Σας, Βλαντ. Ἰλ., καί λυποῦμαι γι' αὐτό: βρισκόμουν σέ τέτοια ψυχική κατάσταση πού δέν μποροῦσα νά γράψω μέ κάποιον εἱρμό...» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 104).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

Όχι αργότερα από τήν 1 (14) τοῦ Ἰούνη 1902

Τό γράμμα αὐτό ἐξαιτίας τῶν σοβαρῶν διαφωνιῶν στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» — «Ζαριά» ὁ Β. Ι. Λένιν τό ἔστειλε μέσω τῆς Λ. Ι. Ἀξελρόντ-Ὀρτοντόξ, πού τῆς ἔγραφε τήν 1 (14) τοῦ Ἰούνη 1902: «Ἀξιότιμη Λ. Ι.! Ἔχετε τήν καλοσύνη νά δόσετε ἤ νά στείλετε στόν Ἀρσένιεφ (Λ. Γρ.) τό ἐσώκλειστο γράμμα» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1931, τόμ. XI, σελ. 334). Ὁ Πότρεσοφ στήν ἀπάντησή του (16 τοῦ Ἰούνη 1902) ἔγραφε στόν Λένιν: «Αὐτή τή στιγμή πῆρα τό γράμμα Σας. Προτείνω τά παρακάτω: νά σταλεῖ ἀπό μᾶς τούς τρεῖς *τελεσίγραφο* — ἤ τό ἄρθρο θά δημοσιευτεῖ χωρίς ἀλλαγές, ἐπιφυλάξεις καί πλεχανοφικές ἀντιρήσεις, ἤ θά καθυστερήσει ἡ ἔκδοση τοῦ τεύχους τοῦ «Ζαριά» καί θά βάλουμε ζήτημα *διάσπασης*, διακοπῆς κάθε σχέσης. Αὐτός ὁ τρόπος ἐνέργειας εἶναι καί πιό ὀρθολογικός καί πιό ἄψογος ἀπό τυπική ἄποψη παρά ἡ προβολή προσκομμάτων πού προτείνετε Σεῖς γιά τό ἄρθρο τοῦ Πλεχάνοφ» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 118).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

Πρίν ἀπό τίς 5 (18) τοῦ Ἰούνη 1902

Ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ σέ γράμμα του στόν Β. Ι. Λένιν ἔγραφε στίς 6 (19) τοῦ Ἰούνη 1902: «Πολύ μοῦ ἀρέσει, Βλαντίμιρ Ἰλίτς, τό σχέδιό Σας, καί τό δέχομαι. Μέ τό πνεῦμα αὐτό γράφω στόν Γ. Ο —τς πού ἄδικα φοβᾶται νά ἀναλάβει τήν odium τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων *. Αὐτό πού προτείνετε, τό βρίσκω πρακτικότατο. Δέν ἔχουμε νά χάσουμε καί πολλά: τό „Ζαριά" ἔτσι κι ἀλλιῶς δέν πήγαινε καλά, ἐνῶ τώρα θά προκόψει, τουλάχιστο, ἡ „Ἴσκρα"» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 122).

ΔΥΟ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ Γ. Ο. ΜΑΡΤΟΦ

Όχι αργότερα από τίς 5 (18) τοῦ Ἰούνη 1902

Οἱ πληροφορίες γιά τά γράμματα αὐτά προέρχονται ἀπό τό γράμμα τοῦ Α. Ν. Πότρεσοφ στόν Β. Ι. Λένιν στίς 8 (21) τοῦ Ἰούνη 1902: «Αὐτή τή στιγμή πῆρα τό γράμμα Σας τῆς 18 τρέχοντος. Ἐπίσης πῆρα τό ἕνα γράμμα Σας πρός τόν Γιούλι (μαζί μέ τό σχέδιο), τό ἄλλο δέν τό πῆρα ἀκόμα» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 127).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

5 (18) τοῦ Ἰούνη 1902

«Αὐτή τή στιγμή πῆρα τό γράμμα Σας τῆς 18 τρ. . . , — ἔγραφε ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ στίς 8 (21) τοῦ Ἰούνη 1902. — Ὅπως Σᾶς ἔχω γράψει κιόλας,

* — τή δυσάρεστη εὐθύνη τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων. *Ἡ Σύντ.*

εἶμαι ἀπόλυτα σύμφωνος μέ τό σχέδιό Σας· πραγματικά: αὐτό πού προτείνετε Σεῖς εἶναι καλύτερο ἀπό τό τελεσίγραφό μου. Ἄς μεταβιβάσουμε στόν Πλεχάνοφ τό «Ζαριά»... Εἴχατε ἀπόλυτα δίκιο, ὅταν τονίζατε τίς ἀδυναμίες πού παρουσιάζει τό «Ζαριά», τήν καταπληχτική δυσκινησία του, τό γεγονός ὅτι δέ συντάσσεται, ἀλλά μάλλον συναρμολογεῖται μέ τρόπο μηχανικό etc. Καί ἡ διέξοδος πού προτείνετε: νά διευρύνουμε τήν «Ἴσκρα» καί νά ἐκδίδουμε μπροσοῦρες, εἶναι τό καλύτερο πού μπορεῖ νά σκεφτεῖ κανείς» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 127).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Α. Ν. ΠΟΤΡΕΣΟΦ

8 (21) τοῦ Ἰούνη 1902

«Αὐτή τή στιγμή πῆρα τό γράμμα Σας τῆς 21 τρέχοντος. Ἐλπίζω αὔριο νά γράψω τό γράμμα πού λέτε», — ἔγραφε ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ στόν Β. Ι. Λένιν στίς 10 (23) τοῦ Ἰούνη 1902 (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 131).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Π. ΜΠ. ΑΞΕΛΡΟΝΤ

Πρίν ἀπό τίς 9 (22) τοῦ Ἰούνη 1902

Στό γράμμα αὐτό ὁ Β. Ι. Λένιν ζητοῦσε, ὅπως φαίνεται, νά τόν πληροφορήσουν ἄν ὑπάρχει δυνατότητα νά κάνει στό Βερολίνο μιά διάλεξη. Ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ, ἀπαντώντας στόν Β. Ι. Λένιν, ἔγραφε στίς 10 (23) τοῦ Ἰούνη: «Χθές, ἀγαπητέ Β. Ι., πῆρα τό γράμμα Σας... Κατά τή γνώμη μου ἐδῶ ὑπάρχει κάποιος κίνδυνος γιά τή διάλεξη. Σύμφωνα μέ ὁρισμένες ἐνδείξεις ἡ τοπική ἀστυνομία ἑτοιμάζεται νά κάνει ἐπιδρομή ἐνάντια στούς ρώσους καί νά ξεκαθαρίσει τό Βερολίνο ἀπό μερικούς ἀπ' αὐτούς» (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΔΙΑΛΕΞΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΕΣΕΡΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΩΝ ΡΩΣΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ

14 (27) τοῦ Ἰούνη 1902

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Γ. Ο. ΜΑΡΤΟΦ

Πρίν ἀπό τίς 29 τοῦ Ἰούνη (12 τοῦ Ἰούλη) 1902

Γιά τό γράμμα αὐτό ὁ Β. Ι. Λένιν κάνει λόγο στό γράμμα του στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ τῆς 29 τοῦ Ἰούνη (12 τοῦ Ἰούλη) 1902: «Κατά τή γνώμη μου, τώρα δέν ὑπάρχει λόγος νά ἑνωθοῦμε μέ τούς „συμμάχους“ *: ἡ συμπεριφορά τους εἶναι ἀναιδής, „πρόσβαλαν“ πάρα πολύ τόν Μπέργκ στό Παρίσι. Ἴσως ὁ Μπέργκ νά Σᾶς στείλει τό γράμμα μου, ὅπου ἐκθέτω διεξοδικά τούς λόγους γιά τούς ὁποίους πρέπει νά εἴμαστε αὐστηροί καί πολύ προσεχτικοί μαζί τους» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 139–140).

* — «σύμμαχοι» ἦταν τά μέλη τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» τοῦ ἐξωτερικοῦ. *Ἡ Σύντ.*

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Β. Α. ΝΟΣΚΟΦ

Όχι πρίν από τίς 3 (16) τοῦ Ἰούλη 1902

«Τά γράμματά Σας, Β. Ι. καί Λ. Γ., τά πῆρα, — ἔγραφε ὁ Β. Α. Νόσκοφ στόν Β. Ι. Λένιν καί στόν Λ. Γ. Ντέιτς. — Πραγματικά, ὑπάρχουν, ὅπως φαίνεται, πολλές παρεξηγήσεις... Ὅσο γιά τό συνέδριο πού ἀναφέρω (ἐσεῖς τό γράφετε), εἶναι τό συνέδριο τῶν ρώσων συντρόφων-ἰσκριστῶν, γιά τό ὁποῖο μιλούσαμε μαζί» (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ Ν. Κ. ΚΡΟΥΠΣΚΑΓΙΑ

Πρίν ἀπό τίς 8 (21) τοῦ Ἰούλη 1902

Ἡ Ν. Κ. Κρούπσκαγια ἔγραφε στίς 8 (21) τοῦ Ἰούλη 1902 στόν Α. Ν. Πότρεσοφ: «Ὁ Βολόντια δέ γύρισε ἀκόμα, θά μείνει ἐκεῖ ἀκόμα 10 περίπου μέρες· μᾶς γράφει ὅτι ἀρχίζει νά παίρνει ἀπάνω του, πράγμα πού πρέπει νά γίνει, γιατί πραγματικά τόν τελευταῖο καιρό ἔνιωθε πολύ ἄσχημα» («Τό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα στή Ρωσία». Ὑλικά. Τόμ. 1. Μόσχα–Λένινγκραντ, 1928. σελ. 97).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Β. Α. ΝΟΣΚΟΦ

Πρίν ἀπό τίς 20 τοῦ Ἰούλη (2 τοῦ Αὐγούστου) 1902

Οἱ πληροφορίες γιά τό γράμμα αὐτό προέρχονται ἀπό τό γράμμα τοῦ Νόσκοφ στόν Λένιν τῆς 20 τοῦ Ἰούλη (2 τοῦ Αὐγούστου) 1902 (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Φ. Ι. ΣΤΣΕΚΟΛΝΤΙΝ

Πρίν ἀπό τίς 22 τοῦ Ἰούλη (4 τοῦ Αὐγούστου) 1902

Ἀπό τό γράμμα τοῦ Β. Ι. Λένιν στόν Β. Α. Νόσκοφ τῆς 22 τοῦ Ἰούλη (4 τοῦ Αὐγούστου) 1902: «Ἀγαπητέ Μπ. Ν.! Πῆρα καί τά δυό γράμματά Σας καί χάρηκα πολύ πού ἔμαθα, πού πληροφορήθηκα ἀπό αὐτά, ὅτι οἱ δῆθεν „παρεξηγήσεις“ εἶναι πραγματικά *καπνός*, ὅπως ἔγραψα κιόλας στόν Πόβαρ * (τοῦ ἔγραψα, ὅτι εἶμαι πεισμένος γι' αὐτό)» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 34ος, σελ. 89).

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ Λ. Γ. ΝΤΕΪΤΣ ΚΑΙ ΣΤΟΝ Β. Α. ΝΟΣΚΟΦ

Τέλη Ἰούλη – ἀρχές Αὐγούστου 1902

«Μόλις γύρισα ἀπό τόν Λ. Γ., ὅπου διάβασα τό γράμμα Σας πού μέ ἀφοροῦσε, κι ὅταν ἔφτασα πίσω στή Zürich μπόρεσα νά ξαναδιαβάσω σχεδόν

* Φ. Ι. Στσεκόλντιν. *Ἡ Σύντ.*

τό ἴδιο γράμμα πού στάλθηκε σέ μένα, — ἔγραφε ὁ Β. Α. Νόσκοφ στόν Β. Ι. Λένιν. — Γιά τήν „ἐξαιρετικά συνωμοτική δουλειά", πού „Ἐσεῖς θεωρούσατε ὅτι εἶναι ἐντελῶς περιττό νά ἀνακοινωθεῖ ἔστω καί σ' ἕναν ἐπίπλέον ἄνθρωπο" — κι ἐγώ δέν ἀνακοίνωσα τίποτα... „Δέν ξέρω", μοῦ γράφετε, ποιόν θά μπορέσω νά τσιμπήσω γιά τή Ρωσία, γυρίζοντας σέ κάμποσες πόλεις, ὅπως λένε, στά πεταχτά...» (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Ι. Χ. ΛΑΛΑΓΙΑΝΤΣ

6 (19) τοῦ Αὐγούστου 1902

Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔγραφε στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ στίς 6 (19) τοῦ Αὐγούστου 1902: «Τή στιγμή αὐτή πῆρα τηλεγράφημα, ὅτι ὁ Κόλουμπ * βρίσκεται σέ Σᾶς. Πολλούς χαιρετισμούς στόν παλιό μου φίλο! Ἐσωκλείω ἕνα γράμμα γι' αὐτόν» (Λενινιστική Συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. IV, σελ. 155).

ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΝ Β. Α. ΝΟΣΚΟΦ

Τέλη τοῦ Αὐγούστου—ἀρχές τοῦ Σεπτέμβρη 1902

Οἱ πληροφορίες γιά τό γράμμα αὐτό τοῦ Β. Ι. Λένιν λόγω τοῦ ἐπικείμενου ταξιδιοῦ τοῦ Π. Μπ. Ἀξελρόντ στό Μόναχο γιά τό συνέδριο τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, προέρχονται ἀπό τό γράμμα πού ἔστειλε σ' ἀπάντηση ὁ Β. Α. Νόσκοφ (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ).

* Ι. Χ. Λαλαγιάντς. *Ἡ Σύντ.*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΩΝ ΠΟΥ ΣΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΟΥΣ ΠΗΡΕ ΜΕΡΟΣ Ο Β. Ι. ΛΕΝΙΝ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΙΣΚΡΑ»

'Αρ. φύλλου 14 — 1 τοῦ Γενάρη 1902
» » 15 — 15 τοῦ Γενάρη 1902
» » 16 — 1 τοῦ Φλεβάρη 1902
» » 17 — 15 τοῦ Φλεβάρη 1902
» » 18 — 10 τοῦ Μάρτη 1902
» » 19 — 1 τοῦ 'Απρίλη 1902
» » 20 — 1 τοῦ Μάη 1902
» » 21 — 1 τοῦ 'Ιούνη 1902
» » 22 — 'Ιούλης τοῦ 1902
» » 23 — 1 τοῦ Αὐγούστου 1902
» » 24 — 1 τοῦ Σεπτέμβρη 1902

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΑΠΟ ΜΙΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ

Τό σχέδιο τῆς συμφωνίας γράφτηκε ἀπό τή Β. Ι. Ζασούλιτς στά μέσα τοῦ Μάρτη 1902, ὕστερα ἀπό τήν ὑποβολή στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» δυό σχεδίων προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ: τοῦ Β. Ι. Λένιν καί τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ. Τό σχέδιο αὐτό συμφωνίας προτάθηκε ἀπό τό τμῆμα Μονάχου τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» (Β. Ι. Λένιν, Β. Ι. Ζασούλιτς, Γ. Ο. Μάρτοφ) στά ἄλλα μέλη τῆς σύνταξης (Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Μπ. 'Αξελρόντ καί Α. Ν. Πότρεσοφ) σάν βάση γιά τή σύνταξη ἀπό ἐπιτροπή ἑνός κοινοῦ σχεδίου προγράμματος ἀπό τά σχέδια τοῦ Λένιν καί τοῦ Πλεχάνοφ. «Ἡ Βελίκα Ντμίτριεβνα Σᾶς ἔστειλε τό πρόγραμμα τοῦ Γ. Β. καί τό σχέδιό μας γιά τή „διαιτησία" τοῦ ζητήματος, ἀπό μιά διαιτητική ἐπιτροπή sui generis *», — ἔγραφε ὁ Λένιν στόν 'Αξελρόντ στίς 9 (22) τοῦ Μάρτη 1902 (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 36ος, σελ. 75). Γιά τό ἴδιο ζήτημα ἔγραφε ἡ Ζασούλιτς στόν Πλεχάνοφ: «Θά ἔχετε πάρει κιόλας ἤ θά πάρετε αὔριο ἀπό τόν Πάβελ τή συλλογική πρόταση γιά τήν ταχτοποίηση τῆς ὑπόθεσης τοῦ προγράμματος» (ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Σπιτιοῦ τοῦ Πλεχάνοφ). Ὕστερα ἀπό τή συμφωνία αὐτή ἔγινε ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου προγράμματος ἀπό ἐπιτροπή.

---

* — ἰδιόμορφης. *Ἡ Σύντ.*

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΔΕΚΡ ΠΟΥ ΤΟ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΤΗΚΕ Η ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΗΣ «ΙΣΚΡΑ» ΚΑΙ ΤΟΥ «ΖΑΡΙΑ»

Δημοσιεύτηκε στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 21, τῆς 1 τοῦ Ἰούνη 1902 καί στό «Ζαριά», τεῦχος 4, Αὔγουστος τοῦ 1902· ἀργότερα βγῆκε σέ ἰδιαίτερη ἔκδοση.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΖΑΡΙΑ»

Τεῦχος 4 — Αὔγουστος τοῦ 1902

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Τό βιβλίο «*Τί νά κάνουμε; Τά φλέγοντα ζητήματα τοῦ κινήματός μας*» τό εἶχε σκεφτεῖ ὁ Β. Ι. Λένιν ἀπό τήν ἄνοιξη ἀκόμα τοῦ 1901: τό ἄρθρο «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» πού γράφτηκε τό Μάη τοῦ 1901, ἦταν, ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος, ἕνα προκαταρκτικό σχέδιο τό ὁποῖο κατοπινά ἀναπτύχθηκε διεξοδικά στό «Τί νά κάνουμε;» (βλ. Ἅπαντα, 5η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 9 (ἴδια σελίδα καί στήν ἑλλ. ἔκδοση)). Ὁ Λένιν ἄρχισε νά δουλεύει ἐντατικά τό βιβλίο μόλις τό φθινόπωρο τοῦ 1901. Τό Δεκέμβρη στό φύλλο 12 τῆς «Ἴσκρα» δημοσιεύτηκε τό ἄρθρο τοῦ Λένιν «Συζήτηση μέ τούς συνήγορους τοῦ οἰκονομισμοῦ» πού κατοπινά τό ὀνόμαζε ὁ ἴδιος περίληψη τοῦ βιβλίου «Τί νά κάνουμε;»· στό ἄρθρο αὐτό ὁ Λένιν ἔγραφε: «...μόνο στά πεταχτά μπορέσαμε νά θίξουμε ἐδῶ τά ἐπίμαχα προβλήματα. Γιά τή λεπτομερειακή ἀνάλυσή τους θ' ἀφιερώσουμε μιά εἰδική μπροσούρα πού θά κυκλοφορήσει, ἐλπίζουμε, σέ ἐνάμιση περίπου μήνα» (στό ἴδιο, σελ. 367 (ἑλλ. ἔκδοση, σελ. 373)). Τό Γενάρη τοῦ 1902 ὁ Λένιν τελειώνει τή συγγραφή τοῦ βιβλίου, τό Φλεβάρη γράφει τόν πρόλογο καί στίς 10 τοῦ Μάρτη, στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 18, δημοσιεύεται ἡ ἀνακοίνωση ὅτι κυκλοφόρησε.

Τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» ἔπαιξε ἐξαιρετικό ρόλο στήν πάλη γιά τή δημιουργία τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος τῆς ἐργατικῆς τάξης τῆς Ρωσίας, στή νίκη τῆς λενινιστικῆς-ἰσκρικῆς κατεύθυνσης μέσα στίς ἐπιτροπές καί στίς ὀργανώσεις τοῦ ΣΔΕΚΡ, καί ἀργότερα, τό 1903, στό II συνέδριό του.

Στά 1902–1903 τό βιβλίο διαδόθηκε πλατιά μέσα στίς σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις ὅλης τῆς Ρωσίας· τό ἔβρισκαν κατά τίς ἔρευνες καί τίς συλλήψεις σοσιαλδημοκρατῶν στό Κίεβο καί στή Μόσχα, στήν Πετρούπολη καί στό Νίζνι Νόβγκοροντ, στό Καζάν, στήν Ὀδησσό καί σ' ἄλλες πόλεις. «Τό βιβλίο „Τί νά κάνουμε;“ ἀσκεῖ... μεγάλη ἐπίδραση στούς ρώσους ἀγωνιστές, — τόνιζε ἡ ἔκθεση τῆς ὀργάνωσης „Ἴσκρα“ στό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ, — πάρα πολλά πρόσωπα, σύμφωνα μέ τίς ὁμολογίες τους, γίνονται ὀπαδοί τῆς „Ἴσκρα“ χάρη στήν ἐπίδραση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου» («Ἐκθέσεις τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ἐπιτροπῶν στό Δεύτερο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ». Μόσχα-Λένινγκραντ, 1930, σελ. 44). Τό βιβλίο κατέκτησε «ἰδιαίτερα ἐκείνους πού παρακολουθοῦσαν ἀπό κοντά τή δουλειά στή Ρωσία», ἔγραφε ἡ Ν. Κ. Κρούπσκαγια (Ἀναμνήσεις γιά τόν Λένιν. Μόσχα, 1957, σελ. 52). Ἡ Ζ. Π. Κρζιζανόβσκαγια-Νεβζόροβα, γραμματέας τοῦ γραφείου τῆς ρωσικῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα», ἔγραφε ἀπό τή Σαμάρα στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα»: «Γιά τό βιβλίο „Τί νά κάνουμε;“... ὥς τώρα ἀκοῦμε μόνο ἐγκωμιαστικά σχόλια», «εἶναι γραμμένο κατά τρόπο ὑπέροχο, πραγμα-

τικά, καί μέ θαυμάσιο ὕφος» («Προλετάρσκαγια Ρεβολούτσιγια», 1928, τεῦχος 6–7, σελ. 149). Ὁ Ι. Ι. Ραντσένκο, πράκτορας τῆς «Ἴσκρα», ἔγραφε ἀπό τήν Πετρούπολη: «Παντοῦ ὀργώνω μέ τό λενινιστικό ἀλέτρι πού εἶναι ὁ καλύτερος κι ἀποδοτικότερος καλλιεργητής τῆς γῆς. Βγάζει θαυμάσια τό φλοιό τῆς ρουτίνας, ἀνασκάβει τό χῶμα πού ὑπόσχεται νά βγάλει φύτρα. Καταστρέφει πάντοτε ἀπό τή ρίζα κάθε ἀγριόχορτο, σπαρμένο ἀπό τό „Ραμπότσεγε Ντιέλο", πού θά συναντήσει στό δρόμο του. Εἶναι θαυμάσιο!» (Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ). Ἡ ἐπιτροπή Μόσχας τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀπευθύνθηκε στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» ἐκφράζοντας τίς εὐχαριστίες της στόν Β. Ι. Λένιν γιά τό «Τί νά κάνουμε;». Ἀπαντώντας στό γράμμα αὐτό ὁ Λένιν ἔγραφε στήν ἐπιτροπή Μόσχας: «Τίς εὐχαριστίες σας γιά τό „Τί νά κάνουμε;" τίς καταλάβαμε καί δέν μπορούσαμε, φυσικά, νά τίς καταλάβουμε διαφορετικά, παρά μόνο μέ τήν ἔννοια ὅτι στό βιβλίο αὐτό βρήκατε ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματά *σας*, ὅτι ἐσεῖς *οἱ ἴδιοι* ἀπό τήν *ἄμεση* γνωριμία σας μέ τό κίνημα καταλήξατε στό συμπέρασμα, ὅτι χρειάζεται μιά δουλειά πιό θαρραλέα, πιό σοβαρή, πιό *ἑνιαία*, πιό συγκεντρωτική, πιό συσπειρωμένη γύρω ἀπό μιά κεντρική ἐφημερίδα, — συμπέρασμα πού διατυπώνεται καί σ' αὐτό τό βιβλίο» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 6ος, σελ. 186).

Μέσα στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα», κατά τήν ἐκτίμηση τοῦ βιβλίου τοῦ Λένιν, παρουσιάστηκαν διαφωνίες. Ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ στή σύσκεψη τῆς σύνταξης στό Μόναχο τό Γενάρη τοῦ 1902 ἔκανε κριτική σ' ὁρισμένες θέσεις τοῦ βιβλίου, ἐνῶ ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ ἔστελνε σχόλια γεμάτα θαυμασμό γι' αὐτό. Ὡστόσο οἱ διαφωνίες αὐτές δέ βγῆκαν ἔξω ἀπό τά πλαίσια τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα». Ἡ βασική θέση τοῦ βιβλίου «Τί νά κάνουμε;», δηλαδή ἡ σχέση ἀνάμεσα στό συνειδητό καί στό αὐθόρμητο στοιχεῖο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ὁ καθοδηγητικός ρόλος τοῦ κόμματος στήν ἐπαναστατική ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου, διατυπώθηκε στό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ πού τό ἐπεξεργάστηκε ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα», μέ γενική συμφωνία ὅλων τῶν μελῶν της. «Ἑπομένως — ἔγραφε ὁ Β. Ι. Λένιν ἀργότερα, μέ τήν ἐπανέκδοση τοῦ βιβλίου τό 1907 — δέν ἐπρόκειτο ἐδῶ γιά καμιά διαφορά ἀρχῶν ἀνάμεσα στό σχέδιο προγράμματος καί στό „Τί νά κάνουμε;"» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 13ος, σελ. 91). Στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ οἱ ἀντιισκριστές (Μαρτίνοφ, Ἀκίμοφ) τίς ὁμιλίες τους ἐνάντια στό ἐπεξεργασμένο ἀπό τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» σχέδιο προγράμματος τίς στήριξαν πάνω στήν κριτική τοῦ βιβλίου «Τί νά κάνουμε;»· ὡστόσο ἡ πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου, οἱ ἰσκριστές (ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί ὁ Πλεχάνοφ καί ὁ Μάρτοφ), τάχτηκαν ἀλληλέγγυοι μέ τό βιβλίο τοῦ Λένιν, μέ τόν τρόπο πού ἔβαλε τό ζήτημα γιά τό ρόλο τοῦ «συνειδητοῦ στοιχείου», δηλ. τῆς σοσιαλδημοκρατίας, στό ἐπαναστατικό κίνημα τοῦ προλεταριάτου. Μετά τό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ, ὅταν οἱ μενσεβίκοι πέρασαν στή συστηματική ἀναθεώρηση ὅλων τῶν βασικῶν ἰδεῶν τῆς παλιᾶς «Ἴσκρα», τό καθῆκον τῆς «ἀνασκευῆς» τῶν ἀπόψεων τοῦ Λένιν πού εἶχαν διατυπωθεῖ στό «Τί νά κάνουμε;» τό ἀνέλαβε ὁ Πλεχάνοφ πού δήλωσε ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι διαφωνεῖ ριζικά μέ τόν Λένιν στό ζήτημα τοῦ συνειδητοῦ καί τοῦ αὐθόρμητου. Ἀπάντηση στόν Πλεχάνοφ ἦταν τό ἄρθρο τοῦ Β. Β. Βορόβσκι «Οἱ καρποί τῆς δημαγωγίας» («Βπεριόντ» ἀρ. φύλλου 11, τῆς 23 (10) τοῦ Μάρτη 1905) πού θεωρήθηκε καί συμπληρώθηκε ἀπό τόν Λένιν.

Τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» έπανεκδόθηκε άπό τόν Β. Ι. Λένιν στή συλλογή «Μέσα σέ 12 χρόνια» (Νοέμβρης τοῦ 1907, στό έξώφυλλο καί στή σελίδα τοῦ τίτλου εἶχε χρονολογία 1908). Γι' αὐτήν τήν ἔκδοση ὁ Λένιν περιέκοψε κάπως τό βιβλίο, παραλείποντας ὁρισμένες λεπτομέρειες καί μικροσημειώσεις πού εἶχαν χαρακτήρα πολεμικῆς. Ταυτόχρονα ή νέα ἔκδοση συμπληρώθηκε μέ πέντε ὑποσημειώσεις.

Σέ τοῦτο τόν τόμο τό «Τί νά κάνουμε;» δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό κείμενο τῆς ἔκδοσης τοῦ 1902 πού παραβλήθηκε μέ τήν ἔκδοση τοῦ 1907. — *1.*

2 «*Ἴσκρα*» («Σπίθα») — ή πρώτη πανρωσική παράνομη μαρξιστική έφημερίδα πού ἱδρύθηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν τό 1900 καί ἔπαιξε ἀποφασιστικό ρόλο στή δημιουργία ἐπαναστατικοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἐπειδή ἦταν ἀδύνατη ή ἔκδοση μιᾶς ἐπαναστατικῆς ἐφημερίδας στή Ρωσία ἐξαιτίας τῶν ἀστυνομικῶν διώξεων, ὁ Λένιν, ὅταν ἦταν ἀκόμα ἐξορία στή Σιβηρία. κατάστρωσε σ' ὅλες του τίς λεπτομέρειες ἕνα σχέδιο ἔκδοσής της στό ἐξωτερικό. Μόλις τέλειωσε ὁ χρόνος τῆς ἐξορίας του (Γενάρης τοῦ 1900) καταπιάστηκε ἀμέσως μέ τήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου του. Τό Φλεβάρη τοῦ 1900 ὁ Λένιν συναντήθηκε μέ τή Β. Ι. Ζασούλιτς πού ἦρθε παράνομα ἀπό τό ἐξωτερικό στήν Πετρούπολη, καί μίλησε μαζί της γιά τή συμμετοχή τῆς ὁμάδας «'Απελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» στήν ἔκδοση πανρωσικῆς μαρξιστικῆς ἐφημερίδας. Στά τέλη τοῦ Μάρτη μέ ἀρχές 'Απρίλη τοῦ 1900 ἔγινε ή λεγόμενη «Σύσκεψη τοῦ Πσκόφ» ὅπου συναντήθηκαν ὁ Β. Ι. Λένιν, ὁ Γ. Ο. Μάρτοφ, ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ, ὁ Σ. Ι. Ραντσένκο μέ τούς «νόμιμους μαρξιστές» — Π. Μπ. Στροῦβε καί Μ. Ι. Τουγκάν-Μπαρανόβσκι καί συζήτησαν τό συνταγμένο ἀπό τόν Λένιν σχέδιο δήλωσης τῆς σύνταξης γιά τό πρόγραμμα καί τά καθήκοντα τῆς πανρωσικῆς ἐφημερίδας («Ἴσκρα») καί τοῦ ἐπιστημονικοῦ-πολιτικοῦ περιοδικοῦ «Ζαριά». Ὁ Λένιν περιόδευσε σέ μιά σειρά πόλεις τῆς Ρωσίας (Μόσχα, Πετρούπολη, Ρίγα, Σμολένσκ, Νίζνι Νόβγκοροντ, Οὐφά, Σαμάρα, Σιζράν), ἀποκατάστησε ἐπαφή μέ τίς σοσιαλδημοκρατικές ὁμάδες καί μέ διαφόρους μεμονωμένους σοσιαλδημοκράτες καί κατέληξε σέ συμφωνία μαζί τους γιά ὑποστήριξη τῆς μελλοντικῆς «Ἴσκρα». Μέ τήν ἄφιξη τοῦ Λένιν στήν Ἑλβετία, τόν Αὔγουστο τοῦ 1900, ἔγινε σύσκεψη τοῦ Β. Ι. Λένιν καί τοῦ Α. Ν. Πότρεσοφ μέ τά μέλη τῆς ὁμάδας «'Απελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» γιά τό πρόγραμμα καί τά καθήκοντα τῆς ἐφημερίδας καί τοῦ περιοδικοῦ, τούς πιθανούς συνεργάτες, τή σύνθεση τῆς σύνταξης καί τήν ἕδρα της· οἱ συνομιλίες αὐτές παρά λίγο νά ναυαγήσουν (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 339-357). Ὡστόσο, πρός τό τέλος τῶν συνομιλιῶν ἔγινε δυνατό νά ἐπιτευχθεῖ συμφωνία μέ τήν ὁμάδα «'Απελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» πάνω σ' ὅλα τά ἐπίμαχα ζητήματα.

Τό πρῶτο φύλλο τῆς λενινιστικῆς «Ἴσκρα» βγῆκε τό Δεκέμβρη τοῦ 1900 στή Λειψία, τά ἑπόμενα βγῆκαν στό Μόναχο· ἀπό τόν Ἰούλη τοῦ 1902 ἔβγαιναν στό Λονδίνο κι ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1903 στή Γενεύη· μεγάλη βοήθεια στήν ὀργάνωση τῆς ἔκδοσης τῆς «Ἴσκρα» πρόσφεραν οἱ γερμανοί σοσιαλδημοκράτες Κ. Τσέτκιν, Α. Μπράουν καί ἄλλοι, ὁ πολωνός ἐπαναστάτης Γ. Μαρχλέβσκι πού ζοῦσε ἐκεῖνα τά χρόνια στό Μόναχο, κι ὁ Γ. Κβέλτς, — ἕνας ἀπό τούς ἡγέτες τῆς ἀγγλικῆς Σο-

σιαλδημοκρατικῆς ὁμοσπονδίας. Τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» τήν ἀποτελοῦσαν ὁ Β. Ι. Λένιν, ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ, ὁ Γ. Ο. Μάρτοφ, ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ, ὁ Α. Ν. Πότρεσοφ καί ἡ Β. Ι. Ζασούλιτς. Γραμματέας τῆς σύνταξης στήν ἀρχή ἦταν ἡ Ι. Γ. Σμιντόβιτς-Λέμαν, καί ἀργότερα, ἀπό τήν ἄνοιξη τοῦ 1903, ἡ Ν. Κ. Κρούπσκαγια πού κρατοῦσε κι ὅλη τήν ἀλληλογραφία τῆς «Ἴσκρα» μέ τίς ρωσικές σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις.

Στό κέντρο τῆς προσοχῆς τῆς «Ἴσκρα» βρίσκονταν τά προβλήματα τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου καί ὅλων τῶν ἐργαζομένων τῆς Ρωσίας ἐνάντια στήν τσαρική ἀπολυταρχία, μεγάλη προσοχή δινόταν στά σοβαρότερα γεγονότα τῆς διεθνοῦς ζωῆς, κυρίως τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ κινήματος. Ὁ Λένιν ἦταν οὐσιαστικά διευθυντής καί καθοδηγητής τῆς «Ἴσκρα», ἀρθρογραφοῦσε γιά ὅλα τά βασικά ζητήματα τῆς κομματικῆς οἰκοδόμησης καί τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου τῆς Ρωσίας.

Ἡ «Ἴσκρα» ἔγινε τό κέντρο τῆς συνένωσης τῶν κομματικῶν δυνάμεων, τῆς συγκέντρωσης καί διαπαιδαγώγησης τῶν κομματικῶν στελεχῶν. Σέ πολλές πόλεις τῆς Ρωσίας (Πετρούπολη, Μόσχα, Σαμάρα κλπ.) δημιουργήθηκαν ὁμάδες καί ἐπιτροπές τοῦ ΣΔΕΚΡ τῆς λενινιστικῆς ἰσκρικῆς κατεύθυνσης, καί τό Γενάρη τοῦ 1902 στό συνέδριο τῶν ἰσκριστῶν στή Σαμάρα ἱδρύθηκε ἡ ρωσική ὀργάνωση τῆς «Ἴσκρα». Οἱ ἰσκρικές ὀργανώσεις δημιουργοῦνταν καί δούλευαν κάτω ἀπό τήν ἄμεση καθοδήγηση τῶν μαθητῶν καί συναγωνιστῶν τοῦ Β. Ι. Λένιν — Ν. Ε. Μπάουμαν, Ι. Β. Μπάμπουσκιν, Σ. Ι. Γκοῦσεφ, Μ. Ι. Καλίνιν, Π. Α. Κράσικοφ, Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, Φ. Β. Λένγκνικ, Π. Ν. Λεπεσίνσκι, Ι. Ι. Ραντσένκο καί ἄλλων.

Μέ πρωτοβουλία τοῦ Λένιν καί μέ τήν ἄμεση συμμετοχή του ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» ἐκπόνησε τό σχέδιο προγράμματος τοῦ κόμματος (δημοσιεύτηκε στό ἀρ. φύλλου 21 τῆς «Ἴσκρα») καί προετοίμασε τό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ πού ἔγινε τόν Ἰούλη μέ Αὔγουστο τοῦ 1903. Στήν περίοδο τῆς σύγκλησης τοῦ συνεδρίου οἱ περισσότερες τοπικές σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις τῆς Ρωσίας εἶχαν προσχωρήσει στήν «Ἴσκρα», εἶχαν ἐγκρίνει τήν ταχτική της, τό πρόγραμμα καί τό οργανωτικό της σχέδιο, τήν εἶχαν ἀναγνωρίσει σάν καθοδηγητικό τους ὄργανο. Τό συνέδριο σέ εἰδική ἀπόφασή του τόνισε τόν ἐξαιρετικό ρόλο τῆς «Ἴσκρα» στήν πάλη γιά τή δημιουργία τοῦ κόμματος καί τήν ἀνακήρυξε Κεντρικό Ὄργανο τοῦ ΣΔΕΚΡ. Τό II συνέδριο ὅρισε συνταχτική ἐπιτροπή ἀπό τόν Λένιν, τόν Πλεχάνοφ καί τόν Μάρτοφ. Ὁ Μάρτοφ πού ἐπέμενε νά διατηρηθεῖ ὅλη ἡ προηγούμενη ἑξάδα τῶν συνταχτῶν, ἀρνήθηκε νά μπεῖ στή σύνταξη, παρά τήν ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου τοῦ κόμματος, καί τά φύλλα 46–51 τῆς «Ἴσκρα» βγῆκαν μέ συνταχτική ἐπιτροπή τόν Λένιν καί τόν Πλεχάνοφ. Ἀργότερα ὁ Πλεχάνοφ πέρασε στίς θέσεις τοῦ μενσεβικισμοῦ καί ζήτησε νά περιληφθοῦν στή συνταχτική ἐπιτροπή τῆς «Ἴσκρα» ὅλοι οἱ παλιοί συντάχτες-μενσεβίκοι πού εἶχαν καταψηφιστεῖ ἀπό τό συνέδριο. Ὁ Λένιν δέν μποροῦσε νά συμφωνήσει μ' αὐτό καί στίς 19 τοῦ Ὀχτώβρη (1 τοῦ Νοέμβρη) 1903 ἀποχώρησε ἀπό τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα»· προσλήφθηκε στήν ΚΕ καί ἀπό κεῖ πάλαιβε ἐνάντια στούς ὀπορτουνιστές-μενσεβίκους. Τό φύλλο 52 τῆς «Ἴσκρα» βγῆκε μέ μόνο συντάχτη τόν Πλεχάνοφ. Στίς 13 (26) τοῦ Νοέμβρη 1903 ὁ Πλεχάνοφ μονάχος του, παραβιάζοντας τή θέληση τοῦ συνεδρίου, προσέλαβε στή συνταχτική ἐπιτρο-

πή τῆς «Ἴσκρα» τούς πρώην συντάχτες της μενσεβίκους. Ἀπό τό φύλλο 52 οἱ μενσεβίκοι μετέτρεψαν τήν «Ἴσκρα» σέ ὄργανό τους. — 3.

3 Τήν ἄνοιξη καί τό καλοκαίρι τοῦ 1901 ἀνάμεσα στίς σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ («Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν», Ἐπιτροπή τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς Μπούντ, ἐπαναστατική ὀργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ» καί τμῆμα ἐξωτερικοῦ τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα» — «Ζαριά») μέ τή μεσολάβηση καί τήν πρωτοβουλία τῆς ὁμάδας «Μπορμπά» ἔγιναν διαπραγματεύσεις γιά συμφωνία καί ἑνοποίηση. Γιά τήν προετοιμασία τοῦ συνεδρίου, στό ὁποῖο ἔπρεπε νά γίνει ἡ ἑνοποίηση, συγκλήθηκε στή Γενεύη τόν Ἰούνη τοῦ 1901 συνδιάσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὀργανώσεων αὐτῶν· ἀπό δῶ προέρχεται καί ἡ ὀνομασία της: συνδιάσκεψη τοῦ «Ἰούνη» ἤ τῆς «Γενεύης». Ἡ συνδιάσκεψη αὐτή ἐπεξεργάστηκε ἀπόφαση («Συμφωνία ἀρχῶν») πού ἀναγνώρισε τήν ἀνάγκη τῆς συσπείρωσης ὅλων τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν δυνάμεων τῆς Ρωσίας καί ἰδιαίτερα τῆς ἑνοποίησης τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ὀργανώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ καί καταδίκασε τόν ὀπορτουνισμό σ' ὅλες του τίς ἐκδηλώσεις καί σ' ὅλες του τίς ἀποχρώσεις: «οἰκονομισμός», μπερνσταϊνισμός, μιλλερανισμός κτλ. (βλ. «Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν ὁλομελειῶν τῆς ΚΕ», μέρος Ι, 1954, σελ. 22-24). Ὡστόσο, ἡ νέα στροφή τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» καί τοῦ ὀργάνου της — τοῦ περιοδικοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πρός τόν ὀπορτουνισμό (ἄρθρα τοῦ Μπ. Κριτσέβσκι «Οἱ ἀρχές, ἡ ταχτική καί ἡ πάλη» καί τοῦ Α. Μαρτίνοφ «Ἡ κατηγοροῦσα φιλολογία καί ἡ προλεταριακή πάλη» στό τεῦχος 10 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1901 καί οἱ ὀπορτουνιστικές τροπολογίες τοῦ III συνεδρίου τῆς «Ἕνωσης» στήν ἀπόφαση τῆς συνδιάσκεψης τοῦ Ἰούνη) προκαθόρισαν τήν ἀποτυχία τῆς προσπάθειας γιά ἑνοποίηση.

Τό «ἑνωτικό» συνέδριο τῶν ὀργανώσεων ἐξωτερικοῦ τοῦ ΣΔΕΚΡ ἔγινε στίς 21-22 τοῦ Σεπτέμβρη (4-5 τοῦ Ὀχτώβρη) 1901 στή Ζυρίχη. Στό συνέδριο πῆραν μέρος 6 μέλη τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα» — «Ζαριά» (Β. Ι. Λένιν, Ν. Κ. Κρούπσκαγια, Γ. Ο. Μάρτοφ καί ἄλλοι), 8 μέλη τῆς ἐπαναστατικῆς ὀργάνωσης «Σοτσιαλντεμοκράτ» (ἀνάμεσά τους καί 3 μέλη τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς»: Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Μπ. Ἀξελρόντ, Β. Ι. Ζασούλιτς), 16 μέλη τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» (ἀνάμεσά τους καί 5 μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξωτερικοῦ τῆς Μπούντ) καί 3 μέλη τῆς ὁμάδας «Μπορμπά». Πάνω στό πρῶτο θέμα τῆς ἡμερησίας διάταξης: «Συμφωνία ἀρχῶν καί ὁδηγίες πρός τίς συνταχτικές ἐπιτροπές» ἐξαιρετική ἦταν ἡ ὁμιλία τοῦ Β. Ι. Λένιν πού πῆρε μέρος στό συνέδριο μέ τό ψευδώνυμο «Φρέι» (Βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ.,τόμ.5ος,σελ.275-279).Αὐτή ἦταν ἡ πρώτη δημόσια ἐμφάνιση τοῦ Β.Ι. Λένιν μπροστά στούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Στό συνέδριο διαβάστηκαν οἱ ὀπορτουνιστικὲς τροπολογίες καί προσθῆκες στήν ἀπόφαση τοῦ Ἰούνη πού ψηφίστηκαν στό III συνέδριο τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν». Γι' αὐτό τό λόγο τό ἐπαναστατικό κομμάτι τοῦ συνεδρίου — τά μέλη τῶν ὀργανώσεων «Ἴσκρα»—«Ζαριά» καί «Σοτσιαλντεμοκράτ»—δήλωσε ὅτι εἶναι ἀδύνατη ἡ ἑνοποίηση καί ἐγκατέλειψε τό συνέδριο. Μέ πρωτοβουλία τοῦ Β.Ι. Λένιν οἱ ὀργανώσεις αὐτές τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1901 ἑνοποιήθηκαν καί σχημάτισαν τό Σύνδεσμο τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρω-

σικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας.—*3.*

[4] «*Ραμπότσεγε Ντιέλο*» («Ἐργατική Ὑπόθεση») — περιοδικό, ὄργανο τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ». Ἔβγαινε στή Γενεύη ἀπό τόν Ἀπρίλη τοῦ 1899 ὥς τό Φλεβάρη τοῦ 1902 μέ συντάχτες τόν Μπ. Ν. Κριτσέβσκι, τόν Π. Φ. Τεπλόφ (Σιμπιριάκ), τόν Β. Π. Ἰβάνσιν κι ἀργότερα καί τόν Λ. Σ. Μαρτίνοφ· βγῆκαν 12 τεύχη (ἐννιά σώματα). Ἡ σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἦταν τό κέντρο τῶν «οἰκονομιστῶν» στό ἐξωτερικό· τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ὑποστήριζε τό μπερνσταϊνικό σύνθημα τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς» τοῦ μαρξισμοῦ. ἔπαιρνε ὀπορτουνιστικές θέσεις στά ζητήματα τῆς ταχτικῆς καί τῶν ὀργανωτικῶν καθηκόντων τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἀρνοῦνταν τίς ἐπαναστατικές δυνατότητες τῆς ἀγροτιᾶς κτλ. Οἱ «ραμποτσεντέλτσι» προπαγάνδιζαν τίς ὀπορτουνιστικές ἰδέες τῆς ὑποταγῆς τῆς πολιτικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου στήν οἰκονομική πάλη, πίστευαν στό αὐθόρμητο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί ἀρνοῦνταν τόν καθοδηγητικό ρόλο τοῦ κόμματος. Ὁ Β. Π. Ἰβάνσιν, ἕνας ἀπό τούς συντάχτες τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», συμμετεῖχε στή σύνταξη τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ», ὀργάνου τῶν δεδηλωμένων «οἰκονομιστῶν» πού ὑποστηριζόταν ἀπό τό «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ οἱ «ραμποτσεντέλτσι» ἀποτελοῦσαν τήν ἄκρα δεξιά, τήν ὀπορτουνιστική πτέρυγα τοῦ κόμματος. — *3.*

[5] «*Ραμπότσαγια Γκαζέτα*» («Ἐργατική Ἐφημερίδα») — παράνομο ὄργανο τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ Κιέβου· ἔβγαινε στό Κίεβο μέ ἀρθρογράφους καί συνταχτική ἐπιτροπή τούς Μπ. Λ. Ἔιντελμαν, Π. Λ. Τουτσάπσκι, Ν. Α. Βιγκτόρτσικ καί ἄλλους. Συνολικά βγῆκαν δυό φύλλα τῆς ἐφημερίδας: τό 1ο τόν Αὔγουστο τοῦ 1897 καί τό 2ο τό Δεκέμβρη (ἔγραφε Νοέμβρης) τοῦ ἴδιου χρόνου. Ὁ Π. Λ. Τουτσάπσκι, ὅταν πῆγε στό ἐξωτερικό μέ ἐντολή τῆς σύνταξης, παρουσίασε στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ καί στά ἄλλα μέλη τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» τό 1ο φύλλο τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» καί ἐξασφάλισε τή συγκατάθεσή τους γιά συνεργασία. Ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ σέ γράμμα του πρός τά μέλη τῆς σύνταξης ἐπιδοκίμασε τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» σάν πανρωσικό σοσιαλδημοκρατικό ὄργανο καί τόνισε ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στά προβλήματα τῆς πολιτικῆς πάλης τοῦ προλεταριάτου. Τό 2ο φύλλο τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» λόγω τῆς σύνδεσής της μέ τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» εἶχε πιό συγκεκριμένο πολιτικό χαρακτήρα. Οἱ σοσιαλδημοκράτες πού συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπό τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα», ἔκαναν δουλειά γιά την προετοιμασία τοῦ Ι συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Τό Ι συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ (Μάρτης τοῦ 1898) ἀναγνώρισε τή «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» σάν ἐπίσημο ὄργανο τοῦ κόμματος. Μετά τό συνέδριο ἐξαιτίας τῆς σύλληψης τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καί τῆς σύνταξης τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα», καθώς ἐπίσης καί τῆς καταστροφῆς τοῦ τυπογραφείου, τό τρίτο φύλλο τῆς ἐφημερίδας πού ἦταν ἕτοιμο γιά στοιχειοθέτηση, δέ βγῆκε. Τό 1899 ἔγινε προσπάθεια νά ἐπανεκδοθεῖ ἡ «Ραμπότσαγια Γκαζέτα»· γιά τήν προσπάθεια αὐτή μιλάει ὁ Β. Ι. Λένιν στό ὑποκεφάλαιο «α» τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ

βιβλίου «Τί νά κάνουμε;»(βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 160-161).—*4*.

[6] *Λασσαλικοί καί αἰζεναχικοί* — δυό κόμματα μέσα στό γερμανικό ἐργατικό κίνημα τῆς δεκαετίας 1860–1870 καί τῶν ἀρχῶν τῆς δεκαετίας 1870–1880· ἀνάμεσα στά κόμματα αὐτά γινόταν σκληρή πάλη κυρίως πάνω στά ζητήματα τῆς ταχτικῆς καί κατά πρῶτο λόγο πάνω στό πιό ὀξύ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Γερμανίας κείνου τοῦ καιροῦ, στό ζήτημα τῶν τρόπων γιά τή συνένωσή της.

Λασσαλικοί — ὀπαδοί καί θιασῶτες τοῦ γερμανοῦ μικροαστοῦ σοσιαλιστῆ Φ. Λασσάλ, μέλη τῆς Γενικῆς γερμανικῆς ἐργατικῆς ἕνωσης πού εἶχε ἱδρυθεῖ στή Λειψία τό 1863 στό συνέδριο τῶν ἐργατικῶν σωματείων, σ' ἀντίβαρο τῶν ἀστῶν προοδευτικῶν πού προσπαθοῦσαν νά ὑποτάξουν τήν ἐργατική τάξη στήν ἐπιροή τους. Πρῶτος πρόεδρος τῆς ΓΓΕΕ ἦταν ὁ Λασσάλ πού εἶχε διατυπώσει τό πρόγραμμα καί τίς βάσεις τῆς ταχτικῆς τῆς Ἕνωσης. Ἡ πάλη γιά τό γενικό ἐκλογικό δικαίωμα διακηρύχτηκε σάν πολιτικό πρόγραμμα τῆς ΓΓΕΕ καί τό οἰκονομικό της πρόγραμμα ἦταν ἡ δημιουργία παραγωγικῶν ἐργατικῶν ἑνώσεων ἐπιχορηγουμένων ἀπό τό κράτος. Στήν πραχτική τους δράση ὁ Λασσάλ, οἱ ὀπαδοί καί οἱ διάδοχοί του πού εἶχαν εὐθυγραμμιστεῖ μέ τήν ἰδέα τῆς ἡγεμονίας τῆς Πρωσσίας, ὑποστήριζαν τή μεγαλοεθνική πολιτική τοῦ Βίσμαρκ· «ἀντικειμενικά, — ἔγραφε ὁ Φ. Ἔνγκελς στόν Κ. Μάρξ στίς 27 τοῦ Γενάρη 1865, — αὐτό ἦταν προστυχιά καί προδοσία σέ βάρος ὅλου τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος πρός ὄφελος τῶν πρώσσων» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XXIII, 1932, σελ. 232). Ὁ Κ. Μάρξ καί ὁ Φ. Ἔνγκελς ἐπέκριναν πολλές φορές μέ σφοδρότητα τή θεωρία, τήν ταχτική καί τίς ὀργανωτικές ἀρχές τοῦ λασσαλισμοῦ σάν ὀπορτουνιστικοῦ ρεύματος μέσα στό γερμανικό ἐργατικό κίνημα.

Ἀιζεναχικοί — μέλη τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας πού τό ἱδρυτικό του συνέδριο ἔγινε στό Ἄιζεναχ τό 1869. Ἡγέτες τῶν αἰζεναχικῶν ἦταν ὁ Α. Μπέμπελ καί ὁ Β. Λῆμπκνεχτ πού βρίσκονταν κάτω ἀπό τήν ἰδεολογική ἐπιροή τοῦ Κ. Μάρξ καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς. Στό πρόγραμμα τοῦ Ἄιζεναχ τονιζόταν ὅτι τό Σοσιαλδημοκρατικό ἐργατικό κόμμα τῆς Γερμανίας θεωρεῖ τόν εαυτό του «τμῆμα τῆς Διεθνοῦς ἕνωσης τῶν ἐργατῶν καί εἶναι σύμφωνο μέ τήν κατεύθυνσή της». Οἱ αἰζεναχικοί, χάρη στίς καθημερινές συμβουλές καί τήν κριτική τοῦ Μάρξ καί τοῦ Ἔνγκελς, ἀκολουθοῦσαν πιό συνεπῆ ἐπαναστατική πολιτική ἀπό τή λασσαλική Γενική γερμανική ἐργατική ἕνωση· ἰδιαίτερα, στά ζητήματα τῆς συνένωσης τῆς Γερμανίας ὑποστήριζαν τό «δημοκρατικό καί προλεταριακό δρόμο, παλαίβοντας ἐνάντια καί στίς πιό μικρές παραχωρήσεις στόν πρωσσισμό, στό βισμαρκισμό, στόν ἐθνικισμό» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 19ος, σελ. 265).

Ἡ δημιουργία τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας τό 1871 ἐξάλειψε τήν κύρια διαφωνία στό ζήτημα τῆς ταχτικῆς ἀνάμεσα στούς λασσαλικούς καί στούς αἰζεναχικούς καί τό 1875, μέ τήν ἄνοδο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί τήν ἔνταση τῶν διωγμῶν ἀπό τήν κυβέρνηση, τά δυό κόμματα στό συνέδριο τῆς Γκότα ἑνώθηκαν καί σχημάτισαν τό ἑνιαῖο Σοσιαλιστικό ἐργατικό κόμμα τῆς Γερμανίας (ἀργότερα Σοσιαλδημο-

κρατικό κόμμα τῆς Γερμανίας). Γιά τό πρόγραμμα πού ψηφίστηκε στό συνέδριο τῆς Γκότα, βλ. τή σημείωση 37. — *6*.

[7] *Γκεντιστές καί ποσσιμπιλιστές* — δυό ρεύματα, ἐπαναστατικό καί ὁπορτρυνιστικό, μέσα στό γαλλικό σοσιαλιστικό κίνημα, πού σχημάτισαν τό 1882, μετά τή διάσπαση τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Γαλλίας στό συνέδριο τοῦ Σέντ-Ἐτιέν, δυό κόμματα:

Γκεντιστές — οἱ ὀπαδοί τοῦ Ζ. Γκέντ καί τοῦ Π. Λαφάργκ — ἀριστερό μαρξιστικό ρεῦμα πού ὑποστήριζε μιά ἀνεξάρτητη ἐπαναστατική πολιτική τοῦ προλεταριάτου. Οἱ γκεντιστές διατήρησαν τόν τίτλο «Ἐργατικό κόμμα τῆς Γαλλίας» κι ἔμειναν πιστοί στό πρόγραμμα τοῦ κόμματος πού εἶχε ψηφιστεῖ τό 1880 στή Χάβρη· τό θεωρητικό μέρος τοῦ προγράμματος αὐτοῦ εἶχε γραφεῖ ἀπό τόν Κ. Μάρξ. Οἱ γκεντιστές εἶχαν μεγάλη ἐπιροή στά βιομηχανικά κέντρα τῆς Γαλλίας καί συνένωναν τά πρωτοπόρα στοιχεῖα τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ποσσιμπιλιστές (Π. Μπρούς, Μπ. Μαλόν καί ἄλλοι) — μικροαστικό, ρεφορμιστικό ρεῦμα πού ἀποτραβοῦσε τό προλεταριάτο ἀπό τίς ἐπαναστατικές μεθόδους πάλης. Οἱ ποσσιμπιλιστές σχημάτισαν τό «Ἐργατικό κοινωνικο-επαναστατικό κόμμα»· δέ δέχονταν τό ἐπαναστατικό πρόγραμμα καί τήν ἐπαναστατική ταχτική τοῦ προλεταριάτου, δέν πρόβαλλαν τούς σοσιαλιστικούς σκοπούς τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, πρότειναν νά περιορίζεται ἡ πάλη τῶν ἐργατῶν στά πλαίσια τοῦ «δυνατοῦ» (possible), — ἀπό δῶ προέρχεται καί ἡ ὀνομασία τοῦ κόμματος. Ἡ ἐπιροή τῶν ποσσιμπιλιστῶν ἐπεκτεινόταν κυρίως στίς πιό καθυστερημένες οἰκονομικά περιοχές τῆς Γαλλίας καί στά λιγότερο ἐξελιγμένα στρώματα τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Στά τέλη τοῦ XIX – ἀρχές τοῦ XX αἰώνα, μέ τήν εἴσοδο τοῦ «σοσιαλιστῆ» Μιλλεράν στήν ἀστική κυβέρνηση, γίνεται καινούργια ἀναδιάταξη τῶν δυνάμεων στίς γραμμές τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ: οἱ ὀπαδοί τῆς ἐπαναστατικῆς ταξικῆς πάλης μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ζ. Γκέντ ἑνώθηκαν τό 1901 καί σχημάτισαν τό Σοσιαλιστικό κόμμα τῆς Γαλλίας (πού τά μέλη του ἄρχισαν νά λέγονται καί γκεντιστές ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κόμματος)· οἱ ρεφορμιστές, οἱ ὀπαδοί τῆς συνεργασίας μέ τήν ἀστική τάξη καί τῆς συμμετοχῆς στά ὄργανα διακυβέρνησης τοῦ ἀστικοῦ κράτους («μινιστεριαλιστές»), σχημάτισαν τό 1902 τό Γαλλικό σοσιαλιστικό κόμμα μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ζ. Ζωρές. Τό 1905 τά δυό κόμματα ἑνώθηκαν σέ ἕνα, στό Γαλλικό σοσιαλιστικό κόμμα. Στήν περίοδο τοῦ ἰμπεριαλιστικοῦ πολέμου 1914–1918 ἡ ἡγεσία τοῦ κόμματος αὐτοῦ (Γκέντ, Σαμπά καί ἄλλοι) πρόδοσε τήν ὑπόθεση τῆς ἐργατικῆς τάξης καί πέρασε στίς θέσεις τοῦ σοσιαλσωβινισμοῦ. — *6*.

[8] *Φαβιανοί* — μέλη τῆς Φαβιανῆς ἑταιρίας, μιᾶς ἀγγλικῆς ρεφορμιστικῆς ὀργάνωσης πού ἱδρύθηκε τό 1884· ἡ ἑταιρία πῆρε τόν τίτλο ἀπό τό ὄνομα τοῦ ρωμαίου στρατηλάτη τοῦ III αἰώνα π. Χ. Φάβιου Μάξιμου πού εἶχε τό παρατσούκλι «Κουνκτάτορ» («Βραδύς»), γιατί ἐφάρμοζε ταχτική ἀναμονῆς, ἀπέφευγε τίς ἀποφασιστικές μάχες στόν πόλεμο μέ τόν Ἀννίβα. Μέλη τῆς Φαβιανῆς ἑταιρίας ἦταν κυρίως ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς διανόησης — ἐπιστήμονες, συγγραφεῖς, πολιτικοί παράγοντες (ὅπως, λχ., οἱ Σ. καί Μπ. Οὐέμπ, ὁ Μπ. Σόου, ὁ Ρ. Μακντόναλντ καί ἄλλοι). Οἱ φαβιανοί ἀρνοῦνταν τήν ἀνάγκη τῆς ταξικῆς πάλης τοῦ

προλεταριάτου καί τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης καί ὑποστήριζαν, ὅτι τό πέρασμα ἀπό τόν καπιταλισμό στό σοσιαλισμό μπορεῖ νά γίνει μόνο μέ τίς μικρομεταρυθμίσεις, μέ βαθμιαίους μετασχηματισμούς τῆς κοινωνίας. Ἡ Φαβιανή ἑταιρία, ἐχθρική πρός τό μαρξισμό, ἦταν καί εἶναι ἕνας ἀπό τούς φορεῖς τῆς ἀστικῆς ἐπιροῆς μέσα στήν ἐργατική τάξη, ἕνα φυτώριο ὀπορτουνιστικῶν καί σοσιαλσωβινιστικῶν ἰδεῶν μέσα στό ἀγγλικό ἐργατικό κίνημα. Ὁ Β. Ι. Λένιν χαρακτήριζε τό φαβιανισμό σάν «κατεύθυνση *ἄκρου ὀπορτουνισμοῦ*» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 13ος, σελ. 328). Τό 1900 ἡ φαβιανή ἑταιρία μπῆκε στό ἐργατικό κόμμα. «Ὁ σοσιαλισμός τῶν φαβιανῶν» ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς πηγές τῆς ἰδεολογίας τῶν ἐργατικῶν.

Σοσιαλδημοκράτες — Ὁ Λένιν ἔχει ὑπόψη του τά μέλη τῆς ἀγγλικῆς Σοσιαλδημοκρατικῆς ὁμοσπονδίας πού κι αὐτή εἶχε ἱδρυθεῖ τό 1884. Ἐκτός ἀπό τούς ρεφορμιστές (Χάιντμαν καί ἄλλους) καί τούς ἀναρχικούς, στή Σοσιαλδημοκρατική ὁμοσπονδία ἀνῆκε καί ἡ ὁμάδα τῶν ἐπαναστατῶν σοσιαλδημοκρατῶν, ὀπαδῶν τοῦ μαρξισμοῦ (Γ. Κβέλτς, Τ. Μάν, Ε. Ἔβελινγκ, Ἐλεωνόρα Μάρξ καί ἄλλοι) πού ἀποτελοῦσαν τήν ἀριστερή πτέρυγα τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Φ. Ἔνγκελς ἐπέκρινε μέ δριμύτητα τή Σοσιαλδημοκρατική ὁμοσπονδία γιά δογματισμό καί σεχταρισμό, γιά τήν ἀπόσπασή της ἀπό τό μαζικό ἐργατικό κίνημα τῆς Ἀγγλίας καί τήν παραγνώριση τῶν ἰδιομορφιῶν του. Τό 1907 ἡ Σοσιαλδημοκρατική ὁμοσπονδία ὀνομάστηκε Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα· τό κόμμα αὐτό τό 1911, μαζί μέ τά ἀριστερά στοιχεῖα τοῦ Ἀνεξάρτητου ἐργατικοῦ κόμματος, σχημάτισε τό Βρετανικό σοσιαλιστικό κόμμα· τό 1920 ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ κόμματος αὐτοῦ πῆρε μέρος στήν ἵδρυση τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος τῆς Μεγάλης Βρετανίας. — 7.

[9] *Ναροντοβόλτσι* — μέλη τῆς μυστικῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης τῶν ναρόντνικων-τρομοκρατῶν «Ναρόντναγια βόλια» πού ἱδρύθηκε τόν Αὔγουστο τοῦ 1879, ὕστερα ἀπό τή διάσπαση τῆς ναροντνικιστικῆς ὀργάνωσης «Ζεμλιά ἰ βόλια». Ἐπικεφαλῆς τῆς «Ναρόντναγια βόλια» ἦταν ἡ ἐκτελεστική ἐπιτροπή πού μέλη της ἦταν οἱ Α. Ι. Ζελιάμποφ, Α. Δ. Μιχάιλοφ, Μ. Φ. Φρολένκο, Ν. Α. Μορόζοφ, Β. Ν. Φίγκνερ, Σ. Λ. Περόβσκαγια, Α. Α. Κβιατκόβσκη κ. ἄ. Οἱ ναροντοβόλτσι, ἐμμένοντας στίς θέσεις τοῦ οὐτοπικοῦ ναροντνικιστικοῦ σοσιαλισμοῦ, ἔβαζαν ταυτόχρονα τό καθῆκον νά καταχτηθεῖ ἡ πολιτική ἐλευθερία. Τό πρόγραμμά τους πρόβλεπε τήν ὀργάνωση «μόνιμης λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας» πού νά ἐκλέγεται μέ καθολική ψηφοφορία, τή διακήρυξη τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, τή μεταβίβαση τῆς γῆς στό λαό, τήν ἐκπόνηση μέτρων γιά τό πέρασμα τῶν ἐργοστασίων στά χέρια τῶν ἐργατῶν. Ἄμεσος σκοπός τῆς «Ναρόντναγια βόλια» ἦταν ἡ ἀνατροπή τῆς τσαρικῆς ἀπολυταρχίας. Οἱ ναροντοβόλτσι ὅμως, ξεκινώντας ἀπό τή λαθεμένη θεωρία τῶν «ἐνεργῶν» ἡρώων καί τοῦ «παθητικοῦ» ὄχλου, ὑπολόγιζαν νά πετύχουν τό μετασχηματισμό τῆς κοινωνίας χωρίς τή συμμετοχή τοῦ λαοῦ, μόνο μέ τίς δυνάμεις τους, μέ τήν ἀτομική τρομοκρατία.

Μετά τήν 1 τοῦ Μάρτη 1881 (δολοφονία τοῦ Ἀλεξάνδρου Β΄) ἡ κυβέρνηση μέ ἄγριους διωγμούς, ἐκτελέσεις καί σκηνοθεσίες τσάκισε τήν ὀργάνωση «Ναρόντναγια βόλια». Οἱ ἐπανειλημμένες προσπάθειες πού ἔγιναν γιά ἀνασυγκρότηση τῆς «Ναρόντναγια βόλια», στή δεκαε-

τία 1880–1890, ἔμειναν χωρίς ἀποτέλεσμα. Ἔτσι, τό 1886 ἐμφανίστηκε μιά ὁμάδα μέ ἐπικεφαλῆς τόν Α. Ι. Οὐλιάνοφ (ἀδελφό τοῦ Β. Ι. Λένιν) καί τόν Π. Γ. Σεβίρεφ πού ἀκολοθοῦσε τίς παραδόσεις τῆς «Ναρόντναγια βόλια». Μετά τήν ἀποτυχημένη ἀπόπειρα κατά τοῦ Ἀλεξάνδρου Γ΄, τό 1887, ἡ ὁμάδα ἀνακαλύφθηκε καί τά δραστήρια μέλη της ἐκτελέστηκαν.

Ὁ Β. Ι. Λένιν, κάνοντας κριτική στό λαθεμένο, στό οὐτοπιστικό πρόγραμμα τῶν ναροντοβόλτσι, συνάμα μιλοῦσε μέ μεγάλο σεβασμό γιά τή γεμάτη αὐτοθυσία πάλη τῶν μελῶν τῆς «Ναρόντναγια βόλια» ἐνάντια στόν τσαρισμό. Τό 1899, στή «Διαμαρτυρία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Ρωσίας», τόνιζε ὅτι «οἱ ἀγωνιστές τῆς παλιᾶς „Ναρόνταγια βόλια" κατόρθωσαν νά παίξουν ἕνα τεράστιο ρόλο στή ρωσική ἱστορία, μ' ὅλο πού τά κοινωνικά στρώματα πού ὑποστήριζαν τούς λιγοστούς ἥρωες, δέν ἦταν πλατιά, μ' ὅλο πού σημαία τοῦ κινήματος δέν ἦταν διόλου ἡ ἐπαναστατική θεωρία» (Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 180).—7.

[10] *Μπερνσταϊνικοί* — ἐκπρόσωποι τοῦ ἐχθρικοῦ πρός τό μαρξισμό ρεύματος τῆς γερμανικῆς καί τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας πού ἐμφανίστηκε κατά τά τέλη τοῦ XIX αἰώνα καί πῆρε τό ὄνομά του ἀπό τόν Ἔντ. Μπέρνσταϊν, τόν πιό ἀπροκάλυπτο ἐκπρόσωπο τῶν δεξιῶν ὀπορτουνιστικῶν ρευμάτων μέσα στό Γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα.

Στά χρόνια 1896–1898 ὁ Μπέρνσταϊν δημοσίευσε στό περιοδικό «Die Neue Zeit» («Νέοι καιροί»), θεωρητικό ὄργανο τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας, σειρά ἄρθρων μέ τόν τίτλο «Προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ», στά ὁποῖα κάτω ἀπό τή σημαία τῆς «ἐλευθερίας κριτικῆς» προσπαθοῦσε νά ἀναθεωρήσει (ἀπό δῶ καί ἡ λέξη «ἀναθεωρητισμός») τίς φιλοσοφικές, οἰκονομικές καί πολιτικές βάσεις τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ καί νά τίς ἀντικαταστήσει μέ τίς ἀστικές θεωρίες τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων καί τῆς ταξικῆς συνεργασίας· ἔκανε ἐπίθεση ἐνάντια στή διδασκαλία τοῦ Μάρξ γιά τήν ἐξαθλίωση τῆς ἐργατικῆς τάξης, τίς ἀναπτυσσόμενες ταξικές ἀντιθέσεις, τίς κρίσεις, τήν ἀναπόφευχτη κατάρευση τοῦ καπιταλισμοῦ, τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση καί τή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου καί διατύπωσε τό πρόγραμμα τοῦ σοσιαλρεφορμισμοῦ πού ἐκφραζόταν στή διατύπωση «τό κίνημα εἶναι τό πᾶν, ὁ τελικός σκοπός δέν εἶναι τίποτα». Τό 1899 τά ἄρθρα τοῦ Μπέρνσταϊν βγῆκαν σέ χωριστό βιβλίο μέ τόν τίτλο «Οἱ προϋποθέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας». Τό βιβλίο ὑποστηρίχθηκε ἀπό τή δεξιά πτέρυγα τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας καί τά ὀπορτουνιστικά στοιχεῖα τῶν ἄλλων κομμάτων τῆς ΙΙ Διεθνοῦς, καθώς κι ἀπό τούς «οἰκονομιστές» τῆς Ρωσίας.

Στά συνέδρια τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος — τῆς Στουτγάρδης (Ὀχτώβρης τοῦ 1898), τοῦ Ἀννοβέρου (Ὀχτώβρης τοῦ 1899) καί τῆς Λυβέκης (Σεπτέμβρης τοῦ 1901), ὁ μπερνσταϊνισμός καταδικάστηκε, τό κόμμα ὅμως δέ διαχώρισε τίς εὐθύνες του ἀπό τόν Μπέρνσταϊν καί κράτησε συμβιβαστική στάση. Οἱ μπερνσταϊνικοί ἐξακολουθοῦσαν νά προπαγανδίζουν ἀνοιχτά τίς ἀναθεωρητικές ἰδέες στό περιοδικό «Sozialistische Monatshefte» («Σοσιαλιστική Μηνιάτικη Ἐπιθεώρηση») καί στίς κομματικές ὀργανώσεις.

Μόνο τό κόμμα τῶν μπολσεβίκων μέ ἐπικεφαλῆς τόν Β. Ι. Λένιν

πάλαιβε μέ συνέπεια κι ἀποφασιστικότητα ἐνάντια στόν μπερνσταϊνισμό καί στούς ὀπαδούς του στή Ρωσία. Ὁ Λένιν ἄνοιξε μέτωπο ἐνάντια στούς μπερνσταϊνικούς ἀκόμα ἀπό τό 1899, στή «Διαμαρτυρία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Ρωσίας» καί στό ἄρθρο «Τό πρόγραμμά μας» (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 167-180 καί 186-190). Στό ξεσκέπασμα τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ ἀφιερώθηκαν ἐπίσης καί οἱ ἐργασίες του «Μαρξισμός κι ἀναθεωρητισμός» (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 15ος, σελ. 15-25), «Οἱ διαφωνίες στό ἐργατικό κίνημα τῆς Εὐρώπης» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 16ος, σελ. 317 - 322) καί ἄλλες.—*7*.

[11] *Γιούπιτερ καί Μινέρβα* — θεοί τοῦ πανθέου τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Ὁ Γιούπιτερ ἦταν θεός τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ φωτός καί τῆς βροχῆς — Κεραύνιος· ἀργότερα ἡ ἀνώτερη θεότητα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ Μινέρβα ἦταν θεά τοῦ πολέμου καί προστάτιδα τῶν τεχνῶν καί τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ρωμαϊκή μυθολογία συνταύτιζε τόν Γιούπιτερ καί τή Μινέρβα μέ τούς θεούς τῆς Ἑλλάδας Δία καί Ἀθηνά· στούς θεούς αὐτούς τῆς Ρώμης μεταφέρονται ὅλοι οἱ μύθοι γιά τόν Δία καί τήν Ἀθηνά, καθώς ἐπίσης καί ὁ μύθος σχετικά μέ τή γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς πάνοπλης ἀπό τό κεφάλι τοῦ Δία. — *8*.

[12] Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει σέ δική του μετάφραση ἀπόσπασμα ἀπό τόν πρόλογο τοῦ Φ. Ἔνγκελς στήν τρίτη γερμανική ἔκδοση τῆς ἐργασίας τοῦ Κ. Μάρξ «Der achtzehnte Brumaire de Louis Bonaparte» («Ἡ δεκάτη ὀγδόη Μπρυμαίρ τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη») (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. I, 1955, σελ. 210). — *8*.

[13] Ἡ «*Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ*» ἱδρύθηκε τό 1894 μέ πρωτοβουλία τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» μέ τόν ὅρο νά ἀποδεχτοῦν ὅλα τά μέλη της τό πρόγραμμα τῆς ὁμάδας. Στήν ὁμάδα ἀνατέθηκε ἡ προετοιμασία τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἕνωσης» καί τό Μάρτη τοῦ 1895 ἡ ὁμάδα ἔθεσε τό τυπογραφεῖο της στή διάθεση τῆς «Ἕνωσης». Τό καλοκαίρι τοῦ 1895, τόν καιρό πού ὁ Β. Ι. Λένιν βρισκόταν στό ἐξωτερικό, ἀποφασίστηκε νά ἐκδοθοῦν ἀπό τήν «Ἕνωση» οἱ συλλογές «Ραμπότνικ»· πρέπει μάλιστα νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ σοσιαλδημοκράτες τῆς Ρωσίας πού εἶχαν προτείνει νά γίνει ἡ ἔκδοση αὐτή, ἔβαλαν τόν ὅρο ἡ ἔκδοση τῶν συλλογῶν νά γίνει μέ τήν ἐπιμέλεια τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς». Ἡ «Ἕνωση» ἔβγαλε 6 τεύχη τῆς συλλογῆς «Ραμπότνικ», 10 τεύχη τοῦ «Λιστόκ „ραμπότνικα“», τήν ἐργασία τοῦ Β. Ι. Λένιν «Ἑρμηνεία τοῦ νόμου γιά τά πρόστιμα» (1897), τήν ἐργασία τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ «Ἡ νέα ἐκστρατεία ἐνάντια στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία» (1897) καί ἄλλες.

Τό I συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ (Μάρτης τοῦ 1898) ἀναγνώρισε τήν «Ἕνωση» σάν ἐκπρόσωπο τοῦ κόμματος στό ἐξωτερικό. Ἀργότερα στήν «Ἕνωση» ἐπικράτησαν τά ὀπορτουνιστικά στοιχεῖα — οἱ «οἰκονομιστές», εἴτε οἱ λεγόμενοι «νεαροί». Ἡ ὀπορτουνιστική πλειοψηφία τοῦ I συνεδρίου τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτετερικοῦ» πού ἔγινε στή Ζυρίχη τό Νοέμβρη τοῦ 1898, ἀρνήθηκε νά ταχθεῖ ἀλληλέγγυα μέ τό «Μανιφέστο» τοῦ I συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ. Ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» δήλωσε στό πρῶτο συνέδριο

τῆς «Ἕνωσης» ὅτι δέ δέχεται ν' ἀναλάβει τήν ἐπιμέλεια τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἕνωσης» ἐκτός ἀπό τό 5-6 τεῦχος τῆς συλλογῆς «Ραμπότνικ» καί τίς μπροσοῦρες τοῦ Β. Ι. Λένιν «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» καί «Ὁ νέος ἐργοστασιακός νόμος» πού ἀναλάβαινε νά τά ἐκδόσει. Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1899 ἡ «Ἕνωση» ἄρχισε νά ἐκδίδει τό περιοδικό «Ραμπότσεγε Ντιέλο»· στή σύνταξή του μπῆκαν οἱ «οἰκονομιστές» Μπ. Ν. Κριτσέβσκι, Β. Π. Ἰβάνσιν (πού ἔπαιρνε μέρος στή σύνταξη τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ») καί ὁ Π. Φ. Τεπλόφ.Ἡ «Ἕνωση» ἔκανε δηλώσεις ὅπου ἐξέφραζε τή συμπάθειά της πρός τόν Ε. Μπέρνσταϊν, τούς μιλλερανιστές κτλ. Ἡ πάλη στούς κόλπους τῆς «Ἕνωσης» συνεχίστηκε ὥς τό ΙΙ συνέδριό της (Ἀπρίλης τοῦ 1900, Γενεύη) καί μέσα στό ἴδιο τό συνέδριο. Τό ἀποτέλεσμα τῆς πάλης αὐτῆς ἦταν ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» καί οἱ ὁμοϊδεάτες της νά ἐγκαταλείψουν τό συνέδριο καί νά ἱδρύσουν τήν ἀνεξάρτητη ὀργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ».

Στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς «Ἕνωσης» υποστήριζαν θέσεις ἄκρως ὀπορτουνιστικές καί ἐγκατέλειψαν τό συνέδριο ὅταν αὐτό ἀναγνώρισε τό Σύνδεσμο τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας σάν τή μοναδική ὀργάνωση τοῦ κόμματος στό ἐξωτερικό. Μέ ἀπόφαση τοῦ ΙΙ συνεδρίου ἡ «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» διαλύθηκε (βλ. «Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν ὁλομελειῶν τῆς ΚΕ», ρωσ. ἔκδ., μέρος Ι, 1954, σελ. 56). — *10.*

14 «*Ζαριά*» («Αὐγή») — μαρξιστικό ἐπιστημονικο-πολιτικό περιοδικό, ἔβγαινε στήν περίοδο 1901-1902 στή Στουτγάρδη ἀπό τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα». Βγῆκαν συνολικά 4 τεύχη (τρία σώματα) τοῦ «Ζαριά»: τό τεῦχος 1 βγῆκε τόν Ἀπρίλη τοῦ 1901 (στήν πραγματικότητα στίς 23 τοῦ Μάρτη μέ τό νέο ἡμερολόγιο), τό 2-3 βγῆκε τό Δεκέμβρη τοῦ 1901 καί τό 4 τόν Αὔγουστο τοῦ 1902.

Τά καθήκοντα τοῦ «Ζαριά» εἶχαν καθοριστεῖ στό σχέδιο δήλωσης τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά» πού γράφτηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν στή Ρωσία (βλ. Ἅπαντα, 5η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 322-333 (ἑλλ. ἔκδ., σελ. 327-338)). Ἐπειδή ὅμως, ὅταν συζητήθηκε τό ζήτημα τῆς ἔκδοσης τῶν ὀργάνων αὐτῶν στό ἐξωτερικό μαζί μέ τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», ἀποφασίστηκε τό «Ζαριά» νά ἐκδίδεται νόμιμα καί ἡ «Ἴσκρα» παράνομα, στή δήλωση τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» πού δημοσιεύτηκε τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1900, δέν ἔγινε λόγος γιά τό «Ζαριά».

Τό περιοδικό «Ζαριά» ἔκανε κριτική στό διεθνῆ καί στό ρωσικό ἀναθεωρητισμό καί ὑπεράσπιζε τίς θεωρητικές βάσεις τοῦ μαρξισμοῦ. Στό «Ζαριά» δημοσιεύτηκαν οἱ ἐργασίες τοῦ Β. Ι. Λένιν: «Εὐκαιριακά σημειώματα», «Οἱ διῶχτες τῶν ζέμστβο καί οἱ Ἀννίβες τοῦ φιλελευθερισμοῦ», «Οἱ κ. κ. „κριτικοί" στό ἀγροτικό ζήτημα» (τά πρῶτα τέσσερα κεφάλαια τῆς ἐργασίας «Τό ἀγροτικό ζήτημα καί οἱ „κριτικοί τοῦ Μάρξ"»),«Ἐσωτερική ἀνασκόπηση», «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας», καθώς καί οἱ ἐργασίες τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ: «Ἡ κριτική τῶν κριτικῶν μας. Μέρος 1. Ὁ κ. Π. Στροῦβε στό ρόλο τοῦ κριτικοῦ τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης», «Ὁ Cant ἐνάντια στόν Κάντ εἶτε ἡ πνευματική διαθήκη τοῦ κ. Μπέρνσταϊν» καί ἄλλες. — *10.*

15 *Ὀρεινοί καί Γιρονδίνοι* — ὀνομασίες τῶν δυό πολιτικῶν ὁμάδων τῆς ἀστικῆς τάξης στήν περίοδο τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης τοῦ τέλους τοῦ XVIII αἰώνα. Ὀρεινούς-γιακωβίνους ὀνόμαζαν τούς πιό ἀποφασιστικούς ἐκπροσώπους τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς — τῆς ἀστικῆς τάξης — πού ὑποστήριζαν τήν ἀνάγκη νά καταργηθεῖ ἡ ἀπολυταρχία καί ἡ φεουδαρχία. Οἱ γιρονδίνοι, ἀντίθετα ἀπό τούς γιακωβίνους, ταλαντεύονταν ἀνάμεσα στήν ἐπανάσταση καί στήν ἀντεπανάσταση καί ἀκολουθοῦσαν τό δρόμο τῶν συμβιβασμῶν μέ τή μοναρχία.

«Σοσιαλιστική Γιρόνδη» ἀποκαλοῦσε ὁ Β. Ι. Λένιν τό ὀπορτουνιστικό ρεῦμα μέσα στή σοσιαλδημοκρατία· προλετάριους-γιακωβίνους, «Ὀρεινούς», ἔλεγε τούς ἐπαναστάτες σοσιαλδημοκράτες. Μετά τή διάσπαση τοῦ ΣΔΕΚΡ σέ μπολσεβίκους καί μενσεβίκους ὁ Λένιν τόνιζε συχνά ὅτι οἱ μενσεβίκοι ἀποτελοῦν τό ρεῦμα τῶν γιρονδίνων μέσα στό ἐργατικό κίνημα. — *10.*

16 «*Μπεζζαγκλάβτσι*» — μισοκαντέτικη, μισομενσεβίκικη ὁμάδα τῆς ρωσικῆς ἀστικῆς διανόησης (Σ. Ν. Προκοπόβιτς, Ε. Ντ. Κουσκόβα, Β. Γ. Μπογκουτσάρσκι, Β. Β. Πορτουγκάλοφ, Β. Β. Χιζνιάκοφ καί ἄλλοι). Σχηματίστηκε στήν περίοδο πού ἀρχίζει ἡ κάμψη τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1905–1907, καί πῆρε τήν ὀνομασία της ἀπό τό πολιτικό ἑβδομαδιαῖο περιοδικό «Μπέζ Ζαγκλάβιγια» («Χωρίς τίτλο») πού ἔβγαινε τό Γενάρη – Μάη τοῦ 1906 στήν Πετρούπολη μέ διευθυντή τόν Προκοπόβιτς· οἱ μπεζζαγκλάβτσι ἀργότερα συγκεντρώθηκαν γύρω ἀπό τήν ἀριστερή καντέτικη ἐφημερίδα «Τοβάρις». Καλυπτόμενοι πίσω ἀπό μιά τυπική ἀκομματικότητα, ἦταν κήρυκες τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ καί τοῦ ὀπορτουνισμοῦ, ὑποστήριζαν τούς ἀναθεωρητές τῆς ρωσικῆς καί τῆς διεθνοῦς σοσιαλδημοκρατίας. — *10.*

17 Ὁ *ἔκτακτος νόμος ἐνάντια στούς σοσιαλιστές* ψηφίστηκε στή Γερμανία τό 1878 ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ Βίσμαρκ γιά τήν καταπολέμηση τοῦ ἐργατικοῦ καί τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Μέ τό νόμο αὐτό ἀπαγορεύονταν ὅλες οἱ ὀργανώσεις τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, οἱ μαζικές ἐργατικές ὀργανώσεις, ὁ ἐργατικός τύπος, κατασχότανε ἡ σοσιαλιστική φιλολογία· στά χρόνια πού ἴσχυε ὁ ἔκτακτος νόμος διαλύθηκαν περίπου 350 σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις, περίπου 900 σοσιαλδημοκράτες ἀπελάθηκαν ἀπό τή Γερμανία καί 1500 φυλακίστηκαν, ἑκατοντάδες ἐφημερίδες, περιοδικά καί ἄλλες μή περιοδικές ἐκδόσεις ἀπαγορεύτηκαν. Ὡστόσο οἱ διώξεις καί τά τρομοκρατικά μέτρα δέ λύγισαν τό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα πού ἀναπροσάρμοσε τή δράση του στίς συνθῆκες τῆς παράνομης ζωῆς: στό ἐξωτερικό ἔβγαινε τό κεντρικό ὄργανο τοῦ κόμματος, ἡ ἐφημερίδα «Σοτσιαλντεμοκράτ» καί συνέρχονταν ταχτικά τά κομματικά συνέδρια (τό 1880, τό 1883 καί τό 1887)· στή Γερμανία, μέσα στήν παρανομία, ξαναζωντάνευαν γρήγορα οἱ σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις καί ὁμάδες μέ ἐπικεφαλῆς τους τήν παράνομη ΚΕ. Τό κόμμα, δουλεύοντας παράνομα, χρησιμοποιοῦσε πλατιά τίς νόμιμες δυνατότητες γιά τό δυνάμωμα τῶν δεσμῶν του μέ τίς μάζες, καί ἡ ἐπιρροή του μεγάλωνε διαρκῶς: οἱ ψῆφοι πού ἔπαιρναν οἱ σοσιαλδημοκράτες στίς ἐκλογές τοῦ ράιχσταγ αὐξήθηκαν ἀπό τό 1878 ὥς τό 1890 πάνω ἀπό τό τριπλάσιο. Τεράστια βοήθεια στούς γερμανούς σοσιαλδημοκράτες ἔδοσαν ὁ Κ. Μάρξ καί ὁ Φ. Ἔνγκελς.

Τό 1890, κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ μαζικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος πού ὅλο καί δυνάμωνε, ὁ ἔκτακτος νόμος ἐνάντια στούς σοσιαλιστές καταργήθηκε. — *12*.

18 Στίς 27 μέ 29 τοῦ Μάη (ν. ἡμ.) 1877 ἔγινε στήν πόλη Γκότα τό ταχτικό συνέδριο τοῦ Σοσιαλιστικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας. Στό συνέδριο ὅταν συζητιόταν τό ζήτημα τοῦ κομματικοῦ τύπου, ἀποκρούστηκαν οἱ προσπάθειες ὁρισμένων ἀντιπροσώπων (Μόστ, Βάλτεϊχ) νά ἐπικριθεῖ ἡ ἐφημερίδα «Vorwärts» («Ἐμπρός»), κεντρικό ὄργανο τοῦ κόμματος, γιατί δημοσίευσε τά ἄρθρα τοῦ Ἔνγκελς ἐνάντια στόν Ντύρινγκ (πού βγῆκαν, τό 1878, σέ χωριστό βιβλίο: «Ἀντι-Ντύρινγκ. Ἡ ἀνατροπή τῆς ἐπιστήμης ἀπό τόν κύριο Εὐγένιο Ντύρινγκ») καί ὁ ἴδιος ὁ Ἔνγκελς γιά τή δριμύτητα τῆς πολεμικῆς του. Ταυτόχρονα τό συνέδριο γιά πραχτικούς λόγους ἀποφάσισε νά συνεχιστεῖ ἡ συζήτηση πάνω σέ θεωρητικά ζητήματα, ὄχι στήν ἐφημερίδα, ἀλλά στό ἐπιστημονικό παράρτημά της. — *12*.

19 «*Vorwärts*» («Ἐμπρός») —καθημερινή ἐφημερίδα, κεντρικό ὄργανο τοῦ Γερμανικοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Ἔβγαινε στό Βερολίνο ἀπό τό 1891 μέ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου τῆς Χάλλης τοῦ κόμματος καί μέ τόν τίτλο «Vorwärts Berliner Volksblat», σάν συνέχεια τῆς ἐφημερίδας «Berliner Volksblat» («Λαϊκή Ἐφημερίδα τοῦ Βερολίνου») πού ἔβγαινε ἀπό τό 1884. Ἀπό τίς σελίδες τῆς ἐφημερίδας ὁ Φ. Ἔνγκελς πολεμοῦσε κάθε ἐκδήλωση τοῦ ὀπορτουνισμοῦ. Ἀπό τά μέσα τῆς δεκαετίας 1890-1900, μετά τό θάνατο τοῦ Φ. Ἔνγκελς, ἡ σύνταξη τῆς «Vorwärts» πέρασε στά χέρια τῆς δεξιᾶς πτέρυγας τοῦ κόμματος καί συστηματικά δημοσίευε ἄρθρα τῶν ὀπορτουνιστῶν. Ἡ «Vorwärts» φώτιζε μεροληπτικά τήν πάλη ἐνάντια στόν ὀπορτουνισμό καί στόν ἀναθεωρητισμό μέσα στό ΣΔΕΚΡ, ὑποστήριζε τούς «οἰκονομιστές» καί σέ συνέχεια, μετά τή διάσπαση τοῦ κόμματος, τούς μενσεβίκους. Στά χρόνια τῆς ἀντίδρασης ἡ «Vorwärts» δημοσίευε συκοφαντικά ἄρθρα τοῦ Τρότσκι καί δέν ἔδινε τή δυνατότητα στόν Λένιν, στούς μπολσεβίκους νά διαψεύδουν τίς συκοφαντίες καί νά κάνουν ἀπό τίς στῆλες της μιά ἀντικειμενική ἐκτίμηση τῆς κατάστασης πού ἐπικρατοῦσε στό κόμμα. Στήν περίοδο τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου ἡ «Vorwärts» πῆρε σοσιαλσωβινιστική θέση· ὕστερα ἀπό τή Μεγάλη Ὀχτωβριανή σοσιαλιστική ἐπανάσταση ἔκανε ἀντισοβιετική προπαγάνδα. Ἔβγαινε στό Βερολίνο ὥς τό 1933.—*12*.

20 *Ἀπό καθέδρας σοσιαλιστές* — ἐκπρόσωποι μιᾶς κατεύθυνσης στήν ἀστική πολιτική οἰκονομία τῆς εἰκοσαετίας 1870–1890, πού ἀπό τίς πανεπιστημιακές ἕδρες (γερμανικά Katheder) δίδασκαν μέ τή μορφή σοσιαλισμοῦ τόν ἀστικο-φιλελεύθερο ρεφορμισμό. Τήν ἐμφάνιση τοῦ ἀπό καθέδρας σοσιαλισμοῦ τήν προκαθόρισε ὁ φόβος τῶν ἐκμεταλλευτριῶν τάξεων μπροστά στή διάδοση τοῦ μαρξισμοῦ καί στήν ἄνοδο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἡ προσπάθεια τῶν ἀστῶν θεωρητικῶν νά βροῦν καινούργια μέσα γιά νά κρατήσουν τούς ἐργαζόμενους σέ ὑποταγή.

Οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ ἀπό καθέδρας σοσιαλισμοῦ (Α. Βάγνερ, Γ. Σμόλλερ, Λ. Μπρεντάνο, Β. Ζόμπαρτ καί ἄλλοι) ἰσχυρίζονταν ὅτι τό ἀστικό κράτος εἶναι ὑπερταξικό, ἱκανό νά συμβιβάσει τίς ἐχθρικές τάξεις καί νά εἰσαγάγει βαθμιαῖα τό «σοσιαλισμό», χωρίς νά θίξει τά συμφέροντα

τῶν κεφαλαιοκρατῶν καί παίρνοντας ὑπόψη, κατά τό δυνατό, τίς διεκδικήσεις τῶν ἐργαζομένων. Πρότειναν νά θεσπιστεῖ ἡ ρύθμιση τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἀπό τήν ἀστυνομία, νά ἀναγεννηθοῦν οἱ συντεχνίες τοῦ μεσαίωνα. Τήν ἀντιδραστική οὐσία τοῦ ἀπό καθέδρας σοσιαλισμοῦ τήν ξεσκέπασαν ὁ Μάρξ κι ὁ Ἔνγκελς. Ὁ Λένιν ἀποκαλοῦσε τούς ἀπό καθέδρας σοσιαλιστές κοριούς «τῆς ἀστυνομικῆς-ἀστικῆς πανεπιστημιακῆς ἐπιστήμης» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 13ος, σελ. 22) πού μισοῦν τήν ἐπαναστατική διδασκαλία τοῦ Μάρξ. Στή Ρωσία τίς ἰδέες τοῦ ἀπό καθέδρας σοσιαλισμοῦ τίς προπαγάνδιζαν οἱ «νόμιμοι μαρξιστές». — *12*.

21 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τήν ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος πού ἔγινε στό Ἀννόβερο ἀπό τίς 9 ὥς τίς 14 τοῦ Ὀχτώβρη (ν. ἡμ.) 1899: «Ἐπιθέσεις ἐνάντια στίς βασικές ἀπόψεις καί στήν ταχτική τοῦ κόμματος». Στήν ἀπόφαση καταδικάζονταν οἱ προσπάθειες τῆς ὀπορτουνιστικῆς πτέρυγας τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας πού ἰδεολογικά καθοδηγοῦνταν ἀπό τόν Ἐ. Μπέρνσταϊν, ν' ἀναθεωρήσει τίς βασικές θέσεις τοῦ μαρξισμοῦ καί νά ἐπιτύχει τήν ἀλλαγή τῆς ταχτικῆς τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, τή ματατροπή του σέ κόμμα δημοκρατικῶν μεταρυθμίσεων. Τήν ἐπίσημη εἰσήγηση πάνω στό ζήτημα αὐτό τήν ἔκανε ὁ Α. Μπέμπελ. «Οἱ λόγοι του ἐνάντια στούς ὀπορτουνιστές στά κομματικά συνέδρια τοῦ Ἀννοβέρου καί τῆς Δρέσδης, ἔγραφε ὁ Λένιν, θά μείνουν γιά πολύ καιρό ὑπόδειγμα ὑπεράσπισης τῶν μαρξιστικῶν ἀπόψεων καί πάλης γιά τόν πραγματικά σοσιαλιστικό χαρακτήρα τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 19ος, σελ. 268). Τήν ὑπεράσπιση τοῦ Μπέρνσταϊν καί τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ τήν ἀνέλαβε ὁ γνωστός ὀπορτουνιστής Ε. Ντάβιντ. Ἡ συντριπτική πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου ἐνέκρινε τήν ἀπόφαση πού πρότεινε ὁ Μπέμπελ. Ἡ πρόταση ἔλεγε: «Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀστικῆς κοινωνίας μέχρι σήμερα δέ δίνει στό κόμμα κανένα λόγο νά παραιτηθεῖ ἀπό τίς βασικές του ἀντιλήψεις γιά τήν ἐξέλιξη αὐτή ἤ νά τίς τροποποιήσει. Τό κόμμα, ὅπως καί προηγούμενα, ἀκολουθεῖ τίς ἀρχές τῆς ταξικῆς πάλης, πού λένε ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά εἶναι μόνο ἔργο δικό της. Γιά τό λόγο αὐτό τό κόμμα θεωρεῖ ἱστορικό καθῆκον τῆς ἐργατικῆς τάξης τήν κατάχτηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὥστε μέ τή βοήθειά της νά ἐξασφαλίσει ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερη γενική εὐημερία, κοινωνικοποιώντας τά μέσα παραγωγῆς καί καθιερώνοντας τό σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγῆς καί ἀνταλλαγῆς». Χωρίς νά ἀποκρούει τούς προσωρινούς συνασπισμούς μέ τά ἀστικά κόμματα γιά τήν ἐπίτευξη ὁρισμένων πραχτικῶν ἀποτελεσμάτων, «...τό κόμμα διατηρεῖ πάντοτε σ' ὅλη του τή δράση πλήρη αὐτοτέλεια καί ἀνεξαρτησία καί βλέπει κάθε ἐπιτυχία του μόνο σάν ἕνα βῆμα πού τό φέρνει πιό κοντά στόν τελικό σκοπό του». Καί στό κλείσιμο: «...Τό κόμμα δέν ἔχει κανένα λόγο ν' ἀλλάξει τίς κύριες διεκδικήσεις του καί τίς βασικές του ἀντιλήψεις ἤ τήν ταχτική του ἤ τό ὄνομά του... Τό κόμμα ἀποκρούει ἀποφασιστικά κάθε προσπάθεια πού ἀποβλέπει στό νά συσκοτίσει ἤ ν' ἀλλάξει τή στάση τοῦ κόμματος ἀπέναντι στό ὑφιστάμενο κρατικό καί κοινωνικό καθεστώς καί στά ἀστικά κόμματα».

Ἔτσι, τό συνέδριο τοῦ Ἀννοβέρου, τό 1899, καταδίκασε τήν ἀναθεώρηση τῶν θεωρητικῶν βάσεων καί τῶν βάσεων ταχτικῆς τῆς σοσιαλδη-

μοκρατίας· ώστόσο τό γεγονός ὅτι ἡ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου δέν ἔκανε αὐστηρή κριτική στόν ἀναθεωρητισμό καί στούς συγκεκριμένους φορεῖς του δυσαρέστησε τούς ἀριστερούς σοσιαλδημοκράτες (Ρ. Λούξεμπουργκ καί ἄλλους). Οἱ ὀπαδοί τοῦ Μπέρνσταϊν ψήφισαν ὑπέρ τῆς ἀπόφασης αὐτῆς. — *13.*

[22] Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τήν ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος πού συνῆλθε στή Λυβέκη (στίς 22–28 τοῦ Σεπτέμβρη (ν. ἡμ.) 1901)· ἡ ἀπόφαση στρεφόταν κατά τοῦ Ε. Μπέρνσταϊν πού ὕστερα ἀπό τό συνέδριο τοῦ Ἀννοβέρου τό 1899 ὄχι μόνο δέ σταμάτησε τίς ἐπιθέσεις του ἐνάντια στό πρόγραμμα καί στήν ταχτική τῆς σοσιαλδημοκρατίας, ἀλλά, ἀντίθετα, τίς δυνάμωσε καί τίς μετέφερε μάλιστα ἔξω ἀπό τό κομματικό περιβάλλον. Στήν πορεία τῶν συζητήσεων καί στήν ἀπόφαση πού προτάθηκε ἀπό τόν Μπέμπελ καί ψηφίστηκε ἀπό τή συντριπτική πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου, ἔγινε ἀνοιχτή προειδοποίηση στόν Μπέρνσταϊν: «Τό συνέδριο ἀναγνωρίζει ὅτι γιά τήν παραπέρα ἰδεολογική ἀνάπτυξη τοῦ κόμματός μας εἶναι ὁπωσδήποτε ἀπαραίτητη ἡ αὐτοκριτική. Ὁ ἐξαιρετικά ὅμως μονόπλευρος χαρακτήρας τῆς κριτικῆς πού ἔκανε ὁ σ. Μπέρνσταϊν τά τελευταῖα χρόνια, χωρίς νά ἀσχολεῖται μέ τήν κριτική τῆς ἀστικῆς κοινωνίας καί τῶν ἐκπροσώπων της, ἔκανε διφορούμενη τή στάση του καί προκάλεσε δυσαρέσκεια στούς περισσότερους συντρόφους. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ὁ σ. Μπέρνσταϊν θά τό καταλάβει αὐτό καί θ' ἀλλάξει ἀνάλογα τή στάση του, τό συνέδριο περνᾶ στά ζητήματα τῆς ἡμερησίας διάταξης». Ἡ ἀντιπρόταση τοῦ ὀπορτουνιστῆ Χάινε πού ζητοῦσε «ἐλευθερία κριτικῆς» καί παρασιωποῦσε τό ζήτημα τοῦ Μπέρνσταϊν, ἀπορίφθηκε. Ὡστόσο στό συνέδριο τῆς Λυβέκης δέν μπῆκε σάν ἀρχή τό ζήτημα ὅτι ἡ ἀναθεώρηση τοῦ μαρξισμοῦ δέ συμβιβάζεται μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μέλους τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. — *13.*

[23] *Τό συνέδριο τοῦ γερμανικοῦ σοσιαδημοκρατικοῦ κόμματος στή Στουτγάρδη* πού συνῆλθε ἀπό τίς 3 ὥς τίς 8 τοῦ Ὀχτώβρη (ν. ἡμ.) 1898, συζήτησε γιά πρώτη φορά τό ζήτημα τοῦ ἀναθεωρητισμοῦ στίς γραμμές τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Στό συνέδριο διαβάστηκε δήλωση, σταλμένη εἰδικά ἀπό τόν Ε. Μπέρνσταϊν πού βρισκόταν στό ἐξωτερικό· στή δήλωση αὐτή ἀνέπτυσσε καί ὑπεράσπιζε τίς ὀπορτουνιστικές του ἀπόψεις πού τίς εἶχε διατυπώσει προηγούμενα σέ μιά σειρά ἄρθρα του μέ τόν τίτλο «Τά προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ», δημοσιευμένα στό περιοδικό «Die Neue Zeit» («Νέοι καιροί»). Στό συνέδριο δέν ὑπῆρχε ἑνότητα μεταξύ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Μπέρνσταϊν: μερικοί μέ ἐπικεφαλῆς τόν Μπέμπελ καί τόν Κάουτσκι προσπαθοῦσαν νά συνδυάσουν τήν πάλη ἀρχῶν ἐνάντια στόν μπερνσταϊνισμό μέ μιά προσεχτική ἐσωκομματική ταχτική, φοβούμενοι τή διάσπαση τοῦ κόμματος· ἄλλοι (Ρ. Λούξεμπουργ, Πάρβους) — αὐτοί ἀποτελοῦσαν μειοψηφία — κρατοῦσαν πιό ἀδιάλλαχτη στάση, προσπαθώντας νά πλατύνουν καί νά βαθύνουν τή συζήτηση χωρίς νά φοβοῦνται μιά ἐνδεχόμενη διάσπαση. Τό συνέδριο δέν πῆρε καμιά ἀπόφαση πάνω στό ζήτημα αὐτό, ἀπό τήν πορεία ὅμως τῶν συζητήσεων, καθώς κι ἀπό ἄλλες ἀποφάσεις, φάνηκε ὅτι ἡ πλειοψηφία τοῦ συνεδρίου παρέμενε πιστή στίς ἰδέες τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ. — *13.*

24 Πρόκειται γιά τό ἄρθρο τοῦ Α. Ν. Πότρεσοφ (Σταροβέρ) «Τί συνέβηκε;» πού δημοσιεύτηκε στό περιοδικό «Ζαριά», τεῦχος 1, 'Απρίλης τοῦ 1901. — *14.*

25 «*Ὁ συγγραφέας πού ξιπάστηκε*» — εἶναι ὁ τίτλος ἑνός διηγήματος τοῦ Α. Μ. Γκόρκι (βλ. Μ. Γκόρκι. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. 5ος, 1950, σελ. 306-314). — *16.*

26 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη τό ἄρθρο του «Τό οἰκονομικό περιεχόμενο τοῦ ναροντνικισμοῦ καί ἡ κριτική του στό βιβλίο τοῦ κ. Στροῦβε (Ἡ ἀντανάκλαση τοῦ μαρξισμοῦ στήν ἀστική φιλολογία)» πού δημοσιεύτηκε τό 1895 στή συλλογή «Ὑλικά σχετικά μέ τό χαρακτήρα τῆς οἰκονομικῆς μας ἀνάπτυξης» καί ἐπανεκδόθηκε τό 1907 στή συλλογή τῶν ἄρθρων τοῦ Λένιν «Μέσα σέ 12 χρόνια» (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 1ος, σελ. 345 - 532), καί τόν πρόλογο στή συλλογή «Μέσα σέ 12 χρόνια» (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 13ος, σελ. 78-96), ὅπου γίνεται λόγος γιά τίς συνθῆκες μέσα στίς ὁποῖες γράφτηκε τό ἄρθρο καί γιά τήν ἱστορία τῆς ἐμφάνισής του.

Ἡ συλλογή «*Ὑλικά σχετικά μέ τό χαρακτῆρα τῆς οἰκονομικῆς μας ἀνάπτυξης*» πού, ἐκτός ἀπό τά ἄρθρα τοῦ Λένιν, περιλαβαίνει τά ἄρθρα τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ «Ἡ ἀπαισιοδοξία σάν ἀντανάκλαση τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητας» καί «Μερικά λόγια πρός τούς ἀντιπάλους μας (Ὑλικά γιά τήν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ στή ρωσική φιλολογία)», τό ἄρθρο τοῦ Π. Στροῦβε «Πρός τούς κριτικούς μου» καί ἄλλα, τυπώθηκε τόν 'Απρίλη τοῦ 1895 σέ 2000 ἀντίτυπα σέ νόμιμο τυπογραφεῖο· ἡ τσαρική κυβέρνηση ἀπαγόρευσε τήν κυκλοφορία της κι ἀφοῦ κράτησε τή συλλογή ὑπό ἀπαγόρευση ἕναν ὁλόκληρο χρόνο, τελικά τήν κατάσχεσε καί τήν ἔκαψε. Περισώθηκαν μόνο κάπου 100 ἀντίτυπα πού κυκλοφοροῦσαν κρυφά ἀνάμεσα στούς σοσιαλδημοκράτες τῆς Πετρούπολης καί ἄλλων πόλεων. — *16.*

27 Τό βιβλίο τοῦ Ε. Μπέρνσταϊν «Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie» («Οἱ προϋποθέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας») ἐκδόθηκε τό 1901 μεταφρασμένο στά ρωσικά μέ διαφόρους τίτλους: 1) «Ὁ ἱστορικός ὑλισμός». Μετάφραση Λ. Κάντσελ. Πετρούπολη, «Ζνάνιε»· 2) «Τά κοινωνικά προβλήματα». Μετάφραση Π. Σ. Κόγκαν, Μόσχα· 3) «Τά προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας». Μετάφραση Κ. Γ. Μπουτκόβσκι. Μόσχα, ἔκδ. 'Εφίμοφ. — *18.*

28 Γιά τή σύσταση τοῦ Ζουμπάτοφ πρός τούς ἐργάτες νά διαβάζουν τά βιβλία τοῦ Μπέρνσταϊν καί τοῦ Προκοπόβιτς γινόταν λόγος στό γράμμα πρός τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» «Γιά τό ζουμπατοφισμό». Τό γράμμα τό χρησιμοποίησε ὁ Μάρτοφ στό ἄρθρο «'Ακόμα μιά φορά γιά τήν πολιτική διαφθορά τῶν ἡμερῶν μας» («Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 10, Νοέμβρης τοῦ 1901). — *18.*

29 Πρόκειται γιά τή «*Διαμαρτυρία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Ρωσίας*» πού τήν ἔγραψε ὁ Β. Ι. Λένιν τόν Αὔγουστο τοῦ 1899, ὅταν πῆρε ἀπό τήν Πετρούπολη τό ντοκουμέντο πού τοῦ τό ἔστειλε ἡ Α. Ι. Οὐλιάνοβα-'Ελιζάροβα, καί πού ἡ ἴδια τό ὀνόμασε «Credo τῶν νεαρῶν» (βλ.

Ἅπαντα, 5η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 163–176 (ἑλλ. ἔκδ., σελ. 167–180)). Τό σχέδιο τῆς «Διαμαρτυρίας» κατά τοῦ «Credo» τῶν ρώσων μπερνσταϊνικῶν συζητήθηκε σέ συνέλευση δεκαεφτά ἐξόριστων σοσιαλδημοκρατῶν τῆς περιοχῆς Μινουσίνσκ στό χωριό Ἐρμακόβσκογε (τόπος ἐξορίας τῶν Α. Α. Βανέγεφ, Π. Ν. Λεπεσίνσκι, Μ. Α. Σιλβίν καί ἄλλων). Ἡ διαμαρτυρία ψηφίστηκε ὁμόφωνα καί ὑπογράφτηκε ἀπό τούς Β. Ι. Λένιν, Ν. Κ. Κρούπσκαγια, Β. Β. Στάρκοφ, Α. Μ. Στάρκοβα, Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, Ζ. Π. Κρζιζανόβσκαγια-Νεβζόροβα, Φ. Β. Λένγκνικ, Ε. Β. Μπαραμζίν, Α. Α. Βανέγεφ, Ντ. Β. Βανέγεβα, Μ. Α. Σιλβίν, Β. Κ. Κουρνατόβσκι, Π. Ν. Λεπεσίνσκι, Ο. Μπ. Λεπεσίνσκαγια, ἀπό τούς ἐργάτες τῆς Πετρούπολης Ο. Α. Ἔνγκμπεργκ, Α. Σ. Σαποβάλοφ, Ν. Ν. Πάνιν. Συμφώνησαν μέ τή «Διαμαρτυρία» οἱ Ι. Λ. Προμίνσκι, Μ. Ντ. Ἐφίμοφ, Τσεκάλσκι καί Κοβαλέβσκι πού δέν παραβρέθηκαν στή συνέλευση, καθώς καί ἡ ὁμάδα τῶν ἐξόριστων στό Τουρουχάνσκ (Γ. Ο. Μάρτοφ κλπ.). Κατά τοῦ «Credo» τῶν «οἰκονομιστῶν» τάχθηκε καί ἡ ὁμάδα τῶν δεκαεφτά ἐξόριστων σοσιαλδημοκρατῶν τῆς πόλης Ὀρλόφ, τοῦ κυβερνείου Βιάτκας (Β. Β. Βερόβσκι, Ν. Ε. Μπάουμαν, Α. Ν. Πότρεσοφ καί ἄλλοι). — *18.*

30 «*Μπιλόγε*» («Τό παρελθόν») — ἱστορικό περιοδικό, ἀφιερωμένο κυρίως στήν ἱστορία τοῦ ναροντνικισμοῦ καί τῶν παλαιότερων κοινωνικῶν κινημάτων· ἱδρύθηκε ἀπό τόν Β. Λ. Μποῦρτσεφ. Στά 1900–1904 ἐκδιδόταν στό Λονδίνο· στά 1906–1907 στήν Πετρούπολη, μέ συντάχτες τούς Β. Γ. Μπογκουτσάρσκι καί Π. Ε. Στσιόγκολεφ, καί μέ συμμετοχή τοῦ Μποῦρτσεφ. Τό 1907 ἡ κυβέρνηση ἀπαγόρευσε τήν ἔκδοση τοῦ «Μπιλόγε» καί στή θέση τῶν τευχῶν 11 καί 12 ἐκδόθηκε ἡ ἱστορική συλλογή «Ἡ χώρα μας». Τό 1908 στή θέση τοῦ «Μπιλόγε» ἔβγαινε τό περιοδικό «Μινούβσιγε Γκόντι» καί τό 1909 ἡ ἱστορική συλλογή «Μινούβσεγε». Τό 1908 ὁ Μποῦρτσεφ ξανάρχισε τήν ἔκδοση τοῦ «Μπιλόγε» στό ἐξωτερικό (Παρίσι) πού συνεχίστηκε ὥς τό 1912. Στή Ρωσία ἡ ἔκδοση τοῦ «Μπιλόγε» ξανάρχισε τό 1917 καί συνεχίστηκε ὥς τό 1926. Διευθυντής του ὕστερα ἀπό τή Μεγάλη Ὀχτωβριανή σοσιαλιστική ἐπανάσταση ἦταν ὁ Π. Ε. Στσιόγκολεφ. — *19.*

31 «*Ραμπότσαγια Μίσλ*» («Ἐργατική Σκέψη») — ἐφημερίδα, ὄργανο τῶν «οἰκονομιστῶν»· ἔβγαινε ἀπό τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1897 ὥς τό Δεκέμβρη τοῦ 1902. Βγῆκαν 16 φύλλα. Τά πρῶτα δυό φύλλα βγῆκαν πολυγραφημένα στήν Πετρούπολη, τά φύλλα 3–11 βγῆκαν στό ἐξωτερικό, στό Βερολίνο· τά φύλλα 12, 13, 14 καί 15 τυπώθηκαν στή Βαρσοβία· τό τελευταῖο, τό 16ο φύλλο, βγῆκε στό ἐξωτερικό. Ἡ ἐφημερίδα διευθυνόταν ἀπό τόν Κ. Μ. Τάχταρεφ καί ἄλλους.

Ὁ Λένιν ἔκανε κριτική στίς ἀπόψεις τῆς «Ραμπότσαγια Μίσλ» σάν ρωσικῆς παραλλαγῆς τοῦ διεθνοῦς ὀπορτουνισμοῦ στό ἄρθρο του «Πισοδρομική κατεύθυνση στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία» (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος σελ. 246 - 279), στά ἄρθρα πού δημοσιεύτηκαν στήν ἐφημερίδα «Ἴσκρα», καί στό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;».—*19.*

32 «*Vademecum γιά τή σύνταξη τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο". Συλλογή ὑλικῶν πού ἐκδόθηκε ἀπό τήν ὁμάδα „Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς" μέ πρόλογο τοῦ Γ. Πλεχάνοφ*» (Γενεύη, Φλεβάρης τοῦ 1900)· ἡ συλλογή

στρεφόταν ἐνάντια στόν ὀπορτουνισμό πού ὑπῆρχε στίς γραμμές τοῦ ΣΔΕΚΡ καί κυρίως ἐνάντια στόν «οἰκονομισμό» τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» τοῦ ἐξωτερικοῦ καί τοῦ ὀργάνου της — τοῦ περιοδικοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». — *19*.

33 «*Profession de foi*» (σύμβολο πίστης, πρόγραμμα, ἔκθεση κοσμοαντίληψης) — φυλλάδιο πού ἐξέθετε τίς ὀπορτουνιστικές ἀντιλήψεις τῆς ἐπιτροπῆς Κιέβου τοῦ ΣΔΕΚΡ· γράφτηκε στά τέλη τοῦ 1899. Τό περιεχόμενο τῆς προκήρυξης συμπίπτει σέ πολλά σημεῖα μέ τό γνωστό «Credo» τῶν «οἰκονομιστῶν». Κριτική τοῦ ντοκουμέντου αὐτοῦ ἔκανε ὁ Λένιν στό ἄρθρο του «Παίρνοντας ἀφορμή ἀπό μιά „Profession de foi"» πού κυκλοφόρησε σέ χειρόγραφα καί δακτυλογραφημένα ἀντίτυπα (βλ. Ἅπαντα, 5 ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 310–321 (ἑλλ. ἔκδ., σελ. 316–326)). — *19*.

34 *Ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς»* — ἡ πρώτη ρωσική μαρξιστική ὁμάδα· ἱδρύθηκε ἀπό τόν Γ. Β. Πλεχάνοφ τό 1883 στήν Ἑλβετία. Ἐκτός ἀπό τόν Πλεχάνοφ στήν ὁμάδα ἀνῆκαν ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ, ὁ Λ. Γ. Ντέιτς, ἡ Β. Ι. Ζασούλιτς καί ὁ Β. Ν. Ἰγνάτοφ.

Ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἔκανε πολλά γιά τήν προπαγάνδιση τοῦ μαρξισμοῦ στή Ρωσία. Μετέφραζε στά ρωσικά, ἔβγαζε στό ἐξωτερικό καί κυκλοφοροῦσε στή Ρωσία τά ἔργα τοῦ Κ. Μάρξ καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς: «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος», «Μισθωτή ἐργασία καί κεφάλαιο», «Ἡ ἐξέλιξη τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπό τήν οὐτοπία στήν ἐπιστήμη» καί ἄλλα· ἐκλαΐκευε ἐπίσης τό μαρξισμό μέ τίς δικές της ἐκδόσεις. Ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἔδοσε σοβαρό χτύπημα στό ναροντνικισμό πού ἦταν τό κύριο ἰδεολογικό ἐμπόδιο στό δρόμο τῆς διάδοσης τοῦ μαρξισμοῦ καί τῆς ἀνάπτυξης τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος στή Ρωσία. Στά ἔργα του «Ὁ σοσιαλισμός καί ὁ πολιτικός ἀγώνας» (1883), «Οἱ διαφωνίες μας» (1885) καί ἄλλα ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ ὑπέβαλε σέ μαρξιστική κριτική τίς θεωρίες τῶν ναρόντνικων γιά τό μή καπιταλιστικό δρόμο ἀνάπτυξης τῆς Ρωσίας, τήν ὑποκειμενική ἰδεαλιστική ἄποψη τῶν ναρόντνικων γιά τό ρόλο τῆς προσωπικότητας στήν ἱστορία, τήν ἄρνηση τοῦ πρωτοποριακοῦ ρόλου τοῦ προλεταριάτου στό ἐπαναστατικό κίνημα κι ἄλλα. Τά δυό σχέδια προγράμματος τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν (1883 καί 1885) πού γράφτηκαν ἀπό τόν Πλεχάνοφ κι ἐκδόθηκαν ἀπό τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», ὑπῆρξαν σοβαρό βῆμα στήν προετοιμασία καί στή δημιουργία τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος στή Ρωσία. Ἐξαιρετικά μεγάλη σημασία στή διάδοση τῶν μαρξιστικῶν ἀντιλήψεων, στή θεμελίωση καί στήν ὑπεράσπιση τοῦ διαλεχτικοῦ καί τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ εἶχε τό βιβλίο τοῦ Πλεχάνοφ (Ν. Μπέλτοφ) «Γύρω στό ζήτημα τῆς ἐξέλιξης τῆς μονιστικῆς ἀντίληψης στήν ἱστορία» (1895) πού «διαπαιδαγώγησε ὁλόκληρη γενιά ρώσων μαρξιστῶν» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 16ος, σελ. 243). Ἡ ὁμάδα ἔβγαλε καί κυκλοφόρησε στή Ρωσία 4 τεύχη τῆς συλλογῆς «Σοτσιαλντεμοκράτ» ὅπως καί μιά σειρά ἐκλαϊκευτικές μπροσοῦρες γιά τούς ἐργάτες.

Ὁ Φ. Ἔνγκελς χαιρέτησε τήν ἐμφάνιση τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» «πού ἀποδεχόταν εἰλικρινά καί ἀνεπιφύλαχτα τίς μεγάλες οἰκονομικές καί ἱστορικές θεωρίες τοῦ Μάρξ» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XXVII, 1935, σελ. 461). Ὁ Γ. Β.

Πλεχάνοφ καί ἡ Β. Ι. Ζασούλιτς συνδέονταν μέ προσωπική φιλία μέ τόν Φ. Ἔνγκελς καί ἐπί πολλά χρόνια ἀλληλογραφοῦσαν μαζί του. Ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἀποκατέστησε σύνδεση μέ τό διεθνές ἐργατικό κίνημα καί ἀρχίζοντας ἀπό τό πρῶτο συνέδριο τῆς ΙΙ Διεθνοῦς τό 1889 (Παρίσι) ὥς τή διάλυσή της ἀντιπροσώπευε τή σοσιαλδημοκρατία τῆς Ρωσίας σ' ὅλα τά συνέδρια τῆς Διεθνοῦς. Ἡ ὁμάδα ὅμως «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἔκανε καί σοβαρά λάθη: ὑπερέβαλλε τό ρόλο τῆς φιλελεύθερης ἀστικῆς τάξης, ὑποτιμοῦσε τήν ἐπαναστατικότητα τῆς ἀγροτιᾶς σάν ἐφεδρείας τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης. Τά λάθη αὐτά ἦταν τό σπέρμα τῶν μελλοντικῶν μενσεβίκικων ἀπόψεων τοῦ Πλεχάνοφ καί τῶν ἄλλων μελῶν τῆς ὁμάδας. Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔλεγε ὅτι ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» «ἔβαλε μόνο τά θεωρητικά θεμέλια τῆς σοσιαλδημοκρατίας κι ἔκανε τό πρῶτο βῆμα πρός τό ἐργατικό κίνημα» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 20ός, σελ. 255).

Τό 1894 μέ πρωτοβουλία τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἱδρύθηκε ἡ «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ». Τό 1900 τά μέλη τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» καί οἱ ὀπαδοί τους ἀποχώρησαν ἀπό τήν «Ἕνωση» καί ἵδρυσαν τήν ἐπαναστατική ὀργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ». Τά μέλη τῆς ὁμάδας Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Μπ. Ἀξελρόντ καί Β. Ι. Ζασούλιτς ἀνῆκαν στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά». Στό δεύτερο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ τόν Αὔγουστο τοῦ 1903 ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» δήλωσε ὅτι αὐτοδιαλύεται.

Ἡ «*Ἀγγελία γιά τήν ἐπανάληψη τῶν ἐκδόσεων τῆς ὁμάδας „Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς“*» πού γράφτηκε ἀπό τόν Ἀξελρόντ τό Δεκέμβρη τοῦ 1899, δημοσιεύτηκε στίς ἀρχές τοῦ 1900 σέ ἰδιαίτερη προκήρυξη καί στό «Vademecum γιά τή σύνταξη τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο“». Τό πρόγραμμα τῆς φιλολογικῆς δράσης τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» πού διατυπώθηκε στήν «Ἀγγελία», ἐφαρμόστηκε μόνο ὅταν ἄρχισε νά βγαίνει τό «Ζαριά» καί ἡ «Ἴσκρα». — *23.*

35 *Τό ΙΙΙ συνέδριο τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν»* ἔγινε τό δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Σεπτέμβρη 1901 στή Ζυρίχη· οἱ ἀποφάσεις του ἔδειχναν ὅτι εἶχε νικήσει ὁριστικά ὁ ὀπορτουνισμός στίς γραμμές τῆς «Ἕνωσης». Στό συνέδριο ψηφίστηκαν τροπολογίες καί συμπληρώσεις πάνω στά σχέδια τῆς συμφωνίας ἀρχῶν καί τοῦ συμφώνου τῶν ὀργανώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν πού ἡ ἐπεξεργασία τους ἔγινε στή συνδιάσκεψη τῆς Γενεύης τόν Ἰούνη τοῦ 1901. Οἱ τροπολογίες εἶχαν καθαρά ὀπορτουνιστικό χαρακτήρα· αὐτό προκαθόρισε καί τήν ἀποτυχία τοῦ «ἑνωτικοῦ» συνεδρίου τῶν ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ στό ἐξωτερικό πού ἔγινε λίγες μέρες μετά τό ΙΙΙ συνέδριο τῆς «Ἕνωσης». Στό συνέδριο ἐγκρίθηκαν ἐπίσης οἱ «Ὁδηγίες γιά τή σύνταξη τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο“» πού στήν πραγματικότητα ἐνθάρρυναν τούς ἀναθεωρητές γιατί δέν ἔκαναν λόγο γιά τήν πάλη τῆς ἐπαναστατικῆς καί τῆς ὀπορτουνιστικῆς τάσης μέσα στή διεθνῆ καί στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία, γιά τήν ἀνάγκη νά γίνει κριτική τοῦ ἀναθεωρητισμοῦ καί νά θεμελιωθεῖ ἡ ἐπαναστατική οὐσία τοῦ μαρξισμοῦ. — *23.*

36 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. ΙΙ, 1955, σελ. 7. — *24.*

[37] *Πρόγραμμα τῆς Γκότα* — τό πρόγραμμα τοῦ Σοσιαλιστικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας πού ψηφίστηκε τό 1875 στό συνέδριο τῆς Γκότα ὅταν ἔγινε ἡ ἑνοποίηση τῶν δυό χωριστῶν ὥς τότε γερμανικῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων: τῶν αἰζεναχικῶν (πού καθοδηγοῦνταν ἀπό τόν Α. Μπέμπελ καί τόν Β. Λῆμπκνεχτ καί βρίσκονταν κάτω ἀπό τήν ἰδεολογική ἐπιροή τοῦ Μάρξ καί τοῦ Ἔνγκελς) καί τῶν λασσαλικῶν. Τό πρόγραμμα ἔπασχε ἀπό ἐκλεκτισμό καί ἦταν ὀπορτουνιστικό, γιατί οἱ αἰζεναχικοί πάνω στά βασικότερα ζητήματα ἔκαναν παραχωρήσεις στούς λασσαλικούς καί δέχτηκαν τίς λασσαλικές διατυπώσεις. Ὁ Κ. Μάρξ καί ὁ Φ. Ἔνγκελς ἔκαναν ἐξουθενωτική κριτική στό σχέδιο τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα, θεωρώντας το σάν ἕνα σημαντικό βῆμα πρός τά πίσω σέ σύγκριση μέ τό αἰζεναχικό πρόγραμμα τοῦ 1869 (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. II, 1955, σελ. 5–38). — *24.*

[38] Πρόκειται γιά τήν μπροσούρα τοῦ Π. Μπ. Ἀξελρόντ «Σχετικά μέ τά σύγχρονα καθήκοντα καί τήν ταχτική τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν». Γενεύη, 1898. — *24.*

[39] Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει σέ δική του μετάφραση μιά περικοπή ἀπό τόν πρόλογο τοῦ Φ. Ἔνγκελς στό ἔργο του «Ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν στή Γερμανία» (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. Ι., 1955, σελ. 604–606). — *27.*

[40] Μιλώντας γιά τόν «*περίφημο βιομηχανικό πόλεμο τῆς Πετρούπολης τοῦ 1896*», ὁ Β. Ι. Λένιν εἶχε ὑπόψη του τή μαζική ἀπεργία τῶν ἐργατῶν ὑφαντουργίας τῆς Πετρούπολης πού ἔγινε τό Μάη – Ἰούνη τοῦ 1896. Ἀφορμή γιά τήν ἀπεργία στάθηκε ἡ ἄρνηση τῶν ἐργοστασιαρχῶν νά πληρώσουν στό ἀκέραιο στούς ἐργάτες τά μεροκάματα γιά τίς μέρες τῆς στέψης τοῦ Νικολάου Β', πού ἦταν μέρες ἀργίας. Ἡ ἀπεργία ἄρχισε στό ρωσικό ἐργοστάσιο βαμβακονηματουργίας (Καλίνκινσκαγια) καί ἐπεκτάθηκε γρήγορα σ' ὅλα τά βαμβακονηματουργεῖα καί στίς ὑφαντουργικές ἐπιχειρήσεις τῆς Πετρούπολης καί σέ συνέχεια καί στά μεγάλα μηχανουργικά ἐργοστάσια καί σέ ἄλλες ἐπιχειρήσεις. Τό προλεταριάτο τῆς Πετρούπολης γιά πρώτη φορά κατέβαινε σέ πλατύ μέτωπο ἐνάντια στούς ἐκμεταλλευτές. Ἀπεργοῦσαν πάνω ἀπό 30 χιλιάδες ἐργάτες. Τήν ἀπεργία τήν καθοδηγοῦσε ἡ «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης» τῆς Πετρούπολης πού ἔβγαζε προκηρύξεις καί καλοῦσε τούς ἐργάτες νά ὑπερασπιστοῦν ὁμόθυμα καί σταθερά τά δικαιώματά τους. Ἡ «Ἕνωση ἀγώνα» τύπωσε καί κυκλοφόρησε τίς βασικές διεκδικήσεις τῶν ἐργατῶν («Τί ζητοῦν οἱ ἐργάτες τῶν βαμβακονηματουργείων τῆς Πετρούπολης»): μείωση τῆς ἐργάσιμης μέρας στίς $10\,^1/_2$ ὧρες, αὔξηση τῶν τιμολογίων ἔγκαιρη πληρωμή τοῦ μεροκάματου κτλ. Οἱ ἀπεργίες τῆς Πετρούπολης συνέβαλαν στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀπεργιακοῦ κινήματος σ' ὅλη τή Ρωσία κι ἀνάγκασαν τήν τσαρική κυβέρνηση νά ἐπιταχύνει τήν ἀναθεώρηση τῶν ἐργατικῶν νόμων καί νά ἐκδόσει τό νόμο τῆς 2 (14) τοῦ Ἰούνη 1897 γιά μείωση τῆς ἐργάσιμης μέρας στίς φάμπρικες καί στά ἐργοστάσια σέ $11\,^1/_2$ ὧρες. Οἱ ἀπεργίες αὐτές, ὅπως ἔγραφε ἀργότερα ὁ Λένιν, «ἐγκαινίασαν τήν ἐποχή τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος πού σέ συνέχεια ἀναπτύχθηκε σταθερά» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 13ος, σελ. 78). — *29.*

41 Ἡ *μπροσούρα «γιά τή ζύμωση»* γράφτηκε τό 1894 στή Βίλνα ἀπό τόν Α. Κρέμερ (πού ἀργότερα ἦταν ἕνας ἀπό τούς ὀργανωτές τῆς Μπούντ), καί θεωρήθηκε ἀπό τόν Γ. Ο. Μάρτοφ· στήν ἀρχή κυκλοφοροῦσε χειρόγραφη καί πολυγραφημένη, στά τέλη ὅμως τοῦ 1897 τυπώθηκε στή Γενεύη μέ πρόλογο καί ἐπίλογο τοῦ Π. Μπ. Ἀξελρόντ. Ἡ μπροσούρα πού γενίκευσε τήν πείρα τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς δουλειᾶς στή Βίλνα, εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες γιατί περιεῖχε συνθήματα πού καλοῦσαν νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ προπαγάνδα τῶν κλειστῶν ὁμίλων καί νά περάσουν στή μαζική ζύμωση μέσα στούς ἐργάτες μέ βάση τίς καθημερινές τους ἀνάγκες καί διεκδικήσεις. Ἡ ὑπερεκτίμηση ὅμως τοῦ ρόλου καί τῆς σημασίας τῆς καθαρά οἰκονομικῆς πάλης σέ βάρος τῆς πολιτικῆς ζύμωσης γιά τά πανδημοκρατικά αἰτήματα ἀποτέλεσε τό ἔμβρυο τοῦ μελλοντικοῦ «οἰκονομισμοῦ». Ἡ μονομέρεια τοῦ «οἰκονομισμοῦ τῆς Βίλνας» σημειώθηκε ἀπό τόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ στόν ἐπίλογο τῆς ἔκδοσης τῆς μπροσούρας στή Γενεύη· ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ ἔκανε κριτική ἀνάλυση τῆς μπροσούρας «Γιά τή ζύμωση» στό ἄρθρο του «Ἀκόμα μιά φορά γιά τό σοσιαλισμό καί τόν πολιτικό ἀγώνα» («Ζαριά» τεῦχος 1, Ἀπρίλης τοῦ 1901, σελ. 1–32). — *31.*

42 Ἡ *«Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης»* πού ὀργανώθηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν τό φθινόπωρο τοῦ 1895, συνένωνε εἴκοσι περίπου μαρξιστικούς ἐργατικούς κύκλους τῆς Πετρούπολης. Ὅλη ἡ δουλειά τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα» στηριζόταν στίς ἀρχές τοῦ συγκεντρωτισμοῦ καί τῆς αὐστηρῆς πειθαρχίας. Ἐπικεφαλῆς τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα» βρισκόταν ἡ Κεντρική ὁμάδα, στήν ὁποία ἀνῆκαν ὁ Β. Ι. Λένιν, ὁ Α. Α. Βανέγεφ, ὁ Π. Κ. Ζαπορόζετς, ὁ Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, ἡ Ν. Κ. Κρούπσκαγια, ὁ Γ. Ο. Μάρτοφ, ὁ Μ. Α. Σιλβίν, ὁ Β. Β. Στάρκοφ καί ἄλλοι. Ἡ ἄμεση καθοδήγηση ἦταν συγκεντρωμένη στά χέρια πέντε μελῶν τῆς ὁμάδας μέ ἐπικεφαλῆς τόν Λένιν. Ἡ ὀργάνωση διαιροῦνταν σέ ἀχτιδικές ὁμάδες. Πρωτοπόροι, συνειδητοί ἐργάτες (ὁ Ι. Β. Μπάμπουσκιν, ὁ Β. Α. Σελγουνόφ κι ἄλλοι) συνδέανε τίς ὁμάδες αὐτές μέ τίς φάμπρικες καί τά ἐργοστάσια. Στά ἐργοστάσια ὑπῆρχαν ὀργανωτές γιά τή συγκέντρωση πληροφοριῶν καί τή διάδοση τοῦ τύπου· στίς μεγάλες ἐπιχειρήσεις εἶχαν δημιουργηθεῖ ἐργατικοί ὅμιλοι.

Ἡ «Ἕνωση ἀγώνα» γιά πρώτη φορά στή Ρωσία ἄρχισε νά πραγματοποιεῖ τή συνένωση τοῦ σοσιαλισμοῦ μέ τό ἐργατικό κίνημα, τό πέρασμα ἀπό τήν προπαγάνδα τοῦ μαρξισμοῦ μέσα σ' ἕνα μικρό κύκλο πρωτοπόρων ἐργατῶν, ὀργανωμένων σέ ὁμίλους, στήν πολιτική ζύμωση μέσα στίς πλατιές μάζες τοῦ προλεταριάτου. Ἡ «Ἕνωση» καθοδηγοῦσε τό ἐργατικό κίνημα συνδυάζοντας τήν πάλη τῶν ἐργατῶν γιά τά οἰκονομικά τους αἰτήματα μέ τήν πολιτική πάλη ἐνάντια στόν τσαρισμό. Τό Νοέμβρη τοῦ 1895 ἡ «Ἕνωση ἀγώνα» ὀργάνωσε τήν ἀπεργία στή φάμπρικα μάλλινων ὑφασμάτων τοῦ Θόρντον. Τό καλοκαίρι τοῦ 1896 μέ τήν καθοδήγηση τῆς «Ἕνωσης» ἔγινε ἡ περίφημη ἀπεργία τῶν ὑφαντουργῶν τῆς Πετρούπολης, στήν ὁποία πῆραν μέρος πάνω ἀπό 30 χιλιάδες ἐργάτες. Ἡ «Ἕνωση ἀγώνα» ἔβγαζε προκηρύξεις καί μπροσοῦρες γιά τούς ἐργάτες. Διευθυντής τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἕνωσης» ἦταν ὁ Β. Ι. Λένιν· κάτω ἀπό τήν καθοδήγησή του προετοιμαζόταν ἡ ἔκδοση τῆς πολιτικῆς ἐργατικῆς ἐφημερίδας «Ραμπότσεγε Ντιέλο». Ἡ «Ἕνωση ἀγώνα» ἐπέκτεινε τήν ἐπιροή της ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς Πετρούπολης. Μέ πρωτοβουλία της ἔγινε ἡ ἑνοποίηση τῶν ἐργατικῶν

όμίλων σέ «Ένώσεις άγώνα» στή Μόσχα, στό Κίεβο, στό Έκατερινοσλάβ καί σ' άλλες πόλεις καί περιοχές τής Ρωσίας.

Τό Δεκέμβρη τοῦ 1895 ή τσαρική κυβέρνηση έδοσε ένα σοβαρό χτύπημα στήν «Ένωση άγώνα»: τή νύχτα τής 8 μέ 9 (20–21) τοῦ Δεκέμβρη 1895 πιάστηκε σημαντικό μέρος τῶν στελεχῶν τής «Ένωσης» μέ έπικεφαλής τόν Β. Ι. Λένιν· κατασχέθηκε καί τό πρῶτο φύλλο τής έφημερίδας «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού ήταν έτοιμο γιά στοιχειοθέτηση.

Ύστερα άπό λίγες μέρες, στήν πρώτη μετά τίς συλλήψεις συνέλευση τής όμάδας, πάρθηκε άπόφαση νά όνομαστεῖ ή όργάνωση τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τής Πετρούπολης «Ένωση άγώνα γιά τήν άπελευθέρωση τής έργατικής τάξης». Στίς 15 (27) τοῦ Δεκέμβρη 1895 τά μέλη τής «Ένωσης» πού εἶχαν μείνει έλεύθερα, άπαντώντας στή σύλληψη τοῦ Λένιν καί τῶν άλλων μελῶν τής «Ένωσης άγώνα», έβγαλαν προκήρυξη πάνω σέ πολιτικό θέμα γραμμένη άπό έργάτες.

Ό Β. Ι. Λένιν, βρισκόμενος στή φυλακή, καθοδηγοῦσε τή δράση τής «Ένωσης», τή βοηθοῦσε μέ τίς συμβουλές του, έστελνε στούς έξω κρυπτογραφημένα γράμματα καί προκηρύξεις, έγραψε τήν μπροσούρα «Γιά τίς άπεργίες» (ῶς τώρα δέ βρέθηκε), τό «Σχέδιο καί έξήγηση τοῦ προγράμματος τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος» (βλ. Άπαντα, 5η **έκδ. τόμ. 2ος, σελ. 85-116)**.

Ή σημασία τής όργάνωσης Πετρούπολης «Ένωση άγώνα γιά τήν άπελευθέρωση τής έργατικής τάξης» βρισκόταν στό γεγονός ότι, σύμφωνα μέ τήν έκφραση τοῦ Λένιν, άποτελοῦσε τό έμβρυο τοῦ έπαναστατικοῦ κόμματος πού στηρίζεται στό έργατικό κίνημα καί καθοδηγεῖ τήν ταξική πάλη τοῦ προλεταριάτου.

Τά παλιά μέλη τής «Ένωσης» πού διέφυγαν τή σύλληψη, πήραν μέρος στήν προετοιμασία καί στή διεξαγωγή τοῦ Ι συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ καί στήν έπεξεργασία τής «Διακήρυξης» πού έκδόθηκε έξονόματος τοῦ συνεδρίου. Ή μακρόχρονη όμως άπουσία τῶν ίδρυτῶν τής «Ένωσης άγώνα» πού βρίσκονταν έξορία στή Σιβηρία, καί κυρίως τοῦ Β. Ι. Λένιν, διευκόλυνε τήν έφαρμογή τής όπορτουνιστικής πολιτικής τῶν «νεαρῶν», τῶν «οίκονομιστῶν», πού μέ τήν έφημερίδα «Ραμπότσαγια Μίσλ» καλλιεργοῦσαν άπό τό 1897 τίς ίδέες τοῦ τρεϊντ-γιουνιονισμοῦ καί τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ στό έδαφος τής Ρωσίας. Άπό τό δεύτερο έξάμηνο τοῦ 1898 άνέλαβαν τήν ήγεσία τής «Ένωσης» οί πιο άπροκάλυπτοι «οίκονομιστές» — οί «ραμποτσεμίσλεντσι». — *31.*

13 Τό κύριο άρθρο «Πρός τούς ρώσους έργάτες» πού γράφτηκε άπό τόν Β. Ι. Λένιν γιά τήν έφημερίδα «Ραμπότσεγε Ντιέλο», δέ βρέθηκε μέχρι τώρα.

«*Ρούσκαγια Σταρινά*» («Ρωσικοί παλιοί καιροί») — ίστορικό περιοδικό πού ίδρύθηκε άπό τόν Μ. Ι. Σεμέβσκι· έβγαινε κάθε μήνα στήν Πετρούπολη άπό τό 1870 ῶς τό 1918. Τό «Ρούσκαγια Σταρινά» δημοσίευε σέ έξέχουσα θέση άναμνήσεις, ήμερολόγια, σημειώματα, γράμματα κρατικῶν παραγόντων τής Ρωσίας καί έκπροσώπων τοῦ ρωσικοῦ πολιτισμοῦ, καθώς καί διάφορα ντοκουμέντα. — *32.*

14 Πρόκειται γιά τό ματοκύλισμα τῶν άπεργῶν έργατῶν τής Μεγάλης μανουφακτούρας τοῦ Γιαροσλάβλ στίς 27 τοῦ Άπρίλη (9 τοῦ Μάη) 1895. Αίτία τής άπεργίας πού άγκάλιασε πάνω άπό 4000 έργάτες, ήταν ότι ή

διεύθυνση ἔβαλε νέα τιμολόγια στίς διάφορες ἐργασίες πού μείωναν τό μεροκάματο τῶν ἐργατῶν. Γιά τήν καταστολή τῆς ἀπεργίας κλήθηκαν 10 λόχοι τοῦ συντάγματος τοῦ Φαναγκορίισκ· μπῆκαν σέ δράση τά ὅπλα. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά σκοτωθεῖ 1 ἐργάτης καί 14 νά τραυματιστοῦν. Στήν ἀναφορά τοῦ διοικητῆ τοῦ συντάγματος γιά τό ματοκύλισμα τῶν ἐργατῶν τῆς Μεγάλης μανουφακτούρας ὁ Νικόλαος Β' ἔγραψε: «Εὐχαριστῶ τούς λεβέντες-φαναγκορίτσι γιά τή σταθερότητα καί τήν ἀποφασιστικότητά τους στή διάρκεια τῶν ἐργοστασιακῶν ταραχῶν».

Τό ἄρθρο γιά τήν ἀπεργία τοῦ Γιαροσλάβλ τό 1895 γράφτηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν· ὥς τώρα δέ βρέθηκε. — *32.*

45 «*Σάνκτ Πετερμπούργκσκι Ραμπότσι Λιστόκ*» («Ἐργατικό Φυλλάδιο τῆς Πετρούπολης») — ὄργανο τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης» τῆς Πετρούπολης. Βγῆκαν δυό φύλλα: τό 1ο τό Φλεβάρη (ἔγραφε Γενάρης) τοῦ 1897; τυπωμένο στή Ρωσία μέ πολύγραφο σέ 300-400 ἀντίτυπα, καί τό 2ο σέ τυπογραφεῖο τό Σεπτέμβρη τοῦ 1897 στή Γενεύη.

Ἡ ἐφημερίδα ἔβαλε τό καθῆκον νά συνδυάζεται ἡ οἰκονομική πάλη τῆς ἐργατικῆς τάξης μέ τίς πλατιές πολιτικές διεκδικήσεις καί ὑπογράμμιζε τήν ἀνάγκη τῆς δημιουργίας ἐργατικοῦ κόμματος. — *32.*

46 Πρόκειται γιά τή «*Διακήρυξη τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας*» πού βγῆκε τό 1898 μέ ἐντολή καί ἐξονόματος τοῦ Ι συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀπό τήν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΣΔΕΚΡ (βλ. «Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν δλομελειῶν τῆς ΚΕ», μέρος Ι, 1954, σελ. 11-14). Ἡ «Διακήρυξη» πρόβαλλε τήν πάλη γιά τίς πολιτικές ἐλευθερίες καί τήν ἀνατροπή τῆς ἀπολυταρχίας σάν τό κύριο καθῆκον τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας, συνέδεε τήν πολιτική πάλη μέ τά γενικά καθήκοντα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. — *32.*

47 Πρόκειται γιά τίς συσκέψεις τῶν «γηραιῶν» — τῶν ἱδρυτῶν τῆς ὀργάνωσης τῆς Πετρούπολης «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης» Β. Ι. Λένιν, Α. Α. Βανέγεφ, Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, Γ. Ο. Μάρτοφ καί ἄλλων — μέ τούς ἀντιπροσώπους τῶν καινούργιων μελῶν τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα» πού ἔγιναν στά σπίτια τοῦ Σ. Ι. Ραντσένκο καί τοῦ Γ. Ο. Μάρτοφ στήν Πετρούπολη ἀνάμεσα στίς 14 καί 17 τοῦ Φλεβάρη (26 τοῦ Φλεβάρη μέ 1 τοῦ Μάρτη) 1897, ὅταν τά παλιά μέλη τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα» ἀποφυλακίστηκαν γιά νά σταλοῦν ἐξορία στή Σιβηρία. Στίς συσκέψεις αὐτές παρουσιάστηκαν σοβαρές διαφωνίες πάνω στά ζητήματα τῆς ὀργάνωσης καί τῆς ταχτικῆς. Ἡ Α. Α. Γιακούμποβα πού τό 1893-1895 ἀνῆκε στήν ὁμάδα τῶν «γηραιῶν», ὑπεράσπιζε στή σύσκεψη τήν ἄποψη τοῦ ἀνατέλλοντος «οἰκονομισμοῦ»· ταυτόχρονα ὁ Μπ. Ι. Γκόρεβ (Γκόλντμαν), «νεαρό» μέλος τῆς «Ἕνωσης ἀγώνα», ὑποστήριζε τόν Β. Ι. Λένιν, τούς «γηραιούς». Γιά τό ζήτημα αὐτό ἔγραψε ὁ Β. Ι. Λένιν στήν ὑποσημείωση πάνω στό «Γράμμα πρός τή σύνταξη» τοῦ Πετερμποῦρζετς (Κ. Μ. Τάχταρεφ) πού δημοσιεύτηκε στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 40 στίς 15 τοῦ Μάη 1903: «Συγκεκριμένα· ἡ ἀνακρίβεια τῆς διαίρεσης πού κάνω, βρίσκεται στό ὅτι ἕνας

„νεαρός", ὅπως ἀποδείχτηκε, ὑπεράσπιζε τότε (στή διένεξη) τούς „γηραιούς" κι ἕνας „γηραιός" τούς „νεαρούς"». — *34.*

48 «*Λιστόκ „Ραμπότνικα"*» («Φυλλάδιο τοῦ „Ἐργάτη"») — μή περιοδική ἔκδοση τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ»· ἔβγαινε στή Γενεύη ἀπό τό 1896 ὥς τό 1898. Βγῆκαν 10 τεύχη τοῦ «Λιστόκ»· τά τεύχη 1-8 βγῆκαν μέ ἐπιμέλεια τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς». Λόγω τῆς στροφῆς τῆς πλειονότητας τῶν μελῶν τῆς «Ἕνωσης» πρός τόν «οἰκονομισμό», ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἀρνήθηκε νά συνεχίσει νά ἐπιμελεῖται τίς ἐκδόσεις τῆς «Ἕνωσης» καί τά τεύχη 9-10 τοῦ «Λιστόκ» (Νοέμβρης τοῦ 1898) βγῆκαν μέ τήν ἐπιμέλεια τῶν «οἰκονομιστῶν». — *34.*

49 «*Die Neue Zeit*» («Νέοι Καιροί») — θεωρητικό περιοδικό τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος· ἔβγαινε στή Στουτγάρδη ἀπό τό 1883 ὥς τό 1923. Ὡς τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1917 διευθυντής του ἦταν ὁ Κ. Κάουτσκι, ἔπειτα ὁ Γ. Κοῦνοφ. Στό «Die Neue Zeit» πρωτοδημοσιεύτηκαν ὁρισμένα ἔργα τοῦ Κ. Μάρξ καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς: ἡ «Κριτική τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα» τοῦ Κ. Μάρξ (στό τεῦχος 18 τοῦ 1890-1891), ἡ «Κριτική τοῦ σχεδίου τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος τοῦ 1891» τοῦ Φ. Ἔνγκελς (στό τεῦχος 1 τοῦ 1901-1902) καί ἄλλα. Ὁ Ἔνγκελς βοηθοῦσε πάντα μέ τίς συμβουλές του τή σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ καί συχνά τῆς ἔκανε κριτική γιά τίς παρεκκλίσεις τοῦ περιοδικοῦ ἀπό τό μαρξισμό. Τό «Die Neue Zeit» εἶχε συνεργάτες του πολλούς ἐπιφανεῖς παράγοντες τοῦ γερμανικοῦ καί τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ κινήματος τοῦ τέλους τοῦ XIX καί τῶν ἀρχῶν τοῦ XX αἰώνα: Α. Μπέμπελ, Β. Λῆμπκνεχτ, Ρ. Λούξεμπουργκ, Φ. Μέρινγκ, Κ. Τσέτκιν, Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Λαφάργκ, Β. Ἄντλερ καί ἄλλους. Ἀπό τό 1895 καί ὕστερα στό περιοδικό ἄρχισαν νά δημοσιεύονται συστηματικά ἄρθρα ἀναθεωρητῶν, ἀνάμεσα σ' αὐτά καί μιά σειρά ἄρθρα τοῦ Ε. Μπέρνσταϊν μέ τόν τίτλο «Τά προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ» πού ἐγκαινίασε τήν ἐκστρατεία τῶν ἀναθεωρητῶν ἐνάντια στό μαρξισμό. Στά χρόνια τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου τό περιοδικό ἔπαιρνε κεντριστική, καουτσκική θέση καί οὐσιαστικά ὑποστήριζε τούς σοσιαλσωβινιστές. — *38.*

50 *Στό συνέδριο τῆς Βιέννης τοῦ αὐστριακοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος* πού ἔγινε ἀπό τίς 2 ὥς τίς 6 τοῦ Νοέμβρη (ν. ἡμ.) 1901, ψηφίστηκε νέο κομματικό πρόγραμμα σέ ἀντικατάσταση τοῦ παλιοῦ προγράμματος τοῦ Χάινφελντ (1888). Στό σχέδιο τοῦ νέου προγράμματος πού τό προετοίμασε μέ ἐντολή τοῦ συνεδρίου τοῦ Μπρνό τοῦ 1899 εἰδική ἐπιτροπή (Β. Ἄντλερ καί ἄλλοι), ἔγιναν σοβαρές παραχωρήσεις στόν μπερνσταϊνισμό, πράγμα πού προκάλεσε πολλές κριτικές παρατηρήσεις· ἰδιαίτερα ὁ Κ. Κάουτσκι, στό ἄρθρο του «Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Österreich» («Ἡ ἀναθεώρηση τοῦ προγράμματος τῆς αὐστριακῆς σοσιαλδημοκρατίας») πού δημοσιεύτηκε στό περιοδικό «Die Neue Zeit», 1901-1902, τεῦχος 3, τάχθηκε ὑπέρ τῆς διατήρησης τοῦ βασικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος τοῦ Χάινφελντ, γιατί αὐτό ἔκφραζε πληρέστερα καί σωστότερα τήν ἀντίληψη τῆς σοσιαλδημοκρατίας γιά τή γενική πορεία τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης καί τά καθήκοντα τῆς ἐργατικῆς τάξης. — *38.*

51 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τό βιβλίο τοῦ Σ. Ν. Προκοπόβιτς «Τό ἐργατικό κίνημα στή Δύση. Δοκίμιο κριτικῆς μελέτης. Τόμ. Ι. Γερμανία. Βέλγιο», Πετρούπολη, 1899, τό ἄρθρο τοῦ Π. Μπ. Στροῦβε «Die Marxsche Theorie der sozialen Entwicklung» («Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης τοῦ Μάρξ») καθώς καί τό κριτικό σημείωμά του γιά τό βιβλίο τοῦ Ε. Μπέρνσταϊν «Οἱ προϋποθέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας» καί τό βιβλίο τοῦ Κ. Κάουτσκι «Ὁ Μπέρνσταϊν καί τό σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα» πού δημοσιεύτηκαν στό περιοδικό «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik», XIV Band, Berlin, 1899 («Ἀρχεῖο κοινωνικῆς νομοθεσίας καί στατιστικῆς», τόμ. XIV, Βερολίνο, 1899).

Τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ βιβλίου τοῦ Προκοπόβιτς πού τό διαποτίζει τό πνεῦμα τοῦ ρεφορμισμοῦ, εἶναι ἡ ἐπιφανειακή μελέτη τοῦ ὑλικοῦ καί ἡ ἐχθρική στάση ἀπέναντι στόν ἐπιστημονικό σοσιαλισμό καί στή δράση τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας· ὁ Προκοπόβιτς προσπάθησε νά ἀποδείξει στό βιβλίο του ὅτι στό ἐργατικό κίνημα τῆς Γερμανίας καί τοῦ Βελγίου δέν ὑπάρχουν οἱ προϋποθέσεις γιά τήν ἐπαναστατική πάλη καί τήν ἐπαναστατική πολιτική τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ὁ Στροῦβε μέ τή σειρά του, ξεκινώντας ἀπό τίς θέσεις τοῦ μπερνσταϊνισμοῦ, προσπαθοῦσε στά ἄρθρα του νά ἀνατρέψει τή γενική θεωρία τοῦ μαρξισμοῦ καί τίς φιλοσοφικές της προϋποθέσεις, ἀρνιόταν ὅτι εἶναι ἀναπόφευχτη κι ἀναγκαία ἡ κοινωνική ἐπανάσταση καί ἡ διχτατορία τοῦ προλεταριάτου. — *41.*

52 *Συνδικάτα Χίρς-Ντοῦνκερ* — ρεφορμιστικές συνδικαλιστικές ὀργανώσεις τῆς Γερμανίας πού δημιουργήθηκαν τό 1868 ἀπό τούς παράγοντες τοῦ ἀστικοῦ προοδευτικοῦ κόμματος Μ. Χίρς καί Φ. Ντοῦνκερ. Κηρύσσοντας τήν ἰδέα τῆς «ἁρμονίας» τῶν συμφερόντων τῆς ἐργασίας καί τοῦ κεφαλαίου, οἱ ὀργανωτές τῶν συνδικάτων Χίρς–Ντοῦνκερ θεωροῦσαν ὅτι μπορεῖ νά γίνονται δεχτοί στά συνδικάτα δίπλα στούς ἐργάτες καί οἱ κεφαλαιοκράτες, ἀρνοῦνταν τή σκοπιμότητα τῆς ἀπεργιακῆς πάλης. Ἰσχυρίζονταν ὅτι ἡ ἀπαλλαγή τῶν ἐργατῶν ἀπό τό ζυγό τοῦ κεφαλαίου εἶναι δυνατή στά πλαίσια τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας μέ τή νομοθεσία τοῦ ἀστικοῦ κράτους καί τή βοήθεια τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων· θεωροῦσαν ὅτι κύριο καθῆκον τῶν συνδικάτων εἶναι ἡ μεσολάβηση ἀνάμεσα στούς ἐργάτες καί στούς ἐπιχειρηματίες καί ἡ συγκέντρωση χρημάτων. Ἡ ἀρνητική στάση ἀπέναντι στίς ἀπεργίες μετέτρεπε τά συνδικάτα Χίρς–Ντοῦνκερ σέ ὀργανώσεις ἀπεργοσπαστῶν· ἡ δράση τους περιοριζόταν κυρίως στά πλαίσια τῶν ταμείων ἀλληλοβοήθειας καί τῶν πολιτιστικῶν-μορφωτικῶν ὀργανώσεων. Τά συνδικάτα Χίρς–Ντοῦνκερ πού διατηρήθηκαν ὥς τό Μάη τοῦ 1933, δέν ἀντιπροσώπευαν ποτέ μιά σοβαρή δύναμη μέσα στό γερμανικό ἐργατικό κίνημα, παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τῆς ἀστικῆς τάξης καί τήν ὑποστήριξη τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων. Τό 1933 οἱ ὀπορτουνιστές παράγοντες τῶν συνδικάτων Χίρς–Ντοῦνκερ μπῆκαν στό φασιστικό «μέτωπο ἐργασίας». — *41.*

53 «*Ὁμάδα αὐτοαπελευθέρωσης τῆς ἐργατικῆς τάξης*» — μικρή ὁμάδα οἰκονομιστῶν· ἐμφανίστηκε στήν Πετρούπολη τό φθινόπωρο τοῦ 1898 καί ἔζησε μερικούς μῆνες. Ἡ ὁμάδα ἔβγαλε μιά ἔκκληση ὅπου διατύπωνε τούς σκοπούς της (ἡ ἔκκληση ἔχει χρονολογία Μάρτη τοῦ 1899

καί δημοσιεύτηκε στό περιοδικό «Νακανοῦνε» τόν Ἰούλη τοῦ 1899), τό καταστατικό καί μερικές προκηρύξεις πρός τούς ἐργάτες. — *43*.

54 «*Νακανοῦνε*» («Παραμονές») — «κοινωνική-ἐπαναστατική ἐπιθεώρηση», μηνιάτικο περιοδικό ναροντνικιστικῆς κατεύθυνσης· ἔβγαινε στά ρωσικά στό Λονδίνο ἀπό τό Γενάρη τοῦ 1899 ὥς τό Φλεβάρη τοῦ 1902 κάτω ἀπό τή διεύθυνση τοῦ Ε. Α. Σερεμπριακόφ· βγῆκαν 37 τεύχη. Γύρω ἀπό τό περιοδικό πού κήρυσσε ἀπόψεις γενικοῦ δημοκρατικοῦ χαρακτήρα, ἦταν συγκεντρωμένοι ἐκπρόσωποι διαφόρων μικροαστικῶν κομμάτων καί ρευμάτων· χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ «Νακανοῦνε» εἶναι ἡ ἐχθρική του στάση ἀπέναντι στό μαρξισμό γενικά, καί ἀπέναντι στή ρωσική ἐπαναστατική σοσιαλδημοκρατία ἰδιαίτερα. — *44*.

55 Ἡ πολεμική ἀνάμεσα στήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» καί στή σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἄρχισε ὅταν δημοσιεύτηκε τόν Ἀπρίλη τοῦ 1899 στό τεῦχος 1 τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μιά βιβλιοκρισία γιά τήν μπροσούρα τοῦ Β. Ι. Λένιν «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» (Γενεύη, 1898). Ἡ σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού δέν παραδεχόταν ὅτι ἡ «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔχει ὀπορτουνιστικό χαρακτήρα κι ὅτι δυνάμωσε ἡ ἐπιροή τῶν «οἰκονομιστῶν» μέσα στίς σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις τῆς Ρωσίας, ἰσχυριζόταν σ' αὐτήν τήν βιβλιοκρισία ὅτι «*ἡ οὐσία τῆς μπροσούρας ὅπως ἐκτίθεται συμπίπτει ἀπόλυτα μέ τό πρόγραμμα τῆς σύνταξης τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο“*» κι ὅτι ἡ σύνταξη δέν ξέρει «γιά ποιούς „νεαρούς“ συντρόφους μιλάει ὁ Ἀξελρόντ» στόν πρόλογο τῆς μπροσούρας.

Στό γράμμα πρός τή σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» πού γράφτηκε τόν Αὔγουστο τοῦ 1899, ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ ἔδειξε ὅτι δέν ἔχουν βάση οἱ προσπάθειες τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» νά συνταυτίσει τή θέση τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας πού διατυπώθηκε ἀπό τόν Λένιν στήν μπροσούρα «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν», μέ τή θέση τῶν ρώσων καί τῶν ξένων «οἰκονομιστῶν». Τό Φλεβάρη τοῦ 1900 ἡ ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» ἔβγαλε τή συλλογή «Vademecum γιά τή σύνταξη τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο“» μέ πρόλογο τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ. Ἀφορμή γιά τήν ἔκδοση τοῦ «Vademecum» ἔδοσε ὁ ἐπίλογος τῆς σύνταξης τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» στή «Διαμαρτυρία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Ρωσίας» (ἐνάντια στό «Credo» τῶν «οἰκονομιστῶν») πού γράφτηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν στήν περίοδο πού ἦταν ἐξορία στή Σιβηρία καί τυπώθηκε στό περιοδικό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» τεῦχος 4-5, Δεκέμβρης τοῦ 1899 (βλ. Ἄπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 167 - 180). Ἡ σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» ἰσχυριζόταν στόν ἐπίλογο αὐτόν, ὅτι τό «Credo» «δέν εἶναι παρά γνώμη ορισμένων ἀτόμων» κι ὅτι οἱ φόβοι γιά μιά ἐνδεχόμενη ἐξέλιξη τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς καθαρά οἰκονομικῆς πάλης δέν ἔχουν τάχα «σοβαρή βάση στήν πραγματική πορεία τοῦ ρωσικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος». Ὁ Πλεχάνοφ δημοσίευσε στό «Vademecum» τήν «Ἀπάντηση» τοῦ Σ.Ν. Προκοπόβιτς στήν μπροσούρα τοῦ Ἀξελρόντ «Σχετικά μέ τά σημερινά καθήκοντα καί τήν ταχτική τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν», ἀπάντηση πού κυκλοφοροῦσε χειρόγραφη, καθώς καί ορισμένα «ἰδιωτικά» γράμματα πολιτικοῦ περιεχομένου τῆς Ε. Ντ. Κουσκόβα καί τοῦ Γκρίσιν (Τ.Μ.

Κόπελζον), ἀνέτρεψε τούς ἰσχυρισμούς αὐτούς τῆς σύνταξης τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» καί ἀπέδειξε ὅτι στούς κύκλους τῶν ἐκπατρισμένων ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν πού ἦταν συγκεντρωμένοι γύρω ἀπό τήν «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» καί τό περιοδικό «Ραμπότσεγε Ντιέλο», κυριαρχοῦσαν πραγματικά τά ὀπορτουνιστικά στοιχεῖα καί οἱ ἰδέες τοῦ «οἰκονομισμοῦ».

Ἡ «Ἀπάντηση τῆς σύνταξης τοῦ „Ραμπότσεγε Ντιέλο" στό „Γράμμα" τοῦ Π. Ἀξελρόντ καί στό „Vademecum" τοῦ Γ. Πλεχάνοφ» πού γράφτηκε ἀπό τόν Μπ. Κριτσέβσκι τό Φλεβάρη–Μάρτη τοῦ 1900, ἀποκάλυψε πιά πέρα γιά πέρα τόν ὀπορτουνισμό τῶν «ραμποτσεντέλτσι». Κατοπινά ἡ πολεμική ἐνάντια στό «Ραμπότσεγε Ντιέλο» μεταφέρθηκε στίς στῆλες τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά». — *45.*

56 Πρόκειται γιά τήν ἐφημερίδα «*Der Sozialdemokrat*» («Σοτσιαλντεμοκράτ») — κεντρικό ὄργανο τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας τήν ἐποχή τοῦ ἔκτακτου νόμου ἐνάντια στούς σοσιαλιστές· ἔβγαινε στή Ζυρίχη ἀπό τίς 28 τοῦ Σεπτέμβρη 1879 ὥς τίς 22 τοῦ Σεπτέμβρη 1888 καί στό Λονδίνο ἀπό τήν 1 τοῦ Ὀχτώβρη 1888 ὥς τίς 27 τοῦ Σεπτέμβρη 1890. Στά 1879–1880 ἡ ἐφημερίδα διευθυνόταν ἀπό τόν Γ. Φόλμαρ, κι ἀπό τό Γενάρη τοῦ 1881 ἀπό τόν Ε. Μπέρνσταϊν πού ἐκεῖνα τά χρόνια ἐπηρεαζόταν πολύ ἀπό τόν Φ. Ἔνγκελς. Ἡ ἰδεολογική καθοδήγηση τοῦ Ἔνγκελς ἐξασφάλιζε τή μαρξιστική κατεύθυνση τοῦ «Σοτσιαλντεμοκράτ». Οἱ μαχητικές διαθέσεις τῶν ἐργατικῶν μαζῶν τῆς Γερμανίας πού εἶχαν ξεπεράσει τήν πρώτη σύγχυση πού προκάλεσε ἡ ψήφιση τοῦ ἔκτακτου νόμου, εἶχαν τεράστια σημασία γιά τή δράση τῆς ἐφημερίδας «Σοτσιαλντεμοκράτ» παρ' ὅλο πού ἔκανε ὁρισμένα λάθη, ὑπεράσπιζε σταθερά τήν ἐπαναστατική ταχτική καί ἔπαιξε ἐξαιρετικό ρόλο στή συγκέντρωση καί στήν ὀργάνωση τῶν δυνάμεων τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Μετά τήν κατάργηση τοῦ ἔκτακτου νόμου ἐνάντια στούς σοσιαλιστές ἡ ἔκδοση τοῦ «Σοτσιαλντεμοκράτ» σταμάτησε καί κεντρικό ὄργανο τοῦ κόμματος ἔγινε καί πάλι ἡ ἐφημερίδα «Vorwärts» («Ἐμπρός»). — *49.*

57 Πρόκειται γιά τό σατιρικό ποίημα «Ὕμνος τοῦ μοντέρνου ρώσου σοσιαλιστῆ» πού δημοσιεύτηκε στό «Ζαριά» τεῦχος 1, Ἀπρίλης τοῦ 1901, μέ τήν ὑπογραφή «Ναρτσίς Τουπορίλοφ». Τό ποίημα αὐτό κορόιδευε τούς «οἰκονομιστές» γιά τήν προσαρμογή τους στό αὐθόρμητο κίνημα. Συγγραφέας τοῦ ποιήματος ἦταν ὁ Γ. Ο. Μάρτοφ. — *51.*

58 Ἡ «*Γενική ἑβραϊκή ἐργατική ἕνωση τῆς Λιθουανίας, Πολωνίας καί Ρωσίας*» *(Μπούντ)* ὀργανώθηκε τό 1897 στό ἱδρυτικό συνέδριο τῶν ἑβραϊκῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ὁμάδων πού ἔγινε στή Βίλνα· στίς γραμμές της συνένωνε κυρίως μισοπρολεταριακά στοιχεῖα ἑβραίων ἐπαγγελματιῶν τῶν δυτικῶν περιοχῶν τῆς Ρωσίας. Στό Ι συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ (1898) ἡ Μπούντ μπῆκε στό ΣΔΕΚΡ «σάν αὐτόνομη ὀργάνωση, ἀνεξάρτητη μόνο στά ζητήματα πού ἀφοροῦν εἰδικά τό ἑβραϊκό προλεταριάτο» («Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν ὁλομελειῶν τῆς ΚΕ», ρωσ. ἔκδ., μέρος Ι, 1954, σελ. 14).

Ἡ Μπούντ ἦταν φορέας τοῦ ἐθνικισμοῦ καί τῆς χωριστικῆς τάσης μέσα στό ἐργατικό κίνημα τῆς Ρωσίας καί σέ βασικότατα ζητήματα

τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κινήματος ἔπαιρνε ὀπορτουνιστικές θέσεις. Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1901 τό IV συνέδριο τῆς Μπούντ τάχθηκε ὑπέρ τῆς κατάργησης τῶν ὀργανωτικῶν σχέσεων πού εἶχαν καθιερωθεῖ ἀπό τό πρῶτο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ καί ψήφισε ἀπόφαση νά ἀντικατασταθεῖ ἡ αὐτονομία μέ ὁμοσπονδία· ἡ ἀπόφαση τοῦ IV συνεδρίου τῆς Μπούντ «Γιά τά μέσα τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα» ἔλεγε ὅτι «τό καλύτερο μέσο γιά νά τραβηχτοῦν οἱ πλατιές μάζες στό κίνημα εἶναι ἡ οἰκονομική πάλη».

Στό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ, ὅταν τό συνέδριο ἀπέριψε τήν ἀξίωση τῆς Μπούντ ν' ἀναγνωριστεῖ σάν ὁ μοναδικός ἐκπρόσωπος τοῦ ἑβραϊκοῦ προλεταριάτου, ἡ Μπούντ ἀποχώρησε ἀπό τό κόμμα. Τό 1906, μέ βάση τήν ἀπόφαση τοῦ IV (Ἑνωτικοῦ) συνεδρίου, ἡ Μπούντ μπῆκε πάλι στό ΣΔΕΚΡ.

Μέσα στό ΣΔΕΚΡ οἱ μπουντιστές ὑποστήριζαν πάντα τήν ὀπορτουνιστική πτέρυγα τοῦ κόμματος («οἰκονομιστές», μενσεβίκους, λικβινταριστές), ἔκαναν ἀγώνα ἐνάντια στούς μπολσεβίκους καί στόν μπολσεβικισμό. Στήν προγραμματική διεκδίκηση τῶν μπολσεβίκων γιά τό δικαίωμα αὐτοδιάθεσης τῶν ἐθνῶν, ἡ Μπούντ ἀντιπαρέτασσε τή διεκδίκηση τῆς πολιτιστικῆς-ἐθνικῆς αὐτονομίας. Στά χρόνια τῆς ἀντίδρασης τοῦ Στολίπιν ἡ Μπούντ κρατοῦσε λικβινταριστική στάση καί πῆρε ἐνεργό μέρος στή δημιουργία τοῦ Ἀντικομματικοῦ συνασπισμοῦ τοῦ Αὐγούστου. Τόν καιρό τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, 1914–1918, οἱ μπουντιστές ἀκολουθοῦσαν γραμμή σοσιαλσωβινιστική. Τό 1917 ἡ Μπούντ ὑποστήριξε τήν ἀντεπαναστατική Προσωρινή κυβέρνηση, ἀγωνίστηκε στό πλευρό τῶν ἐχθρῶν τῆς Μεγάλης Ὀχτωβριανῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Στά χρόνια τῆς ξένης στρατιωτικῆς ἐπέμβασης καί τοῦ ἐμφύλιου πολέμου ἡ ἡγεσία τῆς Μπούντ ἔσμιξε μέ τίς δυνάμεις τῆς ἀντεπανάστασης. Ταυτόχρονα μέσα στά ἁπλά μέλη τῆς Μπούντ σημειώθηκε στροφή ὑπέρ τῆς συνεργασίας μέ τή Σοβιετική ἐξουσία. Τό Μάρτη τοῦ 1921 ἡ Μπούντ αὐτοδιαλύθηκε καί μέρος τῶν μελῶν της μέ βάση τίς γενικές ἀρχές μπῆκε στό ΚΚΡ (Μπ.). — *60.*

59 «*Σβομπόντα*» («Ἐλευθερία») — περιοδικό πού ἔβγαινε στήν Ἑλβετία ἀπό τήν «ἐπαναστατική σοσιαλιστική» ὁμάδα «Σβομπόντα» (ἱδρύθηκε ἀπό τόν Ε. Ο. Ζελένσκι (Ναντέζντιν) τό Μάη τοῦ 1901)· βγῆκαν συνολικά δυό τεύχη τοῦ περιοδικοῦ: τό πρῶτο τό 1901 καί τό δεύτερο τό 1902. Ὁ Β. Ι. Λένιν κατέτασσε τήν ὁμάδα «Σβομπόντα» σέ κεῖνες τίς «ἀνεδαφικές ὁμαδοῦλες» πού δέν εἶχαν «οὔτε σταθερές, σοβαρές ἰδέες, οὔτε πρόγραμμα, ταχτική καί ὀργάνωση, οὔτε ρίζες στίς μάζες» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 20ός, σελ. 331, 332). Στίς ἐκδόσεις της (ἐκτός ἀπό τό περιοδικό «Σβομπόντα» ἡ ὁμάδα εἶχε ἐκδόσει τό «Κανούν Ρεβολιούτσιι. Μή περιοδική ἐπιθεώρηση τῶν ζητημάτων τῆς θεωρίας καί τῆς ταχτικῆς» τεῦχος 1, τήν ἐφημερίδα-περιοδικό «Ὄτκλικι» τεῦχος 1, τήν προγραμματική μπροσούρα «Ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἐπαναστατισμοῦ στή Ρωσία» τοῦ Ναντέζντιν κ. ἄ.) ἡ ὁμάδα «Σβομπόντα» προπαγάνδιζε τίς ἰδέες τῆς τρομοκρατίας καί τοῦ «οἰκονομισμοῦ». Σέ συνασπισμό μέ τούς «οἰκονομιστές» τῆς Πετρούπολης πάλαιβε ἐνάντια στήν «Ἴσκρα» καί στήν ἐπιτροπή Πετρούπολης τοῦ ΣΔΕΚΡ. Ἡ ὁμάδα αὐτοδιαλύθηκε τό 1903.

Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔδοσε τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς ὁμάδας καί τῶν ἐκδόσεών της στά σημειώματά του «Γιά τό περιοδικό „Σσβομπό-

ντα"» ("Απαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 364-365) καί «Γιά τήν ὁμάδα "Σβομπόντα"» ("Απαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 6ος, σελ. 254-255).—*75*.

60 Πρόκειται γιά τίς μαζικές ἐπαναστατικές ἐκδηλώσεις τῶν φοιτητῶν καί τῶν ἐργατῶν: τίς πολιτικές διαδηλώσεις, τίς συγκεντρώσεις, τίς ἀπεργίες πού ἔγιναν τό Φλεβάρη–Μάρτη τοῦ 1901 στήν Πετρούπολη, Μόσχα, Κίεβο, Χάρκοβο, Καζάν, Τόμσκ καί ἄλλες πόλεις τῆς Ρωσίας.
Τό φοιτητικό κίνημα τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1900–1901 πού ξεκίνησε ἀπό φοιτητικά αἰτήματα, πῆρε χαρακτήρα ἐπαναστατικῶν πολιτικῶν ἐκδηλώσεων ἐνάντια στήν ἀντιδραστική πολιτική τῆς ἀπολυταρχίας, ὑποστηρίχθηκε ἀπό τούς πρωτοπόρους ἐργάτες καί εἶχε ἀπήχηση σ' ὅλα τά στρώματα τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Ἄμεση ἀφορμή γιά τίς διαδηλώσεις καί τίς ἀπεργίες τοῦ Φλεβάρη–Μάρτη τοῦ 1901 ἔδοσε ἡ βίαιη ἐπιστράτευση 183 φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Κιέβου γιατί εἶχαν πάρει μέρος σέ μιά φοιτητική συγκέντρωση (βλ. τό ἄρθρο τοῦ Β. Ι. Λένιν «Ἡ ἐπιστράτευση τῶν 183 φοιτητῶν» — "Απαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 396-401). Ἡ κυβέρνηση ξαπόλυσε ἄγρια ἐπίθεση ἐνάντια σ' ὅσους πῆραν μέρος στίς ἐπαναστατικές ἐκδηλώσεις: ἡ ἀστυνομία καί οἱ κοζάκοι διέλυαν τίς διαδηλώσεις καί ξυλοκοποῦσαν τούς διαδηλωτές, ἑκατοντάδες φοιτητές πιάστηκαν καί ἀποβλήθηκαν ἀπό τά ἀνωτέρα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα· ἰδιαίτερα ἄγρια ἐπίθεση ὀργανώθηκε ἐνάντια στούς διαδηλωτές πού πῆραν μέρος στή διαδήλωση 4 (17) τοῦ Μάρτη 1901 στήν πλατεία τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ «Καζάνσκι σομπόρ» τῆς Πετρούπολης. Τά γεγονότα τοῦ Φλεβάρη - Μάρτη 1901 ἔδειχναν τήν ἀναπτυσσόμενη ἐπαναστατική ἄνοδο στή Ρωσία· τεράστια σημασία εἶχε ἡ συμμετοχή τῶν ἐργατῶν στό κίνημα πού ξετυλιγόταν κάτω ἀπό πολιτικά συνθήματα.—*79*.

61 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. "Απαντα, 2η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 459. — *84*.

62 Στήν ἐφημερίδα «Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 7, Αὔγουστος τοῦ 1901, καί στή στήλη «Χρονικά τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος καί γράμματα ἀπό τίς φάμπρικες καί τά ἐργοστάσια», δημοσιεύτηκε τό γράμμα ἑνός ἐργάτη ὑφαντουργοῦ τῆς Πετρούπολης πού ἔδειχνε τήν τεράστια ἐπίδραση τῆς λενινιστικῆς «Ἴσκρα» στούς πρωτοπόρους ἐργάτες.
«...Ἔδειξα σέ πολλούς συντρόφους τήν „Ἴσκρα" καί τό μικρό της φύλλο ἔγινε κυριολεχτικά κουρέλι, κι ὅμως εἶναι πολύτιμο...,— ἔγραφε ὁ ἐπιστολογράφος. — Μιλάει γιά τήν ὑπόθεσή μας, γιά ὅλη τή ρωσική ὑπόθεση, πού τήν ἀξία της δέν μπορεῖς νά τήν ἐκτιμήσεις μέ καπίκια καί μέ ὧρες· ὅταν τή διαβάζεις, καταλαβαίνεις γιατί οἱ χωροφύλακες καί οἱ ἀστυνομικοί μᾶς φοβοῦνται ἐμᾶς τούς ἐργάτες καί τούς διανοούμενους πού ἀκολουθοῦμε. Καί πραγματικά οἱ διανοούμενοι αὐτοί εἶναι ὁ φόβος καί ὁ τρόμος καί γιά τόν τσάρο, καί γιά τ' ἀφεντικά, καί γιά ὅλους, καί ὄχι μόνο γιά τίς τσέπες τῶν ἀφεντικῶν... Ὁ ἐργαζόμενος λαός τώρα εὔκολα μπορεῖ νά πάρει φωτιά, χαμηλά ὅλα σιγοκαῖνε κιόλας, μόνο μιά σπίθα χρειάζεται καί θ' ἀνάψει ἡ πυρκαγιά. Ἄχ πόσο σωστά ἔχει εἰπωθεῖ ὅτι ἀπό τή σπίθα θ' ἀνάψει ἡ φλόγα!... Παλιότερα ἡ κάθε ἀπεργία ἀποτελοῦσε μεγάλο γεγονός. τώρα ὅμως ὁ καθένας

βλέπει ὅτι δέ φτάνει μόνο ἡ ἀπεργία, τώρα πρέπει νά κερδίσουμε τή λευτεριά, νά προτάξουμε τά στήθη μας γιά νά τήν καταχτήσουμε. Τώρα ὅλοι, καί ὁ γέρος, καί ὁ νέος, ὅλοι θά διάβαζαν, τό δυστύχημα ὅμως γιά μᾶς εἶναι ὅτι δέν ὑπάρχουν βιβλία. Τήν περασμένη Κυριακή συγκέντρωσα ἕντεκα ἄτομα καί, διαβάζοντας τό βιβλίο „Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;", κάτσαμε ὥς ἀργά τή νύχτα. Πόσο σωστά τά λέει ὅλα καί πόσο καλά τά καταλαβαίνουν... Θέλουμε νά γράψουμε γράμμα στήν ἴδια τήν „Ἴσκρα" Σας γιά νά μᾶς διδάσκει ὄχι μόνο πῶς ν' ἀρχίσουμε, ἀλλά καί πῶς νά ζοῦμε καί πῶς νά πεθαίνουμε». —*90.*

63 Π. Μπ. Ἀξελρόντ. «Γύρω ἀπό τά σύγχρονα καθήκοντα καί τήν ταχτική τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν». Γενεύη, 1898, σελ. 16–17. —*93.*

64 Πρόκειται γιά τό ἄρθρο τοῦ Π. Μπ. Στροῦβε «Ἡ ἀπολυταρχία καί τά ζέμστβο» πού δημοσιεύτηκε στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλων 2 καί 4 τό Φλεβάρη καί τό Μάη τοῦ 1901. Στάθηκε δυνατό νά δημοσιευτεῖ στήν «Ἴσκρα» τό ἄρθρο τοῦ Στροῦβε καί στό «Ζαριά» τό «ἐμπιστευτικό σημείωμα» τοῦ Σ. Γ. Βίττε «Ἡ ἀπολυταρχία καί τά ζέμστβο» μέ πρόλογο τοῦ Στροῦβε (Ρ. Ν. Σ.), χάρη στή συμφωνία πού ἔκλεισαν τό Γενάρη (1901) ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά» μέ τή «δημοκρατική ἀντιπολίτευση» (πού τήν ἐκπροσωποῦσε ὁ Στροῦβε). Ἡ συμφωνία αὐτή πού τήν ἔκαναν ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ καί ἡ Β. Ι. Ζασούλιτς, — πού τήν ὑποστήριξε ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ καί τήν καταψήφισε ὁ Β. Ι. Λένιν, — δέν κράτησε πολύ: τήν ἄνοιξη τοῦ 1901 φάνηκε ὅτι ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατο νά συνεχιστεῖ ἡ συνεργασία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν μέ τούς ἀστούς δημοκράτες καί ὁ συνασπισμός μέ τόν Στροῦβε διαλύθηκε. — *94.*

65 «*Ρωσία*» — καθημερινή, μετριοπαθής φιλελεύθερη ἐφημερίδα· ἔβγαινε στήν Πετρούπολη ἀπό τό 1899 ὥς τό 1902 μέ διευθυντή τόν Γ. Π. Σαζόνοφ καί μέ χρονογράφους τόν Α. Β. Ἀμφιτεάτροφ καί τόν Β. Μ. Ντοροσέβιτς. Εἶχε πλατιά κυκλοφορία στούς ἀστικούς κύκλους τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Τό Γενάρη τοῦ 1902 ἡ ἐφημερίδα κλείστηκε ἀπό τήν κυβέρνηση γιά τό χρονογράφημα τοῦ Ἀμφιτεάτροφ «Οἱ κύριοι Ὀμπμάνοφ». — *96.*

66 Πρόκειται γιά τό ἄρθρο τῆς Β. Ι. Ζασούλιτς «Τά σύγχρονα γεγονότα», καί τό χρονικό γιά τίς φοιτητικές ταραχές στή στήλη «Ἀπό τήν κοινωνική μας ζωή» («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 3, Ἀπρίλης τοῦ 1901), γιά τό ἄρθρο τοῦ Α. Ν. Πότρεσοφ «Παράλογα ὀνειροπολήματα» καί γιά τό σημείωμα «Ἐπιδρομή τῆς ἀστυνομίας ἐνάντια στή φιλολογία» («Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 5, Ἰούνης τοῦ 1901). — *96.*

67 Πρόκειται γιά τά σημειώματα «Ἕνα ἐπεισόδιο στό ζέμστβο τοῦ Ἐκατερινοσλάβ» καί «Οἱ „ἀπεργοσπάστες" τῆς Βιάτκας» («Ἴσκρα», ἀρ. φύλλων 7 καί 9, Αὔγουστος καί Ὀχτώβρης τοῦ 1901). — *96.*

68 «*Σάνκτ-Πέτερμπουργκσκιγε Βέντομοστι*» («Χρονικά τῆς Πετρούπολης») — ἐφημερίδα, ἔβγαινε στήν Πετρούπολη ἀπό τό 1728 σάν συνέχεια τῆς πρώτης ρωσικῆς ἐφημερίδας «Βέντομοστι» πού ἐκδιδόταν ἀπό τό 1703. Ἀπό τό 1728 ὥς τό 1874 τή «Σάνκτ-Πέτερμπουργκσκιγε

Βέντομοστι» τήν ἔβγαζε ἡ Ἀκαδημία ἐπιστημῶν καί ἀπό τό 1875 κ' ὕστερα τό ὑπουργεῖο ἐθνικῆς παιδείας. Ἡ ἐφημερίδα ἔβγαινε ὥς τά τέλη τοῦ 1917. — *98.*

69 «*Ρούσκιγε Βέντομοστι*» («Ρωσικά χρονικά») — ἐφημερίδα, ἔβγαινε στή Μόσχα ἀπό τό 1863 κι ἐξέφραζε τίς ἀπόψεις τῆς μετριοπαθοῦς φιλελεύθερης διανόησης· στήν περίοδο 1880–1900 συνεργάζονταν στήν ἐφημερίδα οἱ συγγραφεῖς τοῦ δημοκρατικοῦ στρατοπέδου (Μ. Ε. Σαλτικόφ-Στσεντρίν, Γ. Ι. Οὐσπένσκι, Β. Γ. Κορολένκο καί ἄλλοι), δημοσιεύονταν ἐργασίες τῶν φιλελεύθερων ναρόντνικων. Ἀπό τό 1905 ἡ ἐφημερίδα ἦταν ὄργανο τῆς δεξιᾶς πτέρυγας τοῦ ἀστικοῦ κόμματος τῶν καντέτων. Ὁ Λένιν ἔλεγε ὅτι ἡ «Ρούσκιγε Βέντομοστι» συνδύαζε μέ ἰδιόμορφο τρόπο «τό *δεξιό* καντετισμό μέ ἕνα ναροντνικιστικό ἐπίχρισμα» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 19ος, σελ. 111). Τό 1918 ἡ «Ρούσκιγε Βέντομοστι» κλείστηκε μαζί μέ ἄλλες ἀντεπαναστατικές ἐφημερίδες. — *98.*

70 *Μπρενταniστική ἀντίληψη τῆς ταξικῆς πάλης*, «μπρεντανισμός» — «ἀστική φιλελεύθερη θεωρία πού παραδέχεται τή μή-ἐπαναστατική „ταξική" πάλη τοῦ προλεταριάτου» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 28ος, σελ. 209), πού διακηρύχνει ὅτι μπορεῖ νά λυθεῖ τό ἐργατικό ζήτημα στά πλαίσια τοῦ καπιταλισμοῦ μέ τήν ἐργατική νομοθεσία καί τήν ὀργάνωση τῶν ἐργατῶν σέ συνδικάτα. Πῆρε τήν ὀνομασία ἀπό τό ὄνομα τοῦ Λ. Μπρεντάνο, ἑνός ἀπό τούς κύριους ἐκπροσώπους τῆς σχολῆς τοῦ ἀπό καθέδρας σοσιαλισμοῦ στήν ἀστική πολιτική οἰκονομία. — *98.*

71 Πρόκειται γιά τήν «*Ὁμάδα ἐργατῶν γιά τόν ἀγώνα ἐνάντια στό κεφάλαιο*» πού ὀργανώθηκε στήν Πετρούπολη τήν ἄνοιξη τοῦ 1899 ἀπό τόν Β. Α. Γκουτόβσκι (τόν κατοπινά γνωστό μενσεβίκο Ε. Μαγέβσκι)· ἡ ὁμάδα ἀποτελοῦνταν ἀπό μερικούς ἐργάτες καί διανοούμενους, δέν εἶχε γερούς δεσμούς μέ τό ἐργατικό κίνημα τῆς Πετρούπολης καί διαλύθηκε τό καλοκαίρι τοῦ 1899, ἀμέσως μετά τή σύλληψη ὅλων σχεδόν τῶν μελῶν της· οἱ ἀπόψεις της συγγένευαν μέ τόν «οἰκονομισμό». Ἡ ὁμάδα τύπωσε τήν προκήρυξη «Τό πρόγραμμά μας» πού ὡστόσο δέν κυκλοφόρησε, γιατί ἡ ὁμάδα χτυπήθηκε. — *105.*

72 Πρόκειται, προφανῶς, γιά τήν πρώτη συνάντηση τοῦ Β. Ι. Λένιν μέ τόν Α. Σ. Μαρτίνοφ πού ἔγινε τό 1901. Ὁ Μαρτίνοφ στίς ἀναμνήσεις του περιγράφει ὡς ἑξῆς τή συνάντηση αὐτή: «Συζητήσαμε μέ τόν Λένιν γιά τό πρόγραμμα, γιά τά πολιτικά καθήκοντα τοῦ κόμματος καί τήν πολιτική ταχτική κι ἔλεγες πώς δέν ὑπῆρχε καμιά διαφωνία μεταξύ μας. Καί νά, στό τέλος τῆς συζήτησης ὁ Λένιν μέ ρωτάει: „Πῶς λοιπόν βλέπετε τό ὀργανωτικό μου σχέδιο;" Σηκώθηκαν ἀμέσως οἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου: „Σ' αὐτό τό σημεῖο δέ συμφωνῶ καθόλου μαζί σας...". Ὁ Βλαντίμιρ Ἰλίτς μισόκλεισε τά μάτια, χαμογέλασε καί μοῦ ἀπάντησε: „Ἐσεῖς μόνο στό σημεῖο αὐτό δέ συμφωνᾶτε μαζί μου, ἀλλά σ' αὐτό βρίσκεται ὅλη ἡ οὐσία, καί, συνεπῶς, δέν ὑπάρχει πιά λόγος νά συζητοῦμε". Καί χωρίσαμε... γιά πολλά χρόνια» (Α. Μαρτίνοφ. «Ὁ μεγάλος ἀρχηγός τοῦ προλεταριάτου». Μόσχα, 1924. σελ. 8–9.) — *113.*

[73] Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τόν ὅμιλο τῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Πετρούπολης (τῶν «γηραιῶν») πού καθοδηγοῦσε ὁ ἴδιος· ὁ ὅμιλος αὐτός ἀποτέλεσε τή βάση γιά νά ἱδρυθεῖ τό 1895 ἡ «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης». — *129.*

[74] Ἡ ὀργάνωση τῶν ἐπαναστατῶν ναρόντνικων «*Ζεμλιά ἰ βόλια*» («Γῆ καί ἐλευθερία») δημιουργήθηκε τό φθινόπωρο τοῦ 1876 στήν Πετρούπολη· στήν ἀρχή ὀνομαζόταν «Βόρεια ἐπαναστατική ναροντνικιστική ὁμάδα» καί ἀπό τό 1878 εἶναι γνωστή σάν ἑταιρία «Ζεμλιά ἰ βόλια». Μέλη της ἦταν ὁ Μάρκ καί ἡ Ὄλγα Νατανσόν, ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ, ὁ Ο. Β. Ἄπτεκμαν, ὁ Α. Ντ. Μιχάιλοφ καί ἡ Α. Φ. Μιχάιλοβα, ὁ Α. Α. Κβιατκόβσκι, ὁ Μ. Ρ. Ποπόφ, ὁ Σ. Μ. Κραβτσίνσκι, ὁ Ντ. Α. Κλέμεντς, ὁ Α. Ντ. Ὀμπολέσεφ, ἡ Σ. Λ. Περόβσκαγια καί ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἐπαναστάτες τῆς δεκαετίας 1870–1880. Ἡ ὀργάνωση «Ζεμλιά ἰ βόλια», χωρίς νά παραιτεῖται ἀπό τό σοσιαλισμό σάν τελικό σκοπό, ἔβαζε σάν ἄμεσο σκοπό τήν πραγματοποίηση «*τῶν λαϊκῶν αἰτημάτων καί πόθων*, ὅπως παρουσιάζονται στή δοσμένη στιγμή», δηλ. τῶν αἰτημάτων «ζεμλιά ἰ βόλια». «Εἶναι αὐτονόητο, — ἔλεγε τό πρόγραμμα τῆς ὀργάνωσης, — ὅτι ἡ διατύπωση αὐτή μπορεῖ νά γίνει πράξη μόνο *μέ τή βίαιη ἀνατροπή*», γιά τήν προετοιμασία τῆς ὁποίας ἔμπαινε τό καθῆκον τῆς ὑποκίνησης τῆς «λαϊκῆς δυσαρέσκειας» καί τῆς «ἀποδιοργάνωσης τῆς δύναμης τοῦ κράτους». Γιά τή ζύμωση μέσα στούς ἀγρότες οἱ ζεμλεβόλτσι ὀργάνωναν «ἀποστολές γιά μόνιμη διαμονή» στά χωριά καί κυρίως στά γεωργικά κυβερνεῖα τῆς περιοχῆς τοῦ Μέσου καί Κάτω Βόλγα τῆς Μαυρόχωμης ζώνης τοῦ Κέντρου. Ἔκαναν ἐπίσης ζύμωση μέσα στούς ἐργάτες καί στή σπουδάζουσα νεολαία, βοηθοῦσαν τό ἀπεργιακό κίνημα. Στίς 6 (18) τοῦ Δεκέμβρη 1876 οἱ ζεμλεβόλτσι ὀργάνωσαν τή γνωστή διαδήλωση στήν πλατεία Καζάνσκαγια τῆς Πετρούπολης.

Σέ ἀντίθεση ἀπό τίς ναροντνικιστικές ὁμάδες τῆς περιόδου 1870–1875, οἱ ζεμλεβόλτσι δημιούργησαν γεροδεμένη ὀργάνωση πού στηριζόταν στίς ἀρχές τοῦ αὐστηροῦ συγκεντρωτισμοῦ καί τῆς αὐστηρῆς πειθαρχίας. Ἡ ὀργάνωση ἀποτελοῦνταν ἀπό τό «βασικό ὅμιλο» καί τίς τοπικές καί εἰδικές ὁμάδες (γιά τή δουλειά μέσα στήν ἀγροτιά καί στούς ἐργάτες, τίς ὁμάδες «ἀποδιοργάνωσης» κτλ.)· ἐπικεφαλῆς τοῦ «βασικοῦ ὁμίλου» βρισκόταν ἡ «διοίκηση» («ἐπιτροπή») πού ἔλεγχε τή δράση τῶν ὁμάδων, τίς ἐφοδίαζε μέ τύπο, μέ χρήματα κτλ. Τό καταστατικό τῆς ἑταιρίας πού ψηφίστηκε τό χειμώνα τοῦ 1876–1877, ἀπαιτοῦσε ὑποταγή τῆς μειοψηφίας στήν πλειοψηφία· ἀπαιτοῦσε ἀπό τό κάθε μέλος νά προσφέρει ἀνεπιφύλαχτα πρός ὄφελος τῆς ὀργάνωσης «ὅλες τίς δυνάμεις του, τά μέσα, τούς δεσμούς, τίς συμπάθειες καί τίς ἀντιπάθειές του, ἀκόμα καί τή ζωή του»· νά τηρεῖται ἀπόλυτη μυστικότητα γιά ὅλες τίς ἐσωτερικές ὑποθέσεις τῆς ὀργάνωσης κτλ. Στά χρόνια 1878–1879 οἱ ζεμλεβόλτσι ἔβγαλαν 5 τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Ζεμλιά ἰ βόλια».

Τό 1879, μέ τήν ἀποτυχία τῆς σοσιαλιστικῆς ζύμωσης μέσα στούς ἀγρότες καί τήν ἔνταση τῶν κυβερνητικῶν καταδιωχτικῶν μέτρων, οἱ περισσότεροι ζεμλεβόλτσι ἄρχισαν νά κλίνουν πρός τήν πολιτική τρομοκρατία σάν βασική μέθοδο πάλης γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ προγράμματος τῆς ὀργάνωσής τους. Οἱ διαφωνίες ἀνάμεσα στούς ὀπαδούς τῆς παλιᾶς ταχτικῆς (μέ ἐπικεφαλῆς τόν Γ. Β. Πλεχάνοφ) καί στούς ὀπαδούς τῆς τρομοκρατίας (Α. Ι. Ζελιάμποφ καί ἄλλοι) κατέληξαν σέ διά-

σπαση στό συνέδριο τῆς «Ζεμλιά ἰ βόλια» στό Βορόνεζ (Ἰούνης τοῦ 1879). Οἱ πρῶτοι ὀργάνωσαν τήν ἑταιρία «Τσιόρνι περεντέλ» καί οἱ δεύτεροι τή «Ναρόνταγια βόλια» (βλ. σημείωση 9).

Οἱ *τσιορνοπερεντέλτσι* (Γ. Β. Πλεχάνοφ, Μ. Ρ. Ποπόφ, Π. Μπ. Ἀξελρόντ, Λ. Γ. Ντέιτς, Γ. Β. Στεφάνοβιτς, Β. Ι. Ζασούλιτς, Ο. Β. Ἄπτεκμαν, Β. Ν. Ἰγνάτοφ, ἀργότερα ὁ Α. Π. Μπουλάνοφ κι ἄλλοι) ὑποστήριζαν στίς προγραμματικές τους διεκδικήσεις βασικά τήν πλατφόρμα τῆς «Ζεμλιά ἰ βόλια». Στή Ρωσία καί στό ἐξωτερικό ὅπου κατέφυγαν τό 1880 ὁ Πλεχάνοφ, ὁ Ντέιτς, ἡ Ζασούλιτς, ὁ Στεφάνοβιτς κι ἄλλοι, ἔβγαινε τό περιοδικό «Τσιόρνι Περεντέλ» καί ἡ ἐφημερίδα «Ζερνό». Ἀργότερα ἕνα μέρος ἀπό τούς τσιορνοπερεντέλτσι πέρασε ἐξελικτικά στό μαρξισμό (οἱ Πλεχάνοφ, Ἀξελρόντ, Ζασούλιτς, Ντέιτς καί Ἰγνάτοφ ἵδρυσαν τό 1883 τήν πρώτη ρωσική μαρξιστική ὀργάνωση, τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς»), οἱ ἄλλοι μετά τήν 1η τοῦ Μάρτη 1881 προσχώρησαν στούς ναροντοβόλτσι. — *136.*

[75] Πρόκειται γιά τά ἄρθρα τοῦ Ε. Λάζαρεφ «Ἡ διάσπαση τοῦ ρωσικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος» («Νακανοῦνε», τεύχη 15 καί 16, Ἀπρίλης καί Μάης τοῦ 1900) καί «Ἀπ' ἀφορμή μιά διάσπαση» («Νακανοῦνε», τεῦχος 17-18, Ἰούνης τοῦ 1900). — *142.*

[76] Πρόκειται γιά τήν μπροσούρα «*Ἔκθεση γιά τό ρωσικό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα πρός τό Διεθνές σοσιαλιστικό συνέδριο τοῦ 1900 στό Παρίσι*», Γενεύη, ἔκδοση τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν», 1901. Τήν ἔκθεση τήν ἔγραψε μέ ἐντολή τῆς «Ἕνωσης» ἡ σύνταξη τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο». — *146.*

[77] Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τίς δριμύτατες παρατηρήσεις τοῦ ἄρθρου τοῦ Ρ. Μ. «Ἡ πραγματικότητά μας» πού δημοσιεύτηκε στό «Ἰδιαίτερο παράρτημα τῆς „Ραμπότσαγια Μίσλ"» (Σεπτέμβρης τοῦ 1899). Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει τό σημεῖο αὐτό στήν παράγραφο «β» τοῦ κεφαλαίου III (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 69). — *151.*

[78] «*Γιούζνι Ραμπότσι*» («Ἐργάτης τοῦ Νότου») — σοσιαλδημοκρατική ἐφημερίδα, πού ἔβγαινε παράνομα ἀπό τό Γενάρη τοῦ 1900 ὥς τόν Ἀπρίλη τοῦ 1903 ἀπό ὁμάδα πού ἔφερε τήν ἴδια ὀνομασία· βγῆκαν 12 φύλλα. Συντάχτες καί συνεργάτες τῆς «Γιούζνι Ραμπότσι» ἦταν κατά καιρούς ὁ Ι. Χ. Λαλαγιάντς, ὁ Α. Βιλένσκι («Ἰλιά»), ὁ Ο. Α. Κόγκαν (Ἐρμάνσκι), ὁ Μπ. Σ. Τσέιτλιν (Μπατούρσκι), ὁ Ε. Γ. Λέβιν καί ἡ Ε. Σ. Λέβινα, ὁ Β. Ν. Ρόζανοφ καί ἄλλοι.

Ἡ «Γιούζνι Ραμπότσι» πού στήν ἀρχή ἐμφανίστηκε σάν «ἐργατική ἐφημερίδα τοῦ Ἐκατερινοσλάβ» (ὑπότιτλος τῶν δυό πρώτων φύλλων), γρήγορα ἔγινε «ὄργανο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τῆς Νότιας Ρωσίας», μέ σοβαρή ἐπιροή. Τό τυπογραφεῖο τῆς ἐφημερίδας ἄλλαζε συνεχῶς μέρος καί πέρασε ἀπό τό Ἐκατερινοσλάβ, τό Σμολένσκ, τό Κισινιόφ, τό Νικολάγεφ καί ἀπό ἄλλες πόλεις.

Ἡ «Γιούζνι Ραμπότσι» πολεμοῦσε τόν «οἰκονομισμό» καί τήν τακτική τῆς τρομοκρατίας, ὑπεράσπιζε τήν ἀνάγκη νά ἀναπτυχθεῖ τό μαζικό ἐπαναστατικό κίνημα. Σ' ἀντίθεση ὅμως μέ τό σχέδιο τῆς «Ἴσκρα» γιά δημιουργία στή Ρωσία συγκεντρωτικοῦ μαρξιστικοῦ κόμματος

γύρω ἀπό μιά πανρωσική πολιτική ἐφημερίδα, ἡ ὁμάδα «Γιούζνι Ραμπότσι» διατύπωνε ἕνα σχέδιο ἐπανασύστασης τοῦ ΣΔΕΚΡ μέ τή δημιουργία σοσιαλδημοκρατικῶν ἑνώσεων κατά περιοχές. Πραχτική προσπάθεια γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ σχεδίου αὐτοῦ ἦταν ἡ σύγκληση τοῦ συνεδρίου τῶν ἐπιτροπῶν καί τῶν ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ τῆς Νότιας Ρωσίας τό Δεκέμβρη τοῦ 1901. Στό συνέδριο αὐτό δημιουργήθηκε ἡ «Ἕνωση τῶν ἐπιτροπῶν καί ὀργανώσεων Νότου τοῦ ΣΔΕΚΡ», μέ ὄργανο τή «Γιούζνι Ραμπότσι». Ἡ προσπάθεια αὐτή ἀποδείχτηκε θνησιγενής (ὅπως καί ὅλο τό ὀργανωτικό σχέδιο τῆς «Γιούζνι Ραμπότσι») καί μετά τά μαζικά χτυπήματα τῆς ἄνοιξης τοῦ 1902 ἡ «Ἕνωση» διαλύθηκε. Ὅσα μέλη τῆς σύνταξης τῆς «Γιούζνι Ραμπότσι» ἔμειναν ἐλεύθερα, ἄρχισαν διαπραγματεύσεις τόν Αὔγουστο τοῦ 1902 μέ τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» γιά νά δουλέψουν ἀπό κοινοῦ γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς ἑνότητας τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ἡ δήλωση τῆς ὁμάδας «Γιούζνι Ραμπότσι» ὅτι τάσσεται ἀλληλέγγυα μέ τήν «Ἴσκρα» (δημοσιεύτηκε στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 27, 1 τοῦ Νοέμβρη 1902 καί στή «Γιούζνι Ραμπότσι» ἀρ. φύλλου 10, Δεκέμβρης τοῦ 1902) εἶχε μεγάλη σημασία γιά τή συσπείρωση τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν δυνάμεων τῆς Ρωσίας. Τό Νοέμβρη τοῦ 1902 ἡ ὁμάδα «Γιούζνι Ραμπότσι» μαζί μέ τήν ὀργάνωση τῆς «Ἴσκρα» στή Ρωσία, τήν ἐπιτροπή Πετρούπολης τοῦ ΣΔΕΚΡ καί τή «Βόρεια Ἕνωση τοῦ ΣΔΕΚΡ» παίρνει μέρος στή δημιουργία τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς γιά τή σύγκληση τοῦ II συνεδρίου τοῦ κόμματος καί στή δουλειά τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς.

Ἡ ὁμάδα «Γιούζνι Ραμπότσι» ἔκανε μεγάλη ἐπαναστατική δουλειά στή Ρωσία· ταυτόχρονα ὅμως ἡ ὁμάδα παρουσίασε ὀπορτουνιστικές τάσεις στή λύση τοῦ ζητήματος τῆς στάσης ἀπέναντι στή φιλελεύθερη ἀστική τάξη καί στό ἀγροτικό κίνημα, ἐξύφαινε ἕνα χωριστικό σχέδιο δημιουργίας μιᾶς πανρωσικῆς ἐφημερίδας, παράλληλα μέ τήν «Ἴσκρα».

Στό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ὁμάδας «Γιούζνι Ραμπότσι» πῆραν τή θέση τοῦ «κέντρου» («μεσαίους ὀπορτουνιστές» ὀνόμαζε τούς ἐκπροσώπους τοῦ «κέντρου» ὁ Λένιν). Τό II συνέδριο ἀποφάσισε νά διαλυθεῖ ἡ ὁμάδα «Γιούζνι Ραμπότσι», ὅπως καί ὅλες οἱ χωριστές σοσιαλδημοκρατικές ὁμάδες καί ὀργανώσεις (βλ. «Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν ὁλομελειῶν τῆς ΚΕ», μέρος I, 1954, σελ. 57). — *152.*

79 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τό φυλλάδιο «Ἐρωτήσεις γιά τήν κατάσταση τῆς ἐργατικῆς τάξης στή Ρωσία» (1898) καί τήν μπροσούρα-ἐρωτηματολόγιο «Ἐρωτήσεις γιά τή συγκέντρωση στοιχείων σχετικά μέ τήν κατάσταση τῆς ἐργατικῆς τάξης τῆς Ρωσίας» (1899) πού εἶχαν ἐκδοθεῖ ἀπό τή «Ραμπότσαγια Μίσλ». Στό φυλλάδιο ὑπῆρχαν 17 ἐρωτήσεις καί στήν μπροσούρα 158 ἐρωτήσεις γιά τίς συνθῆκες τῆς ἐργασίας καί τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶν. — *154.*

80 Τό ἀπεργιακό κίνημα τοῦ 1885 ἀγκάλιασε πολλές ἐπιχειρήσεις τῆς ὑφαντουργικῆς βιομηχανίας τῶν κυβερνείων Βλαντίμιρ, Μόσχας, Τβέρ καί ἄλλων κυβερνείων τοῦ βιομηχανικοῦ Κέντρου. Πιό γνωστή ἦταν ἡ ἀπεργία τῶν ἐργατῶν τοῦ ὑφαντουργείου τοῦ Σάβα Μορόζοφ στό Νικόλσκ πού ἔγινε τό Γενάρη τοῦ 1885. Βασικό αἴτημα τῶν ἐργατῶν ἦταν ἡ μείωση τῶν προστίμων, ὁ διακανονισμός τῶν ὅρων μίσθωσης κτλ.· τήν ἀπεργία τήν καθοδηγοῦσαν οἱ πρωτοπόροι ἐργάτες Π. Α.

Μοϊσεένκο, Λ. Ἰβανόφ καί Β. Σ. Βόλκοφ. Ἡ ἀπεργία τοῦ Μορόζοφ ὅπου πῆραν μέρος περίπου 8 χιλιάδες ἐργάτες, πνίγηκε μέ τή βοήθεια τοῦ στρατοῦ· 33 ἐργάτες ἀπεργοί παραπέμφθηκαν σέ δίκη καί πάνω ἀπό 600 ἐργάτες ἐκτοπίστηκαν. Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἀπεργιακοῦ κινήματος τοῦ 1885–1886 ἡ τσαρική κυβέρνηση ἀναγκάστηκε νά ἐκδόσει τό νόμο τῆς 3 (15) τοῦ Ἰούνη 1886 (τό λεγόμενο «νόμο γιά τά πρόστιμα»). — *155.*

81 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τά παρακάτω γεγονότα ἀπό τήν ἱστορία τοῦ ΣΔΕΚΡ:

Πρῶτο γεγονός. Τό καλοκαίρι τοῦ 1897 ἡ «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης» τῆς Πετρούπολης πρότεινε στόν Λένιν πού βρισκόταν τότε ἐξορία στή Σιβηρία (στό χωριό Σούσενσκογε), νά πάρει μέρος στή δημιουργία εἰδικῆς ἐργατικῆς βιβλιοθήκης, γιά τήν ὁποία ὁ Λένιν ἔγραψε τίς μπροσοῦρες πού ἀναφέρονται στό κείμενο (καί οἱ δυό τυπώθηκαν στή Γενεύη: «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» τό 1898 καί «Ὁ νέος ἐργοστασιακός νόμος» τό 1899).

Δεύτερο γεγονός. Τό 1898 ὁ Λ. Μάρτοφ (Γ. Ο. Τσέντερμπαουμ) πού βρισκόταν ἐξορία στό Τουρουχάνσκ, ἔγραψε μέ πρόταση τῆς ΚΕ τῆς Μπούντ τήν μπροσούρα «Ἡ ἐργατική ὑπόθεση στή Ρωσία» (τυπώθηκε στή Γενεύη τό 1899).

Τρίτο γεγονός. Ἡ προσπάθεια νά ἐπαναληφθεῖ ἡ ἔκδοση τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα» μέ πρωτοβουλία τῆς ΚΕ τῆς Μπούντ ἔγινε τό 1899. Τά ἄρθρα πού ἀναφέρονται, γράφτηκαν ἀπό τόν Λένιν γιά τό φύλλο 3 τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα».

Τέταρτο γεγονός. Στίς ἀρχές τοῦ 1900 μέ πρωτοβουλία τῆς ἐπιτροπῆς Ἐκατερινοσλάβ τοῦ ΣΔΕΚΡ καί μέ τήν ὑποστήριξη τῆς Μπούντ καί τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ» ἔγινε προσπάθεια νά συγκληθεῖ τό δεύτερο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ, νά ἐπανασυσταθεῖ ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ κόμματος καί νά ἀρχίσει ξανά ἡ ἔκδοση τοῦ Κεντρικοῦ Ὀργάνου — τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα». Τό Φλεβάρη τοῦ 1900 ἦρθε στή Μόσχα γιά συνομιλίες μέ τόν Β. Ι. Λένιν ὁ Ι. Χ. Λαλαγιάντς, μέλος τῆς ἐπιτροπῆς Ἐκατερινοσλάβ πού τό 1893 εἶχε πάρει μέρος στόν καθοδηγούμενο ἀπό τόν Λένιν ὅμιλο τῶν μαρξιστῶν τῆς Σαμάρας· ὁ Λαλαγιάντς πρότεινε στήν ὁμάδα τῆς «Ἴσκρα» — στόν Λένιν, στόν Μάρτοφ καί στόν Πότρεσοφ — νά πάρουν μέρος στό συνέδριο καί νά ἀναλάβουν τή σύνταξη τῆς «Ραμπότσαγια Γκαζέτα». Ὁ Λένιν καί τά μέλη τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» θεωροῦσαν πρόωρη τή σύγκληση τοῦ συνεδρίου (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 330-331)· ἡ ὁμάδα ὅμως «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» δέν μποροῦσε νά ἀρνηθεῖ τή συμμετοχή στόν Β. Ι. Λένιν νά τήν ἀντιπροσωπεύσει στό συνέδριο, στέλνοντάς του πληρεξούσιο ἀπό τό ἐξωτερικό. Λόγω τῶν μαζικῶν συλλήψεων πού ἔκανε ἡ ἀστυνομία τόν Ἀπρίλη-Μάη τοῦ 1900, τό συνέδριο δέν ἔγινε· στό Σμολένσκ ὅπου ἐπρόκειτο νά συνέλθει τό συνέδριο τήν ἄνοιξη τοῦ 1900, μαζεύτηκαν μόνο οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Μπούντ, τῆς σύνταξης τῆς «Γιούζνι Ραμπότσι» καί τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἔτσι, ὁ Λένιν ἀναφέρει τά γεγονότα ἀκριβῶς μέ τή σειρά πού ἔγιναν στήν πραγματικότητα. — *160.*

82 Πρόκειται γιά τό *Σύνδεσμο τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας* πού ἱδρύθηκε μέ πρωτοβουλία τοῦ Β. Ι. Λένιν τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1901. Στό Σύνδεσμο μπῆκαν τό τμῆμα τῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα» τοῦ ἐξωτερικοῦ καί ἡ ἐπαναστατική ὀργάνωση «Σοτσιαλντεμοκράτ» πού περιλάβαινε τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς». Καθῆκον τοῦ Συνδέσμου ἦταν νά διαδίδει τίς ἰδέες τῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας καί νά συμβάλλει στή δημιουργία μαχητικῆς σοσιαλδημοκρατικῆς ὀργάνωσης. Ὁ Σύνδεσμος (σύμφωνα μέ τό καταστατικό του) ἀποτελοῦσε τμῆμα τῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα» στό ἐξωτερικό. Στρατολογοῦσε ὀπαδούς τῆς «Ἴσκρα» ἀπό τούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὑποστήριζε ὑλικά τήν «Ἴσκρα», ὀργάνωνε τήν ἀποστολή τῆς ἐφημερίδας στή Ρωσία καί ἔβγαζε ἐκλαϊκευτικά μαρξιστικά ἔντυπα. Τό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀναγνώρισε τό Σύνδεσμο σάν τή μοναδική κομματική ὀργάνωση τοῦ ἐξωτερικοῦ, μέ καταστατικά δικαιώματα ἐπιτροπῆς, καί τήν ὑποχρέωσε νά δουλεύει κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση καί τόν ἔλεγχο τῆς ΚΕ τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Ὕστερα ἀπό τό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ στρογγυλοκάθησαν στό Σύνδεσμο τοῦ ἐξωτερικοῦ οἱ μενσεβίκοι καί πολεμοῦσαν τόν Λένιν, τούς μπολσεβίκους. Στό δεύτερο συνέδριό του τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1903 οἱ μενσεβίκοι πέτυχαν τήν ψήφιση νέου καταστατικοῦ τοῦ Συνδέσμου. Τό καταστατικό αὐτό στρεφόταν ἐνάντια στό καταστατικό τοῦ κόμματος, πού εἶχε ψηφιστεῖ στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ. Ἀπό τότε ὁ Σύνδεσμος ἔγινε φρούριο τοῦ μενσεβικισμοῦ. Διατηρήθηκε ὥς τό 1905. — *160.*

83 Ἡ «Ἔκθεση τῆς ὀργάνωσης „Ἴσκρα" στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ» πού εἶχε γραφεῖ ἀπό τή Ν. Κ. Κρούπσκαγια, ἔλεγε: «Στό μεταξύ παντοῦ, λίγο-πολύ γινόταν αἰσθητή ἡ ἀνάγκη νά πλατύνουν τά πλαίσια τῆς τοπικῆς δουλειᾶς. „Εἶναι σάν νά κάθονται σέ λάκκο, δέν ξέρουν τίποτε ἀπ' ὅσα γίνονται σέ ἄλλα μέρη" ἔγραφε γιά τήν ἐπιτροπή Κιέβου ἕνας ἀνταποκριτής. Δέν ξέρω κατά πόσο ἦταν σωστό ὅσον ἀφορᾶ τήν ἐπιτροπή Κιέβου, ἀλλά μιλώντας γενικά, τό „κάθισμα στό λάκκο" ἦταν τότε ὑπεραρκετό» («Ἐκθέσεις τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ἐπιτροπῶν στό Δεύτερο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ». Μόσχα–Λενινγκράντ, 1930, σελ. 31). — *170.*

84 Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει περικοπή ἀπό τό ἄρθρο τοῦ Ντ. Ι. Πίσαρεφ «Παραστρατήματα ἀνώριμης σκέψης» (βλ. Ντ. Ι. Πίσαρεφ. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. 3ος, 1956, σελ. 147, 148 καί 149). — *174.*

85 «*Λιστόκ „Ραμπότσεβο Ντιέλα"*» («Δελτίο τῆς „Ἐργατικῆς Ὑπόθεσης"») — ἔβγαινε κατά καιρούς σάν παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο» στή Γενεύη ἀπό τόν Ἰούνη τοῦ 1900 ὥς τόν Ἰούλη τοῦ 1901. Βγῆκαν συνολικά ὀχτώ τεύχη τοῦ «Λιστόκ». Στό ἄρθρο «Ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσουμε;» ὁ Β. Ι. Λένιν χαρακτήρισε σάν ἐκλεκτικισμό χωρίς ἀρχές τά συνθήματα τῆς σύνταξης τοῦ «Ραμπότσεγε Ντιέλο», στό ἄρθρο «Ἱστορική στροφή» («Λιστόκ „Ραμπότσεβο Ντιέλα"», τεῦχος 6, Ἀπρίλης 1901) πού ζητοῦσαν «ν' ἀλλάξει ριζικά» ἡ ταχτική τῆς σοσιαλδημοκρατίας μέ τήν εὐκαιρία τῶν μαζικῶν πολιτικῶν διαδηλώσεων τῶν ἐργατῶν καί φοιτητῶν πού ἔγιναν τό Φλεβάρη–Μάρτη τοῦ 1901 σέ

πολλές πόλεις τῆς Ρωσίας, καί νά πάρει μέρος ἡ σοσιαλδημοκρατία στήν ἔφοδο πού εἶχε δῆθεν ἀρχίσει ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ.τόμ. 5ος, σελ. 5-8). Ἡ σύνταξη τοῦ «Ρομπότσεγε Ντιέλο» ἀπάντησε στήν κριτική τοῦ Β.Ι. Λένιν μέ τό ἄρθρο τοῦ Μπ. Κριτσέβσκι «Ἀρχές, ταχτική καί πάλη» («Ρομπότσεγε Ντιέλο», τεῦχος 10, Σεπτέμβρης τοῦ 1901).—*175.*

86 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τό παρακάτω σημεῖο τοῦ ἔργου τοῦ Κ. Μάρξ «Ἡ 18η Μπρυμαίρ τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη»:

«Ὁ Χέγκελ κάνει κάπου τήν παρατήρηση ὅτι ὅλα τά μεγάλα κοσμοϊστορικά γεγονότα καί πρόσωπα παρουσιάζονται, σάν νά λέμε, δυό φορές. Ξέχασε ὅμως νά προσθέσει: τή μιά φορά σάν τραγωδία, τήν ἄλλη σάν φάρσα» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, 2η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 8ος, σελ. 119). — *175.*

87 Τό Νοέμβρη–Δεκέμβρη τοῦ 1901 ξέσπασε στή Ρωσία ἕνα κύμα φοιτητικῶν διαδηλώσεων πού ὑποστηρίζονταν ἀπό τούς ἐργάτες. Ἀνταποκρίσεις γιά τίς διαδηλώσεις πού ἔγιναν στό Νίζνι Νόβγκοροντ (ἀπ' ἀφορμή τήν ἐξορία τοῦ Μ. Γκόρκι), στή Μόσχα (σέ ἔδειξη διαμαρτυρίας γιά τήν ἀπαγόρευση τῆς ὀργάνωσης βραδυᾶς στή μνήμη τοῦ Ν. Α. Ντομπρολιοῦμποφ), στό Ἐκατερινοσλάβ, γιά τίς φοιτητικές συγκεντρώσεις καί τίς ταραχές στό Κίεβο, στό Χάρκοβο, στή Μόσχα, στήν Πετρούπολη δημοσιεύτηκαν στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 13 τῆς 20 τοῦ Δεκέμβρη 1901 καί ἀρ. φύλλου 14 τῆς 1 τοῦ Γενάρη 1902, στή στήλη «Ἀπό τήν κοινωνική μας ζωή»· στίς διαδηλώσεις ἦταν ἐπίσης ἀφιερωμένα καί ἄρθρα τοῦ Β. Ι. Λένιν «Ἡ ἀρχή τῶν διαδηλώσεων» («Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 13,—βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 375-378) καί τό ἄρθρο τοῦ Γκ. Β. Πλεχάνοφ «Γιά τίς διαδηλώσεις» («Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 14).—*178.*

88 *Γενίτσαροι* — ταχτικό πεζικό τῆς Τουρκίας τῶν σουλτάνων, πού δημιουργήθηκε τό XIV αἰώνα. Ἀποτελοῦσαν τή βασικότερη ἀστυνομική δύναμη τοῦ καθεστῶτος τῶν σουλτάνων καί διακρίνονταν γιά τήν ἀσυνήθιστη σκληρότητά τους. Τά συντάγματα τῶν γενιτσάρων διαλύθηκαν τό 1826. Ὁ Β. Ι. Λένιν ὀνόμαζε γενίτσαρους τήν τσαρική ἀστυνομία. — *179.*

89 Τό παράρτημα αὐτό τό παρέλειψε ὁ Β. Ι. Λένιν κατά τήν ἐπανέκδοση τοῦ «Τί νά κάνουμε;» στή συλλογή «Μέσα σέ 12 χρόνια» πού βγῆκε τό 1907. — *186.*

90 *Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφεῖο* (ΔΣΓ) — μόνιμο ἐκτελεστικό-πληροφοριακό ὄργανο τῆς II Διεθνοῦς· ἡ ἀπόφαση γιά τή δημιουργία τοῦ ΔΣΓ ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων ὅλων τῶν χωρῶν πάρθηκε στό συνέδριο τῆς II Διεθνοῦς στό Παρίσι (Σεπτέμβρης τοῦ 1900). Ἀντιπρόσωποι τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν στό ΔΣΓ εἶχαν ἐκλεγεῖ ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ καί ὁ Μπ. Ν. Κριτσέβσκι. Ἀπό τό 1905 ἀνῆκε στό ΔΣΓ σάν ἀντιπρόσωπος τοῦ ΣΔΕΚΡ ὁ Β. Ι. Λένιν. Τό ΔΣΓ σταμάτησε τή δράση του τό 1914. — *186.*

91 Ἡ «*Ἐπαναστατική ὀργάνωση „Σοτσιαλντεμοκράτ“*» δημιουργήθηκε ἀπό τά μέλη τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς» καί τούς ὁμοϊδεάτες της τό Μάη τοῦ 1900 μετά τή διάσπαση τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ» στό ΙΙ συνέδριό της. Ἡ προκήρυξη-ἔκκληση γιά τή δημιουργία τῆς ὀργάνωσης «Σοτσιαλντεμοκράτ» ἔλεγε γιά τούς σκοπούς της: «πρέπει νά βοηθᾶμε τό σοσιαλιστικό κίνημα τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου» καί νά παλαίβουμε ἐνάντια σ' ὅλες τίς ὀπορτουνιστικές προσπάθειες διαστρέβλωσης τοῦ μαρξισμοῦ. Ἡ ὀργάνωση ἔβγαλε τό «Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος» καί μερικές μπροσοῦρες τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ, τοῦ Κ. Κάουτσκι καί ἄλλων. Τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1901, μέ πρόταση τοῦ Β. Ι. Λένιν, ἑνώθηκε μέ τό τμῆμα ἐξωτερικοῦ τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα» καί ἔτσι σχηματίστηκε ὁ Σύνδεσμος τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας. — *187.*

92 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τή σοσιαλδημοκρατική ὁμάδα τοῦ ἐξωτερικοῦ «Μπορμπά» ὅπου ἀνῆκαν οἱ Ντ. Μπ. Ριαζάνοφ, Γ. Μ. Στεκλόφ (Νεβζόροφ) καί Ε. Λ. Γκούρεβιτς (Β. Ντάνεβιτς, Ε. Σμιρνόφ). Ἡ ὁμάδα σχηματίστηκε τό καλοκαίρι τοῦ 1900 στό Παρίσι καί τό Μάη τοῦ 1901 πῆρε τήν ὀνομασία «Ὁμάδα „Μπορμπά“». Προσπαθώντας νά συμβιβάσει τήν ἐπαναστατική καί τήν ὀπορτουνιστική κατεύθυνση μέσα στή ρωσική σοσιαλδημοκρατία, ἡ ὁμάδα «Μπορμπά» πῆρε τήν πρωτοβουλία τῆς σύγκλησης τῆς συνδιάσκεψης τῆς Γενεύης τῶν ἀντιπροσώπων τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ὀργανώσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ — τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά», τῆς ὀργάνωσης «Σοτσιαλντεμοκράτ», τῆς Ἐπιτροπῆς ἐξωτερικοῦ τῆς Μπούντ καί τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν» (Ἰούνης τοῦ 1901) — καί συμμετεῖχε στίς ἐργασίες τοῦ «ἑνωτικοῦ» συνεδρίου (Ὀχτώβρης τοῦ 1901). Τό Νοέμβρη τοῦ 1901 ἡ ὁμάδα ἔβγαλε τήν προγραμματική «Ἀνακοίνωση γιά τίς ἐκδόσεις τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς ὁμάδας „Μπορμπά“». Στίς ἐκδόσεις της («Ὑλικά γιά τήν ἐπεξεργασία τοῦ κομματικοῦ προγράμματος», μέρος Ι–ΙΙΙ, «Λετούτσι λιστόκ γκρούπι „Μπορμπά“» καί ἄλλες) ἡ ὁμάδα «Μπορμπά» διαστρέβλωνε τήν ἐπαναστατική θεωρία τοῦ μαρξισμοῦ, ἑρμηνεύοντάς την μέ πνεῦμα δογματικό-σχολαστικό, ἔβλεπε μέ κακό μάτι τίς λενινιστικές ὀργανωτικές ἀρχές οἰκοδόμησης τοῦ κόμματος. Ἐπειδή ἡ ὁμάδα ἀπομακρύνθηκε ἀπό τίς σοσιαλδημοκρατικές ἀντιλήψεις καί τή σοσιαλδημοκρατική ταχτική, ἔκανε διαλυτική δουλειά καί δέν εἶχε σύνδεση μέ τίς σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις τῆς Ρωσίας, δέν ἔγινε δεκτή στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ. Μέ ἀπόφαση τοῦ ΙΙ συνεδρίου ἡ ὁμάδα «Μπορμπά» διαλύθηκε (βλ. «Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν ὁλομελειῶν τῆς ΚΕ», ρωσ. ἔκδ., μέρος Ι, 1954, σελ. 56). — *187.*

93 Ἡ πολεμική ἀνάμεσα στή σύνταξη τῆς ἐφημερίδας «Vorwärts», κεντρικοῦ ὀργάνου τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, στόν Κ. Κάουτσκι καί στό «Ζαριά» ξέσπασε ἀπ' ἀφορμή τό ἄρθρο τοῦ Μάρτοφ (Ignotus) «Τό κομματικό συνέδριο τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας στή Λυβέκη» («Ζαριά» τεῦχος 2–3, Δεκέμβρης 1901)· ὁ Μάρτοφ τόνιζε ὅτι οἱ ἀνταποκρίσεις τοῦ Μπ. Ν. Κριτσέβσκι ἀπό τό Παρίσι πού δημοσιεύτηκαν στή «Vorwärts», ἦταν κακόβουλες. Στίς ἀνταποκρίσεις

αὐτές ὁ Κριτσέβσκι δέν ἔδινε σωστές πληροφορίες γιά τήν κατάσταση τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος, ἔκανε ἐπίθεση ἐνάντια στούς γκεντιστές καί συστηματική προπαγάνδα ὑπέρ τοῦ Μιλλεράν καί τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ζωρές πού ὑποστήριζαν τόν Μιλλεράν. Ἡ σύνταξη τῆς «Vorwärts» ἀνάλαβε τήν ὑπεράσπιση τοῦ Κριτσέβσκι κατηγορώντας τόν Μάρτοφ γιά κακή προαίρεση. Στήν πολεμική πού ἄναψε ἔτσι ἀπό τίς στῆλες τῆς «Vorwärts», πῆρε μέρος ὁ Κ. Κάουτσκι πού τόνισε στή σύνταξη ὅτι διαστρεβλώνεται τό νόημα τοῦ ἄρθρου τοῦ Μάρτοφ. Ἀπό τίς στῆλες τῆς «Vorwärts» παρέλασαν ἐπίσης ὁ Μάρτοφ καί ὁ Κριτσέβσκι (στόν ὁποῖο ἡ σύνταξη τῆς «Vorwärts» ἔδοσε τόν τελικό λόγο). Ἡ πολεμική, ὅμως, ξεπέρασε τά πλαίσια τῆς «Vorwärts»: Πῆραν τό μέρος τοῦ «Ζαριά» ἡ Κ. Τσέτκιν μέ μιά διάλεξή της πού ἔγινε σέ ἐργατική συγκέντρωση στό Βερολίνο, ἡ ἐφημερίδα «Le Socialiste» (ἀρ. φύλλου 55, 20 μέ 27 τοῦ Γενάρη 1902) ὄργανο τοῦ Γαλλικοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος καί ὁ Πάρβους μέ τό ἄρθρο του «Ὁ Μιλλεράν καί ἡ „Vorwärts". Ὁ χαρακτήρας τῆς ψυχολογίας τοῦ ὀπορτουνισμοῦ» πού ἀναδημοσιεύτηκε στό «Ζαριά», τεῦχος 4, Αὔγουστος τοῦ 1902.

Στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 18, 10 τοῦ Μάρτη 1902 καί στή στήλη «Ἀπό τό κόμμα» δημοσιεύτηκε τό σημείωμα «Ἡ πολεμική τοῦ „Ζαριά" ἐνάντια στή σύνταξη τῆς „Vorwärts"», ὅπου διατυπωνόταν ἡ ἄποψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά» πάνω στήν πολεμική αὐτή. — *191.*

94 Ἡ «*Διόρθωση στό „Τί νά κάνουμε;"*» δημοσιεύτηκε στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 19, 1 τοῦ Ἀπρίλη 1902, στή στήλη «Ἀπό τό κόμμα». — *194.*

95 Τό πρόγραμμα τοῦ κόμματος πού ψηφίστηκε στό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ τό 1903, τό εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ἡ σύνταξη τῆς λενινιστικῆς «Ἴσκρα» στά τέλη τοῦ 1901 μέ πρῶτο ἑξάμηνο τοῦ 1902. Σπουδαῖο ρόλο στήν ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ ἔπαιξε ὁ Β. Ι. Λένιν.

Ὁ Λένιν, ἀπό τό 1895-1896 ἀκόμα, ὅταν βρισκόταν στή φυλακή, εἶχε γράψει σχέδιο καί ἐξήγηση τοῦ προγράμματος τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 81-109). στά τέλη τοῦ 1899, ὄντας ἐξορία στή Σιβηρία, ὁ Λένιν προετοίμασε ἕνα νέο σχέδιο προγράμματος (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 217-245). Προβαίνοντας στήν ἔκδοση τῆς «Ἴσκρα», ὁ Λένιν θεωροῦσε σάν βασικότατο καθῆκον της τήν πάλη γιά τήν ἐπίτευξη καί τή στερέωση τῆς ἰδεολογικῆς ἑνότητας τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας, τήν κατοχύρωση τῆς ἑνότητας αὐτῆς μέ τό κομματικό πρόγραμμα: «Ἡ συζήτηση τῶν προβλημάτων τῆς θεωρίας καί τῆς πολιτικῆς, ἔγραφε ὁ Λένιν, θά συνδέεται μέ τήν ἐπεξεργασία τοῦ προγράμματος τοῦ κόμματος...» (Ἅπαντα 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 331).

Τό ζήτημα τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ σχεδίου τοῦ κομματικοῦ προγράμματος μπῆκε μέ ἰδιαίτερη ὀξύτητα τό καλοκαίρι τοῦ 1901. «Ἀπό τή Ρωσία μᾶς ἔγραφαν ὅτι οἱ φῆμες γιά τό συνέδριο ἐντάθηκαν, — πληροφορεῖ ὁ Β. Ι. Λένιν τόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ στίς 9 τοῦ Ἰούλη (ν. ἡμ.) τοῦ 1901. — Αὐτό μᾶς ἀναγκάζει ξανά καί ξανά νά σκεφτοῦμε γιά τό πρόγραμμα. Ἡ δημοσίευση τοῦ σχεδίου προγράμματος εἶναι *ἐξαιρετικά* ἀπαραίτητη καί θά εἶχε τεράστια σημασία (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ.

36ος, σελ. 57). Μέ πρόταση τοῦ Λένιν τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος γράφτηκε ἀπό τόν Γ. Β. Πλεχάνοφ.

Ὁ Λένιν στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στό Μόναχο, τό Γενάρη τοῦ 1902, ὑπέβαλε σέ αὐστηρή κριτική τό σχέδιο τοῦ Πλεχάνοφ· ἔκανε πάνω ἀπό 30 παρατηρήσεις, μέ τίς ὁποῖες ὑπόδειχνε ὁλόκληρη σειρά θέσεων τοῦ σχεδίου, πού δέν ἦταν σωστές ἀπό ἄποψη ἀρχῶν (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 199-207). Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς κριτικῆς τοῦ Λένιν καί τῶν ἄλλων μελῶν τῆς σύνταξης, ὁ Πλεχάνοφ δούλεψε ξανά τίς δυό πρῶτες παραγράφους τοῦ σχεδίου του (βλ. σελ. 418)· ἀλλά μέ τίς περισσότερες ἀπό τίς ἄλλες παρατηρήσεις καί προτάσεις δέν συμφώνησε. Κατά τή συζήτηση τοῦ σχεδίου τοῦ Πλεχάνοφ παρουσιάστηκαν μέσα στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» μεγάλες διαφωνίες· μιά ἀπό τίς πιό σοβαρές διαφωνίες προῆλθε ἀπό τήν πρόταση τοῦ Λένιν ν' ἀρχίσει τό πρόγραμμα μέ τήν ἔκθεση τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ στή Ρωσία· στίς σημειώσεις του μετά τή σύσκεψη ὁ Λένιν τόνισε: «Ἔμεινε ἀνοιχτό τό ζήτημα (3 ψῆφοι ὑπέρ καί 3 κατά) ἄν ἔπρεπε ν' ἀρχίσει ἀπό τή Ρωσία» (Λενινιστική συλλογή II, ρωσ. ἔκδ., 1924, σελ. 15).

Ταυτόχρονα μέ τό σχέδιο τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος συζητήθηκαν στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στό Μόναχο καί ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τήν ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος. Αὐτό τό δείχνει τό «Προσχέδιο ὁρισμένων ἄρθρων τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ σχεδίου προγράμματος» πού εἶχε γράψει ὁ Β.Ι. Λένιν σ' ἕνα μικρό χαρτί (βλ. σελ. 413-414). Στά τέλη τοῦ Γενάρη μέ ἀρχές τοῦ Φλεβάρη 1902 ἡ ἀρχική παραλλαγή τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ εἶχε γραφτεῖ· τό ἀγροτικό μερος καί ἡ κατακλείδα γράφτηκαν ἀπό τόν Λένιν (βλ. σελ. 427-428).

Ὁ Β. Ι. Λένιν, ὅταν πείστηκε ὅτι τό σχέδιο τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος πού γράφτηκε ἀπό τόν Πλεχάνοφ, δέν μποροῦσε νά γίνει δεχτό, καταπιάστηκε ὁ ἴδιος μέ τή σύνταξη δικοῦ του σχεδίου. Ἡ ἀρχική παραλλαγή τοῦ σχεδίου τοῦ Λένιν γιά τό θεωρητικό μέρος τοῦ προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ (στήν ἀλληλογραφία τῶν μελῶν τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» ἀναφέρεται σάν «σχέδιο τοῦ Φρέι») γράφτηκε κατά τίς 25 τοῦ Γενάρη (7 τοῦ Φλεβάρη) 1902 (βλ. σελ. 420-425)· ὁ Λένιν ὁλοκλήρωσε τήν τελική ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου του κατά τίς 18 τοῦ Φλεβάρη (3 τοῦ Μάρτη) 1902 (βλ. σελ. 208-214 καί 215). Ταυτόχρονα δούλευε καί ὁ Πλεχάνοφ τό δεύτερό του σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ. Ὁ Λένιν ὑπέβαλε κι αὐτό τό σχέδιο σέ σοβαρή κριτική ἀνάλυση (βλ. σελ. 216-239 καί 240-242). Γιά τήν ἐναρμόνιση τῶν σχεδίων προγράμματος τοῦ Λένιν καί τοῦ Πλεχάνοφ καί τή σύνταξη κοινοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» συγκρότησε μιά ἐπιτροπή «διαιτησίας».

Κατά τήν ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου προγράμματος ἡ ἐπιτροπή πῆρε σάν βάση τό σχέδιο τοῦ Πλεχάνοφ. Ὕστερα ὅμως ἀπό τήν ἐπίμονη ἀπαίτηση τοῦ Λένιν, τό σχέδιο τῆς ἐπιτροπῆς περιέλαβε μιά σειρά βασικές θέσεις: ἡ θέση γιά τήν ἐκτόπιση τῆς μικρῆς παραγωγῆς ἀπό τή μεγάλη ἀντικατάστησε τήν ἀόριστη καί ἀσαφῆ διατύπωση τοῦ Πλεχάνοφ· καθορίστηκε μέ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, ἀπό ὅ,τι στό σχέδιο τοῦ Πλεχάνοφ,

ὁ καθαρά προλεταριακός χαρακτήρας τοῦ κόμματος· βασικότατο σημεῖο τοῦ προγράμματος ἔγινε ἡ θέση γιά τή διχτατορία τοῦ προλεταριάτου σάν ἀπαραίτητος ὅρος τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Ὁ Λένιν ἔλαβε γνώση τοῦ σχεδίου προγράμματος τῆς ἐπιτροπῆς στίς 12 τοῦ Ἀπρίλη (ν. ἡμ.) 1902, ὅταν πήγαινε ἀπό τό Μόναχο στό Λονδίνο, καί στό δρόμο ἔγραψε τίς παρατηρήσεις του πάνω στό σχέδιο αὐτό (βλ. σελ. 245-246).

Στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στή Ζυρίχη στίς 14 τοῦ Ἀπρίλη (ν. ἡμ.) 1902, στήν ὁποία ὁ Λένιν δέν πῆρε μέρος, ἐπικυρώθηκε τό γενικό σχέδιο προγράμματος τῆς σύνταξης: τό θεωρητικό του μέρος (σχέδιο τῆς ἐπιτροπῆς) καί τό πραχτικό μέρος (πού εἶχε γίνει δεχτό ἀπ᾽ ὅλα τά μέλη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» ἀπό τίς ἀρχές ἀκόμα τοῦ Μάρτη 1902). Οἱ πιό πολλές παρατηρήσεις, τροποποιήσεις καί συμπληρώσεις πού εἶχαν προταθεῖ ἀπό τόν Λένιν, πάρθηκαν ὑπόψη ἀπό τούς συντάχτες τοῦ σχεδίου προγράμματος κατά τή συζήτησή του στή σύσκεψη τῆς Ζυρίχης.

Τό σχέδιο προγράμματος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας πού τό εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά», δημοσιεύτηκε στήν «Ἴσκρα» ἀρ. φύλλου 21, τήν 1 τοῦ Ἰούνη 1902. Τό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ πού ἔγινε ἀπό τίς 17 τοῦ Ἰούλη ὥς τίς 10 Αὐγούστου (30 τοῦ Ἰούλη–23 Αὐγούστου) τοῦ 1903, ψήφισε, μέ μικρές ἀλλαγές, τό ἰσκρικό σχέδιο τοῦ κομματικοῦ προγράμματος.

Τό πρόγραμμα τοῦ ΣΔΕΚΡ παρέμεινε σέ ἰσχύ ὥς τό 1919, ὁπότε τό VIII συνέδριο τοῦ ΚΚΡ (μπ.) ψήφισε νέο πρόγραμμα. Τό θεωρητικό μέρος τοῦ προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ πού διατύπωνε τίς γενικές νομοτέλειες καί τάσεις ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ, μέ πρόταση τοῦ Β. Ι. Λένιν, περιλήφθηκε στό νέο πρόγραμμα τοῦ ΚΚΡ (μπ.). — *197.*

96 *Τό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης* τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος ψηφίστηκε τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1891 στό συνέδριο τῆς Ἐρφούρτης. Τό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης ἦταν ἕνα βῆμα πρός τά μπρός σέ σύγκριση μέ τό πρόγραμμα τῆς Γκότα (1875)· βάση τοῦ προγράμματος ἀποτελοῦσε ἡ διδασκαλία τοῦ μαρξισμοῦ γιά τήν ἀναπόφευχτη ἐξαφάνιση τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς καί τήν ἀντικατάστασή του ἀπό τό σοσιαλιστικό· στό πρόγραμμα ὑπογραμμιζόταν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά κάνει ἡ ἐργατική τάξη πολιτικό ἀγώνα, τονιζόταν ὁ ρόλος τοῦ κόμματος σάν καθοδηγητῆ τῆς πάλης αὐτῆς κτλ.· ὡστόσο καί στό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης ὑπῆρχαν σοβαρές παραχωρήσεις στόν ὀπορτουνισμό. Ἀναλυτική κριτική τοῦ σχεδίου προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης ἔκανε ὁ Φ. Ἔνγκελς στό ἔργο του («Κριτική τοῦ σχεδίου τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος τοῦ 1891» — Βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρος II, 1936, σελ. 101-116)· ἡ κριτική αὐτή οὐσιαστικά ἦταν κριτική τοῦ ὀπορτουνισμοῦ ὁλόκληρης τῆς II Διεθνοῦς, γιατί τό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης ἦταν στό εἶδος του πρότυπο γιά τά κόμματά της. Ἡ καθοδήγηση ὅμως τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας ἔκρυψε ἀπό τίς κομματικές μάζες τήν κριτική τοῦ Ἔνγκελς καί οἱ σοβαρότατες παρατηρήσεις του δέν πάρθηκαν ὑπόψη κατά τήν τελική ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου τοῦ προγράμματος. Ὁ Β. Ι. Λένιν καί ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ θεωροῦσαν ὅτι ἡ παρασιώπηση στό πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης τοῦ ζητήματος τῆς διχτα-

τορίας τοῦ προλεταριάτου ἀποτελεῖ βασική ἀδυναμία, δειλή ὑποχώρηση μπροστά στόν ὀπορτουνισμό.

Ὁ Λένιν χρησιμοποίησε τό γερμανικό κείμενο τοῦ προγράμματος τῆς Ἐρφούρτης καί μετέφρασε ὁ ἴδιος τίς θέσεις πού παραθέτει. —*201.*

97 Πρόκειται γιά τήν παρακάτω θέση τοῦ «Μανιφέστου τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος»: «Ἡ πάλη τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στήν ἀστική τάξη, ἄν ὄχι στό περιεχόμενο, ὅμως στή μορφή, εἶναι στήν ἀρχή ἐθνική. Φυσικά, τό προλεταριάτο κάθε χώρας πρέπει νά ξεμπερδέψει πρίν ἀπ' ὅλα μέ τή δική του ἀστική τάξη» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, 2η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 435). — *219*

98 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς, Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρος II, 1936, σελ. 104. — *219.*

99 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρος II, 1936, σελ. 103. — *224.*

100 Πρόκειται γιά τά παρακάτω ντοκουμέντα πού γράφτηκαν ἀπό τόν Μάρξ: «Προσωρινό καταστατικό τῆς Διεθνοῦς ἕνωσης ἐργατῶν» πού ψηφίστηκε στή συνεδρίαση τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου τῆς I Διεθνοῦς τήν 1 τοῦ Νοέμβρη 1864 (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XIII, μέρος I, 1936, σελ. 13–16) καί «Γενικό καταστατικό τῆς Διεθνοῦς ἕνωσης ἐργατῶν» πού ψηφίστηκε τό Σεπτέμβρη τοῦ 1871 ἀπό τή συνδιάσκεψη τῆς I Διεθνοῦς στό Λονδίνο καί εἶχε σάν βάση του τό «Προσωρινό καταστατικό» τῆς Διεθνοῦς (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. I., 1955, σελ. 344–347). — *230.*

101 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, 2η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 434. — *232.*

102 Πρόκειται γιά τό ἄρθρο τοῦ Φ. Ἔνγκελς «Τό ἀγροτικό ζήτημα στή Γαλλία καί στή Γερμανία» ὅπου γίνεται κριτική στό ἀγροτικό πρόγραμμα τοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Γαλλίας, πού ψηφίστηκε στό συνέδριο τῆς Μασσαλίας τό 1892 καί συμπληρώθηκε στό συνέδριο τῆς Νάντης τό 1894 (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. II, 1955, σελ. 401–421). — *232.*

103 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρος II, 1936, σελ. 106. — *233.*

104 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. II, 1955, σελ. 20. — *236.*

105 Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρος II, 1936, σελ. 106. — *236.*

106 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τήν παρακάτω περικοπή ἀπό τό ἄρθρο τοῦ Φ. Ἔνγκελς «Κριτική τοῦ σχεδίου τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος τοῦ 1891»: «Γενικά παρουσιάζει τήν ἀδυναμία ὅτι προσπαθεῖ

νά συμβιβάσει τά ἀσυμβίβαστα: νά εἶναι καί πρόγραμμα, καί *σχόλιο* πάνω στό πρόγραμμα. Οἱ ἄνθρωποι φοβοῦνται πώς ἄν γράψουν σύντομα καί πειστικά δέ θά εἶναι ἀρκετά καταληπτοί καί γιά τό λόγο αὐτό παρεμβάλλουν στό κείμενο ἐπεξηγήσεις πού κάνουν τήν ἔκθεση ἐκτεταμένη καί μακροσκελῆ» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρ. II, 1936, σελ. 103). — *242.*

107 Ἡ «*Τροπολογία στό ἀγροτικό μέρος τοῦ σχεδίου προγράμματος*» γράφτηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν στίς λευκές σελίδες τοῦ χειρόγραφου τοῦ ἄρθρου «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» καί ἀφορᾶ τό σχέδιο τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος πού τό εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ἡ ἐπιτροπή, δηλ. τά πέντε μέλη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα», στήν περίοδο ἀκόμα τῆς δράσης της στό Μόναχο. Στή σύσκεψη τῶν μελῶν τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» πού ἔγινε στή Ζυρίχη ἀπό τήν 1 ὥς τίς 4 (14–17) τοῦ Ἀπρίλη 1902, καί στήν ὁποία ὁ Λένιν δέν πῆρε μέρος, ἡ «Τροπολογία» ἀπορίφθηκε. — *243.*

108 *Σχόλιο πάνω στό ἀγροτικό μέρος τοῦ προγράμματος τοῦ κόμματος* ὀνομάζει ὁ Β. Ι. Λένιν τό ἄρθρο του «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 305-350).—*243.*

109 Σύμφωνα μέ τό «Διάταγμα περί ἐξαγορᾶς ἀπό τούς ἀγρότες πού ἀπαλλάχτηκαν ἀπό τή δουλοπαροικιακή ἐξάρτηση. . .» πού ψηφίστηκε στίς 19 τοῦ Φλεβάρη 1861, οἱ ἀγρότες ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν στούς τσιφλικάδες ἕνα ποσό γιά τήν ἐξαγορά τῶν γεωργικῶν κλήρων πού τούς δόθηκαν. Μέ τό κλείσιμο τῆς συμφωνίας ἐξαγορᾶς ἡ τσαρική κυβέρνηση πλήρωσε στούς τσιφλικάδες ἕνα ποσό ἐξαγορᾶς πού θεωροῦνταν χρέος τῶν ἀγροτῶν κι ἔπρεπε νά ἐξοφληθεῖ ἀπ' αὐτούς μέσα σέ 49 χρόνια. Τά ἀνάλογα χρεολύσια πού καταβάλλονταν κάθε χρόνο ἀπό τούς ἀγρότες, λέγονταν δόσεις ἐξαγορᾶς. Οἱ ἐπαχθεῖς καί ἀφόρητες γιά τούς ἀγρότες δόσεις ἐξαγορᾶς προκαλοῦσαν τή μαζική καταστροφή κι ἐξαθλίωσή τους. Μόνο οἱ πρώην ἀγρότες τῶν τσιφλικάδων πλήρωσαν στήν τσαρική κυβέρνηση περίπου 2 δισεκ. ρούβλια, ἐνῶ στήν ἐλεύθερη ἀγορά ἡ τιμή τῆς γῆς πού πέρασε στούς ἀγρότες, δέν ξεπερνοῦσε τά 544 ἑκατομμύρια ρούβλια. Ἐπειδή ὅλοι οἱ ἀγρότες δέν ἔκλεισαν μονομιᾶς συμφωνία ἐξαγορᾶς καί ἡ δουλειά αὐτή κράτησε ὥς τό 1883, ἡ καταβολή τῶν δόσεων ἐξαγορᾶς θά τέλειωνε μόλις τό 1932. Ὡστόσο τό ἀγροτικό κίνημα στήν περίοδο τῆς πρώτης ρωσικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1905-1907 ἀνάγκασε τήν τσαρική κυβέρνηση νά καταργήσει τίς πληρωμές ἐξαγορᾶς ἀπό τό Γενάρη τοῦ 1907.— *243.*

110 «*Ἡ ἐξαγορά εἶναι ἕνα καί τό αὐτό μέ τήν ἀγορά*» — λόγια τοῦ Βόλγκιν, ἑνός ἥρωα τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Ν. Γ. Τσερνισέβσκι «Πρόλογος» πού ἔδειχναν τή στάση τοῦ ἴδιου τοῦ Ν. Γ. Τσερνισέβσκι ἀπέναντι στήν «ἀπελευθέρωση» τῶν ἀγροτῶν τό 1861 (βλ. Ν. Γ. Τσερνισέβσκι. Ἅπαντα, τόμ. XIII, ρωσ. ἔκδ., 1949. σελ. 188). — *243.*

111 Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Β. Ι. Λένιν πάνω στό σχέδιο τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος πού κατάρτισε ἡ ἐπιτροπή, γράφτηκαν στά περιθώρια, ἀνάμεσα στίς γραμμές καί στίς πίσω σελίδες τοῦ χειρόγραφου

τοῦ σχεδίου τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁρισμένες θέσεις τοῦ σχεδίου τῆς ἐπιτροπῆς πού τίς ξεχωρίζει ὁ Λένιν (μέ ὑπογράμμιση, παρενθέσεις, περιγράμματα κτλ.), ὑπογραμμίζονται ἐδῶ μέ λεπτές γραμμές. — *245.*

112 *Διμεταλλισμός* — νομισματικό σύστημα, κατά τό ὁποῖο ἡ νομισματική μονάδα τῆς χώρας καθορίζεται καί σέ χρυσό καί σέ ἀσήμι· πρέπει μάλιστα νά σημειωθεῖ πώς καί τά δυό μέταλλα ἀποτελοῦν ὑποχρεωτικό μέσο πληρωμῆς σέ ἴση βάση· τό σύστημα αὐτό ἦταν πλατιά διαδομένο στή Δυτική Εὐρώπη ἀπό τό XVI ὥς τό XIX αἰώνα.

Προραφαηλιτισμός — ἀντιδραστικό-ρωμαντικό ρεῦμα μέσα στόν ἀγγλικό πολιτισμό πού ἐμφανίστηκε στά μέσα τοῦ XIX αἰώνα. Οἱ προραφαηλίτες καλλιτέχνες εἶχαν γιά ἰδανικό τους τήν ἰταλική τέχνη τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἀναγέννησης (πρίν τόν Ραφαήλ, ἀπό δῶ καί ἡ ὀνομασία «προραφαηλιτισμός»), πού τήν ἀντιλαμβάνονταν κακῶς σάν μεσαιωνική ἐκκλησιαστική τέχνη. Τίς ἀπόψεις τους τίς χαρακτηρίζει ὁ κοινωνικός οὐτοπισμός καί ὁ μικροαστικός ρωμαντικός ἐπαναστατισμός. Οἱ προραφαηλίτες συγγραφεῖς θεωροῦσαν λογοτεχνικά τους πρότυπα τόν ἡρωικό ρωμαντισμό τῶν ἀρχαϊκῶν θρύλων καί ἐπῶν, τό μεσαιωνικό ἐκκλησιαστικό λυρισμό, τά ἔργα τοῦ Δάντη καί τοῦ παλιοῦ ἄγγλου ρεαλιστῆ Τζ. Τσόσερ. Ὁ προραφαηλιτισμός εἶναι χαρακτηριστικό φαινόμενο τῆς κρίσης καί τῆς κατάπτωσης τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ πού εἶχε ἀρχίσει. — *255.*

113 Πρόκειται γιά τόν τρίτο τόμο τοῦ «Κεφαλαίου» τοῦ Κ. Μάρξ. Παρακάτω ἀναφέρεται ὁ δεύτερος τόμος τοῦ «Κεφαλαίου». — *258.*

114 *Σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες* (ἐσέροι) — μικροαστικό κόμμα στή Ρωσία· ἐμφανίστηκε στά τέλη τοῦ 1901 μέ ἀρχές τοῦ 1902 μέ τή συνένωση τῶν ναροντνικιστικῶν ὁμάδων καί ὁμίλων. Ἐπίσημα ὄργανά του ἦταν ἡ ἐφημερίδα «Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια» (1900–1905) καί τό περιοδικό «Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι» (1901–1905). Οἱ ἀπόψεις τῶν ἐσέρων ἀποτελοῦσαν ἐκλεκτικό μίγμα τῶν ἰδεῶν τοῦ ναροντνικισμοῦ καί τοῦ ἀναθεωρητισμοῦ· οἱ ἐσέροι προσπαθοῦσαν, ὅπως ἔλεγε ὁ Λένιν, νά διορθώσουν «τά κουσούρια τοῦ ναροντνικισμοῦ μέ τά μπαλώματα τῆς μοντέρνας ὀπορτουνιστικῆς „κριτικῆς" τοῦ μαρξισμοῦ» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 9ος, σελ 283). Οἱ ἐσέροι δέν ἔβλεπαν τίς ταξικές διαφορές ἀνάμεσα στό προλεταριάτο καί στήν ἀγροτιά, σκέπαζαν τήν ταξική διαφοροποίηση καί τίς ἀντιθέσεις στούς κόλπους τῆς ἀγροτιᾶς, δέν παραδέχονταν τόν καθοδηγητικό ρόλο τοῦ προλεταριάτου στήν ἐπανάσταση. Ἡ ταχτική τῆς ἀτομικῆς τρομοκρατίας πού τήν προπαγάνδιζαν οἱ ἐσέροι σάν βασική μέθοδο πάλης ἐνάντια στήν ἀπολυταρχία, προξενοῦσε μεγάλη ζημιά στό ἐπαναστατικό κίνημα, δυσκόλευε τό ἔργο τῆς ὀργάνωσης τῶν μαζῶν γιά τήν ἐπαναστατική πάλη.

Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῶν ἐσέρων πρόβλεπε τήν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας τῆς γῆς καί τό πέρασμά της στή διάθεση τῶν κοινοτήτων μέ βάση τήν ἀρχή νά τή νέμονται οἱ κάτοικοί τους ἐξίσου καί ν' ἀναπτύσσουν κάθε λογῆς συνεταιρισμούς. Στό πρόγραμμα αὐτό πού οἱ ἐσέροι προσπαθοῦσαν νά τό παρουσιάσουν σάν πρόγραμμα «κοινωνικοποίησης τῆς γῆς», δέν ὑπῆρχε τίποτα τό σοσιαλιστικό, γιατί ἡ κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας μόνο τῆς γῆς, ὅπως ἔδει-

ξε ὁ Λένιν, δέν μπορεῖ νά καταργήσει τήν κυριαρχία τοῦ κεφαλαίου καί τήν ἐξαθλίωση τῶν μαζῶν.

Τό ρεαλιστικό, τό ἱστορικά προοδευτικό περιεχόμενο τοῦ ἀγροτικοῦ προγράμματος τῶν ἐσέρων ἦταν ἡ πάλη γιά τήν κατάργηση τῆς τσιφλικάδικης γαιοχτησίας· τό αἴτημα αὐτό ἐξέφραζε ἀντικειμενικά τά συμφέροντα καί τούς πόθους τῆς ἀγροτιᾶς στήν περίοδο τῆς ἀστικοδημοκρατικῆς ἐπανάστασης.

Τό κόμμα τῶν μπολσεβίκων ξεσκέπαζε τίς προσπάθειες τῶν ἐσέρων νά παρουσιάζονται σάν σοσιαλιστές, ἔκανε πεισματώδικο ἀγώνα ἐνάντια στούς ἐσέρους γιά νά κερδίσει τήν ἀγροτιά, ἔδειχνε τή ζημιά πού προξενοῦσε στό ἐργατικό κίνημα ἡ ταχτική τῆς ἀτομικῆς τρομοκρατίας πού ἐφάρμοζαν. Ταυτόχρονα οἱ μπολσεβίκοι προβαίνανε, κάτω ἀπό ὁρισμένες συνθῆκες, σέ προσωρινές συμφωνίες μέ τούς ἐσέρους στήν πάλη ἐνάντια στόν τσαρισμό.

Ἡ ταξική ἀνομοιογένεια τῆς ἀγροτιᾶς καθόρισε, σέ τελευταία ἀνάλυση, τήν πολιτική καί ἰδεολογική ἀστάθεια καί τό ὀργανωτικό κομμάτιασμα τοῦ κόμματος τῶν ἐσέρων, τίς συνεχεῖς ταλαντεύσεις τους ἀνάμεσα στή φιλελεύθερη ἀστική τάξη καί στό προλεταριάτο. Στά χρόνια τῆς πρώτης κιόλας ρωσικῆς ἐπανάστασης ἀποσπάστηκε ἀπό τό κόμμα τῶν ἐσέρων ἡ δεξιά του πτέρυγα πού δημιούργησε τό νόμιμο «Λαϊκό σοσιαλιστικό κόμμα ἐργασίας» (ἐνέσοι), συγγενικό στίς ἀπόψεις μέ τούς καντέτους, καί ἡ ἀριστερή πτέρυγα πού σχημάτισε τή μισοαναρχική ἕνωση τῶν «μαξιμαλιστῶν». Στήν περίοδο τῆς ἀντίδρασης τοῦ Στολίπιν τό κόμμα τῶν ἐσέρων βρισκόταν σέ πλήρη ἰδεολογική καί ὀργανωτική ἀποσύνθεση. Στά χρόνια τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου ἡ πλειοψηφία τῶν ἐσέρων πῆρε θέσεις σοσιαλσωβινιστικές.

Ὕστερα ἀπό τή νίκη τῆς ἀστικοδημοκρατικῆς ἐπανάστασης τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1917, οἱ ἐσέροι μαζί μέ τούς μενσεβίκους καί τούς καντέτους ἀποτελοῦσαν τό κύριο στήριγμα τῆς ἀντεπαναστατικῆς ἀστοτσιφλικάδικης Προσωρινῆς κυβέρνησης καί οἱ ἡγέτες τοῦ κόμματος (Κέρενσκι, Ἀφξέντιεφ, Τσερνόφ) ἦταν μέλη της. Ἡ ἀριστερή πτέρυγα τῶν ἐσέρων, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς ἐπαναστατικοποίησης τῆς ἀγροτιᾶς, δημιούργησε στά τέλη τοῦ Νοέμβρη 1917 τό ἀνεξάρτητο κόμμα τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων. Προσπαθώντας νά διατηρήσουν τήν ἐπιροή τους στίς ἀγροτικές μάζες, οἱ ἀριστεροί ἐσέροι ἀναγνώρισαν τυπικά τή Σοβιετική ἐξουσία καί ἦρθαν σέ συμφωνία μέ τούς μπολσεβίκους, γρήγορα ὅμως πῆραν τό δρόμο τῆς πάλης ἐνάντια στή Σοβιετική ἐξουσία. Στά χρόνια τῆς ξένης στρατιωτικῆς ἐπέμβασης καί τοῦ ἐμφύλιου πολέμου οἱ ἐσέροι ἀναπτύσσανε ἀντεπαναστατική ὑπονομευτική δράση, ὑποστήριζαν ἐνεργά τούς ἐπιδρομεῖς καί τούς λευκοφρουρούς στρατηγούς, ἔπαιρναν μέρος σέ ἀντεπαναστατικές συνωμοσίες, ὀργάνωναν τρομοκρατικές πράξεις ἐνάντια στούς παράγοντες τοῦ Σοβιετικοῦ κράτους καί τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος. Μετά τό τέλος τοῦ ἐμφύλιου πολέμου οἱ ἐσέροι συνέχισαν τήν ἐχθρική τους δράση ἐνάντια στό Σοβιετικό κράτος στό ἐσωτερικό τῆς χώρας καί στό στρατόπεδο τῶν λευκοφρουριτῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ.

«Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι» («Ἀγγελιαφόρος τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης»). *Κοινωνικο-πολιτική ἐπιθεώρηση* — παράνομο περιοδικό, ἔβγαινε στό ἐξωτερικό (Παρίσι–Γενεύη) ἀπό τό 1901 ὥς τό 1905· βγῆκαν 4 τεύχη. Ἀπό τό τεῦχος 2 ἦταν τό θεωρητικό ὄργανο τοῦ κόμ-

ματος τῶν ἐσέρων. Συνεργάτες τοῦ περιοδικοῦ ἦταν ὁ Μ. Ρ. Γκότς (Α. Λεβίτσκι), ὁ Ι. Α. Ρουμπάνοβιτς, ὁ Β. Μ. Τσερνόφ (Γ. Γκαρντένιν), ἡ Ε. Κ. Μπρέσκο-Μπρεσκόβσκαγια καί ἄλλοι. — *259*.

115 «*Ρούσκογε Μπογκάτστβο*» («Ρωσικός Πλοῦτος») — μηνιάτικο περιοδικό πού ἔβγαινε ἀπό τό 1876 ὥς τό 1918 στήν Πετρούπολη. Ἀπό τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1890–1900 πέρασε στά χέρια τῶν φιλελεύθερων ναρόντνικων μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ν. Κ. Μιχαηλόβσκι. Εἶναι τό κύριο ναροντνικιστικό ὄργανο πού ἄρχισε στά 1893 ἐκστρατεία ἐνάντια στούς ρώσους σοσιαλδημοκράτες. Τό «Ρούσκογε Μπογκάτστβο» στηριζόταν στούς ἀναθεωρητές τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης γιά νά διαστρέφει καί νά πλαστογραφεῖ τό μαρξισμό. Γύρω ἀπό τό «Ρούσκογε Μπογκάτστβο» συγκεντρώνονταν δημοσιολόγοι πού ἀργότερα ἔγιναν ἐξέχοντα μέλη τοῦ κόμματος τῶν ἐσέρων, τῶν «λαϊκῶν σοσιαλιστῶν» καί τῶν ὁμάδων τῶν τρουντοβίκων στίς κρατικές δοῦμες. Στίς φιλολογικές στῆλες τοῦ περιοδικοῦ δημοσιεύονταν ἔργα προοδευτικῶν συγγραφέων — τοῦ Β. Β. Βερεσάγεφ, τοῦ Β. Μ. Γκάρσιν, τοῦ Α. Μ. Γκόρκι, τοῦ Β. Γ. Κορολένκο, τοῦ Α. Ι. Κουπρίν, τοῦ Ντ. Ν. Μάμιν-Σιμπιριάκ, τοῦ Γ. Ι. Οὐσπένσκι κι ἄλλων.

Ἀπό τό 1906 τό «Ρούσκογε Μπογκάτστβο» γίνεται ὄργανο τοῦ μισοκαντέτικου κόμματος τῶν ἐνέσων («λαϊκῶν σοσιαλιστῶν»). Τό «Ρούσκογε Μπογκάτστβο» ἄλλαξε κάμποσες φορές τίτλο («Σοβρεμέννιγε Ζαπίσκι», «Σοβρεμέννοστ», «Ρούσκιγε Ζαπίσκι»· ἀπό τόν Ἀπρίλη τοῦ 1917 ἔγινε πάλι «Ρούσκογε Μπογκάτστβο»). — *259*.

116 Πρόκειται γιά τήν ἐπέμβαση τῶν ἰμπεριαλιστικῶν Δυνάμεων (Γερμανίας, Ἰαπωνίας, Ἰταλίας, Ἀγγλίας, ΕΠΑ, Γαλλίας, τσαρικῆς Ρωσίας καί Αὐστρουγγαρίας) στήν Κίνα· πού ἔγινε γιά τήν κατάπνιξη τῆς λαϊκῆς ἀντιιμπεριαλιστικῆς ἐξέγερσης τοῦ Ἰχετουάν τό 1899–1901. — *262*.

117 Στήν «Ἴσκρα», ἀρ. φύλλου 2, Φλεβάρης τοῦ 1901, στή στήλη «Ἀπό τήν κοινωνική μας ζωή» δημοσιεύτηκε τό σημείωμα «Στή „μεγάλη ἀρτηρία τῆς Σιβηρίας“ (Γράμμα ἀπό τή Σιβηρία)», ὅπου περιγράφονταν οἱ δωροληψίες καί οἱ καταχρήσεις στήν κατασκευή τῆς σιδηροδρομικῆς ἀρτηρίας τῆς Σιβηρίας. — *263*.

118 «*Μοσκόβσκιγε Βέντομοστι*» («Χρονικά τῆς Μόσχας») — μιά ἀπό τίς πιό παλιές ρωσικές ἐφημερίδες· τήν ἔβγαζε τό Πανεπιστήμιο τῆς Μόσχας ἀπό τό 1756 (στήν ἀρχή σέ σχῆμα μικροῦ φυλλαδίου). Στά 1863–1887 διευθυντής-ἐκδότης τῆς «Μοσκόβσκιγε Βέντομοστι» ἦταν ὁ Μ. Ν. Κατκόφ, ἄκρος ἀντιδραστικός καί σωβινιστής, ἐχθρός καί τῶν παραμικρότερων ἐκδηλώσεων τῆς προοδευτικῆς κοινωνικῆς σκέψης· μετέτρεψε τήν ἐφημερίδα σέ μοναρχικο-εθνικιστικό ὄργανο πού προπαγάνδιζε τίς ἀπόψεις τῶν πιό ἀντιδραστικῶν στρωμάτων τῶν τσιφλικάδων καί τοῦ κλήρου· ἀπό τό 1905 ἡ «Μοσκόβσκιγε Βέντομοστι» ἦταν ἕνα ἀπό τά κύρια ὄργανα τῶν μαυροεκατονταρχιτῶν. Κλείστηκε στά τέλη τοῦ 1917. — *268*.

119 «*Σοσιαλδημοκρατική ἐργατική βιβλιοθήκη*» — σειρά ἀπό μπροσοῦρες πού ἔβγαλε τό 1900-1901 μιά ὁμάδα σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Πετρού-

πολης καί τῆς Βίλνας. Ἡ ὁμάδα «Σοσιαλδημοκρατική ἐργατική βιβλιοθήκη» πού σχηματίστηκε τό καλοκαίρι τοῦ 1900, ἔβαλε σάν σκοπό της νά μεταφέρει τό κέντρο βάρους τῆς σοσιαλδημοκρατικῆς ζύμωσης ἀπό τήν οἰκονομική πάλη στήν πολιτική, βγάζοντας κατάλληλες μπροσοῦρες. Τά μέλη τῆς ὁμάδας ἀπό τήν Πετρούπολη ἀνέλαβαν τό φιλολογικο-συνταχτικό μέρος τῆς δουλειᾶς καί τά μέλη ἀπό τή Βίλνα τό τεχνικό. Ἡ ὁμάδα πῆρε σύνδεση μέ τή Μόσχα, τό Χάρκοβο, τήν Ὀδησσό καί ἄλλες πόλεις· οἱ ἐκδόσεις της κυκλοφοροῦσαν στήν Πετρούπολη καί στήν περιοχή της, μέσω τῆς ὁμάδας «Σοτσιαλίστ». Ἡ ὁμάδα «Σοσιαλδημοκρατική ἐργατική βιβλιοθήκη» προδόθηκε ἀπό τόν προβοκάτορα Μ. Γκούροβιτς καί χτυπήθηκε ἀπό τήν ἀστυνομία τή νύχτα τῆς 30 τοῦ Γενάρη (12 τοῦ Φλεβάρη) 1901: ὅλα τά πρόσωπα πού συμμετεῖχαν στήν ὁμάδα, πιάστηκαν. Στίς ἐκδόσεις τῆς ὁμάδας «Σοσιαλδημοκρατική ἐργατική βιβλιοθήκη» βγῆκαν οἱ μπροσοῦρες «Ἀπό τή σύνταξη τῆς „Ἐργατικῆς βιβλιοθήκης"», «Τό Τράνσβααλ καί ἡ Κίνα. Δυό λόγοι τοῦ Κέιρ-Χάρντι καί τοῦ Λῆμπκνεχτ», «Τά βασικά γνωρίσματα τῆς ρωσικῆς νομοθεσίας» κι ἄλλες. Ἡ «Ἴσκρα» (ἀρ. φύλλου 2, Φλεβάρης 1901) ἐπιδοκίμασε τά καθήκοντα πού ἔβαζε ἡ «Σοσιαλδημοκρατική ἐργατική βιβλιοθήκη» στήν μπροσούρα «Ἀπό τή σύνταξη», ταυτόχρονα ὅμως θεωροῦσε ὅτι δέν ἦταν σωστές μερικές θέσεις τῆς μπροσούρας, ὅπως ἡ θέση ὅτι ἡ «ρωσική ἀστική τάξη *γιά τήν ὥρα* δέ θέλει τίποτε ἄλλο», «στήν ἀστική τάξη τῆς χώρας μας δόθηκε κάποια, ἔστω καί τιποτένια, πολιτική ἐλευθερία», δηλ. σημειωνόταν τό ἴδιο λάθος πού ἀναφέρει ὁ Β. Ι. Λένιν. Οἱ λαθεμένες αὐτές ἀπόψεις εἶχαν τόν ἀντίχτυπό τους καί στήν μπροσούρα «Τά βασικά γνωρίσματα τῆς ρωσικῆς νομοθεσίας». — *270.*

120 Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει περικοπή ἀπό τήν μπροσούρα «Κανούν ρεβολιούτσιι. Ἔκτακτη ἐπισκόπηση τῶν ζητημάτων τῆς θεωρίας καί τῆς ταχτικῆς», μέ διευθυντή τόν Λ. Ναντέζντιν (Ε. Ο. Ζελένσκι) πού ἔβγαινε ἀπό τήν ὁμάδα «Σβομπόντα» τό 1901, σελ. 129. Τό ρητορικό σχῆμα τῆς ἐρώτησης τοῦ συγγραφέα τῆς «ἐπισκόπησης» ὀφείλεται σέ δυό σημειώματα πού δημοσιεύτηκαν στήν «Ἴσκρα» καί ἦταν ἀφιερωμένα στήν πάλη τῶν στατιστικῶν τῶν ζέμστβο ἐνάντια στίς διοικητικές αὐθαιρεσίες: «Ἕνα ἐπεισόδιο στό ζέμστβο τοῦ Ἐκατερινοσλάβ» (ἀρ. φύλλου 7, Αὔγουστος τοῦ 1901) καί «Οἱ „ἀπεργοσπάστες" τῆς Βιάτκα» (ἀρ. φύλλου 9, Ὀχτώβρης τοῦ 1901). — *270.*

121 Βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, 2η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 433.

Παρακάτω ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τούτη τή θέση τοῦ IV κεφαλαίου τοῦ «Μανιφέστου τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος»: «...οἱ κομμουνιστές ὑποστηρίζουν παντοῦ κάθε ἐπαναστατικό κίνημα ἐνάντια στήν ὑπάρχουσα κοινωνική καί πολιτική κατάσταση» (στό ἴδιο, σελ. 459). — *271.*

122 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τή λεγόμενη «ὑπόθεση Ντρέιφους», ἀξιωματικοῦ τοῦ γαλλικοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου, ἑβραίου στήν ἐθνικότητα, πού καταδικάστηκε τό 1894 ἀπό στρατοδικεῖο σέ ἰσόβια δεσμά μέ τήν καθαρά ψεύτικη κατηγορία γιά κατασκοπεία καί ἐσχάτη προδοσία. Ἡ καταδίκη τοῦ Ντρέιφους πού ὑπαγορεύτηκε ἀπό τήν ἀντιδραστική

στρατοκρατία, χρησιμοποιήθηκε ἀπό τούς ἀντιδραστικούς κύκλους τῆς Γαλλίας γιά τήν ὑποδαύλιση τοῦ ἀντισημιτισμοῦ καί τήν ἐπίθεση ἐνάντια στό δημοκρατικό πολίτευμα καί στίς δημοκρατικές ἐλευθερίες. Τό 1898, ὅταν οἱ σοσιαλιστές καί οἱ πρωτοπόροι ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας (ἀνάμεσα σ' αὐτούς ὁ Αἰμ. Ζολά, ὁ Ζ. Ζωρές, ὁ Α. Φράνς καί ἄλλοι) ἄρχισαν ἐκστρατεία γιά ἀναθεώρηση τῆς δίκης Ντρέιφους, ἡ ὑπόθεση πῆρε ἀμέσως καθαρά πολιτικό χαρακτήρα καί χώρισε τή Γαλλία σέ δυό στρατόπεδα: στούς ρεπουμπλικάνους καί στούς δημοκράτες ἀπό τό ἕνα μέρος, καί στό συνασπισμό τῶν μοναρχικῶν, τῶν κληρικοφρόνων, τῶν ἀντισημιτῶν καί τῶν ἐθνικιστῶν, ἀπό τό ἄλλο. Τό 1899, μέ τήν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ Ντρέιφους πῆρε χάρη κι ἀπελευθερώθηκε· καί μόνο τό 1906, ἔπειτα ἀπό ἀπόφαση τοῦ ἀναθεωρητικοῦ δικαστηρίου, κηρύχθηκε ἀθῶος κι ἐπανῆλθε στό στρατό. — *272.*

123 *Πομπαδοῦροι* — ἀντιπροσωπευτικός σατιρικός τύπος στό ἔργο τοῦ Μ. Ε. Σαλτικόφ-Στσεντρίν «Πομπαδοῦροι καί πομπαδοῦρες» ὅπου ὁ μεγάλος ρῶσος σατιρικός συγγραφέας στιγμάτισε τήν ἀνώτερη τσαρική διοίκηση, τούς ὑπουργούς καί τούς γενικούς διοικητές. Ὁ εὔστοχος χαρακτηρισμός τοῦ Σαλτικόφ-Στσεντρίν μπῆκε γιά πάντα στή ρωσική γλώσσα σάν συνώνυμο τῆς διοικητικῆς αὐθαιρεσίας καί αὐταρχικότητας. — *272.*

124 Πρόκειται γιά τόν πρόλογο τοῦ Π. Μπ. Στροῦβε (μέ τό ψευδώνυμο Ρ. Ν. Σ.) στήν «ἐμπιστευτική ἔκθεση» τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν Σ. Γ. Βίττε «Ἡ ἀπολυταρχία καί τά ζέμστβο» πού δημοσιεύτηκε στό «Ζαριά» τό 1901 στή Στουτγάρδη. Ὁ Β. Ι. Λένιν ἐπέκρινε αὐστηρά τόν πρόλογο αὐτόν στήν ἐργασία του «Οἱ διῶχτες τῶν ζέμστβο καί οἱ Ἀννίβες τοῦ φιλελευθερισμοῦ» (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 5ος, σελ. 21-73).—*274.*

125 Πρόκειται γιά τόν «*Προσωρινό κανονισμό ὀργάνωσης τῶν φοιτητικῶν ὀργανώσεων στά ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου ἐθνικῆς παιδείας*» πού ἐγκρίθηκε στίς 22 τοῦ Δεκέμβρη 1901 (4 τοῦ Γενάρη 1902) ἀπό τόν ὑπουργό τῆς ἐθνικῆς παιδείας Βάννοβσκι. Οἱ φοιτητές, δυσαρεστημένοι ἀπό τόν «Προσωρινό κανονισμό» πού ἔβαζε τίς ὀργανώσεις τους κάτω ἀπό ἄγρυπνη διοικητική παρακολούθηση, διαμαρτυρήθηκαν ἐνάντια στή νέα πράξη κυβερνητικῆς αὐθαιρεσίας, ἀρνούμενοι νά ἀναγνωρίσουν τόν «κανονισμό» αὐτόν. Ἀκόμα καί οἱ φιλελεύθεροι καθηγητές διαμαρτυρήθηκαν ἐνάντια στόν «Προσωρινό κανονισμό» πού τούς ἐπέβαλε τά καθήκοντα τῆς ἀστυνομικῆς παρακολούθησης τῶν φοιτητῶν. — *278.*

126 *Νικολάι (Νίκα-Μιλούσια) Ὀμπμάνοφ* — πρόσωπο τοῦ χρονογραφήματος τοῦ Α. Β. Ἀμφιτεάτροφ «Οἱ κύριοι Ὀμπμάνοφ» πού δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα «Ρωσία» στίς 13 (26) τοῦ Γενάρη 1902. Στό χρονογράφημα σατιρίζονταν μέ συγκαλυμμένη μορφή οἱ τελευταῖοι Ρομάνοφ: ὁ Νικόλαος Α', ὁ Ἀλέξαντρος Β', ὁ Ἀλέξαντρος Γ' καί ἡ γυναίκα του Μαρία Φιόντοροβνα καθώς καί ὁ Νικόλαος Β' πού βρισκόταν στό θρόνο. Γιά τή δημοσίευση τοῦ χρονογραφήματος ἡ ἐφημερίδα κλείστηκε κι ὁ Ἀμφιτεάτροφ ἐξορίστηκε στό Μινουσίνσκ. Τό

χρονογράφημα «Οἱ κύριοι Ὀμπμάνοφ» κυκλοφοροῦσε πλατιά στή Ρωσία σέ παράνομες ἐκδόσεις καί σέ χειρόγραφα ἀντίτυπα. — *278.*

127 Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει περικοπή ἀπό τό ἄρθρο τοῦ Λ. Ν. Τολστόι «Γιά τήν πείνα» (βλ. Λ. Ν. Τολστόι. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. 29ος, 1954, σελ. 104). — *282.*

128 Ὅταν μιλάει ὁ Β. Ι. Λένιν γιά τή *«νοβοβρεμενίτικη θριαμβολογία»* ἔχει ὑπόψη του τήν ἀντιδραστική κατεύθυνση τοῦ τύπου τῆς τσαρικῆς Ρωσίας πού τήν ἐνσάρκωνε ἡ ἐφημερίδα «Νόβογε Βρέμια» (ἔβγαινε στήν Πετρούπολη ἀπό τό 1868 ὥς τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1917).
Ἡ λέξη «νοβοβρεμενισμός» ἦταν ἔκφραση πού σήμαινε ἀντιδραστικότητα, πούλημα τῆς συνείδησης, κολακεία. — *285.*

129 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τόν «Ἀπολογισμό τῶν κρατικῶν ταμιευτηρίων γιά τό 1899» πού ἐκδόθηκε ἀπό τή Διεύθυνση τῶν κρατικῶν ταμιευτηρίων (χωρίς ν' ἀναφέρεται ὁ χρόνος ἔκδοσης). — *285.*

130 Κατά τόν ὑπολογισμό ἔγινε ἕνα λάθος: οἱ 157 χιλ. δέν ἀποτελοῦν τό *ἕνα ἕκτο*, ἀλλά τό *ἕνα δωδέκατο* περίπου ἀπό τά 2 ἑκατομμύρια τῶν ἐργοστασιακῶν ἐργατῶν. — *287.*

131 Ἡ ἔκθεση τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» γράφτηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν καί προοριζόταν γιά τή συνδιάσκεψη τῶν ἐπιτροπῶν καί τῶν ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ πού ἔγινε ἀπό τίς 23 ὥς τίς 28 τοῦ Μάρτη (5–10 τοῦ Ἀπρίλη) 1902 στό Μπιελοστόκ. Στή συνδιάσκεψη ἀντιπροσωπεύτηκαν οἱ ἐπιτροπές τοῦ ΣΔΕΚΡ Πετρούπολης καί Ἐκατερινοσλάβ, ἡ «Ἕνωση τῶν νότιων ἐπιτροπῶν καί ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ», ἡ ΚΕ τῆς Μπούντ καί ἡ ἐπιτροπή της τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἡ «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ» καί ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» (ὁ ἀντιπρόσωπός της, ὁ Φ. Ι. Ντάν, εἶχε πληρεξούσιο ἀπό τό Σύνδεσμο ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας). Ἀπό ὑπαιτιότητα τῶν ὀργανωτῶν τῆς συνδιάσκεψης, τῶν «οἰκονομιστῶν», ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» ἄργησε καί δέν πρόλαβε τήν ἀρχή τῆς συνδιάσκεψης, ἐνῶ ὁ Φ. Β Λένγκνικ, ἀντιπρόσωπος τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα» στή Ρωσία, δέν πῆρε μέρος καθόλου στή συνδιάσκεψη, ἄν καί εἶχε φτάσει ἔγκαιρα στό Μπιελοστόκ· ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Νίζνι Νόβγκοροντ (ἰσκρικῆς κατεύθυνσης) Α. Ι. Πισκοῦνοφ πού εἶχε φτάσει στό Μπιελοστόκ πρίν ἀπό τόν Ντάν, διαμαρτυρήθηκε γιά τήν ἀπουσία ἀπό τή συνδιάσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὀργανώσεων πού ἀκολουθοῦσαν τήν «Ἴσκρα» καί σέ λίγο ἀποχώρησε. Οἱ «οἰκονομιστές» καί οἱ μπουντιστές πού τούς ὑποστήριζαν, σχεδίαζαν νά μετατρέψουν τή συνδιάσκεψη σέ ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ, ὑπολογίζοντας νά ἑδραιώσουν ἔτσι τή θέση τους στίς γραμμές τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας καί νά παραλύσουν τήν αὐξανόμενη ἐπιρροή τῆς «Ἴσκρα». Ἡ προσπάθεια ὅμως αὐτή δέν πέτυχε, τόσο γιατί ἡ σύνθεση τῆς συνδιάσκεψης δέν ἦταν ἀρκετά ἀντιπροσωπευτική (ἀντιπροσωπεύονταν μόνο τέσσερις ἀπό τίς ὀργανώσεις τοῦ ΣΔΕΚΡ πού δροῦσαν στή Ρωσία) ὅσο καί γιατί παρουσιάστηκαν στή συνδιάσκεψη βαθιές διαφωνίες ἀρχῶν· πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς «Ἴσκρα» ἀντιτάχθηκε κατηγορηματικά στή μετατροπή τῆς

συνδιάσκεψης σέ κομματικό συνέδριο, ἀποδείχνοντας πώς ἕνα τέτοιο συνέδριο θά ἦταν καί ἀναρμόδιο καί ἀπροετοίμαστο.

Ἡ σύσκεψη τοῦ Μπιελοστόκ ψήφισε ἀπόφαση μέ τήν ὁποία αὐτοανακηρυχνόταν συνδιάσκεψη, καθώς καί γενική ἀπόφαση πού προτάθηκε ἀπό τόν ἀντιπρόσωπο τῆς ΚΕ τῆς Μπούντ μέ τροπολογίες τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς «Ἕνωσης τῶν νότιων ἐπιτροπῶν καί ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ» (ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς «Ἴσκρα» πού εἶχε προτείνει δικό του σχέδιο γενικῆς ἀπόφασης, ψήφισε κατά)· ἐγκρίθηκε ἐπίσης τό κείμενο τῆς πρωτομαγιάτικης προκήρυξης πού εἶχε σάν βάση τό σχέδιο πού ἑτοίμασε ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» (βλ. «Ἀποφάσεις καί ψηφίσματα τῶν συνεδρίων καί τῶν συνδιασκέψεων τοῦ ΚΚΣΕ καί τῶν ὁλομελειῶν τῆς ΚΕ», μέρος Ι, 1954, σελ. 28-31). Ἡ συνδιάσκεψη ἔβγαλε ὀργανωτική ἐπιτροπή γιά τήν προετοιμασία τοῦ δεύτερου συνεδρίου τοῦ κόμματος ἀπό τόν ἀντιπρόσωπο τῆς «Ἴσκρα» (Φ. Ι. Ντάν), τῆς «Ἕνωσης τῶν νότιων ἐπιτροπῶν καί ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ» (Ο. Α. Ἐρμάνσκι) καί τῆς ΚΕ τῆς Μπούντ (Κ. Πορτνόι). Ἀμέσως μετά τή συνδιάσκεψη ἡ πλειοψηφία τῶν ἀντιπροσώπων της, μαζί καί δυό μέλη τῆς ΟΕ, πιάστηκαν ἀπό τήν ἀστυνομία. Ἡ νέα Ὀργανωτική ἐπιτροπή γιά τήν προετοιμασία τοῦ ΙΙ συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ συγκροτήθηκε τό Νοέμβρη τοῦ 1902 στό Πσκόφ, στή σύσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐπιτροπῆς Πετρούπολης τοῦ ΣΔΕΚΡ, τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα» στή Ρωσία καί τῆς ὁμάδας «Γιούζνι Ραμπότσι». — *295.*

132 Πρόκειται γιά τά τυπογραφεῖα τῆς «Ἴσκρα» στό Μπακοῦ καί στό Κισινιόφ.

Τό τυπογραφεῖο τοῦ Κισινιόφ εἶχε ὀργανωθεῖ ἀπό τόν Λ. Ι. Γκόλντμαν τόν Ἀπρίλη τοῦ 1901 καί διατηρήθηκε ὥς τίς 12 (25) τοῦ Μάρτη 1902. Στό τυπογραφεῖο εἶχαν τυπωθεῖ: τό ἄρθρο τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ «Τί θά γίνει παραπέρα;» (ἀνατύπωση ἀπό τό τεῦχος 2-3 τοῦ «Ζαριά»), ἡ μπροσούρα τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια «Ἡ γυναίκα-ἐργάτρια», «Τό κατηγορητήριο τῆς δίκης γιά τίς ταραχές τοῦ Μάη στό ἐργοστάσιο τοῦ Ὀμποῦχοφ» (ἀνατύπωση ἀπό τό φύλλο 9 τῆς «Ἴσκρα» ὅπου προστέθηκε καί τό ἄρθρο τοῦ Β. Ι. Λένιν «Νέα σφαγή»), τά ἄρθρα τοῦ Β. Ι. Λένιν «Ὁ ἀγώνας ἐνάντια στούς πεινασμένους» (ἀνατύπωση ἀπό τό τεῦχος 2-3 τοῦ «Ζαριά») καί «Ἡ ἀρχή τῶν διαδηλώσεων» (ἀνατύπωση ἀπό τό φύλλο 13 τῆς «Ἴσκρα») καθώς καί μιά σειρά ἐκκλήσεις καί προκηρύξεις. Στό τυπογραφεῖο ἀνατυπώθηκε καί τό φύλλο 10 τῆς «Ἴσκρα».

Τό τυπογραφεῖο τοῦ Μπακοῦ (στή συνωμοτική ἀλληλογραφία — «Νίνα») εἶχε ὀργανωθεῖ τό Σεπτέμβρη τοῦ 1901 ἀπό τήν ὁμάδα τῶν ἰσκριστῶν τοῦ Μπακοῦ (Β. Ζ. Κετσχοβέλι, Λ. Μπ. Κράσιν, Λ. Ι. Γκάλπεριν, Ν. Π. Κοζερένκο, Β. Στουρουά κι ἄλλους) μέ τή συνεργασία τῆς ἐπιτροπῆς Τιφλίδας τοῦ ΣΔΕΚΡ. Ὥς τό Μάρτη τοῦ 1902, ὁπότε τό τυπογραφεῖο «Νίνα» διέκοψε προσωρινά τή λειτουργία του, εἶχαν τυπωθεῖ οἱ μπροσοῦρες τοῦ Β. Λῆμπκνεχτ «Ἀράχνες καί μύγες», τοῦ Σ. Ντικστάιν «Ποιός ζεῖ καί πῶς ζεῖ;», «Ἡ ἀπολογία τοῦ Πιότρ Ἀλεξέγεφ», «Δέκα χρόνια ἀπό τήν ἀπεργία στό ἐργοστάσιο Μορόζοφ», διακηρύξεις καί προκηρύξεις στή ρωσική καί στή γεωργιανή γλώσσα. Στό τυπογραφεῖο τοῦ Μπακοῦ ἀνατυπώθηκε τό φύλλο 11 τῆς «Ἴσκρα» καί τυπωνόταν ἡ γεωργιανή παράνομη μαρξιστική ἐφημερίδα «Μπρτζόλα». Ὕστερα ἀπό τό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ τό τυπογραφεῖο τοῦ Μπα-

κοῦ ἔγινε τό κεντρικό κομματικό τυπογραφεῖο καί δούλευε σύμφωνα μέ τίς ἐντολές τῆς ΚΕ τοῦ ΣΔΕΚΡ. Τό Δεκέμβρη τοῦ 1905 τό τυπογραφεῖο διαλύθηκε μέ ἀπόφαση τῆς ΚΕ τοῦ κόμματος. — *301.*

133 Τό ἄρθρο «*Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας*» πού ὁ Β. Ι. Λένιν τό ὀνόμαζε σχόλιο πάνω στό ἀγροτικό μέρος τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ, γράφτηκε τό Φλεβάρη μέ 15 τοῦ Μάρτη 1902 καί δημοσιεύτηκε τόν Αὔγουστο τοῦ 1902 στό περιοδικό «Ζαριά», τεῦχος 4. Κατά τή συζήτηση τοῦ ἄρθρου, μέσα στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» προέκυψαν σοβαρές διαφωνίες. Ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ, ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ καί ἄλλα μέλη τῆς σύνταξης ἀντιτάχθηκαν σέ ορισμένες βασικότατες θέσεις του (γιά τήν ἐθνικοποίηση τῆς γῆς κτλ.).
Στίς 2 (15) τοῦ Ἀπρίλη 1902 τό ἄρθρο συζητήθηκε σέ σύσκεψη τῶν μελῶν τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» πού ἔγινε στή Ζυρίχη, ὅπου δέν πῆρε μέρος ὁ Λένιν. Οἱ παρατηρήσεις αὐτῶν πού πῆραν μέρος στή συζήτηση γράφτηκαν ἀπό τόν Μάρτοφ στίς πίσω σελίδες τοῦ χειρογράφου τοῦ ἄρθρου. Ὁ Λένιν, ὅταν πῆρε τό ἄρθρο ὕστερα ἀπό τή συζήτησή του στή σύσκεψη τῆς Ζυρίχης, ἔκανε ὁρισμένες ἀλλαγές σ' αὐτό. Στίς 20 τοῦ Ἀπρίλη (3 τοῦ Μάη) 1902 ὁ Λένιν ἔστειλε τό ἄρθρο στόν Πλεχάνοφ καί στόν Ἀξελρόντ γιά ξανακοίταγμα. Οἱ πάρα πολλές νέες παρατηρήσεις καί τροπολογίες τοῦ Πλεχάνοφ πού τίς εἶχε ὑποστηρίξει καί ὁ Ἀξελρόντ, ἦταν γραμμένες σέ ἕνα ὕφος πολύ ἀπότομο καί προσβλητικό. Αὐτό προκάλεσε ὀξεία διένεξη μέσα στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα». Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Λένιν στίς παρατηρήσεις τοῦ Πλεχάνοφ καί τοῦ Ἀξελρόντ δημοσιεύονται σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 434-451. Ὅταν δημοσιεύτηκε τό ἄρθρο «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» στό «Ζαριά» παραλείφθηκαν πολλά σημεῖα, ἀνάμεσα στά ὁποῖα ἦταν κι ὅλα ὅσα ἀναφέρονταν στήν ἐθνικοποίηση τῆς γῆς.
Σέ τούτη τήν ἔκδοση τῶν Ἁπάντων τοῦ Β. Ι. Λένιν τό ἄρθρο δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό ἀρχικό χειρόγραφο. Οἱ βασικότερες ἀλλαγές πού ἔκανε ὁ Λένιν, δίνονται στίς σημειώσεις.
Τό Postscriptum δέν ὑπάρχει στό χειρόγραφο, παίρνεται ἀπό τό κείμενο τοῦ ἄρθρου στό περιοδικό «Ζαριά». — *305.*

134 Πρόκειται γιά τό βιβλίο τοῦ Κ. Κάουτσκι «Die Agrarfrage. Eine Übersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik der Sozialdemokratie» («Τό ἀγροτικό πρόβλημα. Μιά ἐπισκόπηση τῶν τάσεων τῆς σύγχρονης ἀγροτικῆς οἰκονομίας καί ἡ ἀγροτική πολιτική τῆς σοσιαλδημοκρατίας») πού ἐκδόθηκε τό 1899 στή Στουτγάρδη. — *319.*

135 Ὁ Λένιν ἔχει ὑπόψη του τίς ἐπιτροπές κυβερνείων πού δημιουργήθηκαν τό 1857–1858 σ' ὅλα τά κυβερνεῖα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ρωσίας (ἐκτός ἀπό τό κυβερνεῖο τοῦ Ἀρχάγγελου) γιά τήν κατάρτιση τῶν σχεδίων τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν ἀγροτῶν ἀπό τή δουλοπαροικιακή ἐξάρτηση. Οἱ ἐπιτροπές ἀποτελοῦνταν ἀπό εὐγενεῖς πού ἐκλέγονταν (ἀπό δῶ καί ἡ ὀνομασία ἐπιτροπές τῶν εὐγενῶν) καί ἀπασχολοῦνταν βασικά μέ τήν ἐξεύρεση μέσων καί τρόπων γιά τήν ἐφαρμογή τῆς «ἀγροτικῆς μεταρύθμισης» ἔτσι ὥστε ἡ τάξη τῶν εὐγενῶν νά ἔχει τά μεγαλύτερα ὀφέλη. — *325.*

136 Οἱ τρεῖς τελευταῖες παράγραφοι (ἀπό τή λέξη: «Παρακάτω» ὥς τίς λέξεις: «δουλοπαροικιακή οἰκονομία») ἔπαθαν ἀλλαγές στήν πορεία τῆς συζήτησης τοῦ ἄρθρου. Ὕστερα ἀπό τή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στή Ζυρίχη, ὁ Β. Ι. Λένιν ἄλλαξε τίς πρῶτες σειρές τῆς δεύτερης παραγράφου (ἔσβησε τίς λέξεις: «Ὁ δεύτερος αὐτός ὅρος... παραμένουν ὄργανο ὑποδούλωσης» καί τίς ἀντικατάστησε μέ τίς λέξεις: «Ἐδῶ πρόκειται, ἑπομένως, γιά τά ὀτρέζκι πού εἶναι τά περισσότερο διαδομένα») καί ἀφαίρεσε ὅλη τήν ἑπόμενη παράγραφο.

Ὅταν δημοσιεύτηκε τό ἄρθρο στό «Ζαριά» παραλείφθηκε ὁλόκληρη ἡ δεύτερη παράγραφος, ὅπως καί τά παρακάτω λόγια τῆς πρώτης παραγράφου: «τό δικαίωμα αὐτό περιορίζεται μονάχα στίς περιπτώσεις πού ὑπάρχουν καθαρές ἐπιβιώσεις δουλοπαροικιακῶν σχέσεων. Συγκεκριμένα». — *327*.

137 *Ἐπιτροπή Βαλοῦγεφ* — «Ἐπιτροπή γιά τήν ἔρευνα τῆς κατάστασης στήν ἀγροτική οἰκονομία τῆς Ρωσίας» μέ ἐπικεφαλῆς τόν ὑπουργό τοῦ τσάρου Π. Α. Βαλοῦγεφ. Στά 1872–1873 ἡ ἐπιτροπή συγκέντρωσε πλούσιο ὑλικό γιά τήν κατάσταση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῆς Ρωσίας μετά τή μεταρύθμιση: ἐκθέσεις ἀπό γενικούς διοικητές, δηλώσεις καί καταθέσεις ἀπό τσιφλικάδες, προεστούς τῶν εὐγενῶν, διάφορα συμβούλια τῶν ζέμστβο, ἐπαρχιακά συμβούλια, σιτέμπορους, παπάδες τῶν χωριῶν, κουλάκους, γραφεῖα στατιστικῆς, ἀγροτικές ὑπηρεσίες καί διαφόρους ὀργανισμούς πού συνδέονταν μέ τήν ἀγροτική οἰκονομία. Τά ὑλικά αὐτά δημοσιεύτηκαν στό βιβλίο «Ἔκθεση τῆς ἐπιτροπῆς πού συστήθηκε ἀπό τόν μεγαλειότατο γιά τήν ἐξέταση τῆς σημερινῆς κατάστασης τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας καί τῆς παραγωγικότητας τῆς γεωργίας στή Ρωσία», Πετρούπολη, 1873. — *328*.

138 Ἡ παράγραφος αὐτή ἀπό τή μέση καί κάτω τροποποιήθηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν ὕστερα ἀπό τή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στή Ζυρίχη: ἡ τελευταία φράση παραλείφθηκε, καί τό τέλος τῆς προηγούμενης (ἀπό τίς λέξεις «ὅσο γιά τίς» καί δῶθε) ἀντικαταστάθηκε ἀπό τίς λέξεις: «τίς ἔκτακτες ὅμως περιπτώσεις δέν μπορεῖ νά τίς προβλέψει κανένας ἑνιαῖος γενικός νόμος καί ἡ λύση τους εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀφεθεῖ στήν κρίση τῶν τοπικῶν ἐπιτροπῶν (πού μποροῦν νά ἐφαρμόσουν καί τήν ἐξαγορά καί τήν ἀνταλλαγή τῆς γῆς κτλ.)». Μέ τή μορφή αὐτή δημοσιεύτηκε ἡ περικοπή τούτη στό «Ζαριά». — *332*.

139 Πρόκειται γιά τό ἀγροτικό κίνημα στά κυβερνεῖα τῆς Πολτάβας καί τοῦ Χαρκόβου στά τέλη τοῦ Μάρτη μέ ἀρχές Ἀπρίλη τοῦ 1902 πού εἶναι ἡ πρώτη μεγάλη ἐπαναστατική ἐκδήλωση τῶν ἀγροτῶν τῆς Ρωσίας στίς ἀρχές τοῦ XX αἰώνα. Αἰτία τοῦ κινήματος ἦταν ἡ ἐξαιρετικά δύσκολη κατάσταση τῶν ἀγροτῶν τῶν κυβερνείων αὐτῶν πού ἐπιδεινώθηκε ἀκόμα περισσότερο τήν ἄνοιξη τοῦ 1902 λόγω τῆς σιτοδείας τοῦ 1901 καί τοῦ λιμοῦ πού προκλήθηκε ἀπ' αὐτήν. Οἱ ἀγρότες ζητοῦσαν ἀναδιανομή τῆς γῆς, ἀλλά στό κίνημα τοῦ 1902 περιορίστηκαν, κυρίως, ν' ἁρπάξουν τά ἀποθέματα τροφίμων καί χορτονομῆς ἀπό τά τσιφλικάδικα ἀγροχτήματα· ἡ ἐπίθεση τῶν ἀγροτῶν ἔγινε συνολικά σέ 56 ἀγροχτήματα τοῦ κυβερνείου τῆς Πολτάβας καί σέ 24 τοῦ κυβερνείου τοῦ Χαρκόβου. Γιά τήν καταστολή τῶν ἀγροτικῶν ταραχῶν στάλθηκαν στρατεύματα· μέ τά ἀντίποινα πού ἐφάρμοσε ἡ τσαρική

κυβέρνηση, πολλοί ἀγρότες σκοτώθηκαν, οἱ κάτοικοι ὁλόκληρων χωριῶν ὑποβλήθηκαν σέ γενικό μαστίγωμα, ἑκατοντάδες ἀγρότες καταδικάστηκαν σέ διάφορες ποινές φυλάκισης· οἱ ἀγρότες ἔπρεπε νά πληρώσουν 800 χιλ. ρούβλια γιά τίς «ζημιές» πού ἔπαθαν οἱ τσιφλικάδες ἀπό τίς ἀγροτικές ταραχές. Ἀνάλυση τῶν σκοπῶν, τοῦ χαρακτήρα καί τῶν αἰτίων τῆς ἥττας τοῦ κινήματος τῶν ἀγροτῶν τῶν κυβερνείων Χαρκόβου καί Πολτάβας ἔκανε ὁ Β. Ι. Λένιν στήν μπροσούρα του «Πρός τή φτωχολογιά τοῦ χωριοῦ» (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 6ος, σελ. 385–389). — *350.*

140 *«Βόρεια Ἕνωση τοῦ ΣΔΕΚΡ»* ἤ «Βόρεια ἐργατική ἕνωση» εἶναι ἡ ἕνωση τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ὀργανώσεων τῶν κυβερνείων Βλαντίμιρ, Γιαροσλάβλ καί Κοστρομά. Δημιουργήθηκε τό 1900–1901 μέ πρωτοβουλία τῆς Ο. Α. Βαρεντσόβα καί τοῦ Β. Α. Νοσκόφ, ἐκτοπισμένων ἀπό τό Γιαροσλάβλ καί τό Ἰβάνοβο-Βοζνεσένσκ πού ζοῦσαν στό Βορόνεζ καί συγκρότησαν ἐκεῖ μαζί μέ ὁρισμένους ἄλλους ἐξόριστους σοσιαλδημοκράτες (Α. Ι. Λιουμπίμοφ, Λ. Γ. Κάρποφ, τό ζεῦγος Α. Α. καί Ν. Ν. Καρντάσεφ, Ντ. Β. Κοστέρκιν) ὁμάδα ἰσκρικῆς κατεύθυνσης· στήν ὀργάνωση τῆς «Βόρειας Ἕνωσης» ἔπαιρναν μέρος καί ὁ Μ. Α Μπαγκάγεφ, ἐργάτης ἀπό τό Ἰβάνοβο-Βοζνεσένσκ, ὁ Ν. Ν. Πάνιν, ἐργάτης τοῦ ἐργοστασίου Πουτίλοφ, πού ἐξορίστηκε στή Σιβηρία γιά συμμετοχή στήν ὀργάνωση Πετρούπολης «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης», ὁ Α. Π. Ντολίβο-Ντομπροβόλσκι καί ἄλλοι. Ἡ «Ἕνωση» καθοδηγοῦσε τό ἐργατικό κίνημα στή βιομηχανική αὐτή περιοχή στά χρόνια 1901–1905. Ἡ δράση τῆς «Ἕνωσης» ζωήρεψε σημαντικά ὕστερα ἀπό τή σύσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ἐπιτροπῶν τοῦ Ἰβάνοβο-Βοζνεσένσκ, Βλαντίμιρ, Γιαροσλάβλ καί Κοστρομά πού ἔγινε στήν Κίνεσμα τόν Αὔγουστο τοῦ 1901. Στό συνέδριο τῆς «Ἕνωσης» πού ἔγινε ἀπό τήν 1 ὥς τίς 5 (14-18) τοῦ Γενάρη 1902 στό Βορόνεζ ὁλοκληρώθηκε ἡ διαμόρφωσή της: ἐκλέχτηκε Κεντρική Ἐπιτροπή (Μπαγκάγεφ, Βαρεντσόβα, Πάνιν καί ἄλλοι) καὶ ψηφίστηκε πρόγραμμα πού τό ὑπέβαλε σέ κριτική ὁ Β. Ι. Λένιν στό γράμμα του «Πρός τή Βόρεια Ἕνωση».

Ἀπό τίς πρῶτες μέρες τῆς ζωῆς της ἡ «Βόρεια Ἕνωση» συνδέθηκε μέ τήν «Ἴσκρα» καί συμμεριζόταν τήν πολιτική γραμμή καί τό ὀργανωτικό της σχέδιο (ἡ ἔκθεση τῆς ὀργάνωσης «Ἴσκρα» στό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀνέφερε ὅτι «ἀπ' ὅλες τίς ἐπιτροπές τοῦ κόμματος μόνο ἡ „Βόρεια ἕνωση“ δημιούργησε ἀμέσως φιλικές σχέσεις μέ τήν „Ἴσκρα“»). Μέ τό ἀνοιχτό γράμμα πού δημοσιεύτηκε στίς 15 τοῦ Φλεβάρη 1903 στό φύλλο 34 τῆς «Ἴσκρα», ἡ «Ἕνωση» δήλωσε ὅτι εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μέ τό πρόγραμμα τῆς «Ἴσκρα» καί τοῦ «Ζαριά» καί μέ τό βιβλίο τοῦ Λένιν «Τί νά κάνουμε;» καί ἀναγνώρισε τήν «Ἴσκρα» καί τό «Ζαριά» σάν καθοδηγητικά ὄργανα τοῦ ΣΔΕΚΡ. Τήν ἄνοιξη τοῦ 1902 ἡ «Ἕνωση» διαλύθηκε ἀπό τήν Ὀχράνα, γρήγορα ὅμως ἀνασυγκροτήθηκε καί οἱ ἐκπρόσωποί της (Β. Α. Νοσκόφ, Φ. Ι. Στσεκόλντιν, Α. Μ. Στοπάνι, Α. Ι. Λιουμπίμοφ) πῆραν δραστήριο μέρος στήν προετοιμασία τοῦ ΙΙ συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς «Ἕνωσης» στό ΙΙ συνέδριο (Λ. Μ. Κνίποβιτς καί Α. Μ. Στοπάνι) προσχώρησαν στή λενινιστική πλειοψηφία.

Μετά τό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ ἡ «Βόρεια ἐργατική ἕνωση» μετατράπηκε σέ Βόρεια ἐπιτροπή τοῦ ΣΔΕΚΡ καί οἱ τοπικές ἐπιτροπές της

σέ ὁμάδες τῆς Βόρειας ἐπιτροπῆς. Τόν Ἰούλη τοῦ 1905 στή συνδιάσκεψη τῶν βόρειων ὀργανώσεων τοῦ ΣΔΕΚΡ πού ἔγινε στήν Κοστρομά, ἡ Βόρεια ἐπιτροπή διαλύθηκε καί δημιουργήθηκαν οἱ ἀνεξάρτητες ἐπιτροπές τοῦ Ἰβάνοβο-Βοζνεσένσκ, τοῦ Γιαροσλάβλ καί τῆς Κοστρομά. — *361.*

[141] Πρόκειται γιά τήν ὀργάνωση διαδηλώσεων στήν ἐπέτειο τῆς «ἀγροτικῆς μεταρύθμισης» τοῦ 1861. Οἱ σχετικές προκηρύξεις, ἔλεγε ἡ § 11 τοῦ προγράμματος τῆς «Βόρειας Ἕνωσης», πρέπει «νά δείχνουν στούς ἐργάτες ὅτι δέν ἔχουν νά περιμένουν τίποτε ἀπό τήν ἀπολυταρχική κυβέρνηση», καί «νά προσπαθοῦν νά διαλύσουν τίς αὐταπάτες ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση ἦταν τάχα προσωπικό ἔργο τοῦ τσάρου, ἔργο τῆς καλῆς του θέλησης». — *361.*

[142] Βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, 2η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 459. — *366.*

[143] Ἡ Προκήρυξη τῆς ἐπιτροπῆς Ντόν τοῦ ΣΔΕΚΡ «Πρός τούς ρώσους πολίτες» πού ἐκδόθηκε στίς 9 (22) τοῦ Μάη 1902, κυκλοφόρησε στούς ἐργάτες σέ 2000 ἀντίτυπα. Τό αἷμα τοῦ Μπαλμασόφ πού ἐκτελέστηκε μέ ἀπόφαση τοῦ στρατοδικείου γιά τό φόνο τοῦ ὑπουργοῦ Σιπιάγκιν, ἔλεγε ἡ προκήρυξη, «θά ἀνοίξει τά μάτια τῶν τυφλῶν φιλισταίων γιά νά δοῦν τήν ἀπερίγραπτη φρίκη τῆς ρωσικῆς ἀπολυταρχίας. Νά δοῦν ὅτι ἡ πάλη μας ἐνάντιά της μεγαλώνει καί δυναμώνει. Οἱ ἀγρότες τρέχουν τώρα κατά μάζες νά βοηθήσουν τούς ἐργάτες καί μιά δράκα ἀνυστερόβουλους διανοούμενους. Φτερούγισαν κιόλας τά πρῶτα χελιδόνια: στήν Τούλα· οἱ στρατιῶτες ἀρνήθηκαν νά πυροβολήσουν τούς ἀπεργούς στά κυβερνεῖα Πολτάβας καί Χαρκόβου ξέσπασε ἀγροτική ἐξέγερση. Αἰῶνες ὁλάκερους δούλευε ἐκεῖ ὁ μουζίκος πρός ὄφελος τοῦ ἀφεντικοῦ του, αἰῶνες ὁλάκερους ὑπέφερε τό ζυγό καί τή φτώχεια καί, τελικά, ἡ ὑπομονή του ἐξαντλήθηκε». Ἡ τσαρική κυβέρνηση, ὅπως συνήθως, ἔσπευσε νά βοηθήσει τούς τσιφλικάδες καί ἄρχισε τό ἄγριο μακελειό. «Φτάνει ὅμως ἡ δουλική ἐπαίσχυντη ὑπομονή, φτάνουν τά θύματα, — διακήρυχνε ἡ προκήρυξη. — Αἶσχος στούς λιγόψυχους πού θά σταματήσουν στή μέση τοῦ δρόμου, αἶσχος σ' αὐτούς πού ξέχασαν τό χρέος τους σάν πολίτες ἤ τό ἀντάλλαξαν μέ τό φαΐ καί τήν καλοπέραση ἑνός παχύδερμου γουρουνιοῦ. Μόνο ὁ ἀδυσώπητος ἀγώνας μπορεῖ νά ἀνατρέψει τούς τυράννους... Πολίτες! Σταματεῖστε τόν ἀτελεύτητο καί φριχτό χείμαρρο τοῦ αἵματος· ἀνατρέψτε τήν ἀπολυταρχία!». — *372.*

[144] «*Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια*» («Ἐπαναστατική Ρωσία») — παράνομη ἐφημερίδα τῶν ἐσέρων· ἀπό τά τέλη τοῦ 1900 τήν ἔβγαζε στή Ρωσία ἡ «Ἕνωση τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν» (τό φύλλο 1, μέ χρονολογία 1900, βγῆκε στήν πραγματικότητα τό 1901). Ἀπό τό Γενάρη τοῦ 1902 ὥς τό Δεκέμβρη τοῦ 1905 ἔβγαινε στό ἐξωτερικό (Γενεύη) σάν ἐπίσημο ὄργανο τοῦ κόμματος τῶν ἐσέρων. — *375.*

[145] Ἡ πρόθεση τοῦ Β. Ι. Λένιν «*νά ἐπανέλθει μ' ἕνα ἄρθρο περιοδικοῦ ἤ μέ μπροσούρα*» σέ μιά πιό λεπτομερειακή ἔκθεση τῶν ἐπιχειρημάτων ἐνάντια στίς προγραμματικές ἀντιλήψεις καί στήν ταχτική τῶν ἐσέρων

ἔμεινε ἀπραγματοποίητη. Προπαρασκευαστικά ὑλικά γιά τήν μπροσούρα πού σχεδίαζε νά ἐκδόσει θεωροῦνται τά παρακάτω: «'Απόσπασμα ἀπό ἄρθρο ἐνάντια στούς ἐσέρους» (Δεκέμβρης τοῦ 1902) (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 6ος, σελ. 256–257), «Περίληψη τῆς μπροσούρας ἐνάντια στούς ἐσέρους» (ἄνοιξη 1903) (βλ. «Προλετάρσκαγια Ρεβολιούτσιγια», 1939, τεῦχος 1, σελ. 22–28) καί «Σχέδιο ἄρθρου ἐνάντια στούς ἐσέρους» (πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ 'Ιούλη 1903) (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 6ος, σελ. 421–422). — *379*.

146 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τήν προκήρυξη «Πρός ὅλους τούς ὑπηκόους τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας» πού ἐκδόθηκε στίς 3 τοῦ 'Απρίλη 1902 στό τυπογραφεῖο τοῦ κόμματος τῶν ἐσέρων, καί τό σχόλιο γιά τήν προκήρυξη αὐτή στήν ἐφημερίδα «Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια» ἀρ. φύλλου 7, 'Ιούνης τοῦ 1902 (στή στήλη «'Από τήν κομματική δράση»). — *382*.

147 Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει περικοπές ἀπό τήν ἔκκληση τῆς 'Αγροτικῆς ἕνωσης τοῦ κόμματος τῶν σοσιαλιστῶν-ἐπαναστατῶν «Πρός ὅλους τούς ἀγωνιστές τοῦ ἐπαναστατικοῦ σοσιαλισμοῦ στή Ρωσία» («Ρεβολιουτσιόνναγια Ροσσίγια», ἀρ. φύλλου 8, 25 τοῦ 'Ιούνη 1902, σελ. 6). — *386*.

148 Ὁ Β. Ι. Λένιν παραθέτει περικοπή ἀπό βιβλιογραφικό σημείωμα ἀφιερωμένο στά τρία πρῶτα φύλλα τῆς «Ἴσκρα» («Βέστνικ Ρούσκοϊ Ρεβολιούτσιι», τεῦχος 1, 'Ιούλης τοῦ 1901, σελ. 85). — *389*.

149 Πρόκειται γιά ἕνα ἀπό τά «Πεζοτράγουδα» τοῦ Ι. Σ. Τουργκένιεφ «Κανόνας τῆς ζωῆς» (βλ. Ι. Σ. Τουργκένιεφ, Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. 8ος, 1956, σελ. 464). — *391*.

150 Ὁ Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τήν μπροσούρα «Ἡ ἀπολυταρχία καί οἱ ἀπεργίες. Ἔκθεση τοῦ ὑπουργείου οἰκονομικῶν γιά τό δικαίωμα κήρυξης ἀπεργίας» πού ἐκδόθηκε τό 1902 στή Γενεύη, ἀπό τό Σύνδεσμο τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας. — *400*.

151 *Ὁ νόμος τῆς 3 (15) τοῦ 'Ιούνη 1886* («Διατάξεις γιά τήν ἐπιθεώρηση τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καί τίς ἀμοιβαῖες σχέσεις ἐργοστασιαρχῶν καί ἐργατῶν») ψηφίστηκε κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στά κυβερνεῖα Μόσχας, Βλαντίμιρ καί Γιαροσλάβλ καί ἰδιαίτερα τῆς περίφημης ἀπεργίας τοῦ 1885 στό ἐργοστάσιο Μορόζοφ. Τό βασικό στό νόμο τῆς 3 τοῦ 'Ιούνη 1886 ἦταν ὅτι περιόριζε κάπως τήν αὐθαιρεσία τῶν ἐργοστασιαρχῶν στήν ἐπιβολή προστίμων στούς ἐργάτες (γι' αὐτό εἶναι γνωστός σάν «νόμος γιά τά πρόστιμα»). Λεπτομερειακή ἀνάλυση καί κριτική τοῦ νόμου ἔκανε ὁ Β. Ι. Λένιν στήν μπροσούρα «Ἑρμηνεία τοῦ νόμου γιά τά πρόστιμα πού εἰσπράττονται ἀπό τούς ἐργάτες στίς φάμπρικες καί στά ἐργοστάσια» (βλ. Ἅπαντα, 5η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 15–60).

Ὁ νόμος τῆς 2 (14) τοῦ 'Ιούνη 1897 («Γιά τή διάρκεια καί τήν κατανομή τοῦ ἐργάσιμου χρόνου στίς βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις») πρώτη

φορά στήν ίστορία τῆς Ρωσίας καθιέρωσε τόν περιορισμό τῆς ἐργάσιμης μέρας γιά ἕνα μέρος τῶν ἐργατῶν τῆς μεγάλης βιομηχανίας· ὁ νόμος αὐτός, ὅπως καί ὁ νόμος τῆς 3 τοῦ 'Ιούνη 1886, ψηφίστηκε κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τῆς δεκαετίας 1890–1900 καί κυρίως κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν μαζικῶν ἀπεργιῶν τῶν ἐργατῶν τῆς Πετρούπολης στά 1895–1896. Στήν μπροσούρα τοῦ Β. Ι. Λένιν «Ὁ νέος ἐργοστασιακός νόμος» γίνεται ἀνάλυση καί κριτική τοῦ νόμου τῆς 2 τοῦ 'Ιούνη 1897 (βλ. Ἅπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 2ος, σελ. 275-329).—*400*.

152 Ὁ «*Σύλλογος τῶν ἐργατῶν μηχανουργίας*» (ἐπίσημη ὀνομασία — «Σύλλογος ἀλληλοβοήθειας τῶν ἐργατῶν τῆς μηχανουργικῆς βιομηχανίας») ἐμφανίστηκε στή Μόσχα τό Μάη τοῦ 1901 μέ τή συνεργασία τῆς 'Οχράνας· τό καταστατικό του ἐγκρίθηκε ἀπό τό γενικό διοικητή τοῦ κυβερνείου Μόσχας στίς 14 (27) τοῦ Φλεβάρη 1902. Ἡ δημιουργία τοῦ «Συλλόγου» ἦταν μιά ἀπό τίς προσπάθειες καλλιέργειας τοῦ «ἀστυνομικοῦ σοσιαλισμοῦ» (ζουμπατοφισμοῦ), ἀπόσπασης τῶν ἐργατῶν ἀπό τήν ἐπαναστατική πάλη. Ἡ δημαγωγική ἐρωτοτροπία τῆς ἀστυνομίας μέ τούς ἐργάτες καί, ἰδιαίτερα, οἱ προσπάθειες τῶν πραχτόρων τοῦ Ζουμπάτοφ — καθοδηγητῶν τοῦ «Συλλόγου τῶν ἐργατῶν μηχανουργίας» νά κατοχυρώσουν γιά τόν ἑαυτό τους τό δικαίωμα τῆς μεσολάβησης στίς προστριβές ἀνάμεσα στούς ἐπιχειρηματίες καί στούς ἐργάτες προκάλεσαν τή δυσαρέσκεια τῶν ἐργοστασιαρχῶν τῆς Μόσχας καί τίς διαμαρτυρίες τοῦ ὑπουργείου οἰκονομικῶν πού ἐξέφραζε τά συμφέροντά τους. 'Από τό 1903, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἐργατικοῦ κινήματος, ὁ ρόλος τοῦ «Συλλόγου», ὅπως καί τῶν ἄλλων ζουμπατοφικῶν ὀργανώσεων, καταντᾶ μηδαμινός. — *401*.

153 *Μαγχεστριανοί*, ἤ ὀπαδοί τῆς ἐλεύθερης σχολῆς, — ἐκπρόσωποι μιᾶς κατεύθυνσης τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς ἀστικῆς τάξης πού ἀπαιτοῦσε ἐλευθερία ἐμπορίου καί μή ἐπέμβαση τοῦ κράτους στήν ἰδιωτική οἰκονομική δράση· ἐμφανίστηκε στά τέλη τοῦ XVIII αἰώνα. Προπύργιο τῆς ἐλεύθερης σχολῆς στήν πατρίδα της τήν 'Αγγλία ἦταν στά 1830–1850 ἡ βιομηχανική ἀστική τάξη τοῦ Μάντσεστερ· γιά τό λόγο αὐτό καί τούς ὀπαδούς τῆς ἐλεύθερης σχολῆς τούς ἔλεγαν καί «μαγχεστριανούς», ὀπαδούς τῆς «μαγχεστριανῆς σχολῆς». 'Επικεφαλῆς τῆς «μαγχεστριανῆς σχολῆς» ἦταν ὁ Κόμπντεν καί ὁ Μπράιτ. Ἡ κατεύθυνση αὐτή θεμελιώθηκε θεωρητικά στά ἔργα τοῦ Α. Σμίθ καί τοῦ Ντ. Ρικάρντο. Οἱ τάσεις τῆς ἐλεύθερης σχολῆς στήν ἐποχή τοῦ προμονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ βρῆκαν ἔδαφος, ἐκτός ἀπό τήν 'Αγγλία, καί στή Γερμανία, στή Γαλλία, στή Ρωσία καί σ' ἄλλες κεφαλαιοκρατικές χῶρες. — *404*.

154 Πρόκειται γιά τό λεγόμενο νομοσχέδιο τῶν «*κατέργων*» (Zuchthausvorlage) πού ὑποβλήθηκε τό 1899 στό γερμανικό ράιχσταγ μέ ἀπαίτηση τῶν ἐπιχειρηματικῶν κύκλων καί τοῦ αὐτοκράτορα Γουλιέλμου Β'· τό νομοσχέδιο πρόβλεπε φυλάκιση ἀπό 1 ὥς 5 χρόνια ἤ χρηματικό πρόστιμο ὥς 1000 μάρκα γιά ὅσους «χρησιμοποιώντας βία, ἀπειλές, προσβολή τῆς ὑπόληψης καί τῆς τιμῆς τῶν ἄλλων» συντελοῦσαν στή συμμετοχή τῶν ἐργατῶν σέ ἑνώσεις καί συμφωνίες, τούς ὑποκινοῦσαν σέ ἀπεργίες καί προσπαθοῦσαν νά ἀντιδράσουν στήν ἀπεργοσπα-

στική κίνηση. Κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τό νομοσχέδιο «κατέργων» ἀπορίφθηκε ἀπό τό ράιχσταγ στίς 20 τοῦ Νοέμβρη (ν. ἡμ.) 1899 μέ τούς ψήφους τῶν ἀριστερῶν κομμάτων καί τῶν κομμάτων τοῦ κέντρου. — *406.*

155 «*'Οσβομποζντένιγε*» («'Απελευθέρωση») — δεκαπενθήμερο περιοδικό πού ἔβγαινε στό ἐξωτερικό ἀπό τίς 18 τοῦ 'Ιούνη (1 τοῦ 'Ιούλη) 1902 ὥς τίς 5 (18) τοῦ 'Οχτώβρη 1905 μέ διευθυντή τόν Π. Μπ. Στροῦβε. Τό «'Οσβομποζντένιγε» πού γεννήθηκε μέσα στούς κόλπους τοῦ ἀντιπολιτευτικοῦ κινήματος τῶν ζέμστβο, ἀποτελοῦσε στήν πραγματικότητα παράνομο ὄργανο τῆς ρωσικῆς φιλελεύθερης ἀστικῆς τάξης καί ἀκολουθοῦσε μέ συνέπεια τίς ἰδέες τοῦ μετριοπαθοῦς μοναρχικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Τό 1903 γύρω ἀπό τό περιοδικό σχηματίστηκε (καί τό Γενάρη τοῦ 1904 διαμορφώθηκε τελικά) ἡ «Ἕνωση ἀπελευθέρωσης» πού διατηρήθηκε ὥς τόν 'Οχτώβρη τοῦ 1905. Μαζί μέ τούς συνταγματικούς ζέμτσι, οἱ «ὀσβομποζντέντσι» ἀποτέλεσαν τόν πυρήνα τοῦ κόμματος τῶν καντέτων πού σχηματίστηκε τόν 'Οχτώβρη τοῦ 1905 καί ἦταν τό κύριο ἀστικό κόμμα τῆς Ρωσίας. — *408.*

156 Τά *προπαρασκευαστικά ὑλικά γιά τήν κατάρτιση τοῦ προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ* ἀναφέρονται στό Γενάρη–Φλεβάρη τοῦ 1902· στά ὑλικά αὐτά καθρεφτίζονται οἱ σοβαρότερες στιγμές τῆς ἱστορίας τῆς κατάρτισης τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀπό τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα»: ἡ μελέτη ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν τοῦ πρώτου σχεδίου προγράμματος τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ, ἡ δουλειά τοῦ Λένιν πάνω στό δικό του σχέδιο τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος καί ἡ συμμετοχή του στήν κατάρτιση τοῦ συλλογικοῦ σχεδίου τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ. Ὅλα τά ὑλικά δημοσιεύονται σύμφωνα μέ τά χειρόγραφα· γιά νά δοθεῖ πιό ἀνάγλυφη εἰκόνα τῶν πραγμάτων, οἱ παραλλαγές τῆς μιᾶς ἤ τῆς ἄλλης παραγράφου (ἤ μέρους μιᾶς παραγράφου) δημοσιεύονται παράλληλα. — *413.*

157 Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ καί τοῦ Π. Μπ. 'Αξελρόντ στό ἄρθρο τοῦ Β. Ι. Λένιν «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» γράφτηκαν στίς πίσω σελίδες τοῦ χειρογράφου τοῦ ἄρθρου μεταξύ 20 τοῦ 'Απρίλη καί 1 τοῦ Μάη (3–14 τοῦ Μάη) 1902. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Λένιν στίς παρατηρήσεις αὐτές γράφτηκαν (ἐπίσης στίς πίσω σελίδες τοῦ χειρογράφου) τήν 1 (14) τοῦ Μάη 1902 μαζί μέ τό γράμμα πρός τόν Πλεχάνοφ (βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 34ος, σελ. 82)· τό τελικό μέρος τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Λένιν (σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 448 (ἑλλ. ἔκδ., σελ. 450–451)) γράφτηκε σέ συμπληρωματικές σελίδες πού ἐπισυνάφθηκαν στό χειρόγραφο τοῦ ἄρθρου.

Οἱ «*'Απαντήσεις στίς παρατηρήσεις τοῦ Πλεχάνοφ καί τοῦ 'Αξελρόντ στό ἄρθρο „Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας"*» δημοσιεύονται σύμφωνα μέ τό χειρόγραφο· πρίν ἀπό κάθε «'Απάντηση» παρατίθεται ἡ περικοπή τοῦ ἄρθρου γιά τήν ὁποία ἔγιναν οἱ ἀντίστοιχες παρατηρήσεις. Οἱ ὑπογραμμίσεις τοῦ Λένιν στό κείμενο τοῦ Πλεχάνοφ ἀποδίδονται ἐδῶ μέ λεπτές γραμμές. — *434.*

158 'Ο Β. Ι. Λένιν ἔχει ὑπόψη του τίς ἐργασίες τοῦ Κ. Μάρξ «Κριτική τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα» (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά

ἔργα σέ δυό τόμους, ρωσ. ἔκδ., τόμ. II, 1955, σελ. 23-24) καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς «Κριτική τοῦ σχεδίου τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ προγράμματος τοῦ 1891» (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., τόμ. XVI, μέρος II, 1936, σελ. 109). — *437*.

159 Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1902 κηρύχθηκε στό Βέλγιο γενική ἀπεργία γιά νά ὑποστηρίξει τό αἴτημα τοῦ γενικοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος πού ἔβαλαν στό κοινοβούλιο οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἐργατικοῦ, τοῦ φιλελεύθερου καί τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος. Στήν ἀπεργία πῆραν μέρος πάνω ἀπό 300 χιλ. ἐργάτες· σ' ὅλη τή χώρα ἔγιναν ἐργατικές διαδηλώσεις. Ὡστόσο ὅταν τό κοινοβούλιο ἀπέριψε τό νομοσχέδιο γιά τήν ἐκλογική μεταρύθμιση καί ὁ στρατός πυροβόλησε τούς διαδηλωτές, ἡ ὀπορτουνιστική καθοδήγηση τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος (Βαντερβέλντε καί ἄλλοι) συνθηκολόγησε καί, κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν «συμμάχων» της ἀπό τό στρατόπεδο τῆς φιλελεύθερης ἀστικῆς τάξης, ἀνέστειλε τή γενική ἀπεργία. Ἡ ἧττα τῆς ἐργατικῆς τάξης τοῦ Βελγίου τόν Ἀπρίλη τοῦ 1902 ἀποτέλεσε μάθημα γιά τό ἐργατικό κίνημα ὅλου τοῦ κόσμου. «Τό σοσιαλιστικό προλεταριάτο θά δεῖ, — ἔγραφε ἡ «Ἴσκρα» στό φύλλο ἀρ. 21 τῆς 1 τοῦ Ἰούνη 1902,— σέ ποιά ἔμπραχτα ἀποτελέσματα ὁδηγεῖ ἡ ὀπορτουνιστική ταχτική πού θυσιάζει τίς ἐπαναστατικές ἀρχές, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θά ἔχει γρήγορη ἐπιτυχία. Τό προλεταριάτο θά πεισθεῖ γιά ἄλλη μιά φορά ὅτι κανένα ἀπό τά μέσα πολιτικῆς πίεσης πού χρησιμοποιεῖ ἐνάντια στόν ἐχθρό, δέν μπορεῖ νά πετύχει τόν ἐπιδιωκόμενο σκοπό, ἄν τό ἴδιο τό προλεταριάτο δέν εἶναι ἕτοιμο νά ὠθήσει τό μέσο αὐτό ὥς τή λογική του κατάληξη». — *443*.

160 Ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ ἔχει ὑπόψη του τήν παρακάτω παρατήρηση τοῦ Γ. Ο. Μάρτοφ πού ἔγινε στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στή Ζυρίχη στίς 2 (15) τοῦ Ἀπρίλη 1902: «Πρέπει νά τονιστεῖ πιό πολύ καί νά δοθεῖ πιό ἀνάγλυφα ὁ ἀντιδραστικός χαρακτήρας τοῦ αἰτήματος τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς τή στιγμή αὐτή στή Ρωσία».

Ὕστερα ἀπό τή σύσκεψη τῆς Ζυρίχης ὁ Β. Ι. Λένιν ἔκανε ὁρισμένες ἀλλαγές στό κεφάλαιο VII ὅπου γίνεται λόγος γιά τό αἴτημα τῆς ἐθνικοποίησης τῆς γῆς (βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 339-341).—*444*.

161 Ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ ἔχει ὑπόψη του τήν παρακάτω παρατήρηση τοῦ Γ. Ο. Μάρτοφ: «Ἀντί γι' αὐτό πρέπει νά ποῦμε ὅτι τήν ἐθνικοποίηση τῆς γῆς τήν παίρνουμε μόνο σάν ἄμεσο πρόλογο τῆς κοινωνικοποίησης ὅλων τῶν μέσων παραγωγῆς». — *446*.

162 Πρόκειται γιά τήν ἀποζημίωση πού ἔδοσε ἡ κυβέρνηση τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας Καρόλου Ι' στούς πρώην ἐκπατρισμένους πού ἡ γῆ τους εἶχε δημευτεῖ καί πουληθεῖ σάν ἐθνική περιουσία τόν καιρό τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης τοῦ τέλους τοῦ XVIII αἰώνα· ὁ λεγόμενος «νόμος ἀποζημίωσης» πού ψηφίστηκε στίς 27 τοῦ Μάρτη 1825, πρόβλεπε χρηματική ἀποζημίωση 1 091 360 χιλ. φράγκων («τό δισεκατομμύριο τῶν ἐκπατρισμένων»). Τά μεγαλύτερα ποσά δόθηκαν στούς ἀνθρώπους τοῦ βασιλιᾶ. Ἡ κυβέρνηση γιά νά βρεῖ αὐτό τό τεράστιο χρηματικό ποσό αὔξησε τούς φόρους καί μείωσε τό ἐπιτόκιο τοῦ κρατικοῦ δανείου ἀπό 5% σέ 3%. — *447*.

163 Ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ ἔχει ὑπόψη του τήν παρατήρηση τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ στό παρακάτω σημεῖο τοῦ ἄρθρου: «Γιατί ὅμως νά περιοριστοῦμε σ' αὐτή τήν πηγή; Γιατί νά μή δοκιμάσουμε, ἐκτός ἀπ' αὐτή, νά ἐπιστραφεῖ στό λαό ἔστω κι ἕνα μέρος ἀπό τό χαράτσι πού ἔπαιρναν κι ἐξακολουθοῦν νά παίρνουν ἀπό τούς ἀγρότες οἱ χθεσινοί δουλοχτῆτες μέ τή βοήθεια τοῦ ἀστυνομικοῦ κράτους;» (σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 344). Ὁ Πλεχάνοφ ἔγραφε: «Νά μόνο αὐτό πρέπει νά προτείνουμε, κι ὄχι τήν ἀγαθοεργία. Καί τά ποσά μποροῦν νά τά ἐπιστρέψουν μόνο ἐκεῖνοι πού τά πῆραν: *οἱ εὐγενεῖς*».—*448.*

164 Ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ ἔχει ὑπόψη του τήν παρακάτω παρατήρηση τοῦ Γ. Ο. Μάρτοφ: «Ἡ θέση αὐτή δέν εἶναι σωστή. Ἡ ἐλευθερία νά ζητεῖται παραχώρηση κλήρου ἀπορέει *ἀκριβῶς* ἀπό τήν ἐλευθερία διάθεσης τῆς γῆς. Ἀντί γι' αὐτό φτάνει νά ἀναφέρουμε, ὅτι ἡ μετατροπή τῆς ἐξουσίας τῆς κοινότητας πάνω στό ἄτομο σέ ἐξουσία τῆς συντροφικῆς ἕνωσης πάνω στό μέλος πού ἐλεύθερα μπῆκε σ' αὐτήν, δέν ἀποκλείεται ἀπό τά αἰτήματά μας».

Ὕστερα ἀπό τή σύσκεψη τῆς Ζυρίχης ὁ Β. Ι. Λένιν ἔσβησε ἀπό τό χειρόγραφο καί τίς δυό φράσεις καί τίς ἀντικατάστησε μέ τίς λέξεις: «Ἡ ἀντίρηση αὐτή θά ἦταν ἀβάσιμη. . .» καί παρακάτω, τελειώνοντας μέ τίς λέξεις: «πού πουλάει ἕνας ἄλλος σύντροφός τους» (βλ. πιό κάτω. σελ. 449) . — *449.*

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΠΗΓΩΝ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΕΙ Ή ΠΑΡΑΘΕΤΕΙ ΠΕΡΙΚΟΠΕΣ ΤΟΥΣ Ο Β. Ι. ΛΕΝΙΝ

---

* Μέ ἀστερίσκο σημειώνονται τά βιβλία, οἱ ἐφημερίδες καί τά ἄρθρα, στά ὁποῖα ὑπάρχουν σημειώσεις τοῦ Β. Ι. Λένιν καί φυλάγονται στό Ἀρχεῖο τοῦ Ἰνστιτούτου μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 91–92.

[2] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1928, τόμος VIII, σελ. 227.

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. III, σελ. 19-24, 14-18.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. III, σελ. 25–30.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1928, τόμ. VII, σελ. 6-15.

[2] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 65-87, 118-130.

[3] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 65-87, 118-130.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 43–50.

[2] Πρωτοδημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα «Πετρογκράτσκαγια Πράβντα», 1924, ἀρ. φύλλου 22, 27 τοῦ Γενάρη.

[3] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1925, τόμ. III, σελ. 19–24, 14–18.

[4] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 51.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στό βιβλίο: Ἐκθέσεις τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ἐπιτροπῶν στό Δεύτερο συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ. Μόσχα–Λένινγκραντ, 1930, σελ. 86–90.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 15–19.

[2] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 57–61.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στό περιοδικό «Προλετάρσκαγια Ρεβολιούτσιγια», 1922, τεῦχος 9, σελ. 231–234.

[2] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1924, τόμ. II, σελ. 114–117.

---

[1] Πρωτοδημοσιεύτηκε στή Λενινιστική συλλογή, ρωσ. ἔκδ., 1928, τόμ. VII, σελ. 16–18.

Abwehr. [Antwort der Redaktion des «Vorwärts» auf den in N 2-3 der russischen Zeitschrift «Sarja» erschienenen und von Ignotus unterzeichneten Artikel über den Lübecker Parteitag]. — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 1, 1. Januar, S. 3. — *191.*

[Anmerkung der Redaktion zu dem Artikel Kautskys]. — In: «Vorwärts, Berlin, 1902, N 6, 8. Januar, S. 3. — *191.*

«*Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*», Bd. 14. Berlin, 1899, VII, 754 S. — *41.*

Bemerkung der Redaktion. — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 46, 23. Februare, 1. Beilage, S. 3. — *191.*

Bernstein, E. Probleme des Sozialismus. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1896-1897, Jg. XV, Bd. I, N 6, S. 164-171; N 7, S. 204-213; N 10, S. 303-311; N 25, S. 722-783; 1896-1897, Jg. XV, Bd. II, N 30, S. 100-107; N 31, S. 138-143. — *7, 18, 62.*

— *Das realistische und das ideologische Moment im Sozialismus.* Probleme des Sozialismus, 2. Serie II. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1897-1898, Jg. XVI, Bd. II, N 34, S. 225-232; N 39, S. 388-395. — *7, 18, 62.*

— *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* Stuttgart, Dietz, 1899. X, 188 S. — *7, 18, 62.*

«*Bulletin de l'Office du travail*», Paris, 1901, N 10, octobre, p. 711-712. — *289-290.*

«*Deutsch-Französische Jahrbücher*», Paris, 1844, Lfg. 1-2, S. 71-85. — *336.*

Engels, F. Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1894-1895, Jg. XIII, Bd. I, N 10, S. 292-306. — *232.*

—*Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Philosophie.*—In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 1, 3. I, S. 1; N 2, 5. I, S. 1-2; N 3, 7. I, S. 1-2; N 4, 10. I, S. 1-2; N 5, 12. I, S. 1; N 6, 14. I, S. 1-2; N 7, 17. I, S. 1-2; N 10, 24. I, S. 1-2; N 11, 26. I, S. 1-2; N 17, 9. II, S. 1-3; N 24, 25. II, S. 1-2; N 25, 28. II, S. 1-3; N 36, 25. III, S. 1-2; N 37, 28. III, S. 1-2; N 44, 15. IV, S. 1-2; N 45, 18. IV, S. 1-2; N 49, 27. IV, S. 1-2; N 50, 29. IV, S. 1-2; N 55, 11. V, S. 1-2; N 56, 13. V, S. 1-3; Wissenschaftliche Beilage des «Vorwärts» N 1 und 2 zu N 87, 27. VII, S. 1-3; N 3 zu N 93, 10. VIII, S. 1; N 4 zu N 96, 17. VIII, S. 1; N 5 zu N 105, 7. IX, S. 1; N 6 zu N 108, 14. IX, S. 1; Beilage des «Vorwärts» zu N 127, 28. X, S. 1-2; zu N 130, 4. XI, S. 1; zu N 139, 28. XI, S. 1-3; zu N 152, 30. XII, S. 1-3; Beilage des «Vorwärts», 1878: zu N 52, 5. V, S. 1-2; zu N 61, 26. V, S. 1-2;

zu N 64, 2. VI, S. 1–2; zu N 75, 28. VI, S. 1–2; zu N 79, 8. VII, S. 1–2. — *12.*

— *Vorbemerkung [zur Arbeit: Der Deutsche Bauernkrieg].* 3-ter Abdr. Leipzig, Genossenschaftsbuchdruckerei, 1875, S. 3–19. — *25–27, 55.*

— *Vorrede zur dritten Auflage [der Arbeit: Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte].* — In: Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 3-te Aufl. Hamburg, Meissner, 1885, S. III–IV. — *8.*

— *Zur Kritik des sozialdemokratischen Programmentwurfes* 1891. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1901–1902, Jg. XX, Bd. I, N 1, S. 5–13. — *219, 224, 233, 234, 236, 242, 248, 253, 437.*

Der Entwurf des neuen Parteiprogramms. III. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890–1891, Jg. IX, Bd. II, N 51, S. 780–791. — *233–234.*

Der Entwurf eines Gesetzes zum Schutze des gewerblichen Arbeitsverhältnisses, N 347. Berlin, den 26. Mai 1899. — In: Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, 10. Legislaturperiode. I. Session 1898/1900. 3-ter Anlageband. Berlin, Sittenfeld, 1899, S. 2238–2239. — *406.*

Gesetz gegen die gemeingefährlichen Bestrebungen der Sozialdemokratie. Vom 21. October 1878. — In: «Reichs-Gesetzblatt», Berlin, 1878, N 34, S. 351–358. — *12, 27, 49.*

[Höchberg, K., Schramm, K., Bernstein, E.] Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland. Kritische Aphorismen. — In: Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Hrsg. von Richter. Jg. I. Hft. 1. Zürich, 1879, S. 75–96. — *49.*

Ignotus. [Martow, L.] In Sachen «Vorwärts» gegen «Sarja». — In: «Vorwärts», Berlin, 1902, N 46, 23. Februar, I. Beilage, S. 3. — *191.*

Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Hrsg. von Richter. Jg. I. Hft. 1. Zürich–Oberstrass, Körber, 1879, S. 75–96. — *49.*

* *Kautsky, K. Die Agrarfrage.* Eine Übersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik der Sozialdemokratie. Stuttgart, Dietz, 1899. VIII, 451 S. — *319, 347.*

— *Finis Poloniae?* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II Nr 42, S. 484–491; N 43, S. 513–525. — *321–322.*

— *Der Sozialpatriotismus in Polen.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II, N 41, S. 484–491. — *321.*

Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 3-te Aufl. Hamburg, Meissner, 1885. VI, 108 S. — *8, 175.*

— *[Brief an Bracke].* 5. Mai 1875. — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890–1891, Jg. IX, Bd. I, N 18, S. 562. — *24, 62.*

— *Zur Kritik der Hegelschen Rechts-Philosophie.* Einleitung. — In: «Deutsch Französische Jahrbücher», Paris, 1844, Lfg. 1–2, S. 71–85. — *336.*

— *Zur Kritik des sozialdemokratischen Parteiprogramms.* — In: «Die Neue Zeit», Stuttgart, 1890–1891, Jg. IX, Bd. I, N 18, S. 561–575. — *236, 437.*

Mehring, F. Geschichte der deutschen Sozialdemokratie. T. 2. Von Lassalles offenem Antwortschreiben bis zum Erfurter Programm. 1863 bis 1891. Stuttgart, Dietz, 1898. VI, 568 S. (In: Die Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen von E. Bernstein, C. Hugo, K. Kautsky, P. Lafargue, F. Mehring, G. Plechanow. Bd. 3, T. 2). — *17, 49.*

Most und Genossen. [Antrag von Most und Genossen auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, polemische Artikel, wie Engels contre Dühring, in Zukunft im «Vorwärts» nicht mehr zu veröffentlichen. 29. Mai 1877]. — In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 65, 6. Juni, S. 2, im Protokoll: Kongress der Sozialdemokraten Deutschlands. — *12.*

Mouvement général de l'épargne en 1899. — «Bulletin de l'Office du travail», Paris, 1901, N 10, octobre, p. 711–712. — *289–290.*

«*Die Neue Zeit*», Stuttgart, 1890–1891, Jg. IX, Bd. I, N 18, S. 561–575. — *24, 62, 236, 437.*

— 1890–1891, Jg. IX, Bd. II, N 51, S. 780–791. — *233–234.*

— 1891–1892, Jg. X, Bd. II, N 49, S. 705–713. — *339.*

— 1894–1895, Jg. XIII, Bd. I, N 10, S. 292–306. — *232.*

— 1894–1895, Jg. XIII, Bd. II, N 27, S. 10–16. — *123.*

— 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II, N 32, S. 176–181; N 33, S. 206–216; N 41, S. 459–470. — *321.*

— 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II, N 42, S. 484–491; N 43, S. 513–525. — *321–322.*

— 1896–1897, Jg. XV, Bd. I, N 6, S. 164–171; N 7, S. 204–213; N 10,

Resolution Bebels [angenommen am 13. Oktober 1899 auf dem parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands zu Hannover].— In: Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Hannover vom 9. bis 14. Oktober 1899. Berlin, «Vorwärts», 1899, S. 243–244. — *13, 20.*

Resolution Bebels zur Bernstein-Debatte [angenommen auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Lübeck vom 22. bis 28. September 1901]. — In: Protokoll über die Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Lübeck vom 22. bis 28. September 1901. Berlin, «Vorwärts»; 1901, S. 99. — *13, 20.*

«*Der Sozialdemokrat*», Zürich–London. — *49.*

Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Reichstages, 10. Legislaturperiode. I. Session 1898/1900. 3-ter Anlageband. Berlin, Sittenfeld, 1899. IV, 1703–2512 S. — *406.*

Struve, P. Die Marxsche Theorie der sozialen Entwicklung. Ein kritischer Versuch. — In: «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik». Bd. 14. Berlin, 1899, S. 658–704. — *41.*

— *[Rezension der Bücher:] Bernstein, Eduard. Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie.* Stuttgart, 1899. X u. 188 S. *Kautsky, Karl. Bernstein und das sozialdemokratische Programm.* Stuttgart, 1899. VIII u. 195 S. — In: «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik». Bd. 14, Berlin, 1899, S. 723–739, in der Rubrik: Literatur. — *41.*

Vahlteich. [Diskussionsbeitrag Vahlteichs auf dem Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands über die Aufnahme der polemischen Artikel von Engels in den «Vorwätrs». 29. Mai 1877]. — In: «Vorwärts», Leipzig, 1877, N 65, 6. Juni, S. 2, im Rubrik: «Kongress der Sozialdemokraten Deutschlands». — *12.*

«*Vorwärts*», Leipzig–Berlin. — *100.*

— Leipzig, 1877, N 1, 3. Januar, S. 1; N 2, 5. Januar, S. 1–2; N 3, 7. Januar, S. 1–2; N 4, 10. Januar, S. 1–2; N 5, 12. Januar, S. 1–2; N 6, 14. Januar, S. 1–2; N 7, 17. Januar, S. 1–2; N 10, 24. Januar, S. 1–2; N 11, 26. Januar, S. 1–2; N 17, 9. Februar, S. 1–3; N 24, 25. Februar, S. 1–2; N 25, 28. Februar, S. 1–3; N 36, 25. März, S. 1–2; N 37, 28. März, S. 1–2; N 44, 15. April, S. 1–2; N 45, 18. April, S. 1–2; N 49, 27. April, S. 1–2; N 50, 29. April, S. 1–2; N 55, 11. Mai, S. 1–2; N 56, 13. Mai, S. 1–3; N 65, 6. Juni, S. 1–2. — *12.*

— Wissenschaftliche Beilage des «Vorwärts», 1877, N 1 u. 2 zu N 87, 27. Juli, S. 1–3; N 3 zu N 93, 10. August, S. 1; N 4 zu N 96, 17. August, S. 1; N 5 zu N 105, 7. September, S. 1; N 6 zu N 108, 14. September, S. 1. — *12.*

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Α

Β

Γ

Ε

Ζ

Τό 1880 ἔφυγε στό ἐξωτερικό ὅπου ξέκοψε γρήγορα ἀπό τόν ναροντνικισμό καί πέρασε στό μαρξισμό. Τό 1883 πῆρε μέρος στή δημιουργία τῆς πρώτης ρωσικῆς μαρξιστικῆς ὀργάνωσης — τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς». Στήν εἰκοσαετία 1880–1900 μεταφράζει στά ρωσικά τήν «Ἀθλιότητα τῆς φιλοσοφίας» τοῦ Κ. Μάρξ, τήν «Ἐξέλιξη τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπό τήν οὐτοπία στήν ἐπιστήμη» τοῦ Φ. Ἔνγκελς, γράφει τό «Δοκίμιο ἱστορίας τῆς Διεθνοῦς ἕνωσης ἐργατῶν» κι ἄλλα ἔργα· συνεργάζεται στίς ἐκδόσεις τῆς ὁμάδας «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», στά περιοδικά «Νόβογε Σλόβο» καί «Ναούτσνογε Ὀμποζρένιγε» ὅπου δημοσιεύει μιά σειρά φιλολογικά-κριτικά ἄρθρα. Τό 1900 ἡ Ζασούλιτς μπαίνει στή σύνταξη τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» καί τοῦ περιοδικοῦ «Ζαριά».

Μετά τό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ ἡ Ζασούλιτς γίνεται μιά ἀπό τίς ἡγετικές φυσιογνωμίες τοῦ μενσεβικισμοῦ, μπαίνει στή σύνταξη τῆς μενσεβίκικης «Ἴσκρα». Τό 1905 ἐπιστρέφει στή Ρωσία· στήν περίοδο τῆς ἀντίδρασης πηγαίνει μέ τούς λικβινταριστές· στά χρόνια τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου 1914–1918 ὑποστηρίζει σοσιαλσωβινιστικές θέσεις. Ἡ στάση της ἀπέναντι στή Μεγάλη Ὀχτωβριανή σοσιαλιστική ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἀρνητική. — *139, 244, 258.*

Ζελιάμποφ, Α. Ι. (1850–1881) — ἐξέχων ρῶσος ἐπαναστάτης, ὀργανωτής καί ἀρχηγός τοῦ κόμματος «Ναρόντναγια βόλια». Ὁ Ζελιάμποφ εἶναι ἕνας ἀπό τούς πρώτους ναρόντνικους πού κατάλαβαν τήν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς πάλης ἐνάντια στόν τσαρισμό, πάλη πού μπορεῖ νά τήν κάνει πετυχημένα μόνο μιά ἰδιαίτερη ὀργάνωση ἐπαναστατῶν. Δεινός ὀργανωτής ὁ Ζελιάμποφ προσπαθοῦσε νά συνενώσει γύρω ἀπό τό κόμμα «Ναρόντναγια βόλια» ὅλους τούς δυσαρεστημένους ἀπό τήν πολιτική τοῦ τσαρισμοῦ, νά δημιουργήσει συνωμοτικές ὁμάδες μέσα στούς φοιτητές, στό στρατό καί στό στόλο. Μεγάλη σημασία ἔδινε ὁ Ζελιάμποφ στήν ἐπαναστατική δουλειά ἀνάμεσα στούς ἐργάτες τῆς πόλης· μέ δική του πρωτοβουλία δημιουργήθηκε γιά πρώτη φορά στή Ρωσία ἐφημερίδα γιά τούς ἐργάτες· ἦταν ἕνας ἀπό τούς συγγραφεῖς τοῦ «Προγράμματος τῶν ἐργατῶν μελῶν τῆς „Ναρόντναγια βόλια“». Ὡστόσο ὁ Ζελιάμποφ δέν καταλάβαινε ἀκόμα τόν ἱστορικό ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀπεῖχε πολύ ἀπό τόν ἐπιστημονικό σοσιαλισμό, πίστευε ὅτι ἡ ταχτική τῆς ἀτομικῆς τρομοκρατίας παίζει τόν ἀποφασιστικό ρόλο στήν πάλη ἐνάντια στήν τσαρική ἀπολυταρχία. Μέ τή δική του καθοδήγηση ὀργανώθηκαν μιά σειρά ἀπόπειρες ἐνάντια στόν Ἀλέξανδρο Β΄. Ὁ Ζελιάμποφ πού εἶχε πιαστεῖ δυό μέρες πρίν ἀπό τήν ἀπόπειρα τῆς 1 τοῦ Μάρτη 1881, δήλωσε ὕστερα ἀπό τή σύλληψη τῶν συντρόφων του ὅτι εἶχε πάρει μέρος στήν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας τοῦ τσάρου. Στό δικαστήριο δέ δέχθηκε συνήγορο καί χρησιμοποίησε τίς ἀγορεύσεις του γιά ἐπαναστατική ζύμωση. Τό δικαστήριο ἔβγαλε καταδικαστική ἀπόφαση καί ὁ Ζελιάμποφ καί οἱ σύντροφοί του ναροντοβόλτσι Περόβσκαγια, Κιμπάλτσιτς, Μιχάηλοφ καί Ρισακόφ ἀπαγχονίστηκαν στίς 3 (15) τοῦ Ἀπρίλη 1881 στό πεδίο στρατιωτικῶν ἀσκήσεων Σεμιόνοφ τῆς Πετρούπολης. — *108, 173.*

Ζόμπαρτ (Sombart), *Βέρνερ* (1863–1941) — γερμανός ἀστός χυδαῖος οἰκονομολόγος, ἐπιφανής θεωρητικός τοῦ γερμανικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ. Καθηγητής τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Μπρεσλάου καί ἀργότερα τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου. Στήν ἀρχή τῆς δράσης του ὁ Ζόμπαρτ εἶναι ἕνας ἀπό τούς ἀντιπροσωπευτικούς τύπους τῶν θεωρητικῶν «τοῦ σοσιαλ-φιλελευθερισμοῦ πού εἶναι πασαλειμμένος καί μ' ἕνα ἐλαφρό χρῶμα μαρξισμοῦ» (Β. Ι.

I

Λ

Ὁ Λασσάλ ἦταν ἕνας ἀπό τούς ἱδρυτές τῆς Γενικῆς γερμανικῆς ἐργατικῆς ἕνωσης (1863). Ἡ δημιουργία τῆς Ἕνωσης εἶχε θετική σημασία γιά τό ἐργατικό κίνημα, ὁ Λασσάλ, ὅμως, πού ἐκλέχθηκε πρόεδρος τῆς Ἕνωσης, τήν ὁδήγησε σέ ὁπορτουνιστικό δρόμο. Οἱ λασσαλικοί περιόριζαν τούς σκοπούς τους στόν ἀγώνα ὑπέρ τῆς εἰρηνικῆς κοινοβουλευτικῆς δράσης καί ὑπολόγιζαν, μέ τή νόμιμη ζύμωση γιά τό γενικό ἐκλογικό δικαίωμα, τή δημιουργία παραγωγικῶν ἑνώσεων, ἐπιχορηγούμενων ἀπό τό κράτος τῶν γιοῦνκερς, νά πετύχουν τή δημιουργία ἑνός «ἐλεύθερου λαϊκοῦ κράτους». Ὁ Λασσάλ ὑποστήριζε τήν πολιτική τῆς συνένωσης τῆς Γερμανίας «ἀπό τά πάνω» κάτω ἀπό τήν ἡγεμονία τῆς ἀντιδραστικῆς Πρωσσίας. Ἡ ὁπορτουνιστική πολιτική τῶν λασσαλικῶν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στή δράση τῆς Ι Διεθνοῦς καί τή δημιουργία πραγματικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος στή Γερμανία, δυσκόλευε τήν καλλιέργεια ταξικῆς συνείδησης στούς ἐργάτες.

Οἱ θεωρητικές καί πολιτικές ἀπόψεις τῶν λασσαλικῶν ἐπικρίθηκαν αὐστηρά ἀπό τούς κλασικούς τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ (βλ. Κ. Μάρξ. «Κριτική τοῦ προγράμματος τῆς Γκότα», Β. Ι. Λένιν. «Κράτος καί ἐπανάσταση» κι ἄλλα ἔργα). — *1, 12, 41.*

Λαφάργκ (Lafargue), *Πώλ* (1842–1911) — διαπρεπής παράγοντας τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ κινήματος πού ἵδρυσε μαζί μέ τόν Γκέντ τό Ἐργατικό κόμμα τῆς Γαλλίας· δημοσιολόγος μέ ταλέντο, ἕνας ἀπό τούς πρώτους ὀπαδούς τοῦ ἐπιστημονικοῦ κομμουνισμοῦ στή Γαλλία, στενός φίλος καί συναγωνιστής τοῦ Κ. Μάρξ καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς.

Ἄρχισε νά παίρνει ἐνεργό μέρος στό ἐργατικό κίνημα ἀπό τό 1866, ὅταν ἔγινε μέλος τῆς Ι Διεθνοῦς, γνωρίστηκε ἀπό κοντά μέ τόν Κ. Μάρξ καί κάτω ἀπό τήν ἐπίδρασή του ἀκολούθησε τό μαρξισμό. Στήν περίοδο τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ ὁ Λαφάργκ ὀργάνωσε βοήθεια πρός τό ἐπαναστατημένο Παρίσι ἀπό τούς νότιους νομούς τῆς Γαλλίας, πῆγε παράνομα στό Παρίσι, ἐνημέρωνε τόν Μάρξ γιά τά γεγονότα τῆς χώρας. Ὕστερα ἀπό τήν ἥττα τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ κατέφυγε στήν Ἱσπανία, καί μετά στήν Πορτογαλία ὅπου ἔκανε δραστήριο ἀγώνα ἐνάντια στόν μπακουνινισμό. Τό 1880 ὁ Λαφάργκ μαζί μέ τόν Γκέντ, μέ τή συνδρομή τοῦ Μάρξ καί τοῦ Ἔνγκελς, ἔγραψε τό πρόγραμμα τοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος· μετά τήν ἀμνήστευση τῶν κομμουνάρων γύρισε στή Γαλλία, ἔγινε διευθυντής τῆς ἐφημερίδας «L'Égalité» («Ἡ Ἰσότητα») — ὀργάνου τοῦ Ἐργατικοῦ κόμματος. Μέσα στή ΙΙ Διεθνῆ ὁ Λαφάργκ ἀγωνίστηκε δραστήρια ἐνάντια στόν ὁπορτουνισμό· χαιρέτησε τήν πρώτη ρωσική μαρξιστική ὀργάνωση — τήν ὁμάδα «Ἀπελευθέρωση τῆς δουλειᾶς», κι ἀργότερα δέν ἔκρυβε τή συμπάθειά του πρός τούς μπολσεβίκους. Στίς πολυάριθμες ἐργασίες του ὁ Λαφάργκ προπαγάνδιζε καί ὑπεράσπιζε τίς ἰδέες τοῦ μαρξισμοῦ στόν τομέα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας, τῆς γλωσσολογίας· πάλαιβε ἐνάντια στό ρεφορμισμό καί στόν ἀναθεωρητισμό, ἐπικρίνοντας τίς προσπάθειες τῶν μπερνσταϊνικῶν νά κάνουν μιά «σύνθεση» τοῦ μαρξισμοῦ καί τοῦ καντιανισμοῦ. Ὁ Λένιν τόνιζε τή σημασία τῶν φιλοσοφικῶν ἐργασιῶν τοῦ Λαφάργκ γιά τήν κριτική τοῦ ἰδεαλισμοῦ καί τοῦ ἀγνωστικισμοῦ· ὡστόσο οἱ ἐργασίες τοῦ Λαφάργκ δέν εἶναι ἀπαλλαγμένες ἀπό λαθεμένες θεωρητικές θέσεις, καί εἰδικότερα στό ἀγροτικό καί στό ἐθνικό ζήτημα, καθώς καί στό ζήτημα τῶν καθηκόντων τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης.

Ἐπειδή εἶχαν τή γνώμη ὅτι στά γεράματα ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἄχρηστος γιά τήν ἐπαναστατική πάλη, ὁ Λαφάργκ καί ἡ γυναίκα του Λάουρα (δεύτερη κόρη τοῦ Κ. Μάρξ) αὐτοκτόνησαν. Στήν κηδεία τους ἀπομέρους τοῦ ΣΔΕΚΡ

* Τά ὑπογραμμισμένα σέ παρένθεση εἶναι τά πραγματικά ὀνοματεπώνυμα.

δικό-ἐφημερίδα «Γκραζντανίν», τό 1903 ἵδρυσε τά ἀντιδραστικά περιοδικά «Ντομπρό» καί «Ντρούζεσκιγε Ρέτσι». Στίς ἐκδόσεις του πού ἐπιχορηγοῦνταν ἁπλόχερα ἀπό τήν τσαρική κυβέρνηση, ὁ Μεστσέρσκι ἦταν ἐνάντια σ' ὁποιαδήποτε παραχώρηση τῆς κυβέρνησης ὄχι μόνο πρός τούς ἐργάτες, ἀλλά καί πρός τή φιλελεύθερη ἀστική τάξη. — *90.*

Μιλλεράν (Millerand), *'Αλεξάντρ 'Ετιέν* (1859–1943) — γάλλος πολιτικός παράγοντας· στά 1880–1890 μικροαστός ριζοσπάστης, στή δεκαετία 1890–1900 προσχωρεῖ στούς σοσιαλιστές καί μπαίνει ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁπορτουνιστικοῦ ρεύματος μέσα στό γαλλικό σοσιαλιστικό κίνημα. Τό 1899 μπαίνει στήν ἀντιδραστική ἀστική κυβέρνηση τοῦ Βαλντέκ-Ρουσσώ ὅπου συνεργάζεται μέ τόν δήμιο τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ στρατηγό Γκαλιφέ. 'Ο Β. Ι. Λένιν ξεσκέπασε τό μιλλερανισμό σάν προδοσία τῶν συμφερόντων τοῦ προλεταριάτου, σάν πραχτική ἔκφραση τοῦ ἀναθεωρητισμοῦ καί ἀποκάλυψε τίς κοινωνικές του ρίζες.
"Υστερα ἀπό τή διαγραφή του τό 1904 ἀπό τό σοσιαλιστικό κόμμα ὁ Μιλλεράν σχημάτισε μαζί μέ τούς πρώην σοσιαλιστές (Μπριάν, Βιβιανί) τό κόμμα τῶν «ἀνεξάρτητων σοσιαλιστῶν». Στά 1909–1910, 1912–1913, 1914–1915 κατεῖχε διάφορες ὑπουργικές θέσεις. Μετά τή Μεγάλη 'Οχτωβριανή σοσιαλιστική ἐπανάσταση ὁ Μιλλεράν ἦταν ἕνας ἀπό τούς ὀργανωτές τῆς ἀντισοβιετικῆς ἐπέμβασης· στά 1920–1924 γίνεται πρόεδρος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Τόν 'Ιούνη τοῦ 1924, ὕστερα ἀπό τήν ἐκλογική νίκη τῶν ἀριστερῶν ἀστικῶν κομμάτων πού ἀρνήθηκαν νά συνεργαστοῦν μαζί του, ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ. Τό 1925 καί τό 1927 ἐκλέχτηκε γερουσιαστής. —*7, 8.*

Μιούλμπεργκερ (Mülberger), *"Αρτουρ* (1847–1907) — γερμανός μικροαστός δημοσιολόγος, ὀπαδός τοῦ Προυντόν, γιατρός. Τό 1872 δημοσίευσε στήν ἐφημερίδα «Der volksstaat» («Λαϊκό κράτος»), κεντρικό ὄργανο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας, μιά σειρά ἄρθρα γιά τό στεγαστικό ζήτημα πού προκάλεσαν δριμύτατη κριτική ἀπό τήν πλευρά τοῦ Φ. "Ενγκελς. Συνεργαζόταν στό ὁπορτουνιστικό περιοδικό τοῦ Χέχμπεργκ «Die Zukunft» («Τό Μέλλον»), ἔγραψε κάμποσες ἐργασίες γιά τήν ἱστορία τῆς κοινωνικῆς σκέψης τῆς Γαλλίας καί τῆς Γερμανίας, πολεμοῦσε τό μαρξισμό. — *12.*

Μίσκιν, Ι. Ν. (1848–1885) — ἐπιφανής παράγοντας τοῦ ναροντνικιστικοῦ κινήματος, τυπογράφος τό ἐπάγγελμα. Τό 1873 ἄνοιξε στή Μόσχα νόμιμο τυπογραφεῖο ὅπου τυπωνόταν μυστικά παράνομη φιλολογία. Τό 1875 ἀποπειράθηκε νά ἀπελευθερώσει ἀπό τήν ἐξορία τόν Ν. Γ. Τσερνισέβσκι, ἀπέτυχε, διέφυγε, ἀλλά πιάστηκε καί παραπέμφθηκε σέ δίκη μέ τήν «ὑπόθεση τῶν 193». Στό δικαστήριο ἐκφώνησε ἕνα φλογερό ἐπαναστατικό λόγο, καταδικάστηκε σέ 10 χρόνια καταναγκαστικά ἔργα καί στάλθηκε στή Σιβηρία. Στό δρόμο γιά ἐκεῖ, τό φθινόπωρο τοῦ 1881, ὁ Μίσκιν ἔβγαλε λόγο στήν κηδεία τοῦ ἐπαναστάτη ναρόντνικου Λ. Α. Ντμοχόβσκι, καί γι' αὐτό καταδικάστηκε σέ ἄλλα 15 χρόνια καταναγκαστικά ἔργα. Τό 1882 δραπέτευσε ἀπό τό κάτεργο τοῦ ποτ. Κάρα, ἀλλά πιάστηκε στό Βλαδιβοστόκ. 'Αργότερα ὁ Μίσκιν μεταφέρθηκε στό φρούριο Πετροπάβλοβσκ, καί τό 1884 στό Σλίσσελμπουργκ ὅπου στίς 26 τοῦ Γενάρη (7 τοῦ Φλεβάρη) 1885 τουφεκίστηκε γιατί πρόσβαλε ἕνα δεσμοφύλακα. — *108.*

Μίτσελ (Mitchell), *'Ισαάκ* (γεννήθηκε τό 1867) — δραστήριος παράγον-

ση τῆς Δρέσδης, πιάνεται καί τό 1851 παραδίνεται στήν τσαρική κυβέρνηση. Τόν καιρό τῆς φυλάκισής του στό φρούριο τοῦ Πετροπάβλοβσκ — καί μετά στό φρούριο τοῦ Σλίσσελμπουργκ — γράφει τήν «'Εξομολόγησή» του πρός τόν Νικόλαο Α΄ καί τό γράμμα μετανοίας πρός τόν 'Αλέξανδρο Β΄ ὅπου ἀποκηρύσσει τίς ἐπαναστατικές του ἀντιλήψεις· τό 1857 ἐξορίζεται ἰσόβια στή Σιβηρία ἀπ' ὅπου τό 1861 δραπετεύει στό ἐξωτερικό. Ὁ Μπακούνιν βοηθᾶ τήν πολωνική ἀπελευθερωτική ἐξέγερση τοῦ 1863-1864. 'Από τό 1868 παίρνει μέρος στή δράση τῆς Ι Διεθνοῦς, μέσα στήν ὁποία οργάνωσε τή μυστική ἕνωση τῶν ἀναρχικῶν («Ἕνωση τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας»)· προσπάθησε νά τήν ἀντιτάξει στή Διεθνῆ καί νά πάρει τήν καθοδήγηση τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου στά χέρια του, χωρίς νά διστάζει νά χρησιμοποιεῖ «ὁποιοδήποτε μέσο, ὁποιαδήποτε δολιότητα· τό ψέμα, ἡ συκοφαντία, ὁ ἐκφοβισμός, τό πισόπλατο χτύπημα — ὅλα αὐτά ἀποτελοῦσαν ἐξίσου χαρακτηριστικά του γνωρίσματα» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, τόμος XIII, μέρος 2, ρωσ. ἔκδ., 1940, σελ. 539). Μέ τήν ἐπιμονή τοῦ Μάρξ ὁ Μπακούνιν διαγράφεται τό 1872 ἀπό τή Διεθνῆ γιά διαλυτική δουλειά.

«Ὁ Μπακούνιν, — ἔγραφε ὁ Ἔνγκελς, — ἔχει μιά ἰδιόμορφη θεωρία, ἕνα μίγμα προυντονισμοῦ καί κομμουνισμοῦ. . .» (Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Διαλεχτά γράμματα, ρωσ. ἔκδ., 1953, σελ. 277). Ὁ Μπακούνιν συνδύαζε τήν ἰδέα τῆς συλλογικῆς ἰδιοχτησίας στά μέσα παραγωγῆς μέ τήν ἀναρχική «ἀπόλυτη ἐλευθερία» τοῦ ἀτόμου. 'Εκφράζοντας τά συμφέροντα τοῦ λοῦμπεν προλεταριάτου καί τῆς μικροαστικῆς τάξης, ζητοῦσε τήν κατάργηση τοῦ κράτους, θεωροῦσε τό κράτος κι ὄχι τό κεφάλαιο κύρια πληγή τῆς ἀστικῆς κοινωνίας. Ὁ Μπακούνιν δέν παραδεχόταν τόν κοσμοϊστορικό ρόλο τοῦ προλεταριάτου καί θεωροῦσε τίς καθυστερημένες χῶρες ὅπου ὑπερτεροῦσε ἡ ἀγροτιά, σάν τίς πιό κατάλληλες γιά τήν ἀναρχική κοινωνική ἐπανάσταση. 'Αποτέλεσμα τῆς ἐπανάστασης ἔπρεπε νά εἶναι ἡ «ἐξίσωση τῶν τάξεων», ἡ συνένωση τῶν «ἐλεύθερων κοινοτήτων». Ὁ Κ. Μάρξ καί ὁ Φ. Ἔνγκελς πάλαιψαν ἀποφασιστικά ἐνάντια στόν Μπακούνιν, ξεσκέπασαν τήν ἀντιδραστική οὐσία τοῦ μπακουνινισμοῦ πού ἀποτελοῦσε — κατά τόν ορισμό τοῦ Β. Ι. Λένιν — τήν κοσμοθεωρία «τοῦ μικροαστοῦ πού δέν ἔχει πιά ἐλπίδα σωτηρίας» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 18ος, σελ. 11). — *26.*

Μπαλμασόφ, Σ. Β. (1882–1902) — φοιτητής τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Καζάν καί ὕστερα τοῦ Κιέβου, δραστήριος ἀγωνιστής τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος. Τό Γενάρη τοῦ 1901 πιάνεται καί μαζί μέ τούς 183 φοιτητές τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Κιέβου ἐπιστρατεύεται. Τό καλοκαίρι τοῦ 1901 μπαίνει στούς ἐπαναστατικούς ὁμίλους τῆς Κριμαίας καί τοῦ Χαρκόβου· τό Σεπτέμβρη ἐγγράφεται ξανά στό πανεπιστήμιο τοῦ Κιέβου ὅπου συνεχίζει τήν ἐπαναστατική του δράση, ἀποχτᾶ στενές σχέσεις μέ τούς ἐσέρους καί μπαίνει στή «Μαχητική ὀργάνωσή» τους. Στίς 2 (15) τοῦ 'Απρίλη 1902 σέ ἔνδειξη διαμαρτυρίας γιά τούς σκληρούς διωγμούς τῆς κυβέρνησης πού ἀπέβλεπαν στήν κατάπνιξη τοῦ κοινωνικοῦ κινήματος τῆς χώρας, ὁ Μπαλμασόφ σκότωσε τόν ὑπουργό τῶν ἐσωτερικῶν Σιπιάγκιν. Ἡ δολοφονία τοῦ Σιπιάγκιν ἦταν ἡ πρώτη τρομοκρατική πράξη τῆς «Μαχητικῆς ὀργάνωσης» τῶν ἐσέρων. Ἔπειτα ἀπό καταδικαστική ἀπόφαση τοῦ Πρωτοδικείου τῆς Πετρούπολης, ὁ Μπαλμασόφ ἐκτελέστηκε στό φρούριο τοῦ Σλίσσελμπουργκ στίς 3 (16) τοῦ Μάη 1902. — *372, 379, 381, 385.*

Μπάλχορν (Balhorn), *Γιόχαν* — γερμανός βιβλιοεκδότης τοῦ XVI αἰώνα. — *68.*

Μπαμπέφ (Babeuf), *Γράκχος* (τό πραγματικό του ὄνομα *Φρανσουά Νοέλ*) (1760–1797) — γάλλος ἐπαναστάτης, διακεκριμένος ἐκπρόσωπος τοῦ οὐτοπικοῦ ἰσοπεδωτικοῦ κομμουνισμοῦ. Ἐπεξεργάστηκε ἕνα πρόγραμμα κομμουνιστικῆς ἀναδιάρθρωσης τῆς κοινωνίας, ζητοῦσε τήν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας, τήν ἐγκαθίδρυση γενικῆς πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς ἰσότητας, θεωροῦσε ὅτι κάθε ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος νά δουλεύει καί νά παίρνει μέρος στή διοίκηση τῆς κοινωνίας. Τόν καιρό τῆς ἀντίδρασης τοῦ Θερμιδόρ ὀργανώνει μιά μυστική ἑταιρία (τή λεγόμενη «συνωμοσία τῶν ἴσων»), πού προετοιμάζει ἔνοπλη ἐξέγερση γιά τήν ἐγκαθίδρυση ἐπαναστατικῆς διχτατορίας πού θά ὑπεράσπιζε τά συμφέροντα τῶν πλατιῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ὁ Μπαμπέφ καί οἱ ὀπαδοί του, οἱ μπαμπεφικοί προπαγάνδιζαν τίς ἀπόψεις τους μέ τά περιοδικά τους ὄργανα «Tribun du Peuple» («Ὁ Λαϊκός κῆρυξ») καί «L' Eclaireur» («Ὁ Πρόσκοπος»). Ἡ «συνωμοσία» ἀνακαλύφθηκε καί στίς 27 τοῦ Μάη (ν. ἡμ.) 1797 ὁ Μπαμπέφ ἐκτελέστηκε. — *397*.

Μπαστιά (Bastiat), *Φρίντριχ* (1801–1850) — γάλλος χυδαῖος οἰκονομολόγος. Ἔβλεπε τίς σχέσεις τῶν τάξεων τῆς ἀστικῆς κοινωνίας σάν ἀνταλλαγή ὑπηρεσιῶν, θεωροῦσε τίς κεφαλαιοκρατικές σχέσεις σάν «φυσικές» σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, κήρυχνε τήν ἁρμονία τῶν συμφερόντων τῆς ἐργασίας καί τοῦ κεφαλαίου, προσπαθοῦσε ν' ἀποδείξει ὅτι τό μερίδιο πού παίρνει ἡ ἐργατική τάξη ἀπό τό ἐθνικό εἰσόδημα μεγαλώνει ἀνάλογα μέ τήν πρόοδο τῆς τεχνικῆς. Ὁ Κ. Μάρξ χαρακτήρισε τόν Μπαστιά σάν τόν «πιό ρηχό καί, γιά τό λόγο αὐτό, τόν πιό ἐπιτυχῆ ἐκπρόσωπο τῆς χυδαίας οἰκονομικῆς ἀπολογητικῆς» («Τό Κεφάλαιο», ρωσ. ἔκδ., 1955, τόμος 1, σελ. 13). Τίς θεωρίες του τίς χρησιμοποιοῦν οἱ σύγχρονοι ὑπερασπιστές τοῦ καπιταλισμοῦ. Τά βασικά ἔργα τοῦ Μπαστιά εἶναι: «Οἰκονομικές σοφιστεῖες» (1846) καί «Οἰκονομικές ἁρμονίες» (1849). — *293*.

Μπελίνσκι, Β. Γ. (1811-1848) — μεγάλος ρῶσος ἐπαναστάτης δημοκράτης, κριτικός καί δημοσιολόγος, ὑλιστής φιλόσοφος. Στήν περίοδο 1833–1836 συνεργαζόταν στό περιοδικό «Τελεσκόπ»· στά 1838–1839 διεύθυνε τό περιοδικό «Μοσκόβσκι Ναμπλιουντάτελ», ἦταν συντάχτης τῆς φιλολογικῆς-κριτικῆς στήλης τοῦ περιοδικοῦ «Ὀτέτσεστβεννιγε Ζαπίσκι» (1839–1846) καί ἀπό τό 1847 ἔγινε συνεργάτης καί θεωρητικός καθοδηγητής τοῦ περιοδικοῦ «Σοβρεμέννικ». Στίς 3 τοῦ Ἰούλη 1847 ἔγραψε ἀπό τό ἐξωτερικό τό περίφημο «Γράμμα πρός τόν Γκόγκολ», «ἕνα ἀπό τά καλύτερα ἔργα τοῦ παράνομου δημοκρατικοῦ τύπου πού διατηροῦν τήν τεράστια σημασία τους καί τή ζωντάνια τους ἀκόμα καί σήμερα» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 20ός, σελ. 223–224). Ὁ Μπελίνσκι πέρασε ἕνα πολυσύνθετο καί ἀντιφατικό δρόμο ἰδεολογικῆς ἐξέλιξης ἀπό τόν ἰδεαλισμό στόν ὑλισμό, ἀπό τό διαφωτισμό στόν ἐπαναστατικό δημοκρατισμό. Ἦταν σοσιαλιστής, θεωρητικός τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν πού ξεσηκώνονταν στόν ἀγώνα ἐνάντια στή δουλοπαροικία, ἀλλά ὁ σοσιαλισμός του εἶχε οὐτοπικό χαρακτήρα. Ὁ Μπελίνσκι ἔβαλε τίς βάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς δημοκρατικῆς αἰσθητικῆς καί τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς. Στά ἄρθρα του γιά τόν Πούσκιν, τόν Λέρμοντοφ καί τόν Γκόγκολ στίς ἀνασκοπήσεις τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας πού ἔκανε ἀπό τό 1840 ὥς τό 1847, ὁ Μπελίνσκι ἔδειξε τήν πρωτοτυπία καί τό μεγαλεῖο τῆς ρωσικῆς φιλολογίας, ἀποκάλυψε τό ρεαλισμό καί τή λαϊκότητά της. Ἡ δράση τοῦ Μπελίνσκι εἶχε τεράστια ἐπίδραση στήν παραπέρα ἐξέλιξη

τή σειρά τῶν ἄρθρων «Προβλήματα τοῦ σοσιαλισμοῦ» πού βγῆκαν κατόπιν σέ βιβλίο μέ τόν τίτλο «Οἱ προϋποθέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τά καθήκοντα τῆς σοσιαλδημοκρατίας» (1899) ὅπου ἀναθεωρεῖ ἀνοιχτά τίς φιλοσοφικές, οἰκονομικές καί πολιτικές βάσεις τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ. Ὁ Μπέρνσταϊν ἀρνοῦνταν τή μαρξιστική θεωρία τῆς ταξικῆς πάλης, τή διδασκαλία τῆς ἀναπόφευχτης κατάρευσης τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης καί τῆς διχτατορίας τοῦ προλεταριάτου. «Γιά τήν ἐπανάσταση τοῦ προλεταριάτου ὁ ὀπορτουνιστής ξέμαθε καί νά σκέφτεται», — ἔγραφε ὁ Β. Ι. Λένιν, ἔχοντας ὑπόψη του τόν Μπέρνσταϊν (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 25ος, σελ. 400). Ὁ Μπέρνσταϊν ἀνακήρυξε σάν μοναδικό καθῆκον τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τήν πάλη γιά μεταρυθμίσεις πού ἀποβλέπουν στή «βελτίωση» τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τῶν ἐργατῶν μέσα στόν καπιταλισμό, διατύπωσε τήν ὀπορτουνιστική φόρμουλα: «τό κίνημα εἶναι τό πᾶν, ὁ τελικός σκοπός δέν εἶναι τίποτα».

Οἱ θεωρητικές ἀντιλήψεις καί ἡ πραχτική ὀπορτουνιστική δράση τοῦ Μπέρνσταϊν καί τῶν ὀπαδῶν του κατέληξαν στήν ἀνοιχτή προδοσία τῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξης πού ὁλοκληρώθηκε μέ τή χρεοκοπία τῆς ΙΙ Διεθνοῦς. Στά ἑπόμενα χρόνια ὁ Μπέρνσταϊν συνέχισε τόν πόλεμο ἐνάντια στό μαρξισμό, καί κήρυχνε τήν ὑποστήριξη τῆς πολιτικῆς τῆς ἰμπεριαλιστικῆς ἀστικῆς τάξης. — *7, 8, 13, 18, 20,21, 49, 64, 292, 308.*

Μπερντιάγεφ, Ν. Α. (1874–1948) — ἀντιδραστικός φιλόσοφος-ἰδεαλιστής καί μυστικιστής. Στά τέλη τῆς δεκαετίας 1890–1900 βοηθοῦσε τήν ὀργάνωση τοῦ Κιέβου «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης», καί γιά τήν ὑπόθεση αὐτῆς τῆς Ἕνωσης τό 1900 ἐξορίστηκε στό κυβερνεῖο τῆς Βόλογκντα. Ἀπό τίς πρῶτες ἀκόμα φιλολογικές του ἐργασίες προσχώρησε στό «νόμιμο μαρξισμό», ἔκανε μιά νεοκαντιανή ἀναθεώρηση τῆς διδασκαλίας τοῦ Μάρξ, καί μετά ἔγινε ἀνοιχτός ἐχθρός τοῦ μαρξισμοῦ. Τό 1905 μπῆκε στό κόμμα τῶν καντέτων· στά χρόνια τῆς ἀντίδρασης ἦταν ἕνας ἀπό τούς ἐκπροσώπους τοῦ θρησκευτικοῦ-φιλοσοφικοῦ ρεύματος θεοαναζήτησης, ἔπαιρνε μέρος στήν ἔκδοση τῆς ἀντεπαναστατικῆς συλλογῆς «Βέχι». Μετά τήν Ὀχτωβριανή ἐπανάσταση ἔγινε ἀπολογητής τοῦ φεουδαρχισμοῦ καί τοῦ μεσαιωνικοῦ σχολαστικισμοῦ, γιατί πίστευε πώς ἀποτελοῦν τή μοναδική σωτηρία ἀπό τόν ἀναπτυσσόμενο κομμουνισμό. Τό 1922 γιά τήν ἀντεπαναστατική του δράση ἀπελάθηκε στό ἐξωτερικό· ἐκεῖ συνέχισε τό κήρυγμα τοῦ φιλοσοφικοῦ μυστικισμοῦ, ἦταν ἕνας ἀπό τούς θεωρητικούς τῆς ἀντεπανάστασης. — *183, 258.*

Μπογκολέποφ, Ν. Π. (1846–1901) — ὑπουργός τῆς ἐθνικῆς παιδείας ἀπό τό 1898. Μέ πρωτοβουλία δική του στίς 29 τοῦ Ἰούλη 1899 ἐπιβλήθηκε στά ἀνώτερα ἐκπαιδευτικά ἱδρύματα ὁ «Προσωρινός κανονισμός», σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ὁ ὑπουργός τῆς ἐθνικῆς παιδείας μποροῦσε νά ἐπιστρατεύει τούς φοιτητές πού παίρνανε μέρος σέ φοιτητικές ταραχές. Ὁ Μπογκολέποφ ὀργάνωσε σύστημα πολιτικῆς παρακολούθησης κι ἐπίβλεψης τῶν σπουδαστῶν. Μέ διαταγή του τό 1901 ἐπιστρατεύθηκαν στήν ἀρχή 183 φοιτητές τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Κιέβου καί μετά 28 φοιτητές τῆς Πετρούπολης. Τά μέτρα αὐτά προκάλεσαν μεγάλη δυσαρέσκεια ἀνάμεσα στούς φοιτητές καί τό μίσος ἐνάντια στόν ἐμπνευστή τους. Στίς 14 (27) τοῦ Φλεβάρη 1901 ὁ φοιτητής Καρπόβιτς ἀποπειράθηκε νά σκοτώσει τόν Μπογκολέποφ πού τραυματίστηκε βαριά καί σέ λίγο πέθανε. — *277, 281.*

Ν

άγγλοι κοινωνικοί παράγοντες, ρεφορμιστές. Έγραψαν μαζί μιά σειρά έργα σχετικά μέ τήν ίστορία καί τή θεωρία τοῦ ἀγγλικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Τό βιβλίο τους «Industrial Democracy» (1897) βγῆκε τό 1900–1901 μεταφρασμένο στά ρωσικά μέ τόν τίτλο «Ἡ θεωρία καί ἡ πράξη τοῦ ἀγγλικοῦ τρεϊντγιουνιονισμοῦ»· ὁ πρῶτος τόμος μεταφράστηκε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν καί ἡ μετάφραση τοῦ δεύτερου τόμου θεωρήθηκε ἀπό τόν ἴδιο. Οἱ Οὐέμπ, σάν ἰδεολογικοί ἐκπρόσωποι τῆς μικροαστικῆς τάξης καί τῆς ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας, κήρυχναν στά ἔργα τους τήν ἰδέα τῆς εἰρηνικῆς λύσης τοῦ ἐργατικοῦ ζητήματος μέσα στά πλαίσια τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας. Στά χρόνια τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου πῆραν θέση σοσιαλσωβινιστική. Ὁ Σίντνεϊ Οὐέμπ ἦταν ἕνας ἀπό τούς ἱδρυτές τῆς ρεφορμιστικῆς Φαβιανῆς ἑταιρίας· διετέλεσε μέλος τῆς πρώτης (1924) καί τῆς δεύτερης (1929–1931) κυβέρνησης τῶν ἐργατικῶν. Οἱ Οὐέμπ ἔβλεπαν μέ συμπάθεια τή Σοβιετική Ἕνωση καί τό 1932 ἐπισκέφτηκαν τήν ΕΣΣΔ. — *62, 143–144.*

Π

Π. Μπ. — *βλ.* Ἀξελρόντ, Π. Μπ.

Πάρβους (Γκέλφαντ, Α. Λ.) (1869–1924) — μενσεβίκος· στά τέλη τῆς δεκαετίας 1890–1900 καί στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1900–1910 δούλευε στίς γραμμές τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος τῆς Γερμανίας κι ἀνῆκε στήν ἀριστερή του πτέρυγα· ἦταν διευθυντής τῆς «Sächsische Arbeiter-Zeitung» («Ἐργατική Ἐφημερίδα τῆς Σαξονίας»)· ἔγραψε μιά σειρά ἐργασίες γιά ζητήματα τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας. Μετά τό ΙΙ συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ προσχωρεῖ στούς μενσεβίκους. Στήν περίοδο τῆς πρώτης ρωσικῆς ἐπανάστασης βρίσκεται στή Ρωσία, συνεργάζεται στή μενσεβίκικη ἐφημερίδα «Νατσάλο», τάσσεται ὑπέρ τῆς συμμετοχῆς στή Δούμα τοῦ Μπουλίγκιν, ὑπερασπίζει τήν ταχτική τῶν μικροσυμφωνιῶν μέ τούς καντέτους κτλ. Ὁ Πάρβους ἔβγαλε τήν ἀντιμαρξιστική «θεωρία τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης» πού κατοπινά ὁ Τρότσκι τή μετέτρεψε σέ ὄργανο πάλης ἐνάντια στό λενινισμό. Στά χρόνια τῆς ἀντίδρασης ἀποχωρεῖ ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία· τήν περίοδο τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου εἶναι σοσιαλσωβινιστής, πράχτορας τοῦ γερμανικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἀσχολεῖται μέ μεγάλες κερδοσκοπικές ἐπιχειρήσεις, πλουτίζοντας μέ τίς πολεμικές παραγγελίες. Ἀπό τό 1915 ἔβγαζε τό περιοδικό «Die Glocke» («Καμπάνα») — ὄργανο «ἀποστασίας καί βρωμεροῦ λακεδισμοῦ στή Γερμανία» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 21ος, σελ. 385). — *190.*

Πίσαρεφ, Ντ. Ι. (1840–1868) — ἐπιφανής ρῶσος ἐπαναστάτης-δημοκράτης, δημοσιολόγος κριτικός καί ὑλιστής φιλόσοφος. Ὅταν τό 1861 τέλειωσε τό πανεπιστήμιο τῆς Πετρούπολης ἔγινε ὁ οὐσιαστικός καθοδηγητής τοῦ πρωτοπόρου περιοδικοῦ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς «Ρούσκογε Σλόβο». Στίς 2 (14) τοῦ Ἰούλη 1862 πιάστηκε γιά ἕνα ἄρθρο πού ἔριχνε τό σύνθημα τῆς ἀνατροπῆς τῆς ἀπολυταρχίας (τό ἄρθρο ἐπρόκειτο νά τυπωθεῖ σέ παράνομο τυπογραφεῖο). Ἔμεινε τεσσεράμιση χρόνια κλεισμένος στό φρούριο τοῦ Πετροπάβλοβσκ ὅπου ἔγραψε μιά σειρά ἄρθρα γιά ζητήματα τῆς λογοτεχνίας, τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλοσοφίας. Ὅταν βγῆκε ἀπό τό φρούριο, τό Νοέμβρη τοῦ 1866, συνεργαζόταν στά περιοδικά «Ντιέλο» καί «Ὀτέτσεστβεννιγε Ζαπίσκι». Στίς ἐργασίες του ὁ Πίσαρεφ ξεσκέπαζε καί τό καθε-

Ρ

σμένη σέ συνεταιρικές άρχές. Ό Σαίν-Σιμόν είχε τή γνώμη ότι στή νέα κοινωνία όλοι πρέπει νά έργάζονται κι ότι ό ρόλος τών άνθρώπων πρέπει νά άντιστοιχεΐ στίς έπιτυχίες πού θά έχει ό καθένας τους στήν έργασία· έριξε τήν ίδέα τής συνεργασίας τής βιομηχανίας καί τής έπιστήμης, τής συγκεντρωτικής καί σχεδιασμένης παραγωγής. Γιά τόν Σαίν-Σιμόν, όμως, όπως έγραφε ό Ένγκελς, «έκτός άπό τήν προλεταριακή κατεύθυνση είχε άκόμα μιά όρισμένη σημασία καί ή άστική κατεύθυνση» («Άντι-Ντύρινγκ», ρωσ. έκδ., 1957, σελ. 18). Ό Σαίν-Σιμόν ύπέθετε ότι στή μελλοντική κοινωνία θά μείνουν άθιχτα ή άτομική ίδιοχτησία καί τά ποσοστά τοΰ κεφαλαίου, ήταν ένάντια στούς πολιτικούς άγώνες καί στήν έπανάσταση, δέν καταλάβαινε τήν ίστορική άποστολή τοΰ προλεταριάτου, πίστευε ότι οί κυβερνητικές μεταρυθμίσεις καί ή ήθική διαπαιδαγώγηση τής κοινωνίας στό πνεΰμα τής νέας θρησκείας θά όδηγήσουν στήν έξάλειψη τών ταξικών άντιθέσεων, ύπολόγιζε στό κήρυγμα τής άγάπης πρός τό λαό πού άπηύθυνε στούς πλούσιους. Τά βασικά έργα τοΰ Σαίν-Σιμόν είναι: «Γράμματα ένός κατοίκου τής Γενεύης πρός τούς συγχρόνους του» (1802), «Είσαγωγή στά έπιστημονικά έργα τοΰ XIX αίώνα» (1807–1808), «Κατήχηση τών βιομηχάνων» (1823–1824), «Ό νέος χριστιανισμός» (1825) καί άλλα. — *26.*

Σαλτικόφ-Στσεντρίν, Μ. Ε. (1826–1889) — μεγάλος ρώσος σατιρικός συγγραφέας, έπαναστάτης δημοκράτης. Στά έργα του χτύπησε άλύπητα τό άπολυταρχικό δουλοπαροικιακό καθεστώς τής Ρωσίας, δημιούργησε ολόκληρη πινακοθήκη άπό τύπους στενοκέφαλων τσιφλικάδων, έκπροσώπων τής τσαρικής γραφειοκρατίας, δειλών φιλελεύθερων καί γιά πρώτη φορά στή ρωσική λογοτεχνία παρουσίασε τύπους άστών καρχαριών. Γιά τά πρώτα του διηγήματα «Άντιφάσεις» (1847) καί «Μπερδεμένη ύπόθεση» (1848) έκτοπίστηκε τόν Άπρίλη τοΰ 1848 στή Βιάτκα όπου έμεινε πάνω άπό 7 χρόνια. Όταν στίς άρχές τοΰ 1856 γύρισε στήν Πετρούπολη, δημοσίευσε τά «Σκίτσα άπό τά κυβερνεΐα» κι άργότερα, στά 1860–1890, έγραψε μιά σειρά μεγάλα έργα: «Ή ίστορία μιάς πόλης» (1869–1870), «Καλοπροαίρετοι λόγοι» (1872–1876), «Οί κύριοι Γκολοβλιόφ» (1875–1880) καί άλλα. Τόν τύπο τοΰ κύριου ήρωα τοΰ μυθιστορήματος «Οί κύριοι Γκολοβλιόφ» — τοΰ Ίούντουσκα Γκολοβλιόφ — ό Λένιν τόν όνόμασε άθάνατο καί τόν χρησιμοποιοΰσε, όπως καί άλλους τύπους άπό τά έργα τοΰ Σαλτικόφ-Στσεντρίν, έπανειλημμένα στίς έργασίες του, όταν ξεσκέπαζε τίς έχθρικές πρός τό λαό κοινωνικές όμάδες καί πολιτικά κόμματα. Ό Κ. Μάρξ έκτιμοΰσε πολύ τά έργα τοΰ Σαλτικόφ-Στσεντρίν. Τό 1863–1864 ό Σαλτικόφ-Στσεντρίν ήταν ό κυριότερος δημοσιολόγος τοΰ έπαναστατικοΰ-δημοκρατικοΰ περιοδικοΰ «Σοβρεμέννικ» κι άπό τό 1868 μέλος τής σύνταξης τοΰ περιοδικοΰ «Ότέτσεστβεννιγε Ζαπίσκι». Μετά τό θάνατο τοΰ Νεκράσοφ, τό 1878, έγινε διευθυντής τοΰ περιοδικοΰ αύτοΰ καί ό πραγματικός πνευματικός ήγέτης τής δημοκρατικής διανόησης πού συνέχιζε τίς μεγάλες παραδόσεις τής έπαναστατικής δημοκρατίας τής δεκαετίας 1860–1870. — *134.*

Σβάιτσερ (Schweitzer), *Γιόχαν Μπαπτίστ* (1833–1875) — γερμανός κοινωνικός παράγοντας καί συγγραφέας, όπαδός τοΰ Φ. Λασσάλ, δικηγόρος. Άρχισε τήν πολιτική του δράση σάν φιλελεύθερος· κάτω άπό τήν έπίδραση τοΰ Λασσάλ προσχώρησε στό έργατικό κίνημα. Άπό τό 1864 διεύθυνε τό κεντρικό όργανο τής Γενικής γερμανικής έργατικής ένωσης — τήν έφημερίδα «Der Sozial-Democrat» («Ό Σοσιαλδημοκράτης»), τό 1867 έκλέχτηκε πρόεδρος τής Ένωσης. Ό Σβάιτσερ άκολουθοΰσε τή λασσαλική όπορτουνιστι-

στούς γερμανούς ἐργάτες καί βιοτέχνες γιά τή δημιουργία συνεταιρικῶν ἑνώσεων καί πιστωτικῶν ταμιευτηρίων. Σ' αὐτά ἔβλεπε τό δρόμο γιά τήν ἐπικράτηση τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης μέσα στά πλαίσια τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας. Ὁ Κ. Μάρξ καί ὁ Φ. Ἔνγκελς χτύπησαν πολλές φορές τίς ἀντιδραστικές ἀπόψεις τοῦ Σοῦλτσε-Ντέλιτς. — *41, 293.*

Σράμ (Schramm), *Κάρλ Ἄουγκουστ* — γερμανός οἰκονομολόγος. Ἄρχισε τήν πολιτική του δράση σάν φιλελεύθερος· στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1870–1880 προσχώρησε στή σοσιαλδημοκρατία. Μαζί μέ τόν Χόχμπεργκ καί τόν Μπέρνσταϊν δημοσίευσε στήν «Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik» («Χρονιάτικη ἐπιθεώρηση τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης καί τῆς πολιτικῆς») τό ἄρθρο «Ἀνασκόπηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος τῆς Γερμανίας». Ἐπικρίνοντας τήν ἐπαναστατική ταχτική τοῦ κόμματος, οἱ ἀρθρογράφοι κήρυχναν τήν ἰδέα τῆς συμμαχίας μέ τήν ἀστική τάξη καί τῆς ὑποταγῆς τῶν συμφερόντων τοῦ προλεταριάτου σ' αὐτήν. Τίς ὀπορτουνιστικές αὐτές ἀπόψεις τίς χτύπησαν ὁ Κ. Μάρξ καί ὁ Φ. Ἔνγκελς. Στά 1884–1886 ὁ Σράμ καταπολέμησε τό μαρξισμό ἀπό τίς στῆλες τοῦ περιοδικοῦ «Die Neue Zeit» («Νέοι Καιροί») καί στό βιβλίο του «Rodbertus, Marx, Lassalle» («Ροντμπέρτους, Μάρξ, Λασσάλ»)· ἀργότερα ἔφυγε ἀπό τή σοσιαλδημοκρατία. — *49.*

Στάκελμπεργκ, Α. Φ. (1808–1865) — ὑπάλληλος τοῦ ὑπουργείου ἐσωτερικῶν, ἀπό τό 1859 ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἀναθεώρησης τῶν καταστατικῶν τῶν ἐργατικῶν καί βιοτεχνικῶν σωματείων. Μέ βάση τά ὑλικά πού συγκέντρωσε στό ἐξωτερικό, ἔγραψε τήν ἐργασία «Ἡ συντεχνιακή ὀργάνωση καί ἡ ἐλευθερία τῆς βιομηχανίας στή Δυτική Εὐρώπη (1864). — *401.*

Σταροβέρ — *βλ.* Πότρεσοφ, Α. Ν.

Σταχόβιτς, Μ. Α. (1861–1923) — μετριοπαθής φιλελεύθερος, στά 1895–1907 προεστός τῶν εὐγενῶν τοῦ κυβερνείου Ὀριόλ, ἔπαιξε ἐξέχοντα ρόλο στό κίνημα τῶν ζέμστβο· βουλευτής τῆς I καί II Κρατικῆς δούμας, μέλος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, στήν ἀρχή ἀνῆκε στό κόμμα τῶν καντέτων, μετά ἦταν ἕνας ἀπό τούς ὀργανωτές τοῦ κόμματος τῶν ὀχτωβριστῶν («Ἕνωση τῆς 17 τοῦ Ὀχτώβρη»). Ὕστερα ἀπό τήν ἐπανάσταση τοῦ Φλεβάρη, τό 1917, στρατηγός-γενικός διοικητής τῆς Φιλλανδίας καί σέ συνέχεια ἀντιπρόσωπος τῆς Προσωρινῆς κυβέρνησης στό ἐξωτερικό. — *268–270, 271.*

Στροῦβε, Π. Μπ. (Ρ. Ν. Σ.) (1870–1944) — ρῶσος ἀστός οἰκονομολόγος καί δημοσιολόγος, στά 1890–1900 εἶναι ὁ ἐπιφανέστερος ἐκπρόσωπος τοῦ «νόμιμου μαρξισμοῦ», συνεργάτης καί διευθυντής τῶν περιοδικῶν «Νόβογε Σλόβο» (1897), «Νατσάλο» (1899) καί «Ζίζν» (1900). Στήν πρώτη του κιόλας ἐργασία: «Κριτικές παρατηρήσεις σχετικά μέ τό πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς Ρωσίας» (1894) ὁ Στροῦβε, κριτικάροντας τό ναροντνικισμό, ἔκανε «συμπληρώσεις» καί «κριτική» στήν οἰκονομική καί φιλοσοφική διδασκαλία τοῦ Κ. Μάρξ, συμμεριζόταν τίς ἀπόψεις τῶν ἐκπροσώπων τῆς χυδαίας ἀστικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, κήρυχνε τό μαλθουσιανισμό. Ὁ Β. Ι. Λένιν ὀνόμασε τόν Στροῦβε «μεγάλο μαέστρο τῆς ἀποστασίας» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 13ος, σελ. 453). Ἦταν ἕνας ἀπό τούς θεωρητικούς καί τούς ὀργανωτές τῆς ἀστικοφιλελεύθερης ὀργάνωσης «Ἕνωση ἀπελευθέρωσης» (1904–1905) καί συντάχτης τοῦ περιοδικοῦ «Ὀσβομποζντένιγε» (1902–1905),

παράνομου ὀργάνου τῆς Ἕνωσης. Μέ τή δημιουργία τό 1905 τοῦ κόμματος τῶν καντέτων ἔγινε μέλος τῆς ΚΕ του. Μετά τήν ἥττα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1905–1907, ὁ Στροῦβε ἔγινε ἡγέτης τῆς δεξιᾶς πτέρυγας τῶν φιλελευθέρων· ἀπό τίς ἀρχές τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου 1914–1918 εἶναι ἕνας ἀπό τούς θεωρητικούς τοῦ ἐπιθετικοῦ ρωσικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ. Μετά τή Μεγάλη Ὀχτωβριανή σοσιαλιστική ἐπανάσταση εἶναι φανατικός ἐχθρός τῆς Σοβιετικῆς ἐξουσίας, μέλος τῆς ἀντεπαναστατικῆς κυβέρνησης τοῦ Βράνγκελ, λευκός ἐμιγκρές. — *16, 41, 64, 183, 274, 317, 357, 378, 380–381, 390, 391, 408–409.*

Στσεντοίν — *βλ.* Σαλτικόφ-Στσεντρίν, Μ. Ε.

Τ

Τκατσόφ, Π. Ν. (1844–1885) — ἕνας ἀπό τούς θεωρητικούς τοῦ ἐπαναστατικοῦ ναροντνικισμοῦ, δημοσιολόγος καί κριτικός. Ἀπό τό 1861 παίρνει δραστήριο μέρος στό φοιτητικό κίνημα, συνεργάζεται σέ μιά σειρά προοδευτικά περιοδικά, καταδιώκεται ἀπό τήν τσαρική κυβέρνηση. Ἀπό τό 1873 εἶναι ἐκπατρισμένος· γιά ὁρισμένο διάστημα συνεργάζεται στό περιοδικό τοῦ Π. Λ. Λαβρόφ «Βπεριόντ!», στήν περίοδο 1875–1881 μαζί μέ μιά ὁμάδα πολωνῶν ἐκπατρισμένων ἐκδίδει τό περιοδικό «Ναμπάτ», τό 1880 συνεργάζεται στήν ἐφημερίδα τοῦ Ο. Μπλανκί «Ni Dieu ni Maître» («Οὔτε θεός οὔτε ἀφέντης»).

Ὁ Τκατσόφ ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ νέου, συγγενικοῦ πρός τό μπλανκισμό, ρεύματος τοῦ ἐπαναστατικοῦ ναροντνικισμοῦ· θεωροῦσε τόν πολιτικό ἀγώνα ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς ἐπανάστασης, ὑποτιμοῦσε ὅμως τόν ἀποφασιστικό ρόλο τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Κατά τή γνώμη τοῦ Τκατσόφ ἡ ἐπαναστατική μειοψηφία πρέπει νά καταλάβει τήν πολιτική ἐξουσία, νά δημιουργήσει νέο κράτος καί νά κάνει ἐπαναστατικούς μετασχηματισμούς πρός τό συμφέρον τοῦ λαοῦ πού δέν ἔχει παρά νά ἐπωφεληθεῖ ἀπό τά ἕτοιμα ἀποτελέσματα. Εἶχε τήν ἐσφαλμένη γνώμη ὅτι τό ἀπολυταρχικό κράτος στή Ρωσία δέν ἔχει κοινωνική βάση καί δέν ἐκφράζει τά συμφέροντα κάποιας τάξης. Κριτική στίς μικροαστικές ἀπόψεις τοῦ Τκατσόφ ἔκανε ὁ Φ. Ἔνγκελς στά ἄρθρα του «Ἡ φιλολογία τῶν ἐμιγκρέδων» (βλ. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς. Ἅπαντα, ρωσ. ἔκδ., 1935, τόμ. XV, σελ. 241–264). Ὁ Τκατσόφ πέρασε στά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του σέ μιά ψυχιατρική κλινική τοῦ Παρισιοῦ ὅπου καί πέθανε. — *175.*

Τολστόι, Λ. Ν. (1828–1910) — μεγαλοφυής ρῶσος συγγραφέας, ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους συγγραφεῖς τοῦ κόσμου πού ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση στήν ἀνάπτυξη τῆς ρωσικῆς καί τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας. Στό ἔργο του ὁ Τολστόι φώτισε τή ζωή τῆς προεπαναστατικῆς Ρωσίας, ἔδοσε τίς πολύπλοκες ἀντιφατικές συνθῆκες κείνου τοῦ καιροῦ πού καθόριζαν τήν ψυχολογία τῶν διαφόρων τάξεων καί τῶν διαφόρων στρωμάτων τῆς ρωσικῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς μετά τή μεταρύθμιση, καθώς καί τή στάση τους στήν ἐπανάσταση τοῦ 1905–1907.

Ὡς πρός τήν καταγωγή καί τήν ἀνατροφή του, ὁ Τολστόι ἀνῆκε στήν ἀνώτερη τσιφλικάδικη ἀριστοκρατία — τήν κυρίαρχη τάξη τῆς Ρωσίας. Ξέκοψε ὅμως ἀπό τίς ἀντιλήψεις τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ κι ἔγινε ὁ ἀδυσώπητος κριτής τοῦ κρατικοῦ καί κοινωνικοοικονομικοῦ καθεστῶτος πού βασιζόταν

στή λογοτεχνία έναν έκπρόσωπο τῆς νέας γενιᾶς, δηλ. έναν έπαναστάτη δημοκράτη-ραζνοτσίντσι («μηδενιστή»). Ἡ έντονη διαμαρτυρία τοῦ Τουργκένιεφ ένάντια στή δουλοπαροικία συνυφαινόταν μέ μετριοπαθεῖς φιλελεύθερες διεκδικήσεις. Ὁ Τουργκένιεφ, ὅπως ἔλεγε ὁ Λένιν, «ἔνιωθε ἕλξη πρός τό μετριοπαθές μοναρχικό καί ἀριστοκρατικό σύνταγμα,... ἀποστροφή πρός τόν μουζίκικο δημοκρατισμό τοῦ Ντομπρολιούμποφ καί τοῦ Τσερνισέβσκι» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 27ος, σελ. 244). — *391.*

Τσερνισέβσκι, Ν. Γ. (1828–1889) — μεγάλος ρῶσος ἐπαναστάτης δημοκράτης, ἐπιστήμονας, συγγραφέας καί κριτικός, ἕνας ἀπό τούς ἐπιφανεῖς προδρόμους τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Ὁ Τσερνισέβσκι ἦταν ὁ ἰδεολογικός ἐμπνευστής καί ὁ ἀρχηγός τοῦ ἐπαναστατικοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος τῆς δεκαετίας 1860–1870 στή Ρωσία. Σάν οὐτοπιστής σοσιαλιστής, πίστευε ὅτι μπορεῖ νά γίνει τό πέρασμα στό σοσιαλισμό μέσω τῆς ἀγροτικῆς κοινότητας, ταυτόχρονα ὅμως, σάν ἐπαναστάτης δημοκράτης, «ἤξερε νά ἐπιδρᾶ πάνω σ' ὅλα τά πολιτικά γεγονότα τῆς ἐποχῆς του μέ πνεῦμα ἐπαναστατικό, διαδίδοντας — παρά τά ἐμπόδια καί τούς φραγμούς τῆς λογοκρισίας — τήν ἰδέα τῆς ἀγροτικῆς ἐπανάστασης, τήν ἰδέα τῆς πάλης τῶν μαζῶν γιά τήν ἀνατροπή ὅλων τῶν παλιῶν ἐξουσιῶν» (Β. Ι. Λένιν. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 17ος, σελ. 97). Τό περιοδικό «Σοβρεμέννικ» πού διεύθυνε ὁ ἴδιος, ἦταν ἡ φωνή τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων τῆς Ρωσίας. Ὁ Τσερνισέβσκι ξεσκέπαζε ἀλύπητα τό δουλοπαροικιακό χαρακτήρα τῆς «ἀγροτικῆς μεταρύθμισης» τοῦ 1861, καλοῦσε τούς ἀγρότες σέ ἐξέγερση. Τό 1862 πιάστηκε ἀπό τήν τσαρική κυβέρνηση καί κλείστηκε στό φρούριο τοῦ Πετροπάβλοβσκ ὅπου ἔμεινε περίπου δυό χρόνια καί μετά καταδικάστηκε σέ ἑφτά χρόνια καταναγκαστικά ἔργα καί σέ ἰσόβια ἐξορία στή Σιβηρία. Μόνο στά γεράματά του ὁ Τσερνισέβσκι ἀπολύθηκε ἀπό τήν ἐξορία. Ὥς τό τέλος τῆς ζωῆς του ἔμεινε φλογερός ἀγωνιστής ἐνάντια στήν κοινωνική ἀνισότητα, ἐνάντια σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς καταπίεσης.

Τεράστιες ἦταν οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Τσερνισέβσκι στήν ἀνάπτυξη τῆς ρωσικῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας. Οἱ φιλοσοφικές του ἀπόψεις ἀποτελοῦσαν τήν κορυφή ὅλης τῆς προμαρξικῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας. Ὁ ὑλισμός τοῦ Τσερνισέβσκι εἶχε ἐπαναστατικό, μαχητικό χαρακτήρα. Ὁ Τσερνισέβσκι χτύπησε ἀλύπητα τίς διάφορες ἰδεαλιστικές θεωρίες καί προσπάθησε νά ἐπεξεργαστεῖ τή διαλεχτική τοῦ Χέγκελ μέ ὑλιστικό πνεῦμα. Στόν τομέα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τῆς ἱστορίας, τῆς αἰσθητικῆς, τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς ὁ Τσερνισέβσκι ἔδοσε πρότυπα διαλεχτικοῦ τρόπου μελέτης τῆς πραγματικότητας. Ὁ Κ. Μάρξ πού εἶχε μελετήσει τά ἔργα τοῦ Τσερνισέβσκι, τά ἐκτιμοῦσε πολύ καί ὀνόμαζε τόν Τσερνισέβσκι μεγάλο ρῶσο ἐπιστήμονα. Ὁ Λένιν ἔγραφε ὅτι ὁ Τσερνισέβσκι εἶναι «ὁ μοναδικός πραγματικά μεγάλος ρῶσος συγγραφέας πού μπόρεσε ἀπό τό 1850 ὥς τό 1888 νά παραμείνει στό ὕψος ἑνός ἀκέραιου φιλοσοφικοῦ ὑλισμοῦ... Μά ὁ Τσερνισέβσκι δέ στάθηκε ἱκανός ἤ, ἀκριβέστερα, δέν μποροῦσε, ἐξαιτίας τῆς καθυστέρησης τῆς ρωσικῆς ζωῆς, νά ὑψωθεῖ ὥς τό διαλεχτικό ὑλισμό τοῦ Μάρξ καί τοῦ Ἔνγκελς» (Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ. τόμ. 14ος, σελ. 346).

Ὁ Τσερνισέβσκι ἔγραψε ὁλόκληρη σειρά ἀπό λαμπρά ἔργα στόν τομέα τῆς φιλοσοφίας, τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τῆς ἱστορίας, τῆς ἠθικῆς, τῆς αἰσθητικῆς. Τά λογοτεχνικά-κριτικά του ἔργα ἄσκησαν τεράστια ἐπίδραση στήν ἀνάπτυξη τῆς ρωσικῆς λογοτεχνίας καί τέχνης. Μέ τό μυθιστόρημα τοῦ Τσερνισέβσκι «Τί νά κάνουμε;» (1863) διαπαιδαγωγήθηκαν πολλές γενιές ἐπαναστατῶν στή Ρωσία καί στό ἐξωτερικό. — *25.*

Τά βασικά ἔργα τοῦ Φουριέ εἶναι: «Θεωρία τῶν τεσσάρων κινήσεων καί τῶν γενικῶν πεπρωμένων» (1808), «Νέος βιομηχανικός κι ἑταιρικός κόσμος...» (1829) καί ἄλλα. — *26*.

Φρέι — *βλ.* Λένιν, Β. Ι.

Χ

Χαλτούριν, Σ. Ν. (1856–1882) — ἕνας ἀπό τούς πρώτους ρώσους ἐργάτες ἐπαναστάτες, ἐπιπλοποιός. Ἀπό τά μέσα τῆς δεκαετίας 1870–1880 παίρνει ἐνεργό μέρος στό ἐργατικό κίνημα, μπαίνει στή ναροντνικιστική «Ἑταιρία τῶν φίλων» πού προσπάθησε νά συνενώσει τούς ἐργατικούς ὁμίλους τῆς Πετρούπολης. Σέ ἀντίθεση ὅμως μέ τούς ναρόντνικους ὁ Χαλτούριν θεωροῦσε τήν πολιτική πάλη σάν τό κύριο καθῆκον τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, καί τό προλεταριάτο πού ἄρχιζε νά γεννιέται, σάν τήν ἀποφασιστική του δύναμη. Μαζί μ' ἕναν ἄλλον ἐπιφανῆ ἐπαναστάτη ἐργάτη, τόν κλειδαρά Β. Π. Ὀμπνόρσκι, ὁ Χαλτούριν ὀργάνωσε τό 1878 τήν παράνομη «Βόρεια ἕνωση τῶν ρώσων ἐργατῶν», προετοίμασε τήν ἔκδοση μιᾶς ἀνεξάρτητης ἐργατικῆς ἐφημερίδας. Τό 1879 τά περισσότερα μέλη τῆς «Ἕνωσης» πιάστηκαν. Ὁ Χαλτούριν πού δέν πιάστηκε, συνδέθηκε μέ τό κόμμα «Ναρόντναγια βόλια» καί μέ τόν καθοδηγητή του Α. Ι. Ζελιάμποφ. Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν ναροντοβόλτσι, ὁ Χαλτούριν πού δούλευε τότε μαραγκός στό Χειμερινό ἀνάκτορο, ὀργάνωσε ἀπόπειρα ἐνάντια στόν τσάρο· στίς 5 (17) τοῦ Φλεβάρη 1880 στό ἀνάκτορο ἔγινε ἔκρηξη, ὡστόσο οὔτε ὁ τσάρος, οὔτε ἡ οἰκογένειά του ἔπαθαν τίποτα. Καταδιωκόμενος ἀπό τήν ἀστυνομία ὁ Χαλτούριν ἐξακολουθοῦσε νά κάνει ἐπαναστατική δουλειά στή Νότια Ρωσία. Τό 1882 μαζί μέ τόν σύντροφό του Ν. Α. Ζελβακόφ ὀργάνωσε στήν Ὀδησσό ἀπόπειρα ἐνάντια στόν στρατιωτικό εἰσαγγελέα στρατηγό Στρέλνικοφ πού ἦταν γνωστός γιά τή σκληρότητά του. Τήν ὥρα τῆς ἀπόπειρας πιάστηκαν καί οἱ δυό καί καταδικάστηκαν ἀπό τό στρατοδικεῖο σέ θάνατο. — *108*.

Χάσελμαν (Hasselmann), *Βίλχελμ* (γεννήθηκε τό 1844) — γερμανός σοσιαλδημοκράτης, ἀργότερα ἀναρχικός. Ἦταν διακεκριμένος παράγοντας τῆς λασσαλικῆς Γενικῆς γερμανικῆς ἐργατικῆς ἕνωσης, διευθυντής τοῦ ὀργάνου της «Der Neue Sozialdemocrat» («Ὁ νέος σοσιαλδημοκράτης»), κι ἀπό τίς στῆλες του πολεμοῦσε τόν Κ. Μάρξ, τόν Φ. Ἔνγκελς καί τούς ὀπαδούς τους στή Γερμανία· τό 1875 ἦταν ἕνας ἀπό τούς πρωτεργάτες τῆς ἑνοποίησης τῶν λασσαλικῶν καί τῶν ἀιζεναχικῶν. Ὕστερα ἀπό τήν ἑνοποίηση ἀρνήθηκε νά δουλέψει στή σύνταξη τοῦ νέου ὀργάνου τοῦ κόμματος — τῆς ἐφημερίδας «Vorwärts» («Ἐμπρός»), ἄρχισε νά βγάζει τήν ἐφημερίδα «Die Rote Fahne» («Ἡ κόκκινη σημαία») καί νά ἐπιτίθεται ἀπό τίς στῆλες της δριμύτατα ἐνάντια στήν πολιτική τοῦ κόμματος. Στήν περίοδο πού ἴσχυε ὁ ἔκτακτος νόμος ἐνάντια στούς σοσιαλιστές, πῆρε ἀνοιχτά ἀναρχικές θέσεις, ἔκοψε οὐσιαστικά κάθε σχέση μέ τό κόμμα, καί στό συνέδριο τοῦ Βίντεν (1880) διαγράφτηκε ἀπό τό κόμμα μαζί μέ τόν Μόστ· ὕστερα ἀπ' αὐτό μετανάστευσε στίς ΕΠΑ κι ἀποτραβήχτηκε ἀπό τό ἐργατικό κίνημα. — *49, 123*.

Χέγκελ (Hegel), *Γκεόργκ Βίλχελμ Φρίντριχ* (1770–1831) — μεγάλος γερμανός φιλόσοφος, ἀντικειμενικός ἰδεαλιστής, θεωρητικός τῆς γερμανικῆς

σμό καί σταμάτησε στό κατώφλι τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ. Τό Γενάρη τοῦ 1847 ὁ Χέρτσεν ἐκπατρίζεται γιατί ἡ τσαρική κυβέρνηση τόν καταδιώκει. Στήν ἀρχή μένει στό Παρίσι καί στή Νίκαια· τό 1852 ὅμως περνᾶ στό Λονδίνο ὅπου ἱδρύει ρωσικό τυπογραφεῖο καί βάζει τά θεμέλια τοῦ ἐλεύθερου ρωσικοῦ τύπου στό ἐξωτερικό. Ἀφοῦ ἔβγαλε μερικές ἐπαναστατικές προκηρύξεις, μπροσοῦρες καί ἄρθρα, ἄρχισε τό 1855 νά ἐκδίδει τό ἡμερολόγιο «Πολιάρναγια Ζβεζντά» κι ἀπό τό 1857 κ' ὕστερα μαζί μέ τόν Ν. Π. Ὀγκαριόφ τό περιοδικό «Κολοκόλ». Ἐπειδή δέν καταλαβαίνει τήν ἀστικοδημοκρατική οὐσία τοῦ κινήματος τοῦ 1848 καί τοῦ προμαρξικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ Χέρτσεν δέν μπορεῖ νά καταλάβει καί τήν ἀστική φύση τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης, ταλαντεύεται ἀνάμεσα στό δημοκρατισμό καί στό φιλελευθερισμό· στά 1860–1870 ὁ Χέρτσεν ἀπομακρύνεται δριστικά ἀπό τόν φιλελευθερισμό καί περνώντας μέ τό μέρος τῆς ἐπαναστατικῆς δημοκρατίας «στρέφει τά βλέμματά του... πρός τή *Διεθνῆ*, ἐκείνη τή Διεθνῆ πού καθοδηγεῖ ὁ Μάρξ». Σέ γράμμα του πρός τόν Ὀγκαριόφ ὁ Χέρτσεν χαιρετίζει τήν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Μάρξ στά ρωσικά.

Ἐκτίμηση τοῦ ρόλου τοῦ Χέρτσεν στήν ἱστορία τοῦ ρωσικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος ἔγινε ἀπό τόν Β. Ι. Λένιν στό ἄρθρο του «Στή μνήμη τοῦ Χέρτσεν» (Βλ. Ἅπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 18ος, σελ. 9–15). — *25.*

Χέχμπεργκ (Höchberg), *Κάρλ* (1853–1885) — γερμανός δεξιός σοσιαλδημοκράτης, δημοσιογράφος, γιός πλούσιου ἐμπόρου. Ἔδινε οἰκονομική ἐνίσχυση στό κόμμα, ἔβγαζε τά περιοδικά «Die Zukunft» («Τό μέλλον») (Βερολίνο, 1877–1878), «Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik» («Χρονιάτικη ἐπιθεώρηση τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης καί τῆς πολιτικῆς») (Ζυρίχη, 1879–1881) καί τό «Staatswirtschaftliche Abhandlungen» («Πολιτικοοικονομικές ἔρευνες») (Λειψία, 1879–1882). Ὕστερα ἀπό τήν ψήφιση τοῦ ἔκτακτου νόμου ἐνάντια στούς σοσιαλιστές δημοσίευσε τό ἄρθρο «Ἀνασκόπηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος τῆς Γερμανίας» πού τό εἶχε γράψει μαζί μέ τόν Σράμ καί τόν Μπέρνσταϊν, ὅπου καταδίκαζε τήν ἐπαναστατική ταχτική τοῦ κόμματος. Οἱ ἀρθρογράφοι κήρυχναν τήν ἰδέα τῆς συμμαχίας μέ τήν ἀστική τάξη καί τῆς ὑποταγῆς σ' αὐτήν, πιστεύοντας ὅτι «ἡ ἐργατική τάξη δέν εἶναι σέ θέση νά πετύχει μόνη της τήν ἀπελευθέρωσή της». Οἱ ὀπορτουνιστικές αὐτές ἀπόψεις προκάλεσαν τήν ἔντονη διαμαρτυρία τοῦ Κ. Μάρξ καί τοῦ Φ. Ἔνγκελς πού δικαιολογημένα τίς εἶδαν σάν προδοσία σέ βάρος τοῦ κόμματος. — *49.*

Χίρς (Hirsch), *Μάξ* (1832–1905) — γερμανός ἀστός οἰκονομολόγος καί δημοσιολόγος, μέλος τοῦ προοδευτικοῦ κόμματος, βουλευτής τοῦ ράιχσταγ. Τό 1859 ἵδρυσε δικό του ἐκδοτικό, στά 1860–1865 ἄρχισε νά δουλεύει στούς συλλόγους ἐργατικῆς μόρφωσης. Τό 1868, ὕστερα ἀπό τήν ἐπίσκεψή του στήν Ἀγγλία, ἵδρυσε μαζί μέ τόν Φράντς Ντοῦνκερ μερικά ρεφορμιστικά συνδικάτα (τά λεγόμενα «συνδικάτα τῶν Χίρς-Ντοῦνκερ»). Στά ἔργα του κήρυχνε τήν ἰδέα τῆς «ἁρμονίας» τῆς ἐργασίας καί τοῦ κεφαλαίου, καταφερόταν ἐνάντια στήν ἐπαναστατική ταχτική τοῦ προλεταριάτου, ὑπεράσπιζε τό ρεφορμισμό. — *37.*

Χόφστεττερ, Ι. Α. (γεννήθηκε τό 1863) — ἐκπρόσωπος τοῦ φιλελεύθερου ναροντνικισμοῦ, πού θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ὀπαδό τοῦ Β. Π. Βοροντσόφ. Κατηγορώντας τούς μαρξιστές ὅτι ἔχουν τήν πρόθεση νά «ἐμφυτεύσουν» τόν καπιταλισμό καί «νά ἐπιταχύνουν τή μετατροπή τῶν ἀγροτῶν σέ ἀχτή-

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ Β. Ι. ΛΕΝΙΝ

(Γενάρης–Αὔγουστος 1902)

Γενάρης–Αὔγουστος. Ὁ Λένιν ζεῖ στό Μόναχο (Γενάρης–Μάρτης) καί μετά στό Λονδίνο. Καθοδηγεῖ τή δουλειά τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα». Ἐπεξεργάζεται τό σχέδιο προγράμματος τοῦ κόμματος.

13 τοῦ Γενάρη (ν. ἡμ.). Ὁ Λένιν γράφει τό προσχέδιο ὁρισμένων ἄρθρων τοῦ πραχτικοῦ μέρους τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Ἀρχές τοῦ χρόνου. Ὁ Λένιν ἀντιγράφει περικοπές ἀπό τό περιοδικό «Die Neue Zeit» («Νέοι καιροί») καί τήν ἐφημερίδα «Vorwärts» («Ἐμπρός»). Ὁρισμένες ἀπ' αὐτές τίς χρησιμοποίησε στό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» καί στήν ἐπεξεργασία τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Ὄχι ἀργότερα ἀπό τίς 8 (21) τοῦ Γενάρη. Ὁ Λένιν κάνει περίληψη τοῦ πρωταρχικοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ ἐργατικοῦ κόμματος τῆς Ρωσίας πού εἶχε γραφεῖ ἀπό τόν Γ. Β. Πλεχάνοφ, ἐπιφέρει σ' αὐτό τροποποιήσεις καί γράφει κριτικές παρατηρήσεις.

Γενάρης, 8 (21). Ὁ Λένιν μιλάει στή συνεδρίαση τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στό Μόναχο, κάνει κριτική στό πρωταρχικό σχέδιο προγράμματος πού εἶχε γραφεῖ ἀπό τόν Γ. Β. Πλεχάνοφ, καί προτείνει τίς τροποποιήσεις καί τίς συμπληρώσεις του σ' αὐτό.

Ὄχι νωρίτερα ἀπό τίς 8 (21) τοῦ Γενάρη. Ὁ Λένιν γράφει τό σχέδιο ἀνακοίνωσης γιά τήν πορεία τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀπό τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα».

Ἀνάμεσα στίς 8 καί 25 τοῦ Γενάρη (21 τοῦ Γενάρη καί 7 τοῦ Φλεβάρη). Ὁ Λένιν γράφει τήν πρώτη παραλλαγή τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ: τό θεωρητικό μέρος, τό ἀγροτικό μέρος καί τήν κατακλείδα.

Γενάρης, 15 (28). Στό φύλλο 15 τῆς «Ἴσκρα» δημοσιεύεται τό ἄρθρο τοῦ Λένιν «Σχετικά μέ τόν κρατικό προϋπολογισμό».

Στά μέσα τοῦ Γενάρη. Ὁ Λένιν τελειώνει τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε; Τά φλέγοντα ζητήματα τοῦ κινήματός μας» πού τό εἶχε ἀρχίσει τό Μάη τοῦ 1901.

Πρίν ἀπό τίς 25 τοῦ Γενάρη (7 τοῦ Φλεβάρη). Τό βιβλίο τοῦ Λένιν «Τί νά κάνουμε;» συζητιέται στή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα».

Γενάρης, 25 (Φλεβάρης, 7). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ στή Γενεύη, τόν πληροφορεῖ ὅτι τοῦ ἔστειλε τό δικό του σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ μέ τίς τροποποιήσεις τοῦ Γ. Ο. Μάρτοφ καί ὅτι τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;» στοιχειοθετεῖται· ρωτάει τί γίνεται μέ τή συγγραφή τοῦ ἄρθρου τοῦ Πλεχάνοφ γιά τό περιοδικό «Ζαριά».

Ἀνάμεσα στίς 25 τοῦ Γενάρη καί στίς 18 τοῦ Φλεβάρη (7 τοῦ Φλεβάρη καί 3 τοῦ Μάρτη). Ὁ Λένιν τελειώνει τό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ· κάνει προσθῆκες στό ἀγροτικό καί στό ἐργατικό μέρος τοῦ σχεδίου.

Ὄχι ἀργότερα ἀπό τίς 30 τοῦ Γενάρη (12 τοῦ Φλεβάρη). Μέ πρωτοβουλία καί ὑπόδειξη τοῦ Λένιν ἱδρύεται ἡ ρωσική ὀργάνωση τῆς «Ἴσκρα» στό συνέδριο τῶν ἰσκριστῶν στή Σαμάρα.

Ἀργότερα ἀπό τίς 30 τοῦ Γενάρη (12 τοῦ Φλεβάρη). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι καί στή Ζ. Π. Κρζιζανόβσκαγια, στή Σαμάρα, καί χαιρετίζει τήν ἵδρυση τῆς ρωσικῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα». «Ἡ πρωτοβουλία σας, — ἔγραφε ὁ Λένιν, — μᾶς προξένησε ἀφάνταστη χαρά. Ζήτω! Ἔτσι χρειάζεται! ἁπλῶστε τή δουλειά σας πιό πολύ! Καί ἀναπτύξτε περισσότερη αὐτενέργεια, μεγαλύτερη πρωτοβουλία· πρῶτοι ἀρχίσατε νά δουλεύετε τόσο πλατιά, ἑπομένως καί ἡ συνέχεια θά πάει καλά!

Φλεβάρης, 1 (14). Στό φύλλο ἀρ. 16 τῆς «Ἴσκρα» δημοσιεύεται τό ἄρθρο τοῦ Λένιν «Ἡ πολιτική ζύμωση καί ἡ „ταξική ἄποψη“» καί τό σημείωμα «Ἀπάντηση „σ' ἕναν ἀναγνώστη“».

Φλεβάρης, 5 (18). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή Λ. Ι. Ἀξελρόντ-Ὀρτοντόξ, στή Βέρνη, τήν παρακαλεῖ νά τοῦ στείλει τό ἄρθρο «Γιά μερικές φιλοσοφικές ἀσκήσεις ὁρισμένων „κριτικῶν“» πού ἔγραφε αὐτή, καί τῆς συνιστᾶ ν' ἀφιερώσει ὁρισμένες γραμμές τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ γιά κριτική τοῦ Τσερνόφ.

Φλεβάρης, 13 (26). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή μητέρα του Μαρία Ἀλεξάνδροβνα Οὐλιάνοβα, στή Σαμάρα, τήν πληροφορεῖ ὅτι πῆρε τά βιβλία πού τοῦ ἔστειλε ἡ ἀδελφή του Μαρία Ἰλίνιτσνα Οὐλιάνοβα, τήν παρακαλεῖ νά διαβιβάσει τούς χαιρετισμούς του στόν Α. Α. Πρεομπραζένσκι

(γείτονά τους στό ἀγρόχτημα κοντά στό χωριό Ἀλακάγεβκα, τοῦ κυβερνείου Σαμάρας, ὅπου ὁ Λένιν στήν περίοδο 1889–1893 περνοῦσε τό καλοκαίρι του) καί ὑπόσχεται νά τοῦ γράψει ἕνα μεγάλο γράμμα.

Φλεβάρης, 15 (28). Στό φύλλο ἀρ. 17 τῆς «Ἴσκρα» δημοσιεύονται τά ἄρθρα τοῦ Λένιν «Σημάδια χρεοκοπίας» καί «Ἀπό τήν οἰκονομική ζωή τῆς Ρωσίας».

Ὄχι ἀργότερα ἀπό τίς 18 τοῦ Φλεβάρη (3 τοῦ Μάρτη). Ὁ Λένιν γράφει τρεῖς τροπολογίες στό σχέδιο προγράμματος πού τό εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ὁ ἴδιος.

Φλεβάρης, 18 (Μάρτης, 3). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ, στή Ζυρίχη, καί τόν πληροφορεῖ ὅτι τέλειωσε τή δουλειά πάνω στό δικό του σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ καί παραθέτει τό κείμενο τῶν τριῶν τροπολογιῶν σ' αὐτό.

Ὄχι νωρίτερα ἀπό τίς 18 τοῦ Φλεβάρη (3 τοῦ Μάρτη). Ὁ Λένιν καταρτίζει κατάλογο βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Γενεύης πάνω σέ διάφορα ζητήματα στά γερμανικά, ἀγγλικά καί γαλλικά.

Φλεβάρης. Ὁ Λένιν γράφει τόν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Τί νά κάνουμε;».

Φλεβάρης–πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Μάρτη. Ὁ Λένιν γράφει τό ἄρθρο «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» πού τό ὀνομάζει σχόλιο πάνω στό ἀγροτικό μέρος τοῦ προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Φλεβάρη–ἀρχές τοῦ Μάρτη. Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Λ. Ι. Γκόλντμαν καί ὑπόσχεται νά συνδέσει τό προσωπικό τοῦ παράνομου τυπογραφείου τοῦ Κισινιόφ πού καθοδηγοῦσε ὁ Γκόλντμαν, μέ τό ἰσκρικό κέντρο τῆς Σαμάρας.

Ἀρχές τοῦ Μάρτη. Τυπώνεται στή Στουτγάρδη, στό ἐκδοτικό τοῦ Ντίτς, τό βιβλίο «Τί νά κάνουμε; Τά φλέγοντα ζητήματα τοῦ κινήματός μας». Τό βιβλίο βγῆκε μέ τό ψευδώνυμο «Ν. Λένιν».

Μάρτης, 5 (18). Ὁ Λένιν γράφει γιά τή συνδιάσκεψη τοῦ ΣΔΕΚΡ στό Μπιελοστόκ τήν «Ἔκθεση τῆς σύνταξης τῆς „Ἴσκρα" στή σύσκεψη (συνδιάσκεψη) τῶν ἐπιτροπῶν τοῦ ΣΔΕΚΡ» καί ἕνα πρόχειρο σχέδιο ἀπόφασης.

Ἀνάμεσα στίς 5 καί 8 (18 καί 21) τοῦ Μάρτη. Ὁ Λένιν παίρνει μέρος στή σύσκεψη τῆς σύνταξης καί κατατοπίζει τόν ἀντιπρόσωπο τῆς «Ἴσκρα» πού φεύγει γιά τή συνδιάσκεψη τοῦ Μπιελοστόκ.

Μάρτης, 9 (22). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ, ζητάει τή γνώμη του γιά τό δεύτερο σχέδιο προγράμματος

τοῦ ΣΔΕΚΡ πού ἦταν γραμμένο ἀπό τόν Πλεχάνοφ, τόν πληροφορεῖ ὅτι ἔστειλε τό σχέδιο συμφωνίας πού προτείνει τό τμῆμα τῆς σύνταξης τοῦ Μονάχου, σάν βάση γιά τήν ἐπεξεργασία ἑνός κοινοῦ σχεδίου προγράμματος· νομίζει πώς δέν εἶναι σωστό νά τεθοῦν τά σχέδια προγράμματος ὑπό τήν κρίση τοῦ Συνδέσμου τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας.

Πρίν ἀπό τίς 10 (23) τοῦ Μάρτη. Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Ντ. Λατεζέν στό Παρίσι, τόν παρακαλεῖ νά ἐλέγξει τίς φῆμες ὅτι ὁ Μπ. Ν. Κριτσέβσκι πῆρε εὐχαριστήριο γράμμα ἀπό τόν Μιλλεράν γιά τίς ἀνταποκρίσεις του στή «Vorwärts».(«Ἐμπρός») πού ὑπεράσπιζαν τή ρεφορμιστική πτέρυγα τῆς γαλλικῆς σοσιαλδημοκρατίας (μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ζωρές καί τόν Μιλλεράν) καί νά τοῦ γνωστοποιήσει τά ἀποτελέσματα, ἐπειδή ἄναψε καυγάς ἀνάμεσα στό «Ζαριά» καί στή «Vorwärts».

Μάρτης, 10 (23). Στό φύλλο ἀρ. 18 τῆς «Ἴσκρα» δημοσιεύεται τό ἄρθρο τοῦ Λένιν «Γράμμα πρός τούς ζέμτσι» καί τό σημείωμα γιά τήν ὁμάδα «Μπορμπά».

Μάρτης, 11 (24). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή Μ. Α. Οὐλιάνοβα, ζητάει πληροφορίες γιά τά οἰκογενειακά τους· τῆς γράφει τίς ἐντυπώσεις του ἀπό τό διήγημα τοῦ Βερεσάγεφ «Στή στροφή» πού εἶχε δημοσιευτεῖ στό περιοδικό «Μίρ Μπόζι».

Πρίν ἀπό τίς 14 (27) τοῦ Μάρτη. Ὁ Λένιν γράφει κριτικές παρατηρήσεις καί τή γνώμη του γιά τό δεύτερο σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ πού εἶχε καταρτιστεῖ ἀπό τόν Γ. Β. Πλεχάνοφ.

Ἐπειδή ἡ ἀστυνομία παρακολουθοῦσε τήν ὀργάνωση τῆς «Ἴσκρα» στή Γερμανία, τό τμῆμα τῆς σύνταξης πού βρισκόταν στό Μόναχο μέ ἐπικεφαλῆς τόν Λένιν, ἀποφασίζει νά μεταφέρει τήν ἔκδοση τῆς «Ἴσκρα» ἀπό τό Μόναχο στό Λονδίνο.

Μάρτης, 14 (27). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ, τόν πληροφορεῖ γιά τή σχεδιαζόμενη μεταφορά τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στό Λονδίνο καί ὑπόσχεται νά τοῦ στείλει τίς παρατηρήσεις του πάνω στό δεύτερο σχέδιο προγράμματος τοῦ Πλεχάνοφ· θεωρεῖ πρόωρη τή σύγκληση σύσκεψης τῶν μελῶν τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» γιά συζήτηση τοῦ σχεδίου προγράμματος.

Ἡ σύσκεψη ἔγινε στή Ζυρίχη ἀπό τήν 1 ὥς τίς 4 (14–17) τοῦ Ἀπρίλη· ὁ Λένιν δέν πῆρε μέρος σ' αὐτήν.

Ἀνάμεσα στίς 15 τοῦ Μάρτη καί 6 τοῦ Ἀπρίλη (28 Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Α. Α. Μπογκντάνοφ, γραμματέα τῆς φιλολογικῆς ὁμάδας τῶν ἐξορίστων στή Βόλογκντα, δέχεται τήν πρότασή του νά ἐκδοθοῦν ἀπό

τοῦ Μάρτη καί 19 τοῦ 'Απρίλη). κοινοῦ μέ τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» μιά σειρά ἐκλαϊκευτικές μπροσοῦρες, θεωρεῖ ὅμως ἀπαράδεχτους τούς ὅρους πού προτείνει ἡ ὁμάδα αὐτή σχετικά μέ τή σύνταξή τους· τοῦ ἀνακοινώνει τίς παρατηρήσεις του πάνω στό ἄρθρο πού τοῦ εἶχε στείλει.

Πρίν ἀπό τίς 16 (29) τοῦ Μάρτη. Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Α. Ν. Πότρεσοφ σχετικά μέ τή μεταφορά τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» ἀπό τό Μόναχο στό Λονδίνο.

Μάρτης, 20 ('Απρίλης, 2). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή Μ. Α. Οὐλιάνοβα, ἀνησυχεῖ γιά τήν ὑγεία της· εὐχαριστεῖ τή Μαρία 'Ιλίνιτσνα γιά τήν τακτοποίηση τῶν βιβλίων του πού εἶχαν σταλεῖ ἀπό τή Σιβηρία· τήν παρακαλεῖ νά τοῦ στείλει, ὅταν πάρει τήν καινούργια του διεύθυνση (μέ τήν ἐπικείμενη μετακίνησή του στό Λονδίνο), ρωσικά βιβλία, μαζί καί στατιστική φιλολογία.

Πρίν ἀπό τίς 22 τοῦ Μάρτη (4 τοῦ 'Απρίλη). Ὁ Λένιν γράφει τροπολογίες στό ἀγροτικό μέρος τοῦ σχεδίου προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Μάρτης, 22 καί 23 ('Απρίλης, 4 καί 5). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ καί τόν πληροφορεῖ ὅτι τοῦ στέλνει τό ἄρθρο του «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας», τόν παρακαλεῖ νά τοῦ γράψει τή γνώμη του γιά τίς παρατηρήσεις τῆς Β. Ι. Ζασούλιτς πού ἔγιναν στά περιθώρια τῶν σελίδων τοῦ ἄρθρου, καί νά τοῦ στείλει ἐπειγόντως τό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ πού κατάρτισε ἡ ἐπιτροπή.

Μάρτης, 24 ('Απρίλης, 6). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Α. Ν. Πότρεσοφ, τόν πληροφορεῖ γιά τίς διαφωνίες τῆς σύνταξης σχετικά μέ τήν πρόταση τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ νά ἀναλάβει αὐτός τή διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ «Ζαριά» καί νά τό ἐκδίδει στή Γενεύη.

Μάρτης, 28 ('Απρίλης, 10). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στήν ἀδελφή του Ἄννα 'Ιλίνιτσνα 'Ελιζάροβα, στό Βερολίνο, τήν πληροφορεῖ γιά τήν ἀναχώρησή του στό Λονδίνο καί τῆς στέλνει τή διεύθυνση γιά τήν ἀλληλογραφία του.

Πρίν ἀπό τίς 30 τοῦ Μάρτη (12 τοῦ 'Απρίλη). Ὁ Λένιν σέ γράμμα του στόν Ν. Α. 'Αλεξέγεφ, στό Λονδίνο, τόν πληροφορεῖ ὅτι γρήγορα θά φτάσει ἐκεῖ ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα»· τόν προειδοποιεῖ τά γράμματά του νά στέλνονται στό ὄνομα Γιάκομπ Ρίχτερ.

Μάρτης, 30 ('Απρίλης, 12). Ὁ Β. Ι. Λένιν καί ἡ Ν. Κ. Κρούπσκαγια ἀναχωροῦν ἀπό τό Μόναχο γιά τό Λονδίνο. Ὁ Λένιν γράφει στό βαγόνι τοῦ τραίνου τίς παρατηρήσεις του πάνω στό σχέδιο προγράμματος τοῦ κόμματος πού τό εἶχε συντάξει ἡ διαιτητική ἐπιτροπή τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα».

Ἀργότερα ἀπό τίς 30 τοῦ Μάρτη (12 τοῦ Ἀπρίλη). Ὁ Β. Ι. Λένιν καί ἡ Ν. Κ. Κρούπσκαγια ταξιδεύοντας ἀπό τό Μόναχο γιά τό Λονδίνο σταματοῦν στήν Κολονία, ἐπισκέπτονται τό μητροπολιτικό ναό τῆς πόλης, περνοῦν ἀπό τή Λιέγη καί μετά ἀπό τίς Βρυξέλλες.

Ἀπρίλης, 1 (14). Στό φύλλο ἀρ. 19 τῆς «Ἴσκρα» δημοσιεύεται ἡ τροποποίηση τοῦ Λένιν στό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;».

Ἀρχές τοῦ Ἀπρίλη. Ἄφιξη τοῦ Β. Ι. Λένιν καί τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια στό Λονδίνο.

Ὁ Λένιν γράφει συμπληρωματικές παρατηρήσεις πάνω στό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ πού τό εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ἡ διαιτητική ἐπιτροπή τῆς σύνταξής τῆς «Ἴσκρα».

Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή Β. Β. Κοζέβνικοβα, τεχνικό γραμματέα τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα», πού εἶχε μείνει προσωρινά στό Μόναχο γιά τήν ἔκδοση ὁρισμένων φύλλων τῆς ἐφημερίδας, ὥσπου νά τακτοποιηθεῖ τό ζήτημα τοῦ τυπογραφείου στό Λονδίνο· ἐγκρίνει βασικά τό δέκατο ἔνατο φύλλο τῆς «Ἴσκρα» πού μόλις εἶχε στοιχειοθετηθεῖ, ἀπαντάει σέ μιά σειρά ἐρωτήματα, σχετικά μέ τήν ἔκδοση τοῦ ἑπόμενου φύλλου τῆς ἐφημερίδας.

Ὄχι νωρίτερα ἀπό τίς 4 (17) τοῦ Ἀπρίλη. Ὁ Λένιν ὀργανώνει τήν ἐκτύπωση τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» στό Λονδίνο.

Κάνει διαπραγματεύσεις μέ τόν Χάρι Κβέλτς, διευθυντή τῆς ἐφημερίδας «Justice» («Δικαιοσύνη»), κεντρικοῦ ὀργάνου τῆς ἀγγλικῆς Σοσιαλδημοκρατικῆς ὁμοσπονδίας γιά ἐκτύπωση τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» στό τυπογραφεῖο της.

Ὁ Λένιν γράφει σχόλιο τῆς σύνταξης γιά τήν προκήρυξη «Γιά τίς κατσαρίδες καί τά παράσιτα» πού βγῆκε στήν Πετρούπολη ὅταν δολοφονήθηκε ὁ ὑπουργός τῶν ἐσωτερικῶν Σιπιάγκιν ἀπό τόν Σ. Β. Μπαλμασόφ.

Ἀπρίλης, 5 (18). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ, τόν πληροφορεῖ σχετικά μέ τίς προσπάθειες πού ἔγιναν γιά νά ἐγκατασταθεῖ ἡ σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» στό Λονδίνο· ζητάει πληροφορίες σχετικά μέ τό ἄρθρο τοῦ Ἀξελρόντ γιά τό 4ο τεῦχος τοῦ «Ζαριά».

Ἀπρίλης, 8 (21). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στό διευθυντή τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου καί τόν παρακαλεῖ νά τοῦ χορηγήσει ἄδεια εἰσόδου στό ἀναγνωστήριο γιά νά μελετήσει ὁρισμένα ὑλικά σχετικά μέ τό ἀγροτικό ζήτημα. Τό γράμμα συνοδευόταν ἀπό μιά συστατική ἐπιστολή τοῦ γενικοῦ γραμματέα τῆς Γενικῆς Συνομοσπονδίας τῶν τρέιντγιούνιον Ι. Μίτσελ.

'Απρίλης, 10 (23). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. 'Αξελρόντ, τοῦ ἀνακοινώνει τή διεύθυνσή του στό Λονδίνο (γιά συνωμοτικούς λόγους τόν παρακαλεῖ νά μή τή γνωστοποιήσει σέ πολλούς), ρωτάει νά μάθει ἄν ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ ἔγραψε τό κύριο ἄρθρο γιά τό 20ό φύλλο τῆς «Ἴσκρα».

'Ανάμεσα στίς 10 καί 20 τοῦ 'Απρίλη (23 τοῦ 'Απρίλη καί 3 τοῦ Μάη). Ὁ Λένιν ὕστερα ἀπό τή συζήτηση τοῦ ἄρθρου του «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» ἀπό τά μέλη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» — Γ. Β. Πλεχάνοφ, Π. Μπ. 'Αξελρόντ, Β. Ι. Ζασούλιτς καί Γ. Ο. Μάρτοφ — πού ἔγινε στή σύσκεψη τῆς Ζυρίχης στίς 2 (15) τοῦ 'Απρίλη, κάνει ὁρισμένες ἀλλαγές σ' αὐτό.

'Απρίλης, 11 (24). Ὁ Λένιν γράφει δεύτερο γράμμα στό διευθυντή τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου καί τόν πληροφορεῖ ὅτι τοῦ στέλνει καινούργια συστατική ἐπιστολή τοῦ Ι. Μίτσελ.

'Απρίλης, 16 (29). Ὁ Λένιν ὑπογράφει στό βιβλίο τοῦ ἀναγνωστηρίου τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου ὅτι ἔλαβε γνώση τῶν κανονισμῶν τοῦ ἀναγνωστηρίου καί δίνει τή διεύθυνσή του.

"Οχι νωρίτερα ἀπό τίς 16 (29) τοῦ 'Απρίλη 1902 καί ὄχι ἀργότερα ἀπό τόν 'Απρίλη τοῦ 1903. Ὁ Λένιν δουλεύει στό ἀναγνωστήριο τοῦ Βρετανικοῦ μουσείου στό Λονδίνο· μελετάει εἰδικές στατιστικές ἔρευνες γιά τήν κατάσταση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας στή Γερμανία, στήν Ὁλλανδία, στή Γαλλία. 'Αντιγράφει περικοπές ἀπό τά ἔργα: C. Hubach. «Ein Beitrag zur Statistik der Verschuldung des ländlichen Grundbesitzes in Nieder-Hessen» (Κ. Χούμπαχ. «Σχετικά μέ τή στατιστική τῶν χρεῶν πού βαρύνουν τήν ἀγροτική γαιοχτησία στό Κάτω Ἔσσεν»), H. Grohman. «Die niederländische Landwirtschaft im Jahre 1890» (Γ. Γκρόμαν. «Ἡ ὀλλανδική ἀγροτική οἰκονομία στά 1890»), Th. Goltz. «Die agrarischen Aufgaben der Gegenwart» (Τ. Γκόλτς. «Τά ἀγροτικά προβλήματα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς»), P. Turot. «L'enquête agricole de 1866–1870» (Π. Τιουρό. «Ἡ ἀγροτική ἔρευνα τοῦ 1866–1870») καί ἄλλα.

Ὁ Λένιν ἀντιγράφει περικοπές ἀπό τή χρονιάτικη ἔκθεση τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητῆ ἐργασίας τῆς Μεγάλης Βρετανίας: «Annual Report of the Chief Inspector of Factories and Workshops for the year 1900» πού ἐκδόθηκε στό Λονδίνο τό 1901, κρατάει περίληψη ἀπό τό βιβλίο αὐτό καί φτιάνει ἕνα κατάλογο τῶν ἄλλων ἐκδόσεων τοῦ κοινοβουλίου πού βγῆκαν τό 1901.

Ὁ Λένιν φτιάνει στά ἐγγλέζικα ἕνα κατάλογο βιβλίων, περιοδικῶν κι ἐφημερίδων γιά διάφορα ζητήματα καί κάνει σημειώσεις πάνω σ' αὐτόν.

'Απρίλης, 20 (Μάης, 3). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. 'Αξελρόντ, τόν πληροφορεῖ ὅτι ἑτοιμάζεται γιά δημοσίευση στό φύλ-

λο ἀρ. 21 τῆς «Ἴσκρα» τό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ, ὅτι ἔκανε ἀλλαγές στό ἄρθρο του «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» σύμφωνα μέ τίς προτάσεις πού εἶχαν γίνει στή σύσκεψη τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» στή Ζυρίχη καί τό ἔστειλε στόν Πλεχάνοφ.

Τόν πληροφορεῖ ἐπίσης γιά τίς συλλήψεις στό Βορόνεζ καί στήν Οὐφά.

Ὄχι νωρίτερα ἀπό τίς 20 τοῦ Ἀπρίλη (3 τοῦ Μάη). Ὁ Λένιν μελετᾶ τόν κατάλογο τοῦ βιβλιοπωλείου τοῦ ζέμστβο τῆς Χερσώνας γιά τό 1900 καί κάνει ὁρισμένους ὑπολογισμούς· μελετᾶ τό βιβλίο τοῦ Β. Φ. Ἄρνολντ «Τά γενικά χαρακτηριστικά τῆς γεωπονικῆς τέχνης καί τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας τῶν ἀγροτικῶν νοικοκυριῶν τοῦ νομοῦ Χερσώνας» πού ἐκδόθηκε στή Χερσώνα τό 1902, καί κάνει πάνω στό κείμενο διάφορες σημειώσεις.

Ἀπρίλης, 21 (Μάης, 4). Ὁ Λένιν γράφει γράμματα στήν «Ἕνωση τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ» καί στόν Α. Κρέμερ, ἀντιπρόσωπο τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Μπούντ τοῦ ἐξωτερικοῦ πού ἔμενε στό Παρίσι, παρακαλεῖ νά τοῦ ἀνακοινώσουν τά ὀνοματεπώνυμα καί τίς διευθύνσεις τῶν μελῶν τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς γιά τή σύγκληση τοῦ II συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ πού εἶχαν ἐκλεγεῖ στή συνδιάσκεψη τοῦ Μπιελοστόκ, γιατί νόμιζε ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς «Ἴσκρα» εἶχε πιαστεῖ· προτείνει νά παρθοῦν μέτρα γιά τήν ἀποστολή τῆς πρωτομαγιάτικης προκήρυξης στίς τοπικές ἐπιτροπές· συνιστᾶ νά γίνουν οἱ ἐπαφές μέσω τοῦ Γ. Ντ. Λατεζέν, ἀντιπροσώπου τῆς «Ἴσκρα» στό Παρίσι.

Ἀπρίλης, 22 (Μάης, 5). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Ντ. Λατεζέν, τόν εἰδοποιεῖ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ψάξει νά βρεῖ ἕνα σοβαρό γράμμα πού τοῦ εἶχε σταλεῖ στίς 21 τοῦ Ἀπρίλη (4 τοῦ Μάη), καί νά ἐκτελέσει τήν ἐπείγουσα παραγγελία πού ὑπάρχει σ' αὐτό.

Ὁ Λένιν συμπληρώνει τό γράμμα τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια πρός τόν Π. Ν. Λεπεσίνσκι καί τόν Ι. Ι. Ραντσένκο στό Πσκόφ σχετικά μέ τήν ὀργάνωση στό Μπαρντιό (Νορβηγία) ἐνδιάμεσου σταθμοῦ γιά τή μεταφορά τοῦ παράνομου τύπου στή Ρωσία καί σχετικά μέ τίς συλλήψεις πού εἶχαν γίνει στό Βορόνεζ καί στό Γιαροσλάβλ· στό ὑστερόγραφο τούς πληροφορεῖ ὅτι πῆρε τά βιβλία στατιστικῆς καί τούς παρακαλεῖ νά τοῦ στείλουν τά στοιχεῖα τά σχετικά μέ τήν ἐκτίμηση τῶν γαιῶν τοῦ κυβερνείου Βλαντίμιρ πού ἐκδόθηκαν τό 1901.

Ἀπρίλης, 23 (Μάης, 6). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Μ. Κρζιζανόβσκι, στή Σαμάρα, τόν πληροφορεῖ γιά τή σύλληψη τοῦ Φ. Ι.

Ντάν, ἀντιπροσώπου τῆς «Ἴσκρα» στή συνδιάσκεψη τοῦ Μπιελοστόκ, γιά τή δημιουργία στή συνδιάσκεψη Ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς πού θά συγκαλοῦσε τό II συνέδριο τοῦ ΣΔΕΚΡ, βάζει τό καθῆκον νά κερδηθοῦν οἱ τοπικές ἐπιτροπές, ἰδιαίτερα τοῦ Κέντρου, τῶν Οὐραλίων καί τοῦ Νότου, προτείνει στόν Κρζιζανόβσκι νά περάσει στήν παρανομία.

Ἀπρίλης, 25 (Μάης, 8). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή Μ. Α. Οὐλιάνοβα, ἐκφράζει τήν ἐλπίδα ὅτι θά συναντηθοῦν γρήγορα στό ἐξωτερικό καί τῆς ὑποδείχνει τό πιό κατάλληλο δρομολόγιο.

Ἀπρίλης, 27 (Μάης, 10). Ὁ Λένιν δημοσιεύει στό βδομαδιάτικο περιοδικό τοῦ Λονδίνου «The Athenaeum. Journal of English and foreign Literature, Science, the fine Arts, Music and the Drama» («Ἀθήναιον. Περιοδικό τῆς ἀγγλικῆς καί ξένης λογοτεχνίας, τῆς ἐπιστήμης, τῶν καλῶν τεχνῶν, τῆς μουσικῆς καί τοῦ δράματος») τήν παρακάτω ἀγγελία: «Ρῶσος διδάκτωρ τῆς νομικῆς μαζί μέ τή σύζυγό του θά ἤθελαν νά πάρουν μαθήματα ἀγγλικῆς γλώσσας ἀπό ἄγγλο (ἤ ἀγγλίδα) παραδίδοντας σέ ἀντάλλαγμα μαθήματα ρωσικῆς γλώσσας. — Ἀποτανθεῖτε στόν κ. Γιάκομπ Ρίχτερ, 30, Χολφόρντσκουερ. Πέντονβιλ. W. C.».

Ἀπρίλης. Ὁ Λένιν γράφει κριτικές παρατηρήσεις στό πρόγραμμα τῆς «Βόρειας Ἕνωσης τοῦ ΣΔΕΚΡ».

Μάης, 1 (14). Ὁ Λένιν γράφει ἀπαντήσεις στίς παρατηρήσεις πού ἔκαναν ὁ Γ. Β. Πλεχάνοφ καί ὁ Π. Μπ. Ἀξελρόντ στό δεύτερο κοίταγμα τοῦ ἄρθρου «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας».

Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ ὅπου διαμαρτύρεται γιά τόν ἀπαράδεχτο χαρακτήρα καί τόν ἀπαράδεχτο τόνο τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πλεχάνοφ στό ἄρθρο «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας».

Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Α. Ν. Πότρεσοφ σχετικά μέ τίς παρατηρήσεις τοῦ Γ. Β. Πλεχάνοφ στό ἄρθρο «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας»· τοῦ στέλνει τό ἄρθρο.

Ἀργότερα ἀπό τίς 9 (22) τοῦ Μάη. Ὁ Λένιν γράφει ἀπομέρους τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» τήν εἰσαγωγή στήν προκήρυξη «Πρός τούς πολίτες τῆς Ρωσίας»· ἡ προκήρυξη ἐκδόθηκε ἀπό τήν ἐπιτροπή Ντόν τοῦ ΣΔΕΚΡ ἀπ' ἀφορμή τήν ἐκτέλεση τοῦ Σ. Β. Μπαλμασόφ πού εἶχε σκοτώσει τόν ὑπουργό τῶν ἐσωτερικῶν Σιπιάγκιν.

Μάης, 10 (23). Ὁ Λένιν προσθέτει στό γράμμα τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια πρός τόν Φ. Β. Λένγκνικ, στή Σαμάρα, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά ἀνασυσταθεῖ ἡ Ὀργανωτική ἐπιτροπή γιά τή σύγκληση τοῦ ΙΙ συνεδρίου τοῦ κόμματος καί νά ὑπαχθοῦν στήν ἁρμοδιότητά της οἱ περισσότερες τοπικές ἐπιτροπές τοῦ ΣΔΕΚΡ.

Μάης, 24 (Ἰούνης, 6). Ὁ Λένιν κάνει τροποποιήσεις στό κείμενο τοῦ γράμματος τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια στόν Ι. Ι. Ραντσένκο στήν Πετρούπολη. Στό γράμμα αὐτό φωτίζονταν τά ζητήματα πού ἀφοροῦσαν τήν ταχτική τῆς Μπούντ καί τῆς «Ἕνωσης τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ», τά ἀποτελέσματα τῆς συνδιάσκεψης τοῦ Μπιελοστόκ, τή δημιουργία τοῦ κόμματος τῶν ἐσέρων.

Μάης, 25 (Ἰούνης, 7). Ὁ Λένιν γράφει στή Μ. Α. Οὐλιάνοβα ὅτι τήν περιμένει νά ἔρθει στό ἐξωτερικό, τήν πληροφορεῖ ὅτι πῆρε τά βιβλία τοῦ Γκόρκι καί τοῦ Σκιτάλετς· ὑπόσχεται νά στείλει διεύθυνση γιά τή συνέχιση τῆς ἀποστολῆς βιβλίων.

Ὄχι νωρίτερα ἀπό τίς 30 τοῦ Μάη (12 τοῦ Ἰούνη). Ὁ Λένιν γράφει ἀπομέρους τῆς σύνταξης τῆς «Ἴσκρα» εἰσαγωγή στήν προκήρυξη «Οἱ καλλιτέχνες καί ἡ πάλη γιά τήν ἐλευθερία (Ντοκουμέντο τοῦ πρόσφατου παρελθόντος)». Ἡ προκήρυξη βγῆκε στήν Πετρούπολη ἀπό τήν «Ἕνωση τῶν ἐλεύθερων καλλιτεχνῶν» μέ τήν εὐκαιρία τῆς διαδήλωσης πού εἶχε οριστεῖ γιά τίς 3 (16) τοῦ Μάρτη 1902. Ἡ προκήρυξη καί ἡ εἰσαγωγή δημοσιεύτηκαν στό φύλλο ἀρ. 22 τῆς «Ἴσκρα», τόν Ἰούλη τοῦ 1902.

Ἰούνης, 1 (14). Στό φύλλο 21 τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» δημοσιεύτηκε τό σχέδιο προγράμματος τοῦ ΣΔΕΚΡ πού τό εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ἡ σύνταξη τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» καί τοῦ περιοδικοῦ «Ζαριά» μέ πρωτοβουλία καί ἐνεργό συμμετοχή τοῦ Λένιν.

5 (18) τοῦ Ἰούνη. Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Α. Ν. Πότρεσοφ, προτείνει νά διευρυνθεῖ ἡ ἐφημερίδα «Ἴσκρα», νά βγαίνουν παραρτήματά της, νά τυπώνονται μπροσοῦρες· προτείνει ἐπίσης νά δοθεῖ ἡ διεύθυνση τοῦ «Ζαριά» στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ (στή Γενεύη).

Πρίν ἀπό τίς 9 (22) τοῦ Ἰούνη. Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ καί τόν παρακαλεῖ νά τόν πληροφορήσει ἄν ὑπάρχουν δυνατότητες νά ὀργανωθεῖ μιά διάλεξη τοῦ Λένιν στό Βερολίνο.

Ἰούνης, 9 (22). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Ι. Ι. Ραντσένκο, στήν Πετρούπολη, τοῦ προτείνει νά δημιουργήσει μαζί μέ τήν Μπούντ καί τό Γραφεῖο τῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα»

στή Ρωσία 'Οργανωτική ἐπιτροπή γιά τήν προετοιμασία τοῦ ΙΙ συνεδρίου τοῦ ΣΔΕΚΡ, νά ἀναλάβει τή γραμματεία τῆς ΟΕ καί τήν καθοδήγηση τῆς δουλειᾶς της· νά ἀνατεθεῖ στήν Μπούντ ἡ προετοιμασία τοῦ συνεδρίου μέσα στίς ὀργανώσεις της.

'Ιούνης, 10 (23). 'Ο Λένιν γράφει στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ ὅτι ἀποδέχεται τήν πρότασή του νά βάλουν τέλος στή διαφορά πού ἀνέκυψε μεταξύ τους ἀπό τή διόρθωση τοῦ ἄρθρου «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας»· προτείνει νά τοῦ στείλει τά δοκίμια τοῦ ἄρθρου του· θεωρεῖ ἀπαραίτητο νά ἐπιταχυνθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ 4ου τεύχους τοῦ «Ζαριά».

'Ο Λένιν γράφει γράμμα στή Λ. Ι. 'Αξελρόντ-'Ορτοντόξ, τήν πληροφορεῖ ὅτι δέ θά μπορέσει νά κάνει διάλεξη σχετικά μέ τούς ἐσέρους στή ρωσική παροικία τῆς Βέρνης, ἐπειδή δέν εἶναι καλά στήν ὑγεία του· ὑπόσχεται νά πάει ἐκεῖ τό φθινόπωρο.

'Ανάμεσα στίς 12 καί 14 (25 καί 27) τοῦ 'Ιούνη. 'Ο Λένιν φτάνει στό Παρίσι.

'Ιούνης, 14 (27). 'Ο Λένιν κάνει διάλεξη ἐνάντια στούς ἐσέρους σέ συγκέντρωση ρώσων πολιτικῶν φυγάδων στό Παρίσι.

Δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ 'Ιούνη–12 (25) τοῦ 'Ιούλη. 'Ο Λένιν ζεῖ στό Λογκιβί (βόρεια ἀκτή τῆς Γαλλίας) μαζί μέ τή μητέρα του Μ. Α. Οὐλιάνοβα καί τήν ἀδελφή του Α. Ι. 'Ελιζάροβα.

'Ιούνης, 19 ('Ιούλης, 2). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ, τόν πληροφορεῖ ὅτι ἔφτασε στή Βρετάνη γιά νά ἀναπαυθεῖ καί νά συναντήσει τούς δικούς του καί τόν κατατοπίζει σχετικά μέ τίς διαφωνίες του μέ τόν Γ. Ο. Μάρτοφ καί τήν Β. Ι. Ζασούλιτς πάνω στό ζήτημα τῆς σημασίας τῆς τρομοκρατίας (μέ τήν εὐκαιρία πού δημοσιεύτηκε στό φύλλο 21 τῆς «Ἴσκρα» ἕνα σημείωμα γιά τήν ἀπόπειρα τοῦ Γ. Γ. Λεκκέρτ ἐνάντια στόν διοικητή τοῦ κυβερνείου τῆς Βίλνα Φόν Βάλ)· συνιστᾶ στόν Πλεχάνοφ νά ξαναδουλέψει τό ἄρθρο του πού φέρει τήν ὑπογραφή «Βετεράνος» καί νά τό κάνει κύριο ἄρθρο γιά τό φύλλο 22 τῆς «Ἴσκρα».

'Ανάμεσα στίς 26 τοῦ 'Ιούνη καί 3 τοῦ 'Ιούλη (9 καί 16 τοῦ 'Ιούλη). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Ι. Ι. Ραντσένκο, καταρτίζει, ἔπειτα ἀπό παράκλησή του, ἕνα συγκεκριμένο σχέδιο ἄμεσων πρακτικῶν καθηκόντων γιά τή δουλειά τῆς 'Οργάνωσης Πετρούπολης τοῦ ΣΔΕΚΡ, τόν παρακαλεῖ νά ἐπισπευθεῖ ἡ μετάβαση στό Λονδίνο τῶν ἀντιπροσώπων τῆς «Ἕνωσης 'Αγώνα» Πετρούπολης καί τῆς 'Εργατικῆς ὀργάνωσης.

'Ιούνης, 29 ('Ιούλης, 12). — Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ, τόν πληροφορεῖ ὅτι πῆρε τό ἄρθρο του «Ἡ κριτική τῶν κριτικῶν μας» γιά τό 4ο τεῦχος τοῦ «Ζαριά», ρωτάει νά μάθει γιατί δέν πῆγε στίς Βρυξέλλες γιά τή συνεδρίαση τοῦ Διεθνοῦς σοσιαλιστικοῦ γραφείου· θεωρεῖ ἀπαράδεχτο τό σχέδιο τοῦ Ντέιτς γιά σύγκληση στήν Ἑλβετία συνεδρίου τῶν ἰσκριστῶν-πραχτικῶν στελεχῶν καί προτείνει νά συναντηθεῖ στό Λονδίνο μέ τόν Πλεχάνοφ καί τούς συντρόφους πού ἦρθαν ἀπό τή Ρωσία.

Τέλη τοῦ 'Ιούνη–'Ιούλης. — Ὁ Λένιν γράφει τό ἄρθρο «Γιατί ἡ σοσιαλδημοκρατία πρέπει νά κηρύξει ἀποφασιστικό καί ἀμείλιχτο πόλεμο ἐνάντια στούς σοσιαλιστές-ἐπαναστάτες;».

'Ιούλης, 3 (16). — Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στή Ν. Κ. Κρούπσκαγια, στό Λονδίνο, θεωρεῖ ἀδύνατη τή σύγκληση στήν Ἑλβετία συνεδρίου τῶν ἰσκριστῶν-πραχτικῶν στελεχῶν ἐπειδή εἶναι ἐντελῶς ἀπροετοίμαστο, τήν παρακαλεῖ νά κάνει μιά διόρθωση στό δοκίμιο τοῦ ἄρθρου του «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας» πού θά δημοσιευόταν στό 4ο τεῦχος τοῦ «Ζαριά».

Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Ι. Ι. Ραντσένκο, τόν παρακαλεῖ νά τόν ἐνημερώσει σχετικά μέ τά σχόλια τῶν ἐργατῶν γιά τό βιβλίο του «Τί νά κάνουμε;», θεωρεῖ ἀπαραίτητο νά ἀποκατασταθεῖ ἄμεση σύνδεση τῆς ἐργατικῆς ὀργάνωσης Πετρούπολης μέ τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα», ρωτάει νά μάθει πῶς πᾶνε οἱ σχέσεις μέ τήν ἐπιτροπή Πετρούπολης τοῦ ΣΔΕΚΡ, προτείνει σχέδιο δημιουργίας Ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς γιά τή σύγκληση τοῦ II συνεδρίου τοῦ κόμματος.

'Ιούλης, 9 (22). — Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Ι. Ι. Ραντσένκο, τοῦ ὑποδείχνει τήν ἀνάγκη νά γίνει ἀμείλιχτη πάλη ἐνάντια στίς ταλαντεύσεις τῆς ἐπιτροπῆς πρός τό μέρος τοῦ «οἰκονομισμοῦ» καί ταυτόχρονα νά δυναμώσει ἡ δουλειά γιά νά πάρει μέ τό μέρος του τήν Ἐργατική ὀργάνωση Πετρούπολης, χρησιμοποιώντας γιά τή δουλειά αὐτή τόν ὅμιλο πού καθοδηγοῦσε ὁ ἴδιος ὁ Ραντσένκο.

'Ιούλης, 11 (24). — Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Ντ. Λατεζέν ὅτι μένει στό Longwy, ὅτι πέρασαν μέ τό μέρος τῆς «Ἴσκρα» μιά σειρά ἐπιτροπές τῆς Ρωσίας, μαζί καί ἡ Ἐπιτροπή Πετρούπολης.

'Ιούλης, 12 (25). — Ὁ Λένιν ἀναχωρεῖ ἀπό τό Longwy γιά τό Λονδίνο.

'Ιούλης, 15 (28). — Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ· τόν καλεῖ νά πάει τό ταχύτερο στό Λονδίνο καί τόν πληροφορεῖ ὅτι τοῦ ἔστειλε χρήματα γιά τό ταξίδι.

'Ιούλης, 16 (29). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Β. Γ. Σκλιάρεβιτς, στήν Κριμαία, καί τόν παρακαλεῖ νά συνδέσει τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» μέ τή σοσιαλδημοκρατική ἐργατική ὀργάνωση τῆς Νότιας Ρωσίας (Κριμαίας).

'Ιούλης, 20 (Αὔγουστος, 2). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Γ. Σμιντόβιτς, δίνει ἐπεξηγήσεις γιά τό IV κεφάλαιο καί τό ὑποκεφάλαιο «'Οργάνωση ἐργατῶν καί ὀργάνωση ἐπαναστατῶν» τοῦ βιβλίου «Τί νά κάνουμε;».

'Ιούλης, 22 (Αὔγουστος, 4). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Β. Α. Νόσκοφ, στή Ζυρίχη, σχετικά μέ τίς δυσκολίες τῆς ἐπιλογῆς πραχτόρων τῆς «Ἴσκρα» γιά τή Ρωσία καί τῆς καθοδήγησης τῆς δουλειᾶς τους ἀπό τό ἐξωτερικό· θεωρεῖ ἀπαραίτητο νά καθοδηγεῖται ἡ πραχτική δουλειά τῶν πραχτόρων ἀπό τήν ὀργάνωση τῆς «Ἴσκρα» στή Ρωσία· προτείνει νά ἀποκατασταθεῖ πιό στενή σύνδεση τῆς «Βόρειας ἕνωσης τοῦ ΣΔΕΚΡ» μέ τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα».

'Ο Λένιν κάνει τροποποιήσεις στό γράμμα τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια πρός ἕνα μέλος τῆς 'Επιτροπῆς Κιέβου τοῦ ΣΔΕΚΡ· στήν προσθήκη στό γράμμα παρακαλεῖ αὐτούς πού ἔρχονται ἀπομέρους τῆς ἐπιτροπῆς νά παίρνουν ἄμεση ἐπαφή μέ τή σύνταξη τῆς «Ἴσκρα» κι ὄχι διά μέσου μελῶν τοῦ Συνδέσμου τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς ρωσικῆς ἐπαναστατικῆς σοσιαλδημοκρατίας.

'Ιούλης, 25 (Αὔγουστος, 7). 'Ο Λένιν σέ προσθήκη στό γράμμα τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια πρός τόν Ι. Ι. Ραντσένκο τοῦ γράφει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά φύγει ἀπό τήν Πετρούπολη μιά καί τόν παρακολουθεῖ ἡ ἀστυνομία.

'Ιούλης, 26 (Αὔγουστος, 8). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Γ. Β. Πλεχάνοφ· τόν πληροφορεῖ ὅτι ἔρχεται ὁ Β. Π. Κρασνούχα, μέλος τῆς ὀργάνωσης Πετρούπολης «Ἕνωση ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης» καί συνιστᾶ στόν Πλεχάνοφ νά περιμένει στή Γενεύη τήν ἄφιξή του.

'Ιούλης, 30 (Αὔγουστος, 12). 'Ο Λένιν γράφει γράμμα στόν Ι. Ι. Ραντσένκο, θεωρεῖ ἀπαραίτητο νά προσληφθοῦν στήν 'Εργατική 'Οργάνωση καινούργια μέλη ἀπό ἐργάτες, τοῦ προτείνει νά φύγει γιά τό Νότο — στό Χάρκοβο ἤ στό Κίεβο, ὥστε ν' ἀποφύγει τή σύλληψη.

'Ιούλης–Αὔγουστος. 'Ο Λένιν γράφει τό ἄρθρο «'Επαναστατικός τυχοδιωχτισμός». Τό ἄρθρο δημοσιεύτηκε στά φύλλα ἀρ. 23 καί 24 τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» (1 τοῦ Αὐγούστου καί 1 τοῦ Σεπτέμβρη) καί σέ συνέχεια βγῆκε σέ χωριστή μπροσούρα.

Μετά τόν 'Ιούλη. 'Ο Λένιν διαβάζει τήν μπροσούρα τοῦ Α. Μαρτίνοφ

«Οἱ ἐργάτες καί ἡ ἐπανάσταση» πού βγῆκε στή Γενεύη τό 1902, καί κάνει πάνω στό κείμενο διάφορες σημειώσεις.

Αὔγουστος, 2 (15). Ὁ Λένιν κάνει στό Λονδίνο σύσκεψη μέ ἀντιπροσώπους τῆς Ἐπιτροπῆς Πετρούπολης τοῦ ΣΔΕΚΡ, τῆς ὀργάνωσης τῆς «Ἴσκρα» στή Ρωσία καί τῆς «Βόρειας ἕνωσης τοῦ ΣΔΕΚΡ» ὅπου συγκροτεῖται ὁ ἰσκρικός πυρήνας τῆς Ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς γιά τή σύγκληση τοῦ ΙΙ συνεδρίου τοῦ κόμματος.

Αὔγουστος, 3 (16). Ὁ Λένιν κάνει τροποποιήσεις στό γράμμα τῆς Ν. Κ. Κρούπσκαγια πρός τόν Ι. Ι. Ραντσένκο σχετικά μέ τά ἀποτελέσματα τῆς σύσκεψης τοῦ Λονδίνου στίς 2 (15) τοῦ Αὐγούστου 1902.

Αὔγουστος, 6 (19). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στόν Π. Μπ. Ἀξελρόντ, τοῦ συνιστᾶ νά πάει στό Μόναχο στό συνέδριο τοῦ Γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος καί τοῦ ἐσωκλείει γράμμα γιά τόν Ι. Χ. Λαλαγιάντς.

Αὔγουστος, 9 (22). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στό Χάρκοβο στά μέλη τῆς σύνταξης τῆς ἐφημερίδας «Γιούζνι Ραμπότσι», ἐγκρίνει τήν ἀπόφασή της νά συνεργαστεῖ μέ τήν «Ἴσκρα», ἐνδιαφέρεται γιά τά ἄμεσα πραχτικά σχέδιά της, τούς δίνει διεύθυνση γιά τήν ἀλληλογραφία.

Αὔγουστος, 11 (24). Ὁ Λένιν γράφει γράμμα στήν Ἐπιτροπή Μόσχας τοῦ ΣΔΕΚΡ μέ τήν εὐκαιρία τῆς δήλωσης τῆς ἐπιτροπῆς ὅτι συμμερίζεται τίς ἀπόψεις πού ἐκθέτονται στό βιβλίο «Τί νά κάνουμε;».

Ὄχι ἀργότερα ἀπό τόν Αὔγουστο. Ὁ Λένιν κάνει ἕνα πρόχειρο σχέδιο τοῦ προλόγου γιά τή δεύτερη ἔκδοση τῆς μπροσούρας «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν».

Αὔγουστος. Ὁ Λένιν γράφει τόν πρόλογο γιά τή δεύτερη ἔκδοση τῆς μπροσούρας «Τά καθήκοντα τῶν ρώσων σοσιαλδημοκρατῶν».

Στό τεῦχος 4 τοῦ περιοδικοῦ «Ζαριά» δημοσιεύεται τό ἄρθρο τοῦ Λένιν «Τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῆς ρωσικῆς σοσιαλδημοκρατίας».

Σεπτέμβρης, 1 (14). Στό φύλλο 24 τῆς ἐφημερίδας «Ἴσκρα» δημοσιεύεται κύριο ἄρθρο τοῦ Λένιν μέ τόν τίτλο «Τό νέο νομοσχέδιο γιά τίς ἀπεργίες».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

---

* Μέ ἀστερίσκο σημειώνονται οἱ τίτλοι που ἔβαλε τό Ἰνστιτοῦτο μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΣΕ.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΑ ΥΛΙΚΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Τυπώθηκε τό Δεκέμβρη τοῦ 1978
σέ 2.000 ἀντίτυπα (ἐπανέκδοση)
Τυπογραφικά φύλλα 40

ΛΕΝΙΝ

ΑΠΑΝΤΑ

6